STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 10412

BLONZENDE SHTEREN

Sholem Aleichem

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

בּלאנזענדע שטערען

א ראָמאַן פון

שלום עליכם

די אלע, וואס האבען זיך בעמיהט צו מיין
25 [illegible] ליטעראַרישען יום טוב, דאנק
איך [illegible] מיט'ן דאזיגען ווערק.

WITHDRAWN

New York
HEBREW PUBLISHING COMPANY
50-52 Eldridge Street
1920

SILAS BRONSON
LIBRARY
WATERBURY CT

קאַפּיטעל 1

וואו איז דעם חזן'ס מיידעל?

זונטאָג כאור — סוף זומער איז דאָס געווען — האָט זיך לאה דיא חזנ'טע אויפגעכאַפּט פריהער פאַר אַלעמען. זי האָט זיך דערמאָנט, אז ס'איז היינט זונטאָג, א מאַרקטאָג. א קוק געטהאָן אין פענסטער און דערזעהען, אז ס'איז שוין גרויסער טאָג, האָט זי א זאָג געטהאָן צו זיך אַליין: „אוי, א מכה איז מיר!"... און דער גיך זיך אָנגעטהאָן, אָפּגעגאָסען נעגעל וואַסער, איינגעשלונגען דעם „מודה־אני", געכאַפּט דעם קויש און אוועק מיט אַזאַ מין איממעט, גליך ווי איהר איז געשטאַנען אָנצו־וועהרען גאָט ווייסט וואָס פאַר א יאַריד.

אין דרויסען איז געשטאַנען א מחיה'דיגער פריה־מאָרגען. דיא זונן האָט זיך אויפגעכאַפּט מיט א היטץ און מיט א ברען און האָט בעגאָסען האַלענעשטי, א קליין שטעדטעלע אין בעססאַראַביע, מיט איהרע גין־גאָלדענע שטראַהלען. ווי א פיש אין וואַסער האָט זיך לאה די חזנ'טע געפיהלט, אַז זיא איז געקומען אין מאַרק אריין. און א מאַרק האָט זיך אין האַלענעשטי אויסגעשטעלט — א מורא'דיגער! די מאָלדאַוואַנעס האָבען ארויסגעפיהרט מילכיגס פון זייערע שאָף, גרינציייג און גאָרטענוואַרג פון זייערע באַקטשים אָהן א שיעור. פּאַפּעשויעס (מאַיס), גרינע אוגערקעס בזיל־הזול. היינט ציבעלקעס און קנעבעלעך און שאַר ירקות. פון דיא אַלע מינים האָט לאה דיא חזנ'טע איינגעהאַנדעלט צו ביסלעך א פולען קאָשעק. און פיש האָט איהר גאָט צוגעשיקט — א כשר'ע מציאה! עס האָט זיך איהר אפילו ניט גע'חלומט קיין פיש. נאָר זיי זיינען איהר ווי אַקעגען געקומען. מאָהלט אייך פיש — סע רעדט זיך נור אַזוי „פיש"! קליינינטשקע פישעלעך, פּלאָטוויצעס, ביינדלעך, קיי און שפּיי, נאָר אַזוי וואָלוועל, אַז ס'איז, כ'לעבען, א תרפה אויסצוזאָגען: קיינער וועט גאָר ניט וועלען גלויבען!... יאָ. לאה די חזנ'טע האָט געהאַט א גליקליכען מאַרק. פונ'ם איין־און־איינציגען קערבעל, וואָס זי האָט ארויסגעטראָגען, האָט זי נאָך צו ברענגען אהיים א היבשען אויסגאָב. ווי באַלד אַזוי, דאַרף מען קויפען דעם חזן א מתנה — א צעהנדלינג פרישע אייער. „ביי ישראלי'ן וועט דאָס זיין אָנגעלייגט. ער וועט האָבען אויף צעהן גאָגעל־מאָגעלס, עס געהט צו ימים־נוראים — האָסט דו נעזעהען א ביסעל!... היינט צוקערקעס דאַרף מען ברענגען דער טאָכטער. רייזעל האָט ליעב זיסע זאַכען, קאָנפעקטלעך, נאַשערייען, מיר זאָל זיין פאַר איהר קאַפּ, סאַראַ קינד דאָס איז!"...

מיט אַזעלכע געדאַנקען האָט זיך די חזנ'טע ארומגעדרעהט נאָך א היבשע ווײַלע צווישען די קלייטען, ביז דאָס גאַנצע קערבעל איז ביי איהר צעגאַנגען געוואָרען אונטער די פינגער אַזוי ווי שניי. ערשט דעמאָלט האָט זי זיך בערוהיגט און איז געגאַנגען אהיים.

צוגעקומען צו איהר שטוב, האָט זי נאָך פון דרויסען דערהערט דעם חזן, ווי ער קאַטשעט זיך אויס'ן חאַלז: „מי־י־י באַ־א־א־אש ומי־י־י במים!"... זיין בעקאַנטע ליעבע שטימע, וואָס קלינגט איהר שוין אַזוי לאַנג און ווערד איהר קיין מאָל נישט נמאס! ישראלי דער חזן שטעלט אויס בעצייטענס ז' שפּאָגעלנייעם „ונתנה־תוקף" אויף ראש־השנה. ישראלי דער חזן איז נישט פון דיא גרויטע חזנים וואָס זאָל שמ'ען אויף

דער וועלט, נאָר ביי זיך אין האָלענעשטי איז ער געגוג גרויס. דאָס שטעדטעל וועט איהם, זייט זיכער, נישט פערבייטען אויפ'ן גרעסטען כאָהר־חזן און וועט איהם נישט אוועקגעבען פאר קיין מיליאָן! פון דעסטוועגען, איינס צום אַנדערען קעהר זיך ניט אָן. אז ישראלי דער חזן זאָל ניט צוקנעלען, וואָלט ער פערוואָרפען די צייהן אויף דיא באנטענעם. א גליק, וואָס ער איז א פיינער בעל־תנ"ך און א שארפער בעל־לשון־קודש, און דערצו האָט איהם גאָט געבענשט מיט א שעהן הענטעל צום שרייבען, האָט ער א שטיקלעך צעהן תלמידים, די רייכסטע קינדער פון שטאָדט (דעם נגיד ראפאלאָוויטשעס זוהנדעל איז פון זיינע ערשטע תלמידים). צוויי פרנסות איז נישט קיין קלייניגקייט. אמת, עס טרעפט אמאָל, אז פונ'ם חזנות מיט'ן מלמדות זאָל ביי ישראלי ,עם חזן ניט זיין אויף שבת. נאָר שטארבען פון הונגער וועט מען שוין ניט שטארבען. מע קאָן זיך שוין מוטשען...

געקומען אהיים א פערשוויצטע מיט א פולען קאָשעק פון מארק, האָט לאה דיא חזנ'טע ניט געקאָנט פערשטעהן דעם שכל, פאר וואָס זיא זעהט ניט די טאָכטער און הערט ניט איהר קול? זי איז געוואָהנט געוואָרען, אז זי קומט פון מארק, טרעפט זי די טאָכטער אָנגעטהאָן, איינגעוואשען און צוגעקעמט, שפרינגט איהר אקעגען, קעהרט איבער דעם קויש, זוכט און נישטערט: „מאמע, וואָס האָסט דו מיר געבראכט צו טראָגען?" „האָב צייט, דער טייך ברענט ניט! לאָמיך פריהער אָפּגעבען דעם טאטען זיין גלעזעל ציקאָריע, האָסט דו געזעהען א ביסעל!"...

אָט אזוי איז זי געוואָהנט געוואָרען, די חזנ'טע. און איצט איז שטיל אין שטוב, מאָדנע שטיל. מע זעהט נישט רייזלען און מע הערט זי ניט, חאָטש די טהיר איז אָפען. דיא משמעות, אז זי שלאָפט נאָך?... און דער חזן הערט ניט אויף צו קאטשען זיך אויפ'ן האלז און פערגעהן זיך אויף דער דינסטער אָקטאווע מיט א געוויין: „אָך מי־י־י באש ומי־י־י במים! און נאָך א מאָל— מי־י־י בא־א־אש ומי במי־י־י־י־ים!"....

שטיל אויף דיא שפיץ פינגער, געהט לאה אריין אין שטוב אריין, שטעלט אוועק דעם קויש אין א ווינקעלע, און בכדי ניט צו שטעהרען דעם מאן אין זיין ארבייט, האָט זי, רייבענדיג זיך ביים אויווען, גענומען רעדען צו זיך אליין:

— פינסטער איז מיר! נאָך שלאָפט זי?... א מיידעל קאָן! אָט באלד וועלען קומען די תלמידים אין חדר אריין, און זי וועט זיך ארומדרעהען א נאקעטע פאר אלע יונגלעך אין די אויגען... זי מיינט, זי איז נאָך א קינד... ישראלי!... ישראלי?... ניין, ער הערט נישט... ער האָט זיך עס א ביסעל צעג'אש'ט און צע'במים'ט היינטיגען פריהמאָרגען טאטעניו!... אן אנדערער וואָלט מיינען, אז מע שטופט אָן פולע זעק פון אָט דעם חזנות. און צום סוף געהט רייזעל מיט אויסגעדרעהטע שיכלעך, מיר זאָל זיין פאר איהרע ביינער... ביז וואנען וועט זיא שלאָפען, א דונער איז מיר! מע דארף אויפוועקען דאָס קינד, האָסט דו געזעהען א ביסעל!...

מיט דיא דאָזיגע ווערטער געהט צו לאה האסטיג צום ווענטעל, וואָס צעטיילט מיט א ליילעך דעם חדר אויף צווייען, הערט זיך איין א ווילע, הויבט אויף דעם פאָרהאנג פאוואָלינקע, מיט

צוויי פינגער, קוקט זיך איין אין בעט, וואַרפט אַ קוק אויפ'ן אָפענעם פענס־טער, שטעהט אַ ווײַלע אַהן ווערטער. דערפיהלט, ווי עמיצער וואָלט איהר דערלאַנגט מיט אַ שטיין אין הארצען אַריין, דרעהט זי אויס דעם קאָפּ צום מאַן:

— ישראלי!...

דאָס איז שוין אויסגעשאָסען געוואָרן מיט אַזאַ קול, אַז ישראלי האָט באַלד אויפגעהערט זינגען און אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צום ווייב:

— וואָס איז, לאה?

— וואו איז רייזעל?

— וואָס הייסט — וואו איז רייזעל? זי שלאָפט דען ניט?........

אין אַ האַלבע שעה אַרום האָט שוין די גאַנצע שטאָדט געוואוסט פונ'ם חזנ'ס אומגליק, און דער עולם האָט אָנגעהויבען געהן געוואָהר ווערען, דער אַריין, דער אַרויס.

— וואָס הערט זיך? טאַקי נישטאָ?... ווי איז דאָס מעגליך?... ווי אַזוי איז דאָס געשעהען?...

דעם גאַנצען פריהמאָרגען האָט דאָס געקאָכט, ווי אין אַ קעסעל: „געהערט? נישטאָ דעם חזנ'ס מיידעל!“... „וואָס הייסט, וואו איז זי דען?“... „פאַר־פאַלען געוואָרען, ווי אין וואַסער אַריין!“...

דער חזן אַליין — וואָס טהוט זיך עס מיט איהם? נישט ער וויינט, נישט ער רעדט. ער שטעהט אין מיטען שטוב, ווי אַ גולם, און קוקט אַלעמען אין די אויגען אַריין. אַפנים, עס האָט איהם אָפּגענו־מען דאָס לשון מיט'ן שכל... נאָר די חזנ'טע לויפט אַרום ווי אַ צעדולטע איבער דער שטאָדט, ברעכט די הענד, שלאָגט זיך אין קאָפּ, לייגט איין די וועלט: „מיין טאָכטער! מיין קינד! אַיין אויג אין קאָפּ!“... איהר געהען נאָך ווייבער און יודען, העלפען איהר זוכען. מען איז שוין אויסגעווען וואו די וועלט האָט איין עק: אויף יענער זייט בריק, און אויפ'ן בית־עולם, און ביי אַלע וואָלעכשע גערטנער, און ביי'ם טייך—נישטאָ!

אַ האַלב־טויטע האָט מען געבראַכט צופיהרען אונטער דיא הענד דיא חזנ'טע אַהיים. דאָרט איז געווען אַ פולע שטוב מיט מענשען. אַלע האָבען גערעדט פונ'ם אומגליק, וואָס האָט געטראָפען ביי'ם חזן אין שטוב. אייניגע האָבען פערקאַטשעט דעם פאָרהאַנג, אַ קוק גע־טהאָן אויפ'ן בעט און אויפ'ן אָפענעם פענסטער און אַ פרעג געטהאָן ווי זיך אַליין:

— אַט דאָ אַרומער איז אַרויסגעפלוי־גען דאָס פייגעלע?...

ביי אַ פרעמדען אומגליק געפינט זיך נאָך אין האָלענעשטי אַ גלייכווערטעל...

קאַפּיטעל 2.

נאָך איין שאָדען

אַ יודיש שטעדטעל, ווי אָרעם ס'זאָל ניט זיין, מוז עס האָבען איהר אייגענעם רויטשילד.

דער רויטשילד פון האָלענעשטי— דאָס איז ראַפאַלאָוויטש, בעני ראַפאַלאָ־וויטש.

דערצעהלען אייך רוב גדלו ורוב עשרו איז איבעריג. עס וועט זיין גענוג, מיין איך, אויסמאָלען אייך נור דעם טיש אַליין. ביי ראַפאַלאָוויטשען צום טיש געהען אַלע טאָג נישט ווינציגער פון עט־ליכע און צוואַנציג פאַרשוין: זיהן, און טעכטער, און איידעמס, און שניר, און אייניקלעך — אַלע שעהנע, גוט אויס־געפאַסטע נפשות, מיט פעטע פיסקעס.

און איין אלטע מאמע, וואס שאקעלט מיט'ן קאפ „ניין־ניין“, און איין אם א שעהנע מיט רויטע באקען, און א בחור א קאססיר, טאקי איין אייגענער, א פריינדעל.

ביי דיא ראפאלאוויטשעס אין שטוב, אז עס קומט צום עסען, ווערד אזא טארעראם, מיט אזא געפילדער, מיט אזא קלאפעריי פון לעפעל מיט גאפלען, אז מע קאן טויב ווערען. גאנץ אויבענאן ביי'ם טיש, ווי א מלך, זיצט דער בעל־הבית אליין, בעני ראפאלאוויטש, א בעססאראביער יוד מיט נישקשה פון א בייכעל און מיט א באָרד, וואס האט זיך ביי איהם צעוואכסען אויפ'ן טונקעל־גלאנצענדיגען פנים אין דער ברייט. וויל נישט ליגען ווי ביי לייטען, נאר צעשמי־סען רעכטס און לינקס — און טהו מיר עפיס!

בעני ראפאלאוויטש איז א מענש, וואס אז ער עסט—עסט ער. צוויי אר־בייטען מיט א מאל — דאס האט ער פיינד, און וויל גאר נישט וויסען בעת מעשה, וואס אין דרויסען טהוט זיך. אליין רעדען רעדט ער ווינציג וואס, נאר אז יענער רעדט — אהרט איהם נישט. זעלטען־זעלטען, אז ביי'ם טיש ווערד שוין א צו גרויסער ליארעם, שרייעט ער אן אויף דער חברה:

— לאז זיין שטיל, ממזרים, קוקט בעסער אין סידור אריין און ווייסט, וואס איהר זאגט!...

דאס מיינט, מע זאל אריינקוקען אין שיסעל אריין און וויסען, וואס מע עסט. ס'איז שוין אזא טבע ביי איהם רעדען פארשטעלט, בלשון סגי־נהור. למשל: א פערד איז ביי איהם א „בחור“, געלד איז „שערבלעך“, א ווייב איז א „אומגליק“, א זוהן איז א „קדיש“, א טאכטער איז א „בלאטער“, ברויט איז „פאדעם“, א שטוב איז א „בוידעם“, איין אלקיר איז א „לאך“ — און אזוי ווייטער. פון ראפאלאוויטשעס שפראך קאן מען מאכען א גאנצען ווערטער־בוך.

דעם לעצטען ארט ביים טיש פער־נעמט בעני ראפאלאוויטשעס ווייב, ביילקע. א יודינע א קליינינקע, א שוואַ־כינקע, א שטילינקע. מע הערט זי ניט און מע זעהט זי ניט. א קוק טהון אויף איהר, מוז מען זיך אליין פרעגען: אט דאס האט ארָאפגעבראכט אויף דער וועלט אזא חאליאסטרע?... פון דעסט־וועגען, האט קיין יסורים ניט, טראגט אט דאס קליינע ווייבעלע אויף זיך דעם גלות פון דער גאנצער שטוב, איז פול אומעדום און איהר קאפ טהוט וועה פאר אלעמען. זיא אליין דארף גארנישט. דאס גאנצע לעבען זענען דיא קינדער. איהר ארט אויבענאן האט זי אפגעטרא־טען דער אלטער מאמע, וואס שאקעלט מיט'ן קאפ „ניין־ניין“... דיא דאזיגע אלטע מאמע איז, אפנים, בעשאפען גע־ווארען דערויף, מע זאל זיך דערמאנען אינ'ם סוף פונ'ם מענשען. אנגעוואָהרען שוין כמעט אלע חושים, איז איהר פער־בליבען מעהר ניט אז איין זאך — א שארף אויג: אלסדינג דערזעהט זי פריי־הער פאר אלעמען. קיינער, א חוץ איהר, האט זיך נישט ארומגעקוקט ביי'ם טיש צווישען דער חאליאסטרע, אז עס פעהלט דער יונגסטער פון דיא יונגלעך —לייבעל. דיא אלטע האט דאס בע־מערקט דיא ערשטע און האט גענומען ארומקוקען מיט איהר שארף אויג דעם גאנצען טיש און שאקלען מיט'ן קאפ:

— וואו איז דאס ערגיץ לייבעל?

נאך איהר האבען זיך שוין אלע ארומ־געזעהען, אז ס'איז ניטא לייבעל און מע

האָט אָנגעהויבען זוכען לייבלען אין אַלע ווינקעלעך:

— וואו איז לייבעל?

ווי אומגעלומפּערט גרויס בעני ראַפּאַלאָוויטשעס שטוב זאָל ניט זיין, האָט זיך נאָך ניט געטראָפען, אַז צום טיש זאָל פעהלען אַ קינד. איז דער פּאָטער געוואָרען בייז און האָט אַרויסגעגעבען אַ בעפֿויל:

— לאָז מען ברענגען דעם „פּידסוויניק" פֿון דער „טשערעדע"!

אויף בעני ראַפּאַלאָוויטשעס לשון האָט דאָס בעדאַרפט הייסען, מע זאָל ברענגען דעם „מיזיניק" פֿון „חדר". און מע האָט אָוועקגעשיקט אַ שליח צו ישראלי דעם חזן אין חדר אַריין, מע זאָל ברענגען לייבלען אַהיים עסען וואַרעמעס.

דער עולם האָט שוין געהאַלטען ביי'ם לעצטען געריכט, ביי די פֿרישע פּאַפּעשויעס מיט די הייסע זיסע קאַמשענעס, ווען דער שליח איז געקומען צוריק מיט דער ידיעה, אַז לייבעל איז ביי ישראלי דעם חזן אין חדר נאָך נישט געוועזען אפילו, און אַז ביי'ם חזן מיט דער חזנ'טע האָט זיך געטראָפען, ניט דאָ געדאַכט, איין אומגליק: זייער טעכטערעל, דיא בת יחיד'קע, רייזעל הייסט דאָס, איז זי היינטיגע נאַכט פערפאַלען געוואָרען, מע ווייסט ניט, וואו איהר נעביין איז אַהינגעקומען...

וויא אַ באָמבע איז געוועזען די דאָזיגע בשורה פאַר די ראַפּאַלאָוויטשעס, און די גאַנצע משפחה איז געבליבען זיצען ביי'ם טיש, איבערקוקענדיג זיך איינס מיט דאָס אַנדערע. וואָס יעדער פֿון זיי האָט איבערגעטראַכט אין דער מינוט — איז שווער צו וויסען. איטליכער בעזונדער האָט זיך בעהאַלטען זיינע געדאַנקען פֿאַר זיך. נאָר איין אַלטע איז געוואָהנט געוואָרען אַרויסצוזאָגען אַלסדינג, וואָס זי טראַכט, הויך אויף אַ קול, צושאָקלענדיג בעת־מעשה מיט'ן קאָפּ:

— טהוט ניר אַ קוק אין טיש־קעסטעל. איך וואָלט געמעגט שווערען, אַז איך האָב געזעהען היינט אַרום האַלבע נאַכט אונעזר לייבלען זיך פּאָרען דאָרט אין דער פֿינסטער...

אַלטע מענשען האָבען אין זיך ווילדע געדאַנקען... פֿון דעסטוועגען האָט זיך דער קאַססיר מטריח געוועזען פֿון אָרט, איז צוגעגאַנגען צום טישקעסטעל און איז אָפּגעשפּרונגען מיט אַ געשריי:

— בעל־הבית! מע האָט אויסגעליידיגט דעם שופֿלאָד! צוגענומען דאָס גאַנצע ביסעל מזומנים!...

נאָך דיא ווערטער האָט עמיצער ביי'ם טיש אַרויסגעלאָזט אַ שטילען געשריי, איינגעבויגען זיך און געפאַלען חלשות.

דאָס איז געוועזען די קלייניקע, די שוואַכינקע, די שטילינקע ביילקע.

קאַפּיטעל 3

האָלאָנעשטי געהט האַראָם

עס קאָכט אין האָלענעשטי. עס זידט. עס טהוט זיך חושך. האָלענעשטי געהט האַראָם.

אַ קלייניגקייט — אין איין טאָג אַזוי פֿיעל נייעס! צוויי סקאַנדאַלען מיט אַ מאָל! און נאָך וואָסערע סקאַנדאַלען! און עפּיס אַזוי מאָדנע צונויפגעשפּאַנט: דעם אָרעמען חזנ'ס מיידעל מיט'ן רייכסטען נגיד'ס יונגעל — אַ ביסעל אַ סמיכות הפּרשה...

און האָלענעשטי האָט זיך גענומען צו דער אַרבייט. קרעמער האָבען פערמאַכט די קלייטען, מלמדים האָבען צעלאָזט די חדרים, אַרבייטער האָבען אָוועקגעלייגט שער און אייזען, ווייבער

האָבען איבערגעלאָזט זייערע אויוועגס, און מען איז ארום אין שטאָדט, צענויפּ־געקליבען זיך רעדלעך־ווייז און פער־פלייצט די גאסען — עס האָט אויסגע־זעהען עפּיס טאקי נור ווי שבת ביי טאָג. און עס זענען אוועק מימרות מיט זאָגעכצען מיט מעשות און מעשות און מעשות, וואָס ס'איז אונמעגליך דאָס אלעס איבערצוגעבען אויף פּאפּיער. וואָרום אויף יעדער מעשה, וואָס איי־נער האָט דערצעהלט, האָט דער צוויי־טער געהאט דריי אנדערע מעשות. האָט זיך ארייגעמישט א דריטער און האָט זיי אָפּגעהאקט די פליגלען, אז זיי זענען ביידע בהמות; זיי וויסען ניט, ווער ס'האָט זיי געשלייערט. איז אָבער דער חסרון, וואָס ס'איז דאָ נאָך איינער, א פיערטער, זאָגט ער, אז דער דריטער וויסט אויך מעהר פון א טוידטען. אָט לאָזט איהם, וועט ער אייך דערצעהלען א שענס!

און עס געהט אוועק א לאנגע מעשה, אפילו זעהר א שענע, נאָר געבויעט אויף אייגענע סברות, על־פּי פּשט און על־פּי שכל. דער עולם אָבער, ווייזט אויס, איז מיט דעם ניט אין גאנצען צופריעדען. על־פּי שכל איז דאָס טאקי א שכל, נאָר וואָס דענן? עס לייגט זיך עפּיס ניט אויפ'ן מח... ביז עס חאפּט זיך ארויס נאָך איינער, דוקא א געלער און דוקא מיט בלייזע אויגען, און שלאָגט זיך ארויף אויף א שטיקעל דרך און שטעלט אוועק א קלאָץ־קשיא:

— הערט זשע, יודישע קינדער, וואָס איך וועל ביי אייך פרעגען: זאָגט מיר, איך בעט אייך, וואָס איז עפּיס אויס־געקומען אונזערע צוויי חברה־לייט נעלם צו ווערען פונקט נעכטען, שבת־צו־נאכטס, אין דער זעלביגער נאכט, ווען דאָס גאנצע יודישע טהעאטער איז פון אונז אָפּגעפאָהרען?

— אם־כן, איז וואָס לאָזט דאָס מיך דאָ הערען?

— לאָזט דאָס מיך הערען — צי האָט דאָס נישט א שייכות מיט'ן יודישען טהעאטער און מיט די יודישע אקטיאָר־שטשיקעס?

— שטראָם־גראָם — מאַך מיר א הארמידער!

דער עולם שיסט אויס א געלעכטער, און דער געלער מיט דיא בלייזע אויגען נעפינט זיך בעליידיגט:

— איהר קאָנט אייך הירזשען צוזעצטערהייד. אז איהר זענט אזעלכע חכמים, ענטפערט מיר, איך וועל אייך פרעגען נאָך א קשיא: וואָס האָבען די אקטיאָרשטשיקעס געהאט צו טהון יענע וואָך ביי ישראלי דעם חזן? אפשר גלויבט איהר מיר ניט, זייט זיך מטריח, טהוט א פרעג דעם חזן אליין.

— אָט באלד וועלען מיר איהם געהן זאלצען אויף דיא וואונדען!

— רעדט זשע ניט קיין נארישקיי־טען און לאָזט אייך פיהרען אויף א וועג. איהר בעסער פרעגט מיך, וועל איך אייך יאָ זאָגען, וואָס דיא אקטיאָרשטשיקעס האָבען געטהאָן ביי ישראלי דעם חזן. זיי זיינען געוואָהרע געוואָרען, פערשטעהט איהר מיך, אז ישראלי דער חזן האָט א מיידעל, און א שען מיידעל, וואָס קאָן שען זינגען, און אן אָרעמאַן איז ער דאָך, דער חזן הייסט עס, האָבען זיי איהם פירגעלייגט, ער זאָל זי אָפּגעבען, דאָס מיידעל הייסט עס, צו זיי אין טהעא־טער, וועלען זיי פון איהר מאכען א לייט... יודען! לייגט זיך עס אייך אויפ'ן טעם?

— לייגען לייגט זיך עס. וואָס זשע וועט איהר אָבער טהון מיט ראפאלאָ־וויטשעס זוהנדעל?

— איז מיר טאקי שלעכט, עס ווערד מיר שיער דער קאָפּ צעשפּאלטען טראכטענדיג. זאָל איך קלערען, אז ראפאלאָוויטשעס בחור'על, וואָס לערענט ביי ישראלי דעם חזן אין חדר, איז א מחותן געווען מיט'ן חזנ'ס מיידעל— ווי קומט אזא שנעק צו אזעלכע זאכען?... זאָל איך זאָגען, אז דאָס מיידעל האָט איהם ארויפגעפיהרט אויף א גליטש מיט'ן הסכם פון איהרע פאָטער און מוטער — קענען מיר אלע ישראלי דעם חזן, אז ער איז, דאכט זיך, ניט אזא מענש. סיידען אפשר די חזנ'טע? איז דאָס שוין זעהט איהר, דוקא א שטיקעל גאנג. א קשיא אויף א יודינע...

— שאט, קינדער, גובערנאטאָר יעדיט!—האָט זיך ארויסגעחאפּט איינער א גראמאָטיאק, אנווייזענדיג מיט דער האנד אויפ'ן פּריסטאוו, וואָס איז דורכגעפלויגען פייל אויסען בויגען אויף א נייער קלינגענדער נאטאטשאנקע מיט א סך גלעקעלעך און מיט א פּאָר ווייסע פערדלעך, וואָס דער עולם האָט זיי באלד דערקענט, אז דאָס זענען „ראפאלאָוויטשעס סוסים“. אינאיינעם מיט'ן פּריסטאוו איז געזעסען אויף דער נאטאטשאנקע אנ'איבערגעשראָקענער, א טוידטער, יחיאל דער כלי־זמר, וואָס האָט די גאנצע צייט געשפּיעלט ביי דער „חברה אקטיארשטשיקעס“ אין טהעאטער.

אָט דיא נאטאטשאנקע מיט ראפּאָלאָוויטשעס פערדלעך מיט יחיאל דעם כלי־זמר האָבען מיט א מאָל אויפגעהויבען דיא אקציעס פונ'ם געלען יודען מיט די בלייזע אויגען אזוי הויך, אז מע האָט ניט־ווילענדיג אָנגעהויבען צורוקען זיך צו איהם נעהינטער און נעהינטער און צוזהערען זיך צו זיינע רעד, וואָס ליגען זיך סאי אויפ'ן טעם, סאי אויפ'ן שכל, און האָבען טאקי א ממשות.

ארויפגעשלאָגען זיך אויפ'ן ריכטיגען וועג און געפונען אינ'ם יודישען טהעאטער דאָס אמת'ע שליסעלע צו דער דאָזיגער מאָדנער געשיכטע, לאָזען מיר איבער די האָלענעשטער יודען מיט זייערע מעשות — לאָזען זיי זיך שארפען די מוחות — און מיר קעהרען זיך אום מיט א קורצער צייט צוריק, ווען דאָס יודישע טהעאטער איז נאָר־וואָס געהאט אראפּגעקומען קיין האָלענעשטי — דאָס ערשטע מאָל זינט האָלענעשטי איז א שטאָדט און בעסעראביע א גובערניע.

קאפּיטעל 4.

אַ פערשלעפּטע קרענק

נאָך מיט א וואָך דריי פריהער האָט מען געוואוסט אין האָלענעשטי, אז עס קומט צופאָהרען א יודיש טהעאטער, נאָר קיינער האָט זיך ניט גריכט, אז ס'זאָל זיך אין האָלענעשטי אזוי אָננעמען. „ווייס איך,—האָבען געע יעסט האָלענעשטער יודען, — אויך מיר א זאך — אקטיאָרטשיקעס, קאָמעדיאנטען!“...

אמת, מע קאָן ניט זאָגען, אז האָלענעשטער יודען זאָלען זיין אזוי צעבאלעוועט, אויסגעוואכסען אויף טהעאטער. אדרבה, מע דארף זיך מודה זיין, אז זיי האָבען קיין טהעאטער, אייגענטליך, נאָך קיין מאָל נישט געזעהען אין די אויגען און ווייסען אפילו ניט, מיט וואָס מע עסט דאָס. נאָר צוריק שמועסענדיג, וואו שטעהט דאָס געשריבען, אז מע דארף אלסדינג טאקי אליין זעהען מיט די אויגען? און צו וואָס האָט גאָט געגעבען א מענש שכל? א יוד פערשטעהט,

דאַנק גאָט, גרעסערע זאַכען. אַ יוד איז ניט אַ גוי....

פון דעסטוועגען, אַז ס'איז אַראָפּגעקומען קיין חאָלענעשטי איינמאָל אין אַ שענעם פריהמאָרגען עפּיס אַ פּאַרשוין מיט איין אָפּגעבאַרעט קאַפּעלישעל אויפ'ן קאָפּ און מיט אַ געלען טשעמאָדאַן אין דיא העגד און האָט זיך אַרויסגעגעבען, אַז ער איז דאָס געקומען אַהער אָפּדינגען דאָס טהעאַטער, איז מען זיך צונויפגעלאָפען אויף חדושים.

דאָס הייסט, נישט מחמת דער פּאַרשוין אַליין איז געווען חדוש, — דאָס איז אַחוץ אַ מעשה, — נאָר גלאַט, מען איז געווען ציקאַווע זעהען, וואָס וועט ער טהון?

דער פּאַרשוין, אַ נידעריגער, מיט אַ געגאָלט פּנים פון אויבען ביז אַ אַראָפּ, האָט אַ קוק געטהאָן מיט אַ פּאָר ממזר'ישע אויגען אויף דער שטאָדט האָלענעשטי און אויף איהרע יודען, און אַ זאָג געטהאָן צום עולם מיט אַ מאָדנע חייזעריגע שטימע, און דאָס אָפּגעבאַרעטע קאַפּעלישעל האָט איהם געגעבען אַ פּאָהר אַהינטער:

— אַפּנים, ווי איך זעה אַרויס, האָט דאָ ביי אייך אָדם הראשון נאָך קיין מאָל קיין שבת ניט געהאַלטען?

דאַכט זיך, וואָס איז דאָ פאַראַחן אומלבעס? עטליכע געוויינליכע יודישע ווערטער. איאָ? האָט איהר אָבער בעדאַרפט אָנקוקען, וואָס די עטליכע ווערטער האָבען אָנגעמאַכט. עס האָט אַ חאַפּ געטהאָן איטליכען בעזונדער ביים בויך, טאַקי, נור ווי מיט צוואַנגען, און דער עולם האָט אויסגעשאָסען אַ געלעכטער. דער פּאַרשוין האָט זיך תחלת ווי דערשראָקען פאַר די האָלענעשטער יודען, האָט אָפּגעשוויגען אַ ווייַלע, געקוקט אויף זיי, ווי אַ אויף משוגעים, און געלאָזט זיי זאָלען זיך אַביסעל אויסלאַכען. און אַז זיי האָבען זיך גוט אָנגעלאַכט, האָט ער זיך דערמאָלט אָנגערופען צו זיי שוין גאַנץ ערנסט, מחמת ער האָט שוין לאַנג געפיהלט, נאָך פאָהרענדיג אין וועג, אַז דער מאָגען איז איהם ליידיג און עס חלשט איהם דאָס האַרץ.

— זאָגט מיר, מיינע ליעבע יודען, ווייסט איהר ניט, וואו קאָן מען דאָ שטילען דעם הונגער?

דאַכט זיך, ווידער גאַנץ געוויינליכע ווערטער. נאָר וויא ער האָט זיי אויסגערעדט, איז געוואָרען צווישען עולם אַזאַ געלעכטער, אַז ממש מע האָט זיך געהאַלטען ביי די זייטען. דאָס האָט שוין דעם פּאַרשוין אַ ביסעל פערדראָסען און ער רופט זיך אָן צו זיי נאָך ערנסטער ווי פריהער:

—איך מיין דאָ נישט קיין חכמות; איך מיין פּשוט — עפּיס נעמען אין פּיסק אריין.

מעהר האָט מען נישט בעדאַרפט. פון די לעצטע ווערטער האָט דער עולם בעקומען נישט אַנדערש וויא אַ מין קראַמפּף אין בויך פאַר געלעכטער.

אין אַ האַלבע שעה האָט שוין גאַנץ האָלענעשטי איבערגעחזרט די דאָזיגע ווערטער: „ע פּ י ס נ ע מ ע ן א י ן פּ י ס ק א ר י י ן“!...

— אַ פערשלעפּטע קרענק! — האָט דער עולם געזאָגט און געווישט זיך די טרערען, וואָס האָבען זיך געשטעלט פאַר געלעכטער.

און די „פערשלעפּטע קרענק“ האָט אַזוי לאַנג געזוכט, ביז ער האָט זיך אָפּגעזוכט זיינס. איין אכסניה אפילו ניט אַזאַ געהויבענע נאָר אין גליכען געלד...

זיך באקענט מיט א קערטשער העריגג און פערטערזנקען מיט א בעססאראביער גלאז וויין, האט אונזער פארשוין גאנץ פיין פערדרויכערט א פאפיראס, זיך צערווערטעלט מיט דער בעל־הבית'טע, א שווארצ'חנ'וודיגע וויבעל, וואס מע רופט זי נעחע, געוואלט וויסען, צו זיא האט א מאן, צו זי איז איין אלמנה אדער גאר א גרושה? נאר נעחען האט זעהר געשטיקט אויף צו לאכען, האט זיא זיך אויסגעדרעהט פון'ם „שלים־מזל", און דער שלים־מזל האט גענומען דאס שטעקעל, אנגערוקט דאס קאפעלישעל אויף'ן שטערן, אריינגעליגט די הענד אין דיא קעשענים און געלאזט זיך איבער דער שטאדט שפאציערען, און אין איינוועגס טאקי אויסקוקען עפים איין אנשטענדיג פלאץ אויף א טהעאטער.

געגאנגען איז ער נישט אליין. איהם האבען בעגלייט א גאנצע חאליאסטרע ווייסע־חברה'ניקעס, בארוויסע, נאר גרויסע ליבעהאבער פון יודישען טהעאטער. פיס־טריט זענען זיי איהם נאכגעגאנגען, ביז ער איז צוגעקומען צו א הויף דא האט ער דערזעהען א ליידיגע שטאל א מורא'דיגע, א ברייטע, מיט איין אייזערנעם דאך.

—אט די סטאדאלע האט גאט בעשאפען מששת ימי בראשית פאר א יודישען טהעאטער! — האט ער א זאג געטהאן צו זיך אליין און איז אריין אין הויף אריין.

דאס איז געווען ראפאלאוויטשעס הויף מיט ראפאלאוויטשעס סטאדאלע.

קאפיטעל 5.

א פאר בריוולעך

האלענעשטי האט ניט בעדארפט לאנג ווארטען אויפ'ן יודישען טהעאטער. ווי באלד נור די „פארשלעפטע קרענק" איז דורכגעקומען מיט בעני ראפאלאוויטשען פאר דער סטאדאלע, אויסגעגלייכט זיך מיט'ן פרייז, אזוי האט ער אוועקגעשריעבען צו זיינע לייט א בריעף, וואס מיר געבען איהם דא איבער פינקטליך, ווארט אין ווארט, מיט דעם זעלבען לשון, ווי ער איז געשריעבען געווארען:

„ליבער פריינד אלבערט איך שרייב
„דיר א בריף און קום דיר מעלדען אז
„איך בין אין האלענעשטי אין בעסע־
„ראביע א שטעדטעל גרויס ווי א
„געניץ און מענטשען חיות וואס
„פרעסען מאמעליגע און זליאקען ווין
„אזוי ווי וואסער נאר משה וועט
„געהן אין טהעאטער אז דער רוח
„וועט זיי נעמען און א טהעאטער
„האב איך אפגעדונגען מעג ער
„שטעהן אין לאנדאן און א ביהנע
„חאטש פאהר זיך דורך מיט א
„שליטען און געדעקט מיט אייזען א
„קרענק וועט אהין קומען ניט קיין
„רעגען דער ווירט פון טהעאטער
„הייסט ראפאלאוויטש אנגעשטאפט
„מיט געלד וויא א זאק מיט פאלאווע
„פון דעסטוועגען איז ער א בעלן גע־
„ווען דער שוויין אויף אנ'אויפנאם
„האב איך איהם געזאגט ער זאל
„דארען ווארום עס דארף מיר אנ־
„קומען די טעג קדחת מיט דער פאטשט
„און א סטאנציע האב איך דערטאפט
„דוקה א נישקשהדיגע און א באלא־
„באסטע א מזוזה'לע עס און טרינק
„און לאז דיר וואהל באקומען און
„קרעדיט וויפיל דו ווילסט על כן
„מאך קיין לאנגע שיהות שיק ארויס
„באלד דעקאראציעס מיט אפישען
„און פערזענ וואס דו האסט און קום
„צופאהרען מיט'ן גאנצען חדר למען

„חשם ניט פערציהען אין דער לאנגער
„באנק עס געהט צו די דריי וואכען
„מיט די נייען טעג וועט מען פגר'ען
„פאר הונגער און א ראזורעשעניע איז
„דא צו קריגען גרינג ווי ביי האצ־
„מאכען א ראסעל־פלייש אויף'ן ניכ־
„טערען הארצען זאלסט איהם זאגען
„האצמאכען פון מיינעטוועגען ער זאל
„אויפהערען שדכנען זיך צו דער פרי־
„מאדאנע ווארום ס'וועט א רוח איהם
„אין טאטען לאז ער פריהער מאכען
„אנ'עק מיט זיין עטיל דבורה און
„געה זיך דורך ליובעניו צו מיר אויף
„דער קוואטיר דארט האב איך פער־
„געסען אונטער'ן בעט מיינע מעש־
„טעם מיט א פאר צענזורירטע פיע־
„סען און שיק מיר ארוים אפישען
„למען השם וואס פריהער און זיי
„נור ניט משוגע וואס איך קלאפ דיר
„ניט קיין דעפעשע וויל איך פאר־
„מעג ניט מעהר ווי צוואנציג קאפי־
„קעם פון מיר דיין פריינד וואס
„גריסט אייך יעדען בעזונדער גאר
„פריינדליך

שלום מאיר".

אין עטליכע טעג ארום האט דער דא־
זיגער שלום־מאיר בעקומען תשובה —
אזא מין בריעף:

„האכגעשעצטער פריינד שלום־
„מאיר מיט'ן קאפ זאלסט דו אנלע־
„גען וואס האט דיר געטויגט חאפען
„ביי ברײנדעלע קאזאק פופצעהן
„קארבען און זאגען אז ס'איז אויף
„מיין רעכענונג וואסערע חשבונות
„האב איך ממזר מיט ברײנדעלע קא־
„זאק די גאנצע טרופע האבען זי
„ליב ווי אויגענווייטיג פאר איהר צי־
„טערען וואס זי ציטערט איבער א
„גראשען און פאר איהר פראטען
„וואס זיא פראטעט און וואס דוא
„שרייבסט וועגען דעקאראציס פער־
„שטעה איך ניט אדער דו מאכסט
„זיך גפגרט אדער דו ביזט טאקי א
„בהמה מיר דאכט אז דו ווייסט
„גאנץ גוט אז די דעקאראציעס זענען
„שוין לאנג פערזעצט וואו האב איך
„געלד אויף אויסצוקויפען אז קיין
„ראזורעשעניע וויל מען דא מעהר ניט
„געבען פאר קיין מיליון און מיין
„ביסעל געלד און בריליאנטען וועל
„איך צוליב פרעמדע קישקעס ניט
„פארטאכטארען ס'איז מיר נישט
„אזוי גרינג אנגעקומען סיידען זיי
„ווען מיר אונטערשרייבען קאנ־
„טראקטען ברהל בתך הנאקעטע און
„נישט דערמאנען מעהר פון קיין
„מארקעס און פון קיין חלקים נא דיר
„גאר קאמפאניאנען האצמאך אויך
„א קאמפאניאן צו מיר אין טהעאטער
„ניט דערהארען וועט האצמאך איך
„זאל מיך מיט איהם טיילען אויף
„דער האלב חאטש ער סטראשעט
„מיך אז ער מאכט א בעזונדער קאמ־
„פאניע לאז ער מאכען מיט די זייטען
„וואו וועט ער נעמען דעקאראציעס
„פרעג איהם וואו וועט ער קריגען
„פיעסען אזא יאלד און ווער וועט
„איהם אויסהאלטען די טרופע
„נאר איך האב איהם אין דער ערד
„איך שיק דיר אפישען און נעם
„ארוים באלד א ראזורעשעניע אויף
„אכט ספעקטאקלען מיט א בענעפים
„און וואס שרייבסט דו מיר גנב
„התנצלות אז דו פארמאגסט צוואנ־
„ציג קאפיקעס ביזט ניט קראנק
„פארזעצען דעם זייגער אזוי ווי איך
„איטליכער איז א בלען אויף מיר
„אלע אויף מיינע פלייצעס אלע
„ווילען ערשטע ראלען און קומט צו

„עפּיס איז ניטאָ קיינער אין דער־
„היים איצט מאַך איך דאָס די לעצטע
„פּראָבע וועט מיר בעסאראַביע אָפּ־
„געראָטען איז גוט אַלאָ ניט שלאָגט
„אייך קאָפּ אָן וואַנט און איך קאָן
„באַשטעהן זיך דורכפאָהרען גאָר
„קיין רומעניע און צענויפשטעלען
„דאָרט א חדר אז גאָט און לייט זאָ־
„לען זיך פריהען דער וויל גרייט צו
„דאָרט אלסדינג וואָס מע דאַרף נאָר
„מאַך נישט קיין גרויסע אויסגאַבען
„דאָרטען היט די קעשעני מיר קומען
„צופאָהרען אַלע מירטשעם אויף שבת
„און שבת צו נאכטס מאכען מיר
„פּראָבען און זונטאג שטעלען מיר
„זיך שפּיעלען און זיי וויסען אז דיינע
„מעשטעם מיט די צענזורירטע פּיע־
„סען ליגען שוין לאַנג אויפ'ן מיסט
„און בריף בעקום איך פון דער גאַנ־
„צער וועלט יעדען טאָג מע גאראַנ־
„טירט מיר ראַזרישענים וויפיעל איך
„וויל אבי איך זאָל קומען זאָג איך
„גיין איך מוז פריהער דורכלויפען
„בעסאַראַביע און נאָכדעם וועלען מיר
„זעהען מיט האָכאַכטונג און גליקס־
„ווינשענד דיין פריינד דירעקטאָר
אלבערט שטשופּאַק".

קאַפּיטעל 6.

דאָס חאָלאָנעשטער פּובליקום

שכורים, וואָס האָבען שוין לאַנג נישט פערזוכט דעם ביטערען טראָפּען, הונגע־ריגע, וואָס האָבען שוין לאַנג אין מויל נישט גענומען, דאַרפען זיך ניט ארויפ־וואַרפען אויף טרינקען און עסען מיט אזא יצר־הרע, ווי די האָלענעשטער האָ־בען זיך ארויפגעוואָרפען אויפ'ן יודישען טהעאַטער.

צו דער ערשטער פאָרשטעלונג איז נישט נור ראַפּאַלאָוויטשעס הויף געווען בעלעגערט מיט מענשען — די גאַנצע גאַס איז געווען איין עפּעל נישט דורכ־צו־וואַרפען. מען איז געווען זעהר נייגעריג א קוק צו טהון אויפ'ן טהעאַטער חאָטש פון דרויסען. אויף אריינטרע־טען אינווענדיג זיינען געווען שוין ווינ־ציגער בעלנים, איבער א סך טמים: ערשטענס, דאַרף עס, זאָגט מען, קאָס־טען געלד, און געלד איז אין האָלענעש־טי א זעלטענער ארטיקעל. צווייטענס, נישט איעדער קאָן זיך ערלויבען צו געהן אין טהעאַטער אריין. דאָס פּאַסט פאַר יונגע ווייבלעך, בחורים און מיידלעך, אָבער ניט פאַר אנשטענדיגע מענשען, יודען מיט בערד, וואָס האָבען שוין אפשר דערוואַקסענע טעכטער אויף חתונה צו מאַכען. איז דאָך אָבער פאַרהאַן א יצר־הרע, ניט געאַדכט זאָל ער ווערען, רוימט ער איין א סוד אין אויהער: „וואָס וועט אייך אהרען רב יוד אז איהר וועט א קוק טהון פון דער־ווייטען דורך א שפּאַרינקעלע חאָטש און וועט זעהען, ווי מע שפּיעלט יודיש טהעאַטער?"...

אזעלכע בעלנים אויף א קוק טהון דורך א שפּאַרינקעלע האָבען זיך אָבער צונויפגעקליבען אין האָלענעשטי שוין א ביסעל צו־פיעל, אזוי פיעל, אז די אדמיניסטראַציע פון'ם טהעאַטער האָט געמוזט פון דער ערשטער נאַכט אָנווענ־דען דערצו איין עקסטרא מיטעל פון „וזרקתי". דאָס איז אזא מין מאַשינע, וואָס טהוט א שפּריץ אָפּ דעם עולם מיט קאַלט וואַסער, ווירקט דאָס אויס־געצייכענט, טויזענד מאָל בעסער ווי די בעסטע פּאָליציע. ס'איז גוט און עס קאָסט וואָלוועל.

צוגעקלערט האָט דאָס מיטעל פון „וזרקתי" אונזער גוטער בעקאַנטער שלום־מאיר, די „פּערשלעפּטע קרענק".

וואס איז, איינענטליך, אָט דער שלום־מאיר אין טהעאטער — איז שווער צו זאָגען. ער איז גאר ניט און ער איז אלם דינג. ער איז בוכהאלטער, און קאסירער, און קאָנטראָלער, און א בילעטיאָר, און צייטענווייז א סופלער, און א מאָל, אז עס פעהלט אוים איין אקטיאָר, איז ער איין אקטיאָר אויך. מע זאָל זאָגען אויף איהם, אז ער איז א גרויסער ארטיסט — קאָן מען נישט. עס וועט זיין נישט קיין אמת. דערפאר איז ער אָבער איין ערהליכער „מענש“, איבערגעגעבען דעם דירעקטאָר און דיענט איהם געטרייה, ווי א הונד. דער דירעקטאָר, אלבערט שטשופאק, מיט וועלכען מיר וועלען זיך אין גיכען בעקענען נעהענטער, ווייסט דאָס גאנץ גוט, און דעריבער טאקי פערשטופט ער מיט איהם אלע לעכער, און אומעדום, וואו מע טהוט זיך א ריהר, איז שלום־מאיר און שלום־מאיר. ביי אריינגעלאָזען ווערען אין טהעאטער אריין אָהן געלד, מיט א קאָנטראמארקע, איז אויך שלום־מאיר. און אזעלכע מיוחסים מיט קאָנטראמארקעס זענען אין האָלענעשטי קיין עין הרע, דאָ א סך:“

ראשית חכמה — ראפאלאָוויטשעס הויז, א פארשוין עטליכע און צוואנציג. ראפאלאָוויטש איז טאקי א יוד איין עושר און איז אפשר ניט קליין צו צאָהלען. איז ער אָבער אויך גערעכט: וואָס הייסט, ער וועט צאָהלען געלד פאר אריינגעהן אין זיין אייגענער סטאָדאָלע ?

די ערשטע נאכט, אז עס האָט זיך אויפגעעפענט דאָס טהעאטער, האָבען די ראפאלאָוויטשעס אריינגעמארשירט מיט דער גאנצער חאליאסטרע, מיט'ן פאסטיר דעם קרוב, מיט דער אם און מיט די איבעריגע „מענשען“, און האָבען פערנומען דעם גאנצען אויבענאָן, די ערשטע צוויי רייהען בענק. איז צוגעגאנגען צו זיי שלום־מאיר און געוואָלט מאכען א שמועס מכח בילעטען. האָט בעני ראפאלאָוויטש תחלת גאָר אפילו נישט געוואָלט ענטפערען. האָט איהם שלום־מאיר מיט זיין הייזעריגער שטימע געגעבען אנצוהערעניש, אז זיי האָבען פערנומען אלע בעסטע ערטער. האָט ראפאלאָוויטש ערשט דעמאָלט געשענקט א קוק מיט איין אויג און א זאָג געטהאָן אויף זיין לשון סגי־נהור, פערשטעלט:

— טראָג אוועק פון דאנען, פארשלעפטע קרענק, דיינע קורצע חאָדולים, ווארום אָט חאפסט דו א שמיר איבער דעם אָפגעשאָבענעם לאָקשענברעט, אָדער איך וועל הייסען די קלאָפערס זאָלען דיך נעמען צו דער ארבייט, וועט פון דיר ווערען א מאמעליגע....

נאָך אזא מין מענה־לשון האָט שלום־מאיר פערשטאנען, אז דאָ וועט מען קיין געלד ניט לייזען, ס'איז איין עבירה די טרחה, און די צייט שטעהט ניט. דאָס טהעאטער איז אָפען און דאָס פובליקום געהט און געהט, און צום מיינסטען — אויף קאָנטראמארקעס. יחיאל דער כלי־זמר אליין האָט אויסגענוצט א היבש ביסעל קאָנטראמארקעס. שלום־מאיר האָט זיך גאָר ניט גערעכט, אז א כלי־זמר זאָל האָבען, קיין עין הרע אזא משפחה! היינט וואו זענען די איבעריגע כלי־זמרים ? וואו איז א פאריקמאכער ? וואו איז א סטאָליער ? א שמיעד ? א שניידער ? א שוסטער ? אלע ארביטען ארום טהעאטער און אלע האָבען, ברוך השם, ווייב און קינדער און אלעמען קומט קאָנטראמארקעס. היינט וואו איז עפים די בעל־הבת'טע פון דער סטאנציע, וואָס שלום־

מאיר האָט זיא אָנגערופֿען מזוזה׳לע? וואָס איז זי שולדיג, אַז זי האָט צוויי יונגערע שוועסטערלעך מיט איין אַלטע מאַמע, א טויבע אַזוי ווי די וואַנד? לאָ די זי האַלט זיי אויס מיט ברויט, זאָל זי נאָך צאָהלען געלד פאַר זיין אין טהעאַטער? ס׳איז טאַקי א יושר? צי, א שטייגער, שמעון־דוד דער בעל־עגלה און חיים־בער דער טרעגער, וואָס האָבען געהאָלפֿען א ראָפּפיהרען די דעקאָראַציעס פון דער באַהן? זייער נשמה איז פון קלאָטשע?... דער דירעקטאָר אַלבערט שטשופּאַק, ביי׳ם אויסטיילען די קאָנטראַמאַרקעס, מעג זיך זיין משוגע, קריצען מיט די ציינער, שמיצען זיך און וואַרפען זיך, ער מעג אפילו אין גאַנצען איינגעמען א מיתה משונה — שלום־מאיר הערט איהם, ווי דעם פאַר א יאָהריגען שניי. ווען מע דאַרף געבען קאָנטראַמאַרקעס, ווערט מען געבען, און ווער ס׳וועט דאַרפֿען אַזוי אַריינגעהן אין טהעאַטער, וועט ער אַריין.

מע קען זיך מיט א פובליקום נישט קריגען.

קאַפּיטעל 7

אוויגען

לאָז דער לעזער נור נישט לעבען אין טעות און נישט מיינען, אַז דאָס גאַנצע האָלאָנעשטער פובליקום בעשטעהט דורכאויס פון „קאָנטראַמאַרקעס". ס׳איז דאָ אַזעלכע, וואָס האָבען אוועקגעגעבען דאָס לעצטע פערהאָרעװעטע קערבעל, פערזעצט א משכון, אָדער אַזוי געחאַפּט אויף א פאַר טאָג א גמילות־חסד ביי א גוטען פריינד און געקויפט בילעטען פאַר זייערע קינדער.

יודיש טהעאַטער — ווי אַזוי לאָזט מען נישט א קינד אין יודיש טהעאַטער אַריין? ס׳איז דען פאַרהאַן אַנדערע פערגעניגענס אין האָלאָנעשטי? יאָ, וואָס זשע טהוט מען אָבער, אַז ס׳איז פּאָרט ניטאָ קיין געלד, און חאַפּען איז ניטאָ וואו, און דאָס קינד בעט זיך, געהט אויס חלשט אין טהעאַטער אַריין, ממש כלות הנפש?

למשל, לאָמיר נעמען ישראלי דעם חזנ׳ס טאָכטער, רייזעל, מיט וואָס איז זי ערגער פון אַנדערע מיידלעך? מע דאַרף האָבען א האַרץ פון א טאָטער, מע זאָל קיין רחמנות נישט האָבען אויף אַזא קינד, ווי רייזעל איז. ובפרט נאָך, אַז רייזעל איז א בת־יחידה ביי איהרע פאָטער און מוטער, וואָס וואָלטען בײדע געגאַנגען צעהן מייל צופוס, זיי זאָלען נור וויסען, אַז זיי וועלען קריגען, דאָס וואָס דאָס קינד דאַרף האָבען. איז אָבער, מעשה שטן, פונקט אין יענער צייט, ווען דאָס טהעאַטער האָט זיך בעדאַרפט עפענען, נישט געווען וואו צו קריגען קיין קאָפּיקע פאַר ישראלי דעם חזן. נישט פון חזנות, נישט פאַר שבר־למוד. עפּיס טאַקי נור ווי פון׳ם שטיין! לאָה די חזנ׳טע האָט זיך נעבאָך געוואָרפען אויף אַלע זייטען. נישטאָ — חאָטש ציה זיך אויס! לאָזען בייזע מיילער רעדען וויפיעל זיי ווילען. זיי זאָגען, אַז לאָה די חזנטע באַלעוועט איהר טאָכטער שוין צו פיעל. אַז לאָה האָרעוועט זי מיט צוקערקעלעך.

— נו, טאַקי. לאָזען זיי פריהער פּרובען האָבען א בת־יחידה, אַזוי ווי איך, און אַזא געראָטענע בת־יחידה, ווי מיין רייזעל איז, — מיר זאָל זיין פאַר איהר פּנים, — וועלען זיי נאָכדעם רעדען פון באַלעוועןאון פון צוקערקעלעך, האָסט דו געזעהען א ביסעל!...

אַזוי האָט זיך אויסגע׳טענה׳ט מיט זיך אַליין לאָה די חזנט׳ע און איז גע־

פּלען אויף אַנ׳עצה (וואָס טהוט ניט א מאמע צוליעב א קינד ?): אזוי ווי ביי איהר מאן לערנט ראפּאלאָוויטשעס זוהנדעל, לייבעל, און אזוי ווי די גאנצע חתונה איז ביי ראפּאלאָוויטשען אין הויף — איז דאָך עס, ווי מע זאָגט, א כשר׳ער טאָפּ מיט א כשר׳ען לעפּעל. האָט זי זיך פריהער געפּרובט שיסען דורכ׳ן מאן, אז ישראלי זאָל זאָגען לייבלען, אז לייבעל זאָל זאָגען דער מאמע, אז די מאמע זאָל זאָגען דעם טאטען, ראפּאלאָוויטשען הייסט עס, אז מע זאָל הייסען, מע זאָל איהר טאָכטער אריינלאָזען אומזיסט אין טהעאטער אריין.

איז אָבער דער פּלאן נישט אָפּגעראָטען. ישראלי דער חזן, געגוג וואס ער איז איין אָרעמאן, איז ער נאָך צו די צרות א גדלן אויך. סע שטעהט איהם ניט אָן, זאָגט ער, זיין א בעטלער און בעטלען ביי זיינע תלמידים. האָט לאה אָפּגעווישט די ליפּען און האָט דערטאפּט ראפּאלאָוויטשעס זוהנדעל אין א ווינקעל און מאכט צו איהם אזוי:

— לייבעל, איך האָב צו דיר א בקשה.

א בקשה ?... לייבעל איז געבליבען שטעהן: צו איהם ? צו לייבלען ? א בקשה ?... אויסגעהערט פון לאה׳ן די בקשה, זענען לייבעל׳ס שטענדיג רויטע בעקלעך נאָך מעהר רויט געוואָרען און ער האָט איהר צוגעזאָגט, אז ער וועט געוויס רעדען מיט דער מאמע, אז די מאמע זאָל רעדען מיט׳ן טאטען, אז דער טאטע זאָל רעדען מיט דער מאמע, אז די מאמע זאָל רעדען מיט׳ן טאטען — טפו לייבעל האָט זיך פערפּלאָנטערט. בקצור, עס וועט שוין זיין רעכט.

און לייבעל׳ס גרויסע, שענע, ווייכע, מילדע אויגען בעת מעשה האָבען זיך בעגעגענט מיט רייזעל׳ס שווארצע ציגיינער־אויגען, וואָס האָבען געגליהט, געקוקט אויף איהם מיט דאנק און מיט פרייד. עס האָט זיך איהם אויסגעדאכט, אז איהרע אויגען רעדען. זיי זאָגען איהם: „דו ביזט א וואָהלער בחור. דו אז דו וועסט נור וועלען איך זאָל זיין אין טהעאטער, וועל איך שוין זיין. איך ווייס עס“...

האָט ער אראָפּגעלאָזט די אויגען.

און דעם זעלבען טאָג, נאָכ׳ן וואַרעמעס, האָט לייבעל געבראכט אין חדר אריין די גוטע ידיעה, אז ער האָט שוין גערעדט מיט דער מאמע און די מאמע האָט שוין גערעדט מיט׳ן טאטען, און דער טאטע האָט געזאָגט, אז לאָז זיא קומען (רייזעל הייסט דאָס) היינט פּארנאכט צו זיי אהיים, וועט זי מיט זיי אלעמען אריינגעהן אין טהעאטער אריין.

דערהערט די דאָזיגע ווערטער, האָט זיך רייזעל׳ס ציגיינער־פּנים פּערדרויטעלט און איהרע שווארצע ציגיינער־אויגען האָבען זיך אָנגעצונדען, זי האָט ארומגעחאַפּט די מאמע קושען און האַלזען. נאכדעם האָט זי אנגעהויבען זינגען און טאנצען און דרעהען זיך און געוואָלט חאַפּען די מאמע אויך טאנצען און דרעהען. האָט איהר לאה געזאָגט מיט א געלעכטער:

— ביזט משוגע געוואָרען, מייע שונאים ? נעם בעסער, צוואג דיך אויס, טהו זיך אָן, וועל איך דיר פערפּלעכטען די האָר, דו קומסט דאָך צווישען מענשען, האָסט דו געזעהען א ביסעל !....

פּארנאכט אָט זי לאה אליין אָפּגעפיהרט צו דיא ראפּאלאָוויטשעס אין שטוב אריין. איבערגעגעבען אויף בייל־קע ראפּאלאָוויטשעס הענד און געבעטען,

זיא זאָל אויף איהר אכטונג געבען.

— איהר דאַרפט וויסען, אז זי איז ביי מיר א בת־יחידה, איין און איינציגע הייסט עס.

ביילקע האָט בעטראַכט דעם חזנ׳ס מיידעל מיט דיא שוואַרצע ציגיינערשע אויגען ווייזט אויס, זי איז איהר געפעלען געוואָרען.

— האָט קיין יסורים ניט. — האָט זי געזאָגט צו דער חזנ׳טע — זייט זיכער אזוי ווי אַנ׳אייגען קינד.

און די חזנ׳טע איז אוועקגעגאַנגען אהיים.

— — — — — — — — — — —

נישט גוט האָט זיך דעם חזנ׳ס מיידעל געפיהלט ביי ראַפּאַלאָוויטשען אין דעם רייכען הויז צווישען דער „חאַליאַסטרע". נישט גוט דערפאַר. וואָס אַלע האָבען זי „געגעסען מיט די אויגען". דאָס הויז אַליין איז איהר אפילו זעהר געפעלען. די מענשען אויך. נאָר אַט דאָס קוקען, וואָס עס קוקען אויף איהר אזוי פיעל אויגען! יעדען בעזונדער געה ענטפער: „וויא אזוי רופט מען זיא?" „וויפיעל איז זיא אלט?...

רייזעל האָט זיך קיין מאָל ניט פאַרנעשטעלט אזא שטוב, אזא גרויסע שטוב און אזא שענע שטוב מיט אזוי פיעל חדרים, בעטלעך, טישלעך ביינקלעך, שפּיעגלען און צאַצקעס. היינט דער טיש מיט אזוי פיעל גלעזער און גלעזלעך און שעלעכלעך און לעפעלעך און אויבסען אלערליי און איינגעמאַכטס, אָהן א שיעור איינגעמאַכטס! און דער געפּילדער וואָס דאָ איז אַרום טיש, מיט דיא געשרייען מיט דער פריילינקייט מיט די געלעכטערען — אַט וואָס הייסט א נגיד׳ישע. א גבירי׳שע שטוב?!...

רייזעל האָט געוואוסט אז לייבעל, וואָס לערענט ביי איהר טאַטען אין חדר, איז א נגיד׳ס א יונגעל, אז זיינע טאַטע־מאַמע זענען גבירים, די גרעסטע גבירים בענדיגליירעןאלסעיגעאןיאערקר ט יאת אין שטאָדט. נאָר וואָס הייסט דאָס, אייגענטליך, „נגיד"? וואָס איז דער פּשט „גביר"? — דאָס האָט זי נאָך נישט רעכט פערשטאַנען. אז א נגיד איז א גוטע זאַך און א קבצן איז א שלעכטע זאַך — דאָס האָט זי געהערט פון איהר מאַמע טויזענדער־טויזענדער מאָל. „דעם דלות פערזעצען און א נגיד זאָל מען זיין"... דער נגיד האָט מזל"... „דעם נגיד איז גוט אפילו אויף יענער וועלט"... אַט דאָס הערט זי פון דער מאַמע פון קינד ווייז אן כמעט אַלע טאָג, נאָר דעם טעם דערפון האָט זי ערשט דערפיהלט זיצענדיג אַט דאָ היינט ביי דעם דאָזיגען גרויסען, רייכען, געדעקטען פריילינכען טיש. און עס האָט זיך איהר נאָך קיינמאָל נישט אזוי שטאַרק געוואָלט זיין רייך ווי אין דער מינוט. און א געפיהל פון קנאה — א ניי געפיהל — האָט זיך אריינגע׳גנב׳ט צו איהר אין הארצען אריין. און איהרע שוואַרצע גליהענדע ציגיינער־אויגע האָבען זיך בעגעגענט מיט נאָך א פּאָר אויגען. בעקאַנטע גרויסע, שענע, ווייכע, מילדע אויגען. וואָס האָבען געקוקט אויף איהר שעמעוודיג, נאָר וואַרעם און פריינדליך. און עס האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אז די אויגען רעדען צו איהר. זיי זאָגען איהר: „עס געפעלט דיר ביי אונז? מיר טהוט הנאה וואָס סע געפעלט דיר. מיר טהוט הנאה, אז דיר איז גוט"... עס האָט זיך איהר א ריהר געטהאָן דאָס הארץ, ס׳איז איהר געוואָרען מיט א מאָל וואַרעם, היים, און

זיא האט דערפיהלט, אז עס ברענט איהר דאס פנים.

האט זי אראנגעלאזט די אויגען.

קאפיטעל 8.

עס הייבט זיך אויף דער פארהאנג

פריה האט זיך דאס האלענעשטער פובליקום צענויפגעקליבען צו דער ערשטער פארשטעלונג און אנגעפיהלט דאס טהעאטער. מע האט מורא געהאט, א קשיא אויף א מעשה, טאמער וועט מען חלילה פערשפעטיגען. קאפ אויף קאפ איז מען געשטאנען. און דיא וואס זענען געזעסען, זענען געזעסען איינס ביי'ם אנדערען אויפ'ן שויס. גליקליך זענען געוועזן נור די, וואס זענען געקומען צום אלעם ערשטען: זיי האבען פערחאפט די בעסטע ערטער, דעם רעכטען אויבענאן. האט דאס, נאטירליך, פערדראסען די, וועלכע זענען געקומען א ביסעל שפעטער. זיי האבען בעצאהלט געלד, מזומן געלד, פאר פלעטצער—און קיין פלעטצער איז נישטא! איז געווארען א „ויצעקו" מיט א טומעל — מע האט שיער ניט צוטראגען דאס טהעאטער. א גליק, וואס שלום-מאיר (אומעדום שלום-מאיר!) האט א וואונק געטהאן צו יחיאל דעם כלי-זמר, ער זאל „געבען" א פריילִיכס. דערהערט כלי-זמר, האט דער עולם פערשטאנען, אז דא הויבט זיך שוין אן דאס שפיעל, האט מען זיך שוין ווי ס'ניט איז אויסגעזעצט און ס'איז געווארען שטיל.

דער עולם האט אבער געהאט א גרויסען טעות. דיא מוזיק האט שוין לאנג אויפגעהערט שפיעלען און דער פארהאנג איז נאך אלץ פעסט אראפגעלאזט, און עס לאזען זיך הערען פון יענער זייט פארהאנג קולות, געשרייען, קללות, א קלאפען פון העק און פון האמערס. עפיס טהוט זיך דארטען, נאר וואס — ווייסט מען ניט. דער עולם זיצט אויף שפילקעס. און ווער שמועסט, יונגווארג — איז גאר אויסער זיך. מע וואלט שוין וועלען דערלעבען זעהען, וואס וועט זיין, אז ס'וועט זיך אויפהויבען דער פארהאנג?

צווישען יונגווארג, וואס האבען אזוי נייגיג ארויסגעקוקט, ס'זאל זיך אויפהויבען דער פארהאנג, איז געווען א יונג פארעל, צוויי זעלטען שענע קינדער, א בר-מצוה בחורעל מיט גרויסע שענע מילדע אויגען און א שווארץ מיידעל פון א יאהר פיערצעהן-פופצעהן מיט שווארצע ציגיינער-אויגען און מיט חן-גריבעלעך אין דיא בעקלעך. זיי זענען געזעסען הארט איינס נעבען דאס אנדערע, האטש זיי זענען פון פערשיעדענעם שטאנד. ער — דעם נגיד ראפאלאוויטשעס זוהנדעל. זי — דעם ארעמען חזן'ס מיידעל.

ווער האט דאס דאזיגע פארעל בעשערט אזוי נאהענט? אדער אפשר האבען זיי זיך אליין בעזעצט?... אין אזא טומעל ווער האט זיך אויף זיי ארומגעקוקט? ווער האט זיי איצט אין זינען אז אלע אויגען זענען אהין, אויפ'ן פארהאנג, אויפ'ן פארהאנג, אויפ'ן פארהאנג! און אט זיצט זיך דאס דאזיגע גליקליכע פארעל, לייבעל און רייזעל, זייט ביי זייט דעם ערשטען מאל אויף זייער לעבען אזוי נאהענט. מע קאן זאגען, דעם ערשטען מאל אויף זייער לעבען זעהען זיי זיך וויא עס געהער צו זיין. דאס הייסט, זעהען זעהט מען זיך אלע טאג ביי רייזעל'ס טאטען, ביי ישראל, דעם חזן אין חדר. נאר וואס פאר א זעהען איז דאס? קומט לייבעל אין חדר אריין, איז אדער געלערנט, אדער געשריעבען.

ניטאָ קיין צייט און ניטאָ קיין אָרט אויף צו פיהרען שמועסען מיט א מיידעל, ובפרט נאָך מיט'ן רבינ'ס א מיידעל, וואָס האָט א מאַמע זאָל לעבען, און א מאַמע גיט אכטונג אויף א קינד. א מאַמע קאָן אכטונג געבען. זיא היט איהר דיא טריט, לאָזט ניט איהר טאָכטער אריינשמעקען אין דיא דלית אמות פון דיא חדר־יונגלעך און נישט אריינקוקען אין זייער ווינקעל אפילו:

— א מיידעל האָט נישט וואָס צו טהון צווישען יונגלעך, וואָרום א מיידעל איז א מיידעל, און יונגלעך זענען יונגלעך — האָסט דוא געזעהען א ביסעל"!..

אזוי זאָגט דיא חזנ'טע לאה, און אז לאה זאָגט — איז געזאָגט. אפילו אויפהויבען א קול, זינגען א ליעדעל, לאָזט איהר נישט לאה כל־זמן דיא יונגלעך זענען אין חדר. און רייזעל האָט דוקא א זיס קול און האָט דוקא ליעב זינגען ליעדלעך. און אז רייזעל צעזינגט זיך א מאָל, האָרכען זיך איין דיא עלטערע יונגלעך מיט פערשטאָרבענע הערצלעך. און אז זיי קומען נאָכדעם אהיים, דערמאָנען זיי זיך, ליגענדיג אין בעט, רייזעל'ס קול, זיפצען זיי אָפּ שטילערהייד און ווערען אנשלאָפען און עס חלומט זיך זיי נאָכדעם דעם „רבינ'ס מיידעל"...

אויב נישט מיט אלע עלטערע יונגלעך איז געווען דער פאַל, וואָס רייזעל זאָל זיי קומען צו חלום, איז מיט ראַפאַלאָוויטשעס זיהנדעל, לייבעל, דער דאָזיגער פאַל געווען נישט איין מאָל. לייבעל האָט ניט איין מאָל פערטראַכט זיך בעת לערנען, און געקלערט האָט ער נאָר וועגען רייזלען... לייבעל האָט ניט איין מאָל געהאַלטען פאַר זיך די גמרא, און געזעהען האָט ער נאָר רייזלען...

און יעצט איז זי אזוי נאָהענט נעבען איהם, אז ניט נור ער זעהט זי, ניט נור ער הערט זי—ער פיהלט זי, ער פיהלט זי... ער הערט א קלאַפּען פון א האַרץ: טיק־טאַק, און ער ווייסט ניט, וועמענס האַרץ קלאַפּט דאָס—זיין איגען האַרץ, אָדער איהרס, אָדער זייערע ביידענס הערצער צוזאַמען קלאַפּען? גיכער זייערע ביידענס, וואָרום זיי ביידע קוקען איינס אויף דאָס אנדערע, און בעגעגענען זיי זיך מיט זייער קוק, לאָזען זיי אראָפּ די אויגען ביידע. און ביידע וואָלטען וועלען עפּיס רעדען, עפּיס זאָגען, און רעדען קאָנען זיי נישט. נישט ער, נישט זי. נישטאָ קיין ווערטער!...

און לייבעל דערמאָנט זיך, וויפיעל מאָל ער האָט געזוכט איין אויסרעד אויף צו שטעהן נאָהענט נעבען רייזלען, הערען איהר קול, רעדען מיט איהר חאָטש דריי ווערטער. וואַכסט אוים אלע מאָל די מאַמע איהרע אויך מיט איין אויסרעד — און נישטאָ רייזעל... אויך רייזעל דערמאָנט זיך, וויפיעל מאָל זי האָט געוואָרפען אויגען אויפ'ן טאַטענס תלמידים, אלע מאָל געזוכט צווישען זיי דעם נגיד'ס יונגעל, נישט אזוי דער פאַר, ווייל ער איז א נגיד'ס א יונגעל, נאָר דערפאַר, וואָס דער טאַטע איהרער האַלט פון איהם מעהר ווי פון אלע תלמידים. ער זאָגט אויף איהם נביאות, — און ישעיאלי דער חזן איז א מבין אויף מענשען, — אז „דאָס וואַכסט א כלי"... דערהערט דאָס לאה די חזנ'טע און טייטשט דאָס אוים אויף איהר שטייגער:

— וואָס דענן? א נגיד האָט מזל צו אלסדינג, אפילו צו קינדער, האָסט דו געזעהען א ביסעל!...

און זיצענדיג אזוי נאָהענט איצט מיט רייזעלען, פערדריסט דאָס לייבלען, וואָס גראָדע איצט האָט ער פאַר איהר קיין ווערטער, און אויך רייזעל ווייסט נישט,

צו זאָל זיא מיט איהם רעדען? און וואָס און ווי אזוי זאָל זי מיט איהם רעדען?... און ביידע טראכטען זיי איינס פון דאָס אנדערע, און ביידע שווייגען זיי... פּלוצים הויבען אָן אויסגעלאָשען ווערען די לאָמפּען און אין טהעאטער ווערד פינסטער. א סימן, אז אָט באלד וועט זיך עס אָנהויבען... און עס לאָזען זיך הערען פערשיעדענע קולות פון פּובליקום:

— אָאָאָ!

— אקוראט ווי אין מצרים!

— אי — אי — אי, מיין פּוס!

— א מצוה, ווער איז איך, שולדיג? איהר האָט א קראנקען פוס? לאָזט מען איהם אין דערהיים!

— שטיל זאָל זיין, א רוח אין אייער טאַטענס טאטען אריין!

דאָס פּובליקום ווערד לעבעדיג, פּריוויליך. לייבעל פערשטעהט ניט, ווי אזוי און ווען דאָס האָט זיך געטראָפּען, נאָר רייזעל'ס הענדעל — א ווייך גלאט וואָרעם הענדעל — איז אויסגעוואכסען אין זיין האנד. ער האלט א ווייכע איהר הענדעל אין זיין האנד. נאָכדעם טהוט ער איהר א קוועטש דאָס הענדעל, גלייך ווי ער וואָלט איהר וועלען זאָגען: „צופריעדען?"... זי ענטפערט איהם אָפּ צוריק מיט א קוועטש אין האנד, וואס דארף בעדייטען: „זעהר!"...

עס הויבט זיך אויף דער פאָרהאנג.

קאַפּיטעל 9.

אין גן עדן

אויב דאָס יודישע טהעאטער איז געווען פאר האָלענעשטער יודען גלאט א פערגעניגען, וואָס איז זיי אראָפּגעפאלען פון'ם הימעל, איז דאָס פאר אונזער יונג פּאָרעל, דעם נגיד'ס יונגעל און דעם חזן'ס מיידעל, געווען א גן־עדן. א גן־עדן פון גאָט, וואוהין נישט יעדער האָט דיא זכיה אריינצוטרעטען. זיי, דעם נגיד'ס זוהנדעל און דעם חזן'ס מיידעל, איז דאָס אָפּגעגאָלטען מעהר ווי אלעמען. אלע נאכט, אלע נאכט געהען זיי אין טהעאטער אריין, פערנעמען דיא בעסטע ערטער, זעהען זיך אָן און הערען זיך אָן אזעלכע חדושים, וואָס האָט זיי נאָך קיינמאָל נישט גע'חלומ'ט.

א גאנצע וועלט, א נייע וועלט האָבען זיי דאָ פאר זיך דערזעהען. א וועלט, וואו מענשען טהוען זיך איבער, פערשטעלען זיך, דרעהען זיך ארום, רעדען מאָדנע ווערטער, זינגען און טאנצען, מאכען אזעלכע אָנשטעלען, וואָס מע דארף אָדער צעגאָסען ווערען פאר געלעכטער, אָדער צעגאנגען ווערען פאר געוויין.

און דאָס אלעס טהוען מענשען? געוועהנליכע מענשען?

ניין, דאָס זענען נישט קיין געוועהנליכע מענשען, ווי למשל, איך און איהר. דאָס זענען אָדער לצים, רוחות, שדים, אָדער מלאכים פון הימעל. זייער שטעלען זיך, זייער ארויסטרעטען, זייער געהן, זייער רעדען,—יעדער ריהר זייערער איז פול מיט חן, פול מיט כשוף. און אלץ ארום און ארום איז כשוף. און זיי אליין, לייבעל דעם נגיד'ס און רייזעל דעם חזן'ס, זענען פון דער ערשטער מינוט, וואָס דער פּאָרהאנג הויבט זיך אויף, גאנץ פער'כשופט, אריבערגעטראָגען אין איין אנדער וועלט, אין א וועלט פון לצים, רוחות, שדים און מלאכים... און לאָזט זיך אראָפּ דער פּאָרהאנג — איז אוים כשוף, אוים לצים, אוים רוחות, שדים, מלאכים. ווידער מענשען ווי אלע, געוועהנליכע מענשען. ווידער די פריהעריגע, דיא אלטע וועלט. און זיי פיהלען זיך גלייך, וויא זיי וואָלטען

נאָר־וואָס געוועזן אויפ'ן זיעבעטען הי־מעל און פּלוצים האָט מען זיי אראָפּגע־לאָזט צוריק אויף דער ערד. און עס טהוט זיי הארציג באנג, וואָס מע האָט זיי אראָפּגעלאָזט אזוי גיך צוריק אויף דער ערד, און זיי טרייסטען זיך דערמיט, וואָס אָט הויבט זיך אויף דער פּארהאנג, וועלען זיי ווידער זיין דאָרטען, אויפ'ן הימעל, אין גן־עדן. און אזוי מאָרגען, און אזוי איבערמאָרגען, און אזוי אלע טאָג. גליקליכע קינדער!

וויפיעל יונגלעך זענען פאַרהאַן אין האָלענעשטי, וואָס זענען מקנא לייבלען, וואָס ביי זיין טאַטען אין הויף איז דיא גאנצע שמחה! וויפיעל מיידלעך זענען פאַרהאַן אין האָלענעשטי, וואָס זענען מקנא רייזלען, וואָס א דאנק איהר מאַ־מען האָט זי זיך אריינגעחאַפּט אין די הויכע פענסטער, צו די ראפאלאָוויט־שעס. און וואָס פאר א ווערטה האָט דאָס ביי אזעלכע גבירים, אז עס געהט מיט זיי נאָך א מענש אין טהעאַטער?

— מיין קינד האָט אזוי נושא חן גע־ווען ביי די נגידים, קיין עין הרע, אז עס מעג איהר נור ניט פארשטעהרט ווערען...

אזוי בעריהמט זיך די חונ'טע פאר איהרע שכנה'טעס, און בכדי מע זאָל ניט מיינען חלילה, אז דאָס האָט זי אויסגעבעטעלט א טובה פאר איהר טאָכטער, פערחאַפּט זי זיך גאנץ דיפּלאָ־מאַטיש:

— ווי קומט, א שטייגער, מיין ריי־זעל צו די נגידים? וועט איהר הערען. איך געה אזוי אין מארק, בעגעגענט מיךביילקע, דיא ראפעלאָוויטשקע הייסט עס. „גוט מאָרגען". „גוט יאהר". „וואָס הערט זיך?" „וואָס הערט זיך ביי אייך?" „פּרעגט ניט. א טארעראַם ביי מיר אין הויף, א טהעיאַטער א גדולה, א יום־טוב פאר מיין חברה. ביי זיי איז דאָס א גאנצער אנטיק. יאָ, און וואָס מאַכט אייערע?" „א דאנק, וואָס זאָל זי מאַכען?" „מע זאָגט, עפּיס זעהר א גראָטענע ביי אייך". „א דאנק נישט צו פערזינדיגען". „פּאר וואָס זאָלט איהר זי ניט צושיקען צו מיר?" „א דאנק, וואָס וועט זי טהון ביי אייך?" „זי וועט זיך בעקענען מיט מיינע מייד־לעך און „אגב געהן מיט זיי אין טהעאַ־טער. וואָס וועט אייך אהרען?" „א דאנק, אויב זי וועט נור וועלען, וועל איך זי געווים שיקען"...

אזוי קונציג האָט זיך פערענטפערט לאָה די חונ'טע, בעדיי אויסגעטראַכט א גרויסען ליגען, אבי פערלייגט א קלאָץ, ווארום וואָס טהוט ניט א מאַמע צוליעב א קינד?

נישט מחמת מיר ווילען נעמען דיא חונ'טע אונטער אונזערע פליגעל, נאָר וויל מיר דאַרשטען נאָך'ן אמת, מוזען מיר זאָגען, ווי די מעשה איז געווען, אז מיט אבי וועמען וואָלט אפשר די חונ'טע ניט געשיקט איהר קינד אין טהעיאַטער אריין; נאָר מיט די ראפאלאָוויטשעס— מהכתיתי, פאר וואָס ניט? מיט'ן גרעס־טען כבוד. אדרבה, לאָז טאַקי די וועלט זעהן, מיט וועמען איהר קינד קומט זיך צענויף... און אויף מאָרגען נאָך דער פאָרשטעלונג האָט לאָה דיא חונ'טע גע־טשאַטעוועט פאר פרעמדע אין די אויגען איבערפרעגען ביי איהר טאָכטער נאָך א מאָל און נאָך אמאָל:

— מיט וואָס זשע האָט מען דיך, הייסט עס, נעכטען מכבד געווען ביי די נגידים?

אָדער:

— רייזעל: וויפיעל א זייגער געהסט דו היינט צו די נגידים?

אָדער :

— אז מע וועט דיך בעטען, טאָכטער, נאָך א מאָל ביי די נגידים עסען וועטשע־רע, זאָלסט דו זיך מעהר ניט אָפּזאָגען. וואָס דאַרף מען זיך שעמען, האָסט דו געזעהען א ביסעל ? ...

נארישקייטען ! די טאָכטער האָט אפילו ניט אין זינען געהאַט אָפּזאָגען זיך. רייזעל האָט זיך אין דער דאָזיגער רייכער שטוב וואָס ווייטער געפיהלט אלץ היימישער און היימישער. אלע מאָל, ווען זי איז אהין געגאַנגען, איז זי געגאַנגען יום־טוב׳דיג געשטימט, מיט א פול ווארעם הארץ, ווי מע געהט צו א נאָהענטען גוטען פריינד אויף איין אַנגעלייגטער שמחה.

און ס׳איז גאָר קיין חדוש ניט. אלע מאָל, ווען רייזעל איז אהין געקומען, איז זי געווען א גאַסט. דאָס גרויסע ליכטיגע רייכע הויז פון די ראַפאַלאָוויטשעס האָט אויפגענומען דעם חזנ׳ס מיידעל אלע מאָל מיט דער אייגענער פריינד־שאַפט, פרייליכקייט, געלעכטער, טומעל און געפּילדער. און אלע מאָל איז מען מיט דער גאַנצער חאָליאַסטרע געגאַנגען אין טהעיאַטער אריין, פּערנומען דעם אויבענאַן. און אלע מאָל איז איהר אויס־געקומען זיצען זייט ביי זייט מיט ראַ־פאַלאָוויטשעס זוהנדעל, מיט לייבלען. און אלע מאָל, ווען עס האָט זיך אויפגע־הויבען דער פאַרהאַנג און אין טהעאַטער איז געוואָרען פינסטער, איז איהר האַנד געווען אין זיין האַנד. און אלע מאָל האָבען זיי דאָ ביידע אויפגעהויבען זיך פון דער ערד, דערפיהלט, אז עס זענען אויסגעוואַקסען ביי זיי פליגלען און עס טראָגט זיי ארויף אהין, אהין, גאַנץ הויך, אין זיעבעטען הימעל אריין, אין גן־עדן, אין גן־עדן.

קאַפּיטעל 10.

אהיים פון טהעאַטער

אהיים פון טהעאַטער קומט דעם חזנ׳ס מיידעל א צעהיצטע, מיט א פערראָיטעלט פנים, מיט א בעזונדערען גלאַנץ אין דיא אויגען און מיט א פול, איבערגעפילט הארץ, און עס דאַכט זיך איהר, אז נאָך קלינגט איהר אין די אויהרען דאָס רעדען פון די מענשען־מלאכים, אויסגע־מישט מיט׳ן שפּיעלען פון די כלי־זמר און מיט די הילכיגע געלעכטערען פון די ראַפאַלאָוויטשעס. און זי דערמאַנט זיך, וואָס דעם נגיד׳ס זוהנדעל, לייבעל, האָט איהר א זאָג געטהאָן שטילערהייד, כמעט אויפ׳ן אויהער, און א קוועטש גע־געבען איהר בעת מעשה די האַנד :

— קומסט דאָך מאָרגען נאָך א מאָל ? ...

יאָ. מאָרגען קומט זי נאָך א מאָל... א שאלה א ביסעל ?

אזוי האָט זי איהם געענטפערט. ניט מיט ווערטער, נאָר מיט א קוועטש דיא האַנד, ווי אלע מאָל.

דאָס איז געווען ביי׳ם ארויסגעהן פון טהעאַטער. דער עולם האָט זיך געשטופּט מיט סכנת נפשות אויף דערשטיקט צו ווערען, ווי אלע מאָל. יודען האָבען ליעב זיין די ערשטע ביים אריינגאַנג. זיי האָבען ליעב זיין די ערשטע אויך ביים ארויסגאַנג. מע האָט זיך אזוי צענויפגע־קוועטשט, אז לייבעל מיט רייזלען האָבען זיך אויף א מינוט געפיהלט ווי איין מענש און מע האָט זיי כמעט ווי ארויס־געטראָגען פון טהעאַטער...

אין דרויסען איז א נאַכט איין אויס־געשטערענטע, א מחיה׳דיגע נאַכט. פון יענע ווארעמע ליכטיגע זומערדיגע נעכט אין בעססאַראַביע, וואָס עס ווילט זיך גאָר ניט געהן אהיים שלאָפען. אין אזא

נאַכט צו שלאָפֿען איז באמת איין עבירה פאַר גאָט. דיא אויגען קוקען ארויף, צום חימעל. צו דער לבנה. צו די שטערען. די נשמה רייסט זיך — מע ווייסט ניט וואוהין. דאָס הארץ ציהט — מע ווייסט ניט צו וואָס. עס פיהלט זיך א מאָדנע בענקענים — מע ווייסט ניט, נאָך וועמען... שטיל איז אין האַלענעשטי און רוהיג. אָפּגעקיהלט האָט זיך די ערד נאָך'ן אונטערגאנג פון דער בעססאראַביער זונן. אָפּגעלייגט האָט זיך דער שטויב, וואָס איז געשטאנען א גאַנצען טאָג, ווי א זייל, און מע קאָן שוין חאַפּען דעם אָטהעם. און א גרינג ווינטעלע פֿערבלאָזט פון ערגיץ, ברענגט צו טראָגען א גרוס פון די בעססאראביער גערטנער און פעלדער, וואָס שמעקען ניט מיט בשמים, נאָר מיט ברויט, מיט פּאַפּעריעס, מיט עפעל און מיט בארען. און א פייפעל לאָזט זיך הערען פון א פּאַסטוך, וואָס טרייבט די שאָף ערגיץ דאָרטען אויף דער פּאַשע. דאָס פייפעל קוים־קוים וואָס מע הערט, אלע מאָל שטילער, ביז סע ווערד פערשטאָרבען.

און יודען געהען פון טהעאַטער. פון יודישען טהעאטער. און אז יודען געהען פון טהעאטער, געהען דאָס יודען, ניט קיין גויים. רעדט מען, שרייעט מען און מע מאכט מיט הענד. איינער גיט איבער דעם אנדערען, וואָס ער האָט געזעהען אין טהעאטער און וואָס ער האָט געהערט. און איטליכען דאכט זיך אויס, אז דאָס, וואָס ער האָט געזעהען, האָט נור ער געזעהען, און דאָס, וואָס ער האָט געהערט, האָט נור ער געהערט. און מע זינגט איבער נאָך א מאָל די ליעדלעך פון טהעאטער. און העכער פאַר אלע רעדען יונגווארג. און פריהער פאַר אלע לויפען קליינווארג. און האָלענעשטי חאפּט זיך אויף, עס ווערד געשטעהרט די שטילע נאַכט, די שענע, די ווארעמע ליכטיגע זומער־נאַכט, אָבער נישט אויף לאַנג. יודען קומען אהיים, לייענען אָפּ קריאַת־שמע, לעשען אויס די לעמפּלעך און לייגען זיך שלאָפֿען — א גוטע נאַכט!

אין א קליין שטיבעלע אויף „גאָט'ס נאָס" (דאָרט וואָהנט ישראלי דער חזן) לייכט זיך נאָך. דער חזן מיט דער חזנ'טע קלויבען זיך שוין אויף שלאָפֿען לייגען. נאָר זיי ווארטען נאָך אויף דער טאָכטער, זי זאָל שוין קומען פון טהעאטער, וועט מען „מאכען נאכט".

ישראלי דער חזן, נאָך א גאַנץ שענער יונגער מאַן מיט שווארצע זיידענע האר אין א ווייסען טלית־קטן, זיצט האלב אויסגעטהאָן, פּאָכט זיך מיט דער יאַרמעלקע און לייענט קריאַת־שמע. לאה דיא חזנטע איז שוין אויך העכער האלב אויסגעטהאָן. דער שאָטען פון איהר ווייסען שלייער, וואָס פּאסט זיך אזוי צו איהר שווארץ שטרענג פּנים מיט איהרע שווארצע בייזע אויגען, שפּיעלט זיך אָפּ אויף דער ווייסער געל אונטערגעפּארבטער וואנד. דערוואַרט זיך ביז די טאָכטער קומט אהיים בשלום פון טהעאטער, טרעט לאה ניט אָפּ פון איהר, זי זאָל איהר דערצעהלען, וואָס פאר „קאָמעדיעס" מע האָט דאָרט היינט געשפּיעלט ? ווער איז געוועזען פון בעקאַנטע ? וואָס האָט מען געגעבען ביי די נגידים צום טיש ?...

און נאָך עפּיס רעדט די חזנטע איבער איהר און לאָזט אויס מיט די ווערטער :

— איאָ ? וואָס זשע, איך פערשטעה ניט, ווזו יאָ און וואו ניין ? א מאָל דאַרף זיין יאָ, און א מאל דאַרף זיין ניין, האָסט דו געזעהן א ביסעל !...

נאָר רייזעל דערהערט נישט. רייזעל הערט נור, אז דער מאמעס קול קלינגט איהר אין די אויהרען, און עס גיסען זיך, גיסען

זיך רעד, און דער טאַטע ליינט קריאת־שמע און פּאַכט זיך פון היטץ — אך! וואָס פאר א קאָנטראַסט! דאָ, און דאָרט... וואָס פאר א חילוק דאָ איז קעגען די ליכטיגקייט, פרייליכקייט און פריינדליכקייט, וואָס דאָרטען!... און בכלל, ווי ענג און ווי פינסטער און ווי אומעטיג דאָ איז נאָך'ן אבענד, וואָס זי האָט היינט פערבראַכט, פריהער ביי די ראַפּאָלאָוויטשעס, אין דער גרויסער שענער ליכטיגער פרייליכער שטוב, און דערנאָך אין טהעאַטער, אין גן־עדן, און דערנאָך געהענדיג פון טהעאַטער אהיים אין דער דאָזיגער ווארעמער שענער ליכטיגער אויסגעשטערנטער זוממער־נאַכט!...

און לאָה די חזנ'טע שיט נאָך אלץ מיט רעד, זי קוקט זיך אָבער ארום, אז זי רעדט שוין, דאכט זיך, א ביסעל צו־לאַנג, און ס'איז שוין טאַקי ניט פריה אויך, האַקט זי זיך אליין איבער די ווערטער:

— א דונער איז מיר! נייען מאָס רעד... צייט שלאָפען, און איך דול איהר א ספּאָדיק, האָסט דו געזעהען א ביסעל!... אָט פארלעש איך, טאָכטער, דאָס לעמפּעל. א גוטע נאַכט. שלאָף געזונד.

— א גוטע נאַכט! — ענטפערט איהר רייזעל און נאָרעט זיך איין אין בעט, דעקט זיך איבער, מאַכט צו די אויגען און די מחשבות האַפּען זי אויף און טראָגען זי אריבער פון „גאָט'ס גאַס" צוריק אהין, אהין, אין גן־עדן אריין.

קאַפּיטעל 11.

געהייבענע געסט

אונזערע נאָך גאָר יונגע העלדען, מיט וועלכע מיר וועלען אין דעם דאָזיגען ראָמאַן נאָך געגוג ארומבלאָנזשען איבער גאָט'ס וועלט, ביז זיי וועלען אויסוואַכסען און ווערען לייטען גלייך, איז, א פּנים, ניט באשערט געווען, זיי זאָלען זיך לאַנג אויפהאַלטען אין זייער קינדערשען גן־עדן נישט מחמת זיי האָבען זיך חלילה מיט עפּיס פערזינדיגט, ווי א מאָל אָדם הראשון מיט דער מוטער חוה, נאָר איבער דעם, וואָס א פרעמד אויג האָט אריינגעקוקט אין זייער וועלטעל, זייטיגע האָבען אריינגעשטעלט אהין א פוס און אָנגעריהרט די הייליגע האַרמאָניע פון זייערע יונגע נשמות, פון זייערע קינדערשע, נאַאיווע, ריינע, אונשולדיגע הערצלעך.

די ערשטע איז ארויסגעטריבען געוואָרען פון גן־עדן דעם חזנ'ס טאָכטער, רייזעל. אָט וואָס מיט איהר האָט זיך געטראָפען.

איין מאָל אין א שענעם פריהמאָרגען, אז דער חזן איז געווען אין שול, די חזנ'טע אין מארק און פון די תלמידים איז נאָך אין חדר נישט געווען קיינער, איז זיך רייזעל געזעסען ביי'ם אָפענעם פענסטער, וואָס איבער איהר בעט, א האַלב־נאַקעטע נאָך, מיט נישט־פערפלאָכטענע האָר, מיט א נאָדעל־פאָדעם, פערנייהט א צעטרענטע נאָט פון א קאָפּטעל און געזונגען פון „שולמית" דאָס שענע ליעדעל מיט'ן שענעם מאָטיוו, וואָס זי האָט געהערט אין טהעאַטער:

דאָס ציגעלע איז געפאָהרען האַנדלען—
דאָס וועט זיין דיין בערוף:
ראָזינקעס מיט מאַנדלען —
שלאָף זשע, יודעלע, שלאָף!...

— בראַוואָ, קעצעלע, בראַוואָ! — האָט זיך אָנגערופען א הייזעריגליכע שטימע אונטער רייזעלס פּלייצעס גלייך צו איהר אין פענסטער אריין.

דאָס איז געווען נישט קיין אנדערער, ווי אונזער גוטער בעקאנטער שלום־מאיר, די „פארשלעפּטע קרענק" פון'ם יודישען טהעאטער.

שלום־מאיר, וואָס האָט אויף זיך, ווי מיר ווייסען שוין, טויזענדערליי ארבייט אין טהעאטער, טראָגט אויף זיך אויך בעל־הבתישקייט. גאנץ פריה, אז דאָס גאנצע טהעאטער שלאָפט נאָך, געהט שלום־מאיר מיט א קויש אין האנד אין מארק אריין איינקויפען עפּים צו פּיקען פאר די „קינדער" (אזוי הייסען ביי איהם די אקטיאָרען פון טהעאטער). דערווייל, אזוי ווי ער געהט פערביי „גאָט'ס גאס", דערהערט ער — עמיצער זינגט א בעקאנט ליעדעל פון זייער טהעאטער, און אזוי געשמאק, אזוי זיס, אזוי הארצעדיג, אז ער איז געבליבען א „צוגעקאָוועטער". איז ער א בעלן געווען א קוק טהון, ווער זינגט דאָס אזוי שען? איז ער צוגעגאנגען צום פענסטער און דערזעהען א שווארץ מיידעל, נאָך גאָר א קינד, בלוט און מילך, איז פערטיעפּט אין דער ארבייט. האָט דאָס איהם געגעבען א „מאָרדעווע" און ער האָט זיך ניט געקאָנט איינהאלטען און גענומען אפּלאָדירען דער יונגער זינגערין: בראוואָ! בראוואָ!

דיא יונגע זינגערין האָט זיך, ווייזט אויס, פאר דעם בראוואָ־פּאטשען נישט אויף קאטאָוועס דערשראָקען. דאָס קליינע רויטע שאלעכעל, וואָס האָט פערדעקט איהרע שענע קינדערשע פּלייצעס, האָט זיך אראָפּגעגליטשט אביסעל אראָפּ און אנטפּלעקט אויף א ווײלע פאר א פרעמד אויג איהר נאקעט לייב, וואָס האָט שוין אויסגעזעהען מעהר מיידעלש אלס קינדעריש, און דאָס האָט אונזער גוטען שלום־מאיר'ן נאָך מעהר צוגעגעבען חשק אויף צו שטעהן אָט דאָ אונטער'ן פענסטער און דרשנ'ען ווייטער, ווי זיין שטייגער איז:

— מיר זאָל זיין פאר דיין נשמה, פּוינעלע, וואָס האָסט דוא זיך אזוי דערשראָקען? א שטימע האָסט דו, דארף איך דיר זאָגען, צוקערזיס. דריי פּרימאדאָנעס מעגען זיין פאר דיר די כפּרה, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה. און א ציפּערבלעטעל איז ביי דיר — אויף מיר שוין אזא יאָהר... שא! אויב איך בין נישט עובר־בטל, וואָלט איך געזאָגט, אז דו ביזט מיר קענטליך. איך וואָלט געמעגט שווערען, אז איך האָב דיך געזעהען מיט ראפּאלאָוויטשעס פּעמפּיק אויף איין ביינקעל אין טהעאטער. אניט — זאָלען מיר ארויס די אויגען. אהא! איאָ, דו ביזט רויט געוואָרען? נאָך רויטער פון'ם שאלעכעל... לאָך, לאָך, מיידעלע, אז דו לאכסט, ביזט דו נאָך שענער ווי אזוי. די חן־גריבעלעך ווערען דעמאָלט ביי דיר נאָך גרעסער און די ווייסע ציינדלעך פּאסען אויסגעצייכענט צו דיינע שווארצע האָר און צו דיינע ציגיינערישע אויגלעך, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה...

נישט אזוי דער שמאלץ־נוסח און נישט אזוי די בלאָזנע שפּראך פון'ם דאָזיגען נפש, וועלכע רייזעל האָט נאָך זעהר ווינציג פערשטאנען, האָבען זי אָנגעשראָקען, ווי דאָס, וואָס זי איז נאָך גאָר כמעט א האלב־נאקעטע, און דאָ שטעהט א פרעמדער, א מאנספּארשוין, אונטער איהר פענסטער. „וואָס וועט זאָגען די מאמע, טאָמער קומט זי אַן?" און רייזעל האָט זיך געגעבען א חאַפּ אויף און צוגעמאכט דאָס פענסטער.

* * *

יענעם אויף־דער־נאכט, אז רייזעל איז געקומען מיט די ראפּאלאָוויטשעס

אין טהעאטער, האָט זי שלום־מאיר בעגריסט מיט זיינע ממזר'ישע אויגען אָהן ווערטער, און רייזעל איז רויט געוואָרען, אַזוי ווי די פערגעהענדע זונן אין בעססאַראַביע... נאָכדעם, צום ערשטען אנטראַקט, בעת יחיאל דער כלי־זמר שפּיעלט אַ יודישען ניגון, בעווייזט וואָס ער קאָן, און דער עולם קנאַקט ניסלעך, עסט באָבלעך און רעדט און לאַכט און חזר'ט איבער, וואָס מע האָט געשפּיעלט אויף דער ביהנע איטליכס וואָרט, האָט רייזעל בעמערקט, ווי אָט דער זעלבער נפש האָט פון דער ווייטען אָנגעוויזען אויף איהר מיט'ן פינגער דעם דירעקטאָר פון טהעאטער, און דער דירעקטאָר פון טהעאטער, א הויכער פּאַרשוין אין א הויכען צילינדער מיט מורא'דיג גרויסע ברילּיאַנטען כמעט אויף אַלע פינגער, שטעהט פון דער ווייטען און וואַרפט אויף איהר מיט אויגען — קליינע, רויטע, אָהנברעמענדיגע אויגען. און אין רייזעלס פּנים האָט זיך ווידער אָנגעצונדען א העליש פייער...

אויף מאָרגען, בעת ישראלי דער חזן האָט צעלאָזט דעם חדר אויף וואַרעמעס און אליין האָט ער זיך אויך נאָרוואָס געוואַשען און געזעצט מיט לאָהן און מיט רייזלען צום טיש, עפענט זיך די טהיר און עס קומען אריין צוויי פּאַרשוינען: שלום־מאיר די „פּאַרשלעפּטע קרענק" און דער דירעקטאָר פון'ם יודישען טהעאטער. ביידע זיינען זיי געווען פריש געראַזירט און שטאַרק אָנגעפּאַרפומירט מיט פּאַטשולי זייף און מיט אָדעקאָלאָן וועראַ־וויאָלעט.

אָט דאָ איז דער אָרט צו בעשרייבען דעם דירעקטאָר פון'ם יודיש־דייטשען טהעאטער, אַלבערט שטשופּאַק.

א מגושם'דיג געגאָלט פּנים מיט א סך קנייטשען און א רויטער געקנייטשטער האַלז האָבען מאָדנע ארויסגעקוקט פון א שניי־ווייסען קאָלנער מיט א גרויסאַרטיגען שניפּס, אין וועלכען עס האָט געשטעקט א ברילּיאַנט־נאָדעל. כמעט אַלע פינגער האָבען געפינקעלט מיט ברילּיאַנטען און אויף דער גרויסער גאָלדענער קייט פון'ם זייגער איז אראָפּגעהאָנגען א שווערער מאַססיווער מעדאַליאָן. אויף'ן מעדאַליאָן איז געווען קונציג אויסגעלעגט פון ווייסע ברילּיאַנטען, בלויע סאַפּפירען, רויטע רובינען און גרינע שמאַראַגדען א קרוין פון צוויי גרויסע צענויפגעפלאָכטענע בוכשטאַבען: **א.** און ס. דאָס האָבען די טהייערע שטיינער בעציערט דעם שענעם בעריהמטען נאָמען:

„אַלבערט סטשופּאַק".

די דאָזיגע אַלע טהייערע שטיינער פון די גאָלדענע רינגען מיט'ן מאַססיווען מעדאַליאָן, וואָס הענגען אויפ'ן דירעקטאָר, האָבען צו דערצעהלען און צו דערצעהלען!... נאָר אַזוי ווי מיר געהען ראַשיג צו אונזער געשיכטע וועלען מיר זיך דאָ ניט אָפּשטעלען. מיר וועלען מסתמא האָבען דיא געלעגענהייט ניט איין מאָל צו בעגעגענען זיך אין אונזער ראָמאַן מיט'ן דאָזיגען פּאַרשוין, אין קורצען מוז מען אייך אָבער זאָגען, — און צווישען אונז זאָל דאָס בלייבען, — אַז אומזיסט שטעלט ער ארויס דיא אַלע טהייערע זאַכען, מע זאָל מיינען, אַז דאָס איז געשענקטע מתנות פון פּובליקום, „אַרטיסטישע טראָפּעען" פון טהעאַטער. ניין, דאָס האָט ער זיך אליין ביסלעכווייז „דערראָבערט", איינגעקויפט פּאַוואָלינקע פאַר זיין אייגען געלד, „כשר" פערדיענט דורך דער האָרעוואַניע פון א פּאָר צעהנדליג אָרעמע, שטענדיג הונ־

נעריגע, נאָר תמיד פריילעכע נפשות...
אלבערט שטשופאַק געהט מיט דעם גאַנג, אַז גלויבען טאָר מען נישט קיינעם, אפילו איין אייגען ווייב. דעריבער טראָגט ער אויף זיך זיין גאַנץ פערמעגען אין בריליאַנטען. ס׳איז, פערשטעהט איהר מיך, זיכער פאַר זיך און שעהן פאַר לייטען. „א רוח אין דער וועלט׳ס טאַטען אריין!"....

דערזעהען אַזעלכע געהויבענע געסט, האָט זיך ישראלי דער חזן געגעבען א הויב אויף פון אָרט. לאה די חזנ׳טע האָט זיי אונטערגעטראָגען צוויי שטוהלען און געבעטען זיצען, און רייזעל?
— לאָמיר זיא בעסער לאָזען צורוה: נאָך א מינוט — און זיא ווערד פערברענט!...

— בחורים ברוכים א רוח איהם...
ווי זאָגט מען דאָס ביי אונז? — האָט זיך אָנגערופען דער דירעקטאָר, אלבערט שטשופאַק, און האָט זיך ארויפגעהאַקט וויא אויף א שטיין, ניט אהין, ניט אהער א גליק, וואָס שלום-מאיר זיצט ביי דער זייט (פון אלע צרות דאַרף ער איהם ארויסשלעפען!).
שלום-מאיר איז ארויסגעטראָטען מיט זיין היינטיגליכע שטימע אויף זיין בלומען-שפּראַך:

— ברוכים היושבים, קומט עסען, עסט געזונד, קייעט און שלינגט און שטעהרט אייך ניט. מיר זענען פּראָסטע חי־וקים׳ס, פשוט׳ע יודען, אַזוי ווי איהר. דאָס איז מיין פּרינציפּאַל, דער דירעקטאָר פונ׳ם היגען יודיש-דייטשען טהעאַטער, און איך בין ביי זיי דאָס אויבערשטע פון׳ם שטויסעל, דאָס מיטעלסטע פון׳ם חריין און דאָס אונטערשטע פון׳ם בענטשען. זייער נאָמען איז אלבערט שטשופאַק און מיך רופט מען שלום-מאיר. איצט, אַז מיר האָבען זיך שוין בעקענט, הייסט דאָס, פון דער נאָהענט, קענען מיר נעמען מיט אייך צו ביסלעך בראַנפען, אויב ס׳איז פאַרהאַן ביי אייך אין שטוב, און אויב ניט — שיקט, וועט מען ברייננען, און פערבייסען וועלען מיר פאַרבייסען טאַקי מיט דעם, וואָס איהר. איך זעה איהר רייבט בערעטשקעס מיט בלאָמען, א מין מאכל, וואָס איך האָב איהם נישט געגעסען, איך זאָל אייך ניט זאָגען קיין ליגען, אודאי א יאָהר הונדערט, גאָט זאָל מיר אַזוי געבען גליק און הצלחה!

קאַפּיטעל 12

ישראלי דער חזן קאַטשעט זיך אויפ׳ן האַלז

אין דער גאַנצער צייט, וואָס שלום-מאיר האָט גע׳דרש׳ענט און דער חזן מיט דער חזנ׳טע מיט דער טאָכטער האָבען איהם אויסגעהערט, איז דער דירעקטאָר פונ׳ם יודישדייטשען טהעאַטער, אלבערט שטשופאַק, געזעסען ביי׳ם חזנ׳ס טיש מיט געשלאָסענע ליפּען, געשפּיעלט זיך מיט׳ן מעדאַליאָן, געפינקעלט מיט אלע דימאַנטען און בריליאַנטען, וואָס אויף דיא פינגער, און האָט ניט אראָפּגעלאָזט זיינע קליינע, רויטע אָהנברעמענדיגע אויגען פונ׳ם חזנ׳ס מיידעל.

נאָכ׳ן עסען, אַז שלום-מאיר האָט זיך שוין אָנגערעדט ווי א פּויק, די חזנ׳טע האָט צוגענומען פונ׳ם טיש און דער חזן האָט אָפּגעבענטשט, האָט דער דירעקטאָר אלבערט שטשופאַק געפּונען, אַז ער מעג שוין אויך עפּיס רעדען א וואָרט און אַז ס׳איז שוין צייט טאַקי צוטרעטען צום עסק, צוליעב וועלכען זיי זענען געקומען. האָט ער געגעבען פריהער א הויב אויף

דעם צילינדער פֿונ׳ם קאָפּ, בעוויזען א גרויסען פּליעך, אויסגעגלעט ארום און ארום מיט גלאַטע פּעט־אָנגעשמירטע האָר, אָפּגעווישט דעם שווייס פֿונ׳ם שטערן און איז ארויס מיט דער שפּראַך.

בטבע איז אָט דער נפש א יוד א שווייגער. נאָר אז ער צערעדט זיך שוין, איז איהם שווער אָפּצושטעלען זיך. די צונג הויבט איהם אָן אין מויל פּלאָנטען זיך, פערטראָגט איהם דער שוואַרציאָהר ווייסט וואוהין און עס קומט איהם אויס אָפּטמאָל צו זאָגען ניט דאָס, וואָס ער האָט געוואָלט. שלום־מאיר, זיין פּליגעל־אדיוטאנט, ווייסט שוין זיין חולאת, שלאָגט ער איהם איבער פֿונ׳ם אָנהויב אָן און דערערדט שוין נאָכדעם אליין פאר איהם דאָס איבעריגע אויף זיין לשון.

— פארשטעהט איהר מיך, ליעבער חזן, — אזוי האָט שטשופּאק אָנגעהויבען זיין געשפּרעך, — ס׳איז אזוי די מעשה, הערט זשע, איך אליין בין אויך געווען אמאָל בסך־הכל א משורר׳על ביי א חזן. הייסט עס, געטראָגען די פּאַמע־ניצע, מיין איך געזונגען, הערט זשע, א קול, א שטימע הייסט עס, א סאָפּראנאָ־שטימע אנ׳אמת׳דיגע, און געחאפּט פּעטש, מיין איך געהאָלפען ביי׳ם עמוד, ביז איך בין געוואָרען אליין א דאָס, א מענש פאר זיך הייסט עס, אויף חתונות און אויף ברית׳ען און אויף פּדיון־הבנ׳ס מיר געזונגען, הערט זשע, א כל־מקדש׳ל, מיין אייגענע פערפאסונג טאקי, וואָס איך האָב אליין פערפאסט, איהר זאָלט זעהען א בוך א גאנצען אָפּגעדרוקט מיי־נע ליעדער הייסט עס, איז דאָרטען דאָ ביי מיר א „כל־מקדש“, הערט זשע, הויב איך אָן אזוי (זינגט און ציקעלט זיך):

כל־מקדש—ציפּקעלע מיין ווייב,
שביעי—דער שלאָק זאָל דיך טרעפען,
כראוי לו—היינטיגע נאכט!...

אלבערט שטשופּאַק, ווי עס זעהט אויס, איז אריין אין זיין ראָל. ער האָט זיך פערקאטשעט צו זינגען כל־מקדש גאָר אויף איין אנדער אופן, האָט איהם אָבער שלום־מאיר בעצייטענס דערלאַנגט א סיגנאל מיט׳ן פוס אונטער׳ן טיש, אז ער זאָל בעסער אויפהערען, וועט זיין גלייכער פאר איהם, און האָט גענומען מיט זיין פּה־קדוש געבען צו פערשטעהן דעם חזן, צוליעב וואָס, אייגענטליך, זיי זענען אהער אריינגעקומען.

אזוי וויא זיי האָבען געהאָרכט פון ישראלי דעם חזן נאָך פריהער, איידער זיי האָבען נאָך גאָר געקלערט פאָהרען קיין בעססאראביע, אז ער איז א בע־ריהמטער זינגער, און אזוי וויא מוזיק איז זייער פּרנסה, דאָס הייסט, זייער פּרנסה, אייגענטליך, איז טהעאטער, און טהעאטער מיט מוזיק איז דאָך ווי א ברודער מיט א שוועסטער, אָדער ווי א מאן מיט א ווייב, על־כן וואָלט אפשר גע־ווען א יושר, אז דער חזן זאָל זיי עפּיס „זאָגען“?...

— עפּיס אזעלכס, הערט זשע, עפּיס א דאָסיגעס, א יודיש, א פּעפּעריגעס!...

—האָט צוגעלעגט, אלבערט שטשופּאק, בעוויזען מיט די פינגער און געשמיי־כעלט מיט די מגושמ׳דיגע ליפּען, און דאָס מגושמ׳דיגע געקנייטשטע פּנים האָט זיך איהם נאָך מעהר צענויפגע־קנייטשט.

ישראלי דער חזן האָט באלד פערשטאַ־נען, וואָס מע פערלאנגט פון איהם. האָט ער תחילת אפילו ווי געבערקעלט זיך, געלאָזט בעטען, געמאכט אָנשטעלען:

„ווייס איך וואָס! ס׳איז גאָר ניט אזוי די מעשה! די וועלט האָט ליעב מגזם זיין!“... און אליין האָט ער זיך שוין גענומען אָנשטעלען דיא כלי (וואו האָט

איהר געזעהען, אז א חזן, אָדער איין ארטיסט זאָל זיך אָפּזאָגען, ווען מע בעט איהם שוין זעהר שטארק ?). נאכדעם איז ער אויפגעשטאנען פון טיש, אָפּגעווישט די ליפּען, אויסגעהוסט זיך, צורעכט געמאכט דעם גאָרגעל, א פרעג געטהאָן אזוי פון יוצא וועגען:

— איז וואָס זשע זאָל איך אייך, למשל, זאָגען ?...

און נישט געווארט אויף איין ענטפער, הויבט ער אָן „זאָגען" א זאך, געוועהנליך פון ימים־נוראים, קאטשעט זיך אויפ'ן האלז, חאפּט זיך ארויף גאנץ הויך און לאָזט זיך אראָפּ ביז דער נידעריגסטער „אָקטאבע", און ווידער א מאָל ארויף, און ווידער אראָפּ, געדרעהט און געקאטשעט זיך, און געקאטשעט זיך...

די געסט האָבען געקוקט איינס אויף דאָס אנדערע אָהן ווערטער, נאָר געוואונקען מיט די אויגען, געמאכט מיט די ליפּען, געקוויקט זיך ווי פון א גע־שמאקען מאכל, אָדער פון א גוט גלעזעל וויין, און דערמיט האָבען זיי איהם אונ־טערגעגעבען היטץ א סך מעהר, ווי זיי וואָלטען איהם אָפּשיטען מיט די גרעסטע קאָמפּלימענטען. דעם חזן נעבאך האָט זיך אזש דער קאָפּ פערדרעהט. אז ס'איז יאָ אזוי, דארף מען זיי ערשט ווייזען, וואָס ער קאָן! און ער האָט גענומען זינ־גען נאָך א שטיקעל און נאָך א שטיקעל, און צום לעצט געוואָלט זאָגען זיי גאָר א נייע זאך, טאקי זיין אייגענע „קאָמפּאָ־זיציע", האָט איהם שלום־מאיר אָנגענו־מען פאר איין ארבעל:

— האָט קיין פּאראיבעל ניט, מיין ליעבער חזן, איהר זינגט אזוי זיס, אז אלע כאָהר־חזנים פון דער גאנצער וועלט מיט זייערע משוררים און זינגערלעך מע־גען זיין דיא כפּרה פאר אייער מינדסטען נאָגעל. גלויבט מיר, ווען מיר זאָלען ניט האָבען אויף זיך קיין טהעאטער מיט פראָבען יט אקטיאָרען מיט שלעק און מיט צרות, וואָלטען מיר נישט ארויס־געטראָטען פון אייער שטוב ביז נאָך שמיני־עצרת, עס וואָלט אונז גאָר קיין מאָל ניט נמאס געוואָרען זיצען אָט א דאָ ביי אייך און הערען אייערע „זאכען", גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה. איז אָבער דער חסרון—פּרנסה! ניטאָ קיין צייט, פערשטעהט איהר מיך, מיר פיהרען אויף מאָרגען זז שפּאָגעל־נייע פּיעסע: „קוני לעמעל"... אפשר וואָלט געוועזן א סברה, אז פאר'ן אוועק־גאנג זאָלט איהר אונז מכבד זיין מיט א פערבייסעכטסעל ?...

דער חזן איז געבליבען עפּיס ווי צעמישט:

— דהיינו, מיט וואָס פאר א פער־בייסעכטסעל זאָל מען אייך, למשל, מכבד זיין ?

— אָט מיט וואָס פאר א פערבייו־סעכטסעל !...

און שלום־מאיר האָט אָנגעוויזען מיט'ן פינגער אויף דעם חזנ'ס טאָכ־טער, וואָס האָט פון איהם קיין אויג ניט אראָפּגעלאָזט.דערהערט אזעלכע דבורים, איז נעבאך רייזעל געבליבען טוידט, און דער חזן מיט דער חזנ'טע האָבען אויפ־געשטעלט מויל און אויהרען. דאָ האָט דער דירעקטאָר געוואָלט ארויס מיט זיין שפּראך, האָט איהם שלום־מאיר דער־לאנגט דעם סיגנאל אונטער'ן טיש און האָט זיך גענומען בעסער אליין געבען צו פערשטעהן, וואָס מע מיינט:

— מיר מיינען, פערשטעהט איהר מיך, אז זי, אייער טעכטערעל הייסט עס, זאָל אונז עפּיס „זאָגען". זיא האָט, שמועסט מען, א שטימעלע און זינגט, זאָגט מען, ליעדלעך — א כפּרה דרייו־

צעהן פּאַטטים מיט זיבעצעהן נעלסאָנס..

— פון וואַנען ווייסט איהר דאָס, אז מיין טאָכטער זינגט ליעדלעך? — האָט זיך די חזנ'טע שוין מעהר ניט געקאָנט איינהאַלטען, און רייזעל האָט נעבאך פערהאַלטען דעם אָטעם. זי האָט געוואַרט —אָט אָט וועט ער דערצעהלען די מעשה, ווי אזוי ער האָט מיט איהר ערשט נעכטען געשמועסט אונטער'ן פענסטער, און פאַר דער מאַמע האָט זי דאָס גאָר ניט דערמאָנט אפילו!... „זי וועט שוין דאָ האַפּען פון דער מאַמע א רעכטען פּסק!"... שלום-מאיר אָבער האָט מיט זיינע ממזר'ישע אויגען דער־זעהען, ווי רייזעל ווערד אלערליי פאַר־בען, האָט ער זיך אויסגעדרעהט ווי אויף א טעלער:

— א שענע מעשה, נאָר א קורצע! פון וואַנען ווייסט מען אומעדום, אז אייער מאַן ביז הונדערט און צוואַנציג יאָהר האָט א „האלז" מיט א „קאָלראַ־טור", וואָס מע מעג דאָס געהן הערען אויף חדושים? פּופּצעהן יאָהר אז מיר פאָהרען ארום איבער דער וועלט מיט א יודיש טהעאַטער און נישט געהערט קיינמאָל, צי ס'איז גאָר פאַרהאַן ערגיץ א שטאָדט, וואָס הייסט האָלענעשטי. און פון דעסטוועגען זעהט איהר דאָך! א קליניגקייט—„ישראלי האָלענעשטער"? עס קלינגט דאָך מיט איהם די וועלט! נו, וואָס וועט איהר דערויף זאָגען, מיין ליעבע חזנ'טע?

די „ליעבע חזנ'טע" האָט דערויף נישט וואָס צו זאָגען גאָר־נישט. ביי איהר איז דאָס גאָר קיין חידוש ניט, וואָס איהר מאַנס נאָמען קלינגט אויף דער וועלט. נאָר אז איהר טאָכטער זאָל נעהמען איצט פּלוצים אין מיטען דערינען און ערקזעצען זיך אָט א דאָ זינגען פאַר צוויי ווילד־פרעמדע מאַנס־פּאַרשוינען — איהר מעגט אייך זאָגען וואָס איהר ווילט — נאָר נאָך איהר איבערשטעטען שכל קומט דאָס אויס, זי ווייסט אליין ניט, וויא אזוי זיא זאָל דאָס אַנרופען:

— עפּיס גלאַט אָט אזוי אַ נעמט א מיידעל און זינגט, גאָר־נישט, מיצקעדרינגען, מיט טאָבי דורען, הפקר ציבעלעס, האָסט דו געזעהען א ביסעל!..

קאַפּיטעל 13.

דעם חזן'ס טאָכטער זינגט „רבונו־של־עולם"

ניט אזוי האָט דערויף געקוקט ישראלי דער חזן. ער האָט אָנגענומען די זאַך גאַנץ פּשוט. אמת, לאָה די חזנ'טע איז אפשר גערעכט וואָס זי טענה'ט אלץ, אז „א מיידעל איז א מיידעל און א יונגעל איז א יונגעל"... פון דעסטוועגען, איין מאָל אין א יובל, צוליעב אזעלכע געסט, וואָס וואָלט דאָס געשאַדט, למשל, ווען זי זאָל איינאיינעם מיט'ן טאַטען עפּיס מאַקי זאָגען?... און אגב האָט זיך איהם טאַקי אליין אויך געוואָלט נאָך א ביסעל זינגען. א חזן, אז ער צעזינגט זיך, איז ווי א רעגען. אז ער הויבט אָן געהן, געהט ער...

און ישראלי דער חזן טהוט א קוק אויף לאה זיין ווייב מיט א לשון בקשה, ווי איינער רעדט: „וואָס וועט דיך אהרען, למשל, אז דאָס קינד וועט עפּיס זאָגען?"... די חזנ'טע פערשטעהט דעם חזנ'ס קוק. ווי באלד דער יצר־הרע פון זינגען האָט איהם שוין אָנגעשפּאַרט, איז דאָך פאַרפאַלען!... האָט זי איהם אָפּגעענטפערט אויך מיט א קוק, פון וועלכען ער האָט פערשטאַנען גלייך, ווי זי וואָלט איהם זאָגען: „עס האָט זיך דיר שטאַרק פערוואָלט? מילא, אז דיר

איז ליעב, איז מיר ניחא, האסט דו געזעהען א ביסעל!"...

און ישראלי דער חזן ווערד פרייליך. ער הוסט זיך אויס, שטעלט א טאן און רופט זיך אן צו דער טאכטער:

— אז יענער בעט, מע זאל עפּיס זאגען, קאן מען ניט זיין אזוי גראב און מע מוז זיי עפּיס זאגען. דיא קשיא — וואס זאלען מיר זיי, למשל, זאגען? אפשר וואלטען מיר זיי גאר געזונגען דעם „רבונו־של־עולם"? הא? לאמיר זיי זינגען דעם „רבונו־של־עולם"... דו וועסט זאגען, און איך וועל דיר צוהאלטען אויף דער נידעריגער „אקטאווע"... נו, רייזעל, הויב אן: לא־לא־לא־לא!

רייזעל, וועלכע איז געווען צופרידען, וואס דער נעכטיגער אינצידענט איז אריבער בשלום, איז אויס דאנקבארקייט אליין גרייט געווען צו זינגען, ובפרט, אז זינגען האט זיא פון קינדווייז אן ליעב געהאט און האט דאס ליעב נאך איצט אויך. גאנצע טעג וואלט איהר ניט נמאס ווערען זינגען, ווען די מאמע זאל דאס איהר ניט פערווערען. אלע מאל, ווען רייזעל הויבט אויף א קול, צעשריט זיך אויף איהר לאה:

— לאז זיין שטיל, רייזעל, האב איך דיר געזאגט וויפיעל מאל! דו מיינסט, אפנים, אז דו ביזט א ברעקעלע מוידעלע? א מויד, קיין עין־הרע, האסט דו געזעהען א ביסעל!...

— א מויד? — צעלאכט זיך רייזעל, און לאה אליין לאכט אויך, נאר זינגען לאזט זיא איהר ניט, סיידען א מאל מיט'ן טאטען אינאיינעם, אי דאס — ווען קיינער הערט ניט...

און רייזעל האט זיך אוועקגעשטעלט נעבען ישראלי דעם חזן, דיא הענד פערלייגט אהינטער, דיא אויגען אויפגעהויבען צו דער סטעלי, און מיט א גלאטע זיסע ריינע מעטאלקלינגענדע שטימע, וויא א פידעל, האט זיא אויסגעצויגען א טרויעריגען עבט־יודישען נגון מיט א תפלה־נוסח, אין וועלכען עס האבען זיך געלאזט הערען אי א קלאג, אי א פערדראס, אי א געבעט, אי טרעהרען:

„רבנו של עולם!
רבונו של עולם!

אתיתי — בין געקומען צו דיר זיך באקלא־א־אגען.

אוי, גאטעניו, דעם אמת
דיר זא־א־גען:

עד מתי — אין גלות
זיך פלא־א־אגען?

ביז וואנען דאס טרייבען,
דאס יא־א־אגען?

געוואלד שוין, געוואלד שוין, געוואלד שוין
געשלא־א־אגען —

מיר קאנען דאס שוין מעהר ניט
פארטרא־א־אגען!

געוואלד שוין, געוואלד שוין, געוואלד שוין
געשלא־א־גען —

מיר קאנען דאס שוין מעהר ניט
פארטרא־א־אגען!..."

ביידע געסט, דער דירעקטאר מיט זיין פליגעלאדיוטאנט, זענען געזעסען פערכשופט, ביידע האבען זיי געקוקט איינס אויף דאס אנדערע מיט אפענע מיילער און זענען געווען אויסער זיך וואס דאס זינגען האט זיך אזוי גיך געענדיגט. זיי האבען גארנישט געהאט קיין ווערטער. שלום־מאיר האט אפילו אויסגעשריגען מיט זיין הייזעריגליכע שטימע: „בראווא! בראווא! ביס!" — ער האט אבער אליין באלד פערשטאנען, אז דער דאזיגער „בראווא, בראווא, ביס" האט דא א פנים פון חוזק. צו טרויעריג איז דער מאטיוו. צו הייליג זענען דיא ווערטער. צו

זים איז די דאָזיגע יונגע פיעדעלשטימע און צו שעהן און צו געטליך איז די יונגע זינגערין, וועלכע איז אייגענטליך נאָך גאָר א קינד.

און אלבערט שטשופּאַק, דער דירעקטאָר פון'ם יודיש-דייטשען טהעאטער?

עס איז שווער צו וויסען, וואָס ביי דעם דאָזיגען יודען האָט זיך געטהאָן אויף דער נשמה... ער האָט ארויסבעקומען פון אונטערשטער קעשענע א זיידענע שטארק אָנגעפּאַרפומירטע פאַטשיילע און האָט אויסגעווישט די טרערען, וואָס האָבען זיך איהם געשטעלט אויף זיינע קליינע רויטע אָהנברעמענדיגע אויגען....

אפנים, אז אינ'ם דאָזיגען שוין לאַנג אויסגעטריקנטען איינגעשרומפּענעם נפש קלאַפּט נאָך א יודיש הארץ, אין וועלכען עס פליסט נאָך וואַרעם בלוט און עס שלאָגט נאָך איין אָדער. דאָס געפיהל פון רחמנות איז ביי איהם, ווייזט אויס, נאָך נישט אינגאַנצען אָפּגעשטאָרבען, ווען זיין אויג האָט נאָך א טרער פאַר יודישע צרות, וואָס האָבען זיך אויסגעגאָסען ביי א פאָלק פון גלות אין אזעלכע פּשוט'ע וואַרעמע ווערטער און אין אזא פּראָסטע ריהרענדע מעלאָדיע, וואָס קען נעמען אפילו א שטיין...

אָבער אפשר איז גאָר שולדיג אין דעם אָט דאָס געטליך שענע שוואַרצע מיידעל מיט דיא חן-גריבעלעך אין דיא בעקלעך און מט דיא שענע שוואַרצע ציגיינער-אויגלעך און מיט איהר צוקערזיסע פיעדעל-שטימע, וואָס גיסט זיך פון דער נשמה גלייך אין הארצען אריין און ווערד, ווי א גוטער בוימעל, צעגאַנגען אין אלע איברים?... ווער קאָן דאָס זאָגען? ווער קאָן דאָס וויסען?...

דער לעזער, וואָס איז שוין בעקאַנט מיט אונזער דירעקטאָר פון'ם יודיש-דייטשען טהעאטער פון דיא פריהעריגע קאַפּיטלעך, ווייסט וואָס פאַר א בעל-דברן אָט דער נפש איז. איצט, נאָך דעם דאָזיגען „רבונו של עולם", איז ער אויפגעשפרונגען, צוגעגאַנגען צום חזן, איהם אָנגענומען מיט ביידע הענד ביי דער האַנד און מיט טרערען אויף דיא אויגען האָט ער געקאָנט ארויסריידען נור דיא דאָזיגע געצעהלטע ווערטער:

— זאָל מיין נאָמען ניט הייסען אלברעט!... (עס איז גאַנץ נויטיג צו בעמערקען, אז ער אליין קאָן זיין אייגענעם נאָמען — עס זאָל איך צו קיין חרפה ניט זיין — קיין מאָל נישט ארויסרעדען ריכטיג, און „אלבערט" קומט ביי איהם תמיד אויס „אלברעט".)

— הערט זשע, זאָל מיין נאָמען ניט הייסען אלברעט!

דאָס איז דער גרעסטער קאָמפּלימענט, וואָס עמיצער האָט ווען געהערט פון אלבערט שטשופּאַק, דער דירעקטאָר פון'ם אידיש-דייטשען טהעאטער.

קאַפּיטעל 14

אלבערט שטשופּאַק געהט ארויס פון דיא כלים

וואָלט דער דירעקטאָר פון'ם יודיש-דייטשען טהעאטער, אלבערט שטשופּאַק, זיך בעגניגענט נור מיט דעם קאָמפּלימענט אליין („זאָל מיין נאָמען ניט הייסען אלברעט"), וואָלט געווען אלס-דינג שען און פיין, און אלע וואָלטען געבליבען צופריעדען, יעדער אויף זיין שטייגער: די געסט וואָלטען געווען צופריעדען, וואָס זיי האָבען געהערט זינגען אזא „רבונו-של-עולם", וואָס ניט יעדער און ניט אלע מאָל קאָן מען אזעלכע הערען. רייזעל, דעם חזנ'ם מיידעל

וואָלט געווען צופריעדען מיט איהר ערשטען „אַרויסטריט“ פאַר פרעמדע מענשען. דער חזן וואָלט געווען גליקליך, וואָס זיין טאָכטער האָט אזוי אויסגענומען ביי די געסט (וועלכער פאָטער פיהלט זיך דאָס ניט גליקליך ביי'ם ערשטען ערפאָלג פון זיין קינד!). וואָס דאַרפט איהר מעהר? אפילו לאה די חזנטע, וואָס האָט נישט געקאָנט איבערטראָגען, אז איהר טאָכטער זאָל אויפהויבען איהר קול פאַר פרעמדע מאַנסבילען, איז איצטיגס מאָל געווען אזוי געריהרט, אז ניט ווילענדיג האָט זיך ביי איהר אַרויסגערופען א שטילער זיפץ:

— א קינד, מיר זאָל זיין פאַר איהרע ביינער!...

איז אָבער באַשערט געווען, אז אויף דעם דאָזיגען לויטערען הימעל זאָל זיך אָנרוקען א וואָלקען און דיא גאַנצע שמחה זאָל פערשטעהרט ווערען. און איבער וועמען? טאַקי איבער'ן דירעקטאָר פון'ם יודישדייטשען טהעאַטער און איבער זיין צונג, משטיינס געזאָגט, וואָס איז ביי איהם אין גלות. א מענש, אז ער געהט אַרויס פון די כלים, איז קיין קאָטאָוועס ניט.

צי פאַר גרויס התפעלות, צי דאָס געשעפט האָט פון איהם געפאָדערט, נאָר אלבערט שטשופאַק איז ווידער א מאָל אַרויס מיט דער שפראַך, שפּיעלענדיג בעת־מעשה מיט די דימאַנטען און בריליאַנטען, וואָס אויף זיינע פינגער:

— אי, א קולכעל! אי, א חעלזועלע! אי, א פיסקעלע! נו־נו! חערט זשע, ליעבער חזן, איהר זיצט אָט דאָ אין דעם חאָלענעשטי, הערט זשע, א חעם, א גרוב, וואָס? ווער? פאָליאַסקעט זיך אין דער בלאָטע און ווייסט נור פּאָפּעשויעס, מאַמאַליגע, כל מקרש, חע־הע... א רחמנות, הערט זשע, אזא באַרליאַנט, וואָס וועט פון איהר זיין אָט דאָ, נעבאַך, אייער קינד הייסט עס, איך ווייס? דאַכט זיך מיר, זאָל מיין נאָמען ניט הייסען אלבערט!...

פון דיא דאָזיגע דבורים האָט דיא חזנ'טע פערשטאַנען, אז מע רעדט פון איהר קינד'ס תכלית, האָט זי באַלד אָפּגעהאַקט, ווי מיט א שאַרף מעסער:

— ביי יענעם אין מויל דאַרף מען די צייהן נישט צעהלען... זי האָט, דאַנקען גאָט, ביז הונדערט צוואַנציג יאָהר ווערען דער קאָפּ זאָל וועה טהון...

אלבערט שטשופאַק האָט, ווייזט אויס, ניט פערשטאַנען דעם וויץ, אָדער ער האָט זיך געמאַכט, וויא ער פערשטעהט ניט, און איז נעגאַנגען ווייטער צו זיין זאַך, זיך געווענדעט נור צום חזן, נאָר נישט געקוקט אפילו אויף דער חזנ'טע:

— איז וואָס זשע האָב איך אייך, הערט זשע, געוואָלט זאָגען, מיין ליעבער חזן? יאָ. וועגען דעם, וואָס איהר זענט בלינדע מענטשען, פאַרפיהרטע אָט דאָ אָ. פאַנאַטיזמע, איך ווייס וואָס? א וועלט! אזא וועלט! דאַכט זיך, ביי מיר, איהר זאָלט זעהען, הערט זשע, קינדער—גאָלד! מיידעלעך — אזא יאָהר אויף מיר! ליאַלקעס! אוגערקעלעך! א פּרימאַדאָנאַ — אויף א טאַטענס א קינד. ניט אזא פנים'על, וויא ביי אייערע, דערפאַר אָבער א שטימעלע, הערט זשע, אין דער גרעסטער אָפּערע! ווען זי טרעט אַריין צו מיר, אייערע חייסט עס, איז איך ווייס? אין דרייפיער יאָהר אַרום, הערט זשע, מיט אזא היטעל אָ!...

דערביי האָט שטשופאַק א ווייז געטהאָן מיט ביידע הענד, וואָס פאַר א היטעל מיט גאָלד זי וואָלט זיי אַריינגעבראַכט, ווען זייער טאָכטער טרעט אַריין

צו איהם אין טהעאטער.

צי האָט דאָס די חזנ'טע פערשטאנענ ווי עס געהער צו זיין — איז שווער צו זאָגען. ארויסגעזעהען האָט זי, אז דער דאָזיגער פּארשוין מיט'ן הויכען קוימען, מיט דער מגושמ'דיגער געגאָלטער מאָרדע, רעדט איהר עפּיס א מאָדנעם שידוך פאר איהר טאָכטער און לייגט איהר פאָר אזעלכע זאכען, וואָס סע שלאָגט צו דער גאל הערענדיג... און עס האָט זיך אויפגעחאפּט אין איהר די „מאמע", די מאמע, וואָס איז בעשאפען געוואָרען „אויף צו באשיצען און צו באשירמען איהר קינד, ווי דאָס שווארצאפּעל פונ'ם אויג". די מאמע, וואָס האָט קוים דערלעבט זי צו זעהען אויף דיא פיס. די מאמע, וואָס ציטערט איבער איהר, ווי איבער איין איידעלע, שענע, טהייערע גלעזערנע כלי, — און זי האָט נישט געוואָלט ארייננלאָזען זיך אין ווייטערע חקירות און האָט אפּגעהאקט נאָך שארפער, ווי פריהער:

— ניט דערהאָרען וועלען דאָס מיינע שונאים! וואָס מיינט איהר דאָס עפּיס, מיר זענען פון שניידערס, צי פון שוסטערס. וואָס מיר וועלען דערלאָזען אונזער בלוט צווישען פורים־שפּיעלערס, אקטיאָרשטשיקעס, קאָמעדיאנטען, שלעפּערס?... האָסט דו געזעהען א ביסעל!...

די דאָזיגע עטליכע ווארעמע ווערטער, וואָס לאה האָט ארויסגערעדט אין איין אָטעם, האָבען דעם דירעקטאָר פונ'ם יודיש־דייטשען טהעאטער, ווי עס ווייזט אויס, גאָר ניט געשמעקט און, אפּנים, טאָקי רעכט פערדראָסען. דאָס מגושמ'דיגע געקניטשטע פּנים איז איהם געוואָרען מיט אמאל געל און גרין און א שוויים האָט איהם בעשלאָגען. די מגושמ'דיגע ליפּען האָבען זיך ביי איהם מאָדנע צעבויפגעלעגט און די קליינע אָהנבערעמענדיגע אויגעלעך האָבען ביי איהם אָנגעגאָסען זיך מיט בלוט. אלבערט שטשופאק איז גרייט געווען אוועקצוגעבען דער חזנ'טע א פּאָרציע, ווי איהר קומט. א העזה א ביסעל פון א יודינע אזוי צו רעדען מיט איהם, מיט'ן דירעקטאָר פון יודיש־דייטשען טהעאטער!

גאָט ווייסט, צו וואָס פאר א סקאנדאל דאָ וואָלט געקאָנט קומען... אלבערט שטשופּאק האָט פיינד מאכען לאנגע „ספּראוועס". ביי איהם איז איינס פון די צוויי: „אָדער געבען פּעטש, אָדער חאפּען פּעטש... א גליק, וואָס דאָ איז געווען שלום־מאיר. שלום־מאיר קען זיין פּרינציפּאל, וואָס פאר א פויגעל דאָס איז. וויא ווייט מעגליך, דערלאָזט ער איהם נישט צו קיין סקאנדאלען. ער געהט מיט דעם גאנג, אז מע דארף ניט געבען קיין פּעטש און מע דארף ניט חאפּען קיין פּעטש. ער האלט, אז מיט גוטען מאכט מען אלע מאָל בעסער... האָט ער א ציה געטהאָן דעם פּרינציפּאל פאר'ן ארבעל, ממזריש א וואונק געטהאָן צו איהם מיט איין אויג און א זאָג געטהאָן צום חזן:

— אייער זוגתי איז גאנץ גערעכט, לאָמיך האָבען אזא יאָהר, וואָס פאר א חזנ'טע איהר האָט, א חוץ שווארצקייט.. נאָר וואָס דענן? איין חסרון: זיי זענען אביסעל צו א הייסע יודינע. זיי האָבען ניט פערשטאנען, וואָס דער דירעקטאָר האָבען דאָ געזאָגט. זיי האָבען גערעדט גלאט אזוי אין דער וועלט אריין, אז ס'זענען פארהאן אלערליי פּרנסות אויף דער וועלט. יעדער לויבט זיך זיין פּרנסה, ווי זאָגט איהר: יעדער הונט איז זיך ביי זיין טהיר בעל־הבית און יעדער חזיר מיינט, אז זיין בלאָטע

איז טיעפער... און ווייטער האבען זיי חלילה נישט געמיינט גארנישט, ניט קעגען אייך, ניט קעגען אייער מאן, ניט קעגען אייער טאכטער. אריינגעקומען זענען מיר אהער, זאג איך אייך נאך א מאל, נור צוליעבין חזן, איהם הערען זינגען, גאט זאל אונז אלעמען אזוי געבען גליק און הצלחה. מיר וואלטען נאך געזעסען און געזעסען, ווילען מיר אייך מעהר ניט שטעהרען. אגב זעה איך, עס קלויבען זיך שוין די תלמידים צו אייך אין חדר אריין. איהר דארפט זיך זעצען צו דער ארבייט, ווי זאגט איהר: תורה איז די בעסטע סחורה, ראזינקעס מיט מאנדלען... זייט געזונד און האט א גוטען שליטוועגס.

— מיט'ן קאפ אין דער ערד און מיט די פיס צו דער טהיר! — האט זיי די חזנ'טע מכבד געווען מיט א ברכה דערמאלט, ווען די געסט זענען שוין געווען אויף יענער זייט שוועל. און צו דער טאכטער האט זי א זאג געטהאן:

— מעגסט זיך שוין, טאכטער, געזעגענען מיט'ן יודישען טהעאטער. דו וועסט דאס ביי מיר ניט אנקוקען מעהר כל־זמן איך ליג נאך ניט אויפ'ן בית־עולם!...

דעם גרעסטען חלק וואלט געחאפט פון איהר דער מאן (לאה די חזנ'טע, אז זי ווערד אין כעס, איז געפעהרליך!). איז אבער דעם חזנ'ס גליק געווען, וואס די תלמידים זענען שוין געזעסען ארום טיש ביי די אפענע ספרים. ישראלי דער חזן האט, אייגענטליך, אליין אויך געפיהלט זיך עפים נישט אזוי פויגעלדיג נאך דעם דאזיגען געשפרעך פון די ניט־געבעטענע געסט. נאר ער האט זיך אנגענומען מיט הארץ, געמאכט כלומרשט א פריליך פנים, געריבען א האנד אן א האנד און אויסגעצויגען מיט א ניגון פון דער גמרא:

— געדענקט זשע, קינדערלעך, נאך א מאל, למשל, וואו האלטען מיר?
יא—א—א...

קאפיטעל 15.

א נייער פארשוין — האצמאך

ביי ראפאלאוויטשען אין גרויסען ברייטען הויף איז פריליך. די סטאדאלע, וואס מע שפיעלט דארט יודיש טהעאטער, איז קיין מאל ניט געשלאסען, ניט בייטאג, ניט ביינאכט, קומט דער פריהמארגען — הויבט זיך אן דארט א לעבען. מענשען — אויף און אפ. דער אריין, דער ארויס. סטאליערעס מאכען צו־רעכט די ביינק. פארבערס מאהלען דעקאראציעס. טרעגערס טראגען קאסטענס, ברענגען האלץ, שלעפען ברעטער. מע הערט נישט אויף צו קלאפען מיט האמערס, שלאגען צוועכעס, דרעהען שטריק, און שטענדיג איז דארטען קולות, געשרייען, געפילדערען.

אפטער און העכער פון אלע אנדערע קולות און פון אלע געשרייען הערט זיך איין קול, איין געשריי: „האצמאך!“

—האצמאך, דער רוח זאל דיך נעמען!

— האצמאך, די אויגען זענען דיר ארויס?

— האצמאך, ריהר זיך!

— האצמאך, האלט! האצמאך, שטעה! האצמאך, לויף! האצמאך! האצמאך! האצמאך!

— „ווער איז את דער האצמאך?“

— טראכט זיך ראפאלאוויטשעס זוהנדעל, לייבעל, און איידער ער דארף געהן אין חדר אריין חאפט ער פריהער א קוק אריין אין דער סטאדאלע. לייבעל ווייסט שוין, ווער דער האצמאך איז.

א הויכער, א דאַרער, א קרײַנקליכער, א הוסטענדיגער, מיט א קורצען אָטהעם, מיט א ווײַס געשטופּעלט פּנים, מיט א שפּיצעכיגער נאָז, מיט א שפּיציגען קאָפּ, מיט שפּיציגע אויהרען, און אויגען אויך שפּיציגע, הונגעריגע, שטעכענדיגע, שאַרפע אויגען — אָט דאס איז דער פּאַרשוין.

זיין נאָמען, אייגענטליך, איז האָלצמאַן. נאָר דער דירעקטאָר פון׳ם טהעאַטער, אלבערט שטשופּאק, האָט איהם פון׳ם ערשטען טאָג געקרוינט מיט׳ן נאָמען „האָצמאַך“ — און אזוי איז ער פערבליעבען עד היום הזה.

לייבלען איז אָט דער האָצמאַך געפעלען געוואָרען פון דער ערשטער מינוט, וואָס זיי האָבען זיך בעקענט. און בעקענט האָבען זיי זיך דוקא אָהן פאָרשטעלענישען, אָהן צערעמאָניעס און אָהן חכמות. אזוי איז געווען די מעשה.

האָצמאַך האָט דערזעהען לייבלען שטעהן ביי דער טהיר פון דער סטאַדאָלע, האָט ער פון דער ווייטען געמאַכט מיט איהם א שמועס:

— יאָלד! וואָס טהוסט דוא דאָ?

— גאָר נישט.

— וועמען דאַרפסט דוא?

— קיינעם נישט.

— ווער ביזט דוא?

— ראַפּאַלאָוויטשעס זוהן.

— וואָס זשע שטעהסט דו ווי א קבצנ׳ס א יונגער ביי דער טהיר? קום אהערצו, בחור׳על! פּאַפּיראָסען רויכערסט דו שוין? צי נאָך נישט?

— נאָך נישט.

— אָבער דיין טאַטע רויכערט? דיינע ברידער רויכערען? קאָנסט דו דאָך מיר ברענגען פּאַפּיראָסען.

אויפ׳ן אנדערען טאָג האָט איהם לייבעל, א פערטאַפּוּטער, א פערשוויצטער, א רויטער, געבראַכט צו טראָגען א פולע קעשעני מיט פּאַפּיראָסען, ארומגעקוקט זיך בעת־מעשה אויף אלע זייטען. האָצמאַך האָט די פּאַפּיראָסען גיך מיט זיינע דינע שפּיציגע פינגער צענויפשאַרט און אריינגעלייגט צו זיך אין קעשעני, נישט חלילה ווי א גנבה, נאָר ווי א מתנה פון א גוטען בעקאַנטען, זיך נישט פערקרימט און אפילו נישט געזאָגט קיין דאַנק, פערדרויכערט, פערצויגען זיך, ארויסגעלאָזט דורך דער שפּיציגער נאָז א דין רויכעל, פערהוסט זיך און א זאָג געטהאָן:

— ווער רויכערט ביי אייך אזעלכע יום־טוב׳דיגע פּאַפּיראָסען?

— מיין עלטערער ברודער. — ענטפערט איהם לייבעל שטיל, קוים וואָס מע הערט.

— א רוח אין דיין עלטערען ברודערס טאַטען אריין, ער ווייסט, וואָס מען דאַרף רויכערען! — ענטפערט איהם האָצמאַך דוקא הויך אויף א קול. — זאָג נור, מיין טהייער שפּיעל־פויגעל, וואָס עסט מען ביי אייך, א שטייגער, אז עס קומט אין דער פריה, צו דער קאַווע?

— וואָס מע עסט? ווי א מאָל. א מאָל עסט מען פּוטער, קעז, א מאָל אייער, קיכלעך, פּוטער־געבעקס.

— אָט־אָט־אָט, דאָס מיינט דער פּסוק! ברענג מיר, חכם. א פּאָר פּוטערגעבעקסלעך, נאָר פרישע. דו הערסט, וואָס מען רעדט צו דיר? פרישע!

דאָס וואָרט „פרישע“ שריַיעט אוים האָצמאַך אזוי הויך, אז לייבעל ווערד א פערציטערטער. ער האָט מורא, מע זאָל נישט דערהערען.

פון דעסטוועגען האָט ער איהם געפאָלגט און דעם צווייטען פריה־מאָרגען געבראַכט צו טראָגען אין קעשעני א פּאָר פרישע פּוטער געבעקסלעך. געציטערט,

מען זאָל ניט חלילה דערשמעקען... און אײדער ער האָט זיך אַרומגעקוקט האָט זײ דער הונגעריגער האַצמאַך שוין דורכ־געלאָזט דורכ'ן דינעם האַלז און גיך אײנ־געשלונגען.

— פּילען! — האָט איהם האַצמאַך אַ זאָג געטהאָן און בעלעקט זיך, װי אַ קאַץ נאָך אָנבײסען, פּערדרױבערענדיג אַ פּאַפּיראָס פון לײבעל'ס ברודערס פּאַפּי־ראָסען, װאָס זענען איהם אַזױ געפעלען, אַז ער האָט זיך געהײסען ברענגען נאָך.

און לײבעל ברענגט איהם נאָך און נאָך, און האָט דערפאַר אַ פרײען צוטריט אין טהעאַטער ניט נור בײנאַכט, בשעת שפּיעלען, נאָר אױך בײטאָג, בעת פּראָ־בען, רעפּעטיציעס מאַכען, און אפילו אַהינצוצו, אױף יענער זײט פּאַרהאַנג, הינטער די קוליסען, װאוהין לײבעל'ס נשמה האָט זיך געריסען דיא גאַנצע צײט, געװאָלט זעהען, װאָס טהוט זיך דאָרטען?

און דאָס, װאָס לײבעל האָט דאָרטען דערזעהען, לאָזט זיך דעגן בעשרײבען? נאָר אַ בעזונדערע װעלט. אַ װעלט, װאו מענשען טהוען זיך איבער, פערשטעלען זיך, שמירען זיך אָן און פאַרבען זיך צו און געהען אַרױס פון דאָרטען לצים, שדים, רוחות און מלאכים. און אַ לעבען איז דאָרטען װי אין גן־עדן. שטענדיג לעבעדיג, פרײליך. דער זינגט, דער טאַנצט. דער שטופּט אָן פולע באַקען, דער טרינקט פון אַ פלעשעל — בול־בול־בול, און דער רױכערט אַ פּאַפּיראָס שטילערהײד, זיצענדיג אױף אַלע פיער אין אַ װינקעלע. דער דירעקטאָר זאָל ניט דערזעהען און באַגראָבען אין דער ערד... אַ בײזער דירעקטאָר! אַלע ציטערען פאַר איהם. װיא פאַר אַ מלאך המות, און אַלע לאַכען פון איהם, מאַכען פון איהם חוזק, שטעלען איהם אַרױס אַ צונג אונטער דיא פּלײצעס און קרימען איהם איבער, װי ער גערהט און װי ער שטעהט און װי ער זיצט און װי ער רעדט און װי ער בלישטשעט מיט די בריליאַנ־טען — מזיקים!

בעסער פון אַלעמען מאַכט איהם נאָך האַצמאַך. ער מאַכט נאָך יעדן אײנציגען אַזױ קונציג, אַז מע קאָן בלײבען פון איהם אָהן אַ בױך לאַכענדיג. אַ פרײלי־כע בריאה אָט דער האַצמאַך! לײבעל פערשטעהט ניט, פון װאַנען נעהמט זיך צו אָט דעם מענשען אַזױ פיעל פרײליכ־קײט? דאַכט זיך, אַז קײנער האַרעװעט ניט אַזױ פיעל, װי האַצמאַך, קײנער לױפט ניט אַזױ פיעל, קײנער װערד ניט אַזױ אױסגעריסען, קײנער הונגערט ניט אַזױ פיעל, קײנער הוסט ניט אַזױ פיעל און קײנער חאַפּט ניט אַזױ פיעל פּעטש, קלעפּ און סטוסאַקעס פון יעדען בעזונ־דער, װי האַצמאַך, און קײנער איז נישט אַזױ אױפגעלעגט שטענדיג אױף צו לאַ־כען, װי אָט דער האַצמאַך. אָט ערשט האָט איהם, דאַכט זיך, דער דירעקטאָר אָנגעחאַפּט פאַר'ן קאָלנער און אַרױסגע־װאָרפען פון גאַרדעראָב: „האַצמאַך, דער רוח זאָל דיך נעמען!" און אָט שטעהט ער שױן אונטערן דירעקטאָר'ס פּלײצעס אַ ביסעלע אײנגעבױגען, דאָס קעפּעלע אױף אַ זײט, די ליפּעלעך צענױפגענומען, און אַ קוק טהון אױף איהם פון פאָרענט, װעט איהר דערזעהען אַ מגוש'דיג פּנים מיט קלײנע אױגעלעך —אַלבערט שטשופּאַק מיט די בײנער!

נו, װי אַזױ האָט מען פײנד אַזאַ מענשען?

קאַפּיטעל 16

האַצמאַך שרײבט אַ בריעף

— חער נור, דו, פּאַנסקיצאַפּ! דו

לערענסט דאָך אין חדר, קערהרסט דו דאָך
אודאי קאָנען גוט שרייבען ? ברענג נור
אריין אהער צו א טינט און פעדער, א
בויגעלע פּאַפּיער מיט א קאָנווערט...
און א מארקע פאר זיעבען קאָפּיקעס !

אזוי האָט זיך אָנגערופען האָצמאַך
צו זיין יונגען גוטען פריינד לייבעל
איינמאָל אין א שענעם פריהמאָרגען,
פּוצענדיג די שטיוועל פאר אלע אקטיאָ־
רען אין טהעאטער.

אין עטליכע מינוט ארום זענען די
אלע אויסגערעכענטע זאכען געווען אין
דער סטאדאָלע, דאָס הייסט, אין טהע־
אַטער, אויף יענער זייט פאָרהאַנג, אונ־
טער די קוליסען.

אויף איין איבערגעקעהרטען קאסטען
ביי א דרייפיסיג טישעל איז געזעסען
ראַפּאלאָוויטשעס זוהנדעל, לייבעל, און
געשריעבען א בריעף. אקעגען איהם,
אויף דער ערד, האָט זיך צעלייגט האָצ־
מאַך מיט א פּאַפּיראָס אין די ציינער,
אָפּגעלייגט די שטיוועל פּוצען אויף א
זייט, אונטערגעהוסט און ברייטליך דיק־
טירט :

— שרייב אזוי, נשמה מיינע :

„צו מיין ליעבע טהייערע מוטער
שרה־ברכה לעב וואָהל ! און צו מיין
ליעבען טהייערען פעטער זלמן לעב
וואָהל ! און צו מיין ליעבע טהייערע
שוועסטער זלאטקע לעב וואָהל ! און צו
אלע מיינע ליעבע און געטרייהע פריינד
לעבט וואָהל !"

— פארטיג, ליובעניו ? פאָהר ווייַ־
טער !

„ערשטען קום איך דיר צו מעלדען
פון מיין וואָהל בעפונדען, אז איך בין,
ברוך־השם, פאָלקאָם געזונד, ווי איך
ווינש אייך פון טיעפען הערצען אימער
און שטענדיג צו יעדער צייט פון אייך
צו הערען — אָמן".

— האָסט דו געשטעלט, קאָטעקעל,
דאָס וואָרט אָמן ? האָב איך דיך ליעב.
רייב ווייטער :

„און צווייטענס קום איך דיר צו מעל־
דען, מיין ליעבע טהייערע מוטער, אז
מיר געפינען זיך אין באססעראַביע, א
לאַנד פון פּאַפּעשועס, מאַמעליגע און
גראָבע ווייבער, און מיר שפּיעלען אלע
נאַכט טהעאַטער, און איך קום דיר צו
מעלדען, אז איך שפּיעל שוין די ערשטע
ראָלען און פון נאָך יום־טוב הויבען מיר
אָן צו ארבייטען אויף מארקעס, חלקים
הייסט עס. דערווייל ארבייט איך אויף
גאזש, דאָס הייסט, איך בעקום אויף דער
וואָך, דאָס הייסט, אלע וואָך קריעג איך
בעצאָהלט. ניט אזוי פיעל, אז דער קאָפּ
זאָל הארט ווערען, נאָר, דאנקען גאָט,
אבי נישט געארבייט אומזיסט. איך
ווייס, אז לויט מיין ארבייט בין איך
ווערטה א סך מעהר, און וואָלט אפשר
בעקומען מעהר, איז פארהאַן ביי אונז
איינער א ממזר, שלום־מאיר רופט מען
איהם, א שלום־מאיר פון גאָט, ער וואָלט
דיר געמעגט זיין די כפּרה פאר דיר און
פאר מיר און פאר זלאטקען. דאָס איז
א הונד, וואָס עסט אליין מכות און לאָזט
דעם אנדערען אויך ניט. און איך שיק
דיר א דרייערעל, און איך בעט דיך, מיין
ליעבע מוטער, זאָלסט קיין פאריבעל
ניט האָבען, וואָס ניט קיין דריי הונ־
דערט : דאָס איז איינגאנצען, וואָס איך
פארמאָג, און מאַך דיר עפּיס אויף יום־
טוב, וואָס דו דארפסט, און זלאטקען
שיק זאָלסט דו קויפען לכבוד השם גאָר
אָהן א שום תירוץ, און זאָלסט זאָגען
דער פעטער זלמן, לאָז ער מיר ניט דרע־
הען א מח וועגען פריזיוו, איך האָב איהם
אין דער ערד ! איך בין שוין מיט'ן פריי־
זיוו בעוואָהרענט פון לאַנג. דאָס האָב
איך איהם צו פערדאנקען, דעם פעטער

זלמנ׳ען טאקי... און איך בעט דיך, מיין ליעבע מוטער, אז דו וועסט מיר שרייבען א בריעף, זאל מיר אלי דער מלמד פאר איין וועגס שרייבען, ווען האב איך יאהר־צייט. פאר א יאהרען איז אויסגעקומען אקוראט דעם דריטען טאג חול־המועד סוכות. און שרייב מיר צי ביזט דו נאך אויף דער אלטער שטעלע, און למען־השם זלאטקען שיך, און מעהר קיין נייעס האב איך דיר ניט וואס צו שרייבען, און זיי געזונד, מיין ליעבע מוטער, פון מיר דיין זוהן, וואס ווינשט דיר פיעל גוטס און גליק אויף אימער און שטענדיג צו יעדער צייט פון דיר צו הערען — אמן".

— איצט, פעמפיק, לאז מיך, געב אהער די פעדער, וועל איך לייגען דעם טאטען.

און האצמאך האט פערקאטשעט איין ארבעל פון דער רעכטער האנד ביז׳ן עלענבויגען און האט זיך גענומען צו דער ארבייט, און האט אוועקגעשטעלט עטליכע קאטשערעס מיט עטליכע לאפעטעס, און האט א פרעג געטהאן ביי זיין קאררעספאנדענט, ביי לייבלען:

— מאכט דאס ניט הערש בער האלצמאן?

לייבעל האט זיך שטארק איינגעקוקט אין די דאזיגע הערא גליפען און האט לאנג געזוכט און האט נישט געקאנט געפינען ניט קיין הערש, ניט קיין בער און ניט קיין שום אנדער חיה.

— מיין טהייערער פיפערנאטער! וואס קוקסט דו זיך אזוי צו? — האט זיך אנגערופען האצמאך צו זיין יונגען פריינד, צו לייבלען, און גענומען זיך צוריק צו דער פריהעריגער ארבייט — דיא שטיוועל פוצען. — ווי איך זעה, איז, א פנים, דיר געפעלען מיין האנדשריפט? דאס האב איך מיך אליין אויסגעלערענט, נארעלע. אליין פון מיין קאפ. אלסדינג, וואס איך קאן, איז אליין פון זיך. מיר זאגען אלע, אז איך וואלט געהאט זעהר א שענע האנד צום שרייבען, ווען מע זאל מיר נור געוועזן לערנען. נאר וואו? אז איך בין אזוי יונג געבליבען א יתום, און מיין מאמע האט זיך געשטעלט דיענען, און מיך האט צוגענומען דער פעטער זלמן צו זיך אין דער ארבייט. ער איז א שניידער, א לאטוטניק, א וויסטע קאליקע, נאר שלאגען שלאגט ער זיך דוקא ווי א גוטער בעל־מלאכה. האט ער מיר איינמאל, ביי׳ם טיש זיצענדיג, געגעבען אנצוהערעניש מיט א פרעסעל גלייך אין הארצען אריין. הוסט איך דאס פון דעמאלט אן... האט מיך די מאמע אפגענומען פון׳ם פעטער דעם רוצח און אוועקגעגעבען מיך צו א׳ן אנדער קאליקע. האב איך אבער נישט געקאנט זיצען ביי דער ארבייט איבער׳ן פרעסעל, וואס דער פעטער האט מיך מכבד געוועזן. איז זיך מיישב די מאמע און בעשטעלט מיך גאר פאר א בעהעלפער ביי א דרדקי־מלמד, וואשען קליינע קינדערלעך, זאגען מיט זיי מודה־אני, טראגען זיי דעם אנבייסען אין חדר אריין. מילא, טראגען אנבייסענס איז דוקא נישקשה פון א שטיקעל ארבייט: מע קאן חאפען א נאש, א לעק, א שמעק. איז אבער דער חסרון, וואס, מע דארף זיך מטריח זיין טראגען די קינדער אויף דיא פלייצעס, אז סא בלאטע, וואו זשע נעמט מען דערצו כח? העלפט גאט, עס פאהרט אראפ אין אונזער שטאדט א יודיש טהעאטער. יודיש טהעאטער — כטייטש? די גאנצע וועלט לויפט אין טהעאטער, און איך וועל זיצען אין דער היים? חאפ איך זיך אריין אהינצו מסתמא אזוי, אהן א בילעט. דארף זיך טרעפען אויף מיין גליק,

אז דעם דירעקטאָר, שטשופּאַקען מאַקי, פאַרגלוסט זיך דורכגעהן דורך די ביינק, הייסט עס, קאָנטראָלירען די בילעטען. חאַפּט ער מיך מסתמא און דרעהט מיר אָן גאַנץ גוט אַנ׳אויהער און וואַרפט מיך ארויס אין דרויסען. וואָלט דאָס אפשר נאָך ניט געווען אזא גוואַלד, ווען ער זאָל ניט אראָפּרייסען ביי מיר דאָס היטעל. ווי אזוי קאָן איך קומען אהיים אָהן א היטעל? די מאַמע וועט דערצעהלען דעם פעטער, וועט מיך דער גזלן טוידטען! האָב איך אָפּגעוואַרט גאַנץ פיין אין דרויסען אויף׳ן פראָסט, ביז דער עולם איז זיך צעגאַנגען אהיים, בין איך צוגעפאַלען צום דירעקטאָר, צו שטשופּאַקען הייסט עס, געוויינט, גע׳חלש׳ט, געקושט איהם די הענד, ער זאָל מיר אָפּגעבען דאָס היטעל, דערצעהלט איהם דעם גאַנצען אמת, אז איך בין סך־הכל א יונגעל א יתום און האָב א פעטער א רוצח.. הערט ער מיך אויס, שטשופּאַק הייסט עס, בעטראַכט מיך פון קאָפּ ביז די פיס מיט זיינע קליינע אויגעלעך, זיי זאָלען איהם ארויס אויף יענער זייט, און מאַכט צו מיר: „ביזט א יתום, זאָגט ער, און האָסט ניט וואו צו זיין? אפשר וואָלסט דו, זאָגט ער, אריינגעטראָטען צו מיר אין טהעאַטער? איך וועל דיך מאַכען, זאָגט ער, פאַר אַן אַקטיאָר״...

קאַפּיטעל 17.

חדושים וויאַ מען ווערט א קאָמיקער

האַצמאַך האָט זיך פערהוסט. ער רייסט איבער אויף א ווילע דאָס שטיוועל פּוצען, פערדרויכערט א פּאַפּיראָס, פערציהט זיך עטליכע מאָל און נעמט זיך דערצעהלען פאַר זיין יונגען פריינד חדושים, ווי אזוי ער איז געוואָרען איין אַקטיאָר.

— מיינסט אודאי, חכם בלילה, אז די מאַמע איז געווען צופריעדען, וואָס איך האָב בעקומען אזא שטעלע? עס הויבט זיך גאָר ניט אָן. און נישט אזוי די מאַמע, ווי דער פעטער זלמן. „פאָהרט ער אוועק מיט די אַקטיאָרען, אזוי הערט ער אויף צו זאָגען קדיש, אָט דער גנב!“... אזוי האָט דער פעטער געוואָלט איינרעדען דער מאַמע. נאָר ווער מיר פעטער? וואָס מיר קדיש? אז איך בין פּלוצים אזוי געהויכט געוואָרען? מאָהל דיר, קיין האָניג האָב איך די ערשטע צייט נישט געלעקט. שטשופּאַק האָט גענומען לערנען מיט מיר בלק גאָר אויף איין אנדער מין אופן. קודם האָט ער מיך מכבד געווען מיט עטליכע כפלשמונה׳דיגע פּעטש פאַר די שטיוועל פּוצען. „אָט אזוי, זאָגט ער, פּוצט מען שטיוועל?“ און נעמט אוועק ביי מיר דאָס בערשטעל פון די הענד און ווייזט מיר, ווי אזוי א שטיוועל האָט ליעב, מע זאָל איהם פּוצען. נאָכדעם האָט ער גענומען מיך טרייבען, ווי א גוטען הונד, שאַפען מיט מיר אזעלכע גענג, וואָס מע בעדאַרף האָבען א קאָפּ פון א מיניסטער, מע זאָל אומעדום קאָנען זיין און אלסדינג קאָנען טהון. און טאָמער עפּיס ניט אזוי, איז באַלד געפּאַטשט. אָט אזא טבע האָט דער דאָזיגער יוד, די הענטעלעך זאָלען איהם אָפּדאַרען! עס געהט אוועק א חודש און צוויי און דריי און פיער — איך קוק נישט אָן די ביהנע. גוואַלד, וואָס וועט זיין דער תכלית? דערויף האָב איך מיך מפקיר געווען?... פרעגען איהם, ווען וועל איך מיך זעהען מיט דער ביהנע — האָב איך מורא פאַר פּעטש. קלאָגען זיך פאַר די אַקטיאָרען, איז דאָ א ממזר שלום־מאיר, וואָס טראָגט איהם אָפּ אלסדינג אין די אויהרען אריין, א חלירע זאָל קומען אויף זיי ביי־

דען ! בקצור, עס העלפט נישט, מע מוז א ביסעל צו דארען, איינגעדארט זאָל ער ווערען, שטשופּאקען מיין איך דאָס ! איך ווארט א יאָהר, איך ווארט צוויי — איך האָב מיך אָבער דערווארט. עס האָט זיך געטראָפען א מעשה. ס'איז געשעהען א נס מן השמים.

און האָצמאַך פערהוסט זיך אויף לאנג און שילט דעם הוסט מיט טוידטע קללות: „א חלירע זאָל קומען אויף מיין הוסט! א מיתה משונה ! א פּאָהיבעל ! "...

אפּגעפּארטיגט זיך מיט'ן הוסט און מיט די קללות, אָטהעמט ער אָפּ, פּערציהט זיך נאָך עטליכע מאָל מיט'ן פּאַפּיראָס, נעמט זיך צו די בערשטלעך און דערצעהלט ווייטער :

— געוועזען ביי אונז איינער א'ן אקטיאָר, א ליובאָווניק, אוכוואטעווקער האָט מען איהם גערופען, א טהייערער, א זעלטענער ליובאָווניק, געשפּיעלט די שטארקסטע ראָלען און א שארלאטאן— הגדול הגבור והנורא! א יונגאטש געוועזען א שעגער, א געזונטער, מיט פּלייצעס, מיט ביינער. א געמבע האָט ער געהאַט אן אייזערנע, אן אמת גאָרגעלשטימע. און א צינגעל האָט דאָס געהאַט, און דייטש האָט דאָס גערעדט — שוין איין מאָל א ליובאָווניק ! וואָס טהוט גאָט ? נעמט מסתמא אָט דער אוכוואטקעווער און לייגט זיך אוועק אויף קאטאָוועסען קראנק און חאַפּט א שטארב אוועק שוין דוקא אויף דער רעכטער אמת. מילא געשטאָרבען — געשטאָרבען. ברוך דיין אמת. וואָס זשע טהוט מען אָבער אָהן א ליובאָווניק ? אפּישען זענען שוין צעקלעפּט, די קאססע לייזט געלד, מע רייסט בילעטען טאקי נור ווי אויף צו־להכעיס. מיין שטשופּאַק — אָט—אָט נעמט ער איין א מיתה משונה. „האָצמאַך, — מאכט ער צו מיר, — וועסט קאָנען שפּיעלען א ליובאָווניק ? " „אָך, — זאָג איך, — פאר וואָס נים ? " און האָב גענומען איינשטודירען מיין ראָל. געשפּיעלט האָט מען זעהר אן ערנסטע שטיק : „דאָרא, אָדער דער רייבער בעטלער פון שעקספּיר, אויסגעבעסערט און אויפגעפיהרט פון מיר אַלבערט שטשופּאַק". אזוי טאקי איז געשטאַנען אויף די אפישען. אז ס'איז געקומען צו שפּיעלען, האָט מען מיך גאַנץ פיין פּארגראמירט און ארויסגעלאָזט אויף דער בינע, אלס ליובאָווניק, אָן אויסגעצוואָגענעם, אן אויסגעפּוצטען „רודאָלף", מיט אָנגעפּארבטע בעקלעך און מיט שווארצע וואָנסילעך, און א פּידזשאַק האָט מען מיר אָנגעטהאָן א נייעם, און הויזען נייע, שטיוועל א פּאָר, גאנצע שטיוועל, — איך זאָג דיר א „רודאָלף", אויף מיר אזא יאָהר ! און וואָס זאָל איך דיר לאנג בריען, מיין טהייער שפּיעלפויגעל ? ווייסט דער רוח דאָס פּובליקום ! פון דער ערשטער מינוט, וואָס איך האָב מיך באוויזען אויף דער סצענע, איך האָב נאָך קיין מויל ניט אויפגעעפענט, — אז מע האָט אָנגעהויבען צו לאַכען, לאכט מען נאָך ! און ווער שמועסט, אז איך בין צוגעגאַנגען צו דער פּרימאַדאָנא, צו דאָרא'ן הייסט עס, און האָב אָנגעהויבען וואַרפען א קאַנטשיק, דאָס הייסט, שפּיעלען מיין ראָל, אָנגענומען זי פאר א האַנד און א זאָג געטהאָן צו איהר אויף טיעפדייטש, פּונקט אזוי ווי אוכוואטקעווער עליו השלום : „אָ ! ליעבעס קינד ! מיר מוזען הייראטהען, דענן נאָך דער האָכצייט איז די ליעבע פיעל שטארקער אלס פאר דער האָכצייט!"... איז געוואָרען אן איינליגענייש אפשר אויף א האַלבע שעה, איך האָב

נעמיינט, מע וועט צעטראָגען דאָס טהעאַטער! וואָס שטאַרקער איך האָב געשפּילט מיין ראָל, אַלץ גרעסער איז געווען דאָס געלעכטער. טאַקי נור דער שלאַק האָט זיך אין זיי אַריינגעכאַפּט!... בקצור, קוים דערלעבט, דער פאָרהאַנג האָט געגעבען א פאַל אַרונטער, האָב איך מיך, א פערשוויצטער, געלאָזט געהן וואו די אויגען טראָגען, קוים געפּלאָנטעט מיט די פיס, נישט געזעהען פאַר זיך די וועלט, נאָר דערפיהלט האָב איך, אַז איך בין ביי שטשופּאַקען אין די הענד און דערהערט, אַז עס פליהען פעטש, ווי האָגעל: „ממזר! פאַר וואָס האָסט דו מיר ניט געזאָגט פריהער, אַז דו ביזט א קאָמיקער?! ”... זאָל איך אַזוי ווייסען פון איהם און ער זאָל אַזוי ווייסען פון זיין מגושמ׳דיג פּנים, רבונו של עולם, אויב איך האָב אפילו נאָך אנגעהויבען צו ווייסען, וואָס הייסט דאָס — א קאָמיקער! און אָט אַזוי איז ביי מיר פון דעמאָלט אָן אוועק א גאַנג, און איך האָב אנגעהויבען צו וואַרפען קאַנטשיקעס, דאָס הייסט, איך האָב אָנגעהויבען צו שפּיעלען די גרעסטע קאָמישע ראָלען, פריהער „שמענדריק“, דערנאָך „ציגניטאַנג“, דערנאָך „קוני־לעמעל“, דערנאָך נח דעם שכור אין „דוד׳ס פיעדעלע“, און אפּילו „פּפּוס“ אין „בר־כוכבא“ אויך. און אפּילו דעם טעם פון „זעליקעל מנגן“ אין לאַטיינער׳ס בליהמעלע האָב איך שוין אויך א מאָל פאַרזוכט. איך, אַז איך גיב מיך נור א שטעל אוועק מיט א מזל־טוב: „חתן־כלה, מזל־טוב! אָט וועל איך אייך מאַכען אַן איבעראַשעביץ, א אינקוויזיציע, א קאָמפּעדריציע, דאָלעלע— לעמאָלע! סילעלע — לעמאָלע! “ — פאַלט מען אויף די בייכער און מע שטאַרבט אוועק!... און ווער שמועסט, אַז איך טרעט אַרויס אין א צעריסענער קאַפּאָטעל און טאַנץ א „חסיד׳על“:

יאָך בין מיר א חסיד׳על,
א לוסטיגע בריאָה,
יאָך בין מיר א חסיד׳על,
גאָר אָהן א פּניה;
יאָך בין מיר א חסיד׳על,
א חסידאַק—
און איך זינג מיר:
האָפּ־טשיק־טשאַק! —

דעמאָלט ווערד דאָס גאַנצע טהעאַטער פאַר מיר די כפּרה. איך בעדאַרף מיך פאַר אַזא וועוריק, ווי דו, נישט אַרויסשטעלען. נאָר איך מעג מיך באַריהמען, אַז האָצמאַך האָט, דאַנקען גאָט, א נאָמען. דער חסרון נור, וואָס מע לאָזט מיך ניט אַלע נאַכט אויף דער ביהנע. און ווער, מיינסט דו? שטשופּאַק! א ביטערער יונג, פאַרחאַפּט זאָל ער ווערען! ער גיט נישט קיין ראָלען, געבען זאָל איהם גאָט קרענק אויף א גאַנץ ווינטער! די בעסטע ראָלען נעמט ער זיך, וואָרום טאָמער פאַטשט מען בראַוואָ חלילה עמיצען אַנדערש, ניט איהם, באַקומט ער די נכפּה. אָט אַזא פּרא־אָדם איז דאָס... אַזוי לאַנג קרענקט ער, ווי לאַנג איך וואָלט איהם געפּוצט שטיוועל! נאָר האָב קיין מורא ניט — ס׳איז אַלםדינג ביז א צייט. אים ירצה שם נאָך יום־טוב מאַכען מיר אַלע אַקטיאָרען יד־אחת — אַרבייטען אויף מאַרקעס, חלקים הייסט עס. אַלאָ ניט — שלאָגען מיר מיט איהם כפּרות און מאַכען זיך אַליין א בעזונדערע קאָמפּאַניע. מיר וואָלטען שוין לאַנג דאָס געטהאָן, ווען ניט אָט דער ממזר שלום־מאיר, ימח שמו וזכרו, וואָס לאָזט מיך א קאָפּ ניט אויפהויבען! ער קאָן נישט ליידען, למאי די פּרימאַדאָנע אונזערע איז צו מיר גוט און איהם קאָן זי דעם פּרצוף

ניט אָנקוקען, א רוח אין זיין טאטענס מאמען אריין! ער וויל מיר פארדרעהען דעם קאָפּ מיט זיין שוועסטער עטיל־דבורה, איך זאָל מיט איהר חתונה האָבען. א ניט דערהאַרען וועט ער, איך זאָל האסלירע האָבען מיט אזא חלירע — טפוי !...

אזוי לאָזט אוים האָצמאַך זיין ביאָגראפיע מיט א שפּיי אויף'ן בערשטעל און נעמט זיך רייבען די שטיוועל מיט אלע כחות.

קאפּיטעל 18

לייבעל בעווייזט וואָס ער קאָן

לייבלען איז האָצמאַך'ס ביאָגראפיע אָהן איין ערך געפעלען. און נישט נור האָצמאַכ'ס ביאָגראפיע אליין, נאָר אלס־דינג, וואָס ער האָט דאָ דורך דער גאַנ־צער צייט געזעהען און געהערט, און אלץ, וואָס האָט א שייכות צום טהעאַ־טער, איז ביי אונזער יונגען העלד גע־ווען טהייער און הייליג.

געזעהען זיך מיט האָצמאַכען האָט אונזער יונגער העלד גאַנץ אפטליך, עט־ליכע מאָל א טאָג. געקומען פון חדר אהיים עסען, איז לייבעל'ס ארבייט גע־ווען קודם געבען אָ קוק אריין אין דער סטאדאָלע, וואָס הערט זיך דאָרטען. אויפגעשטאנען גאַנץ פריה — אריינגע־האפּט זיך אין דער סטאדאָלע און גע־בראכט צו טראָגען אין קעשענע האָצמאַ־כען עפּים אויף צו קייען, און האָצמאַך געפינט זיך דאָך אין דער סטאדאָלע שטענדיג. דאָרט לעבט ער, דאָרט עסט ער, דאָרט שלאָפט ער.

— א טהעאטער מאַר מען נישט לאָ־זען אליין. אין א טהעאטער בעדאַרף זיך תמיד עמיצער געפינען. א קלייניגקייט —דעקאָראציעס, קאָסטיומען, פאריקען! און אויסער מיר וועט דאָך שטשופּאַק זיין פארמעגען נישט געטרויען קיינעם.

אזוי בעריהמט זיך האָצמאַך פאר זיין יונגען פריינד, פאר לייבלען, און וואָס ווייטער ווערד די גוטפריינדשאַפט פון די צוויי אַלץ נעהענטער און שטארקער. האָצמאַך האָט געפונען פאר וועמען א ביסעל אויסצורעדען זיך, אויסגיסען זיין ביטער הארץ. איהם איז געפעלען אָט דער דאָזיגער „פּעמפּיק" (לייבעל) מיט זיינע שענע, מילדע, גוטע, ערנסטע אוי־גען. אויסער דעם, וואָס ער טראָגט איהם אונטער אלע מאָל גוטע זאכען פון'ם טיש און האלט איהם אוים מיט פּאפּי־ראָסען.

— שווער און ביטער, מיין טהייער שפּיעלפויגעל — אזוי בעקלאָגט זיך האָצמאַך פאר זיין יונגען פריינד, — קומט אָן דאָס שטיקעל ברויט, אז מע בעדאַרף זיין אן אקטיאָר א קאָמיקער ביי אָט אזעלכע לייט, ווי שטשופּאַק, מע זאָל זיי געדיכט זייהען און שיטער אויפגעהען. אָפּגעשניטענע יאָהר האָבען מיר פון אָט דעם פּעזעוועניק מיט די גרויסע בארליאנטען, פארשטעהרט זאָ־לען זיי איהם, רבונו של עולם, ווערען!

האָצמאַך פערהוסט זיך און רעדט ווייטער:

— מאָהל דיר, ער האָט פון אונז אויך קאלט און ווארעמס. אלע מאָנטאָג און דאָנערשטאג ווארפען מיר איהם דעם גט פאר די פיס און סטראשען איהם, אז מיר ווארפען איהם אוועק און מאכען אליין א טהעאטער, און ווען ניט זיין פּליגעל אדיוטאנט, אָט דער שלום־מאיר, ס'זאָל אויף איהם קומען א שטילע קרענק, וואָלטען מיר דאָס שוין לאַנג אויסגעפיהרט. נאָר האפּט זיי ביידען דער וואטענמאכער ! אבי איך וויים מיר מיינס, אז איך בין מיט גאָט'ס הילף

אַ יודישער אַקטיאָר, חאָטש אפילו אַ קאָמיקער.

האָצמאַך מאַכט זעהר איין ערנסטע מינע און זעהט אויס נאָך מעהר „קאָמיקער“, ווי ער איז. לייבעל קוקט אויף איהם מיט גרויס רעספּעקט, און האָצמאַך דער קאָמיקער רעדט ווייטער:

— אז עס קומט, הערסט דו, דער אויפדערנאַכט און מע טרעט נור אויף אויף דער ביהנע, אַזוי ווערען פערשוואונדען אַלע צרות מיט אַלע יסורים, ווי מיט'ן רויך. אויף דער ביהנע בין איך גאר אַן אַנדער מענטש. וואס מיר שטשופּאַק? ווער מיר שלום-מאיר? איך האָב זיי אין דער ערד מיט די ביינער! בין איך אויף דער ביהנע, זעה איך קיינעם נישט פאַר מיינע אויגען. איך זעה נור לעמפּלעך זעה איך, און מענטשישע קעפּ זעה איך, ליסענעס, קאַפּעליושען, היטעלעך און היטלען, און ווייטער גאר נישט. ווער איז צו מיר דעמאָלט גליך? דיין טאַטע מיט'ן גרויסען טרעלבויך! אַנו, לאָז ער מיר, כדומה למשל נאַפּרימער, אוועקגעבען אָט די סטאָדאָלע מיט דעם גאַנצען הויף מיט זיין גאַנץ עשירות אַרום און אַרום, און לאָז ער מיר זאָגען, אַשטייגער, איך זאָל איהם אָפּטרעטען די ביהנע אויף איין נאַכט — פּשעפּראַשאַם פּאַנאַ!

אָט אַזוי בעריהמט זיך האָצמאַך פאַר זיין יונגען פריינד, פאַר לייבלען, און זיין יונגער פריינד לייבעל קוקט איהם אין די אויגען אריין און שלינגט, שלינגט איטליכעס וואָרט.

און האָצמאַך הערט ניט אויף צו בעריהמען זיך:

— אָדער, אַ שטייגער כדומה נאַפּשיקלאַד, לאָז מען מיר אָנשיטען אָט די שטאַל מיט געלד און צוגעבען מיר נאָך די בת-מלכה פאַר אַ ווייב, איך זאָל אוועקוואַרפען דאָס קאָמיקעריי און געהן דיענען ערגיץ אין אַ קלייט, אָדער בעשטעלען זיך פאַר אַ בעל-מלאכה, וועל איך יענעם אָנחראַקען אַ פולען פּנים! הערסט דו, פּעמפּיק? ביזט נאָך גאָר אַ נעוויקעל, מיין טהייער שפּיעלפויגעל, און דו ווייסט גאָרניט, וואָס פאַר אַ יצר-הרע דאָס טהעאַטער איז, ווי עס ציהט, ציהט, ווי אַ מאַגניט, צו אַלדע שוואַרצ'ן יאָהר!

— פּונקט דאָס אייגענע, וואָס מיט מיר! — חאַפּט זיך אַרויס לייבעל דעמאָלט, ווען האָצמאַך פערדויכערט אַ פּאַפּיראָס, און ער איז זיך מודה פאַר זיין פריינד האָצמאַך, אַז איהם ציהט אויך דאָס טהעאַטער, שוין פון לאַנג ציהט דאָס איהם, פון זינט ער איז צו זיין שכל געקומען. נאָך דעמאָלט, ווען ער האָט נאָך גאָרניט געוואוסט אפילו, צי ס'איז פאַרהאַן ערגיץ אַ טהעאַטער אויף דער וועלט, האָט ער שוין מיט זיינע חברים אין חדר געשפּיעלט טהעאַטערשטיק: „מכירת יוסף“, „יציאת מצרים“, „אויפ'ן באַרג סיני“, וכדומה אַזעלכע זאַכען פון חומש“, וואָס זיי אַליין טאַקי אין חדר האָבען צוגעטראַכט. און לייבעל גיט איהם איבער, וויא אַזוי מען שפּיעלט ביי זיי אין חדר:

— איך קום אַריין, אַ שטייגער, צו פּרעה מלך מצרים אין פּאַלאַץ אַריין, שטעל מיך אוועק פאַר איהם אָט אַזוי און רוף מיך אָן צו איהם (לייבעל לייגט צענויף די-הענד אויפ'ן האַרצען און רעדט פריהער שטיל, דערנאָך העכער און העכער, מיט אַלץ מעהר פייער): „מיין נאָמען איז משה בן עמרם... איך בין געשיקט געוואָרען צו דיר, אדוני קעניג, פונ'ם יודישען גאָט. דער גאָט פון אברהם, יצחק ויעקב, וואָס זיין נאָמען איז אהיה אשר אהיה, אַז דוא זאָלסט

ארויסלאָזען זיינע יודעלעך פון דיין לאַנד, פון מצרים. ביז וואַנעט איז דער שיעור וואָס האָסט דו צו זיי? וואָס פייניגסט דו זייערע לייבער?! וואָס קוילעסט דו זייערע קינדער און באָדסט זיך אין זייער בלוט, דו רשע מרושע! דו רוצח!! דו גזלן!!??? ווייסט דו, מיט וועמען דו שפּיעלסט זיך? (לייבעל הויבט אויף דיא האַנד.) אָט הויב איך אויף מיין רעכטע האַנד צום הימעל און בעוויז דיר, וואָס איך קאָן!"...

לייבעל'ס אויגען צינדען זיך אָן מיט פייער, די בעקלעך פלאַמען, דאָס פּנים שיינט, און האָצמאַך ווערד נתפּעל און שלאָגט איהם איבער אינמיטען:

— א שטאַרקע ראָל! — שרייעט אויס האָצמאַך און חאַפּט זיין יונגען פריינד פאַר די אַכסלען און הויבט איהם אָן צו טרייסלען. — א שטאַרקע ראָל! זאָל איך איינגעמען א מיתה־משונה, ווען עמיצער וועט זאָגען אויף דיר, אז דו ביזט ניט קיין אַקטיאָר! אַנ'אמתער אַקטיאָר, ווי איך בין א יוד, א געבוירענער אַקטיאָר פון דער ביהנע! ווייסט דו, וואָס איך וועל דיר זאָגען, פּעמפּיק?...

האָצמאַך קאָן ניט רעדען ווייטער. עס שטיקט איהם דער הוסט. אָנגעחאַפּט מיט ביידע הענד פאַר א קלאָץ, האָט ער זיך פריהער גאַנץ גוט אויסגעהוסט און אויסגעשאָלטען זיך אויף אלע זייטען:

— א פּאַהיבעל זאָל קומען אויף מיין הוסט, רבונו של עולם! ער זאָל אריבערגעהן אינאיינעם מיט מיין קורצען אָטהעם אויף שלים־מאיר'ען מיט זיין שוועסטער דער חלירע, און דאָס שטעכען וואָס סע שטעכט מיך אין א זייט שענק איך אוועק שטשופּאַקען אויף יום־טוב...

אָפּגעאָטהעמט און אָפּגעריבּט זיך פונ'ם הוסטען, ווערד האָצמאַך ווידער לעבעדיג און פאַלט אריין אין פריהערי־גען טאָן אריין:

— ווייסט דו, פּעמפּיק, וואָס איך וועל דיר זאָגען?

לייבעל קוקט איהם אין דיא אויגען, וואָס וועט איהם האָצמאַך זאָגען?

— אָט וואָס איך וועל דיר זאָגען, מיין טהייער שפּיעלפויגעל. איך אויף דיין אָרט וואָלט גאָר א שפּיי געטהאָן אויף אלסדינג. דעם טאַטען מיט דיא גראָבע פּיסקעס וואָלט איך אָפּגעשיקט אין חדר אריין, לאָז ער בעסער דאָרטען קוועטשען דיא באַנק. דער בייכיגער גמרא וואָלט איך געבען דעם וועג. דעם רבי'ן דעם חזן וואָלט איך געהייסען זינגען „ומפּני חטאינו", און אליין וואָלט איך...

דאָ קומען אָן חברה אַקטיאָרען מאַכען פּראָבען און מע שלאָגט זיי איבער דעם שמועס אין דער רעכטער מיט.

קאַפּיטעל 19.

אַנ'אויג וואָס קוקט

קיין מאָל וואָלט מען ביי דיא ראַפּאַלאָוויטשעס אין שטוב נישט ארומגעקוקט זיך, אז עס טאָגט אין די פּאַפּיראָסען און אז עמיצער טראָגט ארויס פון שטוב גאַנצע שטיקער פּוטערגעבעקס און אז סע סטייעט ניט אלע מאָל קיין צוקער פון דער פּושקע, ווען נישט דיא אלטע מאַמע, וואָס שאָקעלט מיט'ן קאָפּ „ניין־ניין", מיט איהר שאַרף אויג, וואָס קוקט און זעהט פאַר א מייל. די דאָזיגע אלטע האָט בעמערקט שוין פון א צייט, אז אין שטוב זיצט ערגיץ א גנב, האָט זיא גענומען נאָכקוקען, נאָכשפּירען, נאָכזעהען, און ס'איז איהר, דאַנקען גאָט, אָפּגעגאָלטען. זי ווייסט שוין, וועמענס ארבייט עס איז. „דאָס איז דער קליינער ימח־שמו'ניק, לייבעל!"...

איין זאַך איז איהר נור קשה: „אויף וואָס דאַרף עס א יונגעלע פוטערגעבעקס, צוקער און פּאַפּיראָסען? און וואוהין טראָגט ער עס? שוין זשע אין חדר אריין? ווען? די חברים? אָדער אפשר טאַקי דעם רבי'ן אליין“...

און דיא אַלטע האָט גענומען נאָכשפּירען און האָט בעמערקט, אז גאַנץ פריה, ווען אַלע שלאָפען נאָך, כאַפּט ער זיך אויף, דער כל־בו'ניק, פערקנייטשט דאָס דאַוונען און ווערד פערשוואונדען...

„וואוהין? וואָס האָט א בחור'על צו טהון אזוי פריה אין חדר, אז דער רבי שלאָפט נאָך?“...

און דיא אַלטע מאַכט זיך כלא, זיצט בלומרשט איבער א גראָבען קרבן־מנחה, דאַוונט שטילערהייד און שאָקעלט מיט'ן קאָפּ „ניין־ניין“, און דאָס אויג קוקט און זעהט אַלסדינג... און וויבאַלד לייבעל כאַפּט זיך נור ארויס פון שטוב, אזוי איז די אַלטע באָבע איהם שוין פון הינטען, און זי קוקט איהם נאָך פונ'ם גאַניק און זיא זעהט, וויא ער האָט זיך אריינגעכאַפּט אין דער סטאַדאָלע. „וואָס האָט ער, א שטייגער, צו טהון, אזא יונגער צאַוצעק, אין דער סטאַדאָלע?“...

אויף מאָרגען דיא אייגענע געשיכטע. די אַלטע רוהט ניט. דאָס אויג קוקט, דאָס האַרץ קאָכט, דער קאָפּ שאָקעלט „ניין־ניין“ און דער מח אַרבייט. געלויבט איז גאָט — זי ווייסט שוין אַלעס: „דער כל־בו'ניק האָט זיך צענויפגעחבר'ט מיט איינעם פון די „פורים־שפּיעלער“, וואָס נעכטיגט אין דער סטאַדאָלע — א שענע קאָמפּאַניע, נאַקעטע, באָרוויסע און הונגעריגע הינטשלעגערס, גאָט זאָל ניט שטראָפען פאַר די רעד!“...

איצט בלייבט איבער מעהר ניט איין זאַך: „וואָס טהוט מען ווייטער? זאָגען דעם עכבראָש — למאי טראָגסט דו? וואוהין קריכסט דו? — וועט ער זי מסתמא באַלד האַרכען! הייִנטיגע קינדער — ניט געדאַכט זאָלען זיי ווערען! — זיי ווייסען דענן, אז מע בעדאַרף אָפּגעבען כבוד אַנ'אַלטע מאַמע, וואָס איז שוין קרוב צו אכציג? וואָס זשע דענן טהוט מען? זאָגען דער שנור? משטיינס געזאָגט, ביילקע, אויך מיר א מאַמע! בלומרשט א גוטע זעל, א ווייבינקע נשמה'לע... נאָר וואָס טויג מיר איהר ווייכקייט, וואָס נוצט מיר איהר גוטסקייט, אז דיא קינדער קריכען איהר אויפ'ן קאָפּ, טהוען וואָס זיי ווילען, וואַכסען אין שטויבער אריין! ניין־ניין. אויב זאָגען, דאַרף מען שוין זאָגען דעם זוהן, בעני'ן... בעני איז א טאַטע ביז הונדערט צוואַנציג יאָהר, און א טאַטע איז ניט קיין מאַמע. א טאַטע שרייעט אָן אויף א קינד, בייזערט זיך אויס, שענקט א מאָל א פּאַטש, אָדער ער לייגט גאָר אַוועק און פיצקעט אריין, א יונגעלע זאָל וויסען דאָס אַנדערע מאָל“...

אָט אזוי האָט דיא אַלטע אָפּגעקלערט ביי זיך און אָט אזוי האָט זיא טאַקי געטהאָן. און נאָך מיט א יתר־שאת. פערמסר'ען, צושטעלען א ביינקעלע — דאָס אליין איז נאָך ווינציג. מע דאַרף איהם כאַפּען, דעם גנב, ביי דער האַנד, און, פאַרקעהרט, לאָזען אַלע זעהען, וויא אזוי א מאַמע א גוטע זעל באַלעוועט קינדער, צע'פטר'ט זיי, מאַכט פון זיי א תל!

קאַפּיטעל 20.

אריינגעלאָזט א וואָרים

שטיל און קונציג האָט דיא אַלטע אָפּגעאַרבייט איהר זאַך. אזוי קונציג, אז קיין פויגעל האָט נישט געוואוסט. בסוד־סודות, אויף דיא שפּיץ פינגער, האָט זי אָפּגעטראָגען דעם זוהן, בעני'ן, שטיל

אויפ'ן אויהער, וואָס זיין מיזיניקעל טהוט, וואוהין ער געהט און וואָס ער טראָגט און מיט וועמען ער בעגעגענט זיך.—בעני האָט זי אויסגעהערט, אויסגעדרעהט צו איהר דאָס בעוואכסענע פנים, א קוק געטהאָן אויף דער אלטער מאמע מיט קעלבערנע אויגען און א זאָג געטהאָן אויף זיין לשון, קורץ און שארף:

— א קוה איז געפלויגען איבער'ן דאך און געלייגט אַן'איי...

דאָס האָט בעדארפט בעדייטען, אז ער גלויבט ניט. בעני קאָן אַזאַ זאך אויף זיין מיזיניק נישט גלויבען. לייבעל איז דער בעסטער, דער שטילסטער, דער געראָטענסטער פון אלע זיינע „בנים". בעני איז ניט קיין גרויסער למדן, אָדער, ווי ער אליין זאָגט אויף זיך: נישט קיין גרויסער „יודע־נגן", נאָר ער הערט, וואָס די וועלט זאָגט. און די וועלט זאָגט, אז זיין לייבעל וואכסט א לייט. ערשט אנומעלט האָט ער זיך בעגעגענט מיט ישראלי דעם חזן, לייבעל'ס רבי'ן, און האָט איהם א פרעג געטהאָן: „וואו האלט דאָרטען מיין פידסוויניק אויפ'ן פאָפּאָס?"... האָט ישראלי דער חזן אוועקגעלעגט א צעטעל, אז דער קאָפּ האָט זיך איהם אזש אָנגעהויבען דרעהען. דער חזן האָט איהם געזאָגט, אז אַט דאָס יונגעל איז נישט קיין געוויינטליך יונגעל, אז עס מוז פון איהם עפּיס ארויס, עפּיס אזעלכעס, עפּיס, עפּיס... דאָס איבעריגע דערמאַכט שוין דער חזן מיט דיא הענד, און בעני ענדיגט שוין אליין פאַר איהם:

— א קליאמקע צו א טהיר, אָדער א גלעקעל צו־ג־א וואָגען. אָדער גאָר א געכטיגער טאָג?...

און ביי זיך אין הארצען וואכסט בעני, ווערד ברייטער ווי לענגער, גאָט האָט איהם געבענשט מיט אזא וואוילען זוהן, אזא געראָטענעם, אויף דער עלטער!...

און ער קוקט אויף איהם און קוועלט און טראכט זיך: „וואָס קאָן פון איהם זיין? אפשר א— רב? און אפשר נאָך גרעסער פון א רב? ווער ווייס, אפשר איז איהם דורך אַט דעם זוהן גאָר באַשערט צו בעקומען א נאָמען אויף דער וועלט? ביז אהער האָט מען געוואוסט נור דאָ, אין האָלענעשטי, אז ס'איז פאַרהאָן א יוד א בעל־הבית, בעני, און שפּעטער וועט פון איהם וויסען די גאנצע וועלט. פון אלדע גוטע יאָהר וועט מען צו איהם קומען אהער, קיין האָלענעשטי: „דאָס זענט איהר אַט דעם בעריהמטען לייב ראַפּאַלאָוויטשעס א פאָטער?" — וועט ער זיי ענטפערען: „דער בעריהמטער לייב ראַפּאַלאָוויטש — דאָס איז מיינער א זוהן"...

אַט אזעלכע גאָלדענע חלומות חלומ'ט בעני אויף דער וואָהר — קומט צו געהן די אלטע און „לאָזט איהם אריין א וואָרים", אז אַט דער תכשיט, אַט דער אַנטיק, איז גאָר סך־הכל א דער רוח ווייסט וואָס, א גנב, א פּראָסטער גנב! און בעני ווערד אויפגעבראכט, צערייצט, ווי א בער, און געהט ארום א גאנצען טאָג אָנגעברוגז'ט, לאָזט אויס דעם כעס אָדער אויף די „מענשען", אָדער אויפ'ן ווייב, אויףביילקען.

ביילקע קען שוין איהר בעני'ן דורך און דורך. טהוט זי איהם א פרעג פערביינגעהענדיג:

— וואָס איז שוין?

ענטפערט ער איהר ניט.

— דער בעל־הבית האָט איינגעשלונגען א קאַץ. — זאָגען אויף איהם דיא „מענשען".

— דער טאטע איז אויפגעשטאנען אויף דער לינקער זייט. — זאָגען די קינדער, און אין שטוב געהען אלע ארום

אויף די שפּיץ פינגער. מע ווייסט נישט, פון וואָס און פון וואַנען — גאָר עס שמעקט מיט פּולווער...

ביינאַכט, אויף'ן געלעגער, קאַטשעט זיך בעני פון איין זייט אויף דער אַנדערער, זיפצט און קרעכצט, ווי אַ געפּענטעטער אָכס, קאָן קיין אויג ניט צומאַכען.

— אי, אַ וואָרים! נו, אַ וואָרים! מע האָט גענומען און מע האָט מיר „צעשטאָרכעט" די גאַנצע „ראַחאָובע"!.

אַ מינוט טראָגט עס איהם פון בעט. עס גלויבט זיך איהם עפּיס צעקלאַפּען, צעברעכען, צענעמען אויף שטיקלעך, צעוואַרפען אויף אַלע זייטען — מאַכען פון אַלעם אַ באַרג!... ביסלעכווייז, ביסלעכווייז בערוהיגט ער זיך: „אפשר איז דאָס נאָך גאָר אינגאַנצען אַ „חימענע קאָורע"?... אפשר האָט זיך דער אַלטער אויסגעוויזען אַ סוטע ציעג פאַר אַ באַרענבוים?"...

און בעני ווערד אַנטשלאָפען, שלאָפט געשמאַק און חראָפּעט מיט סכנת־נפשות.

קאַפּיטעל 21

געפּאַקט אַ גנב

אַז גאָט אַליין שלאָפט נאָך איז שוין בעני ראַפּאַלאָוויטש אויף די פיס.

בעני איז זיך נוהג אין דערפריה, אַז ער שטעהט אויף, נעמט ער אויף זיך אַ חאַלאַט און אַ פאָר שווערע שטעקשיך אויף צוויעקעס און געהט אַרויס אַ ביסעל אין הויף צו דער „חודאָבע" און חאַפּט אַ קוק, צי ס'איז אַלסדינג אויף אָן אָרט, בעני האָט פיינד, אַז „מע קנייטשט איהם די יאַרמעלקע" און מע „פּייפט איהם אויף די פּאַסטראָמקעס". אויף זיין לשון זאָל דאָס הייסען, אַז ער האָט פיינד, אַז ס'איז ניט אַקוראַט און אַז מע פאָלגט איהם ניט. דאָס געהילץ דאַרף ליגען אויסגעצעהלט. דער הויף — אויסגעקעהרט. דאָס מיסט צענויפגעשאַרט. און אפילו די בהמות דאַרפען זיין יעדע אויף איהר אָרט.

— גראָבע קצב'טע! דו ביזט שוין ווידער ביי דער מורע רביצין צו גאַסט! אַ גוט יום־טוב אייך ביידען!

אַזוי טענה'ט זיך אויס בעני מיט די בהמות, פון וועלכע איינע איז טאַקי אַ גראָבע, אַ בייכיגע, אַ פּאַרשייטע קוה, און די אַנדערע איז אַ שטילינקע, אַ גלאַטינקע, מיט איין אומשולדיג פרום פּנים, ווי ביי אַ רביצין. און ער חאַפּט אַ שטעקען און איז זיי מכבד ביידען, נאָר מעהר קלעפּ בעקומט די קצב'טע, און בעני גיט איהר צו פערשטעהען מיט אַ שכל פאַר וואָס:

— מע האָט דיר אוועקגעשטעלט אַ שיסעל? — רייב! וואָס קריכסט דו צו אַ פרעמדער בעל־הבית'טע אין טעפּעל אריין?...

פון די בהמות געהט ער זיך דורך צו די פערד און שמועסט זיך אויס מיט זיי אויך בלשון סגינהור:

— הער נור, דו, חכם פון דער מה־נשתנה! אַז דו וועסט זיך מיר זאַטשעפּען מיט די בחורים, וועל איך דיר דערצעהלען, וואָס רש"י מאַכט אויף'ן פּסוק יבכה!..

און די פערד הויבען ניט אָן צו פערשטעהען דעם בעל־הבית'ס לשון (פערדישע קעפּ!), דרעהען זיי אויס צו איהם זייערע חן'עוודיגע מאָרדעס און קוקען אויף איהם חיטרע־תמ'עוואַטע, וויא איינער רעדט:

— וואָס זאָגט איהר עפּיס האָבער?...

דער בעל־הבית דערלאַנגט איינעם מיט'ן עלענבויגען אין זייט אריין, דעם אַנדערען אַ קיצעל אין האַלז, דעם דרי-

טען אַ גלעט איבער דער גריווע און לאָזט זיך גיין צו די אַרבייטער, זיך אויסשילטען אַ ביסעל אויף מאָלדאַוואַניש: „אַלאַ דראַקאַ!“ — פּלוצים טראַגט אָן דער גוטער יאָהר די אַלטע, וואָס שאָקעלט מיט'ן קאָפּ „ניין־ניין“. זיאַ ווינקט צו איהם מיט'ן שאַרפען אויג: „אָט איז ער, דער תכשיט, מיט פולע קעשענים“ — און ווערד פערשוואונדען.

בעני דערמאָנט זיך, וואָס מע האָט איהם דערצעהלט אויף זיין זוהן, און עס טהוט איהם אַ טיאָכקע דאָס האַרץ. ער וואָלט אַ בעלן געוועזן, אז ס'זאָל זיין אַ ליגען די גאַנצע „האַלעבורדע“. אַ מינוט ווילט זיך איהם גלאַט אַ מאַך טהון מיט דער האַנד אויף דער גאַנצער מעשה: „וויים איך וואָס? פּוסטע ווערטער, וויבערשע מאַניפאָרגעס, באַבסקי פּליאָטקעס!“... נאָר דערזעהען דעם זוהנדעל גיין מיט גיכע טריט צו דער סטאַדאָלע צו, צינדט זיך שוין אָן אין דעם פאָטערס האַרץ אַ פייער אויף'ן זוהן

— וואָס האָט ער צו גיין, אַזאַ יונגער פּידסוויניק, אַזוי פריה צו די קאָמעדיאַנטען? און ער טהוט איהם אַ רוף מיט זיין שטאַרקער דונערדיגער שטימע צו זיך.

ליבעל, וואָס איז געגאַנגען פערטראַכט אין זיינע אייגענע געשעפטען, דערהערט דעם טאַטענס קול, בלייבט ער שטעהן אין אַ פערלעגענהייט, צי זאָל ער געהן, צי ניין? נאָר אז דער טאַטע רופט, געהט מען.

— וואוהין איז אַזוי פריה? — פרעגט איהם דער פאָטער.

ליבעל האָט זיך ניט געריכט אויף אַזאַ בעגעגניס, פרעגט ער איבער ביי'ם פאָטער:

— פריה?

— וואָס זשע? שפּעט איז איצט? וואוהין געהסט דו דאָס, אַ שטייגער?

— וואוהין זאָל איך געהן?

— איך וויים, וואו דו זאָלסט געהן? אָט דאָס טאַקי וויל איך וויסען ביי דיר.

ליבעל האָט נעבאַך קיין צייט ניט געהאַט אפילו צוטראַכטען עפּים אַזאַ מין וואָרט, וואָס זאָל זיך קאָנען לעגען אויף'ן מוח. שטעהט ער און קוקט, ווי אַ זינדיגער מענש, דעם פאָטער אין די אויגען אריין.

— וואָס „זירקעסט“ דו אויף מיר מיט די „גלאַזשניאַטעס“? האָסט מיך ניט דערקענט? צי וואָס? געדאַווענט האָסט דו שוין? צי נאָך ניט?

— יאָ... ניין... מיין איך, יאָ.

ליבעל האָט זיך פערפּלאָנטערט, און דער פאָטער ווערד אַלע מאָל מעהר אין כעס:

— געדאַווענט, צי ניט געדאַווענט? לאָמיך שוין וויסען, וואו האַלט איך מיט דיר?

ליבלען בעשלאָגט אַ קאַלטער שוויים:

— יאָ, נאָך ניט. דאָס הייסט, איך האָב נאָך ניט געדאַווענט. דאָס האָב איך טאַקי געוואָלט געהן, דאָס געה איך טאַקי אין שול אריין דאַווענען.

דעם פאָטער ווערד אַ ביסעל גרינגער אויף דער נשמה; ער וואָלט אַ בעלן געוועזן, ס'זאָל זיין איין אמת. זעהט ער אָבער נאָך'ן זוהנס אויגען, אז ס'איז אַ ליגען! און עס קאָכט איהם אויף'ן זוהן. דאָס בעסטע פון אַלע קינדער!... ער געהט צו נאָך נעהענטער צו איהם. קוקט, ווי ער האַלט זיך ביי ביידע קעשענים. איז, אפּנים, טאַקי איין אמת, וואָס די אַלטע דערצעהלט, אז ער טראָגט איבער די גאַנצע שטוב אהין?... און דער פאָטער טהוט איהם אַ זאָג:

— אַנו, וויין נור, וואָס טעלעבעגדעט

זיך דארט ביי דיר ? עפּיס ביזט דו מיר זעהר אנגעדראלען ?...

אויף אזא שלאק האט זיך לייבעל בשום אופן ואופן נישט געריכט. ער בלייבט שטעהן צוגעשרויפען צום ארט און קאן נישט ריהרען מיט קיין אבר.

— ווילסט דו ניט בעווייזען ? וועל איך אליין מוזען ארייגפאהרען צו דיר מיט מיינע צעהן פינגער גלייך אין די טארבעס אריין. — אזוי זאגט דער פאטער און פאהרט איהם אריין מיט די הענד טאקי גלייך אין די קעשענים, און נעמט איהם בעזוכען, און טרייסעלט אויס ביי איהם א גאנצען אוצר פון אלע גוטע זאכען : פרישע פוטערגעבעקסלעך קוילעטש, טיי און צוקער, און פאפיראסען א גוזמא, און א האלבען פופיק פון א געבראטענע גאנז אויף בתוכם

רוקט זיך אן א חמארע אויף דער גאנצער שטוב. עס דונערט און עס בליצ און עס האגעלט. אלע געהען ארום אז קעפּ, בעהאלטען זיך אין די ווינקלעך — און מעהר פון אלעמען קומ נעבאך אפּ בעני'ס ווייב, דיא קליינימשקע, דיא שוואכינקע, דיא שטילינקע ביילקע.

בעני האט זיך ניט בעגניגענט דערמיט אליין, וואס ער האט אויפגעווארפען דעם געראטענעם מיזיניק באלד אויף דער הייסער מינוט צוויי פלאמפייערינע פעטש איןביידע בעקלעך, אז פונקען זענען געפלויגען פון דיא אויגען. ער האט איהם גענומען פאר א האנד, אריינגעפיהרט איהם אין שטוב אריין, צענויפגערופען דיא גאנצע חאליאסטרע און געצוואונגען דעם שענעם תכשיט, ער זאל דערצעהלען פאר דער גאנצער שטוב, וואס ער האט געטהאן, און צוליעב וועמען ער איז געווארען א גנב... דאס אליין איז אבער אויף געוועזן קארג. בעני האט ארויסגעגעבען א פּסק, אז מע דארף דעם בחור „אריינצימבלען אין חד־גדיא אריין"...

וויפיעל דיא שוואכע ביילקע נעבאך האט זיך ביי איהם ניט געבעטען, ער זאל בעסער איהר פלייש שניידען אויף שטיקלעך, איידער אנטהאן דעם קינד אזא בזיון... וויפיעל די גאנצע שטוב האט זיך ניט אנגענומען פאר לייבלען, געוואלט איהם פערענטפערען, אז ער האט דא גארניט געטהאן אזא גרויסע עולה, וויפיעל לייבעל אליין האט ניט געבעטען, געשוואהרען, געקושט דעם פאטער דיא הענד — עס האט נישט געהאלפען קיין זאך : האט בעני געזאגט „אריינצימבלען אין חד־גדיא" — איז פערפאלען ....

— — — — — — — — — — —

קאפּיטעל 22.

א מיאוס'ער פּסק

זאגען אויף בעני ראפּאלאוויטשען, אז ער איז א שטרענגער פאטער — קאן מען נישט. בעני מישט זיך איבערהויפּט ווינציג וואס צו זיינע קינדער. דיא שטוב פיהרט דאס ווייב, ביילקע. ער, בעני, ווייסט נור איין זאך : „מע דארף שיטען האבער". אויף זיין לשון הייסט דאס, אז מע דארף געבען אויף דער הוצאה. און בעני גיט וויפיעל מע דארף. ער דינגט זיך ניט. פרעגט קיינמאל נישט, אויף וואס — ס'איז ניט זיין עסק. אויך דיא קינדער קענען זיך טהון וואס זיי ווילען, אפּבייסען איינס דאס אנדערע דיא נעז אפילו — איז ניט זיין עסק. סיידען עס מאכט זיך א מאל, א קינד טהוט אפּ א זאך, וואס דער פאטער מוז זיך שוין אריינמישען, דעמאלט איז הימעל עפּען זיך ! עס

קאלט און מיט דער גאנצער מעטאָדע איז אויסגעפיהרט געוואָרען דער פסק פון בעני ראפאלאָוויטשען אויף זיין זוהנס לייב, א מיאוסער, א מיאוסער פסק, וואס איז פערבליעבען פון גאָר אלטע צייטען, ווען א מענשענס קאָפּ איז געלעגען און געטראכט, וואס פאר א שטראָף קלערט מען צו דעם פערשולדיגטען, עס זאל איהם מאכען ניט נור א וואונד אויף'ן לייב, נאָר אויך א וואונד אין הארצען. ער זאל פיהלען ניט נור א וועהטיג, וואס קאָן זיך פערהיילען, נאָר אויך א בזיון, וואס פערהיילט זיך קיינמאָל ניט, קיינמאָל ניט!...

דער דאָזיגער פסק איז אזוי שוידערהאפט מיאוס און ערניעדריגט העסליך, אז מיר זאָגען זיך אָפּ פון צו בעשרייבען די סצענע, וואס האָט זיך אָפּגעשפּיעלט יענעם פריהמאָרגען ביי דיא ראפאלאָוויטשעס אין הויז. און מאכען איין עק מיט דעם קאפּיטעל צוויי און צוואנציג.

קאפּיטעל 23.

נאָך דער „עקזעקוציע"

אויף דער נאכט, אז בעני'ן איז אָפּגעגאנגען דעם כעס און דאָס הארץ איז איהם געוואָרען ווייך (תמיד אזוי : א פאָטער, אז ער שמייסט אָפּ א קינד, ווערד ביי איהם דאָס הארץ ווייך.) האָט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל דער האָליאסטרא, מע זאָל געהן אין טהעאטער אריין. און חאָטש ביי ראפאלאָוויטשען אין שטוב איז נאָך דער „עקזעקוציע", וואָס מע האָט אזוי מיאוס בעשטראָפט לייבלען, קיינעם ניט געווען צום הארצען געהן אין טהעאטער, נאָר אז דער טאטע זאָגט, מע זאָל געהן — געהט מען.

דאָס טהעאטער (די סטאראָלע הייסט עס) איז געווען געפּאקט, וויא אלע מאָל. נאָר איין לייבעל נעבאך איז געזעסען וויא א פרעמדער, מיט אויסגעטריקענטע בלאָנזענד־קוקענדיגע אויגען. דער קאָפּ איז איהם געווען שווער, וויא מיט בליי אָנגעגאָסען, און אין הארצען האָט געברענט א גיהנום. קיין מאָל האָט זיך לייבעל ניט פאָרגעשטעלט אזא בזיון, אז א יונגעל וויא ער, שוין א בר־מצוה בחור'על, דער בעסטער תלמיד אין חדר און דאָס ליעבסטע קינד אין דערהיים, זאָל אזוי מיאוס בעהאנדעלט ווערען פונ'ם פאָטער — און פאר אלעמען אין דיא אויגען!... אזוי אומגעריכט איז דאָס אלעם פאָרגעקומען, אז ער האָט גאָר קיין צייט געהאט אפילו זיך ארומצוקוקען, און ערשט דעמאָלס, ווען דיא זאך איז שוין געווען אָפּגעטהאָן, האָט זיך ביי אונזער יונגען העלד אויפגעחאפּט א מורא'דיגער פּראָטעסט, א גאנצער שטורם. דאָס איז אָבער געווען א פּראָטעסט פון א שוואכען ווערעמעל קעגען א שטארקען ריעז, א פּראָטעסט, וואָס קאָן ארויסבעווייזען זיך נור אין טרערען. און לייבעל האָט געוויינט, ביטער געוויינט, און א סך געוויינט.

לייבעל האָט געוויינט ניט אליין. איהם האָט מיטגעהאָלפען וויינען דיא מאמע. ביילקע נעבעך האָט ניט געהאט קיין ווערטער אויף צו טרייסטען איהר ליעבסטען זוהן דעם מיזיניק, האָט זיא איהם נור געקושט, געגלעט און געשלונגען איהרע אייגענע טרעהרען, נישט אָפּגעטראָטען פון איהם דעם גאנצען טאָג. אין חדר איז שוין יענעם טאָג לייבעל נישט געגאנגען. ביי'ם טיש איז ער אפילו געזעסען, נאָר צום עסען זיך ניט צוגעריהרט. יענעם טאָג איז ביי ראפּאלאָוויטשעס טיש געווען מאָדנע שטיל. אלע האָבען געהאלטען די אויגען אראָפּ, יעדער צו זיך אין זיין טעלער

אריין. נאָר די איינע „אלטע“ האָט געקוקט אויף דער גאַנצער שטוב מיט איהר שאַרף אויג, ווי זי וואָלט וועלען זאָגען: „אויף חרעטשקע בעדאַרף מען זיי אַלעמען טרייבען איינציגווייז“... די שטילקייט איז געווען אזוי גרויס, אז מע האָט געקאָנט הערען, וויא בעני ראַפּאַלאָוויטש קייעט און סאָפּעט און קרעכצט איבער דער „פּאָסטראָמע“ — א בעסאַראַביער מאכל מיט פּעפּער און מיט קנאָבעל, וואָס אז מען עסט דאָס מיט „פּלעגטשיטעס“, דאָס הייסט, אזעלכע בלינצים פון מאַמעליגע מיט קרויט, איז דאָס טאַקי א מאכל מלכים! דער חסרון איז אָבער, וואָס נאָך אזא מין מאכל ברענט אויפ׳ן האַרצען און עס ווילט זיך טרינקען — סכנות. דאָס הייסט, אז מע וויל, איז דאָס א חסרון, און אז מען וויל, איז דאָס א מעלה—טרינקט מען ווין, און ווין איז דאָך אין בעסאַראַביע בזיל־הזול.

— בונע דעמעניאַצע! (א גוט מאָרגען הייסט דאָס) — האָט זיך אָנגערופען בעני ראַפּאַלאָוויטש צו דער גאַנצער חאַליאַסטרע, דערזעהען, אז כמעט ער איינער ביי׳ם טיש עסט און טרינקט.
— וואָס זענט איהר געבליעבען שטעהן מיט די אָכסען אין דער בלאָטע? שמירט דעם וואָגען און פאָהרט ווייטער!

איצטיגס מאָל האָט אָבער בעני׳ס סגי־נהור שפּראַך נישט געהאַט דעם עפעקט, וואָס תמיד. שטיל האָט מען אָפּגעגעסען, שטיל איז מען זיך צעגאַנגען פונ׳ם טיש, איטליכער צו זיך אין זיין ווינקעלע. אלע האָבען געפיהלט, וואָס דער קליינער לייבעל דאַרף א צינד טראָגען ביי זיך אין האַרצען, און אלע האָבען זיך געוואונדערט, אז זיי האָבען דערזעהן, אז לייבעל געהט מיט זיי אין טהעאַטער.

אין תוך אריין האָט אָבער קיינער ניט געוואוסט, וואָס ביי לייבלען אין האַרצען טהוט זיך. אין דער צייט, ווען אלע האָבען געקוקט אויף דער סצענע, וויא מע שפּיעלט (און לייבעל אויך בתוכם), זענען אָבער זיינע מחשבות געווען ווייט פון דאַנען. דער יונגער גייסט האָט ניט גערוהט, דער יונגער קאָפּ האָט געאַרבייט און אויסגעאַרבייט א פּלאַן, וויא אזוי מע רעכענט זיך אָפּ מיט א טאַטען פאַר דעם אונערהערטען בזיון, וויא אזוי מען איז זיך נוקם פאַר די שמיץ. „נישקשה, די שמיץ וועלען זיך פאַרהיילען, — טראַכט זיך לייבעל, — אָבער דעם טאַטען וועט דאָס קאָסטען טהייער“... אָ! ער ווייסט שוין וואָס צו טהון!... ניט אומזיסט האָט ער זיך פערבונדען מיט אזא מענשען, ווי האָצמאַך. נעכטען האָט ער געהאַט מיט איהם איין ערנסטען שמועס, האָט איהם האָצמאַך געזאָגט גאַנץ אָפען, וויא זיין שטייגער איז (האָצמאַך האָט פיינד רעדען פאַרשטעלט):

— שוטה בן פּיקהאָלץ! טהו א טרויבער דעם טאַטענס קעשענים, קריג ארויס א רעכטע מטבע און זעץ דיך אויף מיט אונז, מיר פאָהרען שוין שבת־צו־נאַכטס פון דאַנען אוועק, וועסטו ווערען אַנ׳אַקטיאָר, און נאָך וואָס פאַר אַנ׳אַקטיאָר, — אַניט זאָל איך איינגעמען א מיתה משונה אָט דאָ וואו איך שטעה!...

דאָס, וואָס האָצמאַך האָט ארויסגעזאָגט אזוי הויך, האָט געטראַכט שטיללערהייד ביי זיך אין האַרצען אונזער לייבעל. נאָר פונ׳ם געדאַנק „א טרויבער טהון דעם טאַטענס קעשענים“ הויבט

ער אָן צו פּיעבערען. „סטייטש, דאָס הייסט דאָך שוין פּשוט גנבה'נען! ווערען א גנב!"... אזוי טראכט זיך ליבעל. נו, און דאָס, וואָס ער טראָגט די גאנצע צייט פאר האָצמאכען אָנבייסענס מיט מיטאָגס מיט פּאַפּיראָסען אויף צו רויכערען — איז דען ניט גע'גנבה'ט?...

„ניין, — פערענטפערט זיך אליין ליבעל, — דאָס הייסט נישט גע'גנב'ט. יענער וויל עסען, טהיילט ער זיך מיט איהם אויף דער האלב. יענער וויל רויכערען, ברענגט ער איהם פּאַפּיראָסען — וואָס קומט איהם דערפאר?... אָבער געלד? גנבה'נען ביי'ם טאטען געלד?"..

אזוי טראכט זיך ליבעל. נאָר זאָגען פאר האָצמאכען, אז ער האָט מורא גנבה'נען — שעמט ער זיך. געפינט ער איין אנדער תירוץ: וואָס וועט זאָגען דער טאטע?

—דער טאטע וועט דענן שווייגען?— זאָגט ליבעל און דיא צייהן קלאַפּען איהם אין מויל.

—פון וואנען וועט ער וויסען, בהמה?

— מאכט צו איהם האָצמאך.

— ער וועט זיך חאפּען, אז איך בין ניטאָ, וועט ער מיר נאָכפאָהרען...

— וועט ער דיר אָנזאלצען אויפ'ן עק! ווייסט דו, אז מיר פאָהרען אזש קיין בוקארעשט, בהמה'לע? ווייסט דו, וואו בוקארעשט שפּארט אָן, גאָטס פערדעלע? צו דוא ווייסט מעהר פון א טוידטען?

— איך וויים, וואו בוקארעשט איז. אין רומעניע. איך וויים אפילו, אז ס'איז ניט ווייט פון דאנען. — ענטפערט איהם ליבעל.

— היינט וואָס זשע רעדסט דו, חכם עתיק? פאָהרסט דו נור אריבער די גרעניץ, אזוי האָט אויף דיר דיין טאטע קיין שליטה ניט. ניט דער טאטע, ניט די מאמע, ניט קיינער. דו האָסט זיי אלעמען אין דער ערד! דו געהסט דיר ארום איבער בוקארעשט, די הענד אין דיא קעשענים, און שטעלסט ארויס א פייג דער גאנצער וועלט. ביזט א פריי פייגעלע. פארשטעהסט, וואָס מע רעדט צו דיר, צי ווער וואָס?

ליבעל פערשטעהט זעהר גוט. פאר וואָס זאָל ער ניט פערשטעהן? נאָר וויל האָצמאך האָט איהם דערמאָהנט די מאַמע, חאפּט ער זיך אָן אינ'ם דאָזיגען געדאנק:

— און די מאמע?... מיין מאמע? ווי אזוי וועט זי דאָס איבערטראָגען?...

— נו, וויבאלד אזוי, טאָ געה זשע צו דער מאמע דיינער, בעהאלט זיך אונטער איהר פארטוך, ברעקעלע, און לאָז זי דיר געבען א לעקעכעל....

ליבעל דרעהט זיך און זוכט תירוצים. ער וויל, ער געהט אוים, ער חלש'ט פאָהרען מיט די אקטיאָרען. וואָס קאָן זיין בעסער דערפון?... נאָר ער קוויינקעלט זיך, שלאָגט זיך נאָך מיט דער דעה...

דאָס איז אָבער אלסדינג געווען פריהער, פאר דער עקזעקוציע, פאר דעם מיאוס'טען פּסק. איצט, נאָך אזעלכע בזיונות, וואס דער טאטע האָט איהם אָנגעטאָהן, — פון'ם וועהטיג רעדט מען ניט, דער עיקר איז דער בזיון! דער בזיון! — איצט איז שוין אנדערע ווערטער. איצט וועט שוין ליבעל זיך ניט אָפּשטעלען פאר קיין זאך. עס אהרט איהם שוין אפילו ניט דער מאמעס טרערען. לאָז זי וויינען. אויף איהר קורקענדיג, וועט די גאנצע שטוב וויינען און קלאָגען. און אפילו דער טאטע אליין וועט אויך בעסער ווערען. נישקשה, די ערשטע צייט וועט ער זיך טאקי שמיצען

און וואַרפען, נאָכדעם וועט ער חרטה האָבען. אי, חרטה האָבען! ער וועט זיך שלאָגען על חטא! און אז קיינער וועט ניט זעהען, וועט ער וויינען שטילערהייד און וועט איהם זוכען, און וועט איהם רופען: „וואו ביזט דו ערגיץ, לייבעלע, מיין טהייערער, טהייערער"?... ער וועט זיך ניט וועלען טרייסטען, אזוי ווי יעקב אבינו בעת מע האָט איהם געבראַכט דאָס פערבלוטיגטע העמדעל און געזאָגט, אז יוסף זיין זוהן איז פאַרצוקט געוואָרען פון א חיה אין פעלד... אָדער אזוי ווי דוד המלך, בעת מע האָט איהם אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אז זיין געליעבטער זוהן אבשלום איז געשטאָרבען.

— געשטאָרבען?... שא! אפשר וואָלט גאָר געווען א פּלאַן אוועקשטאַרבען?... שטאַרבען! שטאַרבען! מע דאַרף זיך אוועקלייגען און שטאַרבען.

קאַפּיטעל 24.

לייבעל אויף זיין אייגענער לויה

דער פּלאַן פון שטאַרבען געפעלט אונזער יונגען העלד אין דער מינוט אם בעסטען. ער שטעלט זיך פאָר אפילו, אז שוין. ער איז שוין געשטאָרבען. וויא אזוי און פון וואָס איז ער געשטאָרבען— ווייסט ער אליין ניט, אבי געשטאָרבען. און אָט ליגט ער, בעני ראַפאַלאָוויטשעס זוהנדעל, א טוידטער, א קאַלטער, אויף דער הוילער ערד, איבערגעדעקט מיט שוואַרצען. צוקאָפּענס ברענען ליכט. די גאַנצע שטוב שטעהט ארום איהם און ברעכט דיא הענד און בעוויינט איהם. די מאַמע ליגט א פער'חלש'טע און דאָקטוירים מינטערען זי. אָט מינטערט מען זי אָפּ, און אָט חלש'ט זי ווידער א מאָל...

און דער טאַטע? אָ! דער טאַטע שלאָגט זיך מיטביידע הענד אין קאָפּ* און שרייעט: גוואַלד, יודען, דאָס האָט ער, ער, בעני ראַפאַלאָוויטש אליין מיט זיינע הענד גע'הרג'עט א קינד, דאָס שענסטע, דאָס בעסטע, דאָס ליעבסטע קינד!... און אפילו די באָבע, די אלטע־אלטע באָבע, וואָס שאָקעלט מיט'ן קאָפּ, וויינט און טענה'ט זיך אוים מיט'ן רבונו־של־עולם, פאַר וואָס האָט ער בעסער זי ניט צוגענומען אויפ'ן אָרט פון אָט דעם יונגען בוימעלע, אומשולדיג שעפּעלע, וואָס על־פּי־יושר וואָלט ער, דאַכט זיך, בעדאַרפט ערשט לעבען און לעבען?!... אויך די אם, וואָס ביי זיי אין שטוב, שלאָגט זיך קאָפּ אָן וואַנד פאַר געוויין... און גלאַט ווייבער, ווילדפרעמדע גאָר, וואָס ער קען זיי ניט און ווייסט זיי ניט, שטעהען איבער איהם און גיסען, גיסען מיט טרערען.

גאָר אָט הויבט זיך אָן דיא לויה. א שענע, א רייכע לויה! גאַנץ האָלענעשטי האָט זיך צענויפגעקליבען אויף לייבעל ראַפאַלאָוויטשעס לויה. און ס'איז א געוויין, א יאָמער, א קלאָג ביז'ן הימעל. איבערהויפּט, דיא ווייבער. פון זייער יאָמערען מיט זייער קוויטשען קאָן מען טויב ווערען.

— שאַט, ווייבער, שטיל זאָל זיין! מאַכט א וואַרע! לאָזט דורך די שמשים!...

און עס שפּאַרען זיך דורך די שמשים מיט די כלים מיט דער גאַנצער חברה־קדישא, און מע לייגט איהם ארויף, לייבלען, אויף דער מטה, און מען טראָגט ארוים דעם יונגען בר־מינן פון שטוב, און די מאַמע חלשט, און דער טאַטע שלאָגט זיך מיט דיא הענד אין קאָפּ, און די פּושקע קלינגט מיט'ן שוידערהאַפטען

נוסח: צדקה תציל ממות! צדקה תציל ממות!...

שטיל, מיט אראפגעלאזטע קעפ, געהט נאך דער עולם נאך לייבעלם לויה, און לייבעל אליין אויך. מערקווירדיג! עס זאל דאס איהם אפילו אנהויבען אהרען. אדרבה, ער איז זיך מחיה, וואס ער איז געשטארבען און עס טהוט איהם הנאה, וואס ער האט אזא שענע לויה. אלע בעקאנטע זענען דא. אלע. דער גאנצער חדר, אלע זיינע חברים, מיט'ן רבי'ן ישראלי דעם חזן און לאה דיא חזנ'טע, און זייער טעכטערעל, רייזעל...

— רייזעל!... וואו איז רייזעל? וואס איז די מעשה מיט רייזלען? פאר וואס איז זיא היינט ניט געקומען? גראד היינט!... אלע פארנאכט קומט זי צו זיי אהיים און יעהט מיט זיי אין טהעאטער. היינט ניט... פאר וואס איז דאס? פאר וואס?...

אוים טוידט, אוים לויה, אוים „צדקה תציל ממות" — רייזעל איז ארויפגעקו־מען איהם אויפ'ן זינען און ארויסגע־יאגט פון קאפ אלע־אלע אנדערע מחשבות און געדאנקען.

וואס זשע איז טאקי מיט רייזלען?

מיר קעהרען זיך אום צוריק צו דער יונגער העלדין פון אונזער געשיכטע, צום חזנ'ס מיידעל. שוין צייט. שוין צייט.

קאפיטעל 25.

טרעהרען

דער לעזער געדענקט מן הסתם, און אז ניט דארף מען איהם דערמאנען, מיט וואס עס האט זיך אויסגעלאזט דער וויזיט, וואס דער דירעקטאר אלבערט שטשופאק מיט זיין פליגעל־אדיוטאנט שלום־מאיר האבען אפגעגעבען ישראלי דעם חזן. אנגעהויבען האט זיך דער דא־זיגער וויזיט אפילו גאנץ נישקשה'דיג. ישראלי דער חזן האט אפגעגעבען קאנ־צערט אויף זינגען. די געסט האבען גע־לעקט די פינגער. נאכדעם האבען זיי קוים געפ'על'ט, אז דעם חזנ'ס טאכטער זאל אויך עפים „זאגען". האט זי זיי געזונגען אינאיינעם מיט'ן טאטען „רבונו־של־עולם", און אזוי געזונגען, אז אלבערט שטשופאק האט (ווי שלום־מאיר דריקט זיך אוים) שיער ניט איינ־גענומען א מיתה־משונה און איז געווא־רען בארעדעוודיג. און אז דער דירעקטאר פונ'ם יודיש־דייטשען טהעאטער איז ארוים מיט דער שפראך, גענומען רעדען פון פרימאדאנעס, פון שענע מיידעלעך־ליאלקעס־אוגערקעלעך, און אנגעהויבען פערקריכען דער רוח ווייסט וואוהין, האט לאה דיא חזנ'טע גאר ניט געוואלט זיך דערגרונטעווען צום תוך, וואס דער דאזיגער יוד מיט'ן הוילען קאפ און מיט דיא בריליאנטען וויל און וואוהין ער שיסט, האט זיא איהם געבענשט נאך זיין אוועקגעהן, ער זאל ברעכען דעם קאפ, און האט זיך ארויסגעזאגט גאנץ קלאר און שארף:

— מעהר געהט נישט איהר טאכטער אין יודישען טהעאטער, עס זאל זיך אפילו איבערקעהרען די וועלט, סיידען זי, לאה וועט ניט לעבען אויף דער וועלט!...

— וואס איז דער שכל? — האט דער חזן עפים וויא ניט ווילענדיג זיך ארויסגעחאפט מיט א ווארט. האט איהם דיא חזנ'טע אפגעשניטען:

— דעם שכל ווילסט דו וויסען? דער שכל איז א פראסטער שכל. א מענטש בעדארף האבען א זיבעטע קלעפקע און בעדארף פערשטעהן, וואו יא און וואו ניין, א מאל בעדארף זיין יא און א מאל ניין — האסט דוא געזעהען א ביסעל!

וואס, אייגענטליך, דא איז פארגעקו־

מען — האט רייזעל ניט רעכט פערשטאנען. נאר ארויסגעזעהען האט זי פון דער מאמעס רעד, אז אנ'עק—מיט'ן טהעאטער מעג זי זיך שוין אפגעזעגענען. זי קען שוין איהר מאמע גוט. ביי לאה'ן א ווארט איז א ווארט. עס איז נור שווער ביז מע ברענגט זי דערצו. נאר קוים האט זי דאס ווארט געגעבען, און נאך צוגעשוואהרען אויך, מעגען שוין דעמאלט קומען כל מלכי מזרח ומערב — איז פערפאלען! אלסדינג אויף דער וועלט קאן מען ביי איהר מאמע פועל'ען, נאר ניט ברעכען דאס ווארט... און רייזלען איז מיט א מאל געווארען אויפ'ן הארצען אזוי וויסט, גלייך ווי דיא זונן וואלט פאר איהר פלוצים אין מיטען העלען טאג פערגאנגען און ס'איז געווארען פינסטער. עפּיס האט מען צוגענומען ביי איהר, מיט גוואלד פון די הענד ארויסגעריסען, און עס האט זי געשטיקט אויף צו וויינען. האט זי זיך אבער דעם גאנצען טאג געשטארקט, געמאכט זיך א הארץ: „וועט זי ניט געהן אין טהעאטער. וואו שטעהט דאס געשריבען, אז מע דארף זיין אלע נאכט אין טהעאטער?"... נאר אז ס'איז געקומען אויף דערנאכט, דער חזן האט צעלאזט דעם חדר, די חז'טע האט אנגעצונדען דאס רויכיגע לעמפעל און „גאט'ס גאס" האט זיך איינגעהילט אין א טונקעלען שלייער, האט זיך רייזעל קיין ארט נישט געקאנט געפינען. עס האט איהר גענאגט די נשמה און געצויגען דאס הארץ אהין, אין טהעאטער אריין. און ניט אזוי נאך אין טהעאטער אריין, ווי צו די ראפאלאוויטשעס אין זייער רייכער, ליכטיגער, פרייליכער שטוב, מיט די פרייליכע גוטע ליעבע מענשען... און זיא דערמאנט זיך אין יענע זיסע ווערטער, וואס ליבעל האט איהר געזאגט, ארויסגעהענדיג פון טהעאטער: „מארגען קומסט דו נאך א מאל?"... און זי דערמאנט זיך, ווי נאכדעם, אין דער פריה, אז ליבעל איז געקומען אין חדר אריין, א פרישער, א געזונדער, א שענער, א ריינער, ווי אלע מאל, האט זי איבערגעלייענט פון דער ווייטען אין זיינע גוטע, שענע, מילדע אויגען די אייגענע ווערטער: „היינט קומסט דו נאך א מאל?"... האט זי איהם געענטפערט פון דער ווייטען אויך מיט א קוק: „אודאי קום איך היינט נאך א מאל — א שאלה א ביסעל?" — און ארפגעלאזט די אויגען, די מאמע זאל ניט דערזעהען, אז זי קוקט אהין, צום טאטענס תלמידים. די מאמע האט פיינד, אז מע קוקט אהין, וואו יונגלעך לערנען... אך, מאמע! זי מיינט טאקי אנ'אמת, אז רייזעלען אינטערעסירען די יונגלעך... עס הויבט זיך גאר ניט אן!... נאר צווישען די יונגלעך איז דא איינער, דעם נגיד'ס יונגעל—לייבעל הייסט ער—אוי, איז דאס א יונגעל!... ניט ווייל ער איז דעם נגיד'ס א יונגעל, נאר ווייל ער איז גוט ווי א מלאך, א מלאך פון גאט! אך, וואס ווייסט די מאמע, וואס דאס איז פאר א יונגעל, וואס דאס איז ביי איהם פאר א שטוב, וואס פאר מענטשען דאס זענען!?...

אזוי פלעגט דעמאלט רייזעל טראכטען ביי זיך אין הארצען און ארויסקוקען, דער טאג זאל שוין אוועקגעהן, און עס זאל שוין קומען דיא נאכט, דער טאטע זאל צעלאזען דעם חדר, וועט זיא אנטהון איהר איינציג שבת'דיג קליידעלע, ארויפווארפען אויף זיך דאס רויטע שאלעבעל, נעמען דאס פיצענע זאנטיקעל מיט די קוטעסלעך, וואס די מאמע האט איהר געקויפט, און (ווען זי זאל נאך האר־

בען נייע גאַנצע שיך !) געהן אהין, אין יענער גרויסער, רייכער, ליכטיגער, פריי־ליכער שטוב, צווישען יענע גוטע, ליעבע, פרייליכע מענשען, און מיט זיי אינאיינעם אויף א גאַנצע נאַכט אין טהעאטער — אין גן־עדן אריין. און פּלוצים גאָר — נאַט אייך איין איבערקעהרעניש ! דער גוטער יאָהר האָט זיי געבראַכט צו טראָגען און דער גוטער יאָהר האָט זיא נעַשטויסען, זיא זאָל זיך שטעלען זינגען פאַר פרעמדע מענשען און דורך דעם ארויסגעטריבען ווערן פון איהר גן־עדן!

און רייזעל פאַלט צו מיט'ן פּנים צום בעט און הויבט אָן צו וויינען. לאַנג און נעשמאַס וויינט רייזעל אויף איהרע יאָהר און טעג, אויף איהר וויסטען מזל און אויפ'ן גרויסען, גרויסען אומגליק, וואָס איהר איז געשעהן. און וויינענדיג, הערט זי, וויא פון יענער זייט פאַרהאַנג שעפּטשעט זיך דער טאַטע מיט דער מאַמע, קריגען זיך שטילערהייד. אפנים, איבער איהר... זי הערט דער מאַמעס קול : „אז מע זאָגט ניין... איז ניין, האָסט דו געַזעהען א ביסעל !"... און רייזעל הויבט אָן וויינען נאָך שטאַרקער. געהט צו צו איהר בעטעל, אונטער'ן פאַרהאַנג, דער טאַטע, ישראלי דער חזן, מיט שטילע טריט, בויגט זיך אָן איבער איהר, גלעט איהר דיא האָר, רעדט צו איהר שטיל, לאַה זאָל ניט הערען, רופט זיא אָן מיט אלע זיסע נעמען : „רייזעל און רייזעלע און רייזעניו", בעט זי, אז זי זאָל אויפהערען וויינען, און זאָגט איהר צו אלע גוטע זאַכען : די מאַמע וועט איהר מאָרגען אָננעמען פיטש אויף א קליידעל, וועלענם אויף א קאַפּטעל, מע וועט איהר קויפען שיך... נייע שיך... רייזעל וויינט נאָך שטאַרקער, אזוי לאַנג, ביז לאה, וואָס האָט געהערט אלסדינג, האַפּט זיך בײ'ם קאָפּ און הויבט אָן צו שרייען :

„אָט הענגט זי זיך ! אָט טרינקט זיא זיך ! אָט שטעכט זיא זיך !..." בעט זיך ביי איהר ישראלי דער חזן, ס'זאָל זיין שטיל, מע וועט זיך צענויפלויפען !... דערהערט מען ביי די שכנים, אז ביי דער חזנ'טע איז א געשריי, לויפען זיך טאַקע צענויף עטליכע שכנה'טעס און עס ווערד אויף א מינוט א האַרמידער :

„גאָט איז מיט אייך, לאה'ניו, וואָס איז ?" — „גאָר נישט, גאָרנישט". — „ווער האָט דאָס ביי אייך אזוי נעשרייגען ?" — „געשריגען ? חלילה ! ס'האָט זיך אייך אויסגעוויזען. דאָס האָבען מיר אזוי געלאַכט". — „געלאַכט ? א שעהנער געלעכטער !" — „געפעלט אייך נים ? וואָס זשע זענט איהר געקומען ?" — „פאַר גוטפריינדשאַפט, לאה'ניו, פאַר גוטפריינדשאַפט. מיר האָבען דערהערט, מע שרייעט, האָבען מיר געמיינט, מע קוילעט זיך ביי אייך". — „מע קוילעט זיך ביי מיר ? לאָזען שוין מיינע שונאים געקוילעט ווערען פון גאָט !"... עס הערט זיך א קלאַפּ פון דער טהיר אזוי שטאַרק, אז די פענסטער ציטערען. „מיט'ן קאָפּ אין וואַנט !" — זאָגט זיי נאָך לאה מיט א לאַנגער תפלה און לאָזט אוים : „גוטע פריינד, האָסט דו געזעהען א ביסעל !"

דאָס אלסדינג הערט רייזעל, ליגענדיג ביי זיך אויפ'ן בעטעל, הינטער'ן פאַרהאַנג, און וויינט שטילערהייד אויף איהרע יאָהר און טעג, אויף איהר פינסטערען מזל, וואָס זי איז געבוירען געוואָרען ביי אָרעמע עלטערען, וואָס קאָנען איהר אפילו קיין פּאָר שיך נים קויפען, און דאַרף פערברענגען דאָ איהר וועלט אין דער פינסטער, ביי א לעמפּעל, וואָס טשאַדעט, און הערען דיא זידלערייען פון דער מאַמע מיט די שכנה'טעס, וואָס

קריגען זיך אלע טאָג און בעטען זיך איבער, און מאָרגען וועט מען מסתמא ווידער אמאָל צעקריגען זיך און איבערבעטען — און אזוי אלע טאָג... און דאָרטען ? אָ ! דאָרט איז ליכטיג. דאָרט איז פרייליך. דאָרט לאכט מען. דאָרט לעבט מען. אי, לעבט מען !... איצט איז מען אין טהעאטער. וואו האלט מען ? סאמע אין מיטען. און אפשר שוין ביי'ם סוף. אַט באלד לאָזט זיך אראָפּ מסתמא דער פאָרהאנג און דער עולם פּאטשט בראוואָ און שרייעט : „האָצמאַך ! האָצמאַך ! האָצמאַך ! א חסיד'על ! האָצמאַך !"... דער עולם שרייעט אזוי לאנג, ביז עס בעווייזט זיך האָצמאַך, איין אויסגעמוטשעטער, א פערשוויצטער, איין אָנגעשמירטער מיט קרייד, און טאנצט דעם דריטען מאָל א „חסיד'על". די כלי־זמר שפּיעלען, דער עולם פּלעסקעט צו און האָצמאַך זינגט :

„יאָך בין מיר א חסיד'על,
א לוסטיגע בריאה,
יאָך בין מיר א חסיד'על
גאָר אָהן א פּניה.
יאָך בין מיר א חסיד'על, א חסיד'אק
און איך זינג מיר: האָפּ־טשיק־טשאק !
יאָך בין מיר א חסיד'על א. ז. וו..."

מיט'ן דאָזיגען פרייליכען ליעדעלע ווערד רייזעל אנשלאָפען.

קאפּיטעל 26.

א שרפה אויף „גאָט'ס גאַס"

עס איז געווען שוין ווייט נאָך האלבע נאכט, אז עס האָט זיך געלאָזט הערען פון אלעביידע קלויסטערס :

בום ! בום ! בום !...
בום ! בום ! בים !...

אין האָלענעשטי, אז מע דערהערט דריי מאָל „בום", איז דאָס א סימן, אז ס'איז א שרפה. און וויבאלד א שרפה אין האָלענעשטי, אזוי לויפט זיך צענויף די גאנצע שטאָדט. מע העלפט ארויסטראָגען זיך. מע ראטעוועט די נפשות. און דוקא אליין. וואָרום קיין פייערלעשערס איז אין האָלענעשטי ניט פאַרהאַן. עס ווערד דעריבער אזא אנגעלויף מיט אזא געדרענג, אז כמעט צוליעב דעם אליין איז אין האָלענעשטי כדאי צו זיין אויף א שרפה. מע זעהט זיך מיט א וועלט. מע הערט נייעס. ס'איז פרייליך.

ביי ישראָלי דעם חזן אין שטוב האָט פריהער פון אלעמען דערהערט דאָס קלינגען די חזנט'ע לאה. דער טאָכטערס טרערען האָבען איהר נישט געלאָזט אנשלאָפען ווערען. און חאָטש רייזעל אליין איז שוין לאנג געשלאָפען מיט יענעם זיסען שלאָף, וואס נור אומשולדיגע קינדער וויסען פון איהם, האָט לאה דאָך נישט געקאָנט צומאכען מיט קיין אויג. זי האָט חרטה געהאט, אזוי ווי הינט עסען זי, למאי האָט זי בעדארפט געבען דאָס וואָרט און שוועהרען זיך ?!... פינסטערע מחשבות און שווארצע געדאנקען זענען צו איהר, ווי איינגעגעסענע פליעגען, געקראָכען און האָבען זי געוואָרפען אין היץ און אין קעלט. אלע מאָל, וואס זי האָט צוגעמאכט איין אויג, האָט זיך איהר אויסגעוויזען, אז אָטאָט שפּרינגט רייזעל ארויס דורך'ן פענסטער און לויפט צום טייך — שונאי ציון — זיך טרינקען... און די ארעמע מוטער נעבאך זעצט זיך אויף, הערט זיך איין אין דער שטילער פינסטערניש פון דער נאכט : „דאָס קינד שלאָפט"... — שפּייעט זי אוים דריי מאָל, לייגט זיך אוועק צוריק און קרעכצענדיג מוטשעט זי זיך, טאָמער וועט זי פאָרט אנשלאָפען ווערען. פּלוצים דערהערט זי דריי מאָל „בום", און נאָך א מאָל דריי מאָל „בום", חאַפּט זי א קוק אין פענסטער און דער־

זעהט א שטיק רויטען הימעל, שפּרינגט זי אַראָפּ פון בעט, וועקט זי פּאַוואָלינקע דעם מאַנן, ער זאָל זיך ניט דערשרעקען:

—ישראָלי! ישראָלי? שטעה אויף, גאָט איז מיט דיר, ס'איז גאָרניט. סע נעצט.

—סע נעצט? וואו נעצט?

ישראָלי חאַפּט זיך אויף א דערשראָקענער. לאָה בערוהיגט איהם:

— שרעק דיך ניט, ס'איז טאַקי אויף אונזער גאַס, אויף „גאָטס גאַס", נאָר ס'איז ווייט, ווייט פון דאַנען. איך האָב מורא, אויב ס'איז ניט די דריטע דירה פון בנציון דעם שוחט. — זאָגט לאָה און קוקט אין פענסטער. — אוי, א דונער האָט מיך דערשלאָגען! קום נאָר אהער, ישראָלי, וואס זאָגסט דו? די דריטע דירה פון בנציון'ען, ניט ווייט פון שול. איאָ?

ישראָלי קוקט זיך איין דורך'ן פענסטער:

— די דריטע דירה, זאָגסט דו? איך האָב מורא, אויב ניט די צווייטע.

— פאַרפינסטערט בין איך געוואָרען! ישראָלי, גיכער, טהו דיך אָן. פאַרפאַלען די שול חלילה! וואָס וועלען מיר טהון?... גיכער, ישראָלי, גיכער. נאָר נעם אויף זיך מיין פעטשיילע, זאָלסט ניט פערקיהלען דעם האַלז. גיכער, גיכער!

אומזיסט יאָגט איהם לאָה אזוי האַלז איין נאַקען. ישראָלי איז שוין אליין באַלד פאַרטיג. ישראָלי האָט שוין אָפּגעגאָסען נעגעלוואַסער, געחאַפּט אויף זיך די קאַפּאָטע (פון לאָה'ס פעטשיילע האָט ער זיך אָפּגעזאָגט, ס'איז וואַרעם אין דרויסען) און ער לויפט פייל אויסען בויגען ראַטעווען בנציון דעם שוחט, ראַטעווען די שול.

אויף ראַטעווען ביי א שרפה איז ישראָלי דער חזן איינער פון די ערשטע אין האָלענעשטי. אבי ער האָט נור פון עמיצען הילף, איין עמער וואַסער, א לייטער, א האַק, א שטריק, אָדער וואָס ניט איז, שפּרינגט ער אין פייער אריין, ממש מיט מסירת נפש. אזוי איז ישראָלי דוקא איין איידעלע זאַך, א רוחניות, א פליעג. נאָר קומט צו א שרפה, ווערד ער א גבר, א העלד, א גבור שבגבורים. אויסשלאָגען צעהן שויבען און צעבלוטיגען זיך די הענד — איז ביי איהם בלאָטע. אַרויפקלעטערען אויף'ן דאַך אויף דערהרג'עט צו ווערען — איז ביי איהם א גאָרנישט. לאָה ווייסט דאָס. לאָזט זי איהם נישט אליין. געהט זי איהם נאָך. ובפרט איצט, אז ס'איז אזוי נאָהענט צו דער שול!... „וואָס זשע טהוט מען אָבער מיט'ן קינד?" — זאָגט לאָה צו זיך אליין, געהט צו צו רייזעלען, קוקט זיך איין, ווי זי ליגט צעוואָרפען, און הערט זיך איין, ווי געשמאַק זי שלאָפט, דעקט זי זי איבער מיט דער קאָלדרע, זאָגט שטילערהייד: „אנשלאָפען געוואָרען נעבאך אין אָנטהון, מיר זאָל זיין פאַר איהרע ביינער"... —און לאָזט זיך געהן צו דער שרפה נישט מעהר אז א קוק טהון, איין קוק, א האַלבען קוק — און באַלד צוריק.

באַלד צוריק? — עס רעדט זיך נור אזוי. ווי קאָן מען אוועקגעהן פון א שרפה, אז דאָס פייער קנאַקט און וואַרפט פון איין דאַך איבער'ן אנדערען? אמת, צו בנציון דעם שוחט'ס דירה איז נאָך גענוג ווייט, און צו דער שול אודאי. ברענען ברענט דערווייל אָשר דער בעקער (וואו איז אָשר און וואו איז די שול!). נו, אם כן? אָשר דער בעקער איז קיין ייִד ניט? אמת, אָשר איז אליין שולדיג. מע האָט איהם געזאָגט וויפיעל

מאָל, ער זאָל זיין געהיט מיט די לעזשר ניס און זאָל טרייסלען א ביסעל אָפּטער דעם קוימען, ווארום ס'וועט אמאָל זיין דורך איהם אן אומגליק. וואָס הערט א בעקער? האָט ער זיך דערשפּיעלט! חאַפּט דער גוטער יאָהר דעם בעקער זיין דירה איז שוין פערפאַלען. זי ברענט פון אלע זייטען, ברענט ווי א ליכט. וואָס טהוט מען אָבער מיט די שכנים? ארום און ארום יודישע הייזער, מיט שטרוי און מיט שינדעל, און צענויפגערוקט איינ־איינעם. איין ווינטעלע א קליינס — אהא פארטיג די גאנצע גאס, „גאָט'ס גאס".

און דער עולם האָט זיך א נעם געטהאָן צו די הייזער, וואָס ארום אָשר דעם בעקער. געלאָפען נאָך עמערס, גע־בראכט העק, געטראָגען שטריק, גע־שלעפּט לייטערס, און ישראָלי דער חזן איז ארויף צו משה־בער דעם קצב אויף'ן דאך, און פון דאָרטען געקאָמאנ־דעוועט, ווי א געניטער בראַנדמאיאָר, מע זאָל איהם געבען הילף, ווארום אָט נעמט זיך אָן דעם קצב'ס דירה, און נאָך'ן קצב געהט רב שמואל דער רב, און נאָך רב שמואל דעם רב געהט נח דער דיין, און נאָך נח דעם דיין געהט בנציון דער שוחט, און נאָך בנציון דעם שוחט געהט די שול — ניט אומזיסט הייסט די דאָ־זיגע גאס, „גאָטס גאס"...

צו גרויס איז אבער געוועזן דער צער נויפלויף מיט'ן געשריי מיט'ן געפּיל־דער, מע זאָל האָרכען ישראָלי דעם חזן'ס קול פון משה־בער דעם קצב'ס דאך אראָפּ.

— וועה איז מיר! — האָט געשריי־גען צו איהם די חזנ'טע לאָה פון דער וויטען און געמאַכט צו איהם מיט די הענד. — וואָס טהוסט דו, גזלן? וואָס שרייעסט דו? דו ועסט זיך חלילה אַפּקוילען דעם האַלז אָהן א מעסער, עס געהט צו ימים־נוראים!..

און ישראָלי דער חזן — אָגט ווי ער האָט געטראָפען. מע האָט נאָך ניט צייט געהאַט דאָס גאנצע ביסעל אָרעמקייט ארויסצוטראָגען פון'ם קצב'ס שכנים, האָט דאָס פייער שוין געגעבען א וואָרף אריבער פון אשר דעם בעקערס שטוב גלייך אויף משה־בער דעם קצב'ס דירה, און ס'איז געוואָרען א גוואַלד צווישען עולם:

— דער חזן! דער חזן!...

קאַפּיטעל 27.

שלום־מאיר רעדט פערשטעלט

וואָס האָט מען, א שטייגער, געהאַט צום חזן'ס טאָכטער, צו רייזלען? גענו־מען א מיידעל און אוועקגעלייגט זיא ביי ראַפּאַלאָוויטשען אין הויף, אויף די קלעצער. און ווייבער דרעהען זיך אום הין און הער, אָהן א שעור ווייבער. דיא ווייבער געהען צו אלע מאָל צום האַלז, וואו רייזעל ליגט א געבונדענע, בויגען זיך אָן, קוקען זיך איין און פרעגען איינע ביי דער אנדערער: „עס ברענט?"... „עס ברענט, עס ברענט"...

וואָס זאָל דאָס בעדייטען? שוין ווער קלויבט מען זיך זי צו פערברענען? פאר וואָס?... זיא וויל אויפשטעהען, קאָן זי ניט. זי איז געבונדען הענד און פיס. זי הערט, ווי עס קנאַקט אונטער איהר דאָס האַלז. אין די אויגען שלאָגט א רויטע ליכטיגקייט. נעמט זי זיך אָן מיט אלע כחות, צערייסט די שטריק און... זי חאַפּט זיך אויף — זי איז ביי זיך, אין'ם גאנצען אָנגעטהון, אויף'ן בעטעל. זי הערט זיך איין — א לויפע־ריי מיט א גערעדריי: „עס ברענט...

עס ברענט... זי חאַפּט א קוק אין פענסטער — די גאנצע גאס איז בעגאָסען מיט רויטען. דער הימעל איז בעליכט מיט א העליש־פייער, און עס לויפען מענשען. רייזעל רופט די מאמע, רופט דעם טאַטען — גיטאָ קיינער. וואָס הייסט דאָס?... נאָך א מינוט — און רייזעל איז שוין אין דרויסען.

א פער'כשופ'טע בלייבט שטעהן רייזעל ביי דער טהיר. מיט א נאקעט הענדעל פערשטעלט זי די האלב־פערשלאָפענע אויגען. דאָס רויטע שאלעכעל האָט זיך אראָבגעגליטשט פון די נישט־פערפלאָכטענע האָר אראָפּ, אראָפּ. פון אונטער'ן ווייסען קליידעלע קוקען ארויס א פּאָר אויסגעטראָטענע שיכלעך. פון אויבען ביז אראָפּ ווערד זי בעגאָסען מיט דעם ליכט פון'ם העליש־רויטען הימעל, און דאָס מיידעל הויבט אָן שיינען מיט א נייע פייערדיגע שענקייט... נאָר ווער וועט זיך אונטערנעמען, ווער וועט זיך וואגען אראָפּחאַפּען אָט דאָס זעלטענע געמילד, אָט דאָס שווארצע פייערשיינענדיגע מיידעל מיט די צעפלאָכטענע האָר, מיט די חן'עוודיגע בעקלעך איהרע, וואָס האָבען זיך בעפארבט פון'ם העליש־רויטען הימעל, און מיט די שווארצע גליהענדע ציגיינערישע האלב־פערשלאָפענע אויגלעך וואס האָבען זיך איהר אָנגעצונדען און לייכטען ארויס פון איהר שען טונקעל, מיט פייער בעגאָסען פּנים, ווי צוויי שטערען פון'ם טונקעלען נאכט־הימעל? און וואו נעמט מען פארבען אויף אָפּצומאָהלען „גאָט'ס גאס" אין דער דאָזיגער ווארעמער שטילער זומער־נאכט, איבערגעצויגען מיט א העליש רויטען הימעל, וואָס בעליכט די שטאָדט מיט די הייזלעך מיט די פּנים'ער פון די מענשען, וואָס לויפען און קלייבען זיך צונויף אינאיינעם, שרייען און פּילדערען, מאכען מיט הענד, זעהען אויס פון דער ווייטען ווי טאנצענדע שדים?...

— א גוטען אבענד, סעצעלע! איינע אליין נאָר? א מכה דער מאמע! אוועק צו דער שרפה מן הסתם? די גאנצע שטאָדט איז דאָרטען. דערהערט א שרפה אויף „גאָט'ס גאס", האָב איך מיר באלד געזאגט, מע דארף געהן א קוק טהון, וואָס הערט זיך עפּיס ביי'ם חזן? גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה!

נאָך'ן לשון איז ניט שווער צו דערקענען, אז דאָס איז אלבערט שטשופּאקס פליגעלאדיוטאנט, אונזער גוטער בעקאַנטער שלום־מאיר.

איצטיגס מאָל האָט זיך רייזעל פאַר איהם דוקא נישט איבערגעשראָקען. אדרבה, זי האָט זיך דערפרייהט, וואָס זי האָט דערזעהן א בעקאַנטען מענשען. אפשר ווייסט ער, ווער עס ברענט?

שלום־מאיר קאָן איהר ניט זאָגען, ווער עס ברענט.

— זאָל איך אזוי וויסען ביין און גימעל און דלות. א גרויסע נפקא־מינה ווער: צי בערעל, צי שמערעל? צי יאָקעל, צי טודרוס? איך זעה, מע לויפט — לויף איך אויך. זאָג מיר בעסער, מיידעלע, וואָס איז די מעשה, וואָס ביזט נישט געוועזן ביי אונז היינט אין טהעאטער? איך האָב דיך געזוכט, פּיינעלע, מיט די אויגען נעבען יענעם פּעמפּיק, וואָס זיצט מיט דיר תמיד, און נישט געקאָנט געפינען. איך האָב שוין געמיינט, ביזט חלילה חרוב, אָדער אזוי עפּיס אן אומגליק?

ערשט דאָ דערמאָנט זיך רייזעל, וואָס פאַר א טאָג זי האָט איבערגעלעבט מיט וואָס פאַר א נאכט פון צרות, פערדראָס און טרערען... און זי ווייסט אליין ניט, וואָס זי טהוט, נאָר זי פערטרויעט זיך אָט דעם מענשען. זי דערצעהלט איהם

דעם גאנצען אמת אין קורצע ווערטער, אז דאָס האָט זי די מאמע אָנגעלערנט, זי ווייסט ניט פאר וואָס. אפשר דערפאר, וואָס זי האָט פאר זיי געזונגען אינאיינעם מיט'ן טאטען דעם „רבונו־של־עולם“ ?...

— אָט דאָס איז גאָר? יודישע זאבובאָנעם — חא־חא־חא! — צעלאַכט זיך שלום־מאיר מיט א דריבנע הייזעריג געלעכטעריל, פאלט אריין באלד אין איין ערנסטען טאָן אריין און בעוויערענד שאָקעלט ער מיט'ן קאָפּ, צוזיפּצענדיג דערביי: — אז אָך און וועה איז די יאָהר, אז אזא בריליאנט דארף זיך וואלגערען אָט דאָ, אין דער האָלענעשטער בלאָטע, צווישען חיות, וואָס פערשטעהען ניט, ווי איהם צו שעצען, און ביי פאנאטישע עלטערען, וואָס ווייסען אליין ניט, וואו זייער קינדס גליק געפינט זיך...

רייזעל הויבט אויף די אויגען אויף איהם · וואָס, אייגענטליך, מיינט דערמיט אָט דער מענש ?...

שלום־מאיר רעדט ווייטער, און אלץ פערשטעלט:

— פון דער ערשטער מינוט, וואָס איך האָב דיך געהערט זינגען אָט דאָ, — געדענקסט דו אנומעלט אין דער פריה? — דו האָסט געזונגען „ראָזינקעס מיט מאנדלען“ האָסט דו געזונגען, — האָב איך באלד געזאָגט: „אָט דאָס איז זי, די אמת'ע פרימאדאָנא פון פרימאדאָנא־לאנד“, — גאָט זאָל מיר אזוי געבען געזונד און הצלחה.

רייזעל פערשטעהט איהם נאָך ניט אקוראט. ער רעדט ווייטער:

— און ווער שמועסט, אז דו האָסט דיך אוועקגעשטעלט זינגען מיט'ן טאַטען דעם „רבונו־של־עולם“, האָב איך געזאָגט: „דאָס מיידעל איז בעשאפען געוואָרען פון גאָט פאר אונזער טהעאַטער!“

— איך?...

מעהר קאָן רייזעל ניט אויסרעדען אין דער מינוט, און זי פיהלט, אז דאָס גאַנצע בלוט איז איהר אריין אין פּנים.

— איך האָב עס באלד געזאָגט אונזער דירעקטאָר. מע טאָר ניט, זאָג איך איהם, לאָזען פערלוירען געהן אזא גאָלדענע פרימאדאָנעכין. מע דארף זי, זאָג איך, ארויסשלעפּען פון דאַנען מיט גוואלד.

— מיט גוואלד?...

רייזעל ווערד שוין גאָר איבערראַשט. און שלום־מאיר טהוט זיין זאָך, רעדט אָהן איין אָפּשטעל:

— וואָס דענן? ווי אזוי לאָזט מען אזא שטיק גאָלד זיך וואלגערען אין דער בלאָטע? וויא אזוי דערלאָזט מען פערלוירען געהן אזא טאלאנט? איך שטעל מיר פאָר דיין ערשטען א[illegible]ט. ט ביי אונז אויף דער ביהנע אין דער ראָלע פון „בלימעלע“, אָדער „שולמית“, אָדער „שבת קודש“, אין קורצע קליידעלעך מיט קליינע שיכעלעך, און די טהוסט א זינג מיט דיין זיס שטימעכין די שענע ליעדער פון גאָלדפאדען, פון פי[illegible]אן אָדער פון אנדערע — איז דאָך, הערסט דו, א כפרה פאר דיר דאָס גאַנצע טרעאטער מיט די ביינער! אָדער, לאָמיר זאָגען, דו האָסט זיך גאָר פארשטעלט פאר א יונגעל מיט שווארצע געקרייזעלטע האָר און טהוסט א קוק ארויף מיט דיינע פייעריגע ציגיינערישע אייגלעך און א זינג אָפּ „הייסע באבקעלאך“, אָט אזוי, למשל (שלום־מאיר זינגט שטיל אויף זיין האַלב־הייזעריגע שטימע „הייסע באבקעלאך“ און קוקט אויף רייזעלען, וואָס פאר איין איינדרוק עס מאכט אויף איהר):

דארט זעה איך א שאלטיק אין גאס,
טהוען טהוט ער גאר ניט.
ער געהט ארום פוסט און פאס,
טהוט אלעס וואס מע טאר ניט.
קראנק איז ער אזוי ווי איך אויך
צו הארעווען מיט בלוטיגען שוויים
און צו שרייען אין דער הויך:
הייסע באבקעלאך, אידעלאך, הייס!

— ס'פארשטעהט זיך, אז דו מיט זיין קול'כעל און מיט דיין פיסקעלע, אז דו טהוסט א לייג אוועק די דאזיגע באבקעלאך. נעמט דאס גאנצע פובליקום איין א מיתה משונה אויפ'ן ארט. זאג אפשר, אז ניין, נשמה מיינע?

שלום־מאיר זעהט, אז זיינע רעד זענען מיט גרויס־געווארפען אויפ'ן ווינד, געהט ער צו צו איהר גאנץ נאהענט, טהוט איהר א גלעט פון דער גרינג איבער'ן הענדעל און מאכט צו איהר אויף זיין הייזעריגליכער שטימע:

— הערסט דו, פייגעלע מיינס, מעגסט גאט דאנקען, וואס דו האסט זיך מיט מיר בעגעגענט. אונזער איצטיגע פרימאדאנא איז אויך א טאטענס א קינד, נאר אויך פון ארעמען גראד, אזוי ווי דו. פון א קליין שטעדטעל איז זי, פון פוילין. דאס האט זי מיר צו פערדאנקען, וואס זי איז אן אקטריצע ביי אונז אין טהעאטער, דאס האב איך איהר געהאלפען אנטלויפען. ס'איז א שענע געשיכטע. נישקשה, מעגסט דאס הארכען. דער טאטע איהרער אליין איז סך־הכל א..

. . . .

נו שאד. שלום־מאיר מוז איבערדרייסען די געשיכטע פון דער פרימאדאנא. ער דערזעהט פון דער ווייטען, בעלויכטען פון דעם פייערדיגען הימעל, שניידט זיך פון דער צווייטער גאס ארויס א פיגור גלייך אהער, צום חזן'ס שטיבעל. פאסט איהם נישט מעהר צו שטעהן אט דא מיט'ן חזן'ס מיידעל. דאס קאן איהם שאדטען צו זיין גאנצען פלאן, וואס איז שוין אויסגעארבייט געווארען ביי איהם אין קאפ, שטעהענדיג אט דא אין דרויסען. געזעגענט ער זיך אפ מיט רייזלען פאר דער האנד, ווארפט איהר אריין א פאר ווערטער מיט א ניגון, צום גראם, נאר פערשטעלט:

— וועסט דו זיין א קלוג מיידעלע,
וועסט דו האבען א קליידעלע....

* * *

די פיגור, וואס האט זיך געשניטען פון דער צווייטער גאס ארויס, איז געווען נישט קיין אנדערער, נאר טאקי אונזער יונגער העלד בון'ם ראמאן, דעם נגיד ראפאלאוויטשעס זוהנדעל, לייבעל.

קאפיטעל 28.

פופצעהן מינוט אנטראקט

מיר האבען איבערגעלאזט אונזער יונגען העלד, לייבלען, געהן נאך זיין אייגענער לויה. דאס הייסט, ווי ער זיצט אין טהעאטער און טראכט פון דעם, ווי אזוי ער איז געשטארבען, און ווי אזוי אלע בעדויערען זיין פריהצייטיגען טוידט, בעוויינען איהם און בעגלייטען איהם צו זיין אייביגע רוה. דאס בילד שטעלט זיך איהם פאר אזוי בלוט־לעבעדיג און אזוי טרויעריג־ריהרע'ד, אז עס פעקלעמט איהם ביי'ם הארצען און ער פיהלט אויף זיינע ליפען הייסע געזאלצענע טראפען — זיינע אייגענע טרערען. לייבעל בעוויינט לייבלען, און, זיצענדיג אין טהעאטער, הערט ער ניט און זעהט ניט, וואס אויף דער סצענע טהוט זיך, און נור דעמאלט חאפט ער זיך אויף, אז עס ווערד א מורא'דיגער רעש, א געלעכטער און א געשריי: האצמאך! האצמאך!"...

דער דאזיגער רעש וועקט אויף אונזער

יונגען העלד פון זיינע טרויעריגע חלומות און ברענגט איהם צוריק אין דער לעבעדיגער וועלט אריין, וואו יודען פרעהן זיך מיט אידישען טהעאטער, האבען הנאה, לאכען, שרייען און פילדערען, לעגען איין די וועלט.

„פופצעהן מינוט אנטראקט". אזוי שטעהט בפירוש געדרוקט אויף די אפישען פון טהעאטער. נאר דאס גאנצע פובליקום ווייסט שוין (א יודען נארט מען נישט), וואס פאר פופצעהן מינוט דאס איז.

— די מכות זאל זיך זיי זעצען, וואס מעהר פון דרייסיג! — אזוי זאגט דאס האלענעשטער פובליקום. און דער עולם פערלאזט די פערהאפטע ערטער און געהט ארום אין דרויסען, ווער א ביסעל רעדען, ווער חאפען פרישע לופט, און ווער אריינשלעפען אין טהעאטער אריין א קרוב אדער א בעקאנטען אהן א בילעט, און ווער עס חאפט זיך אריין גאר הינטער די קוליסען.

פאראן אין האלענעשטי אזעלכע, וואס בעת אנטראקט גנב'נען זיי זיך אריין אהין, אויף יענער זייט קוליסען. זעלבסטפערשטענדליך, אז דאס טהוט ניט קיין לייטישער מענש, קיין בעל־הבית. אהין טרעט אריין אדער א כלי־זמר, אדער א בעל־מלאכה, אדער אזוי א הפקר־יונג, וואס האט ניט וואס אנצוּוועהרען אין האלענעשטי. אהין חאפט זיך אריין גאנץ אפטליך, ווי מיר ווייסען שוין, דעם בעל־הבית'ס זוהנדעל, לייבעל, דורך גאר א בעזונדער טהירעל, וואס נור פאר איהם איז דאס אפען.

און אלע מאל, ווען אונזער לייבעל טרעט אריין אהער, פיהלט ער זיך אין איין אנדער וועלט. שפאנענדיג איבער די שאקלענדיגע ברעטער פון דער ביהנע ווייזט זיך איהם אויס, אז ניט ער געהט, נאר ער שווימט, ער שוועבט, עס טראגט איהם אין דער לופטען. און זעהענדיג פאר זיך די איבערגעטהאנענע, מיט קרייד אנגעשמירטע אקטיארען און אקטריסעס, ווי זיי לויפען, ווי זיי שפרינגען, ווי זיי חאפען טאנצענדיג אן עס, א טרונק, א זינג, שטעלט זיך איהם פאר, אז ער איז איינער פון זיי, און נישט ווילענדיג נעמט ער איבער זייערע גענג, זייער שפראך מיט אלע זייערע תנועות און פאסטעמקעס, און אז ער קומט אויף מארגען אין חדר אריין, בעווייזט ער פאר זיינע חברים אזעלכע מאדנע קונצען, אז זיי זיינען איהם דערויף נאך מעהר מקנא, ווי אויף דעם, וואס ער איז דעם נגיד'ס א יונגעל.

איצטיגס מאל, אז לייבעל איז אריינגעקומען הינטער די קוליסען, איז איהם נישט געלעגען אין זינען ניט קיין ביהנע, ניט קיין אקטיארען, ניט קיין קונצען. ער האט דורכגעלאזט פערביי די פרימאדאנא מיט די גרויסע בלויע, שטארק אונטער געשמירטע אויגען און מיט די גרויסע מעשענע רייפלעך, וואס באמבלען זיך אויף איהרע אויהרען. ער איז דורכגעלאפען פערביי די איבעריגע אקטיארען, וואס האבען געביסען אלע צו שטיקלעך פון איין עפעל און פערגאנגען זיך בעת מעשה פאר געלעכטער. לייבלען איז איצט נישט געלעגען אין זינען קיין זאך. ער האט געזוכט אין אלעווינקעלאך האצמאכען.

האצמאכען איז געוועזען שווער צו דערקענען אין'ם קאסטיום פון קבצנזאהן (יענעם אויף דער נאכט איז געגאנגען דאס בעריהמטע שטיק: „קבצנזאהן עט הונגערמאן").

האצמאכ'ס קאסטיום איז בעשטאנען פון א צעריסענעם, א צעפליקטען פראק, איין אלטען צעקנייטשטען אפגעבארע־

טען צילינדער, שטאַרק צעריסענע קאַמאַשאַן אויף די פיס מיט אַרויסגעשטעקטע פינגער, א פּאָר הויזען פון סאַמע לאַטעס, און צווישען די לאַטעס — א קאָרט, די טויז שערעל.

די דאָזיגע טויז שערעל האָט אַרויסגערופען אין האָלענעשטי ביים פּובליקום אַזוי פיעל געלעכטערען, אַז פון דער ערשטער מינוט אָן, וואָס קבצנזאָהן (האָצמאַך) האָט זיך בעוויזען אויף דער סצענע, ביז'ן סוף אקט איז דער עולם שיער ניט צעשטאָרבען. נעמען און פערלאַטען, איך בעט איבער אייער כבוד, א פּאָר אַלטע תחתונים מיט דער טויז שערעל — דאָס איז עפּיס אַזא המצאה, וואָס אין האָלענעשטי וואָלט דאָס ניט איינגעפאַלען קיינעם אפילו אין טויזענד יאָהר אַרום! דער עולם איז געוועזען זיכער, אַז דאָס איז האָצמאַכ'ס אויפטהו (נאַאיווע מענשען!), האָבען זיי איצטיגס מאָל געמאַכט דעם ליעבלינג האָצמאַך אַזא אָוואַציע, אַז דער דירעקטאָר פון'ם יודיש־דייטשען טהעאַטער, אַלבערט שטשופּאַק, וואָס האָט געשפּיעלט די ראָלע פון הונגערמאַן, איז שיעור ניט צעפּיקעט געוואָרען פאַר קנאָה.

דערפאַר איז אבער האָצמאַך געוועזען אויף'ן זיעבעטען הימעל. ער האָט געפיהלט, אַז היינטיגען אויפדערנאַכט שפּיעלט ער געטליך, אַז היינטיגען אויפדערנאַכט זענען „אַלע נאָך איהם ר'י כפּרה".

דערזעהען ליבלען אַרומדרעהען זיך הינטער די קוליסען, האָט ער פערשטאַנען, אַז דאָס זוכט ער איהם, האָצמאַכען, מסתמא אָפּדאַנקען איהם פאַר זיין היינטיגען ע־פּיעלען, און אפשר טראָגט ער איהם עפּיס גוטע זאַכען, האָט איהם האָצמאַך פרעהליך א רוף געטהאָן:

— עה, פּעמפּיק! וועמען זוכסט דו? דעם נעבטיגען טאָג? פאַר וואָס זעהט מען דיך עפּיס ניט, נשמה מיינע?

לייבעל געהט צו צו זיין פריינד, בעט איהם, ער זאָל זיך אָנבויגען צו איהם, ער דאַרף איהם עפּעס זאָגען א נויטיגע זאַך אויף'ן אויהער.

— א סוד פאַר גאַנ'ץ בראָד? — זאָגט האָצמאַך, בויגט זיך אָן ווי לאַנג ער איז צו לייבלען, ווערד שיער ניט איבערגעבראָכען אויף דער האַלב.

אויסגעהערט דעם סוד, גלייכט זיך האָצמאַך אויס, אין זיינע שאַרפע שפּיציגע אויגען צינדט זיך אָן א פייערעל, און ער טהוט א פּאַטש לייבלען אין פּליצע:

— אָט אַזוי האָב איך דיך ליעב! אָט אַזוי ביזט דו פון מיינע מענטשען! וואָס דענן? מיינע ווערטער! איך האָב דיר לאַנג געזאָגט, אַז דיין פּלאַץ איז אָט דאָ אָ. אַניט, זאָל איך איינגעמען א מיתה משונה!...

אין דער מינוט וואַכסט אויס הינטער האָצמאַכ'ס פּלייצעס הונגערמאַן (אַלבערט שטשופּאַק).

— וואָסער פּלאַץ? ווער פּלאַצט? ווער צעפּלאַצט, האָצמאַך!

דערהערט דעם דירעקטאָרס קול, דרעהט זיך אויס צו איהם האָצמאַך א פערציטערטער. ער געפינט זיך אָבער באַלד און ווייזט אָן מיט'ן פינגער אויף לייבלען:

— ער זאָגט, אָט דער פּעמפּיק, אַז איינער האָט פערנומען דאָרט א פּלאַץ אין טהעאַטער אָהן א בילעט!...

דערהערט די ווערטער „אָהן א בילעט", ווערד דער דירעקטאָר מלא כעס וחמה. אלבערט שטשופּאַק קאָן ניט הערען די דאָזיגע ווערטער, ווי א גערטנער קאָן ניט הערען, אַז מע זאָגט איהם: „א חזיר אין גאָרטען"...

— שלום־מאיר! וואו איז ערגיץ שלום־מאיר? א חלירע! — צעשרייט זיך שטשופּאַק און זוכט מיט די אויגען לייבלען. נאָר לייבעל איז שוין נישטאָ.

קאַפּיטעל 29.

נקמה! נקמה! נקמה!

יענע נאַכט איז אונזער העלד געשלאָפען, מע קאָן זאָגען, ווי נאָך א באָד. און אנשלאָפען געוואָרען איז ער מיט א פאַרטיגען אויסגעאַרבייטען פּלאַן פון נקמה, נקמה, נקמה! נוקם זיין זיך דאַרף מען, נוקם זיין זיך! אָנלערנען דעם טאַטען, אָפּרעכענען זיך פאַר די שמיץ, און פאַר'ן בזיון, און פאַר אלעס, פאַר אלעס!...

לאַנג האָט לייבעל נישט בעדאַרפט טראַכטען. וואָס איז דאָ פאַרהאַן צו טראַכטען? עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז דאָס איז אזוי איינפאַך, על־פּי דרך הטבע און אזוי פּראָסט, וואָס פּראָסטער קאָן שוין, דאַכט זיך, גאָר ניט זיין.

אָט האָט איהר דעם גאַנצען פּלאַן, ווי מע זאָגט, אויף דער האַנד:

ביינאַכט, אז אלע וועלען אנשלאָפען ווערען, וועט ער זיך פּאַוואָלינקע אויפשטעהען און צוגעהען אויף די שפּיץ־פינגער צום קאַסירס בעט. לייבעל שלאָפט מיט'ן קאַסיר אין איין חדר. און דער קאַסיר (שמחה רופט מען איהם, נאָר לייבעל האָט איהם א נאָמען געגעבען „ששון ושמחה") איז א בחור, וואָס האָט ליעב שלאָפען. „ששון ושמחו" בעריהמט זיך אפילו, אז ער האָט אזא גרינגען שלאָף, אז ער קאָן דערהערען א פליעג, נאָר אלע ווייסען, אז „ששון ושמחה" ווערד אנשלאָפען, מעג מען איהם ארויסטראָגען מיט'ן בעט, וועט ער ניט הערען, סיידען אָפּגיסען איהם מיט איין עמער וואַסער.

פון דעסטוועגען, קאָן מען זיך מיט דער קאַסע אויף ששון־ושמחה'ן פערלאָזען. ערשטענס, איז ער איין אייגענער מענש. טאַקי בענ'י ראַפּאַלאָוויטשעס א פריינדעל. א פּלעמעניק אָדער א שוועסטערקינד. און צווייטענס, איז ער גלאַט איין עהרליכער בחור, א געטריי־ער, און היט די קאַסע, דאָס הייסט, דעם טיש, וואו דאָס געלד ליגט, ווי א גוטער הונד. די שליסעלעך פון די טישקעסטלעך טראָגט ער תמיד ביי זיך אין די הויזענקעשענים, און אז ער לייגט זיך שלאָפען, לייגט ער זיך ניט אנדערש, ביז ער קוקט ניט ארום גוט אלע פענסטער מיט אלע לאָדען, צי זיי זיינען גוט פערמאַכט, חאַפּט א קוק אויף אונטער די בעטען, צי ס'האָט זיך ניט אריינגעחאַפּט בעצייטענס א גנב, און אז ער טהוט זיך אויס, לייגט ער אוועק די הויזען ביי זיך צוקאָפּענס. און דעם בעל־הבית'ס זוהנדעל, לייבלען, האָט מען איהם אויך אוועקגעלייגט אקעגען אויף א בעטעל, — נו, בעדאַרף ער עפּים מורא האָבען?

אָט דעם דאָזיגען קאַסיר האָט גאָט אליין צוגעשיקט אונזער לייבלען, ער זאָל קענען ארויסבעקומען די מטבע, ווי זיין פריינד האַצמאַך האָט איהם אויסגעלערנט. ער האָט איהם איינגערוימט א סוד, אז „מע דאַרף האָבען קלינגערס, קלינגערס! און וואָס מעהר קלינגערס, וועט אלץ זיין בעסער!"... און לייבעל, אויסאַרבייטענדיג זיין בעריהמטען פּלאַן, האָט זיך שוין פאָרגעשטעלט, ווי אזוי ער בעקומט ארויס ביי'ם קאַסיר די „קלינגערס" פון דער קאַסע. „ששון־ושמחה" שלאָפט ווי א גע'הרג'עטער, חראָפּעט ווי א געקוילעטער אָכס, און ער, לייבעל, שטעהט אין דער פינסטערער נאַכט איבער זיין בעט און טראַכט, ווי

אזוי בעקומט מען ארויס דעם קאססירס הויזען פון צוקאָפּענס ? פאַמעליך־פאַמעליך פערלייגט ער א האנד אונטער דעם קישען, שלעפּט ארויס פריהער איין הויז, דערנאָך נאָך א הויז און בעקומט ארויס דאָס בינטעל שליעסלעך. שטיל, אויף די שפּיץ פינגער, געהט ער צו צום טיש. רוהט זיך אָפּ נאָך יעדען טריט, מע זאָל ניט דערהערען, און דאָס הארץ קלאַפּט איהם מיט סכנת־נפשות. מעהר ווי פאר אלעמען האָט לייבעל מורא פאר דער אלטער באבע, וואָס שלאָפט אין צווייטען חדר. די „אלטע" האָט שוין דוקא יאָ א גרינגען שלאָף און א שארף אויג, וואָס קאָן זעהען דורך א וואנד, ווי איין אנדערער דורך ברילען. מיט א קלאַפּענדיג הארץ און מיט ציטערענדיגע הענד עפענט ער אויף דאָס טישקעסטעל... לעגט אריין פּאוואָלינקע די האנד און נעמט אָן א פולע זשמעני פּאַפּיער־געלד („וואָס מעהר פּאַפּיער־געלד" — זאָגט האָצמאַך), און פּאוואָלינקע לעגט ער אוועק די שליעסלעך מיט'ן קאססירס הויזען צוריק אויף זייער אָרט, און אליין גליטשט ער זיך ארויס אין דרויסען ארויס... דאָרטען וואַרט שוין אויף איהם זיין פריינד האָצמאַך מיט א צוגעגרייטע פוהר אויף אוועקצופאהרען צו דער באהן... און בכדי מע זאָל זיי אויף דער הייסער שעה ניט נאָכיאָגען, האָט לייבעל צוגעקלעהרט נאָך א שענערע זאך. ער וועט זיך איבערטהון געוועהנליך אין פרעמדע מלבושים, און זיינע קליידער וועט ער אוועקלעגען ביי'ם ברעג טייך — לאָז מען מיינען, אז ער האָט זיך דערטרונקען... וועט מען איהם מסתמא זוכען אין וואסער, זוכען און זוכען און א פייג וועט מען איהם געפינען... וועט מען זיצען נאָך איהם שבעה... מען וועט וויינען און קלאָגען אזוי לאנג, ביז מע וועט איהם מסתמא פערגעסען... און אז ס'וועט אוועקגעהען א צייט, למשל, א יאהר צעהן אָדער צוואנציג, וועט לייבעל דערמאָלט זיין שוין א בעוואוסטער, א בעריהמטער ארטיסט, האָבען איין אייגענע טרופּפּע און ארומפאָהרען איבער דער וועלט שפּיעלען טהעאטער. וועט ער אראָפּפאהרען אויף א טשיקאוועסט קיין האָלענעשטי אויך שפּיעלען טהעאטער, און אָפּדינגען דורך א מענשען טאקי ביי זיין טאטען אָט די סטאדאָלע, אריינלאָזען די גאנצע שטאָדט אָהן בילעטען אין טהעאטער אריין — אדרבה, לאָז מען זעהען, וואָס הייסט געשפּיעלט! און אז עס וועט זיך אויפהויבען דער פאָרהאנג, וועט ער אויפטרעטען אויף דער ביהנע מיט דער גאנצער טרופּפּע. אלע וועלען זיין גרויסארטיג אָנגעטהאָן, און ער, דער דירעקטאָר הייסט עס, וועט שטעהן אינמיטען איינגעטונקט אין דימאנטען און בריליאנטען, כמעט אזוי ווי שטשופאק... און ווי נור ער וועט זיך בעוויזען אויף דער ביהנע, אזוי וועט מען איהם מסתמא באלד דערקענען, אז דאָס איז ער, לייבעל, וועט די מוטער געווים פאלען חלשות, און דער פאָטער וועט געבען א געשריי ארויס מיט זיין דונערדיגע שטימע: „לייבעל!" און פון אלע זייטען וועט ווערען א גדולה: „לייבעל!"

— לייבעל! לייבעל! לייבעל! ....

לייבעל עפענט אויף דיא אויגען, דערזעהט ער ביי זיך צוקאָפּענס שטעהן דעם קאססיר.

—ששון ושמחה! וואָס איז?....

— וואָס איז? וואָס איז? האָסט דוא געזעהן א מענש זאָל האָבען אזא הארטען שלאָף! מע וועקט איהם און מע וועקט

און מע קאָן איהם גאָרניט דערוועקען. שטעה אויף. עס ברענט.

— ווער ברענט ? וואו ברענט ?...

— אויף „גאָט'ס גאס". אלע זענען אוועק אויף דער שרפה. טהו דיך אָן. שוין פון א שעה אז מע קלינגט אין אלע גלעקער. מיר דאכט, עס קאָן אויפוועקען א טויטען.

אזוי האָט זיך אויסגע'טענה'ט מיט לייבלען „ששון־ושמחה" דער קאססיר, וועלכען מע האָט נאָר־וואָס אליין קוים אויפגעוועקט און געזאָגט, אז ער זאָל נישט דערוועגען זיך אוועקגעהן פון שטוב.

עס איז אָבער נור גרינג אזוי צו זאָגען — „ניט אוועקגעהן פון שטוב". וויא קאָן מען דאָס איינזיצען אין שטוב, אז אין דרויסען איז א שרפה ? און דער געטרייהער קאססיר, ששון־ושמחה, איז אינאיינעם מיט לייבלען ארויסגעגאנגען מעהר ניט אויף א מינוטקעלע נור א קוק טהון, ווי עס ברענט. און אז ער איז ארויסגעגאנגען אין דרויסען און דערזעהן דעם מיט פייער בעגאָסענעם הימעל און דערהערט דעם „בום" פון די גלעקער, האָט דאָס איהם ניט ווילענדיג געגעבען א טראָג אוועק אהין, וואו עס האָט אוועקגעטראָגען אלעמען אין יענער נאכט, אחוץ איין לייבלען.

לייבלען האָט דאָס אוועקגעטראָגען אין איין אנדער אָרט. ער האָט זיך גענומען רעכטס. א קוק טהון פריהער אין חדר אריין, צו ישראלי דעם חזן, אָנקלאפּען זיי אין פענסטער, אויפוועקען זיי, טאָמער שלאָפען זיי נאָך און ווייסען ניט, אז ס'איז א שרפה אויף „גאָט'ס גאס".

נאָר איידער לייבעל איז נאָך צוגעגאנגען צום חזן'ס שטוב, האָט ער שוין דערזעהן פון דערווייטען, בעלייכטעט פון'ם העלישפייעריגען הימעל, שטעהן ביי דער טיהר דעם רבינ'ס טאָכטער רייזעל, און נעבען איהר — עפּיס א פּאַרשוין, וואָס האָט זיך אָפּגעטהיילט פון איהר, זיך א נעם געטהאָן לינקס און מאכט פיס. האָט זיך לייבעל אויך גענומען מאכען פיס, צוגעהן נעהינטער צו ישראלי דעם חזן'ס שטוב.

קאפּיטעל 30.

א נאַכט פון כשוּף

און אז אונזער העלד וועט לעבען הונדערט יאָהר אפילו, וועט ער אויך ניט פערגעסען יענע נאכט פון דער שרפה אויף „גאָטס גאס". ווארום דאָס איז געווען א נאכט פון כשוף.

אין דיא סאמע בעסטע, וויא אויך אין דיא סאמע ערגסטע צייטען פון זיינע שפּעטעריגע יאָהרען, און נאָך עד היום הזה, אז ער בלייבט מיט זיך איינער אליין, איז איהם אנגענעהם צו ליגען מיט צוגעמאכטע אויגען און איבערלעבען נאָך א מאל און נאָך א מאל יענע גליקליכע, שענע, אונפערגעסליךכשוף'דיגע נאכט, ווען ער איז א האלבפערשלאָפענער געלאָפען זעהען, ווער ברענט אויף „גאָט'ס גאס".

דער גאנצער הימעל, אויף וויפיעל דאָס אויג קאָן חאפּען, האָט זיך בעפארבט מיט רויטען, אזוי ווי מיט בלוט. וואו זענען אהינגעקומען די שטערען ? איבער דער דאָזיגער רויטקייט האָבען זיי זיך ערגיץ בעהאלטען און זענען פערשוואונדען געוואָרען. פון דעם צווייטען עק גאס האָט זיך געטראָגען א ווייטער הילך. עס האָט זיך געהערט א הורהא פון מענשען, א בילען פון הינד און א קנאקען פון ברענענדיגע דעכער. אויף דער רויטער ליכטיגקייט האָבען זיך אפּגעשפּיעלט פון דער ווייטען א סך

שווארצע פיגורען. אין א רויטען וואָל־קען איינגעהילט איז געשטאַנען פאר זיינע אויגען דעם רבי'ס טאָכטער, וואָס האָט אויסגעזעהן, וויא א שענע פערכשופט'ע נאכט־פרינצעסין. קיין מאָל האָבען איהרע שווארצע האָר ניט אזוי געגלאנצט. קיין מאָל האָבען איהרע טונקעל־רויטע בעקלעך ניט אזוי געגליהט, וויא אין דער דאָזיגער נאכט. און עס האָט זיך איהם אויסגעמאָהלט, אז זיא איז אליין פון פייער, אז אָט הויבט זי זיך אויף און ווערד פער־שוואונדען אינאיינעם מיט די שטערען ערגיץ אין דער רויטער ליכטיגקייט פון דער דאָזיגער כשוף'דיגער נאכט. און ער פיהלט, ווי עס ציהט איהם צו איהר נעהינטער און נעהינטער.

און רייזעל האָט איהם דערקענט נאָך פון דער ווייטען. זי קוקט זיך ארום אויף אלע זייטען, צי ס'איז ניטאָ קיין פרעמ־דער מענש, וואָס זאָל זיי זעהען. ניין. ס'איז ניטאָ קיין פרעמדער מענש, וואָס זאָל זעהען. ס'איז ניטאָ קיינער. אלע זע־נען ביי דער שרפה. די גאנצע שטאָדט איז ביי דער שרפה.

זי גערהט איהם צוויי טריט אקעגען. אין קורצע ווערטער גיט זי איהם איבער, ווי אזוי זיא האָט זיך אויפגעחאפט... איינע אליין אין שטוב... אלע זענען ביי דער שרפה... „ווער ברענט?"

— ווער ברענט? איך וויים אויך ניט, ווער סע ברענט. מיך האָט מען אויפגעוועקט און געזאָגט, אז ס'איז א שרפה אויף „גאָט'ס גאס", בין איך גע־לאָפען גלייך אהער.

רייזעל קוקט איהם אין די אויגען אריין.

— גלייך אהער?

— איך וויים אליין ניט, פאר וואס גלייך אהער, ווארום ווען אפילו די שרפה זאָל זיין ניט אויף „גאָט'ס גאס", וואָלט איך אויך פריהער געלאָפען גלייך אהער...

ער בלייבט שטעהן. ער פיהלט, אז ער האָט זיך ארויסגעחאפט מיט איין אי־בעריגען וואָרט, און ער ווערד רויט... רייזעל לאָזט נישט אראָפּ פון איהם קיין אויג. אך, וויא שען ער זעהט אוים אין דער מינוט אָט דאָ אויפ'ן פייער! ווי חנ'עוודיג עם פלאמען איהם די בעקלעך! און די גרויסע און מילדע אויגען זיינע קוקען אויף איהר אזוי היימיש, אזוי ליעבליך, גלייך ווי ער וואָלט איהר זיין איין אייגענער, איין אייגענער ברודער.

לייבעל פערחאפט זיך און גיט איהר צו פערשטעהן, פאר וואָס ער וואָלט לויפען פריהער אהער: „אין אזא נאכט!"... „און גלאט וואָס האָט ער צו טהון דאָרטען, ביי דער שרפה? וואָס האָט ער ניט געזעהען? ווי אזוי הייזער אויף „גאָט'ס גאס" ברענען? לאָזען זיי ברענען. לאָז ברענען די גאנצע גאס, די גאנצע שטאָדט אפילו, וואָס געהט'ס איהם אָן? איצט קעהר ער זיך שוין מיט האָלענעשמי נישט אָן גאָר נישט. גאָרנישט. ער איז שוין מעהר נישט קיין האָלענעשטער. נאָך א טאָג. נאָך צוויי טאָג"...

ער נעמט זי אָן ביי דער האנד:

— ווערסט מיר געבען די האנד תקיעת־כף, אז צווישען אונז ווערט דאָס בלייבען? וועל איך דיר עפּים זאָגען.

און לייבעל דריקט איהר הענדעל אין זיין גרויסער ווארעמער האנד אזוי ווי דעמאָלט אין טהעאטער און ער זאָגט צו איהר שטיל און ערנסט, און א בענ־קעניש הערט זיך פון זיין קול:

— איך פאָהר אוועק פון דאנען.

זי שטעלט אוועק אויף איהם איהרע

גליטענדע ציגיינער־אויגען.

— וואוהין?

וואוהין? ער ווייסט נאָך אליין אויך ניט — וואוהין. נאָר אז ער פאָהרט אוועק — דאָס איז זיכער, אזוי ווי ס'איז איצט נאכט אויף דער גאנצער וועלט. אזוי ווי דאָס איז א הימעל פון נאָט.

ביידע הויבען אויף דיא אויגען ארויף צום הימעל, און רייזעל דער־פיהלט, אז פון דער בשורה ווערד איהר קאַלט. זי רוקט זיך צו צו איהם נעהענ־טער, קוקט זיך איין און הערט זיך צו צו איהם, ווי ער רעדט דאָס אזוי ערנסט. וויפיעל זי קען איהם, האָט זי נאָך קיינ־מאָל ניט געזעהן איהם אזוי ערנסט. עס מאָהלט זיך איהר אויס, אז ער איז מיט א מאָל אויפגעוואכסען, געוואָ־רען א גרויסער. זי פרעגט איהם, און עס הערט זיך, ווי איהר קול ציטערט:

— אויף לאנג?

— אויף לאנג? וואָס הייסט, אויף לאנג? אויף שטענדיג. אויף אייביג.

— אויף אייביג? וועלען מיר, הייסט עס, שוין מעהר נישט זעהען זיך קיין מאָל ניט?

— קיין מאָל ניט.

לייבעל זעהט אין דעם אָפּשיין פון דער רויטער ליכטיגקייט, אז רייזעל'ס שען טונקעל פּנים ווערד בלאַס, און ער נעמט זי אָן נאָך א מאָל ביי דער האנד און עס דאכט זיך איהם, אז איהרע פינגער זענען מיט א מאָל ווי קאַלט געוואָרען. און עס טהוט איהם באנג, וואָס ער פאָהרט אוועק. ער קאָן אָבער דערצו גאָר ניט העלפען. שוין איין אָפּגעמאכטע זאך — פארפאלען. און ער ענטשליסט זיך צו פערטרויען איהר זיין סוד, זיין הייליגען סוד, וואוהין ער פאָהרט און צוליעב וואָס ער פאָהרט און איבער וועמען ער פאָהרט... און רייזעל קוקט איהם אין די אויגען אריין און הערט איהם אויס און לאָזט ארויס א גרינגען זיפץ.

לייבעל קוקט אויף איהר, ווי ער וואָלט איהר וועלען זאָגען: „דו ווילסט ניט? דו וועסט בענקען? זאָג: דו וועסט בענקען?"...

רייזעל ווערד רויט: „ניין. ניט דאָס. ניט דאָס! זי איז איהם נור מקנא. אָט, למשל, וויל ער אוועקפאָהרען פון דער היים, נעמט ער און פאָהרט אוועק. אנו, לאָז זי, א שטייגער, פּרובען וועלען זיך אויפהויבען און אוועקפאָהרען — ווי קאָן זי? און אוועקפאָהרען פון דאנען וואָלט זי אפשר אויך געוואָלט. זעהר געוואָלט. ער מיינט, אז נור ער האָט צרות פון דער היים, פון די עלטערען? אהאָ! מע זאָל זיך אויסרעכענען, קאָן זיין, אז זי האָט די אייגענע צרות, וואָס ער. און אפשר נאָך מעהר"...

און זי גיט איהם איבער אלעס. און זי דערצעהלט פאר איהם אלסדינג, וואָס זי האָט איבערגעלעבט אין דעם דאָזיגען טאָג מיט דער דאָזיגער נאכט. און דעם שמועס, וואָס זי האָט געהאט נאָר־וואָס מיט אָט דעם פארשוין, וואָס מע רופט איהם אין האָלענעשטי „די פארשלעפּ־טע קרענק". און די ווערטער פונ'ם דירעקטאָר גיט זי איהם איבער. אלס־דינג דערצעהלט זי איהם. אלסדינג.

און לייבעל ווייסט אליין ניט, ווי אזוי דאָס איז געוואָרען. נאָר ער גע־דענקט, אז זיי זענען ביידע אויף דער שוועל פון ישראָלי דעם חזנ'ס דירה. און איהר קליין קינדעריש הענדעל איז געווען אין זיין האנד. און ער האָט גע־גלעט איהר קליין קינדעריש הענדעל מיט זיינע הענד. און ער האָט דאָס צו־געטראָגען איין מאָל צו זיינע הייסע

ליפּען און ער האָט איהר געקושט, גע־
קושט דיא שפּיץ פינגער. און זי האָט
גיט צוגענומען פון איהם איהר
הענדעל, נאָר געקוקט אויף איהם דער־
שראָקען, מיט גרויסע־גרויסע אויגען.
און איהרע גרויסע שווארצע ציגיינער־
אויגען האָבען געגליהט און אָפּגעפּינ־
קעלט זיך אויף דעם רויטען שיין פון
דער דאָזיגער זעלטענער שענער כשופ'־
דיגער נאכט.

וואָס פאר א כח האָט זיי דאָ אוועק־
געזעצט אזוי נאָהענט, אזוי הארט
איינס נעבען דאָס אנדערע, אָט די דאָ־
זיגע צוויי יונגע אומשולדיג־קינדערשע
נשמות? וואָס פאר א כח האָט זיי גע־
צוואונגען ביידען, זיי זאָלען אויסגיסען
איינס פאר דאָס אנדערע אלעס, וואָס
ביי זיי טהוט זיך? וואָס פאר א כח
האָט זיי געמאכט מיט א מאָל אזוי
נאָהענט, גלייך ווי זיי וואָלטען געווען
בעפריינדעט גאָט ווייסט, פון ווען אָן?

נישט קיין אנדער כח, אויסער דעם
וואונדערליכען פערבאָרגענעם כח פון
יענער געטליך־וואונדערליכער נאכט.
דאָס איז געוועז א נאכט פון כשוף.

קאפּיטעל 31.

שטערען פאַלען ניט—שטערן בלאָנדזען

דאָס, וואָס רייזעל האָט דערצעהלט
לייבלען אין יענער כשופ'דיגער נאכט,
זיצענדיג אין צווייען ביי ישראלי דעם
חזן אויף דער שוועל, איז ביי איהם גע־
ווען א נייעס. א פרעהליכע, א מאָדנע
אָנגעלייגטע נייעס. איהרע ווערטער
האָבען זיך ארייגעגאָסען ווי בוימעל צו
איהם גלייך אין הארצען אריין. איהר
קול האָט איהם געקלונגען אין דיא
אויהרען ווי די שענסטע מוזיק אין דער
דאָזיגער אויסטערליש וואונדערליכער,
נעמליך כשופ'דיגער נאכט. „אך! עס
טהוט איהם באנג, וואָס ער האָט נישט
געוואוסט פריהער פון דעם. גוט, וואָס
זי האָט איהם דערצעהלט. גוט, וואָס ער
ווייסט. איצט זעהט ער ארויס, אז ס'איז
פון גאָט. איצט זעהט מען, אז ס'איז א
באשערטע זאך. זיי איז, אפּנים, באַ־
שערט, זיי זאָלען ביידע אינאיינעם גלייך
האָבען צרות, גלייך טראָגען דעם גלות
פון האָלענעשטי, אָבער גלייך אויסגע־
לייזט ווערען פון'ם דאָזיגען גלות. ביידע
גלייך זאָלען זיי זיך ארויסרייסען פון
דאנען, פון אָט דעם ענגען, וויסטען,
פינסטערען האָלענעשטי. און ביידע
גלייך אוועקלאָזען זיך אהין, אהין, אין
א נייער וועלט אריין. אין א גרויסער
ליכטיגער וועלט. אָ! דאָרט וועט זיך
אָנהויבען פאר זיי ביידען גאָר א ניי מין
לעבען. א ניי ליכטיג שיינענדיג לעבען.
זיי וועלען ביידע געהן אין איין וועג. זיי
וועלען ביידע לערנען איין זאך. ער —
שפּיעלען, און זי — זינגען. און ביידע
וועלען זיי ווערען בעריהמט אויף דער
וועלט: ער מיט זיין שפּיעלען, זי מיט
איהר זינגען".

און לייבעל גיט איהר זיין האנד און
רופט די נאכט, דעם הימעל פאר איין
עדות: „אָט די דאָזיגע נאכט, אָט דער
רויטער, מיט פייער בעדעקטער הימעל
לאָז זיין איין עדות, אז קיינמאָל, קיינ־
מאָל זאָלען זיי זיך ניט אָפּשיידען איינס
פון דאָס אנדערע. אויף דערויף געבען
זיי זיך ביידע די האנד תקיעת־כף, און
גאָט איז זייער עדות, אז תמיד, תמיד
זאָלען זיי זיין אינאיינעם, שטענדיג,
אייביג און אייביג! וואָס ס'זאָל זיך
מיט זיי ניט טרעפען און וואו זיי זאָלען
ניט מגולגל ווערען — איז אינאיינעם.

תמיד און אומעדום אינאיינעם. און אפילו דעמאָלט, אז זיי וועלען שוין ביידע אויסוואַכסען, ווערען גרויסע, זאָל מען אויך איינם אָהן דאָס אנדערע נישט פון דאַנען אהין. קיין מאָל נישט. קיין מאָל נישט! ביידע וועלען זיי זיך האַלטען שטענדיג ביי איין טהעאטער. ביידע וועלען זיי נאָכדעם ארומרייזען די גאַנצע וועלט. און אז זיי וועלען שוין האַלטען דערביי, וועלען זיי מסתמא נאָך קומען אהער, קיין האָלענעשטי. געוויס וועלען זיי קומען אהער. גאָר אָהן א שום תירוץ. צוגאַסט וועלען זיי קומען צו זייערע טאַטע־מאַמע... וועט געוואָהר ווערען די שטאָדט, וועט מען זיך צוגויפלויפען אויף חדושים אָנקוקען בעני ראַפאַלאָוויטשעס זוהן און ישראָלי דעם הזנ'ס טאָכטער... אך, וויא גוט עס וועט זיי דעמאָלט זיין? אַלע וועלען זיי מקנא זיין. מע וועט זיי נאָכלויפען. מע וועט אויף זיי טייטען מיט די פינגער: „אָט איז דאָס גליקליכע, גליקליכע פּאָאר!"... און זיי וועלען דאָך שוין דעמאָלט אודאי זיין חתן־כלה... וואָס עפּיס חתן־כלה? ניין, נישט חתן־כלה, נאָר מאַן און ווייב, חא — חא... ווארום חתן־כלה זענען זיי דאָך שוין פון לאַנג... נאָך פון יענעם ערשטען אויפדערנאַכט, וואָס מע האָט זיי באַזעצט דאָס ערשטע מאָל אין טהעאטער".

— גערענקסט דו דעמאָלט, ווען מע האָט אונז דאָס ערשטע מאָל באַזעצט אין טהעאטער, חא־חא?

„א שאלה א ביסעל, אויב זי געדענקט?... זי וואָלט וועלען אייביג אזוי זיצען. ווארום וואָס קאָן זיין בעסער און ליעבער און זיסער, ווי טהעאטער, ווי יודיש טהעאטער?"...

„אך, רבונו של עולם! גלייך ווי זיי האָבען זיך ביידע אָנגערעדט! נו, איז דאָס נישט קיין גאָט'ס זאַך? זעהט מען דענן ניט ארויס פון דעם, אז גאָט אליין האָט אויף זיי רחמנות געהאַט, אז גאָט אליין האָט אראָפּגעקוקט צו זיי פון אויבען און האָט זיי צוגעשיקט יעדען ביזונדער איין אנדער שליח, איין אנדער אויסלייזער: איהר אָט דעם שלים־מזל שלום־מאיר, און איהם — האָצמאַכען"...

און לייבעל דערציילט איהר א שענע געשיכטע, די גאַנצע געשיכטע, ווי אזוי ער האָט זיך בעקענט מיט דעם דאָזיגען פּארשוין האָצמאַך. ווי אזוי ער האָט זיך מיט איהם בעפריינדעט, געוואָרען נפש אחת. און ווי אזוי דער פאָטער האָט איהם געפּאַקט און מיאוס בעשטראָפט, און ווי אזוי ער האָט זיך דאָס וואָרט געגעבען צו נעמען נקמה, אָפּצאָהלען, אָפּרעכענען זיך פּאַר'ן בזיון...

און דעם גאַנצען פּלאַן פון נקמה, וואָס ער האָט אויסגעארבייט, און אפילו ווי אזוי ער וועט ארויסבעקומען די „קלינגערס" — אַלעס ניט ער איהר איבער מיט אַלע ברעקעלעך. ער האָט קיין מורא ניט פאַר איהר. וואָס זאָל ער מורא האָבען? ער ווייסט, ער פיהלט, אז „ער און זי זענען פון היינטיגער נאַכט אָן איינס, ווארום זיי האָבען זיך געגעבען א תקיעת־כף. איהר האַנד איז אין זיין האַנד. און גאָט איז זייער עדות. גאָט איז אויבען. דאָרט, אין הימעל. אָבער ער הערט, גאָט הערט אַלסדינג. אַלסדינג"...

און זייערע ביידענס אויגען קוקען ארויף, אין הימעל אריין. און דער הימעל איז שוין נישט מעהר רויט אזוי ווי פריהער. די שרפה ווערד אַלע מינוט קלענער. דער הו־הא מיט'ן טומעל — שטילער. און אָט האָבען זיך שוין ווידער בעוויזען שטערען אויף'ן טיפען תי־

מעל אין דער דאָזיגער געטליך שענער ווארעמער סוף־זומערדיגער נאכט. פריער איין שטערן. נאָכדעם — נאָך איינער און נאָך איינער. און נאָכדעם — גאָר א סך, א סך, אָהן א שיעור שטערן. און זיי בייטען זיך, די שטערן. איין שטערן אהער, דער אנדערער אהין. איינער אראָפּ, דער אנדערער ארויף. זיי פאלען, פאלען.

— זעה נור, ווי די שטערן פאלען... זאָגט רייזעל צו לייבלען און דאָס קול ציטערט, און דאָס הארץ קלאפּט איהר.

לייבעל צעלאכט זיך. „שוין זשע האָט זי מורא ? מע דארף ניט מורא האָבען". זאָגט ער צו איהר און בערוהיגט זי, וויא איין עלטערער, חאָטש, אייגענטליך, איז זי עלטער פון איהם מיט א יאָהר. „וואָס דארף מען מורא האָבען ? שטערן פאלען ניט, שטערן בלאָנזען. ש ט ע ר ע ן ב ל אָ נ ז ע ן"...

און ער גיט איהר צו פערשטעהן, ווי א גרויסער, ווי איין עלטערער ברודער, ווי אזוי שטערן בלאָנזען. ער ווייסט. ער לערענט דאָך אין חדר, דעריבער ווייסט ער. דער שכל פון דיא שטערן איז אזוי: „יעדער שטערן איז א נשמה פון א מענשען. וואוהין די נשמה נעהט, אהין געהט דער מענש. דעריבער מאָהלט זיך אונז אוים, אז די שטערן פאלען.

— ש ט ע ר ע ן פ א ל ע ן נ י ט, ש ט ע ר ע ן ב ל אָ נ ז ע ן. — זאָגט איהר לייבעל, קוקענדיג ארויף, אין טיעפען הימעל, וואָס ווערד אלע מאָל מעהר אָפּגערייניגט פון דער פריהעריגער רויטקייט. נאָר איין עק הימעל, אהין אראָפּ, איז נאָך א ביסעל בעדעקט מיט א העלרויטער פארב, וועלכע ווערד אלע מאָל העלער און שיטערער און צעגעהט זיך ביסלעכווייז, ביסלעכווייז. און דיא שווארצע פיגורען, וואָס זענען פריהער געווען אזוי צענויפגעשפּארט, צענויפגעשטויסען אלע אין איין אָרט, הויבען אָן ביסלעכווייז זיך פאנאנדערצושפּרייטען אין אלע זייטען. און עס לאָזען זיך שוין הערען נאָהינטע קולות. אָט באלד, אָקערשט ווי מע זעהט ניט, וועט מען קומען און מע וועט זיי דערזעהען זיצען אָט א דאָ, ביי דער טהיר... דארף מען אויפשטעהען, דארף מען געהן... חאָטש עס גלוסט זיך ניט...

— א גוטע נאכט.

— א גוטע נאכט.

און לייבעל הויבט זיך אויף פון דער שוועל און לאָזט זיך געהן אהין, צו דער שרפה, און בלייבט שטעהן, דרעהט זיך אוים צוריק מיט'ן פּנים צו רייזעלען נאָך א מאָל, נאָך איין מאָל:

— א גוטע נאכט.

— א גוטע נאכט.

נאָך א ביסעל — און ווערד פערשוואונדען אין דער פינסטערניש פון דער נאכט.

קאפּיטעל 32.

א גוטע וואָך!

שבת צו נאכטס.

עס זענען אוועק אלע גוטע סימנים פון'ם גוטען ליעבען שבת־קודש אין האָלענעשטי.

מע זעהט שוין נישט מעהר אויף דער „פּריצ'ישער גאס" די פיינע ציקאָווע בחורים מיט די שען־אויסגעפּוצטע מיידלעך, וואָס האָבען שפּאציערט א גאנצען טאָג שבת ביז שפּעט פארנאכט און גערעדט אויף רוסיש (א שלעכט גע'הרג'עט רוסיש, אָהן הענד און אָהן פיס, אבי רוסיש).

מע זעהט שוין נישט מעהר אויף „גאָט'ס גאס" קיין יודען און ווייבער.

די יודען — אָנגעטהאָן אין שבת'דיגע קאַפּאָטעס, און די ווייבער טראָגען בריליאַנטלעך אין די אויהרען (צוויעקעס— אבי בריליאַנטלעך).

אויף יודישע קינדער זעהט מען נישט מעהר אין דרויסען זיך שפּיעלען אין א נייע שפּיעל, אין „יודישע טהעאטער“. שוין לאַנג האָט זיך געזעצט די זונן מיט איהר גאַנצען פּראַכט און גלאַנץ. אויסגעלאָשען געוואָרען איז דער לעצטער פּונק פון'ם שענעם וואַרעמען בעססאַראַביער זומערטאָג און אָפּגעטראָטען דעם אָרט פאַר'ן שענעם וואַרעמען שטילען בעססאַראַביער זומער־אָבענד. וואו ניט וואו בעווייזט זיך א שטערען, לייכט און בלישטשעט און שמייכעלט אראָפּ צו דער טונקעלער, שטויביגער ערד.

פרומע ווייבער האָבען שוין לאַנג אָפּגעזאָגט שטילערהייד אין דער פינסטער „גאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב“, און א שטילע מאָדנע בענקעניש האָט זיך געלאָזט הערען, א בענקעניש נאָך'ן „ליעבען שבת־קודש, וואָס געהט אהין“.. און געלע פייערלעך האָבען זיך בעוויזען פון אלע פענסטער ארויס.

עהרליכע יודען האָבען שוין לאַנג אָפּגעמאַכט הבדלה. אנדערע האָבען שוין אפילו אָפּגעזאגט דעם „המבדיל“ מיט די „אליהו'ס“ און מיט די איבעריגע „זמירות למוצאי שבת“. און אנדערע האלטען נאָך אין מיטען זאָגען, אין רעכטען זינגען, און אין רעכטען באָמקען „אל תירא עבדי יעקב“... און עס הערט זיך א בענקעניש אויף אין'ם דאָזיגען זאָגען. און עס גנבה'ט זיך אריין א טרויעריגער טאָן אין'ם דאָזיגען פרעהליכען זינגען...

שווער, שווער זיך צו שיידען מיט דער גשמה יתירה! שווער, שווער זיך צו געזעגענען מיט דער שענער ליעבער בת־מלכה שבת!...

— א גוטע וואָך! א גוטע וואָך! — זאָגט ישראָלי דער חזן מיט א טיעפען זיפץ באלד נאָך דער הבדלה צו דער חזן'טע און צו דער טאָכטער, און נעמט זיך זאָגען „ויתן־לך“ שען, אויף א קול, און אויסוועניג קנאקט צו מיט'ן פינגער. ער קוקט אויף לאה'ן און טראַכט זיך: „אָט וועט זי באלד מאַכען א שמועס פון געלד, פון שיך און פון אנדערע וואָכעדיגע זאכען“...

— א גוטע וואָך און א מזל'דיגע וואָך! — ענטפערט איהם לאָה די חזנ'טע אויף מיט א זיפץ און האָט איהם ניט אין זינען אפילו. זי קוקט גאָר אויף דער טאָכטער, אויף רייזלען, וואָס זיצט עפּיס מאָדנע פערטראַכט איינע אליין אין א ווינקעלע.

— פון וואָס טראַכט אצינד דאָס קינד, מיר זאָל זיין פאר איהר קאָפּ? — אזוי קלערט זיך לאָה און עס טהוט איהר וועה דאָס הארץ אויף איהר קינד.

לאָה האָט שוין לאַנג חרטה דערויף, וואָס זי האָט זיך בעגאַנגען מיט דער טאָכטער א ביסעל צו ירגזונ'דיג, צו שטרענג... „מיט א בת־יחידה, מיט א ציטעריגע, איין און איינציגע, טאָר מען ניט אזוי... זי ווייסט דאָס גאַנץ גוט, אז מע טאָר ניט... עס איז שוין אָבער א פערפאַלענע זאַך. זי קאָן שוין צוריק ניט חאַפּען... און ווער שמועסט, איצט — אודאי ניט. אוים טהעאַטער. זיי פאָהרען שוין, זאָגט מען, היינט ביינאַכט אוועק צו אלדע גוטע יאָהר“... (מיינען מיינט זי, אייגענטליך, „צו אלדע שווארצע יאָהר“. נאָר למאי זאָל זי שעלטען יודען אויף א פולע וואָך ...)

א ביסעל טהוט לאה'ן באנג, וואָס דאָס יודישע טהעאטער פאָהרט אוועק

צופריעדען: „ווינציגער מיט א טארעראם אין שטאָדט. — טרייסט זי זיך אליין. — האָלענעשטי איז זיך בעגאַנגען ביז אהער אָהן א יודיש טהעאטער, וועט מען זיך בעגעהן מסתמא וויטער אויך, האָסט דו געזעהען א ביסעל!... און דאָס קינד וועט מסתמא פערגעסען, צי ס'איז גאָר געווען אמאָל א טהעאטער אויף דער וועלט... א קינד בלייבט א קינד. זי וועט איהר קויפען א פּאָר נייע שיכלעך, וועלען זיך פערהיילען אלע וואונדען... און ווער שמועסט נאָך דערצו צוקערקעס, „מאַרמעלאדען" און כדומה אזעלכע גוטע זאכען, ווען זי ברענגט איהר צוטראָגען מאָרגען, אם־ירצה־השם, פון'ם מארק... אוי, א דונער איז איהר! מאָרגען איז זונטאג, א מארקטאָג, כמעט א יאריד, און זי האָט נאָך ניט, איהר זאָלט זאָגען, אן'אויסגעריבענעם גילען אפילו! מע בעדארף זיך א נעם טהון צו ישראָלי'ן, עס געהט אזא וואָך, האָסט דו געזעהען א ביסעל!"...

די דאָזיגע געדאנקען פערטראָגען אונזער חזנ'טע אין אזעלכע וואָכעדיגע דרכים אריין, אז זי פערגעסט אויף א ווייל אָן רייזעל'ס קריוודע.

און רייזעל — לאָזט זי צו־רוה. רייזעל איז נישטאָ. רייזעל איז ווייט, ווייט פון דאנען...

דאָס הייסט, דערווייל איז זי נאָך דאָ. וואו וועט זי אָבער מאָרגען זיין? מ א ר ג ע ן? מ אָ ר ג ע ן?... אָ, דאָס ווייסט קיינער נישט, קיינער נישט, נאָר זיי אין צווייען. דאָס הייסט, זי און לייבעל... און נאָך צוויי מענשען ווייסען פון דעם סוד: דער דירעקטאָר פון'ם יודישען טהעאטער און זיין מענש, שלום־מאיר... אָט דער שלום־מאיר האָט אָפּגערעדט מיט איהר ערשט היינט אין דער פריה, בעת אלע זענען געווען אין שול, אז נאָך האלבע נאכט, ווי דער זייגער וועט נור אויסשלאָגען צוועלף, אזוי זאָל זי... אך, זי ווייסט שוין, זי ווייסט שוין וואָס!... און נור זי און ער, און ווייטער קיינער נישט, קיינער נישט!...

און עס טהוט איהר הנאה, וואָס זיא ווייסט אזא זאך, פון וועלכע די מאמע הויבט נישט אָן צו וויסען... א מצוה אויף איהר! א מצוה! שלום־מאיר איז גערעכט. ער זאָגט: „האָט זי נישט געזאָלט נעמען א מיידעל און פערשליסען זי אין שטוב, איינע אליין, האלטען זי, ווי מע האלט "א פייגעלע פערשלאָסען אין א שטייגעלע". קיין פרייהע מינוט. קיין קאָפּ ניט אויפצוהויבען! פּאָר פרעמדע זינג ניט! אין טהעאטער געה ניט! אהין קוק ניט! דאָרט שטעה ניט!... „וואָס איז מען עפּיס, פערקויפטע צו טאטע־מאמע? קנעכט איז מען ביי זיי? אָדער וואָס?"... אזוי זאָגט שלום־מאיר און איז גערעכט. זעהר גערעכט!... אם־ירצה־השם, מאָרגען אין דער פריה, אז די מאמע וועט אויפשטעהען און דערזעהען, אז „דאָס פייגעלע איז ארויסגעפלויגען פון'ם שטייגעלע" — אוי, וועט זי חרטה האָבען! אוי, וועט זי וויינען!... עס וועט שוין אָבער דעמאָלט זיין צו־שפּעט. עס וועט איהר שוין דעמאָלט זיין א גוטע וואָך. א ג ו ט ע ו ו אָ ך א ו ן א מ ז ל' ד י ג ע ו ו אָ ך!...

ווענ טהוט איהר דאָס הארץ נור אויף איינעם, אויף'ן טאטען. „רער טאטע נעבאך — אויף איהם איז יאָ א רחמנות... ער האָט זי אזוי ליעב געהאט. מיט איהם איז זי תמיד געווען אזוי נאָהינט. ניט ווי א קינד מיט א

פאַטער. נאָר כמעט ווי א שוועסטער מיט א ברודער. ווער וועט מיט איהם שפּיעלען חנוכה אין „דריידעל“ ? ווער וועט אַרויס'גנבה'נען ביי איהם פסח דעם אפיקומן פון אונטער דעם קישען ? ווער וועט איהם אָגרייסען גרינס אויף שבועות ? ווער וועט געהן מיט איהם שמחת־תורה אין שול אריין ? און ווער וועט זינגען מיט איהם זמירות ? “...

און רייזעל דערמאַנט זיך, ווי ערשט ניט לאַנג פלעגט זי נאָך שבת צו נאַכטס זינגען מיט'ן טאַטען אינאיינעם די „אליהו'ס“ און גלאַט יודישע זאַכען און שטיקלעך, וואָס דער טאַטע האָט זי אויסגעלערענט. און די מאַמע בעט־מעשה פלעגט צעבלאָזען דאָס סאַמאָוואַרעל און מאַכען טיי.

איין ליעד, געדענקט רייזעל, פלעגען זיי זינגען כמעט אלע שבת צו נאַכטס, אז דעם חזן איז געווען אויפגעלעגט אויף'ן האַרצען. דאָס ליעד הייסט „משיח“ און זינגען דאַרף מען דאָס האַלב אויף יודיש, האַלב אויף גוייש. דער חזן צו איהר אויף יודיש, און רייזעל צו איהם אויף גוייש :

ער : „וואָס וועט דעמאָלט זיין ? “
זי : „קאָניעץ למר גלותנו“.
ער : „וואוהין וועלען יודען געהן ? “
זי : „מי פּאָידיאָם לארצנו“.
ער : „וואָס וועט דאַרמען זיין ? “
זי : „שם נאָידיאָם גואלנו“.
ער : „ווער זשע וועט דאָס זיין ? “
זי : „נאַש משיח צדקנו “.
ער : „ווען זשע וועט דאָס זיין ? “
זי : „סקאָראָ במהרה בימינו “.
ביידע (גיך) : „יום גילה, יום רינה,
יום דיצה, יום חדוה.
גילה, רינה, ריצה, חדוה.
אהבה ואחוה ! “

און נאָך א מאָל : יום גילה, יום רינה !...

— טאַמער וואָלט שוין געווען א מאָל נעגוג „געלע — גרינע“ ? — מישט זיך אריין די מאַמע מיט'ן סאַמאָוואַרעל. — לאָמיר בעסער טרינקען צו גלעזלעך טיי, האָסט דו געזעהען א ביסעל !...

אך, ווי גוט, ווי ליכטיג, ווי פרעהליך! און דאַכט זיך, אַט ערשט איז דאָס געווען, און דאָך — אזוי לאַנג, אזוי לאַנג, גאָט ווייסט ווען!... און עס נעמט זי אַרום א מוראדיגער, א שווארצער אומעט. און עס איז איהר שווער דאָס האַרץ. עס איז איהר ענג אין האַלז. זי ווייסט אַליין ניט, וואָס איהר איז. אַט־אַט וועט זי זיך צעוויינען... דערזעהט דער פאַטער, ווי זי זיצט איינע אַליין עפּיס פערזאָרגט אין א ווינקעלע, געהט ער צו צו איהר זינגענדיג, גלעט איהר די שענע שווארצע גלאַנצענדיגע האָר און בויגט זיך אָן צו איהר :

— וואָס איז דיר, טאָכטער ?
— גאָרנישט... א גוטע וואָך !

און זי פאַלט צו מיט איהר הייסען קאָפּ צום חזן'ס ברוסט, טולעט זיך צו צו איהם און קושט איהם און האַלזט איהם.

קאַפּיטעל 33.

דער יצר־הרע פון געלד.

בעני ראַפאַלאָוויטש האָט אויך אָפּגעמאַכט הבדלה.

ביי בעני'ן געהט צו די הבדלה מיט'ן גאַנצען „פּאַראַד“. אז בעני מאַכט הבדלה, דאַרף זיין די גאַנצע חאַליאַסטרע אַרום איהם און אלע דאַרפען איהם ענטפערען „ברוך־הוא וברוך־שמו — אָמן־ דאָס ווייב און די קינדער און די אַלטע מאַמע, און דער בחור דער קאַססיר, און די אַם, און די קעכין — אַלע, אַלע.

און די הבדלה, וואָס בעני מאַכט,

איז שוין איין מאָל א חבדלה. הויבען הויבט ער אָן דוקא הויך, אויף א קול, גרויסארטיג, מיט א טרויעריגען ניגון. נאָר אז עס קומט צו „עזי וזמרת יה״ און א ביסעל ווייטער, פערפלאָנטערט ער זיך אין דער עברי און מאַרקעט אָפּ א גאנצע שטיק אונטער דער נאָז, ביז ער שלאָגט זיך ארויף צוריק אויף א שטיקעל דרך, שרייעט אוים ווידער הויך, אויף א קול: כן תהיה לנו !״ און נאָכדעם נעמט ער ווידער מיט עטליכע טענער ניעדעריגער, ביז ער לאָזט אוים צעצויגען : „בין קודש ל — חו — ל״. ענטפערען איהם אלע מיט׳ן זעלבען ניגון : אָ — מ — ן ! פערלעשט ער די הבדלה, שטופּט אָן אלע קעשענים אויף א פולער וואָך און זאָגט מיט זיין ברומענדע לייבענשטימע : „א גוט יאָהר ! ״

אָט אזוי מאכט בעני הבדלה.

אָבגעמאכט הבדלה, טהוט ער א וואונק צום קאססיר, ער זאל געבען א צעהל איבער דעם פדיון פון דער וואָך און א שרייב אריין אין בוך אריין די „ר...כונקעס״. און דער קאססיר „ששון־ושמחה״ פערקאטשעט די ארבעל, ציהט ארוים די שליסעלעך פון די הויזענקעשענים, עפענט אויף דאָם מיטעלסטע שופלעדעל און זעצט זיך אוועק צעהלען דאָם געלד מיט א ערנסט, מיט כונה און מיט א ברען.

צום אלעמען ערשטען בעוויזט זיך אויף׳ן טיש דאָם פּאפּיער געלד, א פעקעל נאָך א פעקעל. דער קאססיר „ששון־ושמחה״ איז א בעריאָק אויף צעהלען געלד. אלע מינוט טהוט ער א שפּיי אָן אויף׳ן גראָבען פינגער און די אססיגנאַציעס ביי איהם אין די הענד קנאקען, פליהען, שעמערירען אין די אויגען. קודם געהען ביי איהם די מיוחסים, די שווערע הונדערטער, אָדער, ווי בעני רופט זיי, די „לייליכער״. נאָכדעם נעהען די ווייסע „רעליקאטנע״ פינפאונצוואנציגער. נאָכדעם — די רויטע פייערינע צעהנערלעך מיט די בלויע פינפערלעך. און נאָך זיי נעהט שוין „קליינוואַרג״ : גרינע אָבגעבליאקעוועטע דרייערלעך און געלע צעררופּעטע איינערלעך, גאָר אָהן א שיעור.

די גאנצע צייט, וואָס דער קאססיר צעהלט דאָם מזומנים, זיצט אונזער לייבעל פון דער ווייטען איבער א סידור׳על. זאָגט שטילערהייד כלומרשט דעם „ויתן לך, שאָקעלט זיך און מישט א בלעטעל נאָך א בלעטעל, און העלפט צעהלען דאָם געלד. ער צעהלט און צעהלט — און קאָן גיט איבערצעהלען. כל־זמן עס האָט געהאלטען ביי די גרויסע פעקלעך, האָט ער נאָך געקאָנט חאפּען דעם גאנג. נאָר אז ס׳איז געקומען צום „קליינוואַרג״, האָט ער פערלוירען דעם חשבון און גענומען ארייגקוקען צוריק אין סדורעל און זאָגען דעם „ויתן לך״ מיט׳ן אייגענעם שטילען ניגון, וואָס פריהער. נאָר די פעקלעך מיט געלד שטעהען איהם פאר די אויגען און לאָזען איהם ניט צו־רוה. און ער פרעגט ביי זיך אליין : „וואו ווע־לען זיי זיין, אָט די אלע שענע פעקלעך מיט געלד, היינט ארום האלבע נאכט ? — וואו ? ביי איהם, ביי איהם, ביי איהם ! ״...

. . . .

און עס חאפּט איהם אָן א ציטער, און ער צעשאָקעלט זיך נאָך שטארקער און הויבט אָן צו זאָגען דעם „ויתן לך״ ווייטער און ווייטער, נאָך מיט מעהר פרישקייט

די צוויי, בעני און דער קאססיר, זענען אזוי פערטיעפט אין דער ארבייט, אז זיי זעהען גאָר ניט לייבלען און הערען ניט זיין זאָגען, וואָס ער זאָגט דערפאר אָבער די מאמע (ביילקע). וואָס

זיצט ביי דער זייט, — זי זעהט און הערט, ווי לייבעל זאָגט, ווי לייבעל דאַווענט, קוועלט זי אָן און ווינשט זיך „אזא מזל, אזא שטיק גאָלד, וואָס פאַר א קינד דאָס איז".

דער גרויסער וועהטיג, וואָס זי האָט געטראָגען ביז אהער טיף אין הארצען, האָט זיך שוין אָנגעהויבען ביסלעכווייז צו פערהיילען. און זי טראַכט זיך: „וואָס האָט דאָס קינד, אייגענטליך, אזעלכם פערזינדיגט? דערפאַר, וואָס ער האָט אוועקגעגעבען אָן אָרעמען קראַנקען אקטיאָר זיין אָנבייסען, דאַרף מען אזוי בעשטראָפען א קינד? אָנטהון איהם אזעלכע בזיונות?... בעני זאָל וועלען א קוק טהון אויף איהם מיט איהרע אויגען... איהר זאָל זיין פאַר זיין ליכטיג פנים!"...

נאָר בעני, ווי אויף צו־להכעים, וויל ניט קוקען און וויל ניט הערען. ער איז פערטיעפט אינ'ם געלד צעהלען. אָפּגעפּאַרטיגט זיך מיט'ן פּאַפּיער־געלד, נעמט מען זיך צום זילבער. אויף זילבער צעהלען איז שמחה נאָך מעהר מזיק, ווי אויף פּאַפּיער. ער צעהלט אויס דאָס זילבער געלד אין קופּקעלעך און דיא קופּקעלעך ביי איהם וואַכסען און וואַכסען. אָט איז איינס, אָט איז צוויי, דריי, פינף, צעהן און נאָך און נאָך, און נאָך. געפּטר'ט דאָס זילבער־געלד, נעמט מען זיך צום ביסעל מינץ. און דאָס מינץ פליהט ביים קאַססיר אין די הענד מיט סכנת־נפשות. קלינגט און ווערד פערפּאַלען ביי איהם צווישען די פינגער, ווי ביי א פּאָקוסניק. „אייך בעדאַרף מען אויף כפּרות" — טראַכט זיך לייבעל. — ער דאַרף נישט קיין מינץ, ער דאַרף נישט קיין זילבער. וואוהין וועט ער זיך מיט זיי אהינטהון? פאַר איהם וועט זיין געווען אָט א יענע פּאַפּיערענע פּעקלעך אליין, וואָס דער טאַטע האַלט אין די הענד... און לייבעל קוקט מיט איין אויג און זעהט, ווי דער טאַטע זיינער שפּיעגעלט זיך אין'ם געלד. בעני האַלט איבער איטליכם פּעקעל בעזונדער, טאַפּט דאָס, גלעט דאָס און גיט דאָס איבער דעם קאַססיר מיט א צאָהל, און יענער בעלייגט דאָס צוריק אין טישקעסטעל, איטליכם פּעקעל אויף זיין אָרט. געוויינליך, פריהער די מיוחסים די הונדערטער, און נאָכדעם דאָס קליינווארג, און נאָכדעם שוין דאָס זילבער מיט'ן מינץ.

און לייבעל קוקט מיט איין אויג אין סדור אריין, און מיט'ן אנדערען אויג — אהין, אהין, אין טישקעסטעל אריין, אין שופלעדעל, צו די פּעקלעך מיט געלד. דאָרטען זענען איצט אלע זיינע מחשבות און געדאַנקען. דאָרט איז ער איצט מיט אלע זיינע האָפנונגען און מיט זיין גאַנצען וועזען און מיט זיין גאַנצער נשמה.

אז געלד איז א י צ ר ־ ה ר ע —דאָס האָט לייבעל געהערט וויפיעל מאָל פון'ם רבי'ן אין חדר און גלאַט פון עלטערע יודען. און אז דער יצר־הרע פון געלד איז אונגעהייער גרויס — דאָס האָט ער אויך געהערט. נאָר דעם ט ע ם דערפון האָט ער דערפיהלט ערשט אָט דאָ אין דער מינוט. ער האָט דערפיהלט, אז דער יצר־הרע פון געלד האָט איהם אריינגענומען צו זיך אין די לאַפּקעס אריין און האַלט איהם שטאַרק־שטאַרק; און לייבעל ווייסט, אז ס'איז אומזיסט זיין מיה. ער וועט שוין פון'ם יצר־הרע'ס הענד ניט ארויס. און ער פּרובט זיך גאָר אפילו ניט. אדרבה, ער בעט גאָט, די עבירה זאָל איהם געראָטען. ווארום טאָמער חלילה ניין... טאָמער חלילה פּאַקט מען איהם— וועה — וועה! — די שעה זאָל גאָר ניט זיין!... דעמאָלט איז ער דאָך א פער-

פאלענער. א פערפאלענער פוןביידע וועלטען! האצמאך פאהרט אוועק. דאס טהעאטער פאהרט אוועק. און ער?... און רייזעל?... וואס וועט זיין מיט איהם?... אוים טהעאטער!... אוים רייזעל!... א סוף צו אלע גאלדענע חלומות!... א סוף...

— טפרדררו, מזל טוב! געקומען צו פאהרען די „מחותנים" אפריינגען די סטאדאלע פון דער יודישער „פאסקודסטווע".

אזוי רופט זיך אן בעני אויף זיין סגי־נהור לשון און הויבט זיך אויף פון'ם ארט.

דער לעזער, וואס איז שוין בעקענט מיט אונזער בעני ראפאלאוויטשעס שפראך, דארף אליין פערשטעהן, אז די „מחותנים" מיינט ער דאס די בעלי־עגלות, און די „יודישע פאסקודסטווע" מיינט מען עם — „דאס יודישע טהעאטער".

קאפיטעל 34.

ברוך־הבא שמעון־דוד בעל־עגלה

בעני זאל קאנען, וואלט ער זיך אליין אויסגעפאטשט. אזוי איז ער אין כעס אויף זיך דערפאר, וואס ער האט זיך „גע־קוואפעט" אויף די עטליכע „פארעס" און אורעקגעגעבען אזא ריינע אזא ציכטיגע סטאדאלע אויף א יודיש טהעאטער. ווען מען טרייבט צענויף א פולע שטאל מיט חזירים, וואלטען זיי איהם, נאך זיין מיינונג, נישט בעדארפט אזוי פארפאסקודיגען דעם הויף, ווי מע האט איהם פארפאסקודיגט אין די עטליכע וואכען". בעני ווייסט אליין ניט פאר וואס, נאר ווי א כשר'ער יוד האט פיינד חזיר, אזוי האט ער פיינד אט די הונגעריגע „לאפעטוטניקעס" (דאס מיינט ער די אקטיארען). און מעהר פון אלעמען קאן ער נישט אנקוקען אט דעם „אויסגע־טטראצעלטען מונדערפערצער" מיט דעם „אפגעשאבענעם לאקשע־ברעט" (דאס מיינט ער דעם דירעקטאר אלבערט שטשופאק).

מע קאן זאגען, אז די צוויי, בעני ראפאלאוויטש און אלבערט שטשופאק, האבען זיך פיינד געקראגען פון דער ערשטער מינוט, וואס זיי האבען זיך דערקענט. זיי ביידע האבען געקוקט איינס אויף דאס אנדערע ניט אנדערש וויא פון אויבען אראפ. ביי בעני'ן האט שטשופאק קיין אנדער נאמען ניט געהאט, אויסער „שמארדאווידליק". און ביי שטשופאקען האט בעני קיין אנדער נאמען ניט געהאט אויסער „בעסאראביער פופיק". דעריבער איז גרינג צו פערשטעהן, ווי בעני איז געווען צופריעדען, אז ער איז ארויסגעקומען אין הויף און דערזעהן שמעון־דוד דעם בעל־עגלה צופאהרען צום טהויער מיט א גרויסער ביידארע, און נאך איהם נאך א וואגען און נאך א ביידארע, און פון הינטען גאר א גרויסען הויכען וואגען, וואס מע רופט אן אין בעסאראביע „הארבא". און בעני האט זיך גענומען אויסשמועסען מיט שמעון־דוד דעם בעל־עגלה אויף זיין שפראך:

— ברוך הבא, סקאצעל קומט, א גאסט. שמעון־דוד! זאג מיר נאר, סערדצע, וויפיעל נעמסט דו, א שטיגער, ביי אט די „האלעדראנצים" דערפאר, וואס דו פיהרסט זיי ארוים דעם „פגר"?

— אשרי האיש — אז אך און וועה איז צום בעל־עגלה! — ענטפערט איהם אפ שמעון־דוד מיט א פסוק פון תהלים און בעקלאגט זיך פאר בעני'ן, וואס פאר א וויסטע פרנסה דאס איז. און ער רעכענט איהם אויף די פינגער, א פינגער נאך א פינגער:

— א סקאָטינע דאַרף עסען, און מענשען דאַרף מען האַלטען, און האָבער איז טהייער, און א וואָגען דאַרף מען שמירען, און א גוי מוז מען האַלטען, און א גוי איז א גנב...

דערזעהען, אז אַט־אַט וועט ניט חאַפּען קיין פינגער, האָט שמעון־דוד א מאַך געטאָן מיט דער האַנד און אויסגעלאָזט מיט א פּסוק פון תהלים :

— בימינך נצח — מיט'ן קאָפּ אין דער ערד !

שמעון־דוד בעל־עגלה איז מעהר בעל־הבית ווי בעל־עגלה. ער האָט איין אייגענע שטוב, דריי פּאָר פערד, די קינדער לערנען ביי איהם אין חדר און אליין איז ער אויך א שטיקעל יודע־ספר, קלאָהר דעם גאַנצען תהלים אויף אויסווייניג און האקט מיט פּסוקים, עקספּלאַאטירט דעם תהלים נעבאַך אויף יעדען טריט און שריט.

מיט שטשופּאקען האָט זיך שמעון־דוד בעדונגען מעשה פּאַדראַטשיק. דאָס הייסט, אז ס'איז ניט זיין עסק ; ער דאַרף איהם אריבערפּעקלען קיין פּאלעשטי צו דער באהן שבת־צו־נאַכטס תיכף נאָך הבדלה דאָס גאַנצע יודישע טהעאטער מיט די ארטיסטען מיט די דעקאָראַציעס מיט „הכל בכל מכל פּלעקעל“, און אז גאַנץ פריה כלחוך השור ברענגט ער איהם אויף דער באהן קיין פּאלעשטי גאָר אָהן א שום תירוץ, עס מעגען פאלען שטיינער פון'ם הימעל, און פון דאָרטען איז — „ברכי נפשי הללויה — קאָן ער שוין פּאָהרען אפּילו מיט א שליטען קיין ארץ־ישראל“...

אזוי האָט געזאָגט שמעון־דוד אליין. און שמעון־דוד, אז ער זאָגט, איז געזאָגט.

געקומען שבת־צונאכטס — ניטאָ שמעון־דוד. עס האָבען זיך שוין לאַנג בעוויזען שטערען אויף'ן הימעל און פיערלעך אין די פענסטער, און קיין פוהר זעהט מען נאָך אַלץ ניט. האָט שטשופּאק געשיקט צו איהם האָצמאכען אויף א זאַקוציע. האָט האָצמאַך געטראָפען שמעון־דוד'ן איבער א גרויסען סדור זאָגען „ויתן לך“ אויף א קול.

— רב שמעון־דוד, נו ?

האָט איהם שמעון־דוד אָנגעוויזען מיט איין האַנד אויף'ן מויל און מיט דער אנדערער האַנד אויף'ן סדור און א זאָג געטהאָן :

— נו — נו.

דאָס האָט בעדאַרפט בעדייטען, אז ביז שמעון־דוד וועט ניט פאַרטיג ווערען מיט'ן „ויתן לך“, איז גאָר ניטאָ וואָס צו רעדען. האָט זיך דערווייל האָצמאַך אוועקגעזעצט רויכערען א פּאַפּיראָס, און שטשופּאק איז דאָרטען פון דער הוים געשפּרונגען. קיין מאָל איז אלבערט שטשופּאק נישט געווען אזוי נערוועז, ווי אָט דעם שבת־צו־נאַכטס. ער האָט זיך גע'סוד'עט און געשושקעט מיט שלום־מאיר'ען, זיך געשמיצט און געוואָרפען, איבערגעקריעגט זיך מיט אלע אקטיאָרען און אקטריסעס און מעהר פון אלעמען האָט געלייזט, געוועהנליך, דאָס כפּרה־היהנדעל — האָצמאַך. ער האָט איהם אָנגעזאָגט, און גוט אָנגעשאָלטען בעת־מעשה, ער זאָל איהם די רגע ברענגען די בעלי־עגלות מיט די פוהרען, א ניט זאָל זיין נאָמען ניט הייסען „אלבערט“ !...

— וואָס איז דאָס מיט אונזער „דרעקטאָר“ ? — האָבען די ארטיסטען זיך איבערגעשמועסט צווישען זיך אין דער סטאַדאָלע הינטער די קוליסען.

—טשעפּעט איהם ניט, ער איז משוגע. די „דרעקטריסע“ קומט צו פאָהרען מאָרגען אין דער פריה.

— פון וואַנען ווייסט דו ?

— נעווען אַ רעפּעש.
— וואָס העדט שטשופּאַק אַ ווייב ?
— שטשופּאַק האָט דענן אַ ווייב ?
— מזל טוב ! ה׳יט אַ היגער?
— אַ סברה, אַז אַזאַ יוד ווי שטשופּאַק איז נים קראַנק האָבען דריי ווייבער.
— און איך האָב געהערט, אַז די האָט ער געיגט.
— עס הויבט זיך גאָר נים אָן.
— וואָס זשע טאַנצט ער אַרום דער פּרימאַדאָנאַ ?
— די פּרימאַדאָנאַ לאָזט צו־רוה. די פּרימאַדאָנאַ האָט אייך אַלעמען אין דער ערד !
— ברײנדעלע קאָזאַק ! וואָס זענט איהר פאַר אַ מליץ־יושר ?
— טאָמער וואָלט איהר איינגענומען אַ לעפעל שטומעניש ?
— אָדער גאָר אַ מיתה משונה.
— וואו ? דאָ אין דער בעסאַראַביע? צי דאָרט, אין רומעניע ?
— געב אַ קוק אויף זיך אין שפּיעגעל, מאַלפּע !
— טאָמער וואָלט געוועז נענוג שלייפען די צינגלעך ?
— הכלל, וואו זשע האַלטען מיר מיט שמשופּאַק׳ס ווייבער ?
— שאַט, קינדער, מיר דאכט, אַז מע פּאָהרט.
— מע פּאָהרט ! מע פּאָהרט !
— ראַם — טאַרעראַם ! טעראַראַראַם !
— הערצאָם־פּערצאָם פּערעל — ווירעל — ווערצאָם...
— רייב זשי ! פּוטץ זשי !
פּוטץ זשי, פּוטץ זשי, פּוטץ זשי,
פּוטץ געטרייה !...

און די גאַנצע חברה אַקטיאָרען און אַקטריסעס, דערהערט אַז מע פּאָהרט, האָבען זיך אויפגעהאָפּט ווי איין מענש און, זינגענדיג אַרויסגעמאַרשירט איינס נאָך דאָס אַנדערע פון דער סטאַדאָלע אין הויף אַרוים — „מקבל פּנים זיין דעם חתן“.

קאַפּיטעל 85.

שמעון־דוד בעל־עגלה קאָמאַנדעוועט

לכבוד דעם יודישען טהעאַטער האָט שמעון־דוד דער בעל־עגלה אַראָפּגע־בראַכט אַ גאַנץ בינטעל בעלי־עגלות און שמייסערס, יונגע און אַלטע, אַלע מיט גרויסע גוט־אָנגעשמירטע שטיוועל און אַלע מיט לאַנגע בייטשען אין די הענד — כמעט די גאַנצע האָלענעשטער בערזע. דאָ זענען געווען : נח ברימזע — אַ בעל־עגלה מיט אַ צעריסענער נאַקיד־קע און מיט אַ פלוסענעם קאַרטוז. נחמן קאָקאָש — אַ בייזער יוד, וואָס זעהט אוים ווי אַ האָהן. יענקעל מאַמעטליווע — אַ פערשלאָפענער בחור מיט רויטע ליפען. נעצי גאַלאַגאַן — אַ הויכער יונ־גאַטש נאָר מיט איין אויג. העניך קוטטיי — אַ קליין בעל־עגלה׳כין, נאָר אַ קרעפּ־טיגם. און קאַרפּע מונדזיוק — אַ גוי אַ מאָלדאַוואַן מיט אַ שמויסען היטעל איז אויך געווען בתוכם. קאַרפּע דער מאָלדאַוואַן האָט אָנגערוקט דאָס היטעל, אונטערגעשטעקט די פּאָלעס פון דער סוויטקע און אוועקגעשטעלט זיך שמיע־רען די רעדער, און חברה בעלי־עגלות האָ־בען זיך אַ נעהם געטהאָן צו דער אַרבייט געשמאַק, אויף אַלע כלים: פּאַקען דעקאָ־ראַציעס, טראָגען פון דער סטאָדאָלע קאַסטענס מיט קעסטלעך, פּעק מיט פּעק־לעך, אַרויפלייגען אויף די פוהרען, גאָר נישט געהערט די אַקטיאָרען מיט די אַקטריסעס, וואָס זענען נאָכגעגאַנגען פון הינטען און געבעטען, מע זאָל טראָגען „פּאַוואָלינקע“, „פּאַמעלכין“.

ווי א גענעראל איז געשטאנען איבער די בעלי־עגלות שמעון־דוד און געקאָמאנדעוועט, געבייזערט זיך און געהאַקט מיט שטיקער תהלים, אויסגעמישט מיט מאָלדאַוואַניש לשון:

—הער נאָר, דו, „קאַלבון", דו „בלאָסטאַמאַט" איינער, על־כן יאבדו דרך — האלט איין דעם וואָגען, ווארום אָט האַפּסט דו א פריקע אין פיסק אריין, כי יבער כמעט אפו — וועט דיר אראָפּ די נאָז!...

חברה בעלי־עגלות און שמייסערס שרעקען זיך, אפּנים, ווינציג וואָס איבער פאר שמעון־דוד'ס קאָמאנדע און פאר שמעון־דוד'ס תהלים זאָגען. ווארום די שמייסערס, אין דער אייגענער צייט וואָס מע ארבייט און מע טראָגט די פעקלעך, ווארפט מען זיך דורך צווישען זיך מיט ווערטער און מיט ווערטלעך, און מע רעדט און מע לאכט, און מע שמועסט זיך אויס וועגען אכילה אויף בעל־עגלה־שפראך:

— זאָג נאָר, דו מאמעטליוּוע בחור, ביזט עפּיס א בעלן איצט אויף א „מאַלאַיע" מיט הערינג אָדער מיט ברינזע אויף א פּולער וואַך?

— אוועק, דו בלינדער טיאָר, מיט דיין מאלאיע! איך בין „ליובאָפּיטנע" בעסער אויף א צימעסעל מיט „נאהיט".

— און פארטרינקען מסתמא מיט א קווערטעל „פּאָמניאַק"? חא־חא.

— אָדער גאָר מיט א פרישער „בראהע"?

דערהערט דאָס שמעון־דוד, צעשרייעט ער זיך אויף א קול:

— למה רגשו גוים — וואָס האָט איהר זיך צערעדט פון עסעניש, ממזרים? אָט וועל איך אייך געבען א פּאָמניאַק, וועט אייך זיין „גנה רצון תעטרנו — מיט א דישעל אין האלז אריין!

די גוואלדען מיט די גלעכטערען פון די שמייסערס און דאָס קאָמאנדעוועז מיט די קללות פון שמעון־דוד בעל־עגלה גיסען זיך צענויף און מישען זיך אויס מיט'ן רעש און מיט'ן טומעל פון דיא אקטיאָרען מיט די אקטריסעס, וואָס לויפען ארום ווי די משוגעים, שרייען און פילדערען איינס אויף דאָס אנדערע און אלע אויף האָצמאכען:

— האָצמאך, דער רוח זאָל דיך נעמען!

—האָצמאך, גיה! האָצמאך, שטעה! האָצמאך, האלט! האָצמאך, אהער! האָצמאך, אהין!

און דער אָרעמער האָצמאך נעבאך טראָגט אויף זיינע דארע שפּיציגע פּלייצעס דעם גאנצען טהעאטער־גלות, שטעהט אויס אלעמענס קללות, ווארפט זיך אויף אלע זייטען, טראָגט און שלעפּט און הוסט, און עס פאלט איהם פון די הענד, ווארום איבער זיין קאָפּ שטעהט, איינגעטונקען אין בריליאנטען, דער דירעקטאָר פון'ם יודיש־דייטשען טהעאטער, אלבערט שטשופּאַק, און טרייבט איהם האלז אין נאקען און שעלט איהם און מאכט איהם מיט דער בלאָטע גלייך.

וואָס הערט אבער איצט האָצמאך דעם דירעקטאָר? „ער האָט איהם אין דער ערד מיט די ביינער!" לאָז נור אָפּלויפען בלאָט אָט דאָס שטיקעל ארבייט, וואָס ער האָט פערטראכט. לאָז נור אָט דער „יאַט" ארויסבעקומען היינט ביי נאכט די „פּותיקא", וועט שוין זיין גימל!...

דער „יאַט" — דאָס מיינט ער לייבלען, וואָס ער זוכט איהם מיט די אוי-

געזן און קאָן איהם ניט געפינען. אלע זענען דאָ אין הויף. אלע קינדער ראפאַ־לאָוויטשעס, די זיהן מיט די טעכטער, און די שניר מיט די איידעמס, און די אַם, און דער קאססיר, וואָס לייבעל האָט איהם א נאָמען געגעבען „ששון־ושמחה" און אפילו די „אלטע" מאַמע איז ארום חאַפּען א קוק מיט'ן שארפען אויג, ווי דאָס טהעאַטער פאַקט זיך, און מניה וביה טאַקי אכטונג געבען, מע זאָל חלילה צווישען יאָ און ניין עפּיס ניט ארייינפּאַקען על־פּי־טעות אין וואַגען אריין... נאָר איין לייבעל איז דאָ נישׁ־טאָ. און האָצמאַך איז אויס מענש, וואָס ער זעהט ניט דעם „יאַט". „א קשיא אויף א מעשה — טראַכט ער זיך :— אפשר האָט דער קליינער וועוריק שוין חרטה געקריעגען אויף דעם גאנצען פלאַן ?... א שען פּנים וועט ער, האָצ־מאַך, דעמאָלט האָבען ביי זיך אליין. „א יאָלד צווישען יאָלדען" וועט ער דעמאָלט זיין. ביי שטשופּאַקען א שטיוועל־פּוצער וועט ער בלייבען. און אפשר נאָך האָסלירע האָבען פאר אָט דער חלירע טעטעל־דבורה, קומען זאָל אויף זיי אלע־מען א פאַהיבעל, רבונו של עולם, היינ־טיגע נאַכט ! זיי זאָלען גארניט דער־לעבען ארויספאָהרען פון דאַנען. און אז זיי וועלען ארויספאָהרען, זאָלען זיי ברעכען ריק און לענד אויף'ן גלייכען וועג און ניט דערלעבען קומען אהין, וואו זיי פאָהרען ! "...

— האָצמאַך, וואָס בורטשעסט דו דאָרטען וועלכע שווארצע יאָהר ?

— איך בורטשע ניט, איך לערען מיין ראָל.

— געפונען א צייט אויף צו לערנען א ראָל, פארברענט זאָלסט דו ווערען, אידיאָט ! אהערצו געה !

— אָמן, גם אתם. איך געה ! איך געה ! — זאָגט האָצמאַך און הוסט און קוקט זיך ארום אויף אלע זייטען, זוכט לייבלען — און לייבעל איז ניטאָ.

קאַפּיטעל 36

לייבעל טהוט תשובה

וואו איז טאַקי געווען לייבעל ? פאר וואָס איז ער ניטאָ אין הויף צווישען דער חאַליאַסטרע ביי'ם ארויספיהרען דאָס יודישע טהעאַטער ? געשיקט זיך עס אזא יום־טוב אָהן לייבלען ?...

לייבעל טהוט תשובה נאָך איידער ער האָט געזינדיגט. ער זיצט און דאַ־ווענט און בעט גאָט, אז ער זאָל איהם שיצען, ער זאָל איהם שטעהען אין זיינע נויטען.

געהערט האָט ער פון'ם רבי'ן, אז ס'איז פאַרהאַן אין תהלים א קאַפּיטעל אזעלכעס — דאָס איז דאָס קאַפּיטעל פו — איז דאָס א סגולה צו אלע צרות. און לייבעל בעדאַרף איצט א סגולה, וואָרום די צרות, וואָס ער האָט איבער־געטראַגען דעם דאָזיגען שבת, איז דען מעגליך צו בעשרייבען ? ווינציג האָט ער דעם דאָזיגען טאָג איבערגעקלערט ווייסט ער דען ניט, אז דאָס, וואָס ער געהט טהון, איז די גרעסטע עבירה אין דער וועלט ? ווייסט ער דען ניט, אז אחוץ דעם, וואָס ער ווערד א פאַרמאַל־נער גנב, הרג'ט ער אוועק די מאַמע זיי־נע, קוילעט איהר איבער דעם האלז אָהן א מעסער ? ווייסט ער דען ניט, אז אחוץ דעם, וואָס ער אליין אנטלויפט פון זיין טאַטענס שטוב, העלפט ער נאָך אנטלויפען אויך דעם רבי'נס טאָכטער, א בת־יחידה געבאָך, איין־און־איינציגע ביי איהרע טאַטע־מאַמע ?... ליי־בעל ווייסט, אז זיינע זינד זענען אונגע־הייער גרוים, און ער איז זיך מתודה

אויף זיי, און מהוט תשובה פאר'ן אַל־מעכטיגען גאָט, וואס איז א יודע־מה־שבות, וואָס ווייסט דעם מענשענס געדאנקען און אלעס, וואָס אין הארצען טהוט זיך... און ער עפענט אויף דאָס תהלים'על און מישט אויף דאס זעקס־אונאכציגסטע קאפיטעל, און ער זאָגט פרום, מיט הארץ, ווי איין אמת'ער עהרליכער פרומער יוד, דאָס קאפיטעל פ״ו, און ער ווייגט מיט פרומע ווארע־מע געזאַלצענע טרערען.

„תפלה לדוד — דוד'ס א תפלה:
„נייג, גאָטעניו, דיין אויהער, ענטפער מיר, ווארום איך בין אָרעם, און עלענד:
„היט אָפּ מיין לייב, וואָרום איך בין א פרומער:

„העלף דיין קנעכט, דו מיין גאָט,
וואָס איך פערזיכער מיך אָן דיר:
„לייטזעליג מיך, מיין הארר, וואָרום צו דיר טהו איך רופען א גאנצען טאָג:
„מאך פרעהען דעם וועזען פון דיין קנעכט, וואָרום צו דיר, מיין הארר,
טהו איך מיין לייב טראָגען:
„וואָרום דו, מיין הארר, ביזט דאָך א גוטער און א פארגעביגער און פול מיט גענאָד צו די אלע וואָס רופען דיך:
„פארנעם, גאָט, מיין תפלה און הער
צו אין'ם קול פון מיין געבעט:
„אינ'ם טאָג פון מיין אומגליק רוף
איך צו דיר, דו זאָלסט מיר
ענטפערען!"...

— וואָס איז דאָס מיט אונזער לייב־לען, וואס ער האָט זיך אזוי צעדאָווענט?
— וואונדערט זיך די חאליאסטרע, גע־הענדיג פערביי אין הויף ארוים צו די בעלי־עגלות, וואָס זענען געקומען פער־נעמען דאָס טהעאטער.

און לייבעל טהוט זיך זיינס. ער זאָגט תהילים, טהוט תפלה, בעט גאָט וויי־טער, אלץ פונ'ם קאפיטעל זעכסאונאכ־ציג:

„... און דו, מיין הארר, ביזט דאָך
א גאָט פון רחמנות און א דערבארע־מיגער, דו רערלייגערסט דיין צאָרן
און ביזט פול מיט גענאָד און
וואָהרהייט:
„קעהר זיך צו מיר און לייטזעליג מיך.
גיעב דיין שטארקייט צו דיין קנעכט
און העלף דעם זוהן פון דיין דיענסט"...

— גאָט איז מיט דיר, לייבעל! דו ווילסט גאָר ניט געהן זעהען אפילו, וואָס אין הויף טהוט זיך? — זאָגט צו איהם „ששון־ושמחה" דער קאססיר, אריינגעקומען א צעפלאמטער, וואָס דאָס טהעאטער פאָהרט ארויס.

לייבעל טהוט זיך א חאַפּ אויף, דער־לאנגט א קוש דאָס תהלים'על און לאָזט זיך געהן אין הויף ארויס.

קאפיטעל 37.

ער געזעגענט זיך מיט זיינע פריינד

ארויסגעקומען אין הויף ארויס נאָך'ן תהלים־זאָגען און נאָך'ן אויסוויינען זיך א רוהיגער, איין אָפּגעפרישטער, מיט א צעוויקט הארץ, טרעפט אונזער יונגער העלד שוין איין אויסגעשטערנטען הימעל און א שטילע ווארעמע נאכט, וואָס קוקט אראָפּ צו איהם מיט הונ־דערטער־טויזענדער אויגען. און ער פיהלט א מאָדנע גרינגע גלאטקייט און א ווייכע ווארעמקייט אין אלע זיינע גליעדער. און עס דאכט זיך איהם אויס, אז צווישען איהם און צווישען דעם דאָ־זיגען אויסגעשטערנטען הימעל איז שוין נישטאָ אזא ווייטקייט, וויא אלע מאָל. עס מאָהלט זיך איהם אויס, אז ער זעהט, אז ער הערט, אז ער שפירט מיט

אַלע זיינע חושים, אַז אויף איהם קוקט גאָט אַליין. אַז גאָט זעהט איהם דורך־און־דורך. אַז גאָט ווייסט אַלע זיינע מחשבות און געדאַנקען. אַז גאָט האָט אויסגעהערט זיינע תפלות, צוגעהערט צו זיין געבעט, מוחל געווען איהם דיא גרויסע עבירה און בעוויליגט...

און ליבעל זוכט זיין פּסק, וואָס איז אָנגעצייכענט אויבען אין דעם שענעם נאַכט־הימעל, צווישען די העלע פינקעלדיגע בריליאַנטען־שטערן. און צווישען די קליינע שטערענדלעך זוכט ער זיין אייגען שטערענדעל, זיין מזל, זיין נשמה. ער וויל טרעפען, וואָס וועט זיין מיט איהם היינט ? אויף היינטיגע נאַכט שטעהט די וועלט. היינט — אָדער קיינמאָל נישט ! פּלוצים דערפיהלט ער, ווי עמיצער פּלאָנטערט זיך איהם ביי די פיס. אַך ! דאָס איז טערקוש, זיין אַלטער גוטער פריינד טערקוש.

— וואָס איז מיט דיר, טערקוש ?

טערקוש פּעסטעט זיך, לאַסטשעט זיך, דרעהט זיך און שפּרינגט איהם אין פּנים און קוויטשעט : „אַהר־האַו“ אַפּנים, ער וויל איהם אָנזאָגען די אייגענע בשורה, וואָס שמחה דער קאַססיר האָט איהם אָנגעזאָגט, אַז ס'איז אַ פולער הויף מיט בעלי־עגלות און אַז דאָס טהעאַטער פּאַקט זיך.

צווישען טערקושען און ליבלען איז איין אַלטע גוטפריינדשאַפט, נאָר אַ פערבאָרגענע. קיינער דאַרף ניט וויסען, אַז ליבעל האָט ליעב טערקושען און אַז טערקוש האָט ליעב ליבלען. אַ חדר־יונגעל אַ בר־מצוה־בחור'על — וואָס האָט ער צו פיהרען חבר־לאַפּ מיט אַ הונד ? האָט אָבער ליבעל רחמנות אויף טערקושען דערפאַר, וואָס טערקוש איז אַ הונד אַ שלים־מזל, אָהן איין אויהער און מיט אַ רויט אונטערגעשלאָגען אויג.

טערקושען האָט מען נישט ליעב אין הויף קיינער נישט, אחוץ ליבעל. און טאַקי מהאי טעמא טראָגט איהם ליבעל אָפּטמאָל ארויס, אַז קיינער זאָל ניט זעהען, אַ שטיקעל ברויט אין קעשענע. און אַז ס'איז ניטאָ קיין ברויט — איז קיכעל, איז טאָרט, איז צוקערלעקאַך. טערקוש עסט אַלסדינג. טערקוש איז אַ הונד אַ חכם. דערזעהט ער ליבלען, וואַרפט ער זיך אויף איהם און שפּרינגט אין פּנים אַריין, און לאָז ליבעל געהן מיט עמיצען, ניט אַליין, קערעוועט ער אָפּ, קוקט שעלמיש מיט'ן רויטען אויגעל אויף אַ זייט און באַלעקט זיך.

— ווער וועט דיר טראָגען עסען ?— זאָגט צו איהם ליבעל, בויגט זיך אָן צו איהם, גלעט איהם צום לעצטען מאָל, וויל זיך מיט איהם געזעגענען, און עס רייסט איהם דאָס האַרץ נעבאַך אויף טערקושען. טערקוש אָבער ווייסט ניט, אַז זיין חבר ליבעל האַלט ביי אוועקפאָהרען. אַזאַ ווילדער געדאַנק קומט איהם גאָר אפילו ניט אויף זיין הינטישען קאָפּ ! — ער האָט גאָר אין זינען איין אנדער זאַך : ער שטופּט די נאַסע מאָרדע זיינע צו ליבלען אין די קעשענים, שמעקט, צי ס'איז דאָרט ניטאָ ביי איהם עפּיס אויף צו אכל'ען ?...

קוקענדיג אויף טערקושען, דערמאָנט זיך ליבעל אָן נאָך אַ פריינד, וואָס בלייבט דאָ איבער אָהן איהם נעבאַך אַליין. דאָס איז דער ווייסער שקאַפּעם לאָשעקעל. דאָס לאָשעקעל איז שוין ניט קיין לאָשעקעל, נאָר אַ גאַנצער לאָשעק פון כמעט אַ יאָהר. ערשט היינטיגען ווינטער האָט דאָס בעני אוועקגעשענקט דעם מיזיניק אַ מתנה צום טאָג פון זיין

בר־מצוה. דאָס איז געווען פאַר איין עולם יודען, פאַר וועלכע דער בר־מצוה. האָט געהאַלטען א גלענצענדע דרשה. פערשטעהט זיך, אַז פון אזא מתנה איז דער עולם געווען אזוי איבערראַשט, אַז אַלע האָבען זיך איבערגעקוקט: „אַן׳־עם־האָרץ קאָן!“... אין שטאָדט איז נאָכדעם געווען חוכא־וטלולא. „דאָס בר־מצוה־לאָשעקעל“ — קיין אַנדער נאָמען האָט דאָס ניט געהאַט אין האָלענעשטי.

גאַנץ אַנדערש האָט דערויף געקוקט דער בר־מצוה אַליין. אונזער יונגער העלד, חאָטש ער האָט געהאַט א גוט קעפּעל צום לערנען און האָט דריי פיערטעל פון זיין לעבען פערבראַכט אין חדר, האָט דאָך פון קינד־ווייז אָן ליעב געהאַט פערדלעך מיט לייב און לעבען. דאָס איז איהם, אפנים, געקומען בירושה פון זיין טאַטען בעני, אויף וועלכען האָלענעשטי זאָגט, אַז „ביי איהם איז א פערדישע נשמה“. בעקומען פון׳ם טאַטען אזא מתנה, האָט לייבעל פון׳ם ערשטען טאָג גענומען דאָס לאָשעקעל אונטער זיין השגחה. געקומען פון חדר אַהיים, איז דאָס ערשטע געווען ביי לייבלען — א שפּאַציער אין „סטאַני“ אַריין, א קוק טהון, וואָס מאַכט דאָס לאָשעקעל. און דאָס לאָשעקעל איז אויף זיינע אויגען געוואַכסען פון טאָג צו טאָג. פון זיינע הענד געגעסען. פון זיינע הענד געטרונקען. ליעב געהאַט, אַז לייבעל זאָל איהם געבען א גלעט איבער דער גריווקע, א קיצעל אין העלזעל, און אפילו א פּאַטש פון הינטען — מאַכט אויך ניט אויס, אבי פון א גוטען פריינד...

דורך׳ן ווינטער, אַז דאָס לאָשעקעל איז אויסגעוואַכסען און געוואָרען א לאָשעק, האָט מען איהם גענומען לערנען געהן אונטער׳ן רייטען. האָט ער אָבער קיינעם ניט צוגעלאָזט צו זיך, אחוץ לייבלען. אמת, אַז לייבעל האָט זיך אויף איהם דאָס ערשטע מאָל אַרויפגעזעצט, האָט ער אויך געמאַכט עפּיס זעהר ניט קיין שענע תנועות, געשפּרונגען און געדרעהט זיך און אויפגעהויבען די הינטערשטע פיסלעך אזוי הויך, אַז דער יונגער רייטער האָט געמוזט אַראָפּגליטשען זיך מיט׳ן קאָפּ אַראָפּ און געבען א פאַל אַריין גלייך מיט הענד און פיס אין בלאָטע אַריין. נאָר עס מאַכט ניט אויס. אַלע פערד זענען אזוי בעשאַפען. איידער מע לערענט זיי אויס געהן אונטער׳ן רייטען, מוז מען פון זיי עטליכע מאָל אַראָפּפאַלען. אזוי זאָגען געניטע מענשען. און געניטע מענשען ווייסען, וואָס זיי זאָגען. פון דעם פאַל האָט לייבעל א פּאָר טעג א ביסעל אונטערגעהונקען אויף א פוס. און אַז ס׳האָט זיך איהם פערהיילט דיא פיס, האָט ער זיך געפּרובט נאָך א מאָל זעצען רייטענדיג — און איז ווידער א מאָל אַראָפּגעפאַלען. איצטיגס מאָל — שוין מיט חסד. אזוי אַז ער האָט נישט אָנגעוואָרען דעם בטחון — און דאָס האָבען צוגעגעבען אַלע, די וואָס זענען קלאָר אין הלכות פערד, — אַז ניט היינט, איז מאָרגען — דער לאָשעק מוז ביי איהם געהן אונטער׳ן רייטען, עס זאָל זיך אפילו איבערקעהרען די גאַנצע וועלט!

איצט פאָהרט לייבעל אוועק. ווער וועט זיך אָפּגעבען מיט׳ן לאָשעק? ווער וועט אין זינען האָבען איהם געבען עסען, טרינקען? ווער וועט איהם גלעטען? ווער וועט איהם קיצלען? און לייבעל געהט אַריין אין „סטאַני“ צו די פערד. דערהערט לייבעל׳ס לאָשעק, אַז [illegible] געהט, דרעהט ער אויס צו איהם די [illegible]

קאווע געפּלעקטע מאַרדע, צענעמט די נאָזלעבער, קוקט אויף איהם מיט קלוגע ברענענדיגע אויגען.

— זיי געזונד, לאַשעקעל ! — זאָגט צו איהם ליבעל און טהוט איהם א גלעט איבער'ן ווארעמליבען רוקען. — דו ווייסט, אז איך פאָהר אוועק ? צי דו ווייסט ניט ?...

ניין. ער הויבט נישט אָן צו וויסען, אז לייבעל פאָהרט אוועק. ער טהוט א גרינגען ציטער מיט דער גריווקע און מיט דער גאנצער פעל און שטעלט אויף ביידע אויהערלעך — ציקאווע צו ווי־סען, וואס וועט זיין ווייטער ?...

א פערד בלייבט א פערד.

קאפּיטעל 38

שלום־מאיר ספּיטשט

אומזיסט האָט זיך יענעם שבת־צו־נאַכטס האַלענעשטי צענויפגעקליבען ארום נגיד'ס הויף ארויסבעגלייטען דאָס יודישע טהעאטער מיט כבוד, ווי עס געהער צו זיין. שלום־מאיר האָט זיי עט־ליכע מאָל געזאָגט מיט'ן הארבען ווארט, און אפילו אין טאטען אריין שוין אויף געשאָלטען, אז ס'איז אומזיסט זייער ווארטען — זיי וועלען זיך ניט דערוואר־טען, ווארום מע דארף זיך נאָך פּאקען און פּאקען. די האַלענעשטער ליעבהאָ־בער פון טהעאטער האָבען אבער ניט געוואָלט ניט הערען, ניט זעהען. זיי ווייסען על־פּי־שכל, אז ס'איז דברים בטלים. אלסדינג נעמט א סוף. דאָס פּאקען מוז זיך א מאָל ענדיגען. דאָס טהעאטער מוז ארויספאָהרען פון הויף גאָר אָהן א שום תירוץ, נארישקייטען! ווי פאָהרט דאָס אָפּ א יודיש טהעאטער פון האַלענעשטי גלאט אזוי, מיר־ניט, דיר־ניט, און א האלבע שטאָדט זאָל דאָס ניט ארויסבעגלייטען ?

דאָס האָט אונזער דירעקטאָר פון אידיש־דייטשען טהעאטער און זיין פלינעל־אדיוטאנט שלום־מאיר גראַד נישט געשמעקט. צו דעם גרויסען פּלאַן, וואס זיי האָבען אויסגעפּלאנעוועט, האָט מען בעדארפט האָבען גראַד פארקעהרט, אז קיין זייטיגער עולם זאָל ביי זייער ארויספאָהרען דוקא ניט זיין. וואס זשע טהוט מען ? וואס זאָגט מען זיי ? שלום־מאיר האָט זיי שוין גענוג געזאָגט. איינרייסען זיך מיט א שטאָדט קען מען ניט. עס קען נאָך ארויס דערפון א סקאנדאל. און זיי דארפען האָבען, אדרבה, ס'זאָל זיין שטיל, אבסאָלוט שטיל. עס שטעהט זיי פאר אזא איין איידעלע ארבייט אויף „גאָט'ס גאס", א פיין שטיקעל ארבייט !

פאלט שלום־מאיר אויף א המצאה (פּאַרט א דיפּלאָמאט !) ער קלעטערט ארויף אויף א הויכען וואָגען און טרעט ארויס פאר'ן עולם גאָר מיט א רעדע, אָבער טאקי מיט א גאנצען ספּיטש :

— געעהרטעס פּובליקום ! מיינע הערען און דאמען ! אינ'ם נאָמען פון דעם דירעקטאָר פון'ם אידישדייטשען טהעאטער און אינ'ם נאָמען פון דער גאנצער טרופּע האָב איך דיא עהרע איבערצוגעבען אייך, געעהרטעס פּובליקום, אונזער טיעפסטען דאנק פאר אייער סימפּאטהיע, וואס איהר האָט ארויסבעוויעזען צו אונזער טהעאטער. דיא גאנצע צייט וואס מיר האָבען זיך געפונען אין אייער שטאָדט, איז דאָס טהעאטער — איך מעג עס זאָגען מיט שטאָלץ — קיין מאָל נישט געווען ליי־דיג. און נישט נור פון אינווייניג, נאָר אפילו פון דרויסען איז דאָס תמיד גע־ווען בעלאגערט. דאָס בעוויזט, אז איהר פערשטעהט וויא צו שעצען

קונסט און אידיש טהעאטער האָט ביי אייך א ווערטה. עס איז מיין חוב בע־טען ביי אייך אום ענטשולדיגונג פאר מיין גישט־העפליכע בענעמונג קעגען אייך, דאָס הייסט, אויף יודיש געזאָגט, בעט איך ביי אייך הונדערט מאָל מחילה דערפאר, וואָס טאָמער האָב איך עמיצען פון אייך א מאָל גראָב בעהאנדעלט, אויסגעשאָלטען אין טאטען אריין, ארויסגעוואָרפען פון טהעאטער אָדער אָפּגעשפּריצט מיט קאלט וואסער. א מענטש איז ניט קיין מלאך... איך ווייס ניט, וויא אזוי איהר — נאָר איך פער־זיכער אייך, אז אונזער טהעאטער וועט אייער האָלענעשטי קיין מאָל ניט פער־געסען. געעהרטעס פּובליקום! אונזער טהעאטער האלט ביי אָפּפאָהרען פון דאַ־נען, און אפשר אויף א גאנץ לאנגער צייט. עס וואָלט ביי אונז געווען זעהר אָנגעלעגט, ווען איהר זאָלט אונז קאָנען בעעהרען מיט אייער ארויסבעגלייטען פון שטאָדט ארויס. עס טהוט מיר אבער זעהר לייד אייך צו זאָגען, אז ניט אלע וועלען דאָס קענען טהון, ווארום ביז עס וועט ניט אָנהויבען צו שאריען אויף טאָג וועלען מיר ניט ריהרען פון'ם ארט. אויב איהר ווילט אונז ווירקליך אָנטהון א פערגעניגען, זאָלט איהר איצטער געהן אהיים שלאָפען און אם־ירצה־השם מאָר־גען כאור וועט איהר קומען אהער. וועט איהר זיין ווילקאָממען.

דער עפעקט פון שלום־מאיר'ס רעדע און פון זיין דייטשען „ווילקאָממען" איז געווען איבער אלע מאָסען. „דאָס גע־עהרטע פּובליקום" האָט דעם רעדנער געמאכט איין אונגעהייערע אָוואציע. אָהן איין עק „בראַוואָ" האָט מען איהם געשריגען. „בראַוואָ" אליין איז אָבער געווען ווינציג, האָט מען גענומען שרייען „הורראַ!" מיט „הורראַ" אליין האָט זיך דאָס פּובליקום אויך ניט בעגנוגענט, האָט מען אָנגעהויבען שרייען און ארויס־רופען האָצמאַכען: „האָצמאַך! א חסיד'על! האָצמאַך! האָצמאַך!"

איז שלום־מאיר ארויף נאָך א מאָל אויפ'ן וואָגען און ענטשולדיגט זיך פאר'ן „געעהרטען פּובליקום", אז ס'איז אומזיסט זייער שרייען מיט זייער ליאר־מען: האָצמאַך וועט איצט ניט אויפ־טרעטען מעהר און קיין „חסיד'על" נישט זינגען. דאָס טהעאטער איז געשלאָסען.

דער געפילדער איז פון דער ערקלע־רונג נישט געוואָרען קלענער. אדרבה. די געשרייען „האָצמאַך" און „חסיד'על" זענען געוואָרען מיט פופציג פּראָצענט גרעסער און שטארקער.

שלום־מאיר האָט ארויסגעזעהען, אז מיט גוטען וועט מען מיט זיי גאָרניט מאכען. ער האָט געמוזט אָנווענדען זיין אלטען מיטעל, וואס איז איהם געשטאָ־נען אין אלע זיינע נויטען, די סגולה פון „וזרקתי". דאָס הייסט, מע האָט געמוזט זיך מטריח זיין, אויפפאקען די דעקאָראַ־ציעס און ארויסציהען פון דאָרטען דעם שפּריצער און לאָזען א קאלטען שטראָם אויפ'ן „געעהרטען פּובליקום". א מייע־רע סגולה! אין איינע צוויי מינוט איז דער פּלאַץ אָפּגערייניגט געוואָרען און ס'איז פון'ם „געהרטען פּובליקום" נישט געבליבען, איהר זאָלט זאָגען, א נפש.

ערשט דעמאָלט האָט שלום־מאיר אָפּ־געוואָרט אקעגען א פּאָר שעה, און אז אין שטאָדט איז געוואָרען רעכט שטיל, האָט דער דירעקטאָר שטשופאק צענויפ־גענומען די גאנצע טרופּפּע און האָט איינגעלאדען אויך יחיאל דעם כלי־זמר מיט דער גאנצער קאָמפּאניע און איז אוועק מיט זיי אין א קעלער אריין נעמען צו גלעזלעך ווייַן און פערבייסען מיט

נאָהיט, געבען א לעב, ווי גאָט האָט גע־
באָטען.

די טרופּפּע האָט זיך גאָרניט געקאָנט אָפּוואונדערען, וואָס איז דאָס זייער די־רעקטאָר פּלוצים געוואָרען אזוי מילד ? „עפּים טאָקי נור א בער אין וואלד גע'פּגר'ט ! "... אַלע מאָל האָט ער געהייסען געבען נאָך, אליין געטרונקען און געבעטען דעם עולם טרינקען מיט זיין נישט־קלעפּענדיגער שפּראַך :

— וואָס זאָל איך אייך זאָגען איז דאָס א וויין הערט זשע קינדער טרינקט און גיסט !...

סאַמע אין רעכטען טרינקען האָט זיך אונזער שלום־מאיר ארויסגעגליטשט פון דער קאָמפּאַניע, איבערגעלאָזט די גאַנצע חברה אין קעלער, און אליין איז ער, ווי א שטילער שאָטען, אוועק אויף „גאָט'ס גאָס".

קאַפּיטעל 39

אומזיסטע פּחדים

יצחק, בעת אברהם אָבינו האָט איהם געפיהרט צו דער עקדה, האָט געווים נישט בעדאַרפט אזוי ציטערען, ווי עס האָט געציטערט אונזער יונגער העלד נעבאָך, זיצענדיג יענעם שבת־צו־נאַכטס אין וואָגען מיט זיין פריינד האַצמאַך און פאָהרענדיג מיט איהם צו דער באהן קיין פאַלעשטטי און פון דאָרט קיין אונ־געני, צו דער רומענישער גרעניץ. און געציטערט האָט ער, פּשוט, דערפאַר, וואָס טאָמער, א קשיא אויף א מעשה, יאָגט מען איהם נאָך און מע פאַקט איהם און מע ברענגט איהם צוריק קיין האָ־לענעשטי און מע טרייסעלט אוים בּיי איהם... אך ! לייבעל האָט גאָר מורא דערפון צו טראַכטען. בעסער ניט דער־לעבען. בעסער א לעבעדיגער אין טייך אריין...

און לייבעל הערט זיך איין אין'ם לוי־פען פון די פערד, אין'ם קאַטשען זיך פון די רעדער און אינ'ם טרייסלען פון'ם וואָגען. און עס דאַכט זיך איהם, אז עמיצער לויפט איהם נאָך. און ער פיהלט, ווי עס טרייסלען זיך איהם אלע גליעדער פאַר שרעק. פאַר שרעק ? אפשר איז דאָס גאָר פון דער שענער „יאַזדע" ? אז אָך און וועה איז צו זיי ביידען, צו איהם און צו האַצמאַכען ! — זיי זי־צען אין א שענעם וואָגען, עס קאָן די נשמה אויך ארויסטרייסלען. דאָס איז שלום־מאיר'ס קאָפּ געוועזען, מע זאָל באַ־זעצען האַצמאַכען גאַנץ אויבענאָן אויף דער „הארבא" מיט'ן באַגאַזש — ס'זאָל חלילה ניט זיין קיין שאָדען אין די דע־קאָראַציעס.

איצטיגס מאָל האָט שוין אבער האַצ־מאַך געהערט שלום־מאיר'ען מיט'ן די־רעקטאָר מיט זייערע דעקאָראַציעס און מיט זייער גאַנצען טהעאַטער פּונקט ווי דעם פאַראיאָהריגען שניי. האַצמאַך איז שוין, זיצענדיג דאָ אויף'ן וואָגען, אליין געוועזען א דירעקטאָר, אליין געהאַט זיין אייגען טהעאַטער מיט זיין אייגענער טרופּפּע מיט זיינע אייגענע דעקאָראַ־ציעס. ביי האַצמאַכ'ען, פערשטעהט איהר מיך, געפינט זיך אין בוזעם א פּע־קעל אזעלכעס, וואָס וואַרעמט איהם און בריהט איהם, צעטראָגט א באַלזאַם אין אַלע זיינע גליעדער און פילט אָן זיין האַרץ מיט דער גרעסטער פרייד...

דאָס דאָזיגע גוטע פּעקעל האָט איהם איבערגעגעבען שטילערהייד, טאָקי דאָ אויף'ן וואָגען זיצענדיג, זיין יונגער פריינד לייבעל, און די הענד זענען בעת־מעשה געוועזען ביי לייבלען קאַלט און האָ־בען געציטערט, און די צייהן אין מויל האָבען איהם געקלאַפּט, און אליין האָט

דאָס איהם געוואָרפען ווי אין אַ קדחת.

— וויפיעל איז דאָ, ליובעניו ? — פרעגט איהם האָצמאַך שטילערהייד, אָנגעבויגען זיך צו איהם אויפ׳ן אויהער, עס זאָל ניט דערהערען דער בעל־עגלה, וואָס פאָהרט מיט זיי אויפ׳ן וואָגען. נאָר ער איז זיך משער נאָך׳ן פּעקעל, אַז דאָ דאַרף זיין אַ חיבשע „פּותיקא״...

— איך וויים אליין ניט. — ענטפערט איהם לייבעל אויך אויפ׳ן אויהער, און האָצמאַך דערפיהלט, ווי פון לייבעל׳ס מויל זעצט ארוים אַ היטץ.

— וואָס ציטערסט דו, קאָטיקעל ? ס׳איז דיר קאַלט ? — פרעגט איהם האָצמאַך מיט געטרייהשאַפט פון איין עלטערען ברודער.

— ס׳איז מיר וואַ־וואַ־וואַרעם ! — ענטפערט איהם לייבעל קלאַפּענדיג אַ צאָהן אָן אַ צאָהן.

— אזוי? ס׳איז דיר וואַ־וואַ־וואַרעם?

— קרימט איהם איבער האָצמאַך. — אַ בייזע היטץ אויף דיר. אָט וועל איך דיר אָנטהון, ליובעניו, מיין טענדרעווערענדע, וועסט דו זיך מחיה זיין. מיין טענדרעוועערענדע ווארעמט וויא אַ מאַמע.

און האָצמאַך טהוט זיך אַ ווארף און בינדט אויף אַ פּאַק מלבושים און שלעפּט ארוים פון דאָרטען איין אַלטען בגד, שמאַטע שבשמאַטע.

וואָס איז איהם עפּיס געפעלען אָנצורופען אָט די שמאַטע מיט אַזאַ געהויבענעם נאָמען ? עס קאָן זיין, אַז אַמאַל, בעת עס האָט נאָך געהערט צו שטשופּאַקען, איז דאָס טאַקי געווען אַזאַ מין מלבוש, וואָס מע דאַרף עס רופען „טענדעווערענדע״. האָב איך אָבער מורא, אַז דאָס האָט געמוזט זיין שוין לאַנג, זעהר לאַנג. אודאי אין יענע צייטען, ווען אונזער דירעקטאָר, אלבערט שטשופּאַק, איז נאָך גאָר קיין דירעקטאָר נעווען, נאָר אזוי איין אַקטיאָר. און אפשר איז דאָס געווען נאָך דעמאָלט, ווען אונזער שטשופּאַק איז, ניט היינט געדאַכט, ארומגעגאַנגען אויף חתונות, אויף ברית׳ען און אויף פּדיון־הבן׳ס און געזונגען „כל־מקדש״... יעדענפאַלס, בעת שטשופּאַק האָט אוועקגעגעבען דעם דאָזיגען אַלטען בגד דעם קאָמיקער האָצמאַך, האָט ער עטליכע מאָל איבערגעחזר׳ט, אַז דאָס שענקט ער איהם אוועק אויף תמיד, אַ מתנה הייסט עס. און ער האָט זיך דוקא ניט געפוילט צענויפרופען אַלע ארטיסטען בעווייזען זיי, „וואָס פאַר אַ כתנה ער, שטשופּאַק, איז, חע—חע, אַ בעלן אוועקשענקען״. און ער האָט גענומען דרעהען דעם אָרעמען האָצמאַכען אויף אַלע זייטען, זיך געשפּיעגעלט און געקוועלט און בעריהמט זיך אין איין אָטהעם :

— געווען אַמאָל הערט זשע אַן אַנטיקעל פון אַן אויבערמאַנטעל מיט אַ טהייערען קאָלנער פון עכטען סאַמעט און אַ פּעלירינע פון אויבען איז געווען הערט זשע געקויפט הייסט עס אַ פּאַרטיגען אַ מציאָה פון אַ גנב אַ מחיה געווען צו קוקען אָהן ארבעל, חע—חע, זאָל מיין נאָמען ניט הייסען א ל ב ע ר ט!...

אויף שטשופּאַק׳ס רויטע אָהנברעמענדיגע אויגען האָט זיך אַזש בעוויזען אַ טרער. און האָצמאַך האָט אָנגעטהאָן דאָס דאָזיגע טהייערע מלבוש און האָט טאַקי דאָ אויפ׳ן אָרט, הינטער שטשופּאַק׳ס פּלייצעס, גענומען נאָכמאַכען שטשופּאַקען מיט זיין מנושמ׳דיג נעקנייטשט רחמנות־פּנים, מיט זיין צענויפגעשנירעוועט פּיסקעל און מיט זיינע קליינע טרערענדיגע אויגלעך, — אָבער אזוי קונציג, אַז ס׳איז געווען ניט

צו דערקענען, ווער פון די צוויי איז שטשופאַק, און ווער איז האַצמאַך?

פון דעסטוועגן האָט די דאָזיגע טענ־דעוועדענדע גערינגע האַצמאַכן טאַקי ווי א געטרייהע מאַמע. זי איז איהם געוועזן א רעגענמאַנטעל, און איין אונ־טערבעט, און איין איבערבעט, און א קאָלדרע, און א חאַלאַט און וואָס איהר ווילט. און אויך איצט איז זי איהם צו־ביז געקומען אויף איינצוהילען דעם דאָזיגען קליינעם „יאַט", וואָס ציטערט ווי א כשר לעמעלע. און האַצמאַך בויגט זיך אָן צום קליינעם „יאַט" און שעפּט־שעט איהם אויף'ן אויהער און טרייסט איהם, ווי מע טרייסט א קליין קינד:

— וואָס האָסט דו מורא, נאַרעלי? אַקערשט ווי מע זעהט ניט, זענען מיר דאָך אין פּאַלעשטי. דאַרט זעצען מיר זיך אוועק אַלע אויף דער באַהן און מיט'ן טאָג זענען מיר שוין אויף דער גרעניץ, אין אונגערן, און פון אונגערן ביז יאַס איז ניט מעהר ווי א האַלבע שעה פאַהרעכטס. אַזוי אַז ביז מע וועט זיך ביי דיר אין דער היים כאַפּען, וועלען מיר שוין זיין — טיו — טיו!...

פון דעם דאָזיגען פרעהליכען געדאַנק צעלאַכט זיך האַצמאַך מיט א שטילען געלעכטער און פערהוסט זיך און שעלט דעם הוסט מיט טוידטע קללות.

ליבעל הערט אבער ניט, וואָס האַצ־מאַך רעדט צו איהם. ליבעל ציטערט. ער וואָלט געמעגט שווערען, אַז ער הערט עמיצען לויפען נאָך'ן וואָגען און סאָפּען: „האַ־ע! האַ־ע! האַ־ע!"...

און וויפיעל דער שרעק איז ניט גרוים, שמעקט ער אַרוים דעם קאָפּ פון דער טענדעווערענדע, טהוט א קוק צוריק און דערזעהט — זיין אַלטען פריינד מער־קויש!... „ווי קומט אהער מערקוש?

עס פאָהרט אודאי עמיצער פון'ם הויף און מערקוש לויפט אויף צו פריהער"...

אַזוי טראַכט זיך ליבעל און עס בעד־שלאָגט איהם א קאַלטער שוויים. און איידער ער האָט צייט נאָך א מאָל א קוק טהון צוריק, דערהערט ער — עמי־צער פון הינטען יאָגט מיט א הוק און מיט א פייף און מיט א קנאַק פון דער בייטש. „פּערפּאַלען!" — טראַכט זיך אונזער יונגער העלד און איז גרייט אויף אַלסדינג. נאָר עס לאָזט זיך אויס א נעכטיגער טאָג. דאָס איז אָנגעלאָפען פון הינטען שמעון־דוד דער בעל־עגלה מיט זיין בויד און איז אַרוים צו זייער שמיי־סער מיט זיין שפּראַך, האַלב אויף מאָל־דאַוואַניש. האַלב אויף יודיש, און לשון־קודש אויך אינמיטען:

— וחלקלקות — נאָך שלעפּסט דו זיך, דו מאַגאַר איינער, דו שלעפּעריגער מלאך? און איך האָב געמיינט, אַז דו ביזט שוין העכער האַלב אין פּאַלעשטי. ברע! גיב אָט דעם טורבאַטען פוס אָנצו־הערניש אין זייט אריין, אָדער מיט דער פוזשעלע איבער די רגלים, ווארום ער געהט מיר עפּעס שלא כדרכו.

און שמעון־דוד וואַרט ניט ביז יענער זאָל עס טהון און דערלאַנגט בעסער־אַליין מיט דער בייטש דעם טורבאַטען פוס איבער די רגלים און זאָגט צום שמייסער

— ברע! אַז דו וועסט קומען קיין פּאַלעשטי, זאָלסט דו זאָגען דער איבע־ריגער חבריא, אַז איך האָב געהייסען פאַ־סען פערד און פאָהרען צוריק אהיים, נישט וואַרטען אויף מיר. דו הערסט, וואָס מע דברט. צי דו שלאָפסט? וויאָ, קינדער, וויאָ — וויאָ!

אַזוי לאָזט אויס שמעון־דוד מיט א טשמאָק צו זיינע פערדלעך און נעמט זיך

פערקערעווען דעם וואָגען רעכטס, און אונזער יונגער העלד ווישט זיך דעם שווייס און דאנקט גאָט, וואָס דער שרעק איז אריבער בשלום, און ער שטעקט ארויס פאוואָלינקע דעם קאָפּ פון דער טענדעווערענדע און טהוט א קוק מיט איין אויג צוריק, און עס טהוט איהם א בליאסק פון שמעון־דוד׳ס בויד ארויס א פּאָר גוט־בעקאנטע שווארצע גליהענ־דע ציגיינער־אויגען. לייבעל טהוט זיך א הויב אויף פון׳ם אָרט, א רייס ארויס פון דער טענדעווערענדע און קענען זיין אייגענעם ווילען חאפּט זיך ארויס ביי איהם א געשריי : „רייזעל !“... נאָר איידער דאָס וואָרט דערגרייכט צו שמעון־דוד׳ס בויד, האָט יענער זיך שוין אויסגעקערעוועט און מיט א הוק און מיט א פייף און מיט א קנאק פון דער בייטש נעמט ער זיך גאָר אויף איין אנדער וועג, עפּיס ווי ער וואָלט פאָהרען צוריק. גיך ווערד די בויד פערשוואונדען, לאָזט איבער נאָך זיך א געדיכטען שטויב מיט א גערוך פון פערד, אויסגעמישט מיט א ריח פון סמאָלע.

קאַפּיטעל 40.

קשיות מיט קשיות

„א מענש, אז ער איז אין שרעק, קאָ־נען זיך איהם אויסווייזען אזעלכע זאכען, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען“...

אזוי טראכט זיך אונזער יונגער העלד, זיצענדיג מיט האָצמאכען אויף׳ן וואָגען, אויבען, אויף די דעקאָראציעס. „פון וואַ־נען האָט זיך צו איהם גענומען אזא גע־דאנק, אז ביי שמעון־דוד דעם בעל־עגלה אין בויד זיצט רייזעל ? ווען דאָס זאָל זיין רייזעל, פרעגט זיך א קשיא : וואָס האָט מען פערקערעוועט מיט איהר אהין, גאָר אויף איין אנדער וועג ? פאָהרען זיי דענן ניט ביידע אין איין אָרט ארייַן ?“...

אזעלכע קשיות פרעגט לייבעל ביי זיך אליין און ער דרעהט אוים דעם קאָפּ צו־ריק און טהוט נאָך א מאָל א קוק אהין, וואו שמעון־דוד׳ס בויד איז נעלם געוואָ־רען, און ער בעגעגענט זיך מיט די אוי־גען פון זיין פריינד טערקוש, וואָס לויפט איהם אלץ נאָך׳ן וואָגען מיט איין ארויס־געשטעלטע צונג. „אָט נארישער הונד !“ — קלערט זיך לייבעל, און עס פערקלעמט איהם ביי׳ם הארצן, און ער האָט רחמנות אויף זיין אלטען געטרייען פריינד טער־קוש, וואָס בלייבט נעבאך עלענד, איינער אליין. „און דער לאָשעס נעבאך — טראכט ער זיך — בלייבט דענן ניט עלענד, איינער אליין ?“...

— א חלירע זאָל קומען אויף זיי ביי־דען ! — רופט זיך אָן האָצמאך.

— אויף וועמען זאָל קומען א חלירע? — פרעגט איהם לייבעל פערוואונדערט.

— אויף וועמען ? טאקי אויף מיין שטשופאקען מיט אָט דעם ממזר שלום מאיר, וויא זיי האָבען זיך דאָס אביסעל צעלייגט ביי אָט דעם שמעון־דוד׳ען אין ־ויד טאקי נור, ווי ביי זייער טאטען אין וויינגאָרטען !

לייבעל קוקט אויף האָצמאכ׳ען נאָך מעהר פערוואונדערט ; ער האָט נישט געזעהען ביי שמעון־דוד׳ען אין בויד, דאכט זיך, קיינעם, א חוץ רייזלען. וואָס טהוט זיך דאָ ?...

און האָצמאך האָט זיך זיינס אין זינען. איהם אינטערעסירט שטשופאק און זיין פליגעל־אדיוטאנט שלום־מאיר. ער רעדט ווי צו זיך אליין :

— איין זאך פערשטעה איך ניט, חאָטש האק מיר אראָפּ דעם קאָפּ : וועל־כע שווארצע יאָהר האָבען זיי פערקערע־

ווערט צוריק ? מע דאַרף א פרעג טהון אַט דעם שלעפעריגען האָז. עה, פעטער! שטעהט אויף צו סליחות! — זאָגט האַצמאַך צום שמייסער. — האָט קיין פאַראיבעל ניט, וואס מע האָט אייך אי־בערגעשלאָגען סאמע אין רעכטען שלאָף. קאָנט איהר מיר ניט זאָגען, למשל, וואו־הין געהט אָט א יענער וועג, וואָס אייער שמעון־דוד האָט זיך גאָר־וואס אהין א נעם געטהאָן ?

— הע ? אָט א יענער שליאך ? — ענטפערט איהם דער שמייסער און דרעהט אוים צו איהם א פערשלאָפען פנים. — מיט אָט א יענעם שליאך פאָהרט מען אז מע וויל פאָהרען קיין נאָוואָסעליץ.

— קיין נאָוואָסעליץ גאָר ?

— הע ? קיין נאָוואָסעליץ.

— ווי קומט אהער נאָוואָסעליץ ? מיר פאָהרען דענן קיין נאָוואָסעליץ ? מיר פאָהרען דאָך קיין אונגעני.

— הע ? מיר פאָהרען קיין פאלעשטי פאָהרען מיר.

— איך ווייס, — זאָגט איהם האַצ־מאַך, — אז קיין פאלעשטי. פאלעשטי איז דיא סטאַנציע, וואָס מע פאָהרט פון דאָרט מיט דער באהן קיין אונגעני. אונ־געני איז די רומענישע גרעניץ. און נאָ־וואָסעליץ איז דאָך גאָר אן אנדער גרעניץ.

דער שמייסער האפט זיך אויף וויעדער ווי פון׳ם שלאָף.

— הע ? אן אנדער גרעניץ — זאָגט איהר ? יאָ, אנ׳אנדער גרעניץ.

— וואס זשע זאָגט איהר: נאָוואָסע־ליץ ? — פרעגט איהם האַצמאַך שוין מיט כעס.

— הע ? דער שליאך, זאָג איך, איז קיין נאָוואָסעליץ. מיט א יענעם שליאך, זאָג איך, פאָהרט מען, אז מע וויל פאָה־רען, זאָג איך, קיין נאָוואָסעליץ.

— קיין נאָוואָסעליץ ? ווי קומט אהער נאָוואָסעליץ ? מיר פאָהרען דענן קיין נאָסוואָסעליץ ? מיר פאָהרען דאָך קיין אונגעני! — שרייעט צו איהם האַצמאַך מיט אלע כחות.

— הע ? מיר פאָהרען קיין פאלעשטי פאָהרען מיר.

— א, גע׳הרג׳עט זאָלסט דו ווערען פון א שטיין! איך זאָג איהם אונגעני, זאָגט ער מיר פאלעשטי! הייַנט גאָר שמועס זיך אוים מיט א בעל־עגל׳צי!

האַצמאַך טהוט א שפּיי אויף׳ן שמיי־סער און רופט זיך אָן צו לייבלען שטיל:

— אָט א יאָלד!

לייבעל הערט איהם אבער ניט. ליי־בעל׳ס קאָפּ ארבייט און פרעגט קשיות מיט קשיות, און דער הויפט פון אלע קשות: „ו ו א ס   א י ז   מ י ט   ר י י ז ל ע ן ?"...

— ווייסט דו, וואָס איך וועל דיר זאָ־גען, מיין טהייער שפּיעלפויגעל ? — מאכט צו איהם האַצמאַך. — איך האָב מורא, אז מיין שטשופּאַק מיט אָט דעם ממזר שלום־מאיר האָבען עפּים פאַר־געסען אויף דער סטאַנציע און האָבען זיך אומגעקעהרט צוריק קיין האָלענעש־טי פרעגט זיך אבער א קשיא (דאָ פער־רוקט האַצמאַך דאָס קאפּעלישעל ארויף און רעדט ווי צו זיך אליין): וואס האָט שמעון־דוד אנגעזאָגט די איבעריגע בעלי־עגלות, אז מע זאָל אויף איהם ניט ווארטען ? עפּים נישט גלאַט דער פסוק. (האַצמאַך גלעט זיך מיט דער האַנד, גלייך ווי עס וואָלט ביי איהם זיין א באָרד.) על־כן דאַרפען מיר לערנען דעם פשט, אז אָט דער יוד איז גערעכט. (ער ווייזט אויף׳ן שמייסער) דאָס הייסט, אז זיי זענען טאַקי אוועקגעפאָהרען צו

אַלדע שווארצע יאָהר ערגיץ מיט'ן שליאַך, וואָס מע פאָהרט קיין נאָוואָסע־לקיץ. איי, די קשיא (דאָס זאָגט האַצמאַך מיט א ניגון פון דער גמרא און טהוט א קוועטש מיט'ן גראָבען פינגער) — איי, די קשיא וואס ? למאי האָבען זיי אָפּגעשיקט די גאנצע טרופּע מיט די דעקאָראַציעס צו דער רומענישער גרע־ניץ, און אליין זענען זיי משוגע געוואָרען, ביי זיי בליב עס, און האָבען זיך אוועקגעלאָזט דער רוח ווייסט וואוהין?

האַצמאַך בלייבט זיצען מיט'ן גראָבען פינגער א ווײלע אָהן לשון, און נאָכדעם ענטפערט ער זיך אליין מיט'ן זעלבען ניגון פון דער גמרא :

— תיקו — בלייבט א קשיא !

* * *

אין די ווייטערע קאפּיטלעך פון אונזער ראָמאַן וועט ווערד פערענטפערט די דאָזיגע קשיא, ווי אלע איבעריגע קשיות.

סוף ערשטער טהייל

צווייטער טהייל

קאפיטעל 41.

אוריאל אקאסטא

„חאלצמאן, שוואלב עט קאמפ."

— אט דאס איז דער נאמען פון א יודיש וואנדער־טהעאטער, וואס האט ארומגעבלאנזעט א שטיק צייט פון שטאדט צו שטאדט איבער רומעניע, גאליציע, בוקאווינא און אנדערע לענדער און האט מרעיש עולם געווען. דאס דאזיגע בלאנזענדע יודישע טהעאטער האט פערבלאנזעט אויך אין אזעלכע גרויסע שטעדט, ווי וויען, בערלין און אפילו פאריז. און אויך דארטען האט זיך עס קונה־שם געווען, אויפגעקאכט די וועלט און געמאכט רעדען דעם עולם אומעדום, אין אלע יודישע און ניט־יודישע צייטונגען. ווען מיר זאלען וועלען אנגעמען פאר גוט געלד אלסדינג, וואס אין יענער צייט איז געשריעבען געווארען וועגען דעם טהעאטער אויף די בלעטער, וועלען מיר מוזען צוגעבען, אז אפנים טאקי לא קם כמוהו — ס'איז נאך אזעלכס ניט געווען ביי יודען.

וואס זשע איז דאס געווען פאר א מין טהעאטער? און מיט וואס האט זיך עס אזוי אויסגעצייכענט?

דאס איז געווען עפיס גאר א מאדנע, נישט קיין געוועהנליך יודיש טהעאטער. א טהעאטער אהן א „בילד־שענע פרימאדאנא", וואס, אויף טהעאטער־לשון גערעדט, זאל זי „ציהען פולע הייזער". א טהעאטער אהן א קאמיקער א פארשלעפטע קרענק, וואס דאס פובליקום זאל נאך איהם זיין די כפרה. א טהעאטער אהן געזאנג, אהן טענץ און אהן האפקעס, וואס דאס יודישע פובליקום אין יענער צייט האט אזוי ליעב געהאט און האט דאס נאך היינט אויך נישט פיטר. מע קאן זאגען, אז דאס גאנצע טהעאטער האט זיך געהאלטען מעהר נישט, ווי אויף איין פארשוין, אויף איין ארטיסט, אויף נאך גאר א יונגען אויפגעהענדען שטערן מיט'ן נאמען ראפאלעסקא.

ווער איז אט דער ראפאלעסקא? פון וואנען האט ער זיך גענומען? — דאס האבען נישט פיעל געוואוסט. אלע אבער האבען געהערט, אז עס פאהרט ארום עפיס א יודישע טרופפע מיט עפיס איינעם א ראפאלעסקא, וואס מע דערצעהלט פון איהם חדושים אין די בלעטער און ס'איז דעריבער כדאי איהם צו זעהן. ווארום וועדליג די בלעטער שרייבען אויף איהם, דארף עס זיין עפיס א מין כשופמאכער, „וואס מאכט פון שניי גאר מעלקעס". נישט נור יודען, אפילו כריסטען האבען נישט געקאנט פון איהם אפלויבען זיך. (און וויבאלד כריסטען לויבען, איז דאך שוין ניטא וואס צו רעדען!) זיי האבען געזאגט אויף איהם און געשריעבען אין די צייטונגען, אז דאס וואכסט א צווייטער זאנענטאל, א בארנאיי, א פאסספארט, א אירווינג, א ראססי און נאך כדומה אזעלכע גרויסע נעמען האט מען אויסגענוצט, און מע איז געגאנגען אנקוקען דעם יונגען בעריהמטען כשופמאכער און מע האט בעוואונדערט דעם גלענצענדען שטערן, וואס האט זיך בעוויזען אויף'ן הימעל פון דער יודישער סצענע.

מיט וואָס זשע, אייגענטליך, האָט דער דאָזיגער יונגער ארטיסט גענומען דעם עולם? מיט ווילדע געשרייען, קולות וברקים, משונה'דיגע גרימאסען? ניין. מיט זיין קאָקעטיש האַלטען זיך אויף דער ביהנע, ווי עס טהוען א סך יודישע אר־טיסטען? מיט טראַגישע ברייטע שפּאַ־נען, ווי אויף פּרוזשינעס? אָדער מיט אַנדערע מעלאָדראַמאַטישע עפעקטען? אויך ניין. מיט וואָס זשע פּאָרט האָט ער גענומען דעם עולם אויף זיכער? — אויסגענומען האָט ער, לויט די רעצענ־זענטען פון יענער צייט האָבען געשרי־בען, נור מיט איין זאַך: מיט דעם, וואָס „ער איז אומעדום און אלע מאָל איינפאַך ערנסט, פּראָסט נאַאיוו, אמת'דיג, ווי דער אמת אליין, נאַ־טירליך, ווי די נאַטור".

„די גאַנצע יודישע וואַנדער־טרופּפּע— שרייבט איינער א רעצענזענט — איז ניט ווערטה א שאָס פּולווער. דאָס יודי־שע טהעאַטער אָהן ראַפּאַלעסקאַ'ן איז, ווי אלע יודישע טהעאַטערס, א באַלאַגאַן, א פּורים־שפּיעל, פינסטער־חושך, טוידט ווי א בית־הקברות. און פון דער מינוט וואָס אויף דער ביהנע טרעט אויף ראַ־פּאַלעסקאַ, אַזוי ווערד ליכטיג אין אלע ווינקעלעך. ליכטיג און ווארעם און היימליך, און אלעס לעבט, אלעס בעו־וועגט זיך. דאָס איז נישט מעהר קיין ביהנע, קיין טהעאַטער. דאָס איז שוין דאָס לעבען אליין".

בעזונדער האָט זיך אָט דער ראַפּאַ־לעסקאַ בעריהמט געמאַכט אין דער ראָל פון אוריאל אקאָסטא. „איך בין געווען — שרייבט איינער א טהעאַטער־קריטי־קער — איך בין נעכטען געווען אין יודישען וואַנדער־טהעאַטער „האָלצמאַן, שוואָלב עט קאָמפּ." מע האָט געגעבען „אוריאל אקאָסטא". איך האָב געזעהען דעם אויפגעהענדען שטערן, דעם וואונ־דערליכען ארטיסט ראַפּאַלעסקאַ אין דער ראָל פון אקאָסטא, און איך פיהל, אז איך בין נישט אימשטאַנד צו בעשריי־בען דעם טיעפען איינדרוק, וואָס דער יונגער ארטיסט האָט אויף מיר גע־מאַכט"...

פרעגט זיך א קשיא אויף'ן רעצענ־זענט: וויבאַלד אז דו פיהלסט, אז דו ביזט ניט אימשטאַנד צו בעשרייבען, ווער זשע, שוטה, נויט דיך זאָלסט בע־שרייבען? עס רעדט זיך אָבער נור אַזוי. דער זעלבער רעצענזענט בעשרייבט אויף גאַנצע דריטהאַלבען קאָלומס, קרוב צו דרייהונדערט שורות, דעם איינדרוק, וואָס דער דאָזיגער ארטיסט האָט אויף איהם געמאַכט, און לאָזען לאָזט ער אויס בזה הלשון:

„אך, ווען קאַרל גוצקאָוו, דער פער־פאַסער פון „אוריאל אקאָסטא", זאָל אויפשטעהען פון קבר און א קוק טהון, וואָס פאַר איין אקאָסטא אָט דער ראַפּאַ־לעסקאָ האָט איהם בעשאַפען!"..

אָט אַזוי האָבען געשריבען אויף איהם די קריטיקער, די רעצענזענטען. און דאָס פּובליקום? וואָס האָט געזאָגט דאָס יודי־שע פּובליקום? דאָס יודישע פּובלי־קום, וואָס איז נאָך ביז היינטיגען טאָג נישט אַזוי שטאַרק צעבאַלעוועט נישט מיט טהעאַטער, נישט מיט גוטע פּיעסען, נישט מיט בעריהמטע ארטיסטען, איז געלאָפען אויף חדושים אָנקוקען דעם דאָ־זיגען אויפגעהענדען שטערן, אָט דעם כושפמאַכער ראַפּאַלעסקאָ. מע האָט בע־לעגערט דאָס טהעאַטער, זיך געשלאָגען פאַר בילעטען און געפּאַטשט בראַוואָ וואָס די וועלט שטעהט. און חאָטש דאָס פּובליקום איז געלאָפען נישט אַזוי פאַר גרויס מבינות, ווי איבער דעם, וואָס „א וועלט איז ניט משוגע", פון דעסטוועגען

האָט כמעט יעדער, זיצענדיג אין טהעאַטער, געפיהלט, אז ער זעהט פאַר זיך עפּיס א נייעס, עפּיס א אונגעהייערען כח, איין אויסערגעוועהנליכע פערבאָרגענע קראפט. עס טרעט אויף פאַר אייך א מענש, וואָס מיט פּשוט'ע ווערטער, דאכט זיך, אזוי פּראָסט, אזוי נאטירליך, אָהן קונצען, ריהרט ער אָן אלע אייערע סטרונעס, וועקט אויף אין אייך פערבאָרגענע געדאנקען, פערשלאָפענע געפיהלען, און א גרינג פרעסטעל לויפט דורך איבער אייער לייב, און איהר פיהלט מיט איהם, און איהר לעבט מיט איהם, און איהר קענט נישט אפּרייסען פון איהם אייער אויג ,און אז ער פערלאָזט די ביהנע, רייסט זיך ארויס ניט ווילענדיג ביי אייך א געשריי : בראוואָ !

עס איז קיין חדוש ניט, ווי באלד אזוי, וואָס דאָס פּובליקום איז נייגעהריג געווען צו וויסען, ווער איז ער, אָט דער דזשאָזיגער כשופמאכער, אָט דער יונגער ארטיסט ? פון וואנען שטאמט ער ? וואו האָט ער געשטודיערט ? פון וואנען האָט זיך צו איהם גענומען אזא ריעזענקראפט ? ווי זעהט ער אויס אין לעבען, ניט אויף דער סצענע ? ווי איז זיין אמת'ער נאָמען ? און מאלע וואָס דאָס יודישע פּובליקום איז א בעלן צו וויסען! נאָר וויפיעל אָט די נייגעהריגע בעלנים האָבען זיך ניט געבראָכען די מחות, וויפיעל זיי האָבען זיך ניט געגריבעלט און געגרונטעוועט, האָבען זיי נישט געקאָנט מעהר ארויסבעקומען אויסער דעם, אז אָט דער וואונדערליכער ארטיסט הייסט לעאָ ראפאלעסקא, אז שטאמען שטאמט ער פון רומענישע, פון בוקארעשט, און אז ער איז נאָך גאָר א יונגערמאַן, אלט ערשט א יאָהר אכטצעהן — און מעהר האָבען זיי נישט געקאָנט דערגרונטעוועען קיין זאך.

אונזער לעזער אָבער, וואָס געדענקט דעם ערשטען טהייל פון אונזער ראָמאן, האָט געוויס פון'ם ערשטען ארויסטריט שוין בעדארפט שטויסען זיך, אז דער דזשאָזיגער לעאָ ראפאלעסקאָ פון בוקארעשט איז נישט קיין אנדערער, נאָר אונזער יונגער העלד לייבעל ראפאלאָוויטש, בענ׳י ראפאלאָוויטשעס זוהנדעל פון האָלענעשטי.

ווי אזוי איז דאָס געוואָרען פון לייבעל ראפאלאָוויטש אזא בעריהמטער ארטיסט לעאָ ראפאלעסקאָ ? וואָס איז מיט איהם פאָרגעקומען אין פערלויף פון די עטליכע יאהר ? און די אלע איבעריגע פּארשוינען פון אונזער אמת'ע ערצעהלונג — וואָס הערט זיך עפּיס מיט זיי ? וואו זענען זיי געווען די גאנצע צייט ? וואס מאַכען זיי ? און וואו זענען זיי אצינד ?

א ביסעלע געדולד, מיינע ליעבע פריינד, מיר ועלען אייך אלעס, אלעס דערצעהלען.

קאפּיטעל 42.

דירעקטאָר האָלצמאַן

מיר האָבען די עהרע אייך פאָרצושטעלען דעם דירעקטאָר פון דער בעריהמטער בלאָנזשענדער טרופּפּע „האָלצמאַן, שוואלב עט קאָמפּ.“—דעם הערר האָלצמאַן אליין.

בערנהארד האָלצמאַן איז א פּארשוין א הויכער, א דארער, א ביסעל איין איינגעהויקערטער. טראָגט א הויכען צילינדער מיט א ווייסע וועסטע מיט גאָלדענע קנעפּלעך דאָס פּנים געגאָלט, נאָר קרענקליך־געל מיט צוויי קליינע שווארצע באקענבערד־קאָטלעטלעך. א פּאָר קארע שארפע שפּיציגע אויגען זיצען א ביסעל צו־טיעף אין שטערן און זאָגען עדות, אז דער מענש איז נישט קיין געזונדער. דערצו האָט ער נאָך א קורצען אָטהעם

מיט א מאָדנע הוסטעל, וואס ער קאָן פון דעם ניט פּטור ווערען. ער איז שוין געווען מיט דעם ביי וויפיעל דאָקטוירים, זאָגען זיי, אז ס'איז נישט געפעהרליך. מע קאָן, זאָגען זיי, מיט דעם אָדער אָפּלעבען יאהרען און יאָהרען, אָדער אין א שענע פריהמאָרגען נעמען און אָפּזאָגען די עטליכע גילדען... אודאי איז כדאי יזוי פיעל צו לערנען, שטודירען אויף דאָקטאָר, בכדי מע זאָל נאָכדעם קאָנען אזוי זאָגען נביאות...

דער דירעקטאָר האָלצמאַן ווייסט בעסער פון אלע דאָקטוירים, וואָס פאר א מין הוסט ביי איהם איז. זיי נעבען איהם איין עצה, ער זאָל זיך דורכפאָהרען ערגיץ אהין, אין די וויטע ווארעמע לענדער, דאָרט וואו ס'איז דאָ א סך זונן, פרישע לופט, און דער עיקר — וואו מע קאָן זיך גוט אויסרוהען. חכמים ! ס'איז גרינג צו זאָגען — דורכפאָהרען זיך אויסרוהען ! און וואָס וועט זיין מיט'ן „חדר", דאָס הייסט, מיט'ן טהעאטער און מיט די ארטיסטען ? „ס'איז אזוי אויך — קלאָגט זיך האָלצמאַן — פאַרהאן גענוג „שטיגוטערעס", וואָס שארפען די צייהן אויף זיין טרופּפּע, און בעלנים, וואָס ווילען לייגען א יד אויף זיין ראפּאָלעסקאָ'ן. אזוי לאנג קרענקען זיי אויף חלירע, ווי לאנג ער וועט איהם ארויסלאָזען פון זיינע הענד ! קארג האָט ער זיך אנגעמאָרדעוועט ביז ער האָט געמאכט פון דעם דאָזיגען „יאט" א בעריהמטען ארטיסט ? וואָס וואָלט פון איהם געווען, למשל, ווען נישט ער, האָלצמאַן ? א פּאַנסקיצאַפּ וואָלט פון איהם אויסגעוואכסען, א יאָלד שביאָלדען"...

איך מיין, אז נאָך דער דאָזיגער אונז גוט בעקאַנטער בלומענשפּראַך איז שוין איבעריג צו זאָגען, אז אָט דער דירעקטאָר, בערנהאַרד האָלצמאַן, איז נישט קיין אנדערער, נאָר אונזער אלטער גוטער פריינד האָצמאַך.

יאָ, דאָס איז האָצמאַך. דער זעלבער האָצמאַך, נאָר אונטער א נייער שאָלעכץ, אין א נייער ראָל, אין דער ראָל פון א דירעקטאָר. האָצמאַך איז שוין אויס האָצמאַך, אויס קאָמיקער. ער שפּיעלט שוין מעהר ניט אין טהעאטער. ער טאַנצט שוין מעהר נישט און זינגט שוין מעהר נישט „יאָך בין מיר א חסיד'על". אויס. ער האָט שוין אויף דער ביהנע גאָרניט וואָס צו טהון, אויסער דעם, וואָס ער איז בעל-הבית, אנטרעפּרענער און רעזשיסער. פערגעסט ניט, ער איז דירעקטאָר פון א טרופּפּע. טראָגט אויף'ן קאָפּ א טהעאטער, וואָס וואַנדערט ארום איבער דער גרויסער וועלט און בעקומט א נאָמען. ער פערדיענט שוין, דאַנקען גאָט, שען געלד און קלויבט א מטבע צו א מטבע, וויל זיך מאכען א קאַפּיטאַל און ערשט דעמאָלט זיך אָפּרוהען. מיר זענען זיך מודה, אז אונז איז זעהר אנגענעהם אריינצופיהרען אונזער לעזער צום נייעם דירעקטאָר בערנהאַרד האָלצמאַן (לאָמיר איהם צוליעב טהון און מעהר נישט רופען „האָצמאַך" ; עס פּאַסט נישט פאר א דירעקטאָר). דער דירעקטאָר האָלצמאַן האָט, דאַנקען גאָט, א הויז, א פאַמיליע. אמת, קיין ווייב האָט ער נאָך נישט און וועט נישט האָבען ווייל ער וועט לעבען. אזוי זאָגט האָלצמאַן אליין. און שולדיג איז אין דעם דער דירעקטאָר שטשופּאַק'ס פּליגעל־אדיוטאַנט שלום־מאיר.

— אָט דער ממזר, פאַרהאַפּט זאָל ער ווערען, האָט זעהר חשק געהאַט מיך פאַרשלייערען פאַר זיין שוועסטער די

חלירע, אַ חלירע זאָל קומען אויף זיי ביידען מיט מיין הוסט אינאיינעם!

האָלצמאַן פערהוסט זיך אויש. עס ברענט אין איהם אַ פייער נאָך איצטער, אַז ער דערמאַנט זיך אָן יענער ביטערער צייט, ווען ער האָט נאָך געהייסען האָצמאַך און האָט געפּוצט שטשופּאַקען די שטיוועל, ניט היינט גערדאַכט, און אָן דעם שידוך, וואָס שלום־מאיר האָט איהם גערעדט, געוואָלט חתונה מאַכען פאַר זיין שוועסטער עטעל־דבורה... וואָס, אייגענטליך, איז פאַרגעקומען צווישען דעם אמאָליגען קאָמיקער האָצמאַך מיט שלום־מאיר'ס שוועסטער עטעל־דבורה אין פאַר וואָס האָט זי ביי איהם קיין אַנדער נאָמען ניט אַחוץ „חלירע" — דאָס איז אַ סוד, וואָס קיינער טאָר עס נישט וויסען... איין זאַך איז קלאָר, אַז דער דירעקטאָר האָלצמאַן האָט גע־ געבען דאָס וואָרט און געשוואָרען ביי'ם נאָמען פון זיין טאַטען אויף יענער וועלט, — ער איז ביי איהם טהייער, — אַז ער וועט קיין מאָל, קיין מאָל ניט חתונה האָבען, מע זאָל איהם אָנשיטען אָט די שטוב מיט געלד!.. געשוואָרען — איז פאַרפאַלען. אמת, ער האָט אַ פאָר מאָל שיער־שיער ניט געבראָכען די שבועה. האָט מען איהם געגעבען אָנצו־ הערעניש (אפילו זעהר גראָבליך), אַז אַ פּגירה ווי ער, וואָס שטעהט מיט איין פוס אויף יענער וועלט, דאַרף חתונה האָבען נור פאַר'ן מלאך־המות... האָט האָלצמאַן דערויף געענטפערט, אַז ער האָט זיי אין דער ערד מיט די ביינער, ער וועט זיי מיט גאָט'ס הילף זאָלעמען איבערלעבען! — און פאַר גרוים צאָרנ־ וועהטיג האָט ער זיך מיישב געווען און האָט גאָר אויסגעשריעבען פון דערהיים די מאַמע שרה־ברכה מיט דער שוועס־ טער זלאַטקע. פון דעמאָלט אָן איז די מאַמע שרה־ברכה ביי איהם די גאַנצע בעל־הבית'טע, און די שוועסטער זלאַט־ קע איז ביי איהם געוואָרען אין איין האַלב יאָהר איין אַקטריסע גלייך מיט אַלע אַקטריסעס. דערצו איז זלאַטקע נישט קיין מיאוס מיידעל. און חאָטש זי איז נאָך גאָר אַ יונג קינד און אַ שע־ מעוודיגע, האָט רויטע הענד מיט אַ רויט שפּיצעכיג נעזעל, נאָר נישקשה. אזוי פיעל מכות זאָלען זיך זעצען די שונאים, וויפיעל חתנים עס שרב'ענען זיך צו איהר, אַקטיאָרען און ניט קיין אַקטיאָ־ רען. אפילו האָלצמאַנ'ס שותף שוואַלב, מיט וועלכען מיר וועלען זיך אין גיכען בעקענען, האָט אויך געגעבען אָנצוהע־ רעניש זיין שותף האָלצמאַנ'ען, אַז ער וואָלט זיך ניט אָפּגעזאָגט פון זיין שוועסטערעל.

— האַלט זיך איין! — האָט איהם האָלצמאַן אָפּגעהאַקט אויף זיין לשון. — ביזט ניט קראַנק צו־קוואַרען אַ קור־ צע צייט ביז מיר וועלען זיך ארומקוקען וואו מיר זענען אין דער וועלט...

דאָס איז אָבער געווען נישט־מעהר אַז איין אויסרעד. ווארום האָלצמאַנ'ען איז דער דאָזיגער שידוך מיט שוואַלבען דוקא געווען צום האַרצען. האָט ער אָבער געהאַט איין אַנדער ארויסקוק. אַנ־ דערע פּלענער האָבען זיך געוועבט ביי איהם אין מח, פון וועלכע מיר וועלען מסתמא אין גיכען געוואָהר ווערען.

קאַפּיטעל 43

"טערטעל־מערטעל"

מיר בעטען דעם לעזער זיך מטריח זיין מיט אונז אין דעם אַלטען־אַלטען טשערנאָוויץ, די הויפּטשטאָדט פון דער בוקאָווינאַ. סאַמע אין מיטען מאַרק, מיט די פענסטער צו די געוועלבען ארוים, שטעהט מיט גדלות און מיט

רעספעקט צו זיך אליין א גרויס האָטעל מיט'ן נאָמען „צום שווארצען האָהן" און קוקט ארויס אויף געסט. גאָט מעג איהם העלפען. פון דעם וואנדער־טהעאַטער „האַלצמאַן, שוואלב עט קאָמפּ." וועט זיך „דער שווארצער האָהן" די הענד ניט צעפיהרען. די גאנצע טרופּפּע פּערנעמט בסך־הכל אזעלכע דריי־פיער חדרים און עסען עסען זיי אין א יודי־שער גאָרקיך, אי דאָס — ניט אלע, ווארום ניט יעדער ארטיסט האָט מיט וואָס צו צאָהלען. ובפרט סוף חודש, אז עס טרעטען אריין די „אומריינע טעג" — דעמאָלט לעבט מען פון דעם, וואָס מע שטודירט די ראָלען, מע מאכט פּראָבען און מע שפּיעלט אין „מערטעל־מערטעל". דאָס איז אזא מין קאָרטען־שפּיעל, וואָס האָט אין זיך אלע מעלות: מע דארף ניט צולייגען קיין קאָפּ, מע דארף ניט האָבען קיין בעשטימטען צאָהל מענשען אויף צו שפּיעלען און מע קאָן שפּיעלען ווי אזוי מע וויל, אפילו שטעהענדיג. דעריבער טאַקי האַלטען פון דעם אקטיאָרען, כלי־זמר, פּריקאזטשיקעס און בכלל מענשען, וואָס האָבען קיין צייט ניט און ווילען א שפּיעל טהון חאַפּענדיג, על רגל אחת.

איז דעם חדר, וואו די חברה שפּיע־לען אין „מערטעל־מערטעל", איז אזוי אָנגערויכערט, אז קוים־קוים וואס מע זעהט, ווער דאָרט געפינט זיך, חאָטש ס'איז בייטאָג און די זונן שיינט. גאנץ אויבענאָן ביים טיש, איבער א גרויסען טעלער, זיצט רער באַנקיר. איצטיגעס מאָל האַלט די באַנק האַלצמאַנ'ס שותף, איזאַק שוואלב. א געגאָלטער פּארשוין מיט א מורא'דיג רויט פּנים, וואָס זעהט אויס גלייך ווי מע האָט גענומען און מע האָט איהם אָפּגעשונדען די הויט. און דערצו נאָך איז ער אויפגערעגט און היצט זיך זעהר שטארק. ער לייגט אויס די קאָרטען, א קלאָס נאָך א קלאָס, און ווערד בעגראָבען „אזוי ווי קורח". כמעט יעדע קאָרט שלאָגט איהם „ווי א בעס־טיע" און איבער דעם, וואָס ער מוז אויסצאָהלען יעדען בעזונדער צוויי מאָל און דריי מאָל און פיער מאָל און נייען מאָל אזוי פיעל, שעלט מען איהם נאָך אָן וויפיעל עס קאָן אין איהם אריין. פון אלע זייטען שטרעקט מען צו איהם הענד און ווערטלעך מיט קללות פליהען איבער זיין קאָפּ:

— שוועלבעלע! מיר צוויי קרוין, צוויי מכות דיר אין רויטען פּנים אריין!

— אהער, שוועלבעלע, פאַר'ן אויבער פּיק פיער מאָל אזוי פיעל!

— שוואלב! איך מוז דיך אויסטהון היינט א נאקעטען, ווי די מאַמע האָט דיך געהאט!

— שוואלב! וועסט ביי מיר אָפּגעהן מיט אנ'אָקע בלוט!

— דעם טוידט האָסט דו ביי מיר, שוועלבעלע, דעם טוידט!

— אהא, ממזר! געשלאָגען? ארויס מיט די „פאַרעס"!

און וואס מעהר מע שעלט שוואלבען, מעהר היצט ער זיך, און וואס מעהר ער היצט זיך, מעהר פערשפּיעלט ער און פלאַמט און ברענט ווי א „שטרויע־נער האַך".

— חלירע! רוים איבער! געב אי־בער די באַנק אנ'אנדערען. זעהסט דאָך, דו פארך, אז סע געהט דיר נישט דאָס בלאַט.

אזוי עצה'ט איהם האַלצמאַן, ווי א שותף און ווי א גוטער פריינד, און חאַפּט א מיאוס'ען פּסק פון זיין צעהיצ־טען שותף איזאַק שוואלב:

— אוועק, דו יאַרעשליווער הונט, דו

אַלטער בחור איינער, ווער פרעגט ביי דיר עצות ?...

און דער באַנקיר איזאַק שוואַלב ברענט, און טאַשט קאָרטען און קוקט מיט רויטע אָנגעצונדענע אויגען אין טעלער אַריין און זעהט, אַז אין דער קאַססע „טאָגט", עס ווערד אַלע מאָל שיטערער און ווייניגער. איז ער זיך מטריח מיט א טיעפען זיפץ צו דער בוזעם-קעשעני. מיט ציטעריגע פינגער שלעפּט ער ארויס פון דאָרט א פעטען טייסטער מיט געלד, און צווישען עולם ווערד נאָך לעבעדיגער:

— פאַהרסט קיין „קעשעניוו", איציקעל ? פאָהר, פאָהר, גנב, און ווער באַגראָבען נייען איילען"...

אַזוי רופט זיך אָן איינער איין אויסגעטריקענטער אַקטיאָר מיט א שאַרפען קנאָפּ אין גאָרגעל, און דעם דירעקטאָר'ס שוועסטער, זלאַטקע האָלצמאַן, שיסט אויס א געלעכטער. קוקט אויף איהר דער גאַנצער עולם, פערשטעהט זי זיך און ווערד רויט ביז'ן שפּיץ נעזעל, ווערד שיער ניט פערברענט. האָט ראַפאַלעסקאַ אויף איהר רחמנות און לייגט איהר פאָר קויפען בשותפות א קאָרט, א קרייץ. „היינט גילט אָס קרייץ". ווערד זי נאָך רויטער און טהוט אויף איהם א קוק מיט דאַנקבאַרע אויגען און דאָס האַרץ ווערד איהר שיער ניט צעגאַנגען. „אַך, ער זאָל, אשטייגער, וועלען צוגעהען צו איהר. זיך שטעלען נעבען איהר. נאָהינט"... אַזוי קלערט ביי זיך זלאַטקע. און ראַפאַלעסקאָ, גלייך ווי ער וואָלט געטראָפען איהר פערלאַנג, געהט ער צו צו איהר. שטעלט ער זיך אַוועק נעבען איהר נאָהינט. כמעט פיהלט זי דעם ריח פון זיינע שענע לאַנגע בלאָנדע האָר, פון וועלכע זי ווערד שיער ניט משוגע. „גאָטעניו ! ס'איז נאָך דאָ אויף דער וועלט אַזא מלאך פון הימעל, ווי אָט דער ראָזיגער בחור מיט די לאַנגע בלאָנדע שמעקענדיגע האָר און מיט די שענע מילדע גוטע אויגען ? ניין, נישטאָ, נישט געוועז און עס וועט ניט זיין!"...

אַלע מאָל, ווען זי שטעהט נעבען איהם נאָהינט, פיהלט זי, אַז דאָס האַרץ פאַלט איהר אָקערשט ניט ארויס און זי פאַרלירט זיך, ווייסט ניט אויף וואָס פאַר א וועלט זי איז, און וואָס זי זאָל ניט האַלטען, פאַלט ביי איהר פון די הענד. דערזעהט די מאַמע איהרע, שרה ברכה, זאָגט זי צו איהר הויך, אויף א קול:

„וואָס איז מיט דיר, טאָכטער מיינע?"

— ווערד זי נאָך רויטער און פערשעלט זיך דאָס געביין. און דאָך איז זי גליקליך, אַז זי שטעהט אין די דלית אמות פון אָט דעם שענעם בחור מיט די בלאָנדע שמעקענדיגע האָר. און ווער שמועסט, אַז ער בעגליקט זי נאָך מיט א קוק, חאָטש מיט איין קוק פון זיינע שענע גוטע ליכטיגע מילדע אויגען, וואָס שיינען ווי דער הימעל און וואַרעמען ווי די זונן... און וואָס גערט איהר אָן, אָט דער אָרעמער זלאַטקען, צי די אויגען קוקען אויף איהר ווי זיי קוקען אויף אַלע אַנדערע ? צו זיי קוקען אויף איהר און מיינען זי, נור זי און נישט קיין אַנדערע ?... אבי דער הימעל איז שען און לויטער, אבי די זונן לייכט און וואַרעמט...

דער באַנקיער איזאַק שוואַלב האָט אויסגעפערקויפט העכער א האַלבע טאַש קאָרטען און ער שאַרט צענויף דאָס אָנגעוואָרפענע געלד אין טעלער אַריין, און פּאַוואָלינקע, לאַנגזאַם, הויבט ער אָן אויסלעגען פון דער צווייטער טאַש א קאָרט נאָך א קאָרט, און דער עולם קוקט מיט זשערנע אויגען, ווי די קאָרטען „שלאָגען", און דער געפּילדער

וואכסט, און קללות פליהען, און די געלעכטער־ען געהען ביז'ן הימעל אריין, און שוואלב היצט זיך און צאהלט געלד. פאלט ארוים אס קרייץ אין דער פיערטער קלאס. ווערד א געשריי: „ווער האט אס קרייץ?"... „ראפאלעסקא, ווער דענן וועט האבען אס קרייץ?"... „ראפאלעסקעלע! וואס שוויגסט דו? נעם געלד!"...

— מיר האבען געוואונען. — זאגט ראפאלעסקא אן א בשורה זלאטקען. און זלאטקע איז אויף'ן זיעבעטען הימעל נית אזוי צוליעב'ן געווינס, ווי צוליעב דעם, וואס ראפאלעסקא רעדט מיט איהר, מיט זלאטקען... ראפאלעסקא בעווייזט דעם באנקיר זיין קארט, און חברה זעגען איהם מקנא: „איהם געהט דאס! נו־נו! אט א מוצלח! עמיצער איז איהם איבערגעגאנגען מיט פולע עמער"... און דיא אקטיארען לאזען אוים זייער ביטער הארץ צו שוואלבען דעם באנקיער:

— שוועלבעלע! אס קרייץ... פיער מאל אזוי פיעל... געב געלד, איציקעל, געב־געב!...

— איך געב, איך געב! — זאגט דער באנקיער איזאק שוואלב און צעהלט אוים פון טעלער ראפאלעסקא'ן אין האנד אריין פיער מאל אזוי פיעל און מיט פערגעניגען דערפאר, ווייל ראפאלעסקא איז נית גלייך צו אנדערע. ראפאלעסקא ווערד נישט נתפעל, אז ער געווינט, פילדערט נית און שעלט זיך נית, אז ער פערליערט ראפאלעסקא איז איבערהויפט איין אנדער מענש, נית גלייך צו אנדערע. ראפאלעסקא'ן האבען ליעב אלע אקטיארען און אלע אקטריסעס, אהן איין אויסנאהם. און מעהר פון אלעמען האט איהם ליעב, — למאי זאלען מיר לייקענען? — דעם דירעקטאר האלצמאן'ס שוועסטערעל, זלאטקע נעבאך.

קאפיטעל 44

דיא ארעמע זלאטקע

מיר זאגען „נעבאך", ווייל זלאטקע, דעם דירעקטאר האלצמאנ'ס שוועסטערעל, איז גאר אליין נישט געהרען די גאנצע מעשה. זי ווייסט איבערהויפט אליין נית, וואס מיט איהר טהוט זיך. דערזעהט זי ראפאלעסקא'ן, אזוי ווערד זי אוים מענש. העגד און פים פערליערט זי. און ווער שמועסט, אין טהעאטער, אויף דער סצענע, אז זי דערזעהט איהם נור, אז זיא דערהערט איהם רעדען, — פערלירט זי זיך אזוי, אז זי פיהלט, אז מע מעג זי אראפפיהרען פון דער ביהנע. נית איין מאל האפט זי א מיאוסען פסק פון איהר ברודער דעם דירעקטאר (האלצמאן איז א שטרענגער רעזשיסער אפילו צו זיין אייגענער שוועסטער). ער זאגט צו איהר פאר אלעמען אין דיא אויגען:

— נו, האסט דו היינט געשפיעלט, זלאטקע, טאקי ווי אן'אמת'ע קוה. אין דער מינוט, וואס אוריאל אקאסטא זאגט אפ די ווערטער: „מאכט זשע אלע צו די אויגען! דו, בלינדע מאמע מאך אויך צו דיינע אויגען! גענוג! לאזט מיך... איך געה... איך לויף..." דארפסט דו, יהודית, שוין א ווארף טהון זיך צום פענסטער און ארוים מיט דער שפראך: „א! ער לויפט גאר אהן איין אטהעם... און גלייך צו דער שול... אפנים, דאס האב איך, איך אנגעארבייט די גאנצע חתונה?!"... צום סוף בלייבסט דו שטעהן ווי א לייהמענער גולם. און אז דער סופלער זאגט דיר: „אפ צום פענסטער! אפ צום פענסטער!" — הערסט דו איהם ווי

דעם קאָמער. מאַכט ער צו דיר מיט דער האַנד, קוקסט דו צו דער טיהר. העגט און פיס דאַרף מען דיר, שוועסטערל, אָפּהאַקען פאַר אַזאַ שפּיעל...

זאַלטקע ווייסט אַליין, אַז מע דאַרף איהר אָפּהאַקען העגד און פיס פאַר אַזאַ שפּיעל. נאָר וואָס איז זי שולדיג? פון דער מינוט, וואָס זי איז אַרויף אויף דער סצענע און דערזעהען די בלינדע מוטער פון אוריאַל אַקאָסטאַ, אָנגעטהאָן אין שוואַרצען, האָט זיך איהר אָפּגעריסען אין האַרצען. און שפּעטער, אַז זי האָט דערהערט פון איהר דאָס האַרבע וואָרט: „זיין פרוי? זיין פרוי, יהודית, וועסט דו קיין מאָל ניט זיין!“... איז איהר פינסטער געוואָרען אין די אויגען. עס האָט זיך איהר אויסגעדאַכט אויף דער בלינדער, אַז דאָס איז נישט אסתר, אוריאַל׳ס מוטער, נאָר אַ שוואַרצע קראָה, אַ וואָראָנע איז דאָס. און ניט זי רעדט, נאָר זי קאַרקערט: „זיין פרוי? זיין פרוי וועסט דו, יהודית, קיין מאָל ניט זיין!“... אַך, ווער איז דאָס אימשטאַנד צו וויסען, וואָס ביי דעם אָרעם מיידעל אין האַרצען טהוט זיך? און וואָס איז זי שולדיג, אַז זי האָט פאַרט ליעב געקריגען אָט דעם שעהנעם בחור מיט די לאַנגע בלאָנדע שמעקענדיגע האָר און מיט די ליכטיגע מילדע גוטע אויגען? און ליעב געקריגען האָט זי איהם פון דער ערשטער מינוט, וואָס זי איז געקומען מיט איהר אָרעמער מאַמע אַהער צופאָהרען... וואָס האָט זי גאָר אינגאַנצען בעדאַרפט קומען אַהערצו צו פאָהרען? וואָס איז איהר אָפּגעגאַנגען דאָרט, אין דער היים, אין דעם קליינעם שטעדטעלע? זיך געלערענט נייהען קאָפּטלעך און שוין אָנגעהויבען ביסלעכווייז צו פערדיענען. ניין, האָט דער ברודער אָנגעהויבען זע־

צען מיט בריעף, אַ בריעף נאָך אַ בריעף. און ׳עלד האָט ער זיי צוגעשיקט — זיי זאָלען קומען, למען־השם, זיי זאָלען קומען! נו, זענען זיי געקומען. האָט כ״ין זי באַלד גענומען צו דער אַרבייט, מאַכען זי פאַר איין אַקטריסע. פריהער פאַר אַ סוברעטין. מע האָט אָנגעטהאָן איהר אַ קורץ קליידעלע מיט ענגע שיכעלעך, אַז די אויגען קריכען פון קאָפּ. היינט האָט מען איהר אָנגעפאַרבט די בעקלעך מיט רויטען, אונטערגעפיהרט די אויגען מיט שוהוואַקס און געלערענט זי, ווי אַזוי זי זאָל שטעהען, ווי אַזוי זי זאָל געהן, און ווי אַזוי זי זאָל זיך דרעהען, און ווי אַזוי זי זאָל פינטלען מיט די אויגלעך. און ווער האָט דאָס אַלץ זי געלערענט? איהר ברודער, איהר אייגענער ברודער!... האָט זי זיך געקלאָגט פאַר דער מאַמע. האָט איהר די מאַמע, שרה־ברכה, געזאָגט: „עלעהיי, טאָכטער, דו דיענסט ביי אַ פרעמדען און מע הייסט דיר קריכען אויף׳ן בוידעם — וואָלט דיר בעסער געווען?“... דערנאָך האָט זי דער ברודער געוואָלט מאַכען פאַר אַ פּרימאַדאָנאַ — האָט זי ניט קיין קול אויף צו זינגען. איז דער ברודער געווען אין כעס — סכנות, איבערגעקרימט איהר ווי זי זינגט: „דו קוויטשעסט, שוועסטערל, ווי אַ גוטע קאַץ, אַז מע טרעט איהר אָן אויף׳ן עק“...

ערשט דעמאָלט איז זלאַטקען געוואָרען אַ ביסעל ליכטיגער אויף דער נשמה, אַז דער ברודער האָט איהר געגעבען לערנען די ראָל פון יהודית אין „אוריאַל אַקאָסטאַ“. און נישט אַזוי דערפאַר, וואָס די ראָל פון יהודית איז איהר אַזוי געפעלען, ווי דערפאַר, וואָס די ראָל פון אַקאָסטאַ שפּיעלט אָט דער שעהנער בחור מיט די לאַנגע בלאָנדע האָר און

מיט די ליכטיגע מילדע גוטע אויגען, וואס מע רופט איהם „ראפאלעסקא“. אך! וואס פאר א שענער נאמען דאס איז: „ראפאלעסקא“, „ראפא־לעסקא“... צוליעב איהם אליין איז כדאי צו מוטשען זיך אט דא, לערנען ראלען און הזר'ען, ווי א פאפאגאיי, מאדנע ווערטער, וואס זי הייבט זיי ניט אן צו פערשטעהן, און ארויסטרעטען אלע נאכט אויף דער ביהנע, וואס איין גאט ווייסט דעם אמת, ווי אזוי זי האט דאס פיינד. יא, זי האט פיינד די ביהנע, דאס טהעאטער, די ארטיסטען. זי האט פיינד די גאנצע קאמפאניע, און מעהר פון אלעמען האט זי פיינד דעם ברודער'ס קאמפאניאן, איזאק שוואלב. אנקוקען קאן זי ניט אט דעם רויטען פנים דערפאר, וואס ער קריכט צו איהר הינטער די קוליסען, אז קיינער זעהט ניט. ער טשעפעט זיך צו איהר, קנייפט זי, רייסט איהר אוים שטיקער פלייש און פרעגט נאך ביי איהר, צי זי האט איהם ליעב: „עפעלע מיינס! האסט מיך ליעב, עפעלע?“... זלאטקע שווייגט: „גאט זאל איהם אזוי ליעב האבען, דעם געשוואלענעם רויטען פנים!“... זאגט צו זיך זלאטקע און אנטלויפט פון איהם. אין דער וועלט אריין וואלט זי געלאפען, האט זי מורא פאר'ן ברודער. א שפיי וואלט זי געטהאן אויף'ן טהעאטער, טהוט איהר באנג אט דער ראפאלעסקא מיט די לאנגע בלאנדע האר און מיט די ליכטיגע מילדע גוטע אויגען. אך, ראפאלעסקא! ראפאלעסקא! דער דאזיגער ליעבער זיסער נאמען איז איהר שטענדיג אויף די ליפען. דער דאזיגער ליעבער זיסער נאמען חלומ'ט זיך איהר אין שלאף. און ניט איין מאל, ליגענדיג ביי נאכט אין בעט, נעמט זי ארוים דאס קאלטע קישעלע פון צוקאפענס, דריקט דאס צו צו איהר ווארעמער מיידעלשער ברוסט און זי דערמאנט זיך אן איהר ראל, די ראל פון יהודית, ווי זי רעדט צו זיך אליין: „וואס קאן מיך אפהאלטען איך זאל איהם מיט היטץ צופרעסען צו מיין ברוסט?“... און זי דריקט צו דאס קאלטע קאפענקישעלע צו איהר ווארעמער מיידעלשער ברוסט און מיט איהרע הייסע מיידעלשע ליפען קושט זי דאס אין דער פינסטער און שעפטשעט שטילערהייד דעם ליעבען זיסען נאמען: „ראפאלעסקא! ראפאלעסקא!“...

אין דער פריה, אז די מאמע וועקט אויף זלאטקען, איז דאס ערשטע, וואס עס קומט איהר אויף די געדאנקען, — דער זיסער ליעבער ראפאלעסקא. אט באלד וועט זי איהם ווידער זעהען. אט באלד וועט זי ווידער שטעהן מיט איהם אויף דער ביהנע. און מיט א געפיהל, וואס נור זי, זי אליין, קאן דאס וויסען, וועט זי זיין נעבען איהם, נאהינט, נאהינט. וועט זי שלינגען זיינע ווערטער, זיינע ליעבע זיסע ווערטער: „יהודית! יהודית! מיט הייסע טרערען שטעהט אויף יעדען בלעטעלע פון ריינע בלומען אויפגעשריעבען, וואס מיר זענען איינס פאר דאס אנדערע געווארען“... און עס הויבט איהר אן שוין בעצייטענס דאס הארץ צו קלאפען: „ראפאלעסקא! ראפאלעסקא!“...

און דערזעהט זי איהם, ווערד זי אוים מענש. הענד און פים פערליערט זי און ווערד אלערליי קאליערען. זי מינעט זיך נעבאך און בעהאלט דאס פנים — קיינער, קיינער זאל ניט זעהען. דערזעהט דאס אבער איהר ברודער האלצמאן. האלצמאן איז א מבין אויף א „טשאד“... ער קוקט און שווייגט און טראכט זיך: „מיט איין צד, מיט כלה'ס צד, בין איך

שוין באלד פארטיג... הלואי וואָלט איך שוין אזוי האלטען מיט חתנ'ס צד"...

קאפיטעל 45

א צווייטע מאַמע.

קיינער האָט אזוי ניט געוואוסט, וואס פאר איין אוצר עס ליגט בעהאלטען אין דעם יונגען ראפאלעסקא'ן, ווי דער די־רעקטאָר האָלצמאַן. און קיינער האָט ניט געוואוסט אפשאצען איהם נאָך זיין ווערטה, אזוי ווי האָלצמאַן. און דעריבער האָט קיינער אזוי ניט געציטערט איבער איהם, געצעהלט די טריט זיינע, אכטונג געגעבען און אָפּגעהיט, אזוי ווי האָלצ־מאַן. נישט ווי א דירעקטאָר, נאָר טאקי ווי א געטרייהער ברודער האָט ער אויף איהם געגעבען השגחה, וויא איין על־טערער ברודער, וואָס איז פעראנטוואָרט־ליך פאר זיין יעדען טריט, ווי א מענש, וואָס וועט דארפען אמאָל אָפּגעבען דין־וחשבון פאר עמיצען. מע קאָן זאָגען, אז קיין שטויב לאָזט ער אויף איהם נישט פאלען. איין איבעריג וואָרט, אז עמיצער רעדט אוים מיט ראפאלעסקא'ן, — וואכסט אוים האָלצמאַן. איין איבעריגען קוק, אז עמיצער טהוט אויף איהם, — חאפּט איבער האָלצמאַן אין דער לופטען. און חיות ניט זיכער — עמיצער זאָל זיך דערוועגען מיט ראפאלעסקא'ן רעדען עפּים אזעלכס, וואָס ער, דער דירעקטאָר האָלצמאַן, זאָל דערפון ניט וויסען!

איך האָב מורא, אז מעהר ווי צוליעב זיך, האָט האָלצמאַן אויסגעשריבען די מאַמע פון דערהיים צוליעב ראפאלעס־קא'ן, אָדער, וויא ער דריקט זיך אוים, צוליעב'ן „יאַט". און ער האָט זעהר גליך געטהאָן, וואָס ער האָט זי אויסגע־שריבען. דער „יאַט" איז געוועזן טאקי נאָך נאָר א „יאַט", וואָס דארף האָבען אויף זיך א מאַמעס אויג. און חאָטש האָלצמאַן האָט געזעהען, אז דער „יאַט" זאָל האָבען אלסדינג, ס'איז גאָר נישטאָ א זאַך, וואָס זאָל פאר איהם זיין צו־טהייער, — דאָך האָט זיך געפיהלט, אז איהם געהט אָפּ א מאַמע. א צווייטע מאַמע, אבי א מאַמע. און אזעלכע האָט ער געפונען אין האָלצמאַנ'ס אָרעמע מוטער, שרה־ברכה.

שרה־ברכה האָט זיך ארויסבעוויזען א יודינע א פּראָסטע, נאָר א מאָדנע יודינע. א הויכע, נאָר א טרוקענע, א ביינעריגע, האָט זי געמאכט דעם ערשטען איינדרוק פון א גרוים דראגוניש אויסגעהאָרעוועט פערד. אזוי וויניגסטענס האָט זי זיך פאָרגעשטעלט אונזער יונגען העלד ראַ־פאלעסקא'ן אין דער ערשטער מינוט, וואָס זי איז געקומען צו פאָהרען. ווייַ־טער־וויטער איז ער מיט איהר געוואָהנט געוואָרען און זי איז איהם אלץ מעהר געפעלען געוואָרען מיט איהר פּשוט'קייט און מיט איהר אָפענהערציגקייט. קיין חכמות פערשטעהט ניט די דאָזיגע יודינע. וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג. דערזעהט זי עפּים אזעלכס, וואס ניט גלייך, זאָגט זי. עס מעג זיך זיין ווער עס וויל זיך. און דוקא הויך, אויף א קול, און נאָך מיט א מאנסבילשע שטימע דערצו. למשל, שרה־ברכה קאָן ניט ליידען, וואָס אָט דער „ראפאלעסקע" (אזוי רופט זי איהם) שלאָפט אזוי שפעט. וועקט זי איהם, אז עס קומט אין דער פריה. דערזעהט דאָס האָלצמאַן. גיט ער איהר א פּסק און זאָגט צו איהר שטילערהייד: „דו ווייסט, ווער דאָס איז? זיין טאַטע איז אָנגעשטאָפּט מיט געלד!"... ענטפערט איהם די מוטער דוקא הויך: „דערימאַך איז וואָס? אז דער טאַטע איז אָנגעשטאָפּט מיט געלד, דארף דער זוהן זיך וואלגערען ביז

דרייצעהן אזויגער ? "... איין אנדערש
מאָל זאָל זי א חאַפּ טהון „ראַפּעלעש־
קע'ן", ווען ער נעהמט אויף רעפּעטיציע
אָדער אין טהעאטער, און א זאָג טהון צו
איהם : „שמעה ! " — וואס איז ? —
„פריהער טרינקט מען מילך, נאָכדעם
נעהמט מען מאַכען קאָמעדיעס".

שרה־ברכה'ס משונה שארשאווע ביי־
נעריגע הענד, פערגרעבטע פון דער אר־
בייט, האָט ראַפּאַלעסקאָ דערפיהלט אויף
זיך דאָס ערשטע מאָל, ווען ער איז איינ־
מאָל פערשלאָפט געווארען, זיך צוגעד־
קיהלט און געלעגען צו בעט. אין א קליין
שטעדטעל אין גאַליציע איז דאס געווען.
נאָך א פאָרשטעלונג. ראַפּאַלעסקאָ האָט
געהאט איין אונגעהייערען ערפאָלג. מע
האָט איהם ארויסגערופען און ארויסגע־
רופען אָהן א שיעור. ער האָט זיך בעווי־
זען אויף דער ביהנע א מאָל צעהן. דער־
נאָך האָבען יונגע לייט איהם אויפגעהוי־
בען א פערשוויצטען אויף דיא הענד און
דורכגעטראָגען איבער'ן טהעאטער ביי
אָפענע טהירען, האָט ער געחאַפּט א פער־
קיהלונג. האָט זיך האַלצמאַן דערשראָ־
קען, אראָפּגעבראַכט דעם דאָקטאָר. דער
דאָקטאָר האָט בערוהיגט : „ס'איז גאָר
ניט. ס'איז אינפלוענצא". פערשריבען
א רעצעפּט. געהייסען איינרייבען דאָס
לייב מיט עסיג און מיט בראָנפען —
ער זאָל דורכשוויצען. האָט מען בעד־
דארפט זעהען, ווי די אלטע שרה־ברכה
האָט פערקאַטשעט די ארבעל ביז די
עלענבויגענס : „שוויצען ? א מכה דער
מאמע ! ער וועט שוין ביי מיר שווי־
צען"... און זי האָט גענומען איהם הויי־
לען. אליין, קיינעם ניט צוגעלאָזען.
איינגעריבען איהם מיט עסיג און מיט
ספּירט, אָנגעטרונקען איהם מיט מאַלי־
נעס, האָט זי איהם איינגעדעקט מיט
צוויי קאָלדרעס און מיט איהר אייגען
איבערבעט וואָס זי האָט געבראַכט צו־
פיהרען. און טאָמער איז קארג, האָט זי
איהם איבערגעדעקט פון אויבען מיט
דער בעריהמטער „טענדרעווערענדע",
וואָס דער בעריהמטער דירעקטאָר
שטשופּאַק האָט אמאל אוועקגעשענקט
איהר זוהן... מע קאָן זיך פאָרשטעלען,
אז מע ליגט אזוי איינגעדעקט, קאָן מען
שוין שוויצען. דער חולה איז, קאָן מען
זאָגען, געשוואומען, ווי אין א טייך. און
די אלטע האָט איהם ווי א געטרייהע
מוטער, געדעקט און געהילט און געווישט
דעם שווייס פון'ם שטערן, געגעבען
איהם מעדיצין, אלע שעה איין עסלעפעל,
און געשאָלטען די מאמע, וואס האָט
ארויסגעלאָזט אזא „פיסקליא", אזא יונג
„עופ'על" אויף דער וועלט, צווישען
אזעלכע „יונגאטשעס", „סאוואָלעס",
„גאָנצים" (דאָס מיינט זי די איבעריגע
אקטיאָרען).

— א מכה דער מאמען ! — האָט
שרה־ברכה געזאָגט אויף יעדען קרעכץ,
וואָס דער קראנקער האָט געגעבען, און
אויף יעדען ריהר, וואס ער האָט זיך גע־
טהאָן.

און דער קראנקער האָט אקוראט קיינ־
מאָל אזוי ניט געבענקט נאָך דער מאמע,
ווי אין יענער צייט. עס האָט זיך איהם
אויסגעדאַכט, אז דאָס זיצט די מאמע
נעבען איהם. אז ער זעהט איהרע טרע־
רען, אז ער הערט איהר געוויין. און ער
האָט זיך געווארפען פון איין זייט אויף
דער אנדערער — אזוי דערצעהלט שרה־
ברכה — און גערופען די מאמע, א מכה
איהר א גרויסע !

און נאָך עמיצען האָט ער גערופען פון
היטץ, — אזוי דערצעהלט שרה־ברכה,
— עפּיס איינע מיט'ן נאָמען רייזעל.
ווער איז די רייזעל ? אפּנים, א שוועס־
טערעל ?...

ראַפאַלעסקאַ זאָגט ניט יאָ, ניט ניין. און עס בלייבט, אז א שוועסטערל.

אונזער יונגער העלד — דעם שבח מוזען מיר אויף איהם זאָגען — איז טאַקי געוועזען א העלד, אז ער האָט זיך געקאָנט איינהאלטען אזא צייט און נישט דערמאָנען רייזעל'ס נאָמען פאר קיינעם, אפילו פאר זיין בעסטען נאָהינטסטען פריינד, פאר האָלצמאַנ'ען, ער האָט געטראָגען דעם גרויסען שמערץ מיט'ן רעטעניש טיעף ביי זיך אין הארצען. און דער שמערץ איז געוועזען גרויס און דאָס רעטעניש נאָך גרעסער: וואו איז אהינגעקומען דעם חזנ'ס טאָכטער? פאר וואָס איז דער דירעקטאָר שטשופאַק מיט זיין פליגעל־אדיוטאַנט שלום־מאיר ניט געקומען קיין יאסי גלייך מיט אלע?...

און ער לעבט איבער נאָך א מאָל, ווי א חלום, די בהלה פון יענער צייט, ווי אזוי זיי זענען געקומען קיין יאסי, אפילו נישט געזעגענט זיך מיט דער טרופּע, און אין דעם זעלבען טאָג, וואָס זיי זענען געקומען, זענען זיי אנטלאָפען פון דאָרטען אינצווייען מיט האָלצמאַנ'ען קיין בוקארעשט, מורא געהאט, טאָמער יאָגט מען זיי אָן פון האָלענעשטי. דאָרט, אין בוקארעשט, האָבען זיי זיך דערוואוסט אז די טרופּע איז געזעסען מעחר ניט ווי איין טאָג אין יאסי אָהן א גראָשען געלד און אויסגעגאנגען פון הונגער. דערנאָך האָבען זיי געהאט א ידיעה, אז שלום־מאיר איז געקומען קיין יאסי איינער אליין, האָט פערנומען דיא רעקאָראַציעס און איז אוועק, מען ווייסט ניט וואוהין, און די „בידנע אקטיוערען" זענען זיך צעקראָכען. ווער עס האָט זיך געלאָזט צופוס אהיים, און ווער ס'איז געבליעבען הונגערען אין רומעניע. ערשט דעמאָלט, האָט זיך אוועקגעשטעלט דער גרויסער פראַגעצייכען: וואו זשע איז רייזעל???...

פרעגען עמיצען — האָט ער נישט געהאט ביי וועמען. דערצעהלען האָלצמאַנ'ען זיין ראָמאַן מיט'ן חזנ'ס מיידעל — איז דאָס געוועזען ביי איהם צו א הייליגער סוד. און, אגב, זענען איינגעטראָטען פאַר איהם פרישע דאגות, מיט נייע פחדים, מיט נייע צרות, ווי מיר וועלען זעהען ווייטער.

קאַפּיטעל 46

האָלענעשטי שלאָפט ניט

פון אלע האָלענעשטער יודען, וואָס האָבען זיך אזוי געקאָכט און פערלאָרען די קעפּ איבער דער אויסערגעוועהנליכער געשיכטע פון די צוויי אנטרונענע, דעם נגיד'ס זוהנדעל און דעם חזנ'ס מיידעל, איז געוועזען נור איין מענש, וואָס איז געבליבען רוהיג, נישט געוויינט, נישט געקרעכצט, נישט געזיפצט און גענומען טהון, וואָס מע דאַרף.

דאָס איז געוועזען דער נגיד אליין — בעני ראַפאַלאָוויטש.

בעני ראַפאַלאָוויטש, אז ער איז פון'ם גאַנצען טומעל און פון דער בהלה קוים געוואָהרע געוואָרען, וואָס דאָ טהוט זיך, האָט ער קודם א זאָג געטהאָן, ס'זאָל זיין שטיל. איז געוואָרען שטיל. נאָכדעם האָט ער ארויסגעגעבען א בעפעהל, מע זאָל שפּאַנען פערד און אראָפּברענגען דאָס „קנעפּעל". אויף בעני'ס סגי־נהור־לשון האָט דאָס געהייסען — דעם פּריסטאַוו, מיט וועלכען בעני איז געוועזען אויף „דו".

— נעם וויפיעל דו ווילסט, — האָט איהם בעני געזאָגט, — טהו מיך אויס ביז'ן העמד און ברענג מיר אראָפּ מיין קינד...

עס איז כמעט נישט צו גלויבען, ווי א מענש זאל זיך אין איין טאג אזוי פערענדערען, וויא אט דער בעני ראפאלאוויטש האט זיך פערענדערט. די שטענדיג־רויטע באקען זענען געווארען בלויליך און מיט א מאל ווי אפגעצויגען, איינגעפאלען. די אויגען האבען געבלאנקעט אויף אלע זייטען, גלייך ווי זיי וואלטען עמיצען זוכען. אפילו דער בויך, תמיד דיק און קיילעכיג ווי א פויק, איז מיט אמאל געווארען ווי אראפגעהאנגען אראפ. ס'איז גאר ניט דער בעני, וואס אלע מאל. ער שרייעט נישט. ער ווארפט זיך נישט, ער ברעכט נישט קיין ביינקלעך. מיט שטילע טריט שפאנט ער ארום הין און צוריק איבער דער שטוב, פינסטער ווי א שאטען, ווייל אפילו אין הויף נישט ארויסגעהן, ווייל די ליכטיגע וועלט נישט זעהען. און דא ליגט ביילקע, דאס ווייב, געפעהרליך קראנק. ביי איהר איז א הארץ־פעהלער, זאגט דער דאקטאר, מע דארף זי בערוהיגען... בערוהיגען? מיט וואס קאן זי בעני בערוהיגען, נאכדעם ווי מע האט איהם דער'הרג'עט זיין קאפ מיט א שויטהאלץ, צוגענומען ביי איהם סאמע דאס שענסטע און דאס בעסטע און דאס ליעבסטע און דאס טהייערסטע?

— נעם וויפיעל דו ווילסט, — זאגט ער נאך אמאל צום „קנעפעל“, — טהו מיך אוים ביז'ן העמד, אבי ברענג מיר אראפ מיין קינד...

דאס „קנעפעל“ קוקט אויף בעני'ן. ער האט איהם נאך קיינמאל נישט געזעהען אזוי אויפגערעגט, ווי איצט. ער האט אויף איהם רחמנות. און ער לייגט ארויף די האנד אויף זיינע פלייצעס און בערוהיגט איהם:

— בודיעט האראשא — ס'וועט זיין, הייסט עס, רעכט. פריקאזשי, בעני, קידוש — חיים נעבען עפים טרינקען.

מיט גרוים ענערגיע האט זיך נאטשאלסטווע א נעם געטהאן צו דער ארבייט חוקר ודורש זיין, אויסטאפען, אויספארשען די זאך אקוראט, דערגרונטעווען זיך ביז'ן שורש, ביז דער ערשטער קוואל. זיי זענען זיך געגאנגען מיט זייער גאנג, אז שולדיג איז דא אינגאנצען אט דער „שעלמא“, דער חזן. ער ווייסט געווים, וואו דאס פארעל איז אהינגעקומען, נאר ער מאכט זיך תמעוואטע. לאז ער נור פריהער אפזיצען א פאר שעה אין „קאמענע מיעשאק“, זיך בעקענען א ביסעל מיט די מייז, מיט די גרילען און מיט די איבעריגע חיות, וועט ער אויפהערן זיך מאכען גע'פגר'ט, אז ער ווייסט ניט פון וואס צו זאגען... און עס איז אפגעגאנגען א האר, אז מע זאל צונעמען ישראלי דעם חזן און אפפיהרען אין גוטען ארט אריין, ווען נישט די חזנ'טע לאה מיט איהר מאנסבילשען קאפ.

לאה די חזנ'טע, וויבאלד די ערשטע חוואלי איז אריבער איבער איהר קאפ, האבען זיך איהר אויפגעעפענט די אויגען און זי האט מיט איהר אייגענעם שכל געחאפט, אז דאס דארף זיין פערבינדען מיט'ן אידישען טהעאטער. זי האט דערצו טויזענדער, טויזענדער סימנים מיט ראיות. ווער נאך קאן אזוי וויסען, ווי א מאמע? א מאמע ווייסט, פארוויסט און פארפינסטערט איז זי געווארען! א מאמעס הארץ פיהלט. זי האט דערפיהלט, א דונער דאט זי דערשלאגען, פון דער ערשטער מינוט, ווען יענע צוויי שלים־מזל'ען (שטשופאק און שלום־מאיר) זענען אריבערגעטראטען איהר שוועל, אז זיי געהן אויף איהר בלוט. גוואלד, גוואלד! וואו זענען געווען איהרע אויגען? עפים טאקי נור א פארבלענדעניש, א גוט אויג, א גאט'ס

שטראָף פאַר איהרע גרויסע, גרויסע זינד!... איצט איז איהר שוין אלעם קלאָר. קלאָר ווי דער טאָג. אין איהר אומגליק האָבען א חלק א סך — א סך מענשען. די ערשטע איז אָט די „וצדקתך“, נעחע, די בעל־הבית׳טע פון דער אכסניא, מיט איהרע צוויי אויסגעלאָזענע שוועסטערלעך, וואָס מיט איטליכען בעזונדער איז חאַ־חאַ־חאַ און חאַ־חאַ... די שלים־מזל׳ען האָבען דאַרטען געהאלטען סטאַנציע, געווען מיט זיי קוצעניר־מוצעניו — זיי מוזען וויסען אלסדינג, אלסדינג... היינט יחיאל דער כלי־זמר? וואָס האָט דער שאַרלאַטאַן געשכור׳ט מיט זיי א גאַנצע נאכט ביי העניך וויינשענקער אין קעלער? און העניך דער וויינשענקער אליין — אויך א צדיק אין פעלץ! ביי איהם איז ניט אנטלאָפען נאָך פאַר דריי יאָהרען די עלטערע טאָכטער מיט א סטאַנאָוואָי שרייבערעל? זי וועט געהן שוועהרען ביי א ריינינקייט, אז די אלע האָבען א חלק אין איהר אומגליק! פאַר וואָס זאָל מען זיך ניט א נעם טהון צו זיי בעסער, ניט טשעפען זיך אומזיסט־אומנישט צו איהר מאַן, וואָס איז גאָט די נשמה שולדיג, האָסט דו געזעהן א ביסעל?!...

דערמיט האָט די חזנ׳טע ניט נור אויסגעלייזט זיך און איהר מאַן פון א נייעם אומגליק; זיא האָט, מע קאָן זאָגען, געעפענט נאטשאַלסטווע דעם מח, געגעבען געוועהר גלייך אין די הענד אריין, געגעבען ליכט אויף צו זוכען דעם אמת.

פערשטעהט זיך, אז די אלע אויסגערעכענטע פערשוינען האָט מען באלד אויפגעחאפּט, ווי דער רוח דעם מלמד, און מע האָט זיי א נעם געטהאָן אויפ׳ן צימבעל. דערשראָקען האָבען זיי זיך אפילו זעהר שטאַרק, מורא געהאט חלילה פאַר א בלבול. זיי זענען אָבער אָפּגעקומען, דאנקען גאָט, נור מיט׳ן דערשרעק אליין. נאטשאַלסטווע האָט מעהר נישט געפאָדערט פון זיי, נאָר אויסהערען, וואָס זיי האָבען צו דערצעהלען וועגען די אקטיאָרען פון יודישען טהעאטער און וועגען דעם אנטלאָפענעם פאָר? און צום גליק האָבען זיי טאקי געהאט צו דערצעהלען און צו דערצעהלען.

קאַפּיטעל 47.

עדות מיט עדות

דער ערשטער האָט זיך בעוויזען אויף דער סצענע העניך וויינשענקער, א יוד שוין אין די יאָהרען, ווייס ווי א טויב, נאָר בעקעלעך רויטע, פּעבקע. ווי ביי א יונגענמאַנטשיק, און א בייכעל אויף א היבש, א בעסאראַביער בי׳כעל. העניך איז א מענש ניט קיין איבערגעשפּיצטער. האָט ער אָבער א מעלה: ער איז א איש־אמת. ער וועט אייך קיינמאָל ניט דערצעהלען דאָס, וואָס ער ווייסט ניט, און קיין פזמונות פונ׳ם קאָפּ ניט אויסטראכטען. האָט ער גענומען דערצעהלען דעם ריינעם אמת, וויא פאַר גאָט אליין. ס׳איז אזוי געווען די מעשה:

„שבת־צו־נאַכט׳ס — אזוי איז זיך העניך נוהג פון כמה וכמה יאָהרען, פון זינט ער איז א וויינשענקער — נעמט ער א ליכט און לאָזט זיך אראָפּ אין קעלער אריין צום וויין, א קוק טהון, וואָס טהוט דער וויין? וועלכער וויין עס דאַרף נאָך שפּיעלען און וועלכען וויין מע דאַרף לאָזען אויפ׳ן פילטער? וועלכען וויין מע דאַרף צו געבען א מתיקות און וועלכען וויין מע דאַרף צוזעצען, פאַרקעהרט, א שטאַרקייט, ווארום ער איז שוין גענוג מתוק? היינט איז פאַרהאַן וויין, וואָס מע דאַרף צעגיסען

און פלעשער און אויסקאָרקעווען, ער זאָל ניט חאַפּען קיין שימעל, און פאַרהאַן ווידער ווײַן. וואָס מע דאַרף איהם לאָזען, ער זאָל זיך אויסשטעהן, בכדי ער זאָל בעקומען זיין אייגענעם טעם מיט זיין מתיקות מיט זיין שטאַרקייט, וואָרום וואָס איז דען אינגאַנצען דער שכל פון ווײַן?״...

אָט דאָ האָט מען געמוזט איבעררייסען דעם ווײַנשענקער, אז ניט דעם שכל פון ווײַן וויל מען פון איהם הערען, נאָר עפּיס אַנדערש. דער עולם שמועסט, אַז ביי איהם האָבען אַ גאַנצע נאַכט גע׳שכור׳ט די אַקטיאָרען פונ׳ם יודישען טהעאַטער...

דערהערט דאָס וואָרט „גע׳שכור׳ט״, האָט זיך הענעך אַזש צעלאַכט: „חאַ-חאַ, גע׳שכור׳ט? אַלץ הייסט גע׳שכור׳ט! גוט גע׳שכור׳ט! אַ יוד שכור׳ט! ס׳איז אַזוי געווען די מעשה: ער שטעהט אין קעלער ביי דער אַרבייט, ביי׳ם ווײַן הייסט עס, קומט מען צוגעהן און מע זאָגט איהם, אַז די אַקטיאָרען פון יודישען טהעאַטער זענען געקומען טרינקען ווײַן. האָט ער אַוועקגעוואָרפען אַלע אַרבייט. ער האָט געמיינט, אַז דאָ וועט מען דאָס געבען אַ שענעם טרונק ווײַן, עס וועט זיך גיסען ווײַן. צום סוף לאָזט זיך אויס, אַז פונ׳ם גאַנצען ווײַן האָבען זיי אויסגעטרונקען בסך-הכל דריטהאַלבען אָקעס ווײַן פונ׳ם רויטען ווײַן און אַנ׳אָקע ווײַן פונ׳ם ווייסען ווײַן. מע האָט נור גערעדט פון ווײַן. און הענעך האָט אַ כלל, אַז דער, וואָס רעדט פון ווײַן, דער טרינקט ניט קיין ווײַן, און דער, וואָס טרינקט ווײַן, דער רעדט ניט פון ווײַן״...

— דאָס איז אַלסדינג אמת! — האָט מען אָפּגעשטעלט דעם ווײַנשענקער און געבעטען, ער זאָל בעסער דערצעהלען, וואָס ווייסט ער פונ׳ם אַנטלאָפענעם פּאָרעל?

לאָזט זיך אויס אַ מעשה, אַז פונ׳ם אַנטלאָפענעם פּאָרעל ווייסט הענעך גלייך מיט זיי. דאָס הייסט, ס׳איז אַזוי געווען די מעשה: „אַז ער איז אויפגעשטאַנען אין דערפריה, איז ער קודם אַראָפּגעגאַנגען אין קעלער צום ווײַן״...

— גענוג ווײַן! — האָט מען אַ זאָג געטהאָן צו הענעך ווײַנשענקער און מע האָט זיך אַ נעם געטהאָן צו יחיאל דעם כלי-זמר.

יחיאל דער כלי-זמר איז אַ יוד מיט אַ שענע פּאַטלע האָר, מיט אַ גאָלדענעם סיגנעט אויפ׳ן פינגער, טראָגט אַ הויכען קאַפּעליש מיט אַ טענדעווערענדע, נאָר ער איז אביסעל ניט קיין געזונדער; דאָס הייסט אַזוי איז ער אפילו נישקשה, נאָר ער געהט שטענדיג פערבונדען דעם האַלז און רעדט הייזעריג מיט סכנת נפשות. יחיאל וויל האָבען, אַז דאָס דאָזיגע איז איהם געקומען פון דער פיעדעל. נאָר זיינע קאָללעגען זאָגען, אַז סע הויבט זיך גאָר ניט אָן. ס׳איז פון דעם, וואָס ער האָט ניט פיינד אָט דאָס, וואָס מע טאָר ניט. ער האָט „סאָטשיניעניעס״ מיט אַלע יונגע ווייבלעך פון שטאָדט — אַ שאַרלאַטאַן, זאָגען זיי, זאָל גאָט היטען! זיין ווייב, מאָהלט אייך, חנה-פּעריל, קאָן איהם מיט אַלע זיינע גענג און מיט אַלע זיינע אַפּשניצלעך און שמיר-שטיקלעך. נאָר חנה-פּעריל איז ניט אַזאַ, זיא האָט פיינד סקאַנדאַלען. פערשטעהט זיך, אַז נור ביז אַ צייט. אַלסדינג איז ביז אַ צייט. אַ מענש איז ניט קיין אייזען און יעדער האָט אַ גאַל. דעריבער מאַכט זיך (און גאַנץ אָפט), אַז זי רעבענט זיך מיט איהם אָפּ, געוויינליך, אַז קיינער זעהט ניט. חנה-פּעריל

איז ניט אזא. זי האָט פיינד סקאַנדאַלען...

איצט איז שוין קיין חדוש ניט, וואָס יחיאל האָט זיך אזוי דערשראָקען, אז מע האָט איהם א נעם געטהאָן אויפ'ן צימבעל, ער זאָל דערצעהלען דעם גאַנצען אמת, וואָס ער ווייסט פונ'ם יודישען טהעאטער. יחיאל האָט זיך אויסגעהוסט, צעקעמט די פאטלע און אוועקגעשטעלט זיך רעדען.

יחיאל, אז ער וויל רעדען, קאָן ער. דער רוח האָט איהם ניט גענומען. נאָר איצטיגם מאָל איז איהם ניט געגאַנגען. אפשר דערפאר, וואָס חנה־פעריל איז געשטאַנען ביי דער זייט? ער האָט געפּלאָנטעט מיט דער צונג: „פּראָבען מיט רעפּעטיציעס, רעפּעטיציעס מיט פּראָבען, אָרקעסטראָווקעס מיט פּארטיטורעס, פּארטיטורעס מיט אָרקעסטראָווקעס — און ווייטער האָט ער זיך מיט קיינעם קיין מאָל נישט אָנגעקעהרט, אחוץ נאָטען, רעפּעטיציעס, אָרקעסטראָווקעס, אָרקעסטראָווקעס, אָרקעסטראָווקעס, אָרקעסטראָווקעס, רעפּעטיציעס, נאָטען. און טאָמער זאָגען אויף איהם זיינע חברים די כלי־זמר, אז ער איז געוועזן א נאָהינטער מחותן מיט דער פּרימאַדאָנא, זאָל מען זיי אָנשפּייען א פולען פּנים, ס' איז שקר וכזב, כזב ושקר, קיין וואָהר וואָרט, גאָלע ליגען, ניט געשטויגען, ניט געפלויגען"...

—חאַראשאָ,—האָט מען איהם איבערגעריסען אינמיטען,—אָטשען חאַראשאָ! וועגען זיין מחותנ'עשאַפט מיט דער פּרימאַדאָנא וועט מען מיט איהם נאָכדעם שמועסען. ס'איז דאָ צייט. אפשר וואָלט ער געוועזן אזוי פריינדליך און דערצעהלען, וואָס ווייסט ער פון דעם פּאָרעל, וואָס זענען, וויא מע רעכענט,

היינטיגע נאכט אנטלאָפען געוואָרען מיט דיא אקטיאָרען פון אידישען טהעאטער?

דערויף האָט יחיאל דער כלי־זמר געענטפערט און געשוואָרען, אז מען מעג גלויבען א משומד, אז ער וויים ניט פון וואָס צו זאָגען. „קיין זאַך נישט?" — קיין זאַך נישט. „לחלוטין נישט?" — לחלוטין נישט... „אפילו אויף אָט אזוי פיעל?" — אפילו אויף אָט אזוי פיעל. „אפשר לייגסט דוא?" — זאָל איך איינעמען א מיתה־משונה! זאָל פון מיר ווערען א בארג! זאָל מיר ארויסשפּרינגען א... „שא! גענוג! גענוג!"...

יחיאל דער כלי־זמר האָט געמיינט, אז ער איז שוין פּטור. צום סוף האָט מען געהייסען איהם אריינפיהרען אין א בעזונדער חדר, פערשליסען איינעם אליין און בעטען, ער זאָל דאָרטען זיצען ביז מע וועט איהם רופען נאָך א מאָל, אז מע וועט איהם דאַרפען, און דערווייל האָט מען זיך גענעבען א נעם צו נעהמע דער בעל־אכסניא'טע מיט איהרע צוויי שוועסטערלעך. און דאָ איז ארוים א מורא'דיגער סקאַנדאַל.

וויא אונזערע לעזער געדענקען נאָך גאָר אינ'ם אָנהויב פון אונזער ראָמאַן, איז נעחע, לויט שלום־מאיר'ס אטעסטאציע, „א בעל־הבית'טע א מזוזה'לע.... עס איז שווער צו זאָגען, פאר וואָס נעחע איז געוואָרען אזוי אויפגעטראָגען, אז מע האָט זיא א נעם געטהאָן אויפ'ן „דאָפּראָס"? צו וויל זיא איז נעבעך אזא ריינע כשר'ע נשמה, וואָס קען נישט דערלאָזען, ס'זאָל אויף איהר פאלען חלילה וחס א שפּריינקעלע? צו איבער איין אנדער זאַך? — נאָר אז מע האָט זי א פרעג געטהאָן, וואָס ווייסט זי פונ'ם אנטלאָפענעם פּאָרעל, האָט זיך אויפגע־

עפּענט ביי איהר אַ קוואַל פון קללות און זי האָט אויפגעהויבען אזא גוואַלד, אז ס'איז אוממעגליך געווען זיא איינצושטיילען. פּעך און שוועבעל האָט זי געגאָסען אויף איהרע שונאים, וואָס פערגינען אַהר ניט דאָס שטיקעל ברויט, און אויף אלע די, וואָס ווילען אין איהר זעהען שליעכטס! „דאָס מויל זאָל זיך זיי, רבונו של עולם, שטעלען אויף אַ זייט! די צונג זאָל זיי אָבפאַלען! די אויגען זאָלען זיי אַרויס! העגד און פיס זאָל זיי אָפּנעמען! אויף קולים זאָלען זיי געהן! טאַטע מאַמע זאָלען זיי פערלירען! צו קבר־ישראל זאָלען זיי ניט קומען! איבער דיא הייזער זאָלען זיי זיך שלעפּען מיט קינדס קינדער אויף דור־דורות, טאַטעניו, זיסער פאָטער, ליעבער, הארציגער, געטרייער!"

קאַפּיטעל 48.

וויא בוימעהל אויפ'ן וואַסער

נעחע'ס קללות האָבען אָבער נעחען גאָר נישט געהאָלפען. מע האָט איהר געגעבען צו וויסען מיט'ן הארבען וואָרט איין מאָל פאַר אלע מאָל: וועט זי זאָגען, וואָס זי ווייסט, איז גוט. אלא ניט — וועט זי געהן אהין, וואו דער כלי־זמר זיצט. האָט זיך נעחע דערשראָקען און האָט דערצעהלט, ווי ווייט זי האָט געקאָנט, אויף רוסיש, דאָס איבעריגע אויף יודיש, א גאַנצע געשיכטע:

„זי אליין, נעחע הייסט עס, איז סוף־הכל א יודינע אנ'אלמנה און האלט אנ'־אכסניא. חא־חא, משטיינס געזאָגט, אויך מיר אנ'אכסניא! א סטאַדאָלע, א שטאַל, א נעכטיגער טאָג. זי וואָלט שוין לאַנג צוגעמאַכט די דאָזיגע אכסניא, נאָר וואָס זאָל זי טהון, אז איהר מאַן, עליו השלום, האָט איהר איבערגעלאָזט א באָמבע"....

נאַטשאַלסטווע האָט זיך ווי דערשראָקען:

— וואָסער א באָמבע?

„זי מיינט — א דירה מיינט זי. א שטוב, א חורבה, וואָס קיינער וויל זי ניט קויפען, סיידען אפשר אומזיסט? יעדער, ווער סע קומט אָנקוקען די דירה, טענה'ט ער, אז די דירה וואָלט געווען נישקשה פון א דירה, ווען די דירה זאָל חאָטש שטעהן אין מארק. זאָל איך נעמען, הייסט עס, די דירה אויפ'ן קאָפּ און אריבערטראָגען אין מארק אריין די דירה?"...

— ניין, נישט דאָס. די דירה לאָז איבער אויף אנ'אנדערש מאָל. דו דערצעהל אונז, טהייערע, וואָס ווייסט דו פון די יודישע אקטיאָרען, וואָס האָבען געהאלטען ביי דיר סטאַנציע?

נעחע האָט זיך נישט געפונען שטאַרק בעליידיגט, וואָס מע האָט איהר איבערגעריסען סאַמע אין אָנהויב, און האָט גענומען דערצעהלען פון די אקטיאָרען. „היינטיגען שבת־צו־נאַכט'ס, זי האָט נור־וואָס אָפּגעזאָגט „גאָט פון אברהם" און גענומען שטעלען דעם סאַמאָוואַר פון די שלים־מזל'ס וועגען, טאַקי פאַר דיא אקטיאָרען הייסט עס, קומט צו צו איהר די „פאַרשלעפּטע קרענק", אָט איענער וואָס מע רופט איהם שלום־מאיר, און מאַכט צו איהר, צו נעחע'ן הייסט עס: „וואָס ווילט איהר פאַר אייער אלטען קעצענעם בורנעס און פאַר אייער וויינטערדיגען שאַל?" קוקט זי איהם אָן, ווי א משוגענעם: „שלים־מזל, זאָגט זי, וואָס דאַרפט איהר א וויבערשען שאַל מיט א קעצענעם בורנעס אויף זומער?" מאַכט ער צו איהר: „וואָס איז אייער באַבעס דאגה? אז מע פרעגט, מסתמא דאַרף מען". וואָס טויג אייך, ער איז צו

געשטאַנען צו איהר, ווי א קלעק — וואָס ס'האָט זיך איהר גע'חלום'ט יענע נאַכט און היינטיגע נאַכט צו איהרע שונאים'ס קעפּ! און זי נעהמט און טראָגט איהם ארויס איהר אלטען קעצענעם בורנעס מיט'ן ווינטערדיגען שאַל. זאָגט ער צו איהר: „וואָס וויל זיא פאַר די שמאַטעס?“ מאַכט זי צו איהם: „ממה־נפשך, ווי באַלד שמאַטעס, הײנט צו וואָס קויפט איהר זיי?“ זאָגט ער: „וואָס איז אייער באָבעס דאגה?“ נעהמט זי מסתמא און זאָגט איהם א פּרייז, ווערד ער אין כעס: „איהר זענט משוגע צי חסר־דעה?“ זאָגט זי צו איהם: „ווערד איהר משוגע און מעטייר פאַר אלע יודען!“ הויבט מען זיך אָן דינגען און קריעגען זיך. ער איהר — „אלטע שמאַטעס“. זי איהם — קויפט מען ניט“. ער איהר — „מזוזה'לע“. זי איהם — „פאַרשלעפּטע קרענק“. אזוי לאַנג, אזוי ברייט, מע האָט זיך פאַר'ן מקח אויסגעגליכט און ארויס מיט געלד. אָפּגענומען דאָס געלד, טראַכט זי זיך: „רבונו של עולם! אויף וואָס קאָן אָט דער מענטש בעדאַרפען אַנ'אַלטען ווייבערשען בורנעס מיט א ווינטערדיגען שאַל? און פּלוצים, גאָר אין מיטען דרינען, סאַמע פאַר'ן אוועקפאָהר?“ און זי האָט גענומען מסתמא נאָכקוקען, וואָס וועט דאָ זיין? דערווייל זענען די איבעריגע שלים־מזל'ען אויך געקומען פון טהעאַטער, אָפּגעטרונקען טיי און גענומען צעצאָהלען זיך מיט איהר פאַר דער סטאַנציע, אזוי פיעל מבות זיי, ווי פיעל האלבע קערבלעך זיי האָבען איהר אָפּגעריסען, און זענען אוועק צו העניכ'ען אין קעלער אריין טרינקען וויין. וואָס עפּים פּלוצים, אין מיטען דרינען, פאַר'ן אוועקפאָהרען וויין? זאָל זי אזוי וויסען א בייזע וועטשערע. ס'איז איהר עסק? לאָזען זיי טרינקען געזונד־ערהייד. ס'איז ניט פאַר איהר געלד. זי איז פערנומען גאָר מיט אַנ'אַנדער זאַך: איהר ברעכט דעם קאָפּ אויפ'ן בורנעס מיט'ן שאַל — צו וואָס האָט דער שלים־מזל געקויפט ביי איהר פּלוצים אים זומער א ווינטערדיגען שאַל מיט א וואַרימען בורנעס און נאָך א ווייבערשען דערצו? נאָך שענער. וואָלט ער כאָטש נעמען דעם שאַל מיט'ן בורנעס און איינגעפּאַקעוועט מיט די איבעריגע זאַכען אין וועג אריין, וואָלט זי גע'רעכענט, ווייסט איהם דער רוח, אפשר וויל ער ברענגען אימיצען א מתנה פון האַלענעשטי? ווי באַלד אזוי, טהוט איהר שוין באַנג, וואָס זי האָט גענומען אזוי וואָלוועל, א מכה איהם! צום סוף, וואָס לאָזט זיך אויס? נעמט ער דעם שאַל מיט'ן בורנעס און מאַכט צו איהר: „לאָזען זיי הענגען דאָ ביי אייך אויף דער וואַנט ביז דער לעצטער מינוט“. איהר הערט ווערטער? ערשט ווייס איך ווען, ארום האַלבע נאַכט, קומט ער צוגעהן, דער שלים־מזל, נעמט דעם שאַל מיט'ן בורנעס און לאָזט זיך געהן. פרעגט זי איהם: „וואוהין איז?“ זאָגט ער: „וואָס איז אייער באָבעס דאגה?“ זאָגט זי: מיט'ן קאָפּ אין דער ערד!“ און וויל זיך לייגען שלאָפען, קאָן זי ניט. ווי קאָן זי זיך לייגען שלאָפען, אז די שלים־מזל'ען זענען ערגיץ אין אלדי שוואַרצע יאָהר ביי העניכ'ען אין קעלער און דאַרפען נאָך קומען זיך געזעגענען. אורחים. אָפּגעשטאַנען אזא צייט... וויא פאָהרט מען דאָס אוועק אָהן א זייַ־געזונד? כך הוה. עס איז שוין געווען העט־העט נאָך האַלבע נאַכט, זיא טהוט א קוק — אהא! איין בויד. די אנדערע. די דריטע. ווער

איז ? טאקי זיי, דיא שלים־מזל'ען. דיא גאנצע קאמפאניע. מע פאהרט, הייסט עס. „זייט געזונד". „פאהרט געזונד". זי קוקט זיך איין אין דער דריטער בויד, סאמע הינטען, ביי שמעון־דוד דעם בעל־עגלה, אינווייניג אויבענאן, זיצט די אבעזיאנע, דער דירעקטאר זייערער, און הארט נעבען איהם — עפיס איינע א נקבה, איינגעהילט אין איהר אלטען קעצענעם בורנעס מיט איהר ווינטערדיגען שאל. קיין פנים זעהט מען ניט. נור אויגען... קענטליכע אויגען ! רבונו של עולם ! ווער זאל דאס זיין ? זייערע אלע נקבות קען זי אין די פנים'ער. פאציארעס, מיאוסקייטען, טפו ! איינע ערגער פון דער אנדערער. און די דאזיגע וויזט אויס א שעניקע. דאס הייסט, קיין פנים זעהט מען ניט, נאר אויגען — שווארצע ציגיינערישע אויגעלעך, קענטליכע, קענטליכע אויגעלעך. ווער זאל דאס זיין ?... וואלטען די שלים־מזל'ען חאטש אפגעשטעלט זיך אויף א מינוטקעלע, וואלט זי שוין דערגאנגען, ווער דאס איז. עס האט אבער נישט געדויערט קיין רגע אפילו. אט זענען זיי צוגעפאהרען. אט האבען זיי אפגעזאגט דעם זייגעזונד. און אט זענען זיי שוין ניטא. א גאנצע נאכט האט זי זיך געקאטשעט פון איין זייט אויף דער אנדערער. נישט געקאנט שלאפען : גוואלד ! געוואלד ! ווער איז דאס מיידעל מיט די קענטליכע ציגיינערישע אויגעלעך ? " ערשט אין דערפריה, אז זי האט דערהערט די מעשה, וואס אין שטאדט טהוט זיך, האט זי זיך אנגעחאפט ביי'ם קאפ, צוגערופען איהרע ביידע שוועסטערלאך : „גיט מיר קיינען שטרוי און רופט מיך טערלעצע ! "...

„חכלל, הימעל און ערד האבען, אפנים, געשוואהרען, אז קיין פערבארגענע זאך זאל ניט זיין און דער אמת מוז ארויף, ווי בוימעהל אויף'ן וואסער. גאט זאל איהר אזוי געבען הצלחה, ווי זי האט געוואוסט פריהער, אז ס'וועט אזוי זיין. ווארום פאר וואס האט זיך עס נישט געטראפען מיט איהרע שוועסטערלעך ? פלעגען דענן איהרע שוועסטערלעך ניט געהן אלע נאכט אין טהעאטער אריין ? פאר וואס האבען איהרע שוועסטערלעך ניט געמאכט קיין אויגעלעך צו די שלים־מזל'ען, אזוי ווי דער חזנ'טעס טעכטערל ? "...

— ווער אנשטומט, הולטייקע ! ! !

— האט זיך פלוצים געלאזט הערען א ווילדער געשריי, און ווי א ווילדע צערייצטע חיה האט זיך לאה די חזנ'טע א לאז געטהאן צו נעחע דער בעל־אכסניא'טע. די ארעמע מוטער איז גרייט געווען דורם זיין אט די דאזיגע יודינע פאר איהרע לעצטע עטליכע ווערטער... א גליק, וואס מע האט בעצייטענס צענומען די דאזיגע צוויי ווייבער. א ניט, וואלט געקאנט זיין א מיאורע קאטאסטראפע.

קאפיטעל 49.

דיא עקספעדיציע נאך דיא אנטלאפענע

פון דיא אלע עדות מיט'ן חוקר־ודורש זיין, וואס מיר האבען בעשריבען אויבען, איז נור איין זאך פעסטגעשטעלט געווארען, און א פראטאקאל איז אונטערגעשריעבען געווארען, אז „דער זוהן פון בעני ראפאלאוויטש, לייב, פיערצעהן יאהר אלט, און די טאכטער פון'ם חזן, רייזעל ספיוואק, פונפצעהן יאהר אלט, זענען שבת־צו־נאכט'ס אקעגען זונטאג אנטלאפען מיט א קאמפאניע יודישע אקטיארען צו דער גרעניץ קיין רומעניע, און אז דער אויבענערמאנטער זוהן פון

בעני ראַפאַלאָוויטש, ליב, האָט פּערנו־מען ביי זיין אויבענדערמאַנטען פאַטער בעני ראַפאַלאָוויטש פון דער קאַססע א סוממע פון אזוי פיעל און אזוי פיעל"...

ווי באַלד אזוי, דאַרף מען זיי אויף דער הייסער שעה נאָכלויפען, נאָכיאָגען, טאָמער וועט מען זיי נאָך חאַפּען. מע וועט זיי געוויס חאַפּען.

און ס'איז געבליעבען, אז מע זאָל ארויסשיקען נאָך זיי מענשען, און וואָס פריהער — און מע האָט טאַקי אזוי גע־טהאָן.

די דאָזיגע עקספּעדיציע איז בעשטאַ־נען פון צוויי פּאַרשוין: איינער — ראַ־פּאַלאָוויטשעס קאַססיר, „ששון־ושמחה". דער אַנדערער — טאַקי ראַפּאַלאָוויטשעס א זוהן, אַנשעל. מיט'ן ערשטען איז דער לעזער בעקאַנט פון'ם ערשטען טהייל פון אונזער ראָמאַן. מיט'ן אַנדערען בעקענען מיר זיך ערשט אצינד.

אַנשעל איז א ציקאַווע בחור פון א יאָהר צוויי און צוואַנציג. איין אויסגע־האַרעוועטער, אוויסער, אַגלאַטער, מיט רויטע וויינשעלליפּען, מיט א שען קיילע־כיג אָרומגעשווירען בערדיל און מיט גע־דיכטע האַרטע גלאַנצענדיגע געקרייזעל־טע האָר.

מע קאָן ניט זאָגען, אז אַנשעל זאָל האָבען אזא שלעכטען קאָפּ, נאָר ער האָט ניט געוואָלט נישט לערנען, נישט שרייבען, חאָטש שניידט איהם, חאָטש בראָקט איהם. האָט בעני זיך אָרומגע־קוקט און האָט איהם פריה צוגענומען פון חדר:

— לערנעמען ווילסט דו ניט, קאָן חאָטש פּאַשען חזירים.

דאָס האָט געהייסען, אז ער וויל איהם מאַכען פאַר א בעל־הבית. און אַנשעל האָט זיך געשניטען אויף א בעל־הבית. געקאָנט גוט פאָהרען רייטענדיג, אויס־געלערענט זיך וואָלעכש רעדען, ווי איין אמת'ער מאָלדאַוואַן, געזאָגט מבינות אויף פּאַפּעשוויעס און מיט'ן קוק גע־חאַפּט יעדען בוים, וויפיעל ער קאָן גע־בען מאַטעריאַל און וויפיעל ברעטהאַלץ. מיט איינעם וואָרט — אַנשעל האָט ארויסבעוויעזען אלע סימנים פון א בעל־הבית א סוחר.

אָט דאָ ניט לאַנג האָט בעני מיט איהם א שידוך געטהאָן, צוגעזאָגט טרן און געגעבען איהם א כלה, א גרינע, ניט קיין שענע זעהר ניט קיין שענע נאָר פון א געהויבענער משפחה פון בעלץ. דער חתן אַנשעל, אז ער האָט דערזעהן דיא כלה, איז איהם געוואָרען צעהן לע־בער אין הארצען. נאָר זאָגען דעם פאַ־טער — האָט ער מורא געהאַט. בעני'ן האָט זיך זעהר געוואָלט איינקויפען אין יחוס, און אז בעני וויל עפּיס א זאַך — ווער וועט איהם זאָגען ניין?

מיט א צעבראָכען געמיטה איז אַנשעל געקומען אהיים פון בעלץ. ער האָט זיך אָבער גיך בערוהיגט, געפונען א טרייסט אין דער אַם, וואָס ביי זיי אין שטוב, א געזונדע שטיק און א שענע... אמת, דיא אַם האָט שטאַרק פּראָטעסטירט, גע־שוואָרען זיך, אז זיא וועט איהם מאַכען דעם גרעסטען סקאַנדאַל איבער דער גאַנצער שטאָדט. נאָר וואָס הערט א נגידי'ס א זוהן דיא שטאָדט? ובפרט נאָך אזא בחור, וויא אַנשעל, וואָס איז כמעט ניטאָ איין מיידעל אין שטאָדט, וואָס זאָל ניט האָבען איהם געפּאַטשט? בעני זאָל וויסען דערפון, וואָלט זיך גע־טהאָן חושך. נאָר ווער וועט איהם געהן דערצעהלען אזעלכע מעשות? מאַכט זיך עפּיס א סקאַנדאַל, פערשטיקט מען איהם בעצייטענס, אזוי אז צום פאַטער זאָל עס ניט אָנקומען.

נאָר איין מענש איז פאַרהאַן ביי דיא ראַפאַלאָוויטשעס אין שטוב, וואָס ווייס פון אַלע שלעק און פון אַלע אומגליקען און שווייגט, טראָגט דעם וועהטיג אין זיך. דאָס איז דיא מוטער נעבעך. דיא קליינינקע, דיא שטילינקע דיא שוואַכינקע ביילקע.

מיר האָבען שוין בעמערקט ניט איין מאָל, אז דיא קליינינקע ביילקע טראָגט אויף איהרע שוואַכע פּלייצעס דעם גאַנצען גלות פון דער דאָזיגער שטוב. עס ברענט איהר דאָס פּנים פאַר איהר אנשלען. זיא בעגראָבט זיך אין דער ערד. נאָר וואָס קאָן זיא טהון? בעט זיא גאָט פאַר איהר קינד, גאָט זאָל איהם צושיקען עפּים א רעכטען זווג, ער זאָל חתונה האָבען, וואָרום צו פופצעהן-זעכצעהן יאָהר האָט זיך איהם שוין אָנגעהויבען שיטען א בערדעל, און פון אכצעהן יאָהר אָן איז צרות מיט צרות מיט צרות...

אָט אזא מין בחור איז בעני ראַפאַלאָוויטשעס זוהן אנשעל, וועלכען דער פאַטער האָט ארויסגעשיקט נאָכיאָגען זיך, חאַפּען און ברענגען דעם אנטלאָפענעם זוהן. ער האָט איהם מיטגעגעבען דעם קאַססיר מיט א היבשע מטבע געלד און אָנגעזאָגט:

— היידא! פאָהרט און ברענגט איהם צופיהרען, דעם פּידסווינִיק!...

און דעם קאַססיר האָט בעני עקסטרא אָנגעזאָגט, ער זאָל ניט זשאַלעווען קיין „שערבלעך" (קערבלעך) און געבען וויפיעל מע דאַרף. און אז מע וועט דאַרפען נאָך, זאָל ער שרייבען, וועט מען שיקען נאָך...

און פאַפיערען האָט ער זיי מיטגעגעבען, „גע'חתמ'עטע דאָקומענטען", וואָס מע קען דורך זיי דעם אנטלאָפענעם, אויב מע דאַרף, ברענגען צופיהרען א נעקאָר וועטען אין קייטען.

נאָר בעסער איז מיט גוטען, — האָט בעני אָנגעזאָגט אנשלען עטליכע מאָל. און אז דיא עקספּעדיציע איז שוין געווען גאָר איינגאַנצען פאַרטיג, דאָס הייסט, אז אנשעל מיט'ן קאַססיר „ששון־ושמחה" זענען שוין געזעסען אויף דער נאַטעטשאַנקע און דיא פּערד האָבען גערירט פונ'ם אָרט, האָט זיי בעני נאָכגעשריען:

— געדענקט זשע, מיט גוטען, מיט גוטען!...

קאַפּיטעל 50.

דיא עקספּעדיציע ארבייט אויף אַלע כלים

אנשעל ראַפאַלאָוויטש מיט'ן קאַססיר „ששון ושמחה, אז זיי זענען געקומען קיין יאַסי און ביז זיי האָבען זיך ארומגעקוקט, האָבען זיי שוין דאָרט פון דער קאָמפּאַניע אַקטיאָרען קיינעם נישט געטראָפען. געזאָגט האָט מען זיי, אז דאָ האָבען זיך יא ארומגעבלאָנקעט עפּים עטליכע יונגע לייט מיט אויסגעדרעהטע שטיוועל און מיט געגאָלטע פּנים'ער, די משמעות — יודישע אקטיאָרען: נאָר וואו זיי זענען אהינגעקומען — ווייסט מען ניט. דערפון האָט די עקספּעדיציע ארויסגעזעהען, אז מע דאַרף פאָהרען ווייטער. און מע האָט ניט געמאַכט קיין לאַנגע שהיות און מע האָט זיך גענומען פאָהרען ווייטער און ווייטער, ביז מע איז געקומען קיין בוקאַרעשט.

געקומען צופאָהרען קיין בוקאַרעשט, האָט אנשעל גערדונגען דעם קאַססיר און גענעבען צו פערשטעהען מיט א שכל, אז מע דאַרף זיך אָפּשטעלען אין איין אנשטענדיגען האָטעל.

— ממה נפשך, — האָט ער געזאָגט. — עס קאָסט אזוי פיעל געלד וועט קאָסטען נאָך. ובפרט אז דער טאטע האָט אָנגעזאָגט אפשר הונדערט מאָל „מע זאָל ניט זשאלעווען קיין געלד, און אז מע וועט דארפען נאָך, וועט ער שיקען נאָך".

אויסער דעם דארף מען וויסען, אז ביי אנשלען איז דאָס געוועזן דער ערשטער ארויספאָהר פון דערהיים און דער ערשטער אריינפאָהר אין אזא גרויסער שטאָדט, ווי בוקארעשט. אָך, אנשעל האָט שוין לאנג געפיהלט א מאָדנע בענקעניש נאָך דער גרויסער פרייהער וועלט און גע׳חלומ׳ט פון א שענער גרויסער שטאָדט. נאָר פון זינט ער איז א חתן געוואָרען פאר אָט דעם גרינעם מיידעל די מיוחסת פון בעלץ, האָט ער זיך דאָס וואָרט געגעבען, אז נאָך דער חתונה, ער וועט ווערען א ביסעל פרייהער, וועט ער זיך אראָפּחאפּען אמאָל אינ׳ם שענעם בוקארעשט, אָנקוקען א וועלט און געבען א לעב אונטער, אזוי ווי גאָט האָט געבאָטען...

איצטער, אז עס האָט זיך אזוי געמאכט, אז ער איז אין דעם שענעם בוקארעשט נאָך פאר דער חתונה, און געלד איז דאָ, און פרייה איז מען אויך, איז דאָך עס טאקי, ווי מע זאָגט, א כשר׳ער טאָפּ מיט א כשר׳ען לעפעל.

איין שטיקעל שעטנז איז דאָ יאָ פאראַן: דער קאססיר. איז ערשטענס, ווער הערט איהם? און צווייטענס, איז דאָך „ששון ושמחה" אויך נישט מעהר ווי א בשר ודם, און א בחור, און נאָך א „מענטש" דערצו. אז דעם בעל הבית׳ס זוהן איז ניחא, איז איהם ליעב....

אָפּגעשטעלט האָבען זיי זיך אויף איינע פון די שענסטע גאסען אין בוקארעשט מיט׳ן נאָמען „סטראדא פּאָדעמאָגאָשאָי", אינ׳ם בעריהמטען האָטעל „דאטשיאָ".

בעריהמט איז דער האָטעל דערמיט, וואָס דאָרט האָט בעת דעם רוסישטערקישען קריעג געוואָהנט, זאָגט מען, דער בעריהמטער אָסמאַן פּאשא. און וויעדער איז דער האָטעל בעריהמט מיט זיין בעריהמטען קאפע־שאנטאַן וואריעטע "פּאראדיזאָ", וואָס דאָרטען זינגט דיא בעריהמטע רומענישע זינגערין מאריענעסקאָ־מילאנעסקאָ איהרע בעריהמטע רוסישע ליעדער: „ראזיוט וויעטרי באוויניע" און „יאָ חאָטשו וואס ראזסקאזאט, ראזסקאזאט"...

שטעהען אין אזא האָטעל, וואו עס געפינט זיך אזא בעריהמטער קאפעשאנטאן וואריעטע מיט׳ן נאָמען „פּאראדיזאָ", איז דענן א גן־עדן?... אמת, וואו א גן־עדן, דאָרט בייסט זיך, קאָסט געלד. און דער קאססיר „ששון־ושמחה", אז ער האָט דערהערט, וואָס מע הייסט זיך געבען פאר א צימער, האָט ער זיך אָנגעהאפּט ביי׳ם קאָפּ. האָט איהם אבער אנשעל בערוהיגט:

— נארעלע, אז מע פאָהרט מיט אזא געשעפט, קאָן מען נישט לעבען וויא חזירים...

האָט זיך דער קאסיר מיישב געוועזן: „אז דעם בעל־הבית איז ליעב, איז איהם ניחא. ער איז דאָך ניט מעהר ווי א „מענטש". און חברה האָבען געגעבען א לעב טאקי ווי גאָט אין אדעס. בעטראכט די צוויי יונגע „רוססען", ווי זיי ביימען א הונדערטער נאָך א הונדערטער, האָט מען געקוקט אויף זיי אין האָטעל, ווי אויף צוויי יונגע מאגנאטען, וואָס האָבען נאָר־וואָס אָפּגענומען א שענע ירושה און זענען געקומען אהער לעבען א גוטען טאָג, האָט מען זיי די ערשטע וואָך מכבד געוועזן מיט אזא חשבון, אז

דער קאססיר „ששון־ושמחה" האָט שיער בעקומען די אַפּאָפּלעקסיע. האָט איהם אבער אנשעל וויעדער א מאָל בערוהיגט מיט ווערטער :

— שוטה בן פיקהאָלץ ! — האָט ער איהם געזאָגט. — ווער רעדט הײנט פון געלד ? דאָ געהט נישט אין קיין געלד, דאָ געהט אין׳ם נפש. הלואי וואָלט אונז נור געראָטען מיר זאָלען געפינען דעם, וואָס מיר זוכען...

און זיי האָבען זיך גענומען צו דער ארבייט גאנץ געשמאַק : געדונגען איין עקיפּאַזש אויף דער שעה, אויסגעפאָהרען אלע גאַסען, אלע גערטנער, מוזעאומס, גאַלערעע, טהעאַטערס, צירקען, קאַפעשאַנטאַנען וואַריעטעס און קאַבאַרעס. אנשעל איז געגאַנגען מיט דעם גאַנג, אז ארטיסטען מוזען זיך געפינען נור אין אזעלכע ערטער. „קאַפעשאַנטאַן מיט טהעאַטער זענען ווי א שוועסטער מיט א ברודער". אנשעל איז געוועזן ניט אזוי אַלט, וויא געניט, און „ששון־ושמחה" האָט זיך גאַרניט געקאָנט פער׳חדוש׳ען, ווי זיין יונגער פּרינציפּאַל, קיין עין־הרע, ווייסט אלסדינג, „ווי אַנ׳אַלטער", און אומעדום, וואוהין ער זאָל ניט קומען, איז ער היימיש, ווי ביי זיך אין דער היים אין האָלענעשטי...

מעהר פון די אלע מקומות איז אונזער אנשלען געפעלען צו פערברענגען אין׳ם קאַפע־שאַנטאַן „פּאַראַדיזא". אנשעל האָט געזאָגט צום קאססיר :

— זאָל מיין נאָמען ניט הייסען אנשעל, אויב מיר וועלען זיי ניט פאַקען אָט אדאָ, אין דעם דאָזיגען אָרט... לאָמיר זיך נור אוועקזעצען אָט דאָרט אין א ווינקעלע ביי אָטאָ־יענעם טישעל. דאָרט איז אויסגעצייכענט. פון דאָרטען קאָן מען זעהען אלסדינג.

אנשעל איז געוועזן גערעכט : דאָרט איז אויסגעצייכענט. פון דאָרטען האָט מען געקאָנט זעהען אלסדינג : די מוזיק, און די סצענע, און די „ארפּיאַנקעס", וואָס געהען אָנגעטהאָן אלע אויף איין פאַכאָן : קורצע רויטע קליידעלעך, אונטערגעברעמט מיט גאָלדענע פראַנזען. הויכע שווארצע באָטקעלעך, פערשנירעוועט ביז ארויף. קליינע רויטע היטעלעך מיט גאָלד בעלייגט און אלע אויף א זייט. אנשעל הייסט געבען עפּיס עסען און טרינקען. ביידע פערבייסען זיי גאַנץ געשמאַק. אויף׳ן הארצען איז אויפגעלייגט. יום־טוב׳דיג. ליכטיג. לעבעדיג. מענשען — אויף און אָפּ. אלעס בלישטשעט. אלעס פריידט זיך. און א געזאַנג טראָגט זיך איבער׳ן גאַנצען זאַל און צעגיסט זיך אין אלע אברים, א זיס געזאַנג ווי פון א סך־א סאַך פרויען־העלזער. עס איז שווער צו דערקענען, אז דאַס זינגען ניט קיין מענשען, אז דאָס שפּיעלען גאָר הארפּעס. אז די זיסע קולות געהען נישט פון לעבעדיגע העלזער, נאָר פון מעשענע סטרונעס, פון הילצערנע כלים, הארפּעס. אנשעל קוקט זיך איין אין די דאָזיגע כלים, אין די זינגענדיגע הארפּעס, און ער קלויבט נחת פון די ארפּיאַנקעס, ווי זיי ארבייטען אויף זייערע כלים, ברימלען מיט די דינע פינגערלאַך איבער די מעשענע סטרונעס, שאָקלען צו מיט די קעפּלעך און שמייכלען מיט די אויגלעך, צו וועמען שמייכלען זיי ? שוין זשע צו איהם, צו אנשלען הייסט עס ?

— טהו נור א קוק, ווי זיי שמייכלען. זעה נור, זעה ! — זאָגט אנשעל צום קאססיר און טאָרעט איהם ביי׳ם ארבעל.

דעם קאססיר קריכט דאָס אָבער ניט אין קאָפּ אריין. „ששון־ושמחה" קוים וואָס ער זיצט. ער וואָלט בעסער א בעלן געוועזן איצטער חאַפּען א שלאָף, און ער

דולט איהם נאָר א ספּאָדיק מיט אָרפּיאַנ־
קעס... נאָר אָט בעוויזט זיך אויף דער
סצענע די בעריהמטע מאַריענסקאַ־מי־
לאַנעסקאַ, איינגעטונקען אין בריליאַנ־
טען, און הויבט אָן זינגען: „יא חאָטשו
וואס ראזסקאזאט, ראזסקאזאט"... און
דער עולם, וואָס אין זאַל, האַפּט אונ־
טער: „קאַק מי סנים פּאַשלי גוליאַט,
פּאַשלי גוליאַט"... און אין זאַל ווערד
נאָך ליכטיגער, און דאָס פּובליקום ווערד
נאָך פריילעכער. א חיות! א גן־עדן! א
גן־עדן!

קאַפּיטעל 51

זיי זיינען שוין אויף א דרך.

אָט אזוי האָט די עקספּעדיציע גע־
טהאָן איהר זאַך געטרייה, נאַכט און
נאַכט, ביז עס האָט זיך געטראָפען א
מעשה.

דאָס איז געווען אין א שענעם אויפ־
דערנאַכט אינ'ם אויבענדערמאַנטען
קאַפעשאַנטאַן „פּאַראַדיזא". אונזערע
צוויי רייזענדע, אַנשעל ראַפּאַלאָוויטש
און „ששון־ושמחה" דער קאַססיר, זענען
זיך געזעסען ביי זייער טישעל, געטרונ־
קען „דולטשאַצא" — וואַסער מיט אזא
מין איינגעמאַכטס, און געהערט מוזיק.

אַנשעל איז געווען איצטיגס מאָל זעהר
אויפגעלעגט און יום־טוב'דיג. און
„ששון־ושמחה" איז, פאַרקעהרט, גע־
ווען, ווי אלע מאָל, שטאַרק פערזאָרגט.
עס האָט איהם פּשוט געריסען דאָס
האַרץ אויף'ן געלד, וואָס געהט אוועק
אומזיסט־אומנישט, ער ווייסט ניט צו־
ליעב וואָס, ער ווייסט ניט צוליעב וועמן.
„מע זיצט אין בוקאַרעשט און מע זוכט
דעם נעכטיגען טאָג און קערבלעך פּלי־
העץ, אזוי ווי מיסט — וועה־וועה, וואָס
וועט זיין פון דעם?"...

„ששון־ושמחה" איז איבערהויפּט
עפּיס טאַקי נור ווי אויף צו־להכעיס זיין
„ששון־ושמחה'דיגען" נאָמען א מרה־
שחורה'דיגע בריאה. א שווארצער בחור
מיט באַנקעוואַטע אויגען, מיט שטענדיג
א פאַרלייגטע נאָז, די אויבערשטע ליפּ
גראָב און גוט בעוואַכסען. תמיד א פער־
שלאָפענער, א פערזאָרגטער, גיט ער
קיינמאָל קיין לאַך ניט און זעהט אויס,
ווי די גאַנצע וועלט איז אויף איהם גע־
פאַלען. עס געהט איהם ניט אויף קיין
זאַך. אלסדינג איז ביי איהם פינסטער,
טרויעריג און איינגעהילט אין א שוואַר־
צען שלייער. און דאָ „רימפּעלט די מוזיק
און דער עולם קוועלט, א גדולה אין באָד!
מע פּרעסט. מע זויפט. מע פלעכט קערב־
לעך. ביי זיי איז, אפנים, געלט־שמעלט
— וואָס פעהלט זיי? קאַפּוועהטיג!"...

אָט אין אזעלכע מרה־שחורה'דיגע
געדאַנקען זיצט אונזער מרה־שחורה'די־
גער קאַססיר און האַפּט דערוויילע א קוק
מיט די פערשלאָפענע באַנקעוואַטע אוי־
גען אויף דער סצענע, וואו עס בעווייזען
זיך פריהער די אָרפּיאַנקעס, דער־
נאָך אנדערע מינים שלעק, נקבות אלער־
ליי: נקבות אזעלכע, וואָס זענען מאָד־
נע אָנגעטהאָן. און נקבות אזעלכע, וואָס
זענען נור האַלב אָנגעטהאָן. און נקבות
אזעלכע, וואָס זענען כמעט גאָר ניט אָנ־
געטהאָן... און אויף'ן סוף, א שטייגער,
ווי א מין קאַמפּאָט, ערשיינט די בע־
ריהמטע מאַרינעסקאַ־מילאַנעסקא.
בלישטשעט מיט איהרע אויגען און מיט
איהרע בריליאַנטען און זינגט: „יא
חאָטשו וואס ראזסקאזאט. ראזסקא־
זאט"... ווערד נאָך לעבעדיגער אין זאַל.
און אַנשעל האַפּט איהר אונטער: „קאַק
מי סנים פּאַשלי גוליאַט. פּאַשלי
גוליאַט"... קוקט זי אויף אַנשלען פון
דער סצענע און ווינקט צו איהם. ווערד
אַנשעל מלא שמחה און ווינקט צו איהר

צוריק. און תיכף ווי נור זי האָט געענדיגט איהר נומער, געהט זי פערביי זייער טישעל. הויבט זיך אנשעל אויף. געהט זי צו. מאַכט ער איהר איין אָרט צווישען זיך און צווייטען קאַסיר (דאָס ערשטע מאָל אזוי נאָהענט). עס לאָזט זיך הערען א שאַרשעריי פון איהרע זיידענע קליידלעך און א ריח־ניחוח פון שאַרפע פאַרפומען, וואָס דערגרייכען אזש ביז „ששון־ושמחה׳ס“ שטענדיג פערלייגטע נאָז. און מחמת זי (די נאָז) איז צו אזעלכע ריחות נישט געוואָהנט, קאָן זי זיך ניט איינהאַלטען און הויבט אָן צו ניסען. רופט זיך אָן אנשעל: „וואַקסען זאָלסט דו“. ווייסט „ששון־ושמחה“ ניט, וואו ער זאָל זיך אהינטהון מיט זיין נאָז, וואָס האָט זיך פלוצים אין מיטען דרינען צעניסט.

— דאַמנולו! — מאַכט דערווייל מאַרינעסקאַ־מילאַנעסקאַ און דערלאַנגט אנשלען מיט׳ן פעכער איבער דער האַנד און בלישטשעט מיט אלע בריליאַנטען.

— אזא „פאַרמאָזא דאַמנולו“, ווי דו ביזט, זאָלסט דו טרינקען „דולטשאַצא“?

אויף אונזער לשון וועט דאָס הייסען: „אזא שענער בחור, ווי דו ביזט, זאָלסט דו טרינקען זיסע וואַסער?“

פרעגט זיך: ווי אזוי שטעהט מען אוים אזא נסיון? ווי אזוי זאָל אנשעל׳ם האַרץ ניט צעגאַנגען ווערען ווי שניי פון אזא קאָמפּלימענט? און אנשעל רופט צו דעם קעלנער און קוקט אויף מאַרינעסקאַ־מילאַנעסקאַ, ווי איינער רעדט: „וואָס איז דיין באַגעהר, שענע פרינצעסין?“... די שענע פרינצעסין באַגעהרט שאַמפּאַניער־וויין. אנשעל הייסט דערלאַנגען שאַמפּאַניער־וויין און קוקט אויף איהר, ווי איינער רעדט: „וואָס נאָך איז דיין באַגעהר, שענע פרינצעסין?“ די שעהנע פרינצעסין באַגעהרט פאַזאַנען געבראָטענע אויף צו פערבייסען. אנשעל הייסט דערלאַנגען פאַזאַנען און קוקט איהר אין די אויגען אריין: „וואָס נאָך איז איהר באַגעהר?“ איהר באַגעהר איז ליקער, און זי הייסט שוין אליין, מע זאָל ברענגען ליקער, פון דעם בעסטען, „שאַרטרעז“ אָדער „פעפערמען“. זאָגט איהר אנשעל נאָך מיט׳ן אייגענעם לשון: „שאַרטרעז“ און „פערפערמען“... און אנאַנאַסען הייסט זי זיך דערלאַנגען. זאָגט דער קעלנער, אז קיין אנאַנאַסען איז ניטאָ. אויסגעגאַנגען. ווערד אנשעל אָנגעצונדען: „וואָס פאַר א תירוץ — אויסגעגאַנגען? אז מע זאָגט אנאַנאַסען, איז אנאַנאַסען — אלא דראַקאָ!“... ציהט איהם „ששון־ושמחה“ פאַר׳ן ארבעל און קוקט אויף איהם מיט די באַנקעוואַטע אויגען: „גוואַלד, עס וועט אָפּקאָסטען אַנ׳אוצר!“... צעלאַכט זיך אנשעל: „בהמה! דו זעהסט די בריליאַנטען, וואָס זי טראָגט? דו ווייסט וויפיעל ווערטה האָבען אָט די בריליאַנטען?“...

ניין. „ששון־ושמחה“ ווייסט ניט, וויפיעל ווערטה האָבען אָט די בריליאַנטען. ער ווייסט אָבער איין אנדער זאַך. ער ווייסט, אז עס טאָגט שוין ביי זיי אין דער קאַסע... ער האָט שוין היינט אין דער פריה א זאָג געטהאָן וועגען דעם אנשלען. האָט זיך אנשעל צעשריגען אויף איהם: „בהמה! וואָס זשע שווייגסט דו? שרייב אוועק אהיים, אז מע דאַרף נאָך, וועט מען שיקען נאָך“...

„ששון־ושמחה“ איז אזא מענש, אז מע הייסט איהם שרייבען, שרייבט ער.

— וואָס זשע זאָל איך שרייבען? — פרעגט ער זיך ביי אנשלען.

— שרייב, אז מיר זיינען שוין אויף א דרך. מיר האַרעוועו. מיר טהוען אלסדינג. מיר שלאָפען ניט קיין נעכט. מיר

פאָהרען ארום אומעדום און מיר זוכען. און גוטע מענשען העלפען אונז. נאָר עס קאָסט געלד. מאסען געלד! ווארום קיינער וויל נישט אומזיסט... על־כן זאָל מען ארויסשיקען נאָך געלד. און למען־השם וואָס גיכער. און זייט געזונד און לאָזט געריסען. און אזוי ווייטער...

אוועקגעשיקט דעם דאָזיגען בריעף, האָט אנשעל זיך געפיהלט נאָך בעסער, וויא פריהער. ער האָט אראָפּגעוואָרפען א בארג פון׳ם קאָפּ. און דער מרה־שחורה׳דיגער קאססיר, פארקעהרט, איז געוואָרען נאָך מעהר מרה־שחורה׳דיג: „וועה־וועה, וואָס וועט זיין דער תכלית?“... און אנשעל הייסט דערווייל געבען נאָך וויין. ער גיסט אָן אלע דריי באָקאלען, טרינקט צו מאדריינעסקאָ־מילאנעסקאָ׳ן לחיים און זעהט, אז דער קאססיר זאָל אויך טרינקען לחיים. „ס׳איז ניט שען זיצען ווי א ליידימענער גולם“... אנשעל טהוט אלסדינג, ער זאָל איהם צעשלאָגען דיא רעיונות. אזוי לאנג, אזוי ברייט, ביז דער מרה־שחורה׳דיגער קאססיר ווערד פאָרט א ביסעלע לעבעדיגער. וואָס ווייטער הויבט איהם אָן דער שטערן גלאנצען. די גראָבע בעוואכסענע ליפּ הויבט זיך אויף און עס בעוויזט זיך אויף איהר כמו ווי א מין שמייכעל. די פערשלאָפענע באנקעוואטע אויגען קלעפּען זיך איהם און ער בעלעקט זיך. דאָס איז א סימן, אז ער איז שוין גאר בגילופין.

כמעט קאָן מען זאָגען, אז דאָס איז דאָס ערשטע מאָל, וואָס „ששון־ושמחה“ זאָל זיין אזוי ששון־ושמחה׳דיג. עס איז אויף זיי בידען, אויף אנשלען מיט׳ן קאססיר ,מיט א מאָל געקומען א פרייד, א נחת, א גדולה. עס איז זיי בידען געוואָרען גוט — און א סוף. פאר גרויס גוטסקייט האָט זיך אנשעל אזש ארומגענומען מיט מאריענסקאָ־מילאנעסקאָ׳ן, ווי מיט איין אייגענער שוועסטער, און אויף „ששון־ושמחה׳ן“ איז אָנגעפאלען א שמחה. ער האָט געהאלטען דעם אָפּגעטרונקענעם באָקעל אין די הענד און געקאטשעט זיך אויף אלע זייטען, שיעור ניט דערשטיקט געוואָרען פאר געלעכטער. און פּלוצים האָט ער אויפגעהערט צו לאכען. די פערשלאָפענע באנקעוואטע אויגען זענען איהם געווארען מיט א מאָל וואכעגדיג און זענען ווי צוגעזאָמטען צו דער טיהר און פערגליווערט געווארען. און אליין איז ער מיט׳ן באָקעל אין די הענד אויך געבליעבען א פערגליווערטער.

וואָס איז די מעשה? — ער האָט אין דער מינוט דערזעהען ביי דער טהיר נאָר־וואָס אריינגעקומען צוויי פארשוינען. איינער א גרעסערער, דער אנדערער א קלענערער. עס האָט זיך איהם אויסגעדאכט, אז די אריינגעקומענע קוקען אויף איהם און אויף אנשלען און רוקען זיך צוריק צו דער טהיר. נאָר ביז „ששון־ושמחה“ האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ צו אנשלען און א געשריי געטהאָן: „ער איז דאָ, ווי איך בין א יוד!“ — איז שוין פון יענע צוויי פארשוינען ניט געבליבען קיין זכר אפילו. . . . . . .

. . . .

אומזיסט האָט זיך „ששון־ושמחה“ געלאָזט לויפען נאָך זיי, ווי א משוגע׳נער, אין דרויסען ארויס. אומזיסט האָט ער זיך געשוואָרען מיט כל השבועות אין דער וועלט, ער זאָל אזוי דערלעבען זעהן וועמען איהם איז ליעב, ער זאָל זעהען ביי זיך אלדאָס גוטס, ווי ער האָט אליין מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהען זייער לייבלען נאָר־וואָס אָט א דאָ ביי דער טהיר! אנשעל האָט איהם נישט געגלויבט. אנשעל האָט גע׳טענה׳ט, אז

ס'האָט זיך איהם אויסגעוויזען. אז ס'האָט זיך איהם נע'חלומ'ט א חלום. שולדיג איז דער ווין, שאמפּאניער־ווין, חא־חא!

קאַפּיטעל 52.

דיא פויגלען וואַרפען אראָב דיא פעדערן

„ששון־ושמחה" האָט קיין טעות נישט געהאַט: די צוויי פּאַרשוינען, וואָס זענען אריינגעקומען אין קאַפע־שאַנטאַן „פּאַראַדיזאַ" און צוריק ארויס־געלאָפען, זענען געווען טאַקי די, וועלכע די עקספּעדיציע איז ארויסגעשיקט גע־וואָרען זיי אויפצוזוכען. דאָס איז געווען דער אנטלאָפענער לייבעל ראַפאַלאָוויטש און אונזער אַלטער גוטער בעקאַנטער האָצמאַך (אָט אזוי וועלען מיר זיי רופען די גאַנצע צייט, כל־זמן זיי האָבען נאָך לעת־עתה ניט געביטען זייערע נעמען).

די דאָזיגע צוויי העלדען אונזערע האָ־בען די ערשטע צייט אויך מעהר נישט געטהאָן, נור ארומגעגאַנגען און בע־טראַכט דאָס גרויסע שענע בוקאַרעשט. זיי זענען דאָך אויך מעהר ניט ווי לעבע־דיגע מענשען, און בוקאַרעשט איז א שטאָדט, וואָס ס'איז דאָ וואָס צו זעהען. ובפרט, פאַר דעם, וואָס האָט איין אַר־טיסטישע נשמה מיט איין אַרטיסטיש אויג און קלויבט זיך ווערען א דירעקטאָר פון א טהעאַטער, איז אין בוקאַרעשט פאַרהאַן וואָס צו לערנען, וואָס צו שטו־דירען.

— מע דאַרף שטודירען די ביהנע, מיין טהייער שפּיעלפויגעל, — אזוי האָט גע'טענה'ט האָצמאַך צו זיין יונ־גען פריינד, — מע דאַרף אויסקוקען וואו ערגיץ א טהעאַטער און נעמען זיך צו א געשעפט, אליין עפענען א שטיקעל טרעאַטער. ס'איז ניט קיין פלאַן, נשמה מיינע, לעבען פון'ם גרייטען. ס'איז נישט קיין תכלית טרענצלען קערבלעך — מע דאַרף אין זינען האָבען עפּיס פּרנסה...

צו פּראַסט, צו פּראָזאאיש פּראָסט האָבען געקלונגען האָצמאַך'ס ווערטער אונזער יונגסטען העלד לייבעל. לייבעל'ס נשמה האָט זיך אויך געריסען צו דער ביהנע, נאָר ניט צוליעב פּרנסה. צוליעב עטוואָס העכערס האָט דאָס איהם גע־צויגען, וואָס ער אַליין האָט דאָס נאָך ניט רעכט פערשטאַנען. איהם איז גע־ווען טהייער יעדער טאָג, יעדע מינוט. ער וואָלט שוין א בעלן געווען אַליין זיין אויף דער ביהנע, פערגרימירען זיך און שפּיעלען... שפּיעלען... נאָר אז האָצ־מאַך זאָגט, אז מע דאַרף די ביהנע שטו־דירען, ווייסט ער וואָס ער זאָגט. און ביידע האָבען זיי זיך גענומען שטודירען די ביהנע פון אלף ביז תיו.

אָנגעהויבען האָבען זיי דוקא זעהר פּראַקטיש: פון די אָרעמסטע געגענדען און קוואַרטאַלען, זיך צוגעקוקט צו די בי־ליגסטע קאַפעהייזער און באַלאַגאַנעס. נאָכדעם איז מען געגאַנגען אַלע מאָל העכער און העכער, אויסגעווען אַלע גרויסאַרטיגע טהעאַטערס, ברעטלעך, וואַריעטעס און קאַפע־שאַנטאַנס. אין יעדען אָרט האָט האָצמאַך עפּיס געפונען, עפּיס גענאַשט, און פון יעדן בעזונדער עפּיס אָפּגעלערנט.

— נו, שפּיעלפויגעלע? קוק זיך צו, ווי אזוי מע שטעלט אוים ביי זיי א ביה־נע! זעהסט קאָסטיומען? זעהסט קליי־דעלעך? זעהסט שיכעלעך? זעהסט זעקעלעך? א רוח אין נעלדם טאַטען אריין! ניט אומזיסט שטעהט אין פּסוק: כסף וזהב זענען זייערע ממזרים.

— מטהר חזירים. — פערריכט איהם לייבעל.

— לאָז זיין אזוי. — גיט איהם נאָך האַצמאַך און טהוט זיך א טאָפּ ביי דער זייטקעשעני. — יאַק ריידעלע טאָ ריידעלע, אבי דאָברע מיינעלע. גוט וואָס מיר האָבען זיך אריינגעהאַפּט אין אזא שטאדט. עס וועט אונז צוניץ קומען. אַט וועסט דו זעהען, וואָס פאר א „חדר" איך וועל, אם־ירצה־שם, צענויפשטעלען. גאָט און לייט וועלען מיר מקנא זיין. עס וועט א רוח אין שטשופּאַק'ס טאטען אריין!

גאַנץ אנדערש האָט געלערענט דעם פּשט לייבעל. יעדען ארטיסט, וואָס ער האָט געזעהן אויף דער סצענע, האָט איהם לייבעל געגעסען מיט די אויגען, געשלונגען איטליכס וואָרט און געפיהלט זיך, אז ער איז אליין אויך דאָרט אויף דער סצענע. עס האָט איהם געטראָגען אין דער לופטען, געצויגען ווי מיט צוואַנגען, דאָס פּנים האָט איהם געפלאַמט, די אויגען האָבען איהם געברענט, אין האַלז האָט איהם געקיצעלט און ער האָט מעהר נישט געטהאָן, נאָר געזיפצט. האַצמאַך האָט פערשטאַנען, אז אַט דער „יאַט" איז מסתמא נתפעל פון די שענע דעקאָראַציעס מיט די גרויסארטיגע קאָסטיומען.

— זעהסט דו? אַט אזוי נשמה'ניו שטעלט מען אוים א ביהנע. אַט אזוי טהוט מען זיך אָן ביי לייטען. מע פּינקעלט און מע בלישטשעט און שעמערירט אזש אין דיא אויגען. אַט אזוי וועט זיין ביי מיר אויך. עס וועט א רוח אין שטשופּאַק'ס טאַטענס טאַטען אריין!

האַצמאַך'ס אידעאַל איז פון תמיד אָן געווען — ווערען מיט דער צייט אליין א שטשופּאַק, דאָס הייסט: א בעל־הבית, א דירעקטאָר פון א טהעאַטער. פאר וואָס ניט? ביי גאָט איז אלץ מעגליך. דער בעסטער בעוויז איז ביי איהם געווען טאַקי דער אייגענער שטשופּאַק. ווייסט דען ניט די גאַנצע וועלט, אז אַט דער שטשופּאַק איז אמאָל געווען פריהער א משרת, דער נאָך א משורר'על, דער נאָך א כל־מקודש־זינגער אויף חתונות און אויף ברית'ען? און פון דעסטוועגען איז ער היינט א דירעקטאָר מיט בריליאַנטען, פארהאַפּט זאָל ער ווערען... כל־זמן דאַצמאַך האָט ניט געהאַט וואָס צו שלינגען, האָט ער נעבאָך געמוזט דינען ביי אַט דעם בלוטזויגער פאר'ן שטיקעל ברויט. א ברירה האָט ער געהאַט? אָבער איצט, דאַנקען גאָט, אז ס'איז פאַראַן די מטבע (דאָ גיט זיך האַצמאַך א טאָפּ אין קעשעני און גלייכט זיך אוים די פּלייצעס און פּעררייסט דעם קאָפּ ארויף) האָט ער שטשופּאַקען אין דער ערד מיט די ביינער. וואָרט־וואָרט. האַצמאַך וועט נאָך מיט איהם לערנען בלק. ער וועט צענויפשטעלען א טרופּפּע פון די בעסטע אקטיאָרען און אקטריסעס און וועט ארומפאָהרען אויף דער וועלט און קומען צופאָהרען דוקא אהין אין יענער שטאָדט, וואו שטשופּאַק שפּיעלט מיט זיינע „דראָנגעס" און מיט זיינע „קאַליקעס", און דוקא אויסדינגען ביי איהם דאָס טהעאַטער פון הינטער דער כאָז — מיט איינעם וואָרט, ער וועט איהם דערגעהן די יאָהרען, אזוי אז ער זאָל בעקומען דריי מאָל די חלירע אינאיינעם מיט זיין פּליגעל־אדיוטאַנט, פארברענט זאָלען זיי ווערען ביידע אין איין זומערדיגען טאָג!...

דער אייגענער וואונש, צו זיין דאָרט, וואו שטשופּאַק, — איז געווען אויך ביי לייבלען. לייבעל האָט אבער געהאַט איין אנדער מיין. לייבעל האָט געוואוסט, אז דאָרט וואו שטשופּאַק איז, דאָרט דאַרף זיין אויך רייזעל (אויב מע האָט זיי נישט

איבערנעהאפט ערגיץ אויף'ן וועג...). פון דעם דאזיגן געראנק האט לייבלען ניט איין מאל געווארפען אין היטץ און אין קעלט. שטילערהייד האט אין איהם געוויינט דאס הארץ און ער האט זיך קיין ארט ניט געקאנט געפינען.

— וואס איז דיר, ליובעניו? — פרעגט איהם האצמאך. — האסט נאך אלץ מורא, מע זאל דיך ניט דערקענען? זאל איך קרענקען, אויב עמיצער וועט איצטער זאגען אויף דיר, אז דאס ביזט דו!

אזוי האט האצמאך געטרייסט זיין יונגען פריינד און ער האט געהאט רעכט. עס איז שווער לייבלען צו דערקענען. עס איז כמעט אונמעגליך געווען צו דערקענען זיי ביידען, אזוי ווייט האבען זיך די צוויי פערענדערט. די פויגלען האבען אראפגעווארפען פון זיך די אלטע פעדערען און האבען זיך בעניייעט פון קאפ ביז פיס.

ווייבאלד זיי זענען נור געקומען קיין בוקארעשט, אזוי האט זיך האצמאך באלד געלאזט אפראזירען, אפגאלען דאס גאנצע פנים, איבערגעלאזט נור צוויי קליינע באקענקאטלעטלעך, וואס האבען איהם צוגעגעבען, לויט דער שפיעגעל האט איהם געזאגט, זעהר פיעל חן. נאכדעם איז ער אריין אין א גרוים געשעפט פון קליידער און האט זיך אויסגעקליידט בגדי־מלכות נאך דעם לעצטען זשורנאל. זיך געקויפט א הויכען צילינדער, א שען שטעקעלע מיט א גאלקע פון עלעפענביין, לאקירטע שיך מיט געלע הענטשקעלעך.

— הא? וואס זאגסט דו איצט, מיין טהייער שפיעלפויגעל? וועט עמיצער זאגען אויף מיר, אז דאס איז האצמאך?

— קיינער נישט אין דער וועלט! — האט איהם לייבעל געזאגט און געקלויבען נחת פון זיין בעניייעטען פריינד.

לייבעל האט באמת אנגעקוואלען, וואס האצמאך האט זיך אזוי איבערגעביטען. נישט ווינציגער האט האצמאך אנגעקוואלען פון לייבלען, אז ער האט איהם אויסגעטהאן דאס האלענעשטער קאפאטקעלע מיט'ן האלענעשטער היטעלע און אריינגעזעצט איהם אין א קורץ „וויטעקעל" מיט א קליין קאפעלישעל און געקויפט איהם אויך א שטעקעלע און אויך געלע הענטשקעלעך.

— אזוי לאנג קרענקט שטשופאק, אויב דוא ביזט דו! — האט איהם האצמאך געזאגט, בעטראכטענדיג זיין יונגען פריינד פון פארענט און פון הינטען און פון אלע זייטען. — און אזא יאהר אויף מיר, וואס פאר א שענער „יאטעל" דו ביזט. און ניט קיין „יאטעל" נאר א גאנצער „יאט", ווי איך בין א יוד!...

און ביידע האבען זיך יענעם טאג געפיהלט אזוי גרינג, גליך ווי זיי וואלטען גארניט געגאנגען אויף דער ערד, נאר געטראגען זיך אין דער לופטען.

אזוי קאן זיך פיהלען נור א חתן אין דעם טאג פון דער חופה, אז מע טהוט איהם אן אין גאלע נייעס, פון אויבען ביז אראפ, און ער טרעט אריין אין א נייער, נייער וועלט אריין.

קאפיטעל 53.

האלצמאן־ראפאלעסקא

אונזערע גליקליכע העלדען, האצמאך און לייבעל, זענען נאך געלעגען אין די בעטען, געצויגען זיך און אויסגעגלייכט די ביינער, נישט געקוקט דערויף, וואס ס'איז שוין געווען ניט פריה, ארום האלבען טאג.

אפנים, אז צוליעב דעם, וואס מע

שטודיערט גאנצע נעכט „קונסט, טהעאטער און מוזיק" און מע איז אויסען אין אלע טהעאטערס, קאפעשאנטאנגען מיט אלעריליי וואריעטעס, מוז מען שלאָפען א ביסעל שפעטליך אויף'ן טאָג. נישקשה. אָהן איין אומגליק. די גרויסע געשעפטען זייערע? די שיפען אויף'ן ים? און וואָס קאָן זיין בעסער, ווי אז מע ליגט זיך אין דער פריה אויסגעצויגען אין בעט מיט א ריינעם קאָפּ און מע חלומ'ט אויף דער וואָהר, איטליכער פון זיינעם? האָצמאָך חלומ'ט וועגען איין אייגען טהעאטערעל ערגיץ אין א יודישער שטאָדט... ער אליין זיצט ביי דער קאססע... די „קינדער" שפיעלען זיין בענעפיס, דעם דירעקטאָר'ס בענעפיס... שאָ עס איז שוין באלד נישטאָ קיין בילעטען... קיין גאליאָרקע איז שוין לאנג נישטאָ... מע האָט זיי צעהאפט ווי הייסע לאָקשען... געבליעבען מעהר נישט א פּאָר לאָזשען... דארף מען צושטעלען, הייסט עס, נאָך עטליכע שטוהלען... אזוי פלעגט זיך נוהג זיין דער דירעקטאָר שטשופאק, ס'זאָל אויף איהם קומען א גיכער טוידט.

און לייבעל חלומ'ט אויך פון טהעאטער, נאָר אויף איין אנדער אופן. ער זעהט זיך אליין אויף דער ביהנע אין דער ראָל פון א געקרוינטען... א לאנגע מאנטיע פון פורפור... א גאָלדענע קרוין אויף'ן קאָפּ... אליין זיצט ער אויף'ן טהראָן און אלעם בויגט דעם קאָפּ פאר איהם, אלעם קניעט, אלעם בוקט זיך... און הימעלשענע מיידלעך, אין מלאָכים־קליידער אָנגעטהאָן, טאנצען ארום איהם א באלעטען־טאנץ... צווישען זיי — איינע, די יונגסטע, די שענסטע, טאנצט מעהר און בעסער און שענער פון זיי אלע... גרינג, ווי א ווינד, טראָגט זי זיך אויף חער סצענע, דרעהט זיך, ווי א וויכער, קוים־קוים וואָס מע זעהט איהר פנים, איהרע צעלאָזטע שווארצע לאָקענהאָר, איהרע שווארצע גליהענדע ציגיינער־אויגען — אָך, ער האָט זי דערקאָנט: דאָס איז דאָך רייזעלע!...

— טאָמער וואָלט געווען גענוג, נשמה מיינע, צו וואלגערען זיך אָט א דאָ? — שלאָגט איהם איבער האָצמאָך סאמע אין דעם בעסטען חלום אויף דער וואָהר. — מע דארף אויפשטעהען עפּים קייען. טרינקען א שמעקענדיג טערקיש גלעזעל קאווע מיט פרישע ווארעמע בולקעלעך, א רוח אין געלד'ס טאטען אריין!

און ביידע שטעהען אויף, וואשען זיך איין, טהוען אָן די נייע בגדים און מאכען זיך פארטיג צו דער ארבייט, דאָס הייסט, געהן איבער בוקארעשט, בעטראכטען אלע שענע אַנטיקלעך, וואָס שטעהען ארויסגעשטעלט אין די פענסטער. מעהר נישט ווי בעטראכטען, אָנקוקען, נישט קויפען חלילה. איין עבירה געלד. „ס'איז ביי זיי נישט קיין גנבה'ש געלד", זאָגט האָצמאָך... דערנאָך וועט מען זיך אריינכאפען אין א רעסטאָראַן אריין עפּים איבערבייסען. האָצמאָך זעהט שוין אלע מאכלים, וואָס מע וועט דערלאנגען, און ער בעלעקט זיך שוין בעצייטענס (האָצמאָך האָט זיך אויף זיין לעבען אזוי אָנגעהונגערט, אז וויפיעל ער זאָל ניט עסען, מאָהלט זיך איהם אויס, אז ס'איז ניט געגעסען...). נאָך'ן עסען וועלען זיי זיך א ביסעל אויסרוהען (האָצמאָך האָט זיך אויף זיין לעבען אזוי אָנגעהאָרעוועט, אז וויפיעל ער זאָל ניט רוהען, מאָהלט זיך איהם אויס, אז ס'איז ניט גערוהט...). און ערשט אז ס'וועט ווערען נאכט, וועט מען זיך דורכגעהן א'ין א טהעאטער אריין, און פון דאָרטען ערגעץ אין א קאפעשאנטאן — שטודיער־

ען מוזיק, קונסט און טהעאטער".

פאַר מענשען, וואָס שטודירען מוזיק, קונסט און טהעאטער, איז דאָך די רעכטע צייט טאַקי נור ביינאַכט. און אגב איז פאַר אזעלכע מענשלעך ווי האָצמאַך און ליבעל גלאַט געזינדער, אַז מע דרעהט זיך אַרום וואָס ווינציגער ביי־טאָג אויף דער גאַס. ליבעל זאָגט, אַז ער וואָלט געמעגט שווערען, אַז ער האָט ערשט נעכטען געזעהען דורכפליהען אַ קאַרעטע, איז דאָרטען געזעסען זיין עלטערער ברודער אַנשעל מיט זיין קאַססיר „ששון־ושמחה".

— געה שוין געה, פיפערנאָטער! — האָט איהם האָצמאַך אויסגעלאַכט. — עס חלומ'ען זיך דיר ברידער מיט קאַססירס. נאַרישקייטען! אפילו ווען זיי זאָלען שוין טאַקי קומען אַהער, נאַרעלע, דאַרפען זיי דאָך זיין מיט אַכטצעהן קעפ, זיי זאָלען דיך דערקאָנען, און מיך אוודאי! איצט ווייסט דו, מיין טהייערער יאַט, וואָס אונז פעהלט נאָך?

— וואָס?

— אַנדערע נעמען.

— דהיינו?

— דהיינו, איך ליג און טראַכט אַ גאַנצע נאַכט, וואָס וועט זיין למשל? מיר וועלען דאָך אייביג אַזוי ניט אַרומגעהן פוסט און פאַס אָהן אַ שטאָך אַרבייט און עסען פון'ם גרייטען? סוף כל סוף וועלען מיר דאָך צושלאָגען זיך צו עפּיס, צענויפשטעלען אַ „חדר", אַריינפאָהרען ערגיץ אין אַ יודיש שטעדטעל אַריין און שפּיעלען טהעאַטער. נו, שטעל דיר פאָר, וואָס פאַר אַ נאָמען זאָלען מיר זיך דערמאָלט געבען, אַז מע זאָל אַ מכה וויסען, ווער מיר זענען? מילא איך שטעל אַוועק אויף'ן טאָוועל מיין אמת'ען נאָמען „האָלצמאַן". בערנהאַרד האָלצמאַן. אַ קרענק וועט עמיצער וויסען, ווער דער בערנהאַרד האָלצמאַן איז, אַז אַלע האָבען ביז אַהער געוואוסט נור האָצמאַך און האָצמאַך.

— טאַקי גערעכט! — גיט איהם צו ליבעל. — האָלצמאַן איז טאַקי שענער, ווי האָצמאַך.

— זעהסט דו? וואָס זשע טהו איך אָבער מיט דיר, נשמה מיינע? שטעל דיר פאָר, אַז מיר הויבען אָן אַרויספאָהרען אויף דער וועלט און מיר קומען אין אַזאַ שטאָדט, וואו מע קען דעם באָטיקאַ דיינעם. דו פערשטעהסט צי ניין? וואָס טויג מיר זאָלסט הייסען ראַפאַלאָוויטש?

—ווי אַזוי זשע דען זאָל איך הייסען?

— ווי אַזוי דען זאָלסט דו הייסען? אָט דאָס איז דאָך טאַקי די מעשה, וואָס לאָזט מיך ניט שלאָפען. אַ גאַנצע נאַכט ליג איך און טראַכט, פאַלט מיר איין אַזאַ מחשבה: פאַר וואָס זאָלסט דו ניט הייסען מיט אַ רומענישען נאָמען, מיט אַ „עסקאָ", אַזוי ווי אַלע הייסען דאָ, אין רומעניע? למשל: מאַרגוליס — מאַרגולעסקאַ. חאַזאַנאָוויטש — חאַזונעסקאָ. ראַפאַלאָוויטש— ראַפאַלעסקאָ. פערשטעהסט דו, ליובעניו? מיר קומען צו פאָהרען אין אַ שטאָדט אַריין, לאָז איך אָפּדרוקען גרויסע פלאַקאַטען: „דאָס ערשטע יודיש־רומענישע טהעאַטער פון בערנהאַרד האָלצמאַן און דער ערשטער יודיש־רומענישער אַרטיסט ראַפאַלעסקאָ פון בוקאַרעשט". ווי געפעלט דיר, מיין טהייערער שפּיעלפויגעל, אַזאַ מין איינפאַל? איאָ, האָצמאַך האָט אין זיך גוטע געדאַנקען? וואָס?

פערשטעהט זיך, אַז ליבלען איז דער איינפאַל זעהר געפעלען, ווי אַלסדינג, וואָס זיין פריינד האָצמאַך טראַכט צו. און האָצמאַך אַליין איז אַזוי צופריעדען מיט זיין המצאה, אַז ער חאַפּט זיין יונ־

נען פריינד פאר א האנד און געהט מיט איהם א טענצעל, זינגט אונטער מיט'ן ניגון פון „קאלדוניע" „האצמאך איז א בלינדער", נאר מיט אנדערע ווערטער:

„האלצמאן — ראפאלעסקא!
ראפאלעסקא — האלצמאן!"

פון זינט לייבעל קען זיך מיט האצמאכ'ען, געדענקט ער איהם תמיד פאר א לעבעדיגען נפש, וואס איז קיינמאל ניט אומעטיג, שטענדיג פריילעך, חי־געלעבט, אפילו אין די ערגסטע סאמע שווערע ביטערע צייטען פון זיין לעבען. גאר אזוי אויפגעלעגט, ווי ער איז אצינד, האט ער איהם נאך קיינמאל נישט געזעהן. ממש עס שפריצט פון איהם לעבען. ער האט אזש כמעט אויפגעהערט הוסטען און שעלטען זיך. זעלטען־זעלטען ווען ער לאזט ארויס א קללה פון'ם מויל. סיידען אז ער דערמאנט דעם נאמען שטשופאק אדער שלום־מאיר. דער מאלט מוז ער שוין צוזעצען אדער א „חלירע", אדער א מיתה־מהומה", אדער גלאט א „קרענק"...

— גערענק זשע, מיין טהייער שפיעל־פויגעל, איך הייס שוין מעהר ניט האצמאך. איך הייס שוין האלצמאן. און דיך רופט מען ווי אזוי?

— ראפאלעסקא. — זאגט איהם לייבעל.

— אט אזוי האב איך דיך ליעב, קאטעקעל מיינס. גערענק זשע (מיט א ניגון):

האלצמאן — ראפאלעסקא!
ראפאלעסקא — האלצמאן!...

קאפיטעל 56.

משנה מקום משנה מזל.

איינמאל, אין א שענעם אויפדער־נאכט, זענען אונזערע העלדען, האצמאך און לייבעל ראפאלאוויטש, אדער ווי זיי האבען זיך שוין א נאמען געגעבען, האלצמאן און ראפאלעסקא, געגאנגען איבער בוקארעשט, שוין ניט „שטודירען קונסט, מוזיק און טהעא־טער", נאר גלאט אזוי א ביסעל אויף'ן שפאציער. זיי האבען שוין גענוג אויס־געשטודירט די דאזיגע שטאדט. זיי זענען שוין אויסגעווען, ווי זיי האט זיך גערעכט, אומעדום, אין אלע ערטער, וואו עס „בליהט מוזיק, קונסט און טהע־אטער". שפאציערענדיג, האבען זיי פערבלאנזעט אויף דער שענער גאס „סטראדא פארעמאגאשאי" און דערזעהן פאר זיך א מורא'דיג גרויסע לאנטערנע מיט גרויסע עלעקטרישע אותיות:

„פאראדיזא".

— פאראדיזא — פאראדיז איז, דאכט מיר, די טייטש גן־עדן? אפשר וואל־טען מיר זיך אריינגעכאפט, ליובעניו, אויף א מינוט אין דעם דאזיגען גן־עדן אריין? הא?

אזוי האט האלצמאן א זאג געטהאן צו זיין יונגען פריינד און גאר ניט אין זינען געהאט אפילו צו ווארטען אויף איין ענטפער, ווארום ביי איהם האט ער תמיד אלסדינג גע'פועל'ט. ביי לייבעל ראפאלעסקא'ן איז האצמאך, אדער האלצמאן, א גאט און האלצמאנ'ס ווארט — א תורה. און ביידע האבען זיך אראפ־געלאזט אין גן־עדן אריין.

מיר זאגען „אראפגעלאזט", ווייל אריינטרעטען אין גן־עדן אריין איז ניט אזוי גרינג. איידער מע קומט צו צום גן־עדן מוז מען פריהער דורכגעהען שבעה מדורי גיהנם. קודם ה[illegible] מען זיך ביך וואהרענען מיט איינטריטס־קארטען — אזוי פיהרט זיך עס אין אלע גן־עדנ'ס, וואס אויף דער וועלט. נאכדעם האבען זיי זיך בעדארפט נעמען לינקס, א פאאר טרעפלעך ארויף, וואו מע גיט אפ דעם

שומר דעם איבערראָק מיט'ן שטעקעל און ער הייסט זיך דערפאַר בעצאָהלען. דערנאָך ערשט האָבען זיי זיך ווידער אראָפּגעלאָזט עטליכע טרעפּ אראָפּ און אריינגעטראָטען אין ז' ברייטען גוט בעלויכטענעם קאָררידאָר, און דאָרטען, אז זיי האָבען בעוויזען די איינטריטס־קאַרטען, האָבען זיך ערשט דעמאָלט געעפענט פאַר זיי די טהויערען פון'ם רעכטען גן־עדן.

אריינגעקומען, האָט זיי א זעץ געטהאָן אין פּנים א העלישע ליכטיגקייט פון א סך עלעקטרישע פיעלפאַרביגע פייערלעך און זיי האָבען דערזעהען פאַר זיך א הויכעלעגאַנטעם פּובליקום, הערען און דאַמען, זיצען ארום ווייסע מאַרמאָרשטיינערנע טישלעך, עסען און טרינקען און לאַכען און פרייהען זיך — ווי עס דאַרף צו זיין אין א גן־עדן.

צו דער דאָזיגער פרייליכער קאַפּעשאַנטאַנער אטמאָספערע זענען אונזערע העלדען שוין, אייגענטליך, א ביסעל געוואָהנט געוואָרען. דאָך ניט אויף אזוי פיעל, אז זיי זאָלען צוגעהן גלייך צו א טישעל און פערנעמען א פּלאַץ און געבען א קלונג און אויסרופען מיט א ניגון: „קעל — נעער ? ! “ ווי עס טהוט איין אמת'ער דזשענטעלמען, א שטענדיגער בעזוכער פון די מקומות... ניט די נייע בגדים זייערע, ניט די איבערגעביטענע נעמען האָבען זיי געקאָנט אזוי גיך מאַכען פאַר אוים פּראָווינציאַלען. דאָס קליינע שטעדטעל איז זיי נאָך געלעגען אויסגעגאָסען אויף זייערע פּנים'ער גאַנץ נישקשה'דיג און עס האָט זיך געלאָזט הערען ביי זיי אויף יעדען טריט און שריט. ווייבאַלד אזוי, איז שוין קיין חדוש ניט, וואָס זיי זיינען געבליעבען שטעהן א ווייל אויף דער טהיר פון גן־עדן, ניט אהין, ניט אהער, בעטראַכט די העל־בעלויכטענע ווענד, די שען־געמאָהלטע סטעלי, די מיט רויטען סאמעט בעשלאָגענע לאָזשען, די ווייסע מאַרמאָרשטיינערנע טישלעך און ועל כולם — דאָס פרייליכע לעבעדיגע העכסטעלעגאַנטע פּובליקום.

— א רוח אין געלד'ס טאַטען אריין !

— האָט זיך אָנגערופען האָלצמאַן צו זיין יונגען פריינד און האָט שוין חשק געהאַט צוגעהן צו איינעם פון די טישלעך פערהאַפּען א פּלאַץ, האָט אונזער יונגער העלד פּלוצים א חאַפּ געגעבען זיין פריינד ביי דער האַנד און קוים ארויסגערעדט מיט שרעק :

—אַטאַ זענען זיי !...

— ווער ?

—מיין ברודער אנשעל מיט אונזער...

— געה שוין געה, פּי...

האָלצמאַן האָט, אַפּנים, געוואָלט זאָגען „פּיפּערנאָטער“, ווי זיין שטייגער איז. נאָר אז ער האָט אויפגעהויבען די אויגען אהין, וואו זיין יונגער פריינד האָט איהם אָנגעוויזען, האָט ער דערזעהען גאַנץ בעזונדער אין א ווינקעלע, ביי א טישעל, וואָס איז אָנגעשטעלט מיט כל־טוב, די צוויי חברה־לייט, וואָס מיר ווייסען. דאָס איז געווען סאַמע אין דעם העכסטאינטערעסאַנטען מאָמענט, ווען אנשעל (ער האָט איהם דערקענט) האָט זיך אזוי ברודערליך ארומגענומען מיט דער בעריהמטער זינגערין מאַריענסקאַ־מילאַנעסקאַ. און נאָך איינעם האָט ער בעמערקט, עפּיס א בחור מיט א גראָבע ליפּ, וואָס האָט זיך געהאַלטען ביי די זייטען און געקאַטשעט זיך פאַר געלעכטער.

גיך, נאָך גיכער ווי מע קאָן זיך פאָרשטעלען אין דער פאַנטאַזיע, האָבען אונזערע העלדען גענומען דעם וועג. א

מינוט צוויי אָדער דריי לערך האָבען זיי גאָר קיין איינציג וואָרט נישט גע־קאָנט ארויסרעדען. עס האָט זיי במעט אָפגענומען דאָס לשון. דער גאַנצער כח איז זיי אריין אין די פיס און עס האָט זיי געטראָגען, וויא אויף גומענע רעדלעך. ערשט אויף דער דריטער גאס, אז זיי האָבען זיך אויסגעמישט מיט'ן געדיכ־טען גאס־פובליקום און האָבען דערזע־הען, אז זיי זיינען שוין אויסער יעדען געפאהר, האָט זיך אונזער האַלצמאַן צע־רעדט גאַנץ ברייטליך, ווי זיין שטייגער איז:

— דיין בראטישעק איז, אפנים, א רעכטער קונה? עס מעג שוין א רוח אין דיין עלטערען ברודער'ס טאטען אריין! און ווער איז אָט אָ יענער בחור מיט די גראָבע ליפען?

— האָסט איהם ניט דערקענט? — מאכט צו איהם לייבעל ראפאלעסקאָ און עס קלאָפט איהם א צאָהן אויף א צאָהן.

— דאָס איז דאָך אונזער קאססיר, "ששון־ושמחה"...

דאָ האָט זיך האָלצמאַן אינסטינקטיוו א טאפ געטוהאָן ביי דער קעשענע און גענומען ערשט מאכען פיס.

— א, נעהרג'עט זאָל ער דיר ווערען פון א דונער! ווייסט, וואָס איך וועל דיר זאָגען, מיין טהייערער שפּילפויגעל? איך בין גאָר קיין בעלן ניט מיט זיי זיך אָט דאָ צו רעגענענען... און דו מסתמא אויך?... וויבאלד אזוי, טאָ לאָמיר זיי איבערלאָזען דאָ אין דעם בוקארעשט, לאָזען זיי זיך רוהען אין "גן־עדן", און מיר וועלען זיך פאָהרען וויטער.

— וואוהין?

— וואוהין די אויגען וועלען טראָגען. וויא אין פסוק שטעהט געשריעבען: משנה מקום משנה פּלעצעל.

— סע שטעהט: משנה מקום משנה מזל. — פעררוכט איהם לייבעל ראפּאָ־לעסקאָ.

— לאָז זיין אזוי, ווי דו זאָגסט. דער עיקר איז, וואָס מיר דארפען אוועק פון דאַנען וואָס פריהער. איך הער זיי אפילו, וויא דעם רב אום חול־המועד פורים, און דו מסתמא האָסט זיי אויך אין דער ערד מיט די ביינער. נאָר גלאט אזוי, איך וויל מיך מיט זיי ניט בעגענע־נען. איך האָב נישט ליעב דיינע האָלע־נעשטער לייט, גאָט זאָל מיך ניט שטראָ־פען פאר די רעד, פאָלג מיך, ליובעניו, לאָמיר געהן א ביסעל גיכער. אָדער — שא! ווייסט דוא גאָר וואָס? אָט פאָהרט א פיאקער. לאָמיר זיך געבען א זעץ אריין און איהם הייסען געבען א שמיים דאָס פערדעל, ס'זאָל געהן א גאַנג — א רוח אין געלד'ם טאטען אריין!

* * *

נישט שפּעטער וויא אין א פּאָר שעה ארום זיינען אונזערע בראווע העלדען שוין געזעסען אין וואגאָן פון א שנעלצוג, וואָס לויפט דירעקט פון בוקארעשט קיין בודאפעשט. און מחמת יענע נאכט איז געווען א קיהלע נאכט און אָנגעטהאָן זענען זיי געווען א ביסעל צו זומערדיג, האָט האָלצמאַן ארויסבעקומען זיין בע־קאַנט מלבוש, וואָס ער רופט זי "טענ־דעווערענדע", און האָט איינגעהילט אין איהר זיין יונגען פריינד לייבעל ראפּאָ־לעסקאָ:

— נעם דיך ארום, פויגעלע, אָט אזוי, גוט־גוט, א נים וועסט דו האפּען א ציי־טער. ווי אזוי זאָגסט דו, שטעהט געשריעבען: משנה מקום...?

— משנה מקום משנה מזל.

— א קלוג וואָרט, ווי איך בין א יוד!

— זאָגט האָלצמאַן, האפּט זיך צו דער בוזעמקעשעני, פערהוסט זיך און שעלט

שטשופאקען און שלום־מאיר׳ען מיט טוידטע קללות.

קאפיטעל 55.

געצעל בן נעצעל.

אלע מאָל, ווען ראפאלעסקא דערמאנט זיך אָן דער צייט, וואָס ער האָט פערבראכט מיט האָלצמאנ׳ען אויף דער רייזע פון רומעניען קיין אונגארען, און פון אונגארען צוריק קיין רומעניע, און פון דאָרטען אין גאליציע, בוקאָווינא און אנדערע ערטער, שטעלט זיך איהם פאָר אָט דער גאנצער משך צייט, ווי א לאנגער חלום, א אונענדליכער קאָשמאר, איינגעהילט אין א געדיכטען נעבעל. ער זעהט פאר זיך מעהר ניט ווי נעמען פון שטעדט און שטעדטלעך, נעמען אזעלכע, וואס ער האָט זיי קיינמאָל ניט געזעהען אין חלום אפילו. למשל, ווען האָט ער געהערט אזעלכע נעמען, ווי מונקאטש, מאַרמאָראָש, בערעקסאז, אונגוואר, גרויסווארדיין און נאָך כדומה אזעלכע נעמען, וואס ער האָט זיי שוין לאנג פערגעסען? ער געדענקט נור, אז נאָך דיא נעמען געהט א רייהע פון אנדערע נעמען, ווי בראאילא, פיאטרא, גאלאץ, באטאשאן, און נאָכדעם ווידער א נייע סדרה פון נעמען: טאַרנאָוו, טאַרנאָפאָל, פשעמישל, קאָלאָמעא, יאראָסלאוו, סטאניסלאוו, בראָדי, זלאָטשעוו, ראָהאטין, סיניאטין, הוסיאטין, בוטשאטש, קראָקאָ און לעמבעריג.

פון די אלע אויסגערעכענטע שטעדט איז ביי אונזער יונגען העלד פערבליעבען אין זכרון נור איין לעמבעריג איבער דעם ווייל אין׳ם לעמבערגער יודישען טהאטער האָט ער געהאט בעגעגענישען און בעקאנטשאפטען, וואָס האָבען געשפיעלט א וויכטיגע ראָלע אין זיין לעבען אלס ארטיסט און אלס מענש און געמאכט אין איהם איין איבערקעהרעניש.

דער לעזער וועט אויף אונז, האָפענטליך, קיין פאראיבעל ניט האָבען דערפאר, וואָס מיר וועלען זיך אויף דעם לעמבערגער יודישען טהעאטער אָפשטעלען א ביסעלע לענגער אלס אויף אלע אנדערע יודישע טהעאטערס. ווייל דאָס לעמבערגער יודישע טהעאטער איז ניט גלייך צו אלע אנדערע. דאָס לעמבערגער יודישע טהעאטער איז א טהעאטער מיט א „חזקה“, וואָס געהערט צו איינעם עפּיס א בן־אָדם מיט׳ן נאָמען געצעל בן געצעל.

דער דאָזיגער געצעל בן געצעל בערימט זיך, אז דאָס לעמבערגער טהעאטער האָט ער גע׳ירש׳ענט פון זיין טאטען, און זיין טאטע האָט דאָס — אזוי זאָגט ער — בעקומען במתנה פון׳ם קייזער פראנץ יאָזעף, בעת ער איז דורכגעפאָהרען לעמבעריג. ווילט איהר גלויבען — גלויבט. אניט — איז ווי איהר ווילט אייך. איין זאך איז קלאָר ווי דער טאָג, אז אין לעמבעריג איז דאָ נור איין יודיש טהעאטער און איין דירעקטאָר, געצעל בן געצעל — און, אנו, לאָז עמיצער פרובען אריינשטעלען א פוס, קומען מיט א טרופפע צו איהם אין זיין לעמבערג! עס האָבען זיך שוין געפונען אזעלכע בעלנים, וואס זענען געקומען אהער מיט זייער „חדר“ אויף גאסטראָלירען, האָבען זיי אָפּגעשניטען אזוי מיאוס, אז זיי וועלען פערזאָגען קינדס קינדער, אז זיי זאָלען פאָהרען אומעדום, נאָר נישט קיין לעמבעריג. געצעל בן געצעל האָט זיי שוין דערציילט דעם פסוק... ער האָט זיי געגעבען צו פערשטעהן דעם שכל, וואָס הייסט „חזקה“, „מאָנאָפאָל“... און וויבאלד אזוי, אז

מע שמועסט לשון „מאָנאָפּאָל" — איז דאָך נישט שייך, מעג דאָך געצעל בן געצעל טהון מיט'ן טהעאטער, וואָס ער וויל. קיין עצות פרעגען, דאנקען גאָט, דארף ער ניט ביי קיינעם און ביי'ם פּובליקום אודאי ניט. וואָס ווייסט דאָס יודישע פּובליקום, משטייגסגעזאגט? „דער עולם איז א גולם", און מע מעג איהם געבען קייען שטרוי... אזוי זאָגט געצעל בן געצעל, און ער האָדעוועט דעם עולם צום מיינסטען מיט יענעם מין האַרצרייסענדע דראמען און ריהרענדע טראַגעדיעס, וואָס רופען זיך אָן מיט משונה־מאָדנע נעמען, ווי למשל: „שמינדער בגעץ אויף'ן אויטאָדאפע". „די בלוטיגע אינקוויזיציע אין סאַביעטצקי'ס צייטען". „איזאבעלא, צערייס מיר דעם סטאָן". וכדומה אזעלכע דראמאטישע פּערלען, פערפּאסט צווישען טאָג און נאכט פון אזעלכע מזיקים, ווי שטשופאק מיט זיין פּליעגעל־אדיוטאנט שלום־מאיר.

געצעל בן געצעל האַלט ניט פון דעם נייעם רעפּערטואַר און פון מאָדערנע דראמאטען, ווי למשל: די גאָלדענע מדינה א בלוטיגע טראַגעדיע". „חורבן בית המקדש א דראמאטישע אָפּערעטע" „על נהרות בבל א קאָמעדיע מיט געזאנג און מיט טענץ". וכדומה אזעלכע ערנסטע זאכען. ערשט גאָר אין דער לעצטער צייט האָט ער אָנגעהויבען געבען א מאָל א ליטעראַרישע פּיעסע, ווי למשל: „חינקע פינקע". „שלמה גאָרגעל". „שפּרינג אין בעט". „וועלוועלע עסט קאַמפּאָט". נישט אלע מאָל אָבער קאָן מען שטעלען ליטעראַרישע פּיעסען. מע טאָר א יודען ניט באלעווען. וואָס מע זאָל איהם ניט געבען, וועט ער לעקען די פינגער ווי פון עפּיס רעכטס, פּאטשען בראוואָ און איינלעגען די וועלט.

א טעות האָט יענער, וואָס מיינט, אז לעמבערג איז א הפקר־שטאָדט און גאַליציע איז נישט קיין מדינה. פאַרהאַן, דאנקען גאָט, אומעדום אָן עפענטליכע מיינונג. פאַרהאַן איין אויג, וואָס קוקט פאַרהאַן שוין היינט א קריטיק. פאַרהאַן יודישע צייטונגען, וואָס פיהרען א קאמפּף מיט דעם דאָזיגען געצעל בן געצעל און שרייען גוואלד, פאַר וואָס ער „וועקסעלט ניט דעם רעפּערטואַר"? פערדריסט דאָס איהם. געצעל בן געצעל, פערשטעהט איהר מיך, האָט פיינט, אז מע שרייבט וועגען איהם אויף'ן בלאט. זאָגען מעגט איהר אויף איהם וואָס אין דער קאָרט. איהר מעגט איהם אפילו שעלטען אין טאָטען אריין פאַר א מאָה יודען. נאָר נעמען און בעשרייבען איהם אויף דיא גאזעטען, אָפּדרוקען אין בלאט — סכנת נפשות! פאַר אזעלכע זאכען ברעכט מען די ביינער. ניט ער אליין. ער האָט שוין אזעלכע „פאטריאָטען", וואָס וועלען געהן פאַר איהם אין פייער און אין וואסער...

פון דעסטוועגען פאָדערט פון אונז דער אמת, מיר זאָלען מודה זיין, אז געצעל בן געצעל האָט זיך איין מאָל אָפּגערופען אויף'ן „קול פון דער פּרעסע" און האָט געלאָזט אָפּדרוקען א בריעף אין די צייטונגען: „היות ווי דיא פּרעסע פאָדערט פון איהם דורכאוים א נייעם רעפּערטואַר און קיין פּיעסען איז ניטאָ, על־כן לייגט ער פאָר זיינע קריטיקער, אנשטאט דעם זיי זאָלען קריטיקען זיין טהעאטער און זיך אָנפרעגען אויף סקאנדאלען, זאָלען זיי זיך בעסער נעמען צו דער ארבייט און אָנשרייבען עפּיס רעכטע נייע פּיעסען פאַר זיין טהעאטער, און אויב זיי וועלען זיין פּיעסען וואָס פּיעסען הייסט, וועט ער זיי אויפנעמען מיט דאנק און וועט נאָך

בעצאָהלען אויך. ער מיינט נישט חלילה אומזיסט"... און חאָטש דאָקטוירים האָבען אָנגעזאָגט דעם דאָזיגען דירעקטאָר, אז ער זאָל זיך ניט צוריהרען צו דער פעדער, פון דעסטוועגען איז דער בריעף געווען אונטערגעשריעבען מיט'ן פולען נאָמען: „געצעל בן געצעל". און עס האָבען זיך געפונען אזעלכע נאאיווע מענשען, וואס האָבען געגלויבט, אז דאָס האָט דער דירעקטאָר אליין אָנגעשריבען, און דער דירעקטאָר אליין איז אויך געווען צווישען די, וואס האָבען געגלויבט, אז דאס האָט ער אָנגעשריעבען דעם בריעף.

קאַפּיטעל 56.

אַ מבול פון נייע פּיעסען

מע קאָן זיך קוים פאָרשטעלען, וואָס פאר א רעש דער אויפרוף פון געצעל בן געצעל האָט אָנגעמאכט אין געוויסע קרייזען. פאר דער פּרעסע איז יענער טאָג געווען, קאָן מען זאָגען, א יום־טוב. א קליינִיגקייט! דער כח פון א געדרוקט וואָרט איז טאקי ניט אָפּצושאצען, אז עס האָט געקאָנט ברעכען אזא איין אייזערנע וואנד, ווי געצעל בן געצעל! און די פּרעסע האָט א ביסעל צעבלאָזען דעם אינצידענט, אָנגעוואָרעמט דעם עולם, אונטערגעגעבען היטץ אלע שרייבערס, מע זאָל זיך נעמען צו דער ארבייט עפּיס שאפען פאר דער יודישער ביהנע, זיי דערמאנט, אז „אין די פּירות פון דעם פאָלקסגייסט הענגט אָפּ דער שטאָלץ פון דער אומה"... „נאַציאָנאל־קולטורעלע ווערטהזאכען"... וכדומה אזעלכע הויכע שענע ווערטער. און אויסגעלאָזט מיט'ן געוויסען אויפרוף פון נאפּאָלעאָן באָנאפּארט צו די עגיפּטישע פּיראמידען...

דאָס איז אָבער געווען, דאכט מיר, איין איבעריגע זאך. די שרייבערס האָבען זיך שוין במילא אָנגעוואָרעמט נאָך פריהער, און מע האָט זיך אוועקגעזעצט שרייבען פּיעסען מיט'ן גאנצען חשק און מיט'ן גאנצען ברען, וואָס איז בעקאנט נור דעם, וואָס האלט א פּען אין האנד.

איין שטיקעל חסרון איז דאָ געווען, וואָס פאר דער ארבייט האָבען זיך א נעם געטהאָן ניט נור מענשען פאבלייט, ניט נור אויסגעשפּראָכענע ליטעראטען, אָדער גלאט יונגע לייט משכילים, איידעמס, וואָס זיצען אויף קעסט, נאָר ווילד־פרעמדע בעלי־מלאכות. למשל, שניידערס און שוסטערס האָבען אפּגעלעגט שער און אייזען און האָבען זיך גענומען צו דער פּען. דאָס איז שוין געווען, לאָזען זיי מיר מוחל זיין, פון זייער זייט א שטיקעל עולה. ווארום אויף וויפיעל אונז איז בעוואוסט, האָבען זיך אונזערע קאָללעגען דיא שרייבערס נאָך קיינמאָל ניט מתקנא געווען אין אנדערע בעלי־מלאכות. און ס'איז נאָך ניט געווען, דאכט מיר, דער פּאל אין דער וועלט, אז אונזערער א פאכמאן, א דיכטער אָדער א דראמאטורג, זאָל אוועקלעגען די פעדער און זיך נעמען צו דער נאָדעל אָדער צום האמער, און אָנשטאט נאָוועלען און דראמאטען זאָל ער גאָר נייהען, איך בעט איבער אייער כבוד, א פּאָר תחתונים אָדער שטיוועל. סיידען אויב פון געבוירען איז זיין בערוף שניידעריי אָדער שוסטעריי...

ווי אזוי די מעשה זאָל ניט זיין, צי אזוי, צי אזוי — עס איז אין'ם לעמבעריג געוואָרען א גערעט אויף דראמאטורגען. עס האָבען זיך אין א גאנץ קורצער צייט געגעבען א גאָס פּיעסען — דראמאטען, קאָמעדיעס און וואָדעווילען — א מבול פון פּיעסען. שטילערהייד,

בסוד סודות איינס פון דאס אנדערע, האט מען אנגעהויבען טראגען פיעסען צום דירעקטאר פון יודישען טהעאטער, געצעל בן געצעל.

געצעל האט זיי אלעמען אויפגענומען זעהר פריינדליך, בעשטימט יעדען בע־זונדער א צייט אויף צו קומען אין טהע־אטער אריין פארלעזען דאס שטיק פאר דער גאנצער קאמפאניע אקטיארען, וויא דער מנהג איז אויף דער גאנצער וועלט.

אמת, געצעל׳ס קאמפאניע איז ניט געווען אזוי בעהאווענט אין דער קונסט פון פיעסען און קיין נאהינטע שמעלקעס מיט דער ליטעראטור האבען זיי זיך קיינמאל נישט אנגעקעהרט. דערפאר איז דאס אבער געווען א חברה פון פריי־ליכע יונגען, איינס און איינס. ביי פרייהער צייט האבען זיי שטארק ליעב געהאט מאכען א "יונס", דאס הייסט, אריינגעמען א יאלד אין קאהן אריין, לצ׳עווען, זיך לוסטיג מאכען, ארומשטע־קען איהם מיט פעדערען פון קאפ ביז פיס.

איצט האט זיי גאט צוגעשיקט א שטיקעל ארבייט. אלע מאל, ווען א מחבר האט געבראכט צוטראגען א נייע פיעסע, האט איהם דער דירעקטאר גע־צעל בן געצעל פארגעלייגט, ער זאל זיא פארלעזען הויך פאר אלע שוישפיעלער. און בכדי אלע זאלען קאנען הערען ווי עס געהער צו זיין, האט מען דעם פער־פאסער אוועקגעזעצט איינעם אליין אוי־בענאן אויף דער ביהנע, בעלייכט מיט לאמפען, און דיא חברה אקטיארען הא־בען זיך צונויפגעקליבען אלע אין א לאזשע אין דער פינסטער און האבען צו איהם פון דארטען אלע מאל געזאגט, ער זאל לייענען העכער. פערשטעהט זיך, אז דער ארעמער אויטאר האט אזוי לאנג געשריגען ביז ער איז הייזעריג גע־ווארען שרייענדיג, און ערשט אז ער האט געענדיגט דאס לייענען, האט ער זיך ארומגעקוקט, אז ער האט די גאנצע צייט געלייענט פאר דיא פיער וועגד, ווארום די חברה אקטיארען מיט׳ן די־רעקטאר געצעל בן געצעל זענען שוין לאנג געווען ערגיץ ווייס איך וואו און רוהיג זיך געשפיעלט אין "מערטעל מערטעל".

אט צו דעם דירעקטאר געצעל בן געצעל האט דאס אנגעשפארט אונזער נייער דירעקטאר האלצמאן מיט זיין קליינער טרופפע, וואס איז בעשטאנען פון עטליכע יונגלעך, און צווישען זיי אויך אונזער לייבעל ראפאלאוויטש, וואס האט שוין געשפיעלט צו יענער צייט "שטארקע ראלען" אונטער זיין נייעם נאמען "ראפאלעסקא".

קאפיטעל 57.

צוויי דיפלאמאטען

נאך דער ערשטער אאודיענץ, וואס איז פארגעקומען צווישען די צוויי די־רעקטארען, בערנהארד האלצמאן און געצעל בן געצעל, האט האלצמאן באלד געזאגט, אז אט דער "יאקעל בן פלע־קעל" (אזוי האט ער איהם א נאמען גע־געבען) מעג זיין די כפרה פאר שטשר־פאק׳ס מינדסטען נאגעל. ער האט זיך מודה געווען, אז זינט ער לעבט האט ער נאך אזא דעמב נישט בעגעגענט. איבערטראגען לעמבעריג אויף איין אנ־דער ארט איז א סך גרינגער וויא עפּיס פועל׳ן ביי אט דעם פיפערנאטער.

האלצמאן אליין איז אבער אויך א גוטער עקשן. עס איז איהם שוין געגאנ־גען ניט אזוי אין פרנסה, וויא אין דער

אַמביציע. ער האָט זיך איינגעשפּאַר איין מאָל פאַר אַלע מאָל, אַז לעמבעריג מוז זעהן זיין טרופּפּע חאָטש איין און איינציג מאָל. אוועקפאָהרען פון דאַנען אָהן איין פאָרשטעלונג — דאָס האָט האָלצמאַן נישט געקענט איבערטראָגען. און ער האָט זיך געלאָזט פרעסען פון אָט דעם דאָזיגען רעמב. דעם עקספּלואַטאָטאָר, איינגעגאַנגען מיט איהם אויף אַזעלכע קאָנדיציעס, וואָס מיט איין אַנדערען וואָלט ער דאָס נישט געטהאָן אין קיין פאַל, סיידען ער זאָל פריהער אַראָפּ פון זינען.

אַז דער קאָנטראַקט אויף דיא ערשטע דריי ספּעקטאַקלען איז שוין געוועזן אונטערגעשריעבען פון ביידע צדדים און מע איז געגאַנגען אין אַ „רעסטאַוראַציע“ עפּיס נעמען אין מויל אַריין, האָט האָלצמאַן אַ פרעג געגעבען ביי געצעל בן געצעל גאַנץ ערנסט:

— זאָגט מיר, מיין טהייערער יאָקעל בן פלעקעל, טרעפט זיך ניט אַ מאָל ביי אייך אין לעמבעריג זאָל פערבלאָנזען צו אייך צו-גאַסט דיא חלירע?

— ביז אַהער האָט גאָט אויסגעהיט. וואָס איז דענן?

— שאַדע. עס וואָלט געקאָנט זיין חאָטש אַ שטיקעל האָפנונג, מע זאָל אַמאָל אייערער פּטור ווערען...

פון רעסטוועגען מאַכט ניט אויס. מע איז געקומען אין אַ יודישע „רעסטאַוראַציע“ אויסגעטרונקען צו גלעזלעך גוטען „שליוואָוויץ“ און גאַנץ פיין פערביסען מיט גענזענע לעבערלעך און מיט עפּיס נאָך און פעררויכערט צו ביליגע ציגאַרלעך „טראַפּיק“, און ביידע דירעקטאָרען האָבען זיך אונטערגעהאַלטען גאַנץ פריינדליך, נאָר אַז ס'איז געקומען צום בעצאָהלען פאַר'ן פריהשטיק, האָט זיך געצעל בן געצעל אַ חאַפּ געגעבען כלומרשט, אַז ער האָט ניט ביי זיך קיין איינציגען העלער אפילו און האָט זיך פּאַוואָלינקע געוואָלט אַרויסגליטשען פון דער רעסטאַוראַציע. האָט איהם האָלצמאַן אָפּגעהאַלטען:

— פּאַני פּיפּערנאָטער! למאי זאָלט איהר זיך מטריח זיין? אַ דירעקטאָר, וואָס האָט מאָנאָפּאָל אויף אַ יודיש טהעאַטער אין אַ דייטשער שטאָדט, פּאַסט נישט, ער זאָל געהן אויף דער הינטערטהיר.

נישט נור מיט ווערטער אליין איז איהם האָלצמאַן דערגאַנגען די יאָהרען. האָלצמאַן האָט געוואוסט, אַז נאָך זיין ערשטען גאַסטראָל וועט ער מיט זיין ראַפּאַלעסקאָ דערלאַנגען אָט דעם מאָנאָפּאָל-דירעקטאָר אַ טוידטקלאַפּ, אַז ער וועט איהם האָבען צו געדענקען. און האָלצמאַן האָט קיין טעות נישט געהאַט.

אַזוי ווי אומעדום, אַזוי אויך אין לעמבעריג, האָט זיין ראַפּאַלעסקאָ מיט'ן ערשטען אַרויסטריט גענומען דעם עולם אויף זיכער. דאָס לעמבערגער פּובליקום, וואָס איז ניט אַזוי שטאַרק ווייט אַוועק פון'ם האָלענעשטער פּובליקום, האָט זיך ניט געקאָנט אָפּגעבען קיין דין-וחשבון, מיט וואָס, אייגענטליך, האָט דאָ אויסגענומען אָט דער ראַפּאַלעסקאָ? דאַכט זיך, אַזוי פּראָסט, אַזוי איינפאַך, אַ גאַנץ געוועהנליכער אַקטיאַר, אָהן געזאַנג, אָהן טענץ, נאָר מיט ריינע ווערטער, און אַזוי רוהיג, בנעימות'דיג-שטיל — און דאָך נישט ווי געוועהנליך! יעדער טראָט, יעדער ריהר, יעדעס וואָרט זיינס איז אַזוי נאַטירליך פּראָסט, און רעדען רעדט ער גאָר ניט ווי אויף דער סצענע, גאָר ניט

ווי איין אקטיאָר, נאָ־ ווי יעדער איינציגער ווי איך מיט אייך, און דאָך — א מאָדנע זאך דאָס איז! — ווילט זיך זעהען נור איהם און הערען נור איהם, ווארום די אלע איבעריגע זעהען אויס קעגען איהם, ווי ליאַלקעס, מאַנעקענען, לעבעדיגע שטעקענס.

— ווער איז ער, אָט דער שלאַק?

— ווייסט איהם דער גוטער יאָהר! עפּיס א ראַפּאַלעסקא פון בוקארעשט.

דאָס איז געווען דעם ערשטען אויפדערנאכט. דעם צווייטען איז דאָס טהעאטער געווען פול געפּאַקט און צום דריטען ספּעקטאַקל איז שוין נישט געווען צו קריגען קיין בילעטען און מע איז געשטאַנען קאָפּ אויף קאָפּ, אַזוי אַז געצעל בן געצעל איז שוין נאָכגעגאַנגען האָלצמאַנ'ען פּיס־טריט און קוים איינגעבעטען איהם, ער זאָל איבערבלייבען מיט זיין טרופּע חאָטש אויף נאָך דריי גאַסטראָלען.

עס איז מעהר ווי זיכער, אַז ביידע דירעקטאָרען האָבען געוואָלט וואָס גיכער פּטור ווערען איינס פון'ם אַנדערען. האָבען זיי אָבער, ווי צוויי עכטע דיפּלאָמאַטען, געהאַט יעדער בעזונדער איין אַנדער מיין אויף אָפּצונאַרען, בעשווינדלען און אָנטהאָן איינער דעם אַנדערען א ספּאָדיק. דאָ איז געווען א אינטריגע אויף א אינטריגע, ווי מיר וועלען דאָס באַלד ארויסזעהען.

קאַפּיטעל 58.

הענריעטאַ שוואַלב.

עס איז גאָר נישטאָ וואָס צו וואונדערען זיך און ס'איז גאַנץ נאַטירליך, וואָס דער דירעקטאָר פון'ם לעמבערגער יודישען טהעאטער האָט נעזוואָרפען איין אויג אויף אונזער ראַפּאַלעסקאָ'ן און שטאַרק חשק געהאַט אריבערשביבלען דאָס דאָזיגע גאָלדענע היהנדעלע צו זיך אין געשעפט אריין. צוזעהענדיג, ווי דאָס נאַרישע פּובליקום ציהט איינס נאָך דאָס אַנדערע ווי די שאָף צו איהם אין טהעאטער אריין און צאָהלט די בלוטיגע העלערס פאר איין מאָל זעהען און הערען אָט דעם פּוסטען בחור, האָט דער נעצעל בן געצעל בעדאַרפט זיין שטאַרקער פון אייזען. איהם האָט געקרענקט יעדער גולדען, וואָס די קאַססע האָט געליזט, חאָטש דריי פיערטעל פּדיון האָט געהערט צו איהם, צו געצעל בן געצעל. ווי א גזלן איז ער געזעסען ביי דער קאַססע און צוגעקוקט, ווי דער עולם איז משוגע געוואָרען און שלאָגט זיך פאר איינטריטס־קאַרטען — טאָמער ווייסט איהר וואָס?... און אַז ס'איז שוין אויסגעפערקויפט געוואָרען אַלע פּלעצער מיט אַלע רעזערוו־שטוהלען און דאָס טהעאטערעל איז שוין איבערפול, ווי עופות אין א שטייג, אויף דערשטיקט צו ווערען — דעמאָלט איז אונזער געצעל בן געצעל אויך א בעלן אויף א טשיקאַוועסט זעהען, מיט וואָס נאַרישע יודען קוויקען זיך. און ער חאַפּט א קוק אריין פון הינטער די קוליסען און ער זעהט פאר זיך ווידער א מאָל נור די נאַרישע יודען, וואָס לעקען די פינגער, וואָס קוועלען אָן און פּאַטשען בראַוואָ, ער ווייסט נישט פון וואָס. און עס דרעהט זיך איהם דער קאָפּ. נישט פון דעם שפּיעלען — דאָס שפּיעלען זעהט ער גאָר ניט: נאָר פון'ם געפּאַקטען זאַל. און עס פערחאַפּט איהם דער אָטהעם. זינט ער איז דירעקטאָר, געדענקט ער ניט ביי זיך אזא פול הויז... און אויב דאָס איז טאַקי נור צוליעב אָט דעם בחור'על פון בוקארעשט, דאַרף מען זעהען איהם אוועקנעמען צו זיך גאָר אָהן

א שום תירוץ... נאָר וויא אזוי מאכט מען דאָס? צוטרעטען צו איהם גלייך און אָנזאָלצען איהם א מקח, אז דער רוח זאָל איהם נעמען! — איז טאָמער נעמט אזא שמוינער און דערצעהלט עס פאר זיין דירעקטאָר, קאָן ארויס דערפון נור א סקאנדאל. א רעכטע קליפּה אָט דער האָלצמאַן. אריינפאַלען צו איהם אין מויל אריין איז ער קיין בעלן ניט... ניין, געצעל בן געצעל האָט א פּלאַן: ער וועט שיסען דורך איין אנדערען, דורך זיין נייע פּרימאַדאָנא — הענריעטא שוואלב.

ווער איז געווען אָט דיא הענריעטא שוואלב און די געשיכטע, ווי אזוי זי איז געוואָרען א פּרימאַדאָנא — קאָן דערצעהלט ווערען אין גאנץ קורצע ווערטער:

איינמאָל האָט דער דירעקטאָר געצעל בן געצעל בעמערקט ביי זיך אין טהעאַטער איין איינפאַך געקליידעט מיידעל מיט א "פּרעכטיגע טאַליע און מיט א מאַיעסטעטישע פיגור". אזוי האָט זיך אויסגעדריקט דער דירעקטאָר אליין און האָט גענומען נאָכקוקען נאָך'ן מיידעל: א נייטאָרין ניט קיין נייטאָרין, א פּאָקאָיעווע ניט קיין פּאָקאָיעווע — נאָר שען איז זי ווי די וועלט.

— ווען איך בעקום אָט דאָס מיידעל צו זיך אין טהעאַטער אריין, מאך איך זי פאר א פּרימאַדאָנא. — האָט געצעל א זאָג געטהאָן צו איינעם פון זיינע פּאַטריאָטען — אפשר וואָלסט דו געוואָהר געוואָרען, וואו דיענט זי?

— אָט די יפהפיה? — האָט איהם יענער געענטפערט. — וואו זי דיענט ווייס איך נישט. נאָר דעם ברודער איהרען קען איך. שוואלב הייסט ער. חיים־איציק שוואלב. ער איז א ציגאַרניק. טראָגט ארום ציגארען צו פערקויפען.

— אָט א יענער יאָלד מיט'ן רויטען פּרצוף? סטייטש, איך האָב דאָך איהם ערשט יענע וואָך אויסגעפּאַטשט און ארויסגעוואָרפען פון טהעאַטער, ער זאָל ניט האָבען קיין טבע קריכען הינטער די קוליסען און מכבד זיין די אקטריסעס מיט סיגארעטלעך בעת מע דאַרף אין זינען האָבען דאָס שפּיעלען.

— וואָס זשע מאכט דאָס אויס? אויב איהר ווילט, קאָן איך מיט איהם א רעד טהאָן.

— מהכתיתי, רעד, נאָר אזוי, אז ער זאָל זיך ניט הייסען אָנמעסטען. דו פאַרשטעהסט, וואָס מע רעדט צו דיר?

— וואָס דענן, איך פערשטעה ניט? וואָס בין איך, עפּיס א דראַנג?

נאָך דעם דאָזיגען שמועס איז הענריעטא שוואלב (דעמאָלט האָט זי נאָך געהייסען פּשוט יענטעל) געבראכט געוואָרען צום דירעקטאָר געצעל אהיים. איהר ברודער, חיים־איציק שוואלב, האָט נאָך די פּעטש, וואָס ער האָט געהאַפּט פון'ם דירעקטאָר, מורא געהאט איינצושטעלען, האָט ער אויף צו פריהער געשיקט די שוועסטער, און אליין איז ער געבליעבען אין דרויסען.

דאָס איז געווען בייטאָג נאָך'ן שלאָף. האָט זי דער דירעקטאָר אויפגענומען א בּאַרוויסער און געבעטען זיצען, האָט זי ניט געוואָלט. זי קאָן באשטעהן. האָט ער זיא געפרעגט: "וואו דיענט זי?" האָט זי זיך בעריהמט, אז זי האָט זעהר א גוטע שטעל. "א גוטע און א גרינגע". "וויפיעל נעמט זי?" נעמען נעמט זי סך־הכל פופצעהן גולדען א מאָנאט אחוץ וועש. פאר'ן וועש האָט זי אחוץ צעהן גולדען. היינט פאלט איהר צו פון דער זייט אמאָל פיער און א מאָל זעכס און א מאָל אלע זיעבען.

— וויפיעל זשע מאַכט דאָס אינאַיי־נעם ?

— באַרעכענט.

דער דירעקטאָר מיט די באָרוויסע פיס האָט זיך אויפגעהויבען זוכען א בליי־שטיפט מיט אשטיקעל פּאַפּיער. ער האָט געוואָלט בערעכענען, וויפיעל דאָס מאַכט, האָט ער נישט געקאָנט געפינען נית קיין בליישטיפט, נית קיין שטיקעל פּאַפּיער. האָט ער זיך מיישב געווען און האָט זי א פרעג געגעבען, וואָס וואָלט געווען, למשל, ווען מע לייגט איהר פאַר לכתחילה א פופציגער א מאָנאַט ? האָט זי איהם דערויף געזאָגט, אז פופציג גולדען איז א שענער געהאַלט. עס ווענ־דעט זיך אָבער, וואָס פאַר איין ארבייט?

— קיין שום ארבייט, נאָר שפּיעלען טהעאַטער. וויא אזוי רופט מען אייך ?

— וועמען א ו נ ז ? מיך מיט מיין ברודער ?

— ניין. אייך, אייך אליין.

— מיך אליין ? מיך רופט מען יענ־טעל און מיין פאַמיליען נאָמען איז שוואַלב.

— יענטעל ? פּע ! וואָס פאַר א נאָמען יענטעל ? — ענטעל ?... הענריעטא איז פיעל שענער. הענריעטא שוואַלב. איהר האָט, דאַכט זיך, א ברודער ? וואו איז אייער ברודער ?

— ער איז אין דרויסען, אָט דאָ ביי דער טהיר.

— א ?.... שיקט איהם אריין אהער צו מיר. זאָגט איהם, אז איך בעט איהם, ער זאָל אריינקומען. מיר וועלען שוין דאָ מיט איהם דורכקומען.

קאַפּיטעל 59.

חייב־איציק שוואַלב

דער דירעקטאָר נעצעל בן נעצעל האָט געהאַט א גרויסען טעות, געמיינט, אז ער וועט מיט יענטעל׳ס ברודער אזוי גיך דורכקומען. חיים איציק שוואַלב האָט זיך ארויסגעוויזען פאַר א נפש, וואָס נית אזוי גרינג קען מען איהם איינבייסען. און דערצו איז געווען נאָך א צרה : עס האָט דעם ציגאַרענטראָגער פון תמיד אָן געצויגען צום טהעאַטער. געהט זייט א נביא, אז אין אָט דעם דאָזיגען גראָבבייכיגען און קורצפּיסי־גען חיים איציק שוואַלב זיצט פער־באָרגען איין ארטיסט. געהט טרעפט, אז אין אָט דעם רויטען פּנים לייכט זיך אָפּ איין איידעלע נשמה, וואָס געהט אוים נאָך טהעאַטער, נאָך מוזיק און נאָך אלעס, וואָס איז שעהן... נית אומזיסט האָט אָט דער ציגאַרענטראָגער שטענדיג געוויקט הינטער דיא קולי־סען, אוועקגעשענקט דיא אקטיאָרען דעם לעצטען צעהנדלינג סיגאַרעטלאך, מע זאָל איהם לאָזען שטעהן חאָטש האַפּען א קוק פון ־דער ווייטען, וויא מע שפּיעלט טהעאַטער. מע קאָן גאָר קיין מענשענס נשמה נית וויסען און נישט אלע מאָל טאָר מען אָפּשאַצען א מענשען נאָכ׳ן פּנים.

אז חיים־איציק שוואַלב האָט דערהערט פונ׳ם דירעקטאָר נעצעל בן געצעל, וואָס מע פערלאַנגט פון זיין שוועסטער, האָט ער זיך געזאָגט :

„איצינד איז געקומען די צייט“... און ער האָט זיך אָנגענומען מיט הארץ און האָט איהם אוועקגעשטעלט א הארבען פונקט : „מיט דעם תנאי גיט ער איהם אָפּ דיא שוועסטער פאַר איין אקטריסע, אויב ער נעמט איהם צו פאַר איין אקטיאָר“.

וואָס פאַר אן אקטיאָר זענט איהר מיט אזא פּנים ?

חיים־איציק'ען האָט זיך אָפּגעריסען אין הארצען. איהם האָט ניט איינער געזאָגט, אז ער האָט א פּנים פון א „וואגאבונד" און אויגען ווי ביי א פעלד־גזלן. האָט ער אראָפּגעלאָזט די אויגען אראָפּ און א פרעג געטהאָן שטיל:

— וואָס פאר א פּנים האָב איך דען?

— א פּנים פון א... איך ווייס אליין ניט וואָס.

חיים־איציק שוואלב האָט אָפּגע־זיפצט:

— געה איך דענן אזוי ארום אויף דער ביהנע? מע וועט דאָך מיך גריי־מירען (דער ציגארענטראָגער האָט אויפגעהויבען די אויגען אויף'ן דירעק־טאָר). איהר מיינט, איך בין ניט קלאָר אין די זאכען? איך האָב שוין אמאל געשפּיעלט אויך.

— וואו האָט איהר געשפּיעלט?

— וואו איך האָב געשפּיעלט? מיט די פּורים־שפּיעלער האָב איך גע־שפּיעלט. דאָס הייסט, איך שפּיעל היינט אויך, אז עס קומט פּורים. אנו, לאָז עמיצער פּרובען געבען אזא המן, ווי איך!

חיים־איציק'ס גזלנ'ישע אויגען האָ־בען זיך אָנגעצונדען. נאָר דער דירעק־טאָר געצעל שלאָגט איהם איבער אויף דער גיך:

— סע קאָן זיין. סע קאָן זעהר זיין. נו, און מיט'ן טרעמבאָך וואָס וועט זיין?

חיים־איציק חאַפּט א קוק אויף זיין איינענעם גראָבען בויך מיט די קורצע פיס:

— וועל איך מיך אונטערבינדען, איינציהען. איהר מיינט, איך ווייס שוין גאָרניט? איך האָב געזעהען ביי אייך הינטער די קוליסען דאָס אייגענע, וואָס ביי אונז פּורים־שפּיעלער...

דעם דירעקטאָר געצעל בן געצעל שטעהט ניט אָן די מעשה, וואָס מע בערגלייכט די קוליסען פון זיין טהעאַ־טער צו פּורים־שפּיעלער, שלאָגט ער איהם איבער:

— נו, און מיט דער שפּראַך וואָס וועט איהר טהון?

— דאכט זיך, ביי מיר איז א שפּראָך ווי ביי אלע מענשען.

— עס דאכט זיך אייך אזוי. איהר זאָלט חאָטש ניט פייפען.

— ווער פייפט? איך פייף דענן?

— ווער דענן פייפט? איך?

— גלאַט, איהר טשעפּעט זיך (דער ציגארענטראָגער האָט זיך אויפגעהוי־בען מיט א מורא'דיג רויט פּנים). זייט זשע מיר געזונד און שטארק. וויבאלד איך טויג אייך ניט פאר אן אקטיאָר, איז אייך מיין שוועסטער ניט קיין אקט־ריסע.

עס האָט ניט געהאָלפען קיין שמע־ישראל. דער דירעקטאָר געצעל בן געצעל האָט זעהר געוואָלט זיין שוועסטער פאר איין אקטריסע און ער האָט גע־מוזט אריינגעמען זי מיט איהר ברודער דעם ציגארענטראָגער, און ער האָט זיך געקויפט מיט זיי, ווי מע זאָגט, ליכע־נע מפטיר. מילא, הענריעטא, אז זי האָט ניט ארויסבעוויזען אזוי גיך קיין בעזונ־דערע פעהיגקייטען צו דער ביהנע און קיין אויסגעשפּיעלטע שטימע האָט זי נאָך אויך ניט געהאַט, — האָט זי חאָטש „א פּרעכטיגע טאַליע מיט א מאיעסטעטישע פיגור". אבער וואָס טהוט מען מיט אזא שייט האָלץ, ווי אָט דער ציגארניק? וואָלט ער חאָטש וועלען זיין א גולם, א סטאַטיסט אין טהעאַטער, איז נעמט איהם דער קאָרעק. וועט ער קאָסטען דאָרטען די צעהן גול־דען א וואָך צוליעב דער שוועסטער.

ציהט עס איהם אָבער דוקא צום עמוד, דוקא אויף דער ביהנע און דוקא אין די בעסטע סאמע טראגישע ראָלען. נאָר וואָס טהוט מען ניט צוליעב פּרנסה? געצעל בן געצעל׳ס געשעפטען זענען די לעצטע צייט אין דער ערד. דער עולם געהט נישט אין טהעאטער, חאָטש שלעפּ איהם מיט געוואלד. און וויבאלד אזא איין אקטריסע, ווי הענריעטא שוואלב, מיט אזא „פּרעכטיגע טאליע און אזא מאיעסטעטישע פיגור" וועט ניט פערריכטען דאָס געשעפט, איז א סימן, אז ס׳איז נישטאָ קיין גאָט אויף דער וועלט...

אזוי האָט געזאגט געצעל בן געצעל און האָט געלאָזט אָפּדרוקען אנאָנסען, אז „אין גיכען קומט צופאָהרען צו איהם א בעריהמטע זינגערין פון בוענאָס־איירעס, וואָס האָט מיט איהר פיגור בעצויבערט די גאנצע וועלט"... דעם נאָמען הענריעטא שוואלב האָט איהם נאָך ניט געפּאסט ארויסצושטעלען איבער׳ן ברודער שוואלב, וואָס איז ערשט נעכטען ארומגעגאנגען מיט א קעסטעל ציגארען. און די שטאָדט „בוענאָס־איירעס" האָט געצעל צוגעטראכט נור דערפאר, ווייל קיין ווייטערס דערפון איז שוין נישטאָ.

אין דער זעלבער צייט האָט מען גענומען מאכען הענריעטא׳ן פאר איין אקטריסע און פאר א זינגערין, איינשטודירען ראָלען, איבערזינגען א פּאָר סקאָרבאָווע לידער, אויסלערנען עטליכע צוויי־דייטיגע קופּלעטען—און דער עיקר האָט מען זי אויסגעלערנט דעם שכל אָנטהון זיך אזוי, ס׳זאָל זיין יאָ אָנגעטהאָן און ניט אָנגעטהאָן, יאָ נאקעט און ניט נאקעט... און אז מע האָט זי ארויסגעלאָזט אויף דער סצענע, האָט זי געמאכט אזא פוראָר, אז מע האָט איהר פון דער גאַליאָרקע געשריגען: „שוועלבעלע!" און „קעצעלע!" און „קאָטעקעל!" און „פוינעלע!" און נאָך אזעלכע לאסקאווע נעמען... דער דירעקטאָר געצעל בן געצעל האָט געקלויבען נחת, געוואָרען ברייטער ווי לענגער.

דערפאר אָבער האָט ער פון איהר ברודער חיים־איציק שוואלב געהאט אָפּגעשניטענע יאָהר. „א חלול־השם אזעלכעם ארויפצולאָזען אויף דער ביהנע".— האָט ער געזאגט צו דער טרופּע, און אלע זענען געווען מיט איהם איינפערשטאנדען.

מיר מוזען אָבער בעמערקען, אז זיי זענען געווען נישט אינגאנצען גערעכט. חיים־איציק האָט געהאָרעוועט מיט׳ן בלוטיגען שווייס און האָט זיין ראָל געקאָנט אויסווייניג, ווי א וואסער. איי, זי איז ארויסגעקומען ביי איהם, ווי די אקטיאָרען זאָגען, „צעקנייטשט ווי ביי א קאלב פון׳ם מויל" — איז ביי איהם אזא איין אויסשפּראך, וואָס איז ער שולדיג? הייסט טשעפּען זיי זיך צו איהם, ווי אזוי ער שטעהט און ווי אזוי ער געהט. וואָס איז ער שולדיג, איך בעט אייך זעהר, אז ס׳איז ביי איהם אזא גאנג פון געבוירען? דערפאר אָבער פיהלט ער זיך שטארק אין די סאמע שטארקע טראגישע ראָלען. אז עס קומט איהם אויס צו שפּיעלען א רשע, א טיראן, אָדער אזוי א באנדיט, איז ער נעפּעהרליך. די גזלנ׳ישע אויגען גיסען זיך איהם אָן מיט בלוט, ווי ביי איין אמת׳ען פּעלד־גזלן, און דאָס רויטע פּנים, וואָס זעהט אויס ביי איהם תמיד, ווי ביי א „וואגאבונד", ווערד שרעקליך. ניט אומזיסט פלעגט ער האָבען אזא ערפאָלג אין דער ראָלע פון המנ׳ען, בעת ער האָט נאָך געשפּיעלט, ניט היינט געדאכט, מיט די פּורים־שפּיעלער.

קאַפּיטעל 60.

אַ סך בעלנים אויף דער פּרימאַדאָנאַ

צו אַלסדינג דאַרף מען האָבן גליק. חיים־איציק שוואַלב איז, כלעבען, גאָר ניט אַזאַ שלעכטער טראַגיק. פאַרהאַן אונטער יודישע אַקטיאָרען אין פיעל שטערט אַ סך — אַ סך ערגערע פון איהם. פאַרהאַן קאָמיקער אַזעלכע, וואָס מיינען, אַז זיי זענען גאַנץ גוטע טראַגיקער, און טראַגיקער, וואָס מיינען, אַז זיי זענען אויסגעצייכענטע קאָמיקער— און פון דעסטוועגן גאָרנישט. עס געהט אַ גאַנג. „הערט איהר, אָהן מזל זאָל מען גאָר ניט געבוירען ווערען". אַזוי זאָגט חיים־איציק אַליין. ער ווייסט, אַז זיינע קאָללעגען די אַקטיאָרען זענען איהם דם־שונאים. זיי זאָלען איהם קאָנען דערטרינקען אין אַ לעפעל וואַסער. זיי לאַכען פון איהם, רופען איהם „יאָלד", און „דראָנג", און „חלאַמידניק", און „קלעצעל" און נאָך אַזעלכע גלענצענדע צונעמענישען. ניטאָ איינער, וואָס זאָל איהם ליעב האָבען. נאָר מעהר פון אַלע האָט איהם פיינד דער דירעקטאָר פון לעמבערגער יודישען טהעאַטער.

איינמאָל האָט זיך דער דירעקטאָר געצעל בן געצעל אַרויסגעחאַפּט מיט אַ וואָרט פאַר חיים־איציקען אין די אויגען:

— מערקווירדיג! דאַכט זיך, וואָס? איינענע שוועסטער און ברודער. איין מאַמע האָט זיי געהאַט. און פון דעסטוועגען העניריעטאַ'ן האָב איך ליעב דאָס חיות, און איהם, אָט דעם וואַגאַבונד, קאָן איך ניט אָנקוקען!...

חיים־איציק שוואַלב האָט מעהר נישט בעדאַרפט. ער ווייסט שוין לאַנג, אַז דער דירעקטאָר, ווי די אַלע איבעריגע אַקטיאָרען, האַלט פון זיין שוועסטער אַ סך מעהר ווי פון איהם, און טאַקי מהאי טעמא קוקט ער מיט זיעבען אויגען, ניט אַבטונג, אַז העניריעטאַ זאָל זיך אויפפיהרען אַנשטענדיג, ווי אַ לייטיש קינד. דאָס האָט געהייסען, אַז פאַר'ן פּובליקום מעג זי אַרויסטרעטען אַפילו אַ נאַקעטע. אויף דער ביהנע מעג זי טאַנצען און שפּרינגען און ברעכען זיך משוגענערווייז, און ווייטער — אַזאַס! דערויף איז ער אַ ברודער, און אַ געטרייהער ברודער, „שוין צו אַ געטרייהער"... דאָס האָבען געוואוסט אַלע. און ווער עס האָט ניט געוואוסט, האָט ער איהם געגעבען צו וויסען אַזוי, אַז יענער זאָל פערזאָגען אַ צעהנטען. „אַ יד ביי אָט דעם דאָזיגען ביינברעכער, זי מעג איהם אָפּדאַרען היינטיגען טאָג!"...

אָט אַזוי האָבען געשמועסט חברה אַקטיאָרען, און עס האָט זיי ניט אָפּגעהאַלטען פון דעסטוועגען, אַז אַלע, פון'ם לעצטען אַקטיאָר ביז'ן דירעקטאָר געצעל בן געצעל, זאָלען זיך צושמייכלען צו דער פּרימאַדאָנאַ העניריעטאַ שוואַלב.

יאָ. העניריעטאַ שוואַלב איז שוין פּרימאַדאָנאַ. די פריהעריגע פּרימאַדאָנאַ האָט איהר נעבאָך געמוזט מיט בזיון און מיט האַרצוועהטיג אָפּטרעטען איהר פּלאַץ נור דערפאַר, ווייל העניריעטאַ שוואַלב איז שענער פון איהר, חאָטש זינגען זינגט יענע פיעל בעסער און שפּיעלען שפּיעלט זי אויך בעסער, גאָר אָהן איין ערך. נאָר וואָס זאָל מען טהון? אַ שען פּנים שפּיעלט היינט אומעדום אַפילו אין פּאַריז, זאָגט מען, די גרעסטע ראָל. אַזאַ וועלט געוואָרען. נישט צו מאַכען.

נאָר ווי אַזוי די מעשה איז, אונזער יענטעל אָדער העניריעטאַ שוואַלב איז שוין פּרימאַדאָנאַ פון יודישען טהעאַ־

טער אין לעמבעריג און ס'איז גארניט צו דערקענען די אמאליגע יענטעל. איהר מעגט זיך, נישקשה, פארגינען אנקוקען, וואס פאר א הוט זי טראגט. איין עכטע פאנאמא מיט שטרויספעדערען. נישט קיין אימיטירטע, חלילה, נאר טאקי אמת'ע. און האלטען האלט זי זיך, ווי איין עכטע פרינצעסין. אויף איהרע בענעפיטען בעקומט זי שוין נישט קיין מאראנצען, ווי אין די ערשטע צייטען, — ניין. נאר מאקי מתנות ממש, געשענקען, וואס האבען דעם ווערטה צוואנציג גולדען, און פינפאונצוואנציג גולדען, און פאר וואס ניט אלע דרייסיג? א סברה, אז הענריעטא האלט שוין גאר א דיענסטמיידעל, וואס בעדיענט זי און טראגט איהר נאך די גארדעראב אין טהעאטער אריין.

אמת, אז קיינער זעהט ניט, שטעלט זיך הענריעטא אוועק אינאיינעם מיט'ן דיענסטמיידעל און וואשט איבער און פרעסט אויס דאס גאנצ־ גרעט.

אמת, עס האט זיך געמאכט א מעשה, ביי הענריעטא'ן איז פערפאלען געווארען א קעלנערעל מיט א שעמיזעטקא, וואס האבען געהאט ביידע דעם ווערטה ניט מעהר ווי אנדערהאלבען קרוין. האט אונזער פרימאדאנא געמאכט א גוואלד אויף'ן דיענסטמיידעל, אז זי בע'גנבה'ט זי, און ס'איז ארויס דערפון א סקאנדאל. די ביידע האבען נישט געלעגט קיין כבוד איינם אויף דאס אנדערע: הענריעטא האט אויסגעווארפען דעם דיענסטמיידעל, אז זי איז צו א נאהינטע מחותנת'טע מיט איהר ברודער שוואלב. האט דאס דעם דיענסטמיידעל שטארק פערדראסען און זי האט אויסגעווארפען הענריעטא'ן נאך ערגערע זאכען — עס איז שיער ניט דערגאנגען צו פעטש. א גליק, וואס ס'איז אנגעקומען דער ברודער און עס האט זיך אויסגעלאזט, אז דאס פארפאלענע קעלנערעל מיט'ן שעמיזעטעל זענען גאר ביי איהם, ביי שוואלבען, צווישען די איבערגעשריעבענע ראלען און צווישען דיא נאטען. וויא קומען זיי אהין? ווייסט זיי דער שווארצער יאהר!

האט זיך דאס דיענסטמיידעל צערווינט. האט זיך שוואלב גענומען נאכפרעגען, וואס האט זי זיך פלוצים, אין מיטען דרינען, צעיאחמערט? האט איהם דאס דיענסטמיידעל דערצעהלט, וואס די שוועסטער זיינע זאגט אויף איהר. האט זיך אין אונזער שוואלבען אויפגעהאפט דער אמאליגער חיים־איציק און ער האט...

ניין! מיר געהען פערביי דער דאזיגער סצענע מיט א שטילשוויגעניש. וועמען געהט דאס אן, ווי אזוי ארטיסטען לעבען דארט צווישען זיך? דאס ווערד אנגערופען — איבערוואשען יענעמס קויטיג גרעט. מיר ווייסען, אז הענריעטא שוואלב איז א פרימאדאנא. האלט זיך, ווי א פרינצעסין, טראגט א פאנאמא־הוט מיט שטרויספעדערען. בעקומט שענע מתנות צו איהרע בענעפיטען און האלט א דיענסטמיידעל, וואס טראגט איהר נאך די גארדעראב אין טהעאטער, און ס'איז ניטא דער אקטיאר, סאי א בחור, סאי א בעווייבטער, וואס זאל זיך צו איהר ניט שדכ'ענען, פון'ם לעצטען סטאטיסט ביז'ן סאמע דירעקטאר געצעל בן געצעל.

און אויסער קאלליגען־ארטיסטען זענען צווישען פריוואטמענשען אויך פארהאן גענוג בעלנים אויף דער פרימאדאנא הענריעטא שוואלב. און אלע טאנצען ארום איהר, מיינענדיג יעדער בעזונדער, אז ער איז איינער אויף'ן יאריד. ווארום הענריעטא, הגם זי איז ווייט פון א

חכמה, איז זי נאָך פון דעסטוועגן אזוי פיעל קלוג, אז זי פערדרעהט זיי אלעמען א מח — און טאקי נישט מעהר. דערזיף איז דאָ א שומר, וואָס הייסט חיים־איציק, אָדער איזאק שוואלב.

און ער שלאָפט ניט, דער שומר שוואלב. און עס דרימעלט ניט דאָס אויג פון דעם, וואס וואכט אויף איהר ביינטאָג אזוי ווי ביינאכט, און א קלאָג איז צו דעם, וואָס ווייסט דאָס נישט !...

קאַפּיטעל 61

הינטער־די־קוליסען־פּאָליטיק

„אז מע דארף דעם גנב, נעמט מען איהם פון דער תליה".

דאָס דאָזיגע שפּריכוואָרט האָט אויסגענוצט דער בעריהמטער דירעקטאָר פון'ם לעמבערגער חזקה־טהעאטער, געצעל בן געצעל. ער האָט זיך געגעבען דאָס וואָרט, איין מאָל פאר אלע מאָל, ער מוז אריבערנארען צו זיך „אָט דעם בוקארעשטער פויגעל, וואָס דער עולם איז נאָך איהם אזוי די כפּרה", און איז געפאלען אויף אזא איין עצה: ער האָט אריינגערופען צו זיך דעם „וואגאבונד", דער פּרימאדאָנא'ס ברודער איזאק שוואלב (ער הייסט שוין מעהר ניט חיים־איציק) און האָט זיך מיט איהם פערשלאָסען ביי זיך אין צימער און גע־האט מיט איהם א לאנגען אינטימען געשפּרעך אונטער פיער אויגען.

געוויס האָט געדארפט זיין דער דאָזיגער שמועס פון דיא צוויי פּארשוינען הויך אינטערעסאנט און מיר וואָלטען איהם מיט פערגעניגען איבערגעגעבען פאר אונזערע לעזער מיט דער גרעסטער פּינקטליכקייט. איז דאָס אָבער א זאך, וואָס אונמעגליך. א „אינטימער געשפּרעך, וואָס קומט פאָר אונטער פיער אויגען", קאָן קיין שום ראָמאניסט אין דער וועלט נישט איבערגעבען. מיר קאָנען נישט מעהר וויא אָנשטויסען זיך, וואָס דיא צוויי האָבען צווישען זיך אונטערהאנדעלט. מיר האָבען דערצו גענוג סימנים מיט ראיות. דער עיקר — וואָס שוואלב האָט יענעם טאָג עפּיס זעהר שטארק אָפּגעלויבט פאר דער שוועסטער דעם יונגען ארטיסט פון בוקארעשט. ער האָט איהר גענומען איינרעדען, אז זיא זאָל זעהען זיך האלטען וואָס נעהינטער און וואָס פריינדליכער צו אָט דעם ראפאלעסקא, חאָטש אפילו ער איז נאָך גאָר א יונגער שנעק.

— דוא פערשטעהסט, הענריעטא? מע דארף איהם פערדרעהען דעם קאָפּ, אָט דעם שנעק, ער זאָל מכות קאָנען פון דאנען אוועקפאָהרען — וועט דאָס זיין גוט פאר אונז אלעמען... וואָס איז דיא גוטסקייט — זאָלסט דו מיך ניט פרעגען. שפּעטער וועסט דו ארויסזעהען... און דאָס איבעריגע דארפסט דו אליין פערשטעהן, אויב דוא האָסט א קלעפּקע אין קאָפּ...

שוואלב'ס תורה איז אָבער געווען אומזיסט: אונזער פּרימאדאָנא האָט נאָך פריהער גענומען זיך צו אָט דעם דאָזיגען בחור מיט דיא אומשולדיגע פערטראכטע אויגען און מיט דיא שענע בלאָנדע האָר, נישט ווייל ער איז איהר אזוי געפעלען, און נישט ווייל זיא איז געווען אזוי ענטציקט פון זיין שפּיעלען, נאָר, פשוט, אויס פערדראָס. הענריעטא'ן, וואָס איז געוואָהנט, אז אלע זאָלען זיין נאָך איהר דיא כפּרה, האָט פערדראָסען, וואָס דער בחור האלט זיך פון איהר פון דער ווייטען, גלייך וויא ער בעמערקט זיא גאָר נישט. האָט זיא זאָגעגוועגדט אלע מיטלען, וועלכע עס פער־

מאַגט יעדע שעהנהייט אויף צו פער־
כישוף'ען דעם, וואָס זיא וויל פער־
כישוף'ען... זיא האָט זיך געדרעהט ארום
איהם, געהאַלטען אין איין זינגען און
אין איין טאַנצען. זיא האָט איהם גע־
מאַכט אויגעלעך און חנ'דלאַך און
פּיסקעלעך. צו מע דאַרף, צו מע דאַרף
ניט — זי האָט נעהאַלטען אין איין
לאַכען, בכדי צו בעוויזען איהם, וואָר
סערע קליינע ווייסע צייהנדלאַך זיא
האָט. וויא א ביען ארום האָניג, וויא
א פליעג ארום א ליכט, וויא א פלעדער־
מויז אין א ווארעמען זומעראָווענד,
האָט זיא געזשומעט און געשעמעריזט
איהם אין דיא אויגען, ס'איז אָבער
אַלסדינג געווען ארויסגעוואָרפען. אומ־
זיסט, אומזיסט! עס האָט זיך וויא איי־
בערגע'חזר'ט דיא אַלטע־אלטע געשיכ־
טע פון פּוטיפרע מיט יוסף'ען, נאָר
נישט אזוי איינפאַך, וויא עס ווערט
דערצעהלט אין חומש, ווייל הענריעטא
שוואָלב איז דאָך ניט געווען פּוטיפרע
און ראַפאַלעסקא איז ניט געווען יוסף
הצדיק. דאָ זיינען געווען אַנדערע סבות,
וויא מיר וועלען דאָס באלד ארויסזעהן.

אלע, אויסער איין ראַפאַלעסקאָ,
זיינען געווען פּעראינטערעסירט, אז
צווישען אָט דעם פּאָרעל זאָל זיך פער־
בינדען א שטיקעל ראָמאַן, און יעדער
האָט דערביי געהאַט א בעזונדער מיין:

נומער איינס — דער דירעקטאָר גער־
צעל בן געצעל, ווי מיר ווייסען דאָס שוין
פאַר קלאָר, האָט געהאַט דערביי נור
איין מיין: ער האָט געוואָלט דורך דער
פּרימאַדאָנא אריבערנאַרען צו זיך אין
טהעאַטער „דעם בחור פון בוקארעשט“,
ווייל דאָס איז א סגולה צו דער קאַססע...

נומער צוויי — די פּרימאַדאָנא
הענריעטא אליין האָט זיך צו דער אר־
ביים גענומען, מע קאָן זאָגען, מעהר צו־
ליעב ספּאָרט, בעוויזען, וואָס א שעהנע
פּרימאַדאָנא קאָן. „סטייטש־סטייטש!
נאָך איהר נעמען איין א מיתה משונה
אזוי פיעל יאָלדען, זאָל זי ניט קאָנען
בייקומען אזא שנעק?! עס קומט
אויס, הייסט עס, אז [illegible] זי, ניט איה־
רע שעהנע אויגען, ניט איהרע זיידענע
ברעמען, ניט איהרע זעלטענע האָר, ניט
איהר טאַליע, ניט איהר פיגור, ניט איהר
הוט, ניט איהרע פעדערען, גאָרנישט,
גאָרנישט האָבען קיין ווערטה אויף אָט
אזוי פיעל? — וויבאַלד אזוי, איז
דאָך שוין עק וועלט!“... האָט זי זיך
גענומען צו איהר ארבייט מיט נאָך
מעהר פרישקייט.

נומער דריי — איהר ברודער שוואָלב
האָט געהאַט דערביי זיין ארויסקוק:
איהם איז גלאַט געפעלען אָט דער שידוך.
שוין צייט, אז ארום זיין שוועסטער זאָ־
לען אויפהערען ארומטאַנצען אָט דיא
אלע יאָלדען און ער זאָל אויפהערען זיין
א שטענדיגער שומר־חינם און א ביינ־
ברעכער... שוין צייט, אז הענריעטא
זאָל מאַכען איין אַנשטענדיגע פּאַרטיע,
וואָרום אזא „דורבאַטש“ מיט א שען
פּנים'על, ווי זיין שוועסטער איז, קאָן
אַקוראַט אריינפאַלען דער רוח ווייסט
אין וואָסערע הענד. דעריבער האָט זיך
שוואָלב שטאַרק צוגעקלעפּט קודם צום
דירעקטאָר האָלצמאַן, זיך איינגעקויפט
צו איהם א ביסעל דורך חניפה און א
ביסעל דורך איין אומזיסטען וואָרע־
מעס — און מע איז געוואָרען נפש אחת.

נומער פיער — האָלצמאַן, וואָס איז
אזוי קלוג ווי זיי און אפשר נאָך קלי־
גער, האָט גאַנץ גוט געזעהען, וואָס דאָ
טהוט זיך, און האָט געלאַכט פון דער
גאַנצער אינטריגע. א סברה, אז דער

האט געהאט א ווייטערן קוק פון זיי אלעמען. ער האט געוואלט „אריבערחמאליען" צו זיך די דאזיגע שענע פרימאדאנא מיט איהר ברידיער שוואלב מיט נאך א פאר „משוררים" פון געצעל בן געצעל'ס טהעאטער. פאר וואס ניט ? פאר וואס זאל ער ניט בלייבען, אט דער „יאקעל בן פלעקעל", ביי זיין „חזקה" און ביי זיינע בעהעלפערס ?... און אגב האט אונזער האלצמאן — לאמיר שוין אויסזאגען דעם גאנצען אמת — געהאט א שטיקעל ארויסקוק אויף העגריעטא'ן אליין — טאמער וועט זי זיך צוגעוואהנען צו איהם, צו האלצמאנ'ען הייסט עס, און מיט דער צייט — א קשיא אויף א מעשה ?... ער וועט דאך אייביג קיין בחור נישט פערבלייבען... איי, טאמער איז זי איצטער צו איהם א ביסעל קיהלבליך, איז דא איין עצה : „א בענגעפיסעל, א מתנה'לע, און נאך א מאל א בענגעפיסעל, און ווידער א מאל א מתנה'לע, דער עיקר, ס'זאל נור זיין פאר וואס — א רוח אין געלד'ס טאטען אריין ! "...

אזוי האט זיך געטראכט אונזער דירעקטאר האלצמאן און איז געוועזען העכסט צופריעדען, וואס די דאזיגע יפהפיה מאכט חן'דלעך צו זיין ראפאלעסקא. ער האט נור נישט געקאנט פערשטעהן איין זאך : פאר וואס אנטלויפט ער, אט דער נארישער „יאט", פון דער פרימאדאנא העגריעטא שוואלב ?... און וואס איז דאס בכלל מיט איהם געווארען אט דא, אין דעם לעמבעריג, וואס ער איז אזוי פערטיעפט אין זיך און זעהט אויס עפּיס ווי פערזארגט מעהר ווי אלע מאל ?...

איין ענטפער דערויף נעבען די ווייטערע קאפיטלעך.

קאפיטעל 62.

ברייגדעלע קאזאק

דעם ערשטען אויפדערנאכט, אז האלצמאן איז געקומען מיט זיין טרופע שפּיעלען די ערשטע גאסטראל אין לעמבעריג ביי געצעל בן געצעל אין „חזקה־טהעאטער", האט ער דערזעהען הינטער די קוליסען א קענטליכע פיגור פון ניעדעריגען וואוכס. און אזוי ווי די קוליסען פון לעמבערגער יודישען טהעאטער זענען נאך עד היום, זאגט מען, נישט בעלייכט מיט עלעקטריע (א חוץ איין רויכיג לעמפעל וואס טשאדעט מיט סכנת־נפשות), האט ער ניט אזוי גיך געקאנט טרעפען, ווער דאס איז. א מינוט האט זיך איהם געדאכט, אז ער קען זי. א מינוט האט ער געמיינט, אז עס ווייזט זיך איהם אויס. נאר די קענטליכע פיגור איז צוגעגאנגען צו איהם א ביסעל נעהענטער, האט געעפענט א גרויס מויל אויף צו לאכען. א סימן, אז זי האט איהם אויך דערקענט. איז ער צוגעגאנגען צו איהר נאך נעהענטער, זיך גוט איינגעקוקט און אפגעשפרונגען צוריק :

— ברייגדעלע קאזאק ? !...

— האצמאך ? !...

— ששש... לאז קיינער ניט וויסען, אז מיר זענען בעקענט... וועה איז מיר, וואס איז מיט אייך ? איהר זענט דאך מיר געווארען ברייטער ווי לענגער ! איהר דיענט צט דא, ביי אט דעם יאקעל בן פלעקעל ? שוין לאנג ? און וואו איז ערגיץ אונזער שטשופאק ? און דער ממזר שלום־מאיר ? און די שוועסטער זיינע, די חלירע ? א חלירע זאל קומען אויף זיי אלע אין איין טאג !...

— אמן ! — האט איהם די פיגור, וואס הייסט ברייגדעלע קאזאק, א זאג

געטהאן מיט א געלעכטער. און ווייל דאס גלעקעל האט געקלונגען, און חברה ארטיסטן האבען זיך געקליבען, און דער רעזשיסער האט געטריבען האלז און נאקן, אז ס'איז שוין צייט אויפהייבען דעם פארהאנג, ווארום דאס פובליקום וועט צעטראגען דאס טהעאטער, האבען די דאזיגע צוויי זיך געמוזט דערווייל צעשיידען ביז נאך'ן ערשטען אקט, און אפגערעדט האט מען צווישען זיך, אז קיין פויגעל טאר ניט וויסען, אויב זיי האבען זיך ווען עס איז געקענט...

און האלצמאן איז אוועק צו זיין יונגען פריינד ראפאלעסקא אין דער גארדעראבע אריין און האט איהם איינגערוימט א סוד אויפ'ן אויהער, אז ער האט זיך נאר־וואס בעגעגענט אט דא מיט שטשופאק'ס איין אקטריסע, מאדאם טשערניאק, אדער ברײנדעלע קאזאק, וואס האט געשפיעלט אמאל מיט איהם אינאיינעם. ער דארף זי געדענקען פון האלענעשטי. א ניעדעריטשקע און א גראבינקע... און ער האט אנגעזאגט ראפאלעסקא'ן עטליכע מאל, אז ער וועט זיך בעגעגענען מיט איהר דא הינטער די קוליסען, זאל ער זיך מאכען גלייך, ווי ער זעהט זי דעם ערשטען מאל.

אין דער גארדעראבע, וואו דער יונגער גאסטראלער האט זיך איבערגעטהאן, איז אויך געווען נישט ליכטיגער, ווי הינטער די קוליסען. און דערצו האט ראפאלעסקא געהאלטען אין מיטען גרימירען זיך קעגען א פעררויכערטען אנגעשפאלטענעם שפיעגעל. דעריבער איז גאר קיין וואונדער ניט, וואס האלצמאן'ס אויג האט נישט געקאנט בעמערקען, ווי זיין יונגער פריינד האט זיך איינגאנצען איבערגעביטען. א מינוט האט ער גארניט געקאנט רעדען. עס האט איהם פערחאפט דעם אטהעם. דערנאך האט ער כלומרשט קאלט א פרעג געגעבען ביי האלצמאנ'ען און נישט אויפגעהערט זיך צו גרימירען א קעגען דעם אנגעשפאלטענעם שפיעגעל:

— ווי אזוי, זאגסט דו, האט מען זי גערופען?

— ברײנדעלע קאזאק.

— ברײנדעלע קאזאק? הם... איך געדענק נישט אזעלכע... וועסט מיך מסתמא מיט איהר בעקאנט מאכען... ווי געפעלט דיר מיין היינטיגער גרים?

— דער גרים איז אויסגעצייכענט גוט... באלד נאכ'ן ערשטען אקט וועט מען דיך בעקענען מיט אלע ארטיסטען און מסתמא מיט איהר אויך. זאלסטו זיך מאכען גלייך וויא דוא זעהסט זיא צום ערשטען מאל. דוא פערשטעהסט? ווארום צו וואס טויג עס אונז, מען זאל דא וויסען, ווער און וואס און ווען?... דוא פערשטעהסט, צי ניין?

ער פערשטעהט. פאר וואס זאל ער ניט פערשטעהן? וויא האלט דער זייגער? שוין צייט? וועמענס אויבערטריט? זיינער? איינס־צוויי־דריי!

— מיט'ן רעכטען פוס! — זאגט איהם האלצמאן און מאכט איהם צורעכט דעם פארוק.

ראפאלעסקא האט יענעם אויף דער נאכט געשפיעלט שלעכט. ערגער וויא ווען עס איז פריהער. דאס הייסט, פאר'ן עולם האט ער געשפיעלט גוט, אויסגעצייכענט, פראכטפאל: דערויף האבען עדות געזאגט דיא רוישענדע אפלאדיסמענטען מיט דיא בראוואס פונ'ם פובליקום מיט דיא אונגעהייערע אוואציעס, וואס מען האט געמאכט דעם גאסט פון בוקארעשט. ראפאלעסקא

אליין אָבער האָט געוואוסט בעסער פון אלעמען, אז ער האָט היינט געשפּילט וויא א שוסטער. מען דאַרף איהם אָפּהאַקען הענד און פיס און אָפּגעבען פאר א סאָלדאַט. א סך ווערטער האָט ער דורכגעלאָזט. א סך ווערטער האָט ער צוגעזעצט. דעם סופלער האָט ער נישט געהערט. שטארק, שטארק געפאַלשעוועט. קוים, מיט גרויסע צרות, אָפּגעקלאַפּט דעם ערשטען אקט. קוים־קוים ארויסגעריסען זיך פון׳ם פובליקום, וואס איז טאקי נור וויא אויף צו־להבעים משוגע געווארען און וויל גאָר ניט אויפהערען צו שרייען: „ראַ־פּאַ־לעס־קאַ! ראַ־פּאַ־לעס־קאַ!“... ער טהוט זיך א וואַרף צום אָנגעשפּאַלטענעם שפּיגעל. די אויגען ברענען איהם „וויא אויף פּאַקען“. אין דער גרויסאַרטיגער גארדעראָבנע, וואס זעהט אויס וויא א מלמד׳ישע סוכה אין א קליין שטעדטעל דריי טעג פאר יום־טוב, איז מורא׳דיג איינג, א שפּילקע ניט דורכצוּוואַרפען. די גאנצע טרופּע פון געצעל בן געצעל׳ס טהעאַטער האָט זיך אהער צונויפגעקליבען. זיי גראַטולירען דעם גאסט. ווער מיט פערבאָרגענע קנאה, און ווער מיט אן אמת. מען שטעלט איהם זיי פאָר איינס נאָך דאָס אנדערע. און עס דאַכט זיך איהם אויס נאָך זייערע פּנים׳ער, אז ער זעהט פאר זיך ניט קיין מענשען, נאָר חיות און עופות. איינער כאַפּט שטארק דעם אָנבליק פון א צ״עג. דער אנדערער זעהט אויס וויא א האָהן. אויף איינע וואָלט ער שווערען, אז עס איז א קאַץ. גרינע קעצענע אויגען און בעלעקט זיך וויא א קאַץ... דער דירעקטאָר אליין, געצעל בן געצעל, רופט זיי אָן אלע ביי די נעמען:

— בענדעק. שלייען. שוואַלב. פּריי־צימערינג. מאַדאַם קאַץ. קירצלנג. פּרי־מאַדאָנא שוואַלב. פריילין שטענדער. סטאַמשיק. מאַדאַם טשערניאַק...

ביי דעם דאָזיגען נאָמען האָט האָלצמאַן א וואונק געטהאָן צו זיין יונגען פריינד מיט איין אויג, אז דאס איז זיא, „בריינדעלע קאָזאק“...

ראַפּאַלעסקא האָט זיא באַלד דער־קענט. און בריינדעלע קאָזאק האָט איהם אויך דערקענט, כאָטש ער איז אויסגעוואַקסען און כאָטש ער איז גרימירט. זיא האָט איהם געזעהען וויא פיעל מאָל מיט האָצמאַכ׳ען דער־מאָלט אין דער סטאַדאָלע, אז זיי האָבען געשפּיעלט מיט שטשופאַק׳ען אין האָלענעשטי. „זאָל דאָס זיין טאקי ער?.. אאא! ? ?“.. וויא א בליץ פליהט איהר דורך א געדאנק אין קאָפּ און וויא א בליץ ווערט בעלייכט פאר איהר אין איין רגע א גאנצע רייהע פון קאָמבינאַציעס, וואס זיינען דאָ נאָר־וואס ביי איהר געבוירען געווארען. אינ׳ם טומעל רופט זיא אָפּ האָלצמאַנען אויף א זייט:

—אָט דאָס איז דיין ראַפּאַלעסקא פון בוקארעשט, חא־חא? דאָס איז דאָך גאָר דעם בעל־הבית׳ס „יאַט“ פון האָלענעשטי...

— ששש... — מאַכט צו איהר האָלצמאַן און טרעט איהר אָן אויפ׳ן פוס.
— קיין ווארט ניט מעוהר!... לאָמיר בעסער רעדען פון עפּעס אנדערס....
— פון וואס, למשל? — מאַכט זיא צו איהם און קוקט איהם אין די שאַרפע שפּיציגע אויגען אריין און טראַכט זיך: „וואָס פון א מענשען קען ווערען! גיה טרעף, אז דאס איז דער האָצמאַך. וואס האָט אמאָל געפּוצט די שטיוועל ביי שטשופאַקען און געכאַפּט פעטש, וויא א יאַטקע־הונד“...

— וואו זשע איז צו אלדי שווארצע יאהר שטשופאק ? און שלום-מאיר? און דיא איבעריגע קלאָפּערס ? — פרעגט ער זיך נאָך ביי איהר אין איין אָטהעם. און זיא ווייסט ניט, אויף וואס פריהער צו ענטפערן. ווארום איי־דער זיא ענטפערט איהם אָפּ אויף איינע, פערלויפט ער מיט זיעבעצעהן אנדערע נאָכפרעגענישען. און אלסדינג אויף איין פּוס. איהם קריכט אין קאָפּ שטשופּאק און שטשופּאק, און זיא וואָלט וועלען וויסען, וואס איז מיט דעם „יאט" ?... און ביידענ'ס אויגען זיינען אָנגעווענדעט אין איין ארט, אהין, צו ראפאלעסקא'ן... „צופיעל עולם ארום יאט. — טראכט זיך האָלצמאן. אָפּלאָזען איהם אליין צווישען אזוי פיעל וועלף-אקטיאָרען איז געפעהרליך"...

און רעדענדיג מיט ברײנדעלע קאָ־זאק, לאָזט ער נישט אראָפּ קיין אויג פון ראפאלעסקאָ'ן. און האָטש ס'איז געווען פינסטער, דאָך קוקט ער זיך צו און זעהט, ווי אלע שטופען זיך צום גאסט, צו דעם „יונגען ארטיסט פון בוקארעשט". יעדען ווילט זיך זעהען איהם פון דער נאָהענט, איהם רייכען די האנד, הערען פון איהם א וואָרט. נאָר דער גאסט איז עפּיס ניט אויפגעלייגט צו רעדען. ער זוכט עמיצען מיט די אוי־גען. וועמען ? דאָס זוכט ער די קליי־ניטשקע, די גראָבינקע, וואָס רופט זיך טשערניאק, אָדער „ברײנדעלע קאָזאק". און ער דערזעהט זי שטעהען מיט האָלצ־מאנען אין א ווינקעלע און רעדען, און ער וויל צוגעהן צו איהר, נאָר ער האלט זיך איין. א מינוט דאכט זיך איהם אוים — אָט ווארפט ער אראָפּ פון זיך דעם גרים און לויפט צו צו איהר : „צי האָט איהר נישט געהערט, צו האָט איהר נישט געזעהען איינע מיט'ן נאָמען רייזעל ? איהר דארפט וויסען, וועמען איך מיין ; זי איז דעם חזנ'ס מיידעל פון האָלענעשטי ? "... און נישט נור שטילערהייד פאר איהר אליין וועט ער דאָס איהר זאָגען, נאָר אויסשרייען הויך, אויף א קול, אז אלע זאָלען הע־רען. ער פיהלט, ווי די ווערטער שטעהן איהם אין האלז. זיי קיצלען איהם. זיי שטיקען איהם. און דאָ ווימלען איהם פאר זיינע אויגען פּנימ'ער פון חיות און פון עופות, וואס ער וויל זיי ניט זעהען. און הערט ווערטער, קאָמפּלימענטען, וואָס ער וויל זיי ניט הערען. און צווי־שען די אלע שטופּט זיך צו איהם איי־נער, עפּיס א קליינינטשקער מיט גאָל־דענע ברילען, מיט א דרייעקעביגען שארבען און מיט מאָדנע גרויסע ווייסע ציינער, וואָס וואכסען איינער אויף'ן אנדערען. דאָס פּנים לויכט איהם. די אויגען דורך די ברילען גלאנצען. ער שטופט זיך מיט אלע כחות דורך'ן גאנ־צען עולם. די אקטיאָרען מיט די אקטרי־סען דערזעהען איהם פון דערווייטען : „קינדער ! דער דאָקטאָר לויתן געהט!... און אז ער קומט צו נעהינטער, טרעטען זיי אָפּ, מאכען איהם א וועג און רופען אוים אויף א קול :

— יאָלדען ! לאָזט דורך דעם דאָק־טאָר לעווינם !...

קאפּיטעל 63.

האָלצמאַן "האָט אַ טשייניק"

„ער האָט א טשייניק" — איז איין אויסדרוק, וואָס איז ניט אויף אונזער מיסט געוואכסען. דאָס האָבען מיר גע־נאשט פון אמעריקא... „האָקען א טשיי־ניק" הייסט ניט — געזאָגט א ליגען אויף עמיצען צו מזיק'ען, חלילה שלעכטס צו טהון. דאָס ווערד אָנגערופען, ווען איי־נער דערצעהלט גלאט דאָס, וואָס ניט

געשטויגען, ניט געפלויגען. די אויהערען הערען ניט, וואָס דאָס מויל רעדט. פון וואנען, אייגענטליך, שטאמט דער אויסדרוק? פאר וואָס עפּיס א טשייניק, ניט קיין סאמאָוואר? און ווי אזוי „האקט" מען דאָס א טשייניק? — דאָס אלעס לאָזען מיר איבער פאר די געלעהרטע, פאר די שפּראך קענער און שפּראך־פאָרשער. זיי וועלען שוין מסתמא נאָכפאָרשען און אויסגעפינען דעם שורש אקוראט. מיר ווילען נישט בעשעפטיגען זיך מיט פרעמדע ארבייט און צונעמען ביי פאכלייט זייער פרנסה. מיר וועלען זיך געהן בעסער צוריק צו אונזער געשיכטע און צו אונזערע העלדען.

האָלצמאן, וואָס האָט קיינמאָל אין ערגיץ ניט אראָפּגעלאָזט קיין אויג פון'ם „יאט", פון ראפאלעסקאָ'ן, האָט די גאנצע צייט, וואָס ער האָט גערעדט מיט ברײנדעלע קאָזאק, געקוקט אהין, וואו דער „יאט" געפינט זיך. און ווי באלד ער האָט נור בעמערקט פון דערווייטען, ווי עפּיס איינער א זייטיגער פּארשוין האָט זיך זעהר ענערגיש געשטופּט און דורכגעשטופּט גלייך צו ראפאלעסקאָ'ן, ווארפט ער אוועק ברײנדעלע קאָזאק און וואכסט שוין אויס צווישען זיי ביידען און קוקט מיט די שארפע שפּיציגע אויגען אויף'ן זייטיגען פּארשוין: „וועמען דארפט איהר? וואָס דארפט איהר?"...

דער זייטיגער פּארשוין, דערזעהן דעם עלעגאנטען דירעקטאָר מיט די באקענקאָטלעטלעך, נעמט ער ארויס א וויזיטקארטעל: „דאָקטאָר לעוויוס".

האָלצמאן ווארפט א קוק אויף'ן קארטעל און בעטראכט דעם דאָקטאָר יוליוס לעוויוס מיט'ן דרייעקעכיגען שארבען, מיט די גרויסע ווייסע צייהן, וואָס וואכסען ביי איהם איינער אויף'ן אנדערען, און טראכט זיך: „וואָס איז דאָס פאר א מין בן־אָדם?" רופט איהם אָפּ איינער פון די ארטיסטען אויף א זייט און רוימט איהם איין א סוד אויף'ן אויהער, אז דאָס איז דער דאָקטאָר לעוויס, וואָס זיי, די אקטיאָרען האָבען איהם א נאָמען געגעבען „דאָקטאָר לויתן". ער איז א בעריהמטער דאָקטאָר, א גרויסער געלעהרטער, א געוויסער מעצענאט און א מורא'דיגער ליעבהאָבער פון יודיש טהעאטער, און דערצו נאָך א גרויסער עושר פון אפשר א האלבען מיליון...

איך האָב מורא צו זאָגען פאר קלאָר. נאָר מיר דאכט, אז ניט דער טיטול „דאָקטאָר", און ניט דאָס צונעמעניש „לויתן", און ניט דאָס וואָס ער איז א געלעהרטער און א מעצענאט און א ליעבהאבער פון יודיש טהעאטער האָבען אזוי געגומען אונזער האָלצמאן'ען, ווי עס האָט איהם גענומען די לעצטע מעלה, אז דער דאָקטאָר איז דערצו נאָך א גרויסער עושר פון אפשר א האלבען מיליון. מיר זאָגען עס דערפאר, אייגענטליך, ווייל תיקף ומיד, ווי ער האָט נור דערהערט די ווערטער „אנ'עושר פון כמעט א האלבען מיליון", אזוי האָט ער זיך געגעבען א וואָרף צום דאָקטאָר דעם געלעהרטען, דעם מעצענאט מיט'ן ליעבהאָבער, און האָט איהם געמאכט אזא פריינדליכען „בואי בשלום", מיט אזא ברייטען ברוך־הבא, אז דעם דאָקטאָר אליין און אויך אלעמען, וואָס זענען געשטאנען דערביי, איז דאָס אויסגעקומען שוין אביסעל צו פריקרע.

דער דאָקטאָר לעוויוס, אָדער „לויתן", האָט זיך גאנץ העפליך געווענדעט צו האָלצמאנ'ען אויף דייטש, בעוויזען בעת מעשה די מאָדנע צייהן, וואָס וואכסען ביי איהם איינער אויף'ן אנדערען, און א

פּרעג געגעבען ביי איהם, אויב ער איז דאָס טאַקי דער אימפּרעסאַריאָ פון דעם בעריהמטען גאַסטראָלער?

עס איז מעגליך, אז דאָס וואָרט „אימ־פּרעסאַריאָ" האָט אונזער אימפּרעסאַריאָ האָלצמאַן (עס זאָל איהם צו קיין חרפה ניט זיין) דערהערט ערשט היינט אָט דאָ צום ערשטען מאָל אויף זיין לעבען. האָט ער עס, אפּנים, ניט רעכט צעקייעט, מחמת ער האָט דערויף געענטפערט דעם דאָקטאָר לעוויוס עפּיס בויבעריק. און גערעדט האָט צו איהם אונזער האָלצמאַן אויך מעהר אויף דייטש, ווי אויף יו־דיש, דאָס הייסט, מיט מעהר פתחי'ן, ווי מיט קמצי'ן. ער האָט איהם געזאָגט, אז ער אליין, האָלצמאַן הייסט עס, איז א רוסישער, פון „ראססייע" הייסט עס, נאָר דער „יאט", דער בחור הייסט עס, שטאַמט פון בוקאַרעשט, דאָס הייסט, נישט פון בוקאַרעסט גופא, נאָר אַנדער־האַלבען שעה נעבען בוקאַרעשט....

אַרויסגעזעהען, אז אויף דייטש איז אָט דער אימפּרעסאַריאָ א ביסעל גע־חאַפּט אין דער עברי, האָט דער דאָקטאָר לעוויוס גענומען רעדען מיט איהם אויף יודיש. און נאָך וואָס פאַר א יודיש. א סך יודישע יודען וואָלטען זיך ווינשען רעדען אזא יודיש, ווי דער דאָקטאָר לע־וויוס רעדט. איז אָבער דער חסרון פון די דייטשע יודען — באַלד טרעטען זיי אייך אַרויס מיט זייער דייטש און דער־הרג'ענען אייך דעם קאָפּ...

דערהערט, אז אָט דער דאָקטאָר „לייתן" רעדט יודיש, ווי „אַלע מענ־טשען", איז דאָך שוין, הייסט עס די צונג נישט מעהר אין גלות, האָט זיך אונזער האָלצמאַן מחיה געווען און האָט זיך צערעדט פאַר פייער און פאַר וואַסער און דערצעהלט גרויסקייט, זיך בעריהמט פאַר'ן דאָקטאָר, אז דאָס האָט ער, האָלצ־מאַן, געמאַכט אָט דעם „יאט" פאַר א לייט. ווי אזוי איז דאָס געווען? דאָס איז געווען אין בוקאַרעשט.... געשפּיעלט טהעאַטער.... זיך בעקאַנט מיט איין אָרעמען בעל מלאכה... דערזעהען ביי איהם א זוהנדעל, אויך א בעל־מלאכה... איז ער איהם פון'ם ערשטען קוק געפע־לען געוואָרען און האָט געזאָגט צום פאַ־טער, צום בעל־מלאכה: „אָט דעם יאט אייערען מוז איך מאַכען פאַר אַנ'אַר־טיסט".... קוקט ער איהם אָן, דער בעל־מלאכה: „וואָס הייסט דאָס אַנ־אַר־טיסט? וואָס פאַר א מלאכה איז דאָס?" חאַ־חאַ!...

און האָלצמאַן צעלאַכט זיך אזוי אמת'דיג און אזוי געשמאַק, אז דער דאָק־טאָר לעוויוס מיינט, אז דאָס איז תורת לאַקש (א דייטש בלייבט א דייטש!). ער קוקט איהם אין מויל אַריין און שלינגט איטליכס וואָרט.

גאַנץ אַנדערש בעציהען זיך צו דעם די חברה אַקטיאָרען. די חברה אַקטיאָרען שטעהען אפילו אויך אַלע אַרום איהם, האָרכען אויך בלומרשט מיט קאָפּ האָלצ־מאַנ'ס בבא־מעשיות, שמייכלען צו איהם זיס־פריינדליך און שאָקלען איהם צו מיט די קעפּ. זיי זענען אָבער מביגים אויף א טשאַד. זיי ווייסען אויך די גונץ, ווי אזוי „מע האַקט א טשייניק"... הערען זיי אויס האָלצמאַנ'ס בבא־מעשיות און וואַרפען זיך דורך מיט האַלבע ווערטער אויף טהעאַטער־לשון, אַקטיאָרסקי שפּראַך:

— ער האַקט דאָס א טשייניק!

— קנאַקט ווי א סאָלאָוויי....

— האַלב שענקט אוועק דער וואַנד.

— די אַנדערע העלפט אין ים אַריין.

— און דאָס איבעריגע?

— אויף פרייע פעלדער און אויף פּוסטע וועלדער.

— טפו־טפו־טפו, אזוי ווי ער הערט ניט...

— אזוי זאָל ער ניט זעהען.

און האָלצמאַן „האַקט א טשייניק“, דערצעהלט אַזעלכע גוזמות — פון זיך און פון ראַפּאַלעסקאָ'ן, אז נור א דייטש קאָן אַזעלכע אויסהערען. ראַפּאַלעסקאָ'ן איז דאָס אלע מאָל איבער דער טבע. און מיר דאכט, אז האָלצמאַן אליין פיהלט אויך, אז ער איז שוין אביסעל צו ווייט פערקראָכען. ווארום בטבע איז אונזער האָלצמאַן גאָר ניט אזא גרויסער ליגנער, גאָר די אומשטענדען האָבען איהם געבראכט דערצו, ער זאָל אלע מאָל אויסטראכטען איין אנדער מעשה — פון וואַנען עס האָט זיך צו איהם גענומען אָט דער "יאַט". א מענש, וואָס האָט מורא פאַר איין איבעריגען קוק, פערדיענט, מע זאָל איהם מוחל זיין, טאָמער טראכט ער אויס אלע מאָל איין אנדער פּזמון. ווער־מען טהוט ער דענן דערמיט שלעכטס, א חוץ זיך אליין? א געמאכטע מכשפה, זאָגט מען, איז ערגער פון א געבוירענע. א געמאַכטער ליגנער אָבער איז נאָך ערגער. א געבוירענער ליגנער איז, אייגענטליך, נישט מעהר, ווי א מענש מיט א טאלאנט. א ליגען קומט ארויס ביי איהם אויסגעטאָקט, גלאַט און קיילעכיג און אלע מאָל געשליפען, ווי ביי איין ארטיסט. און ביי א געמאַכטען ליגנער קומט דאָס אויס משונה אומגעלומפּערט און אלע מאָל אנדערש. א קורצען זכרון. און וואָס סע קומט איהם אויף דער צונג, דאָס רעדט ער.

אונזער האָלצמאַן נעבאך האָט זיך אזוי פערהאַקט, אז ער האָט שוין אָנגעשפּארט אזש ביי'ם קעניג קארל פון רומעניע. . . ווי אזוי ער וואָלט דאָ ארויס פון'ם קעניג קארל — ווייסט נור איין גאָט אין הימעל. א גליק, וואָס אין דער מינוט לויפט אָן דער רעזשיסער, א פערשוויצטער, א פערפּינטעטער:

— אלע בייזע ווייסטע חלומות! דאָרט צעטראָגט מען דאָס טהעאטער אויף שטיקלעך, און זיי — גאָרנישט. באַלאַקען זיך דאָ, ווי שבת נאָך'ן טיש!..

אין האָלצמאַנ'ען האָט מען פּשוט פערידענט א מצוה. ער האָט פרייה אָפּגעאטהעמט. איין עק. פּטור געוואָרען פון איין אומגליק. נאַט אייך גאָר פּלוצים א קעניג קארל פון רומעניע! פון וואַנען האָט ער זיך גענומען אויף זיין קאָפּ?...

קאַפּיטעל 64.

ניין, מען דאַרף האָבען מזל!

די ערשטע גאסטראָל פון דער בלאָנזענדער טרופּפּע „האָלצמאַן, שוואלב עט קאָמפּ.“ האָט זיך געגרינדעט אין לעמבערגער יודישען טהעאטער מיט'ן זעלבען בייפאל, ווי אומעדום. דעם פאָרהאנג האָט מען שוין וויפיעל מאָל ארונטערגעלאזען און ארויפגעצויגען און ווידער א מאָל אראָפּגעלאָזט און עס הערען נאָך אלץ נישט אויף די קולות פון פּובליקום: „ראַ־פּאַ־לעס־קאָ! ראַ־פּאַ־לעס־קאָ!“ — די אקטיאָרען האָבען שוין אראָפּגעוואָרפען די אָנגעקלעפּטע פלאקסענע בערד, טהוען זיך שוין איבער, זוכען ווער א קאָלנער, ווער א צווייטען קאמאַש. און בעת־מעשה אָדער מע זינגט, אָדער מע וואַרפט זיך דורך מיט שאַרפע ווערטלעך. און דאָרטען, אין זאַל, הערט זיך אלץ: „ראַ־פּאַ־לעס־קאַ!“

— אויף די ציינ־דע־לעך זאָלט איהר שרייען! — ציהט אויס איינער איין

אקטיאָר מיט א ראבעטיני פּנים, וואָס מוטשעט זיך, קאָן ניט אָנטהון דעם פּידזשאַק, חאָטש גיב איהם א קרענק. דער אונטערשלאג פון׳ם צוריסענעם ארבעל דערלאָזט ניט.

— זאָל איך? — פרעגט דער רעזשיסער מיט א רויט פערשוויצט פּנים ביי האָלצמאַנ׳ען און האלט זיך מיט ביידע הענד ביי׳ם בלאָק פון׳ם פאַרהאַנג.

— געננוג זיי צו קרענקען פאר זייערע כשר׳ע העלערם! — זאָגט האָלצמאַן, וואָס האָט פיינד צערעמאָניעס. עס העלפט אבער נישט קיין חכמות. דער גאסט פון בוקארעשט מוז נאָך איין מאָל חאָטש בעווייזען זיך פאַר׳ן פּובליקום. און עס ציהט זיך אויף דער פאַרהאַנג צום לעצטען מאָל, און ראפאלעסקאָ בעווייזט זיך און פערנייגט זיך, און דאָס פּובליקום פון דעסטוועגען ליארעמט ווידער: „ראפּאַ־לעסקאָ! ראַ־פּאַ־לעס־קאָ!“

— א סוף. מעהר געהט זיך ניט ארויס!

— זאָגט ראפאלעסקאָ, ווי א קאַפּריזנע קינד, און ווארפט אראָפּ פון זיך דעם פּאַריק, קלעפּט אָפּ די וואָנסילעך און רייבט איין דאָס פּנים. דאָס יונגע שענע גלאטע פרישע ווייסע פּנים, וואָס איז בעקרוינט מיט שענע בלאָנדע צעוואָרפענע האָר איבער׳ן מאַרמאָר־ווייסען האלז. די ארטיסטען בעטראכטען איהם פון דער נאָהענט מיט נייגיעריגע זשעדנע אויגען און זענען איהם מקנא אויף אלעם: אויף זיין אויסערגעוועהנליכען ערפאָלג, וואָס ער האָט, און אויף זיין רוהיג האלטען זיך, און אויף די רוישענדע און איבערראשענדע אפּלאָדיסמענטען פון׳ם פּובליקום, וואָס איז משוגע געוואָרען. און אויף זיין יונג שען פריש גלאַט פּנים זענען זיי איהם מקנא, און אויף זיינע שענע בלאָנדע צעוואָרפענע האָר, און אויף זיין מאַרמאָר־ווייסען האלז... זיי זענען איהם מקנא און פערשטעהען נים, מיט וואָס, אייגענטליך, האָט זיך דאָ אזוי אויסגעצייכענט אָט דער דאָזיגער יונגער אקטיאָר? און וואָס איז דאָ אזוי דער געוואלד — „ראפאלעסקאָ!“ ראפּאַלעסקאָ!“? פריהער, איידער דער גאסט פון בוקארעסט איז אויפגעטרעטען אויף דער ביהנע, האָבען זיי ערווארטעט פון איהם — זיי ווייסען אליין ניט וואָס. זיי האָבען געמיינט, זיי וועלען דאָ דערהערען גאָט ווייסט וואס פאר א לייבענשטימע. זיי האָבען געמיינט, זיי וועלען דערזעהען א שפּיעלען, אז די ווענד וועלען ציטערען. און א לשון, און ווערטער, נישט קיין געוועהנליכע ווערטער וועלען זיי פון איהם דערהערען. צום סוף — ווער? וואָס? וועמען? עס הויבט זיך גאר ניט אָן! ער טרעט אויף ווי א מענש, שטעהט ווי א מענש, און זיצט און געהט און האלט זיך אויף דער ביהנע רוהיג, געלאסען און פּראָסט, פּראָסט, ווי א פּראָסטער געוועהנליכער מענש. חא־הא — אָט דאָס הייסט געשפּיעלט? ער רעדט דאָך גאָר אפילו ניט ווי איין אקטיאָר, נאָר ווי א פּראָסטער געוועהנליכער מענש, וואָס קוועלט דאָ אזוי דער עולם, צו אלדי שווארצע יאהר? וואָס ליגען זיי איין די וועלט, אָט די יאָלדען? שגץ! בהמות! אייזלען!... ניין, מע דאַרף נור האָבען מזל, גליק דאַרף מען האָבען!...

אזוי האָבען געטראכט די אָרעמע אקטיאָרען נעבאָך אין דעם שטורם פון אפּלאָדיסמענטען, געשרייען און געוואלדען, וואָס האָבען זיך געטראָגען איבער זייערע קעפּ, ווי א ווינד, ווי א ווי־

כער, ווי א שלאַקסרעגען, וואָס דאַרף א מאָל, סוף־כל־סוף, אויפהערען, וואָס מוז דאָך א מאָל האָבען איין עק.

יאָ. אלסדינג אויף דער וועלט מוז האָבען א סוף. אפילו דאָס ארויסרופען איין ארטיסט אויף דער סצענע פון יודי־שען טהעאטער מוז אויך א מאָל נעמען איין עק. דערזעהען, אז דער פאָרהאַנג ציהט זיך מעהר ניט אויף, האָט דער עולם סוף־כל־סוף גענומען אפריינינגען דאָס טהעאטער. די לאָמפען האָבען אָנ־געהויבען אויסגעלאָשען צו ווערען. עט־ליכע מינוט — און דאָס טהעאטער איז פוסט.

נאָר איין פארשוין איז געבליבען ווארטען אויף די ארטיסטען — דער דאָקטאָר לעווים, אָדער, ווי די אקטיאָ־רען האָבען איהם א נאָמען געגעבען, „דאָקטאָר לויתן". ער האָט איינגעלאָ־דעןביידע טרופּפעם באלד נאָך דער פאָרשטעלונג זאָל מען געהן אלע אינ־איינעם אין א קאפע הויז געבען א לעב אויף זיין רעכענונג.

דיא לעמבערגער ארטיסטען קענען אָבער דעם דאָזיגען מעצענאַט. זיי וויסען אז דער „דאָקטאָר לויתן" איז עפּיס נישט אזא בריטע האנד, וואָס זאָל זיך צע־ווארפען צוליעב יודישע אקטיאָרען. דער דאָקטאָר לעווים איז א ותרן אויף גוטע ווערטער, אויף קאָמפּלימענטען, אויף אלסדינג, אָבער נור ביז דער קעשענע. ביז'ן בייטעלע. ווייטער — נישט א טריט. גוט איז אָבער א גוט וואָרט. איין ארטיסט, א קינסטלער, וויא גרויס און בערירומט ער זאָל ניט זיין, האָט ער ליעב, אז מען זאָל איהם לויבען, ריהמען און הויבען נאָך העבער וויא ער איז. גוטע ווערטער זענען גוטער בוימעהל, און איך לאָך פון יענעם צבועק, וואָס וויל מיך איינרעדען, אז ער האָט פיינד חנופה.

נאָר אויב דער דאָקטאָר לעווים איז געווען א ותרן אויף גוטע ווערטער בכלל, האָט ער אונזער יונגען העלד פשוט אָפּגעשאָטען מיט קאָמפּלימענ־טען פון אויבען ביז אראָפּ. דער דאָק־טאָר לעווים איז, וויא איין אמת'ער מע־צענאַט, נאָך יעדען אקט אריינגעלאָפען צו ראפאלעסקאָ'ן אין גאַרדעראָבנע אריין. ער האָט געריבען דיא הענד, גע־שוויצט, בעוויזען אלע ציינער, וואָס האָ־בען זיך ביי איהם מאָדנע בערוואַכסען איינער אויפ'ן אנדערען, און געדאַנקט דעם יונגען גאַסט און זיין אימפּרעסאריאָ האָלצמאַן כמעט מיט טרערען אויף דיא אויגען. נאָכ'ן דריטען אקט איז אונזער מעצענאַט אריין אין אזא התפעלות, אז ער האָט ארומגעחאַפּט דעם יונגען אר־טיסט און האָט זיך מיט איהם צעקושט. נאָכדעם האָט ער אָפּגערופען דעם די־רעקטאָר האָלצמאַן אויף א זייט און האָט מיט איהם עפּיס איינגע'טענה'ט מיט היטץ און אלץ בעוויזען מיט דער האַנד צו זיך אויפ'ן הארצען, וויא איינער רעדט : „עלי ועל צוארי — אויף מיינע אחריות"....

דיא אקטיאָרען, וואָס זיינען געשטאַ־נען ביי דער זייט און געזעהען דיא סצענע, האָבען דערויף אויך מקנא גע־ווען דעם יונגען גאַסט פון בוקארעשט. זיי האָבען זיך געטראַכט : דער דאָקטאָר „לויתן" איז טאַקי ניט אזא צעוואָרפענע בריאה. ער איז אָבער א דייטש און א שטיק משוגענער. עס קען איהם אָנ־קומען דאָס משוגעת — זאָל ער ווער ווייס וואָס ! א קשיא אויף א מעצענאַט. וואָס טהוט מען, למשל, אז א דייטשון נעמט און שענקט איהם אוועק דעם גאָל־דענעם זייגער ? אָדער ער טהוט אוים

דעם בריליאַנטענעם רינג, וואָס ביי איהם אויפ'ן פינגער, און טראָגט איהם אונטער א מתנה ? אָדער ער ווערד גאָר משוגע און שרייבט איהם אָפּ איינע פון זיינע לעמבערגער הייזער ? ניין, מע דאַרף האָבען מזל. גליק דאַרף מען האָבען !

דעם אמת געזאָגט, האָט אונזער האָלצמאַן אויך געליגט גרויסע האָפנונגען אויף דעם דאָזיגען מעצענאט. דער־זעהען, אז דער „דייטש“ איז גאָר דיא „כפרה“ פאר'ן „יאט“, האָט ער זיך א קלער געטהאָן : „קיר'ע דייטש זאָל חאָטש וועלען אונטערטראָגען א רעכטע מתנה... ארויסנעמען עטליכע טויזענד „ראַנעש“... אָדער — שאַ — ער זאָל גאָר וועלען צוטרעטען צו האָלצמאַן פאר א קאָמפּאַניאָן, איינאיינעם אָפּדינגען א טהעאַטער, טאַקי וואָס א טהעאַטער הייסט, מיט א פּרימאַדאָנא און מיט אלע זיבעצעהן זאַכען... אָדער זאָגען : נא, האָלצמאַן, דיר האָט גאָט געגעבען אן אוצר — ראַפאַלעסקאָ. מיר האָט גאָט געגעבען געלד. לאָמיר מאַכען שותפות... פאר וואָס ניט ? א קשיא אויף א דאָקטאָר א מעצענאַט, א ליעבהאָבער פון יודיש טרעאַטער און וואָס פערמאָגט אפשר א האַלבען מיליאָן, א רוח אין געלד'ס טאַטען אריין !“..

קאַפּיטעל 65

ווער עס פאָהרט און ווער עס געהט צו פוס

נאָך דעם, וואָס אויבען איז געשטאַנען איז גאַנץ גרינג צו פערשטעהן, פאר וואָס אונזער דירעקטאָר האָלצמאַן איז געווען אזוי איבערראַשט, אז דער לעמבערגער מעצענאַט, דער דאָקטאָר יוליוס לעוויוס, האָט איהם פערזענליך בעעהרט איינצו־לאַדען מיט אלע ארטיסטען נאָך דער פאָרשטעלונג אין א קאַפע. זיין געל־קרענקליך פנים האָט געלויכטען און זיינע שאַרפע שפּיציגע אויגען האָבען געשיינט בעת ער האָט אָנגעזאָגט דעם „יאַט“ דיא דאָזיגע בשורה :

— דוא ווייסט, מיין טהייער שפּיעל־פויגעל? אָט דער מעצענאַט דער „לויתן“ האָט דאָך אונז איינגעלאַדען אלעמען אין א קאַפע.

— אלעמען ? — פרעגט איהם ראַ־פאַלעסקאָ און קוקט זיך ארום און זוכט מיט דיא אויגען דיא קליינינקע, דיא גראָבינקע, אָט דיא, וואָס רופט זיך "בריינדעלע קאָזאַק".

דיא הילכיגע אפּלאָדיסמענטען פונ'ם פובליקום מיט דיא קאָמפּלימענטען פונ'ם דאָקטאָר לעוויוס האָבען נאָך ניט אויף אזוי פיעל פערדרעהט דעם קאָפּ אונזער יונגען העלד, אז ער זאָל פערגעסען אויף א מינוט אן דער בריינ־דעלע קאָזאַק, וואָס איז דיא איינציגע אָט דאָ, וועלכע קאָן איהם אָפּגעבען א גרוס פון דעם חזנ'ס טאָכטער, פון רייזלען.

רייזעל ! רייזעל ! וואו ער זאָל ניט זיין, וואָס ער זאָל ניט טהון — שטעהט איהם פאר דיא אויגען רייזעל. און אומע־דום און אלע מאָל אין איין געשטאַלט. אזוי וויא ער האָט זיא געזעהען דעמאָלט אין האָלענעשטי, אין דער געטליך שעה־נער זומער־נאַכט, בעת דער שרפה אויף „גאָט'ס גאס“, אזוי איז זיא פערבליבען אין זיין זכרון. בעגאָכען איז זיא דאַ־מאָלט געווען פון אויבען ביז אראָב מיט פייער, און זיא אליין האָט זיך איהם אויסגעוויזען דאַמאָלט א פייעריגע אין דער רויטער ליכטיגקייט פון יענער אויס־טערליש שענער כשופ'דיגער נאַכט. עס

איז גענוג פאר איהם. ער זאל צומאכען די אויגען, זאל זיך איהם פארשטעלען רייזעל, א בעגאסענע פון אויבען ביז אראב מיט פייער, און עס מאהלט זיך איהם אוים, אז איהרע גרויסע שווארצע גליהענדע ציגיינער־אויגען, וואס האבען זיך אפגעפינקעלט אין דעם רויטען שיין פון יענער געטליכער אויסטערליש וואונדערליכע נאכט, קוקען אויף איהם און דרינגען איהם דורך. אנדערש שטעלט זיך איהם גאר ניט פאר זיין אונפערגעסליכע נאכטפרינצעססין, זיין געטליך שענע פערכשופטע כלה — רייזעל...

און היינט — העלער ווי אלע מאל. און ער הערט זיך צו, ווי דאס הארץ קלאפט איהם שוין נאך איידער ער וועט עפים וואס הערען וועגען איהר... און ער קוקט זיך ארום און ער זוכט די קלייניטשקע, די גראבינקע, וואס מע רופט זי „בריינדעלע קאזאק". שא! אט איז זי דא צווישען אלע. קוקט אויף איהם מאדנע און נעמט איהם דורך מיט די אויגען, גלייך ווי זי ווייסט עפים... מאדנע געהט זי אנגעטהאן. א רויטע ראטאנדע, א רויטע און א ברייטע. און אליין זעהט זיא אויך אוים עפים מאדנע, גלייך ווי אט האפט זי א טענצעל, א געשטאלט איז ביי איהר פון א פעסעל. פים קיילעכיגע, גראבינקע, קורצינקע. הענד — פאמפעשקעס. אויגעלעך ניט קיין גרויסע, יאפאנישע, נאר מיט שטארק־געדיכטע ברעמען. און א פנים דוקא א ווייס און א קיילעכיגס, ווי א טעלער, ווי א לבנה. און שטענדיג שמייכעלט זי, בעווייזט א גרוים מויל מיט געזונדע ווייסע צייהן. טהוט איהר א קוק אויף איהר, איז ווי ביטער ס'זאל איך ניט זיין אויף'ן הארצען — מוזט איהר א שמייכעל טהון. א מאדנע לע־כערליכע פיגור אט די „בריינדעלע קאזאק"!

און דאך האט זי אויסגעזעהען אין דער מינוט ביי ראפאלעסקא'ן אין די אויגען גאנץ היבש און חנ'עוודיג. אזוי זעהט אוים ביי אונז אין די אויגען דער בריעפטרעגער, אז מיר קוקען ארוים מיט אלע אויגען אויף א ידיעה, און פלוצים דערזעהען מיר אט דעם ליכטיגען פנים, ווי ער גריסט אונז, ווי ער שטעלט זיך אפ, קוקט אריין צו זיך אין שווארצען זאק אריין, בעקומט ארוים פון דארטען א ווייס פעקעל און טראגט אונטער איין בריוועל און נאך א בריוועל און נאך צוויי בריוולעך — אך! אליהו הנביא! קושען איהם, קושען איהם ווילט זיך, אדער חאטש ארומנעהמען איהם, דריקען איהם די גראבע שווארשאווע בריעפטרעגערישע האנד זיינע..

א שטייגער, מיט וואס פאר א חשק וואלט אין דער מינוט אונזער העלד געוועלען, אז אלע ארטיסטען פון ביידע טרופפעס זאלען חאטש אויף א קורצער צייט אריין אין דער ערד, אדער אוועק צו אלדי רוחות, בכדי ער זאל בלייבען מיט אט דער חנ'עוודיג־לעכערליכער פיגור איינצווייען און רעדען מיט איהר פון רייזלען, פון רייזלען... איז אבער טאקי נור מעשה־שטן, גלייך ווי מע האט זיי געדונגען, זיי זאלען אלע שטעהן אט דא ארום איהם, און קוקען אלע אויף איהם, און ווארטען אלע אויף איהם, אויף איהם איינעם, ביז ער וועט פארטיג ווערען אויף צו געהן אלע אינאיינעם מיט'ן דאקטאר לעוויום אין א קאפע. און דערווייל שמועסט מען און מע באלאגזורעט און מע לאכט. א פרייליך געזינדעל.

— וואס דויערט דאס ביי דיר היינט

אזוי לאנג? — זאגט האלצמאן צו ראפאלעסקא'ן און העלפט איהם זיך אנטהון און נעמט איהם ארום דעם האלז מיט א קאשנע, ער זאל זיך ניט צוקיהלען, און זיי לאזען זיך געהן, און דער גאנצער עולם נאך זיי אין דרויסען ארויס מיט א רעש, מיט א הו־הא און מיט א געלעכטער, אזוי ווי די חדר־יונגלעך, וואס מע האט נאר־וואס אפגעלאזט פון לערנען.

אין דרויסען איז א שטילע שטערנדיגע נאכט. ביי דער טהיר פון טהעאטער שטעהט א קארעטע מיט פערד — נישט קיין געווענליכע זאך פאר'ן לעמבערגער יודישען טהעאטער. דיא חברה אקטיארען בלייבען שטעהן: „וועמענס איז קארעטע? וועמענס איז פערד?"

— דאס האט דער דאקטאר לעוויוס בעשטעלט זיין עקיפאזש פאר זיך און פאר'ן נאסטראלער ראפאלעסקא און, זעלבסטפערשטענדליך, פאר זיין אומפרעסאריא האלצמאן. און אלע דריי זעצען זיך אריין אין דער קארעטע. האלצמאן קאן זיך ניט איינהאלטען און מוז א זאג טהון: „א רוח אין געלד'ס טאטען אריין"... דער דאקטאר לעוויוס טהוט א זאג צום גאנצען עולם: „אלזא, מיינע העררען, אין קאפע מאנאפאל?"

— און דער עולם איז ווידער מקנא אט דעם גליקליכען ראפאלעסקא, און זיי זאגען איינס צום אנדערען מיט א געלעכטער און מיט א פסוק: „מי באש ומי במים"...

— מאכט רש"י: ווער עס פאהרט און ווער עס געהט צו־פוס. — אזוי טייטשען זיי אוים דעם פסוק און אין הארצען טראכטען זיי זיך: „ניין. אט דער „יאט" איז געבוירען אין א העמדעל"...

— נעם דיך נור גוט ארום מיט'ן פלעד. — זאגט האלצמאן צו זיין יונגען פריינד און הילט איהם איין און דעקט איהם צו דיא פיס, און דער דאקטאר לעוויוס זאגט עפים דעם קוטשער אויף דייטש, און יענער טהוט א שמועס מיט דיא פערד אויף פערדיש לשון, און דער עקיפאזש ריהרט, און די נאכט איז שטיל, און די שטערען בלישטשען, און אונזער יונגער העלד דרעהט אוים דעם קאפ צו דער קאמפאניע אקטיארען. זיי זענען איהם מקנא — נאראנים! ער איז גאר זיי מקנא. ער וואלט בעסער וועלען איצט, אין אט דער שטילער שטערענדיגער נאכט, געהן מיט זיי צו־פוס און רעדען א צוויי ווערטער מיט אט דער גראבינקער, וואס רופט זיך „ברוינדעלע קאזאק" — טאמער וועט ער עפים ביי איהר געוואהר ווערען וועגען דער, וועלכע אינטערעסירט איהם אפשר מעהר פון אלע און פון אלעם אויף דער וועלט...

קאפיטעל 66.

עס גיט זיך אוים א נאכט

נאך'ן טומעל פון טהעאטער איז זעהר אנגענעהם זיך דורכצופאהרען אין א ווייכער קארעטע איבער די הארטע שטיינער פון דער שטאדט. די פערדלעך לויפען, דער עקיפאזש טראגט, די נאכט איז שטיל, דיא שטערען בלישטשען. אלע דריי זיצען צעלייגט אויף די ווייכע לעדערנע קישענס. אלע דריי האבען הנאה. און מעהר פון אלע האט הנאה דער דאקטאר אליין. דער דאקטאר לעוויוס האט באמת הנאה פון דער דאזיגער נאכט. עס גיט זיך אוים א נאכט! גערהאט אזוי פיעל פערגעניגען פון ראפאלעסקא'ס שפיעלען. איינגעלארען אלע

אַרטיסטען אין קאָפּע אויף א ביער. פיהרט דיא בעריהמטע געסט אין איין איינענעם עקיפּאַזש. און ווי איין עכטער מעצענאַט, א ליעבהאָבער פון דער ביוהנע בכלל, האָט ער איצט אזא געלעגענהייט א ביסעל זיך דורכרעדען וועגען דעם, וואָס ער האָט אזוי ליעב, און בעווייזען, וואָס ער ווייסט וועגען טהעאַטער, וועגען שפּיעלען, ורעגען קונסט. און דער דאָקטאָר לעוויוס רעדט און אונזערע בעריהמטע געסט, האָלצמאַן און ראַפּאַלעסקא, הערען זיך צו.

מאַהלט אייך, ווען דער דאָקטאָר לעוויוס זאָל ניט זיין דער דאָקטאָר לעוויוס ,ווען ער זאָל ניט זיין קיין מעצענאַט, וואָס פערמאָגט איין איינענעם עקיפּאַזש מיט כמעט א האַלבען מילליאָן דערצו, וואָלט איהם אונזער האָלצמאַן זיכער ניט לאָזען הרש'ענען פאַר'ן „יאַט" אין די אויגען אזעלכע „אַנטימאָניעס", חלומות, נעכטיגע טעג. למשל, א דייטש א דאָקטאָר פערגינט זיך זאָגען ראַפּאַלעסקא'ן, אז ער, ראַפּאַלעסקאָ, טאָר אין אזעלכע ראָלען מיט אזעלכע אַרטיסטען בשום אופן ניט אַרויסטרעטען. „ניין, — זאָגט ער, — אזא פון גאָט געבענשטער טאַלענט, ווי ראַפּאַלעסקאָ, דאַרף זיך בעווייזען אין מעהר ערנסטע קלאַססישע ראָלען"... היינט זינגט ער איהם א ליעדעל נאַר וועגען וויען, בערלין און פּאַריז. „ער דאַרף, זאָגט ער, אַרויספאַהרען אויף דער גרויסער וועלט, זיך בעקענען מיט'ן שפּיעלען פון די אמת'ע קינסטלער. אָנקוקען די גרויסע ליכטיגע שטערען, וואָס בעליכטען דעם טהעאַטער־הימעל פון דער גרויסער וועלט"... און נאָך אזעלכע מאָדנע דבורים הערט ער פון'ם דאָזיגען דאָקטאָר דעם מעצענאַט. און האָלצמאַן קאָן זיך ניט אפּחידוש'ען, וויפיעל שענע ווערטער דער דייטש וואַרפט אַרוים אין איין מינוט.

גאַנץ אַנדערש קוקט דערויף ראַפּאַלעסקאָ. פאַר ראַפּאַלעסקא'ן זענען דיא דאָזיגע שענע ווערטער א תורה, א הלכה למשה מסיני, א באַלזאַם. ניט דעריבער, ווייל די ווערטער זענען שען, נאָר ווייל ער פיהלט אין זיי דעם גאַנצען אמת, ווייל כמעט דאָס איינענע פיהלט ער אַליין. זיין יונגע אַרטיסטישע נשמה ציהט איהם שוין לאַנג, וואוהין — ווייסט ער אַליין ניט. ער ווייס נור, אז איהם פעהלט נאָך א סך ביז ער אַליין זאָל זיך קאָנען זאָגען: „יאָ, איך בין איין אַרטיסט". מיט זיין איינגעבוירענעם אינסטינקט פיהלט ער, אז חאָטש דער עולם קוועלט, לעקט די פינגער, אַפּלאָדירט, צעטראָגט דאָס טהעאַטער — ס'איז אבער נאָך נישט דאָס, וואָס ער מיינט. ער דאַרף נאָך א סך א סך האָבען. ער דאַרף נאָך א סך קוקען, א סך זעהען, א סך הערען, לערנען, לאַנג לערנען, ביז ער זאָל קאָנען געבען דאָס, וואָס ער איז בכח צו געבען.

ניט איין מאָל האָט ער דערפון גערעדט מיט זיין פריינד האָלצמאַן. לאַכט איהם האָלצמאַן אוים. ער זאָגט צו איהם מיט זיין בלומענשפּראַך: „שוטה'לע בן פּיקהאָלצעל! ווער האָט דיר געזאָגט, אז אַקטיאָרען ווערען געמאַכט אויף א פאַבריק? וואו האָב איך געלערענט דיא קונץ פון קאָמיקעריי? ניט ביי שטשופּאַק'ען אין קיך, ימח שמו וזכרו? פון רעסטוועגען, אַנו, לאָז עמיצער פּרובען זאָגען, אז איך בין ניט קיין קאָמיקער, וועסט דו דער ערשטער אָנהראַקען יענעם א פולען פּנים — זאָג אפשר, אז ניין?" — ראַפּאַלעסקא איז איהם מסכים, אז ער וועט דער ערשטער זאָנ־

שפּיען יענעם אַ פולען פּנים. „היינט וואָס זשע רעדסט דו, נאַרעלע ? צי אפשר פיהלסט דו, אַז איך בין דיר וויינציג געטרייה ? אָדער אפשר בין איך דיר נמאס געוואָרען ? זאָג, פויגעלע, שעם דיך ניט". ראַפאַלעסקאָ שעמט זיך ניט און זאָגט, אַז ער ווייסט, אַז האָלצמאַן איז איהם געטרייה און אַז האָלצמאַן האָט אפילו ניט אָנגעהויבען איהם נמאָס צו ווערען. „היינט וואָס זשע רעדסט דו, טפּש'על ? — זאָגט צו איהם ווידער האָלצמאַן. — ועסט מיך פאָלגען, וואָס איך וועל דיר זאָגען ? " — געוויס וועט ער איהם פאָלגען, מע דאַרף נאָך פרעגען ? — „נו, אויב אַזוי, טהו אַ גוטען שפּיי, מיין טהייערער, אויף די אַלע זיבעצעהן זאַכען, און לאָמיר טהון אונזער אַרבייט. לאָמיר נאָך אַ ביסעל אַרומפאָהרען איבער דער וועלט, ביז מיר וועלען זיך דעראָביען ערגיץ צו איין אייגען טהעאַטערעל, וועט דעמאָלט זיין אַ רוח אין געלד'ס טאַטען אריין"...

דערמיט ענדיגען זיך אַלע זייערע געשפּרעכען, און די נשמה פון אונזער יונגען אַרטיסט רוהט נישט. ער הערט ניט אויף צו חלומ'ען פון דער גרויסער טהעאַטער־וועלט מיט די גרויסע שטערן, פון וועלכע ער האָט אַ סך מאָל געהערט און זעהר ווינציג געזעהען. פיהלט זיך ניט אין דעם דער אייגענער כח, וואָס ציהט די קלענערע פּלאַנעטען צו דער גרויסער פלאַמענדער זונן ? אויב דאָס איז ניט קיין חק ולא יעבור פאַר אַלע יונגע אַקטיאָרען, איז דאָס אבער פאַר ראַפאַלעסקאָ'ן געוויס אָנגעמאָסטען, וואָרום מיר קאָנען זאָגען פאַר זיכער, אַז אונזער יונגער העלד איז נאָך אויף אַזוי פיעל נאַאיוו, אַז ס'איז נישטאָ ביי איהם קיין מעהר הייליגע זאַך אויף דער וועלט, ווי די ביהנע. דאָס טהעאַטער — דאָס איז זיין בית־המדרש, און דער אַרטיסט — דאָס איז דער כהן־גדול. דעריבער איז זיין אויפטרעטען אויף דער ביהנע אַלע מאָל און אומעדום אַ מין צוטרעטען פון'ם כהן־גדול צו דער עבודה. יעדער טראָט איז ביי איהם אויסגערעכענט. יעדעס וואָרט אָפּגעמאָסטען. יעדער קוק אָפּגעוואויגען. קיין איבעריגער ריהר. קיין איבעריגע זילבע. נור נאַטירליך — די נאַטור אַליין. נור פּראָסט — די פּראָסטקייט אַליין.

ליגט ניט בעהאַלטען אין דעם דער גאַנצער סוד פון זיין אויסנעמען אַלע מאָל ביי'ם עולם ?

קאַפּיטעל 67.

גאָלדענע חלומות

יעדער לייטישער מענש מוז האָבען עפּיס אַ חולאת, אַ מין אידעע־פיקס, אַ שטיקעל משוגעת. דעם דאָקטאָר לעוויוס'עס משוגעת איז טהעאַטער. דער דאָקטאָר לעוויוס איז קראַנק אויף טהעאַטער. קונסט, טהעאַטער, אַרטיסטען— דאָס זענען פון די זאַכען, וואָס אַז דער דאָקטאָר לעוויוס הויבט אָן ווענען זיי צו רעדען, איז שווער, אַז ער זאָל אַזוי גיך אַנשווייגען ווערען. רעדט ער פון טהעאַטער, פערגעסט ער די גאַנצע וועלט מיט אַלע איהרע אַנדערע אינטערעסען. פאַראַן אין אַ זייגער אַזאַ מין רעדעל, וואָס אַז מע ריהרט דאָס אָן, דרעהט זיך עס און סע דרעהט זיך אָהן איין אָפּשטעל. ביי זייגער־מאַכערס איז דאָס אַ סימן, אַז דער זייגער איז קאַליע. מאַכען זיי אַזוי, אַז דאָס רעדעל זאָל זיך דרעהען לאַנגזאַם, איינגעהאַלטען, מע זאָל גאָר ניט בעמערקען, ווי עס דרעהט זיך — און דאָס, זאָגען זיי, איז דער

גאנצער שכל פון'ם מעכאניזם. מיר זענען זיך מודה, אז אינ'ם ענין פון זייגערמאכעריי האָבען מיר א גאנץ קליינע ידיעה. נאָר וואָס אנבעלאַנגט צו אונזער מעצענאט דאָקטאָר לעוויוס, ווייסען מיר גאר קלאָר, אז דאָס רעדעל פון זיין מעכאניזם, וואָס ווערד אָנגערופען מיט'ן נאָמען „טהעאטער", וועט קיין מייסטער אין דער וועלט ניט אונטערנעמען זיך אפצושטעלען. האָט מען דאָס נור אָנגעריהרט, וועט זיך עס שוין ביי איהם דרעהען און דרעהען. די ארטיסטען פונ'ם לעמבערגער יודישען טהעאטער ווייסען שוין דאָס חולאַת פון'ם דאָזיגען מעצענאט, היטען זיי זיך, מע זאָל מיט איהם פון אזעלכע זאכען ניט רעדען...

אונזערע צוויי העלדען, וואָס זענען מיט איהם געפאהרען אין זיין עקיפאזש פון טהעאטער צום קאפע מאָנאָפאָל, האָבען פון דעם אומגליק נאָך נישט געוואוסט, האָבען זיי אויפגעשטעלט מויל און אויהרען און געהאָרכט, ווי דער דאָזיגער מעצענאט לייענט זיי א לעקציע, און יעדער פון די צוויי האָט זיך געהאט געטראגען [?] דעם זיין בעזונדערע מיינונג מיט זיין בעזונדערען נאָמען. ביי איינעם האָט דאָס געהייסען (מיר רעדען מיט האָלצמאן'ס שפראך) „אנטימאָניע מיט סירקע", „צוויעקעם מיט זייף", „מילכיגע לאָקשען מיט כשר'ע פאָדעם". ביי'ם צווייטען איז דאָס געווען הימעל־מוזיק, נביאיש, תורת־משה. אייגער האָט איהם געזעהרט דערפאר, וואס ער פערמאָגט איין אייגענעם עקיפאזש מיט אייגענע פערדען. און דער אנדערער האָט געשלונגען די ווערטער, וואָס זענען געווען א באלזאם, א זיסער געטראנק, א גוטער חלום, וואָס הויבט אָן מקוים

צו ווערען אויף דער וואָהר. און דער דאָקטאָר לעוויוס האָט ליעב, ווי יעדער מענש, אז מע הערט איהם מיט קאָפ. און, ווי יעדער מענש, האָט ער ליעב אויפקלערען, קלאָר מאכען, צעקייען און אריינלעגען יענעם אין מויל אריין, זאָגען א מיינונג און געבען איין עצה, ווי צום בעסטען, צום גליקסטען און צום שענסטען.

— איהם בעדארף מען, זאָג איך אייך נאָך אמאָל, נעמען און אוועקפיהרען קיין וויען, אונזער וויען, אין בורגטהעאטער אריין, אונזער בורגטהעאטער, און בעווייזען איהם, וויא מע שפיעלט ביי אונז טהעאטער. לאָז ער נור א קוק טהון אויף זאָנענטהאל'ען, אויף אונזער זאָנענטהאל...

— ווער איז דער זאָנענטהאל? — טהוען א פרעג ביידע מיט א מאָל, האָלצמאן און ראפאלעסקא.

דער דאָקטאָר לעוויוס בעטראכט זיי ביידען מיט רחמנות, ווי מע קוקט, למשל, אויף ווילדע מענשען, וואָס ווייסען ניט, וואס מע טהוט מיט א מעסער און מיט א גאָפעל:

— זאָנענטהאל ווייסט איהר ניט? דאָס איז דער גאָט פון אלע ארטיסטען, פון אלע שוישפיעלער. אויך א יוד און אויך א יונגעל אָנגעקומען קיין וויען. א יונגעל א שניידער. זיך אוועקגעלאָזט קיין וויען זוכען ארבייט און פערבלאָנזעט אין בורגטהעאטער און דערזעהען דעם גרויסען וועלט־בעריהמטען דאַוויזאָהן. פון דעמאָלט אָן ווערד ער איין אָפּטער געהער אין טהעאטער, ווארפט אוועק דאָס שניידעריי און ווערד אין עטליכע יאָהר ארום דער גרויסער וועלט־בעריהמטער און בעליעבטער קינסטלער

זאַנגענטהאַל, אונזער זאַנגענטהאַל, וועלכער...

— האָט ער עפּיס יענע מעשה? — טהוט איהם האָלצמאַן א שלאַג איבער אין מיטען די רעד, בכדי א דרעה צו טהון דאָס רעדעל, ס'זאָל זיך דרעהען אין איין אַנדער זייט.

דער דאָקטאָר לעוויום טהוט א קוק אויף האָלצמאַנ'ען:

— וועלכע מעשה?

—אָט דאָס, וואָס איך האָב ליעב און איהר האָט ניט פיינט, פּעטי־מעטי. מאַכט צו איהם האָלצמאַן, בעוויזט איהם אויף דער האַנד און רייבט מיט דריי פינגער.

אפּנים, אז דער דאָקטאָר לעוויום האָט פערשטאַנען, ווארום ער צעלאַכט זיך און ציהט אויס:

— אאאַ? אָט דאָס מיינט איהר? זאַנגענטהאַל איז א מיליאָנער.

דאָס וואָרט „א מיליאָנער" ציהט דער דאָקטאָר לעוויום פּענאַנדער: „א מיל־ליאָ־נער!" — און האָלצמאַנ'ס שאַרפע שפּיציגע אויגען טהוען א גלאַנץ אין דער פינסטער, און דער אומבעקאַנטער זאַנגענטהאַל וואַכסט אויס אין זיינע אויגען מיט דריי קעפּ העכער, און די שטאָדט וויען בעקומט ביי איהם מיט א מאָל גרויס חן, און ער רופט זיך אָן:

—א רוח אין געלד'ס טאַטען אריין. ס'זאָל ניט קאָסטען אזוי טהייער די נסיעה און מע זאָל זיך קאָנען דערשלאָגען צו אָט דעם זאַנגענטהאַל, וואָלטען מיר מיט ראַפּאַלעסקא'ן אפשר טאַקי זיך דורכגעפאָהרען קיין וויען.

— ניט אַנדערש! — זאָגט דער דאָקטאָר לעוויום. — איך קאָן אייך געבען צו איהם א בריעף, אויב איהר ווילט.

האָלצמאַן טהוט אוש א שפּרונג אונטער אין פּאַעטאָן:

— איהר קענט זיך מיט איהם פערזענליך?

— מיט אלע גרעסטע שוישפּיעלער אין דער וועלט.

פון דער מינוט אָן איז ביי זיי דער דאָקטאָר לעוויום אויסגעוואַכסען אזוי הויך, וואָס העכער קאָן שוין גאָר ניט זיין. ביי האָלצמאַנען איז ער אויסגעוואַקסען מיט דעם, וואָס ער קען זיך מיט א מ י ל י א נ ע ר, און ביי ראַפּאַלעסקא'ן — דערמיט, וואָס ער קען זיך מיט ז אַ נ ג ע נ ט ה א ל ע ן. און תּאָטש ראַפּאַלעסקא הערט דעם נאָמען גליייך מיט האָלצמאַנען צום ערשטען מאָל, נאָר דעם דאָקטאָר'ס ווערטער: „דער גאָט פון די שוישפּיעלער" און דיא קורצע ביאָגראַפּיע, וואָס דער דאָקטאָר לעוויום האָט זיי דאָ דערצעהלט, זאָגען איהם אונטער, אז דער זאַנגענטהאַל — דאָס איז דער גאָט, צו וועמן ער דיענט פון קינדוויין אָן... אז דאָס איז די זונן, צו וועלכע עס ציהט זיך זיין נשמה. אז דאָס איז דאָס אידעאל, וואָס ער זעהט עס סאַי אין חלום, סאַי אויף דער וואָהר, און דער דאָקטאָר לעוויום אליין בעקומט אין זיינע אויגען אויך א פּנים פון א נישט־געוועהנליכען מענשען, פון א שטיק גאָטהייט.

און דער דאָקטאָר לעוויום הערט נישט אויף צו געבען עצות, וואָס מע דאַרף טהון מיט ראַפּאַלעסקא'ן — און פון איצט אָן איז שוין ביי זיי ביידען אלס־דינג, וואָס דער דאָקטאָר זאָגט, הייליג. איטליכעס וואָרט — א תורה. און ביידע הערען זיך איין זיינע דרשות, וואָס קלינגען ביי זיי אין די אויהרען, ווי די בעסטע מוזיק. און ביי ביידען ועבען

זיך געלדענע פעדים אין דער פאנטאזיע. און ביידע חלומ'ען אויף דער וואהר געלדענע חלומות.

האָלצמאן חלומ'ט, ווי אזוי זיי קומען צום מיליאָנער זאָנענטהאַל קיין וויען מיט'ן דאָקטאָר'ס בריעף... ווי גרויסאר־טיג ער נעמט זיי אויף... ווי זאָנענטהאַל רעדט זיך דורך און פארהערט דעם „יאט" און פרעגט ביי האָלצמאנ'ען אויף דייטש: „וואָס איז זיין באגעהר?" ענטפערט ער איהם: „כך וכך, פאני זאָנענטהאַל, וואָס זאָל זיין מיין באַ־געהר? איהר זענט דאָך א מענש וואָס קאטאָרי פארשטעהט אנ'עסק. מיין באַ־געהר איז א טהעאטערעל אנ'איינגענעם מיט א פרימאדאָנעכין מיט הכל בכל מכל פלעקעל — און א רוח אין געלד'ס טאטען אריין"...

און ראפאלעסקאָ'ס חלומות וועבען זיך פון אנדערע געלדענע פעדים. איהם שטעלט זיך פאָר אָט דער גרויסער זאָ־נענטהאַל אינ'ם געשטאַלט פון א מלאך מיט פליגלען, וואָס אז ער וויל, הויבט ער זיך אויף, טהוט א מאך מיט די פליגלען און שוועבט איבער אלע לעבע־דיגע; און אז ער וויל, לאָזט ער זיך אראָפּ און איז גלייך מיט אלעמען, קלע־נער פון אלעמען. און אָט דער גוטער מלאך ווערד זיין מלאך הגואל, זיין וועג־ווייזער און זיין ליהרער, און ער פיהרט דאָס איהם צום רעכטען וועג, וואוהין עס ציהט איהם זיין הארץ פון קינדוויין אָן, צום אמת'ען קוואל, וואָס בעגעהרט זיין דאָרשטיגע נשמה...

— מיינע הערדען! — זאָגט דער דאָקטאָר לעוויוס נאָכדעם, ווי דער עקי־פאַזש האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי א העל־בעלויכטען הויז. — מיינע הערדען! מיר זענען אין קאפע מאָנאָפּאָל.

קאפיטעל 68.

קאפע מאָנאָפּאָל

אומעדום, אין יעדער מעהר אָדער ווינציגער אנשטענדיגער שטאָדט, האָבען זיך די ארטיסטען פון טהעאטער זייער קאפע, וואו מע קומט אריין אויסטרינ־קען א שאָל טיי, א גלאָז ביער, זיך זע־הען מיט א מענשען, אָדער גלאט אזוי אביסעל זיצען.

אין דער שטאָדט, וואו מיר געפינען זיך אצינד, אין לעמבעריג, איז דערויף בעשאפען געוואָרען דאָס קאפע „מאָנאָ־פּאָל". דאָרט קאָן מען פערברענגען גאנץ געמיטליך. אז איהר ווילט, קאָנט איהר אייך שפּיעלען אין שאך, אין דאָמינא אָדער אין ביינדלעך. אז איהר ווילט, קאָנט איהר שפּיעלען א פּארטיע ביל־יארד. און אז איהר ווילט שטאַרק, קאָנט איהר האפען א קערטעל אויך.

נאטירליך, שפּיעלט מען נים אין קאָרטען באלד ביי'ם אריינקומען אין קאפע. א קאָרט האָט ליעב א צוגעשלאָ־סענע טהיר מיט א פערהאנגענעם פענס־טער. ס'איז שוין אזוי איינגעפיהרט מששת ימי בראשית... מהאי טעמא האָט דאָס קאפע „מאָנאָפּאָל" א גאנץ בעזונדער צימערעל, וואָס שטעהט א ביסעל אָן א זייט, זעהר בעשיידען, אזוי אז מע זעהט דאָס גאָר כמעט נישט אָן. דאָס דאָזיגע צימערעל איז כמעט שטענ־דיג בעזעצט מיט אקטיאָרען, און נור מיט די יעניגע אקטיאָרען, וואָס האָבען ליעב א קערטעל. און אזוי ווי ס'איז כמעט נאָך גאָר נים געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט דער אקטיאָר, וואָס זאָל פיינד האָבען א קערטעל, איז דער־ריבער דאָס קליינע קאָרטענצימערעל, דאנקען השם־יתברך, שטענדיג פול

געפּאקט מיט יודישע אקטיאָרען און אָנגערויכערט אזוי, אז מע זעהט ניט די ליכטיגע וועלט. אין דער דאָזיגער שטאדט, אז עמיצער וויל זיך זעהען מיט איין אקטיאָר פון יודישען טהעאטער, געהט ער אין קאפע „מאָנאָפּאָל“ גלייך אין יענעם זייטיגען צימער. ער ווייסט פריהער, אז דאָרט וועט ער איהם צו יעדער צייט זיכער געפינען. קורץ — קאפע „מאָנאָפּאָל“ — דאָס איז די רעזידענץ פון די יודישע ארטיסטען אין לעמבערג, און אהין פיהרען מיר אריין איצט אונזער לעזער.

אז די אקטיאָרען פון ביידע טרופּפּעס זענען אריינגעקומען אין קאפע „מאָנאָפּאָל“, זענען זיי אריין מיט אזא רעש און אויסגעזעצט זיך ארום די טישען מיט אזא ברייטקייט, גלייך ווי זיי וואָלטען זיך געקליבען אויסטרינקען און אויפעסען אלסדינג, וואָס אין דעם הויז געפינט זיך. באלד זענען אויסגעוואכסען ווי פון אונטער דער ערד צוויי קעלנערעס אין קורצע פראקען מיט לאנגע עכט־סעמיטישע נעזער און האָבען אוועקגעשטעלט זיך פון ביידע זייטען ביי די אריינגעקומענע געסט אָהן ווערטער, ווי איינער רעדט ? „וואָס פערלאנגען די הערען ? “ — האָט זיך אויסגעלאָזט, אז די „הערען“ פערלאנגען דערווייל נאָך קיין זאך נישט. זיי ווארטען אויף א פּאָר פּארשוינען, און דערווייל האָט מען זיך גענומען אָפּ׳לצ׳עווען טאַקי פון די פּאָר „פּארשוינען“, וואָס מע ווארט אויף זיי, און מעהר פון אלעמען האָט מען איינגעטהיילט דעם דאָקטאָר „לויתן“. איינער האָט איהם קונציג נאָכגעמאכט, ווי אזוי ער האלט די הענד אין די קעשענים, קוקט אריבער די ברילען און רעדט און שפּריצט מיט די ציהן.

דער אנדערער האָט איהם איבערגעקרימט, ווי אזוי ער האָט אפּלאָדירט ראפּאלעסקאָ׳ן מיט הענד און מיט פיס און מיט אלע אברים. א דריטער האָט בעוויזען, ווי אזוי ער האָט ארומגעחאפּט דעם „יאט“ קושען, און ווי אזוי דער „יאט“ האָט זיך נעבאך דערשראָקען. און די גאנצע חברה ווערד צעגאנגען פאר געלעכטער.

אקטיאָרען — זענען בכלל א פּרייליכע אומה. ניט אומזיסט רופט מען זיי ביי אונז „פערשלעפּטע קרענק“. צי ס׳איז דאָ פון וואָס, צי ס׳איז ניטאָ פון וואָס — מע לאכט. זאָגט איינער א חכמה, לאכט מען. זאָגט ער א נארישקייט — דארף מען דאָך אודאי לאכען.

— אונזער „לויתן“ קעהר זיי דאָרט לייענען א לעקציע אין פּאעטאָן וועגען „קונסט“...

און גלייך ווי זיי זענען געוועזן דערביי. דער דאָקטאָר לעוויום האָט לכתחילה אָנגעזאָגט דעם קוטשער, ער זאָל זיי ניט פיהרען גלייך צום קאפע „מאָנאָפּאָל“, נאָר מאכען פריהער א קליינעם טור ארום דער שטאָדט שעפּען פרישע לופט. ער קאָן בעשטעדען, אז די חברה אקטיאָרען זאָלען א ביסעל צו־ווארטען. א מעצענאט, וואָס האָט געלד, צערעמאָניעט זיך ניט אזוי שטארק מיט אָרעמע אקטיאָרען און נאָך יודישע דערצו. דער דאָקטאָר לעוויום איז געוואוינט געוואָרען, אז איין אקטיאָר זאָל האָבען פאר איהם דאָס נייעניאָהריגע. דער כח פון געלד. והראיה — ער איז נור אריינגעקומען אין קאפע, איז דער גאנצער עולם ווי איין מענש אויפגעשטאנען און מיט רעשפּעקט אפּגעטראָטען איהם דעם אויבענאָן, וועלכען ער האָט פערנומען מיט דעם געפיהל פון א מענשען, וואָס

וויסט זיין אָרט. דערפאר האָט ער אָבער אוועקגעזעצט נעבען זיך דעם גאסטראָלער ראפאלעסקאָ׳ן פון דער רעכטער האנד און דעם אימפרעסאריא האָלצמאן פון דער לינקער האנד, און די זיצונג האָט באלד בעקומען א פייערליך פנים, און דיא שטימונג איז געוואָרען א געהויבענע. דער דאָקטאָר לעוויוס האָט געגעבען א קלונג, און ביידע קעלנערעס מיט די קורצע פראקען און מיט די לאנגע סעמיטישע נעזער זענען ווידער א מאָל אויסגעוואכסען ווי פון אונטער דער ערד, צוגעלאָפען גלייך צום דאָקטאָר לעוויוס און געקוקט איהם אין דיא אויגען אריין מיט אזוי פיעל רעשפעקט און נייגיערינקייט, גלייך ווי דאָס, וואָס דער דאָקטאָר לעוויוס וועט זיי באלד זאָגען, וועט האָבען פאר זיי און פאר׳ן קאפעהויז און פאר דער גאנצער וועלט מי יודע וואָס פאר א ווערטה. ביידע קעלנערעס האָבען זיך אזש צוגעבויגען, די הענד ארונטער, און פערהאלטען דעם אָטהעם אויף אזוי פיעל, וויפיעל ס׳איז נור מעגליך פאר א לעבעדיגען נפש, וואָס מוז אָטהעמען. דער דאָקטאָר לעוויוס האָט אבער נישט אזוי גיך ארויסגעזאָגט דאָס, וואָס ער האָט געהאט צו זאָגען. ער האָט זיך פריהער גאנץ פ״ין אויסגעגלעט דעם דרייעקעכיגען שאָבען, דעם שטערן פערקנייטשט, די אויגען האלב־צוגעמאכט און געקוקט פערטראכט אריבער די ברילען אין איין פינטעל אריין, ווי א מענש, וואָס האלט ביי אויפלעזען א וועלטפראָבלעם. דאָס וואָרט איז געזאָגט געוואָרען. דער דאָקטאָר לעוויוס וואָלט בעטען ביי די קעלנערעס, זיי זאָלען אזוי גוט זיין ברענגען ביער, אלעמען צו קאָפעל ביער, און כשר־וואורשט אויף צו פערבייסען.

די קעלנערעס האָבען זיך אויסגעגלייכט. האָבען ביידע מיט א מאָל זיך א לאָז געגעבען מיט אזא איין אימפעט און מיט אזעלכע שיינענדיגע פנים׳ער, גלייך ווי זיי וואָלטען וועלען אָנזאָגען דער וועלט א בשורה, אז עמיצער האָט געמאכט דעם הויפט־טרעפער, אָדער אז עמיצער, א נאָהענטער בעקאנטער, האָט ענטדעקט דעם נאָרדפאָל, אָדער, ווייניגסטענס, אז מע האָט עמיצען רעפרייהט פון געפענגניס.

קאפיטעל 69.

ער טרינקט פאַר דיא בלאָנזענדע שטערען

דאס ביער איז סערווירט געוואָרען, די כשר-וואורשט האָט מען מיט כבוד אויפגענומען, אָפגערייניגט פאר איהר א ריינעם אָרט, און דער דאָקטאָר לעוויוס האָט זיך אויפגעהויבען, ווי א פרעזידענט, און מיט זעהר א זים שמייכעלע וואָס האָט זיך צעגאָסען אויף זיינע גראָבע ליפען און גרויסע ווייסע צייהן, וועלכע האָבען זיך ביי איהם מאָדנע צעוואכסען איינער אויפ׳ן אנדערען, האָט ער אָפגעהאלטען א טאָאסט, א לאנגע, א גלענצענדע רעדע.

געשפראָכען האָט דער דאָקטאָר לעוויוס, נאטירליך, הויך-דייטש, וואָרום ווי באלד אָפיציעל, מוז מען שפרעכען דייטש. מיר וואָלטען דאָ אפילו זעהר חשק געהאט בעווייזען א בריה׳שאפט איבערגעבען די גאנצע רעדע אין אונזער פראָסט יודיש לשון — די דייטשען אויף צו-להכעיס, ווילען מיר אָבער ניט אויפהאלטען דעם לעזער. איין עבירה די צייט. אין דריי ווערטער געבען מיר איבער דעם גאנצען אינהאלט.

דער דאָקטאָר לעוויוס האָט קודם כל געגעבען א קורצען איבערבליק איבער דער געשיכטע פון טהעאטער בכלל, ווי אזוי די קונסט האָט זיך ענטוויקעלט ביי אלע פעלקער אין פערשיעדענע לענדער, פון דעם גרויסען שעקספּיר'ס צייטען ביז צו היינטיגען טאָג. פערשטעהט זיך, אז דערביי איז ארויסבעוויזען געוואָרען א מורא'דיגע ערודיציע און נעמען פון ביכער און פון פערפאסערס האָבען זיך געשאָטען, ווי א האָגעל, אויף די קעפּ פון די אויסגעהונגערטע אקטיאָרען, וואָס האָבען שעלמיש געוואונקען צום אָנגעשוימטען שפּיעלענדיגען ביער און פריינדליך געשמייכעלט צו דער כשר-וואורשט, וואָס האָט געלאָזט הערען פון זיך א ריח-ניחוח פון גוט-נערויכערט פלייש מיט א זעהר פיינעם אראָמאט פון דייטשען קנאָבעל. חברה האָט שוין אָנגעהויבען ביסלעכווייז צושדכ'ענען זיך צו דיא קאָפּעלס מיט ביער, וואָרום לויט דעם דאָזיגען „קורצען איבערבליק", האָבען זיי אויסגערעכנט, אז ביז דער דאָקטאָר „לויתן" וועט פאַרטיג ווערען מיט שעקספּיר'ען, קאָנען זיי דריי מאָל פאַרטיג ווערען מיט'ז יער און מיט דער כשר-וואורשט.

דער דאָקטאָר לעוויוס האָט אָבער אליין ארויסגעזעהן, אפנים, אז ער איז מיט זיין „קורצען איבערבליק" א ביסעל צו-ווייט אוועק, האָט ער קונציג געגעבען א שפּרונג איבער פון שעקספּיר'ען גלייך צום „פאָטער פון דער יודישער ביהנע", צו גאָלדפאַדען'ען, און צו זיינע נאָכפאָלגער, ביז ער איז בשלום אריבער צו די ארטיסטען פון יודישען טהעאטער דאָ אין לעמבערג און צו די ארטיסטען פון אלע אנדערע טהעאטערס, וואָס בלאָנזען ארום פון שטאָדט צו שטאָדט און הויבען אויף די פאָהן פון יודישע קונסט. איינער פון דיא דאָזיגע בעדייטענדסטע בלאָנזענדע ארטיסטען, האָט דער רעדנער געזאָגט, איז דער יונגער גאסט פון בוקארעשט, דער שוין-בעריהמטער מאעסטראָ, דער טאלענטפאָלער ראפאלעסקאָ, וועלכען זיי האָבען די עהרע דאָ אינ'ם אייגענען קרייז פון לויטער ארטיסטען צו בעגריסען.

„דיעזער יונגער ארטיסט, מיינע דאַמען און הערען, — האָט דער דאָקטאָר לעוויוס זיך געווענדעט צו די ארטיסטען, בעווייזענדיג אויף ראפאלעסקא'ן, — דיעזער יונגער ארטיסט איז ערשיענען פאר אונזערע אויגען גאנץ אונערווארטעט, ווי עס ערשיינט א מאָל אויף'ן הימעל א אונערווארטעטער פאר דער אסטראָנאָמיע א לויכטענדער א בלאָנזענדער גלענצענדער שטערן. גאנץ אונערווארטעט האָט פערבלאָנזעט צו אונז דער דאָזיגער בלאָנזענדער שטערן ראפאלעסקא און האָט בעלייכטעט דעם גאנצען הימעל פון אונזער אידישער ביהנע. אָבער נישט אויף לאנג, מיינע דאמען און הערען, ליידער נור אויף א קורצע צייט, ווי אלע גרויסע בלאָנזענדע שטערען, וואָס אָט בעווייזען זיי זיך, און אָט ווערען זיי פערשוואונדען... איך הויב מיין טאָאסט, מיינע דאמען און הערען, — האָט דער דאָקטאָר לעוויוס אויסגעלאָזט זיין דרשה, — איך טרינק פאר אונזערע יודישע בלאָנזענדע שטערן. האָך!"

א דרייפאכען „האָך" האָבען אונטערגעחאפּט די ארטיסטען פון ביידע טרופּפען און בעדאנקט דעם רעדנער מיט א היבשע פּאָרציע אפּלאָדיסמענטען, און מע האָט זיך געגעבען א נעם צום ביער און צו דער כשר-וואורשט.

א מאָל איז געווען, אז איין וואָרט, וואָס איז געזאָגט געוואָרען פאַרבייגעהענדיג, זאָל ארויסרופען א גאַנצען פּאַק מיט געדאַנקען און זכרונות. די צוויי ווערטער „בלאָנזשענדע שטערען" זענען געווען געווען, זיי זאָלען ׳אוועקטראָגען אונזער יונגען העלד צו איהם אהיים קיין האָלענעשטי. בלאָנזשענדע שטערען — דאָס זענען די ווערטער, וואָס ער אליין האָט אמאָל געזאָגט צו רייזלען אין יענער כשופדיגער נאַכט פון דער שרפה אויף „גאָט׳ס גאַס" ריזעל האָט דערזעהען דעמאָלט, ווי שטערען בייטען זיך און פאַלען. האָט זי זיך צוגערוקט צו איהם נאָהענט, גאַנץ נאָהענט, געקוקט איהם אין די אויגען אריין; זי האָט מורא געהאַט: „זעה נאָר זעה, ווי שטערען פאַלען פון׳ם הימעל"... „שטערען פאַלען ניט — האָט ער זי בערוהיגט — שטערען פאַלען ניט, נאַרעלע, שטערען בלאָנזשען"... און ניט ווילענדיג, קעהרט זיך אום אונזער ראַפאַלעסקא צוריק צו יענער שענער, אויסטערליש שענער וואונדערליכער כשופ׳דיגער נאַכט. און ער הערט שוין נישט מעהר נישט די אַפּלאָדיסמענטען, נישט די געלעכטערען פון די אקטיאָרען. ראַפאַלעסקא איז נישט בהאי עלמא. ער איז ווייט־ווייט פון דאַנען. ער איז אין דער גליקליכער כשופ׳דיגער וועלט פון ליכטיגע זכרונות, פון זיסע חלומות...

— פאַר אונזערע בלאָנזשענדע שטערען ! — זאָגט צו איהם נאָך א מאָל דער דאָקטאָר לעוויוס מיט׳ן לעצטען טרונק ביער, טהוט א קלונג צו די קעלנערעס, צעצאָהלט זיך און געזעגנט זיך אָפּ מיט׳ן גאַנצען עולם ביז דער צווייטער פאָרשטעלונג, ביז מאָרגען.

— אויף ווידערזעהן.

— ברוך שפּטרני ! — רופט זיך אָן איינער פון דער חבריא, בעת דער דאָקטאָר לעוויוס איז שוין אויף יענער זייט טהיר.

— אַלסדינג איז ביז א צייט. — כאַפּט איהם אונטער נאָך איינער.

— נישטאָ קיין אייביגע זאַך אונטער דער לבנה, ווי דאָן פּעדראָ זאָגט.

— יאָלד! וואָסער דאָן פּעדראָ ? דאָס האָט נאָר געזאָגט משה רבינו.

— קעהרסט מיינען — שלמה המלך ?

— לאָז זיין שלמה המלך. קינדער, צו דער ארבייט ! די נאַכט שטעהט ניט.

און דער עולם הויבט זיך אויף פון די טישען און מע שפּאַציערט אריין אהין, אינ׳ם אָפּגעשלאָסענעם זייטיגען צימער, וואָס איז דערמאָנט ביי אונז מיט א קאַפּיטעל פריהער.

קאַפּיטעל 70.

חי — געלעבט

חברה אקטיאָרען, אז זיי פערקלייבען זיך אהין, אינ׳ם קליינעם קאָרטענציממערל פון קאַפע „מאָנאָפּאָל" ווייסט מען דענן, וואו די צייט קומט אהין ?

יודישע אקטיאָרען, פריילינבע קינדער, צום מיינסטען — קאָמיקער, פערשלעפּטע קרענק, לעבעדיגע ברואים, אז מע קומט זיך צענויף, איז גלאַט ניט אומעטיג. חי־געלעבט. ובפרט, אז מע פערלעגט א באַנק און מע האַפּט א קערטעל. עס איז קיין חילוק ניט, צי מע געווינט, צי מע פערשפּיעלט — לאַכען לאַכט מען זיך אָן אזוי, אז מע בלייבט אָהן זייטען.

זעצט מען זיך אוועק שפּיעלען, מוז זיין עמיצער א כפּרה־הינדעל, וואָס דאָס

רוב ווערטלעך און דער גרעסטער חלק קללות פאַלען אויף זיין קאָפּ.

צום מיינסטען איז דאָס כפּרה־היהנ־דעל שוואַלב, אונזער בעקאַנטער טראַגיקער איזאַק שוואַלב. מיר האָבען שוין געהאַט די געלעגענהייט צו זעהען איהם מיט דער חברה שפּיעלענדיג אין „טער־טעל־מערטעל". דאָ, ביי דער אַרבייט, הייסט ער שוין מעהר ניט איזאַק, ניט שוואַלב, נאָר חיים־איציק, און איציקעל, און שוועלבעלע. און קאָמפּלימענטען שיטען זיך אויף איהם, ווי פון א ראָזשעק: „קעסעלפּיק", און „טרעלבויך", און „רויטער", און „המן", און „מאַנדריש", און וואָס איהר ווילט. און שוואַלב, מיינט איהר, געפינט זיך בעליידיגט? קענט איהר ניט שוואַלבען. שוואַלב, אז ער שפּיעלט אין קאָרטען, שפּילעט ער לשמה. אזוי שפּיעלט ער אויף דער ביהנע און אזוי שפּיעלט ער אין קאָרטען און אזוי עסט ער — אלסדינג, וואָס שוואַלב טהוט, טהוט ער מיט חשק, מיט ישוב־הדעת און מיט כונה.

אויסגעטהיילט דיא קאָרטען און איבערגעצעהלט דאָס צענויפגענומענע געלד, הויבט ער אָן „אויסלעגען די מענטשעלעך" — אזוי הייסען ביי איהם די קאָרטען. און די קאָרטען געהען ביי איהם פּאַוואָלינקע, נאָך'ן אלף־בית: „אלף — אַנ'אָדלער... בית — א באַרענבוים... גימל — א גנב... דלת — א דלפן... הא — א האָז... ואו — א וויינגאָרטען... זיין — א זאַווערוכע... חית — א חזיר... טית — א טעלערלעקער..." א. ז. וו.

ניין, זאָגט איך וואָס איהר ווילט, אונזער טראַגיקער איזאַק שוואַלב איז נור אויף דער ביהנע א וואַגאַבונד און א גזלן. ווייטער אזוי, קאָנט איהר זיך אויף איהם זעצען רויטענדיג און אוועקפאָהרען. „א דימענט פון א מענשען — זאָגען אויף איהם זיינע קאָללעגען די אַקטיאָרען — נאָר ער וואָלט געמעגט אַנלעגען מיט'ן קאָפּ איידער ער איז געבוירען געוואָרען"...

איצטיגס מאָל האָט זיך שוואַלב געהיצט ביי די קאָרטען מעהר ווי אלע מאָל. „א נאַקעטער איז איהם איבערגעגאַנגען דעם וועג". עס איז איהם נישט געגאַנגען דאָס בלאַט, חאָטש טהו זיך אָן א מעשה. ביידע, אי ער, אי די שוועסטער, די פּרימאַדאָנאַ, הענריעטא שוואַלב, האָבען געהאַלטען אין איין ביי־טען געלד און האָבען ביידע געפלאַמט ווי א העליש פייער...

אויף דער שוועסטער האָט איהם נאָך מעהר געאַהרט, ווי אויף זיך. האָט ער גענומען איהר אויסרעדען פאַר אלעמען, אז זי „ברענט געלד". האָט זי איהם געזאָגט, אז זי ברענט איהר געלד, ניט זיינס. האָט ער איהר געזאָגט: „וואַש גרעט". האָט זי איהם געזאָגט: „דרעה סיגאַרעטלעך" האָט ער א י ה ר... האָט זי א י ה ם — א וואָרט פאַר א וואָרט, עס הויבט אָן ווערען הויך אינטערעסאַנט. דער עולם מישט זיך אריין. א סך נעמען זיך אָן פאַר דער פּרימאַדאָנא. פאַרהאַן אבער אזעלכע, וואָס האַלטען מיט'ן ברודער. נעמען זיי זיך אָן זיין קריוודע. ווערד ער נאָך מעהר אויפגערעגט און זאָגט, אז ער דאַרף ניט קיין מליץ־יושר און בעט נישט קיינעמס לאַסקע. ווערד נאָך פרייליכער און די געלעכטערען וואַכסען.

ביסלעכווייז ווערען אין די קאָרטען אריינגעצויגען אויך ביידע דירעקטאָרען: געצעל בן געצעל און בערנהאַרד האָלצמאַן.

אלס דירעקטאָרען, זיצען די צוויי פּאַרשוינען פריהער גלאַט אזוי זיך. זיי קוקען צו, ווי דער עולם שפּיעלט. ס'איז אינטערעסאַנט צו זעהען, ווער וועט דאָ געווינען און ווער וועט פערשפּיעלען. דערנאָך שטעלען זיי אליין אויך אריין אין קאָהן. חלילה ניט אויף צו געווינען. ניין. נאָר אזוי זיך, אויף קאַטאָוועס. מע איז ציקאַווע זעהען, וועמענס קאָרט וועט שלאָגען? און ווי עס פיהרט זיך ביי א בלינדע קאָרט, פערשפּיעלען זיי דאָך מסתמא. ווילען זיי זיך אָבשפּיעלען, ווערען זיי ווידער בעגראָבען. הויבען זיי זיך אָן צו היטצען — און אָט אזוי ווערען אלע פערטיעפט אין דער ארבייט און מע זעהט שוין נישט מעהר פאר זיך די וועלט, אויסער דריי זאכען: **דעם באנקיער, דאָס געלד און די קאָרטען.**

קאָרטען פליהען. פּנים'ער פלאמען. אויגען ברענען. געלד קלינגט. די געשרייען וואכסען. מע רייסט פון די הענד. מע שלאָגט זיך פאר א קאָרט. ווער עס לאכט, און ווער ניט. ווער ס'איז צופריעדען, און ווער ניט. אויפגערעגט זענען אלע. מען איז גרייט איינס דאָס אנדערע דורס זיין, איינשלינגען לעבעדיגערהייד.

ס'איז חי־נעלעבט.

קאפּיטעל 71.

ארויסגעכאַפּט זיך מיט א וואָרט

נור צוויי פּאַרשוינען האָבען ניט גענומען קיין אנטהייל אין דער וואקחאנאַליע פון די קאָרטען. דאָס זענען געווען אונזער יונגער העלד ראפאלעסקאָ און בריינדעל טשערניאק, אָדער, ווי מע רופט זי, „בריינדעלע קאָזאַק".

נישט מחמת די צוויי זענען חלילה וויט פון קאָרטען. אדרבה. אויף בריינדעלע קאָזאַס זאָגען חברה, אז „זי וועט פערשטעקען דריי מאַנסבילען ביי די קאָרטען". „ביי איהר צו געווינען א גראָשען, זאָגען זיי, איז ווי פון א וואנט צו צאפּען וויין"... „בריינדעלע קאָזאַק, אז זי געווינט, חאפּט זי אוים, זאָגען זיי, די יארמעלקע מיט נים און — טיו־טיו". אזוי זאָגען אויף איהר חברה אקטיאָרען, און בריינדעלע טהוט זיך איהרס: געווינט זי — בעהאלט זי דאָס געווינס טיעף אין קעשענע. זעהט זי, אז עס געהט איהר ניט די קאָרט, הערט זי אויף צו שפּיעלען. אָט אזא מענש איז בריינדעלע קאָזאַק.

אויך דער יונגסטער פון אלע, דער בעריהמטער ראפאלעסקא, האָט נישט פיינט א קערטעל. פאַרקעהרט, מע קאָן זאָגען, אז ער האָט דאָס זעהר־זעהר ליעב. נאָר וואָס דענן? זיין שפּיעלען איז גאָר אויף איין אנדער מין ארט. איהם אינטערעסירט ניט אזוי דאָס געווינען אָדער דאָס פערשפּיעלען, ווי דאָס שפּיעלען גופא. דער פּראָצעס פון קאָרטענשפּיעל איז פאר איהם אליין פאר זיך א זאך פון הויכען אינטערעס.

„חא־חא! שוין דאָס זעכסטע מאָל, אז איך שטעל אוועק אויף'ן קעניג פּיק, און איהר זאָלט זאָגען, ער זאָל דאָס איין מאָל אויסנעמען"...

אָדער: „חא־חא! וואָס זאָגט איהר דערויף? איך האָב דאָך שוין ווידער א מאָל פערשפּיעלט!"

און ביי יעדען מאָל, וואָס ער פערשפּיעלט, איז „חא־חא", און אזוי גערשמאַק, גלייך ווי דאָס וואָלט איהם געמאכט דעם גרעסטען פערגעניגען. א גליק, וואָס זיין אימפּרעסאריאָ האָלצ־

מאַן האַלט איהם איין. ער זאָל איהם וועלען אַרויסגעבען אַזוי פיעל, וויפיעל ער קאָן פאַרשפּיעלען, וואָלט אָט דער יאַט געגאַנגען אין גאָלד. „געגוג, זאָגט איהם האָלצמאַן, גענוג. ס'איז ביי אונז ניט קיין גנבה'ש געלד".

האָלצמאַן אַליין שפּיעלט אויך זעהר איינגעהאַלטען, וואָרום האָלצמאַן האָט א טבע — ער ערגערט זיך זעהר ביי דיא קאָרטען. אַלץ איינס ביי איהם: סאַי ער פערשפּיעלט, סאַי ער געווינט — ווערד ער באַלד אויפגערעגט, הייבט אָן צו הוסטען און צו שעלטען זיך. פון דעסטוועגען האָט ער בעסער ליעב, אז ער געווינט, איידער אז ער פערשפּיעלט. יעדער האָט זיך זיין משוגעת ביי דיא קאָרטען. אז איהר ווילט שטודירען דעם מענשענס כאַראַקטער, זאָלט איהר אייך צוקוקען, וויא ער שפּיעלט אין קאָרטען. דער גאַנצער הסרון איז נור, וואָס ניט יעדער קען זיך איינהאַלטען און צוקוקען, ווי יענער שפּיעלט. דערזעהט איהר א קאָרט, אַזוי נעמט אייך אָן א חשק איינצושטעלען אין קאָהן. דער יצר־הרע פון קאָרטען איז געפעהרליך.

עס האָט דאָ בעראַפט זיין שוין גאָר א גרויכער אינטערעס, אז אָט דיא צווי, בריינדעלע קאָזאַק און ראַפּאַלעסקאַ, זאָלען אויסשטעהן אַזאַ נסיון: צוזעהען, ווי חברה קאָכען זיך און אַליין נישט פאַרזוכען אפילו דעם טעם. זיי האָבען נור אָפּגעוואַרט דיא צייט ביז דער טומעל איז געוואָרען נעכוג גרויס און דער גאַנצער עולם פערהיפּנאָטיזירט, דעמאָלס האָבען זיי זיך אָפּגעקערעוועט אָן א זייט, און עס איז גיך פערבונדען געוואָרען צווישען דיא צוויי א אינטימער געשפּרעך: „עס דאַכט זיך איהם, אויב ער האָט קיין טעות ניט, אז ער האָט זיא געזעהן אַמאָל אין האָלענשטי?... „ניין, ער האָט קיין טעות ניט". דער מאַדאַם טשערניאַק'ס קיילעכיג פּנים ווערד רויט און דיא אויבערשטע ליפּ הויבט אָן ביי איהר צו שוויצען. „זיא האָט איהם באַלד דערקענט, חאָטש ער איז אויסגעוואַכסען... געוואָרען א גרויסער... אפשר וואָלטען זיי זיך צוזעצען אויף א ווילע?"...

און זיי זעצען זיך אוועק בעזונדער ביי א טישעל און דער שמועס וויקעלט זיך און וויקעלט זיך: „האָלענעשטי... טהעאַטער... טרופּפּע... שטשופּאַק..."

ער טהוט זיא א פרעג פערביינעהענדיג:

— וואו זשע איז ער איצט אָט דער שטשופּאַק?

— שטשופּאַק וואו ער איז? עהעדהע! (זיא טרוט א מאַך מיט ביידע הענד) עליו השאַלעכץ...

ראַפּאַלעסקאַ טהוט זיך א חאַפּ אויף:

— געשטאָרבען?....

דיא מאַדאַם טשערניאַק צעלאַכט זיך געשמאַק, בעווייזט אַלע ציידהן:

— האַ־האַ־האַ, שטשופּאַק געשטאָרבען? ניט אַזאַ מענטש איז שטשופּאַק, ער זאָל טהון אַזאַ נאַרישקייט. ער איז דוקא געזונד און שטאַרק אויף אַלע אברים, נאָר דער קאָפּ איז איהם אין דער ערד, אוי, אין דער ערד! אחוץ וואָס ער האָט צו טהון שטענדיג מיט ווייבער — דער כל־בו|ניק שטשופּאַק פערגינט זיך האָבען דריי ווייבער, דריי מכות איהם אין האַלז — האָט ער געהאַפּט א זייטיגען קלאַפּ, וואָס ער וועט איהם האָבען צו געדענקען, און צו גאָט א האָפנונג, אז ער וועט שוין אַזוי גיך ניט אויפשטעהן קיין תחית־המתים.

די מאַדאַם טשערניאַק רוקט זיך צו צו איהם נאָך נעהינטער און דערצעהלט איהם מיט האַרץ, מיט היטץ און מיט

העגד פון טשופאַק'ען. ווי אזוי ער איז געבאַך אויף צרות, אויף גרויסע צרות. אַ קליינינקייט, אַ מענטש האָט זיך אויסגעבראַכט, אויסגעפערזעצט און אויסגעפערקויפט דאָס גאַנצע ביסעל בריליאַנטען, וואָס ער האָט פערמאָגט, און ווער עס קען שטשופאַק'ען מיט זיינע בריליאַנטען, דער וועט דאָס פערשטעהן... און צוליעב וואָס ? — צוליעב אַ מיידעל, וואָס איהם האָט זיך גע־חלומ'ט, אז זי וועט זיין מיט דער צייט זיין גאַנץ אַנשפּאַרעניש, זיין ציערונג און זיין אלץ. אַ פּרימאַדאָנאַ האָט זי ביי איהם געזאָלט זיין. אַ פּרימאַדאָנאַ, וואָס ער וועט נאָכדעם מאַכען — מאַכען זאָל זיך איהם אַ מכה — דורך איהר אַ פערמעגען... צום סוף איז דאָך פאַרהאַן אַ גאָט אויף דער וועלט. וואָס טהוט גאָט ? טרעפט זיך אַ מעשה, אז דאָס מיידעל דאַרף זיך בעקענען ערגיץ אויף אַ קאָנצערט מיט דער וועלט־בעריהמטער זינגערין מ א ר ט ש ע ל א ז ע מ ־ ב ר י ך, און די מאַרטשעלאַ זעמבריך הערט זי זינגען, ווערד זי נאָך איהר די כפּרה, און נעמט זי אוועק צו זיך און גיט זי אָפּ אין וויען אין קאָנסערוואַ־טאָריום. נו, זאָל ער ניט איינגעמען קיין מיתה־משונה, שטשופּאַק, אז מע פער־לירט אזוא פּרימאַדאָניכין, וואָס ער וואָלט געקאָנט דורך איהר אויפקומען ? אוי אַ פּרימאַדאָנעכין ! שטשופּאַק זוכט אוים ! אַ מיידעל אַ גאָלד... נאָך גאָר אַ קינד... בלוט און מילך... שען ווי דער טאָג, און זינגען זינגט דאָס — אז עס לאָזט זיך אוים די וועלט... ראָ־זע הייסט זי. ראָזע ספּיוואַק.

— רייזעל ? !...

פאַרפאַלען. צוריק חאַפּט מען ניט. דאָס וואָרט האָט זיך ארויסגעריסען ביי אונזער יונגען העלד סעגען זיין איינגע־נעם ווילען, און זיין יונג שען פּנים איז אין איין רגע בעגאָסען געוואָרען מיט אַ פּורפּור־פּאַרב, ווי פון דער פערגעהענדער זונן אין אַ שענעם זומער־אָבענד.

ניין. די ביהנע, ווייזט אוים, האָט נאָך ניט אויסגעלערנט אונזער יונגען אַר־טיסט ראַפאַלעסקאַ צו שפּיעלען אין'ם לעבען אזוי גוט, ווי אויף דער סצענע, און ער האָט מיט איין וואָרט, מיט איין נאָמען „רייזעל" זיך ארויסגעגעבען אינ־גאַנצען פאַר אָט דער ברײנדעל טשער־ניאַק, וואָס מע רופט זי 'ברײנדעלע קאָזאַק". זי וועט שוין וויסען ביי איהם אלעס. זי ווייסט שוין אלעס... ניין. ער זעהט דענן ניט נאָך איהרע אויגען, אז זי ווייסט אלעס ?

פאַרפאַלען — צוריק חאַפּט מען ניט.

קאַפּיטעל 72

ווער ס'איז שעהן — זי איז קלוג

ברײנדעל טשערניאַק, אָדער „ברײנ־דעלע קאָזאַק", אז זיא האָט דערהערט פון ראַפאַלעסקאַ'ן דעם אויסגעשריענע „רייזעל", האָט זי זיך שוין מעהר נישט געקאָנט איינהאַלטען און שפּילען איהר ראָל. זיא האָט געגעבען אַ פּלעסק מיט די הענט, און געמאַכט זיך אליין אַ קאָמפּלימענט :

— אוי ! אוי ! נו ?... ווער ס'איז שען — איך בין קלוג !...

יאָ. ווער ס'איז שען — זי איז קלוג, זי מעג זיך טאַקי בערידמען, אז זי האָט אָנ'אָויג. אוי אָנ'אויג ! אָנ'אויג ! באַלד, אין דער ערשטער מינוט, ווי זי האָט נור דערזעהען הינטער די קוליסען אָט דעם „לעאָ ראַפאַלעסקאַ פון בוקאַרעשט",

אזוי איז איהר געקומען אויף די געדאנקען, אז ס'איז „ער"... . אט דער, וואס זיא האט איהם געזעהען אינאיינעם מיט דער ספיוואק. און ניט איין מאל האט זי איהם געזעהען, נאר עטליכע מאל, א סך מאל. און זי האט זיך באלד א נעם געטהאן גריבלען ביי זיך אין זכרון: „רבונו של עולם! וואו האט זי איהם געזעהען אינאיינעם מיט ראזע ספיוואק? — נור, פערשטעהט זיך, אז אין האלאנעשטי אין טהעאטער! ערשט היינט איז דאס איהר קלאהר געווארען, קלאהר ווי דער טאג. ווי באלד אזוי, איז איהר שוין פערענטפערט א סך זאכען. ערשטענס איז איהר שוין רעכט, וואס אט די ראזע ספיוואק האט אזוי איינגעלעגט די וועלט... א! נאך אזא בחור, כלעבען, מעג מען זיך פערבענקען... אך, ווען ער זאל וויסען ווי ראזע האט נאך איהם געבענקט!..."

— געבענקט?...

ראפאלעסקא פיהלט, אז עס פערחאפט איהם דער אטעם. און די מאדאם טשערניאק טהוט איהם א זעץ איבער דער האנד: „זעה נור, ווי ער מאכט זיך תמע'וואטע!... נעבאך! נעבאך! אזא יונגעטשקער און קען שוין אפנארען, אי, אי, אי! געבענקט — פרעגט ער. דאס מיידעל האט זיך קיין ארט נישט געפונען... פון וואנען זי וויס דאס? — חא־חא, א שענע מעשה! זי און ראזע זענען דאך געווען ווי אנדערע צוויי. ווי שוועסטער. ווי אייגענע שוועסטער... עס איז דען געווען א זאך וואס ראזע זאל פאר איהר נישט פערטרויען? איין מאל האט זיך געטראפען א מעשה... שא! וואו האט זיך עס געטראפען? זי געדענקט שוין ניט אקוראט. וואו זענען זיי דען נישט אויסגעווען? אזוי ווי די ציגיינערם האבען זיי זיך ארומגעשלעפט מיט דעם שטשופאקען, פערשלעפען זאל מען איהם, רבונו של עולם. פון לאנד צו לאנד, פון שטאדט צו שטאדט, וואו מען האט געטאגט, האט מען ניט גענעכטיגט. בלייבען לאנג אויף איין ארט— האט איהם נישט געטויגט איבער זיינע ווייבער, וואס האבען איהם געיאגט און גע'רודפ'ט. אלע מאל, אלע מאל קומט צו איהם א פרישע ווייב, קומען זאל אויף איהם פרעה'ס שלעק. און א טרופע איז ביי איהם דעמאלט געווען— אזא יאהר אויף איהם. איין דראנג גרעסער פון אנדערען. ווען ניט זיא, בריינדעל טשערניאק, מיט איהר שפיעלען און ראזא ספיוואק מיט איהר זינגען, וואלט ער געמעגט נעמען א טארבע און געהן איבער דיא הייזער, אדער גלאט אנלעגען מיט'ן קאפ. אויף זיי אינצווייען, קען מען זאגען, האט זיך געהאלטען דאס גאנצע שטיקעל טהעאטער, און איבערהויפט אויף ראזא'ס זינגען ליעדעלעך. דאס איז געווען א זינגען! דאס איז געווען ליעדעלעך!!.... דיא מאדאם טשערניאק איז געווען דיא ערשטע, וואס האט נביאות געזאגט נאך דעמאלט, אז דאס מיידעל וועט אמאל זיין גרויס און בעריהמט, ווארום זיא, דיא מאדאם טשערניאק, איז אויף דיא זאכען שוין דוקא א מבין. „וואס זיא האט זיך שוין אנגעזעהען אויף איהר לעבען— אוי־אוי־אוי! זיא האט ראזא'ן אליין געזאגט וויפיעל מאל, אז ניט דא איז איהר ארט. קיינער וואלט זיך ניט איינגעשטעלט מיט איהר אזוי אויפריכטיג צו רעדען, וויא זיא, און פאר קיינעם וואלט ראזא ניט פערטרויט איהר הארץ, וויא פאר איהר, ווארום קיינער קען ניט— ניין, קיינעה

קען ניט אַזוי שטשופּאַק'ען ימח שמו,
וויא זיא קען איהם..... האָט זיא גע־
וואוסט, מיט וואָס דאָס שמעקט. א מיי־
דעל אַן עלעגרע.. נאָך גאָר א קינד...
בלוט און מילך.... געהייסען האָט דאָס
אפילו פאַר דער וועלט, אז דיא ראָזאַ
ספּיוואַק איז שטשופּאַק'ס איין אייגענע,
א פלעמעניטשקע, וואָס ער האָט זיא
אַראָפּגעבראַכט פון וואַרשאַ. א פלעמע־
ניטשקע פון וואַרשאַ? האַחאַ! דאָס וועט
ער דערצעהלען דער באָבע, ניט איהר!
זיא, ברײנדעל טשערניאַק, האָט באַלד
אָנגעשמעקט, אז ראָזאַ איז אַזוי א פלע־
מעניטשקע, וויא זיא איז א קיסערינע.
נאָר ער וויל א פלעמעניטשקע — חאַפּט
איהם דער וואַטענמאַכער — זאָל זיין א
פלעמעניטשקע.... און זיא האָט גענו־
מען נאָכקוקען, נאָכשמעקען, אויסטאַפּען
ביי שטשופּאַק'ס פליגעל־אַדיוטאַנט
שלום־מאיר הייסט ער. ראַפּאַלעסקאַ
דאַרף איהם געדענקען ..."אַ ! ער גע־
דענקט איהם זעהר גוט, פאַר וואָס זאָל
ער ניט געדענקען? א נידערינער, א
פּריליכער, א פערשלעפּטע קרענק".

— א פערשלעפּטע קרענק? — חאַפּט
איהם אונטער ברײנדעלע קאַזאַק, א וואַ־
גאַבונד, א גנב, אַן אויסוואָרף פון דער
נאַטור, נאָך א גרעסערער כל־בו'ניק פון
זיין בעל־הבית. וויא א געטרייער הונט
איז ער איבערגעגעבען צו אָט דעם
שטשופּאַק'ען, ווייסט דער רוח דיא ביי־
נער זייערע, וואָס האַלט דאָס זיי שטענ־
דיג אין איינעם, אָט דיא צוויי? וואו
מען זיעט זיי ניט, דאָרט וואַקסען זיי...

און זיא הערט ניט אויף צו שיטען
אויף זיי פעך און שוועבעל, און אונזער
העלד שלינגט, שלינגט איטליכעס
וואָרט. ער וואָלט שוין וועלען הערען פון
איהר עפּעס אַנדערש, וואָס געהער זיך

אָן מיט רייזלען, און זיא קלאַפּט איהם
וועגען שטשופּאַק'ען און ווידער א מאָל
וועגען שטשופּאַק'ען. זיא זעהט אבער
אַליין אויך, אז עס איז שוין צופיעל
שטשופּאַק, שלאָגט זיא זיך אַליין איבער
דיא רעד: „יאַ, וואו זשע האַלט זיא,
הייסט דאָס? אַלץ ביי אָט דער ראָזאַ
ספּיוואַק..... קומט זיא צו געהן צו איהר
איינמאָל, ראָזאַ הייסט עס, און פרעגט
ביי איהר, אויב זיא קען וואַר־
פען אויף קאָרטען? וואָס עפּעס פלו־
צים? קענען קען זיא, נאָר זיא ווייסט,
זאָגט זיא, איינע א טרעפערין, וואַרפט
זי אויף קאָרטען, אז עס לאָזט זיך
אוים דיא וועלט... פאַלט זיא
איהר אויס'ן האַלז, ראָזאַ הייסט עס:
נשמה'ניו, האַרצעניו, ליובעניו, מע זאָל
זי פיהרען צו דער טרעפערין... ניין, זי
וויל באַלד... וואָס האָט דיך אָנגע־
שפּאַרט, פויגעלע?... אָט אַזוי וויל
זיא. א קאַפּריזנע מיידעל געווען דיא
ספּיוואַק, א ברען, פלאַם־פייער...
פלוצים זאָל זי אייך צעוויינען, בעהאַל־
טען דעם קאָפּ אין קישען. ניט עסען, ניט
טרינקען, ניט גאָר ניט. און א מאָל זאָל
זי אייך צ׳רומחאַפּען טאַנצען אין מיטען
העלען טאָג... „אין מיטען דרינען?
משוגע, צי חסר־דעה?"... און א מאָל
זאָל זיא זיך גאָר צעזינגען, און זינגען
און זינגען, טאַקי גור ווי א סאָלאָוויי.
א קאַפּריזנע מיידעל אָט דיא ספּיוואַק"...

„הכלל, וואו זשע האַלט זי? יאַ, געהען
זיי צו דער טרעפערין, הייסט עס. גוט.
נעקומען צו דער טרעפערין — א קלוגע
מכשפה. א דורכגעטריבענע. קוקט זיא
איהר אין דיא אויגען, לעגט אוים די
קאָרטען, פאַלט אוים אם הערץ — „א
ליעבע" הייסט עס... און אויבער קאַראַ —
„א בלאָנדער קאַוואַליער"... און א

זעכסטעל, אלע מאָל אַן אנדער זעכסטעל —„אַ וועג" הייסט עס... אַ „ליעבע", אַ „בלאָנדער קאַוואַליער" און אַ „וועג". גוט. און זי לאָזט נישט אראָפּ פון איהר קיין אויג, דיא טרעפּערין, און טייטשט איהר אוים, אז דער „בלאָנדער קאוואַליער" טראכט פון איהר כסדר... טאָג ווי נאכט טראכט ער נור פון איהר, דער בלאָנדער. טאָג ווי נאכט. ער שטרעבט צו איהר, צו ראָזאַ'ן הייסט עס, מיט אלע כחות. מיט'ן גוף און מיט דער נשמה... ער וויל זיך, זאָגט זי, מיט דיר אויפטרעפען. ער געהט אוים, ער חלש'ט און ווייסט נישט, ווי ארום... ווייל איהר זענט, זאָגט זי, ביידע אין „וועג", תמיד אין וועג. שטענדיג־שטענדיג אין וועג... ער—אהער, דו—אהין. ער—אהין, דו—אהער... איהר האָט זיך ליעב, זאָגט זי, איהר האָט זיך ליעב. ער — דיך און דו — איהם. און איהר טראָגט זיך, זאָגט זי, איינס צו דאָס אנדערע, איהר שטרעבט, איהר רייסט זיך, נאָר איהר בלאָנזעט, איהר בלאָנזעט... איהר בלאָנזעט, אזוי ווי די שטערען, זאָגט זי, אזוי ווי דיא שטערען אין הימעל...

און נאָך עפּעס האָט איהר דאָרטען די מכשפה געזאָגט און געזאָגט. זי געדענקט שוין אָבער ניט — וואָס... זי געדענקט נור, אז זיי זיינען ארויסגעגאנגען פון דער טרעפּערין, איז איהר ראָזאַ געפּאַדלען אויפ'ן האלז און גענומען זי האלזען און קושען און וויינען אזש פאר פרייד... „אַ קאַפּריזנע מיידעל — האָט זי זיך דערמאָלט געטראכט — אַ קאַפּריזנע מיידעל"... „איצט איז איהר שוין פערענטפערט אַ סך זאכען — לאָזט אוים ברייענדעלע קאָזאַק מיט אַ ניגון, און דאָס קיילעכיגע פנים ווערד איהר בענאָסען מיט אַ פעט צופריעדען שמייכעל.— איצט ווייסט זי שוין, ווער דער „בלאָנדער" איז... איצט פערשפּאָרט ער זיך שוין מאכען גע'פגר'ט. עס וועט איהם שוין ניט העלפען קיין שמע־ישראל, חאַ— חאַ! ווער ס'איז שען—זי איז קלוג"...

קאַפּיטעל 73.

איהם ווילט זיך זינגען

ס'איז שוין געווען ווייט נאָך האלבע נאכט, אז דיא חברה אקטיאָרען פון ביידע קאָמפּאניעס האָבען סוף־כל־סוף געענדיגט דאָס שפּיעלען און זענען זיך צעגאנגען, דער אהער, דער אהין. ווער מיט אַ חרטה, און ווער מיט אַ פערדראָס. ווער צופריעדען, און ווער פערזאָרגט, און ווער טאקי רעכט אין כעס אויף זיך און אויף יענעם און אויף דער גאנצער וועלט.

ווי אויף־צו־להכעים, איז ניט געווען קיין איין דראָשקע אויף דער גאס, און אונזערע העלדען, האָלצמאן און ראפּאָלעסקאָ, האָבען געמוזט גלייך מיט אלע זיך שלעפּען איבער דיא לעמבערגער גאסען פון קאפּע „מאָנאָפּאָל" ביז צו זיך אויף דער סטאנציע מחילה צרפום.

עס איז געווען איין אָסיענדיגע נאכט. איינע פון די נעכט, וואָס מע זאָגט אויף זיי: „ניט ווינטער, ניט זומער, ניט ווארעם, ניט קאלט". אַ געוועהנליכע האלב־ווינטערדיגע, איך וואָלט געזאָגט: אַ וואָכעדיגע נאכט. וואָס זשע, פרעגט זיך, איז אונזער יונגען העלד אזוי גוט, אזוי ליעב און אזוי פריילין? וואָס זשע שמייכעלט צו איהם אזוי דער הימעל? וואָס זשע ווינקען צו איהם אזוי די שטערען? וואָס זינגען די גאסען? מיט וואָס שמעקט אזוי די נאכט? וואָס טראָגט עס איהם אזוי אין דער לופטען?

לּמאַי ווילט זיך איהם היינט אזוי זינגען? לּמאַי ווילט זיך איהם אזוי ארומנעמען זיין פריינד, זיין טהייערען ליעבען פריינד, און זיך מיט איהם צעקושען דוקא אָט דאָ, אין מיטען גאס? „ניין, ער מוז איהם ארומנעמען, האָלצמאַנ'ען, ער האָט איהם ליעב. נו, ער האָט איהם ליעב!"...

יענער קוקט איהם אָן, ווי א משוגענעם.

— וואָס איז דיר היינט צוגעקומען, מיין טהייערער שפּיעלפּויגעל?

האָלצמאַן קאָן זיך ניט מוחל זיין. ער האָט זיך היינטיגע נאכט פאַר־שפּילט, ווי א רעכטער קארטיאָזשניק. דער רוח האָט איהם געטראָגען זיך צו־שמירען צו דער באנק. א יצר־הרע, צו אלדי שווארצע יאָהר דערזעהן א פול שיסעלע, האָט איהם אָנגענומען א חשק. א רוח אין געלד'ס טאטען אריין . . . תחילת האָט ער געהאט געוואונען. חאַפּ זשע אוים דאָס היטעל מיט נים און געה אהיים, דו פּארך — ניין, גלוסט זיך נאָך און נאָך. א מענש האָט גרוי־סע אויגען. און דערצו נישט געקאָנט אַפּזאָגען דעם דירעקטאָר גנעצעל.

— א חלירע זאָל אויף איהם קומען מיט מיין הוסט אינאיינעם.

א שלעכטער סימן. האָלצמאַן, אז ער הויבּט אָן צו הוסטען און שעלטען דעם הוסט, איז א סימן, אז ער איז ניט אויפגעלעגט. איז אָבער ראפאלעסקאָ אויפגעלעגט. אויפגעלעגט? גליקליך. גליקליך אויך ניט. ניטאָ דאָס ריכטיגע וואָרט. געבענשט זאָל זיין די דאָזיגע נאכט! געבענשט זאָל זיין די דאָ־זיגע וועלט. די דאָזיגע שענע זיסע ליעבע זיסע וועלט! דעם גאנצען וועג פון קאפע „מאָנאָפּאָל" ביז דער סטאַנ־ציע איז נור ער רעדט און נור ער לאכט און נור ער זינגט. "וואָס איז מיט דעם יאט?"... דער דירעקטאָר האָלצמאַן טהוט איהם א קוק אין פּנים אריין — דאָס פּנים שיינט, די אויגען גלאנצען. „אפּנים, דעם דאָקטאָר לויתן'ס קאָמפּלימענטען האָבען איהם גוט דעם קאָפּ פערדרעהט" . . .

געקומען אויף דער סטאַנציע שוין מיט'ן טאָג גלייך, זיך קוים דערקלונ־גען, טהוט מען זיך אוים אויף צו שלאָ־פען געהן, און ראפאלעסקאָ הערט נישט אויף צו רעדען און צו לאכען. און עם דאכט זיך האָלצמאַנ'ען, אז זיין יונגער פריינד רעדט עפּים היינט מאָדנע דבורים. עם קלעפּט זיך ניט א וואָרט צו א וואָרט... "ניין, עם געפעלט איהם, זאָגט ער, די שטאָדט לעמבעריג! לעמבערג — א מחיה'דיגע שטאָדט, א מחיה'דיגער נאמען. לעמ־בע־ריג. און די מענשען? גאָלדענע מענשען, זאָגט ער. און דאָס טהעאטער איז איהם אויך, זאָגט ער, געפעלען. און די ארטיסטען — אויסגעצייכענטע מענשען אלע".

און הער דירעקטאָר גנעצעל בן גנע־צעל? — שלאָגט איהם איבער האָלצ־מאַן.

„פאַר וואָס ניט? זעהר א וואוילער מענש אָט דער גנעצעל".

— אזא יאָהר אויף איהם, א חוץ שווארצקייט. — חאַפּט אונטער האָלצ־מאַן און וויל פערלעשען דאָס ליכט — שוין צייט שלאָפען. לאָזט איהם נישט ראפאלעסקאָ. ער וויל נאָך א ביסעל רעדען .

— משוגע מיינע שונאים? שוין באלד טאָג.

— חאָטש נאָך א ביסעלע. — בעט

זיך ביי איהם ראַפּאַלעסקאַ און צולאַכט זיך פון זיך אַליין.

— פון וואָס ווילט זיך דיר רעדען ?

— פרעגט איהם האָלצמאַן.

ער וויל רעדען, ערשטענס, פון דעם דאָקטאָר לעוויום.

— וואָס איז דאָ צו רעדען פון'ם דאָקטאָר לעוויום ? א מעצענאַט א דייטש, וואָס האָט אין זיך נייען מאָס רעד . . .

ניין, ער וויל הערען, וואָס טראַכט ער וועגען וויען ? וועגען פאָהרען קיין וויען ? אַך, קיין וויען ! . . .

וואָס זאָל האָלצמאַן טראַכטען וועגען וויען ? ווי קאָנען זיי אוועקוואַרפען אַלע געשעפטען און פּלוצים פאָהרען קיין וויען ? וואָס איז ביי זיי — גנבה'שע געלד, צי וואָס ? . . . לאָז דער דאָקטאָר לויתן גיעבען צושטייער אויף הוצאות — ער איז ניט קראַנק. — ער האָט אפשר א האַלבען מיליאָן, איז ער ניט קליין געבען צושטייער . . .

ראַפּאַלעסקאַ פערטראַכט זיך : „צושטייער ? ער וועט זיכער געבען צושטייער. פאַר וואָס זאָל ער ניט געבען? א גאָלדענער מענש אָט דער דאָקטאָר. א גאָלד, נישט קיין דאָקטאָר. א דימענט פון א דאָקטאָר".

— אַלע זיינען ביי דיר גאָלדענע מענשען. אַלע—דימענטען. דערווייל דאַרף מען שלאָפען. שלאָפען! שלאָפען !

האָלצמאַן ציהט אויס דעם לאַנגען, דינעם האַלז פון בעט ארויס, טהוט א בלאָז, פערלעשט דאָס ליכט, מאַכט צו דיא אויגען, וויל אָנהויבען שלאָפען, לאָזט איהם ניט ראַפּאַלעסקאַ :

— אָט דיזע קליינינקע, דיא בּרא־בינקע, אָט ־יא ברייגדעלע קאַזאַק, איא א וואָוילינקע?

האָלצמאַן חאַפּט זיך אויף, שפּאַרט זיך צו אויף'ן שפּיציגען עלענבויגען פון זיין דאַרער אויסגעטריקענטער האַנד און קוקט מיט דיא שאַרפע שפּיציגע אויגען אין דער פינסטערניש אריין, וואָס שניידט זיך דורך מיט א שיטערען בלויען פאַס פון'ם פריהמאָרגען.

ביז דער דאָזיגער מינוט האָט האָלצמאַן געהאַט כמעט פערגעסען אָן דיזער ברייגדעלע קאַזאַק. איצט האָט ער זיך דערמאָנט, אז זיא איז געזעסען דיא גאַנצע צייט אינצווייען מיט'ן „יאַט"— פון וואָס האָבען זיי געקענט רעדען?... „ווער ווייסט?... פאַראַן גענוג שטינקערעס, ממזרים אויף דער וועלט... ניין, ער קאָן זיך נאָר ניט מוחל זיין, וואָס ער האָט זיך אזוי פערשפּיעלט מיט חברה אין דיא קאָרטען, אז ער האָט גאָר כמעט פערגעסען אכמונג געבען אויף'ן „יאַט". דאָס אנדערע מאָל וועט ער שוין אזא זאַך נישט טהאָן"...

האָלצמאַן קאָן שוין ניט שלאָפען. ער פערהוסט זיך און פרעגט ביי ראַפּאַלעסקאַ'ן מיט א האַלב־וואַכענדיגער שטימע, וועגען וואָס, אייגענטליך, האָט ער דיא גאַנצע צייט גערעדט אָט דאָרט מיט אָט דער ברייגדעלע קאַזאַק ?

ראַפּאַלעסקאַ'ס קול בערוהיגט איהם: „וועגען וואָס זאָל מען רעדען ? וועגען גאָרנישט. גאָלע גאָרנישט. גלאַט אזוי געשמועסט. געפּלוידערט. געפּלאַפּעלט אין דער וועלט אריין"...

— דאָך ? . . .

ראַפּאַלעסקאַ גיט איהם איבער, וועגען וואָס זיי האָבען געפּלוידערט. ער טראַכט איהם אויס פּזמונות, נעכטיגע

טעג, און לאכט פון זיך אליין, וואָס עס גיסען זיך ביי איהם אזעלכע שקרים און אזוי גרינג, אזוי גלאט, ווי א בוימעהל. און וואָס מעהר ער לייגט, מעהר קומט דאס אוים קיילעכדיג. „חאָחא! וואו האָט ער זיך דאָס אויסגעלערענט „האקען א טשייניק?“ ...

ראפאלעסקאָ פיהלט, אז ער רעדט נישט דאָס, וואָס מע דארף, שלאָגט ער איבער זיך אליין:

— אָט די בריינדעלע קאָזאק, כלעבען, א וואוילינקע. א גוטע זעל. א מענש אָהן א גאל. און, ווייזט אוים, א וואוילע אקטריסע. דארף שפיעלען אויסגעצייכענט גוט. אלע ארטיסטען שפיעלען דאָ אויסגעצייכענט גוט. וואָס? ניט אזוי?

קיינער ענטפערט איהם נישט. אפנים, אז האָלצמאַן שלאָפט שוין? יאָ, ער שלאָפט שוין.

האָלצמאַן שלאָפט שווער. עפּים ריהרט זיך דאָרט ביי איהם אינווייניג אין הארצען אלע מאָל, עס חאָרחעלט און עס רייסט זיך עפּים ביי איהם פון אינווייניג ארויף, ארויף, דורכ'ן האלז, און עס קאָן זיך ניט ארויסחאָרחלען קיין מאָל. דאָס חאָרחלען לאָזט נעבאך ניט שלאָפען אונזער האָלצמאַן'ען. פערהוסט ער זיך אלע מאָל און ווערגט זיך מיט'ן הוסט און שעלט פון'ם שלאָף: ״א חלירע״... קעהרט זיך איבער אויף דער אנדערער זייט און ווערט אנשלאָפען און חאָרחעלט ווייטער, ביז דער הוסט וועקט איהם אויף ווידער אמאָל אויף א ווייל, שעלט ער איהם ווידער אוים מיט דער חלירע און ווערט ווידער א מאָל אנשלאָפען.

* * *

ווי קאָן מען שלאָפען אין אזא נאכט? — דאָס פערשטעהט ניט ראַפאלעסקאָ. א מאָדנע נאכט. א האלבווינטערדיגע, נאָר מחיה'דיגע נאכט. „געבענשט זאָל זיין די דאָזיגע נאכט!“ ... און ער חאפט זיך אויף פון געלעגער. ער עפענט אויף דאָס פענסטער. בויגט זיך אריבער העכער האלב אין דרויסען ארוים און ציהט אריין אין זיך די פרישע לופט וויפיעל ער קאָן. נעמט ארום מיט איין קוק דעם גאנצען הימעל. אויסגעלאָשען זענען די שטערען. אין א זייט העננט א בלאסע פערהויכטע לבנה, וואָס האלט שוין ביי אונטערגעהן. גאָט־אָט ווערד זי פערשוואונדען. די דאלבנע־כטעדיגע בלויקייט הויבט אָן צו ווערען גרוי, פריהמאָרגענדיג. אָקעראָט ווי מע זעהט ניט, וועט זיך אויפחאפען דער טומעלדיגער טאָג. פאר אונזער העלד איז דאָס אלץ איינס: לאָז זיין נאכט. לאָז זיין טאג. אז גאָט האָט אזא טייערע וועלט. אזא טייערע, אזא וואוילע, אזא זיסע וועלט! ווי קאָן מען שלאָפען, אז ס'איז אזוי גוט אויף דער נשמה? ווי קאָן מען שלאָפען, אז דאס הארץ איז אזוי פול און עס גלוסט זיך זינגען?

איהם ווילט זיך זינגען, זינגען ...

קאפיטעל 74

שאָך־שפּילער

אונזערע צוויי דירעקטאָרען פון ביי דע אידישע טרופּפּעס זענען חס ושלום נישט געווען קיין בלוטיגע שונאים — וואָס האָבען זיי געהאט איינס צו דאָס אנדערע? נישט־מעהר זיי האָבען געשפּיעלט אין שאָך. יעדער פון די צוויי האָט זיך מיט קלוגשאפט אונטערגע־

גראָבען אונטער זיין פּאַרטנער, בעריעש פּער'גנבה'ט און קונציג געשלאָגען א ציגעל נאָך א ציגעל. וועמען וועט דאָס איינפאַלען צו זאָגען אויף א גוטען שאָך־שפּיעלער, אַז ער איז חלילה א גנב, אָדער א שווינדלער, אָדער אזוי ניט קיין ערליכער מאַן? אונטערגראָבען זיך אונטער'ן פּאַרטנער, אונטערשטעלען א פיסעל, לאָזען זיך פיהרען ביי דער נאָז, אויסרעכענען יענעמס גענג, אריינפיהרען אין א בלאָטע אריין און געבען איהם א מאַט — דאָס אלעס ווערד אָנגערופען „גוט געשפּיעלט אין שאָך".

אויף אונזער האָלצמאַנ'ען קאָנען מיר זאָגען דעם דאָזיגען שבח: ע ר א י ז ג ע ו ו ע ן א ג ו ט ע ר, א ק ל ו ג ע ר ש אָ ך ש פּ י ע ל ע ר. נישט מעהר.

האָלצמאַן האָט ברוך השם א חוש הריח. ער האָט אָנגעשמעקט מיט זיין שאַרפע שפּיציגע נאָז, אַז דער דירעקטאָר פון לעמבערגער טהעאַטער, אָט דער „יאָקעל בן פלעקעל", האָט געוואָרפען איין אויג אויף זיין „יאַט". האָלצמאַן האָט ברוך השם א שאַרף אויג. ער האָט געזעהן, אַז אלע טאַנצען ארום זיין ראַפאַלעסקאַ'ן און קוקען אויף איהם, ווי א קאַץ אויף שמאַלץ. נאָר ער האָט זיך געמאַכט, ווי ער זעהט ניט. טאַנצט, קינדערלעך, טאַנצט. איהר טאַנצט אויף אייער אייגענער חתונה"... אזוי האָט זיך געטראַכט אונזער האָלצמאַן און האָט געמאַכט איין „גאַנג" נאָך'ן אנדערן.

ראשית חכמה, האָט ער „געשלאָגען בלאַט" מיט דער פּרימאַדאָנאַ'ס ברודער, וואָס האָט זיך איהם עפּיס זעהר שטאַרק ארומגעדרעהט ארום „יאַט" און געשמייכעלט צו איהם, „ווי א פגר אומ־געוואָשען". מאַהלט איך, אַז אזעלכע, ווי אָט דער „טרעלבויך" שוואַלב, וואָלט האָלצמאַן געקאָנט פערשטעקען אין גאַרטעל צעהן, ניט איינעם.

איינמאָל האָט האָלצמאַן פערבעטען דעם טראַגיקער איזאַק שוואַלב אין א „רעסטאַוראַציע" און האָט איהם ביי א גלאָז ביער מיט א קאָלבאַס גענומען אָפּלויבען אין טאָג אריין, זיך געוואונשען דיא מזל'דיגע יאָהר, וואָס שוואַלב איז מעהר אקטיאָר פון זיינע אלע קאָלעגען. „אזוי לאַנג קרענקט זיין דירעקטאָר „יאָקעל בן פלעקעל", ווי לאַנג ער איז ווערטה צו האָבען אזא טראַגיקער, ווי שוואַלב".

מיט דעם האָט איהם האָלצמאַן באַלד אויפגעקויפט. ער האָט איהם אָנגעטראָגען סאַמע דאָרט, וואו איהם טהוט וועה. און שוואַלב האָט זיך מודה געווען פאַר איהם, בסוד געוועהנליך, אַז ער וואָלט שוין לאַנג וועלען שלאָגען כפּרות מיט אָט דעם עקספּלאָאַטאָר, איז ער, ערשטענס, געבונדען מיט א קאָנטראַקט נאָך אויף גוטע דריי יאָהר. און, צווייטענס, איז „ניטאָ קיין פּאָדים"... ער זאָל האָבען מיט וואָס — עהע־הע — וואו וואָלט ער איצט אָנגעשפּאַרט? „אזוי לאַנג פוילט געצעל בן געצעל, ווי לאַנג לעמבעריג וואָלט איהם אָנגעקוקט אפילו. ער וואָלט שוין געפונען וואוהין צו פאָהרען מיט אזא פּרימאַדאָנעכין, ווי זיין שוועסטערעל. לאָנדאָן, זאָגט מען, איז א ביסעל א גרעסערע שטאָדט, ווי לעמבעריג, הא?"

— א ביסעלע.—גיט איהם צו האָלצמאַן און פערזופּט מיט ביער.

נו, און א טהעאַטער איז דאָרט פאַראַן, זאָגט מען, א ביסעלע א שענערס, הא?

— איך מיין אזוי. — גיט איהם צו האַלצמאַן און טהוט א זופּ.

ניין. נאָך שענער. שוואַלב האָט דאָרט א ברודער, אין לאָנדאָן. איין אייגענעם ברודער. אויך א פּאַפּיראָסניק. דאָס הייסט, אמאָל איז ער געווען א פּאַפּיראָסניק, היינט איז ער שוין א "ביזנעסמאַן". צוגעשיקט ניט לאַנג זיין פּאָרטרעט: א יונגאַטש מיט אַט אזא בויך, מיט א גאָלדענע קייט, מיט א דימענטענעם רינג, גאָר ניט צו דערקענען, אז דאָס איז ער. ער שרייבט איהם, דער ברודער הייסט עס, למען השם, ער זאָל קומען צופאָהרען מיט דער שוועסטער קיין לאָנדאָן, וועלען זיי וויסען, וואָס הייסט געלעבט אויף דער וועלט!

האָלצמאַן הערט איהם אוים: „אזא יאָהר אויף איהם, וואָס פאַר א חכם דער ברודער איז. ער אליין, האָלצמאַן מאַקי, איז דענן ניט א בעלן זיך אראָפּ־חאַפּען מיט זיין „יאַט" קיין לאָנדאָן? עס ציהט איהם שוין לאַנג אהין, אין דעם לאָנדאָן. א וואויל שטעדטעל, זאָגט מען, אַט דאָס לאָנדאָן. ער פיהלט, אז דאָרט קאָן מען מאַכען גימעל. דער עיקר איז צענויפשטעלען א חדר, ווי עס געהער צו זיין. ער ווייסט, וואָס איהם פעהלט. צו זיין קאָמפּאַניע פעהלט איהם נאָך א רעכטער טראַגיקער אויף די סאַמע שטאַרקע ראָלען און א שענע פּרימאַדאָנא — אַט די צוויי ווען ער קריגט, איז א רוח אין דער וועלט'ס טאַטען אריין".

מיט איין האַלבע שעה שפּעטער, אז די צוויי נפשות, האָלצמאַן און שוואַלב, זענען זיך צעגאַנגען פון דער „רעסטאָוראַציע" מיט גראָבע שטאַרק־שמעקענדיגע "טראַבוקוס־ציגאַרען" אין די פּיסקעס, האָבען זיי זיך מאָרגע שטאַרק געדריקט די הענד און מאָרגע פריינדליך געשמייכעלט איינס צום אַנדערען, ווי מענשען, וואָס האָבען זיך פערשטאַנען אויף'ן וואָרט און געשלאָסען נאָהענטע גוטפריינדשאַפט גאָר נישט אויף קאַטאָוועס.

צווישען יודישע אקטיאָרען זעניען, אזוי ווי אומעדום אויף דער גאַנצער וועלט, פאַרהאַן קנאָה־שנאָה, פּאָליטיק און אלערליי אינטריגעס. ווארום צווישען יודישע אַקטיאָרען זענען, ווי אומעדום אויף דער גאַנצער וועלט, פאַרהאַן אלערליי פאַרשוינען מיט פערשיעדענע מינים ברואים. איינער איז מקנא, פערגינט ניט. דער אנדערער האָט א מיין. דער דריטער איז גלאַט א מענש, וואָס האָט ליעב קעצריסעניש. אז קעץ רייסען זיך — איז דענן ניט פריליך? ...

דערזעהענדיג, ווי די „קליפּה" (האָלצמאַן) האָט זיך עפּים זעהר שטאַרק „סקאָמפּאַניעט" מיט'ן „טרעלבויך" (שוואַלב), האָבען חברה אָפּגעטראָגען צו זייער דירעקטאָר גלייך אין אויהער אריין: „כך וכך. אונזער איציקעל איז עפּים צו א נאָהענטער שמעלקע געוואָרען מיט דעם קנאַקער פון בוקאַרעשט, וואָס האַקט א טשייניק"...

אונזער צווייטער שאַך־שפּיעלער, דער דירעקטאָר געצעל בן געצעל, האָט אויסגעהערט דיא אלע מימרות, ווי א תם, כלומרשט געוואָרען געל און גרין און שטאַרק אויפגעטראָגען אויף דעם „וואַגאַבונד", און געהייסען זיך אריינרופען אַט דעם ציגאַרניק שוואַלב.

אז שוואַלב איז אריינגעקומען, האָט דער דירעקטאָר צוגעמאַכט די טהיר מיט די פענסטער, ארומגעקוקט זיך פון אלע זייטען און געהאַט מיט איהם א לאַנגען געשפּרעך, אינטים, אונטער פיער אוי־

נען, און שטיל, גאַנץ שטיל: „א קשיא? מאָמער ליגט עמיצער צו איין אויהער פון יענער זייט טהיר? א וועלט פון פאַלשע מענשען, אינטריאַגאַנטען, לייּדיגעהערדם“...

נאָך דעם דאָזיגען שטילען געשפּרעך, אַז שוואַלב איז ארויסגעגאַנגען פון זיין דירעקטאָר׳ס קאבינעט, האָט איהם דאָס רויטע פּנים „געפלאַמט ווי א שרפה און געשוויצט ווי א ביבער“.

— א פּנים, ער האָט בעקומען א היבשע פּאַרציע? — אזוי האָבען זיך געטראַכט זיינע קאָללעגען און האָבען געהאַט א גרויסען טעות.

מיר קאָנען נישט וויסען אקוראַט, וואָס דאָרט איז גערעדט געוואָרען. מיר האָבען שוין איין מאָל געהאַט בעמערקט, אַז א אינטימער געשפּרעך, וואָס פיהרט זיך אונטער פיער אויגען ביי פערשלאָסענע טהירען, קאָן קיין ראָמאַניסט אין דער וועלט נישט וויסען. מיר קאָנען נור ארויסזאָגען איין זאַך: מיר זענען זעהר ניט זיכער מיט דער מיסיע פון איזאַק שוואַלב און מיר האָבען מורא, צי טאַנצט ער דאָ ניט אויף צוויי חתונות און צי פיהרט ער ניטביידע שאָך־שפּיעלער אין באָד אריין?

איז אָבער א סברה, אַז אונזער האָלצמאַן איז שוין אליין אויך געפאַלען אויף דעם אייגענעם שכל, וואָס מיר. דעריבער האָט ער געפּועלט, אַז אין׳ם שאָך־שפּיעל, וואָס ער פיהרט איצט מיט׳ן דירעקטאָר פון׳ם לעמבערגער טהעאַטער, מוז מען האַלטען קאָפּ.

און ער האָט געמאַכט גאָר א נייעם, איין אָריגינעלען גאַנג.

דער דאָזיגער גאַנג איז געווען — ברײנדעל קאָזאַק.

קאַפּיטעל 75.

האָלצמאַן געהט א גאַנג נאָך א גאַנג

די אַרטיסטען פון׳ם לעמבערגער טהעאַטער האָבען געהאַט פאַר זיך א נייע שטיקעל אַרבייט. זיי האָבען זיך געבראָכען די מוחות: וואָס איז דאָס דער בורקאַרעשטער דירעקטאָר עפּיס געוואָרען אזא נאָהענטער שמעלקע מיט זייער ברײנדעלע קאָזאַק? און, ווי זייער שטייגער איז, האָבען זיי זיך גענומען אָפּ׳לצ׳עווען פון׳ם דאָזיגען פּאָרעל, שאַרפען די צינגלעך און איבערוואַרפען זיך מיט פליגעלדיגע שטעכווערטער:

— א לעבען ביי זיי, ווי אונטער׳ן באָד.

— זעהט נור, אויב עס האַנדעלט זיך דאָ ניט וועגען א סליוויג 1).

— מזל־טוב, אין א גוטער שטאָדט 2).

— לאָז גאָט געבען מיט בלוט 3).

— ס׳זאָל זיי גוט פערלויפען 4).

וועמען האָט דאָ געקאָנט איינפאַלען, אַז האָלצמאַן גראָבט זיך דורך אָט דער דאָזיגער יפהפיה צו דער פּרימאַדאָנאַ הענריעטאַ שוואַלב? מע האָט בעדאַרפט האָבען האָלצמאַנ׳ס נאָז מיט האָלצמאַנ׳ס חושדהריות, אַז מע זאָל אין א גאַנץ קורצע צייט אָנשמעקען, אַז ברײנדעל קאָזאַק איז דערצו דער בעסטער שליח. און ער האָט זיך גענומען צו דער אַרבייט קלוג, קונציג און מיט ענערגיע, מיט חשק, ווי עס געהער צו זיין.

---

1) א זווג.
2) אין א גוטער שעה.
3) מיט גליק.
4) גוט אָפּלויפען.

אָנגעהויבען האָט זיך עס, געוועהנליך, פון א שמועס, א שפּאַציער, א וויזיט צו איהר אהיים — אַלטע בעקאַנטע. וואָס וויטער — אַלץ מעהר פריינדליך. "עס טהוט איהם הנאה, וואָס ער זעהט זיך מיט איהר. סע איז נור אַן עבירה, וואָס שטשופּאַק איז דאָ ניטאָ".

— וואָס זשע וואָלט געווען ? — פרעגט זי איהם און קוקט אויף איהם מיט איהרע קליינע יאַפּאַנישע אויגלעך און וויל טרעפען, וואָס ער מיינט.

— וואָלט ער חאָטש איינגענומען א מיתה־משונה.

— אָמן הלואי, רבונו של עולם, פון אייער מויל אין גאָט'ס אויהרען !...

שיער־שיער האָט זי געוואָלט זאָגען : "פון ד י י ן מויל" — און האָט זיך פערחאַפּט. עס איז איהר אזוי פריקרע צו זאָגען איהם : "א י ה ר" ! "רבונו של עולם, וואָס פון א מענשען קאָן ווערען ! ווען שטשופּאַק זאָל איצט זיין דאָ און געבען א קוק אויף זיין "האָצ־מאַכ'ען", וואָלט ער טאַקי איינגענומען א מיתה־משונה"...

אזוי טראַכט זיך ברײַנדעלע קאָזאַק און קוקט אויף האָלצמאַכ'ען און קאָן זיך ניט זאַט אָנקוקען. זיא הערט זיך צו צו זיינע רעד און קאָן זיך ניט גענוג אָנהערען. ס'איז גאָר ניט דער מענש. כ'לעבען, ס'איז גאָר ניט דאָס לשון. ער רעדט שוין גאָר פון "תכלית", פון "נעג־שעפט", פון "קאַפּיטאַל". "האָצמאַך" און "קאַפּיטאַל" — חארתא !... ער בערימט זיך, אז ער פערמאָגט, האָנקען גאָט, א ביסעל געלד... "ער איז נישט קיין גרויסער קאַפּיטאַליסט, זאָגט ער, נאָר מיט שטשופּאַק'ען וועט ער זיך אויסגלייכען. יענער האָט בריליאַנטען, ער האָט מזומנים. א מזומנ'ע מטבע, זאָגט ער, איז טהייערער פון אַלע בריליאַנטען, א רוח אין געלד'ס טאַטען אריין".

— טשעפּעט זיך אָפּ פון שטשופּאַק־ען ! — שלאָגט איהם איבער ברײַנדע־לע קאָזאַק. — ער האָט שוין היינט עגמת־נפש, ניט קיין בריליאַנטען.

— איך וועל דאָס ניט גלויבען, ביז מיינע אויגען וועלען דאָס ניט זעהען, און איך וועל מיך ניט בערוהיגען, ביז שטשופּאַק וועט ביי מיר ניט רייניגען די שטיוועל, א חלירע זאָל קומען אויף איהם מיט מיין הוסט אינאיינעם.

רעדט ער פון שטשופּאַק'ען, ווערד ער אויפגערעגט, און אז ער ווערד אויפגער־רעגט פערהוסט ער זיך. אויסגעהוסט זיך פערלעגט ער די פינגער אין דער וועסטע, שפּאַנט ארום מיט די לאַנגע דינע פיס הין און צוריק איבער דער מאַדאַם טשערניאַק'ס צימערל, קוקט אראָפּ צו זיך אויף די שפּיץ פיס און הערט נישט אויף צו בערימען זיך פאַר איהר, וואָס ער האָט און וואָס ער פער־מאָגט. און מיט א מאָל פערחאַפּט ער זיך און שטעלט זיך אָפּ אין מיטען ארומשפּאַנען און הויבט אָן צו פערענט־פערען זיך פאַר איהר, עס זאָל איהר ניט זיין קיין וואונדער, פון וואַנען עס קומט צו איהם געלד. פּשוט, פערדיענט און צונויפגעזאַמעלט, אָפּגעשפּאַרט און בעה־האַלטען. "נישקשה, ער האָט זיך גענוג אָנגעבידעוועט ביז ער האָט זיך דער־ראָבערט צו א שטיקעל תכלית, גאָט מעג איהם שוין העלפען".

— אָמן הלואי, פאַר וואָס ניט ? — גיט איהם צו די מאַדאַם טשערניאַק. זי פערשטעהט ניט, וואָס איז דאָ פאַרהאַן צו פערענטפערען זיך ? געלד האָבען איז דען א בזיון ? א בזיון איז, אז מע איז

א כתריליק, א דלפן, אז מע האָט ניט. א בזיון איז, אז מע איז א כתריליק, א דלפן א שלעפּער, אזוי ווי אָט די אלע איבעריגע יאָלדען, וואָס געהען ארום, מיט רעשפּעקט צו מעלדען, אָהן א אונטערשטע העמד אויף'ן לייב און ווייסען נור שפּיעלען אין קאָרטען, שארלאטאנאווען, חאפּען א גמילות־חסד אויף צו פארפאלען... אָנקוקען קאָן זי זיי ניט, אָט די לייט, נור דערפאר וואָס געלט איז ביי זיי שמעלט... שיטערע פינגער. פּי־פּו־פּא... וואָס איז? מע קאָן ניט זיין קיין גוטער אקטיאָר און אָפּהיטען א גראָשען? וואָס איז א מענש אָהן געלד, משטיינס געזאגט? וואָס?

— ווי א גוף אָהן א נשמה. — חאפּט ער אונטער און פאלט אריין צו איהר אין טאָן אריין. ער געדענקט נאָך פון שטשופּאַק'ס צייטען האָט זי תמיד געהאט א "קניפּעל". חברה פלעגען שמועסען, אז אָט די בריינדעלע קאָזאק איז אָנגעשטאָפּט מיט געלד, אזוי ווי מיט יאָהרען. דער חסרון איז נור, אז די בריינדעלע קאָזאק פערמאָגט "ממון־קורח". דער חסרון איז נור, האָבען זיי גע'טענה'ט, פאר וואס זאָל גאָט ניט טהון א נס, אז זי זאָל אריין אין דער ערד, ווי קורח און זיי זאָלען זי ירשה'נען??...

אָט אזוי געהט ביי זיי דאָס געשפּרעך פריינדליך־אינטים, ביז מע קומט ארויף פּאָוואָלינקע און ביסלעכווייז אויף וויכטיגע זאכען, און ער מאכט מיט איהר א שמועס וועגען תכלית, געשעפט, פּלאנען אויף ווייטער: "ביז וואנען איז דער שיעור צו זיין נע־ונד, פערקויפט צו אזא מין חיה, ווי דער יאָקעל בן פלעקעל? איז דענן ניט גלייכער טויזענד מאָל, ווען זי געהט, למשל, האנד ביי האנד מיט איהם, מיט האָלצמאנ'ען? אזעלכע צוויי מענשען, ווי זיי, קאָנען דאָך טאקי יאָ מתקן זיין, עפּיס אויפטהון אויף דער וועלט, הא? אזעלכע צוויי מענשען, ווי זיי בלעבען, געשלאָגענע הינט... זיי ווייסען שוין "פּאָטשאָמו ליבע"... און ווי אזוי מע מאכט געלד — בעדארף מען זיי ניט לערנען. געלד מאכען בעדארף מען קאָנען. און דער עיקר דארף מען קאָנען געלד קלייבען. פערדיענען א גראָשען איז ניט אזוי שווער, וויא א גראָשען צו היטען. א גראָשען דארף מען היטען. צופיעל בעלנים אויף'ן גראָשען. וואָס? "...

— צופיעל בעלנים. — גיט איהם נאָך בריינדעלע קאָזאק.

— צופיעל שטיגוטערעס, וואָס?

— צופיעל שטיגומערעס. — גיט איהם צו בריינדעלע קאָזאק.

און אָט אזוי קייטעלט זיך ביי זיי דער שמועס אינטים און געשעפטליך, ביז ער קומט ארויף מיט איהר אויף'ן סאמע רעכטען ענין, וואָס איהם קוועטשט — אויף דער פּרימאדאָנא.

— מע בעדארף אריבערחמאליען — זאָגט ער [illegible] — ביי אָט דעם יאָקעל בן פלעקעל אָט די שענע טעלעצע.

— די שענע טעלעציע, חא־חא? — חזר'ט איבער נאָך איהם בריינדעלע קאָזאק און אויף איהר פעט קיילעכיג לבנה־פּנים צעגיסט זיך א פעט שמייכעלע, און זי בעוויזט איהם איהרע ווייסע צייהן. עס ווייזט אויס, אז זי איז צופריעדען, ערשטענס, וואָס זי האָט געטראָפען — וועמען ער מיינט צווייטענס, וואָס ער האָט אָנגערופען די פּרימאדאָנא מיט איהר אמת'ען נאָמען. און דריטענס, איז זי היינט גלאט צופריעדען מיט'ן גאנצען געשפּרעך...

און האָלצמאַן נעמט זי דורך מיט זיינע שארפע שפיציגע אויגען און גיט איהר צו פערשטעהן, האלב ערנסט, האלב קאָמיש, דעם שכל, פאר וואָס מע דארף אריבערחמאליען די שענע טעלעצע.

— א שעניקע פרימאדאָנא, פערשטעהט איהר מיך, זי מעג זיך זיין א קאלב, איז גוט צו פרנסה.

— גוט צו פרנסה, חא־חא ! — גיט איהם צו בריינדעלע קאָזאק.

— א סגולה פון'ם רבי'ן. — זאָגט ווייטער האָלצמאַן מיט'ן אייגענעם האלב־ערנסטען, האלב־קאָמישען טאָן.

— א סגולה פון'ם רבי'ן. — חאפט איהם אונטער בריינדעלע קאָזאק און דערלאַנגט איהם קאָקעטיש א זעץ מיט איהר קורץ גראָב הענדעל און דאָס פעטע קיילעכיגע לבנה־פנים ביי איהר שוויצט אזש פון גרויס תענוג. און איהרע קליינע יאפאַנישע אויגלעך ווערען נאָך קלענער. אזוי קליין, אז מע זעהט זיי שוין כמעט גאָרנישט ארויס.

קאפיטעל 76.

בריינדעלע קאָזאַק'ס ראָמאַנען

וואָס האָט געקאָנט הייסען ביי בריינדעלע קאָזאק האָלצמאַנ'ס אָנצוהערעניש: "געהן מיט איהר האנד ביי האנד"? און ווי אזוי זאָל זיך ניט פריידען דערויף איין עלענדע, פערוואָגעלטע, בלאָנזענדע נשמה, וואָס איז נע־ונד שוין אזוי פיעל יאָהרען פון שטאָדט צו שטאָדט, פון לאנד צו לאנד, פון טהעאטער צו טהעאטער ?... אז האָלצמאַן איז געווען ביי שטשופאַק'ען און האָט נאָך געהייסען "האָצמאַך", איז געווען עפּיס אנדערש. און איצט, אז האָצמאַך איז שוין "האָלצמאַן" און איז שוין א דירעקטאָר פון איין אייגענעם טהעאטער און האָט דערטאַפּט אזא איין אתרוג'על, ווי אָט דער "יאַט" ראַפּאַלעסקאָ, וואָס אלע שלאָגען זיך פאר איהם, און פערמאָגט נאָך דערצו א שטיקעל קאַפּיטאל אויך — איז שוין טאקי ווידער עפּיס אנדערש... זיי ביידע, ווען זיי געהען, ווי זאָגט ער, ה א נ ד ב י י ה א נ ד, און עס געראָט איהר טאקי אריבערחמאליען אָט די "שענע טעלעצע" הענריעטאָ און זיי טהוען א פאָהר ארויס אלע פיער מיט דער פרימאדאָנא און מיט דעם "יאַט" איבער דער וועלט — דעמאָלט איז דאָך טאקי "אויף איהר אזא יאָהר".

אָט מיט אזעלכע זיסע געדאַנקען האָט זיך אונזער בריינדעלע קאָזאק א נעם געטהאָן צו דער ארבייט שכל'דיג און געשמאַק, ווי איין עכטער דיפּלאָמאַט. און עס איז איהר, דאַנקען גאָט, געראָטען אויף'ן שענסטען אָרט. דער "דורבאטש" הענריעטא מיט'ן שענעם פּנימ'על האָט זיך געלאָזט איבעררעדען און איז איינגעגאַנגען אויף אלע גליקען און פריווילעגיעס, וואָס זי האָט איהר פאָרגעלעגט. איבערהויפּט, האָט זי די מאדאם טשערניאק גענומען מיט דעם, וואָס זי וועט זיין אזוי נאָהענט צום "יאַט", צו ראַפאַלעסקאָ'ן...

הענריעטא שטעלט אויף אויף איהר איהרע שענע בלויע אויגען און ווערד רויט, ווי א צוויט. בריינדעלע קאָזאק דערזעהט און פערלויפט אויף צו פריהער : "זי פערשטעהט ניט, וואָס איז דאָ זיך זשענירען ? דאָס איז אזא זאַך, וואָס טרעפט זיך דען ניט מיט יעדען?... איהר דארף מען קיין פינגער אין מויל ניט לעגען. זי וועט איהם אָפּבייסען... זי זעהט דען ניט, אז הענריעטא איז נאָך איהם די כפרה און ער נאָך איהר? "...

הענריעטא שוואלב ברענט, ווי א העליש פייער: "ער נאָך איהר? פון וואנען ווייסט זי דאָס?"...

אָ! זי ווייסט שוין. די מאדאם טשערניאק ווייסט אלעס. ניטאָ א זאך, וואָס די מאדאם טשערניאק זאָל ניט וויסען. ניטאָ א זאך, וואָס דיא מאדאם טשערניאק זאָל ניט קאָנען. לאָז מען זי נור גוט א בעט געבען, מאכט זי דאָס אין איין קויל פייער 1). איינס־צוויי־דריי — און מע ברעכט טעלער.

— ברײנדעלע! הארצעניו! ליובערניו! — איז איהר הענריעטא געפאלען אויף'ן האלז און בעהאלטען איהר שען ברענענדיג פנים אין דער מאדאם טשערניאק'ס רויטע ראָטאָנדע.

ניט אומזיסט האָט די פרימאדאָנא אזעלכע שענע צונעמענישען, ווי "שענע טעלעצע" און "דורבאטש" און "לעמעשקע". הענריעטא שוואלב האָט זיך אפּנים, אונטערגענומען בעווייזען דער וועלט, אז מע קאָן האָבען א שען פנים'על און קיין שכל פון דאנען אהין. ברײנדעלע קאָזאק האָט געקאָנט פערשטעקען אין גארטעל, קויפען און פערקויפען א גאנץ טוץ אזעלכע שענע נארישע מיידלעך, ווי אָט די פרימאדאָנא פון'ם לעמבערגער טהעאטער. און אך! ווער עס האָט ניט געזעהען אין יענער צייט ברײנדעלע קאָזאק, דער האָט קיין מעהר גליקליכען מענשען אויף זיין לעבען ניט געזעהען. איטליכס בעשעפעניש האָט זיך זיין שטערן אין הימעל און אויף יעדער בריאה מוז קומען א צייט. געקומען די צייט אויך אויף ברײנדעל טשערניאק, אָדער ברײנדעל קאָזאק, זי זאָל שוין אויך א מאל אויפגערעכט ווערען. געקומען די צייט, אז איהר הארץ זאָל שוין אויך א מאָל אויפוואכען פון שטענדיגען דרימעל, אָנהויבען קלאפּען און צאפּלען מיט א ווארעם געפיהל פון אמת'ען גליק. געקומען די צייט, אז זי זאָל שוין אויך פערזוכען פון יענעם זיסען געטראנק, וואס יעדער לעבעדיגער מענש מוז א מאל מאכען אויף איהם "שהחיינו"...

דער גאנצער חסרון איז אבער, וואָס דאָס איז געוועזן ביי איהר נישט דאָס ערשטע מאָל, ניט דער ערשטער ראָמאן און, דאכט זיך, אז ניט דער לעצטער...

ווען מיר זאָלען זיין א ביסעל מעהר "מאָדערן" און ליעב האָבען הויכע ווערטער, וואָלטען מיר זאָגען אויף ברײנדעלע קאָזאק, אז זי איז א "קאָמפּליצירטע נאטור". וויפיעל מאָל האָט זי זיך שוין אָפּגעבריהט אין איהר לעבען! וויפיעל קלעפּ האָט זי שוין געהאפּט פון "פאלשע, פערדאָרבענע, שאלקהאפטיגע מאנסבילען" — און נאָך האָט דאָס זי ניט אָנגעלערענט!

עס איז געוועזן א צייט, ווען שטשופאק האָט בעדאַרפט האָבען איהר לאסקע, האָט ער זיך צו איהר געשדכ'ענט, און זי האָט איהם געגליובט, — האָט זי נאָכדעם אויף זיך די האָר געריסען... עד היום נאָך קאָן זי זיין נאָמען ניט הערען און דערמאנט איהם פון דעסטוועגען דריי מאָל א טאָג.

נאָך שטשופאק'ען האָט זיך צוגעשמיכעלט צו איהר שטשופאק'ס פליגעלאדיוטאנט, אונזער גוטער בעקאנטער שלום־מאיר די פארשלעפּטע קרענק, מיט וועלכען מיר וועלען זיך נאָך מסתמא בעגעגענען אין אונזער ראָמאן. דער דאָזיגער נפש איז אריין צו איהר, ווי מע זאָגט, מיט די שטי־

1) כהרף־עין.

וועל אין הארצען. ס'איז א סברה, אז עם האט שוין געהאלטען אזוי ווייט, אז ס'איז אפּגעגאנגען נור א חופה. און דאס האט שלום־מאיר ניט געוואלט הער רען, ניט זעהען. בטבע איז אין אקטיאר א מענש, וואס האט פיינד חופות. א מיידעל, א כלה, א שפאציער, א מתנה, א וועטשערע, א שפאס, א טענצעל — אלסדינג, אבי ניט קיין חופה: "די בעסטע חופה איז דער ערגסטער טוידט"...

ברייינדעלע קאזאק'ס ראמאן מיט שלום־מאיר'ען האט זיך אויסגעלאזט, ווי אלע איהרע ראמאנען, וואס פאר איהם און וואס נאך איהם. דאס הייסט, אנגעהויבען האט זיך עס מיט א גמילות־חסד און מיט נאך א גמילות חסד און מיט נאך און נאך, און אויסגעלאזט האט זיך עס מיט א שטילען סקאנדאל, מיט א וועטהיג אין הארצען און מיט א שנאה צו אלע "פאלשע, שאלקהאפטיגע מאנסבילען".

נאר וואס פאר א וואונד ווערד מיט דער צייט ניט פערהיילט? די גמילות־חסדים, וואס שלום־מאיר האט ביי איהר גענומען, זענען געבליעבען. ביי איהם, און מאדאם טשערניאק איז געבליעבען מאדאם טשערניאק (דעם נאמען "מאדאם" האט זי אליין זיך געגעבען איבער איהר אימפאזאנטע פיגור און איבער איהרע יאהרען...).

עס וועט אויסווייזען ביי'ם לעזער אפשר א ביסעל פריקרע, נאר מיר מוזען דעם אמת זאגען, אז אט דער שלום־מאיר האט ביי איהר צוגענומען א שטיק הארץ, א שטיק לעבען.

איין מענש אליין. עלענד ווי א שטיין. אהן א קרוב, אהן א גואל, אהן א פריינד, אהן א גוטען פריינד. שטאמט ארוים גאט ווייסט פון וואנען. שלעפט זיך ארום גאט ווייסט וואו. און בלאנזעט, און בלאנזעט גאט ווייסט ביז וואנען... און דאך האט זי איהר האפנונג נאך ניט פערלוירען. פריהער אדער שפעטער— עס וועט דאך קומען א מאל דער, וואס וועט זי פערשטעהן און אפּשאצען נאך איהר ווערטה. ער מוז, ער מוז א מאל קומען. וועט זי איהם אריינפיהרען צו זיך. וועט זי איהם עפענען איהר קאסטען. וועט ער זעהן איהרע אוצרות. וועט ער זעהען גרעט. וועט ער זעהן מלבושים. וועט ער זעהען ציערונג. דאס אלעס איז אנגעגרייט פון זיינעטוועגען... פון זיינעטוועגען... און ער ווייסט נאר ניט!... און איהר הארץ וועט זי פאר איהם עפענען. איהר נשמה פאר איהם אויפדעקען. אך, אפשר איז זי ניט אזוי שען, ווי אנדערע. אפשר איז זי ניט אזוי יונג, ווי אנדערע. וויפיעל געטרייהשאפט אבער, וויפיעל ליעבשאפט עס פערמאגט אזא הארץ! וויפיעל אמת'ע ריינע איבערגעבענהייט און כשר'ע צוגעבונדענקייט ליגט בעהאלטען אין אזא נשמה!...

פאלשע, שאלקהאפטיגע מאנסבילען. ארעמע ברייינדעלע קאזאק! א גליק, וואס זי הערט ניט און זעהט ניט, ווי אזוי מע מאכט זיך לוסטיג פון איהר אונטער די אויגען איבער איהר פנים, און איבער איהרע יאהרען, און איבער איהר טאליע, און איבער איהר ראטאנדע, און איבער איהר "קניפעל"...

דערפאר אבער אין די אויגען — ווי אזוי חנפה'נען איהר אלע! איין אקטיאר, אז ער האט שוין ניט, וואס צו טראגען אין לאמבארד, קומט ער צו דער מאדאם טשערניאק נאך א גמילות־חסד'על און מאכט איהר אכציעהן קאמפּלימענטען. זי ווייסט, אז ס'איז א נעב־

טיגער מאָג. זי ווייסט, אז מאָרגען אנטלויפט ער פון איהר, בעהאַלט זיך פון איהר, נאָר זי לאָזט זיך פון איהם נאַררען... אויף יעדען איינציגען אקטיאָר קוקט זי, ווי אויף א קאַנדידאַט, און טיעף ביי זיך אין הארצען טראַכט זי זיך: "ווער ווייסט? אפשר איז דאָס דער, וואָס איהר איז באַשערט צו פערבינדען מיט איהם איהר וועלט? אפשר איז דאָס דער, וואָס איהם איז אָנגעגרייט פון איהר א באמת ווארעם הארץ מיט א באמת'ע געטריהע איבערגעגעבענע נשמה? "...

האָלצמאַן איז איצט געוועזן דער, וואָס אויף איהם איז געפאַלען דער גורל פון דער מאַדאַם טשערניאַק. האָלצמאַן איז איצט געוועזן דער, וואָס האָט זיך אריינגעקליבען צו איהר אין הארצען אריין, האָט דאָרט געוועלטיגט ווי א מלך און געקאָמאַנדעוועט מיט איהר אזוי לאַנג, ביז ער האָט זי געהאַט נויטיג. און נאָכדעם, אז ס'איז געקומען צו עפּיס, האָט זיך אויסגעלאָזט, אז זיי האָבען זיך איינס דאָס אנדערע ניט פערשטאַנען, וואָס הייסט דאָס, אייגענטליך, ג ע ה ן ה א נ ד ב י י ה א נ ד?...
ביי איהם האָט דאָס געהייסען אזוי גוט, ווי האָבען א חלק אין געשעפט, זיין א שותפ'טע צו דער טרופּע — "מהכתיתי, פאַר וואָס ניט? לאָז זי אריינלעגען געלד, אָך, מיט'ן גרעסטען בזיון! "...

געלד זאָל זי אריינלעגען?... א חלק וועט זי האָבען??... אָ ט ד אָ ס האָט דענן געמיינט די מאַדאַם טשערניאַק???...

פאַלשע, שאַלקהאַפטיגע מאַנסבילען! אָרעמע בריינדעלע קאָזאַק!

קאַפּיטעל 77.

מען געהט מיט א וויזיט

מיט דעם אַלעמען, וואָס איבען איז בעשריבען, האָט האָלצמאַנ'ס ארבייט אין דעם געבענשטען לעמבערג נאָך נישט געענדיגט זיך. איהם איז געשטאַנען פאַר'ן אויג דער מעצענאַט, דער דאָקטאָר "לעוויוס־לויתן", מיט זיין האַלבען מילליאָן. נישט אויסנוצען אזא גלענצענדע בעקאַנטשאַפט — דאַרף מען זיין א "יאָלד שביאָלדען". אויף דעם דאָזיגען דייטש האַרף מען אָנשיקען ראַפאַלעסקאָ'ן. דורך דעם "יאַט" וועט ער איהם שוין בעאַרבייטען, ווי עס געהער צו זיין...

אזוי האָט אָפּגע'פסק'ענט ביי זיך האָלצמאַן און האָט זיך גענומען צו ראַפאַלסקאָ'ן איהם לערנען, וואָס ער האָט צו טהון בײ'ם דאָקטאָר לעוויוס און ווי אזוי ער זאָל מיט איהם האַנדלען.

— לאָז ער קודם געבען, מיין טהייער שפּיעלפויגעל, צו־שטייער אקאָרשט אויף הוצאות הין און צוריק קיין וויען צו אָט דעם ראָזענטהאַל.

— זאָנענטהאַל. — פערריכט איהם ראַפאַלעסקאָ.

— און לאָז ער באַוואָרענען אונז ביידען מיט דער גאַנצער קאָמפּאַניע מיט פּרנסה. איך זאָג נישט — אויף לאַנג, נאָר חאָטש אויף איין יאָהר, ביז דו וועסט עפּיס נאַשען ביי אָט דעם ראָזענטהאַל.

— זאָנענטהאַל. — פערריכט איהם ווידער ראַפאַלעסקאָ.

— און אויסקליידען בעדאַרף ער דיך און מיך אקעגען ווינטער, ווי עס געהער צו זיין. עפּיס א רעכט פעלצעל א מאַרדערנס פון היינטעוועגען, און מיר פון

פוקס. מע קאָן דאָך נישט קומען ווי די האָלעדראנצים פאר אזא טיליאָגנער, וויא אָט דער ראָזענטהאל.

— זאָגענטהאל. — פערריכט איהם ראפאלעסקאָ שוין צום דריטען מאָל.

— וואָס פערריכסט דו מיך אלע ״י־נוט, דו שוטה בן פיקהאָלץ? — צעשריעט זיך אויף איהם האָלצמאן און פערהאפט זיך אָבער באלד. — זאָגענטהאל, ראָזענטהאל — איך האָב איהם אין דער ערד מיט דיא ביינער! דער עיקר — דער דייטש זאָל ניט זיין אָט דאָס, וואָס סע קווימשעט, און זאָל ארוים מיט די ממתקים. א ניט, דארף מען איהם אויף תשעה נייענציג כפרות. וואָס זאָגסט דו, קעצעלע?

„קעצעלע" האָט איהם דערויף גאָרניט וואָס צו זאָגען. האָלצמאן און ראפאלעסקאָ האָבען זיך יעדער בעזונדערע השגות, לעבען אין בעזונדערע צוויי וועלטען. וואָס ביי איינעם איז דער עיקר, איז ביים אנדערען לחלוטין גאָרניט. און דאָך לעבט מען, ווי די טייבעלעך. צו וואָס זאָלען זיי זיך קריעגען? האָלצמאן האלט ראפאלעסקאָ'ן נאָך אלץ פאר א „יאט", א „שמינדער בגעץ", א „שוטה'לע בן פיקהאָלצעל". נאָך גאר א קעלבעל... און ראפאלעסקא וויל ניט איבערשפארען האָלצמאנ'ען. דערפאר, ווייל ער האלט, אז האָלצמאן איז איהם בעצם א גוטער פריינד און מיינט אלסדינג נור פון זיין טובה וועגען. און טאָמער מאכט זיך אמאל, יענער חאפט זיך ארוים מיט א הארב וואָרט, דארף מען קיין פאראיבעל ניט האָבען אויף א קראנקען מענשען.

— איך, פערשטעהסט דו מיך, בין א קאפריזניק. און ניט אזוי א קאפריזניק, וויא א ספילשלעווער. און ניט אזוי א ספילשלעווער, ווי א משוגע'נער. און אלץ איבער דעם הוסט, א חלירע זאָל אויף איהם קומען מיט שטשופאק'ען אין איין טאָג.

אָט אזוי פערענטפערט זיך פאר איהם האָלצמאן, און מע ווערד ווידער חבר.

האָלצמאנ'ען איז געראָטען: דער דאָקטאָר „לשוויוס־לויתן" האָט זיי ביידען, איהם מיט ראפאלעסקא'ן, העגליכסט איינגעלאדען צו זיך אויף א מיטאָג. „ער פערהאָפט — האָט זיי דער דאָקטאָר לשוויוס געזאגט מיט א ליעבליך שמייכעלע און בעוויזען זיינע מאָדנע צשוואכסענע ציהן — ער פערהאָפט, אז זיי וועלען איהם ניט ענטזאגען".

— אָפזאגען זיך פון אזא ווארעמעס? — חאפט זיך ארוים האָלצמאן און ווינקט מיט די שארפע שפיציגע אויגען צו ראפאלעסקא'ן, — אדרבה, אָך! מיט'ן גרעסטען בזיון, מיין איך, מיט'ן גרעסטען כבוד...

פאר אונזער האָלצמאנ'ען איז דער וויזיט געוועזען א גרויסער, א געהויבענער יום־טוב. א יום־טוב, וואס מע דארף זיך צו איהם גרייטען: „חאפט דאס דער רוח מיט די ביינער! ממה־נפשך, געהט מען צו אזא מעצענאט אויף א ווארעמעס, דארף מען געהן, ווי א מענטש".

און ער איז אוועק צווישען די קלייטען און האָט זיך געקויפט ספעציעל א שפאָגעל־נייעם אנצוג, זיך געשאָלטען מיט די לעמבעריגער דייטשען, געדונגען זיך ביז'ן ביין אריין און אויסגעדונגען אין גלייכען געלד, מע קאָן זאָגען, א מציאָה.

— אזוי לאנג קרענקט דער דירעקטאָר יאָקעל בן פלעקעל, ווי לאנג מע קריגט

ביי אונז פאר אָט דעם געלד אוא־נ־אנצוג. וואָס זאָגסט דו, ליובעניו ?

— א מציאה פון א גנב.

— אפשר נייען ?

— פאר וואס נייען ?

— וואָס זשע לאכסט דו ?

— וואָס זשע ? זאָל איך וויינען ?

— ווער זאָגט דענן וויינען ? עך, שוטה׳לע בן פיקהאָלצעל ! — מאכט האָלצמאַן, און ביידע צעלאכען זיך געשמאק, און ביידע נעמען זיך גרייטען צום געהויבענעם וויזיט. האָלצמאַן זעצט זיך אוועק "חאפען א גאָל אָפּ" דאָס אויסגעטריקענטע געל־גרין גלאנצענדיגע פּנים, איבערגעלאָזט פון שענקייט ווענען נור צוויי שווארצע באקענקאָטלעטלעך. דיא באקענקאָטלעטלעך האָב׳ן זיך טאקי זעהר געפּאסט צו זיינע מאָגערע איינגעפאלענע באקען און צו זיין אויסגעצויגענעם האלז, וואָס האָט ארויסגעקוקט פון א שניי־ווייסען שטעהענדיגען קאָלנער מיט א קונציג אונטערגעבונדענעם שניפּס. א פּאר נייע לאקירטע שיך מיט ברייטע בענדלעך און דער אויסגעגלעטער גלאנצענדיגער צילינדערהוט, וואָס אויף׳ן שפּיציגען קאָפּ, האָבען צוגעגעבען זיין שפּיציגער פיגור נאָך מעהר חן, אזוי אז זיין יונגער פריינד ראפאלעסקאָ האָט זיך אודש ניט געקאָנט איינהאלטען און האָט איהם געמאכט א קאָמפּלימענט, אז ער ווערד וואָס א טאָג שענער און יונגער. "שענער קאָן זיין. נאָר יונגער — גאָט ווייסט". — זאָגט צו איהם האָלצמאַן גאַנץ ערנסט און בויגט אָן צו איהם דעם קאָפּ :

— זעהסט, פיינעלע, גרויע האָר ? א חלירע זאָל קומען אויף שמשופּאק׳ען, דאָס האָב איך נור א י ה ם צו פערדאנקען.

אויך ראפאלעסקא האָט זיך אָנגעטהאָן צוליעב דעם וויזיט נאָך דעם לעצטען זשורנאל. זיינע גרויסע ווייסע זעלטען־שענע הענד האָבען ארויסגעשיינט פון׳ם סמאָקינג, וואָס האָט אויסגעזעהען אויף איהם א ביסעל צו־קורץ און צו־ענג, מחמת ראפאלעסקא האָט דעמאָלט געהאלטען סאמע אין רעכטען וואכטען. די ברייטע פולע שניי־ווייסע שענע מאנישקע האָט ארויסגעשיינט פון דעם אויסגעשניטענעם זועסטעל און געקאָנקורירט מיט׳ן שענעם ווייסען האלז. די גאנצע פיגור זיינע האָט ארויסבעוויעזען אזוי פיעל יונגשאפט און פרישקייט, אז ס׳איז געווען באמת א פריידע און א פערגעניגען אויף איהם צו קוקען. ניט אומזיסט האָט די פּרימאדאָנא הענריעטא שוואלב אוועקגעוואָרפען אלע איהרע קאוואלירען און חתנים און גענומען זיך גאנץ ערנסט צו "בעקעמפּפען אָט דעם יונגען שנעק", וואָס "אָדער ער האָט א האַרץ פון א טאָטער, אָדער די אויגען זענען ביי איהם ניט אויף׳ן אָרט, אָדער ער איז גלאט נאָך א גרינע אוגערקע"...

הענריעטא שוואלב, וואָס איז געוואוינט געוואָרען, אז אלע "זאָלען זיין נאָך איהר די כפרה", האָט נישט געקאָנט פערשטעהן, וואָס טהוט זיך עס מיט׳ן דאָזיגען בחור ? סטייטש, זי, הענריעטא, איז איהם שטענדיג פאר די אויגען, טהוט זיך אָן צוליעב איהם. ערשט ניט לאנג זיך געמאכט א סאמעטען קלייד "רעפאָרם", בעלייגט מיט "שמעלץ". יענע טהוט אלסדינג, וואָס זי קאָן, ליינט איין די וועלט, און ער — גאר ניט ! א מאָדנער בחור דאָס איז ! א ווילדע, א ווילדע זאך ! אָט איז ער אייך פריליך, שפּרינגט און טאנצט און

זינגט... אָט ווערד ער אייך אומעטיג, געהט אַרום ווי א פער'חלומ'טער מלאך... "מע דאַרף דאָס בחור'על נעמען אין די הענד אריין!"

קאַפּיטעל 78.

נאַרישע, יונגלישע געדאַנקען

דאָס "בחור'על" (ראַפּאַלעסקאָ) האָט אָבער אפילו ניט אין זינען געהאַט די פּרימאַדאָנאַ שוואַלב. זיין קאָפּ און זיין האַרץ און ער איינגאַנצען זענען איצט געווען אין איין אָרט — אין וויען. ביינאַכט אין חלום און בייטאָג אויף דער וואָך האָט ער געזעהן פאַר זיך נור וויען און נור וויען. וויען איז געווען פאַר איהם איצט דער גן־עדן, וואוהין עס האָט זיך געריסען זיין נשמה. אין וויען זענען איצט געווען פאַר איהם צוויי מענשען, וואָס האָבען איהם געצויגען צו זיך, ווי א מאַגניט. "זעהען זיך מיט די צוויי און דערנאָך שטאַרבען"...

דער לעזער ווייסט שוין, ווער זענען אָט די צוויי. עס איז נור שווער צו זאָגען, ווער פון די צוויי האָט ביי איהם אריבערגעוואויגען: רייזעל, אָדער זאָנענטהאַל?...

אז רייזעל איז איצט אין וויען — דאָס איז דאָך זיכער. אז ער וועט זי אין וויען מסתמא געפינען — אין דעם איז אויך קיין ספק נישט. די פראַגע איז נור: אויב זי וועט איהם דערקענען? און זי אליין ווי אזוי זעהט אויס? און וויא אזוי וועט זיין זייער ערשטע בעגעגניש? און וואָס וועט ער איהר זאָגען צום אלעם ערשטען? ער וועט זיך פאַר איהר נישט מעלדען, אז דאָס איז ער. ניין. לאָז זי אליין איהם דערקענען. אָט ווי אזוי דאָס וועט פאָרקומען: קודם וועט ער זיך דערפרעגען, "וואו, אין וואָס פאַר א טהעאַטער זינגט די בעריהמטע ראָזא ספּיוואַק?" געוואָהרע געוואָרען וואו דאָס איז, געהט ער אוועק און קויפט זיך א בילעט און זעצט זיך אוועק גלייך מיט'ן איבעריגען פובליקום אין פּאַרטער און הערט זי זינגען גלייך מיט'ן איבעריגען פובליקום — און גאָרנישט. וואָס מאַכט דאָס אויס? איין אקטריסע זינגט, לאָז זי זינגען. איי, ער קאָן ניט איינזיצען? איי, עס שפּרינגט איהם אָקערשט דאָס האַרץ אַרויס? "שטילער, ראַפּאַלעסקאָ, שטילער. איצט איז ניט דאָס, וואָס אַמאָל, און וויען איז ניט האָלענעשטי. איצט ביזט דו שוין ניט ליבעל ראַפּאַלעוויטש פון האָלענעשטי, איצט ביזט דו לעאָ ראַפּאַלעסקאָ פון בוקאַרעשט. איצט איז זי שוין ניט רייזעל דעם חזנ'ס מיידעל פון גאָט'ס גאַס, איצט איז זי שוין די בעריהמטע ראָזא ספּיוואַק פון וויען. איצט ביזט דו שוין אליין איין אַרטיסט און דאַרפסט זיצען, ווי א סטאַטיק. דאַרפסט זיך האַלטען ווי א מענש... שטילער, ראַפּאַלעסקאָ, שטילער"... ערשט העט שפּעטער, נאָך'ן ערשטען, ניין, נאָך'ן צווייטען אקט, בעת אַנטראַקט, חאַפּט ער זיך אריין צו איהר הינטער די קוליסען. ער געהט צו איהר: "האָסט מיך דערקענט?"...

אָדער ניין. דער פּלאַן געפעלט איהם ניט. ער וועט איהר בעסער שרייבען א בריעף, אז איינער, איין אַרטיסט פון יודישען טהעאַטער, פון בוקאַרעשט, מיט'ן נאָמען ראַפּאַלעסקאָ, וויל זיך בעסענען מיט דער בעריהמטער זינגערין ראָזא ספּיוואַק. ער בעט זי זעהר... ניין. נישט ער בעט זי, נאָר ער לייגט איהר פאָר, אויב זי וויל... יאָ.

אויב זי וויל, קאָן זי קומען אין יודישען טהעאטער און מעלדען זיך צו איהם, צווישען ערשטען און צווייטען אקט, ועט ער איהר איבערגעבען א גרוס פון האָלענעשטי... דערהערען האָלענעשטי ועט זי שוין גשווים קומען אין טהעאַטער. ועט ער זי זוכען מיט די אויגען צווישען פובליקום און ועט זי באַלד דערקענען. נאָך די אויגען וועט ער זי דערקענען. נאָך די גרויסע שוואַרצע גליהענדע ציגיינער־אויגען... אַך! ווי אזוי וועט ער קאָנען שפּיעלען בעת זי זיצט אין טהעאַטער?... ווי אזוי וועט ער זיך האַלטען אויף דיא פיס בעת ער וועט דערזעהען אָט דיא אויגען? ווי אזוי וועט ער עפענען א מויל בעת זי וועט קוקען אויף איהם, קוקען אויף איהם?... ער הערט רעדן, וואָס ער רעדט? ער ווייסט רעדן, וואָס ער שפּיעלט?... לאָז זיך שוין ענדיגען דער אקט. לאָז זיך שוין אראָפּלאָזען דער פאָרהאַנג. נאָך איין מינוט—און ער איז שוין דאָרטען, הינטער דיא קוליסען. נאָך איין מינוט— און זי קומט איהם אקעגען. זי האַלט אויסגעשטרעקט ביידע הענד צו איהם. פון איהרע פּלייצעס פאַלט אראָפּ דאָס רויטע שאַלעכעל — מערקווירדיג! דאָס זעלבע רויטע שאַלעכעל, וואָס אין יענער נאכט, בעת דער שרפה אין האָלענעשטי — און איהרע אויגען, איהרע שוואַרצע גליהענדע ציגיינער־אויגען, זענען איי־בערגעצויגען מיט א דין רויכעל און גלייך ווי בענעצט. שוין זשע ווייַנט זי?... און ער אליין פיהלט רעגן ניט, ווי עס ווייַנט אין איהם דאָס הארץ און עס קייקלען זיך איהם טרערען?... און זיי פאַלען איינס דאָס אנדערע אויפ'ן האַלז. און קיין רעד איז נישטאָ. נישטאָ קיין לשון. אויסער צוויי געצעהלטע ווערטער: “רייזעל” און “לייבעל”...

אָט אין וואָסערע גאָלדענע חלומות, נאַררישע יונגעלשע געדאַנקען עס האָט אין יענער צייט ארומגעבלאָנזעט אונזער יונגער שטערן ראַפאַלעסקאָ.

צו די דאָזיגע חלומות האָט זיך צו־געלייגט נאָך איין חלום—זאָנענטהאַל... עס איז נור שווער צו זאָגען, וועלכער פון די צוויי חלומות האָט איהם מעהר פער'כישופ'ט? ווער פון די צוויי האָט פערנומען מעהר פלאַץ ביי איהם אין הארצען? רייזעל, זיין גאָטהייט? אָדער זאָנענטהאַל, דער גאָט אליין?... אָט איז ער געקומען קיין וויען. ווייסט איהר, וואָס איז אזעלכעס וויען? מיט וואָס צייכענט זיך אויס וויען? וויען— דאָס איז די שטאָדט, וואו עס זיצט זאָנענטהאַל. און וואָס איז וויען אָהן זאָנענטהאַל'ען?...

ער בלאָנזעט ארום איבער דיא שעה־נע גאַסען פון דער שענער שטאָדט וויען: “צי ווייסט איהר ניט וואו זיצט דאָ ערגיץ זאָנענטהאַל?” “וואָס הייסט? ווער ווייסט דאָס ניט, וואו זיצט זאָנענ־טהאַל? זעהט איהר אָן דאָרטען א קרישטאַלענעם פּאַלאַץ מיט א גאָלדע־נעם דאך?—דאָרט זיצט זאָנענטהאַל”...

מיט א קלאַפּענדיג הארץ טרעט ער אריבער די שוועל פון דעם גאָלדענעם פּאַלאַץ... בעהאַנגען פון אויבען ביז אראָפּ מיט דימאַנטען און בריליאַנטען קומט איהם אקעגען “דער גאָט פון די ארטיסטען”, דער גרויסער זאָנענטהאַל. מיט א פנים פון א מלאך און מיט א שמייכעלע פון דער זונן אין א שענעם זומערדיגען פריהמאָרגען קוקט אויף איהם דער גאָט פון די ארטיסטען און שוישפּיעלער, דער גרויסער זאָנענטהאַל...

"רבונו של עולם! אָט דאָס איז ער, אָט דער גרויסער, גרויסער כישוף'מאכער? אך, ווי פּראָסט ער איז און ווי גוט און ווי זיס ער רעדט. גלייך ווי ס'איז גאָר ניט ער, אָט דער גרויסער, גרויסער זאַנענטהאל!" און זאַנענטהאל נעמט איהם פאר א האנד און פיהרט איהם אריין צו זיך אין די סאמע אינווייניגסטע חדרים פון דעם שענעם גרויסארטיגען פּאלאץ און זעצט איהם אוועק אקעגען זיך אויף א גאָלדענעם שטוהל. און ער פערהערט איהם שפּיעלען. און ער לויבט איהם אזוי שטארק, אז עס דרעהט זיך איהם אזש דער קאָפּ: "ניין. נישט אין אזעלכע ראָלען בעדארף ער ארויסטרעטען".—זאָגט צו איהם זאַנענטהאל אליין מיט דעם זעלבען לשון און מיט דעם זעלבען טאָן, וואָס דער דאָקטאָר לעוויוס האָט צו איהם געזאָגט דעם ערשטען אבענד פון זייער בעקאַנטשאַפט — "ניין. אזא פון גאָט געבענשטער טאלאנט דארף זיך ארויסבעווייזען אין מעהר ערנסטע קלאַסישע ראָלען"... אָבער פונקט דאָס אייגענע, וואָס דער דאָקטאָר לעוויוס האָט איהם געזאָגט, וואָרט און וואָרט.

"דאָקטאָר יוליוס לעוויוס" — האָבעןביידע אונזערע העלדען איבערגעלייענט א קליין שילדעל אויף א גרויסען הויכען טויער פון א גרויסארטיגען הויף מיט אייזערנע גראטעס, מיט הויכע בוימער, טאָפּאָלים, פון וועלכע עס האָט זיך ארויסגעזעהען א פעסטער ווייסער מויער, א בעל־הבתיש, א גביר'יש הויז, וואָס קוקט אויף אייך סטאַטעטשנע און סאָליד, און עס דאכט זיך אייך אוים, ווי עס רעדט צו אייך: "דאָ איז גוט. דאָ איז בעקוועם. דאָ איז רוהיג"...

— א רוח אין געלד'ס טאַטען אריין! — האָט זיך האָלצמאַן נישט געקאָנט איינהאַלטען, רעכט אויסגעשנייצט די נאָז אין א נייער נאָך קנאַקענדיגער פּאָטשילע און האָט א ציה געטהאָן דאָס גלעקעל.

קאַפּיטעל 79.

דער לעמבערגער מעצענאַט

פאַרהאַן מענשען, וואָס ניט אַלע מאָל זענען זיי גלייך. עס בייט זיך ביי זיי זייער אויסזעהן, זייער פיזיאָגנאָמיע. אָט האָט איהר זיך מיט זיי בעגעגענט אין דרויסען, האָבען זיי, דאכט זיך, געהאט איין אנדער פּנים, און אָט טרעפט איהר זיי ביי זיך אין דער היים, האָבען זיי שוין ווידער גאָר איין אנדער פּנים.

אז אונזערע איינגעלאדענע געסט, האָלצמאַן און ראַפאַלעסקאָ, זענען אריינגעקומען צום דאָקטאָר לעוויוס, האָבען זיי איהם כמעט נישט דערקענט. וואו איז אהינגעקומען זיין ברייט געלעכטערעל אויף זיין פריינדליך פּנים? וואו איז אהינגעקומען זיין רעדען אָהן איין אויפהער און אָהן איין אָפּשטעל? עפּעס איז ער דאָ ביי זיך מעהר סאָליד, געזעצט, שטרענג און איינגעהאלטען. און קלענער איז ער עפּים געוואָרען. מיט א קאָפּ ניעדריגער. גאָר ניט דער מעצענאַט, וואָס אין טהעאטער. גאָר־גאָר ניט דער דאָקטאָר לעוויוס, וואָס אויף דער גאַס.

מע קאָן ניט זאָגען, אז דער דאָקטאָר לעוויוס זאָל זיי האָבען צוגענומען ניט פריינדליך. אדרבה. ער האָט אליין זיי געהאָלפען אראָפּנעמען פון זיך די אויבערשטע מלבושים, אריינגעפיהרט זיי צו זיך אין א גרויסארטיגען קאבינעט, פול מיט ביכער פון אונטען ביז ארויף צו דער סטעליע. בעזעצט האָט ער זיי אין צוויי הויכע ווייכע פאָטעלען און העפליך מיט זיי א שמועס געגעבען וועגען

גען זעהר נישט קיין אינטערעסאַנטע זאַכען: וויא געפעהלט זיי די שטאָדט לעמבעריג? וואָס זאָגען זיי אויף דעם וועטער? און נאָך כדומה אזעלכע נישטיגע טרוקענע געשפּרעכען, וואָס מע בענוצט זיי פון יוצא וועגען כמעט אין יעדען אריסטאָקראַטיש הויז, וואָרהין מע לאַדעט אייך אײן אָפיציעל אויף א מיטאָג און דער טיש איז נאָך נישט פאַרטיג, און מע בעדאַרף זיצען און הונגערן, און רעדען איז נישטאָ פון וואָס. דער בעל־הבית קוקט דאַמאָלס אויף אייך, ווי אויף דער עלפטער מכה פון מצרים, און טראַכט זיך: "א סקוטשנער גאַסט דאָס איז. מע דאַרף זיך מיט איהם ניאַנטשען"... און דער גאַסט קוקט אויף'ן בעל־הבית און פרעגט זיך אליין: "וועלכער רוח האָט מיך אהערגעבראַכט, איך זאָל הונגערן? נישטאָ דענן ביי מיר אין דער היים קיין וואָרעמס, צי וועלכע גוטע יאָהר?"... אייער שטימונג ווערד א ביסעל וויכערשט דאַמאָלט, ווען דער בעל־הבית טהוט זיך א חאַפּ אויף, בעט אייך אריין צום געדעקטען טיש און שטעלט אייך פאָר פאַר דער אויסגעפּוצטער פריינדליך שמייכלענדער ווירטהין, און מע זעצט אייך אוועק אויבענאָן ביי דער רעכטער האַנד, נעבען דער אויסגעפּוצטער פריינדליך שמייכלענדער ווירטהין, און מע גיסט אייך אָן דאָס ערשטע גלעזעל, און מע רוקט אייך צו דאָס פערבייסען, און מאכלים קוקען ארויס פון די טעלער און שמייכלען צו אייך און שמעקען אייך, און איהר הויבט אָן סוף כל סוף אריין אין אייער ראָל.

פערבראַכט אין נישטיגע טרוקענע געשפּרעכען אקעגען א האַלבע שעה, איז דער דאָקטאָר לעוויוס אויפגעשטאַנען מיט זיינע איינגעלאַדענע געסט, דורכגעפיהרט זיי דורך א גאַנצע רייהע פון גרויסע ברייטע הויכע חדרים, גרויסאַרטיג אויפגעפּוצט מיט זעהר רייך מעבעל, שווערע פּאַרטיערען, הויכע גלענצענדיגע שפּיעגלען און צו געפיהרט זיי צום געדעקטען טיש. נאָר אָנשטאַט איין אויסגעפּוצטע פריינדליך שמייכלענדע ווירטהין, האָבען זיי געטראָפען אויבענאָן בײ'ם טיש איין אלט גרייז־גרוי בעשעפעניש מיט איין איינגעקנייטשט געלפּנים, וואָס האָט געהאַפּט דעם אָפּבליק פון א גוט איינגעזויערטע קיסליצע.

— מיין מוטערכען. — האָט א זאָג געגעבען צו זיי דער דאָקטאָר לעוויוס, נאָכדעם ווי ער איז צוגעגאַנגען צו איהר און א קוש געגעבען איהר אין האַנד אריין.

די "מוטערכען", א יודינע מיט א פּאַריק, אין א זיידען קלייד, מיט בריליאַנטענע אויירינגען און מיט גרויסע פּערל, האָט זיי ביידען קוים־קוים מזכּה געווען מיט איין קוק. דאָס איז געווען אזא קאַלטער קוק, אז ס'איז אין זיי פערקיהלט געוואָרען אינוויינינג דער מאַמעס מילך. "אָן־אַלטע מכשפה" — האָבען א זאָג געטהאָן האָלצמאַנ'ס שאַרפע שפּיציגע אויגען צו זיין יונגען פריינד. און ביידע, רעכט אויסגעהונגערט, האָבען זיך אוועקגעזעצט צום טיש, נישט געלאָזט זיך לאַנג בעטען און גענומען שטילען דעם הונגער, בעטראַכט בעת־מעשה דעם דאָקטאָר לעוויוס און נישט געקאָנט זיך גענוג אָנקוקען אין זיין פיזיאָנאָמיע, וואָס האָט בעקומען דאָ שוין ווידער גאָר איין אַנדער אויסזעהען. עפּים איז יאָ געווען אויף זיין פּנים א שמייכעל. נאָר דער שמייכעל האָט אויסגעזעהן גיכער וויא א פערקרי־

מענטש פון א מענשען, וואָס דאַרף זיך אָט־אָט אוועקזעצען ארויסנעהמען א צאָהן. אָט דאכט זיך, נעמט ער זיך אָן מיט אלע כחות, פערוואַרפט דעם קאָפּ, מאכט צו די אויגען און עפענט אויף דאָס מויל: "נא, ציה, שלעפּ, רייס, טהו וואָס דו ווילסט"...

אזוי האָט אויסגעזעהן דער דאָקטאָר. און די "מוטערכען"? זיי האָט זיך געדאכט, אז זי טראכט זיך: "צו וואס האָט ער געבראכט אהער אָט די שלים־מזל'ען?"... ניין. עס איז ניט געווען קיין שום שטאָף אויף צו רעדען. און דאָס, וואָס מע האָט גערעדט, האָט זיך ניט געקלעפּט. ווען ניט דאָס קלאַפּען פון די גאָפּלען און מעסערס איבער די טעלער, וואָלט מען געקאָנט הערען יעדען שלונג, מיט וועלכען אונזערע געסט האָבען זיך ווי געוואָרגען. אזוי גרויסארטיג שטיל איז צוגעגאנגען דער מיטאָג. עס איז געווען באמת א חיות און א פרייד, ווען דער דאָקטאָר איז אויפגעשטאנען פון טיש, א קוש געגעבען דער "מוטערכען" אין האנד און אריינגעגאנגען מיט זיי צוריק צו זיך אין קאבינעט אריין.

דאָ האָט דער בעל־הבית אפגעשלאָסען א שיפלאָד פון'ם שענעם שרייבטיש און ארויסגענומען דריי פערשיעדענע סיגארען פון דריי פערשיעדענע שאכטלען. האָלצמאנ'ס שארפע אויגען האָבען מיט'ן קוק אָפּגעשאצט, אז די דריי סיגארען זענען פון דריי פערשיעדענע סאָרטען: בעסערע, ערגערע און גאָר פּאסקודנע. די "בעסערע" האָט דער בעל־הבית גענומען זיך. די "ערגערע" האָט ער געגעבען ראָפאלעסקאָ'ן. און "גאָר די פּאסקודנע" האָט ער אונטערגעטראָגען האָלצמאנ'ען.

ביי'ם פערוויכערען, האָט זיך ארויס־בעוויזען, אז האָלצמאן איז א מבין אויף סיגארען, ווארום ער האָט זיך שטארק פערקרימט און עס האָט איהם אָנגעהויבען שטיקען אויף צו הוסטען. וואָלט האָלצמאן ניט געהאט געקומען אהער מיט א געוויסען ציעל און ניט האָבען קיין בעזונדערען ארויסקוק, עה־הע, וואָלט זיך דער דאָזיגער מעצענאט פון איהם נישט גענארט פאר אזא כבוד. האָלצמאן וואָלט זיך ניט געפּוילט און וואָלט איהם א פרעג געגעבען, וואו האָט ער דערטאפּט אזא "שטינקאדאָרוס־ציגאר", פון יענע סאָרט ציגארען, "וואָס פערקויפען זיך אויף'ן וואגאָן" און וואָס זענען געמאכט געוואָרען אויף צו "סמ'ען פליעגען". נאָר אזוי ווי אָט דער וויזיט האָט געהאט א געוויסען צוועק, האָט האָלצמאן זיך אנגענומען מיט כח רויכערען די ציגאר פון'ם דריטען סאָרט, הוסטען אויף דערשטיקט צו ווערען און דערצו נאָך אויסהערען פון'ם דאָזיגען מעצענאט א גאנצע לעקציע איבער "קונסט", וואָס יענער האָט זיך גענומען לייענען גאָר איבעראנייעס פאר זיין יונגען פריינד ראָפאלעסקאָ.

"ווידער א מאָל דאָס אייגענע ליעדער, סע שלאָגט שוין צו דער גאל". — האָט זיך געטראכט האָלצמאן. — "אבער א מאָל קונסט און ווידער א מאָל קונסט, און קלאסישע ראָלען, און וויען — ביי אונז אין וויען... און זאָנענטהאל — אט זוער זאָנענטהאל... ער האָט איהם קוים דערטאפּט, אָט דער דייטש. און דער דאָזיגער נארישער "יאט" קוקט איהם אין מויל אריין, מיינט, ס'איז תורת לאָקש. א מעשה ביז מאָרגען. מע דאַרף איהם געבען א פּאָהר אריין מיט'ן דישעל אין גאניק אריין, וועט דאָס נעמען א סוף".

— האָט קיין פּאראיבעל נים, רב דייטש, איך בין א פּראָסטער הי־וקיים און פערשטעה ניט קיין חכמות. איהר זאָגט, אז דער "יאט" טאָר ניט שפּיעלען אין די שטארקע ראָלען, וואָס ביז אהער, אז ער דארף שטודירען. וויען, זאָגט איהר, דארף ער זעהען. מהכתיתי, א'יהר זענט אפשר גערעכט. פרעגט זיך אבער: ווי קומט די קאץ איבער'ן וואסער? איהר האָט דאָך געהערט מסתמא, דאָס שפּריכוואָרט: "אז ס'איז ניטאָ קיין פינגער, קאָן מען קיין פייג ניט שטעלען?"

ביי די ווערטער האָט האָלצמאַן געגעבען א וואונק מיט איין אויג צו זיין יונגען פריינד — ער זאָל איהם קומען צו־הילף.

ראפאלעסקא אבער — צי ער האָט איהם ניט פערשטאנען, צי ער האָט זיך געמאכט, אז ער פערשטעהט ניט — איז איהם צו־הילף ניט געקומען. ארויסגעווארפען געווען האָלצמאנ'ס האָפנונגען אויף דעם דאָזיגען מעצענאט... און דער מעצענאט האָט זיך געגעבען א חאַפּ אויף פון'ם אָרט, ווי איין אָפּגעבריהטער:

— פּארדאָן! דעם בריעף מיינט איהר, וואָס איך האָב אייך צוגעזאָגט צו מיין פריינד זאָנענטהאל? די רגע. איין מאָמענט.

אומזיסט האָט איהם האָלצמאַן געוואָלט בערוהיגען, אז דער בריעף מעג זיין אויף שפּעטער. אומזיסט האָט זיך האָלצמאַן עטליכע מאָל אומגעקעהרט צו זיינעם. אומזיסט האָט ער איהם געגעבען א קאפּוליער אָנצוהערעניש, אז "עס דארף קאָסטען אונגעהייער די נסיעה"... אז "עס וועט זיי ניט סטייען קיין מאָדעם"... אז ביי זיי איז "געצעהלטע גראָשענס"... דער דאָקטאָר לעוויוס איז געווען טויב צו אָט דיא אלע אָנצוהערענישען, טויב ווי די וואנד.

דערזעהן, אז סע האַלט שמאָל, האָט האָלצמאַן א פרוב געגעבען ארויס מיט קלאָרע דבורים. אָבער טאקי נישט מעהר ווי א פרוב געגעבען, ווארום אײדער האָלצמאַן האָט נאָך געעפענט דאָס מויל צי געבען א רעד וועגען געלד, האָט דער דאָקטאָר לעוויוס שוין איבערגעגעבען איהם דעם אָנגעשריעבענעם בריעף, געקוועטשט ביי דער האנד, א קלונג געגעבען צום דיענער און בעוויזען אויף די "הערנער", אז זיי ווילען געהן, און איז אויפגעשטאנען און האָט זיי גאנץ העפליך בעגלייט ביז דער טהיר:

— היינט איז אייער לעצטער גאסטראָל. היינט זעהען מיר זיך אין טהעאטער. געוויס זעהען מיר זיך. ווערען מיר שוין רעדען פון אלסדינג. פון אלסדינג. אדיעאו. אויף וויעדערזעהען. איך דאנק אייך זעהר און זעהר פאר'ן וויזיט. אדיעאו. אויף וויעדערזעהען.

קאפּיטעל 80

די לעצטע גאַסטראָל אין לעמבערג

דיא לעצטע פאָרשטעלונג פון דער בעריהמטער בוקארעשטער טרופּפּע פאר זייער אָפּפאָהרען פון לעמבערג איז אָבגעלאָפען נאָך מיט מעהר "קלאַפּ", מיט מעהר פראכט און גלאנץ, ווי די ערשטע פאָרשטעלונגען. עס האָט זיך איינגעגעבען א געראָטענער, א זעלטענער ספּעקטאקעל. אלע שפּיעלער זענען געווען אויף זייערע ערטער. דער רעזשיסער האָט נישט בעדארפט צו שווויצען. דער דיריזשאָר האָט נישט בעדארפט צו האקען האָלץ. דער סופלער דאָט נישט געהאט, וואָס צו טהאָן. אלעס איז געגאנגען, ווי

אויף פּוטער. די אַקטיאָרען פון ביידע טרופּעס האָבען זיך אין דעם אָבענד ווי צענויפגעזונגען, און אויף זיי אַלעמען האָט מאַיעסטעטיש געשוועבט און געוועלטיגט דער גייסט פון דעם יונגען קינסטלער.

ראַפּאַלעסקאָ האָט אַליין געפיהלט, אַז היינטיגען אויפדערנאַכט איז ער ביי זיך אין דער היים. ווי נישטיג און אומגעלומפּערט־נאַרריש דאָס שטיק איז ניט געווען, האָט זיך דאָך געפיהלט אין׳ם שפּיעלען אַ זעלטענער אַנסאַמבל. אמת׳ע עסטעטיקער האָבען הנאה געהאַט. קלענערע מבינים זענען געווען אויסער זיך. און דאָס גרויסע פּובליקום איז אַרויס פון די כלים און צעטראָגען דאָס טהעאַטער: "ראַ־פּאַ־לעס־קאָ ! ראַ־פּאַ־לעס־קאָ ! "

און ראַפּאַלעסקאָ האָט צוליעב געטהאָן דעם עולם און האָט זיך בעוויעזען פאַר׳ן פּובליקום נאָך אַ מאָל און נאָך אַ מאָל. און נישט אַליין, נאָר מיט דער בעריהמטער לעמבערגער פּרימאַדאָנאַ, וואָס האָט געטיילט מיט איהם דעם טריאומף פון דעם דאָזיגען אָבענד. אַלע מאָל, ווען ראַפּאַלעסקאָ האָט זי אָנגענומען ביי דער האַנד, האָט זי געפיהלט אַ ציטער איבער׳ן לייב: "דער בחור איז מיינער... ער וועט שוין געהן ביי מיר אין חדר אריין".. אַזוי האָט זיך געטראַכט הענריעטא שוואַלב און האָט ברייט געשמייכעלט מיט אַלע איהרע ווייסע ציינער און מיט אַלע פאַלשע שטיינער, וואָס זי האָט זיך אָנגעקויפט די לעצטע צייט.

אויף איהר קוקענדיג, האָט אויך אָנגעקוואָלען איהר ברודער דער מראַגיק. פאַר דעם דאָזיגען נפש האָט זיך געעפענט אַ גאָלדענע גרוב אין אַלע גליקען זענען געקומען מיט אַמאָל : ערשטענס, ווערד ער פּטור פון אַט דעם בלוטזויגער נעצעל בן געצעל. צווייטענס, האָט מיט איהם דער דירעקטאָר האָלצמאַן צוגעשלאָגען אַ "יד", אַז זיי ווערען שותפים און עפענען אינ־צוויישען איין אייגענעם משא־ומתן, אַ טהעאַטער אונטער זייערע ביידענס נעמען : "האָלצמאַן, שוואַלב עט קאָמפּ". און וויפיעל איז ווערטה אַט דאָס, וואָס ער פּטר׳ט אַ האַרב פון דיא פּלייצעס ?... ער מיינט דאָס זיין שוועסטער יענטעל, אָדער הענריעטא, וואָס האָט זיך איהם אויסגעוויעזען, אַז זי האָט דעם "יאַט" פריטשמעליט דעם קאָפּ ווי עס געהער צו זיין. "נישקשה פון אַ שידוך — האָט ער זיך געטראַכט און מיט ביידע הענד זיך געווישען דאָס רויטע פּנים. — מיינע קאָללעגען די בעהעלפערס וועלען צעזעצט און צעפּיקעט ווערען פאַר קנאה, און מיין דירעקטאָר "יאָקעל בן פלעקעל", ווי האָלצמאַן רופט איהם, וועט אם־ירצה־השם בעקומען אַ שענע "פּאָפּלעקציע"...

— וואָס קוקט איהר אַלע מינוט אין שפּעלטעל אריין און ווערען זוכט איהר?

— האָט שוואַלב אַ זאָג געטהאָן צו זיין נייעם שותף האָלצמאַן, וואָס האָט זיך אַרומגעדרעהט הינטער די קוליסען אַ צעטראָגענער און פערקוקט אַלע מינוט אין טהעאַטער אריין, געזוכט עמיצען מיט די אויגען.

—דעם נעכטיגען טאָג — האָט איהם האָלצמאַן געענטפערט און נישט אויפגעהערט צו פערקוקען אין פּאַרטער אריין.

דאָס האָט ער געזוכט דעם דאָקטאָר יוליוס לעוויוס, וואָס האָט זיי צוגעזאָגט קומען אין טהעאַטער צו דער לעצטער פאָרשטעלונג, און איז נישט געקומען. אונזער האָלצמאַנ׳ען האָט די דאָזיגע מעשה אַזוי אויפגערעגט, אַז ער האָט

דעם גאַנצען אויפגעטראַכט ניט אויפגע־הערט צו שעלטען מיט דער חלירע און מיט כף־הקלע און מיט אַנדערע קללות אַלע דאָקטוירים מיט אַלע דייטשען מיט אַלע מעשענאַטען פון דער גאַנצער וועלט.

— וועמען בעגעשט איהר דאָס אַזוי געשמאַק? — זענען חברה אַקטיאָרען נייגיעריג געווען צו וויסען.

— דאָס האָב איך מיך דערמאָנט אַן מיינעם אַ פעטער, אַ שניידער, וואָס איז כל־ימיו געווען אַ קבצן, האָטש ער פלעגט נעמען יתור... ער איז שוין אויף דער אמת'ער וועלט, דער זכות פון זיינע געלאַטעטע מלבושים זאָלען איהם ביי־שטעהן.

פאַר חברה אַקטיאָרען איז אָבער דער תירוץ געווען נישט קיין תירוץ. האָבען זיי אָפּגעטראָגען צו זייער דירעקטאָר אין די אויהרען אַריין, אַז דאָ איז עפּיס נישט גלאַטיג. אַז דער "קנאַקער" פון בוקאַרעשט (האָלצמאַן) איז עפּיס זעהר "פאַרהאַלעפּירעווט", צעטראָגען הייסט עס. וואָס קאָן עס זיין?...

געצעל בן געצעל האָט זיי אויסגע־הערט מיט אָראָפּגעלאָזטע אויגען און זיך קוים איינגעהאַלטען פון אַ שמייכעל טהון:

— פאַרהאַלעפּירעווט? — האָט ער זיך געטראַכט. — איהר זענט גרויסע בהמות. פאַרהאַלעפּירעווט וועט ער ערשט זיין מאָרגען, אַז ער וועט דאַרפען אויעקפאָהרען פון דאַנען... אָט וועט איהר מאָרגען עפּיס זעהן אַ שענס...

* * *

אויף מאָרגען איז געווען אַ שענס. אַזעלכס, וואָס אין לעמבערג האָט זיך נאָך ניט געטראָפען זינט לעמבערג איז אַ שטאָדט, זינט עס עקזיסטירט דאָרט אַ יודיש טהעאַטער און זינט געצעל בן געצעל איז דאָרט אַ דירעקטאָר. מע האָט איהם צענומען דאָס גאַנצע חדר, אומר גליקליך געמאַכט. מע האָט אַרויסגע־נאַרט ביי איהם, ערשטענס, די פּרימאַ־דאָנאַ — אַזאַ פּרימאַדאָנאַ! — און אין איין גאַנג האָט מען צוגענומען אויך איהר ברודער, דעם וואַגאַבונד, מיט נאָך איין אַקטיאָר, בעני גאָרגעל, אַ זעלטע־נער סופלער! און אַפילו די מאַדאַם טשערניאַק, בריינדעל קאָזאַק, איז אויך מיט זיי נעלם געוואָרען צו אַל־די שוואַר־צע יאָהר.

— וואָס טהוט מען איצט? — האָט זיך נעבאַך געצעל בן געצעל געקלאָגט און געוויינט פאַר'ן איבעריגען ביסעל אַקטיאָרען. — האָטש נעם שלים צו דאָס טהעאַטער, אָדער לייג זיך אוועק און נעם איין אַ מיתה־משונה!

— נישט אַנדערש! — האָבען איהם געטרייסט די איבערגעבליבענע אַקטיאָ־רען און האָבען זיך דערוויל אוועקגע־לאָזט אין קאַפּפע מאַנאַפּאַל פאַר גרויס הארצוועהטיג האַפּען אַ קערטעל. און דער דירעקטאָר פון לעמבערגער טהעאַ־טער האָט גענומען די פיס אויף די פּליי־צעס און האָט זיך אוועקגעלאָזט נאָך די אַנטלאָפענע קיין וויען און קיין בוקאַ־רעשט, און פון דאָרט, אַז מע וועט דאַר־פען פאָהרען ווייטער, וועט ער פאָה־רען. "זאָל זיין נאָמען ניט הייסען געצעל, אויב ער וועט זיי ניט פאַקען! סיידען ס'איז ניטאָ קיין גאָט אויף דער וועלט"...

סוף צווייטער טהייל

דריטער טהייל

קאַפּיטעל 81.

דיא ביאָגראַפיע פון דיא שוואַלבען

דאָס שותפות פון אונזערע בעריהמטע קאָמפּאַניאָנען, האָלצמאַן עט שוואַלב, איז למשל געשלאָסען געוואָרען אין דער שענער לוסטיגער שטאָדט וויען גאַנץ יום־טוב'דיג.

דאָס איז געווען אין איינער פון יענע וויענער קאַפּערסטאַראַנען, וואָס זענען אַפּילו ווייט פון דעם נאָמען "ערשטקלאַסיגע", נאָר מע קאָן דאָרטען פון דעסטוועגען אין א זייטיגען צימער, ביי א גלאָז פּילזנער ביער מיט גוטע וואורשטלעך, זיך גאַנץ פיין אונטערהאַלטען.

פערקליבען האָבען זיך אהין אונזערע צוויי שותפים גאַנץ אליין און האָבען אָפּגערעדט צווישען זיך אלע פּרטים, אויסגעאַרבייט אלע תנאים, א פּונקט נאָך א פּונקט:

1) האָלצמאַן און שוואַלב עפענען א טהעאַטער אונטער'ן נאָמען: "האָלצמאַן, שוואַלב עט קאָמפּ".

2) די דירעקטאָרען פון'ם טהעאַטער זענען זיי ביידע: האָלצמאַן און שוואַלב.

3) ביידע דירעקטאָרען לייגען אריין אין שותפות אריין: שוואַלב — זיין שוועסטער הענריעטאַ, אלס פּרימאַדאָנאַ, און האָלצמאַן — דעם בעריהמטען אַרטיסט, לעאָ ראַפּאַלעסקאָ, אלס ערשטען ליעבהאַבער.

4) אלע פערדיענסטען, וויפיעל ס'וועט זיין אחר נכיון הוצאות, וועלען געטיילט צווישען ביידע דירעקטאָרען אויף דער העלפט, חצי שלי וחצי שלך.

5) שפּיעלען טהעאַטער זענען די דירעקטאָרען ניט מחויב, נאָר די אַקטיאָרען אליין. סיידען עס טרעפט, עמיצער פון די אַקטיאָרען ווערד קראַנק אזוי שטאַרק, אז ער קאָן שוין ניט ארויסטרעטען אויף דער ביהנע. דעמאָלט געהער דעם קראַנקען אַקטיאָר'ס חלק פערדיענסט צו די דירעקטאָרען.

6) אלע אַקטיאָרען אַרבייטען ביי זיי אויף מאַרקעס. דאָס הייסט, וויפיעל עס בלייבט ריין פערדיענסט פון'ם אָבענד, נעמט אראָפּ די דירעקציע זיך קודם די ערשטע העלפט, און די איבעריגע העלפט ווערד איינגעטיילט צווישען די אַרטיסטען חלק כחלק, יעדען נאָך זיין ווערטה, חוץ ראַפּאַלעסקאָ און די פּרימאַדאָנאַ, וועלכע בעקומען יעדער צו צוויי חלקים.

7) א מכה דאַרף עמיצער פון די אַקטיאָרען וויסען, וויפיעל די דירעקציע פערדיענט, אָדער וויפיעל, חלילה, זי דערלייגט.

8) דער קאַסירער פון'ם געשעפט דאַרף זיין...

דאָ איז ארויסגעקומען צווישען די דירעקטאָרס א שטיקעל מחלוקת. יעדער פון די צוויי האָט, נאַטירליך, געוואָלט זיין נעהענטער צו דער שיסעל. דער דאָזיגער סכסוך איז אָבער גיך אויסגעגליכט געוואָרען דורך א המצאה פון האָלצמאַנ'ען: אז ביי דער קאַססע אין טהעאַטער דאַרף זיצען שוואַלב, ווייל ער איז א מענטש, וואָס איז שווערליך אויפ'ן געזים; דערפאַר אָבער אלע הוצאות, געלדער, חשבונות און רעכנונגען דאַרפען געהן דורך האָלצמאַנ'ס האַנד.

און נאָך איינגע ניט זעהר וויכטיגע פּונקטען זענען אויסגעאַרבייט געוואָרען.

און אלע פיינטשיק, מיט א שכל און מיט א גאנג. אויסארבייטען פונקטען מעג מען פרעגען ביי האָלצמאַנ'ען. ער האָט געהאט אויף זיך, נישקשה, א גוטען רבין, שטשופאַק האָט ער געהייסען, ימח שמו זאָל ער ווערען!

אפגעפאַרטיגט זיך מיט אלע פונקטען, האָט האָלצמאַן א קלונג געגעבען, געהייסען דערלאנגען א טינט און פעדער מיט א בויגען פאַפּיער אויף צעשרייבען זיך, מאַכען א קאָנטראַקט, און א זאָג געטהאָן צו זיין שותף גאַנץ ברייטליך:

— נו? א דונגער זעצען זאָ, מען זיך און "געריבען" זאָל ווערען!

— איך? — האָט איהם שוואלב אפגעענטפערט מיט תמימות או, אפגעשטופט פון זיך דאס טינט און פעדער.

— איך האָב, ווי איהר זעהט מיך א יודען, זינט איך לעב קיין פען נישט געהאלטען אין האנד אפילו.

— טאַקי באמת? — האָט איהם האָלצמאַן איבערגעפרעגט מיט כלומרשט זעהר א פערוואונדערט פנים. — ווי קאָן דאָס א מענטש ניט שרייבען עטליכע ווערטער האָטש־בי אויף אונזער לשון, איך מיין, אויף פּראָסט יודיש?

— פון וואַנען? — האָט זיך שוואלב גאַנץ ערנסט פערענטפערט פאר זיין נייעם שותף. און מחמת ער האט געהאלטען שוין ביי'ם דריטען גלאָז ביער, האט זיך די צונג געפיהלט ביי איהם אויפגעבונדען, און ער האָט אנידערגעלייגט פאר האָלצמאַנ'ען פון זיך א גאַנץ שענע ביאָגראַפיע, וועלכע מיר געבען דאָ איבער אין גאַנץ קורצע ווערטער:

״אליין איז ער געבוירען געוואָרען — ער ווייסט ניט וואו, און געוואַכסען א יתום — ער ווייסט ניט פון וועמען. דאָס הייסט, אייגענטליך, זענען זיי געוועזען דריי יתומים: ער און זיינער אנ'עלטערער ברודער, ניסעל הייסט ער, דער וואָס איז איצט אין לאָנדאָן. און א חוץ דעם, א קליין שוועסטערעל, יענטעל, אָט די פּרימאַדאָנאַ טאַקי, וואָס מע רופט זי איצט הענריעטא. האָבען זיי זיך געוואלגערט, הייסט עס, אלע דריי, יעדער בעזונדער אויף אן אנדער מיסט, ביז גוטע מענטשען האָבען אויף זיי רחמנות געהאט און מע האָט זיי יאַקאָש צעשטערכעט, דעם אהער, דעם אהין. איהם מיט זיין ברודער ניסעל האָט מען אפּגעגעבען צו א בעקער, זיי זאָלען ארומטראָגען אייערינע בייגעל. איז זיי נישט געווען צום הארצען די מלאכה, האָבען זיי זיך בעסער גענומען צו ציגאַרען. ביי ציגארען פערדיענט מען מעהר. דאָס הייסט, פון ציגארען האָט מען אויך מכות מיט בכורות. א שטיקעל גליק האָטש, וואָס ער, איזאַק שוואלב, האָט פון תמיד אָן געהאט א טאלאנט צום שפּיעלען. אז ס'איז געקומען פּורים, פלעגט ער מאַכען געלד... הקיצור, זיי אינצווייען האָבען זיך ווי עס איז אויסגעשלאָגען זייערע הוצאות. דאָס הייסט, נאַקעט און באָרוויס און הונגעריג אויך, נאָר דער וועלט האָבען זיי ארויסגעשטעלט א פייג. שלעכט איז נור געווען אָט דאָס נאַכוועהניש, דאָס שוועסטערעל. וואָס טהוט מען מיט א מיידעל? האָבען זיי זי אפּגעגעבען דינגען, בעשטעלט, הייסט עס, אויף אנ'אָרט. פאַר'ן שטיקעל ברויט, אבי אראָפּגעפּטר'ט א האַרב. האָבען זיי אָבער געהאט מיט איהר צרות און צרות. אלע דריי וואָכען האָט זי געביטען דיא ערטער. ווארום זיא איז, צו זייער שלים־מזל, פון קינדווייז אויף געווען א געראָטען מיידעל. דאָס הייסט, ניט אזוי געראָטען אין שכל, וויא אין שענקייט. און דאָס רוב בעלי־בתים האבען א טבע, ס'זאָל אויף זיי קומען א מגפה, אז זיי דערזעהען א שעהן מיידעל, ווערען זיי דיא כפרה... וואָלט האָטש זיין עלטערער ברודער ניסעל געווען אין דערתיים, וואָלט ער זיך מיט זיי ארענטליך אפּגערעכענט. זיי וואָלטען שוין פערזאָגט קינדס־קינדער.

"וואָרום מיין ברודער ניסעל — זעהט איהר מיך ? בין איך א הונט א קעגען איהם !" — האָט זיך איהם אָבער פערגלוסט, זיין ברודער ניסעל הייסט עס, אוועקלאָזען זיך אין אלדי שווארצע יאָהר קיין לאָנדאָן, און דוקא צופוס, צוגעזאָגט שרייבען בריוולעך, אלע וואָך א בריוועל. צום סוף — ווער ? וואָס ? אוועקפאָהרען און פערגעסען דעם זיי־געזונד. ערשט ווען האָט ער זיך דערמאָנט שרייבען ? העט־הערט ! אז ער, איזאק שוואלב, איז שוין געוואָרען אן אקטיאָר פון שטארקע טראגישע ראָלען און זיין שוועסטערל— א פרימאדאָנא ביי אָט דעם יאָקעל בן פלעקעל. נו, פרעגט זיך : ווען האָט ער, שוואלב, צייט געהאט אויסלערנען זיך שרייבען ?..."

אויסגעהערט דיא דאָזיגע אינטערעסאנטע ביאָגראפיע פון זיין אָפּגעהערציגען שותף, האָט אונזער האָלצמאַן איהם געמוזט מודה זיין, אז ער איז פאָלקאָם גערעכט. ער אליין, האָלצמאַן הייסט עס, קאָן אויך שרייבען אייגענטליך נור דעמאָלט, ווען קיינער זעהט ניט. נאָר אז מע וויל שמועסען דאָס אייגענע צוריק, צו וואָס דארף מען אינגאנצען דאָס שרייבען ? — ביי דיא ווערטער האָט האָלצמאַן צעריסען דעם ריינעם בויגען פאַפּיער אויף דער האלב און האָט זיך אָנגערופען צו זיין שותף :

— אין דער ערד מיט'ן קאָפּ אלע פאַפּיערען מיט אלע צעשרייבעכצען ! "ניט דער וועכסעל צאָהלט, דער מענטש צאָהלט". לאָמיר זיך געבען די האנד תקיעת־כף, אז אלסדינג, וואָס מיר האָבען דאָ אָפּגערעדט, זאָל זיין קדוש וטהור. און לאָמיר נעמען נאָך צו גלעזלעך ביער און לאָמיר זיך צעקושען אין די פּיסקעס: לחיים ! לאָז גאָט געבען, ס'זאָל זיין מיט מזל און מיט גליק !

— לחיים ! לחיים ! לאָז גאָט געבען, ס'זאָל זיין מיט הצלחה און מיט אלדאָס גוטס.

— אָמן.

— אָמן. אָמן.

קאַפּיטעל 82

דער ערשטער וויזיט צום גרויסען זאָנענטהאַל

געקומען אהיים, א ביסעל אונטער'ן גלעזעל, האָבען אונזערע שותפים ניט אויסגעזאָגט קיינעם, אז זיי האָבען געשלאָסען צווישען זיך אזא איין ערנסט געשעפט. זיי האָבען זיך נור גענומען שטודירען די שטאָדט וויען און נאָכזוכען א לאָקאל אויף א יודיש טהעאטער. זיי האָבען זיך אָבער גיך ארומגעקוקט, אז זייער טרחה איז אומזיסט. וויען איז נישט קיין שטאָדט און דיא וויענער יודען זענען קיין יודען ניט. "יודען, — אזוי האָט געזאָגט האָלצמאַן, — וואָס קאָנען זיך בעגעהן אָהן א שום יודיש טהעאטער, יודען, וואָס אָדער זיי לויפען הערען זאָנענטהאל'ען, אָדער זיי בעגניגענען זיך מיט א קאבארע, אָדער אזוי א שענקעל, וואו מע קלויבט זיך צענויף ביי א גלאָז ביער, מע רויכערט ציגארען און מע האָרכט זינגען : "חוה", אָדער "פרייטאָג אויף דער נאכט", און מע פלעסקעט בראוואָ און מע לעקט די פינגער — אזעלכע יודען מעגען געהאנגען ווערען אויף א בוים, אָדער געשאָסען ווערען פון א ביקס".

אזוי האָט זיך אויסגע'טענה'ט האָלצמאַן אויף זיין מענה־לשון און האָט אָפּגערעדט מיט זיין שותף שוואלב, מע זאָל א שפּיי טהון אויף דעם אויסגעפּוצטען וויען און בעסער אוועקלאָזען זיך צוריק אויף דער פּראָווינץ, איבער די קליינע שטעדטלאך אין'ם געבענשטען גאליציע, בוקאָווינע, רומעניע וכדומה אזעלכע מדינות, וואו יודען האָבען נאָך נישט גענאשט פון'ם עץ־הדעת, וואו דאָס פּובליקום לעקט זיך נאָך צו אָנקוקען יודישע אקטיאָרען, ווי [illegible]

לויפט זיך צעגויף, א שטייגער, קוקען אויף א בער, א עלעפאנט אָדער אויף א מאלפע...

דאָס איינציגע, וואָס האָט אויפגע־האלטען האָלצמאַנ׳ען אין וויען, איז גע־ווען זאָנענטהאל. "אַנ׳ארטיסט, וואָס פערמאָגט זיין אייגענס א מיליאָן, פער־דיענט, אז מע זאָל צוליעב איהם פער־ברענגען אין וויען אַנ׳איבעריגען טאָג״.

אזוי האט געזאגט האָלצמאן,נישט מחמת ער ווערד אזוי נתפעל פון מיליאָנען. "חס וחלילה! וואָס הערט האָלצמאַן א מיל־ליאָנער? ער האָט שוין געזעהן אויף זיין לעבען מילליאָנערען. ער האָט שוין מיט זיי גערעדט, געפאָהרען אין איין קארעטע און אויב איהר ווילט האָט ער מיט זיי געגעסען שוין ביי איין טיש אויך". (דאָס איז א וואונק אויף׳ן דאָק־טאָר "לעוויוס־לויתן" אין לעמבעריג). האָלצמאן, פערשטעהט איהר מיך, געהט מיט דעם גאנג, אז איין אקטיאָר, ווי זאָנענטהאל, וואָס האָט געקאָנט זיך ארויפארבייטען אויף א מיליאָן, נישט צעטרענצלען, נישט פער׳שכור׳ען און נישט פערשפּיעלען אין קאָרטען, איז גלאט ווערטה, מע זאָל איהם געהן זעהען".

און האָלצמאַן האָט אונטערגעפרישט די הלבשה, אויסגעגלעט דעם צילינדער־הוט, געקויפט זיך א פּאָר שפּאָגעל־נייע לאקירטע שיך, נייע הענטשקעס מיט א האלב־זיידענעם שירם, מיטגענומען מיט זיך דעם בריעף, וואָס דער דאָקטאָר לע־וויוס האָט זיי געגעבען, און האָט זיך אָנגערופען צום "יאט":

— נו, מיין טהייער שפּיעלפויגעל, מיט׳ן רעכטען פוס...

דאָ האָט זיך אפילו שוואלב דער שותף ארויסגעהאפּט, אז ער וואלט אויך א בעלן געווען מיטגעהן צו זאָנענטהאל׳ען. "וויבאלד אז מע שמועסט שותפות, איז דאָך ניט שייך". האָט איהם אָבער האָלצמאן אָפּגעהאקט די פליגעל: "אַזאַ! האָנדעלשאַפט איז קיין ברור־דערשאַפט. שותפות איז טאַקי שותפות, נאָר מע דארף וויסען, ווער צו וואָס עס פּאַסט"... שוואלב האָט ניט פערשטאַ־נען דאָס עקשנות: "ו.אָס איז ? עס וועט דענן קאָסטען טהייערער, אז זיי וועלען געהן זאלבעדריט ? צי ער וועט איהם אָפּבייסען א שטיקעל זאָנענ־טהאל?" — האָט איהם האָלצמאן געגע־בען צו פערשטעהן מיט א שבח: "אז יעדער מענטש דארף וויסען זיין שטאַט. לאָז אריין א דבר־אחר אין שטוב, קריכט ער אויף׳ן טיש"... האָט דאָס שוואלב׳ען שוין א ביסעל פערדראָסען און ער האָט איהם געגעבען אָנצוהערעניש, ער זאָל ניט פערגעסען, אז קודם איז די פּרימאַ־דאָנא הענריעטא שוואלב איהם א שוועסטער און ער, שוואלב, קעהר איהר אָן א ברודער... האָט זיך שוין האָלצ־מאן, פון זיין זייט, אָנגעצונדען, האָט זיך פערהוסט און האָט גאָר אָנגעהויבען רעדן צו איהם לשון־קודש: לא מעוקצך ולא מדובשך — קריך מיר ניט אויף׳ן בוידעם און דאָס מיר ניט אויף׳ן לייטער"...

פון דעם ענטפער דארפען מיר פער־שטעהן, אז אונזערע שותפים זענען זיך צעגויפגעגאנגען מיט זייערע כאראַק־טערען און געוואָרען אזוי אינטים, אז זיי זיינען גיך אריבער פון "איהר" אויף "דו". נאָר מיר קעהרען זיך אום צוריק צו אונזער ענין, דאָס הייסט, צום ערש־טען וויזיט ביי׳ם גרויסען זאָנענטהאל.

נישט ראפּאָלעסקא, נישט האָלצמאן האָבען ניט געקאָנט פערשטעהען וואָס איז די מעשה, וואָס אזא גרויסער זאָ־נענטהאל וואָהנט ניט אין קיין אייגענעם מויער, נאָר אין א האָטעל ? "מילא, א נאָש בראָט, אז ער וואלגערט זיך אויס אין אלע מיסטען, בעקענט זיך מיט זאָלע היהנער, קאָטשקעס, בעל־הבית׳טעס און וואנצען — זענען מיר דע־רויף

א ק ט י ע י א ו י ע ר ע ן. אָבער זאַנענטהאַל ? אין וויען ? סטיימש, נאָך א מאָל!"

דאָס זענען געווען האַלצמאַנ׳ס טענות, פאָהרענדיג מיט ראַפאַלעסקאַ׳ן אין א גאַנץ שענעם עקיפּאַזש צו זאַנענטהאַל׳ען. וויבאלד אָבער זיי זענען צוגעפאָהרען צום גרויסאַרטיגען האָטעל, וואו זאַנענטהאַל האָט געוואָהנט, און עס איז זיי אַרויסגעטראָטען אַקעגען עפּים איינער א בן־אָדם אין א ליווריע מיט גאָלדענע קנעפּ, אַזוי האָט האַלצמאַן באלד געביטען זיין מיינונג און האָט א זאָג געגעבען צו זיין יונגען פריינד ראַפאַלעסקאַ: "א רוח אין געלד׳ס טאַטען אריין!" און צום בן־אָדם מיט די גאָלדענע קנעפּ האָט ער געגעבען צו וויסען, אז זיי ווילען זיך זעהען מיט זאַנענטהאַל׳ען. די גאָלדענע קנעפּ האָבען בעטראַכט אונזערע ביידע פּאַרשוינען פון אויבען ביז אַראָפּ און געגעבען זיי צו וויסען אַז מיט זאַנענטהאַל׳ען קאָן מען זיך ניט זעהען. "פאַר וואָס, למשל?" — "ווייל זאַנענטהאַל נעמט נישט אויף". — "וואָס הייסט, ער נעמט נישט אויף?" — די דאָזיגע שאלה האָבען די גאָלדענע קנעפּ איבערגעלאָזט גאָר אָהן א שום תשובה און האָבען זיך געהאַט אויסגעדרעהט שוין אויף אַוועקצוגעהן. האָט זיך האַלצמאַן אָנגערופען מיט שטאָלץ, אַז זיי האָבען צו זאַנענטהאַל׳ען א בריעף פון זעהר א געהויבענע פּערזאָן, וואָס פערמאָגט אפשר ניט ווינציגער, ווי זיין בעל־הבית. לאָז ער נור ניט מיינען, אַז זיי זענען עפּים ווייס איך ווער, קודם זענען זיי אליין אויך ארטיסטען.

דאָ האָט האַלצמאַן זיך א נעם געטהאָן ביי׳ם צילינדערהוט און האָט אויסגעטהאָן א הענטשקע און באַלד אָנגעטהאָן צוריק און האָט מכבד געווען דעם בן־אדם פון דיא גאָלדענע קנעפּ מיט א זעץ אין פּלייצע די גאָלדענע קנעפּ זענען פון אַזאַ בענעמונג געוואָרען א ביסעל צעמישט. צוגענומען ביי זיי דעם בריעף, אַרויפגעגאַנגען אַרויף געלאָזט וואַרטען אונזערע וויזיטערס אויף די טרעפּ היבשע עטליכע מינוט און אַראָפּגעקומען צוריק מיט א קלאָרע ידיעה, אַז זאַנענטהאַל ענטשולדיגט זיך זעהר. ער האַלט איצט אין איינשטודירען א נייע ראָל. אויב זיי ווילען דורכאויס מיט איהם שפּרעכען, קאָנען זיי אַרויפקומען היינט אין טהעאַטער, הינטער די קוליסען, צווישען די אַקטען...

מעהר האָט מען נישט געקאָנט אַרויסציהען פון׳ם דאָזיגען נפש קיין איינציג וואָרט, מחמת איידער זיי האָבען געעפענט א מויל אויף צו רעדען, האָט דער בן־אָדם פון די גאָלדענע קנעפּ בעוויזען אונזערע וויזיטערס, אַז פון הינטען טראָגט ער די זעלבע גאָלדענע קנעפּ, וואָס פון פאָרענט.

— — — — —

— וואָס האָט זיך מיר גע׳חלום׳ט די נאַכט און יענע נאַכט און אלע נעכט פון א גאַנץ יאָהר, זאָל אויסגעהן צו זאַנענטהאַל׳ען מיט׳ן דאָקטאָר לויתן און מיט אלע מעצענאַטען פון דער גאַנצער וועלט. נאָר וואָס דען, מיין טהייער שפּיעלפויגעל ? פּתח שין — שאַ!

אַזוי האָט האַלצמאַן געזאָגט צו ראַפאַלעסקאַ׳ן, פאָהרענדיג צוריק אַהיים, און ביידענס פּנים׳ער האָבען געפלאַמט אַזוי ווי פייער.

קאַפּיטעל 83.

נישט אַלע חלומות ווערען מקוים

געקומען צוריק פון׳ם געהויבענעם וויזיט ווי אָפּגעשמיעסענע, האָבען אונזערע וויזיטערס געקריגען א שענעם ברוך־הבא פון דער חברה ז. שטיאַרען, וואָס האָבען זיי בעגעגענט מיט א בריי־טען שלום־עליכם:

— נו ?

— וואָס נו ?

— וואָס הערט זיך עפּיס ביי'ם גרויסען זאַנענטהאַל ?

— וואָס זאָל זיך הערען ? — האָט האָלצמאַן אויסגעצויגען און געמאַכט א גלייכגילטיג־תמ'עוואַטע פּנים. — מאַהלט אייך, ס'איז שוין איין מאָל א זאַנענטהאַל !

און האָלצמאַן האָט זיך אָנגענומען מיט האַרץ און גענומען האַקען א טשײניק, דערצעהלען חדשים פון זאַנענטהאַל'ען, ווי אזוי ער זיצט דאָס גרויסאַרטיג, און וואָס פאַר א גאָלדענער מענש דאָס איז, און ווי אזוי ער האָט זיי אויפגענומען און מכבד געווען מיט טיי, מיט ביער און מיט ציגאַרען, "יעדע ציגאַר אָט אזוי די גרויס !"

און האָלצמאַן האָט א ווייז געטהאָן מיט ביידע הענד, וואָס פאַר א גרויסע ציגאַרען מע האָט זיי דאָרט געגעבען און האָט דערלאַנגט א פאָהר אריין מיט איין האַנד גלייך צו שוואָלב'ען אין רויטען פּנים אריין. שוואָלב, וואָס איז, ווי בעוואוסט, א ספּעציאַליסט אויף ציגאַרען, האָט זיך נישט געקאָנט איינהאַלטען פון צו בעמערקען, אז אזעלכע גרויסע ציגאַרען, ווי האָלצמאַן זאָגט, איז סך־הכל גאָר נישטאָ אויף דער וועלט, ווארים וועך ווייסט נאָך אזוי אויף דעם אַרטיקעל, ווי ער, וואָס האָט כל ימיו געהאַנדעלט מיט דער דאָזיגער סחורה ?

— טאַקי אַנ'עבירה, כ'לעבען, — האָט איהם האָלצמאַן אָפּגעהאַקט, — וואָס דו האָסט זיך גענומען ניט צו דיין מלאכה. הלואי וואָלסט דו שוין בעסער געבליבען ביי די ציגאַרען, וואָלט די יודישע ביהנע פערמאָגט ווינציגער מיט א דראַנג.

דער דאָזיגער ענטפער איז געווען א ביסעל צו־שאַרף פאַר אזא ג.יין אַרטיסט, ווי שוואָלב, איז איהם דאָס רויטע פּנים געוואָרען נאָך רויטער און ער האָט אָנגעהויבען צו שוויצען. שוואָלב איז אבער, ווי דער לעזער האָט שוין געמוזט א פּאָר מאָל בעמערקען, נישט אזא מענש, וואָס זאָל זיך געפינען שטאַרק בעליידיגט און וואָס זאָל טראָגען לאַנג א שנאה אין האַרצען. דעריבער איז קיין חדוש ניט, וואָס מע איז באַלד געוואָרען צוריק שלום, און ס'איז געבליבען טאַקי דאָ אויף'ן אָרט, אז דעם זעלבען אויפדערנאַכט זאָל מען נעמען א לאָזשע אין בורגטהעאַטער און אַלע איינאיינעם זאָל מען זיך דורכגעהן הערען זאַנענטהאַל'ען. דאָס הייסט, עס רעדט זיך נור אזוי — אַלע איינאיינעם. געהן וועלען זיי נור זאַלבעפינפט : ביידע דירעקטאָרען און ראַפאַלעסקאָ און הענריעטא און ברײנדעלע קאָזאַק.

— און די איבעריגע חבריא ?

— די איבעריגע חבריא — האָט האָלצמאַן אָפּגע'פּסק'ענט — איז נישט קליין צו זיצען אין דערהיים און חלעפּטשען תהלים. און פאַר נויט, אויב זיי ווילען זעהר, קאָנען זיי ארויפקלעטערען מחילה העט ארויף, אויף דער אויבערשטער גאַלעריע, וועט, ערשטענס, קאָסטען א סך ווענוועניגער, און אגב וועט מען זיין נעהנטער צו גאָט.

מיט איינעם וואָרט, אונזער האָלצמאַן האָט נישט ארויסבעוויזען קיין סימן פון אונצופריעדענהייט. אדרבה, ער איז יענעם פריהמאָרגען געווען לעבעדיגער און בערעדעוודיגער, ווי תמיד, געמאַכט אלערליי העויות און אָנשטעלען, אונטערגעזונגען און אונטערגע־טאַנצט, גלייך ווי דעם מענשען האָט געטראָפען א גליק.

גאַנץ אנדערש האָט זיך ארויסבעוויעזען דער צווייטער ווירזיטער, לעאָ ראַפאַלעסקאָ. מיר האָבען שוין איינמאָל בעמערקט אויף איין אָרט, אז אונזער יונגער העלד איז נור אויף דער ביהנע געווען א מייסטער צו שפּיעלען זיין ראָל אויסגעצייכענט. דערפאַר אבער איז ער אין געוויינליכען לעבען געווען א שוואַ־

כער ארטיסט אויף וויפיעל זיין פריינד האלצמאן איז געווען לעבעדיג און פריי־ליך, אזוי פיעל איז ער געווען פערזארגט און אומעטיג און ארומגעגאנגען, ווי אהן א קאפ. און וואס איז דער חדוש, אז פון אלע זיינע ויסע נעדאנקען האט זיך אויסגעלאזט א טייך און פון אלע גאלדענע חלומות — א נעכטיגער טאג.

דער ערשטער חלום איז געווען — זיין בעגעגעניש אין וויען מיט דעם חזן'ס מיידעל רייזעל, אדער ראזא ספיוואק, איבער וועלכעם ער איז ניט געשלאפען קיין נעכט.. און דער וויטער חלום איז געווען — דער אויפנעם, וואס ער וועט האבען ביי'ם גרויסען זאנענטהאל. און פון די ביידע חלומות האט זיך אויסגעלאזט א בוידעם.

אומזיסט האט ער זיך אזוי געריסען קיין וויען, צו דער בעריהמטער זינגערין מארטשעלי זעמבריך, ביי וועלכער עס האט זיך אויפגעהאלטען זיין רייזעל, אדער ראזא ספיוואק. נאך אלע נאכפרעגענישען און אויספארשונגען איז ער געוואהרע געווארען נור איין זאך: אז נישט מארטשעלי זעמבריך און נישט ראזא ספיוואק זענען אין וויען נישטא. די מאדאם טשערניאק, וועלכע האט איהם פריהער ערב געווען, אז ראזא איז געווים אין וויען און צוגעזאגט איהם אויסצוזוכען און צוזאמפיהרען מיט ראזא'ן גאר אהן א שום תירוץ, האט זיך עפים אין וויען ווי אומגעביטען און [illegible]געהויבען רעדען; מיט איהם איין אנדער לשון. אלע מאל איז זי געקומען צוגעהן מיט איין אנדער נייעס: פריהער האט מען איהר געהאט געזאגט, אז ראזא ספיוואק האט זיך צעגאנגען מיט מארטשעלי זעמבריך און איז מיט עפים איין ארטיסט פלוצלונג אפגעפאהרען פון דאנען קיין בערלין.. נאכדעם האט זי געבראכט צוטראגען א ידיעה, אז ראזע איז אין פאריז אין קאנסערוואטאריום, שטודיערט אויף דער רעכנונג פון איינעם א רייכען מאן א מעצענאט, ושאן רעשקא, א כריסט, וואס האט זיך פערליעבט אין דער יודישער זינגערין אט אזוי וויט.. שפעטער איז זי געקומען צוגעהן מיט דער רויטער ראטאנדע, האט אפגערופען ראפאלעסקא'ן אויף א זייט און איינגערוימט איהם א סוד אויף'ן אויהער, אז זי ווייסט פאר קלאר, אז ראזא ספיוואק איז איצט אין לאנדאן, גיט אפ קאנצערט איינאיינעם מיט א בעריהמטען וויאלינשפיעלער, א יודיש יונגעל, מישא סטעלמאך, וואס מע קלינגט מיט איהם די וועלט. און ס'איז א סברה, אז דער מישא זאל גאר זיין ראזא'ס א חתן, אדער ער זאל שוין האבען מיט איהר חתונה געהאט...

— שקר וכזב! — האט זיך ניטווילענדיג ארויסגעחאפט ביי ראפאלעסקא'ן.

— וואס איז שקר וכזב? — האט איהם די מאדאם טשערניאק איבערגעפרעגט און האט אווארף געגעבען אויף איהם מיט איהרע קליינע יאפאנישע אויגעלעך און אויף איהר קיילעכיג לבנה־פנים האט זיך בעוויזען א שמייכעלע און צעגאסען זיך ביז'ן גרויסען מויל מיט די געזונדע ווייסע צייהן.

אך! ווען ראפאלעסקא זאל זיך ניט שעמען, וואלט ער אויפגעהויבען די האנד אויף דער דאזיגער מכשפה. אזוי מיאוס האט זי איהם אין דער מינוט אויסגעזעהן מיט איהר פעט קיילעכיג פנים, מיט איהרע קליינע יאפאנישע אויגלעך און מיט איהר טאנצענדיגער פיגור אין דער רויטער ראטאנדע, וועהרענד ערשט ניט לאנג האט זי געהאט אזוי פיעל חן אין זיינע אויגען!... ניין, ס'איז ניט די בריינדעלע קאזאק, וואס געווען. לחלוטין ניט. זי האט זיך איהם עפים מיט א מאל אינגאנצען איבערגעביטען. אויף וויפיעל זי האט פריהער געהאלטען פון ראזא'ן און פלעגט זי לויבען אין טאג אריין און דערצעהלען איהם חדושים

פון איהר אליין און פון איהר זינגען, אזוי פיעל זעהט זי איצט זי צו בערעדען און צו פערשווארצען מיט אלע טונקעלע פארבען. וואס איז דאס געווארען מיט דער בריינדעלע קאזאק ?

פערשטעהט זיך, אז דא איז געווען א פאליטיק, א אינטריגע, פון וועלכער מיר וועלען גאר אין גיכען געוואהר ווערען. יעדענפאלס, איז דאס פאר אונזער יונגען העלד געווען א טויט־קלאפ. דאס איז געווען דער ערשטער קלאפ, און דער וויזיט צום בעריהמטען זאנענטהאל איז געווען דער צווייטער קלאפ. א קלאפ נאך א קלאפ. און ראפאלעסקא האט ערשט ניט לאנג וועגען זיי ביידע געהאט אזוי פיעל געטרוימט, אזוי פיעל גע'חלום'ט! און ער האט זיך געטראכט:

"א פנים, אז ניט אלע חלומות ווערען מקוים ?"...

קאפיטעל 84

דער מענש איז פונ'ם זינען

דיא לאזשע, וואס אונזער קאמפאניע האט פערנומען אינ'ם וויענער בורג טהעאטער, איז בעשטאנען פון פינף פערשיעדענע פארשוינען, און יעדער פון דיא פינף האט רעאגירט אויף דער פארשטעלונג און אויף דעם אויפטריט פונ'ם גרויסען זאנענטהאל אויף זיין שטייגער.

האלצמאנ'ס קאפ איז געלעגען אינגאנצען אינ'ם פובליקום און אין דיא דעקאראציעס. "אט דאס הייסט א טהעאטער!" ווען גאט העלפט איהם, כדומה למשל, אזא טהעאטערעל חאטש אין דריי יאהר ארום, וואלט ער שוין בעוויזען דער וועלט, ווער האלצמאן איז. עס וואלט שוין א רוח זיי אין טאטען אריין! ווארום, לאמיר זיך קארשט ניט נארען: פערשטאנד האט דאך האלצמאן ניט ווינציגער, ווי אט די דייטשען. געלד א ביסעל איז אויך פארהאן. און קרעפטען, ברוך־השם, פעהלט אויך ניט. איין זאך נור — וואו נעמט מען ביי אונז אזא פובליקום ?...

און האלצמאנ'ס אויגען פאלען פון דער לאזשע אראפ אין פארטער, אויף'ן ים מיט גלאנצענדיגע קעפ פון'ם גלענצענדען עלעגאנטען פובליקום, וואס האט אנגעפילט דאס גלענצענדע טהעאטער. און סע רייסט זיך ארויס ביי איהם פון'ם מויל זיין געוויינליכע קללה — "א חלירע", מע ווייסט ניט אקוראט אויף ..עמען: צי אויף די דייטשען, וואס האבען אנגעפאקט אזא טהעאטער, צי אויף די יודען, וואס ווילען ניט געהן בעסער אין דעם יודישען טהעאטער, וואס ער, האלצמאן, האט .עהאט בדעה אויפצושטעלען דא, אין דער דאזיגער פערשאלטענער שטאדט ? — "פע! — האט האלצמאן געזאגט צו זיך אליין. — וויען — אויך מיר א שטאדט! מע דארף אנטלויפען פון דאנען וואס גיכער ערגיץ אין א שטעדטעל, אין א יודיש שטעדטעל. א שטייגער, א מין האלענעשטי... די כפרה מעג זיין אט דאס גאנצע אויסגעפוצטע פובליקום מיט זייערע נאקעטע הוילע גלאטע קעפ פאר איין יודען פון האלענעשטי"...

כמעט דאס זעלבע האט געטראכט אויך די מאדאם טשערניאק, נאר אויף איין אנדער אופן. בריינדעלע קאזאק האט אין דער קורצער צייט קענען געלערנט האלצמאנ'ען מיט זיין אידעאל, וועלכם איז געווען אויך איהר אידעאל. זיא האט נור ארויסגעקוקט אויף דער גליקליכער מינוט, ווען האלצמאן וועט זיך איהר ערקלעהרען, אז ער איז שוין גרייט מיט איהר צו געהן "האנד ביי האנד" אויף דער רעכטער אמת, דאס הייסט, טאקי שטעלען א חופה. דעמאלט — "א, דעמאלט וואלטען זיי ביידע אויפגעשטעלט אזא טהעאטער, אזא טהעאטער!"...

און איהרע געדאנקען האפען זי אונטער און טראגען זי אוועק אויף א וויי־

לע ווייט־ווייט פון דאנען. ערגיץ אין א יודיש שטעדטעל אין גאליציע, אָדער אין דער בוקאָווינע. דאָרט זעהט זי זיך שוין אלס "מאדאם האָלצמאן", די פרוי פון'ם דירעקטאָר האָלצמאן. זיי זענען שוין מיט גאָטס הילף בעלי־בתים פון איין אייגענעם טהעאטער מיט אייגענע דעקאראַציעס, מיט איין אייגענער טרופפע פון סאמע בעריהמטע שפּילערס. צווישען זיי איז דער בחור, דער יונגער ראפאַלעסקאַ, מיט דער פּרימאדאָנא הענריעטטאַ, וואָס הייסט שוין ניט הענריעטא שוואלב, נאָר הענריעטא ראפאלעסקאַ...

"יאָ, הענריעטא ראפאלעסקא! דאָס וועט זי, מאדאם טשערניאק, שוין זעהען, אז דער שידוך זאָל זיין א שידוך. און אז דער שידוך וועט זיין א שידוך, וועט האָלצמאן אויפהערען קוקען אויף דער פּרימאדאָנא, ווי א קאַץ אויף סמעטענע, און עס וועט זיך איהם אויפהערען גלוסטען פייגעלעך, א מכה איהם!"...

ברײנדעלע קאָזאק האָט מיט איהרע קליינע יאפּאנישע אויגעלעך נאָכגעקוקט האָלצמאנ'ען אויף יעדען טריט און שריט און האָט גוט געזעהן, ווי ער טאנצט ארום דער פּרימאדאָנא שוואלב נישט ווי מע טאנצט ארום א פּרימאדאָנא... "מע דאַרף זעהן אָט די נארדישע מויד מיט'ן שענעם פּנים פערשלייערען פאַר אָט דעם ציקאווען בחור וואָס גיכער"... אזוי האָט זי זיך געזאָגט און גענומען ארבייטען אויף אלע כלים. פריהער פאַר אלעמען ארויסשלאָגען דעם ציקאווען בחור פון'ם קאָפּ אָט דאָס מיידעל ראָזאַ ספּיוואַק, ער זאָל אָן איהר פערגעסען, און נאָכדעם שוין נעמען זיך צו דער פּרימאדאָנא'ס ברודער, דעם וואַגאבונד, איהם עפּענען דעם מח, ער זאָל זעהען, אז זיין נאַרישע שוועסטער מיט'ן שענעם פּנים זאָל חתונה האָבען פאַר איהר גלייכען (וואָס קאָן זיין גלייכער, ווי אָט דאָס פּאָרעל?) און אויפהערען דרעהען א קאָפּ אזעלכע לייט, וואָס פּאַסען זיך איהר, ווי א קרחת...

און ברײנדעלע קאָזאק ווארפט א בליק אויף'ן "וואַגאבונד", וואָס קוקט אויף דער סצענע און די נשמה איז איהם גאָר ווייס איך וואו: "א רעכט גלעזעל ביער מיט א ווארשטעל וואָלט איצט געווען ווי געוואונשען", טראכט זיך איציקעל שוואלב, און די געדאנקען טראָגען איהם אוועק אין בופעט אריין, צו די ווייסגעדעקטע טישלעך, צו די פלעשלעך מיט די גלעזלעך, טעלער און גאָפּלען, מיט אלע גוטע זאכען... און א פּנים מאכט ער בעת־מעשה, גלייך ווי ער איז שטארק פערטיעפט אינ'ם שפּיעלען און איז בלומרשט אזוי ענטציקט פון'ם גרויסען זאָנענטהאַל'ען, אז דער רוח נעמט איהם אוועק!

אויך די שוועסטער זיינע, הענריעטטא, קוקט אויף דער סצענע און איז פערנומען מיט זיך אליין. זי האָט זיך דאָס היינטיגען אָבענד אויסגעפּוצט, אז ס'איז טאקי נור א מחיה צו קוקען. פערקעמט האָט זי זיך ביי א פּאריקער אבער נאָך דער לעצטער מאָדע, אָנגעטהאָן איהרע שענסטע קליידער און אָנגעהאָנגען אויף זיך איהרע אלע אמת'ע און פאלשע שטיינער, נישט אזוי צוליעב דעם גרויסען זאָנענטהאל האָט זי זיך דאָס אזוי אויסגעפּוצט, ווי צוליעב דעם יונגען ראפאלעסקא, וואָס איז דערווייל נאָך ניט אין גאנצען איהרער; עס איז אבער דאָ א האָפנונג, אז.... אָ! פערלאָזט זיך שוין אויף איהר. הענריעטא ווייסט. הענריעטא איז שוין געניט אין די זאַכען. מען בעדאַרף אָט דעם בחור פריהער א ביסעל אָנמוטשען... לאָז עס איהם א ביסעל שווער פערלויפען... און ערשט נאָכדעם, אז ער וועט קומען צו איהר, ווי יענע אלע זענען צו איהר געקומען און געקייעט ביי איהר דיא ערד, — דעמאָלט וועט זי שוין וויסען, וואס זי האט צו טהון....

נאָר וואס טהוט זיך עס מיט איהם אצינד?... הענריעטא קוקט זיך איין אין ראפאלעסקאָ'ן — עס איז איהם לחלוטין נישט צו דערקענען. אריבערגעבויגען זיך העכער האלב פון דער לאָזשע ארויס, איז ער אינגאנצען דאָרטען, אויף דער סצע־נע און איז אזוי אריינגעטהאָן אינ'ם שפיעלען, אז ער הערט קיינעם ניט און זעהט קיינעם ניט. עס עקזיסטירט ניט פאר איהם איצט קיינם און קיינער, אחוץ זאָנענטהאל, דער גרויסער זאָנענ־טהאל. און ער ציטערט מיט'ן גאנצען לייב. און עס פלאמט איהם דאס פנים. און עס ברענען איהם די אויגען. און ער ברעכט די פינגער און עס רייסט זיך ארויס ביי איהם אלע מאל א טיעפער זיפץ פונ'ם הארצען. הענריעטא קוקט אויף איהם און קאָן ניט פערשטעהן, וואס טהוט זיך עס מיט איהם? ער זאל דאָס אפילו אפרייסען דיא אויגען פון דער סצענע אויף איין מינוט. א מענש זיצט מיט איהר אין איין לאָזשע — ווי רעדט מען נישט אויס א וואָרט? ווי שענקט מען דאָס ניט יענעם חאָטש א האלבען קוק? לאָז זיך נור ענדיגען דער אקט, וועט זי איהם פירהאלטען, וועט זי איהם שוין זאָגען. זי וועט איהם זאגען, אז... שא! אָט האט זיך געענדיגט דער ערשטער אקט, און ראפאלעסקאָ איז גאָר אינגאנצען אראָפּ פונ'ם זינען. מיט טרערען אין די אויגען האט ער גענומען דריקען איטליכען בעזונדער די האנד, פון האָלצמאנ'ען ביז ברײנדעלע קאָזאק, און אז ס'איז געקומען צום טראגיק שוואלב, האָט ער איהם ארומגעהאפּט קושען:

— אָט וואָס הייסט געשפּיעלט! אָט ווי אזוי מע דארף שפּיעלען!

הענריעטא שוואלב איז געשטאנען ביי א זייט און האָט איהם בעטראכט און געזאָגט צו זיך אליין:

— ניין. דער בחור איז גערירט... דער מענש איז פונ'ם זינען...

קאַפּיטעל 85.

דער זעלבער בעל החלומות

וויבאלד עס האט זיך נור געענדיגט דער ערשטער אקט, אזוי האט האָלצמאן גענומען אונטערהאנדלען מיט די קאַר פעלדיענערעס פונ'ם בורגטהעאטער מכח אריינטרעטען הינטער דיא קוליסען צו זאָנענטהאל'ען. האָט זיך אבער אויס־געלאָזט, אז זאָנענטהאל קאָן אויפנעמען נור איינעם פון זיי, דעם יונגערען, וועל־גען וועלכען עס שרייבט צו איהם דער דאָקטאָר לעוויוס פון לעמבערג.

— א גוט מאָרגען געלי, רעטאך טראג איך! וואָס ס'האָט זיך מיר גע'חלומ'ט יענע נאכט און היינטיגע נאכט...

אזוי איז ארויסגעטראָטען מיט זיין שפּראך האָלצמאן און האט זיך אָבער באלד געמוזט פערהאפען, וואָרום ער האט דערזעהען פאר זיך די גאנצע חברה אקטיאָרען מיט דער פרימאדאָנא שוואלב און מיט ברײנדעלע קאָזאק אין דער מיט. א גרוב ווען עס עפענט זיך, וואלט ער אריין א לעבעדיגער. עס איז איהם געווען א בזיון פאר דער חברה, וואס האבען גענומען איבערקוקען זיך אהן ווערטער. און איבערהויפּט — פאר זיין שותף שוואלב, וואָס האָט געקוקט אויף איהם מיט חיטרע אויגען, וויא איי־נער רעדט: "סטייטש! ווי קומט דאָס? נאָך אזעלכע ציגארען?"...

דערווייל אָבער די נאכט שטעהט ניט, די מינוטען זענען קורץ, און דער קאַר פעלדיענער ווארט. האָט האָלצמאן א נעם געגעבען ראפּאלעסקאָ'ן אויף א זייט און האָט איהם איינגערוימט א סוד אויפ'ן אויהער, וואָס ער איז געוואָהר געוואָרען ערשט היינט, דאָ אין טהעאַ־טער, א נייעס: "אָט דער זאָנענטהאל סך־הכל פערמאָגט זיין אייגענעם א זודנ־דעל א תכשיט, וואָס מעג האָבען לאנגע צרות און קורצע יאָהר; א רעכטער

כל־בו'ניק! אָט דער קדיש האלט אין איין חתמ'ענען וועכסלען און דער טאטע האלט אין איין צאָהלען".

— לכן דארפסט דו זעהען, — האָט מיט איהם האָלצמאַן איינגע'טענה'ט מיט אלע זיינע שפיציגע איברים, — אז ס'זאָל ניט זיין דאָס אייגענע וואָס מיט'ן לעמבעריגער מעצענאט, פארחאפט זאָל ער דיר ווערען! זאָלסט מיט איהם דבר'ען קלאָרע דבורים מכח אכצעהן און דרייצעהן... און זאָלסט ניט לאָזען זיך שפייען אין דער קאשע, וואָרום אז עסען חזיר, זאָל חאָטש רינען איבער'ן באָרד. דו פערשטעהסט?...

נאָר דאָ האָט זיך געטראָפען מיט אונזער יונגען העלד אַ זאַך, וואָס האָלצמאַן האָט ניט געגלויבט ניט זיינע אויהרען, ניט זיינע אויגען. עס איז שווער צו זאָגען, וואָס דאָ איז געשעהן אזעלכס: צי דערפאר, וואָס האָלצמאַן האָט איהם אזוי פיעל דעקוטשעט מיט זיינע אָנצוהערענישען וועגען "אכצעהן און דרייצעהן": צי דערפאר, ווייל ער איז געווען אָנגעשטויסען נאָך פון אין דערפריה וואָס זאָנענטהאל האָט זיי ניט געוואָלט אויפנעמען ביי זיך אין דערהיים; צי אפשר ווייל ער איז גלאט געווען א צעקאָכטער, — נאָר דעמאָלט, ווען ראפאלעסקאָ איז, דאכט זיך, געווען שוין גאָר גרייט אויף צו געהן מיט'ן קאפעלדיענער ארויף, הינטער די קוליסען, האָט ער זיך פלוצים געגעבען א דרעה אויס צו האָלצמאַנ'ען און אָנגערופען זיך צו איהם קורץ און שארף.

— ניין. איך געה ניט.

— הא? וואָס?

— איך געה ניט.

— וואָס הייסט — דו געהסט ניט?

— אָט דאָס הייסט.

האָלצמאַן האָט דורכגעריבען די אויגען און גענומען איינקוקען ביי דעם העלען שיין פון די עלקטרישע ליכט אין זיין יונגען פריינדס פנים — וואָס איז דאָס כ ט איהם געוואָרען? ווי איז דאָס מעגליך, אז אָט דער "יאָט" זאָל איהם, דאָלצמאַנ'ען, נישט וועלען פאָלגען? דאָס איז געווען דער ערשטער "ניין", וואָס ער האָט ווען פון איהם געהערט. אין'ם דאָזיגען "ניין" און איבערהויפט אין'ם טאָן, מיט וועלכען דער "ניין" איז ארויסגעזאגט געוואָרען, איז אָבער געווען אזוי פיעל פעסטקייט און בעשלאָסענהייט, אז האָלצמאַן האָט שוין מעהר ניט איבערגעפרעגט אפילו — פאר וואָס "ניין"? ער האָט איהם נור נאָך א מאָל א קוק געגעבען אין די אויגען אריין מן הצד און איז נבהל ונשתומם געוואָרען. אין דער מינוט האָט האָלצמאַן בעדארפט פיהלען כמעט דאָס אייגענע, וואָס בלעם האָט א מאָל געפיהלט, בעת זיין אייזעל האָט אונטער איהם מיט א מאָל בעקומען לשון און אָנגעהויבען רעדען ווערטער ווי א מענש.

— ניין איז ניין. — האָט ער א זאָג געגעבען צו ראפאלעסקא'ן כלומרשט מיט א שמייכעל, וואָס האָט זיך נישט געקלעפט מיט זיין איצטיג אויסזעהען.

מע קאָן זאָגען, אז אין דער מינוט האָט זיך האָלצמאַן מיט א מאָל א רוק געגעבען, עלטער געוואָרען מיט עטליכע יאָהר. די שפיציגע נאָז האָט זיך איהם מאָדנע אויסגעצויגען. די שפיציגע פלייצעס האָבען זיך איהם מאָדנע איינגעבויגען און עס האָט איהם אזש אָנגעהויבען צו שטיקען אויף צו הוסטען. דערווייל האָט זיך געלאָזט הערען דאָס גלעקעל, אז דיא מינוטען פונ'ם אנטראקט האָבען זיך געענדיגט, און דער עולם האָט אָנגעהויבען פערנעמען די ערטער אין טהעאטער, און אויך אונזערע צוויי העלדען האָבען אָהן לשון אוועקגעלאָזט זיך צוריק אין דער לאָזשע.

געהענדיג פון טהעאטער, האָבען אונזערע ארטיסטען פון דער ניי־געפאָרמירטער טרופפע "האָלצמאַן, שוואלב עט קאָמפּ." זיך צענויפגעקומען איינאיינעם,

די פינף וואָס פון דער לאָזשע, און אויך די איבעריגע, וואָס זענען געזעסן אויף דער גאַלערעע, געמאַרשירט איבער די גאַסען פון דער שטאָדט וויען און גערעדט אַלע אינאיינעם, און מיט הענד, ווי דער שטייגער איז. מע האָט איבערגעגעבען איינער דעם אַנדערען דעם איינדרוק, וואָס דאָס וויענער טהעאַטער האָט אויף זיי געמאַכט, אַרויסגעזאָגט אַ מבינות, געגעבען אַ קריטיק דערביי האָט איינער דעם אַנדערען געזעהען אַריבערצורעדען, שטאַרק געמאַכט מיט די הענד, געלאַכט, געליאַרעמט און געפּילדערט. גאַנץ אָפּט־ליך האָבען זיך געלאָזט הערען אַזעלכע ווערטער, ווי: "דראָנג", "יאָלד", "שויטהאָליץ", "אָכסענהאָרן", "שמינדער בגץ", "פלאָקענשיסער", תהילים־רייבער", "קאַרטאָפליפרעסער", וכדומה אַזעלכע שאַרפע מאָדנע ווערטער, וואָס מע קאָן הערען צווישען יודישע אַקטיאָרען. אויף וועמען זענען די דאָזיגע שאַרפע צונעמענישען און שפּיציגע עפּיטעטען געווען געציעלט — איז שווער צו זאָגען. נאָר פריילעך איז געווען. דער געשריי האָט געגרייכט ווייט. די געלעכטערען — נאָך ווייטער. עס האָט אויסגעזעהן, ווי אַ נייער שטראָם פון נייע מענשען מיט אַ נייעם לשון האָט זיך אַריינגעריסען אין'ם אַלטעגליכען וויענער לעבען, און ניט איין דייטש, מיין איך, האָט זיך אָפּגעשטעלט און פערוואונדערט איינגעקוקט זיך אין דעם דאָזיגען אונגעוועהנליכען בינטעל מענשען, וואָס האָבען מיט זייער אונגעוועהנליכער אויפפיהרונג אויפגערודערט ניט איין גאַס אין דער דאָזיגער שטילער געמיטליכער גאַסט־פריינדליכער שטאָדט.

נאָר צוויי פאַרשוינען האָבען ניט גענומען קיין אַנטהייל אין דעם דאָזיגען האַרמידער. דאָס זענען געווען דער די־רעקטאָר האָלצמאַן און דער פרעמיער פון דער טרופּע — ראַפאַלעסקאָ. ביידע זענען זיי געווען פערנומען מיט זייערע אייגענע מחשבות און געפיהלען. האָלצ־מאַן, וואָס איז געגאַנגען האַנד ביי האַנד מיט בריינדעלע קאָזאַק, האָט כלומרשט איינגעהערט זיך אין איהר פּלאַפּלעריי, און געטראַכט האָט ער בעת־מעשה וועגען "יאַט", וואָס האָט איהם דעם ערש־טען מאָל אויף זיין לעבען געזאָגט "ניין". און דער "יאַט" איז געגאַנגען אונטער די הענד מיט דער פרימאַדאָנאַ שוואַלב. זי האָט גערעדט איבער איהם און גע־לאַכט, געפינקעלט מיט די אויגען און געבלישטשעט מיט די ווייסע ציינער, און ער האָט זיך געמאַכט, ווי ער הערט, גע־ענטפערט איין וואָרט איבער צעהן, נאָר זיין נשמה איז איהם געווען ווייט פון דאַנען. ער האָט זיך געזעהן אויף דער ביהנע אין דער זעלבער ראָל, וואָס זאָ־נענטהאַל, און ער האָט זיך דאָס וואָרט געגעבען: "זאָל זיין נאָמען ניט הייסען ראַפאַלעסקאָ, אויב ער וועט אַ מאָל ניט שפּיעלען, אַזוי ווי זאָנענטהאַל!"

און אונזער יונגער בעל־החלומות האָט שוין גענומען טרוימען פון אַ נייעם גן־עדן, חלומ'ען נייע חלומות: ווי אַזוי ער, ראַפאַלעסקאָ, האָט זיך אַ נעם געגע־בען שטודירען נייע ראָלען, די זעלבע ראָלען, וואָס זאָנעטהאַל שפּיעלט. ווי אַזוי די וועלט ווערד פון איהם ענטציקט און אַלע זאָגען אין איין קול, אַז אָט באַלד שטייגט ער אַריבער זאָנענטהאַלען. ווי אַזוי ער ווערד איינגעלאַדען קיין וויען, אין בורגטהעאַטער אויף גאַסטראָ־לען. ווי אַזוי זאָנענטהאַל, דער גרויסער זאָנענטהאַל, זיצט אין פּאַרטער גלייך מיט אַלע און הערט איהם שפּיעלען. ווי אַזוי זאָנענטהאַל ווערד נתפּעל, פליהט אַרויף אויף דער סצענע, חאַפּט איהם אַרום קושען און איז זיך מודה הויך אויף אַ קול פאַר דער גאַנצער וועלט, אַז איהם האָט געשלאָגען, מנצח געווען אָט דער יונגער אַרטיסט — ראַפאַלעסקאָ...

אַ קרענק קאָן איבערגעהן, נאָר נישט קיין איינרעדעניש. אַ קראַנקער קאָן גע־

היילט ווערען, נאָר נישט קיין בעל־החלומות.

קאַפּיטעל 86.

#ביידע האָבען געלאַכט

יענע נאַכט איז געווען אַ שווערע נאַכט פאַר אונזער האָלצמאַנ׳ען. ער האָט לאַנג נישט געקאָנט אַנשלאָפען ווערען. דאָס האַרץ איז איהם געווען שווער, ווי אַ שטיין. געדאַנקען האָבען זיך איהם געפּלאָנטערט, שווערע, אומעטיגע געדאַנקען: "וואָס איז דאָס געוואָרען מיט דעם "יאַט" ? — האָט ער זיך געטראַכט, געהוסט און געקאַטשעט זיך פון איין זייט אויף דער אַנדערער. — שולדיג איז אין דעם די דאָזיגע שטאָדט, פאַר־ברענט זאָל זי ווערען. פון זינט מע איז געקומען קיין וויען, איז דער "יאַט" גע־וואָרען אַן אַנדער מענש. קאַפּריזנע גע־וואָרען ווי אַ בן־יחיד. מע דאַרף אַנטלויפען פון דאַנען וואָס גיכער"...

אזוי האָט אָפּגע׳פּסק׳עט האָלצמאַן, געוואָרפען איין אומ׳חן אויף דער שטאָדט וויען מיט איהרע מענשען. די שענע פרייליכע שטאָדט האָט איהם אויסגעוויזען טונקעל, חושכ׳דיג, אומע־טיג, און די מענשען — מיאוס, פאַלש און שאַלקהאַפטיג. און אַלעס, וואָס ער האָט זיך פאָרגעשטעלט אין דער דאָזיגער נאַכט, האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט פיעל ערגער, ווי עס איז געווען, און פיעל ערגער, ווי עס האָט געקאָנט זיין. אַלע זיינע שענע פּלענער זענען זיך מיט אמאָל צעגאַנגען ווי אַ רויך. די מענשען, אויף וועלכע ער האָט זיך פערלאָזט, האָבען איהם מיאוס געפיהרט אין באָד אריין און ארויסגעגעבען מיט הענד און מיט פיס. דאָס ערגסטע, פאַר וועלכען ער האָט שטענדיג מורא געהאַט, איז גע־שעהן: מע האָט איהם בעלעגערט פון אַלע זייטען. מע לאָקערט אויף זיין נשמה. מע וויל צונעמען ביי איהם, אוועקרויבען זיין גאַנץ פערמעגען. מע וויל ארויסרייסען ביי איהם פון אונטער דער נאָז זיין ראַפאַלעסקאַ׳ן.

"מע דאַרף אַכטונג געבען אויף׳ן "יאַט", — טראַכט זיך האָלצמאַן, — מע דאַרף איהם היטען, ווי דאָס שוואַרצ־אַפּעל פון׳ם אויג... צופיעל שטיגוטע־רעס... ווער ווייסט, ווער אויף וואָס עס קאָן איהם ארויספיהרען? ווער ווייסט, וואָס פאַר געדאַנקען עס האָט אָט דער שוואַלב? און וואָס פאַר מחשבות עס טראָגט ביי זיך אין הארצען די שוועס־טער זייגע? און וואָס פאַר אַ שלאַנג עס ליגט אין בוזעם ביי אָט דער בריינ־דעלע קאָזאַק?... איין מענש אליין צווי־שען אזוי פיעל וועלף!...

און האָלצמאַן זעצט זיך אויף אויף׳ן בעט, שפּאַרט זיך אָן אויף זיין שפּיציגען עלענבויגען, הוסט זיך אויס און רופט זיך אָן צו זיין יונגען פריינד, וואָס ליגט אַ בעט קעגען אַ בעט:

— ראַפאַלעסקעלע, דו שלאָפסט?

— ניין. וואָס איז דענן?

— ס׳איז מיר איינגעפאַלען אַ גע־דאַנק.

— דהיינו?

— דו הערסט, ווי איך הוסט?

— נו?

— מיין איך, אז ס׳איז אַן עק. מע דאַרף זיך גרייטען אין וועג אריין. אָפּ־זאָגען די עטליכע גילדען און אוועקגעהן אהין, וואו מיין טאַטע עליו השלום...

ראַפאַלעסקאַ זעצט זיך אויך אויף אויף׳ן בעט, קוקט אויף האָלצמאַנ׳ען מיט גרויסע איבערגעשראָקענע אויגען.

— ביזט משוגע? צי חסר־דעה? צי דו רעדסט פון היטץ?

האָלצמאַן איז צופריעדען, וואָס ראַ־פאַלעסקאַ האָט זיך אזוי דערשראָקען, צעלאַכט ער זיך, הויבט אָן הוסטען און שעלטען:

— נאַרעלע וואָס דו ביזט! אזוי פיעל יאָהר קרענקט שטשופּאַקס קאָפּ, וויפיעל איך וועל נאָך, אם־ירצה־שם, לעבען. איך

שמועס דאָס גלאט אקעגען דרינען. איך רעכען ארויטשרייבען די מאמע מיינע פון׳ם וויסטען לאנד ־יט מיין שוועסטערעל, טאמער וועל איך ווינציגער הוסטען...

און האָלצמאן פערהוסט זיך אויף לאנג, אָטהעמט אָפּ, דרעהט זיך אויס מיט׳ן פנים צו דער וואנד און ווערד אנשלאָפען. און עס חלומ׳ט זיך איהם, אז ער איז ניט אין וויען, נאָר אין לעמבעריג. ער שפּאציערט ארום אויף קארל־לודוויג־שטראססע און דערזעהט פון דער ווייטען דעם דירעקטאָר פון לעמבערגער טהעאטער, געצעל בן געצעל, געהן מיט׳ן "יאט" האנד ביי האנד, גלייך פערביי איהם, און זיי זאָלען דאָס איהם אפילו מזכה זיין מיט א קוק. טהוט דאָס איהם א בראָט און א ברען און א טראָג אויף פון׳ם אָרט, און ער טהוט א רוף דעם "יאָט", פריהער שטיל: "ראפּאלעסקא!" ווער־וואָס? ער הערט נישט! נאָך א מאָל: "ראפּא־לעסקא!"... וואָס ווייטער, אלץ העכער און העכער: "ראַ־פּא־לעס־קאָ!... ראַ־פּא־לעס־קאָ!!". יענער וויל זיך אפילו ניט ארומקוקען, גלייך וויא ער קען איהם גאָר נישט!... מעהר איז שוין האָלצמאן נישט אימשטאנד אויסצוהאלטען. פון אזא הארצווערטיג קאָן פּלאצען די גאל ביי׳ם בעסטען מענשען. "ע! וואָס ס׳וועט זיין, וועט זיין. ער וועט צוגעהן צו אָט דעם ממזר, צו אָט דעם יאָקעל בן פלעקעל, וועט איהם א נעם טהון ראפּטוס פון הינטען פאר זיין חזיר׳שען קארק מיט איין האנד, און מיט דער אנדערער האנד וועט ער איהם דערלאנגען א חמאלי איבער די פיסקעס איינס־צוויי־דריי, אָט אזוי — טראָך־טאַראַראָך!"

א האלב־טויטער שפּרינגט ראפּאלעסקא אראָפּ פון זיין געלעגער און לויפט צו צו האָלצמאנ׳ס בעט און דערזעהט פאר זיך אזא מין בילד: דאָס נאכטטישעל, וואָס ביי האָלצמאנ׳ען צוקאָפּענס, ליגט אויף דער ערד מיט די פיס ארויף, אינאיינעם מיט א צעבראָכענעם קאראפין וואסער, א צעפיצעלט גלאָז, איין איבערגעקעהרטען איין אויסגעבויגענעם לייכטער, און דער זייגער—האָלצמאנ׳ס גאָלדענער זייגער, וואס ער האָט ערשט ניט לאנג געקויפט זיך אָט דאָ אין וויען — ליגט אויך צווישען די הרוגים א סקאליטשעטער.

— וואָס איז געשעהען? — האָט ראפּאלעסקא א פרעג געטהאָן ביי האָלצמאנ׳ען.

א צעטומעלטער קוקט האָלצמאן מיט בלאָנזשענדע אויגען אויף ראפּאלעסקא׳ן וואָס קוים ער קאָן זיך איינהאלטען פאר געלעכטער, און אויפ׳ן חורבן, וואָס ער האָט דאָ אָנגעמאכט.

צופריעדען, וואָס דער חלום איז ניט מעהר ווי א חלום, האָט ער זיך אָנגערופען צו זיין יונגען פריינד פריילין, ווי זיין שטייגער איז:

— א פּנים, אז גזלנים האָבען זיך מיר גע׳חלומ׳ט, צי וועלכע שווארצע יאהר? זעה נור, וויפיעל שאָדען! א חלירע זאָל אויף מיר קומען היינטיגע נאכט!

און ביידע האָבען זיי זיך געהאפּט ביי די זייטען און האָבען אויסגעשאָסען מיט א געלעכטער. לאנג־לאנג האָבען זיי געלאכט, ביז מע האָט זיי אָנגעקלאפּט אין דער וואנד פון צווייטען חדר, זיי זאָלען אויפהערען לאכען.

ביידע האָבען געלאכט. נאָר נישט ביידענס געלעכטער איז געווען גלייך. איינער האָט געלאכט געשמאק, פון׳ם גאנצען הארצען. און דער אנדער׳ער האָט געלאכט מעהר ניט פון יוצא וועגען. געטראכט זיך בעת־מעשה: "ניין, ס׳איז ניט דער "יאט" וואָס געוועזען.... אפילו דאָס לאכען וואָס ער לאכט איז אויך נישט דאָס, וואָס געוועזען... מע דארף אכטונג געבען אויף איהם... מע דארף אויסשרייבען די מאמע מיט׳ן

שוועסטער׳ל... מען דאַרף אַנטלויפען פון וויען, וואו דער שוואַרצער פעפער וואַכסט"...

קאַפּיטעל 87

א „מענש מיט בילדונג"

דער איינציגער געבילדעטער אַרטיסט פון דער טרופּע "האָלצמאַן, שוואַלב עט קאָמפּ." איז געווען דער סופלער, בעני גאָרגעל, דער, וואָס האָלצמאַן האָט איהם אַריבערגענאַרט צו זיך פון׳ם לעמבערגער טהעאַטער. דער דירעקטאָר געצעל בן געצעל האָט זיך ניט איין מאָל בעריהמט, אַז קיינער פערמאָגט ניט אַזאַ סופלער, ווי ער. וואָרום זיין סופלער איז, פערשטעהט איהר מיך, "א מענש מיט בילדונג". און טאַקי מהאי טעמאַ, ווייל ער איז "א מענש מיט בילדונג", האָט דאָס איהם אונזער האָלצמאַן איינאוינעם מיט דער פּרימאַדאָנאַ "אַריבערגעחמאַליעט" צו זיך. האָלצמאַן האָט זיך ווי פערענטפערט פאַר זיך אַליין: "איך וויים אַליין ניט, אויף וועלכע שוואַרצע יאָהר בעדאַרף איך האָבען אַזאַ מין נפש, וואָס אויף׳ן קוק איז ער מעהר ניט ווערטה, ווי א העלער. נאָר גאָרניט, חאַפּט איהם דער וואַטענמאַכער, "א מענש מיט בילדונג" וועט זיין שטיקעל ברויט תמיד פערדיענען"...

האָלצמאַן איז געווען גערעכט. אויף׳ן קוק וואָלט איהר פאַר אָט דעם נפש קיין העלער אויך ניט געבען: א שוואַרצער בחור, א דאַרער, איין אויסגעטריקענטער, מיט א "נאָז פון נאָזענלאַנד", מיט א דינעם האַלז און מיט א גרויסען קנאָפּ אין גאָרגעל, וואָס אַז ער רעדט, געהט דער קנאָפּ אַראָפּ און אַרויף, גלייך ווי א ער שלינגט. אַפּגעריסען־אָפּגעשליסען, מיט איין אָפּגעבאַרטעט קאַפּעלישעל, און האָר אויף׳ן קאָפּ — א וואָגען מיט היי. וואָלט ער די האָר געשמירט מיט עפּיס, אָדער חאַטש אַזוי פערקעמט יעדען טאָג, וואָלט נאָך געווען צו דערליידען. איז אָבער אונזער סופלער ניט אַזאַ מענש, וואָס זאָל זיך אָפּגעבען מיט אַזעלכע נאַרישקייטען. "א מענש מיט בילדונג" האָט עפּיס אַנדערש וואָס צו טהאָן. ווי־באַלד אַזוי, בעדאַרף מען איהם שוין מוחל זיין, וואָס ער טראָגט א קויטיגען קאָלנער מיט א מאָדנעם שניפּס, וואָס איז שווער צו טרעפען, ווי אַזוי האָט ער אויסגעזעהן בעת ער איז בעשאַפען געוואָרען אויף דער וועלט. דאָס אַלס־דינג, אַז איהר וועט נעמען אינאיינעם, וועט איהר זיך לייכט פאָרשטעלען דאָס פערזעהעניש, וואָס האָלצמאַן האָט אויף איהם באַלד געזאָגט, — פערשטעהט זיך, אונטער די אויגען, — אַז ס׳איז מיאוס פאַר אָט דעם שלים־מזל א שטיקעל ברויט אויפצועסען. און ניט קוקענדיג דערויף, וואָס ער איז "א מענש מיט בילדונג", האָט איהם האָלצמאַן געקרוינט אַלע מאָל מיט א נייעם נאָמען: פריהער — "שלים־מזל", נאָכדעם — "באַשעפניש", נאָכדעם — גאָר "קוני־לעמעל"...

דאָס איז א כלל, אַז וואָס מעהר דער מענש איז געבילדעט, מעהר פּראָסט איז ער ביי זיך. דערפאַר, אפנים, האָט זיך אונזער סופלער ניט געפונען בעליידיגט און האָט געלאָזט זיך שאַפען פון יעדען בעזונדער און געטהאָן האָלצמאַנ׳ען כל עבודת פרך. האָלצמאַן איז געגאַנגען, פערשטעהט איהר מיך, מיט דעם גאַנג, אַז א מענש, ער מעג זיין געבילדעט ווי טויזענדער רוחות, נאָר קוים איז ער ביי יענעם און עסט ברויט, דאַרף ער דאָס שטיקעל ברויט פערדיענען. "למאַי ער אַליין, האָלצמאַן טאַקי, איז דענן ניט א טאַטענס א קינד? פון רעסטוועגען האָט איהם געמעגט אָנשטעהן אמאָל, ניט היינט געדאַכט, אַרבייטען פאַר דריי, האָרעווען ווי א רוח, עסען מכות און פערצען די שטיוועל ביי שטשופּאַק׳ען, ימח שמו וזכרו זאָל ער דאָרט ווערען, וואו ער איז ערגיץ!"...

אַזוי האָט זיך פערענטפערט האָלצמאַן

ביי זיך אין האַרצען, און אונזער אַרע־
מער סופלער, דער "מענש מיט בילדונג",
האָט געטראַגען, דעם יאָך פון גלות שטי־
לערהייד, קיין מאָל נישט בעקלאָגט זיך,
פאַר קיינעם קיין צונג ניט איבערגע־
קערהט, גלייך ווי עס דאַרף אזוי צו זיין.
יעדער מענש האָט זיך אבער זיין
צייט, זיין מזל, זיין שטערן אין הימעל.
עס איז געקומען א צייט אויך
אויף אונזער "מענשען מיט ביל־
דונג", אז זיין שטערן זאָל פלוצים
איהם אָנהויבען שיינען און ער זאָל מיט
א מאָל דערהויבען ווערען ביי אלעמען
אין דיא אויגען, און אפילו ביי זיין פרינ־
ציפאל האָלצמאַן.

דאָס איז געווען אין יענער צייט,
ווען דיא טרופפע "האָלצמאַן, שוואַלב
עט קאָמפּ." האָט פערלאָזט דאָס "וויסטע
וויען" און האָט זיך אוועקגעצויגען אי־
בער דער וועלט "שפּיעלען טהעאטער"
אויף'ן אלטען שניט: אָפּערעטען, מע־
לאָדראַמען, סקאַרבאָווע אויסגעדראָשע־
נע שטיק, — "אזוי ווי גאָט האָט געבאָ־
טען".

ויהי היום, איין מאָל אויף א רעפּע־
טיציע, ס'איז געקומען צו ראַפאַלעס־
קאָ'ן, ער זאָל אויפטרעטען, — והילד
איננו, נישטאָ דער ערשטער ליעבהאָבער.
וואו איז דער בחור? מע זוכט איהם
א שעה, מע זוכט איהם צוויי. נישטאָ
ניט ראַפאַלעסקא, ניט דער סופלער, דער
"מענש מיט בילדונג".

ווי אזוי האָלצמאַן האָט דעמאָלט
נישט בעקומען קיין אַפּאָפּלעקציע —
איז טאַקי א נס מן השמים. דער "כח
הדם" איז איהם איבערגעגאַנגען און ער
האָט שוין גענומען איבערטראַכטען
אַלערליי מעגליכקייטען, איינע שרעקלי־
כער פון דער אנדערער. נאָך דעם "ניין",
וואָס ער האָט געהערט פון'ם "יאַט"
דעמאָלט אין'ם וויענער בורגטהעאטער,
קאָן אלסדינג מעגליך זיין... אזוי האָט
זיך געטראַכט האָלצמאַן, און עס האָט
איהם א חאַפּ געגעבען דער קראַם, אָנ־
געהויבען וואָרפּען העכער הייזער. די
מאַדאַם טשערניאַק האָט זיך דערשראָ־
קען פאַר זיין שפּיצינגע נאָז, וואָס האָט
זיך עפּיס מאָדנע אויסגעצויגען איבער'ן
איינגעפאַלענעם פּנים, ניט דאָ געדאַכט,
ווי ביי א בר־מנן, און פאַר זיינע שפּי־
ציגע אויגען, וואָס זענען מיט א מאָל
אויסגעלאָשען געוואָרען. האָט זי גענו־
מען פאַרקעווען אַרום איהם, אויסרע־
דען דאָס האַרץ, בעטען ער זאָל זיך צו־
לעגען אויף א וויילעטשקע, וועט זי איהם
מאַכען א קאָמפּרעס פון עסיג מיט וואַ־
סער. האָט זיא געהאַט פון איהם א
קאָמפּרעס, אז זי וועט פערוואַרגען
קינדס־קינדער. וואָס ס'איז איהם געקו־
מען אויפ'ן מויל — דאָס האָט ער איהר
געזאָגט. ער האָט זי נור געפרעגט, ווער
בעט זי, זי זאָל שטופּען די צונג אהינצו,
וואו מע דאַרף ניט? און ער האָט זי
אָנגערופען: "בריינדעלע קאָזאַק", "ליב־
טינער פּנים", "האַלבע לבנה", "מאַ־
זעפּא" און נאָך אזעלכע שענע נעמען.
צו וועלכע די מאַדאַם טשערניאַק איז
שוין געוואָהנט געוואָרען פון איהם צו
הערען און שווייגען. וואָרום וואָס האָט
זי געקאָנט טהון מעהר ווי אלע אנדערע
אָרעמע פרויען, וואָס זענען נעבאָך פער־
ליעבט אָהן א נשמה? מע פערקליובט
זיך אין א ווינקעלע און מע וויינט זיך
אויס שטילערהייד און מען ווישט אויס
די אויגען — און לאָז זיין שטיל... דער־
ווייל איז מען געקומען צו לויפען מיט
א בשורה: "מזל טוב, דער שאַדען האָט
זיך אָפּגעזוכט! ביידע שאַרענס!"
"וואו? וואו זענען זיי?" "אויף דער
אכסניא האָבען זיי זיך ביידע, ראַפאַ־
לעסקאָ מיט'ן שלים־מזל דעם סופלער,
פערקליובען אין א חדר און מע לייענט
א ביכעל".

האָלצמאַן האָט נעהאַפּט דעם ציליג־
דער מיט'ן שטעקעל און איז קוים א לע־
בעדיגער געקומען צו לויפען בלאַס, פער־

סאָפּעט. "וואָס איז די מעשה?" "געפונען, געפונען אנ'אוצר!"...

און ראַפּאַלעסקאַ חאַפּט אַרום האָלצמאַנ'ען, האַלזט איהם און קושט איהם: "אנ'אוצר! אנ'אוצר!" האָלצמאַן קוקט איהם אָן ווי א משוגענעם: "וואָסער אוצר? וואָסערע לאָקשען?" "א ו ר י א ל א ק אָ ס ט א, דאָס זעלבע שטיק, וואָס זיי האָבען געזעהען שפּיעלען דעם גרויסען זאָנענטהאל'ען אין וויען, געפינט זיך ביי'ם סופלער איבערזעצט וואָרט אין וואָרט אין אונזער לשון, אין יודיש! אנ'עק. מעהר שפּיעלט שוין ניט ראַפּאַלעסקאַ קיין אנדער ראָל, אחוץ "אוריאל אקאָסטא". אנ'עק. אוים אָפּערטען. אוים מעלאָדראַמען. אוים פּורים־שפּיעל. אוים, אוים!"...

אזוי ווי האָלצמאַן איז געשטאַנען מיט'ן צילינדער און מיט'ן שטעקעל, אזוי האָט ער זיך אראָפּגעלאָזט אויף א צעבראָכען בענקעל און עס האָט איהם בעשלאָגען א קאַלטער שווייס. "וואָס איז דאָס פאר ווערטער? וואָס פאר א שפּראַך? וואָס פאר א לשון ביי דעם "יאט" געוואָרען? און וואָס הייסט — ער וועט ניט שפּיעלען מעהר קיין אָפּערעטען? און וואו איז ער, האָלצמאַן, דער דירעקטאָר? ער האָט שוין גאָר קיין דעה ניט? און וואָס וועט זיין מיט די דעקאָראַציעס? מלבושים? ראָלען? פּיעסען? נאָטען? אפּישען? וואָס טהוט זיך דאָ? עק וועלט???...

און האָלצמאַן איז גרייט געווען דערמאָלט צערייסען דעם סופלער אויף צוויי. נאָ דיר אזאַ מין אָנשיקעניש אויף זיין קאָפּ — "א מענש מיט בילדונג"!

קאַפּיטעל 88.

וועלכע קאַץ עסט די פּוטער?

פון דעמאָלט אָן איז אוועקגעגאַנגען א סדרה: "אוריאל אקאָסטא". אומעטום, אין וואָס פאר א שטאָדט די טרופּע "האָלצמאַן, שוואָלב עט קאָמפּ." איז געקומען, האָט מען נאָך די ערשטע צוויי־דריי פאָרשטעלונגען געגעבען "אוריאל אקאָסטא". און האָט מען די פּיעסע אויפגעפיהרט איין מאָל, האָט מען געמוזט זי אויפפיהרען נאָך א מאָל און נאָך א מאָל. אין אנדערע ערטער האָט מען געפאָדערט לכתחילה קיין שום אָפּערעטא, נאָר דיא דאָזיגע פּיעסע. למשל, אין פּאַריז, וואו די קאָמפּאַניע האָט אָפּגעשפּיעלט צוועלף ספּעקטאַקלען, האָט מען קיין אנדער פּיעסע ניט אויפגעפיהרט, אויסער "אוריאל אקאָסטא". און ס'איז געווען, ווי האָלצמאַן זאָגט, חושך ואפלה! מען האָט צעטראָגען דאָס טהעאַטער. קריסטען זענען געקומען זעהען דעם יודישען שטערן, ראַפּאַלעסקאַ, און נישט געקאָנט זיך זאַט אָפּלויבען. אויף די בלעטער — אזוי האָט מען איבערגעגעבען האָלצמאַנ'ען — האָט מען פערגלייכט ראַפּאַלעסקאַ'ן צו אלע גרעסטע שפּיעלערס און נביאות געזאָגט, אז ער וועט אריבערשטייגען דעם גרויסען זאָנענטהאַל מיט אלע בעריהמטע גלענצענדע שטערען אין דער וועלט.

אודאי האָט אונזער האָלצמאַן געקוואָלען, געוואָרען גרעבער ווי לענגער און געקליבען נחת, וואָס אזאַ שמאַטע שבשמאַטע, גאָט זאָל ניט שטראָפען פאר דיא רעד, ווי אָט דאָס "אוריאל אקאָסטא", ברענגט איין כמעט אזוי פיעל געלד אין דער קאַססע, ווי די שענסטע אָפּערעטא, כאָטש ס'איז ניטאָ אין דעם ניט קיין טענץ, ניט קיין געזאַנג, ניט קיין פריילעכע קופּלעטען. "א מאָדנע וועלט געוואָרען, א פאַרקעהרטע, צו אל־די שוואַרצע יאָהר. צאינה־וראינה־מוסר איז ביי זיי בעסער פון קופּלעטען. א האַלבער משוגענער אויף דער ביהנע איז ביי זיי ליעבער פון דער שענסטער פּרימאַ־דאָנא. היינט גאָר! נאָר אויף די אייגענע מעשה. לאָז זיין

פון א קאָזאק, אבי צום לעבען. א געזונד זאָל קומען אויף דעם שלים־מזל דעם סופלער, וואָס האָט אויסגעקראַצט דאָס דאָזיגע ביכעל. אז מע שמועסט "א מענש מיט בילדונג", חא־חא, איז דאָך ניט שייך! מע דארף איהם שענקען אנ'אלטען אנצוג, זעהען דער קוני־לעמעל זאָל אָנטהאן א ווייסען קאָלנער מיט א נייעם שניפּס, און טאקי אין איינוועגס איהם אונטערשערען א ביסעל די האָר אויך — ער זעהט שוין אוים, ווי א קליינשטעדטעלדיגער דיאק, צו אל־די רוחות!"...

אזוי האָט זיך האָלצמאן געזאָגט און האָט דעם סופלער געהעכערט זיין געהאלט, אָפּגעגעבען איהם זיין פערדיענטען כבוד און אויפגעהערט רופען איהם "שלים־מזל", "באשעפעניש", "קוני־לעמעל" און נאָך אזעלכע נעמען. "אז גאָט וויל, שיסט א בעזעם" — האָט האָלצמאן געזאגט און האט זיך געדרעהט די שפּיציגע וואָנסים ארויף טשאקענדיג, מעשה ווילהעלם דער צווייטער, אָדער ארומגעגאנגען די הענד אין די קעשענים, ארויסגעשטעלט די גאָלדענע דאָפּעלקייט אויף דער ווייסער וועסטע און געדאנקט גאָט, וואס "ער ברוך־הוא האָט איהם אויסגעפיהרט אָהן מעצענאטען און אָהן בעריהמטע ארטיכטען, לאָזען זיי איך געהן כה־הקלע דאָרטען אלע אינאיינעם מיט שטשופּאקען, ימח שמו וזכרו"...

איין זאַך נור האָט געפעהלט אונזער האָלצמאנ'ען: א בעל־הבית'טע. דאָס הייסט, אז מע וויל, האָט ער געהאט א בעל־הבית'טע אויך. און נאָך איין אומזיסטע דערצו. דאָס איז די מאדאם טשערניאק.

זיא האָט איהם געפיהרט די גאנצע בעל־הבתישקייט, אָפּגעהיט יעדען גראָשען, אכטונג געגעבען אין שטוב, געוועזען איהם נעטרייה ווי א הונד. פערריכט איהם די וועש, פערמערזשעט איהם די קאָפּצים. א מאָל געקאָכט איהם "טראָיאנקע" און א מאָל געמאכט איהם "גאָגעל־מאָגעלס" — ער זאָל אזוי ניט הוסטען. עס האָט שוין געהאלטען אזוי ווייט, אז חברה אקטיאָרען האָבען אונטער די אויגען זי אויפגעהערט צו רופען "מאדאם טשערניאַק" און "בריינדעלע קאָזאק", נאָר — "מאדאם האָצמאך". א גליק, וואָס האָלצמאן האָט דערפון ניט געוואוסט. אניט, וואָלט ער געהאט צוויענדיגע עגמת־נפש: ערשטענס, וואס מע געדענקט נאָך זיין אמאָליגען נאָמען, און צווייטענס, וואָס מע רעדט איהם אזא מיאוסען שידוך. האָלצמאן איז א בעלן אויף איין אנדער שידוך. האָלצמאן וויל א מיידעל, און דוקא א שענע. "אָט, למשל, אזא מין קארעפּירער אתרוג'על, ווי אָט די פּרימאדאָנא הענריעטא. פאר וואָס ניט, איך בעט אייך? מיט וואס איז דאָס ניט גלייך? טאָמער איז זי ניט אזא חכמה, איז זי אָבער שען, אז דער רוח חאפּט איהם אוועק. דער חסרון — זי איז א ביסעל צו לעבעדיג. דרעהט זיך, ווי א חזן אויף נעריצך... עט, ס'איז אבער נור איצטער, פאר מתן־תורה. לאָז ער איהר נור אָנטהון דאָס פינגערעל — עהע־הע! — וועט ער מיט איהר לערנען בלק, שטודיערען הלכות דרך־ארץ, ווי גאָט האָט געבאָטען"...

דאָ ווערד האָלצמאן ביי זיך א ביסעל שטארקער און פאלט אבער באלד אריין צוריק אין דעם זעלבען מינאָרנעם טאָן, און די געדאנקען זיינע ווערען ווידער טרויעריג, ווי פריהער, און ע' ברעכט זיך דעם קאָפּ: "ווער איז דער שטןמקטרג, וואָס האָט זיך דאָ ארייגגעמישט? נישט אנדערש, אז עמיצער שטעהט ביי איהם הינטער די פּלייצעס און פּאַרקעט, מאכט איהם קאלי דאָס געשעפט... ער האט שוין אפילו מיט דער פּרימאדאָנא'ס ברודער נישט איין גלאז ביער אויסגעטרונקען און נישט

איין מאָל געגעבען איהם אָנצוהערעניש, אז ער זאָל זיך ארײנלעגען אין עסק אריין. שוואלב האָט די אָנצוהערענישען גאנץ גוט פערשטאַנען. נאָר דער רוח זאָל איהם וויסען, דעם זולל־וסובא׳ניק, פרעסט און זויפט, שטופט אָן פולע פיס־קעס, זאָגט צו גאָלדענע בערג, און קומט צו עפּיס — איז א נעכטיגער טאָג! מע דארף פּרובען א רעד טהון מיט דער יפהפיה אליין. "איין מאָל פאר אלע מאָל, לאָם איך וויסען, וואס בין איך: מילכיג צי פליישיג?"... און האָלצ־מאַן האָט זיך גענומען רעדען מיט דער "יפהפיה", געוועהנליך פערייטעלט.

איין מאָל — דאָס איז געוועזען א שבת ביי טאָג — האָט זיך האָלצמאַן אָנגע־טהאָן מעשה פראנט. די לעצטע צייט האָט ער בכלל אָנגעהויבען שטארק צו פראנטעווען. "אויסגעקליידעט ווי צו דער פּגירה" — האָבען געזאָגט אויף איהם די חברה אקטיאָרען. ער האָט זיך ארומגעראזירט, פערדרעהט די וואָנסים ארויף, בעגאָסען מיט פּארפיומען, גענו־מען דאָס שטעקעלע און פאָרגעלעגט דער פרימאדאָנא, זי זאָל מיט איהם געהן אביסעל שפּאציערען. האָט זי איהם בעטראכט פון אויבען ביז אראָפּ און האָט איהם אָפּגעזאָגט ווי א טוידטען. "אז זי וועט זיך פערבענקען נאָך איהם, וועט זי איהם שיקען רופען"... האָלצ־מאַן איז געבליעבען ווי איין אָפּגעשמי־סענער און האָט אָפּגעווישט די ליפּען.

דאָס אנדערע מאָל האָט ער מיט איהר פערפיהרט א געשפּרעך פשוט וועגען חתונה האָבען. שוין צייט, האָט ער איהר געזאָגט, זי זאָל אויפהערען שפּרינגען פּי־פּו־פּא, א טראכט טהון עפּיס וועגען תכלית... האָט איהם הענריעטא אָפּגע־ענטפערט אפילו זעהר גראָב, ניט ווי מע ענטפערט אָפּ א דירעקטאָר. זי האָט איהם געזאָגט: "למאי זאָל איהם דאַ־רען דער קאָפּ פאר יענעם? פאר וואָס זאָל ער בעסער גיט אין זינען האבען זיין אייגענע נאָז, וואָס וואכסט אויף איהר גראָז?"... דעם גראַם האָט האָלצמאַן אראָפּגעשלונגען און א פרעג געגעבען ביי איהר: פון וואַנען ווייסט זי, אז ער האָט ניט אין זינען זיך? אפשר רע־כענט ער אין גיכען א חתן ווערען? — "טאקי באמת? — האָט זי איהם מיט א חצופה׳דיג געלעכטערעל איבערגע־פרעגט. — פאר וועמען, למשל, חא־חא־חאָ, פאר׳ן מלאך המות?"...

אונזער האָלצמאַן האָט גענומען נאָכ־קוקען, אויספאָרשען, ווער איז דאָ צווי־שען זיי דער שטן־מקטרג? ביז ער האָט זיך ארויפגעשלאָגען אויפ׳ן רעכטען וועג. בריינדעלע קאָזאק איז איהם געקומען צו־הילף. זיא האָט איהם געעפענט דעם מח, אז ער איז א גרויסער נארר. "אויב דיא אויגען, האָט זיא איהם געזאָגט, זע־נען ביי איהם ניט פון הינטען, נאָר פון פאָרענט, דארף ער אליין זעהען, וואָסער קאָץ ס׳עסט דיא פוטער"....

דערמיט האָט זיך דיא מאדאם טשער־ניאק חאָטש א ביסעל געקיהלט דאָס הארץ פאר דיא נעכט, וואָס זיא איז ניט דערשלאָפען, און פאר דיא טרערען, וואָס זיא האָט פערגאָסען. בריינדעלע קאָזאק האָט שוין ניט מורא געהאט מעהר פאר קיינעם. ביי איהר איז געוועזען קלאָר ווי דער טאָג, אז דער שידוך פון דער פרימאדאָנא מיט ראפאלעסקאָ׳ן איז א פארטיגע זאך, וואָס ניט היינט איז מאָרגען — דער בלאָטער מוז אויסזע־צען. און דאמאָלס איז בערנהארד האָלצ־מאַן איהרער. ס׳איז גאָר נישטאָ וואָס צו רעדען.

צו האָט בריינדעלע קאָזאק געטראָ־פען, אָדער זיא האָט געהאט א טעות אין חשבון — דאָס וועלען מיר באלד זעהען.

קאפּיטעל 89.

האָלצמאַן האָט געסט

בריינדעלע קאזאק׳ס אָנצוהערעניש,

אז צווישען דער פרימאדאָנא שוואלב און ראפאלעסקאָ שפּיעלט זיך אָפּ א ראָמאן, איז פאר אונזער האָלצמאנ׳ען געווען וויא מיט א שייטהאָלץ איבער׳ן קאָפּ. וואָרום אויסער דעם, וואָס ער פערליערט אין א שענעם פריהמאָרגען אזא ״קארעפּירער אתרוג׳על״, האָט דאָס איהם צעשלאָגען איינעם פון זיינע בעסטע גלענצענדסטע חלומות, צעשטעהרט איהם זעהר א וויכטיגען גרויסארטיגען פּלאן, אויף וועלכען ער האָט געבויעט א גאנצען בנין.

דער דאָזיגער פּלאן איז געבוירען געוואָרען ביי איהם פּלוצים איינמאָל אין א שענעם פריהמאָרגען דורך א בריעף, וואָס ער האָט בעקומען פון דער היים, פון זיין מאמע דיא אלמנה שרה־ברכה. מיר געבען איבער דעם דאָזיגען בריעף וואָרט אין וואָרט, ווי ער איז געשריעבען געוואָרען:

״צו מיין ליבען געטרייהען זוהן
״הערשבער האָלצמאן נ״י. איך שרייב
״דיר מיין ליבער געטרייער הערשבער
״א בריעף דורך אלטער דעם מלמד׳ס
״זוהנדעל, איציק, אז ראשית בין איך
״ברוך השם אין בעסטען געזונד, געב
״גאָט דאָס נעמליכע פון דיר צו הערען
״אויף ווייטער ניט ערגער אמן.
״והשנית שרייב איך דיר מיין ליבער
״געטרייהער הערשבער אז איך האָב
״שוין פון דיר לאַנג קיין בריעף ניט
״געהאט, איך וויים שוין גאָר ניט
״וואָס איבערצוטראכטען. און איך
״בעט דיך זעהר מיין ליבער געטריי־
״ער הערשבער זאָלסט מיר שרייבען
״פון דיין געזונד און וואָס דו מאכסט
״און עס גריסט דיר דיין שוועסטער
״זלאטקע זאָל לעבען קיין עין הרע א
״מויד געוואָרען, זאָלסט זי זעהען
״וואָלסט דו זי ניט דערקענט אזוי
״אויפגעוואכסען איז זי קיין עין הרע
״ניט און שעהן איז זי קיין עין הרע
״ניט ווי דער טאָג, ניט איך זאָג דאָס
״ווייל איך בין איהר א מאמע נאָר
״אלע זאָגען דאָס, אז איך טהו אויף
״איהר א קוק טהוט מיר וועה דאָס
״הארץ, צייט נעמען אויפ׳ן קאָפּ וואָס
״איז דער תכלית זיצען טאָג וויא
״נאכט מיט דער נאָדעל און שטשאָ־
״בען פרעמדע קאָפּטלעך, מע דארף
״אקלער טהון וועגען א שידוך,
״חתנים האָב איך פון איהרעטוועגען
״טויזענד פאר איינעם טויגען זיי
״אָבער אלע אויפ׳ן פייער, איינער איז
״יאָסעל דעם סטאָליר׳ס יונגערער בן,
״פישעל, דער אנדערער איז א קצב־
״יונג ראובן הייסט ער, ווייל זיא איהם
״ניט, זי זאָגט אז סע שמעקט פון
״איהם פעל, און יאָסעל דעם סטאָ־
״ליר׳ס בן איז דוקא נאָך איהר די
״כפּרה איז ער אָבער אנ׳אויסווירפ־
״לינג א שארלאטאן אז דער רוח
״וויסט וואָס, ער האָט ניט אפילו
״זאָלסט זאָגען א פּאָר שטיוועל ווי
״סע געהר צו זיין און דרעהט זיך
״פאר דיא אויגען וויא א סאוואולע,
״איך האָב איהם שוין געגעבען אָנצו־
״הערעניש עטליכע מאָל ער זאָל פער־
״געסען וויא אזוי מיין טאָכטער
״הייסט אניט וועל איך איהם געבען
״דעם וועג, נאָר היינטיגע בחורים
״זענען ערגער פון די חזירים טרייבט
״זיי ארוים דורך דער טהיר קריכען
״זיי דיר דורכ׳ן פענסטער, אודאי ווען
״דיין פעטער זלמן עליו השלום זאָל
״זיין וואלט ער זיך מיט אזא חברה
״מאן אנדערש אָפּגערעכענט, וואָס
״קאָן איך טהון משטיינס געזאָגט
״א יודינע אנ׳אלמנה און אנ׳אָרעמע
״דערצו ווען איך קאָן איהר געבען
״נדן פערשטופּען א חתן דאָס מויל
״חאָטש מיט אזוינע ק״ן קארבען
״וואָלט זיא שוין לאנג ביי מיר
״געווען א כלה אין חתנים איז קיין
״מניעה ניט איך זאָל אזוי האָבען א
״דאגה מיט אלדאָס גוטס טויזענד

"פאר איינעם וואָרום זיא ווערד וואָס
"א טאָג שענער, זאָלסט אָנקוקען א
"מויד קיין עַין הרע וואָלסט דו זי
"ניט דערקענען, זי גריסט דיר נאָר
"פריינדליך און איך בעט דיך מיין
"ליבער און געטרייער הערשבער
"למען השם זאָלסט מיר באלד שריי־
"בען וואָס דו מאכסט און דער עיקר
"פון דיין געזונד וואָרום איך וויים
"שוין ניט וואָס איבערצוטראכטען
"און זיי געזונד וויא עס ווינשט דיר
"דיין מאמע צו זעהען אין דיר פיעל
"נחת, שרה ברכה האָלצמאַן".

דער דאָזיגער בריעף איז אונזער האָלצמאַנ׳ען אריין אין קאָפּ אריין, און איבערהויפּט דיא ווערטער : "קיין עין הרע א מויד ווערסט זי ניט דערקענען". און עס האָט איהם ניט אויפגעהערט צו פּיקען אין מח אזא געדאנק :

"אויב זי איז באמת אזוי, ווי די מוטער שרייבט, וואָלט אפשר געווען א סברה, אז די אלטע זאָל קומען מיט איהר צו פאָהרען אהער, לאָז זי זיך בע־קענען מיט׳ן "יאט", טאָמער געפעלט זי איהם, א קשיא אויף א מעשה, ברעכט מען טעלער און מע שרייבט תנאים און טאקי באלד, איינס־צוויי־דריי, פיער שטעקענס — און א חופה ! און דעמאָלט שטעלט ער ארויס דער גאנצער וועלט א פייג — ונאמר אמן"...

און האָלצמאַן פערשליסט זיך בסוד־סודות מיט זיין נייעם סעקרעטער, דעם סופלער (פאר איין אנדערען וואָלט האָלצמאַן אזא סוד נישט פערטרויען), און ער דיקטירט איהם איין ענטפער צו דער מוטער בזה הלשון :

— הער זשע אוים, מיין טהייערער, שרייבען זאָלסט דו איהר אזוי :

"לאמי היקרה הצנועה מרת שרה
"ברכה שתחי׳ ולאחותי היקרה
"הצנועה מרת זלאטקע שתחי׳. הנה
"זיי וויסען, אז איך בין דאנק גאָט
"אין בעסטען געזונד און שפּיעל שוין
"ניט דאנק גאָט מעהר קיין טהעא־
"טער, איך האָב שוין דאנק גאָט אן־
"איינענעם טהעאטער מיט אנ׳אייגע־
"נער טרופּפּע און פּערדיען א דאנק
"גאָט שען געלד, און לעב דאנק גאָט
"ווי א מענטש, און טהו מיך אָן ווי
"א מענטש, און געה ארוים ווי א
"מענטש, און האָב דאנק גאָט א
"שטיקעל נאָמען אויף דער וועלט.
"נאָר איין זאך, וואס איך בין נע־ונד
"און האָב ניט קיין היים. לכן איז
"ביי מיר געבליעבען אמי היקרה,
"זאָלסט ניט מאכען קיין לאנגע
"שהיות, נעמען זלאטקען און קומען
"מיט איהר צו פאָהרען אהער צו מיר,
"ווערסט דו זיין בעל־הבית׳טע און
"ווערסט האָבען נחת אויף דער עלטער.
"גענוג דיר שוין צו שטעהן ביי
"פרעמדע אויווענס. צייט זאָלסט דיר
"אויסרוהען דיינע אלטע ביינער און
"וויסען פון א וועלט צו זאָגען. און
"וועגען זלאטקען זאָלסט דו דיר גאָר־
"ניט זאָרגען. איך האָב פון איהרטוועגען א ביסעל א שענערען שידוך ווי
"יאסעל דעם סטאָליר׳ס בן, און אפילו
"ווי דער קצבניאק ראובן. זעה זשע,
"אמי היקרה, למען השם וויבאלד דו
"בעקומסט דעם דאָזיגען בריעף,
"זאָלסט דו ניט מאכען קיין שהיות,
"זאָלסט נעמען זלאטקען און זאָלסט
"קומען צופאהרען אהער צו מיר, צו
"דיין זוהן.
בערנהארד האָלצמאַן,
"דירעקטאָר פון טהעאטער:
"האָלצמאַן, שוואלב עט קאָפּ".

אוועקגעשיקט דעם בריעף, האָט האָלצמאַן גענומען ארויסקוקען אויף די געסט פון טאָג אויף טאָג. ס׳איז אָבער געווען אומזיסט זיין ארויסקוקען : אנשטאט די ערווארטעטע געסט, בע־קומט ער א בריעף פון דער מאמע, אז "זי האָט זיין בריעף מקבל געווען און אז זי איז דאנק גאָט אין בעסטען געזונד

און זלאַטקע איז אויך דאַנק גאָט אין בעסטען געזונד, קיין עין הרע א מויד, ער זאָל זי זעהן וואָלט ער זי ניט דער־קענט, און וואָס ער שרייבט, זי זאָל קומען צו פאָהרען, וואָלט זי זיכער גע־פלויגען צו איהם זי זאָל האָבען פליגעל, ווי קאָן זי אבער קומען אז עס דאַרף קאָסטען אזוי פיעל געלד, צוויי מענשען הוצאות, היינט די גרעניץ, זי זאָל האָבען דאָס וואָס די באַהן אליין דאַרף קאָסטען וואָלט זי שוין לאַנג חתונה געמאַכט זלאַטקען, מיט א חתן האָט זי קיין דאגה ניט, טויזענד פאַר איינעם, קיין עין הרע א מויד, ער זאָל זי זעהען וואָלט ער זי ניט דערקענט..." א. ז. וו.

דאָס האָט האָלצמאַנ'ען אזוי אויפגע־רעגט, אז ער האָט איהר באַלד ארויס־געשיקט געלד און אוועקגעשריעבען איהר מיט'ן הארבען וואָרט, אז זי זאָל די רגע קומען צו פאָהרען, נישט דערוועגען זיך מעהר קלערען אפילו איין מינוט וועגען א שידוך, נאָר נעמען זלאַטקען און, למען השם, באַלד קומען צו פאָהרען!

נאָך דעם בריעף איז אוועקגעגאַנגען נאָך א בריעף און נאָך א בריעף, ביז גאָט האָט געהאָלפען איין מאָל אין א סוף־זומערדיגען אבענד — אין טהעאַ־טער, אין א קליין שטעדטעל אין גאַלי־ציע איז דאָס געווען, א מינוט איידער מע האָט בעדאַרפט אויפהויבען דעם פאָרהאַנג — האָט זיך דערהערט א רעש פון דרויסען. וואָס איז די מעשה? עפּיס א יודינע איין אָרעמע מיט א מיי־דעל פרעגען זיך נאָך אויף האָלצמאַנ'ען און רייסען זיך אין טהעאַטער אריין אָהן געלד, לאָזט מען זיי ניט.

— א רוח אין אייער טאַטענס ערד אריין! ממזרים, דאָס זענען דאָך מיינע געסט! — האָט זיך האָלצמאַן צעשרי־גען אויף זיינע קאָללעגען און ארויס־געלאָפען אין דרויסען.

— דיינע געסט? קומט דאָך דיר מזל־טוב. גאָט ליעב דיר מיט דיינע געסט! — האָבען איהם אָבגעענטפערט זיינע קאָללעגען און נאָכגעגאַנגען נאָך איהם אָנקוקען האָלצמאַנ'ס געסט.

קאַפּיטעל 90.

אָרעמע ברײנדעלע קאָזאַק

דרויסען איז געשטאַנען איין אלול'די־גע קלאָרע קיהלבליכע נאַכט. די לבנה איז נאָך ניט ארויסגעטראָטען פון איהר געצעלט אויף צו בעלייכטען די ערד. נאָר די שטערען, וואָס האָבען זיך אָנ־געהויבען בעוויזען איינציגווייס איינער נאָך דעם אנדערען, זענען געווען גענוג אויף צו צעטרייבען דאָס פינסטערניש פון דער נאַכט, מע זאָל קאָנען ארויס־זעהן, אויף וויפיעל ס'איז מעגליך, דיא פיגורען פון האָלצמאַנ'ס געסט.

צום אלעם ערשטען האָט זיך געוואָר־פען אין דיא אויגען א הויכע, א טרוקע־נע, א דארע, א ביינערינע יודינע, וואָס האָט געהאַט דעם אָפּבליק פון א דאַ־רער אויסגעהאָרעוועטער קליאַטשע. אָפּ־געריסען, אָפּגעשליסען, אנגעלאָדען מיט בעטגעוואַנט — פּערענעס, קישענס, קאָלדרעס און גלאט אלטע שמאַטעס, האָט זי געקוקט איטליכען אין די אויגען אריין, געזוכט, ווער איז דאָס צווישען דער חברה איהר זוהן? נעבען איהר, ווי א לאָשעקעל, איז געשטאַנען, הארט ביי'ם פאַרטוך, א יונג מיידעל, כמעט נאָך גאָר א קינד, מיט פערפלאָמטע פרי־[illegible]ע בעקלאָך, מיט עטוואס א פערשפּיצט קינדערש נעזעל און מיט געדיכטע ברע־מען אויף איהרע שעמעוודיגע אויגען, וואָס האָבען געקוקט אראָפּ, אויף דער ערד, אָנגעטהאָן איז זי געווען, אין א פּראָסט סיצען קליידעל מיט א גרינג בעזשען קאָפּטעל, פון אויבען איין אלט געלבליך בורנעסעל, וואָס האָט זיך ניט גוט פערשפּילעט און ארויסבעוויזען סימנים, אז דאָ שטעהט שוין נישט א קינד, נאָר א דערוואַכסען מיידעל.

דיא קאָמפּאַניע אקטיאָרען, וואָס האָ־

בען זיך ארויסגעכאַפּט אויף א ווײַלע אָנקוקען האָלצמאַנ׳ס געסט, האָבען גע־לאָזט צו־רוה די אַלטע, וואָס האָט סוף־כל־סוף דערקענט נאָך די אויגען, ווער איז צווישען זיי איהר זוהן, האָט זי זיך ארויפגעוואָרפען אויף איהם מיט א גע־וויין און מיט א מאַנסבילשער שטימע און האָט אנידערגעלייגט א מענה־לשון: "אוי, א דונער האָט מיך דערשלאָגען! אוי, א מכה איז מיר! ווינד און וועה איז דער מאַמע! אָט דאָס טאַקי ביזט דו, הערשבער? זוהן מיינער טהייע־רער!...

אַקטיאָרען, וואָס האַלטען אין איין שפּיעלען, האָבען פיינד אין לעבען ריה־רענדע סצענעס, וואָס קאָנען ארויסרו־פען א טרער. זיי האָבען זיך בעסער גענומען בעטראַכטען דאָס יונגע שענע מיידעל, וואָס איז געשטאַנען ביי דער זייט אינ׳ם ענגען בורנעסעל און גע־וואַרט אויפ׳ן ברודער.

מאָדנע חנ׳עוודיג האָט ביי זיי אויס־געזעהען אָט דאָס יונגע נאַאיווע פּשוט געקליידעטע בעשעפעניש מיט דיא פער־פלאַמטע בעקעלעך, וויא דיא פּערשקעס, און מיט דיא געדיכטע ברעמען אויף דיא אראָפּגעלאָזענע אויגען. איהר גאַנ־צע פיגור האָט גערעדט פון יוגענד, פון פרישקייט און פון אונשולד. קיינער פון דער חאַליאַסטרע האָט קיין וואָרט נישט ארויסגעלאָזט, א חוץ איין שוואַלב, האָלצמאַנ׳ס שותף, וואָס האָט א זאָג געטהאָן אונטער דער נאָז, וויא פון גראָבען בויך ארויס: "אָן עפּעלע דאָס איז — מיר זאָל זיין!"...

דיא דאָזיגע חכמה פון איזאַק שוואַלב איז איצטיגעס מאָל אוועק מיט׳ן ווינד, גלייך וויא קיינער האָט דאָס נישט גע־הערט. דאָרט, וואו עס דרעהען זיך ארום שטענדיג אָבגעבליאַקעוועטע, גע־קנייטשטע נאָר אָנגעשמירטע פּנים׳ער, ארייַנגעשטעלטע צייהן, אונטערגעפיהר־טע ברעמען, פרעמדע האָר, אויסגענאָר־

סעוועטע נישט־נאַטירליך הויכע ברוס־טען, מיט א פאַלש געקינצעלט שמיי־כעלע אויף דיא אָנגעפאַרבטע ליפּען, אז מע דערזעהט א פריש פּנים מיט א פריש געשטאַלט, פריש און געזונד און נאַטיר־ליך, אזוי וויא די מאַמע האָט געהאַט, — בלייבט מען שטעהן פערגאַפט. מע בעקוקט, מע בעטראַכט און מע בע־וואונדערט, און מע דערמאָנט זיך, אז מע איז אליין אויך געווען אמאָל יונג און פריש און נאַטירליך, אזוי וויא דיא מאַמע האָט געהאַט. און ניט ווילענדיג, רייסט זיך ארויס א זיפץ פונ׳ם האַר־צען, און עס גנבה׳ט זיך אריין אין דער נשמה א פערבאָרגען געפיהל פון קנאה צו דעם פרישען פּאַרשוין און א פער־דראָס און א האַס צו דער גאַנצער וועלט...

נאָר נישט קוקענדיג דאַרויף, וואָס האָלצמאַנ׳ס שוועסטערעל האָט גע־מאַכט, וויא עס שיינט, אזא גוטען איינדרוק אויף דער גאַנצען קאָמפּאַניע אַקטיאָרען, האָט זיך אָבער האָלצמאַן אליין געפיהלט זעהר נישט פויגעלדיג. עס איז איהם ניט אָנגעשטאַנען, וואָס צו איהם, צום דירעקטאָר פון דער טרופּפּע, וועלכער "לעבט ווי א מענטש, טהוט זיך אָן ווי א מענטש און געהט ארוים ווי א מענטש", זענען געקומען צו פאָהרען געסט, א מאַמע מיט א שוועסטערעל, וועלכע זעהען אויס, ווי די שלעפּערינס. און דאָ האָבען זיך, ווי אויף צו־להכעיס, צענויפגעקליבען די גאַנצע חאַליאַסטרע, שטעהען און קוקען אויף זיין בייז וואונדער. האָט דאָס איהם פערדראָסען און ער האָט זיך צעשריען אויף דיא אַקטיאָרען, זיי גע־מאַכט מיט דער בלאָטע, אין איין וועגס טאַקי בעוויזען פאַר זיינע געסט, אז ער, האָלצמאַן, איז מיט גאָט׳ס הילף א בעל־הבית, א דירעקטאָר פון א טהעאַ־טער, און דער עולם האָט פאַר איהם דאָס נייעניעהרינג. און נישט נור אויף

די אַקטיאָרען קאָן ער אָנשרייען און אָפּזידלען. האָלצמאַן, אַז ער וויל, קאָן ער דעם שותּף שוואַלב אויך געבען אַ פֿינסטערען סוף. האָט ער זיך צעשריגען אויך אויף שוואַלבען:

— הער נאָר, דו וואסעראָקס, דו טרעלבויך, דו טרפֿה'נער האַלז, דו ביזט אויך אָט אַ דאָ מיט אַלע יאָלדען?!

אין איין מינוט איז פֿון דער חאַליאסטרע נישט געבליבען קיין שׂריד ופּליט. דיא רעזשי פֿון טהעאַטער אויף דעם אָבענד האָט האָלצמאַן איבערגעגעבען צו זיין שותּף שוואַלב, און אַליין האָט ער פֿערנומען זיינע געסט מיט די פּעקלעך, פּערינעס, קישענס, קאָלדרעס און שמאַטעס און איז אַוועק מיט זיי צו זיך אויף דער סטאַנציע.

אויף מאָרגען נאָך דער פֿאָרשטעלונג האָט האָלצמאַן צענויפֿגערופֿען די גאַנצע קאָמפּאַניע און געשטעלט ביער לכבוד דיא געסט, וואָס זענען געווען ביי איהם אָנגעטהאָן שוין יום־טוב'דיג. די אַלטע — אין איהר שבת'דיגע וועלענע פּעטשיילע — האָט אויסגעזעהען, וויא איין אַלט פֿערד אין אַ שלייער. און דאָס שוועסטערל, זלאַטקע, איין אויסגעצוואָגענע און אַ פֿערקעמטע, האָט אַלעמען פֿער'כישופֿ'ט, ניט אַזוי מיט איהר הלבשה, ווי מיט איהרע פֿרישע בעקלעך, געדיכטע ברעמען, קליינע צייהנדעלעך און שעמעוודיגע אויגלעך.

— אַן עפּעלע. — האָט אַ זאָג געגעבען נאָך אַ מאָל איזאַק שוואַלב, און איצטיגס מאָל האָט דער גאַנצער עולם אויסגעשאָסען אַ געלעכטער.

מע דאַרף נישט האָבען קיין ספֿק, אַז די דאָזיגע חברה פֿונ'ם פֿרייליכען צעהנדלינג זאָלען זיך צעלאַכען. האָט איינער אַרויסגעלאָזט אַ וואָרט, חאָטש ס'איז גאָר ניטאָ פֿון וואָס צו לאַכען, נאָר קוים האָט דער אַנדערער אַ לאַך געגעבען, לאַכט שוין דער דריטער אויף נאמנות, און די איבעריגע—אויף איהם קוקענדיג. זיי מעגען זיין אויף גרויסע צרות, זיי מעגען אפֿילו הונגערען, "בענקען נאָך אַ בולקע" — איינס צום אַנדערען געהער זיך ניט אָן. אַז מע האַלט ביים לאַכען, לאַכט מען.

דער חברה אַקטיאָרען האָבען מיטגעהאָלפֿען לאַכען אויך דיא פּרימאַדאָנאַ שוואַלב און דיא מאַדאַם טשערניאַק; נאָר ס'איז געווען אַז אָך און וועה צו זייער געלעכטער. דעם גאַנצען פֿריהמאָרגען זענען דיא צוויי געווען שטאַרק לאָ־עליכם'דיג, מאָדנע אָנגעבלאָזען. הענריעטאַ שוואַלב איז גלאַט געווען ניט צופֿריעדען, למאי ס'איז דאָ נאָך אַ שען מיידעל אויף דער וועלט, און אין כעס אויף ראַפּאַלעסקאָ'ן, למאי ער וואַרפֿט אויגען אויף דער קליינשטעלדיגער יענטע מיט די רויטע הענד און מיט דעם שפּיצעכיגען נעזעל.. אין'ם דאָזיגען מיידעל האָט הענריעטאַ געזעהן פֿאַר זיך אַ קאָנקורענטין. און וויפֿיעל זי האָט ניט געזוכט אויף איהר חסרונות, האָט זיא אויסער דעם, וואָס די הענד זענען ביי איהר רויט און דאָס נעזעל אַ ביסעל שפּיצעכיג, נישט געפֿונען מעהר קיין שום חסרון. האט דאָס זיא געמאַכט נאָך מעהר אויפֿגערעגט און זי האָט געלאַכט מיט איהר הויך, הילכיג, ניט נאַטירליך געלעכטער, וואָס ווערד אָנגערופֿען ביי דער חברה אַקטיאָרען אויף זייער לשון: "געלאַכט מיט קרעמיזנים" אָדער "געלאַכט מיט יאשטשערקעס".

נאָר אויב הענריעטאַ שוואַלב איז געווען נישט־צופֿריעדען מיט האָלצמאַן'ס געסט, דאַרף מען זאָגען אויף דער מאַדאַם טשערניאַק, אַז אויף איהר איז געווען אַ גאָט'ס רחמנות צו קוקען. אויף איהר קיילעכיגען לבנה־פּנים זענען אַרויסגעטראָטען פֿלעקען און אויף אידרע קליינע יאַפּאַנישע אויגען זענען געהאַנגען טרערען, חאָטש זי האָט זיך געהאַלטען שטאָלצעדיג, נעגווידערט און

כלומרשט געלאַכט. ביי דער חברה אַקטיאָרען הייסט אָט דאָס געלעכטער: "ווי א פּגר אומגעוואשען"...

די מאַדאַם טשערניאַק נעבאַך האָט געפיהלט, אַז איהרע זיעבען יאָהר האָבען זיך געענדיגט, אַז אָט באַלד וועט מען צונעמען ביי איהר די שליסעלעך און מסתמא איבערגעבען צו אָט דער אַלטער מכשפה, וועלכער זיא האָט געוואונשען מיט'ן גאַנצען האַרצען א גיכען סוף און א גרינגען טוידט.

די מאַדאַם טשערניאַק ווייסט שוין דעם טעם פון גלות. ס'איז ניט דעם ערשטען מאָל ביי איהר, וואָס מע נעמט און מע וואַרפט זי אַרויס, ווי א כלי, וועלכע מע דאַרף שוין ניט, ווי איין אַלט קלייד, וואָס איז אַרויס פון דער מאָדע, אָדער פשוט, ווי א זאַך, וואָס האָט זיך צוגעגעסען. "אָט דער גאַנאַמניק האָצמאַך— האָט זי זיך געטראַכט—וועט זיך באַלד מאַכען גלייך ווי גע'פּגר'ט. ער וועט פערגעסען אַלסדינג, וואָס מיר האָבען אַמאָל גערעדט, און אַז איך וועל איהם דערמאַנען, וועט ער זיך כלומרשט פערהוסטען אויף א האַלבע שעה"...

אָרעמע בריינדעלע קאָזאַק! אַזוי ווי דאָס האַרץ האָט איהר געזאָגט. האָלצמאַן איז א מענש, וואָס האָט פיינד צערעמאָניעס. ביי איהם איז איינס־צוויי־דריי. ער האָט איהר אפילו ניט געזאָגט קיין דאַנק פאַר איהר בעל־הבית'ווען ביז אַהער, און פאַר איהר אַכטונג געבען אויף זיין געזונד, און פאַר קיין זאַך, גלייך ווי גאָרניט, גלייך ווי עס קומט איהם... און אַז ער האָט דערזעהן אין דער פריה, אַז זי קלייבט זיך איהם עפּעס זאָגען, האָט ער זיך א חאַפּ געגעבען ביי'ם האַרצען און האָט אָנגעהויבען אַזוי שטאַרק צו הוסטען, אַז ער איז אַזש אונטערגעשפּרונגען.

שטיל, אָהן א זיי־געזונד, האָט זיך די מאַדאַם טשערניאַק אַרום האַלבען טאָג אַריבערגעפּעקעלט אויף א נייע קוואַרטיר, אַפילו קיין טרער ניט געלאָזט. צעגויפגעפּאַקט די קאַסטענס, האָט זי זיך געמאַכט א האַרץ, גענומען אויף זיך די רויטע ראַטאָנדע און שמייכלענדיג מיט איהרע גרויסע צייהן, האָט זי, מיט א טענצעל, ווי איהר שטייגער איז, פערלאָזט האָלצמאַנ'ס וואָהנונג אויף שטענדיג.

— משנה מקום משנה מזל. — האָבען זי די חברה אַקטיאָרען אַרויסבעגלייט מיט א געלעכטערל, און קיינעם, קיין איינציגען פון זיי, איז ניט איינגעפאַלען אַראָפּלאָזען זיך אויף א מינוט א ביסעל טיעפער, א קוק טהון, וואָס ביי דער אָרימער בריינדעלע קאָזאַק אין האַרצען טהוט זיך.

— א נקמה מוז איך נאָך דערלעבען אָן דעם האָצמאַכען. סיידען איך וועל ליגען אין דער ערד און גראָז וועט אויף מיר וואַכסען. — האָט זיך געטרייסט בריינדעלע קאָזאַק, געהענדיג איבער דער גאַס נאָך'ן וואָגען איינע אַליין, איינגעהילט אין דער רויטער ראַטאָנדע.

אָרעמע בריינדעלע קאָזאַק!

קאַפּיטעל 91

ער לערנט מיט זיי דרך ארץ

די ערשטע עטליכע טעג, כל־זמן די אַלטע שרה־ברכה מיט איהר טאָכטער זלאַטקע זענען געווען ביי האָלצמאַנ'ען געסט, האָט ער זיך בעגאַנגען מיט זיי ווי מיט געסט. אַכטונג געגעבען, זיי זאָלען עסען און זאָלען טרינקען און ס'זאָל זיי וואָהל זיין. אויף א מינוט איז ער פון זיי ניט אָפּגעטראָטען. ער האָט זיי בעוויזען רוב גדלו ורוב עשרו, זיי געגנומען אַלע נאַכט אין טהעאַטער און בעזעצט אויבענאָן אין דער ערשטער רייהע. זלאַטקע פערשטעהט זיך, איז געווען פון די פאַרשטעלונגען אויף'ן זיעבעטען הימעל; עס האָט זיך איהר אַזש געדרעהט דער קאָפּ. און אַפילו די אַלטע שרה־ברכה, וואָס האָט האָט בטבע פיינד געהאַט טהעאַ־

טער, ווי א כשר'ער יוד האָט פיינד חזיר, האָט צוליעב געטהאָן, געקוקט מיט איין אויג אויף דער סצענע און מיט'ן אנדערען אויג אויף'ן פובליקום, געלאכט הויך אויף א קול און געשאָלטען אין גוטען מוטה די "קאָמעדיאנטען" איבער'ן גאנצען טהעאטער: "שלים־מזל'ען צו אל־די שווארצע יאהר!" אָדער: "מיינע וועהטיגען אויף זייער קאָפּ!" אָדער: "א, ריק און לענד ברעכט, רבונו־של־עולם!" אזוי אז האָלצמאַן האָט צו איהר פון דער סצענע געמוזט ווינקען מיט די אויגען, מאכען מיט די הענד און איינשטילען זי: "שששששש!"... מיט איינעם וואָרט, די מאמע מיט דער טאָכטער האָבען זיך געבאָדען אין פוטער און אין האָניג.

נאָכדעם, אָבער, אז די היטץ פון גאסטפריינדליכקייט איז ביי אונזער האָלצמאַנ'ן איבערגעגאנגען, האָט ער גענומען מיט זיינע געסט א ביסעל לערנען דרך־ארץ: ווי אזוי זיי זאָלען געהן, ווי אזוי זיי זאָלען שטעהן, ווי אזוי זיי זאָלען זיצען אין טהעאטער, וויא אזוי זיי זאָלען זיך "האלטען צווישען מענשען". זיין שוועסטערל זלאטקען האָט ער אָנגעטהאָן הענטשקעלעך, מע זאָל ניט ארויסזעהען איהרע רויטע הענד, געקויפט א היטעלע מיט א גרויסער פעדער, כמעט ווי ביי דער פרימאדאָנא, און אויסגעקליידעט זי, ווי א "פרינצעסין".

מע קאָן ניט זאָגען, אז די דאָזיגע "פרינצעסין־קליידער" זענען געוועזען זלאטקען שטארק צום הארצען. אדרבה, זי האָט זיך געפיהלט אין זיי געאיינגט, געקוועטשט און געפענטעט. עס האָט איהר וועה געטהאָן דער קאָפּ, געשווינדעלט אין דיא אויגען און אויסגעוויזען, אז די נאָז איז ביי איהר ניט אויף איין אָרט און אז אלע זעהען דאָס... מיט פערגעניגען וואָלט זי אָנגעטהאָן צוריק דאָס סיצענע קליידעל מיט'ן בעזשען קאָפּטעל מיט די אלטע אויסגעטראָטענע שיך. זי האָט זיך געווינשען, זי זאָל האָבען די ברכות, וואָס זי האָט זיך געפיהלט אין זיי א סך היימישער, ווי אין די נייע ענגע שפיציגע שיכלעך מיט די הויכע אָפּצאסען, וואָס מע געהט אויף זיי, ווי אויף דובעס. נאָר וואָס זאָל זי טהון, אז דער ברודער הייסט אזוי?...

און האָלצמאַן האָט בעטראכט זיין שוועסטערל אין דער נייער הלבשה, פערגלייכט זי מיט דער פרימאדאָנא שוואלב און געפונען, אז זי איז גאָר ניט קיין מיאוס מיידעל. נאָר דאָס, וואָס זי איז נאָך אביסעל ווילד, שעמעוודיג און צופיעל שווייגענדיג. מע דארף זי "אויססוויטשען", אויסמענטשלען, אויסבילדען הייסט דאס, מאכען בערעדעוודיגער, לעבעדיגער, מיט איינעם וואָרט — פאר א "ציוויליזירטע מאמזעל"... דערביי ווארפט ער א קוק אויף'ן "יאט", וואָס רעדט מיט זלאטקען, און זלאטקע לאָזט אראפ די אויגען און ווערד רויט, ווי א צוויק. ווינקט צו איהר האָלצמאַן מיט די ברעמען, זי זאָל אראפלאָזען די הענד און אויפהויבען די אויגען. פון דעם ווערד זלאטקע נאָך רויטער, און האָלצמאַן ווערד אויפגערעגט מיט סכנת־נפשות, און אז ער בלייבט אליין מיט דער שוועסטער, גיט ער איהר ווי א הונד: "וואָס האָסט דו מורא קוקען גלייך אין די עינים, האָסט עפּיס גע'גנבה'ט?"... אָדער: "זעה נור א פּאָר ידים"... און דאָס ווייסען מיר דאָך פון לאנג, אז האָלצמאַן הויבט אָן רעדען לשון־קודש, איז א סימן, אז ער איז שוין גוט אין כעס.

אויך צו דער אלטער מוטער האָט זיך האָלצמאַן גענומען שטודירען מיט איהר הלכות דרך־ארץ, געוואָלט א ביסעל אויסקליידען, זי זאָל זיין "לייטענגלייך". עס פּאסט איהם ניט, — האָט ער איהר געגעבען צו פערשטעהען מיט א שכל, — אז דעם דירעקטאָר'ס מאמע זאָל געהן אָנגעטהאָן ווי א "קורעלאפּניטשקע"... נו־נו. מעהר האָט מען נישט בעדארפט. שרה־ברכה איז, ווי מיר ווייסען שוין פון

פריהער, א יודינע א פּראָסטע, נאָר איין אויפריכטינע; וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג. האָט זי איהם אויסגעהערט און אָפּגעענטפערט מיט איהר מאַנסבילש קול, אז אויב זי געפעלט איהם ניט אין שלייער און עס שטעהט איהם ניט אָן די אָרעמע מאמע, קאָן זי איהם טהון צוליעב, פערקערעווען דעם דישעל און פאָהרען מיט דער טאָכטער אהיים אפילו היינטיגען טאָג.

און ניט לאנג געטראַכט, נעמט זיך די אלטע גאנץ ערנסט צו איהרע פעקלעך, די פּערינעס, די קישענס מיט די קאָלדרעס, און רופט זיך אָן צו זלאטקען:

— קום, טאָכטער! וואָס ווילען מיר. קורעלאָפּניטשקעס, זיך ארומדרעהען דאָ, צווישען אזעלכע גרויסע פּריצים און פּריצטעס? מיר קאָנען זיי חלילה אויסשמירען זייערע פּריצישע מלבושים...

פערשטעהט זיך, אז האָלצמאַן האָט זיך באלד פערחאַפּט, געשוואָרען פאַר דער מאמע מיט כל השבועות שבעולם און האָט אויסגעשלאָגען פאַר איהר א קניע ערד, ביז ער האָט גע'פּועל'ט ביי דער אלטער, אז "דאָס, וואָס ער האָט גערעדט, האָט ער געבילט".

א שען ביסעל צרות איז אונזער האָלצמאַן אויסגעשטאנען ערשט נאָכדעם, בעת ער האָט בעשלאָסען מאכען פון זיין שוועסטערל איין אקטריסע. ווי א נאראָווּיסטע פערד האָט זיך די אלטע שרה־ברכה אוועקגעשטעלט: "איין מאָל ניין! גיכער וועט זי איינגעמען א מיתה־משונה, איידער דערלאָזען, אז איהר טאָכטער זאָל טאנצען מיט אלע קאָמעדיאנטען אויף איין שטריק. סיידען דעמאָלט, ווען מע וועט איהר ליגען שאַרבענס אויף די אויגען!"... בקיצור, ניט מיט גוטען, ניט מיט בייזען. עס האָט האָלצמאַנ'ען אריינגעוואַרפען אין א קאַלטען שוויים אריין; ער האָט אזש אָנגעהויבען צו הוסטען מיט בלוט...

דערזעהען בלוט, האָט זיך די אלטע דערשראָקען: "א וועהטיג איז איהר! א מכה איז איהר! א דונגער האָט זי דערשלאָגען!"... און זי האָט געגעבען איהר הסכמה נור מיט א תנאי, און דער זוהן האָט איהר געמוזט צו־שווערען און געבען א תקיעת־כף פאַר צוויי עדות, אז פריהער זאָל ער זלאטקען חתונה מאכען. ער האָט זיך אונטערגענומען, אז ניט שפּעטער ווי אין א האלב יאהר ארום וועט מען איהר געבען א חתן און שטעלען א חופּה אזוי ווי גאָט האָט געבאָטען.

די עדות זענען געווען האָלצמאַנ'ס בעל־סוד, דער "מענש מיט בילדונג", און זיין שותף שוואלב, וועלכער האָט, ווי מיר ווייסען שוין פון די פריהעריגע טהיילען פון'ם ראָמאַן, שטארק חשק געהאַט צום דאָזיגען "עפּעלע", דאָס הייסט, צו זיין שותפ'ס שוועסטערל. שוואלב האָט זיך בפירוש ארויסגערעדט, אז ער וואָלט מיט איהר חתונה געהאַט מיט אלע כבוד'ען. ער האָט געמיינט, אז האָלצמאַן וועט זיך אָנחאַפּען מיטביידע הענד. צום סוף האָט ער דערצו דוקא קיין חשק ניט געהאַט. האָלצמאַן האָט אָנגעגרייט פון זיין שוועסטערלס וועגען א ביסעל א לייטישערען, א פיינערען און א שענערען שידוך. דערפון האָט נישט געוואוסט קיין בן־אָדם, קיין פויגעל אפילו. אזא חלום האָט זיך ניט געחלומט נישט דער אַלטער מאמע, נישט אפילו זלאטקען אליין, וואָס האָט גאָר די העזה ניט געהאַט צו טראַכטען דערפון, — סיידען אפשר ביינאַכט אין שלאָף, אָדער ערגיץ טיעף־טיעף אין די פערבאָרגענישען פון דער נשמה.

ווער איז געווען דער חתן, וואָס האָלצמאַן האָט אָנגעגרייט פון זיין שוועסטערס וועגען — דאָס פערשטעהט שוין יעדער, אז ניט קיין אנדערער, ווי דער "יאַט", לעאָ ראפאלעסקא, וועלכען די אָרעמע זלאטקע האָט, ווי מיר ווייסען שוין, ליעב געקריגען פון דער ערשטער

מינוט געבאך, וואס זיא האט איהם דערזעהען.

אויב דער דאזיגער חלום איז מקוים געוואָרען, אָדער ניין — דאס וועלען מיר מיט דער צייט געוואָהרע ווערען. מיר ווילען ניט פערחאפּען, ווי מע זאגט, די פּיש פאר דער נעטץ, און מיר געהען דעריבער ניט געחאפּט, טריט ביי טריט, נאך אונזערע מאדנע העלדען, די נע־ונד'ניקעס, וואס האבען נישט קיין בעזונדערן בערוף און נישט קיין בעשטימטען פּונקט אויף גאט'ס ערד, ריכטען אפּ גלות, וואנדערען ארום צופעליג, דער אהער, דער אהין, אהן ז. ווארום און אהן א צוועק, ווי בלאנזענדע שטערען. געהענדיג אזוי מיט אונזערע ארטיסטען־נע־ונד'ניקעס האנד ביי האנד, קומען מיר צו אלע מאל נעהינטער און נעהינטער צו יענעם מאמענט, מיט וועלכען מיר האבען אנגעהויבען דעם צווייטען טהייל פון אונזער איינפאכער געשיכטע, וואס האט זיך צעוואכסען אין דער לענג און אין דער ברייט און הויבט אן אויסזעהען, ווי איין אמת'ער ראמאן.

קאפּיטעל 92.

א דעפּעשע פון לאנדאן

אין אנהויב צווייטען טהייל פון אונזער ראמאן האבען מיר איבערגעלאזט די וואנדער־טרופּפּע "האלצמאן, שוואלב עט קאמפּ." אין טשערנאָוויץ, די הויפּטשטאדט פון דער בוקאווינא, אינ'ם בעריהמטען האטעל "צום שווארצען האהן", סאמע אין דער רעכטער ארבייט — מע האט געשפּיעלט אין "טערטעל־מערטעל". אהין פיהרען מיר אריין דעם לעזער נאך א מאל און מיר בעטען איהם, ער זאל זיך פארשטעלען אין זיין זכרון דאס גאנציע בילד, ווי אזוי איזאק שוואלב, דער "באנקיער", ברענט ווי א ליכט, טהיילט אויס קארטען, און דער גאנצער עולם ארום חיצט זיך. מע קוקט מיט זשעדנע אויגען אין טעלער אריין, ווי דאס געלד וואכסט. מע ווערטעלט זיך און מע שעלט דעם באנקיער, וויפיעל עס געהט אין איהם אריין, און מע שמועסט זיך דורך וועגען דעם יונגען ארטיסט ראפּאלעסקא, וואס שטעהט ביי דער זייט, שלאגט א קארט נאך א קארט און נעמט געלד.

— זעהט נור, ווי ראפּאלעסקאלען געהט עס א ביסעל דאס בלאט. דריי מאל דורכאנאנד געשלאגען די באנק.

— א נאקעטער איז איהם איבערגעגאנגען דעם וועג.

— געבוירען געווארען אין א הייבעל.

— ווידער אמאל די לעצטע קלאס ראפּאלעסקא! אט נעמט ער צו דאס גאנצע שיסעלע.

— שוין צוגענומען דאס לעצטע ביסעל געלד.

— שוואלב! געזעגען זיך מיט די עטליכע גילדען.

— שוואלב! דו ביסט א בר־מינן.

— יתגדל ויתקדש.

אט אזוי שמועסען זיך אויס חברה אקטיארען, און ראפּאלעסקא נעמט געלד. אלע מאל, וואס ער נעמט דאס געלד, טראגט ער עס צו צו האלצמאנ'ס שוועסטערעל, צו זלאטקען — ער שפּיעלט מיט איהר אויף איין קארט — ער הייסט איהר אויפעפּענען ביידע הענד און שיט איהר אויס דאס ביסעל מינץ און פערקוקט איהר בעת־מעשה אין איהרע שטראהלענדיגע אויגען אריין מיט א מינע, וואס דארף זאגען: "איך וויים, מיידעלע, אז דו ביזט איצט אויף'ן זיעבעטען הימעל, ניט אזוי צוליעב די געווינסען, ווי צוליעב עפּיס אנדערש"... און זייערע שטראהלענדיגע אויגען בעגעגענען זיך און רעדען א סך, נאר אהן ווערטער...

קיינער פון דער דאזיגער קאמפּאניע בעמערקט דאס נישט. צו פיעל איז מען פערטהאן אין דיא קאו־טען. נאר איין האלצמאן, וואס זעהט אפילו דעמאלט, ווען ער קוקט ניט, און הערט אפילו דאס,

וואָס מע רעדט ניט, — ער הערט אלעס און טראכט ביי זיך אין הארצען: קיין עין־הרע, קיין בייז אויג, דער "יאט" גיהט אין חדר אריין... אז מיר וועלען ווערטה זיין ביי גאָט, וועלען מיר אם ירצה־השם אין גיכע צייטען שטעלען דער וועלט א פייג — ונאמר אמן".

— וואסעראָכם! וואָס ביזט דוא געבליבען שטעהן? געב קאָרטען! — זאָגט האָלצמאַן צו זיין שותף.

— איך געב! איך געב! — ענטפערט איהם שוואלב, און טהיילט אויס קאָרטען, און דאָס פנים הערט איהם נישט אויף צו פלאמען. אין דער מינוט דערהערט זיך א קלאַפּ אין טהיר: איינס־צוויי־דריי. "אריין!" רופען זיך אָן עטליכע קולות מיט א מאָל, און עס עפענט זיך די טהיר —א דעפּעש. "צו וועמען איז א דעפּעש?" "צו איזאאק שוואלב". "פון וואנען א דעפּעש?" "פון לאָנדאָן". "וואָס פאר א דעפּעש?" האָט צייט, לאָזט איהם איבערלייענען". "ווי קאָן שוואלב לייענען? נישט פאר איהם געזאָגט געוואָרען".

און איזאאק שוואלב צעטיילט קודם דאָס געלד פון דער באנק צוריק צו דיא שפּיעלערס, און דאָס נעמט א ביסעל צייט, וואָרום מע דאַרף דאָך האָבען א קאָפּ פון א מיניסטער, מע זאָל זיך אָנגעדענקען, וויפיעל ווער עס האָט איינגעשטעלט. דערביי פאלט א שען ביסעל קללות אויפ'ן באנקיר'ס קאָפּ און שארפע שפּיציגע ווערטער פליהען אין דער לופטען, ווי געוועהנליך.

אויסגעטהיילט דאָס געלד, חאפּט זיך שוואלב ארויס אויף א מינוט מיט דער טעלעגראמע צום בעל־הבית פונ'ם האָטעל, ער זאָל איהם איבערלייענען, וואָס דאָרטען שטעהט, און דער גאנצער עולם בלייבט געשפּאנט. וואָס פאר סודות קאָן האָבען שוואלב פון זיין שותף האָלצמאן?... און מעהר פון זיי אלעמען איז געשפּאנט האָלצמאן אליין. איהם שטעהט גלאט ניט אָן די מעשה, וואָס ער איז געבליבען זיצען דאָ מיט אלעמען, ווי איין אָפּגעשמיסענער, און עס ברענט אין איהם א פייער אויף דעם גראָבען יונג, וואָס ער האָט זיך מיט איהם פערבונדען: "א חלירע זאָל קומען אויף דעם ציגארענמאכער"... נאָר אָט קומט אריין צוריק שוואלב מיט א שיינענדיג פנים און רופט זיך אָן צום גאנצען עולם:

— קינדער, מיר פאָהרען קיין לאָנדאָן!

עס איז שווער זיך פאָרצושטעלען, וואָס האָט זיך אָפּגעטהאָן צווישען די אקטיאָרען, אז מע האָט דערהערט די דאָזיגע בשורה. איינער איז ארויפגעשפרונגען אויפ'ן טיש, אויפגעהויבען די רעכטע האנד:

— אי! לאָנדאָן? לאָנדאָן! לאָנדאָן! לעבען זאָל לאָנדאָן!

דער אנדערער האָט זיך דערלאנגט א פאטש איבער דיא לוטקעס:

— מיך ציהט שוין לאנג קיין לאָנדאָן, דער רוח זאָל מיך נעמען!

א דריטער, א לאנגער אויסגעטריקענטער אקטיאָר מיט קעסטעלדיגע הויזען, ציהט זיך אויס ווי לאנג ער איז, לייגט אריין ביידע הענד אין די הויזענקעשענים, גלאנצט אויס א פאָר אויגען מיט סכנות און הויבט אָן רעדען אויף ענגליש און מיט א ניגון: "אָ יעס־יעס, מאי דיר מאי ביר, מאי קייק מאי סטייק, מאי רינג מאי קינג!" א פיערטער דערלאנגט דעם פינפטען א קלאַפּ אין פלייצע און געהט גלאט א טענצעל, זינגט צו דערביי מיט א הייזעריג קול א גויש ליעדעל, גאָט ווייסט פון וואנען עס האָט זיך אהער גענומען: "עה, בואוו טאי נעמא, טאי פאָייחאוו דאָ מלינא!"...

— שטיל זאָל זיין, ממזרים! — צעשרייט זיך אויף זיי האָלצמאן, ווי א מענש, וואָס פיהלט, אז ער איז בעל־הבית, און דערלאנגט א זעץ מיט'ן

קולאַק איבער'ן טיש. — זעה נור, מע האָט זיך עס א ביסעל צו־הוליעט! א גדולה אויף דער באָבע! קיין קאַפּעל דורך־ארץ פאַר איין עלטערען, א מכה אייך אין האלז! א סבה אייך אין פּנים! א חלירע אין דיא פלייצעס!...

און צו שוואַלבען רופט ער זיך אָן:

— אנו, וויוז נור אהער די דעפּעש, שוועלבעלע?

— וועיזען די דעפּעש? — זאָגט צו איהם שוואַלב און קוויינקעלט זיך. — וועיזען דיר די דעפּעש? יאָ. וואָס דען? איך וועל דיר ניט וועיזען? איך וועל דיר וועיזען, איך וועל דיר וועיזען. נישט באַלד, שפּעטער א ביסעל. איך דאַרף דיר פריהער עפּיס דערצעהלען א זאַך. קום זיך דורך, אז דו ווילסט, אין קעלער אריין. דאָרט וועל איך דיר וועיזען.

און שוואַלב קעהרט זיך אויס מיט'ן פּנים צו דער קאָמפּאַניע:

— ווער געהט מיט מיר אין קעלער אריין?

— וואָס הייסט ווער? אַלע!

— אין קעלער! אין קעלער!

עס ווערד א געפּילדער מיט א שטור־פּעריי צווישען דער חברה און מע פער־לאָזט דעם "שווארצען האָהן" און מע געהט אַלע אינאיינעם אין קעלער אריין.

קאַפּיטעל 93.

אין קעלער

איינגענטליך, איז דאָס ניט קיין קעלער, ס'איז נאָר א שטוב. און ניט קיין שטוב, נאָר א וויינשענק. און ניט קיין וויינ־שענק, נאָר א שענקעל. אין טשערנאָוויץ אָבער רופט מען דאָס "קעלער". אז מע זאָגט איינעם: "געהען מיר אין קעלער" — ווייסט ער שוין, אז דאָס מיינט מען — צו מאיר בעשעלעס. אזוי רופט מען דעם בעל־הבית פונ'ם קעלער, נאָך זיין טאַטען בעשעל עליו־השלום (ער איז אויך געוועזן א וויינשענקער).

מאיר בעשעלעס איז אליין אפילו א דייטש א גלוח מיט א צילענדערהוט, נאָר איינס צום אנדערען געהער זיך נישט אָן. איין אמת יודיש גלעזעל וויין, אז איהר ווילט, און דוקא א מושקאַט, און דוקא א רומענער, איז ביי מאיר בעשעלעס. ווילט איהר פערבייסען, הייסט אייך דערלאַנ־גען א שטיקעל פליישׁ, וועט מען אייך געבען פליישׁ, עכט כשר (זענט איהר א דייטש און ווילט דאָס אָנרופען "וויע־נער שניצעל", איז ביי אייך דיא ברירה). אָדער אפשר ווילט איהר נאָר א יודיש "ראָסעלע"? (אויב עס געפעלט אייך, ס'זאָל הייסען בעסער "גולאַש", הייסט עס "גולאַש".) דערצו דערלאַנגט מען אייך זויערע אוגערקעלעך — אתרוגים, פון דיא אַנטיקען (אז איהר ווילט, קאָנט איהר זיי רופען אויף דייטש "זאַלצגור־קען"). נישט דער נאָמען איז דער עיקר. דאָ האַנדעלט זיך אינ'ם טעם, און ביי מאיר בעשעלעס האָט אַלסדינג א יודישען טעם. און פערקעהרט, טאָמער פער־גלוסט זיך אייך אין מיטען מיטוואָך א שבת'דיג מעהרצימעסעל, אָדער א קוגעלע, א מאַהינע מיט קעז — אבי געלד. מאיר בעשעלעס איז א דימענט פון א מענשען, חאָטש ער איז גראָב וויא עוג מלך הבשן, און חאָטש ער האָט א בעזען קוק. דער בעזער קוק נעמט זיך ביי איהם דערפון וואָס איין אויג איז ביי איהם עטוואָס קאַסאָקע.

אחוץ דיא אַלע אויסגערעכענטע מעלות, וועט אייך דאָרט קיינמאָל ניט זיין סקוטשנע. תמיד וועט איהר האָבען מיט ווען צו רעדען א וואָרט. מאיר בעשעלעס אליין וועט אייך אונטערהאַל־טען. פון דער ערשטער מינוט, וואָס איהר האָט אריבערגעטראָטען זיין שוועל, האָט איהר אין איהם געפונען א גוטען פריינד, וואָס וועט אייך אַמוזירען אויפ'ן בעסטען אַרט. דאָס הייסט, ער וועט אייך אויסדערצעהלען אַלסדינג, וואָס אין טשערנאָוויץ טהוט זיך, בערעדען אַלע

בעלי־בתים מיט אלע ווייבלעך מיט אלע מיידלעך און וועט אייך דערצעהלען — בסוד־סודות געוויינטליך און מיט א זיס געלעכטערל—אזעלכע מעשות, אז איהר וועט שטוינען און וועט זיך טראכטען: "איינס פון די צוויי — אָדער איך שלאָף און עס חלומ'ט זיך מיר א חלום, אָדער דער מענש איז א שקרן, וואָס די וועלט האָט דאָס ניט"...

פון דעסטוועגען, קאָנט איהר געפינען צווישען זיינע געסט די פיינסטע בעלי־בתים פון שטאָדט, פאָרשטעהער פון דער קולטוס־געמיינדע און אפילו אמת'ע דעפוטאטען, אָפּגעאָרדנעטע, רעכטסאנוואלטער, די פיינסטע פראָמינענטע לייט פון טשערנאָוויץ. דיא אלע אויבענדערמאָנטע געסט, וואָס רעדען צווישען זיך נור אויף דייטש, וועלכעס איז זייער "מוטערשפּראך", קוים האָבען זיי זיך אראָפּגעלאָזט צו מאיר בעשעלם אין קעלער אריין, לאָזען זיי זיך אראָפּ נאָך א ביסעל ניעדעריגער און הויבען אָן רעדען אויף יודיש, אָבער אזא יודיש, וואָס מע האָט אזעלכעס ניט געהערט זינט מיר זענען אין גלות.

אָט אין דעם דאָזיגען קעלער זענען אריינגעטראָטען אונזערע ארטיסטען, זיך בעשטעלט ווער א צימעסעל, ווער א "ראָסעלע" מיט איגערקעלעך און ווער א פּאָר אוגערקעלעך אליין — יעדער לויט דער לאגע פון זיין קעשעני נאָכ'ן "טעל־מערטעל", און ווײַן האָט געשטעלט שוואלב.

— היינט איז אויף'ן גלעזעל מיין טאָג. — האָט ער געזאָגט און אוועקגעזעצט זיך מיט האָלצמאנ'ען ביי א טישעל גאנץ בעזונדער, וויא עס פּאסט פאר דירעקטאָרען, און דער איבעריגער עולם האָט זיך אמוזירט מיט'ן בעל־הבית. מאיר בעשעלם האָט זיי דערצעהלט א מעשה, וואָס האָט זיך געטראָפען ביי זיי אין טשערנאָוויץ, איין אמת'ע מעשה, וואָס ער אליין וואָלט זאָגען, אז ס'איז א ליגען, ווען ער זאָל דאָס ניט זעהן מיט זיינע אויגען...

פונ'ם ערשטען גלעזעל מושקאט, וואָס איזאַק שוואלב האָט גענומען, האָט זיך אויפגעבונדען ביי איהם די צונג און ער האָט גענומען דערצעהלען פאר זיין שותף האָלצמאן די גאנצע מעשה פון אָנהויב ביז'ן סוף, און דעם ריינעם אמת. גאָט זאָל איהם אזוי בעגליקען, וויא ער וועט ניט פערלייקענען פאר איהם אפילו אויף אָט אזוי פיעל. למאי זאָל ער זאָגען א ליגען, אז ער קאָן געהן מיט'ן אמת? "הקיצור, ס'איז אנ'אָפּענער זעכס און זעכציג. ער, איזאַק שוואלב, האָט שוין לאנג בעמערקט, אז ער איז איהם, האָלצמאנען, איבעריג. אינגאנצען איבעריג. און דאָך האָט ער זיך געמאכט ניט ווייסענדיג און געהאלטען זיך. צוליעב וועמען? נור צוליעב דער שוועסטער, דער פּרימאַדאָנא. פון א צייט אָבער האָט דיא פּרימאַדאָנא אליין אויך אָנגעהויבען עפּיס ווי ארוים פון דער מאָדע. פון זינט מע האָט אוועקגעוואָרפען די בעסטע אָפּערעטען צוליעב "אוריאל אקאָסטא" און נאָך אזעלכע פּוסטע זאכען, איז אוועק א סדרה ראַפּאַלעסקאָ און נאָך א מאָל ראַפּאַלעסקאָ און ווידער א מאָל ראַפּאַלעסקאָ. מילא, ער אליין, שוואלב הייסט עס, ס'זאָל איהם אָנהויבען אהרען. אוריאל אקאָסטא — איז אוריאל אקאָסטא. איז אָבער די שוועסטער. וואָס טהוט מען מיט דער שוועסטער? זי עסט איהם א לעבדיגען. זי האָט אויך, זאָגט זי, א נשמה. זי וויל אויך, זאָגט זי, אַפּלאָדיסמענטען. האָט ער זיך מיישב געווען און שרייבט אוועק א בריעף צו זיין ברודער ניסעל קיין לאָנדאָן, די גאנצע מעשה, אזוי און אזוי. ער, איזאַק שוואלב, טהוט תמיד אזוי. האָט ער עפּיס — אזוי האקט ער א בריעף צו זיין ברודער ניסעל אין לאָנדאָן. קומט איהם אָן איין ענטפער פון זיין ברודער ניסעל פון לאָנדאָן: שוטה בן פּיקהאָלץ! —שרייבט

איהם זיין ברודער ניסעל פון לאָנדאָן.— ביז וואנען איז דער שיעור ארומצושלעפען זיך פון שמוני'ן צו בוני'ן? אמעהר, שרייבט ער, נעם די שוועסטער און קומט ביידע צו פאָהרען אהער, קיין לאָנדאָן. איך האָב דאָ פאר אייך, שרייבט ער, א געשעפט — א גאָלד. מיר האָבען דאָ, שרייבט ער, א טהעאטער א צאצקע, "פאוויליאָן־טהעאטער" הייסט דאָס ביי אונז. שוין איין מאָל א טהעאטער. און ארטיסטען, שרייבט ער, זענען איינס און איינס: דראָנגען, קאטשענעס, שייטהעלצער, און מע שארט פון דעסטוועגען גאָלד מיט לאָפעטעס. וואָרום דאָס פובליקום, שרייבט ער, איז דאָ זעהר ניט קיין געבאלעוועט פובליקום. וואָס מע גיט דעם, עסט עס אויף און לעקט אויס מיט די פינגער. איך האָב שוין גערעדט, שרייבט ער, מיט וועמען מע דארף, זאָגען זיי: לאָז נור דיין ברודער קומען אהער מיט דער שוועסטער, מיט דער פרימאדאָנעכין, וועלען מיר זיי פארצוקערען. מיר האָבען, זאָגען זיי, געהערט פון איהר און געלייענט אין די צייטונגען. גוטס לאָזט זיך הערען פון דער ווייטען. נו, און נאָך און נאָך שרייבט איהם זיין ברודער ניסעל פון לאָנדאָן. געהט ער, איזאק שוואלב הייסט עס, און האקט איהם אריין א בריעף: אזוי און אזוי. פאָהרען איז קיין קונץ ניט. מע דארף וויסען, אויף וואָס מע פאָהרט; קאָנדיציעס, גאראנטיע, קאָנטראקט. קומט איהם אָן ווידער א תשובה פון זיין ברודער ניסעל פון לאָנדאָן: בהמה, שרייבט ער, וואָס דו ביזט! אז איך זאָג דיר, זאָלסט קומען, מסתמא איז שוין דאָ, שרייבט ער, אלסדינג, וואָס מע דארף; קאָנדיציעס, גאראנטיעס און קאָנטראקטען. געהט ער, איזאק שוואלב, און האקט איהם אריין נאָך א בריעף, כך וכך: האָב איך אזוי פיעל און אזוי פיעל און די שוועסטער— אזוי פיעל און אזוי פיעל — זאָל ער קלאפען א דעפעש, קומען זיי באלד צו פאָהרען. קומט איהם אָן אָט די דאָזיגע דעפעש.

— נו? וואָס וועסט דו זאָגען אויף מיין אָחי? — מאכט שוואלב צו זיין שותף און שטעלט איהם אוועק אקעגען דאָס רויטע פנים.

— וואָס זאָל איך זאָגען? — ענטפערט איהם האָלצמאן כלומרשט גאנץ קאלטבלוטיג און קוקט זיך אויף די שפיץ פינגער. — איך האָב דיר שוין לאנג געזאָגט, אז דיין בראטישעק איז א בראווער יונגאטש, ביזט ניט ווערטה זיין פאדעשווע. אודאי איז גוט צו זיין אין טשערנאָוויץ, אז מע האָט א ברודער אין לאָנדאָן, וואָס איז דאָ פארהאן צו רעדען? נאָר וואָס רען? איך וואָלט א בעלן געווען זעהן דיא דעפעש.

שוואלב טהוט א זופ אָפ פונ'ם גלעזעל:

— קאָנסט דענן לייענען?

— איך דארף נישט לייענען; איך וויל נור אזוי א קוק טהון.

— וואָס האָסט דו ניט געזעהן? א דעפעש ווי אלע דעפעשען. — מאכט צו איהם שוואלב און בעוויזט איהם די דעפעש אקעגען דעם שיין פונ'ם פענסטער. און איידער שוואלב האָט זיך ארומגעקוקט, איז די דעפעש שוין געווען ביי האָלצמאנ'ען אין די הענד.

א מינוט שפעטער איז צו גערופען געוואָרען האָלצמאנ'ס סעקרעטער, דער "מענש מיט בילדונג", און אָט וואָס ער האָט איבערגעלייענט אין דעפעש: "אויב קומען איז נור מיט ראפאלעסקאָ'ן"...

דער דירעקטאָר האָלצמאן האָט, שטעלט אייך פאָר, זיין שותף קיין שום אויסרעד נישט געמאכט, אפילו קיין וואָרט נישט געזאָגט. ער האָט נור גענומען די דעפעש און האָט איהם דערלאנגט מיט איהר א רעכטען שמיר איבער זיין רויט פנים פון אויבען אראָפ.

קאפיטעל 94.

ווער איז דער פארשוין

דיא בעריהמטע וואנדער־טרופפע "האלצמאן, שוואלב עט קאמפ." איז שוין גרייט געווען צו פערלאזען טשערנאוויץ און פאהרען ווייטער אפריכטען גלות־טהעאטער. ניסעל שוואלב האט זיי שוין געהאט צוגעשיקט אפילו פון לאנדאן א יודישע צייטונג, וואו עס איז געווען געדרוקט אויף דער ערשטער זייט א גאנץ ברייטע אפיש מיט מורא'דיג גרויסע שרייענדיגע אותיות:

"!!ס ע נ ס י י ש א ן!!

!!!א י ב ע ר ר א ש ע נ ד ע נ י י ע ס!!!

ל ע א ר א פ א ל ע ס ק א, דער גרעסטער אידישער סטאר, וואס האט איבערראשט די גאנצע וועלט, — אין ניכען אין לאנדאן, אין פאוויליאן טהעאטער!!!"

מע האט שוין אפילו גענומען פאקען זיך אין וועג אריין. עס איז געבליבען ניט מעהר נאך איין פארשטעלונג אין טשערנאוויץ צום בענעפיט פון ראפאלעסקא. צו דעם דאזיגען בענעפיט האט זיך געגרייט די טשערנאוויצער יוגענד מיט'ן אקאדעמישען פעראיין "אמונה" בראש. די קארטען זענען געווען דורך דער חברה יונגווארג אויסגעפערקויפט ביז איינע. עס זענען זיך צונויפגעפאהרען קיין טשערנאוויץ יונגע לייט פון די ארומיגע קליינע שטעדטלעך אסטריצע, זיטשקע, שיפעניץ, נאוועסעלעץ, וואס א יודיש טהעאטער האט נאך קיינמאל אהין ניט פערבלאנזשעט פון אדם הראשון ביז צו היינטיגען טאג. און אפילו פון אזעלכע שטעדט, ווי סאדעגערע, באיאן, שאץ און נאך אזעלכע ערטלעך, וואו דאס רוב יודען זענען פערברענטע חסידים, האבען זיך אויך אפגעריסען עטליכע יונגע לייט פון די "פארטגעשריטענע עלעמענטען". די משמעות, אז דער נאמען ראפאלעסקא האט דערטרייכט אזש אהין, וואו דער "רבי" זיצט און געוועלטיגט מיט גרויסער קראפט א סך מייל ארום און ארום...

א פול־געפאקטער זאל איז פאר'ן ארטיסט א גאראנטיע אויף ערפאלג. ובפרט, פאר אזא איין ארטיסט, ווי ראפאלעסקא, וואס האט כמעט צו יעדען ספעקטאקאל זיך אנגעצונדען מיט'ן זעלבען פייער, גלייך ווי ער טרעט אויף צום ערשטען מאל אויף דער ביהנע און וויל בעווייזען פאר'ן פובליקום, וואס ער פערמאג. ראפאלעסקא האט זיך שוין לאנג נישט געפיהלט אזוי גוט, ווי אין דעם דאזיגען אבענד. ער האט אנגעווענדעט אלע כחות פון זיין בליהענדען טאלאנט און האט איצטיגעס מאל געשאפען אין "אוריאל אקאסטא" איין אויסגעצייכענטען, א שטילען, איינזאמען פילאזאף, איין אמת'ען שפינאזא. ראפאלעסקא אליין האט נישט געציעלט דערויף, נאר עס האט זיך ביי איהם געטהאן פון זיך זעלבסט, אינסטינקטיוו. דורך זיין אונגעוועהנליכער נאטירליכקייט האט ער בעוויזען, וואס הייסט נצחון; א ז נ י ט ד ע ר א י ז א ג ב ו ר, ו ו א ס א י ז מ נ צ ח ד ע ם א נ ד ע ר ע ן, נ א ר ד ע ר, ו ו א ס ק א ן א ו י ס־ ש ט ע ה ע ן א מ ל ח מ ה מ י ט ז י ך א ל י י ן א ו ן ז י ך א ל י י ן מ נ צ ח ז י י ן.

עס איז מעגליך, אז ערגיץ אנדערש־וואו וואלט דאס איצטיגע שפיעלען ניט אזוי אויסגענומען, ווי עס האט אויסגענומען אין טשערנאוויץ, ווייל אויף דער פארשטעלונג האבען זיך געפונען די אויבענדערמאנטע "עלעמענטען", חסידישע יונגע לייט, וואס האלטען מלחמה שטו־לערהייד מיט דער פינסטערניש, מיט דער רעאקציע. די דאזיגע פערבארגענע העלדען פיהרען אבער זעלטען אויס און פאלען אפט בעזיגטע, ווי אוריאל אקאסטא איז געפאלען. דאס טהעאטער האט זיך פשוט געבראכען פון די רוישענדע אפלאדיסמענטען און מורא'דיגע אוואציעס, די־

שטודירענדע יוגענד האָט אויף די הענד ארויסגעטראָגען דעם בענעפיציאַנט ראַפאַלעסקאַ'ן, איהם בעשאָטען מיט בלומען, אונטערגעטראָגען מתנות, וואָס חברה אקטיאָרען האָבען זיי בעטראכט און האָלצמאַן האָט זיי בעהאַלטען. א פּאָר יונגע לייט האָבען געלייענט אדרעסען, וואָס קיינער האָט זיי ניט געהערט, אחוץ דאָס בינטעל סטודענטען, — מיט איינעם וואָרט: דאָס איז געווען א טריאומף, וואָס ניט זיך איין זעלטען, אפילו אזא צעבאַלעוועטען ארטיסט, ווי ראפאלעסקאָ.

צום אַלערלעצטען, אז אלע אָוואציעס האָבען זיך שוין געענדיגט, חברה אקטיאָרען האָבען זיך שוין איבערגעטהאָן, צעגויפגענומען די פּעקלעך און מיט א געפּילדער און מיט א טאַרעראַם זענען זיי שוין גרייט געווען פערשווינדען פון פערלאָזען דאָס טהעאטער, עס האָט שוין געהאַלטען ביי אויסלעשען די ליכט און ביי שליסען די טהירען, — איז אָבער געווען אונמעגליך. עס האָבען זיך צענויפגעשלאָגען, ווי שעפּעלאַך אין דער טשערעדע, סאמע ביי'ם ארויסגאַנג, א גאנצע חאָפטע יונגע לייט, צווישען זיי א סך מיט לאנגע קאָפּאָטקעלעך, און אלע מיט רויטע פערשוויצטע פּנים'ער און מיט ברענענדיגע אויגען, וואָס האָבען ארויסגעקוקט אויף ראפאלעסקאָ'ן. ראפאלעסקאָ וועט דאָך מוזען א מאָל ארויסגעהן פון טהעאטער — טאָמער וועלען זיי פאָרט זוכה זיין חאָטש נאָך איין מאָל איהם זעהען פון דער נאָהענט. חסידישע יונגע לייטלעך מיט הייסע טעמפּעראַמענטען — ארויסטרייבען זיי איז ניט מעגליך. זיי האָבען זיך דאָס וואָרט געגעבען — ניט אָפּטרעטען פון דאַנען, זיי זאָלען וויסען — דער טוידט זאָל זיי זיין. נאָר ווי אויף צו־להכעיס, איז ניט ראפאַלעסקאָ און נישט קיינער פון די אקטיאָרען ווילען זיך נישט בעווייזען. הינטער די קוליסען זעהט מען נישט און מע הערט נישט קיינעם גאָט. נישט אנדערש, אז דאָרט האָט זיך עפּיס געטראָפען.

און כך הוה. אָט וואָס דאָרט האָט זיך געטראָפען: תיכף נאָך'ן ערשטען אקט האָט האָלצמאַן, וועלכער שטעהט אויף דער וואך און גיט אכטונג, בעמערקט צווישען יונגווארג, וואָס האָט ליעב צו שטופּען זיך הינטער די קוליסען, עפּיס איינעם א מאָדנעם נפש, א בעוואכסענעם, מיט א בעקאַנט פערשלאָפען פּנים מיט בעקאַנטע באַנקעוואַטע אויגען. דער דאָזיגער נפש איז ניט געפעלען געוואָרען האָלצמאַנ'ען פון דער ערשטער מינוט, וואָס ער האָט איהם דערזעהען. איהם איז ניט געפעלען געוואָרען, וואָס ער קריכט גלייך הינטער די קוליסען, שטופּט זיך און וויל זיך דורכשלאָגען דוקא צו ראפאלעסקאַ'ן. האָט איהם האָלצמאַן געבעטען, ער זאָל מוחל זיין געהן צוריק: "פעטער! — האָט ער איהם געזאָגט אויף'ן איידעלען ארט. — זייט ניט אָט דאָס, וואָס סע קוויטשעט, און קריכט ניט אהין, וואו מע דארף ניט"... צום צווייטען אקט — ווידער דאָס אייגענע: דער פערשלאָפענער נפש מיט די באַנקעוואַטע אויגען שטופּט זיך צו ראפאלעסקאַ'ן און האָלצמאַן ניט איהם דעם וועג שוין מיט א פּאָר שטעכווערטלעך: "א יוד איז א חזיר. מע זאָגט איהם וואוהין קריכסט דו מאכט ער זיך גע'פגר'ט". נאָך'ן דריטען אקט האָט איהם האָלצמאַן געפּאַקט שוין אויף דער טהיר, צוויי שריט פון ראפאלעסקאַ'ן, האָט ער איהם אָנגענומען פון הינטען ביי'ם קאָלנער און ארויסגעוואָרפען פשוט, אָהן צערעמאָניעס, און געבענשט מיט "א חלירע אין דער לינקער זייט בויך" איהם און אלע חניאָקעס, וואָס פּלאָנטען זיך פאר די פיס, דער שווארץ יאָהר ווייסט ווי וואָס [...]... ערשט האָט־שפּעטער, נאָך צום סוף, אז די ארטיסטען האָבען געדאַלטען ביי'ם איבערטהון זיך, האָט האָלצמאַן בעמערקט פון דער ווייטען דעם

זעלבען פערשלאָפענעם נפש, ווי ער האָט זיך טאַקי פאָרט דורכגעגליטשט און האָט זיך אריינגעכאפּט צו ראפּאלעסקא'ן גלייך אין דער גאַרדעראָבנע אריין. ווי א צערייצטער טיגער האָט האָלצמאַן דער־לאַנגט א שפּרונג צו. נאָר איידער ער איז צוגעלאפען איהם אָננעמען פאַר'ן קארק, איז דער נפש שוין געווען ארומגענומען מיט'ן "יאט" אוןביידע האָבען זיי זיך געקושט און געהאלזט, ווי צוויי לייבליכע ברידער.

האָלצמאַן האָט געעפענט מויל און אויגען און איז געבליעבען שטעהן א פער־גליווערטער. ווען דער טאַטע פון יענער וועלט זאָל קומען, וואָלט ער ניט בע־דארפט מעהר שטוינען. האָלצמאַן האָט אויסגעזעהען אין דער מינוט, ווי א שטיק לייהם, ווי א נישט־פערענדיגטע סטאַטוע, אין וועלכער דער סקולפּטאָר האָט גע־וואָלט דורכפיהרען שרעק, נאָר ס'איז איהם ניט געראָטען. זיין מאָדנע אויסגע־צויגען געשטופּעלט פּנים איז געווען מורא'דיג לעכערליך און זיינע שפּיציגע אויגען האָבען גערעדט:

— יודען! צעשניידט מיך אויף שטיקלעך! ווארפט ארויס מיין פלייש פאַר די הינט! נאָר זאָגט מיר: ווער איז אָט דער פארשוין, וואָס. קושט זיך מיט'ן "יאט"?...

קאַפּיטעל 95.

דיא מאַמע געשטאָרבען

ווער געדענקט בעני ראַפּאלאָוויטשעס קאַססיר, דעם פערשלאָפענעם מרה־שחורה'דיגען בחור מיט די באַנקעוואַטע אויגען פון האָלענעשטי, וואָס מע רופט איהם מיט'ן שענעם נאָמען "ששון־ושמחה"? — דאָס איז געווען דער פארשוין, וואָס האָט זיך צעקושט מיט ראַפּאלעסקא'ן

ווי קומט ער קיין טשערנאָוויץ? פון וואַנען און צוליעב וועמען? וואָס הערט זיך עפּיס אין האָלענעשטי? וואָס מאַכט בעני ראַפּאלאָוויטש מיט זיין גאַנצער משפחה? וואָס מאַכט ישראָלי דער חזן, לאָה די חזנ'טע און זייער טעכטערעל רייזעל? — אָט וועגען דעם אַלעם האָט "ששון־ושמחה" געהאַט צו דערצעהלען פאַר ראַפּאלעסקא'ן א גאַנצע נאַכט.

די צוויי, אז זיי זענען ארויס פון טהעאַטער און געקומען אויף דער אכסניה "צום שווארצען האָהן", האָבען זיי זיך פערקליבען צו ראַפּאלעסקא'ן אין חדר, אָנגעפרעגט ביי האָלצמאַנ'ען, צי ס'איז מעגליך. מע זאָל זיי לאָזען אליין?

— אָך! מיט'ן גרעסטען בזיון! —

האָט האָלצמאַן א זאָג געטהאָן, בעת־מעשה א בלישטשע געגעבען מיט זיינע שפּיציגע אויגען אויף'ן מרה־שחורה'די־גען פּיפּערנאָטער מיט די באַנקעוואַטע אויגען, איבערגעלאָזט זיי אינצווייען. אָנגעזאָגט הויך אויף א קול, קיינער זאָל זיך ניט דערוועגען חלילה אריינגעהן. און אליין האָט זיך אונזער דירעקטאָר, צו קיין חרפּה זאָל איהם ניט זיין, אוועקגע־זעצט ביי זיך אין צווייטען חדר אקוראַט הינטער דער טהיר, צוגעלעגט איין אויהער און איינגעהערט זיך גוט, ניט דורכגעלאָזט א וואָרט פון'ם געשפּרעך, וואָס איז פאָרגעקומען צווישען "יאַט" און צווישען דעם בעוואַכסענעם פארשוין פון האָלענעשטי. דעם דאָזיגען געשפּרעך געבען מיר איבער ווי וויט מעגליך אין קורצען. נאָר איידער מיר טרעטען צו צו דער ערצעהלונג, דאַרפען מיר זאָגען א פּאָר ווערטער פון'ם ערצעהלער גופא.

"ששון־ושמחה", אז מיר האָבען איהם איבערגעלאָזט אין בוקארעשט, אין'ם פריילעכען וואריעטע מיט'ן נאָמען "פּאַ־ראַדיזאָ", מיט ראַפּאלעסקא'ס עלטערען ברודער אנשעל, איז ער דעמאָלט נאָך געווען א בחור מיט א בעוואַכסענער ליפּ. איצט איז ער שוין, ברוך־השם, א בע־ווייבטער. ער האָט חתונה געהאַט פון האָלענעשטי טאַקי, אָט באַלד ווען סוה

וויסען — פאר וועמען, און ער האט שוין למזל צוויי קינדערלעך, און ער טראגט שוין איצט א בארד, וואס האט זיך צעוואקסען ביי איהם, קיין עין־הרע, אין דער לענג און אין דער ברייט, און דאס מאכט איהם דאס פנים נאך מעהר פערשלאפען און נאך מעהר מרה־שחורה’דיג, ווי פריהער, און ער זעהט אויס ווי א יוד א בעיאהרטער, א פערזארגטער בעל־הבית.

מעהר האבען מיר דערוויל פון איהם גארנישט וואס צו זאגען, און געהען אריבער גלייך צו דער מעשה אליין, וועלכע מיר געבען איבער טאקי מיט’ן לשון פון "ששון־ושמחה":

—הער זשע, לייבעלע, נשמה מיינע הארציגע, וואס איך וועל דיר דערצעהלען. האבען מיר זיך אוועקגעלאזט, הייסט עס, ביידע, איך און דיין ברודער אנשעל, דו הערסט צי ניין, איבער דער גרויסער וועלט זוכען דעם נעכטיגען טאג, שטשופאק’ען הייסט עס, מיט דער חאליאסטרע. ווארום וועדליג די סליעדסטוויע מיט די עדות האבען ארויסבעוויזען, איז דער אמת ארויף ווי בוימעהל אויף’ן וואסער, אז דאס איז ניט אנדערש, ווי שטשופאק’ס ארבייט, און אז ער האט קיין אנדער וועג פאר זיך ניט געהאט, אט דער שטשופאק, ווי רומעניע. על־כן האבען מיר זיך אויך גענומען קיין רומעניע. כך הוה. געקומען, דו הערסט צי ניין, קיין יאס, הויבען מיר אן זיך נאכפרעגען צווישען יודען: צי האט איהר ניט געזעהן אזעלכע און אזעלכע יודישע אקטיארען שלים־מזל־ען, פערשלעפטע קרענק, איינער מיט א מגושמ’דיג געקנייטשט פנים, דער אנדערער א קורצינקער מיט ממזרישע אויגען, וואס אז ער געהט, טאנצט ער אונטער? ווערען מיר געוואהרע, דו הערסט צי ניין, אז מע האט געזעהן א סך יודישע אקטיארען שלים־מזל’ען, פערשלעפטע קרענק, און אלע זענען זיי מיט מגושמ’דיגע פנים’ער און מיט ממזר’ישע אויגען נאר וואס דען? צי זיי טאנצען געהענדיג, אדער זיי געהען טאנצענדיג— דאס, זאגען זיי, האבען זיי פערגעסען צו בעמערקען. אם־ירצה־שם, דאס אנדערע מאל, זענען זיי מבטיח, דו הערסט צי ניין, וועלען זיי זיך שוין בעסער צוקוקען. וואס זאגסט דו אויף אזעלכע מאלדעווער קוטשמעס? הער זשע, וואס ווייטער איז געוועזן. דערזעהען, אז אין יאס איז א נעכטיגער טאג — שלעכט, וואס טהוט מען? האבען מיר זיך אוועקגעלאזט, דו הערסט צי ניין, ווייטער און ווייטער, ביז מיר זענען געקומען אזש קיין בוקארעשט. פאהרענדיג, זאגט צו מיר דיין ברודער אנשעל, אז זיין נאמען זאל ניט הייסען אנשעל, אויב ער וועט אייך ניט פאקען! זאג איך: "הלואי, פון דיין מויל, זאג איך, אין גאט’ס אויהרען". און כך הוה. געקומען קיין בוקארעשט האט דיין בראטישעק, אנשעל הייסט עס, געגעבען, דו הערסט צי ניין, א לעב אונטער — זאל דער אויבערשטער אויסהיטען אלע יודען! געלד האט מען דאך אונז מיטגעגעבען א פולע היטעל— וואס אהרט איהם? וואו ערגיץ א טהעאטער, וואו ערגיץ א קאפע, וואו ערגיץ א שענקעל, דו הערסט צי ניין. טענה איך מיט איהם: "אנשעל, זאג איך, אין גאטעס ווילען, זאג איך, וואס טהוסט דו, זאג איך, דו ברענסט, זאג איך, געלד!" מאכט ער צו מיר: ס’איז ניט דיין טאטענס עסק, שווייג! שלעכט — וואס טהוט מען? שווייג איך. עס געהט אוועק א טאג און צוויי און דריי, געלד לאזט אזוי ווי שניי, שוין באלד ניטא קיין פארעס. זאגט ער: שרייב דעם טאטען, ער זאל שיקען געלד. טענה איך: "אנשעל! אין גאטעס ווילען, זאג איך, וואס וועט זיין, זאג איך, דער תכלית?" מאכט ער צו מיר: ס’איז ניט דיין זיידענס געשעפט, מע זאגט דיר שרייבען— שרייב! שלעכט, וואס טהוט מען? שרייב איך. דערוויל זיצען מיר אזוי

אױנמאַל אין אַ מין מתשאַמער, אָדער אַ שענקעל, װאָס מע רופט דאָס "פּאַראַ־דיז". עס שפּיעלען מײדלעך, טאַנצען און זינגען, און עפּיס אײנע, מאַרינעסקאַ־מילאַנעסקאַ רופט מען זי, אפילו אַ גאַנץ היבשע נקבה, דו הערסט צי נײַן, און אַ גוטע ציגײַנערין אױף אױסנעמען געלד (דאָ האָט די אױבערשטע ליפּ בײַ "ששון־ושמחה" אױפגעהױבען זיך אַ ביסעל װי צום לאַכען — דעם ערשטען מאָל פאַר דער גאַנצער נאַכט). איך טהו אַ קוק, דו הערסט צי נײַן, אַקוראַט בײַ דער טהיר שטעהען צװײ קענטליכע פאַרשױ־נען, בײדע אָנגעטהאָן יום־טוב'דיג. איך קוק מיך אײַן — איך װאָלט געמעגט שװעהרען, אַז ס'איז דו, לײבעל הײסט עס. "יאָ, ס'איז ער, טראַכט איך מיר, ס'איז ער, װי איך בין אַ יוד! "און איך טהו מיך אַ הױב אױף און רוף מיך אָן צו דײַן ברודער אַנשעל: "אַנשעל, זאָג איך, דו זעהסט, זאָג איך? ער איז דאָ, זאָג איך! " זאָגט ער: װער? זאָג איך: "לײבעל". זאָגט ער: עס חלומ'ט זיך דיר. זאָגט ער, דו שלאָפסט. אהין־אהער, ביז איך האָב מיך געלאָזט לױפען, ביז עפּעס װאָס, איז שױן, דו הערסט צי נײַן, ניט געװעזען קײנער! שלעכט, װאָס טהוט מען װײַטער? דערװײַל קומט אָן אַ בריעף פון האָלענעשטי, אַז די מאַמע דײַנע איז געפעהרליך קראַנק און אַז אַנשעל זאָל פאָהרען אהײם װאָס גיכער. זאָג איך צו אַנשלען: "פאָהרען מיר?" זאָגט ער: שרײַב אַװעק אַ בריעף, אַז מיר זענען שױן אױף'ן רעכטען װעג, לאָז מען אַרױסשיקען נאָך געלד. זאָג איך: "אַנשעל, זאָג איך, אין גאָטעס װילען, זאָג איך, אָדער לאָמיר פאָהרען אהײם, אָדער לאָמיר פאָהרען װײַטער. ממה־נפשך"... מאַכט ער צו מיר: ניט דײַן באַבעס דאגה, מע זאָגט דיר שרײַב, זאָלסט דו שרײַבען! שלעכט, װאָס טהוט מען? געה איך און שרײַב אַװעק, דו הערסט צי נײַן, אַ בריעף קײן האָלענעש־טי, אַז מאַמע חײַמט אַם, נעשװיינטליך פערשטעלט: אַזױ און אַזױ, שרײַב איך איז די מעשה, איהר זאָלט װיסען זײַן שרײַב איך, אַז אונזער נסיעה, שרײַב איך, איז אַרױסגעװאָפען, געה זוך דעם נעכטי־גען טאָג, עס קאָסט נור געלד אומזיסט־אומנישט און טהון טהוען מיר גאָרנישט. און דאָס װאָס איך האָב אײַך געשריעבען ביז אהער, שרײַב איך, אַז מיר קעהרען איבער װעלטען, האָב איך דאָס אײַך גע־שריעבען נור װײַל אַנשעל, שרײַב איך, האָט מיר אַזױ געהײסען שרײַבען. װאָס זאָל איך טהון, שרײַב איך, איך בין דאָך ניט מעהר װי אַ מענטש! מע הײסט מיר שרײַבען, שרײַב איך. על־כן זאָלט איהר מעהר, שרײַב איך, קײן געלד ניט שיקען, און אַז איהר װעט אױפהערען שיקען געלד, שרײַב איך, װעלען מיר דאָך סוף־כל־סוף מוזען קומען אהײם. אָט אַזױ שרײַב איך זײ פערשטעלט, װאָס דענן האָב איך געזאָלט טהון? זאָג אפשר, אַז איך בין אומגערעכט? חער זשע װײַ־טער. עס נעהט ניט אװעק, דו הערסט צי נײַן, קײן אַכט טאָג, קומט אונז אָן אַ דעפּעש קײן בוקאַרעשט, אַ קורצע נאָר אַ גוטע, סך־הכל דרײַ װערטער: "קום צור־פאָהרען. דיא מאַמע איז פערבײַ"...

װי נור "ששון־ושמחה" האָט אַרױס־גערעדט די דאָזיגע װערטער, האָט ראַ־פאַלעסקאַ איהם אָנגעכאַפּט פאַר בײדע הענד:

— הא? װאָס זאָגסט דו? די מאַמע...?

— זאָל האָבען אַ ליכטיגען גן־עדן. װי דענן, קינדעניו, האָט דאָס געקאָנט אַנ־דערש זײַן? אַ קלײניגקײט, װאָס זי איז אױסגעשטאַנען! זי איז דאָך אַזױ אױך געװעזן, זאָל זי מיר מוחל זײַן, הױט און בײנער, קױם־קױם װאָס די נשמה האָט זיך געהאַלטען, און דאָס גרױסע ראַס־קאָש, װאָס זי האָט געהאַט בײַ'ם טאַ־טען, דאַרפסט דו אױך געדענקען. און דאָ אײַן באָמבע נאָך דער אַנדערער. איך

וויס ניט, ווען פון אייך ביידען האט זי בעסער ליעב געהאט — דיך צי אנשלען? ווארום כל־זמן אנשעל איז געזעסען אין בוקארעשט האט זי נאך געהאט א האפענונג, אז ער וועט קומען מיט דיר אינאיינעם. וויבאלד אבער, אז זי איז געוואהרע געווארען, דו הערסט צי ניין?...

ניין. ראפאלעסקא האט איהם מעהר נישט געהערט. ער איז געפאלען אויף דער האנד, ווי מע פאלט תחנון, בעהאלטען דעם קאפ און האט זיך צוויינט און צעהליפעט, ווי א קליין קינד. "ששון־ושמחה" האט זיך פערלוירען. טרייסטען, אויסרעדען דאס הארץ, זאגען א גוט ווארט — דערויף איז ער ניט בעשאפען געווארען. האט ער גענומען ברעכען די הענד און רעדען צו זיך אליין: "שלעכט, שלעכט! וואס טהוט מען?" דערווייל האט מען דערהערט ראפאלעסקא'ס געוויין אין די איבעריגע חדרים, איז מען געקומען צולויפען, פריהער האלצמאן, דערנאך די אלטע שרה־ברכה און נאך איהר זלאטקע, און ס'איז געווארען א בהלה מיט א טארעראם מיט א הו־הא.

— וואס איז? וואס איז דא געשעהען? — האבען זיך אלע דריי ארייננעריסען.

— מיין מאמע געשטארבען! — האט ראפאלעסקא אויסגעבראכען און געפאלען האלצמאנ'ען אויפ'ן האלז מיט א געוויין. האט זיך האלצמאן ניט געקאנט איינהאלטען און האט זיך פערקרימט, ווי א יודינע וואס קלויבט זיך צו וויינען. אויף איהם קוקענדיג, האט זיך צעוויינט אויך זלאטקע, און די אלטע שרה־ברכה האט פערבראכען מיט די הענד און גענומען יאמערען און קלאגען און לייענען מיט א ניגון, ווי פון א מענה־לשון:

— וועה איז מיר, ווינד איז מיר, א דונער האט מיך דער'הרג'עט! א מאמע פון קינדער נעבאך פיסקליאטעס קליינע פייגעלעך! ווער וועט זיי פיטערען? ווער וועט אויף זיי אכטונג געבען? ווער מען וועט דער קאפ וועה טהון אויף די עלענדע יתומים, וואס זענען געבליעבען ווי אויפ'ן וואסער? ווארום כל־זמן די מאמע איז א מאמע, איז דער טאטע א טאטע, און אז די מאמע געהט אוועק, זאל מען בעסער ניט דערלעבען...

— לאז זיין שטיל! זיך צעיאחמערט א ביסעל! — איז האלצמאן אנגעפאלען אויף דער מוטער און צעשריגען זיך אויך אויף דעם בעוואכסענעם מוה־שחורה'דיגען קאססיר מיט די באנקעוואטע אויגען פאר דער גוטער בשורה, וואס ער האט אנגעזאגט דעם "יאט".

— שמינדער בגעץ! ווער האט אייך געבעטען? ווער האט אייך געשלעפט פאר דער צונג? אזעלכע בשורות זאגט מען אן דורך א גוי...

"ששון־ושמחה" איז געבליעבען זיצען ווי איין אפגעשמיסענער, האט זיך ראפאלעסקא אנגענומען זיין קריוודע. ער האט געגעבען אנצוהערעניש, אז "ששון־ושמחח" איז ביי איהם א גאסט, און אז ער וויל, מע זאל איהם היינטיגע נאכט לאזען צו־רוה, נאר היינטיגע נאכט... האלצמאן האט פערשטאנען דאס אנצוהערעניש. און חאטש עם האט זיך איהם זעהר ניט געגלוסט איבערלאזען דעם "יאט" אליין מיט אט דעם שמינדער בגעץ. נאר ס'איז עפיס א תירוץ? איצט איז ניט די יאהרען, וואס אמאל. איצט, אז ראפאלעסקא זאגט, איז געזאגט... און האלצמאן פערקוקט איהם אין די אויגען אריין און לאזט אוים זיין גאנץ ביטער הארץ אויף דער מוטער און אויף דער שוועסטער:

— וואס זענט איהר געקומען אהער, וועלכע שווארצע יאהר? ווער האט געשיקט נאך אייך ווער? זעה נור, זיך צעיאכמערט א ביסעל! ווער בעט אייך, איהר זאלט זיין קלאג־מוטערס ווער? — אזוי האט האלצמאן איבערגע'חזר'ט נאך א מאל, זיי דורכגעטריבען און אליין

גליטשט ער זיך אויף ארויס פאוואָלינקע פון'ם חדר, בעזעצט זיך ווידער אויף זיין פריהערינגען פאָסטען, אויף יענער זייט טהיר, און לעגט צו איין אויהער. און ראפאלעסקא בלייבט מיט "ששון־ושמחה" ווידער א מאָל אינצווייען און ער בעט דעם קאססיר, ער זאָל איהם איבערגעבען אלע איינצעלהייטען מיט אלע קלייניגקייטען, ווי אזוי די מאַמע איז געשטאָרבען ? און ווען איז זי געשטאָרבען ? און צי האָבען זיי זי נאָך געטראָגען פאר דער קבורה ? און ווי אזוי איז געוועזן די לויה ? אלסדינג האָט איהם "ששון־ושמחה" געמוזט דערצעהלען, און ניט איין מאָל, נאָר עטליכע מאָל. א סך מאָל !

קאפּיטעל 96.

נייעס פון האָלאָנעשטי

א גאנצע נאכט איז ניט געקומען קיין שלאָף אויף זייערע אויגען. "ששון־ושמחה" האָט דערצעהלט נייעס פון האָלענעשטי, און ראפאלעסקא האָט זיך צוגעהערט צו זיין מאָנאָטאָנעם קול, וואָס האָט געקלונגען און געהודעט ווי איין אָנגעבראָכענע גלאָק און געצויגען זיך און געצויגען, ווי א געדיכטער האָניג, אָהן איין אָפּשטעל, איבערגעריסען אלע מאָל נור מיט א "הער זשע ווייטער" און מיט א "דו הערסט צי ניין" און מיט א "שלעכט, וואָס טהוט מען ? " אויף האָלצמאַן נעבאך איז ניט געגאנגען שלאָפען. ער האָט נישט געקאָנט אָפּרייסען זיך פון דער טהיר. נישט געקאָנט אפילו אויפהויבען זיך פון'ם בענקעל, טאָמער דערהערט מען דאָרט א סקריפּ. עס זענען געוועזען מינוטען, ווען האָלצמאַן האָט זיך פערשאָלטען דאָס געביין : אויף צו־להכעיס האָט איהם געשטיקט אלע מאָל א הוסט צו טהון. האָט ער זיך איינגעהאלטען מיט אלע כחות און געזעסען אין געהאַקטע וואונדען און געהערט גלייך מיט ראפאלעסקא'ן נייעס פון האָלענעשטי.

יענע נאכט, קאָן מען זאָגען, זענען זיי ביידע, ראפאלעסקא און האָלצמאַן, געוואָהרע געוואָרען נייעס פון האָלענעשטי א סך מעהר ווי אין די אלע יאָהרען פון זינט זיי זענען נע־ונד אויף דער גרויסער וועלט.

ערשטענס, וועגען בעני ראפאלאָוויטש. וועה־וועה, וואָס פון ראפאלאָוויטשעס שטוב איז געוואָרען ! א חורבן. איין איבערקעהרעניש. אָנהויבען פון ראפאלאָוויטשעס ווייב, פון ביילקען. די קלייניטשקע, די שטילינקע, די שוואכינקע ביילקע איז אויסגעגאנגען ווי א ליכט. שטיל, זיך נישט געקלאָגט פאר קיינעם, איז זי אוועק פון דער וועלט, וואו זי האָט אזוי פיעל געליטען איבער איהרע קינדער, קיין גוטען טאָג נישט געוואוסט. די שטילינקע ביילקע האָט געוואָלט שטארבען שטיל, ווי זי האָט געלעבט. האָט זי דעריבער נישט געוואָלט זאָגען קיינעם, וואס איהר איז. און אז ס'איז איהר געוואָרען שטארק שלעכט און אלע האָבען דאָס דערזעהן, האָט בעני צעשיקט פערד אויף אלע טראקטען און אראָפּגעבראכט די בעסטע דאָקטוירים, געארבייט מעשים, געזאָגט, מע זאָל איהם אויסטהון ביז'ן העמד, אבי ביילקע זאָל איהם זיין געזונד. איז אבער געוועזען שוין צו־שפּעט. ווי א קנויל בייוועל, אָדער ווי א קליין קינדעלע, איז די קלייניטשקע, שטילינקע ביילקע געלעגען אויף איהר גרויס בעט מיט שטארק צענויפגעמאכטע ליפּען און מיט שטארק איינגעפאלענע ווייסע־ווייסע בעקלעך. איינע אליין אין א גרויסען אלקיר אין א גרויס בעט. קיינער־קיינער ביי דער זייט. בעני איז געוועזען פערטראָגען מיט די דאָקטוירים. די עלטערע זיהן — אין געשעפט. די טעכטער — אין קיך־זאכען. אנשעל און לייבעל זענען ניטאָ. נאָר איין בת־שבע, די יונגסטע פון די טעכטער, איז געזעסען

אין א ווינקעלע און געוויינט שטילערהייד — זי זאָל ניט אויפוועקען די מאַמע. נײַן, זי׳װעט שוין ניט אויפוועקען די מאַמע. די מאַמע איז שוין געהאַט דערמאָלט געשלאָפען שטאַרק. איהרע צוגעמאַכטע אויגען האָבען אויסגעזעהען אויף איהר ווייס, צו־ווייס פּנים, ווי צוויי שוואַרצע גריבלעך. איהרע בלאָנדע אמאָל זעהר שעהנע ברעמען, וואָס האָבען אַרויסגעקוקט פון אונטער איהר ווייסען שטערן, אַרומגעברעמט מיט ז ווייסען האַנטיכעל, האָבען צוגעגעבען איהר קליין קינדיש פּנים א קינדיש פערטראַכט אויסזעהן. איין האַנד, א קליין קינדיש ווייס, א ביסעל צו־ווייס הענדעל, איז אַראָפּגעהאָנגען פון דער קאָלדרע אַראָפּ. אַלעם האָט אויסגעזעהען ווי געוועהנליך, גלייך ווי זי ליגט אין א טיעפען שלאָף. שטיל איז געווען. א האַרץ, וואָס האָט אַזוי פיעל ליעב געהאַט און אַזוי פיעל דורך דעם געליטען, האָט שוין אויפגעהערט ליעבען, ליידען און שלאָגען. שטיל איז געווען. א מורא׳דיגע, א הייליגע שטילקייט. דאָס איז געווען די שטילקייט פון׳ם טוידט. געשטאָרבען ביילקע.

ביילקע איז געשטאָרבען און די אַלטע באַבע, בעני ראַפּאַלאָוויטשעס מוטער, די וואָס שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ "ניין־ניין" — די לעבט! זי איז שוין עובר־בטל און בלינד אויףביידע אויגען, נאָר זי לעבט. און געהט פרעגט קשיות!... אַלע עלטערע קינדער, די זיהן מיט די טעכטער, די שניר מיט די איידעמס מיט די אייניקלעך האָבען זיך צעקראָכען, דער אהער, דער אהין. בעני האָט קיינמאָל נישט געקאָנט הויזען מיט די קינדער. נאָר זינט ביילקע איז איהם אַוועקגעשטאָרבען, איז ער געוואָרען — זאָל גאָט היטען!... אַנשלען האָט ער חתונה געמאַכט, טאַקי דעם זעלבען שידוך פון בעלץ. איהם געגעבען א ווייבעל א טיאוסקייט, נאָר פון א שען אָרט. ער טאָר אבער נישט קומען פאַר׳ן פאָטער׳ס אויגען. זיין נסיעה קיין בוקאַרעשט וועט ער איהם אייביג ניט פערגעסען... זיצט זיך אַנשעל אין בעלץ. ער האַלט א קלייטעל פון טיטון, פון מאַחאָרקע, און איז, זאָגט מען, געוואָרען אַזוי פערגרעבט, אַז ס׳איז איהם גאָרנישט צו דערקענען... איין טאָכטער, די מיטעלסטע, פערעל הייסט זי, האָט זיך געגט מיט איהר מאַן און זיצט א גרושה. די אַנדערע פון איהר, יוכבד, האָט חתונה געהאַט, דעם טאַטען אויף צו־להכעיס, פאַר יחיאל דעם כלי־זמר׳ס א ברודער, אויך א כלי־זמר, און נאָר די יונגסטע, בת־שבע, האָט געזאָלט שטודירען אויף אַקושאָרקע, האָט זי בעני ראַפּאַלאָוויטש אויף צו־להכעיס חתונה געמאַכט, טאַקי פאַר איהם, פאַר שמחה דעם קאַססיר הייסט עס. (דאָ לאָזט אַראָפּ ששון־ושמחה" די אויגען און הויבט אָן ווי פערענטפערען זיך :) ער איז זיך מודה, אַז ער האָט שוין לאַנג געהאַט געוואָרפען אַן אויג אויף בת־שבע׳ן, נאָר ער האָט קיינמאָל ניט געוואַגט אַזא זאַך אָנצומוטהען, חאָטש אפילו, אַז מע וויל צוריק, מיט וואָס איז יחיאל דעם כלי־זמר׳ס ברודער א שענערער יחוס? יעדענפאַלס, איז דאָך שמחה אַן׳איינגענער. א ווייטער קרוב, דאָך א קרוב. בת־שבע אַליין איז אפילו געווען פון׳ם שידוך מע קאָן ניט זאָגען שטאַרק צופריעדען. אדרבה, זי האָט זיך א צייט "געבריקעוועט", "געמאָרדעוועט", געמאַכט אָנשטעלען, געוויינט און געאַרבייט, געזאָגט, אַז זי וועט זיך נאָר א מעשה אָנטהון... איהם אַליין, שמחה׳ן הייסט עס, איז דאָס געווען אויך איבער דער טבע. בת־שבע איז טאַקי זעהר א וואוילע, מע קאָן זאָגען, דיא בעסטע פון אַלע. נאָר אָנהענגען זיך מיט געוואַלד האָט ער אויך ניט געוואָלט. האָט אָבער בעני ראַפּאַלאָוויטש זיך איינגעשפּאַ־ט — איין מאָל פאַר אַלע מאָל... בקיצור, זיי האָבען חתונה געהאַט — און גאָר ניט. דאַנקען

גאָט, זיי האָבען שוין צוויי קינדערלעך און עס וועט שוין באלד זיין נאָך איינס. עס וואָלט זיי געווען, מע קאָן זאָגען, גאנץ נישקשה'דיג, ווען נישט דאָס נייע אומגליק, וואָס האָט זיי געטראָפען...

— וואָס נאָך פאר אן אומגליק? — פרעגט איבער מיט שרעק ראפאלעסקאָ, און "ששון־ושמחה" חאפט זיך איהם צו בערוהיגען:

— גאָרנישט. גאָרנישט. עס רעדט זיך נור אזוי — אנ־אומגליק. אין דער אמת'ן איז דאָס גאָר ניט אזא אנ'אומגליק. דער שוועהר זאָל לעבען איז אויף דער עלטער, פאר צרות א פנים, דו הערסט צו ניין, געוואָרען פרום.

"אָט דאָס איז גאָר? — חאפט אונ־טער שטילערהייד האָלצמאַן הינטער דער טהיר און שפייעט אוים. — טפו זאָלסט דו ווערען, פערשלאָפענער פיפערנאָטער, פאר אלע טשערנאָוויצער אידען!"

און "ששון־ושמחה"'ס מאָנאָטאָנע שטימע גיסט זיך ווייטער.

קאפיטעל 97.

בעני ראַפאַלאָוויטש ווערט א בעל תשובה

— הער זשע ווייטער, וואָס איך דער־צעהל דיר. דהיינו, וויא אזוי מיינסט דו איז ער געוואָרען פרום, דער שוועהר זאָל לעבען? מיט סכנת־נפשות! ער האָט זיך ארייגעלאָזט, דוא הערסט צו ניין, אין יודישקייט. טאָג וויא נאכט — נור געדאווענט און נור געזאָגט תהלים. מילא, דאָס דאוונען מיט'ן תהילים־זאָגען וואָלט אָבער נאָך אויך נישט געווען אזא איין אומגליק, ווען נישט נאָך א גרעסערע צרה. דהיינו, וואָס פאר א צרה? דער רבי!... דער שוועהר זאָל לעבען איז מיט א מאָל געוואָרען דעם רבי'נס א חסיד, א הייסער, א פייערדיגער חסיד, און אָנגעהויבען פאָהרען, דו הערסט צו ניין, צום רבי'ן און ניט נור פאָהרען, נאָר זיצען, ליגען, נישט ארויסטרעטען פונ'ם רבינ'ס הויף. פריהער איז געווען דער שטעפאנעשטיר רבי, רב מתתיהו. איצט איז דער באָיאנער. שוין העכער א האלב יאָהר אז ער האָט זיך אוועקגעזעצט אין באָיאן ביי'ם רבי'ן — און וויל נישט פאָהרען אהיים. געקומען איז ער קיין באָיאן אויף יום־טוב, און פון דעמאָלט אָן איז — א גוטען טאָג מיט דער קאָ־פאָטע. האָב איך דערזעהן, אז ס'איז א מעשה אָהן אן עק, איך שרייב צו איהם, צום שוועהר הייסט עס, א בריעף נאָך א בריעף: "געוואלד, שוועהר לעבען, וואָס איז דער תכלית? עס ווערד א תל פונ'ם איבעריגען ביסעל בעל־הבתיש־קייט!" ענטפערט דיא וואנט? ער וויים נור איין זאך: מע זאָל איהם, דוא הערסט צי ניין, — איך זאָל איהם שיקען געלד פון דער היים. וואָס איז ביי מיר — א קרענעצי? א ברונען? א ברונען שעפט זיך אויך אוים!... געזעהן, ס'איז שלעכט — וואָס טהוט מען? האָב איך מיך מיישב געווען, דו הערסט צו ניין, און האָב מיך אראָפגעחאפט צום שוועהר קיין באָיאן, מיט איהם איבעררעדען. מע קאָן דאָך איהם נים מפקיר זיין... נאָר נעה־רעד צו דער וואנט, אז יענער האָט זיך ארייגעלאָזט, מישטיינסנעזאָגט, אין אזעלכע זאכען: דער רבי, דער רבי און דער רבי! שבת, ווען דער רבי פראוועט דעם טיש, זיצט ער, דוא הערסט צו ניין, מיט אלע חסידים און חאפט שיריים. צו שלש־סעודות דיא חסידים פליעסקען — פליעסקעט ער אויך. שבת־צו־נאכטס נאָך דער מלוה־מלכה דיא חסידים טאנצען — טאנצט ער אויך. רעדען מיט איהם פון דער היים, פון האָלענעשטי — קאָן מען נישט. ער וויל נישט האָרכען. דערמאָנען איהם דיא קינדער — טאָר מען נישט. און ווער שמועסט, דער נאָמען לייבעל אָדער אנשעל — לא יזכר ולא יפקד. אנשעל הייסט ביי איהם: "מלאך־המות". אָט דער מלאך המות האָט, זאָגט ער גע־

קוילעט דיא מאמע. ווען ניט אנשעל מיט זיין שענער נסיעה קיין בוקארעשט, וואלט דער שוועהר קיין אלמן ניט געבליעבען. דאס איז זיכער, וויא דער טאג. הער זשע ווייטער. בין איך געקומען קיין באיאן צום רבי'ן, צום שוועהר הייסט עס, האב איך איהם געטראפען, דו הערסט צי ניין, אויף אלע שונאים געזאגט געווארען. איך קאן מיך גארניט דערמאנען. דאס הארץ טהוט וועה. זאלסט איהם זעהען — קיין האלב נישט געבליעבען. דער בויך הענגט. דיא באקען איינגעפאלען. אלט און גרוי. איך האב מיך אזש צעוויינט. און ער — ער זאל דאס אפילו א פרעג טהון: וואס מאכען דיא קינדער? — גאר נישט, גאלע גאר נישט. איך זאל געהן, דוא הערסט צו ניין, מיט איהם צום רבי'ן. און טאקי באלד. אנדערש וויל ער ניט. איך זאג דיר — שטארקער פון אייזען. א מוסר זיך אראפצונעמען פון דעם מענטשען. איך וויל מיט איהם אנהויבען עפעס רעדען, שמועסען פון דער היים, וואס וועט זיין דער תכלית? לאזט ער נישט. מארגען, זאגט ער, מארגען. היינט דארף ער זיין, דו הערסט צי ניין, ביי'ם רבי'ן. און אזוי פון טאג אויף טאג. דערווייל, זיצענדיג אזוי אויף דער אכסניה, הער איך עפים יונגע לייט שמועסען פון טשערנאוויץ... פון יודיש טהעאטער... פון א בענעפיט, וואס ווערד געשפיעלט דורך עפים איינעם א בעריהמטען נאך נאר א יונגעטשקען אקטיאר פון בוקארעשט, בלוט און מילך, מיט'ן נאמען ראפאלעסקא... דער נאמען "ראפאלעסקא", די שטאדט "בוקארעשט" און דיא ווערטער "אן'אקטיאר", "א יונגעטשקער", "בלוט און מילך" — זענען מיר, דו הערסט צי ניין, אריין אין נאז אריין: "צי איז דאס נישט אונזער לייבעל?" — טראכט איך מיר. עפעס קלעפט זיך מיר דא איינס מיט'ן אנדערען: בוקארעשט... ראפאלעסקא... יודיש טהעאטער... און איך האב מיך מיישב געווען אזוי: עס קאסט במילא הוצאות, וועט קאסטען נאך א פאר העלערס — איך מוז, דו הערסט צו ניין, א קוק טהון אויף דעם דאזיגען יונגעטשקען אקטיאר פון בוקארעשט. נאר קודם בעדארף מען א רעד טהון וועגען דעם מיט'ן שוועהר, הארכען, וואס וועט ער זאגען. פון וואנען הויבט מען אן? פון טהעאטער. פון יודיש טהעאטער אין טשערנאוויץ... דערהערט "יודיש טהעאטער" — איז ער געווארען, וואס זאל איך דיר זאגען? א שענערען לייגט מען אין דער ערד. ער האט אזש אנגעהויבען צו טרייסלען זיך. געחאפט דעם שטעקען, דוא הערסט צי ניין, און געזאגט, אז ער וועט מיר דעם קאפ צעשפאלטען, טאמער רעד איך אוים נאך איין ווארט!.... שלעכט, וואס טהוט מען? בין איך ארויסגעגאנגען אין גאס, געדונגען א פוהר גלייך קיין טשערנאוויץ און בעצאהלט וויא א בראדער סוחר. ווארום לאמיר זיך ניט נארען, א שטייגער, איך זאל וויסען, אז ס'זאל מיך קאסטען מי יודע וויפיעל, איך זאל אפילו דארפען געהן צו־פוס איך וויים אליין ניט וויפיעל — וואס איז שייך? וויפיעל איז ביי מיר ווערטה דאס אליין, וואס איך זעה דיך, דאנקען גאט, א לעבעדיגען. היינט דעם כבוד, וואס דוא האסט געהאט אין טהעאטער. דו וועסט מיר גלויבען צי ניין? אז ס'איז געווארען א געשריי מיט א פאמשעריי "ראפאלעסקא"! און אז חברה יונגווארג האבען דיך א נעם געגעבען אויף די הענד, האבען זיך מיר געשטעלט טרערען אין דיא אויגען, וויא דו זעהסט מיך א יודען! איך האב מיך דערמאנט, דו הערסט צו ניין: וועה איז מיר, אט דאס איז דאך אונזער לייבעל, אט דער וואס איז געשלאפען מיט מיר אין איין אלקיר!... א בעט קעגען א בעט!...

דא האט זיך "ששון־ושמחה" אויסגעווישט א טרער און פלוצים האט זיך

בײַ איהם איבערגעביטען דאָס קול מיט'ן פּנים, מיט'ן טאָן, און ער רופט זיך אָן צו ראַפאַלעסקאָ'ן מיט א צוקערדיג גנבה'ש לשון:

— געדענקסט, נשמה'ניו, וויא מיר פלעגען שלאָפען אינאײנעם, אין איין אלקיר, א בעט קעגען א בעט?.... מיינע הויזען מיט דיא שליסעלעך פלעג איך תמיד האַלטען בײַ מיר צוקאָפּענס... יענעם שבת־צו־נאַכטס, דוא הערסט צו ניין, האָב איך אויך געלעגט דיא הויזען צוקאָפּענס... מיינסט דו, אז איך האָב ניט געהערט, ווי עמיצער שטעהט בײַ מיין בעט, טאַפּט די הויזען און פּאָרעט זיך בײַ'ם טישקעסטעל?... געהערט, איך זאָל אזוי הערען אַל־דאָס גוטס. נאָר איך האָב נישט געקאָנט, דו הערסט צו ניין, אויפרייסען די אויגען... וואו איז אהינגעקומען דאָס געלד, וואָס... דעמאָלט... פון טישקעסטעל?.... איך מיין, בײַ וועמען זענען זיי געבליעבען? בײַ אָט א יענעם, וואָס מיט'ן מגושמ'דיגען געקײַטשטען פּנים? צי בײַ'ם קליינעם טאנצענדיגען אקטיאָר מיט דיא ממזר'רישע אויגען? צי גאָר בײַ אָט אדער געשטופּעלטער חלירע, וואָס אמאָל האָט ער געהייסען האָצמאַך, און היינט רופט מען איהם שוין האָלצמאַן?...

קאַפּיטעל 98.

א מחק פון ראַפאַלאָוויטשעס שטוב

עס האָט שוין אָנגעהויבען שאַריען אויף טאָג. דער טשערנאָוויצער מאַרק, וואָס שטעלט זיך אויס אלע פריהמאָרגען אַקעגען דעם "שוואַרצען האָהן", האָט שוין אָנגעהויבען אויפצושטעלען זיך, בעווייזען סימנים פון לעבען, און אונזערע צוויי אלטע בעקאַנטע (איצט שוין שטיקלעך אייגענע), ראַפאַלעסקאָ און "ששון־ושמחה", האָבען נאָך אַלץ גערעדט, דאָס הייסט, רעדען האָט גערעדט "ששון־ושמחה", און ראַפאַלעסקאָ האָט איהם געהערט מיט דער גרעסטער שפּאַנונג, איבערגעריסען איהם זעלטען מיט א חאַפּ אויף זיך פון אָרט, אָדער מיט איין אויסגעשריי: "טאַקי באמת?" אָדער: "וואָס רעדסט דו?" אָדער: "עס קאָן ניט זיין!".... "ששון־ושמחה" האָט איהם פערזיכערט, אז אלץ, וואָס ער דערצעהלט איהם, איז תורת־אמת, געשוואָרען בײַ זיין יודישקייט — ער זאָל אזוי דערלעבען קומען אהיים צו זיין ווייב און קינדערלעך, און נאָך אזעלכע שבועות, גלייך וויא ראַפאַלעסקא וואָלט איהם ניט געגלויבט אָהן א שבועה, דאָס איז געווען אזוי קאָמיש, אז האָלצמאַן, וועלכער איז נאָך אַלץ געזעסען הינטער דער טהיר אין צווייטען חדר, אריינגעקוקט דורכ'ן לעכעל פון'ם שליסעל צו ראַפאַלעסקאָ'ן אין חדר אריין און צוגעהערט זיך שטאַרק צום גאַנצען שמועס, האָט זיך נישט געקענט איינהאַלטען פאַר געלעכטער און שטילערהייד געשטיקט זיך. און אז ס'איז געקומען צו דעם מאָמענט, ווען "ששון־ושמחה" האָט א פרעג געגעבען פּלוצים בײַ ראַפאַלעסקאָ'ן מכח'ן געלד וואָס ס'איז פערפאַלען געוואָרען דעמאָלט פון'ם טישקעסטעל אין האָלענעשטי, האָט אונזער האָלצמאַן שטאַרק צוגעלעגט דאָס אויער צו דער טהיר, גייציג געווען צו האָרכען, וואָס וועט איהם דער "יאַט" ענטפערען דערויף; האָט אָבער בעת מעשה געגעבען א טרישטשע דאָס בענקעל, וואָס האָלצמאַן איז אויף דעם געזעסען, אזוי אז אלע דריי האָבען זיך איבערגעשראָקען: ראַפאַלעסקאָ און "ששון־ושמחה" האָבען זיך גלאַט דערשראָקען פאַר'ן טרישטש, וואָס האָט אויסגעוויזען אין דער שטילקייט פון דער נאַכט א סך שטאַרקער, ווי ס'איז געווען אין דער אמת'ן. און האָלצמאַן האָט זיך דערשראָקען, טאָמער דערוויסט מען זיך, אז ער איז די גאַנצע צייט געזעסען פון יענער זייט

און צוגעהערט א פרעמדען שמועס. דער איבערשרעק איז אָבער נאָך א פאָר מינוטען שטילשווייגען איבערגעגאנגען מיט גאָר נישט, און האָלצמאן האָט געקאָנט בלייבען גאנץ אונגעשטערט אויף זיין פּאָזיציע, וויא פריהער. ליידער אָבער האָט ער סאמע דאָס אינטערעסאנטעסטע נישט געהערט. ניט דערפאר וויל ער האָט שלעכט געהערט; אדרבה, ער האָט דורך דער טהיר געהערט איטליכם וואָרט. נאָר דאָ איז געווען איין אנדער סבה: ראפאלעסקאָ האָט אויף דער פראגע פון געלד פשוט נישט געוואָלט ענטפערען. ער איז אויפגעשטאנען, ארומגעשפּאצירט א פּאָר מאָל הין און צוריק איבער'ן חדר; דערנאָך האָט ער זיך אָפּגעשטעלט און, שטאָט דעם ער זאָל ענטפערען זיין נייגעבאָרענעם שוואָגער אויף דעם, וואָס יענער האָט איהם געפרעגט, האָט ער ביי איהם בעסער א פרעג געגעבען:

— נו? און וואָס מאכט עפּים מיין אמאָליגער רבי, דער חזן?

„דער יאט איז גאָר קיין נארר ניט". — טראכט זיך האָלצמאן. — ער פרעגט איהם דאָס, ענטפערט ער איהם בויבעריק, פערשלאָגט איהם האקעבאקע, מכח א רבי'ן און מכח א חזן. וויבאלד אזוי, מעג איך געהן שלאָפען. שוין באלד גרויסער טאָג. האפּט איהם דער וואטענמאכער, אָט דעם מרה־שחורה'דיגען פארשוין. א חלירע זאָל זיך אריינחאפּען צו איהם אין דער לינקער זייט בויך!"....

מיט דיא דאָזיגע ווערטער טראָגט זיך אָפּ אונזער האָלצמאן שטילערהייד צו זיך אויפ'ן בעט, טהוט זיך אויס און דעקט זיך איין מיט דער קאָלדרע איבער'ן קאָפּ און ווערט גיך אנשלאָפען, און אונזערע שוואָגערס, „ששון־ושמחה" און ראפאלעסקאָ, ציהען ווייטער זייער געשפרעך:

„ששון־ושמחה": אויף ישראלי דעם חזן פרעגסט דו? עהע־הע! גליקליך! גליקליך ווי די וועלט!

ראפאלעסקאָ: דהיינו?

„ששון־ושמחה": דהיינו, יענער איז א גביר.

ראפאלעסקאָ: א גביר? ישראלי דער חזן א גביר?

„ששון־ושמחה": אָן'אדיר! ער איז שוין אויס מלמד, אויס חזן. טע־טע־טע! גאָרניט דער ישראלי, וואָס אמאָל. און לאָה די חזנ'טע, געדענקסט לאָה די חזנ'טע? טראָגט זי פּערעל אין דער וואָכען און געהט אָנגעטהאָן, דו הערסט צי ניין, וויא א גביר'טע און בעריהמט זיך פאר איטליכען מיט איהר טאָכטער. וואו זי געהט — איז „מיין רייזעל" און „מיין רייזעל". זי האָט שוין מיט איהר „רייזעל" אלעמען דעם קאָפּ פעררייזעלט. א קליינינקייט — איהר רייזעל? היינט הייסט זי שוין ניט רייזעל. היינט הייסט זי שוין ראָזא און איז א בעריהמטע זינגערין. אין לאָנדאָן איז זי איצט. דו געדענקסט זי נאָך, צי ניין? אָט דאָ ניט לאנג איז זי געווען צו־גאסט ביי אונז אין האָלענעשטי מיט א גאנצע חאליאסטרע זינגערס און שפּיעלערס, ארומגעלאָפען מיט קארעטעס און מיט וועלאָסיפּעדען, דו הערסט צי ניין, פּי־פּו־פּא — סכנת־נפשות! וואָס זי האָט אָפּגעקאָסט די נסיעה, מעגען מיר זיך דאָס ביידע ווינשען פערדיענען. א ווערטעלע? מע זאָגט נאָר, אז זי האָט א חתן, פערמאָגנ' ער א מיליאָן, דו הערסט צי ניין, א גאנצען מיליאָן! האָלענעשטי איז מיט איהר געגאנגען האָדאָראָם. אויף די גאסען איז מען איהר נאָכגעלאָפען. א ווערטעלע אויסצורעדען! ערשטענס, איז זיא טאקי געוואָרען שען, אז ס'איז איהר אין פנים

נישט אריינצוקוקען. הויף און שען און געזונד, און זינגט, זאָגט מען, אז ס׳לאָזט זיך אוים דיא וועלט, היינט איז זי פשוט רייך, רייך אין געלד. קאָנסט פערשטעהן א חזנ׳ס א מיידעל פערגינט זיך, זי וויל אוועקקויפען, דו הערסט צו ניין, אונ־זער דירה, דאָס הייסט, דעם שוועהרס דירה,פון וועמענס וועגען מיינסט דו? פון איהרעט וועגען? עס הויבט זיך גאָר ניט אָן! פון דעם חזנ׳ס וועגען. דער חזן אליין האָט דוקא נישט געוואָלט הע־רען ניט זעהען. די חזנ׳טע אויך ניט. זיי האָבען גע׳טענה׳ט, וואָס טויג זיי אזא גרויסע יארמעלקע? זיי האָבען בע־סער געוואָלט אוועקקויפען נעהע דער אלמנה׳ס דירה. האָט זיך די טאָכטער, רייזעל הייסט עס, איינגעשפארט, דו הערסט צי ניין, דוקא ראפאלאָוויטשעס דירה! און נישט נור די דירה אליין — דעם גאנצען הויף מיט דער סטאדאָלע מיט׳ן בעל־הבתישקייט וויל זי אוועק־קויפען. וואס דארפסט דו מעהר? אפילו דעם הונט "טערקוש" — געדענקסט איהם? — האָט זי צו איהם אויך חשק געהאט. אז אוועקקויפען, זאָגט זי, איז מיט האק און פאק. א השגה פון א חזנ׳ס א מיידעל, הע־חע!

דאָס איז געוועזן ביי "ששון־ושמחה" דאָס צווייטע געלעכטער פאר היינטי־גער נאכט. דערזעהען אָבער, אז ראפא־לעסקאָ לאכט נישט מיט, אדרבה, ער איז עפּים גאָר מאָדנע פערטראכט און ווי פערזאָרגט געוואָרען, פערענטפערט זיך "ששון־ושמחה" אויף זיין לשון:

— איך וואָלט די דירה בשום אופן ניט פערקויפט. נאָר אז גאָט שיקט צו אזא קונה! האָב איך מיך מיישב געוועזן, דו הערסט צי ניין, לאָז זי חאָטש גוט בע־צאָהלען. זאָג אפשר אז ניין?.... וואָס איז דיר, לייבעלע? וואָס גיזט דו עפּים פלוצים געוואָרען אזוי...? עס טהוט דיר אפשר באנג, וואָס מיר האָבען פער־קויפט די דירה? גלויב מיר, לייבעל סערדצע, עס האָט מיר אויך וועה געטאָן דאָס הארץ. נישט ווינציגער ווי דיר, אפשר נאָך מעהר. נאָר וואָס האָט מען געקאָנט טהון? אז דאָס געשעפט געהט צו גרונד. דער שוועהר זאָל לעבען ליגט ביי׳ם רבי׳ן. די קינדער האָבען זיך צע־פאָהרען, איינער אין ליסי, דער אנדע־רער אין סטריסי, צעזייט און צעשפּריי׳ט. דו הערסט צי ניין, אויף אלע זיבען ימים. ווער איז געבליבען אין דער היים? נאָר איין אלטע באבע, וואס איז שוין עובר־בטל, און מיין בת־שבע מיט די קינדער, זיך רעכען איך ניט... וואָס דארף איך? איך, ווי דו קוקסט מיך אָן, דארף גאָר ניט. איך לעב, דו הערסט צי ניין, אזוי ווי איך האָב געלעבט שטענ־דיג. אנ׳אנדערער אויף מיין אָרט — עהע־הע!...

דעם "עהע־הע" האָט "ששון־ ושמחה" אויסגעצויגען מיט א ניגון און מיט א מאך מיט דער האנד. וואס איז געוועזן דער פּשט פונ׳ם "עהע־הע"? און וואס האט בעדייט דער מאך מיט דער האנד?

קאַפּיטעל 99

ראַפאַלעסקאָ וויעדער אין עולם הדמיון

אומזיסט האט זיך אָט דער נפש "ששון־ושמחה" אזוי פערענטפערט פאר זיין יונגערען שוואָגער: ראפאלעסקאָ׳ס פערטשאדעטער קאָפּ, זיין פערוועהטיגט הארץ און ער אינגאנצען זענען געוועזן ווייט פון דאנען. א מיש־מאש פון גע־פיהלען האט זיך צענויפגעקליבען ביי

איהם אין הארצען: געוויסענביסען, בענקעניש, חרטה, נייגיערינקייט, ליעבע — גיין, אזוי פיעל האט אונזער העלד נאך קיין מאל ניט איבערגעלעבט, ווי אין דער דאזיגער נאכט. ער האט אין איין נאכט, קאן מען זאגען, פערלארען פאטער און מוטער, שוועסטער און ברידער און דאס גאנצע הויזגעזינד מיט דער גאנצער שטוב, וואו ער איז געבוירען, מיט דער שטאדט, וואו ער איז אויסגעוואכסען — אלעס, אלעס, וואס איהם איז אמאל געוועזען ליעב און טהייער, האט ער אין דער דאזיגער נאכט פערלארען, פערלארען אויף אייביג און עס האט זיך איהם אויסגעדאכט, אז אלעס, וואס איהם איז אמאל געוועזען נאהינט, איז איצט ווייט פון איהם, גאנץ ווייט, גלייך ווי איהם וואלט אפגעטהיילט פון זיי א גאנצע וועלט, איין אייביגקייט. און עס שטעלט זיך איהם פאר אלעס ווי א חלום, אלעס טונקעל, ווי איינגעהילט אין א געדיכטען שלייער, און איבערגעדעקט מיט א נאכט-הימעל, וואס איז פול-פול מיט סודות און נור איין ״טערענדעל שיינט צו איהם ארויס פונ׳ם דאזיגען טונקעלען הימעל, שיינט און לייכט און ווינקט צו איהם, רופט איהם צו זיך, — דאס איז רייזעל.

פון דיא אלע מעשיות, וואס ״ששון ושמחה״ האט איהם דא דערצעהלט, האט ער ארויסגעזעהען, אז אלסדינג, וואס האט פריהער געלעבט, געבליהט, געצאפעלט און געפרייהט זיך, איז אפגעשטארבען, אפגעמעקט געווארען, אוועקגעגאנגען און פערשוואונדען געווארען, וויא א שאטען, אויף תמיד, אויף אייביג און נור איין מענש איז אויסגעוואכסען פאר זיינע אויגען אויף דעם גרויסען חורבן פון זיין פערגאנגענהייט — דאס איז רייזעל. אך, רייזעל! דאס, וואס זיי ביידע האבען אמאל, אין דיא גליקליכסטע יאהרען פון זייער קינדהייט נע׳חלום׳ט, האט זי דערגרייכט אויף דער וואהר. זי — יא, ער — ניט... זאגען, אז ער האט איהר ניט פערגונען? מקנא געווען? — דאס ניט. נאר עס פערדריסט איהם, פאר וואס איז ער אזוי געשטראפט, וואס נור פאר איהם איז אין האלענטשי שוין נישטא קיינער, וואס פאר איהם איז האלענטשי שוין ניט קיין היים, נאר א בית-הקברות...

און ראפאלעסקא פערטראכט זיך אויף דעם אלעם, וואס ער האט דא געהערט, און וואלט וועלען וויסען איין זאך: דאס, וואס רייזלען ציהט קיין האלענטשי, — איז גרינג צו פערשטעהן. זי האט פארט ניט איבערגעלעבט דאס, וואס ער... נאר וואס איז דער שכל פונ׳ם אוועקקויפען זייער שטוב פאר איהרע עלטערען? פאר וואס עפיס גראד ז י י ע ר שטוב און ניט קיין אנדערע?... וואס פאר א מיין האט דא געקאנט זיין ביי איהר?.... ניט שוין זשע האט ער קיין טעות, ניט שוין זשע איז דאס צוליעב איהם? ניט שוין זשע איז איהר אזוי טהייער דאס הויז, וואו ער איז געבוירען און ערצויגען געווארען? ניט שוין זשע האט זי איהם נאך ניט פערגעסען? ניט שוין זשע האט זי נאך ניט פערגעסען די שבועה. וואס זי האט געשווארען דעמאלט, אין האלענעשטי, אין דער נאכט פון דער שרפה אויף ״גאט׳ס גאס״ און געשטעלט דעם רויטען מיט פייער בעדעקטען הי-

מעל פאר עדות, אז אייביג און אייביג זאָלען זיי זיין אינאיינעם אז וואָס ס'זאָל זיך מיט זיי ניט טרעפען און וואו זיי זאָלען ניט מגולגל ווערען, זאָלען זייערע נשמות זיין אינאיינעם. תמיד און אומעדום אינאיינעם:

און ער דערמאָנט זיך אין יענער נאכט פון דער שרפה, אין יענער כישוף־דיגער נאכט, אין יענער אויסטערליש־שענער, גליקליכער, אונפערגעסליך־כישוף־דיגער נאכט, ווען רייזעל איז געשטאַנען פאר זיינע אויגען, אין א רויטען וואָלקען איינגעהילט, און האָט אויסגעזעהען, ווי א שענע פער'כישופ'טע נאכט־פרינצעסין... אוי, יונגע־יונגע יאָהרען! וועלכע טרערען זענט איהר ניט אימשטאנד אויסצוטריקענען? וואָס פאר א טרויער זענט איהר ניט אימשטאנד צו טרייסטען? וואָס פאר א וואונד זענט איהר ניט אימשטאנד אויסצוהיילען? אונזער יונגער העלד האָט אין דער מינוט כמעט פערגעסען אינ'ם גאנצען חורבן פון זייער שטוב און האָט געטראכט נור פון איין זאך: וואָס פריהער זיין אין לאָנדאָן און וואָס גיכער זעהען זיך מיט רייזלען... און זיין פאנטאזיע האפט איהם אויף, ווי אלע מאָל, אויף איהרע פליגלען און טראָגט איהם אוועק ווייט פון דער ווירקליכקייט אינ'ם עולם־הדמיון, אין א וועלט פון חלומות, גוטע, ליעבע, זיסע חולמות...

און פונקט דאָס, וואָס אמאָל איז געווען פאר איהם וויען, איז איצט געוואָרען פאר איהם לאָנדאָן. מיט דעם אונטערשיעד, וואָס דעמאָלט האָט ער זיך פאָרגעשטעלט מיט זיין כח־הדמיון אז ער שפיעלט טהעאטער און רייזעל קומט איהם הערען, און איצט האָט ער מורא, אפשר וועט איהר ניט אָנשטעהן קומען אין א יודיש טהעאטער? א קשיא — יענע איז היינט אזוי בעריהמט, אזוי בעריהמט, אזוי גרויס, אזוי רייך!.. און עס פערדריסט איהם אפילו גאנץ גוט, און ער שטעלט זיך פאָר, ווי אזוי ער וועט איהר פירהאלטען, אז א מענש טאָר ניט זיין ביי זיך אזוי גרויס, טאָר זיך ניט איבערנעמען... און יעדענפאלס, שעמען זיך מיט אייגען טהעאטער — איז אלץ איינס, ווי שעמען זיך מיט טאטע־מאמע... דערפאר טאַקי וויל ער נישט קומען צו איהר אהיים. ווארום וויבאלד זי איז ביי זיך אזוי גרויס, שטעהט איהם שוין אויך נישט אָן... וועט ער בעסער קומען אין יענעם טהעאטער אין לאָנדאָן, וואו זי זינגט, קויפען א קארטע גלייך מיט אלע און זיצען אין פארטער גלייך מיט אלע און הערען זי זינגען גלייך מיט אלע... עס רעדט זיך אָבער נור אזוי: "גלייך מיט אלע". ווי קאָן ער איינזיצען, אז דאָס זינגט רייזעל? ביי זיי אלע איז זי ראָזא ספיוואק. ביי איהם איז זי אָבער — דעם חזנ'ס טאָכטער, רייזעל!... קוים אויסגעזעהען דעם ערשטען אקט, שיקט ער ארויף צו איהר הינטער די קוליסען זיין קארטעל: "לעאָ ראפאלעסקאָ"... דער פלאן געפעלט איהם אָבער אויך ניט: וואָס וועט איהר זאָגען דער נאָמען "ראפאלעסקאָ"? ער וועט איהר בעסער אויפשרייבען זיין אמת'ען נאָמען אויף יודיש: "לייבעל ראפאלאָוויטש". אָדער ניין. גאָר אזוי: ער וועט איהר ארויפשיקען זאָגען, אז א מענש, גלאט א מענש פון האָלענעשטי, וויל זיך מיט איהר זעהען. ער האָט איהר געבראכט א גרוס פון דער היים, פון איהר טאטע־מאמע. וועט זי איהם זיכער וועלען זעהען. וועט זי איהם ארויפרופען צו זיך. וועט ער ארויפקומען פאָוואָלי, געלאסען, א טרעפ נאָך א טרעפ — וואָס האָט ער זיך צו חאפען? אריינגעקומען

צו ראָזאַ ספּיוואַק אין גאַרדעראָבנע, טרעפט ער זי ארומגערינגעלט מיט פּערעהרער... זייד און סאַמעט און בריליאַנטען, און בלומען, בלומען, בלומען... זי הויבט אויף די אויגען, איהרע שוואַרצע גליהענדע ציגיינער־אויגען, קוקט א ווײַלע אויף איהם, חאַפּט זיך אויף, וואַרפט אוועק אַלע פּערעהרער, טהוט זיך א לאָז צו איהם מיט אויסגעשטרעקטע הענד: ״ליבעל!״... און ער צו איהר: ״רייזעל!״...

— סטוק־סטוק־סטוק — דערהערט זיך א קלאַפּ אין טהיר.

— ווער איז? — פרעגט ראַפאַלעסקאָ אויפגעוואַכט, ווי פון שלאָף.

— ס'איז איך, בערנהאַרד.

עס עפענט זיך אויף די טהיר און עס קומט אריין האָלצמאַן, און אינאיינעם מיט איהם רייסט זיך אריין א שטראָם פרישע לופט פון'ם נאָר־וואָס אריינגעטראָטענעם פריהמאָרגען.

קאַפּיטעל 100.

האָלצמאַן איז נישט אויפגעלעגט

אריינגעקומען, וואַרפט האָלצמאַן א קוק מיט זיינע שאַרפע שפּיציגע אויגען פריהער אויפ'ן ״יאַט״, וואָס ליגט אויסגעצויגען אינ'ם גאַנצען אָנגעטהון אויף דער סאָפע עפּיס מאָדנע צעקאָשמעט און פערטראַכט, דערנאָך — אויפ'ן מרה־שחורה'דיגען גאַסט, וואָס זעהט אויס, ווי א שלעפעריגער שמש סליחות־צייט, — און האָלצמאַן בעקומט א שטאַרקען יצר־הרע אין דער מינוט אָנצונעמען אָט דעם בעססאַראַביער פּעמפּיק פּאַר'ן רוימען קאַרק, דערלאַנגען איהם א רעכטען ״טערעבענץ״ פון פאָרינט און א פּאָר פיינע סטוסאַקעס פון הינטען און אראָפּלאָזען איהם פון אַלע טרעפּ ״לעזאָזל״. האָלצמאַן ווייסט אָבער, וואו איין און וואו אויס. ניט אַלע מאָל טאָר מען ״ארויסבעווייזען דעם כהן״... האַלט ער זיך איין, האַפּט א קוק פערביי־געהענדיג אויף די ניט־אָנגעריהרטע בעטען און רופט זיך אָן בלומרשט מיט א שמייכעלע:

— זעה־נור — גאָר ניט געשלאָפען?

— ניט געשלאָפען. — ענטפערען זיי איהם ביידע.

האָלצמאַן פיהלט, אז ניט דאָס האָט ער געוואָלט זאָגען, און ער רופט זיך אָן צו זיי אַלץ מיט דעם זעלבען געמאַכטען שמייכעלע:

— גאָר ניט געלעגט זיך אפילו?

— ניט געלעגט זיך אפילו.

— א גאַנצע נאַכט געזעסען און געפלוידערט?

— א גאַנצע נאַכט.

— הם... צייט גרייטען זיך אין וועג אריין. — זאָגט האָלצמאַן צו ראַפאַלעסקאָ'ן און פערקוקט איהם אין די אויגען אריין.

— איך בין גרייט. — ענטפערט איהם ראַפאַלעסקאָ, חאַפּט זיך אויף פון דער סאָפע און דאָס פּנים שיינט איהם אקעגען דער אויפגעגאַנגענער זונן, וואָס קוקט אריין פריינדליך אין פענסטער אריין.

״יאַט בלייבט יאַט״. — טראַכט זיך האָלצמאַן. — דאַנקען גאָט, וואָס איז איהם חאָטש ניט איינגעפאַלען אין קאָפּ א מחשבה זיך אוועקזעצען שבעה נאָך דער געשטאָרבענער מאַמע פלוצים אין מיטען מיטוואָך שבת־צו־נאַכטס. אָדער וואָס וואָלט ער געטהאָן, למשל, ווען ראַפאַלעסקאָ זאָגט, אז ער וויל א פאָהר טהון קיין באַיאַן צום רבי'ן זיך זעהען מיט'ן טאַטען דעם בעל־תשובה? אָדער וואָס וואָלט זיין, ווען עס קומט איהם אריין חלילה א ״מאַנקאָליע״ אין קאָפּ— זיך דורכפאָהרען גאָר קיין האָלענעשטי? א קשיא אויפ'ן ״יאַט״?...

א גאַנצען פריהמאָרגען האָט האָלצמאַן נים אָפּגעלאָזט פונ'ם אויג אויף קיין רגע

ניט ראפאלעסקא'ן, ניט זיין גאסט. ער האט דאס אפגעארבייט אזוי קונציג, אז וואו די צוויי זענען געוועזן, איז ער געוועזן א דריטער. ער האט אלע מאל געהאט איין אנדער אויסרעד. האלצמאנ'ס טרחה איז אבער געווען אומזיסט. ראפאלעסקא אליין האט זיך געפיהלט גרינגער אויף דער נשמה, אז זיין נייגעבארענער שוואגער "ששון־ושמחה" איז געזעסען אויף דער פוהר, נאכדעם ווי ער האט זיך מיט איהם צעקושט און געלאזט גריסען "גאר פריינדליך".

— פון מיינעטוועגען לאזט אויף גריסען! — שרייעט איהם נאך האלצמאן.

— גאר פריינדליך! — זאגט איהם "ששון־ושמחה", אויסגעדרעהט זיך צו איהם מיט'ן בעוואכסענעם פערשלאפענעם פנים אויף דער פוהר, וואס איז אנגעפאקט מיט חסיד'ישע יונגעלייטלעך קאפ אויף קאפ. דאס פאהרען אונזערע "ליעבהאבער פון קונסט" אלע איינאיינעם צוריק פון וואנען זיי זיינען געקומען מיט פערביטערטע הערצער. גאט ווייסט, ווען זיי קאנען האבען נאך א מאל אין זייער לעבען א זכיה צו זעהען און צו הערען אזא איין אמת'ען קינסטלער, ווי אט דער ראפאלעסקא! ...

— בשם אלקי ישראל — מיט'ן קאפ אין דער ערד! — בענשט זיי האלצמאן און רופט זיך אן צו דער חברה אקטיארען: — קינדער, צו דער ארבייט!

די חברה אקטיארען נעמען זיך פאקען אין וועג אריין, און איבער זיי שטעהט דער דירעקטאר האלצמאן, פעררוקט דעם צילינדערהוט אהינטער, ווישט זיך דעם שוויים פונ'ם געשטופעלטען פנים און קאמאנדעוועט מיט זיי, פונקט ווי מע האט אמאל, בימי שטשופאק, ניט היינט געדאכט, געקאמאנדעוועט מיט איהם:

— ניט אזוי... אט אזוי... פריהער דעם קליינעם קאסטען, דערנאך דעם גרויסען קאסטען — מיין איך פארקעהרט: פריהער דעם גרויסען קאסטען דערנאך דעם קליינעם קאסטען... אט אזוי... לייהמענער גולם, וואס ביזט דו געבליבען שטעהן? נעם דו תעכטס, וועט ער נעמען לינקס — מיין איך פארקעהרט: נעם דו לינקס, וועט ער נעמען רעכטס... אט אזוי... הער נאר דו, קאפ און צונג, וואס קוקסטו אויף מיר, ווי א זינדיגער מענש? אמעהר, קוק בעסער, ווי דו טראגסט שלמה המלך'ס שטוהל — ארויסטראגען זאל מען דיך!... פאוואלי די קריין, ממזר, צעברעכסט דו מיר די קרוין — צעברעך איך דיר דעם קאפ!...

אט אזוי קאמאנדעוועט האלצמאן, טרייבט און שעלט זיך מיט טוידטע קללות. אויף איטליכס ווארט, וואס עמיצער רעדט ארויס, געפינט זיך ביי איהם א קללה. למשל, איינער קומט און זאגט איהם אן א בשורה, אז ס'איז אויסגעגאנגען שטריקלעך, ענטפערט ער איהם: "שטריקלעך אויסגעגאנגען? ארויסגעהן זאל פון אייך די פארע!" "וואו זאל איך דאס לייגען?" — "ליג אין דער ערד!" "אפשר שטעלען אט דא?" — "שטעהן פראווצעם!" "איך רעכען נעמען נאך א פוהר" — "נעם איין א מיתה משונה!" "ער הייסט זיך געבען נאך געלד" — "געבען זאל דיר גאט א נייע נשמה!"...

איינעם האט האלצמאן מכבד געווען מיט א שפאגעל־נייע קללה, אפילו א ביסעל א לאנגע, נאר א שארפע: "וויפיעל לעבערלעך ס'איז אויסגעשטופעלט געווארען אין אלע מצות פון דער וועלט זינט די יודען זיינען ארויסגעגאנגען פון מצרים ביז היינטיגען פסח — אזוי פיעל פרישטשיקלעך זאלען זיך דיר זעצען, ממזר, אויף דער צונג!"...

וויא אויף צו להכעיס, טראגט אן דער גוטער יאהר די אלטע מאמע שרה־ברכה מיט איהר בעטגעוואנט.

— שוין? **ביזט שוין דא מיט דיינע**

אַלטע שמאַטעס ? דו וועסט מיך ברענגען דערצו, אַז איך וועל דיר אויפטרענען אָן׳איבערבעט און אַרויסלאָזען דיר אַלע פעדערען !

— אַנו, לאָז דיר גאָט געבען אַזאַ זינן ! — ענטפערט איהם די אַלטע מוטער, דאָס איינציגע בעשעפעניש, וואָס האָט פאַר אונזער בייזען דירעקטאָר קיין טראָפּען דרך־ארץ.

האָלצמאַן טהוט אַ שפּיי, און די אַלטע געהט אַוועק און קומט אָבער באַלד צוריק. וואָס ווייטער ? גאָר ניט. זי וויל, אַז איהר זוהן זאָל געהן עפּיס עסען, עפּיס נעמען אין מויל אַריין : "ער זעהט, זאָגט זי, אַזוי אויך אויסעט ווי אַ שוואַרץ יאָהר . . . ווי די שדים עסען, זאָגט זי, אַזאַ פּנים האָבען זיי... מע זעהט נאָך די באַקען, ווי די צייהנער קנאַקען . . . כח, זאָגט זי, זאָל מען זוכען אין שיסעל . . . קייען, זאָגט זי, איז ניט הבל. . ."

עס ווייזט אויס, אַז די אַלטע שרה־ברכה האָט זיך אונטערגענומען אויסשיטען דאָס גאַנצע ביסעל פאָלקסווערטלעך, וואָס זענען שייך צו דער אכילה. איז אָבער האָלצמאַן היינט ניט גוט געלוינט, שלאָגט ער איהר איבער אין מיטען :

— זעה־נאָר ! די "פּעטשענע־וועדענע" האָט זיך אין איהר אַ ביסעל צערעדט ! עס וועט אַ מאָל נעמען אַ סוף, צי ניין ?

האָלצמאַן פערהוסט זיך אַזש פאַר כעס, און חברה אַקטיאָרען ווערען שיער ניט דערשטיקט פאַר געלעכטער. לאַכען הויך האָט מען מורא. האָלצמאַן קאָן געבען אַ לאַכען, מען זאָל בלוי בעשטעהן.

ניין, האָלצמאַן איז היינט ניט אויפגעלעגט. שטאַרק ניט אויפגעלעגט. איהם איז די נסיעה קיין לאָנדאָן ווי אַ ביין אין האַלז : "ניט איינצושלינגען און ניט אויסצושפּייען" . . . ער ווייסט אַליין ניט, פאַר וואָס, נאָר ס׳איז איהם עפּיס מאָדנע דאָס האַרץ. עס האָבען זיך איהם גע׳חלומ׳ט ביינאַכט אַלטע ווייבער — אויף זייער קאָפּ זאָל עס פאַלען !" . . .

קאַפּיטעל 101.

מיסטער קלאַמער

אַרויסגעבעגלייט די בלאָנזשענדע טרופּע פון טשערנאָוויץ קיין לאָנדאָן, געזעגענען מיר זיך אָפּ מיט דער דאָזיגער האַליאַסטרע אויף אַ קורצע וויילע און פערנעמען זיך אַ ביסעל מיט דער געשיכטע פון דער הויפּט־העלדין פון אונזער ראָמאַן, מיט׳ן חזנ׳ס טאָכטער רייזעל, אָדער, ווי מע רופט זי שוין היינט : ראָזאַ ספּיוואַק.

צוליעב דעם דאָזיגע, צוועק מוזען מיר קודם דערצעהלען אַ מעשה אפילו אַ זייטיגע, נאָר זיא האָט זעהר אַ נאָהינטע שייכות צום חזנ׳ס טאָכטער.

דאָס האָט פּאַסירט אין דער שטאָדט לאָנדאָן, אין׳ם סאַמע געדיכטען טהייל פונ׳ם יודישען קוואַרטאַל, וואָס הייסט מיט אַ מאָדנעם נאָמען "ווייטשעפּעל". און מאָדנע איז דער נאָמען, וואָס ער שרייבט זיך ניט אַזוי, ווי מע רעדט : שרייבען שרייבט ער זיך "פּייטעל האָפּט איהם", און לייענען לייענט זיך עס : "ווייטשעפּעל".

ווייטשעפּעל איז ווערטה מע זאָל עס בעשרייבען, און ווייניגסטענס, זאָגען איבער דעם האָטש עטליכע ווערטער. דאָס איז אַ מין בערדיטשעוו, ווילנא, בראָד, אָדער אַלע דריי צוזאַמען, און אפשר נאָך ירושלים. אין ערגיץ שלאָגט ניט אַזוי דער יודישער דופק, ווי ־אָרט. אין ערגיץ פיהלט זיך ניט אַ יוד אַזוי היימיש, ווי דאָרט. דאָס אויסזעהן איז אונזער אויסזעהן, דאָס לשון איז אונזער לשון. דאָס לויפען, דאָס יאָגען, דאָס שרייען, דאָס מאַכען מיט דיא הענד — אַלסדינג ווי ביי אונז. אפילו דער האַנדעל, דיא

פּרנסות די זעלבע. דאס הייסט, איך וויל זאָגען, אז די יודען האָבען דאָרט קיין שום נייעס ניט אויפגעטהאָן. זיי לעבען דאָרט איינער פון'ם אנדערען, רייסען איינער ביי'ם אנדערען פון די הענד, — וואָס זאָג איך, פון די הענד? — טאקי דעם ביסען פון'ם מויל. מיט איינעם וואָרט, זענט איהר געקומען אהין, הייסט עס, אז איהר זענט געקור מיי' אהיים. איהר האָט קיין דא..ה נישט מיט קיין יודיש נאכטלעגער, מיט קיין יודישע שוהל, מיט קיין יודישען מאָלציית.

רעדענדיג פון מאָלצייטען, דארף מען אייך רעקאָמענדירען א יודישען רעסטאָראן סאמע אין רעכטען מיטען ווייטשעפּעל מיט'ן נאָמען: "קאפּע נאציאָנאל". דאָס איז ניט נור א יודישער רעסטאָראן, דאָס איז א יודישער קלוב, וואָרום צו יעדער צייט, ווען איהר זאָלט ניט ארייגקומען אהין, טרעפט איהר איין ערב־רב פון אלערליי יודען, פון כל המינים טיפּען, וועלכע נור אייער הארץ גלוסט: בערזענמעקלערס, דאָקטוירים פון פילאָזאָפיע, קאָמיוואָיאזשארעס, מיסיאָנערען, הויזירערס, ארטיסטען פון יודישען טהעאטער, דיימאָנט הענדלערס, קאנטאָריסטען, ציימונגסשרייבערס, שאכשפּיעלערס, פּריקאזטשיקעס, ציוניסטען, טעררימאָריאליסטען און גלאט יונגע לייט, וואָס מען ווייסט ניט, ווער זיי זיינען און וואָס זיי טהוען, נאָר זיי שרייען און פּילדערען, לאכען און רויכערען און ס'איז פול מיט זיי דער קלוב. נאָך מעהר פון אלעמען רויכערט און שרייעט און פּילדערט דער בעל־הבית אליין, מיסטער קלאמער, וועלכען מיר האָבען דיא עהרע אייך פאָרצושטעלען.

מיסטער קלאמער איז א יוד א גאליציאנער, א מענש א בר דעת מיט א הדרת־פּנים און מיט א ..ערצל־באָרד, האלט זיך דעריבער פאר א שענעם מענשען און פאר א ציוניסט, אליין איז מיסטער קלאמער געשטימט מעהר טעררימאָריאליסטיש, דאָס הייסט ער איז קיין טעררימאָריאליסט אויך ניט. און בכלל האלט ער ניט פון קיין חברות און פון פּארטייען, מחמת דעם, פערשטעהט איהר מיך, וואָס מיסטער קלאָמער איז בטבע איין אפּיקורס. ער גלויבט נישט קיינעם, אויסער זיך. נאָר אז מע קומט צו געהן און מע זאָגט איהם אין דיא אויגען, אז ער האָט פּונקט אזא באָרד וויא דער דאָקטאָר הערצל, ס'זאָל דאָס פעהלען א האָר, האָט ער זיך שוין איינגעשריבען צווישען ציוניסטען, נאָר מיט א תנאי, אז באַם טאָמער מאכט זיך, עס געראָט מיסטער זענגווילען, ער קריגט א פּאָסענדע טעררימאָריע פאר יודען, האָט ער, מיסטער קלאמער, קעגען דעם גאָר נישט וואָס אויסצוזעצען. דאָקטאָר הערצל איז אודאי א גרויסער מענש, א דזשענטעלמען. מיסטער זענגוויל איז אָבער אויך ניט קיין יונגעלע. "לעבען און לעבען לאססען" — דאָס איז מיסטער קלאמער'ס פּרינציפּ. מיסטער קלאָמער איז, איבערהויפּט, א מענש פון פּרינציפּען, און רעדט ענגליש, און מיינט, אז ער רעדט ווי איין עכטער ענגלענדער. און דערצו האלט ער זיך פאר א שטיק למדן, א יודע־ספר, און ס'איז גאָר ניטאָ א זאך אויף דער וועלט, וואָס ער זאָל דערפון ניט וויסען. דאָס געשעפט, דעם רעסטאָראן הייסט עס, האָט ער פיינד, וויא א כשר'ער יוד האָט פיינד חזיר, קוקט נישט אפילו אין ווינקעל אריין, נאָר אז עס קומט צום חשבון, טהוט ער א טובה און נעהמט געלד — אבי מע גיט איהם. וואָרום אז מע גיט איהם ניט, איז אויך פארפאלען. ביי איהם איז א פּרינציפּ: כל דכפין ייתי וייכול — יודען קומען, עסען זיך אָן און טרינקען זיך אָן און פאהרען אוועק קיין אמעריקא — געה זוך זיי.

דער חסרון איז נור, וואס ער אליין, מיסטער קלאמער הייסט עס, טייטשט אויס אזוי דעם פסוק. צופיעל רעדט מיסטער קלאמער פון זיך און פון זיין קענען די וועלט און פון זיין גוטהערציגקייט ובכלל, רעדט מיסטער קלאמער אביסעל צופיעל. נאר פאר וואס זאל ער ניט רעדען, אז קיין אנדער ארבייט האט ער ניט? ארבייטען אין געשעפט — ארבייט זיין ווייב, די מיסעס קלאמער, א יודינע איין אויסגעהאָרעוועטע ביי'ם אויוועז, א פערוויסטע און א פערפינסטערטע. קוקט נישט אן דעם פערדרויכערטען פערוויינטען לאנדאנער הימעל, א הוץ שבת. קומט שבת, טהוט זי אן די "העט" מיט א שענע "דרעס" און ווערד א "לעדי". דערפאר אָבער זעהט זי, אז איהר מאן, מיסטער קלאמער, זאָל האָבען זיין "ברעקפעסט" מיט זיין "דינער" צו דער צייט. נאָך'ן עסען מוז ער זיך צושפארען, חאפען א דרימעל, און נאָכדעם שוין קאָנט איהר איהם זעהן אָדער ארומשפאציערען איבער זיין קלוב און גלעטען זיך זיין הערצל־באָרד, אָדער — זיצענדיג מיט עמיצען ביי א טישעל, וויא א גאסט, ביי א גלעזעל ביער, מיט א ציגאר, און בעקלאָגען זיך אויף זיין פינסטער מזל: "אך און וועה דיא יאָהר, אז עך, מיסטער קלאמער, בעדארף פערקויפען לאָקשען! נאָר וואָס זאָל מען טהון, אז מע דארף לעבען? אָדער וויא זאָגט דער איינגלענדער: "יו מאָסט וואָרק פאָר יור ליווינג"...

ניין מיסטער קלאמער האָט פיינד, דעם רעסטאָראן, קאָן ניט אָנקוקען דיא דאָזיגע פרנסה. ער האָט בעסער ליעב קהל'שע געשעפטען, מישען זיך אין די לאָנדאָנער צדקה־חברות, זאָגען דעות אויף די רוסישע עמיגראנטען, וואָס הייסען ביי איהם ניט מיט קיין אנדער נאָמען, אויסער: "דיא קאצאפעס", אָדער "די שנאָרערס". נאָך זיין מיינונג, האָט מען אלע רוסישע יודען בעדארפט נעמען און אויפהענגען אויף איין שטריקעל. אפשר מיינט איהר, אז מיסטער קלאמער איז חלילה אזא שלעכטער מענש? אָדער אפשר מיינט איהר, אז דיא ענגלישע יודען האָבען ביי איהם מעהר חן? האָט איהר א טעות. מיסטער קלאמער, אז עס קומט איהם אָן, קאָן ער אייך אָפּזידלען (געוועהנליך אונטער דיא אויגען) אלע לאָנדאָנער גבירים, די יודישע לאָרדען, מאָכען זיי מיט דער בלאָטע. מיסטער קלאמער איז א מענש מיט אמביציע: פרובט איהם זאטשעפען מיט א וואָרט, וועט איהר זיך ניט אויסבאָדען ווייל איהר וועט לעבען. די, וואָס קענען איהם, היטען זיך. אניט, זאָל ער אייך אליין אריינמישען זיך צווישען די געסט, אריינשפרינגען פלוצים בעת יענע האלטען אין מיטען א שמועס, מעלדען זיך צום וואָרט: "יודען, לאָזט מעך! עך וועל אייך זאָגען אויפריכטיג אז איהר אלע ווייסט ניט מה דקאמרי רביצין. רעדען קאָסט קיין געלד ניט, אָדער וויא זאָגט דער איינגלענדער: "טאָק איז טשיפ" — אזוי לאָזט אויס מיסטער קלאמער און נעמט זיך אָן ביי זיין הערצל־באָרד: — וועגען וואָס, אייגענטליך, האנדעלט זיך דאָ ביי אייך, למשל?"...

אָט דאָ האָט איהר אייך דעם פּרשון. איצט דארף מען אייך דערצעהלען, וואָס פאר א שייכות האָט דער מיסטער קלאמער צום חזנ'ס טאָכטער און צו אונזער ראָמאן

קאפיטעל 102

א פעקעל כתבים

דער פערפאסער פונ'ם דאָזיגען ראָמאן האָט אליין געהאט די עהרע צו בעקענען זיך פערזעהנליך מיט'ן אויבענבעשריבענעם פארשוין, מיסטער קלאמער. אונזער בעקאנטשאפט איז געשלאָסען געוואָרען אויפ'ן פשוט'ען יודישען אופן. געקומען קיין לאָנדאָן — וואו שטעלט זיך

אַפּ א יודישער פּערפאסער? געוועהנליך, אינ'ם יודישען קווארטאל, אינ'ם בעריהמטען ווייטשעפּעל. און וויבאלד מע וואָהנט אין ווייטשעפּעל, אזוי מוז מען ווערען איין אנהענגער זין "יודישען קלוב", דאָס הייסט: אין רעסטאָראן פון מיסטער קלאמער. און, וויא דער שטיינער איז, קומט צו מיסטער קלאמער מיט זיין הערצעל־באָרד, ניט אַפּ א יודישען שלום־עליכם: "פון וואנעט איז א יוד? וואָס טהוט מען אין לאָנדאָן? וואָס איז אייער טהועכטס?" — געוואָהר געוואָרען פון מיין פּראָפעססיע, צעלאכט זיך מיסטער קלאמער גאנץ ברייטליך און ציהט מיר אויס א האנד נאָך אמאָל און מאכט צו בעת מעשה די אויגען:

— אויב אזוי זענט איהר דאָך אָלל־רייט — קומט דאָך אייך ערשט דער אמת'ער שלום־עליכם, און עך מעג אייך זאָגען, ווי אברהם אבינו האָט געזאָגט צו כדרלעומר'ען: אחינו אתה. וואָרום, וויא איהר קוקט מעך אָן, בין עך אליין אויך א שרייבער. דאָס הייסט, אמאָל, אז עך האָב נאָך ניט געהאנדעלט מיט לאָקשען, פּלעג עך געבען א שרייב אריין אין דיא בלעטער. היינט — שוין ניט. דאָס הייסט, עך זאָל וועלען, וואָלט עך נאָך איצט אויך געווען אָלל־רייט. נאָר וואו האָב עך צייט, אז עך דארף אויסהערען אָט דאָס בינטעל יודען? ביי מיר איז א פּרינציפּ, וויא זאָגט דער איינגלענדער: "ביזנעס בעפּאָר פּלעזשור"... אויב איהר ווילט, — מאכט ער צו מיר מיט א שמייכעלע, — ווארט א ווײלע, וועל עך אייך עפּיס ווייזען.

עס איז ניט געווען קיין ספק, אז אָט ברענגט צו־טראָגען מיסטער קלאמער א מאנוסקריפּט — ליעדער, און אפשר א ראָמאן, און אפשר גאָר א דראמע, און אפשר — אלע דריי מתנות צוזאמען. ווער ווייס? — און כך הוה. עס נעמט נישט קיין צוויי מינוט, קומט ארויס מיסטער קלאמער מיט א פּעקעל פּאפּיערען אין האנד, און מיט א שיינענדיג־לאכענדיג פּנים רופט ער זיך אָן:

— אָט דאָ האָט איהר אן אוצר, א פּעקעל מיט כתבים. נישט מיינע חלילה. עך געב מיך ניט אָפּ מיט אזעלכע דומהייטען. עך האָב נויטיגערס צו טהון. פארהאָן, דאנק גאָט, וואָס צו טהון אין לאָנדאָן, דיא צייט שטעהט ניט, אָדער וויא זאָגט דער איינגלענדער: "טיים איז מאָני". אָט דאָס פּעקעל, וואָס איהר זעהט, איז בסך־הכל פערבליבען ביי מיר א ירושה, חא־הא, פון איינעם עפּיס א שנאָרער, אנ'ארטיסט פון די יודישע ארטיסטען, א קלייניטשקער, א הייזעריגער, מיט ממזר'ישע אויגען, עך זאָל אזוי וויסען פון איהם, וויא עך ווייס, ווער ער איז און וואָס ער איז און פון וואנען ער איז! ביי מיר איז א פּרינציפּ, אז יענער זאָגט מיר ניט, דארף מען ניט — איטליכער האָט זיך זיין פּעקעל, אָדער וויא זאָגט דער איינגלענדער: "סטוק טו יורגינס"... הקצור, צוויי וואָכען דורכאנאנד האָט ער ביי מיר געפּרעסען און געזויפען, געזאָגט, אז ער האָט דאָ א בעקאנטע, א בארימטע זינגערין, אָדער א שפּיעלערין, וואָס פערדיענט מילליונען. איז ער מיט איהר, זאָגט ער, א נאָהענטער שמעלקע. עס איז שווער, זאָגט ער, איידער מע דערשלאָגט זיך צו איהר. נאָר קוים, זאָגט ער, וועט ער זיך נור דערשלאָגען, אזוי ווערטה ער אָפּגעשאָטען מיט געלד, וויא א חתן מיט גערשטען. אָלל רייט! ביי מיר איז א פּרינציפּ: א מענש זאָגט — מסתמא איז ער בעגלויבט, אָדער ווי זאָגט דער איינגלענדער: "זיהיתג איז בעליווינג"... איינמאָל קומט ער צו מיר צו־געהן, אָט דער שלים־מזל, עך זאָל איהם אויסלייהען א פּאָר שילינג. ער דארף, זאָגט ער, געבען א פּאָהר אראָפּ אויף איין טאָג אָט דאָ ניט ווייט קיין ברייטען — אנ'ערטעל אזעלכעס, ניט ווייט פון לאָנדאָן, וואו עס פּאָהרען

ארויס אלע לאָרדען און רייכסטע מאַגנאַטען. דאָרט, זאָגט ער, געפינט זיך איצט די בארימטע זינגערין, אָדער די שפּיעלערין. און בעת־מעשה נעמט ער און גיט מיר איבער עפּיס א פּעקעל, אָדער ווי מע רופט דאָס אין אייִנגלישען: א "האַנד־בעג" — עך זאָל עס איהם בעהאַלטען, פערשליסען, זאָגט ער, אונטער'ן שלאָס, וואָרום דאָרט ליגען, זאָגט ער, נויטיגע פּאַפּיערען, וואָס האָבען די ווערטה, זאָגט ער, מי יודע וויפיעל. אָלל־רייט! ביי מיר איז א פּרינציפּ: א מענש זאָגט — מסתמא איז ער בעגלויבט, וויא זאָגט דער אייִנגלענדער: "זיהינג איז בעליווינג"... געה עך און נעם איהם עטליכע שילינג און נעם ביי איהם צו אָט דאָס פּעקעל, דעם האַנד־בעג, און פערשלים עס אויבען אָפּסטעירז ביי מיר אין שרייבטיש. און עך וואַרט אויף דעם שנאָרער א טאָג און צוויי און דריי און א וואָך און א חודש און א יאָהר — אזוי וויא איהר האָט איהם געזעהן, אזוי האָב עך איהם געזעהן, ביז היינטיגען טאָג, געה זוך מעך, אָדער ווי זאָגט דער אייִנגלענדער: "קעטש מי איף יו קען"... אייִנמאָל דערמאַן עך מעך אין'ם סעטשעל, אין'ם האַנד־בעג פון'ם שלים־מזל. עך טהו מיך א נעם צום סעטשעל, ס'איז כדאי צו וויסען, וואָס פאַר א דאַברע־מזל דאָרט קאָן ליגען, אָדער ווי זאָגט דער אייִנגלענדער: "טראַש איט אָלט"... עך טהו א קוק — כתבים אויף יודיש געשריעבען! אָלל־רייט — טראַכט עך מיר — אלע בייזע חלומות אויף זיין קאָפּ! אויף וואָס דאַרף עך זיי? וואָס וועל עך מיט זיי מאַכען? נאַט אייך, איהר זענט דאָך עפּעס א שרייבער. אפשר וועלען זיי אייך צוניץ קומען? און טאָמער חס ושלום ניט, קאָנט איהר זיי ארויסוואַרפען אויף א ריין אָרט — אהרט מעך אויך ניט. ביי מיר איז א פּרינציפּ, דאָס וואָס עך דאַרף ניט, געהט ביי מיר אין מיסטער־באָרדעל, אָדער ווי זאָגט דער אייִנגלענדער: "גער ריד אָף דהיז רוביש"...

דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך געהאַט ווינציג חשק צום דאָזיגען פּעקעל מיט כתבים. א יודישער שרייבער האָט גענוג אייגענע "כתבים"... נאָר ווערדליג דער מיסטער קלאַמער האָט מיר בעשריבען דעם "שנאָרער", א ניעדעריגער פּאַרשוין און א הייזעריגער, וואָס יאָגט זיך עפּיס נאָך א בעריהמטע זינגערין, איז מיר אייִנגעפאַלען א מחשבה: צו איז דאָס ניט אונזער אלטער בעקאַנטער שלום־מאיר, פון שטשופּאַק'ס חברה, אָט א יענע "פערשלעפּטע קרענק" פון האָלענעשטי? . . . און איך האָב צוליעב געטהאָן דעם מיסטער קלאַמער און צוגענומען ביי איהם דאָס פּעקעל כתבים.

געקומען אהיים, געגעבען א קוק אריין אין די כתבים — טאַקי איין אוצר! ערשטענס, קענטליכע נעמען: האָלאָנעשטי . . . שטשופּאַק . . . "גאָט'ס גאָס" . . . שלום־מאיר . . . האָצמאַך . . . ברייִנדעלע קאָזאַק . . . היינט די שפּראַך. א ריין פּשוט יודיש, דאָס אמת'ע מאַמע־לשון, אָהן קונצען. און דאָס כתב — שעהן און לייכט צום לייענען, א ביסעל קינדעריש, קענטיג — א מיידעלשע האַנדשריפט . . . געשריבען זענען די כתבים אין א פאָרם פון בריעף. צו וועמען — שטעהט ניט. אָהן א דאַטום און אָהן א שטאָדט און א נאָמען. און אלע הויבען זיי זיך אָן אָדער מיט די ווערטער: "מיין טהייערע!" אָדער: "מיין אייִנציגער פריינד!" אָדער! "בעסטער פריינד!" אייניגע בריעף זענען גאָר אָהן איין אָנהויב, אָדער אָהן א סוף. עס פעהלען בלעטלעך. מיר געבען זיי איבער דאָ, אזוי ווי זיי שטעהען און געהען. דער לעזער וועט שוין אליין וויסען פון וועמען דיא בריעף געהען און צו וועמען זיי זענען געשריבען.

קאפיטעל 103.

א נאכט פון שרעק

(ערשטער בריעף.)

איך שרייב צו דיר א בריעף, מיין טהייערער, און פרעג מיך, צו וואס טהו איך עס? ווייס איך דענן, וואו דו ביזט און וואס דו ביזט און וואס מיט דיר טהוט זיך? איך האב אבער א האפענונג, אז ניט היינט, איז מארגען — אלע טאג, אלע שעה, אלע מינוט האף איך, טאמער ווער איך פארט אמאל געוואהר, וואו דו ביזט. לאם איך דיר חאטש ארויסשרייבען אלסדינג, וואס מיט מיר האט זיך אפגעטהאן פון דער ערשטער מינוט, וואס איך בין אוועק פון האלענעשטי, ביז צו היינטיגען טאג. בעת איך שרייב צו דיר, מאהלט זיך מיר אויס, אז דו זיצסט נעבען מיר און איך דערצעהל דיר און דערצעהל דיר. געוויינטליך, וועל איך ניט קאנען דיר אלסדינג אזוי גוט ארויסשרייבען, ווי איך וואלט דאס דיר געקאנט איבערגעבען פערזענליך, ווארום ווי קומט צו מיר קאנען שרייבען? דאס ביסעל יודיש, וואס איך קען, האב איך אויך צו פערדאנקען מיין טאטען. ער פלעגט מיר אבער שטענדיג זאגען: "אלע אינגלעך שרייבען — שרייב אויך, וואס וועט דיך ארען אז דו וועסט קענען? געדענק טאכטער, עס וועט דיר אמאל צו־ניטץ קומען!... היינט זעה איך ווי ווייט ער איז געווען גערעכט...

פון וואנען ווילסט דו, טהייערער, זאל איך דיר אנהויבען דערצעהלען? פון יענעם שבת־צו־נאכטס — געדענקסט דו? אוי, יענעם שבת־צו־נאכטס אז איך בין ניט געשטארבען פון שרעק אליין, איז א סימן, אז איך וועל לאנג לעבען. איידער איך האב דערלעבט הערען דעם זייגער אויסשלאגען צוועלף, איז מיר שיער דאס הארץ ארויסגעשפרונגען. איטליכע מינוט איז מיר געווען א שעה. וואס זאג איך — א שעה? א טאג, א יאהר. און אז דער זייגער האט אויסגעשלאגען צוועלף, האב איך מיך פאוואלינקע אויפגעהויבען, פאוואלינקע אויפגעעפענט דאס פענסטער און געגעבען א קוק ארויס אין דרויסען — א נעכטיגער טאג, פינסטער־חושך. נישטא קיינער!... וואס איך האב אין דער מינוט איבער געטראכט — קאן איך דיר ניט ארויסשרייבען. וואו נור ערגיץ א שלעכטע מחשבה, איז זיא מיר געקראכען אין קאפ אריין. מעהר פון אלץ האב איך מורא געהאט פאר דיר, מיין טהייערער, טאמער האט זיך מיט דיר חלילה עפים געטראפען... נאר אט הער איך א פייף, און נאך א פייף — אזוי ווי מיר האבען אפגערעדט מיט דעם הייזעריגען פארשוין (אט דער, וואס מע רופט איהם שלום־מאיר), אז איך וועל דערהערען א פייף, איז א סימן, אז דאס איז ער... דאס הארץ — ווי א זייגערעל, טיק־טיק־טיק. הענד און פיס ציטערען. א מאדנע קעלט אויף מיר. "רייזעל, מאך צו דאס פענסטער! רייזעל, דעק דיך איבער מיט דער קאלדרע איבערן קאפ און — א גוטע נאכט!" — אזוי טראכט איך מיר א מינוט. און דערמאן מיך אבער באלד אין דעם, וואס מיר האבען אפגערעדט. און דערמאן מיך אין דער שבועה, וואס מיר האבען געשווארען, און אין׳ם תקיעת־כף, וואס מיר האבען זיך געגעבען אין דער נאכט פון דער שרפה, — געדענקסט נאך יענע נאכט פון דער שרפה?... און איך גיעב מיך א חאפ אויף: "זייט געזונד, טאטע־מאמע! זיי געזונד, האלענעשטי! עס לאזט אייך גרוסען דעם לעצטען מאל דעם חזנ׳ס מיידעל... אוים רייזעל!... ארויסגעפליגען דאס פייגעלע פונ׳ם שטייגעלע"... אזוי געזעגען איך מיך מיט דיא פיער ווענד און צעקוש מיך מיט׳ן קאפענקישעלע. און עס טהוט מיר וועה דאס הארץ און האב רחמנות אויפ׳ן טא־

טען נעבאך: וואָס וועט ער זאָגען מאָרגען אין דער פריה?... דאָס געדויערט אָבער נישט מעהר וויא א מינוט. אפשר נאָך ווינציגער וויא א מינוט — און איך בין שוין אויף יענער זייט פענסטער, אויף דער גאס. "גאָט'ס גאס" איז טוידט. ווי צוויי שאָטענס געהען מיר ביידע, איך און דער הייזעריגער. איך לויף, ער לויפט מיר נאָך. קוים וואָס ער חאפט דעם אָטהעם. ערשט אין עק, ביי אשר דעם בעקער'ס אָפּגעברענטער שטוב, שטעלען מיר זיך אָפּ ביידע, איך און דער הייזעריגער. ער קוקט אויף מיר, איך — אויף איהם. דערנאָך צעלאַכט ער זיך שטיל, מיט זיין הייזעריגען געלעכטער: "מיידעלע, זאָגט ער, דו לויפסט אזוי, אז איך האָב דיך קוים געחאפּט". און ער בינדט אויף עפּיס א פּעקעל. דאָרט ליגט א צעריסענער קעצענער בורנוס מיט איין אלטען שאַל. "וואָס איז דאָס?" — דאָס איז, זאָגט ער, פון דיינעטוועגען, קעצעלע, זאָלסט זיך איבערטהון, מע זאָל דיך, זאָגט ער, חלילה ניט פּאקען. זיי מעגען שוין זיין, זאָגט ער, מיט אכטצעהן קעפּ, וועלען זיי דיך א מכה דערקענען. היל דיך נור גוט איין, פּייגעלע, אינ'ם שאַל. אָט אזוי. און שטומען זאָלסט דו מיר, זאָגט ער, וויא א פּיש. ביז מיר וועלען ניט קומען צו דער באהן, טאָרסט דו ניט אויסרעדען, זאָגט ער, קיין וואָרט. דו הערסט, ליובעניו? קיין פּיפּס!"...

אין דעם פּאָהרט אָן א בויד מיט דריי פּערד. דער הייזעריגער שטעלט אָפּ דיא פּוהר. אויף דער קעלני זיצט שמעון־דוד בעל־עגלה — איך האָב איהם דערקענט אין דער פינסטער — און פון בויד שפּרינגט ארויס דער דירעקטאָר (שטשור־פּאק) עפּיס זעהר צעטראָגען. ער רופט אָפּ דעם הייזעריגען אויף א זייט און מע סוד'עט זיך. וואָס ווייס איך ניט. איך הער נור, ווי דער הייזעריגער צעשרייעט זיך, אויפ'ן דירעקטאָר אפּנים: "אי־די־אָט!"... איך שטעה אין נעהאקטע וואונדען, איינגעהילט אין בורנוס און אין שאַל, און דיא צוויי הערען ניט אויף צו סוד'ען זיך. נאָכדעם געהען זיי צו צום בעל־עגלה, נעמען איהם אראָפּ פון דער קעלני, פיהרען איהם אוועק אויך אויף א סוד — און איצט סוד'ען זיך שוין אלע דריי. רבונו של עולם! וואָס איז דאָס פאר סודות?... דער בעל־עגלה, שמעון־דוד, הער איך, טענה'ט צו זיי אויף זיין מאָלדעוועער לשון... איך חאפּ ווערטער: "א ביסעל א סמיכות־הפּרשה!.... א פּאָלג. מיך א גאנג!... וואו איז פּאלעשטי, און וואו איז נאָוועסעליץ!".... זאָל איך ניט אראָפּוואָרפען פון זיך אָט דעם קעצענעם בורנוס, טראַכט איך מיר, און ניט מאכען א ויברח צוריק אהיים, כל־זמן ס'איז נאָך צייט?... דערווייל הער איך א הייזעריג קול: "מאדאם קאץ! מאדאם קאץ!"... וועמען רופט מען עס? דאָס מיינט מען מיך, אפּנים? ער האָט מיך געקרוינט מיט א נייעם נאָמען: "מאדאם קאץ".

— "וואָס זענט איהר שטעהן געבליבען?

— מאכט ער צו מיר ווייטער. — קריכט, זייט מוחל, מאדאם קאץ, אין בויד אריין"...

און מיר זעצען זיך אלע דריי אריין אין וואָגען אריין, איך מיט'ן דירעקטאָר אויבענאָן אין בויד, און דער הייזעריגער — פּאָריטש, אקעגען. דער דירעקטאָר איז מאָדנע מרה־שחורה'דיג. ער זיפּצט, און עס לאָזט זיך הערען פון איהם וויין. דער הייזעריגער טהוט א קאָמאנדעווע צום בעל עגלה: "יאזדע!" שמעון דוד טהוט א שמיים די פּערד, און מיר פּאָהרען.

וויפיעל מיר זענען אזוי אָפּגעפּאָהרען — ווייס איך ניט. נאָר פּלוצים, הער איך, טהוט דער בעל־עגלה א שטעל אָפּ די פּערד מיט א ברייטען "טפּררררו" — און מיר בלייבען שטעהן אקוראט ביי נעחע דער אלמנה'ס שטוב. "פּערפּינסטערט בין איך געוואָרען! עס געהט מיר

מעהר ניט אָפּ צו מיינע זיידענע קליידער, — טראכט איך מיר, — אז נעהע די אלמנה זאָל מיך דאָ דערזעהען!"... און כּך הוה. איידער איך קוק מיך ארום, שטעהט שוין נעהע די אלמנה ביי דער טחיר מיט איהרע צוויי שוועסטערלעך, האלב אויסגעטהאָן, און שמעון־דוד לאָזט זיך אריין מיט נעהע דער אלמנה אין א שמועס וועגען די "ים־קאָטערס" (דאָס מיינט ער, אפּנים, די אקטיאָרען), צי זענען זיי שוין אוועקגעפאָהרען אלע קיין פאלעשטי, און ווען זענען זיי אוועקגעפאָהרען? אגב, האָט ער זי פירגעהאלטען פאר א פּאָר פארשווינדלעך, וואָס ער האָט איהר אנומעלטען געבראכט צו־פיהרען פון דער באהן. זי האָט איהם, זאָגט ער, אפילו אין האנד ניט אָנגעשפּיגען... דערויף ענטפערט איהם די אלמנה, אז אזעלכע צוויי פארשווינדלעך, ווי ער האָט איהר געבראכט צו־פיהרען אנומעלטען פון דער באהן, מעג מען געדיכט זייהען און שיטער אויפגעהען. און בעת־מעשה קוקט נעהע אין בויד אריין גלייך אויף מיר... איך וואָלט געמעגט שווערען, אז זי האָט מיך דערקענט... אָט־אָט פליהט מיר ארויס די נשמה... איך היל מיך איין אין דעם בורנוס מיט'ן שאל שטארקער און שטארקער. נאָך א מינוט — און איך ווער דערשטיקט. לאנג לעבען זאָל דער הייזעריגער. ער האָט זיך צעשריגען אויפ'ן בעל־עגלה, גענומען איהם טרייבען האלז און נאקען: "יאזדע! יאזדע!" און אָפּגעזעגענט זיך מיט נעהען: "זייט געזונד — פאָהרט געזונד". שמעון־דוד האָט געגעבען א קנאק מיט דער בייטש: "היידא" — און ער צעלאָזט די פערד אזוי שטארק, אז עס מאָהלט זיך מיר אויס, אז אָט־אָט ווערען מיר צעשאָטען. "וואָס פליהט איהר אזוי? וועלכע שווארצע יאָהר יאָגט אונז נאָך?"... — פרעגט איהם דער דירעקטאָר, און מען הערט, ווי די צייהן טרייסלען זיך איהם אין מויל. שמעון־דוד אָבער ענטפערט נישט. ער שמייסט די פערד שטארקער און שטארקער. און מיר הויבט אָן אייבערגעהן א געדאנק: אפשר טאקי יאָגט מען זיך נאָך אונז?... אפשר איז דאָס געוועזן דער סוד, וואָס די דריי האָבען זיך גע'סוד'עט?... און אזוי וויא איך טראכט, דערזעה איך פאר אונזער וואָגען לויפען גלייך מיט דיא פערד אייער הונד "טערקוש" — איך האָב איהם באלד דערקענט. א שלעכטער סימן — וויא קומט אהער "טערקוש"?.. מסתמא יאָגט מען זיך פון אייער הויף נאָך דיר, און חאפּען וועט מען מיך... פערפאלען! מיר ביידע זענען פערפאַלען... עס שטעלט זיך מיר שוין פאָר אפילו, ווי אזוי מע האָט אונז געפּאקט, ווי אזוי מע פיהרט אונז מיט כבוד צוריק אין שטאָדט אריין, און דוקא געבונדענע, און דוקא ביידען אינאיינעם... אפּשר איז גאָר א פּלאן, — טראכט איך מיר, — איך זאָל מיך געבען א וואָרף אראָפּ פונ'ם וואָגען און גע'הרג'עט ווערען? וואָרום איידער אזא בזיון... "סטאָפּ! האלט זיך איין!" — דערהערט זיך א געשריי פון שמעון־דוד'ען, וואָס שטעלט זיך ווידער א מאָל אָפּ, שוין אין מיטען פעלד, און שמועסט זיך אוים מיט א צווייטען בעל־עגלה אויף זיין מאָלדעווער לשון. איך קוס מיך איין אין דער צווייטער פוהר — א וואָגען אָנגעפּאקט מיט קאסטענס, און אויבען אויף דיא קאסטענס, זיצען צוויי פארשוינען. איינער איז, דאכט מיר, האָצמאך, דער אנדערער — דוא!... דיך האָב איך באלד דערקענט, טהייערער, חאָטש דו ביזט געזעסען איינגעוויקעלט, ווי איך, עפּים אין איין אלט מלבוש. א מינוט האָט זיך מיר אויסגעדאכט, אז דו קוקסט אויף מיר. אָט האָסט דו דיך געגעבען א הויב אויף, א מאך צו מיר מיט דער האנד און אָנגערופען מיך ביי'ם נאָמען.

שער־שיער בין איך ניט אראָפּגעשפּרונגען פון וואָגען. דאָס האָט אָבער, אפנים, מעהר ניט וויא אויסגעדאכט זיך מיר. און געדויערט האט עס, איך וויס ניט, אויב א האלבע מינוט. וואָרום שמעון־דוד האט באלד געגעבען א קערעווע אוים דעם וואָגען ווי צוריק, א סנאָק מיט דער בייטש — און מיר פאָהרען ווייטער.

זענען מיר, דאנקען גאָט, איבערגעקומען דעם דאָזיגען שרעק אויך. איצט פרעגט זיך, וואוהין פאָהרען מיר? וואוהין פאהרען דיא איבעריגע? וואָס איז דער דירעקטאָר עפּים אזוי מרה־שחורה'דיג? וואס איז געוועזן דער סוד? און פאר וואס האט דער הייזעריגער אָנגערופען דעם דירעקטאָר "אידיאָט"? — דאָס אלעם וועל איך דיר ארויסשרייבען אין מיין צווייטען בריעף. איצט איז שפּעט. צייט שלאָפען. א גוטע נאכט.

קאַפּיטעל 104.

שטשופּאַק מיט זיינע ווייבער

(צווייטער בריעף.)

מיין איינציגער פריינד!

די צרות, וואס איך האב דיר בעשריבען אין מיין ערשטען בריעף, און די אלע שרעק און פּחדים, וואס איך בין אויסגעשטאנען אין יענע נאכט, זענען נאָלד אקעגען דעם, וואס איך האב איבערגעלעבט דערנאָך. דאָס איז געוועזן צרות און אומגליק און חבוט־הקבר און גיהנם און וואָס דו ווילסט.

שטעל דיר פאָר, טהייערער, אז ערשט דעמאָלט, ווען מיר זענען שוין אריבערגעפאָהרען די גרעניץ, ווער איך געוואָהר, אז עס הויבט זיך גאָר ניט אָן — מיר זענען גאָרניט אין רומעניע, ווי מיר האָבען געדאַט אָפּגערעדט פריהער. נגי אזוי איך האב מיך געפיהלט און וואס איך האב מיר געטראכט — דארף איך דיר דענן בעשרייבען? איך זאָל געוועזען זעהען פאר זיך א וואסער, וואלט איך מיך זיכער אריינגעווארפען. איך האב גענומען זיך שלאָגען מיט די הענד אין קאָפּ, רייסען אויף זיך די האָר און וויינען אזוי, ווי איך האב נאָך אויף מיין לעבענסטאָג קיין מאָל ניט געוויינט. אפּנים, אז זיי ביידע, דער הייזעריגער מיט'ן דירעקטאָר, האבען זיך פאר מיר גוט דערשראָקען. איינס איבער דאָס אנדערע האבען זיי גענומען מיך איינשטילען מיט גוטע רעד. נאָר וואָס מעהר זיי האבען איבער מיר גערעדט, מעהר האָב איך געליארעמט. איך האב צעריסען אויף זיך דיא קליידער, דאָס העמד, געוואָלט אויסשלאָגען דיא פענסטער. דער דירעקטאָר האט זיך רעכט דערשראָקען פאר מיר און איז אנטלאָפען געוואָרען און אפשר האָט איהם דער הייזעריגער שטילערהייד משלח געוועזן... ער האט פערשטאנען, אפּנים, אז איך האב מורא פאר דעם דירעקטאָר'ס מגושמ'דיג געקנייטשט פּנים מיט זיינע פאסקודנע רויטע אויגען, וואָס אהן ברעמען . . .

איבערגעבליבען אינצווייען מיט'ן הייזעריגען, מיט דעם, וואָס מע רופט איהם שלום־מאיר, האָב איך ערשט דעמאָלט אָנגעהויבען וויינען. האָט ער מיך גענומען טרייסטען און שווערען ביי זיין לעבען און ביי'ם הימעל און ביי גאָט אליין, אז עס וועט מיר קיין זאך ניט געשעהען. בין איך צוגעפאלען צו איהם, גענומען איהם קושען די הענד — ער זאָל מיר זאָגען דעם אמת, דעם ריינעם אמת... האָט ער מיר ווידער א מאָל גענומען שווערען, אז ער וועט מיר דערצעהלען אלסדינג, איטליכס ברעקעלע, אניט — זאָל ער אזוי און אזוי. און אָט וואָס ער האָט מיר דערצעהלט. איך גיעב עס דיר דאָ איבער אין דריי ווערטער:

געזאָלט האָבען מיר טאָקי פאָהרען קיין רומעניע, נאָר סאמע אין דער לעצטער

מינוט איז דער פּלאַן געענדערט געוואָרען איבער'ן דירעקטאָר טאקי. אָט דער דירעקטאָר, לאָזט זיך אויס א מעשה, האָט זיין אייגענס צוויי ווייבער. ער זאָגט אפילו, אז איינע פון זיי האָט ער שוין לאנג אָפּגע'גט. ער קאָן, זאָגט ער, שטעלען עדות. נאָר זי, די גע'גט'ע הייסט עס, טענה'ט, אז ס'איז שקר וכזב. וויל די אנדערע, דיא ניט־גע'גט'ע הייסט עס, ער זאָל זי גט'ען. וויל ער איהר קיין גט ניט געבען. פאר וואָס? ער פערלאנגט פון איהר, זי זאָל איהם אומקעהרען דאָס גאנצע געלד מיט'ן ציערונג מיט דער גארדעראָבע מיט די הוצאות, וואס ער האָט אויף איהר אויסגעבראכט — א גאנצען מאיאָנטעק. טענה'ט זי פארקעהרט: ס'זאָל זיך איהם זעצען די מכות, וואָס זי האָט זיך אויף איהם א סך מעהר אויסגעבראכט. ווער פון זיי איז גערעכט — איז שווער צו וויסען. דער הייזעריגער זאָגט, אז זיי זיינען אלע דריי גערעכט, און מחמת זיי זיינען אלע דריי גערעכט, טאָר מען זיי ניט, זאָגט ער, צולאָזען איינס צו דאָס אנדערע, ווארום עס קאָן, זאָגט ער, ארויס דערפון אנ'אומגליק — זיי וועלען אלע, זאָגט ער, בלייבען אָהן נעזער.

דערוויל טרעפט זיך א מעשה, אז אין די לעצטע טעג פאר'ן אוועקפאָהרען פון האָלענעשטי, בעקומט דער דירעקטאָר א בריעף פון א בעקאנטען, אז זיין ערשטע ווייב, די גע'גט'ע, איז געוואָהרע געוואָרען, וואו ער איז, קלויבט זי זיך צו איהם צו־גאסט קיין האָלענעשטי. איז איהם געוואָרען קאלעמוטנע אויף'ן הארצען, ווארום זי מאכט איהם אומעדום אזעלכע סקאנדאלען, אז ער מוז פון איהר לויפען אין דער וועלט אריין. ער האָט זיך געהאט שוין לאנג געריסען קיין רומעניע, קיין בוקארעשט. נאָר אז ער האָט בעקומען די דאָזיגע פרייליכע ידיעה, האָט ער גענומען זיך גרייטען אין וועג אריין מיט דער גאנצער חאליאסטרע. נעם זשע, קוני־לעמעל, און פאָהר אוועק און מאך א שווייג. ניין. געהט ער, דער דירעקטאָר הייסט עס, און שרייבט אוועק פריהער א בריעף צו זיין צווייטער ווייב, די ניט־גע'גט'ע: "זאָלסט וויסען, אזוי און אזוי, איך האלט ביי אָפּפאָהרען קיין רומעניע. שוין צייט מיר זאָלען מאכען אנ'עק, אהין אָדער אהער. ווילסט דו מיט מיר זיין, קאָנסט דו קומען צו פאָהרען צו מיר גלייך קיין בוקארעשט". וואָס זשע טהוט זי, די ניט־גע־גט'ע הייסט עס? געהט זי און שרייבט איהם אָפּ אנ'ענטפער: "אזוי און אזוי, מיין טהייערער מאן! פריהער מאך אנ'עק מיט דיין ערשטער ווייב, נאָכדעם וועסט דו שמועסען מיט דער צווייטער". און צו יענער, צו דער גע'גט'ער, נעמט זי, די ניט־גע'גט'ע, און שרייבט אוועק חוץ א בריעף: "זאָלסט וויסען, אזוי און אזוי. אויב דו ווילסט מאכען אנ'עק מיט שטשופאק'ען, זאָלסט דו זעהען קומען וואָס גיכער קיין בוקארעשט"...... נעמט יענע, די גע'גט'ע הייסט עס, און לאָזט זיך פאָהרען גלייך קיין בוקארעשט. ווערד געוואָהר דערפון דער דירעקטאָר דורך עפּיס איינעם איין אקטיאָר, וואָס האָט בעקומען א בריוועל פון זיינעם א בעקאנטען, אויך איין אקטיאר. ווען בעווייזט איהם דער אקטיאר דאָס בריוועל? פּונקט א האלבע שעה פאר'ן אוועקפאָהר, ביי הענגיך ווינשענקער אין קעלער. אָט דאָס איז די גאנצע מעשה. און אָט דאָס איז געווען דער סוד דעמאָלט, שבת־צו־נאכטס אין דרויסען, און אָט דערפאר האָט דאָס דער הייזעריגער אָנגערופען דעם דירעקטאָר מיט'ן נאָמען "אידיאָט".

"די דאָזיגע מעשה, וואָס איהר האָט מיר דערצעהלט, — זאָג איך צום הייזעריגען, — איז טאקי אפילו זעהר א שענע מעשה, נאָר א קורצע. וואָס זשע וועט אבער זיין ווייטער?" — "ווייטער, זאָגט ער, וועט זיין גוט: די ווייבער ווע־

לען זיך דאָרטען אין בוקאַרעשט, זאָגט ער, אם־ירצה שם רייטען ביי די שלייערס, און מיר וועלען דאָ אָפּדינגען א טהעאַטער, זאָגט ער, און אוועקשרייבען א בריעף צו דער חברה, זיי זענען, זאָגט ער, אין יאַס, אז ווער עס האָט מיט וואָס זאָל קומען אהער, און ווער עס האָט ניט קיין פּאָדעם, זאָל זיצען דאָרט, זאָגט ער, אָדער ער זאָל געהן אהין, וואו דער ליעבער שבת־קודש געהט אוועק". "נו, און האָצמאַך?" — זאָג איך. מאכט ער צו מיר: "וואָס עפּיס האָצמאַך? האָסט זיך פערבענקט נאָך איהם?"... "ניין, זאָג איך, גלאט אזוי. איך האָב מיך דערמאָנט, זאָג איך, ווי אזוי האָצמאַך טאנצט א "חסיד'על" לאָז ער דיר טאנצען מיט'ן מלאך־המות, זאָגט ער, אָט דער האָצמאַך. וואָס דארפען מיר אָט דעם דראָנג מיט די לאנגע פיס? מיר וועלען קריגען, זאָגט ער, אומעדום יוא קאָמיקער, ווי האָצמאַך"...

דו פערשטעהסט דאָך שוין, טהייערער, אז פון דער בשורה איז מיר פערקיהלט געוואָרען דער מאמעס מילך... איך האָב מיך אָבער איינגעהאלטען ווי וויט מעגליך, געמאכט א פרייליך פנים. דאָס הארץ האָט מיר געזאָגט, אז מיט גוטען וועל איך בעסער מאכען, און אז מע דארף שלאָגען בלאט מיט אָט דעם הייזעריגען פּארשוין. און איך האָב איהם אָנגעהויבען בעטען און געגעבען צו פערשטעהן, אז כל־זמן עס וועלען נישט קומען די גאנצע איבעריגע חברה, וועל איך מיך ניט בערוהיגען. און אויב ער וויל מיר טהון א טובה, זאָל ער זעהען. אז אלע זאָלען קומען צופאָהרען, און דוקא אָט דער דראָנג האָצמאַך זאָל אויך קומען. "דעמאָלט, זאָג איך, וועל איך מיך פיהלען, גלייך ווי איך בין אין דער היים, אין האָלענעשטי"... קוקט ער אויף מיר און לאכט, און זאָגט צו מיר: גוט. זיי שרייבען אוועק באלד א בריעף, אז אלע זאָלען קומען צופאָהרען, און אָט דער דראָנג האָצמאַך זאָל אויך קומען, האַפּט איהם דער רוח. אזוי זאָגט צו מיר אָט דער הייזעריגער, שלום־מאיר הייסט עס, און בעט מיך, אז וואָס איך וועל דארפען און ווען איך וועל עפּיס דארפען — זאָל איך מיך ווענדען צו איהם, און נור צו איהם, — וועט ער מיר שטעהן אין מיינע נויטען... און ער לויפט אוועק אין די קלייטען און ברענגט מיר צו־טראָגען נייע מלבושים א פּאַק, איך זאָל מיר אויסקלייבען וואָס איך וויל און וואָס מיר פּאסט. און שוכווארג האָט ער מיר געבראכט צו־טראָגען דריי מאָל, ביז איך האָב מיר צוגעקליבען א פּאָר שיך צו מיין מאָס. און איך האָב מיך איינגעוואַשען און אָנגעטהאָן פון קאָפּ ביז פיס. און אז איך האָב א קוק געגעבען אויף זיך אין שפּיעגעל, האָב איך מיך אליין נישט דערקענט. וואו זענען אהינגעקומען די טרערען? עס האָט זיך מיר אָנגעהויבען וועלען עסען. און ניט נור עסען — זינגען האָט זיך מיר גאָר פערגלוסט! און איך האָב מיך צעזונגען ווי א סאָלאָוויי, גלייך ווי מיר וואָלט געווען גוט ווי די גאנצע וועלט:

קאַפּיטעל 105.

דעם חזן'ס מיידעל זינגט קופּלעטען און טאנצט א פריילי־כם

(דריטער בריעף.)

מיט דעם אלעם, וואָס איך האָב דיר בעשריבען אין מיינע ערשטע בריעף, קעהרסט דו זיכער מיינען, אז עס האָבען זיך שוין געענדיגט מיינע גרויסע צרות? ניין, טייערער, אָט דאָ הויבט זיך ערשט אָן פאר מיר א סדרה פון נייע טרערען, בענקעניש, בזיונות, פערדראָס און הארצוועהטיג אויפ'ן פּוד! אז סך־הכל האָב איך גאָר געלעבט אין טעות. איך האָב געמיינט, אז ווערען איין

אַקטריסע איז א שפּיעלכעל. מע טהוט זיך איבער און מע נעהמט ארויף אויף דער ביהנע — און פאַרטיג. צום סוף לאָזט זיך אויס, אז ס'איז נאָך ווייט צום געלעכטער. מע דאַרף דורכמאַכען פריהער א גאַנצע שקאָלע, דורכגעהן אלע שבעה מדורי גיהנם. ארטיסטען, זאָגען זיי, ווערען ניט געבוירען. פּאַטטי, די בעריהמטע פּאַטטי, זאָגען זיי, איז מיידעלווייז ארומגענאַנגען מיט א שאַרמאַנקע און געזונגען אונטער די פענסטער... אזוי האָבען מיך אויפגעקלערט דער דירעקטאָר (שטשופּאַק) און מיין בעשיצער (שלום־מאיר). און בכדי מען זאָל מיך צוגעוואָהנען צו דער ביהנע, האָט מען מיר נעגעבען קודם זינגען קופּלעטען און ליעדלעך און אויסגעלערנט טאַנצען.

דעם ערשטען אויפטריט מיינעם אויף דער ביהנע וועל איך ניט פערגעסען ווייל איך וועל לעבען. און אויפגעטראָטען האָב איך אינגאַנצען מיט איין ליעדעל. דער דירעקטאָר (שטשופּאַק) בעריהמט זיך, אז ס'איז זיין ליעדעל. ער אליין, זאָגט ער, האָט עס פערפאַסט. דער הייזעריגער זאָגט: שפּיי איהם אין פּנים... ווער דאָס האָט פערפאַסט — ווייס איך ניט. נאָר הויבען הויבט זיך עס אָן מיט די ווערטער:

"פּראַטיג אויף דער נאַכט —
איז א יעדער איד א מלך"...

און לאָזען לאָזט זיך עס אויס:

"פּראַ־אַ־אַ־טיג אויף דער נאַכט!"...

דער עיקר איז אָבער ניט דאָס ליעדעל, ווי דאָס זינגען. און ניט אזוי נאָך דאָס זינגען, ווי דער גרים, דאָס אָנטהון. מע האָט מיך אָנגעטהאָן פאַר א יונגענמאַן א חסיד'על. מען האָט מיר אָנגעקלעפּט פּאָה'לעך. ארייננעשטעלט אין א פּאָר מאַנסבילשע אטלעסענע הויזען, א זיידענע קאַפּאָטע, מיט א קאַפּעלישעל אויפ'ן קאָפּ. די מוזיק האָט געשפּיעלט און איך האָב דורכגעזונגען דעם "פּראַטיג אויף דער נאַכט" און נאָך צוגעטאַנצט דערצו א "פריילּיכס"—איז נעוואָרען, וואָס זאָל איך דיר זאָגען? — איין איינלייגעניש מיט א פּאַטשעריי בראַוואָ, זאָל גאָט היטען! איך האָב געמיינט — אָט־אָט פּאַלט איין אויף מיר די סטעלי. ביז'ן הימעל זענען געגאַנגען די געשרייען: ספּיוואַק! ראָזע ספּיוואַק! (אזוי האָב איך שוין געהייסען דעמאָלט אויף דער אַפישע). עס האָט זיך געשפּאָלטען אונטער מיר די ערד. עס האָבען זיך מיר געוויגט די ווענד מיט די לאָמפּען. איך האָב ניט געוואוסט, וואָס איך זאָל טהון. האָט מיך דער דירעקטאָר פון איין זייט און דער הייזעריגער פון דער אנדערער זייט גענומען שטויסען פון הינטער די קוליסען, אז איך מוז אויפטרעטען פאַר'ן פּובליקום נאָך א מאָל. האָב איך אויפגעטראָטען נאָך א מאָל. איבער־אַ־נייעס זינגען דעם "פּראַטיג אויף דער נאַכט" און ווידער א מאָל איבערטאַנצען דאָס "פריילּיכס". איך האָב געטאַנצט, און אלץ האָט מיט מיר מיטגעטאַנצט: די סטעלי, די ווענד, די לאָמפּען, דאָס פּובליקום. און אז איך האָב געענדיגט, בין איך ביי זיך הינטער די קוליסען אנידערגעפאַלען ווי א סנאָפּ און האָב מיך צעוויינט. "קעצעלע, דו וויינסט? פרעהען דאַרפסט דו זיך! דו ווייסט דענן, פייגעלע, וואָס פאַר אנ'ערפאָלג, וואָס פאַר א פוראָר, וואָס פאַר א טריאומף? פּאַטטי איז א הונט, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה!"... אזוי האָט מיך געטרייסט מיין בעשיצער, דער הייזעריגער. און דער דירעקטאָר איז געשטאַנען פון דער ווייטענס (איהם האָב איך קיינמאָל ניט צוגעלאָזט נעהענטער ווי א האַלבען קלאַפטער פון זיך). ער איז געשטאַנען און אָנגעקוואָלען, געוואָרען ברייטער ווי לענגער. דאָס האָט מען געקאָנט ארויסזעהען נאָך די בענעצטע אויגלעך זיינע און נאָכ'ן געלעכטערעל זיינעם, וואָס זעהט אויס מעהר געוויינט, ווי געלאַכט. "אוי, קופּלעטען, הערט ווּשע,

צוקער־זיס, זאָל מיין נאָמען ניט הייסען
אלבערט”... — האָט ער געבעלעבעט־
שעט מיט דער צונג און געבלישטשעט
מיט זיינע בריליאַנטען.

פון דעמאָלט אָן איז אוועקגעגאנגען א
גאנג „ראָזא ספּיוואַק”. נאכט און נאכט,
נאָך דעם טהעאטער־שפּיעלען, ווי א מין
קאָמפּאָט, האָט מען בעדארפט אונטער־
טראָגען דעם פּובליקום ראָזא ספּיוואַק’ס
„פּראַטינג אויף דער נאכט” און אויסלאָ־
זען מיט א טענצעל. ס’איז א סברה, אז
דעם קאָמפּאָט האָט דאָס יודישע פּובלי־
קום מעהר פאַליובעט פון אלע מאכלים
מיט די פּאַטראָוועס פונ’ם גאנצען טהע־
אטער. איך האָב אליין געהערט מיט
מיינע אויהרען, ווי צוויי יודען בעלי־
בתים שמועסען זיך דורך אין טהעאטער
הויך איבער’ן גאנצען זאל: „ווען וועט
שוין האָבען אנ’עק מיט’ן פּורים־שפּיעל
און ווען וועט מען אונז שוין דערלאנגען
א ביסעל ראָזע ספּיוואַק”... די ערשטע
ציים האָב איך געמיינט, איך וועל אין
דער ערד אריין פון אזעלכע קאָמפּלי־
מענטען. ניין, דאָס דארף מען פער־
שטעהן. דאָס דארף מען פיהלען !.... דאָס
פערקוקען פון דיא מאנסבילען צו מיר
אונטער דער זשילעט. דאָס בעטראכטען
מיך פון אלע זייטען אין דיא מאנסבילשע
הויזען. זייערע אויגען בעת־מעשה מיט
דיא ווערטלעך, וואָס זיי ווארפען איינס
דאָס אנדערע. היינט דיא בייזע אויגען
פון די ווייבער — רבונו של עולם ! וואו
ס’איז דאָ ערגיץ א קרענק אויף דער
וועלט האָב איך זיי געווינשעוועט, און
וואו ס’איז דאָ ערגיץ א קללה — האָב
איך אין זיי אלעמען אריינגעוואָרפען.
איך האָב פערשאָלטען דיא מאנסבילען
און דיא ווייבער און דאָס יודישע טהע־
אטער און זיך אליין און דעם טאָג, וואָס
איך בין געבוירען געוואָרען אויף דער
וועלט ! איך האָב עס אָבער אלטדינג, ווי
דו זעהסט, איבערגעלעבט, און דאנקען
גאָט, וואָס איך קאָן עס איצט דערצעהלען
דיר אין פריידען. און ווייסט דו, וועמען
איך האָב צו פערדאנקען ? נור דיר, מיין
טהייערער, מיין איינציגער פריינד ! וואָ־
רום איך האָב די גאנצע צייט אפילו אויף
קיין מינוט נישט פערלוירען דיא האָפע־
נונג, אז אָט קומסט דו צו־פאָהרען, אָט
דערזעה איך דיין ליכטיג פנים, און אָט
נעמען מיר זיך ביידע פאר די הענד און
לאָזען זיך אוועק אין דער וועלט אריין,
אזוי וויא מיר האָבען אָפּגערעדט, זיך
תקיעת־כף געגעבען... מיין בעשיצער
(דער הייזעריגער) האָט מיך געפיהרט
פון טאָג צו טאָג, אז אָט קומען צו־פאָהרען
די איבעריגע חברה און מיט זיי וועט
קומען „מיין האָצמאך”... (אזוי פלעגט
ער זיך מיט מיר רייצען). עס זענען
אָבער אוועקגעגאנגען טעג און וואָכען —
ווער ? וואָס ? מע הערט נישט און מע
זעהט נישט !

דיא איינציגע, וואָס האָט זיך יאָ בע־
וויזען פון דעם פריהעריגען חדר, איז גע־
ווע; דיא מאדאם טשערניאַס, איין אַק־
טריסע א פערזעהעניש, א קאָמישע
פיגור, וואָס מע רופט זיא „בריינדעלע
קאָזאַק”. דו דארפסט זי געדענקען פון
האָלענעשטי. א קורצינקע, א גראָבינקע,
מיט גרויסע ווייסע צייהן. פון איהר בין
איך דאָס געוואָהר געוואָרען, אז מיין בע־
שיצער (שלום־מאיר) האָט מיך גענארט,
מיאוס אָפּגענארט. ער האָט קיין שום
בריעף ניט געשריעבען צו דער חברה
קיין יאַס, אז זיי זאָלען צוריקקומען.
כ’איז געווען ליגען פון אָנהויב ביז’ן
סוף !... אָט די דאָזיגע בריינדעלע קאָזאַק
דאָט מיר אָנגעדערצעהלט אזעלכע זאכען,
אז דיא האָר שטעלען זיך קאַפּויר. די
דעקאָראַציעס, זאָגט זי, האָט מען אויס־
געשריבען, נאָר די קאָמפּאניע אקטיאָ־
רען און אקטריסען האָט מען איבער־
געלאָזט וויא אויפ’ן וואַסער, אין א
פרעמד לאנד, זאָגט זי, אָהן א שפּראַך
און אָהן א גראָשען ביי דער נשמה. ווען
ניט זי, וואָלטען זיי דאָרטען אויסגענאַנ־

געֶן פון הונגער. וויא ווייט נור מעגליך האָט זי זיי, זאָגט זי, אונטערגעהאלטען. נאָכדעם האָבען זיי אויסגעפערקויפט, זאָגט זי, פון זיך, וואָס זיי האָבען געהאט, און האָבען זיך צעקראָכען, צעגאנגען, זאָגט זי, אזוי ווי זאלץ אין וואסער. "נו, און האָצמאָך?" — פרעג איך זי. "האָצמאָך", זאָגט זי, איז ווי אין דער ערד אריין"... און אזוי אלע מאָל פלעגט זי מיר דערצעהלען שרעקליכע מעשות פון די אָרעמע אקטיאָרען, ווי אזוי מע האָט זיי נעבאך אָפּגעחומעלט, און אלע מאָל האב איך אריינגעוואָרפען: "נו, און האָצמאָך?" און אלע מאָל איז געווען די אייגענע ווערטער: "האָצמאָך איז אין דער ערד אריין".

נאָר איינמאָל האָט זיך די בריינדעלע קאָזאק ארויסגעחאפּט מיט א וואָרט, אז זי האָט געהערט פון איינעם א יודישען אקטיאָר, אז ער האָט געהערט פון נאָך איינעם, אויך א יודישען אקטיאָר, אז יענער האָט געזעהן האָצמאכ'ען מיט עפּים זעהר א יונגעטשקען בחור'ל זענען אומגעפאָהרען איבער בוקארעשט... דו קאָנסט פערשטעהן, ווי מיר האָט געקלאָפּט דאָס הארץ, אז איך האָב דערהערט אָט די דאָזיגע ווערטער!.... צוליעב דעם אליין האָב איך זי געוואָלט ארומחאפּען קושען, און מיר זענען געוואָרען פון דעמאָלט אָן מיט אָט דער בריינדעלע קאָזאק ווי צוויי שוועסטער. און ווער שמועסט, זי צו מיר — איז געווען טאקי ווי איין אייגענע שוועסטער.

אָט דער בריינדעלע קאָזאק האָב איך צו פערדאנקען מיט א סך א סך זאכען. זי האָט מיר געעפענט די אויגען, ווער דער דירעקטאָר (שטשופּאק) איז, און וואָס דער הייזעריגער (שלום מאיר) איז, און האָט מיך קלאָר געמאכט און אויסגעלערנט, וואָס איך האָב צו טהון אויף דער וועלט. זי האָט מיך בעקאנט געמאכט מיט אזעלכע זאכען, וואָס וואָלט געווען אפשר אָהן איין אומגליס, איך זאָל עס וויסען א ביסעל שפּעטער... איך האָב איהר אָבער צו פערדאנקען דערמיט, וואָס איך האָב מיך ארויסגעראטעוועט פון דער בלאָטע נאָך בעצייטענס. זי איז געווען די ערשטע, וואָס האָט מיר אָנגעוויזען, אז מיין אָרט איז ניט דאָ, צווישען די קאָמעדיאנטען... ווען ניט זי, וואָלט איך מיך נאָך אפשר עד היום ארומגעשלעפּט מיט שטשופּאקס טרופּפּע ׳ואו ערגיץ א העק. ווען ניט זי, וואָלט איך נאָך איצט אויך אפשר אויפגעטראָטען אין אלע שענקלעך, אָנגעטהאָן אין מאנסבילשע הויזען, און געזונגען "פּראטיג אויף דער נאכט" און געטאנצט א "פּריילים"..........

. . . .

טהייערער! טהייערער! אז איך דערמאָן מיך אָן יענער צייט, פלאמט מיר מיין פּנים פאר חרפּה נאָך איצט אויך און עס ברענט אין מיר א פייער ניט אזוי אויף מיין דירעקטאָר און ניט אזוי אויף מיין בעשיצער, וואָס האָבען געוואָלט פון מיר ארויסציהען וואָס מעהר געלד, — דאָס טהוט יעדער אונטערנעמער היינט אויך. ניין. מיך האָט געברענט אויף יענע זאטע בעלי־בתים מיט די פעטע בייכלעך, וואָס פלעגען געהן מיך הערען זינגען מיין "פּראטיג אויף דער נאכט", אָדער קוקען, ווי איך טאנץ א "פּריילים", און פלעגען קוועלען, זיך באלעקען, ווי א קאץ אויף סמעטענע, איינלעגען די וועלט, צעטראָגען דאָס טהעאטער: "ספּיוואק! ראָזע ספּיוואק!"... ליעבהאָבער פון יודישען טהעאטער — אזוי האָבען זיי זיך גערופען, און געגאנגען נאכט און נאכט צו שטשופּאק'ען אין טהעאטער, פערקוקט הינטער די קוליסען: ווען וועט זיך שוין בעווייזען אָט דאָס מיידעל אין מאנסבילשע הויזען?... אוי, אָט די ליעבהאָבער פון יודישען טהעאטער!" איך זאָל דיר וועלען פון זיי שרייבען, וואָלט איך בעדארפט אוועקזיצען וואָכענלאנג, טאָג ווי נאכט, און שרייבען און

שרייבען און גאָרניט אויפהערען. ניין, זיי זענען דאָס, כלעבען, ניט ווערטה. מיט איינעם א "ליעבהאָבער פון יודישען טהעאטער" מוז איך דיך יאָ בעקאנט מאכען. און חאָטש אליין איז ער געווען אמאָל נישט מעהר ווי איין אָרעמער בעל־מלאכה, א קירזשנער, שפּיעלט ער אָבער איצט א גרויסע ראָלע אין דער טהעאטער־וועלט צוליעב זיינעם א זוהן, א "וואונדערקינד", א בעריהמטען פידעל־שפּיעלער. און ווייל פון איהם איז זעהר א סך צו דערצעהלען און ס'איז שוין רעכט שפּעט, לייגען מיר איהם אָפּ אויף א צווייטען מאָל. א גוטע נאכט, טהייערער מיינער. שלאָף געזונד!

קאַפּיטעל 106.

אַ מעשה פֿון טויזענד־און־איין־נאַכט

(פּיערטער בריעף.)

איינמאָל — דאָס איז געווען אין א הייסען זומערדיגען טאָג — זענען מיר געווען אלע אויף פּראָבע. איך האָב שוין געהאט דעמאָלט אָנגעהויבען שטודירען ערשטע ראָלען. קומט מען צו־געהן און מע זאָגט אָן דעם דירעקטאָר, אז עפּיס א מענש פרעגט זיך נאָך צו איהם. איטליכם מאָל, אז דער דירעקטאָר (שטשופּאק) דערהערט, אז עמיצער פרעגט זיך נאָך צו איהם, אזוי ווערד ער טוידט ווי דיא וואנד. אפּנים, אלץ איבער די ווייבער... די מאדאם טשערניאק, אָט די וואָס מע רופט "בריינדעלע קאָזאק", זאָגט, אז שטשופּאק האָט, דאנקען גאָט, ניט קיין צוויי, נאָר דריי ווייבער... הכלל האָט מען איהם געגעבען צו־וויסען, אז עמיצער, א מענש, פרעגט זיך נאָך צו איהם. איז ער באלד געוואָרען ווי צעמישט און אָנגעהויבען זוכען זיין בעל־יועץ: "שלום־מאיר! וואו איז ער ערגיץ, שלום־מאיר, א חלירע!". דער "מענש" אָבער האָט זיך, אפּנים, נישט געקאָנט דערווארטען ביז עפּיס וואָס, איז ער אויסגעוואכסען הינטער די קוליסען, און ביידע האָבען זיי זיך געגעבען א וואָרף איינס דאָס אנדערע אויף'ן האלז: "סטעלמאך!"... "שטשופּאק!"... אין דעם איז אָנגעלאָפּען דער "הייזעריגער" און עס איז געוואָרען צווישען אלע דריי א קושעריי, א גדולה, א יום־טוב! לייבליכע ברידער, וואָס האָבען זיך ניט געזעהן א יאהר צוואנציג, דארפען ניט אזוי דערפרעהען זיך, ווי די דריי האָבען זיך דערפרייהט. און ווער שמועסט, אָט דער "מענש", וואָס מען רופט איהם "סטעלמאך" — דער איז שיער ניט צושמאָלצען געוואָרען, ווי שניי אויף דער זונן. אפּנים, פאר גרויס תענוג, וואָס ער האָט זוכה געווען נאָך א מאָל צו זעהן זיך מיט שטשופּאק'ען און מיט זיין רעכטער האנד, דעם הייזעריגען שלום־מאיר. א יודעל א ניעדעריגס, א שווארצינקס, א האָריגס, שוין אין די יאָהרען, נאָר גוט געפּאקט, גוט אויסגעפּאסעט, מיט א קיילעכיג בייכעל, מיט א געלייטערט פּנים, מיט טרערענדיגע אויגעלעך און מיט זעהר־זעהר א זיס־צוקערדיג שמייכעלע, וואָס ליגט שטענדיג צעגאָסען איבער'ן גאנצען פּנים (עס זעהט אויס, אז דער מענש איז צופריעדען מיט זיך, מיט גאָט, מיט אלע מענשען און מיט דער גאנצער וועלט) — אָט דאָס איז דער פּאָרטרעט פון דעם פּארשוין, וואָס מע רופט איהם סטעלמאך. א מעלה האָט ער — ער איז נישט גרויס ביי זיך און חאָטש ער אליין זאָגט אויף זיך, אז ס'איז איהם קיין עין־הרע גוט ווי די וועלט, און אז ער איז קיין עין־הרע זעהר רייך, פון דעסטוועגען, איז ער ביי זיך פּראָסט און קליין און פּשוט. ער האָט פיינד, ווי אנדערע, זאָגט ער, בלאָזען פון זיך. ער האָט פיינד ארויסבעווייזען, זאָגט ער, גרויסקייט. אדרבה, ער אליין האָט ליעב צו דערצעהלען פאר

איטליכען בעזונדער, און צו יעדער צייט, ווען איהר ווילט, זיין גאנצע ביאָגראפיע. דערצעהלען זיין ביאָגראפיע וועט איהם קיין מאָל ניט נמאס ווערען. רעדען רעדט ער שטיל, קוים וואָס מע הערט, מיט א גרינגען זיפץ און מיט א שמייכעלע, גלעט דיך בעת־מעשה איבער דער האַנד, אָדער ער האלט דיך צו ביי׳ם קנעפּעל, זאָלסט ניט אוועקגעהן — און עס גיסט זיך, גיסט זיך ביי איהם אזוי גלאט, ווי בוימעהל פון א פאס, און עס קניפּט זיך און עס קייטעלט זיך ביי איהם איינס אין׳ם אנדערען, טאקי נור עפּים חדושים ונפלאות, מעשיות פון טויזענד־איין־נאכט. איך וויים ניט, אויב עס וועט אויסקומען גוט, נאָר איך וועל מיך פּרובירען איבערגעבען דיר זיין ביאָגראפיע טאקי מיט זיין לשון.

געווען איז ער, ניט היינט געדאכט, ניט פאר אייך געדאכט, ניט פאר קיין שום מענשען געדאכט, — אזוי הויבט ער אָן צו דערצעהלען זיין ביאָגראפיע מיט א זיפץ און מיט א שמייכעלע, און דאָס פנים שיינט, — געווען, ניט היינט געדאכט, ניט פאר אייך געדאכט, ניט פאר קיין שום מענשען געדאכט, א יוד אן׳אָרעמאן, א קבצן, א דלפן, אנ׳עני ואביון און א מטופל מיט קינדער דערצו, טאקי ממש קיין שטיקעל ברויט ניט געווען. געזעסען ערגיץ ווייס איך וואו, אין א קליין שטעדטיל, א מדבר, אן עק, ניט ווייט פון בערדיטשעוו, מיט׳ן נאָמען מאחנעווקע אָדער יאחנעווקע (איך האָב שוין פערגעסען דעם נאָמען), און געלעבט פון דעם, וואָס ער האָט געניהט היטלען, שמויסענע היטלען, פאר די גויים, געגאנגען דריי מייל צופוס מיט דער סחורה אויף די יארידים, טאָמער וועט מען עפּים פערדיענען. די שטיוועל, ניט היינט געדאכט, ניט פאר אייך געדאכט, ניט פאר קיין שום מענשען געדאכט, ארומגעבונדען מיט שטריקלעך — די פּאָדעשוועס זאָלען חלילה ניט אפּפאלען, און א פּעלצעל האָט ער געטראָגען, ווי א רעשעטע, פון סאמע לעכער. דער פראָסט ברענט, דער שניי סקריפּעט, דער ווינד שמייסט אין פנים אריין און דאָס הארץ חלש׳ט, און אין דער היים, ניט היינט געדאכט, ניט פאר אייך געדאכט, ניט פאר קיין שום מענשען געדאכט, ליגט א קראנק ווייב מיט קליינע קינדער. דאָס עלטערע איז נאָך נישט אלט געווען דעמאָלט קיין זעכס יאָהר. הערשע׳לע האָט מען איהם דעמאָלט גערופען. געווען פון קליינוויז אויף א געראָטען קינד, א גאָלד. טאָג ווי נאכט פלעגט עס ארומגעהן מיט צוויי שטעקעלעך און שפּיעלען, און שפּיעלען, און שפּיעלען. "הערשעלע, וואָס טהוסט דו דאָס?" "איך שפּיעל, זאָגט ער, אויף׳ן פיעדעל". געהט דער פאָטער אויף ציקאָוועסט איינמאָל און ברענגט איהם צו־טראָגען א פּראָסטע גויעשע פיעדעל, וואָס האָט די ווערטה דריי גילדען. דאָס קינד האָט דערזעהען א פיעדעל — האָט עס זיך אזש צעוויינט. וואו האָט ער געזעהן א פיעדעל? ווער האָט איהם בעוויזען, ווי אזוי מע דאַרף שפּיעלען? זאָל איהם אזוי וויסען, זאָגט ער, א בייזע וועטשערע מיט אייך אינאיינעם. דאָס קינד האָט, זאָגט ער, אליין, אליין פון זיך, גענומען רימפּלען, און גערימפּעלט, און גערימפּעלט, אזוי לאנג ביז ער האָט אָנגעהויבען שפּיעלען ניגונים. דארף גאָט פיהרען אזוי, אז אין יענעם שטעדטעל וואָהנט א פּריץ, א גראף צי א קניאז (איך געדענק שוין ניט אקוראט). דאָס שטעדטעל איז טאקי זיין שטעדטעל. ווערד געוואָהר דער פּריץ, אז ביי איהם אין שטעדטעל געפינט זיך דוקא ביי אן׳אָרעם יודעל א קירזשנער א יונגעלע אנ׳אנטיקעל — שפּיעלט ער אויף׳ן פיעדעל, אז עס לאָזט זיך אויס די וועלט. הייסט דאָך דער פּריץ מסתמא, מע זאָל איהם ברענגען דאָס יודעל מיט׳ן

יונגעלע מיט'ן פּיעדעל, און אז דער פּריץ הייסט, קאָן מען קיין חזיר ניט זיין און מע מוז געהן. געקומען צום פּריץ מיט'ן יונגעל און מיט'ן פּיעדעל. דאָס יונגעלע האָט מען ארויפגעשטעלט אויף'ן טיש און עס האָט געגעבן א שפּיעל איינס און צוויי און דריי — דער פּריץ איז באלד געוואָרען די כפּרה און די פּריצה האָט ארומגעחאפּט דאָס קינד קושען און האלזען. און עס איז בעשאפען געוואָרען אויף'ן טיש טיי און קאווע און פערבייסען : בולקעס, אייער, איינגעמאכטס — אלסדינג וואָס א יוד מעג עסען. "זיץ, מאכט צו איהם דער פּריץ, זיץ, וואָס שטעהסט דו ? דו וויסט דענן, זאָגט ער, וואָס דו פערמאָגסט ? דו פערמאָגסט, זאָגט ער, א מהייערן שטיין. דו ביזט, זאָגט ער, א מילליאָנער. נאָר וואָס דענן, זאָגט ער, דו ביסט א פּראָסטער מענש, א בלינדער. דו ווייסט, זאָגט ער, זיין ערגער פון ערגער, אויב דו וועסט דאָס קינד לאָזען וואַכסען אזוי, נישט אָפּגעבען איהם אין שטאדט אריין לערנען, שטודירען מוזיק ! "... רופט זיך אָן צו איהם דער פאטער : "אדוני פּריץ! דיר איז, אפּנים, גרינג צו זאָגען — "שטודירען מוזיק"? איך בין, ניט דאָ געדאכט, ניט פאר קיין מענשען געדאכט, א יוד אנארעמאן, א קבצן, א דלפן, אנ'עני ואביון און א מטופל מיט קינדער דערצו "... מאכט צו איהם דער פּריץ : "לאָז דיך ניט אהרען. דו געב איהם נור איבער אויף מיינע הענד, מאך איך דיר איהם פאר א לייט"... אזוי זאָגט צו איהם דער פּריץ, און די פּריצה שאָקעלט צו מיט'ן קאָפּ. איז אבער אָט דער סטעלמאך אויך נישט פון די, וואָס צעהן א גראָשען, טראכט ער זיך : דערווייל, ביז עפּעס וואָס, ביז דער פּריץ וועט מאכען זיין קינד פאר א לייט, קאָן איהם, דעם פאָטער, בלייבען ווינציגער מיט א קינד, און דעם כלל־ישראל — ווינציגער מיט א יודען... "ניין, פּריץ לעבעג, דאָס איז ניט קיין פּלאַן, זאָגט ער. דו הייס מיר בעסער שפּאַנען פערד און לייה מיר אויס עטליכע קערבלעך אויף הוצאות, חאפּ איך מיך אראָפּ מיט'ן קינד קיין בערדיטשעוו. א גרויסע שטאדט. קיין עין־הרע, א סך יודען. רייכע מענשען"...

כך הוה. געקומען למזל מיט'ן קינד קיין בערדיטשעוו. ער דרעהט זיך ארום מיט'ן קינד איבער דער שטאדט. א כרך גדול. עס קאָכט ווי אין א קעסעל. יודען לויפען ארום, דער אהער, דער אהין, פערטראָגען, פערטארעראמט. קיינער קוקט זיך ניט ארום דאָס קינד וויל נעבאך עסען. און ווי אויף־צורלהכעיס, זומערצייט, עפּעל און בארען און פלאָמען בזיל־הזול. דאָס קינד געהט אוים פלאָמען — און איהר זאָלט זאָגען, א פּרוטה ביי דער נשמה. הויבט ער אָן אָפּשטעלען איינעם, דעם אנדערען, בעטען אנ'עצה, מעהר ניט אז אנ־עצה : "וואָס טהוט מען, יודישע קינדער, אזוי און אזוי : איך פערמאָג א מהייערען שטיין, זעהט איהר, א מילליאָן"... קוקען זיי איהם אָן, ווי א משוגע'נעם : א יוד געהט אָפּגעריסען־אָפּגעשליסען, שלעפּט זיך ארום מיט עפּיס א יונגעלע, נאקעט און באָרפיס, און זאָגט, אז ער פערמאָגט א מיליאָן. הויבט ער אָן זיי געבען צו פערשטעהן, דערצעהלט זיי, וואָס דער פּריץ האָט געזאָגט, און וויל זיי בעווייזען, וואָס דאָס יונגעלע קאָן. צעלאכט מען זיך און מע בטל'ט אוים צו איהם אלע חלומות! פערדריסט דאָס איהם. געהט ער אוועק צו די יונגע לייט, צו איינעם, צום אנדערען, דערצעהלט זיי, וואָס דער פּריץ האָט געזאָגט און בעט זיך, מע זאָל לאָזען דאָס יונגעלע א שפּיעל טהון, בעווייזען זיי, וואָס דאָס יונגעלע קאָן... אויסגעהערט, רופען זיי זיך אָן צו איהם : "באשר בכן, וואָס זשע ווילט

איהר, רב יוד ?" — וואָס זאָל ער וועלען ? ער וויל נעבאָך עטליכע קערבלעך חאַטש קאָנען אוועקפאָהרען צוריק אהיים... רופט זיך אָפּ צו איהם איינער : "שאַט, ווייסט איהר וואָס ? מיר וועלען אייך מאַכען א קאָנצערט ?" קלערט זיך דער פאָטער : ער זאָל אזוי וויסען א בייזע וועטשערע ! פרעגט איהם בחרם, וואָס הייסט דאָס א קאָנצערט ? נאָר זיי זאָגען א קאָנצערט, לאָז זיין א קאָנצערט...

הכלל, ער האָט ביי זיי נושא חן געווען. חברה האָבען גערונגען א זאָל. מע האָט אפּגעדרוקט אפּישען און מע האָט אָנגעהויבען ארומגעהן פערקויפען בילעטען — קיינער קויפט ניט. שלעכט, וואָס וועט זיין? "לאָז אייך ניט אהרען, זאָגען זיי, ביז'ן קאָנצערט איז נאָך ווייט". געקומען דער אויפדערנאַכט פון'ם קאָנצערט. שוין זייגער אכט. זייגער נייען. זייגער האלב־צעהן — נישטאָ קיינער. ערשט ארום עלף האָבען זיך צענויפגעזאמעלט עטליכע יונגעלייט, קוים א מנין. מע טהוט זיך א חאַפּ : וואו דאָס יונגעלע ? דאָס יונגעלע שלאָפט. קוים אויפגעוועקט. אוועקגעשטעלט אויף א בענקעל. דאָס יונגעלע האָט זיך צעשפּיעלט — נו־נו. דאָס איז שוין געווען א קאָנצערט !

מע האָט דאָס קינד ארומגערינגעלט, געקוועטשט, געקושט, שיער ניט דערשטיקט. נאָר וואָס קומט ארויס, אז ס'איז נישטאָ אפילו מיט וואָס פאר'ן זאָל צו בעצאָהלען ? געקומען אהיים, אויף דער אכסניה הייסט עס, מיעד, צעבראָכען, הונגעריג. עסען, זאָגט די בעל־הבית'טע, איז שוין שפּעט... א בעטעל אויף צו לעגען זיך שלאָפען — הייסט זיך דער בעל־הבית בעצאָהלען פריהער געלד. ביטער ! בעט מען אויס דאָס פעלצעל אויף דער ערד און מע לעגט אוועק א קולאק צוקאָפּענס. דאָס קינד ווערט אנשלאָפען — א קינד בלייבט א קינד — און ער, דער פאָטער הייסט עס, ליגט און טראַכט, דער מח ווערד איהם שיער ניט צעפּאלען : ווי אזוי רייסט מען זיך ארויס פון דעם דאָזיגען מקום ? ער פיהלט, דאָס הארץ זאָגט איהם, אז נעבען איהם, אָט דאָ אויף'ן צעריסענעם פעלצעל, וואלגערט זיך נעבאָך א פערמעגען. א מיליאָן. נאָר געה שריי — אני שלמה ! מיט די געדאַנקען ווערד ער אנשלאָפען, דער פאָטער הייסט עס, און עס חלומט זיך איהם א חלום, א מאָדנער חלום : אין מיטען שטאדט א בוים מיט פלאָמען. גאנץ אויבען, אויף'ן שפּיץ־בוים, שטעהט זיין זוהן און טרייסעלט, טרייסעלט דעם בוים, און פון'ם בוים גלייך אראָפּ צו איהם, צום פאָטער, פאלען... ניט קיין פלאָמען, נאָר — מיליאָנען ! איין מיליאָן נאָך'ן אנדערען. איין מיליאָן נאָך'ן אנדערען. ער, דער פאָטער הייסט עס, בויגט זיך אָן צו דער ערד, קוקט זיך ארום אויף אלע זייטען, הויבט אויף די מיליאָנען און שטופּט אין די קעשענעס אריין. דער זוהן פון אויבען פרעגט איהם : "טאַטע, נאָך ?" "נאָך־נאָך!" — ענטפערט איהם דער פאָטער און ווערד גאר ניט מיעד קלויבענדיג די מיליאָנען. פּלוצים דערהערט ער פון דער ווייטען א טומעל, א געפּילדער. "גענוג שוין טרייסלען!" — זאָגט ער צום זוהן און חאַפּט זיך אויף — דערזעהט ער, אז ער ליגט מיט'ן קינד אויף דער ערד, דאָס פעלצעל צוקאָפּענס. די שטוב איז פול מיט מענשען. דער בעל־הבית איז טוידט ווי די וואנד. די בעל־הבית'טע ברעכט די הענד און וויינט : "איהרע פערעל ! איהרע פערעל !"...

ער שטעהט אויף פון דער ערד, וויל געהן צו דער טהיר, זאָגט מען איהם : "זייט זשע מוחל, רב יוד, מיר וועלען אייך פריהער בעזוכען"... "וואס הייסט — איהר וועט מיך בעזוכען ?" "מיר וועלען אייך אויסטהון, זאָגען זיי, נאַקעט,

איך און אייער קינד, און בעזוכען, אפשר, זאָגען זיי, זענען על־פּי־טעות צו איך פערקראָכען בייננאכט דער בעל־הבית׳טעם פּערעל ?" . . . .

. . . .

עס ווייזט אויס, אז דאָ פּעהלען עטליכע בלעטלעך, ווארום אין דער ווייטעריגער געשיכטע פון טויזענד־איין־נאכט איז צו זעהען, אז דער סטעלמאך מיט זיין וואונדערקינד זענען שוין אין פּעטערבורג, און אז דאָס קינד הייסט שוין ניט הערשעלע כאר גרישא, און אז ער בעקומט שוין גאָר פּענסיע. ווי ארום און ווי אזוי קומט ער קיין פּעטערבורג— דאָס ווייסען מיר ניט. צו־לעגען, אויסטראכטען — ווילען מיר ניט אפילו קיין וואָרט צו דער דאָזיגער אמת׳ער געשיבטע. מיר קאָנען נור איין זאך : איבערגעבען אלע ווייטעריגע שריפטען פון אונזער העלדין, אָהן א שום ענדערונג, אזוי וויא זיי שטעהען און געהען.

קאַפּיטעל 107.

פּאָרטזעצונג פון טויזענד־און איין נאַכט

געקומען קיין פּעטערבורג — עס קאָכט די שטאדט. פון איינעם צום אנדערען. פון איינעם צום אנדערען. דאָ אנ׳אָנבייסען, דאָ א ווארעמעס, דאָרט א וועטשערע. און דאָס קינד — אויף די הענד טראָגט מען איהם ארום. אומעדום, וואו ערגיץ א באל, א קאָנצערט, אנ׳אָווענד, — הערט מען נור "גרישא סטעלמאך" און "גרישא סטעלמאך". סטודענטען, פּראָפעסאָרען, כריסטען, דאמען — אלע אין איין קול : "גרישא סטעלמאך !" עס קאָכט ! עס זידט ! פון געלד שמועסט מען ניט. וויבאלד פּענסיע— איז דאָך אנדערע ווערטער. אמת, די פּענסיע איז איהם פערלאָפען מיט בלוט און מיט בזיונות און מיט לויפּעניששען פון איינעם צום אנדערען. קוים מיט צרות זיך דערשלאָגען, אי דאָס — צוליעב א כריסט, א רשע, א צורר־היהודים — א סך צו דערצעהלען...

און אזוי געהט אוועק א יאהר און א יאהר. דאָס קינד וואכסט און דער נאָמען וואכסט נאָך גרעסער. נישטאָ שוין, דאנקען גאָט, פאר איהם קיין לעהרער. אנ׳עק, אויסגעגאנגען פּראָפעסאָרען אין פּעטערבורג. ער האָט זיי אלעמען אריבערגעיאָגט. וואס וועט זיין ווייטער ? צייט א קלער טהון מכח תכלית. אייביג קיין פּענסיע וועט מען ניט געבען. צייט אליין אָנהויבען פערדיענען. מע דארף געבען א פאָהר ארויס מיט׳ן קינד אויף דער וועלט. און טאקי וואָס גיכער. ווארום כל־זמן דאָס "וואונדערקינד" איז א קינד, איז דאָס א וואונדער, וואָס אלע ווילען דאָס זעהען. קוים אבער טהוט עס א וואכס ארויס פון די קורצע הויזלעך, אזוי ווערד דאָס קינד אויס קינד און דער וואונדער — אויס וואונדער. גאָט ווייסט, וואָס פון א קינד קאָן נאָך אויסוואכסען און אין וועמענס הענד ער קאָן נאָך אריינפאלען. על־כן דארף מען זעהען אריינכאפען בעצייטענס... אזוי האָט זיך דער פּאָטער בערעכענט און אזוי איז דאָס טאקי געווען. דאָס הייסט, ניט אזוי גיך טהוט זיך עס ווי סע רעדט זיך. ארויספאהרען אויף דער וועלט — קאָסט געלד, און קיין געלד איז ניטאָ. וואָס זשע טהוט מען ? דארף מען געפינען עפּים אנ׳עצה, זוכען א שותף : דיין געלד, מיין סחורה... און גאָט האָט איהם געהאָלפען, ער האָט געפונען א בעלן, א דייטש, מיט׳ן נאָמען שולץ, וואָס נעמט זיי אויף זיינע הוצאות, און וויפיעל עס וועט מאכען — איז חצי שלי חצי שלך. נאָר וואָס דען ? א קלייניגקייט : ער וויל א קאָנטראקט אויף צעהן יאהר. "דייטש ! ביזט משוגע, צי חסר־דעה ? וואָס פאר צעהנדליגער יאָהרען ? גענוג א יאָהר, גענוג צוויי יאָהר, דריי יאָהר — אנ"עק !" חאָטש

האָק איהם, חאָטש בראָק איהם. אָנ׳ איינגעשפּארטער דייטש! דערווייל די צייט שטעהט ניט. קאָסטען קאָסט. פון דערהיים שרייבט מען, מע זאָל שיקען געלד. אהין־אהער, מע האָט זיך מיט׳ן דייטש קוים אויסגעגלייכט אויף פינף יאָהר. זיך צעשריבען מיט א קאָנטראקט, ווי עס געהער צו זיין, און מע האָט זיך אוועקגעלאָזט אין א גוטער שעה איבער דער וועלט. מע האָט אָנגעהויבען קלאָפּען קאָנצערטען, איינס נאָך דאָס אנדערע, איינס נאָך דאָס אנדערע, און דאנקען גאָט, ס׳איז אוועק מיט הצלחה. וואוהין מע קומט — איז חושך! הערען גרישא סטעלמאך — לויפט מען ווי אויף א שרפה. מענשען — אזוי ווי זאמד, אזוי ווי שטערען אין הימעל. גבירים, אדירים, כריסטען, שררות — אזוי ווי פליעגען, פליעגען פאלען זיי, און געלד — געלד שיט זיך פון אלע זייטען. ס׳איז נור א פערדראָס, וואָס מע דארף זיך טהיילען מיט אָט דעם דייטש! פאר וואָס קומט איהם אזוי פיעל געלד? וואָס האָט ער אריינגעלעגט? דעם טאטענס ירושה? צי די גרויסע תורה, וואָס דאָ איז? ער קאָן שוין, ברוך־השם, אליין די מלאכה פון קאָנצערטען. א טהייערע מציאה! מע קומט צו פאָהרען אין א שטאָדט, גיט מען צו וויסען קודם אין אלע צייטונגען, מע בעצאָהלט, הייסט עס, פאר אנאָנסען, און זיי הויבען אָן קלאָפּען און טרומייטערען: "גרישא סטעלמאך קומט צו־פאָהרען!" "גרישא סטעלמאך פאָהרט!" גרישא סטעלמאך איז געקומען!"... מע דינגט אָפּ א זאלל, אָדער א טהעאטער, מע קלעפּט אויס אפישען, מע דרוקט אָפּ בילעטען — און א גוטען טאָג. ס׳איז נור א וועהטיג: דער דייטש! אָן עבירת פאר גאָט. נאָר אז מע ליגט אין פאס — איז עפּיס א תירוץ? פארפאלען! איין שטיקעל טרייסט, וואָס אָט־אָט ענדיגען זיך די פינף יאָהר, געהט אויס דער קאָנטראקט, וועט ער שלאָגען כפרות מיט׳ן דייטש — דעמאָלט ווער איז צו איהם גלייך? "זיין סחורה, זיין געלד"... — — — — —

אָט אזוי לאָזט אויס אָט דער סטעלמאך זיין ביאָגראפיע מיט א שיינענדיג פנים, גלעט זיך דאָס בייכעל און צעפרעגט זיך ביי שטשופאק׳ען, וואָס הערט זיך עפּיס ביי איהם און וואָס הערט זיך עפּעס גלאט אין יודישען טהעאטער? ווארום דאָס יודישע טהעאטער איז ביי איהם, זאָגט ער, דאָס איינציגע שטיקעל פערגעניגען. דעם זוהנס קאָנצערטען — דאָס איז ביי איהם געשעפט. און אז ער וויל זיך אונטערהאלטען, געהט ער אין טהעאטער. אין יודיש טהעאטער. ער האלט זעהר פון יודיש טהעאטער און קען זיך דעריבער מיט אלע יודישע ארטיסטען. און דערפון נעמט זיך זיין גוט־פריינדשאפט מיט שטשופאק׳ען. ער, אז ער קומט צופאָהרען, זאָגט ער, אין א שטאָדט, איז דאָס ערשטע — צעפרעגט ער זיך קודם, וואו קאָן מען עסען כשר און צי ס׳איז דאָ יודיש טהעאטער? יודישע פיש און יודיש טהעאטער — וואָס קאָן זיין בעסער דערפון? נאָך איידער ער איז אהער געקומען צופאָהרען, האָט ער שוין געהערט, זאָגט ער, אז ביי זיין פריינד שטשופאק׳ען איז דאָ א נייעס, עפּיס איינע א ראָזע ספּיוואק, מע לויבט זי זעהר... אָט דאָס איז זיא" — מאכט צו איהם שטשופאק און ווייזט אָן אויף מיר מיט זיינע רויטע אָהנברעמענדיגע אויגען, און דער סטעלמאך ציהט מיר אויס א האנד, א ווארעמע, א ווייכע האנד, וויא א קישען, און א האָריגע, מיט קורצע גראָבע האָריגע פינגער, און דאָס גאנצע פנים ביי איהם ווערד אָקערשט ניט צעשמאָלצען פאר תענוג. "טאקי באמת? — זאָגט ער. — ווער איז זיא און פון וואנען?" "זיא איז טאקי מיינע א פלעמעניטשקע פון ווארשא, א יתומה׳לע, אָהן א טאטען,

אָהן א מאַמען". — טאַקט איהם אָפּ שטשופּאַק א קיילעכיגען ליגען און שנו־רעוועט צענויף די געקנייטשטע ליפּען, ער זאָל זיך עס אפילו פערקרימען. "גע־באָך!" — זאָגט סטעלמאַך מיט א שמייכעלע און מיט א רחמנות'פּנים, קוועטשט מיט די האַנד, געזעגענט זיך אָפּ און זאָגט צו, אַז ער וועט קומען אויף דער נאַכט, ער וועט קומען, זאָגט ער גאָר אָהן א שום תירוץ מיך הערען זינגען. "מיט'ן יאַט?" — פרעגט איחם שלום־מאיר. "זאָל גאָט היטען! — ענטפערט איהם סטעלמאַך און טהוט זיך אוש א וואָרף, גלייך ווי מע האָט איהם אָפּגע־בריהט. — וואָס הייסט, מיין גרישא וועט געהן אין יודיש טהעאַטער, האַ־האַ־חאַ? לאָם איך מיך נור בעווייזען מיט איהם איינמאָל צווישען יודען — איז אַנ'עק, פּאַרפאַלען די קוה מיט'ן שטריקעל... ניט מחמת ער איז ביי מיר חלילה קיין יוד ניט. אדרבה! נאָר וואָס דענן? מע דאַרף עס פערשטעהן. ס'איז אַנ'איידעלע מאַטעריע"... (דאָ בעווייזט סטעלמאַך מיט די קורצע גראָ־בע פינגער, וואָס פאר איין איידעלע מאַטעריע דאָס איז.) "איהר שפּיעלט זיך, זאָגט ער, מיט מיין גרישא'ן? מיין גרישא, אַז ער פאָהרט, איז נור ערשטע קלאַס דאָרט וואו קיין יודען פאָהרען נישט . . . און שטעהן שטעהן מיר, זאָגט ער, נור אין בעסטען און שענסטען האָטעל. און אז מע דאַרף געהן צום קאָנצערט — עס מעג זיין דריי טריט — איז נור געפאָהרען, און דוקא אין א גע־דעקטער קאַרעטע. איהם .קאָן מען, זאָגט ער, ניט זעהען גלאַט אזוי, אָהן געלד, חא־חא. איהם, אז מע וויל זע־העז, דאַרף מען פריהער אָנקומען צום דייטש. און פאר א דייטש, זאָגט ער, האָט מען דרך ארץ, חאָטש אפילו דער דייטש — צווישען אונז זאָל עס בלייבען — איז סך־הכל אליין אויף א יוד, חאָטש ער הייסט שולץ, נאָר ער וויל ניט, זאָגט ער, מע זאָל וויסען... עס פּאַסט נישט... צו מיר, זאָגט ער, אז עמיצער קומט און וויל זיך זעהען מיט מיין גרישא'ן, עפּיס א טובה, אָדער גלאַט זיך בעקענען, — שיק איך איהם אָפּ צום דייטש, חא־חא־חא, צום דייטש"...

די דאָזיגע ווערטער לאָזט אויס דער סטעלמאַך מיט אזא פּאַסקודנע געלעכ־טערעל, אַז עס גלוסט זיך אַנטלויפען פון דעם מענשען אזוי ווייט, אז מע זאָל שוין קיינמאָל זיין פּנים ניט אָנקוקען. און דאָך איז מיר אויסגעקומען צו אָט דעם מענשען אָנקומען מיט א טובה, אָפּזיצען ביי איהם דריי שעה אויף'ן זייגער און אויסהערען נאָך א מאָל און נאָך א מאָל זיין ביאָגראַפיע פון טויזענד־איין־נאַכט. מאָהל דיר, אָט דער סטעל־מאַך וואָלט געקאָנט לאַנג וואַרטען ביז איך זאָל צו איהם אָנקומען. עס האָט אָבער אַנדערש ניט געקאָנט זיין. עס האָט געטראָפען א מעשה מיט א בע־ריהמטע זינגערין — איהר נאָמען איז מאַרטשעלע זעמבריך. די מאַרטשעלע זעמבריך — דאָס איז די, וועלכע... נאָר מחמת דער בריעף מיינער איז שוין אזוי אויך, דאַכט מיר, צו־לאַנג, לעג איך דאָס אָפּ אויף א צווייטען מאָל. זיי גע־זונד, מיין טהייערער!...

קאַפּיטעל 108.

גרישא סטעלמאַך און מאַר־טשעלע זעמבריך

(פינפטער בריעף.)

טהייערסטער פריינד!

מיין בעקאַנטשאַפט מיט דער בע־ריהמטער זינגערין מארטשעלא זעמבריך איז אויך א מעשה פון טויזענד־איין־נאַכט. איהר, אָט דער זעמבריך, האָב איך צו פערדאַנקען דערמיט, וואָס איך האָב מיך ארויסגעריסען פון שטשופּאַק'ס הענד, ארויסגעקראָכען ־ין א זומפּ, וואָס איך האָב געמיינט, אז איך וועל שוין

פערבלייבען דאָרט איין אייביגע. דאָס ערשטע האָט זי גענומען מיך לערנען. און לערנען, ווי מע לערנט א קליין קינד. גאָר פון אָנהויב. טאקי פון אלף־בית... נאָר איך פערלויף אויף צופריהער און האָב גאָר פערגעסען, אז איך האָב אָנגעהויבען דיר צו דערצעהלען, ווי אזוי מיין בעקאנטשאפט מיט איהר איז פאָרגעקומען. אזוי איז געווען די נעשיכטע:

דער ליעבהאָבער פון יודיש טהעאטער, מאיר סטעלמאך, אָט דער, וואָס איך האָב דיר בעשריבען אין מיין פריהערינען בריעף, איז כמעט ניט ארויסגעקראָכען פון אונזער טהעאטער. נאכט און נאכט האָט ער געוויקט ביי אונז, געהערט דריי מאָל איין שטיק, ס'איז איהם גאָרניט נמאס געוואָרען. געזעסען איז ער ביי אונז תמיד אויבענאָן, צעלעגט אין דער ערשטער רייהע, געוועהנליך אומזיסט, ווארום א "ליעבהאָבער פון טהעאטער" צאָהלט קיין געלד ניט. דערפאר האָט ער אָבער אפּלאָדירט אלע מאָל פריהער פון אלעמען און שטארקער פון אלעמען און מעהר פון אלעמען. ער איז געווען ענטציקט כמעט פון יעדען איינציגען אקטיאָר. און ווער שמועסט פון מיר און פון מיינע ליעדער — איז ער געווען, ווי זאָגט שלום־מאיר, די כפרה! דאָס ערשטע מאָל איז ער פון מיין "פּראטיג אויף דער נאכט" אזוי ארויס פון די כלים, אז ער איז ארויפגעלאָפען הינטער די קוליסען און מיט טרערע אויף די אויגען האָט ער ארומגעחאפּט מיין דירעקטאָר (שטשופּאקען) און האָט זיך מיט איהם אזש צעקושט.

פון דעסטוועגען, איינס צום אנדערען געהער זיך ניט אָן. מיין דירעקטאָר האָט איהם א פּאָר מאָל געגעבען אָנצוהערעניש, אז ער וואָלט א בעלן געווען הערען זיין גרישא'ן שפּיעלען, האָט ער זיך געמאכט ניט־וויסענדיג און פעררעדט די צייהן. שטשופּאק'ס אָנצוהערענישען זענען אָבער געווען אזוי גראָב, אז ער האָט שוין געמוזט יוצא זיין און האָט אונז איינמאָל אין א זונטאָג געבראכט צו־טראָגען דריי בילעטען: דעם דירעקטאָר, דעם הייזעריגען און מיר — אויף א מאטינע, א פריהמאָרגענדיגען קאָנצערט. בעת־מעשה האָט ער גענומען אויסמאָהלען, וואָס פאר א גרויסארטיגער קאָנצערט דאָס וועט זיין. "דאָס וועט שוין זיין, זאגט ער, איין מאָל א קאָנצערט: זיין גרישא וועט שפּיעלען, דער דייטש וועט אקאָמפּאניערען און זעמבריך וועט זינגען. ווילט איהר אפשר וויסען, זאָגט ער, ווער אָט דיא זעמבריך איז? דיא זעמבריך — דאָס איז, זאָגט ער,די בעריהמטע מארטשעלע זעמבריך, די צווייטע פּאטטי. וואָס זאָגט ער — פּאטטי? צעהן מאָל, הונדערט מאָל, טויזענד מאָל גרעסער פון פּאטטי'ן! דאָס ערשטע מאָל, זאָגט ער, אז פּאטטי האָט זי דערהערט זינגען, איז זי איהר געפּאלען אויף'ן האלז און געזאגט צו איהר מיט די ווערטער: "מיר זענען צוויי שטערען — איך בין דער שטערן, וואָס געהט אונטער, דו ביזט דער שטערן, וואס געהט אויף" — און האָט זיך צעוויינט... פערשטעהט זיך, אז מיט קיין אנדערען וועט אָט די זעמבריך אין א קאָנצערט נישט אויפטרעטען פאר קיין געלד, נאָר מיט זיין גרישא'ן — איז עפּיס אנדערש"... און ס'איז אוועק א גאנג: "גרישא־גרישא, גרישא־גרישא"... "ער קלינגט דאָס א ביסעל! — טראכט איך מיר. — איך וואָלט שוין געוואָלט דערלעבען זעהען אָט דעם גרישא'ן, זעהען און הערען, וואָס איז דאָס פאר א מין גרישא אויף דער וועלט?"

גאָט האָט געהאָלפען, איך האָב דערלעבט איהם זעהען און הערען. און איך מוז דיר זאָגען, מיין טהייערער פריינד, אז איך האָב געזעהען פאר זיך צוויי גרישא'ס. דאָס הייסט, איך וויל זאָגען, אז געזעהען האָב איך איין גרישא'ן און

געהערט האָב איך איין אנדערען. דער גרישא, וואס איך האָב איהם געזעהן די ערשטע מינוט אויפטרעטען אויף דער עסטראדע, איז געוועזן א בחור'על, שוין א היבש בחור'על, חאָטש אפילו אין קורצע הויזלעך, א פוכלאק, מיט פעכקע בעקלעך, מיט קלייען אויפ'ן פנים, און אויגען — נור א סימן פון אויגען. קורץ — א גאנץ געוועהנליך בחור'על. .וואָס ווען מע בעגעגענט דאָס אין גאס, לאָזט מען איהם דורך פערביי, וויא טויזענד אנדערע. דאָס איינציגע, וואָס האָט זיך געווארפען אין די אויגען — די לאָקירטע שיך מיט גרויסע בענדער, וואָס האָבען אויסגעוויזען א ביסעל צו גרויס פאר איהם — צו א גרויסער פוס פאר א "וואונדערקינד" — און דער ברייטער ווייסער קיילעכיגער קאָלנער, אונטערגעבונדען מיט א צו גרויסען פאווער, אראפגעהאנגען מיט צוויי שפיצען. ווייטער איז ניט געוועזן גאָרניט אויף איהם צו בעמערקען. דערפאר אָבער, אז ער האָט זיך געגעבען א נעם צום פיעדעל, דעם ערשטען פיהר געטהאָן מיט'ן בויגען איבער די סטרונעם אראפ און ארויף, — איז דער פריהעריגער בחור מיט די פעכקע באקען און מיט'ן קלייענדיגען פנים באלד פערשוואונדען געוואָרען, און אויף זיין אָרט איז אויסגעוואכסען א נייער מענש. גאָר איין אנדער אויסזעהען. איין אנדער געשטאלט. אנדערע אויגען — גרויסע בלויע, הימעלשע אויגען. א מאָדנע זאך — וואו זענען זיי געוועזן פריהער, די דאָזיגע אויגען? ... און אפשר האָט זיך עס מיר נור אויסגעוויזען? ווארום אז ער האָט אויפגעהערט צו שפיעלען און דאס פובליקום האָט אָנגעהויבען צו דונערען משוגענערוויז, איז פאר מיינע אויגען געשטאנען ווידער דער זעלבער פוכלאק מיט'ן קלייענדיגען פנים, מיט די גרויסע לאָקירטע שיך, מיט'ן ברייטען קאָלנער און מיט די לאנגע שפיצען פון'ם פאווער. רוהיג איז ער געשטאנען פאר'ן פובליקום, וואס האָט איינגעלעגט די וועלט, רוהיג און קאלט, אזוי ווי אייז. קוים־קוים וואס ער האָט זיך פערנייגט. אפשר א מאָל צעהן האָט מען איהם ארויסגערופען. און איטליכעס מאָל, וואס ער איז ארויסגעגאנגען, איז ער געגאנגען פעסט, הארט ביי דער ערד, נאָר קאלט און רוהיג, ווי א מענש, וואס איז זיכער, אז דאָס קומט איהם...

באלד נאך דעם, וויא ער האָט אפגעשפיעלט, איז אויפגעטראָטען די בעריהמטע זינגערין מארטשעלא זעמבריך. איהר זינגען — זאָג איך מיך אָפ צו בעשרייבען. מארטשעלא זעמבריך, אז זי שטעלט א טאָן, גיסט ער זיך אריין גלייך אין הארצען, ווי א בוימעהל, און צוגעהט זיך אין יעדען אבר. דו הערסט און ווערסט פער'כישופ'ט און וואונדערסט זיך: פון וואנען נעמט זיך אזא גלאטקייט, אזא זיסקייט און אזא שטארקייט? קיין שום כח לייגט זי ניט צו צום זינגען. עס זינגט זיך אליין. דו זיצסט און הערסט און מיינסט, אז דאָס זינגט ניט קיין האלז, נאָר א פיעדעל שפיעלט. מארטשעלא זעמבריך, אז זי זינגט, זינגט מיט אלץ, וואָס ארום איהר, זינגט מיט די גאנצע וועלט. דו פערגעסט דעמאָלט, וואו דו ביזט אין דער וועלט. און צי ס'איז גאָר פארהאן ערגיץ א וועלט אויסער אָט די שעהנע, גלאטע, זיסע, הימלישע געזאנגען. אָט אזוי זינגט מארטשעלא זעמבריך! איך קען זאָגען, אז איך בין יענעם פריהמאָרגען געוועזן ווי אין א טשאד, ווי אין א חלום, ווי אויף יענער וועלט. ווארום באלד נאָך איהר איז אויפגעטראָטען ווידער דאָס בחור'על מיט די פעכקע בעקלאך און מיט'ן קלייענדען פנים. אָט דאָט ער שוין ווידער געגעבען א פיהר מיט'ן בויגען אראָפ און ארויף. אָט האָט שוין ווידער זיין פיעדעל אָנגעהויבען רעדען ווערטער, זינגען, וויינען, וויינען ווי א

מענש —- און אַט האָט ער זיך אויפגע־הויבען און איז שוין ווי־עדער פער־שוואונ׳ען געוואָרען. און אויף זיין אָרט איז שוין געשטאַנען ווידער איין אַנדער גרישאַ סטעלמאַך. א מכשף איז געשטאַ־נען אויף דער עסטראַדע, וואָס האָט פער׳כישופ׳ט און צוגעצויגען צו זיך דאָס גאַנצע טהעאַטער. ניין. איך בין ניט אימשטאַנד דיר איבערצוגעבען קיין צעהנט חלק פון דעם, וואָס איך האָב איבערגעלעבט יענעם פריהמאָרגען, און וואָס פאַר א קאָנצערט׳ דאָס איז געווען! עס איז שווער צו זאָגען, ווער פון די צוויי האָט מעהר אויסגענומען: גרישאַ סטעלמאַך, אָדער מאַרמשעלאַ זעמבריך? מוֹחל דיר, דאָס פובליקום האָט זיי ביי־דען ניט געזשאַלעוועט קיין אַפּלאָדיס־מענטען. נאָר מיר דאַכט, אַז איהם האָט מען וואַרעמער אויפגענומען און איהם האָט מען מעהר אָוועקגעגעבען ווי איהר. ער האָט אָפּגעשפּיעלט דאָס לעצטע שטיק פון פּראָגראַם — און דאָס גאַנצע פובליקום, ווי איין מענש, איז פשוט משוגע געוואָרען. משוגע געוואָרען, אַראָפּ פון זינען! ווי קאָן מען אַזוי שטאַרק פערגעטערען א מענשען? אמת, דאָס, וואָס ער האָט אָפּגעשפּיעלט נאָכ־דעם אויף ביס, איז געווען א געטליכע זאַך. מעהר ווי געטליך. — — — — — —

— — — — —

עס פעהלען שוין ווידער בלעטלעך. און איבערהויפּט געהען די ווייטערדיגע כתבים פון אונזער העלדין, ראָזאַ ספּי־וואַק, אָהן א סדר, צעזייעט און צע־שפּרייט, דאָ געשריבען מיט קליינע אותיות פּאַוואָלינקע אויף גאַנץ גרויסע בויגענס, דאָ, פּערקעהרט, מיט גרויסע אותיות, האַפּענדיג, אויף גאָר קליינע בויגעלעך פּאַפּיער. קענטיג, אַז זיי זענען געשריעבען געוואָרען אין פערשיעדענע צייטען און ניט אַלע מאָל ביי גלייכע אומשטענדען. אויסערדעם, געפינען זיך צווישען איהרע פּאַפּיערען בריוועלאַך אַזעלכע, וואָס זענען געשריעבען שוין נישט אין אונזער יודיש, און נישט פון איהר, נאָר צו איהר. ווי עס שיינט, זענען דאָס בריעף פון א מאַנספּערזאָן... מיט גרויס מיה האָבען מיר פון דעם מיש־מאַש געקאָנט צענויפשטעלען מעהר ניט אַז נאָך א פּאָר בריוועלעך, וועלכע מיר ברענגען ווייטער.

קאַפּיטעל 109.

נאָדי׳ן קאָנצערט

(זעכסטער בריעף).

ליעבסטער, טהייערסטער פריינד!

איך האָב דיר אין מיין פריהערינגען בריעף אָנגעהויבען דערצעהלען פון מיין בעקאַנטשאַפט מיט דער בעריהמטער מאַרטשעלאַ זעמבריך און האָב מיך א ביסעל צופיעל פערערדט וועגען דעם קאָנצערט. דאָס איז געווען מיין ערשטער ערנסטער קאָנצערט, וואָס איך האָב ווען געהערט אין מיין לעבען. איך האָב שוין נאָכדעם געהערט א סך גרויסע ערנסטע קאָנצערטען. דעם וועל איך אָבער אייביג־אייביג ניט פערגעסען. אפשר דערפאַר, ווייל ער האָט אינגאַנצען מיך איבער־געמאַכט, איבערגעשטעלט מיין לעבען, ווי דו וועסט ווייטער זעהען?...

א נייגעבאָרענע, פול מיט נייע גע־דאַנקען און נייע האָפנונגען, בין איך אַרויסגעגאַנגען מיט׳ן גאַנצען פובליקום פון טהעאַטער. אין מיינע אויהרען האָבען נאָך אַלץ געקלונגען די זיסע טענער, די היילינגע אַקקאָרדען, די הימעלשע געזאַנ־גען. איך האָב פאַר מיינע אויגען נישט געזעהען קיינעם, אויסער די צוויי: מאַרטשעלאַ זעמבריך און גרישאַ סטעל־מאַך. איך האָב קיין זאַך ניט געהערט, אויסער איהר זינגען און זיין שפּיעלען. א סך פון׳ם פובליקום איז געבליעבען שטעהן אין דרויסען, ביי׳ם טהעאַטער,

וואַרטען אַ פּנים אויף דיא צוויי, ביז זיי וועלען אַרויסקומען. איך בין אויך געבליבען וואַרטען. איז צוגעפאָהרען איין אויטאָמאָביל און עס האָבען זיך אַריינגעזעצט דריי מענשען : מאַרטשעלאַ זעמבריך, גרישא סטעלמאַך און דער דייטש. גרישא'ס פאָטער, מאיר סטעלמאַך, איז געשטאַנען נעבען זיי, נעבויגען זיך אין דרייען און געשמייכעלט מיט'ן גאַנצען פּנים. דאָס פּובליקום האָט זיי אַרויסבעגלייט פון טהעאַטער מיט הילכיגע אַפּלאָדיסמענטען און נישט אויפגעהערט, אין דרויסען שוין, נאָך שטאַרקער צו אַפּלאָדירען. דיא דריי זענען אוועק מיט'ן אויטאָמאָביל, וויא אַ חלום, און איך בין געבליבען שטעהן אַ פער'כישופ'טע און געקוקט אַהין, וואו דיא צוויי גליקליכע זענען פערשוואונדען געוואָרען... איך בין זיך מודה, אז אין דער מינוט האָט זיך פער'גנבה'ט צו מיר אַ געדאַנק : "וועל איך אויך אַ מאָל זיין אַ מאַרטשעלאַ זעמבריך ? וועט מען מיך אויך אַ מאָל אַרויסבעגלייטען מיט אַפּלאָדיסמענטען ?... איך מוז מיך דערשלאָגען צו אָט דער זעמבריך, ס'זאָל זיך קעהרען די וועלט ! איך וויל, זי זאָל מיך הערען זינגען — אפשר וועט זי מיר זאָגען, וואָס דאַרף איך טהון, איך זאָל ווערען אַ מאַרטשעלאַ זעמבריך?"...

אין דעם געהט אָן מיין היטער און מיין בעשיצער — שלום־מאיר. "מיר געהען זאָגט ער, אַלע אינאיינעם עסען אָנבייסען". "ווער זענען די אַלע ?" — איך און ער און דער דירעקטאָר (שטשופּאַק), און דער אַלטער סטעלמאַך געהט אויך מיט אונז. שטשופּאַק האָט איהם איינגעלאַדען אין אַ יודישען רעסטאָראַן אויף געפילטע פיש מיט חריין. דער "ליעבהאָבער פון יודישען טהעאַטער" האָט אַזוי ליעב יודישע פיש, ובפרט נאָך — אז יענער צאָהלט !... "אַ כשר'ער טאָפּ מיט אַ כשר'ן לעפעל. — טראַכט איך מיר. — מע דאַרף בעטען דעם ליעבהאָבער פון יודישען טהעאַטער, ער זאָל מיך בעקאַנט מאַכען מיט דער מאַרטשעלאַ זעמבריך. נאָר ווי אַזוי מאַכט מען דאָס, אז מיין דירעקטאָר זאָל דערפון ניט וויסען ?"...

פערשטעהט זיך, אז חאָטש דער "ליעבהאַבער פון יודישען טהעאַטער און פון אידישע מאכלים" איז געווען אַזוי שטאַרק בעשעפטיגט מיט דיא יודישע פיש און מיט'ן יודישען חריין, אז ער האָט אַזש אָנגעהויבען צו שוויצען, פון דעסטוועגען האָט ער ניט אויפגעהערט צו דערצעהלען נסים ונפלאות פון זיין גרישא'ן און פון מאַרטשעלאַ זעמבריך. אַ קליינינקייט—מאַרטשעלאַ זעמבריך! זי איז די איינציגע זינגערין, וואָס זינגט פאַר'ן קייזער פראַנץ־יאָזעף. מיט קיין אַנדערען וועט זי נישט געבען קאָנצערט פאַר קיין מילליאָן אפילו. נאָר צוליעב זיין גרישא'ן האָט זי זיך אַליין אָנגעשלאָגען. און ס'איז אוועק ווידער אַ ליעדעל : "גרישא־גרישא ! גרישא־גרישא !"... מען קאָן זאָגען — דער מענש איז פער'שכור'ט, אָדער געריהרט, און זיין משוגעת איז — גרישא !

אויסגעהיט די מינוט, ווען דער דירעקטאָר מיט'ן הייזעריגען זענען געווען פערנומען מיט'ן צעצאָהלען זיך פאַר'ן עסען, האָב איך מיך מיט סטעלמאַכ'ען אויפגעהויבען פון טיש אויף אַרויסצוגעהן. געהענדיג, הערט ער נישט אויף צו זינגען : "גרישא — זעמבריך, זעמבריך — גרישא". פּלוצים שלאָג איך איהם איבער אין מיטען און טהו איהם אַ זאָג : "פּאַני סטעלמאַך, איך האָב צו אייך אַ בקשה". דערהערט דאָס וואָרט "בקשה", איז דער סטעלמאַך געוואָרען אויס מענש. ער איז מיט אַ מאָל געוואָרען געל און גרין, אַראָפּ דאָס שמייכעלע פון'ם פּנים און די אויגען האָבען אויסגעטריקענט, געוואָרען קאַלט און גלעזעריג. אַ רחמנות .געווען אויף איהם צו קוקען. "אַ קליינע בקשה, — פערהאָפּ

איך מיך, — נאָר א קליינע בקשה : איך וויל, איהר זאָלט מיך בעקאנט מאכען מיט אָט דער זעמבריך, זי זאָל מיך הערען זינגען". דערהערט פון מיר אָט די ווערטער, איז איהם געווארען גרינגער אויף דער נשמה. דאָס פנים האָט זיך איהם וויעדער איבערגעאנדערשט. עס האָט זיך בעוויזען צוריק דאָס שמייכעלע. די געלקייט מיט דער גרינקייט זענען אוועק און די בעקלעך זענען געוואָרען צוריק רויט : "אָך, — מאכט ער צו מיר, אָפּזיפּצענדיג, — פאר וואָס דענן ניט ? מיט'ן גרעסטען כבוד ! "... "נאר איין זאך — זאָג איך צו איהם שטיל — עס דארף זיין בסוד. פון מיינע ליט טאָר קיינער ניט וויסען. איהר פערשטעהט?". איך פערשטעה, ליובעניו, וואָס דענן, איך פערשטעה ניט ? איך פערשטעה זעהר גוט... נאָר, זאָגט ער, ווי קומט די קאץ איבער'ן וואסער ?" און ער טראכט א ווײלע און טהוט זיך א פאטש אין שטערען: "שא ! ער האָט שוין צוגעטראכט: מאָרגען, אם־ירצה־השם, אין דער פריה, ארום זייגער עלף, זאָל איך קומען צו געהן צו איהם אויף דער סטאנציע, וועט, זאָגט ער, זיין רעכט. קיין פויגעל וועט ניט וויסען"...

זיין ביי סטעלמאכ'ען אויף דער סטאנציע און מיין דירעקטאָר זאָל דערפון ניט געוואָהרע ווערען — דאָס איז א ביסעל א שווערע זאך. שטשופּאק לאָזט דען אָפּ איין אויג פון מיר? און זיין רעכטע האנד, דער הייזעריגער — דער היט דאָך מיך ווי א געטרייער הונד... בין איך געפאלען אויף איין עצה : אז מע דארף דעם גנב, נעמט מען איהם פון דער תליה. ער אליין, שלום־מאיר חייםט עס, האָט דאָך מיר א מאָל געבעטען, אז וואָס איך וועל דארפען און ווען איך וועל עפּים דארפען, זאָל איך מיך ווענדען צו איהם, און נור צו איהם, וועט ער מיר שטעהן אין מיינע נויטען... האָב איך מיך מיישב געווען און האָב מיך פאר איהם פערטרויט, געזאָגט, איך וויל מעהר ניט איין זאך — הערען, וואָס וועט זאָגען א בעריהמטע זינגערין וועגען מיין שטימע ? און עס איז מיר אָפּגעראָטען : "קעצעלע !—זאָגט ער צו מיר אויף זיין לשון.—ס'איז דענן פארהאן, זאָגט ער, א זאך אויף דער וועלט, וואָס זאָל איהם זיין שווער פון מיינעטוועגען צו טהון ? אין פייער און אין וואסער. גאָט זאָל איהם, זאָגט ער. אזוי געבען גליק און הצלחה".

א מאָדנער מענש, אָט דער הייזעריגער! דעם בעל־הבית איז ער געטרייה ווי א געטרייהער הונד. ער וועט זיך לאָזען פאר איהם שניידען די פינגער, און פון מיינעטוועגען, זעה איך, איז ער גרייט איהם קויפען און פארקויפען דריי מאָל א טאָג. א מאָדנער מענש ! אָט דאָ קומט סאמע דאָס אינטערעסאנטעסטע. נאָר מחמת איך האָב היינט רעפּעטיציע, לאָז איך עס איבער אויף שפּעטער, אָדער אויף מאָרגען. זיי געזונד !

קאפּיטעל 110.

דעם חזן'ס מיידעל ביי מאַרטשעלע זעמבריך

(זיעבעטער בריעף.)

אצינד וועל איך דיר שוין ענדיגען די געשיכטע פון מיין בעגעגעניש מיט דער בעריהמטער מארטשעלא זעמבריך. איך רעד וועגען איהר א ביסעל צופיעל, ווייל איך בין אין איהר פערליעבט. און ס'איז גאָרנישט קיין וואונדער. וואָרום דאָס, וואָס זי האָט פון מיר געמאכט, וועלען נישט מאכען קיין צעהן לעהרערס, און דאָס, וואָס זי האָט פאר מיר געטהאָן, וועט נישט טהון קיין אייגענע מוטער. איך מעג זאָגען, אז זיא האָט מיך ארויסגעצויגען פונ'ם רעכטען

שמוץ, מיך אויסגעצוואָגען און אָנגעטהאָן און געשטעלט אויף די פיס. נאָך מעהר: זי האָט מיך אומגעקעהרט צו מיין טאַטע־מאמע... ניין. דערצעהלען פון אָט דער זעמבריך דאַרף מען אוועקזיצען ניט איין נאכט, נאָר דריי. לאָמיך דיר שוין פריהער ענדיגען דאָס, וואָס איך האָב דיר אָנגעהויבען צו דערצעהלען—וועגען מיין ערשטען וויזיט צו איהר.

אויף מאָרגען אין דער פריה נאָכ'ן קאָנצערט, ארום זייגער עלף, ווי מיר האָבען אָפּגערעדט מיט'ן ליעבהאָבער פון יודישען טהעאטער, רופט זיך אָן מיין בעשיצער (שלום־מאיר) צום דירעקטאָר (שטשופּאַק), אז ער דאַרף געהן מיט מיר איינקויפען קליינינקייטען. "וואָס פאַר קליינינקייטען אין מיטען דרינען?"—פרעגט איהם שטשופּאַק און קוקט אויף מיר מיט זיינע קליינע רויטע אָהנברעמענדיגע אויגען. "ווייס איך וואָס! — ענטפערט איהם דער הייזעריגער. — שמאָכטעלאיקעס, נאַרישקייטען, נעכטיגע טעג". פּוילט זיך ניט שטשופּאַק און פרעגט איהם איבער נאָך א מאָל: "וואָס פאַר שמאָכטעלאיקעס, נאַרישקייטען, נעכטיגע טעג פּלוצים אין מיטען דרינען?" "קלעק! — רופט זיך אָן צו איהם שלום־מאיר שוין מיט א טאָן העכער. — מע זאָגט דיר, אז מע דאַרף, וואס געהט עס דיך אָן?"...

א מאָדנע זאַך מיט די צוויי. דאכט זיך, אזוי שעלט איהם דער דירעקטאָר און טרייבט איהם און שאפּט זיך מיט איהם, ווי מיט א משרת. נאָר לאָז אָט דער הייזעריגער א ביסעלע העכערען דאָס קול, אזוי פערשנורעוועט ער די מגושמ־דיגע ליפּען און מאכט א שוויג. ווארום אז ניט, קאָן איהם אָט דער שלום־מאיר אָפּשפּיעלען א פריהמאָרגען, איהם געבען א געשריי "אי־די־אָט!" — אז די פענסטער זאָלען קלינגען. חכלל, מיר האָבען זיך אויפגעהויבען, איך און דער הייזעריגער, און זענען אוועק צו אונזער "ליעבהאָבער פון יודישען טהעאטער".

א ברוך־הבא האָט אונז דער ליעבער סטעלמאַך געמאכט זעהר א ברייטען, געבעטען זיצען און גענומען דערצעהלען אונז, געוויינטליך, פריהער פון זיין גרישא'ן און דער נאָך פון זיך אליין, זיין גאַנצע ביאָגראפיע, נאָך א מאָל פון אָנהויב, א מעשה פון טויזענד־איין־נאכט, און ווידער אויף דריי זייגער־שעה. דאָ איז מיר שוין דער הייזעריגער געקומען צו־הילף, איבערגעשלאָגען איהם אין מיטען, געזאגט, אז מיר האָבען זעהר וועניג צייט. האָט זיך אָט דער סטעלמאַך געגעבען א האפּ אויף און גענומען עפּיס מאָדנע דרעהען זיך אויף איין אָרט און בעלעבעטשען מיט דער צונג: "ווי אזוי טהוט מען דאָס? ווי אזוי מאכט מען דאָס? איצט זיצט דאָרט ביי איהר סאַמע דער דייטש, און זיין גרישא איז אויך דאָרטען... ער קאָן איצט נישט אריינגעהן אהין... ער וויל, נאָר ער קאָן נישט"... בעת־מעשה האָט דער "ליעבהאָבער פון יודיש טהעאטער" אויסגעוויעזען אזוי קליין און אזוי מיאוס, אז דער הייזעריגער האָט זיך שוין נישט געקאָנט איינהאלטען און האָט איהם א זאָג געגעבען: "ווייסט איהר ניט, וואס מע טהוט?" "אדרבה, וואס טהוט מען?" "מע נעמט איין א מיתה־משונה אָט דאָ אויף'ן אָרט"... די דאָזיגע ווערטער האָט, אפּנים, סטעלמאַך אָנגענומען פאר א וויץ. ווארום ער האָט זיך געחאפּט ביי די זייטען און האָט אָנגעהויבען לאכען, לאכט ער נאָך. האָט איהם אבער מיין בעשיצער ניט געלאזט לאנג לאכען. "פּאני סטעלמאַך!—מאכט ער צו איהם. הערט, וואס איך וועל אייך זאָגען: אָט די פוילע שטיק ווארפט אוועק. איהר זאָגט אונז בעסער — יא אָדער ניין. פאר אייער גרישא'ן האָט קיין מורא'ט ניט.

מיר וועלען איהם חס וחלילה ניט אָפּבייסען. און אייער כלומרשדיגער דייטש פון בארדיטשעוו לאָז געהן כף־הקלע. מיר האָבען איהם אין דער ערד. ווילט איהר אריינגעהן מיט אונז, איז גוט, אלא ניט — געהען מיר אליין אריין צו אָט דער יפהפיה, און טאקי שוין אָט די רגע, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה"...

דערהערט אזעלכע קלאָרע דבורים, האָט זיך אונזער ליעבהאָבער פון יודישען טהעאטער איבערגעביטען אין געשטאלט. ס'איז איהם אזש פּערטריקענט געווארען די ליפּען. ער האָט זיך צוגעזעצט, אויפגעשטאנען, פּערשפּילעט אויף אלע קנעפּלעך, געוואָלט געבען א שמייכעל — איז דאָס נישט געגאנגען, און מיר זענען אלע דריי אריין אין א שען מעבלירטען סאַלאָן, אויסגעבעט מיט א סך דיוואנעס אויף דער ערד. דאָרט האָט אונז דער זיסער סטעלמאַך געבעטען זיצען, און אליין איז ער צוגעגאנגען אויף די שפּיץ פינגער צו דער טהיר פון צווייטען צימער, צוגעלעגט פּריהער איין אויהער און נאכדעם מיט די קורצע גראָבע פינגערלעך אָנגעקלאפּט: "ס'איז איך, איך, סטעלמאַך"... — — — — — — — —

— — — — —

דאָ ווערד ווידער איבערגעריסען אין מיטען, און מיט דעם נישטגעענדיגטען בריעף לאָזט זיך אויס ליידער דאָס גאנצע פּעקעל כתבים, וואָס איז אריינגעפאַלען צו אונז אין די הענד אריין דורך דעם מיסטער קלאמער פון לאָנדאָן, און מיר ווייסען ניט, ווי אזוי די בעריהמטע זינגערין מארטשעלא זעמבריך האָט אויפגענומען אונזער העלדין.

מיר ווייסען איבערהויפּט זעהר ווינציג פון דעם, וואָס מיט איהר איז פאָרגעקומען אין דער גאנצער צייט. דעם נאָמען "ראָזא ספּיוואק" בעגעגענען מיר ערשט אין א צייט ארום אין דעם גרויסען טומעלדיגען לאָנדאָן אויף אלע גאסען אָפּגעדרוקט מיט גרויסע אותיות אויף אומגעלומפּערט־גרויסע אפישען אינאיינעם מיט'ן נאָמען "גרישא סטעלמאַך"...

דאָס איז געווען אינ'ם אויבערשטען אריסטאָקראטישען טהייל פון לאָנדאָן, וואָס ווערד אָנגערופען מיט'ן נאָמען: "וועסט־ענד". אינ'ם אונטערשטען טהייל פון דער שטאדט, אויף דער "איסט־ענד", אינ'ם "ווייטשעפּעל" — דאָרט זענען אויך געווען אין דער זעלבער צייט אויסגעהאנגען אומגעלומפּערט גרויסע פּאוסטערס מיט מורא'דיג גרויסע אותיות אָפּגעדרוקט, אז "אינ'ם יודישען פּאוויליאָן־טהעאטער וועלען צום ערשטען מאָל אין לאָנדאָן אויפטרעטען די איינגעלאדענע גרויסע געסט פונ'ם קאָנטינענט — דער בעריהמטער לעאָ ראפאלעסקא פון בוקארעשט און די בעליעבטע פּרימאדאָנא הענריעטא שוואלב פון בוענאָס־איירעס".

דאָס איז געווען, קאָן מען זאגען, דאָס ערשטע מאָל, וואָס אונזערע יונגע נע־ונד'ניקעס, דעם נגיד'ס יונגעל מיט'ן חזנ'ס מיידעל, האָבען זיך אויפגעטראָפען ביידע אין איין שטאדט. דאָס ערשטע מאָל זינט זיי האָבען פערלאָזען זייער געבורטשטאָדט האָלענעשטי און בלאָנקען זיך ארום, ווי די בלאָנזענדע שטערען, איבער דער גרויסער וועלט און ריכטען אָפּ גלות־טהעאטער.

צי האָבען זיי זיך שוין בעגעגענט, אָדער נאָך אלץ ניט? און אויב זיי האָבען זיך בעגעגענט — ווי אזוי איז געווען זייער בעגעגעניש? דאָס זענען אזעלכע פראגען, וואָס דער לעזער האָט פאָלקאָם רעכט צו שטעלען. צוליעב דעם אבער בעט מען איהם ער זאָל אזוי גוט זיין געהן מיט אונז ווייטער, ווי ער איז געגאנגען ביז אהער. דאָרט, אין דעם גרויסען תהום, וואָס הייסט לאָנדאָן, וועלען מיר זיך בעגעגענען כמעט מיט אלע אונזערע אלטע בעקאַנטע נע־ונד'ניקעס, און אויך מיט נייע פּארשוינען, וואָס שפּיע־

לען א מעהר אָדער וויינינגער וויכטיגע ראָלע אין אונזער ראָמאַן.

קאַפּיטעל 111.

נישט אין א גוטער שעה

נישט אין א גוטער שעה איז אונזער נע־זונד'נע טרופּפּע "האָלצמאַן, שוואלב עט קאָמפּ." אריינגעפּאהרען קיין לאָנדאָן. דער דירעקטאָר פון דעם דאָזיגען טהעאטער, בערנהארד האָלצמאַן, האָט זיך געפּיהלט, גלייך ווי ער וואָלט אריינגעפאלען עפּים אין א פּינסטערער גרוב, אָדער אין א זודינען קעסעל, פון וואנען ס'איז נישט אזוי גרינג ארויסצוקריכען. אלץ האָט זיך איהם אויסגעוויזען טונקעל, וויסט און פּינסטער. אלץ האָט איהם אויסגעזעהען ווילד, משונה אומגעלומפּערט. די מענשען מיט זייער לשון האָבען ביי איהם א פּנים געהאט פון ריין משוגע. דער רעש מיט'ן טומעל מיט'ן הו־הא האָבען איהם אינגאנצען פּריטשמעליט דעם קאָפּ, און ער האָט געוואָרפען איין אום־חן אויף דער טומעלדיגער שטאָדט מיט'ן חמורנעם פּערוויינטען הימעל מיט דער גאנצער ענגלישער מדינה, וואָס איז איהם נמאס געוואָרען, מע קאָן זאָגען, פון דער ערשטער מינוט, וואָס ער האָט אויפגעשטעלט א פוס אויף דער ענגלישער טערריטאָריע, ביז ער האָט אָנגעשמעקט מיט זיין נאָז דעם ריח־ניחות פון'ם ברודנעם ווהייטשעפּעל.

אריינגעפּאהרען אין לאָנדאָן אין מיטען ביטאָג, האָבען זיי געטראָפען א מוראדיגע פּינסטערניס, ווי אין מצרים. ממש מיט די הענד איז געוועזן אָנצוטאַפּען דאָס חשכות. די דאָזיגע שטאָדט, לאַ־די וואָס גאָט האָט זי פערשאָלטען, צוגענומען ביי איהר די זונן, האָט זי האָלצמאַן, פון זיין זייט, אָנגעשאָלטען — ס'זאָל נור פאלען אין וואסער אריין. ער האָט איהר געווינשעוועט, ווי אמאָל היינריך היינע : דער ים זאָל זי איינשלינגען און צוריק ארויסשפּייען — און האָט נאָך צוגעלעגט א קנייטשעל : ס'זאָל ווערען פון איהר א שטיק זאלץ, ווי פון לוט'ס ווייב איז אמאָל געוואָרען.

ניין. אונזער האָלצמאַן האָט זיך געפּיהלט אין לאָנדאָן זעהר זעהר פּאסקודנע. א סך ערגער ווי אמאָל, ניט היינט געדאכט, אין האָלענעשטי. ניט אומזיסט איז ער געוועזן אזוי צעטראָגען און נישט אויפגעלעגט, בעת ער האָט נאָך געקלויבען זיך מיט דער קאָמפּאניע אריבערצופאָהרען אהער פון טשערנאָוויץ.

דאָס ערשטע בעגעגניש איז שוין געוועזן אויף צרות. ארויסגעפאָהרען אקעגען דער טרופּפּע איז שוואלב'ס ברודער מיט נאָך עפּים א פּארשוין, וואָס ניסעל שוואלב האָט איהם פאָרגעשטעלט פאר די געסט, אָנגערופען ביי'ם נאָמען "מיסטער העטשקינס" און א זאג געגעבען צו זיי אויף יודיש, אז דאס איז א כריסט. און חאָטש ער איז א כריסט, דאָך איז ער דער בעל־הבית און דער מענעדזשער פון דעם גרויסען יודישען לאָנדאָנער פּאוויליאָן־טהעאטער. דער דאָזיגער בעל־הבית און טהעאטער־מענעדזשער האָט אויסגעזעהען אין האָלצמאַנ'ס אויגען גיכער, ווי א מענש, וואָס מעג איהם אָנשטעהן ארומטראָגען מאראנצען אָדער אייז־וואסער צו פערקויפען אין טהעאטער צווישען די אנטראקטען. "עפּים א בולאנער שייגעץ — האָט זיך האָלצמאַן געטראכט — מיט איין אונטערגעשווירענע היטשקע מיט איין אָפּגעשיילט סטרופּעוואטע פּנים"...

אָנגעטהאָן איז ער געוועזן, דער דאָזיגער מענעדזשער, אין א מאָדנע רעקעל אין דער טאליע, ניט אויף זיין מאָס גענייהט, קעסטעלדיגע אונטערגעבויגענע הויזען, אויבען ברייט, אונטען שמאָל, אויף גלאנצעדיגע שיך מיט הויכע אָפּצאסען. פון'ם רויטען שמאָלען האלז האָט איהם ארויסגעשטעקט א שארפער קנאָפּ. וואָס ניט דער גרויסארטיגער שניפּס, ניט די בריליאנטענע נאָדעל

האָבן דאָס געקאָנט פּערמאַסקירען. אויף'ן פאָרשטעלען איהם די אָנגעקומענע געסט, האָט דער דאָזיגער מיסטער העטשקינס אויסגעצויגען צוויי פינגער, בעוויזען דריי גאָלדענע ציינער און שלעפעריג אַ זאָג געגעבען מעהר ניט אז איין וואָרט : "אָלל־רייט". נאָכדעם האָט ער זיך אויסגעדרעהט צו די געסט מחילה מיט'ן חלק, וואָס איז איינגעפיהרט מע זאָל איהם האַלטען פון הינטען, עמיצען אַ וואונק געגעבען מיט איין פינגער, און — צום גרויסען בעוואונדערען פון אונזער גאַנצער טרופּפּע — איז גרויסארטיג צוגעפאהרען איין אויטאמאביל. דער פּארשוין, וואָס רופט זיך "מענעדזשער" און הייסט מיסטער העטשקינס, איז אריינגעשפּרונגען אין אויטאָמאָביל און איז פערשוואונדען געוואָרען אין'ם געדיכטען גרויען שווערען לאָנדאָנער נעבעל.

גאַנץ אַנדערש האָט אויסגעזעהן דער ברודער פון האָלצמאַנ'ס שותּף — ניסעל שוואַלב. ער האָט זיך געהאַלטען אַ סך ברייטער פונ'ם פערשוואונדענעם בעל־הבית, מיסטער העטשקינס. ער האָט יאָ אויסגעזעהען, ווי אַ שטאָדט־בעל־הבית, וואָס ניט נור דאָס לאָנדאָנער טהעאטער, נאָר גאַנץ לאָנדאָן מיט דער סביבה ארום און ארום געהערט צו איהם.

ברייט און דיק, אזוי ווי אַ פּאַס, איז ער צוויי מאָל אזוי הויך ווי זיין ברודער. אַ געגאָלטער, שטענדיג מיט אַ ציגאַר אין די ציינער, מיט אַ קליין קאַפּעלישעל אויף דער זייט, אַ צופריעדענער מיט זיך און מיט אייך און מיט דער גאַנצער וועלט, האָט ער, לאַכענדיג הויך אויף אַ קול, געקאָמאנדעוועט מיט די געסט, גלייך ווי זיי וואָלטען געקומען צו איהם, ניט אין טהעאטער אריין.

קודם האָט ער זיך ארומגעהאַפּט מיט יעדען איינציגען קושען, נישט דורכגעלאָזט קיינעם, פּונקט ווי ער וואָלט מיט זיי אַלעמען געווען בעקאַנט און בעפריינדעט מי יודע פון ווען אָן. נאָכדעם האָט ער מיט די איינענע ידים אראָפּגעהאַפּט מחילה אַלע פּעקלעך פון וואַגאָן און אַליין געדונגען אַ "קערידזש" און גענומען קאָמאנדעווען מיט די געסט :

— דו, איזאַק, זעץ דיך אוועק מיט ראַפּאַלעסקאַ'ן אָט דאָ, אויבענאָן. אָט אזוי אָ. און איך מיט דיין שותּף וועלען מיר זיך אוועקזעצען אַקעגען.

בעת־מעשה האָט ער פריינדליך ארויפגעלעגט אויף האָלצמאַנ'ס דאַרע שפּיציגע פּלייצע אַ גראָבע אַ קיילעכיגע אַ פּעכקע האַנד. אונזער דירעקטאָר האָט געכאַפּט אַ קוק מיט איין אויג אויף זיין שותּפ'ס ברודער און מיט'ן אַנדערען אויג — אויף זיין שותּפ'ס ברודער'ס האַנד : "אַ ביסעל אַ יד ! זי וואָלט איהם געמעגט אָפּדאַרען היינטיגען דאָנערשטאג פאַרנאַכט... וואָס איז ער מיר דאָ פאַר אַ קאָמאנדיר ? דעם הייסט ער זיך זעצען אהער, דעם — אהין ? און וואו בין איך ?... איך וועל זאָגען דעם שותּף מיינעם, אז איך האָב פיינד אַזעלכע זאַכען... מע דאַרף איהם, אָט דעם וויזעלטהיער, לכתחילה, נאָך איידער עפּיס וואָס, אָפּהאַקען די פליגעל, ער זאָל וויסען דרך־ארץ... אַ דבר־אחר בעדאַרף מען געבען גלייך איבער'ן פּיסק !"...

אָט אזוי האָט זיך געטראַכט אונזער האָלצמאַן איהם צו זאָגען. נאָר אַנשטאַט דעם, רופט ער זיך אָן צו זיין שותּף :

—הערסט דו, איציקעל ? דער "אָחי" דיינער, קיין עין־הרע, איז אויסגעוואַקסען אין דער לענג און אין דער ברייט.

דערויף ענטפערט איהם דער שותּף, קוקט אויף'ן ברודער מיט ליעבשאַפט און מיט גדלות, און דאָס פּנים גלאַנצט איהם, ווי אַ פעטער קוגעל, און שוויצט :

— אויסגעוואַקסען — זאָגסט דו ? פּחע, ביי אונז אַלעמען אזא "גאָרלע"...

— דאָס זעהט מען שוין ! — מאַכט האָלצמאַן און טראַכט זיך ; "וואו זענט

איהר געווען אלע בשעת דער גרויסער חלירע ? '...

ווי דער ווח דעם מלמד, האט אונטערגעחאפט דער "קערידזש" אונזערע אנגעקומענע געסט און געטראגען פייל אויסען בויגען איבער די רוישענדע גאסען פון דער רוישענדיגער שטאדט. אונזער דירעקטאר האלצמאן האט זיך געפיהלט די גאנצע צייט, אז ס'איז איהם ענג. ניטא מיט וואס צו חאפען דעם אטהעם נעבען דעם דאזיגען "וואסעראקס" — אזוי האט ביי איהם געהייסען זיין שותפ'ס ברודער, וואס האט ניט אויפגעהערט צו קאמאנדעווען אויך שפעטער, ווען זיי זענען שוין געקומען אויפ'ן רעכטען פלאץ, אין ווהייטשעפעל. דארט האט זיי ניסעל שוואלב ארונטערגענומען אלעמען, איינציגווייז, כמעט אויף די הענד אראפגעטראגען, און יעדען איינציגען מיט א "האפליא" און מיט א געלעכטערעל, וואס האט האלצמאנ'ען געפיליעט ביי'ם הארצען.

ניין. ניט אין א גוטער שעה איז געווען האלצמאנ'ס ערשטער ארייןפאהר אין לאנדאן. עפיס האט איהם געזאגט דאס הארץ, אז דא, אויפ'ן ענגען האריזאנט פון'ם לאנדאנער גרויען הימעל, דארף אונטערגעהן זיין שטערן, וואס האט איהם ביז אהער אזוי העל געלייכט און געשיינט... זיין גאנץ ביטער הארץ האט ער אויסגעלאזט, ווי אלע מאל, אויפ'ן קאפ פון דער אלטער מאמע, שרה־ברכה נעבאך, און אויף דער אומשולדיגער שוועסטער זלאטקע, אדער גאר אויף די אקטיארען און אקטריסעס, געשמיצט און געווארפען זיך, געקריעגט, געבייזערט זיך און געשאלטען מיט אזעלכע קללות, וואס האלצמאן וואלט געקאנט צענויפשטעלען פון זיי, ווען ער זאל האבען צייט און קאנען שרייבען, א גאנצען בוך נאך'ן אלף־בית.

קאפיטעל 112.

א גוטער ברודער — ניסעל שוואלב

א מאכל און, להבדיל, א מענש האבען כמעט איין גליק: איינעם געפעלט, דעם אנדערן — ניט. אויף וויפיעל ניסעל שוואלב האט ניט געהאט קיין חן ביי'ם דירעקטאר האלצמאן אין די אויגען, אויף אזוי פיעל, אויב ניט מעהר נאך, האט ער ביי ראפאלעסקא'ן דוקא אויסגענומען. און אויסגענומען האט ער ביי איהם שוין דערמיט אליין, וואס ער איז א פרייליכע, א לעבעדיגע נשמה, און האלט אין איין רעדען און אין איין לאכען, און דוקא הויך אויף א קול, מיט א פאטש אין פלייצע, און איז מיט אלעמען אויף דו. מיט איינעם ווארט — א גוטער ברודער, און א סוף.

אונזער יונגער העלד האט פון תמיד אן ליעב פרייליכע לעבעדיגע נשמות. האלצמאן אליין, בעת ער איז נאך געווען אין האלענעשטי, געדיענט ביי שטשופאק'ען און געהייסען "האצמאך", איז אויך געווען, ווי מיר געדענקען איהם, א פרייליכע א לעבעדיגע בריאה. דאס איז ער נור איצטער, זינט ער איז א דירעקטאר פון איין אייגענער טרופפע, מיט א מאל געווארען א בעל־יסורים און א בעל־מרה־שחורה אא איז רק חושד יעדען איינציגען אז מע שארפט די צייהן אויף זיין "יאט" (אויף ראפאלעסקא'ן), מע וויל איהם אומגליקליך מאכען.

דא, אין דעם טומעלדיגען לאנדאן, זענען זיינע יסורים מיט זיין מרה־שחורה מיט זיין חושד זיין געווארען נאך גרעסער. און ער האט געהאט דערצו געוויסע סבות, ווי מיר וועלען דאס אין גיכען ארויסזעהען. ביי ראפאלעסקא'ן אין די אויגען האט האלצמאן דערמיט א סך מעהר אנגעווארען, ווי געוואונען. וואס מעהר האלצמאן האט אפגעלאכט און געשאלטען זיין שותפ'ס ברודער, אלץ מעהר

האָט ראַפאַלעסקאָ צו איהם געצויגען און, אויף צו־להכעיס האָלצמאַנ׳ען, געוואָרען מיט ניסעל שוואַלב דוקא א גוטער ברודער.

ראַפאַלעסקאָן איז אָט דער נפש געפעלען געוואָרען פון דער ערשטער מינוט מיט אַלע זיינע תנועות און פּאָסטעמקעס און אפילו מיט דער שפּראַך. ניסעל שוואַלב, אז ער רעדט, חאַפּט ער איין וואָרט פאַר׳ן אַנדערען, קוים וואָס מע פערשטעהט איהם, און מחמת בטבע איז ער נישט קיין קליינער ליגנער (ער איז איין אגענט פון א געזעלשאַפט, און דאָס רוב אגענטען זענען, זאָלען מיר הונדערט מאָל מוחל זיין, גרויסע ליגנערס), על־כן האַלט ער אין איין שווערען זיך מיט מאָדנע שווערענישען. למשל: "ווי איהר זעהט מיך א שווימענדיגען!" אָדער: "איך זאָל אזוי האָבען אַלעמענס גוטס!" אָדער: "אויב איך זאָג א ליגען, זאָלט איהר זיך דערוואָרגען מיט׳ן פיש!" וכדומה אזעלכע שבועות, וואָס ער זאָגט זיי ארוים אזוי גיך, אין איין אָטהעם, אז איהר האָט קיין צייט ניט חאַפּען מיט׳ן שכל דאָס, וואָס איהר דערהערט ניט מיט׳ן אויהער.

די ערשטע צייט האָט זיך ניסעל שוואַלב אונטערגענומען בעווייזען אונזער יונגען העלד, וואָס הייסט לאָנדאָן. ער האָט צוגעזאָגט איהם אויספיהרען די גאַנצע שטאָדט אין איין טאָג.

אמת, אויסקוקען גאַנץ לאָנדאָן אין איין טאָג איז א ביסעל א גוזמא. נו, איז וואָס? מאָרגען איז דען קיין טאָג ניט? און איבערמאָרגען? דער עיקר איז, וואָס ניסעל שוואַלב קען די שטאָדט לאָנדאָן אויף אויסוועניג, און מיט איהם, אז מע געהט, אָדער מע פאָהרט, איז ניט אומעטיג. דאָס מויל מאַכט זיך איהם ניט צו. אומעדום, אויף יעדער גאַס, כמעט אויף יעדען הויז, האָט ער אייך צו דערצעהלען א היסטאָריע, א געשיכטע אָדער א סקאַנדאַל. און ניט נור סתם א היסטאָריע, א געשיכטע אָדער א סקאַנדאַל, נאָר טאַקי איין אמת׳ע מעשה, וואָס האָט זיך געטראָפען דוקא פאַר איהם אין די אויגען און אָפטמאָל טאַקי מיט איהם אליין. "ווי איהר זעהט איהם א שווימענדיגען און ער זאָל אזוי האָבען אַלעמענס גוטס".

ניסעל שוואַלב, אז ער דערצעהלט אייך עפּיס, היפּנאָטיזירט ער אייך: ער האַלט אייך ביי א האַנד, אָדער ער נעמט אייך אָן ביי א לאַץ, קוקט אייך אריין טיעף אין די אויגען אריין און זעצט אייך אריין מיט די פינגער גלייך אין האַרצען אריין זיינע א געשיכטע מיט אַלע ברעקעלאַך, מיט אַלע פּישטשעוקעס.

אָט, למשל, הערט א שענס: ער האָט זיך אַנומעלטען בעגעגענט אין "הייד־פּאַרק" מיט איינעם זעהר א גרויסען מאַן, שיער ניט א לאָרד, עפּיס צעוועטעלט. יענער איהם אזוי. ער יענעם אזוי און אזוי. א וואָרט פאַר א וואָרט... און חאָטש איהר זענט זיכער, אז די גאַנצע מעשה איז ניט געשטוינען, ניט געפלויגען, נאָר ניסעל שוואַלב היצט זיך אזוי שטאַרק און לאַכט בעת מעשה אזוי געשמאַק, אז, ניט ווילענדיג, הויבט איהר אָן צו טראַכטען ביי זיך אין האַרצען: "ווייסט איהם דער שוואַרצער יאָהר — אפשר איז דאָס איין אמת?"...

מיט דעם פויגעל האָט זיך עס אונזער יונגער העלד בעפריינדעט, געוואָרען נפש אחת, אויסגעוועזען מיט איהם אַלע מיוזעןלעכער און, איבערהויפּט, אין אַלע טהעאַטערען, אָפּערא־הייזער און קאָנצערטען. צייט האָבען זיי געהאַט איבערגענוג, ווייל די גאַסטראָלירענדע טרופּע "האָלצמאַן, שוואַלב עט קאָמפּאַניע" איז געווען בעשעפטיגט אינ׳ם פּאַוויליאָן־טהעאַטער מעהר ניט אז צוויי מאָל אין דער וואָך.

ראַפאַלעסקאָ האָט זיך געפיהלט מיט זיין נייעם גוטען פריינד אין לאָנדאָן, ווי א פיש אין וואַסער. ער וואָלט זיך געפיהלט נאָך בעסער, ווען ניסעל שוואַלב

זאָל ניט אַריינפאַלען קיין אידעע מיט־צונעהמען אויך די אַ שוועסטער זיינע, די פּרימאַדאָנאַ העגריעטאַ שוואַלב. ניסעל האָט געוואָלט, אַז זיין שוועסטערעל זאָל אויך אָנקוקען א וועלט, זאָל אויך הערען מוזיק. „נישקשה, עס וועט איהר צוניטץ קומען" — האָט ער געזאָגט, און געמיינט האָט ער עפּים אַנדערש. איהם האָט דער ברודער איזאַק דעם ערשטען טאָג נאָך איבערגעגעבען, אַז מען בעדאַרף דעם „יאַט" פערשלייערען פאַר זייער שוועסטער, פאַר הענריעטאַ'ן. אַניט, וועט איהם אָט דער יאַדישליוועראַהן (דאָס מיינט ער — דעם שותּף האַלצמאַן) פער'קנס'ען פאַר זיין שוועסטערעל...

— פאַר וועמען ? פאַר אָט דעם גרינעם אַגרעס? — האָט זיך ניסעל שוואַלב אויפגעכאַפּט און גענומען שטעלען ברייטע פּיס איבער'ן צימער.

— א גרינער אַגרעס — זאָגסט דו ? אַנ'עפּעלע ! — מאַכט צו איהם איזאַק שוואַלב און שטעלט אַוועק אויף איהם דאָס רויטע פּנים.

— קיי און שפּיי ! — ענטפערט איהם דער ברודער ניסעל און הער'ט ניט אויף אַרומצושפּאַנען הין און צוריק מיט זיינע ברייטע טריט.

אין ניסעל'ס קאָפּ האָט מען געקאָנט זעהען — אַרבייט זיך עפּים א וויכטיגער פּלאַן, א קאָמבינאַציע.

קאַפּיטעל 113.

א מענש מיט קאָמבינאַציעס

ניסעל שוואַלב איז א מענש מיט קאָמבינאַציעס. אין זיין הויפּט־פּראָפעססיע רעכענט ער זיך אפילו אלס אַגענט, נאָר פון דעם אליין קאָן מען אין לאָנדאָן קיין לעבען נישט מאַכען. מוז מען קאָמבינירען. און קאָמבינירען קאָמבינירט ניסעל שוואַלב אַלסדינג, וואָס עס לאָזט זיך. און דער אמת פּאָדערט, מע זאָל דעם דאָזיגען קאָמבינאַטאָר געבען א שבח הינטער די אויגען, אז זיינע קאָמבינאַציעס ווייזען אויס תּחילת, דאַכט זיך, משונה ווילד, קרום־פערדרעהט, ריין משוגע, נאָר נאָכדעם קומט דאָס אויס גלייך און גלאַט, וואָס גלאַטער קאָן שוין גאָר ניט זיין. און טאָמער מאַכט זיך א מאָל, ס'איז נישט אזוי גלייך — איז ער דאָך ניט מעהר ווי א מענש, און א מענש האָט א מאָל א טעות.

ניסעל אַליין דערצעהלט, אז מיט זיינע קאָמבינאַציעס האָט ער שוין ניט איין פירמאַ פערדרעהט דעם מח, געבראָכען ריק און לענד. שולדיג איז אבער נישט ער. א סימן — מע זאָל איהם געוועזען פאָלגען ביז'ן סוף, וואָלט אַלסדינג געווען אַנדערש. דער גאַנצער חסרון איז, זאָגט ער, וואָס מע פאָלגט איהם ניט, ווייל מע פערשטעהט איהם ניט. פּשוט, מענשען זענען בהמות, זאָגט ער, אָכסען, פערד, אייזלען. קיינער פערשטעהט ניט קיין געשעפט אזוי ווי ער, און קיינער, זאָגט ער, ווייסט ניט, וואָס הייסט א קאָמבינאַציע...

דאָס יודישע פּאַוויליאָן־טהעאַטער זאָל אַריינפאַלען צו א כריסט אין די הענד אַריין — דאָס איז אויך געווען ניסעל שוואַלב'ס א קאָמבינאַציע, אזוי ווי ס'איז געווען זיין קאָמבינאַציע אמאָל, אז די איינציגע יודישע צייטונג אין לאָנדאָן, „דער יודישער קוריער", זאָל אַרויסגעגעבען ווערען דוקא דורך א כריסט, ניט דורך א יודען. וואָס איז דער שכל ? אָט אזוי האָט געוואָלט ניסעל שוואַלב און אָט אזוי איז דאָס טאַקי געווען.

אמת, „דער יודישער קוריער" האָט געהאַט א פּנים פון א האַנטשירקע, וואָס מע ווישט מיט איהר די טעלער אין קיך, און דער אַרויסגעבער דער כריסט איז נעבאָך ניזוק ונהרג געוואָרען. ער האָט דערלעגט צום געשעפט פונקט אזוי פיעל פונט שטערלינג, וויפיעל ער האָט פערמאָגט. ער זאָל געווען האָבען מעהר, וואָלט ער דערלעגט מעהר. נאָר וועד איז

איהם שולדיג ? א גויעשער קאָפּ. ניט געוואָלט פּאָלגען ניסעל שוואַלב'ס פּלאַן — דרוקען דעם "יודישען קוריער" צוויי מאָל א טאָג, ווי די ענגלישע צייטונגען טהוען. אין דער פריה און אויף דער נאכט. אי, די קשיא איז מיט א קל־וחומר: מה־דאָך די לאָנדאָנער יודען ווילען ניט קויפען דאָס יודישע בלאט איין מאָל אין טאָג, וועלען זיי דאָך צוויי מאָל אין טאָג אודאי ניט קויפען ? איז דער תירוץ : אדרבה, אָט ווייל צוויי מאָל אין טאָג, וועט מען ערשט קויפען, וואָרום מע וועט וועלען זעהן, וואָס קאָן, אשטייגער, א יודיש בלאט דרוקען צוויי מאָל אין טאָג ?

די געשיכטע, ווי אזוי דאָס פּאַוויליאָן־טהעאטער איז אריינגעפאַלען צו א כריסט אין די הענד אריין, איז אזוי אינטערעסאנט, אז מיר געבען זי דאָ איבער פאר אונזערע לעזער אין קורצען.

ניסעל שוואַלב איז, ווי זיין ברודער, איזאק שוואַלב, א גרויסער ליעבהאָבער פון טהעאטער. דאָס ליגט שוין ביי זיי, אַפּנים, אין דער משפּחה. דערצו האָט ער טאקי אליין אויך אמאָל געהאט א שטיקעל שייכות צו יודיש טהעאטער, ווי מיר וועלען זעהען ווייטער. דעריבער איז ער פון תמיד אָן געווען איין אָפטער גאסט, מע קאָן זאָגען, א שטענדיגער בעזוכער, כמעט א תושב אין יודישען פּאַוויליאָן־טהעאטער. נאָר אין דער צייט, וואָס דאָס יודישע לאָנדאָנער פּובליקום איז זיך געזעסען אין טהעאטער, ווי די שאָף, און צוגעהערט אלע נארישקייטען, וואָס שלאָגען צו דער גאל, און אויסגעהערט אלע זינגערייען, וואָס מע קאָן פון זיי חלש'ען, איז ניסעל'ס קאָפּ געווען פערנומען מיט אלערליי קאָמבינאציעס. "פאר וואָס, למשל, — האָט ער זיך געטראכט — זאָל דאָס לאָנדאָנער יודישע פּובליקום ניט האָבען א רעכט יודיש טהעאטער, און נישט איין טהעאטער, נאָר טאקי גאנצע דריי טהעאטערס : פאר דראמא בעזונדער, פאר אָפּערעטען בעזונדער און פאר ערנסטע אָפּערע בעזונדער ? מיט אזעלכע דריי טהעאטערס קאָן מען דאָך איינגעמען די וועלט ! אין אזא טהעאטער וועט שוין אָנשטעהן צו קומען דער יודישער אריסטאָקראטי אויך. דער עיקר—א שען הויז און רעכטע ארטיסטען. איז א הויז דאַרף מען ניט קיין שענערעס, ווי דאָס פּאַוויליאָן־טהעאטער. א ביסעל אונטערשריפטען — ווערד דאָס א גן־עדן. און ארטיסטען ? א דאגה מיט ארטיסטען ! און וואו איז אמעריקא ? ווינציג "סטארס" פאראַן אין אמעריקא ? פאר געלד קאָן מען אראפּברענגען ניט נור אדלער'ען פון ניו יארק, נאָר אפילו סארא בערנארד פון פּאריז. און פאר נויט וועט מען זיך דערווייל בעגעהן מיט די קלאָפּערס, וואָס זענען דאָ אין לאָנדאָן, צושמעלצען צו זיי זיין שוועסטערעל, די פּרימאדאָנא פון זיין ברודער'ס טרופּפּע "האָלצמאַן, שוואַלב עט קאָמפּ.", מיט דעם יונגען ארטיסט לעאָ ראפּאלעסקא פון בוקארעשט, וואָס עס קלינגט מיט איהם איצט די וועלט.

דאָס איז געווען אין דער צייט, ווען די צוויי ברידער האָבען געהאלטען סאמע אין רעכטען איבערשרייבען זיך וועגען קומען קיין לאָנדאָן אויף גאסטראָלען. אין יענער צייט האָט ניסעל שוואַלב אויפגעגעבען כמעט אלע זיינע געשעפטען און האָט זיך אָפּגעגעבען אינגאנצען נור מיט זיינע דריי טהעאטערס. עס זענען געפלויגען בריעף קיין עסטרייך צו זיין ברודער, בריעף קיין אמעריקא, בריעף קיין רוסלאנד און אפילו יאָהאנעסבורג און בוענאָס־איירעס האָט ער אויך ניט פערגעסען. ער האָט נישט דורכגעלאָזט וואו ערגיץ א יודיש טהעאטער אָדער א יודישע בעריהמטהייט. און פון אומעדום זענען געקומען ידיעות, וואָס מע קאָן מיט זיי זיין צופריעדען. עס האָט זיך געשניטען אויף א דרך. איין זאָך נור איז איהם געבליעבען דורכצו־

זעצען, נאָר א קליינינקייט: וואו נעמט מען געלד?...

איז אבער אונזער קאָמבינאַטאָר ניט אזעלכער, וואס שטעלט זיך אָפּ אין האַלבען וועג. ניסעל שוואַלב איז א מענש, וואָס געהט גלייך און האָט פיינד איבערקלויבען, און דערצו איז ער נאָך א גרויסער מוצלח אויך. אָט וועט איהר האָרכען א שענס.

קאַפּיטעל 114.

מע בעדאַרף האָבען גליק

איינמאָל, אין א חמורנעם נעבעל־טאָג, ווי עס גיט זיך אוים אין לאָנדאָן, ווען די גאַנצע שטאָדט זעהט אוים ווי מצרים אין די דריי פינסטערע טעג, אזוי אז אפילו די אָנגעצונדענע לאַנטערנעס אין מיטען העלען טאָג זענען ניט אימשטאַנד צו פערהיטען, אז פוסגעהער זאָלען זיך ניט צעבוצקען מיט די שטערענס, איז אונזער זשעניאַלער קאָמבינאַטאָר ניסעל שוואַלב אוועק אין קאָנטאָר "העטשקינס בראָס. לימיטעד", וואָס אין סיטי לאָנדאָן. דאָרט האָט ניסעל שוואַלב זיין הויפּט־אגענטור פון נייה־מאַשינען, וועלאָסיפּעדען, אויטאָמאָבילען עט צעטערא.

דאָס הויז "העטשקינס בראָס, לימיטעד" געהערט צו צוויי רייכע ענגלענדער, געברידער העטשקינס, פון וועלכע איינער, דער עלטערער, פערברענגט כמעט זיין גאַנץ לעבען אין דער שווייץ, קלעטערט אויף די סאַמע הויכע בערג און איז נאָך ניט גע'הרג'עט געוואָרען, און דער יונגערער, דער וואָס מיר האָבען איהם בעגעגענט אין קאַפּיטעל הונדערט עלף, דער פיהרט די געשעפטען.

געטראָפען האָט איהם ניסעל שוואַלב שטעהן ביי א הויכען דעסק, ביי'ם איבערקוקען די קאָררעספּאָנדענציע פון דער פּאָסט. באַלד נאָך'ן ערשטען "גוד מאָרנינג", האָט איהם שוואַלב געבעטען, ער זאָל אוועקלעגען אַלע געשעפטען און זאָל איהם אויסהערען: ער האָט איהם געבראַכט צו־טראָגען א "ביזנעס", וואָס נור איין מאָל אין זיעבענהונדערט יאָהר טרעפט זיך אזא גליק.

דער יונגער העטשקינס האָט אוועקגעלעגט די פּאָסט, אוועקגעזעצט זיך מיט זיין אגענט א טשער קעגען א טשער, פערקאַטשעט די ברייטע קעסטעלדיגע הויזען ארויף, איבער די דאַרע קנעכלעך, און קאַלט, אָהן ווערטער, ארויסבעוויזען איהם, אז ער איז אָנגעברייט אויסצוהערען, וואָס פאַר א מין "ביזנעס" דאָס איז, וואָס נור איין מאָל אין זיעבענהונדערט יאָהר טרעפט זיך אזא גליק.

אין א לאַנגער רעדע מיט זעהר א שענער שפּראַך, מיט א סך פאַרבען, האָט איהם ניסעל שוואַלב אויסגעמאָהלט דיא לאַגע פון'ם יודישען טהעאַטער בכלל און פון'ם לאָנדאָנער פּאַוויליאָן־טהעאַטער בפרט. נאָכדעם האָט ער איהם צעלעגט א גאַנצען פּלאַן פון דריי טהעאַטערס: פאַר ערנסטע אָפּערעס, פאַר אָפּערעטען און פאַר דראַמאַטען. דערביי האָט ניסעל שוואַלב ארויסבעוויזען א זעלטענע געניטקייט אין די זאַכען, וואָס זענען שייך צו טהעאַטער, קונסט און מוזיק. נאָכדעם האָט ער איהם ארויסגעלעגט א גאַנצען פּאַק מיט בריעף און דעפּעשען פון פערשיעדענע אַרטיסטען פון דער גאָרער וועלט און אויסשניטלעך פון גאַזעטען. דאָס אַלסדינג האָט ער איבערגעזעצט איהם פון יודיש אויף דער ענגלישער שפּראַך, און צום סוף האָט ער געבראַכט איין אויספיהרליכע קאַלקולאַציע: וויפיעל פונט שטערלינג מע בעדאַרף אריינלעגען און וויפיעל פונט שטערלינג מע וועט ארויסנעמען.

לויט דעם דאָזיגען קלאָרען חשבון איז אויסגעקומען, אז אין עטליכע יאָהר ארום קאָן מען אוועקקויפען פאַר איין אייגענטהום ניט נור דאָס פּאַוויליאָן־טהעאַטער, נאָר אָט דאָס הויז, מיט

נאָך א הויז, מיט נאָך דריי הייזער אין סיטי לאָנדאָן.

אין דער גאנצער צייט, וואָס ניסעל שוואלב האָט גערעדט, איז מיסטער העטשקינס געזעסען און אלץ געטראכט, וואָס פאר א שייכות, למשל, קאָן האָבען צו "העטשקינס בראָס, לימיטעד" אָט דער גאנצער געשפּרעך? קיין נייה־מאשינען בעדארף מען צו א טהעאטער, דאכט זיך, ניט האָבען. בייסיקלעך (וועלאָסיפּעדען) — אויך ניט. סיידען אפשר איין אויטאָמאָביל. איז איבער איין אויטאָמאָביל אזוי פיעל רעד? !...

מיסטער העטשקינס האָט דיא גאנצע צייט געקוקט דורכ'ן פענסטער אויף דער גאס, האָטש מע האָט דאָרט ניט געזעהען גאָרנישט, און געקלאַפּט זיך מיט איין פינגער איבער דיא דריי גאָלּ־רענע צייהן. ער האָט אלץ געוואָרט ביז דער אגענט וועט א מאָל ענדיגען. און אז יענער האָט זיך גוט אָנגערעדט, האָט זיך מיסטער העטשקינס אויסגע־דרעהט מיט'ן פּנים צום אגענט און א קוק געגעבען איהם אין דיא אויגען אריין, וויא איינער רעדט: "וואָס זשע איז דער היוצא לנו מזה?"...

ניסעל שוואלב האָט דעם קוק, אפנים, פערשטאנען, האָט ער איהם קורץ און שארף ערקלערט, וואָס ער וויל. ער וויל, פערשטעהט איהר מיך, אז ער, העטשקינס, זאָל איינגעהן אויף דער קאָמבינאציע. בעת מעשה האָט איהם ניסעל שוואלב אריינגעקוקט אין פּנים, —וואָס פאר איין איינדרוק האָט גע־מאכט אויף איהם דיא דאָזיגע קאָמ־בינאציע?

אויף דעם דאָזיגען קאלטען פּנים איז אָבער נישט געווען איבערצולייענען— איהר זאָלט זאָגען — איין אות אפילו. קאלט איז דאָרטען געווען, וויא אויפ'ן שפּיץ פונ'ם מאָנטבלאן, און רוהיג, ווי אויפ'ן פערגליווערטען ים. מיסטער העטשקינס האָט מעהר ניט וויא א זיפץ געטהאָן, אויפגעשטאנען, זיך א קראַץ געגעבען מיט איין פינגער איבערן קנאָפּ, וואָס אויף זיין רויטען האלז, שלעפעריג א זאָג געגעבען: "אָלל־רייט", אויסגעצויגען דעם אגענט צוויי פינגער פון דער רעכטער האנד, געהייסען קומען נאָך איין ענטפער אויף דער קאָמבי־נאציע מאָרגען דריי פיערטעל אויף צוועלף.

וואָס פאר איין ענטפער מיסטער העטשקינס האָט געגעבען — דארפען מיר שוין ניט זאָגען. טאקי נור אזא מוצלח, ווי ניסעל שוואלב, האָט געקאָנט געראָטען דורכזעצען אזא ווילדע קאָמ־בינאציע.

מע בעדארף ניט קיין שכל, פריינד לעזער, מע בעדארף ניט קיין קענטעני־שען — מע בעדארף נור האָבען גליק.

קאפּיטעל 115.

דיא מוזיקאַלישע משפּחה

— היינט אויף־דער־נאכט געהען מיר צום חזן. — האָט זיך אָנגערופען איינ־מאָל ניסעל שוואלב צו זיין נייעם יונגען פריינד, צו ראפאלעסקאָ'ן.

דערהערט דאָס וואָרט "חזן", האָט דאָס ראפאלעסקא'ן געגעבען א שטויס אין הארצען און א הויב אויף פון'ם אָרט. זיין אמאָליגער רבי, ישראָלי דער חזן פון האָלענעשטי, איז איהם פּלוצים גע־קומען פאר די אויגען, און מיט א קלאָ־פּענדיג הארץ האָט ער א פרעג געגעבען ביי זיין נייעם גוטען ברודער:

— וואָסער חזן?

— דער לאָמזשער חזן, אָט דער, וואָס איז געווען מיט דער חאליאסטרע אין טהעאטער. האָסט שוין פערגעסען? (ניסעל שוואלב איז מיט זיין נייעם יונ־גען פריינד שוין לאנג אויף "דו".)

— אאא? — ציהט אויס ראפאלעס־קאָ, און ער דערמאָהנט זיך, אז אנומעל־

טען אין פאוויליאָן־טהעאַטער, צווישען די אַקטען, האָט איהם ניסעל שוואלב צוגעפיהרט הינטער די קוליסען עפּיס א געלען יודען מיט וואס אין די אויהרען. נאָך'ן יודען איז נאָכגעגאנגען א גאנצע חאלאסטרע קינדער, יונגלעך און מיידלעך. ווי יעל קינדער דאָרטען איז געווען—געדענקט ער ניט. נאָר דאָס געדענקט ער, אז געווען זענען דאָרט מעהר רויטע איידער שווארצע, און אלע מיט לאכענדיגע פּנים'לעך און שעלמישע אויגעלעך.

פאַרשטעלענדיג איהם די דאָזיגע חאַליאסטרע, האָט איהם ניסעל שוואלב—טאקי זיי אין די אויגען — אָפּגעלויבט דאָס דאָזיגע געזינדעל אין טאָג אריין, דערצעהלט גוזמאות, מיט געשיכטעס, מיט סקאנדאלען, און גיך, איין וואָרט איבער'ן אנדערען, מיט פייער און מיט שווערענישען, ווי זיין שטייגער איז. נאָר די אלע מעשיות זענען ראפאלעסקאָ'ן דעמאָלט, אין'ם טהעאטער־טארעראם, אין איין אויהער אריין, פון'ם אנדערען ארויס. ראפאלעסקא איז שוין געוואָהנט געוואָרען, אז אויף יעדען מענשען האָט ניסעל שוואלב א מעשה, און א מעשה מוז זיך ענדיגען ביי איהם מיט א סקאנדאל.

איצט, געהענדיג אהין מיט א וויזיט, האָט איהם ניסעל שוואלב נאָך א מאָל איבערגע'חזר'ט, וואס פאר א זעלטענע מוזיקאלישע משפחה דאָס איז: א געזינדעל פון לויטער זינגער און מוזיקער. פון דעם טאטען דעם חזן ביז'ן קלענסטען קינד, וואס איז נאָך ניט אלט קיין פיער יאָהר, זינגען זיי און שפּיעלען אויף אלע אינסטרומענטען.

— מיינסט אפשר, אז עמיצער האָט זיי געלערענט? חא־חא! ביי דעם דאָזיגען חזן ווערען געבוירען קינדער פאַרטיגע מוזיקער פון דער מאמעס בויך — איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס!

אזוי לאָזט אויס ניסעל שוואלב און חאַפּט זיך אריין מיט ראפאלעסקא'ן אין א יודיש געוועלבעל, און הייסט זיך געבען ברויט און ווארשעווער וואורשטעלעך און געזאלצענס "און עפּיס נאָך". ניסעל שוואלב קוקט אריין אין די געזאלצענע זאכען און בעלעקט זיך.

— צו וואס איז דאָס פלוצים? — פרעגט איהם ראפאלעסקא פערוואונדערט.

— "כיבוד".—מאכט צו איהם גאנץ ערנסט ניסעל שוואלב. — זיי מוזען דאָך עפּיס האָבען מיט וואָס אונז מכבד צו זיין. און אגב וועלען זיי טאקי אליין אויך עפּיס איבערבייסען. אָרעמע לייט, קבצנים, חא־חא, סטייטש קבצנים! מע זאָל זיי ניט אונטערהאלטען, וואָלטען זיי דאָ, אין'ם דאָזיגען לאָנדאָן, אם־ירצה־השם, אויסגעגאנגען פון הונגער. א קלייניגקייט? קיין עין הרע, אזא געזינדעל! פּיקערס א סך, און פערדיענערס, ברוך השם, נישט איינער. ס'איז אבער נור דערוויל, כל זמן די קינדער זענען קינדער. לאָזען זיי זיך נור געבען א חאַפּ אויף אויף די פיס, וועלען זיי אָנשיטען אָט די שטוב מיט גאָלד, ווי דו זעהסט מיך א שוויעמענדיגען... פּאַוואָלי, ווי דו געהסט. ס'איז דאָ פינסטער און גליטשיג און וחלקלקות. קאָנסט נאָך חלילה בלייבען אָהן א טאטען.

אזוי מאכט ניסעל שוואלב צו ראפאלעסקא'ן, און רייבט א שוועבעלע נאָך א שוועבעלע, און ביידע לאָזען זיך פאָרזיכטיג אראפּ ערגיץ אין א קעלער אריין, אָדער גלאט אין א גרוב, און טרעטען איין אין א מין אַפּארטמענט, וואָס ס'איז שווער צו טרעפען, וואו איהר געפינט זיך. א קיך ניט קיין קיך, א קאמער ניט קיין קאמער. נאָר ברייט און לאנג, און בעטלעך — ווי אין א בקור־חולים. די ווענד בעהאנגען מיט אלערליי מוזיקאלישע אינסטרומענטען. אין מיטען שטוב שטעהט א גרויסער אויסגעצדריעטער פאָרטעפּיאַן אָפען, און א קליין מיי־

דעלע פון א יאָהר זעכס־זיעבען און אפשר אכט (ניסעל שוואלב זאָגט, אז זי איז נאָך ניט אלט קיין פיער — טא ! לאָמיר איהם צוליעב טהון) מיט רויטע הערלעך זיצט און ציהט פון׳ם אינסטרומענט מורא׳דיגע קולות. יערענפאלס, ניט די קולות, וואָס דאָס קינד וויל. מע דארף איהם אָבער מוחל זיין, דעם דאָזיגען זקן. ער האָט שוין זיינס אָפּגעשפּיעלט. איין אנדערער אין זיינע יאָהרען וואָלט שוין לאנג אָנגעשפּארט העט־וויט, ערגיץ אויף א בוידעם...

דערזעהען די אריינגעקומענע געסט, ווארפט אוועק דאָס זעכס־זיעבען־אָדער־אכט־יעהריגע מיידעלע, וואָס איז נאָך ניט אלט קיין פיער יאָהר, דעם זקן דעם פּאַרטעפּיאַן און מהוט זיך א לאָז צו ניסעל שוואלב אויף די הענד מיט א געשריי־אוים :

— דער פעטער ניסעל איז געקומען ! דער פעטער ניסעל ! !

ווי אין טהעאטער אויף דער סצענע, האָבען זיך אָנגעהויבען בעוויזען איינס נאָך דאָס אנדערע עפּיס פון איין אונ־טערטהיר פּארשוינען : יונגלעך און מיידלעך. וויפיעל — ווייסט מען ניט. נאָר מעהר רויטע ווי שווארצע, טאקי די זעלבע, וואָס ראפאלעסקא האָט זיי געזעהען ביי זיך, הינטער די קוליסען, אלע מיט לאכענדיגע פּנים׳לעך און מיט שעלמישע אויגעלעך. נאָך זיי טרעט ארוים אויף דער פּאָטער, דער לאָמזשער חזן אליין, א יוד א רויטער, וואָס האלט שוין ביי ווערען גרוי. נאָך א יאָהר צוויי־דריי — און פון זיינע רויטע האָר וועט נישט בלייבען קיין סימן אפילו. פון דעסטוועגען האלט ער זיך נאָך גאנץ פעסט און גלייך און ציכטיג־זויבער. די אויגען גלאַנצען און די הענד ציטערען, ווי ביי אלע הונגעריגע. נאָר א מכה — דאָס פּנים דארף נישט זאָגען, וואָס אין בויך טהוט זיך...

— קודם לאָמיר זיך נעמען עפּיס צור־בייסען. — זאָגט ניסעל שוואלב, רייבט א האנד אָן א האנד און בעלעקט זיך. — איך בין טויט־הונגעריג, ווי איהר זעהט מיך א שווימענדיגען.

און רעדענדיג, בינדט ער אויף די פּעקלעך מיט׳ן איינגעקויפטען עסענ־ווארג און נעמט זיך דער ערשטער צו דער ארבייט מיט אזא מין אפּעטיט, גלייך ווי עס וואָלט באמת געווען ביי איהם נאָך א תענית.

— וואס זיצט איהר, ווי די מחותנים אויף א פרעמדע חתונה ? — צעשרייט ער זיך אויף׳ן מוזיקאלישען געזינדעל. הויבט זיך אויף פריהער דער לאָמזשער חזן מיט די הונגעריגע אויגען און מיט די ציטעריגע הענד, געהט צו בלומרשט אזוי זיך, פון יוצא וועגען. יענער בעט, קאָן מען ניט זיין אזוי גראָב... און נאָך איהם — די גאנצע חאליאסטרע קינדער, וועלכע ס׳איז גלייך צו דערקענען, אז דער אפּעטיט איז ביי זיי, דאנקען גאָט, נישט צו פערזינדיגען. ביסלעכווייז ווערד לעבעדיגער־לעבעדיגער, און די ארבייט געהט אוועק אזוי געשמאק, אז אונזער ראפאלעסקא׳ן נעמט אויך אָן א יצר־הרע צום עסען.

— זיץ, נעם, ברעך, שנייד, קיי, שעם דיך נים! ביזט דאָ צווישען היימישע, צווישען אייגענע. — גיט איהם אונטער ניסעל שוואלב חשק, און די חאליאסטרע קוקט אויף׳ן יונגען ארטיסט מיט אזעלכע פריינדליך־נייגיעריגע אויגען, אז ער הויבט אָן פיהלען זיך דאָ גאנץ היימיש, טאקי ווי צווישען אייגענע. פון וואנען האָט זיך גענומען צו איהם פּלוצים אזא אפּעטיט צום עסען ? פאר וואס פיהלט ער זיך דאָ אזוי ווארעם, אזוי פרייה, אזוי לעבעדיג ? — א מאָדנע, מאָדנע געזינ־דעל !

די גאנצע צייט פון׳ם עסען הערט ניסעל שוואלב ניט אויף צו שיטען מיט רעד און ווערטלעך. פאר יעדען האָט ער א בעזונדער ווערטעל מיט איין אנדער

צונעמעניש. ניסעל שוואלב רעדט, און די האליאסטרע, עסענדיג, קאטשעט זיך פאר געלעכטער. נאָר דער פּאָטער, דער לאָמזשער חזן, טהוט זיין זאך ערנסט, ווישט זיך אלע מינוט די ליפּען און עסט ווייטער. ניין, אונזער יונגער העלד זינט ער איז נע־ונד, האָט ער זיך אזוי גוט ניט געפיהלט, ווי אין׳ם דאָזיגען גזוינדעל. אזוי גוט, און בעקוועם, און היימליך, און ווארעם, און פרייה, און לעבעדיג.

אָפּגעגעסען, טהוט ניסעל שוואלב א וואונק צום לאָמזשער חזן, און דער לאָמזשער חזן, גוט אויסגעווישט די ליפּען שוין אויף דער רעכטער אמת און איבערגעלעגט די וואטען אין די אויהרען, טהוט ער א קאָמאנדעווע צו דער האליאסטרע —מע זאָל זיך נעמען צו די כלים, געבען לכבוד די געסט א שטיקעל קאָנצערט.

קאַפּיטעל 116.

שפּיעל דעם חתן וויינענדיגס

דאָס "שטיקעל קאָנצערט", וואָס דאָס מוזיקאלישע גזוינדעל האָט געגעבען, איז געווען נישט קיין שטיקעל, נאָר א גאנצער, זעלטענער קאָנצערט. איינער פון די קאָנצערטען, וואָס מע קאָן זיי ניט פערגעסען קיינמאָל. אחוץ דעם, וואָס דאָ זענען געווען אלע מינים מוזיקאלישע אינסטרומענטען : פיעדעל, פלייט, טשעלאָ, פּיאנאָ, באס, צימבעל, ארפא און קעסעלפּויק, און אויסער דעם, וואָס דאָס שפּיעלען גופא איז געווען מייסטעריש־גרויסארטיג, מיט׳ן בעסטען אנסאמבל, האָט דער דאָזיגער פאמיליען־אָרקעסטער, וואָס איז בעשטאנען פון האלב־נאקעטע און גאנץ־באָרוויסע קינדער, אונזער יונגען העלד גלאט געריהרט ביז טרערען. קוקענדיג אויף דער דאָזיגער פון גאָט געבענשטער נאָר אָרעמער קאַפּעלע, קומען איהם אויף׳ן קאָפּ אלערליי מחשבות. אין דער גאנצער צייט פון זיין נע־ונד זיין אויף דער וועלט האָט ער זיך שוין אָנגעזעהען גענוג טאלאנטען, וואָס וואלגערען זיך ביי אונז אויף׳ן מיסט. קיינער אינטערעסירט זיך ניט דערמיט. קיינער קוקט זיך ניט ארום. "נישטאָ, נישטאָ ביי אונז קיין מעצענאטען". — טראכט ער זיך, און ער דערמאָנט זיך אין׳ם לעמבערגער מעצענאט, אינ׳ם דאָקטאָר לעוויוס־לויתן, וואָס פערמאָגט אפשר א האלבען מיליאָן. דער דאָזיגער דאָקטאָר האָט זיך תחילת ארויסגעשטעלט פאר א ליעבהאָבער פון קונסט, פאר א מעצענאט, און אז ס׳איז געקומען צו עפּיס, האָלצמאן האָט איהם נור געגעבען אָנצוהערעניש וועגען שטיצע, אזוי האָט זיך ביי׳ם דאָקטאָר איבערגעביטען דאָס פּנים, צוגעזאָגט, אז ער וועט קומען צו זיי אין טהעאטער אריין — און א גוטען טאָג, מעהר האָט מען איהם נישט געזעהען... "איך — טראכט זיך ראפאלעסקא — לאָב איך נור ווערען זעלבסטשטענדיג און אליין אָנהויבען פערדיענען געלד, נעם איך אָט אזא מין גזינדעל ארויס פון דער דאָזיגער בלאָטע און גיב זיי די וועלט צו זעהען"...

ראפאלעסקא פאנטאזירט, ווי אלע מאָל, גאָלדענע חלומות, און דער באָרוויסער אָרקעסטער הערט ניט אויף צו בעווייזען זיינע וואונדער. אין דער צייט, וואָס די קאפּעללע שפּיעלט און ראפאלעסקא בעוואונדערט און פאנטאזירט, זיצט ניסעל שוואלב אין א ווינקעלע מיט דער מוטער פון די דאָזיגע געבענשטע קינדער, א יודינע מיט א רויטען פאלשען פאריק אויף׳ן קאָפּ, וואָס וועט דערפאר קיינמאָל ניט ווערען גרוי, און רעדט און דערצעהלט און שווערט, "ווי איהר זעהט איהם א שווימענדיגען" און "ער זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס"...

עס איז שוין געווען שפּעט ביינאכט, אז ניסעל שוואלב איז נעגאנגען מיט זיין יונגען פריינד אהיים צוריק פון דער

מוזיקאַלישער משפחה. דאָס לאָנדאָנער ווהיטשעפּעל איז נאָך געווען בעלייכט מיט אַלע לאַנטערנעס. נאָר אויסער דעם הויכען פּאָליסמען מיט די לאַנגע פיס, האָט מען שוין נישט בעגעגענט קיינעם. אונזער יונגער העלד, וואָס איז בטבע אַ שווייגער, איין אָפּגעוואויגענער, אָפּגעכאָסטענער חאַראַקטער, איז שוין לאַנג ניט געווען אַזוי אויפגערעגט, ווי אין דעם דאָזיגען אָוועגד. ער איז מיט אַ מאָל געוואָרען רעדענדיג. ער האָט גע'טענה'ט צו זיין נייעם גוטען ברודער ניסעל שוואַלב און געמאַכט מיט די הענד:

— סטייטש, סטייטש! אַזעלכע געבענשטע קינדער, אַזעלכע געבענשטע הענד! וואַלגערען זיך אין אַזאַ בלאָטע, ליגען אין אַזאַ גרוב! ווי איז דאָס מעגליך, אַז אין אַזאַ שטאָדט, ווי לאָנדאָן, זאָל זיך נישט געפינען צווישען יודען חאָטש איין מעצענאַט, וואָס זאָל שטיצען די דאָזיגע מוזיקאַלישע פאַמיליע?

— וואָס רעדסט דו, קינדעניו, מעצענאַט? — רופט זיך אָן צו איהם ניסעל שוואַלב און זיין שטימע הילכט איבער'ן ווהייטשעפּעל אין דער דאָזיגער נאַכט. —אָט וועל איך דיר דערצעהלען אַ שענערע זאַך, וועסט דו אַראָפּ פון זינען! פאַרהאַן ביי אונז איינער — דוא רופּסט עס אַ מעצענאַט. ער איז אַ רוסישער יוד. געווען אמאָל, קיין עין הרע, אַנ'אביון, היינט איז ער אַ יוד אַ מיליאָנער, אויף אונז ביידען געזאַגט געוואָרען. סטעלמאַך הייסט ער, דער דאָזיגער מעצענאַט.

— סטעלמאַך?

ראַפּאַלעסקאַ איז שטעהן געבליבען. עס דאַכט זיך איהם, אַז ער האָט ערגיץ געהערט שוין דעם דאָזיגען נאָמען, וואָס האָט אַ שייכות צו רייזלען. נאָר ער קאָן זיך ניט דערמאַנען, וואו... דערזעהען, אַז ראַפּאַלעסקאַ איז שטעהן געבליבען, רופט זיך אָן צו איהם ניסעל שוואַלב:

— זעה נור, איך האָב נאָך גאָרניט אָנגעהויבען צו דערצעהלען, איז ער שוין אַרויס פון די כלים. הער בעסער ווייטער. בעקאַנט האָב איך מיך מיט דעם סטעלמאַכ'ען אָט דאָ ניט לאַנג טאַקי, אין פּאַוויליאָן־טהעאַטער. ער איז אַנ'אָפּטער געהער אין טהעאַטער. אַ שטאַרקער ליעבהאָבער פון יודיש טהעאַטער און אַ מבין אויף מוזיק. מחמת זיין זוהנדעל, גרישאַ סטעלמאַך, איז אַ בעריהמטער פּיעדלער, אַ וואונדער־קינד. ער האָט שוין געשפּיעלט וויפּיעל מאָל ביי'ם קעניג אין הויף. און דורך איהם, דורך'ן זוהנדעל הייסט עס, איז ער דאָס אַזוי רייך געוואָרען.

ראַפּאַלעסקאַ האָט זיך שוין דערמאַנט, ווער דער סטעלמאַך איז און וואָס פּאַר אַ שייכות זיין זוהנדעל האָט צו רייזלען. און די מעשה מיט'ן מעצענאַט, וואָס ניסעל שוואַלב דערצעהלט איהם דאָ, בעקומט ביי איהם אַ גאַנץ בעזונדערען אינטערעס, און ער טהוט אַ פּרעג ביי זיין נייעם גוטען פריינד:

— אַלזאָ, וואו געפינט ער זיך, אָט דער... איך מיין, אָט דער בעריהמטער פּיעדעלשפּיעלער?

— חאַפּ זשע ניט! — מאַכט צו איהם ניסעל שוואַלב. — איך האַלט נאָך ניט ביי'ם זוהן, איך האַלט ערשט ביי'ם פאָטער, ביי'ם מעצענאַט הייסט עס, ווי אַזוי מיר האָבען זיך מיט איהם בעקאַנט. בעקאַנט האָבען מיר זיך מיט'ן דאָזיגען שמינדער בגעץ אין בופעט, צווישען די אַקטען. איך זעה עפּיס אַ יודעל דרעהט זיך מיר אַרום און קייעט און קוקט אויף מיר מיט אויגען. ער אויף מיר, איך אויף איהם. אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט: "פון וואַנעט איז אַ יוד? איהר זענט מיר, זאָג איך, עפּיס קענטליך". "איך בין, זאָגט ער, סטעלמאַך". "אַזוי, זאָ' איך, זענט איהר, חייסט עס, טאַקי סטעלמאַך אַליין? זאָגט זשע מיר, זאָג איך, מיסטער סטעלמאַך, פון וואָסערע סטעלמאַכ'ס זענט איהר דאָס, איינענט־

ליך גערעדט? "... קוקט ער מיך אָן מסתמא, ווי א חושים'דיגען, און מאכט צו מיר מיט א ברוגז'ליכען געלעכטערעל: "וואָס הייסט — פון וואָסערע סטעלמאכ'ס? איהר האָט ניט געהערט, זאָגט ער, קיין מאָל דעם נאָמען גרישא סטעלמאך? חא־חא, א יוד, זאָגט ער, זיצט אין לאָנדאָן און ווייסט ניט, אז ס'איז דאָ א גרישא סטעלמאך אויף דער וועלט, וואָס האָט שוין געשפּיעלט וויפיעל מאָל ביי'ם קעניג אין הויף"... "אז ס'איז דאָ אין לאָנדאָן, זאָג איך, א גרישא סטעלמאך, וואָס שפּיעלט ביי'ם קעניג אין הויף, דאָס, זאָג איך, ווייס איך, חאָטש איך בין אין הויף, זאָג איך, ניט אזוא אָפטער אריינגעהער. נאָר וואס געהער ער זיך, זאָג איך, אָן מיט אייך?" צעלאכט ער זיך נאָך שטארקער און רופט זיך אָן צו מיר מיט גדלות: "וואָס ער געהער זיך אָן מיט מיר? חא־חא! איך בין זיינער א טאטע". "מזל־טוב, זאָג איך, אז וואָהל איז דעם זוהן, וואס האָט אזוא טאטען". און אָט אזוי האָבען מיר זיך צערעדט. דאָס הייסט, רעדען האָט, אייגענטליך, גערעדט אָט דער ליץ. ער האָט פיינד, אז יענער רעדט. ער האָט בעסער ליעב אליין רעדען. ובפרט, אז ער צערעדט זיך פון זיין גרישא'ן, וועסט דו איהם ניט אָפּשטעלען מיט קיין צעהן פערד. טראטאטא! טראטאטא! גרישא־קעניג־קאָנצערט־מוזיק... א מעשה אָהן אנ'עק! שלאָג איך איהם איבער אין מיטען: "איך זעה, זאָג איך, אז איהר זענט א מבין און א ליעבהאָבער פון מוזיק. אויב איהר ווילט, זאָג איך, האָרכען א ביסעל רעכטע מוזיק, וועל איך אייך פיהרען, זאָג איך, אין אנ'ערטעל, און דוקא אָהן געלד, וועט איהר הערען, זאָג איך, וואָס הייסט מוזיק אויף דער וועלט!"... מאכט ער צו מיר: "אָך, מיט גרעסטען פערגעניגען. ביי מיר, זאָגט ער, איז יודיש טהעאטער, מוזיק און נאָך אזעלכע זאכען אזוי טהייער, אז איך וועל אייך געהן, זאָגט ער, דריי מייל צו־פוס". "אויסגעצייכענט! — טראכט איך מיר. — גאָט אליין האָט דיך צוגעשיקט. אפשר איז באשערט, אז דורך דיין זכות זאָל די אָרעמע משפּחה געהאָלפען ווערען?"... הקיצור, מיר האָבען אָפּגעשטעלט א טאָג, גענומען דעם חברה־מאן און געבראכט צופיהרען צום לאָמזשער חזן, איין מאָל און צוויי מאָל און דריי מאָל — מיין סטעלמאך איז אויס מענש. אָט־אָט נעמט ער איין א מיתה משונה. אלע מאָל, ווען ער קומט אהין, גלוסט זיך איהם גאר ניט אוועק. זיצט מיט אלעמען און עסט מיט אלעמען און דערצעהלט גליקען פון זיין זוהנדעל, נסים ונפלאות, יציאת־מצרים — הימעל עפּען זיך! בין איך מיך מיישב איינמאָל, אז דוא ביזט יא אזא גוטער ברודער, טאָמער וואָלט געווען א סברה, מיסטער סטעלמאך, איהר זאָלט עפּיס א קלער טהון מכח דער דאָזיגער משפּחה? "מע בעדאַרף, זאָג איך צו איהם פערשטעלט, אָט די געבענשטע קינדער צעשטעקען אין די קאָנסערוואטאָריעס, מאכען פאר שטיקלעך מענשען". קוקט ער מיך אָן, ווי א נעכטיגער, פינטעלט מיט די אויגען, פערשטעהט נעבאך ניט, וואס מע מיינט... רוף איך מיך אָן צו איהם שוין מיט פּשוט'ע דבורים: "מיסטער סטעלמאך, זאָג איך, מע בעדאַרף, זאָג איך, האָבען ג ע ל ד!"... דערהערט דאָס וואָרט "געלד", איז מיין סטעלמאך געוואָרען, וואס זאָל איך דיר דערצעהלען, חא־חא־חא? א שענערען לעגט מען אין דער ערד, ווי דו זעהסט מיך א שווימענדיגען! וואָס טויג דיר, ער האָט זיך אויף דער גיך אָפּגעזעגענט—און פון דעמאָלט אָן אויס סטעלמאך! איך ווארט איהם אָפּ אין טהעאטער איין נאכט, די אַנדערע נאכט, די דריטע נאכט — ניטאָ מיין פויגעל. טראכט איך מיר: "בלאָטע! פון ניסעל שוואלב'ס הענט אנטלויפט מען ניט!" און איך האָב מיך

מסתמא דערפרעגט, וואו ער זיצט, דער דאָזיגער פּיפּערנאָטער, און מאַרש צו איהם אהיים. איך קלאַפּ אָן אין דער טהיר, דערהער איך א קול פון אינעווייניג — טאַקי זיין קול, איך האָב איהם דערקענט: "טהו נאָר א קוק, ווער קלאַפּט דאָס. אויב א הויכער, א גראָבער — זאָג איהם, אז איך בין ניטאָ אין דער היים". מיט די ווערטער, חאַ־חאַ, וויא דו זעהסט מיך א שווימענדיגען! דערהערט אזא מעשה, טראַכט איך מיר: "ע! ווילסט דו זיך פון מיינע הענד ארויסדרעהען, וועט דיך קאָסטען טהייער!

אזוי דערצעהלט ווייטער ניסעל שוואַלב און טראַכט שוין אויס פון'ם קאָפּ א גאַנצע אינטריגע מיט א סקאַנדאַל, צוויי סקאַנדאַלען, דריי סקאַנדאַלען, און האַלט צו זיין יונגען פריינד פאַר א האַנד, און היצט זיך, און שפּריצט מיט פייער, און לאָזט אויס, וויא זיין שטייגער, איז מיט א ברייטען געלעכטער און מיט א שבועה: "חאַ־חאַ, איך זאָל אזוי האָבען אַלעמענס גוטס!"...

פון יוצא וועגען מאַכט ראַפאַלעסקאַ א פּנים, גלייך ווי ער וואונדערט זיך. אין דער אמת'ען אָבער האָט ער פון דער גאַנצער מעשה געהערט מעהר ניט ווי דעם סוף: "חאַ־חאַ, איך זאָל אזוי האָבען אַלעמענס גוטס." ראַפאַלעסקאָ האָט גאָר אין זינען בעת מעשה עפּיס אַנדערש. דער נאָמען "גרישאַ סטעלמאַך" האָט איהם געפּיקט אין מח. סטייטש, דאָס איז דאָך דער גרישאַ סטעלמאַך, רייזעל'ס חתן!... ווייבאַלד אזוי, איז ער דאָך שוין אויף'ן רעכטען וועג... איצט בלייבט איבער נור איין זאַך: זיך בעקאַנען מיט אָט דעם גרישאַ סטעלמאַך.

פאַרהאַן ביי אונז איין אַלט וואָרט: "שפּיעל דעם חתן וויינענדיגס, ער האָט זיך זיינס אין זינען".

קאַפּיטעל 117

זיי פאָהרען קיין אמעריקא!

די גלענצענדע קאָמבינאַציע פון דריי יודישע טהעאַטערס אין לאָנדאָן, וואָס דער זשעניאַלער קאָמבינאַטאָר ניסעל שוואַלב האָט אויסגעקאָמבינירט, האָט זיך ניט אינגאַנצען איינגעגעבען.

נישט נור דריי יודישע טהעאַטערס, ווי ניסעל שוואַלב האָט געפּלאַנעוועט, נאָר אפילו דאָס איינציגע שטיקעל פּאַוויליאָן־טהעאַטער איז אויך געגאַנגען ניט אין בעסטען. דער לאָנדאָנער עולם איז טאַקי געלאָפען אויף חידושים זעהען דעם בעריהמטען לעאָ ראַפאַלעסקאָ פון בוקאַרעשט און די בעריהמטע פּרימאַדאָנא שוואַלב פון בוענאָס־איירעס. דאָס טהעאַטער איז טאַקי געווען געפּאַקט פון אויבען ביז אראָפּ, אז ס'איז ניט געווען איין עפּעל דורכצוואַרפען. דער גאַנצער חסרון איז אָבער, וואָס דאָס פּובליקום איז געווען דאָס זעלבע פּובליקום, וואָס תמיד. דאָס זעלבע ווהייטשעפּעל מיט זיינע איינוואָהנער. די זעלבע מעוברת'ע ווייבער מיט די זעלבע זויגעדיגע קינדער, וואָס פערהילכען דאָס טהעאַטער מיט זייער געוויין. דיא זעלבע בחורים און דיא זעלבע מיידען, וואָס וואַרפען זיך מיט מאַראַנצען־שאָלעכץ און רעדען אזוי הויך און לאַכען אזוי געשמאַק און האַלטען זיך אזוי היימיש־פאַמיליאַר, אז דאָס פּאַוויליאָן־טהעאַטער זעהט אויס גיכער ווי, להבדיל, א שוהל־הויף אין א קליין שטעדטעל אין א וואַרעמען יום־טוב'דיגען טאָג צו אויסנעמעניש, וויא איידער א טהעאַטער. דיא יודען פון דער וועסט, די לאָנדאָנער יודישע אריסטאָקראַטיע, אויף וועלכע ניסעל שוואַלב האָט, אייגענטליך, געשלאָגען, ווי אויף פּיער טויז, האָבען אפילו ניט אריינגעשמעקט אין ווהייטשעפּעל־טהעאַטער, ווי זיי

האָבען ניט ארייִנגעשמעקט ביז אהער און וועלען ניט ארייִנשמעקען אהין ביז משיח וועט קומען. גיכער וועט זיך איין ענגלישער אָרטאָדאָקסישער רב וועקשמד'ען און א מאָדערנער רעווערענד וועט זיך אויסלערנען דאווענען, איידער א לאָנדאָנער יוד פון דער וועסט וועט זיך אראָפּלאָזען אויפ'ן ווהייטשעפעל צו די שנאָרערס אין א יודיש טהעאטער, וואו יודען רעדען אויף יודיש, שפּיעלען אויף יודיש, זינגען אוף יודיש און טאנצען אויף יודיש.

מיט איינעם וואָרט, דאָס געשעפט איז געגאנגען נישט אין בעסטען. דאָס גאנצע דאָברע מזל האָט אויפגעגעסען די נע־ונד'נע טרופּפּע "האָלצמאן, שוואלב עט קאָמפּ." און ס'איז ניט געוועזען מיט וואָס צו אויסהאלטען די אייגענע אקטיאָרען. דער קאפּיטאליסט, דער כריסט מיסטער הערשקינס, האָט שוין געהאלטען כמעט־כמעט ביי דער לעצטער שורה פון דער סוממע פונטען־שטערלינג, וואָס ער האָט דערויף מפקיר געוועזען, און איז גרייט געוועזען זיך אוועקשטעלען אין מיטען סעזאָן.

פערשטעהט זיך, אז דאָס האָט אונזער קאָמבינאטאָר ניסעל שוואלב שטארק געערגערט. א גוי בלייבט א גוי. ער וויל ניט פערשטעהן שוואלב'ס טהעאָריע, אז וואָס גרעסער דער קאָפּ — גרעסער דאָס היטעל, און וואָס גרעסער דער טאָפּ — גרעסער דאָס פייער.

שוואלב האָט גע'טענה'ט, אז מען בעדארף ניט אראָפּפּאלען ביי זיך און מע טאָר זיך ניט אָפּשטעלען. אדרבה, מע בעדארף פערגרעסערען דאָס טהעאטער. פערגרעסערען, פערברייטערען און פערשענערען. מע בעדארף אויסשרייבען אדלער'ען פון אמעריקא. מע בעדארף מאכען א טורנע איבער גאנץ ענגלאנד. מע בעדארף ניט שפּאָרען קיין געלד. ער האָט בעוויזען מיט א רעכנונג, ווי צוויי מאָל צוויי, אז יעדען פונט שטערלינג, וואָס מיסטער הערשקינס ליגט אריין אין טהעאטער אצינד, וועט איהם ארייִנברענגען מיט דער צייט דריי פונט, צעהן פונט, צוואנציג פונט, אָהן א שיעור פונטען!

מיסטער הערשקינס אָבער האָט נישט געוואָלט הערען די אלע גליקען. מיסטער הערשקינס איז געגאנגען, פארקעהרט, מיט זיין גויעשען גאנג: "לעם קראיי — מאָר וואול", אָדער אויף יודיש גערעדט: "ווינציגער עולם, גרעסער דיא סעודה".

קיין סך ווערטער האָט ער ניט אויסגענוצט. און איבערשפּארען דעם דאָזיגען היציגען אגענט האָט ער ניט געפונען פאר נויטיג. מיסטער הערשקינס האָט איהם דוקא אויסגעהערט ביז'ן סוף, זיך געקלאָפּט מיט'ן נאָגעל איבער די דריי גאָלדענע צייהן און נעקוקט דורך'ן פענסטער אין דרויסען ארויס. און אז יענער האָט געענדיגט, איז ער אויפגעשטאַנען מיט א זיפץ, אויסגעצויגען איהם צוויי קאלטע פינגער און א זאָג געגעבען קאלט און שלעפעריג: "אָלל־רייט. מעהר ניט א שיללינג".

וואָס האָט ניסעל שוואלב געקאָנט טהון? זיין יודישען קאָפּ וועט ער אויף דעם טרוקענעם ענגלענדער ניט ארויפשטעלען און נעמען זיך דאָס לעבען איבער אזלכע זאכען איז אויך ניט כדאי. "עט! דער הימעל איז צו דער ערד ניט געפאלען. גאָט איז גאָט און לאָנדאָן איז לאָנדאָן. אז ניט דאָס, וועט זיין איין אנדער שווארציאָהר"... אזוי האָט זיך געזאָגט ניסעל שוואלב, און זיין זשעניאלער קאָפּ האָט ניט נערוהט, ביז ער האָט ניט צוגעקלערט א נייע קאָמבינאציע.

די דאָזיגע קאָמבינאציע איז בעשטאַנען מעהר ניט אז פון איין וואָרט. איין און איינציג וואָרט. נאָר דאָס וואָרט האָט אין זיך אזא מין צוציהונגסקראפט, אזא מין מאגנעט, אזא מין כישוף, וואָס מע בעדארף מעהר ניט נור

ארויסלאָזען פון'ם מויל, ווערד ביי אונז א שלעפּעריגער וואכענדיג, א בּוילעד—ארבּייטספּעהיג און דער גרעסטער אפּיקורס און דער פערצווייפעלסטער סקעפּטיקער ווערד פול מיט גלויבען און מיט האָפנונגען.

"אמעריקא" איז דאָס וואָרט.

איך זאָל האלטען ביי פערגלייכען, מאָכען פּאראלעלען, וואָלט איך געזאָגט, אז אמעריקא—דאָס איז א גרויסער ים, וואס ציהט אין זיך אלע טייכען. א גרוטער חלום, וואָס ניט אלע מאָל ווערד ער מקוים. א ווייטעסטער פונקט, וואס ווייטער קאָן מען שוין ניט פאָהרען. א לעצטע רפואה, וואָס אויב דאָס וועט אייך ניט העלפען, וועט אייך שוין קיין דאָקטאָר און קיין טאָטער אויך ניט העלפען...

אונזער היציגען קאָמבינאטאָר ניסעל שוואלב האָט דאָס שוין לאנג געצויגען אהין, אין'ם "גאָלדענעם לאנד". ער האָט גע"חלום'ט פון קינדהייט אָן, אז ער מוז ווערען רייך, און רייך קאָן מען ווערען נור דאָרטען, אין'ם לאנד פון דאָלאַר. עס זיינען געווען צייטען, וואָס ער האָט שוין אפילו "געסייווט" געלד אויף א שיפסקארטע. נאָר אלערליי קאָמבינאציעס האָבען איהם אלע מאָל אָפּגעהאלטען און יעדע מאָל, ווען די אָדער יענע קאָמבינאציע האָט ביי איהם געפּלאצט, אזוי איז ער געלאָפען גלייך אין א קאנטאָר אריין זיך בעשטעלען א טיקעט מיט'ן ערשטען שיף קיין ניו יאָרק. נאָר לויפענדיג אין קאנטאָר אריין, פליהט איהם אריין פלוצים אין קאָפּ א נייע קאָמבינאציע, קעהרט ער זיך אום צוריק און נעמט זיך צו דער ארבייט, ביז ער פּאַלט דורך, לויפט ער אוועק ווידער נאָך א טיקעט, קעהרט זיך ווידער אום צוריק. און אזוי שוין עטליכע מאָל.

איצטיגעס מאָל אָבער איז דאָס געווען ביי איהם פעסט בעשלאָסען, אויף איין אייזערנעם באָדען, עס מעגען פאלען שטיינער פון'ם הימעל. גאָט אליין האָט שוין אזוי געהייסען. אלע אומשטענדען האָבען זיך דיא לעצטע צייט צענויפגעלעגט און אויסגעבעט איהם א וועג קיין ניו יאָרק.

דער גאָלדענער פּלאן צו פאָהרען אין דער גאָלדענער מדינה איז געבוירען געוואָרען אונטען, אין קעלער, ביי דער בעקאנטער מוזיקאלישער משפחה. דער לאָמזשער חזן האָט דיא טעג בעקומען א בריעף פון אמעריקא, ער זאָל למען השם קומען צו־פאָהרען מיט אלע זיינע קינדער, וועט מען זיי אָפּגילטען. איהם און די קינדער. "געזאנג און מוזיק—אזוי שרייבט איהם יענער אין בריעף—איז דאָרט אזא מין ארטיקעל, וואָס אמעריקא אליין פערמאָגט דאָס נישט און מוז עס בעציהען פון "יוראָפּ". א ליאדע כלי־זמר'על, שרייבט מען איהם ווייטער, וואָס איז כל־ימיו ארומגעגאנגען אין דער היים מחילה מיט צעריסענע תחתונים און אָהן שטיוועל, ווערד אין אמעריקא אויף דער צווייטער וואָך פּראָפעסאָר"...

אז דער לאָמזשער חזן האָט איהם דורכגעלייענט דעם דאָזיגען בריעף, האָט זיך ניסעל שוואלב אויפגעחאפּט, וויא איין אָפּגעבריהטער, זיך דערלאנגט א פּאטש אין שטערן און דעם אנדערען פּאטש האָט ער געשענקט דעם לאָמזשער חזן אין פּלייצע.

— מיר פאָהרען קיין אמעריקא! איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס, ווי מיר פאָהרען קיין אמעריקא! איך האָב, הערט איהר, א קאָמבינאציע, א טהייערע, א זעלטענע קאָמבינאציע! מאָרגען אָדער איבערמאָרגען זעהען מיר זיך. עס וועט זיין רעכט. גוד ביי!

אין א מינוט ארום איז שוין ניסעל שוואלב געווען אויף דער גאס. א לעבעדיגער, א פריילעכער, א גליקליכער האָט ער געשפּאנט מיט ברייטע טריט איבער'ן ווהייטשעפעל. דאָס קאפּעלישעל

אויף א זייט און אונטערגעפּיפּסט א ליעדעל, האָט ער זיך דורכגעלעגט א וועג מיט זיינע ברייטע פּלייצעס צווישען געדיכטען לאָנדאָנער פּובליקום, וואָס טראָגט זיך ווי א חמאָרע אויף ביידע טראָטואַרען, ווי איין אויסגוס, וואָס האָט ניט קיין אָנהייב און האָט ניט קיין סוף.

— סאַראַ שטאָדט דאָס איז !—האָט זיך ניסעל שוואלב געטראַכט, פּייפענדיג. — א חיות, א תענוג צו לעבען אויף דער וועלט. איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס !...

קאַפּיטעל 118.

א קאַץ קאָן אויך קאַלי מאַכען

אונזער פריינד לעזער ווייסט — מיר האָבען דאָס שוין א מאָל געזאָגט אין איין אנדער אָרט, — אז פון מאָראַל האַלטען מיר ניט, און מוסר זאָגען דעם עולם איז ניט אונזער דרך. נאָר פון דעם אמת אוועקגעהן קאָן מען ניט און מע מוז מודה זיין, אז סאַי גוטעס, סאַי שלעכטעס ווערד גאַנץ אָפּט בעלוינט, און דוקא אויף דער וועלט. מע טאָר מיט א וועלט זיך ניט פערקריגען. עס איז גלייכער צעהן גוטע פריינד, ווי איין שונא. א קאַץ — זאָגט מען — קאָן אויך קאַלי מאַכען... אקעגען וועמען, אייגענטליך, זאָגען מיר דאָס ? — א קעגען ברײנדעלע קאָזאַק.

דער לעזער דאַרף געדענקען, ווי ניט-פיין און אונארטיג אונזער דירעקטאָר בערנהארד האָלצמאַן האָט זיך אמאָל בעגאַנגען מיט דער אָרעמער ברײנדעלע קאָזאַק. זי האָט זיך דאָס וואָרט געגעבען און געשוואָרען ביי גאָט, אז זי מוז נאָך אמאָל דערלעבען א נקמה אין'ם דאָזיגען "דרעקמאָר", וואָס האָט צו־שטאַרק פערריסען די נאָז. ער האָט שוין גאָר פערגעסען, אַט דער הונט מיט אויהרען, אז ער האָט אמאָל געהייסען "האָצמאַך" און געפּוצט ביי שטשופּאַקען עליו־השלום די שטיוועל. נאָר וואָס האָט זי איהם געקאָנט טהון, משטיינסגעזאָגט, איין אָרעמע איין עלענדע נע־ונד'ניצע, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען מעהר ניט פון יענעמס וועגען, מע זאָל זי פריהר אויסנוצען און דערנאָך בעליידיגען ? זיא האָט זיך נעבאָך אזוי לאַנג ארומגעשלעפּט איבער דער וועלט, געהאַבט נאָך עטליכע קלעפּ פון די "פאַלשע שאַלקהאַפטיגע מאַנס-בילען" — ביז זי האָט זיך דערשלעפּט קיין אמעריקא. און דאַנקען גאָט, זי האָט קיין חרטה ניט. זי הייסט שוין דאָרט ניט מעהר "ברײנדעלע קאָזאַק". זי הייסט שוין צוריק מיט איהר אלטען נאָמען "מאַדאַם טשערניאַק". "זי האָט זעהר א פיינעם "דזשאָב". — שרייבט זי צו הענריעטא'ן אין א בריעף מיט גרויסע האַלב־קיילעכיגע אותיות, וואָס זעהען אויס, ווי געפלאָכטענע בייגעל. — אמת, זי איז שוין ניט מעהר קיין אקטריסע, וויל דאָ, אין דער געבענשטער מדינה פון קאָלומבוס'ען, שרייבט זי, איז איינגעפיהרט אויף יעדער מלאכה א "יוניע". יודישע אקטיאָרען האָבען זיך זייער "יוניע" און לאָזען נישט צו קיין פרעמדען אקטיאָר צום פסוק. דערפאַר האָט זי היינט איין אנדער "דזשאָב". איין אנדער שטעלע, אויף א בכבוד'ע און אויך אין יודישען טהעאטער"...

וואָס פאַר א "דזשאָב" דאָס איז — שטעהט ניט אין בריעף. זי שרייבט נור, אז זי האָט, דאַנקען גאָט שען פרנסה און איז גאַנץ צופריעדען און האָט שוין אויפגעגעבען אלע האָפנונגען, ווען ס'ניט איז איבערביימען איהר ארט לעבען, און לאָזט אויס מיט א ברכה : "לאָז אויף זיי קומען א טוידט, אויף אלע מאַנסבילען, און פריהער פון אלע —אויף דעם יאַרעשליווען דרעקמאָר — נאָך לעבט ער ? "...

"איהר קאָנט איך גאָר ניט פאָרשטעלען מיין פריינד, — שרייבט ווייטער די מאַדאַם טשערניאַק — אז איך

בין געוואָהרע געוואָרען, אז איהר זענט אין לאָנדאָן, די לעצטע סטאנציע פון יוראָפ נאָך אמעריקא. אך, ווי גוט וואָלט דאָס געווען, האָב איך מיר געטראכט, ווען איהר קומט אהער קיין אמעריקא! דאָ וואָלט איהר געווען פונקט אויף אייער פלאַץ. איך האָב מיר שוין ערלויבט אפילו א רעד טהון וועגען אייך מיט א פאָר מענעדזשערס פון די היגע יודישע טהעאטערס, האָבען זיי זיך שטארק צוגעהערט און נאָכגעפרעגט אויף אייער "פיקטשע". האָב איך זיי בעוויזען אייער "פיקטשע", האָבען זיי שיער איינגענומען א מיתה־משונה. זיי האָבען ביי מיר געבעטען, גע'חלש'ט אייער אדרעס. געוויס וועלען זיי אייך שרייבען, אָדער זיי האָבען אייך שוין געשריעבען, מסתמא אנגאזשירט אלס פרימאדאָנא. מיין עצה: איהר זאָלט זיי קיין בעדינגונגען ניט שטעלען און גאָר ניט ענטפערען אפילו, נאָר נעמען און קומען צופאָהרען גאָר אָהן א שום אָפלעגעניש. ביז וואנעט איז דער שיעור צו זיין נע־ונד? פאר אנדערע אקטיאָרען וועל איך ניט זאָגען. שווערליך איבער דער "יוניע". נאָר אזעלכע "סטארס", ווי איהר, אָדער, למשל, ווי ראפאלעסקא, ווען איהר קומט אהער צופאָהרען, איז מעהר ווי זיכער, אז מע וועט אייך טראָגען אויף די הענד. נאָר וואָס דענן? עס דארף זיין בסוד. אויסער אייער ברודער און אויסער ראפאלעסקאָ, טאָר קיין בן־אָדם דערפון נישט וויסען... און איבערהויפט — אָט דער יאָדעשליווער דרעקטאָר, וואָס וועט אייך אזוי פערדרעהען דעם קאָפ, אז איהר וועט זיך אייביג פון איהם ניט אויספלאָנטען... געדענקט זשע, למען השם, ניט שרייבען קיינעם און ניט רעדען קיינעם און קומען צופאָהרען. איך האָב שוין דאָ געזאגט א פאָר מענשען, אז איהר קומט צופאָהרען, האָבען זיי זיך ניט געפוילט און אָפגעדרוקט די דאָזיגע נאכריכט אויף די גאזעטען איינאיינעם מיט אייער "פיקטשע". איך שיק אייך די גאזעטען, און ווייסט, אז איהר האָט דאָ, אויף דער זייט ים, א געטרייהע איבערגעגעבענסטע פריינדין, וואס איהר נאָמען איז

ברײנע טשערניאק".

אָט אזוי האָט זיך בריינדעלע קאָזאק שטילערהייד אונטערגעגראָבען אונטער איהר בלוט־יגען שונא האָלצמאַן. מיט דעם איינעם קלאָפ האָט זי זיך אבער נישט בעגנוגענט. צונעהמען ביי איהם די פרימאדאָנא אליין, האָט זי זיך געטראכט, איז ווינציג. מע בעדארף ארויסרייסען פון זיינע הענד דאָס סאמע בעסטע, וואָס ער פערמאָגט דאָס איינציגע, וואָס גיט איהם די וועלט צו זעהן. דאָס טהייערע היהנדעלע, וואָס טראָגט איהם גאָלדענע אייעלעך. מיט איינעם וואָרט — מע בעדארף אוועקנעמען ביי איהם דעם "יאַט", ראפאלעסקאָ'ן. פון אונטער דער נאָז אוועקנעמען. אזוי ווי ער האָט אמאל צוגענומען ביי'ם דירעקטאָר געצעל בן געצעל פון לעמבעריג די פרימאדאָנא. אזוי ווי מע האָט אמאל צוגענומען ביי איהר צווייטען שונא, ביי שטשופאק'ען, דאָס צווייטע גאָלדענע היהנדעלע, ראָזא ספיוואק.

אזוי האָט זיך געזאגט בריינדעלע קאָזאק, און גאָט אליין איז איהר געקומען צו הילף.

קאפיטעל 119.

מיט איין שאָס צוויי מיט א מאָל

בריינדעלע קאָזאק האָט אויף איהר גאנץ לעבען "אין דער היים" זיכער ניט איבערגעלייענט קיין צעהנט־חלק פון דעם, וואָס זי האָט זיך אָנגעלייענט אין דער קורצער צייט, זינט זי האָט זיך בעזעצט דאָ, אין דער "געבענשטער מדינה פון קאָלומבוס'ען. דאָרט, אין דער אלטער היים, פלעגט זי אויך ליעב האָבען א געדרוקט וואָרט. נאָר ווען? איין מאָל

אין א יובל קריגען א ביכעל, א "העכסט־אינטערעסאנטען ראָמאַן", אויסזיצען איבער דעם גאַנצע נעכט און וויינען שטילערהייד, אז קיינער זאָל ניט זעהן. דאָ, אין דער "געבענשטער מדינה פון קאָלומבוס'ען", פערשפּאָרט מען זוכען א ביכעל. געהסט ארוים אויף דער "סטריט", טראָגט מען דיר אקעגען א "פּייפּער", און נאָך א "פּייפּער", און נאָך א "פּייפּער". יעדער "פּייפּער" איז גרויס, ווי א ליילעך, קאָסט א סענט און איז פול פון פוינגעלמילך. וועה־וועה, וואָס איז דאָרט ניט פאַרהאַן ? די סאמע לעצטע נייעס פון דער היים און פון דער גאַנצער וועלט, און אלץ מיט אזעלכע שענע קעפּלעך, וואָס מע קאָן זיי דערזעהען פאר א מייל. היינט וואָס פאר א ראָמאַנען דרוקען זיך דאָרט ! אין יעדען "פּייפּער" געהען שטענדיג, פון יאָהר צו יאָהר, צוויי ראָמאַנען מיט א מאָל, איין ראָמאַן איז שענער פאַר'ן אנדערען — איין אמת'ער גן־עדן !

פון די דאָזיגע "פּייפּערס" האָט אונזער בריינדעלע קאָזאַק איינמאָל אין א שענעם אָבענד אויסגעלייענט אונטער דער רובריק פון "דראמא, קונסט און מוזיק" א נייעס, אז אין דער וועסט פון ניו יאָרק, "אפּטאון", אין'ם אריסטאָקראטישען פּערטעל, ווערען ערוואַרטעט פון פאַריז צוויי געסט — צוויי גרויסע "סטאַרס": דער בעריהמטער וויאָלין־שפּיעלער פון'ם ענגלישען קעניגליכען הויף גרישא סטעלמאַך און דיא גרעסטע זינגערין פון דער וועלט, וואָס האָט איבערגעטראָפען פּאַטטי'ן, די וועלטבעריהמטע ראָזאַליע ספּיוואַק.

— ראָזאַליע ספּיוואַק ? — האָט בריינדעלע קאָזאַק אויסגערופען צו זיך אליין און דערלאַנגט זיך א פּאַטש מיט ביידע הענד איבער די קליידלעך. — גוואַלד, דאָס איז דאָך רָזע, ראָזע ספּיוואַק !

די מאַדאַם טשערניאַק איז געווען אויף'ן זיעבעטען הימעל.

סטייטש, ראָזע, ראָזע ספּיוואַק קומט צופאַהרען ! און עס האָבען זיך געגעבען א טראָג אין איהר קאָפּ, ווי א וויכער, אלערליי מחשבות און פאַנטאַזיעס. אך, וואָס פאַר א גדולה דאָס וועט זיין, אז ראָזע וועט זי דערזעהן ! זיי וועלען פאַלען איינס דאָס אַנדערע אויף'ן האַלז און וועלען זיך צעקושען — דאָס איז נומער איינס. נאָכדעם וועט זי זיך אָנהויבען דערפרעגען ביי איהר, וואָס מאַכט זי ? שוין לאַנג אין דער דאָזיגער מדינה ? אין וואָס פאַר א טהעאַטער דיענט זי ? וועלכע ראָלען שפּיעלט זי ? אך, וועלכע ראָלען ! ... אין טהעאַטער דיענט זי, נאָר קיין ראָלען שפּיעלט זי שוין מעהר ניט. דאָ אין דער "געבענשטער מדינה פון קאָלומבוס'ען", איז פאַרהאַן אויף יעדער מלאכה א "יוניע", און די "יוניע" דערלאָזט ניט קיין פרעמדע אקטיאָרען... זי דיענט טאַקי אין יודישען טהעאַטער, נאָר נישט אויף דער ביהנע. זי האָט איין אנדער דזשאָב. זי פערקעמט די "מיסעס", טהוט איהר איבער די "דרעסעס" — נו, וואָס מאַכט דאָס אוים ? אבי פערדיענען און מאַכען א לעבען. וואָס ? ניט אזוי ? ... נעווים, נעווים ! — וועט איהר ענטפערען ראָזע און קוקען אויף איהר מיט איהרע גליהענדע ציגיינערישע אויגען... די מאַדאַם טשערניאַק פערשטעהט דעם קוק. זי קען דאָס מיידעל אויסגעבונדען. זי טראַכט זיך אודאי בעת־מעשה : "פאַר וואָס זאָל די מאַדאַם טשערניאַק ניט זיין בעסער מיט מיר ? "... געווים אזוי : דאַרף זי דיענען ביי פרעמדע, אז זי קאָן בעסער האָבען א דזשאָב ביי איין אייגענע, ביי א פריינדין, וואָס האָט געלעבט מיט איהר אמאָל, ווי איין איינענע שוועסטער ?...

אזוי האָט זיך די אָרעמע בריינדעלע קאָזאַק פערבראַכט א גאַנצע נאַכט אין די גליקליכסטע חלומות און האָט אַוש

נעפּיבערט. זי האָט נישט נעקאָנט דער־
וואַרטען זיך ביז ס'וועט ווערען טאָג, גע־
חאַפּט אויף זיך דעם שלאָפראָק, אוועק־
געזעצט זיך און אָנגעשריעבען א בריעף
צו "לעאָ ראַפּאַלעסקא אין פּאַוויליאָן־
טהעאַטער, ווהייטשעפּעל, לאָנדאָן" מיט
גרויסע האַלב־קיילעכינע אותיות, וואָס
זעהען אויס, ווי געפלאָכטענע בײגעל, בזו
הלשון:

"מיין ליעבער לעאָ ראַפּאַלעסקאָ!

געוויס האָט איהר נאָך ניט פערגעסען
אייער אַלטע בעקאַנטע און איבערגעגע־
בענע פריינדין טשערניאַק, וואָס איז גע־
ווען אַמאָל אינאיינעם מיט אייך נע־ונד,
געריענט מיט אייך אין אײן טרופּפּע,
אינאיינעם מיט אייך געטהיילט פריי־
דען און ליידען... אך, וואָס פאַר א גליק־
ליכע צייט דאָס איז נעוועזן! חאָטש מיר
אַלע זענען ניט זשעדנע געוועזן קיין צרות.
איטליכער מיט זיין פּעקעל... נאָר לאָ־
מיר נישט רעדען פון דעם, וואָס נעוועזן.
לאָמיר בעסער שמועסען פון אצינד. אויף
די היגע "פּייפּערס" האָב זיך אויסגע־
לייענט, אז אייער טרופּפּע געפינט זיך
איצט אין לאָנדאָן און אז איהר האָט דעם
גרעסטען "סוקסעס". איהר קאָנט זיך
שוין פאָרשטעלען, וואָס פאַר א פריידע
דאָס האָט מיר געמאַכט, אז איך האָב
מיך באַלד אוועקגעזעצט אייך שרייבען
א "לעטטער" און שיקען אייך א וואַרע־
מען־וואַרעמען גרוס פון דעם ווייטען
לאַנד, וואו איך געפין מיך אצינד און
מאַך א לעבען. איך האָב קיין חרטה ניט,
וואָס איך האָב פערלאָזט האָלצמאַנ'ען
מיט דער קאָמפּאַניע, און צו גאָט א האָפ־
נונג, אז איך וועל ווייטער אויך קיין
חרטה ניט האָבען. אַמעריקא איז דאָס
אמת'ע לאַנד פון יודיש טהעאַטער. איך
מיין, אז ווען איהר קומט צופאָהרען
אהער, ווייסט מען ניט, וואו מע זאָל אייך
אוועקזעצען. אמת, ניט יעדען אַקטיאָר
נעמט מען דאָ נערן אויף. דאָ, אין דער
געבענשטער מדינה פון קאָלומבוס'ען, איז
אויף יעדער מלאכה פאַרהאַן א "יוניע".
אויך אַקטיאָרען האָבען זיך זייער "יוניע"
וואָס לאָזט ניט צו קיין פרעמדע אויף
דער ביהנע, סיידען עס קומט א בעריהמ־
טער "סטאַר". צום ביישפּיעל, ווען איהר
קומט אהער, איז גאָר קיין רעדע פון קיין
"יוניע". איך האָב א בעוויז. איך האָב
נעפּרובט א רעד טהון מיט די היגע
טהעאַטער־מענעדזשערס, ווי וואָלט זיין,
ווען, למשל, אזא "סטאַר", ווי ראַפּאַלעס־
קא, זאָל קומען אהער אויף גאַסטראָלען?
האָבען זיי מיך אויסגעלאַכט. "הלואי, זאָ־
גען זיי, וואָלט ער נור אזוי געקומען, ווי
מע וואָלט איהם דאָ פערצוקערט!"
איך געב אייך איבער זייערע אייגענע
ווערטער און געפין, אז ניט לאָנדאָן איז
פאַר אייך דער געווינשטער פּלאַץ. אייער
אָרט איז דאָ, אין דעם גאָלדענעם לאַנד,
וואו איהר וועט זיין ניט נור א גאַסט
אויף א ווײלע, נאָר איינער פון די גרעס־
טע "סטאַרס" אויף תמיד און אויף
אייביג, מיט טויזענדער־טויזענדער פער־
עהרער, צווישען וועלכע די ערשטע בין
איך —

אייער איבערגעבענסטע פריינדין
בריינע טשערניאַק".

"יאָ. גוט, איך האָב מיך דערמאַנט:
א סברה, אז די טעג קומט אהער צופאָה־
רען פון פּאַריז מיין אַמאָליגע פריינדין
ראָזע ספּיוואַק — איהר האָט זי נאָך ניט
פערגעסען?... אויף די היגע "פּייפּערס"
וואו עס ווערד געבראַכט איהר
"פּיקטשע", הייסט זי שוין מעהר ניט
ראָזע ספּיוואַק, נאָר "מיסס ראָזאַליע
ספּיוואַק" און איז נאָך שענער, ווי א גע־
ווען. איך שיק אייך דאָ אײן אויסשניט
פון'ם "פּייפּער" מיט דער "פּיקטשע" פון
ראָזע ספּיוואַק, אָדער, ווי מע רופט זי
שוין היינט: "מיסס ראָזאַליע ספּי־
וואַק". זעלבסטפערשטענדליך, אז מיין
בריעף צו אייך דאַרף זיין א הייליגער
סוד. קיין פויגעל טאָר ניט וויסען. נור
איך און איהר און גאָט. אויב איהר וועט

מיר ענטפערען אויף מיין בריעף, שיק איך אייך מיין אדרעס.

בריינע טשערניאק".

קאַפּיטעל 120.

וואָס איז מיט'ן „יאַט" ?

ברײנדעלע קאָזאק האָט גוט געציעלט און ניט שלעכט געטראָפען. דערצו האָט איהר נאָך צוגעשפּיעלט א ביסעל די הצלחה. מיט איהרע בריוועלעך צו הענריעטא שוואַלב און צו ראַפּאַלעסקאַ'ן האָט זי בעדאַרפט צוטרעפען אקוראט אין אזא צייט, ווען דאָס לאָנדאָנער פּאַוויליאָן־טהעאַטער האָט געהאַלטען ביי צושליעסען זיך און די קאָמפּאַניע "האָלצמאַן, שוואַלב עט קאָמפּ." — ביי צעפּאַלען ווערען. אויסער דעם, האָט זי מיט איהר בריעף צו ראַפּאַלעסקאַ'ן איהם ממש די אויגען געעפענט.

ערשט מיט א פּאָר טאָג פריהער, איידער ראַפּאַלעסקאַ האָט ערהאַלטען דעם דאָזיגען בריעף, האָט ער, שפּאַציערענדיג מיט'ן סופלער בעני גאָרגעל ("א מענש מיט בילדונג") איבער לאָנדאָן, דערזעהן אויף איינער פון די פּעשענעבעל־גאַסען פון'ם אריסטאָקראַטישען פיערטעל א גאַנץ גרויסען פּויסטער מיט גאַנץ גרויסע אותיות דעם נאָמען "ראָזאַליע ספּיוואַק", אָדער "ס..יוואַק", און צוזאַמען מיט דעם נאָמען — נאָך א נאָמען: "גרישא סטעלמאַך". און ווי ער האָט דאָס דערזעהען, אזוי איז ער שטעהן געבליעבען און א חאַפּ געגעבען זיך בייַ'ם האַרצען.

— וואָס איז, גאָט איז מיט דיר ?

— האָט איהם "דער מענש מיט בילדונג" א פרעג געגעבען. — וואָס האָסט דו דאָ אזעלכס דערזעהען ? אן אלטע אפּישע פון פּאַר חמעלניצקי'ס צייטען ?

— שטעה נור א ווײלע, לאָמיר איבערלייענען, וואָס דאָ שטעהט. — מאַכט צו איהם ראַפּאַלעסקאַ, און ביידע שטעלען זיך אָפּ און ווערען געוואָהר פון דער אפּישע, אז מיט א חדשים צוויי־דריי צוריק איז געוועזן אין איינעם פון די גרעסטע האָללען אין לאָנדאָן א קאָנצערט פון צוויי בעריהמטהייטען: מיסס ראָזאַליע ספּיוואַק און מאַסטער גרישא סטעלמאַך...

א שטורם האָט זיך אויפגעהויבען ביי אונזער יונגען העלד אין דער נשמה: סטייטש, אין דער זעלבער צייט איז ער, ראַפּאַלעסקא, שוין געוועזן אין לאָנדאָן, — ווי האָט ער דאָס געקאָנט דורכלאָזען אזא געלעגענהייט ? זיין מיט רייזלען אין איין שטאָדט און זי ניט זעהען ?! און ווער ווייסט — אפשר איז זי נאָך איצט אויך אין לאָנדאָן ?...

און ער האָט גענומען נאָכפרעגען זיך, נאָכפאָרשען, טאָמער וועט ער עפּים דערגעהן ?

דער ערשטער, ביי וועמען ער האָט נעפונען צו פרעגען, איז געוועזן זיין נייער גוטער פריינד און פיהרער איבער לאָנדאָן ניסעל שוואַלב. פערשטעהט זיך, אז ניט גלאַט אָט אזוי איז ער צוגעקומען צו איהם מיט אזא זאַך. ראַפּאַלעסקא האָט איהם א חאַפּ נעגעבען גאָר פון איין אנדער זייט: ער זאָל איהם אויסרעכענען ביי די נעמען, וועלכע בעריהמטע שפּילערס, זינגערס און זינגערינס ער האָט געהערט אויף זיין לעבען ?

ניסעל שוואַלב, ווי איין אמת'ער טהעאַטראַל, האָט זיך נישט געלאָזט לאַנג בעטען און באַלד גענומען אויסרעכענען אויף די פינגער א צעטעל פון נעמען, אָבער אזא מאַססע נעמען, אז ס'איז נור געוועזן צו שטוינען.

אמת, צווישען די דאָזיגע נעמען זענען געוועזן א סך "פון דער הגדה", דאָס הייסט, אזעלכע, וואָס זענען געבוירען געוואָרען ביי ניסעל שוואַלב אָט דאָ ערשט, טאַקי אין דער דאָזיגער מינוט, עס האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז מיט א סך בעריהמטהייטען איז ניסעל שוואַלב

געווען בעקאנט, גאָהינט בעקאנט, טאקי אויסגעבונדרען. למשל, פאטטי...

— פאטטי׳ן לאָז צו־רוח! — שלאָגט איהם איבער ראפאלעסקא. — דו זאָג מיר בעסער, צי האָסט דו געהערט א מאָל א נאָמען ספיוואק?

— וואָסער ספיוואק? ס׳איז דאָ צוויי ספיוואקס.

צוויי ספיוואקס? אויף אזא שלאק האָט זיך ראפאלעסקא ניט געריכט. און ער רופט זיך אָן צו זיין פריינד:

—איהר נאָמען איז ראָזע, אָדער ראָזאליע ספיוואק.

— חא־חא־חא! — האָט זיך ניסעל שוואלב צעלאכט מיט זיין בריטען געלעכטער, וואָס האָט נעקאָנט בעדייטען, אז אָדער ער קען זיך מיט דער ראָזע ספיוואק, ווי אנדערע צוויי, אָדער ס׳איז נישטאָ ווענען צו קענען.

נאָך דעם דאָזיגען געלעכטער איז אוועק ביי איהם א לאנגע געשיכטע ווידער אמאָל וועגען פאטטי׳ן: וויא אזוי ער האָט זיך מיט איהר בעקאנט, און וויא אזוי ס׳איז שיער ניט ארויסגעשפרונגען ביי איהם א סקאנדאל מיט פאטטי׳ס איין איניקעל...

— מיט פאטטי׳ס אנ׳איניקעל?

— אָהאָ! יענע האָט שוין אור־איניקלעך און אור־אור־איניקלעך. !...

יענעם טאָג האָט ראפאלעסקאָ נישט גערוהט. א מינוט האָט ער נישט געקאָנט איינזיצען אין שטוב. עס האָט איהם נור געריסען אין דרויסען ארוים. ער האָט כמעט נישט געהערט, וואָס מע רעדט צו איהם.

— וואָס איז מיט׳ן "יאט"? — האָט האָלצמאַן זיך אָנגעפרעגט ביי זיין שותף איזאק שוואלב.

— ס׳איז דאָך דיין "יאט", וואָס פרעגסט דוא מיך?

האָלצמאַן האָט איהם אָפּגעלאָזט און איז אוועקגעגאנגען צו דער מאמע.

— וואָס איז מיט׳ן "יאט"?

שרה־ברכה האָט זיך געקלויבען אין קיך אריין צושטעלען אָנבייסען, האָט זיא איהם אָפּגעהאקט:

— לאָז מיך צורוה מיט׳ן "יאט". איך בעדארף געהן אין "קיטשען" אָפּפּליקען צוויי "טשיקענס" און צושטעלען "דינער" און ער "באדערט" מיך מיט׳ן "יאט"!

(נאָטא בענע: דיא אלטע שרה־ברכה, וויא זיא האָט ניט פיינד געהאט דאָס וויסטע פינסטערע לאָנדאָן, האָט זיא דאָך גענאשט א ביסעל ענגליש.)

האָלצמאַן האָט א שפּיי געגעבען: "דו רעדסט שוין אויך אויף איינגעלש לשון?"

—און האָט אָנגעכאפּט דיא שוועסטער:

— וואָס איז מיט׳ן "יאט"?—האָט ער א פרעג גענעבען ביי דער שוועסטער.

זלאטקע איז געוואָרען אזוי טוידט, אז האָלצמאַן האָט שוין פערגעסען אינ׳ם "יאט" און זיך דערשראָקען פאר דער שוועסטער. "וואָס איז זיא עפּעס אזוי בלייך געוואָרען?"... ער האָט צוגעשלאָסען דיא טיהר, אָנגענומען דיא שוועסטער פאר א האנד, אריינגעקוקט איהר טיעף אין דיא אויגען אריין:

— זלאטקע, וואָס איז מיט דיר?

— גאָר נישט — האָט איהם דיא ארעמע זלאטקע געענטפערט, צוגעפאלען מיט׳ן פנים צום טיש און צעוויינט זיך, וויא א קליין קינד, מיט שטילע, גאָר וואַרעמע־וואַרעמע טרעהרען.

קאפּיטעל 121.

דיא נייע קאָמפּאַני

דער פאָרשטעהער פון דער פירמא "העטשקינס בראָס, לימיטעד אין לאָנדאָן, וואָס איז איינגעגאנגען אויף׳ן אנגענט ניסעל שוואלב׳ס קאָמבינאציע מיט׳ן יודישען פּאַוויליאָן־טהעאטער, האָט געהאלטען וואָרט, ווי איין עכטער ענגלענדער. ער האָט אונטערגעפיהרט די לעצטע שורה, אויסגערעכענט, וויפיעל פונט־שטערלינג ער האָט דערלעגט צו די

"ביזנעס" און מכבד געווען דעם אגענט מיט א קאַלטען און א שלעפעריגען "אָלל־רייט". ער האָט אפילו נישט בעעהרט איהם, ווי אַלע מאָל, מיט צוויי קאַלטע פינגער, נאָר אויסגעדרעהט זיך צו איהם מחילה מיט'ן הינטען, אריינגעחאפּט זיך אין זיין אויטאָמאָביל — און אוועק.

עס קאָן זיין, אז אין איין אנדער צייט וואָלט אפשר ניסעל שוואַלב געהאט דערפון יסורים און גענומען זיך צום הארצען. איצטיגס מאָל אבער האָט ער דעם אפילו קיין איבעריגע מינוט ניט אוועקגעשענקט. ער איז צופיעל געווען בעשעפטיגט מיט זיין נייער קאָמבינאציע, ער זאָל זיך נעמען צום הארצען, וואָס א קאַלטער ענגלענדער האָט זיך פערעקשנ'ט, פערזייעט אויף יודיש טהעאַטער עטליכע הונדערט פונט־שטערלינג, און ווייטער נישט א טריט! ניין, א גוי איז ניט קיין יוד. א יוד, אז ער וואָלט אריינקריכען, וואָלט ער שוין געקראָכען ווייטער: "ממה־נפשך — אָדער טוידט, אָדער רויט"... ווער האָט דאָס אויסגעטראכט, אז איין ענגלענדער פערשטעהט א געשעפט? ער הויבט נישט אָן צו פערשטעהן. איהר מיינט אפשר, אז ניסעל שוואַלב האָט דאָס איהם ניט געזאגט אין די אויגען? געזאגט, ווי איהר זעהט איהם א שווימענדיגען! "מיסטער העטשקינס! — האָט ער איהם געזאגט. — איך זאָל האָבען די ברכות, וואָס ביי מיר אין מיין לינקען שטיוועל געפינט זיך מעהר שכל, ווי ביי אייך אונטער'ן קאַפּעליוש"... מיט די ווערטער, חא־חא, ער זאָל אזוי האָבען אַלעמענעם גוטס...

אזוי האָט זיך ניסעל שוואַלב בעריהמט פאַר זיינע פריינד און גענומען פּלאָנעווען זיין נייע קאָמבינאציע, וואס ער האָט צונעטראכט, און פאַנטאזירען אין דער הויך, ווי אזוי ער קומט צורפאָהרען קיין אמעריקא מיט א קאָמפּאַניע, וואָס בעשטעהט פון כל מאמינים שהוא: די בעסטע ארטיסטען (דאָס מיינט ער ראַפּאַלעסקאַ'ן), די בעסטע זינגערינס (דאָס מיינט ער זיין שוועסטער, די פּרימאַדאָנא), די בעסטע מוזיקער (דאָס מיינט ער דעם לאָמזשער חזן מיט'ן געזינדעל). און וואו איז ער טאַקי ניסעל שוואַלב אליין? איהר מיינט אפשר, אז ער האָט שוין גאָר קיין שייכות צו יודיש טהעאַטער? חא־חא, נאָך א מין שייכות! א סברה, אז ניסעל שוואַלב איז אמאָל, ניט היינט געדאכט, געווען טאַקי אין לאָנדאָנער פּאַוויליאָן־טהעאַטער איין "אָשער". און ניסעל שוואַלב גיט צו פערשטעהן, וואָס הייסט איין "אָשער":

— ביי אייך הייסט דאָס א "בילעטער" ביי אונז הייסט עס איין "אָשער". זיין ארבייט, פערשטעהט איהר מיך, איז מעהר אויסוועניג, ווי אינעווייניג. מע קאָן זיך אָבער אָהן איהם נישט בעגעהן. דער "בילעטער", אָדער דער "אָשער", געפינט זיך ביי'ם סאמע אריינגאנג פון טהעאַטער, נעמט אָפּ די בילעטען, ווייזט אָן אויף די זיצפּלעצער, גיט אכטונג אויף די אָרדנונג—מיט איינעם וואָרט, אויף'ן "אָשער" שטעהט, אייגענטליך, דאָס גאַנצע טהעאַטער, אזוי ווי, למשל, אויף'ן פּאָליסמאַן שטעהט גאַנץ לאָנדאָן. פּרובט, נעמט צו פון לאָנדאָן דעם פּאָליסמאַן— איז א גוטען טאָג מיט דער קאַפּאָטע...

אזוי זאָגט ניסעל שוואַלב אליין מיט א משל און האַקט ווייטער:

— און איך בין, דאַרפט איהר וויסען, געווען איין "אָשער" — צווישען "אָשערס" איין "אָשער", איין מענש אליין אויף'ן גאנצען פּאַוויליאָן־טהעאַטער, ווי איהר זעהט מיך א שווימענדיגען. אהאָ! ביי מיר האָט מען זיך מיט מאַראַנצען־שאָלעכץ פון די לאָזשעס ניט געוואָרפען און זויגעדיגע עופה'לעך אין פּאַרטער האָבען ביי מיר ניט געוויינט. אבי נור עפּיס וואָס — איז אָנגענומען פאַר'ן קאָלנער, איינס, צוויי, דריי, און מאַרש אין דרויסען ארויס! איינמאָל האָט זיך געטראָפען אזא מין סקאַנדאַל...

און ניסעל שוואַלב פערקאַטשעט די אַרבעל און דערצעהלט מיט היץ, מיט פייער, ווי זיין שטייגער איז, וואָס פאַר אַ סקאַנדאַל מיט איהם האָט זיך געטראָפען. די מעשה וואָלט געוועזן זעהר אַ שענע מעשה. איז אָבער דער חסרון, וואָס דאָרט איז געווען זעהר ווייניג אמת. דאָס האָט ניסעל שוואַלב נאָר־וואָס אויסגעטראַכט פון אָנהויב ביז'ן סוף, פ ע ר פ א ס ט הייסט עס, און בעת מעשה צוגעשוואָ ען, "ער זאָל אַזוי האָבען אַלעמענס גוטס, אַניט — זאָלט איהר זיך דערוועגען מיט'ן דאָזיגען טיש!"...

באַלד נאָך'ן "סקאַנדאַל" געהט ניסעל שוואַלב אַריבער ווייטער צו זיינע גאָלדענע פּלאַנען אין'ם גאָלדענעם לאַנד און מאָהלט די גליקען אין אַמעריקא מיט די סאַמע ליכטיגסטע פאַרבען. זייער לעבען דאָרטען שטעלט זיך איהם פאָר, ווי אַ מין גן־עדן. אַ קליינינקייט, אַ קאָמפּאַניע פון כל מאַמינים שהוא! (ער רעכענט אויס אויף די פינגער נאָך אַ מאָל דאָס גאַנצע צעטעל).

— וואָס איז ווערטה אַ טהעאַטער, זאָגט שוין איהר אַליין, וואָס פערמאָגט אַן'אייגענעם אָרקעסטער, אייגענע אַרטיסטען, אייגענע מוזיקער, אייגענע "אַשערס" — אַלסדינג, אַלסדינג אייגענס! וויפיעל מע פערדיענט, טהיילט מען זיך גלייך אויף גלייך. נישטאָ אייגעם מע ,ר, דעם אַנדערען ווייניגער — אַ מין קאָמונע. וואָס? ניט אַזוי?

מחמת דער דאָזיגער שמועס איז פאָרגעקומען אונטען, אין קעלער, ביי דער מוזיקאַלישער משפחה, האָט זיך דער ערשטער אַרויסגעשטעלט דער לאָמזשער חזן, אַז ער איז גרייט אונטער'חתמ'ענען די רגע מיט ביידע הענד אַ קאָנטראַקט אויף וויפיעל יאָהר מע וויל, אפילו אויף אייביג. "אין קאָנטראַקט — האָט ער געזאָגט — מעג שטעהן בפירוש געשריבען, אַז זיינע קינדער זענען מחויב צו שפּיעלען ווען מע וויל און וואו מע וויל און וויפיעל מע וויל, און מיט די פערדיענסטען, וויפיעל ס'וועט זיין, זאָל מען זיך טהיילען חלק כחלק"...

דאָ איז אָבער אַרויסגעטראָטען איזאַק שוואַלב מיט אַ פּראָטעסט. ער האָט גע'טענה'ט, — און דאָס רויטע פּנים האָט איהם בעת מעשה שטאַרק געשוויצט — אַז דער פּלאַן איז נישט אינגאַנצען ריכטיג. ווי קאָן מען פערגלייכען, למשל, ראַפאַלעסקאַ'ן, אָדער די שוועסטער די פרימאַדאָנאַ, צו אַבי וועמען?... עס דאַרף דאָך זיין אויף אַלסדינג אַ מאָס און אַ גרענעץ...

איז אַרויסגעשפּרונגען דער ברודער ניסעל און האָט אַוועקגעגעבען דעם ברודער איזאַק אַ רעכטע פּאַרציע:

— דו ביזט אַנ'אומגליקליכער שקלאַף! אַ קנעכט ביזט דו! דו ביזט, ווי איך זעה, אינגאַנצען פערשקלאַפּט געוואָרען פון די שענע אַנטרעפּרעניאָרען. דו ביזט געוואָהנט געוואָרען, פערשטעהסט דו מיך, צו עקספּלאָאַטאַטאָרעס, ווי געצעל בן געצעל, בערנהאַרד האָלצמאַן און נאָך אַזעלכע. איך בין אָבער ניט געצעל בן געצעל און ניט בערנהאַרד האָלצמאַן, וואָס זאָל פאָהרען רייטענדיג אויף יענעמס פּלייצעס. איך האָב אין זיך קודם־כל יושר, גערעכטליכקייט און מענשליכקייט. ביי מיר איז רעכט, ווי איהר זעהט מיך אַ שווימענדיגען, איך זאָל אַוועקאַרבייטען אין אַמעריקא אַ יאָהר און צוויי יאָהר און דריי און פיער און פינף און זעכס גאָר אינגאַנצען פון יענעמס וועגען. איך זאָל אַזוי האָבען אַלעמענס גוטס"...

זעלבסטפערשטענדליך, אַז אויסגעפיהרט האָט ניסעל שוואַלב. די אידעע פון קאָמונע איז אָנגענומען געוואָרען מיט אַ גרויסער מעהרהייט, און אָט אַזוי האָט זיך געגרינדעט אַ נייע קאָמפּאַניפון קונסט, מוזיק און טהעאַטער.

קאַפּיטעל 122.

דער קאַפּיטאַליסט

איצט איז געבליעבען נור איין זאַך: וואו נעמט מען געלד אויף אריבערצוּ־פּעקלען די נייע קאָמפּאַניע קיין אַמעריקא? די דאָזיגע פראגע איז אבער אויפגעלעזט געוואָרען א סך לייכטער און א סך גיכער, ווי מע קאָן זיך פאָרשטעלען.

דער לעזער, וואָס איז שוין א ביסעל בעקאַנט מיט אונזער זשעניאַלען קאָמבינאַטאָר ניסעל שוואַלב, ווייסט, אַז אין געלד איז ביי איהם קיינמאָל קיין מניעה. דער עיקר, אבי א רעכטע קאָמבינאַציע — "געלד, זאָגט ער, איז די לעצטע דאגה. ער איז קיין מאָל, זאָגט ער, ניט נעגאַנגען זוכען געלד. געלד זאָגט ער, זוכט איהם". אויך איצטיגס מאָל איז איהם געלד אקעגען געקומען אויף א גאַנץ וואונדערליכען אופן.

דאָס איז געווען אין "קאַפע נאַציאָנאַל" ביי אונזער אַלטען בעקאַנטען מיסטער קלאַמער.

מיסטער קלאַמער איז, ווי בעוואוסט, איטליכען בעזונדער א גוטער פריינד און גלאַט א מענשענפריינד, ווי ער אליין זאָגט אויף זיך. נאָר מיט ניסעל שוואַלב איז ביי זיי א לאַנגאָנענדיגע גוטפריינד־שאַפט. מע קאָן זאָגען, איין אַלטע ליעבע. ביי ניסעל שוואַלב איז פאַר מיסטער קלאַמער נישטאָ קיין סוד. אַלע זיינע קאָמבינאַציעס פערטרויעט שוואַלב פריהער פון אַלעמען זיין פריינד קלאַמער, און נאָכדעם שוין דער גאַנצער וועלט.

ביי א גלאָז ביער האָט איהם ניסעל שוואַלב איבערגעגעבען זיין גלענצענדען פּלאַן וועגען דער נייער קאָמפּאַניע פון כל מאמינים שהוא, וואָס איז גרייט אַפּצופאָהרען קיין אַמעריקא אפילו מאָר־גענדיגען טאָג, בלתי איין זאַך האַלט איהם נאָך אָפּ — ער האָט נאָך נישט אויף שיפּס־קאַרטען, אויף רייזע־קאָס־טען און אויף אַנדערע הוצאות. א קליי־ניגקייט — קיין עין־הרע א חיבשע חאַליאַסטרע!

די גאַנצע צייט, וואָס שוואַלב האָט גערעדט, איז מיסטער קלאַמער געזעסען מיט צוגעמאַכטע אויגען און געגלעט זיך זיין באָרד, וואָס מאַכט איהם אַזוי ענה־ליך מיט'ן דאָקטאָר טהעאָדאָר הערצל. דערנאָך, אַז יענער האָט געענדיגט האָט זיך מיסטער קלאַמער אָנגערופען צו איהם גאַנץ געלאַסען:

— אָלל־רייט. זאָגט זשע מיר, מיסטער שוואַלב, האָט איהר עפּעס נאָך וואָס צו זאָגען, צי ס'איז שוין אַלעס? אויב דאָס איז אַלעס, וויל איך אייך שטעלען נור איין פראגע: ווען איך געב אייך, למשל, א קאַפּיטאַליסט, וועט איהר איינגעהען דערויף, איהר זאָלט זיך טהיילען מיט איהם אויף דער העלפט מיט אַלע פער־דיענסטען?

בטבע איז ניסעל שוואַלב אַזא מענש, וואָס האָט פיינד א סך צו טראַכטען. ער נעהט מיט דעם גאַנג, אַז מע האַפּט א האָז אין וואַלד, זאָל מען זיך ניט אָפּ־שטעלען קלע־ען, פון וואָסער א זייט איהם צו שיסען. פּיף־פּאַף — און א סוף. פון דעסטוועגען האָט ער, פון יוצא וועגען, זיך דיפּלאָמאַטיש א רייב געגע־בען דעם שטערן, ווי א מענש, וואָס פּי־נאַנסירט א געשעפט. נאָך א צוויי־דריי סעקונדען בעקלערען זיך האָט ער פעסט אַרויסגעזאָגט:

— מיט'ן גרעסטען פערגעניגען, מיט אַלע כבוד'ען און מיט'ן בעסטען דאַנק.

— אָלל־רייט. גיט זשע מיר אייער יד, און לאָז זיין מיט מזל און מיט ברכה. אייער קאַפּיטאַליסט — דאָס בין איך.

דערביי האָט מיסטער קלאַמער א וויין געגעבען מיט דער האַנד אויף זיך און בעעהרט זיין פריינד מיט אַזא זיס־ליעב־ליך־גרויסאַרטיג שמייכעלע און צו גלייכער צייט מיט אַזוי פיעל זעלבסטרע־ספּעקט, אַז ווען, למשל, דער לאָרד רויט־

שילד אליין זאָל זיין אויף זיין אָרט, וואָלט ער זיסער, ליעבליכער און גרויסאַרטיגער נישט געקאָנט זיין.

ניסעל שוואלב איז געבליעבען זיצען אזוי וויט איבערראשט, אז ער האָט פערגעסען אויסציהען די האנד און צושלאָגען דאָס תקיעת־כף. ער קען מיסטער קלאַמער'ען ניט דאָס ערשטע יאָהר און וויסט, אז ער איז א ציוניסט, און א טעריטאָריאליסט, און א קהלסמאן, און א קאָכלעפעל, און א גוטער ברודער, און א בעל־אכסניה, און א בעל־עצה, און וואָס איהר ווילט. נאָר אז מיסטער קלאַמער איז א קאַפּיטאליסט — דאָס איז פאַר איהם א אונערווארטעטע, כמעט אונגלויבליכע נייעס. מיסטער קלאמער, פון זיין זייט, האָט, וויזט אויס, פערשטאַנען שוואלב'ס געדאנקען האָט ער מיט'ן זעלבען גרויסאַרטיגען שמייכעלע איהם א זאָג געגעבען :

— עס זאָל אייך נישט איבערראשען, וואָס עך געה איין אויף אזא געשעפט, ווי זאָגט מען : א בלינדער אתרוג. עך בין אָבער אויך ניט אזוי גרין, ווי איהר מיינט. עך געה נישט מיט מיין גאַנצען קאַפּיטאל. עך לאָז איבער מיין געשעפט פאַר מיין מיסעס. עס האָט זיך מיר שוין לאַנג צוגעגעסען פערקויפען לאָקשען. איטליכער בעדארף וויסען זיין פּלאַץ, צו וואָס ער איז פעהיג, ווי זאָגט דער איינגעלשמען : "עוורי וואָן אין איטס פּליים"... מיסטער שוואלב, גיט נור אהער אייער יד, כל־זמן עך האָב נישט קיין חרטה. ביי מיר איז א פּרינציפּ : מאַך איך עפּיס, זאָל זיין געמאכט, אָדער ווי זאָגט דער איינגעלשמען : "איף יו וואָנט טו דו א טהינג"...

יענעם אויפדערנאכט איז ביי'ם לאָמזשער חזן אין קעלער געווען אזא שמחה, אז די שכנים, וואָס זענען שוין געוואָהנט געוואָרען צו דער שטענדיגער מוזיק און צום שטענדיגען ליארעם מיט'ן געפּילדער פון דער דאָזיגער מוזיקאלישער משפחה, האָבען זיך צענויפגעלאָפען אין דרויסען און אַראָפּגעקוקט אַראָפּ אין קעלער אריין דורך די ניט־פערהאנגענע פענסטער און געזעהען ביי'ם לאָמזשער חזן א מאססע געסט זיצען און טרינקען, און עפּיס איינער א הויכער, א גראָבער, שטעהט מיט א גלאָז אין דער האנד און "ספּיטשט". נאָכדעם האָט זיך דאָס געזינדעל גענומען א נעם צו די כלים, און דער הויכער דער גראָבער האָט אַראָפּגעוואָרפען דעם "דזשעקעט" און האָט זיך געלאָזט א טענצעל מיט אזא היץ און מיט אזא פייער, ווי עס קאָן טאַנצען נור א גליקליכער פאָטער ביי זיין יונגסטער טאָכטער די מיזיניקע אויף דער חתונה.

קאַפּיטעל 123.

דער הונד איז ווערטה דעם שטעקען

די ידיעה, אז דאָס פּאַוויליאָן־טהעאַטער ווערד געשלאָסען, האָט געטראָפען אונזער האָלצמאַנ'ען, ווי מיט א פּיסטויל אין הארצען און ער איז אָנגעפאַלען אויף זיין שותף, איזאַק שוואלב, למאי ער האָט איהם אריינגעפיהרט אין א בלאָטע, געלאָזט שטעהן, ניט אהין, ניט אהער. ער האָט אריינגעזעצט אין איהם אזוי פיעל קללות, וויפיעל עס האָט נור געקאָנט אין איהם אריין.

איזאַק שוואלב האָט אָבער א גוטע טבע, א גאָלדענעם כאַראַקטער : אז מע זידעלט איהם, שווייגט ער. איהר מעגט איהם זאָגען, וואס אין דער קאָרט, וועט ער אייך נים איבערקעהרען די צונג. ער קוקט אייך, ווי א זינדיגער מענש, אין די אויגען אריין און שוויצט. איצטיגעס מאָל אָבער האָט ער שוין נים געקאָנט אָפּשווייגען. מע האָט איהם אָנגעריהרט דעם האָנאָר פון זיין ברודער ניסעל : האָלצמאַן האָט איהם אָנגערופען מיט א מיאוסען נאָמען — און פאַר'ן ברודער ניסעל וועט ער אייך געהן ביז'ן בלוט.

א צעקאָכטער פון די ניט־געראָטענע געשעפטען אין לאָנדאָן, א צערייצטער פון דער טומעלדיגער חמארנער שטאָדט מיט איהרע טומאַנען און "פאָגעס", מיט איהרע גרויע פינסטערע קאַלטע מויערען, מיט איהרע גרויע קאַלטע מענשען און, איבערהויפּט, א צעבייזערטער פון'ם אַלטען הוסט, וואָס האָט איהם דאָ, אין לאָנדאָן, דערגאַנגען מעהר ווי אומעדום, האָט אונזער אָרעמער דירעקטאָר ניט אויפגעהערט צו זעגען און צו פיילען זיין שותף. ער האָט זיך געקיהלט דאָס האַרץ האָטש מיט קללות:

— איינגעזונקען וואָלט געמעגט ווערען אָט דאָס לאָנדאָן מיט אייך אינאיינעם, איידער איך בין אהער געקומען! בעסער וואָלט איך צעבראָכען א פוס, אָדער דו ביידע פיס מיט'ן האלז און נאַקען! קאַרג געווען איין שותף, בעדאַרף איך נאָך האָבען אויף זיך צוויי.

— וואָס וואַרפסט דו מיר אוים אַלע מאָל צוויי שותפים? — פרעגט איהם שוואַלב.

— וואָס רענן? ווייבאַלד אַז דאָס טהעאַטער איז אוים טהעאַטער, איז אונזער שותפות אוים שותפות. וואָס דאַרף איך אויף זיך אַזעלכע צוויי עסערס, ווי דו מיט דיין אָחי?

— מאַקי באמת? איז אינו מיט דיאַ קנישעס. — זאָגט שוואַלב און שטעהט אויף. — מיר פאָהרען במילא אוועק קיין אמעריקא.

— קיין אמעריקא פאָהרסט דו? — האָלצמאַן טהוט איהם א קוק אריין אין די אויגען אריין. — געזונדערהייד! אפילו אין דער ערד אריין.

שוואַלב לאָזט זיך געהן און בלייבט שטעהן. ער דרעהט אוים דאָס רויטע פנים צו זיין שותף:

— די שוועסטער פאָהרט אָבער אויך מיט אונז...

האָלצמאַן טהוט א פלעסקע מיט די הענד, האַפּט זיך כלומרשט ביי דער באַק און מאַכט א קרום פנים.

— אר־ווא! אָט צערייס איך מיר דעם סטאַן און זעץ מיך אוועק אין מיטען וועהיטשעפעל וויינען אויף דיינע יאָהר און טעג.

שוין פון דער טהיר ענטפערט איהם שוואַלב:

— זאָלסטו דו מאַקי וויסען, אַז דו וועסט, אם־ירצה־שם, וויינען אויף ביידע אויגען. ווארום מיט אונז פאָהרט נאָך עמיצער...

דאָ ווערד האָלצמאַן שוין אַלערליי פאַרבען. די שפּיציגע אויגען שפּריצען מיט פייער:

— ניט דערלעבען וועט דאָס דיין ברודער, דער "שור־הבר"!... דאַכט זיך, וואָס פאַר א בעליידיגונג שטעקט אינ'ם וואָרט "שור־הבר"? רופט איהם דענן ניט האָלצמאַן אַלע טאָג מיט'ן נאָמען "וויזעלטהיער", אָדער "וואַסעראָכס"? מיט וואָס איז "וויזעלטהיער" אָדער "וואַסעראָכס" שענער פון "שור־הבר"?

— געהט זשע רעדט מיט אַזאַ נפש, ווי איזאַק שוואַלב. דערהערט דאָס וואָרט "שור־הבר", האָט זיך אין איהם אָנגעצונדען א פייער. דאָס שטענדיג־רויטע פנים איז איהם אַזש געוואָרען גרין. מלא רציחה איז ער צוגעגאַנגען צו זיין שותף גאַנץ נאָהענט און א זאָג געגעבען איהם שטיל, נאָר שאַרף:

— הער נאָר, דו, חלירע וואָס דו ביזט! לאָזט ארוים נאָך א מאָל אויף מיין ברודער דאָס דאָזיגע וואָרט, זאָג איך דיר צו, אַז דו געהסט ארוים פון מיינע הענד א מת!

— א מת?

— א טויטער! א בר־מינן!

האָלצמאַן האָט זיך, אַפּנים, ווינציגוואָס איבערגעשראָקען פאַר זיין שותף שוואַלב. ער האָט זיך צעלאַכט און פערהוסט בעת־מעשה:

— איך? איך פון דיינע הענד א

בר־מינן? חא־חא! פחע־הע־הע! בהמה!... איידער דו וועסט דיך געבען איין ריהר מיט דיין בערישען גוף, בין איך דיר מבטיח, אז איך צעפּאטש דיר דיינע רויטע פּיסקעס און מאך פון זיי א פּרעזשעניצע!

עס איז קיין ספק ניט, אז א גרויסער חלק פון דעם, וואָס דיא צוויי האָבען זיך איינס דאָס אנדערע מבטיח געווען, וואָלט געווים אויסגעפילט געוואָרען, מחמת זיי זענען, אייגענטליך, ביידע דערויף געווען רעכט בעגלויבט. איז אָבער אויסגעוואַכסען דיא אלטע שרה־ברכה מיט איהרע דארע נאָר ברייטביינעריגע פּלייצעס צווישען זיי ביידע און האָט געמאַכט א פּשרה: דעם זוהן האָט זיא צוגענומען, דעם שותּף האָט זיא ארויסגעוואָרפען און די טהיר צוגעשלאָסען.

פאר אונזער האָלצמאַנ'ען האָט זיך דעמאָלט געעפענט דער אמת'ער גיהנם. טיעף אין הארצען זענען איהם אריינגעקראָכען דעם שותּפ'ס ווערטער: "זאָלסט דו טאַקי וויסען, אז דו וועסט, אם־ירצה־שם, ווייגען אויף ביידע אויגען, ווארום מיט אונז פּאָהרט נאָך עמיצער"... ריינע ווערטער. קלאָרע דבורים. בעדארף מען נאָך האָבען א פּירוש צו זיי?

איצט איז איהם שוין קלאָר, וואָס דער "יאַט" געהט ארום, ווי אויף א פרעמדער וועלט... די ברידער שוואַלב האָבען איהם אראָפּגעפיהרט פון'ם רעכטען וועג. די שוועסטער האָט איהם דעם קאָפּ פערדרעהט. ס'איז קלאָר ווי דער טאָג. עס קאָן זיין, אז דער "יאַט" איז אפשר אליין ניט גערן. ער קאָן זיך דעריבער קיין אָרט ניט געפינען. מע זעהט דאָס דען ניט? אָ! מע זעהט דאָס זעהר גוט.

— האַצמאַך, פאַרברענט זאָלסט דו ווערען! וואו זענען געווען דיינע אויגען?

אזוי זאָגט האָלצמאַן צו זיך אליין און זשאלעוועט זיך ניט קיין קללות. קללות אליין אָבער איז נאָך ווינציג. ער זאָל קאָנען זיך אויספּאַטשען, אָדער עמיצער אנדערש זאָל איהם וועלען דורכברעכען די ביינער.

— האַצמאַך, ביזט דאָס וועֶרטה! — זאָגט ווייטער צו זיך האָלצמאַן, ארומשפּאַנענדיג איבער'ן צימער הין און צוריק, ווי א צערייצטע חיה, און פייערענדיג מיט די שפּיציגע אויגען. — א מצוה אויף דיר, האַצמאַך! דער הונט איז ווערטה דעם שטעקען!

פאר הארצוועהטיג און פאר כעס אויף זיך אליין טהוט ער א שליידער מיט'ן פוס א ביינקעל, וואָס שטעהט זיך אומשולדיג ביי דער וואַנד. אויף'ן קלאַפּ קומט צו־לויפען פון קיך די מאַמע שרה־ברכה, ניט טוידט, ניט לעבעדיג:

— וואָס איז שוין ווייטער? וואָס האָט דאָס געגעבען אזא קלאַפּ, אז איך האָב דערהערט אזש אין "קיטשען"?

שרה ברכה איז ניט אריינגעקומען אליין. אין די הענד האָט זי געהאַלטען איין עוף. שוין כמעט איין אָפּגעפּליקט עוף. דאָס עוף האָט פערוואָרפען דאָס בלייכע טוידטע קעפּעל מיט'ן איבערגעקוילעטען האַלז אהינטער און געקוקט מיט די בלייכע פערצויגענע פערגליווערטע אויגלעך, ווי עס האָט זיך אויסגעווייזען האָלצמאַנ'ען, גלייך אויף איהם. אלע אויף איהם! אלע אויף איהם!

עס נעמט איהם אָן אזא כעס, אז ער פיהלט — אָט ווערד איהם דאָס הארץ צעריסען אויף צווייען. און ער פאַלט אָן אויף דער אלטער מיט אָפענע קולעקעס און צעשרייעט זיך ניט מיט זיין קול:

— אין "קיטשען" ארייַן! אין "קיטשען"! אין "קיטשען"!

די אלטע שרה־ברכה שטעהט א ווײַלע, טהוט א שפּיי אויס און לאָזט זיך מיט'ן כמעט אָפּגעפּליקטען עוף צוריק אין קיך אריין.

— א מצוה אויף דיר! — זאָגט נאָך

א מאָל צו זיך חאָלצמאַן. — דער הונט
איז ווערטה דעם שטעקען.

קאַפּיטעל 124.

אַ נאָהענטע קאַטאַסטראָפּע

אז עס רוקט זיך אָן אויף איהם א
חמארע אין דער דאָזיגער פערשאָלטענער
שטאָדט פון אייביגע טומאַנען און "פּאָ־
געם" — דאָס האָט האָלצמאַן שוין לאַנג
פאָראויסגעפיהלט, נאָך באלד ווי ער איז
אהער אָנגעקומען. ער האָט נור נישט גע־
וואוסט, פון וואָסער א זייט די קאטאס־
טראָפּע וועט קומען. איהם איז באלד
ניט געפעלען די צו־נאָהינטע מחותנ'ע־
שאַפט פון אָט דעם "שור־הבר" (ניסעל
שוואלב) צום "יאַט" (ראפאלעסקא). וואָס
האָט ער אָבער געקאָנט מאכען ? צו
אויסגעוואכסען און צו ערנסט איז גע־
וואָרען דער "יאַט" — ס'איז איהם גאָר
ניט צו דערקענען. ווער וואָלט דאָס זיך
ריכטען, אשטייגער, אז אָט דאָס נאאי־
ווע שעפעלע, וואָס, דאכט זיך, ערשט
ניט לאַנג האָט עס קיין צוויי נישט גע־
קאָנט צעהלען, נישט געוואוסט קיין
צורת־מטבע, ווי מע זאָגט, וועט ווערע;
מיט א מאָל א גאנצער יש מיט איין אמ־
ביציע, מיט איין ערנסטער שטעלונג, מיט
איין אייגענעם גאַנג און מיט נייע השגות
און שטרעבונגען צו בילדונג, צו קענטע־
ניש, צו לערנען שפּראך און נאָך אזעלכע
זאכען ?...

און ווער איז שולדיג, אז ניט ער אליין,
טאקי האָלצמאַן ? דער רוח האָט איהם
געטראָגען, ער זאָל אריבערשלעפּען צו
זיך דעמאָלט, אין לעמבעריג, ביי'ם די־
רעקטאָר געצעל בן געצעל, אינאיינעם
מיט דער פּרימאַדאָנא, אויך די צוויי
שלים־מזל'ען : ברײנדעלע קאָזאק און
דעם סופלער, בעני גאָרגעל, אָדער ווי מע
רופט איהם אונטער די אקטיאָרען : "א
מענש מיט בילדונג". מילא, בריינדעלע
קאָזאק, וויבאלד האָלצמאַן האָט נור אָנ־
געשמעקט, אז זי איז עפּיס קוצעניו־
מוצעניו מיט'ן "יאַט", האָט מיט איהם
עפּיס געשעפטען מיט סודות, אזוי האָט
ער איהר געגעבען דעם וועג און פּטור גע־
וואָרען פון א שלים־מזל.

ניט אזוי איז דאָס אָבער געווען מיט'ן
צווייטען שלים־מזל, מיט'ן סופלער. "דער
מענש מיט בילדונג", וואָס איז געווען
האָלצמאַנ'ס איינציגער בעל־סוד, האָט
איהם אָנגעמאכט נאָך א גרעסערן חורבן
ווי ער האָט זיך געקאָנט פאָרשטעלען.
"דער מענש מיט בילדונג" האָט איבער־
געגעבען דעם "יאַט" אינגאנצען זיין
בילדונג, אינגאנצען, וואָס ער האָט פער־
מאָגט — און דאס האָט איהם געקוילעט,
געקוילעט אָהן א מעסער. וואס פאר א
פנים האָט ער, האָלצמאַן, דער דירעק־
טאָר, אצינד ביי זיין "יאַט" אין די אויג־
גען, אז יענער קאָן שוין גאָר שפּראך,
לייענט שוין ביכער, דעקלאמירט שעקס־
פּיר'ען אויף אויסווענינ גאנצע שטיקער
און חלומ'ט שוין גאָר פון א פריַיער
וועלט, זאָגט ער, מיט נייע הימלען ?
נעה טרעף, וואָס פאר א וועלט ? וואס
פאר א הימלען ? עפּיס רעדט ער מיט
איהם טערקיש לשון !... פון "זעלבסט־
שטענדיגקייט" שמועסט ער מיט איהם,
און פון א נייעם רעפאָרמירטען טהעאטער
מיט א נייעם רעפּערטואר, נייע פּיעסען,
אלטדינג ניי און ניי און ניי ! נו, און
מיט'ן אלטען וואָס זאָל מען טהון ?
ארויסווארפען פאר די הינד ? און ווער
וועט דאָס שאפען אָט דאָס נייע ?...
מאָדנע דבורים ! און דאָס האָט ער אלץ
גענאשט ביי אָט דעם "מענשען מיט ביל־
דונג" — א חלירע זאָל אויף איהם קומען
היינטיגען טאָג, רבונו של עולם, מיט'ן
שור־הבר אינאיינעם !

אזוי לאָזט אוים האָלצמאַן מיט א
ברכה און פערטראכט זיך א ווײלע, און
זיינע טרויעריגע גרוי־טונקעלע מחשבות
חאַפּען איהם אויף און טראָגען איהם ארי־
בער פון'ם "יאַט" אויף דער שוועסטער,
אויף זלאטקען...

די שוועסטער ! די שוועסטער ! פון איהר האָט האָלצמאַן צרות אויף'ן פוד. זלאטקע נעבאך, זעהט ער, צאנקט שטי־לערהייד, געהט אוים, ווי א ליכט, — און ווער איז שולדיג, אז ניט ער, טאקי ווידער ער אליין ? ווער האָט זי אויסגע־שריבען אהער מיט דער אלטער מאמע, אז ניט ער ? ווער האָט זי אפּגעריסען פון איהר היים, פון איהר ארבייט, גע־מאכט זי פאר איין אקטריסע, זי זאָל זיין נע־ונד, און געגעבען איהר האפנונגען, פאלשע, פאלשע האפנונגען ?... אומ־זיסט געוועזען זיין מיה, ארויסגעוואָרפען די גאנצע ארבייט — געזעהען, אז זיי זא־לען זיין נאָהינט... זי און דער "יאט"... געמיינט, אז ס'איז א שידוך, צום סוף... וואָס וועט זיין מיט זיין שוועסטערעל, טאָמער טאקי הויבט זיך אויף דער "יאט" אין א שענעם פריהמאָרגען און פאָהרט אוועק, ווי שוואלב זאָגט, קיין אמע־ריקא ?...

האָלצמאַן פייניגט זיך, טראכט איבער דאָס ערגסטע, וואָס עס קאָן נור זיין... באלד אָבער פערחאפּט ער זיך : "עט ! נאררישקייטען ווי איז דאָס מעגליך ?... ווי קאָן עס זיין, אז ראפאלעסקא זאָל זיי אוועקוואָרפען און פאָהרען אליין אָהן איהם אזש קיין אמעריקא ? נארריש־קייטען ! נאררישקייטען ! צו א גוט הארץ, צו א ווייכער כאראקטער און צו איין עהרליכע נשמה, ער זאָל אזעלכס טהון... אז פאָהרען, וועלען זיי שוין פאָהרען אלע אינאיינעם. ווי דענן ? "..

אזוי טרייסט זיך האָלצמאַן, און באלד ווערען זיינע מחשבות צוריק פערוואָל־קענט : "דער הוסט, א חלירע זאָל אויף איהם קומען מיט'ן שור־הבר אינאיי־נעם!"...

יא. האָלצמאַנ'ס קראנקהייט האָט זיך דאָ, אין דעם וויסטען לאָנדאָן, די לעצטע צייט אזוי פערשטארקט, אז גאָט ווייסט, ווען ער וועט קאָנען פאָהרען אזא ווייטע נסיעה. די דאָקטוירים הייסען איהם נאָר פאָהרען צוריק אויב ס'איז מעגליך, אין דער שווייץ, זאָגען זיי, אין איטאליע... ריינע לופט, זאָגען זיי, א ווארעמע זונן — חא־חא־חא, אָט נאראָנים ! שוטים ! אידיאָטען ! אמת'ע אידיאָטען !... צו וואָס נוצט האָלצמאַנ'ען ריינע לופט און א ווארעמע זונן, איך בעט אייך זעהר, אָהן א טהעאטער און אָהן א ביהנע, חא־חא־חא ?...

פאר גרויס צרות, אפּנים, צעלאכט זיך עס האָלצמאַן אזוי געשמאַק און פערהוסט זיך דערביי אזוי שטארק, אז די אלטע שרה־ברכה קומט ווידער א מאָל צו־לויפען מיט פערקאטשעטע ארבעל פון קיך. איצטיגס מאָל — שוין אָהן איין עוף, נאָר מיט א גרויסען פּאָלאָמניק אין דיא הענד : "שוין ווידער א מאָל דער גוטער הוסט ?"...

פון שרה־ברכה'ן שמעקט ציבעלע מיט פעפער, און דאָס שטיקט האָלצמאַנ'ען נאָך מעהר אויף צו הוסטען. נאָר ער שטאַרקט זיך מיט אלע כחות. ער האלט איין אין זיך דעם הוסט און צעבייזערט זיך אויף דער מאמע, הייסט איהר געהן אין קיך אריין, צוריק צו די ציבעלעס, מאכט זיך, ווי ער לאכט, פערקרימט מאָדנע דאָס מויל, שפּייעט אין טיכעל אריין און פערשטופּט עס ווייט אין קע־שעני — די אלטע זאָל ניט זעהען, אז ער שפּייעט מיט רויטען... בלאָטע ! ניט שרה־ברכה'ן נארט מען. א מאמע האָט איין אויג. זי זעהט גאנץ גוט איהר אומגליק... און זי פערברעכט מיט די הענד : "א וועהטיג איז איהר ! א שלאק האָט זי געטראָפען ! א מכה זאָל זיין דער מאמען ! " — און מיט גוואלד לעגט זי אריין דעם קראנקען זוהן אין בעט אריין און שיקט אוועק זלאטקען אויף גיך, זי זאָל ברענגען דעם דאָקטאָר.

א דערשראָקענע, נאָך מעהר פער־זאָרגט און געל און בלאס ווי תמיד, און, דאכט זיך, מיט פערוויינטע אונטערגע־שוואָלענע אויגען, האפּט זלאטקע אויף

זיך דאָס בורנוסעל און לאָזט זיך לויפען צום דאָקטאָר.

געהענדיג איבער די טומעלדיגע רוי־שענדע גאסען פון לאָנדאָן, טראַכט זיך זלאַטקע ביי זיך אין הארצען: דאכט זיך, אזא גיהנם. אזוי פיעל פערד, טראמ־ווייען, אויטאָמאָבילען לויפען אויף און אָפּ — עמיצער זאָל זיך אויף איהר דער־בארעמען, זי וועלען איבערפאָהרען! איבערפאָהרען אויף טוידט!...

. . . .

. . . .

אויף די האָלצמאַנ'ס האָט זיך אָנגע־רוקט א חמארע. א שווארצער א נעדיכ־טער וואָלקען הענגט אויף זייערע קעפּ. א נאָהענטע, איין אונפערמיידליכע קא־טאסטראפע.

ענדע דריטער טהייל.

פיערטער טהייל

קאפיטעל 125.

גליקליכע שיפספאסאזשירען

וויא א ריעזיגע חיה האט אויסגעזעהען פון דער ווייטען דאס גרויסע ווייסע שיף "אטלאנטיק" אויפ'ן ים. מיט א מאדנער עקשנות האט זיך דאס ראזיגע בעשעפעניש געטראגען אויפ'ן וואסער, זיך געשלאגען מיט אלע כחות, זיך געראנגעלט מיט'ן ווינד, דורכגעשניטען די בייזע וועלען פונ'ם אטלאנטישען מעער און געשוואומען אלץ ווייטער און ווייטער אויפ'ן וועג פון סוטהעמפטאן קיין ניו יארק.

די פערטומעלטע פאסאזשירען, וואס זענען די ערשטע צייט געווען העכסט ענטציקט פון דער ראזינער גרויסארטיגער נסיעה און וואס האבען פריהער זיך גאר ניט געקאנט אפרייסען פון דער שענקייט, פון דער געטליכער נאטור און גאר ניט געקאנט אפלויבען זיך פון גאט'ס וואונדער, וואס מע זעהט זיך אן אופ'ן ים, האבען ביסלעכווייז אנגעהויבען פיהלען ווי א טשאד אין קאפ און האבען אויפגעהערט צו קוקען אין דער טיעפער ברייטער הויכער אונענדליכקייט אריין, וואס בעשטעהט פון הימעל און וואסער, וואסער און הימעל — אהן איין אנהויב און אהן א סוף.

איינציגווייז האט זיך דער עולם אנגעהויבען אפטראגען יעדער צו זיך, אין זיין רוח אריין, יעדער צו זיך, אין זיין קעבין, און אוועקגעלייגט זיך מיט א שווערען, וויא מיט בליי אנגעגאסענעם מח יעדער ביי זיך, אויף זיין בעטעל, איבערגעבליבען אליין יעדער מיט זיינע איינענע אומעטיגע מחשבות און געדאנקען.

ווינציג, זעהר ווינציג זענען געווען אזעלכע, וואס האבען זיך נאך געשטארקט, ארומגעשפאציערט נאך אלץ הין־און־צוריק איבער'ן אויבערדעק, אדער צענויפגעקליבען זיך אין א געזעלשאפט, געטרונקען ביער פון גרויסע קאפעל און געריכערט גראבע ציגארען, גערעדט און געלאכט הויך אויף א קול און דערצעהלט מעשות, אנעקדאטען, נעכטיגע טעג, אויפ'ן הימעל א יאריד — גלייך וויא גאר ניט זיי מיינט מען.

צווישען די געצעהלטע גליקליכע פאסאזשירען איז געווען א פאר פון אונזערע בעקאנטע פריינד: מיסטער קלאמער פון לאנדאן מיט זיין טהעאדאר־הערצל־באורד און זיין שותף ניסעל שוואלב, דער געוועזענער אגענט, היינט בעל־הבית, מענעדזשער, אנטרעפרענער, רעזשיסער און קאססירער פון דער נייער טהעאטער־טרופפע: "קלאמער, שוואלב עט קאמפ".

יא, פריינד לעזער. אויס "האלצמאן, שוואלב עט קאמפ". מע האט ארויסגעווארפען דעם נאמען האלצמאן און אויף זיין ארט אוועקגעשטעלט דעם נאמען קלאמער, א זאך, וואס האט ניט אנגעריהרט קיינעם, אויסער האלצמאנ'ען, און עס דארף אונז נישט אנהויבען צו וואונדערען: דיא וועלט בעשטעהט פון איין ארמיע, וואס געהט אויף מלחמה. א גאנצע ארמיע וועט זיך ניט אפשטעלען צוליעב דעם, וואס טאמער פאלט א סאלדאט אין מיטען וועג. דער געפאלענער האט א ברירה: וועט איהם גאט געבען כח, וועט ער אויפשטעהן, אניט — וועט מען אויף איהם קיין כבוד ניט לעגען. מע וועט שפאנען איבער איהם מיט די שטיוועל און מיט די קאלאשען און מע וועט איהם טרעטען און צעטרעטען, אזוי אז:

קיין האָהן אפילו וועט ניט קרעהען. אמת, ס'איז געגנוג טרויעריג. נאָר ווער איז איהם שולדיג, האַלצמאַנ'ען, וואָס האָט פערלאָזט דעם הוסט אזוי ווייט, אז די דאָקטוירים לאָזען איהם איצט פון בעט ניט אַראָפּ, מעסטען איהם די טעמפּעראַטור, צעהלען איהם דעם פּולס און הייסען איהם ניט רעדען? — ניט רעדען? ! א שענע מעשה, נאָר א קורצע! אז ניט רעדען — היינט וואָס איז דער חילוק פון א מענשען ביז א בהמה? ניין, עס וועט נישט העלפען קיין חכמות. מיר וועלען מוזען זיך געזעגענען מיט אונזער האָלצמאַנ'ען אויף א צייט, איהם ווינשען א רפואה שלמה און געהן מיט אונזער נייער קאָמפּאַניע, וואָס פאָהרט מיט'ן שיף פון לאָנדאָן אהין, אין יענעם לאַנד, וואָס ציהט צו זיך די אויגען פון דער גאַנצער וועלט זינט קאָלאָמבוס האָט עס ענטדעקט ביז צו היינטיגען טאָג, שוין העכער פיערהונדערט יאָהר.

דאָס אויבענדערמאָנטע פּאָרעל, מיסטער קלאַמער און ניסעל שוואַלב, זענען זיך געזעסען, ווי די טייבעלעך, איינצווייען ביי איין טישעל, געטרונקען ביער, גערויכערט ציגאַרען און גערעדט און גערעדט און גערעדט. דאָס מויל האָט זיך זיי ניט צוגעמאַכט. פון וואָס האָט מען דאָס געשמועסט? פון גאָרניט. גאָלע גאָרניט. אפּנים, דיאביידע האָבען זיך אונטערגענומען, ווער וועמען עס וועט אַריבערעדען און ווער וועמען עס וועט איבערשטייגען אין "בלאָף".

מיסטער קלאַמער האָט דערצעהלט אַלטע מעשות פון זיין "קאָפּע־נאַציאָנאַל", פון די רוסישע שנאָרערס און פון די לאָנדאָנער "טשאַרעטיעס", וואו ער, קלאַמער, איז פון תמיד און אייביג איין עהרען־מיטגליעד, און גלאַט מעשה'לעך פון דער וועלט, אנעקדאָטען, צוגעפּעפערט מיט א משל און מיט א וויץ, "ווי זאָגט דער איינגעלשמען".

ביי ניסעל שוואַלב זענען אָבער די אַלע מעשות מיט די אנעקדאָטען גאָר קיין נייעס ניט. אדרבה. אויף יעדען אנעקדאָט, וואָס מיסטער קלאַמער דערצעהלט איהם, זאָגט שוואַלב, אז ער ווייסט דאָס שוין פון לאַנג. און ניט נור ער ווייסט עס — ער איז אליין אפילו דערביי געווען. א סימן — ס'איז דערמאָלט שיער ניט אַרויס דערפון א סקאַנדאַל. אַט וועט איהר הערען...

און ניסעל שוואַלב דערצעהלט, וואָס פאַר א סקאַנדאַל, מיט היץ, נעוועהנליך, און מיט פייער, און לאָזען לאָזט ער אויס מיט א שבועה: "ווי איהר זעהט איהם א שווימענדיגען און ער זאָל אזוי האָבען אַלעמענס גוטס"... און די חוואַליעס פון'ם ים, וואָס האָבען זיך געיאָגט ווי ווילדע חיות פון ביידע זייטען שיף, קלאַפּען צו צום טאַקט, רייסען זיך אַלע מאָל העכער און העכער, ווילען אַריבערשמייסען אַריבער'ן דעק, פערפּלייצען, איבערקעהרען, איינשלינגען דאָס שיף מיט אַלץ, וואָס אויפ'ן שיף. נאָר אונזער פּאָרעל מאַכט זיך ניט דערפון. זיי טהוען זיך זייערס: זיי טרינקען ביער, רויכערען ציגאַרען און רעדען, רעדען, רעדען, אָהן א שיעור.

גליקליכע שיפספּאססאזשירען!

קאַפּיטעל 126.

צווישען הימעל און וואַסער

נאָך איין פּאַרשוין איז געבליבען זיצען אויפ'ן אויבערדעק פון'ם שיף "אַטלאַנטיק". ער האָט אָבער ניט געטרונקען קיין ביער, ניט גערויכערט קיין ציגאַר, נאָר גלאַט אזוי געזעסען, אָדער — ריכטיגער — געלעגען בעזונדער, איינער אליין, אויף א טשער (שיפסשטוהל), איינגעהילט אין א וואַרעמען פּלעד און איבערגעדעקט מיט א רויטער בייענער קאָלדרע. דאָס איז געווען נאָך גאָר א יונגער פּאַסאַזשיר מיט זעהר א סימפּאַטיש אויסגעבליכט פּנים. די מורא'דיגע וועלען האָ־

בען זיך, ווי צעררייצטע חיות, געיאָגט פון ביידע זייטען שיף. עס האָט זיך אויסגעוויזען אלע מאָל, אז ניט די חוואַליע — וועט דיא צור[illegible]טע, וואָס טראָגט זיך אָט־אָט פון דער [illegible]יטען, געוויס בייקומען, אר־בערשמייסען, פערפלייצען, איבערקעהרען, איינשלינגען דאס שיף מיט אלץ וואָס אויף'ן שיף געפינט זיך.

נאָך'ן בלייכקייט פון'ם פנים איז צו דע[illegible]ענען, אז אָט דער יונגער פאססא־וי[illegible] (דאָס איז געווען לעאָ ראַפּאַלעסקאָ) איז שוין לאנג א פערטשאַדעטער. מיט האַלב־אָפענע אויגען ליגט ער אויסגעצויגען, דעם פערטשאַדעטען קאָפּ האַלט ער אונטער מיט ביידע הענד און קוקט זיך איין אין'ם נאָהענטען הימעל, וואָס איז ווי צענויפגעגאָסען אינאיינעם מיט'ן ים אזוי, אז ס'איז שווער צו דערקענען, וואו איז הימעל און וואו איז וואסער. דאכט זיך, לויטער איז דער הימעל. דאכט זיך עס לייכט אזוי די זונן. קיין וואָלקען און קיין ווינד. וואָס זשע שטורעמט אזוי דער ים? וואָס בייזערט זיך אזוי דער אַלטער? וואָס ווארפט דאָס אזוי מיט'ן שיף אהער און אהין, ארויף און אראָפּ? צי אפשר וויינט זיך עס איהם נור אויס אזוי? פאר וואָס זשע קאָן ער דעם קאָפּ ניט אויפהויבען? נישט ריהרען מיט קיין פינגער? פאר וואָס פיהלט ער אלע מאָל ערגער און ערגער אויף צו חלש'ען? אויף צו חלש'ען? — ניין. אויף צו שטאַרבען, שטאַרבען, שטאַרבען!

און ער שטרענגט אָן זיין פערטשאַדעטען קאָפּ, ער וויל זיך דערמאָנען — דעם וויפיעלטען טאָג איז מען שוין אָט אזוי צווישען הימעל און וואסער — און ער קאָן נישט. ער קאָן זיך ניט דערמאָנען אפילו, פון וואנען און וואוהין ער פאָהרט. נאָך מעהר. ער האָט שוין פערגעסען אפילו, ווי אזוי מע רופט איהם. אז מע רופט איהם ראַפּאַלעסקאָ — דאָס ווייסט ער. נאָר דעם אמת'ען נאָמען זיינעם — חאָטש נעמט איהם אראָפּ דעם קאָפּ. אוי, דער קאָפּ! דער קאָפּ!

— פיהלסט ניט גוט? אפשר ווערסט דו געהן זיך צולייגען ביי זיך אין קעבין אריין? קום.

אזוי זאָגט צו איהם ניסעל שוואלב און בויגט זיך אָן איבער איהם און קוקט איהם מיט נעטריישאפט אין די אויגען אריין. נאָר ראַפּאַלעסקאָ קוקט אויף איהם מיט אזעלכע אויגען, גלייך ווי ער האָט איהם ניט דערקענט: ווער רעדט דאָס? ווער שטעהט דאָס איבער איהם? ער וויל זיך אויפזעצען — קאָן ער נישט. ער וויל אויפהויבען דעם קאָפּ — קאָן ער נישט. ער שטרענגט אָן אלע כחות פון זיין זכרון: רבונו של עולם! וואָס טהוט זיך עס מיט איהם? וואו איז ער דאָס ערגיץ אויף דער וועלט? פאר וואָס קאָן ער זיך ניט דערמאָנען דעם איינענעם נאָמען זיינעם? מיט דעם נאָמען האָבען דאָך איהם גערופען אמאָל די חברים אין חדר, ברידער און שוועסטער אין דער היים, און די טאַטע־מאַמע... טאַטע־מאַמע? וואו זענען זיי אצינד?...

— א גלעזעלע קאָניאַק. פאָלג מיך, נעם אויף די ליפּען, וועט דיר ווערען גרינגער.

אזוי זאָגט צו איהם ניסעל שוואלב, טראָגט איהם אונטער א גלעזעל קאָניאַק. נאָר ראַפּאַלעסקא הויבט ניט אָן צו פערשטעהען, ווער שטעהט דאָס איבער איהם? ווער קוקט דאָס איהם אין די אויגען אריין? דאכט זיך, א קענטליכער פּאַרשוין. קענטליכע אויגען... ווער זשע איז דער פּאַרשוין?... פאר וואָס איז איהם אזוי שווער דער קאָפּ? ווער קרעכצעט עס אזוי? — דאָס קרעכצעט דאָס שיף. ווער פייפט עס אזוי? — דאָס פייפט דער ווינד. און עס יאָגען זיך די וועלען איינס איבער דאָס אנדערע. אָט הויבען זיי זיך אויף העכער הייזער, אָט ווערען זיי צעשאָטען אזוי ווי זאמד אויף קליינע שפּריצלעך. פלוצים קנאַלט אויס

א דונער און א בליץ פליהט איהם דורך פערביי די אויען. חלומות! דער דונער איז קיין דונער. דאס רעדט אזוי דער ים. דאס רוישען אזוי די חוואליעס, וואס הויבען זיך אויף און ווערען צעפאלען. דער בליץ איז קיין בליץ. דאס איז איין אפשיין פון דער זונן, וואס האט געלאזט אפ׳טובל׳ען זיך א ליכטיגען שטראהל אין די צעפלעסקעטע וואסערען פון׳ם צעלאזטען, צעבייערטען ים.

— פאלג זשע מיך, זויז אוים א שטיקעל לימענע, וועסט דו דערפיהלען דאס הארץ...

אהא! ער ווייסט שוין, ווער דאס איז. דאס איז האלצמאן. בער־האלד האלצמאן. פאר וואס זשע איז איהם דאס פנים אזוי רויט און פעט און פריש? אין איין האנד האלט ער א פלעשעלע קאניאק, אין דער אנדערער — א לימענע, און בעט זיך ביי ראפאלעסקא׳ן, ער זאל עפּיס נעמען:

—פאלג זשע מיך, א שטיקעל לימענע אין מויל אריין. אדער געב אהער א האנד, שפאר דיך אן אן מיר, וועל איך דיך אפפיהרען אראפ, צו דיר אין קעבין... עה! מיסטער קלאמער!

אזוי רופט אוים ניסעל שוואלב און דרעהט אוים דעם קאפ צו זיין קאמפאניאן — ווער? וואס? א נעכטיגער טאג! מיסטער קלאמער איז שוין דארט, וואו ניסעל׳ס ברודער איזאק, וואו די שוועסטער הענריעטא, און וואו דער לאמזשער חזן מיט זיין מוזיקאליש געזינדעל. אלע ליגען זיי, יעדער ביי זיך, אויף זיין בעטעל, און קרעכצען, און פאכען מיט דער נשמה, און זעהען דעם מלאך־המות פאר די אויגען. און נור ער איינער, ניסעל שוואלב, האלט זיך אויף די פיס. ניסעל שוואלב איז דער איינציגער פון דער גאנצער קאמפאניע, פון דער נייער־נע־ונד׳נער טרופפע, וואס פאהרט קיין אמעריקא, — דער איינציגער לעבעדיגער מענש, וואס איז פריש און מונטער.

און עס ברומט דער ים. און עס רוישען זיינע וועלען. און עס שניידט זיך אויף א בורע מיט א רעגען מיט א שניי. און דער ווינד שמייסט אין פנים אריין און צעטרייבט דעם איבערגעבליעבענעם עולם פון׳ם אויבערדעק, אויסער די סטיוארטען מיט די מאטראסען, וואס זענען שוין געוואהנט געווארען צו אזעלכע זאכען, און אויסער דעם קאפיטאן, וואס האט אריינגעשטעקט א ליולקע אין מויל אריין און קוקט מיט א טרוקען שמייכעלע אויף׳ן צעבייזערטען ים, ווי אויף א פערשייטען קונדס. און עס טראגט זיך דאס ווייסע ריעזיגע בעשעפעניש, וואס מע רופט דאס אן שיף און וואס הייסט מיט׳ן נאמען "אטלאנטיק", מיט א מאזנער עקשנות אלץ ווייטער און ווייטער, אין דער טיעפער ברייטער הויכער אונענדליכקייט אריין, וואס בעשטעהט פון הימעל און וואסער, וואסער און הימעל — אהן איין אנהויב און אהן א סוף.

קאפיטעל 127.

א פרויען־האנד

אז אונזער יונגער העלד האט אנגעהויבען עטוואס אויפוואכען פון דער היהנערפלעט און דער טשאד האט איהם אנגעהויבען ביסלעכווייז ארויס פון קאפ, האט ער מעהר דערפיהלט ווי דערזעהן, אז ער געפינט זיך איין אויסגעטהאנענער אויף א בעטעל, ביי זיך אין שיפסקעבין, און עמיצענס האנד האט ער דערפיהלט ביי זיך אויף׳ן שטערן, איין אידעלע, א ווארעמע פרויענהאנד. נאר וועמענס האנד דאס איז, ווער איז די פרוי — דאס האט ער ניט געוואוסט.

אז ער איז אויף׳ן וואסער — דאס האט ער געפיהלט נאך׳ן שארפען ריח פון׳ם בייזען ים און נאך׳ן רוישען פון די וועלען, וואס שפילענדיג זיך ווי די ווילדע חיות אויף דעם שיין פון דער ליוטערער זונן, האבען נאך אלץ געבושע־

ווערט, געווארפען דאס שיף העכער הייזער, אנגעקלאפט [illegible]'ן אין פענסטערל אריין — ער זאל אויפשטעהן, ארויסגעהן אויף'ן אויבערדעק, אנקוקען גאט'ס וואונדער: "גענוג שוין, גענוג שוין צו ליגען". אזוי, האט זיך איהם אויסגעדאכט, רעדען צו איהם די וועלען פון'ם ים, און ער נעמט צונויף זיין איבעריג ביסעל כח פון זיין זכרון, זיין גאנץ ביסעל געדאנקען און בעטראכט: "ווי קומט ער אהער? דאכט זיך, גאר ניט לאנג איז ער געווען אויף'ן אויבערדעק, געזעסען אין א טשער אזוי בעקוועם, בעוואונדערט די געטליכע נאטור, זיך געווארעמט אויף דער לאשטשענדיגער זונן, וואס האט זיך אפגעשפיעגעלט אין דעם שוים פון די שפיעלענדיגע חוואליעס, וואס יאגען זיך פון ביידע זייטען שיף, און געקוקט אין דער טיעפער ברייטער הויכער אונענדליכקייט אריין, וואס בעשטעהט פון הימעל און וואסער, וואסער און הימעל — אהן איין אנהויב און אהן א סוף... און ער וויל זיך אויפזעצען — האט ער מורא, ער זאל ווידער ניט פאלען צוריק. עפענען די אויגען — האט ער מורא, עס זאל זיך איהם ווידער ניט פערדרעהען אין קאפ דאס שיף מיט'ן ים מיט'ן הימעל מיט דער גאנצער וועלט, ווי ביז אהער. און ער לאזט ארויס א שווערען זיפץ: "אוי, דער קאפ! דער קאפ"!

— נאך אלץ דער קאפ?... — הערט ער א קול פון א פרוי, א קענטליך קול, נאר ער ווייסט ניט, ווער דאס איז. און ער פיהלט אויף זיך א האנד, איין איידעלע, א ווארעמע פרויענהאנד גלעט איהם דעם שטערן, פערשארט איהם די צעווארפענע האר ארויף — ווער זאל דאס זיין?... וועמענס האנד?... און ער דערמאנט זיך, אז מיט א צייט פריהער — ער געדענקט ניט ווען — האט ער פונקט אזוי ווי איצט אויך געפיהלט א פרויענהאנד, וואס האט איהם פונקט אזוי ווי איצט געגלעט דעם שטערן און פערשארט איהם די האר ארויף.

האלצמאנ'ס שוועסטעל איז דאס דעמאלט געווען. זלאטקע...

דאס איז געשעהען איינמאל אין א פארנאכט. ראפאלעסקא איז געלעגען ביי זיך אין צימער אויף א קאנאפע און געחלומ'ט אויף דער וואהר זיינע זיסע גאלדענע חלומות. יענע זיסע גאלדענע חלומות, אין וועלכע דעם סאמע אויבענאן פערנעמט ביי איהם שטענדיג דעם חזנ'ס טאכטער — רייזעל.

קיינער איז דעמאלט נישט געווען אין שטוב — געדענקט ער, — נאר ער און זלאטקע. עס איז איהם קיינמאל ניט געווען אזוי ביטער אויף'ן הארצען ווי יענעם פארנאכט. א מאדנע בענקשאפט — געדענקט ער — האט זיך אריינגעגנבה'ט צו איהם דעמאלט אין דער נשמה און געדריקט איהם און געפרעסט און געצויגען, ווי מיט צוואנגען. עס האט זיך איהם געגלוסט וויינען.

אויב ער האט געוויינט — דאס געדענקט ער ניט. ער געדענקט נור, אז זלאטקע איז אויסגעוואכסען נעבען איהם — דאכט זיך, ער אליין האט זי צוגערופען — און געזעסען נעבען איהם און געגלעט איהם דעם שטערן, אט אזוי ווי מע גלעט איהם איצט, אין דער מינוט, און געשארט איהם די צעווארפענע האר ארויף, אט אזוי ווי מע שארט איהם איצט, אין דער מינוט. און א מאדנע ווארעמקייט האט זיך איהם דעמאלט צוגאסען אין אלע גליעדער. ער האט געפיהלט — אזוי געדענקט ער — א ווארעמע האנד פון א געטרייער שוועסטער, און ער איז איהר געווען דאנקבאר אהן איין עק און אהן א שיעור. ער האט זי ארומגעארעמט — געדענקט ער — מיט זיין האנד, צוגעצויגען זי צו זיך, בעהאלטען זיין קאפ ביי איהר אויף'ן שויס, געוויינט, לאנג געוויינט, אויסגעוויינט פאר איהר זיין ביטער הארץ, אריינגעפיהרט זי צו זיך אין

זיין קדיש־קדשים אריין, אנטפלעקט פאר איהר זיין הייליגען־הייליגען סוד. ער האט איהר דערצעהלט, אז ס'איז פארהאן איינע אעלכע אויף דער וועלט, וואס ער האט זי ליעב מיט זיין גאנצען לעבען, וואס ער איז גרייט פאר איהר אין פייער און אין וואסער, וואס ער קאן נים פערגעסען נים אין חלום, נים אויף דער וואהר... "ווי אזוי הייסט זי? און וואו איז זי?" — אזוי האט איהם זלאטקע דעמאלט שטיל א פרעג געגעבען און דאס קול — געדענקט ער — האט ביי איהר געציטערט, און אליין האט זי בעת־מעשה געציטערט. ווי אזוי זי הייסט — האט ער איהר נישט געוואלט זאגען. נאר וואו זי איז? — עהע־הע! ער זאל וויסען, וואו זי איז! ער זאל דאס וויסען, וואלט ער שוין לאנג נישט געווען אט א דא מיט דער וואנדערטרופע. ער וואלט שוין אפשר לאנג ניט געווען מעהר נעונד, ווי ער איז, ער וואלט שוין אוועקגעפלויגען אהין, צו איהר, אלסדינג אוועקגעווארפען און אוועקגעפאהרען צו איהר, ווארום זיי האבען זיך דאס ווארט געגעבען שוין לאנג, נאך קינדווייז, אז וואו זיי זאלען ניט זיין און וואס מיט זיי זאל זיך ניט טרעפען, זאלען זיי תמיד זיין אינאיינעם, תמיד און אייביג!..

ניין. ער ווייסט ניט, וואו זי איז. ער ווייסט נור, אז זי איז בעריהמט, אז זי איז גרויס, אז זי איז רייך, איהר זינגען שמ'ט אויף דער וועלט. "דעם נאמען פאטטי האסט דו געהערט? איז זי גרעסער פון פאטטי'ן". — "נאך גרעסער פון פאטטי'ן?" — "גאר נישט דער ערך!"

אזוי — געדענקט ער — האט ער דעמאלט געלויבט זיין רייזלען פאר זלאטקען, אפגעלויבט אין טאג אריין, ניט געזשאלעוועט קיין העלע פארבען. א מין מלאך, א מלאך פון גאט!... און ער האט זיך מחיה געווען, — געדענקט ער — וואס ער האט געפונען פאר וועמען אפצולויבען, זיך בעריהמען מיט זיין געליעבטער. ווארום ווער נאך וועט איהם וועלען אזוי אויסהערען, ווי די דאזיגע זלאטקע? ער זעהט דענן ניט, אז איטליכס ווארט זיינס איז ביי איהר הייליג, תורת־משה? ער פיהלט דענן ניט, ווי עס קלאפט איהר דאס הערצעל? ער פיהלט דענן ניט, ווי זי פלאטערט אין זיינע הענד, ווי א פויגעלע?...

וואס די ארעמע זלאטקע האט בעת מעשה איבערגעלעבט — ווייסט ניט ראפאלעסקא. וואס געהט עס איהם אן? אבי ער האט אויסגעגאסען פאר איהר זיין הארץ. אבי ער האט אנטפלעקט פאר איהר זיין סוד. געווארען גרינגער אויף דער נשמה.

אויפגעדעקט דעמאלט פאר זלאטקען זיין הייליגען סוד, האט ער איהר שוין אין איינוועגס פערטרויעט אויף דאס, וואס ער רעכענט צו טהון אויף ווייטער. ער האט איהר איבערגעגעבען אלע זיינע פערבארגענע פלענער, ווי אזוי ער וועט זיך מיט זיין בעריהמטער בעגעגענען און סוף־כל־סוף צענויפקומען און שוין קיינמאל זיך ניט צעשיידען, קיינמאל ניט, קיינמאל ניט! און בעת מעשה האט ער ארומגענומען זלאטקען — געדענקט ער — מיט ביידע הענד, שטארק־שטארק צוגעדריקט צום הארצען און גענומען ביי איהר דאס ווארט, אז ער וועט זיך צענויפגעהן מיט זיין רייזלען (ער האט זיך שוין ארויסגעכאפט מיט'ן נאמען אויך — פערפאלען!), וועט ער נעמען צו זיך אויך זי, זלאטקען הייסט עס, ווארום ער פיהלט, אז זלאטקע איז איהם געטריי און איבערגעגעבען, ווי א שוועסטער, ווי איין אייגענע שוועסטער.

— איא, ביזט מיר געטריי ווי א שוועסטער? — זאגט ער צו זלאטקען און נעמט זי ארום ווארעם, א סך ווארעמער, ווי א ברודער נעמט ארום א שוועסטער... נאר זלאטקע שווייגט. ראפאלעסקא פערשטעהט ניט, פאר וואס שווייגט זלאטקע? נעמט ער זי ארום נאך שטארקער און

פרעגט זי, פאַר וואָס זי ענטפערט איהם ניט? שוין זשע האָט ער א טעות? שוין זשע האָט זי איהם ניט ליעב?

— ניט ליעב? !... — און זלאַטקע טהוט זיך א וואָרף צו איהם, חאַפּט איהם אַרום און קושט איהם און האַלזט איהם, און טרערען גיסען זיך, גיסען זיך פון איהרע אויגען.

— וואָס זשע וויינסט דו, נאַרעלי? וואָס זשע וויינסט דו? וואָס זשע וויינסט דו?...

— — — — — — — — — — — — — — — —

פון דעמאָלט אָן — געדענקט ראַפאַלעסקאָ — פלעגט ער ווערען אָפּט בלייבען אליין מיט זלאַטקען, א ביסעל רעדען מיט איהר וועגען רייזלען. און דאָס איז איהם געווען גאָרניט אזוי שווער. וואָרום האָלצמאַן — אזוי האָט איהם אויסגעוויזען — האָט אָנגעווענדעט אלע מיטלען, אַז זיי זאָלען בלייבען וואָס אָפטער אינצווייען מיט זלאַטקען. אזוי האָט זיך איהם אויסגעדאַכט. און אפשר האָט ער א טעות? ניין. ער האָט ניט קיין טעות. וואָרום וואָס דענן פלעגט עפּיס האָלצמאַן פּלוצים אוועקגעהן, איבערלאָזען איהם אליין מיט דער שוועסטער, זיך אומקעהרען צוריק, געבען א קוק, אויב זיי זיצען אינאיינעם, און באַלד ווידער אוועקגעהן?... אַך, האָלצמאַן! האָלצמאַן! ווי שווער ס'איז איהם געווען דאָס געזעגענען זיך מיט האָלצמאַנע'ן, ווי שווער!...

—שוין צייט אויפצושטעהען, טהייערער! מע זעהט שוין אַרום לאַנד... מיר זענען שוין באַלד אין אמעריקא, טהייערער, שענער, טהייערער!...

א קענטליכע שטימע. א פרויענשטימע... ווער רעדט דאָס איבער איהם?... ווער רופט דאָס איהם "שענער", "טהייערער"?.. ער האָט נאָך אבער אלץ מורא אויפצווזעצען זיך — ער זאָל צוריק ניט פאַלען. ער האָט נאָך אלץ מורא עפענען די אויגען — עס זאָל זיך איהם ווידער ניט פערדרעהען אין קאָפּ דאָס שיף מיט'ן ים, מיט'ן הימעל, מיט דער גאַנצער וועלט, ווי ביז אהער. און ער זינקט אין זיינע שווערע בלייענע געדאַנקען. און ער לעבט איבער נאָך א מאָל די שווערע מינוטען פון זיין געזעגענען זיך מיט האָלצמאַנ'ען. און ער שלאָגט זיך על־חטא.

קאַפּיטעל 128

זיי געזונד, בערנהאַרד

דאָס איז געווען א פריהמאָרגען, א קאַלטער וואָלקענדיגער פריה־מאָרגען פון רעגען און פון קעלט און פון "פאָגע", ווי עס גיט זיך אוים א פריהמאָרגען אין דעם קאַלטען פעררויכערטען פערוויינטען לאָנדאָן.

די זאַכען זענען שוין געווען ביי ראַפאַלעסקא'ן איינגעפּאַקט און אליין איז ער שוין אויך געווען פאַרטיג צו דער נסיעה, פאַרטיג אַרום און אַרום: אָפּגעגעסען, אָנגעטהאָן, פעררויכערט א האַוואַנע ציגאַר, בעשטעלט א קעב און אַריינגעלאָפען נור אויף א ווילע — זיך געזעגענען מיט האָלצמאַנ'ען.

— זיי געזונד, בערנהאַרד!

— פאָהר געזונד.—האָט איהם האָלצמאַן געענטפערט מיט די אויגען, דען דאָס רעדען איז איהם פערבאָטען, שטרענג פערבאָטען. אַך! וואָלט האָלצמאַן געמעגט רעדען. וואָלט האָלצמאַן איהם חאָטש עפּיס קאָנען זאָגען, עפּיס אזעלכם א שאַרפם — אויסבייזערען זיך, אויסזידלען גוט, ווי איהם קומט, אויסשעלטען זיך, ווי ער קאָן — וואָלט ראַפאַלעסקא'ן, דאַכט זיך, געווען א סך גרינגער אויף'ן האַרצען. ניין, האָלצמאַן האָט נור אוועקגעשטעלט אויף איהם זיינע שאַרפע שפּיציגע אויגען און — אַך, וויפיעל טרויער, וויפיעל אומענדליכע טרויער איז געווען אין'ם דאָזיגען קוק! האָלצמאַן האָט איהם נור אויסגעצויגען

א דארע שפּיציגע האנד, און ווי עס האָט זיך אויסגעוויזן ראפּאלעסקא'ן, צו אווארעמע האנד.

קיינמאָל האָט זיך ראפּאלעסקא'ן ניט געוואָלט אזוי גיך אוועקגעהען פון האָלצמאנ'ען, ווי אין דער מינוט. און ער האָט געהאט די מעגליכקייט אוועקצוגעהען, זיך אויפזעצען אויפ'ן קעב — און זיי געזונד. נאָר אנשטאט דעם, ער זאָל זיך נעמען צו דער טהיר, האָט ער זיך, נאָך'ן געזעגענען שוין, אוועקגעזעצט צוריק אויף א שטוהל, נעבען בעטעל, וואו האָלצמאן איז געלעגען איבערגעדעקט מיט דער בעריהמטער טענדעווערענדע און געפיבערט, און א שארפער ריח פון רפואות האָט זיך געלאָזט הערען, א ריח פון רפואות, פון אפּטייק, פון בר־מינן...

פון זינט ראפּאלעסקא קען זיך מיט האָלצמאנ'ען האָט ער איהם נאָך אזוי שלעכט ניט געפונען, ווי איצטיגס מאָל. דער טוידט איז איהם געלעגען אויף די ליפּען, דורכגעלייכט זיך אין די שפּיציגע אויסגעלאָשענע אויגען, זיך אויסגעצויגען אויף זיינע שפּיציגע אָפּגעשטאָרבענע אויהרען און געשוועבט איבער'ן גאנצען חדר. אין דער מינוט האָט זיך ראפּאלעסקא'ן פאָרגעשטעלט: ווי אזוי זיין פריינד האָלצמאן וועט ליגען אויף דער ערד מיט די פיס צו דער טהיר, איינגאנצען איבערגעדעקט מיט דער טענדעווערענדע. דאָס טוידטע פנים וועט מען ניט זעהען, נאָר די שפּיצען פיס וועלען א ויסשטעקען. און א ליכטעל וועט ברענען ביי איהם צוקאָפּענס. און פון ביידע זייטען אויף דער ערד וועלען זיצען איבער איהם די מאמע שרה־ברכה מיט דער שוועסטער זלאטקע, וועלען איהם בעוויינען, ברעכען די הענד און לייענען מיט א ניגון א גאנץ צעטעל, ווי פון א מענה־לשון: "הארציגער זוהן! טהייערער ברודער, געטרייהער! אויף וועמען לאָזט דו אונז אי־אי־אי־בער?!..."

ער געדענקט איהם, דעם דאָזיגען טרויעריגען ניגון, פון האָלענעשטי — לאָת די חזנ'טע האָט אמאָל בעוויינט איהר אלטע מאמע, וואָס איז געשטאָרבען צו עטליכע און זיעבעציג יאָהר. און עס דאכט זיך איהם אויס, אז ער פיהלט דאָ דעם טוידט, עס שמעקט מיט רפואות, מיט אפּטייק, מיט בר־מינן — און עס ווילט זיך איהם אין דער מינוט נור לויפען, לויפען אין דער וועלט אריין.

נאָר אָנשטאט דעם, ער זאָל לויפען, בלייבט ער זיצען, בויגט זיך אָן איבער האָלצמאנ'ען און רעדט צו איהם אזוי ווארעם, אזוי פריינדליך, און טרייסט איהם און זאָגט איהם צו, אז ווי נור ער קומט קיין אמעריקא, אזוי שרייבט ער איהם באלד א בריעף, אלע טאָג וועט ער איהם שרייבען בריעף, און וויבאלד ער, האָלצמאן, וועט נור אויפשטעהען פון בעט — און אויפשטעהען וועט ער דאָך גאָר אין גיכען — אזוי זאָל ער זיך אויפזעצען מיט דער שוועסטער און מיט דער מאמע און פאָהרען גלייך צו איהם קיין ניו יארק, גלייך צו איהם...

ראפּאלעסקא קוקט אראָפּ צו זיך אויף די שפּיץ שטיוועל. ער פיהלט, אז עס ברענט אויף איהם דאָס פנים, וואָרום ער זאָגט א ליגען, א גרויסען ליגען: האָלצמאן וועט ניט געזונד ווערען קיינמאָל. ער וועט קיין אמעריקא ניט פאָהרען קיינמאָל. און ווען ער וואָלט אפילו זיין געזונד און קאָנען פאָהרען, וואָלט איהם די נייע קאָמפּאניע סאי־ווי ניט וועלען מיטנעמען, ניט איהם, ניט זיין שוועסטער — ס'איז דורכאויס ליגען, שקר וכזב! נאָר ראפּאלעסקא האָט אָנגעהויבען לייגען, לייגט ער ווייטער, אין איין אָטהעם. "אודאי — זאָגט ער — וואָלט גלייכער געווען, ווען די שוועסטער זאָל פאָהרען באלד מיט דער גאנצער קאָמפּאניע, קאָן זי אָבער ניט. ווי קאָן זי איבערלאָזען דעם ברודער אליין אין לאָנדאָן?"...

דאָ חאפּט איהם אָן האָלצמאן ביי א

האַנד און עס צינדען זיך איהם אָן די שפּיציגע אויגען און אין האַרצען חריפּעט איהם: "א יתומה... נעבאַך א יתומה..." מעהר קאָן האָלצמאַן ניט ארויסרעדען. עס שטיקען איהם די טרערען...

— זיי געזונד, בערנהאַרד! — זאָגט איהם ראַפּאַלעסקאָ נאָך א מאָל, צום לעצטען מאָל, און איז צופריעדען, וואָס ער איז שוין אויף יענער זייט טהיר און זעהט שוין ניט מעהר פאַר זיך דעם האַלב־טוידטען האָלצמאַנ'ען און הערט שוין ניט מעהר דעם שאַרפען ריח פון רפואות, פון אַפּטייק, פון בר־מינן... ער קוקט זיך ארום און דאַנקט גאָט, וואָס ער האָט אין דער מינוט חאָטש ניט בעגעגענט נישט זלאַטקען, נישט די אַלטע שרה־ברכה. וואו זענען זיי?... זאָל ער זיי אָפּוואַרטען? ניין. ער וועט בעסער געהן פאָהרען. עס גלוסט זיך איהם לויפען, שפּרינגען, נאָר ער האַלט זיך איין, מאַכט לאַנגזאַמע טריט, זעצט זיך ארויף פּאַוואָלינקע אויף'ן הויכען קעב, וועלכער האַפּט איהם אויף און פיהרט איהם געשווינד אָפּ צו דער באַהן. דאָרט טרעפט ער דיא גאַנצע קאָמפּאַניע: ביידע ברידער שוואַלב מיט דער שוועסטער די פּרימאַדאָנע און דעם לאָמזשער חזן מיט'ן מוזיקאַלישען געזינדעל... וואָס אזוי שפּעט? מיר קאָנען נאָך אָנווערען דאָס שיף"...

ערשט דעמאָלט אָטהעמט אָפּ אונזער העלד א ביסעל פרייער, אז ער שטעהט שוין אויף'ן אויבערדעק פון'ם "אַטלאַנטיק," און דאָס שיף געהט אָפּ פון סוימהעמפּטאָן רוהיג, מיט גדלות, מיט זעלבסטרעשפּעקט, גרויסאַרטיג־שען. אויף דאָס וועטער איז דאָ שען. נישטאָ די קאַלטע וואָלקענס מיט דער געדיכטער "פאָגע" פון'ם קאַלטען לאָנדאָן. פריינדליך קוקט אראָפּ די ליעבע זונן פון ריינעם הימעל. שטיל און גלאַט, ווי שפּיעגעל־גלאָז, איז דער ים. און עס גליטשט זיך דאָס שיף איבער'ן וואַסער, קוים־קוים וואָס ריהרט אָן די וועלען, וועלכע הויבען ערשט אָן ארויסצוטרעטען, בויגען זיך און בוקען זיך, לאָזען זיך זעהען, געבען אָפּ א גרוס פון'ם גרויסען ברייטען ים, וואָס בעוועגט זיך און שטעהט אויף איין אָרט פון אייביג ביז אייביג. און א ליעבע וואַרעמקייט צעגיסט זיך ביי ראַפּאַלעסקאַ'ן אין אַלע גליעדער. ער פיהלט זיך פריי. ער פאָהרט אהין, אהין, צו זיין געליעבטער, צו זיין איינציגער געליעבטער... נאָר פלוצים וואַכסט אויס האַרט נעבען איהם הענריעטאַ שוואַלב, אויסגעפּוצט ווי תמיד און אויסגעציערט אין אַלע עכטע און פאַלשע בריליאַנטען, ווי תמיד. זי גיט איהם איהר האַנד און זיי לאָזען זיך ביידע שפּאַציערען איבער'ן אויבערדעק. הענריעטאַ האָט זיך אויפגעהאַנגען אויף זיין האַנד; זי פערקוקט איהם אין די אויגען און לאַכט מיט איהר הילכיגען קאָקעטישען געלעכטער און בעווייזט פאַר דער גאַנצער וועלט איהרע שענע פערלדיגע צייהנדלעך. און די גאַנצע וועלט קוקט נאָך מיט אויגען דעם דאָזיגען פּאָרעל און ווילען טרעפען, ווער איז דאָס: שוועסטער און ברודער? חתן־כלה? אָדער אפשר גאָר מאַן און ווייב?...

אָט אזוי האָט אונזער העלד געזעגענט זיך מיט זיינע פריינד, מיט זיינע סאַמע נאָהענטע פריינד, מיט האָלצמאַנ'ען, וואָס איז איהם געווען געטריי ווי א ברודער, און מיט האָלצמאַנ'ס שוועסטערעל, וואָס איז איהם געווען איבערגעגעבען ווי א שוועסטער, מעהר ווי א שוועסטער... "זיי געזונד, בערנהאַרד" — אָט איז געווען אינגאַנצען, וואָס ראַפּאַלעסקאָ האָט געהאַט צו זאָגען צו זיין פריינד בערנהאַרד האָלצמאַן.

קאַפּיטעל 129.

אַ שלים־מזל'דיגער קוש

אויב ראַפּאַלעסקאָ האָט זיך געהאַלטען מיט האָלצמאַנ'ס שוועסטערעל ווי

א ברודער, האָט ער זיך מיט דער פּרימאַדאָנא שוואַלב אַליין נישט געוואוסט, וויאַ אַזוי צו האַלטען. פון תמיד אָן האָט העענריעטאַ געטאַנצט ארום איהם, געקאָקעטיערט, געשפּיעלט מיט איהם אָפט אין ברוגז׳לעך. אַליין ביי זיך אין הארצען האָט זי גאַנץ גוט געוואוסט, אַז ער איז צו איהר קאַלט ווי אייז, נאָר פאַר דער וועלט האָט זי ארויסבעוויזען, אַז ער איז אין איהר פערליעבט סכנות און אַז זי איז זיינע נאָך נישט אַ אָפּיציעלע כלה.

פון דעם האָבען געוואוסט אַלע. מע האָט שוין אפילו געהאַט געשמועסט וועגען ברעכען טעלער און וועגען שטעלען א חופּה. נאָר ווי אַזוי מאַכט מען דאָס? פאַרהאַן אַ צרה, וואָס הייסט האָלצמאַן. דיאַ ברידער שוואַלב האָבען ארויסגעזעהען אַז כל־זמן ראַפּאַלעסקאָ וועט זיין נאָהענט מיט זיין פריינד און אימפּרעסאַריאָ, וועט האָלצמאַן נישט דערלאָזען, אַז דער ״יאַט״ זאָל ארייננפאַלען צו זייער שוועסטער אין די הענד אריין. האָבען זיי גענומען זוכען מיטלען, ווי אַזוי פּטור צו ווערען פון אָט דעם ״יאַרעשליוּוען שלים־מזל״ (האָלצמאַן). און וואָס האָט זיי געהאָלפען, עס איז זיי געראָטען ארום און ארום, נאָך מעהר ווי זיי האָבען געוואָלט. נישט נור האָבען זיי בעדאַרפט פּועל׳ען ביי ראַפּאַלעסקאָ׳ן, ער זאָל מיט זיי מיטפאָהרען אינ׳ם גאָלדענעם לאַנד, ראַפּאַלעסקאָ אַליין, דערהערט, אַז זיי קלויבען זיך קיין אמעריקאַ, האָט ער כמעט אָנגעשלאָגען זיך צו זיי, אַז ער וויל מיט זיי מיטפאָהרען. דיאַ ברידער שוואַלב זענען געווען אויפ׳ן זיעבעטען הימעל: ״דער יאַט איז טאַקי, אפנים, רעכט פערקנאַקט אין אונזער דורבאַטש?״ — אַזוי האָבען די דאָזיגע ברידער אָפּגעפּסק׳ענט צווישען זיך. שוטים! זיי האָבען ניט געוואוסט, וועמען זיי האָבען דערמיט צו פערדאַנקען. זיי האָבען ניט געוואוסט, אַז די אייגענע ברייגדעלע קאָזאַק, וואָס האָט גערופען קיין ניו־יאָרק זייער שוועס־טער די פּרימאַדאָנא, האָט געצויגען אַהין אויך ראַפּאַלעסקאָ׳ן דערמיט, וואָס דאָרט געפינט זיך איצינד זיין געליעבטע, דעם חזנ׳ס טאָכטער פון יהאָלענעשטי. און די ברידער שוואַלב האָבען אָפּגעשמועסט, אַז ווי באַלד מע קומט צופאָהרען קיין אמעריקאַ, אַזוי שטעלט מען אוועק ״פּיער שטעקענס״ — און גע׳פּטר׳ט איין עסק. דערווייל דאַרף עס נאָך זיין בסוד־סודות, קיין פויגעל טאָר דערפון ניט וויסען.

פערשטעהט זיך, אַז דער סוד איז ניט פאַר אַלעמען. פאַר וועמען עס דאַרף זיין א סוד, און פאַר וועמען נים. למשל, פאַר מיסטער קלאַמער איז ביי ניסעל שוואַלב, ווי מיר ווייסען, בכלל נישטאָ קיין סוד. מיסטער קלאַמער איז געווען דער ערשטער, וואָס איהם האָט ניסעל שוואַלב פערטרויעט דעם דאָזיגען גלענצענדען פּלאַן. מיסטער קלאַמער האָט איהם אויסגעהערט, ווי זיין שטייגער איז, מיט צוגעמאַכטע אויגען און גלעטענדיג מיט פיער פינגער זיין הערצל־באָרד. און אַז יענער האָט געענדיגט, האָט איהם מיסטער קלאַמער געזאָגט, אַז פאַר איהם איז דאָס כלל ניט קיין נייעס, ער ווייסט עס פון לאַנג; און אַז ער האָט קעגען דעם שדוך גאָרנישט וואָס אויסצוזעצען, בלתי נור איין זאַך, אַז מע טאָר נישט פערלאָזען אין דער לאַנגער באַנק, איינס־צוויי־דריי, ווי זאָגט דער איינגעלישמען: ״סלאָו אַט סטאַרט פאַסט אַט ענד״. מע דאַרף זעהען וואָס גיכער קודם ברעכען טעלער, און טאַקי באַלד, און טאַקי שוין שטעלען א חופּה, וועט זיין אָלל־ראַיט. וואָרום אָט די חברה פּיפּערס (דאָס מיינט ער אַקטיאָרען) זענען א פּאָלק, וואָס פּי־פּו־פּאָ!

מיסטער קלאַמער האָט ארויסגענומען די פיער פינגער פון זיין הערצל־באָרד און האָט א מאַך געטהאָן מיט זיי אין דער לופטען דריי מאָל הין און צוריק —

צו בעווייזען, וואָס די חברה פייפערס זענען.

די זעלבע מיינונג פון שטעלען א חופּה איז געווען אויף זייער דריטער קאָמפּאַניאָן, דער לאָמזשער חזן, מיט וועלכען ניסעל שוואלב האָט זיך פערשלאָסען אונטען אין קעלער בעזונדער אין א חדר און בסוד־סודות איבערגעגעבען איהם דעם גאַלדענעם פּלאַן. און מחמת דאָס דאָזיגע חדר איז געווען די "קיטשען", וואו די לאָמזשער חזנ'טע האָט סאמע געקאָכט "דינער", איז דאָס שוין פאר דער חזנ'טע אויך געווען אוים געהיימנים, אוים סוד, און דעם חזנ'ס קינדער, דאָס גאנצע מוזיקאלישע געזינדעל, אלע האָבען ארויסגעקוקט, ווען וועט מען ברעכען טעלער און ווען וועט מען שטעלען חופּה?

נאָר איין מענש האָט פון דעם אלעם נישט אָנגעהויבען צו וויסען. דאָס איז געווען לעאָ ראפּאלעסקאָ. איהם איז אפילו אויף די געדאנקען נישט געקומען, וועגען וואָס דאָ האנדעלט זיך. זיין קאָפּ און זיין הארץ זענען געווען, ווי מיר ווייסען שוין פון לאנג, דאָרטען, וואו דעם חזנ'ס טאָכטער, די איצט בעריהמטע ראָזא אָדער ראָזאליע ספּיוואַק, צו וועלכער ער שטרעבט מיט אלע כחות, וועלכע ער זעהט אין חלום ביינאכט און בייטאָג אויף דער וואָהר, צוליעב וועלכער ער האָט זיך בעשלאָסען אוועקווארפען אויפ'ן טוידטען בעט זיין אלטען גוטען פריינד האָלצמאן, וואָס האָט זיך מפקיר געווען צוליעב איהם, און זיין שוועסטערעל, וואָס איז איינגעגאנגען ווי א ליכט, נישט געקאָנט זיך אפילו געזעגענען מיט איהם... אך! וואָס פאר מיאוסע מעשים ער האָט אָפּגעטהאָן אין דער לעצטער צייט — ער קאָן זיך עס גאָרניט מוחל זיין.

און ליגענדיג איצט ביי זיך אָט דאָ איינער אליין אויף זיין וויעג־בעטעל אין שיפּסקעבין, וואו ער הויבט אָן ביסלעכווייז קומען צו זיך, טראכט ער זיך: "ווי אזוי האָט ער געקאָנט אזוי ניעדעריג פאַלען, אזוי מיאוס בעגעהן זיך מיט די סאַמע נאָהענטע גוטע פריינד, פראָסטע אומשולדיגע מענשען?"...

ווי א טרויעריגער קאַליידעסקאָפּ, ווי א פּאנאָראמע פון אלערליי בילדער, איינס שווארצער פונ'ם אנדערען, געהט איהם דורך פערביי דאָס גאנצע לעבען זיינס ביז אהער, און ער זעהט ניט פאר זיך כמעט קיין איין לויטערען פּונקט, ניט איין פּינטעלע א ליכטיגס. דורכאוים פינסטער, דורכאוים נידערטרעכטיג, דורכאוים פערברעכען, פערברעכען, פערברעכען, פערברעכען: דעם טאַטען בע'גנבה'ט... פון דער היים אנטלאָפען... דיא מאמע גע'הרג'עט... האָלצמאנ'ען אָפּגעליגנערט... זלאטקען אָפּגענארט, מיאוס אָפּגענארט, זיך פערשטעלט פאר א ברודער, איהר צוגעזאָגט ליעבע, צעבראָכען א יונג אומשולדיג הארץ... און איצט פאָהרט ער אין א ווייט אומבעקאנט לאנד אויף שטענדיג, אויף אייביג! ניין. ער איז ניעדעריגער פון ניעדעריג. ער איז ווערטה מע זאָל איהם פיינד האָבען. און ער האָט זיך פיינד אין דער מינוט, און ער שלאָגט זיך על־חטא, און ער איז זיך אליין נמאָס, נמאס ומאוס! "אוי, דער קאָפּ! דער קאָפּ!"

— אליז דער קאָפּ?...

אזוי פרעגט איהם א קענטליכע שטימע, א שטימע פון א פרוי, וואָס זיצט איבער זיין בעטעל, האלט די האנד אויף זיין שטערן, גלעט איהם און שארט איהם די צעוואָרפענע האָר פונם קאָפּ ארויף און קוקט איהם אין די אויגען אריין אזוי ווארעם, אזוי ליעב און אזוי פריינדליך. ווער זאָל דאָס זיין? ער דערפיהלט א ריח פון פּודער און פּארפומען, בעקאנטע פּארפומען. ער וואָלט געמעגט שווערען, אז דאָס איז הענריעטא שוואלב. ער עפענט אויף איין אויג, דאָס אנדערע אויג און דערזעהט פאר זיך נאָ־

הינט א בעקאנט ווייס אָנגעפּודערט פּנים מיט רויטע אָנגעפּארבטע ליפּען. יאָ. דאָס איז הענריעטא שוואלב. דאָס ווייסע אָנגעפּודערטע שמעקענדיגע פּנים איז איהם נאָהינט, גאַנץ נאָהינט צו זיין פּנים. איהרע אויגען קוקען איהם טיעף אין די אויגען אריין. און די רויטע שטארק אָנגעפּארבטע ליפּען שעפּטשען איהם שטיל פון דער נאָהינט: "טהייערער! שענער! טהייערער!"...

אין דער מינוט ווערד אלץ פערגעסען. פערגעסען, אז ער האָט זיך נור־וואָס געשלאָגען על־חטא. פערגעסען אפילו, וואוהין און צוליעב וועמען ער פאָהרט און וואו ער איז. און ווער ער איז. און ער הערט זיך צו, ווי די האנד גלעט איהם, און ווי די אויגען קוקען אויף איהם, און ווי די ליפּען שעפּטשען איהם: "שענער! טהייערער!" — נאָך א מינוט — און ער נעמט זי ארום מיט זיינע הענד. נאָך א מינוט און איהרע רויטע ליפּען בויגען זיך צו צו איהם נאָך נעהינטער און גיסען זיך צענויף מיט זיינע ליפּען און ווערען פערשטאַרבען אין א לאנגען־לאנגען קוש.

עס איז מורא צו האָבען, אז דער דאָזיגער קוש וועט אונזער העלד ניט אָפּלויפען גלאט. דאָס איז געווען אויב ניט קיין אויסגערעכענטער קוש, א קוש פאר עדות, וואָרום וואָס דענן זענען פון יענער זייט טהיר גראָד אין דער צייט אויסגעוואכסען דריי פארשוינען: ניסעל שוואלב, מיסטער קלאמער און דער לאָמזשער חזן?...

דאָס איז געווען פאר אונזער העלד א געפעהרליכער, א שלים־מזל'דיגער קוש, ווי מיר וועלען דאָס ארויסזעהן שפּעטער פון די ווייטעריגע קאַפּיטלעך פון אונזער ראָמאַן. דערווייל וועלען מיר בעטען דעם לעזער מיט אונז אריינטרעטען אין דער גרעסטער שענסטער שטאָדט פון דער גאָלדענער מדינה — אין ניו־יאָרק.

קאַפּיטעל 130.

„אַמעריקאַ! אַמעריקאַ!"

פון זינט כריסטאָפאָר קאָלומבוס האָט אין'ם 1492 יאָהר ענטדעקט אמעריקא ווערד דאָס זעלבע לאנד ענטדעקט כמעט יעדען טאָג פון יעדען איינציגען, וואָס קומט צו־פאָהרען מיט'ן שיף צו די ברעגעס פון ניו יאָרק. כמעט דאָס זעלבע, וואָס האָבען געפיהלט קאָלומבוס און זיינע מיטרייזענדע, אז זיי האָבען דערזעהן פון דערווייטענס אויסשניידען זיך לאנד, פיהלט יעדער עמיגראנט, אז ער דערזעהט מענשען שטעהען אויף'ן אויבערדעק פון שיף, אָנגעלאדען מיט בינאָקלס און פערגרעסערונגס־גלעזער און קוקען ארויף, וואו עס שניידט זיך אויס פון דערווייטענס פריהער שווארצע, דערנאָך גרויע, דערנאָך בלויע, דערנאָך געלע, דערנאָך גרינע שטיקער לאנד, און זיפצענדיג זאָגט אָן איינער דעם אנדערען, יעדער אויף זיין שפּראָך, די גוטע בשורה: "אמעריקא! אמעריקא!"

— אמעריקא! אמעריקא! —רופט אויס א הייסער איטאליענער מיט געדיכטע שווארצע שמייכלענדיגע וואָנסים, מיט געזונדע הענד, פארטיגע צו וואָס פאר איין ארבייט איהר ווילט.

— אמעריקא! אמעריקא! — זינגט אויס א שפּאנישע פרוי, א ברונעטין, מיט פייערינגע אויגען און מיט א רויטער זיידענער שאל, ועלכע דער ווינד האָט א ביסעל צעבלאָזען און בעוויזען איהרע שווארצע גלאנצענדינע האָר, נאָר־וואָס פערקעמטע און מיט פעטען אָנגעשמירטע לכבוד אמעריקא.

— אמעריקא, פּראָשע פּאנא! — זאָגט איין פּוילען צום אנדערען, אוןביידע האַלטען איין גלעטען דיא אויסגעפּוצטע לאנגע פּוילישע וואָנסים.

— אמעריקא, אָ יא! — רופט זיך אָפּ א גראָבער דייטש, וואָס די גאנצע גראָבקייט איז איהם אריין אין בויך

און דעריבער האַפּט ער דעם אָפּבליק פון א פעטעל ביער.

— אמעריקא ! אָ יעם ! — האַלט איהם אונטער א קאַלטער ענגלענדער מיט קעסטעלדיגע הויזען מיט א רויט נעגלאַט פּנים, וואָס זעהט אויס, ווי א האַלבגעבראָטענער ביפשטעקס.

—הורא, אמעריקא ! — בעגריסט איינער נישט קיין געצוואָגענער דאָס לאַנד און מאַכט מיט'ן היטעל אויף'ן רוסישען שטייגער.

— באַנזאַי, אמעריקא ! — זאָגט צו זיך אליין א טונקעלער יאפּאַנער מיט שמאָלע קאסאָקע אויגלעך און מיט דינע אויסגעבויגענע פּיסלעך, האַלט אין איין האַנד א קליין געל טשעמאָדאַנדעל מיט א פּלעד מיט א שירם — זיין גאַנץ ביי־סעל באַגאַזש.

— אמעריקא, ווערה איז צו מיר ! — קלאָגט א יודיש ווייבעל, א שווארצ־חנעווּדיגע, מיט א פּאַריקעל און מיט צוויי קינדער, איינס ביי דער האַנד און דאָס צווייטע אויף דיא העגד. אָהן א טראָפּען בלוט אין פּנים שטעהט זי און קוקט אהין, וואו עס שניידען זיך איהר פון דערווייטענס שפּיץ קוימענס, הויכע דעכער, ווייסע ווענד מיט פענסטערלעך, קוים וואָס מע זעהט זיי נאָך, און דאָס הארץ קלאַפּט איהר שוין בעצייטענס, און שוין איז זי פול מיט יסורים, מיט דאגות און מיט זאָרג : ווער ווייסט אויב מע וועט זי אריינלאָזען אין דעם אמע־ריקא מיט איהרע עופה'לעך ? ווער ווייסט, אויב זי וועט ניט האָבען דאָ דאָס אייגענע, וואס זי האָט געהאַט אין דייטשלאַנד ? ווער ווייסט, אויב איהר מאַן וועט קומען זי אראָפּנעמען פון שיף? ווער ווייסט, אויב מע דארף דאָ ניט קיין פּאַס אזוי ווי דאָרט, אין דער היים ? ווער ווייסט, אויב מע האָט ניט צע־גנבה'ט דאָ אלע איהרע קישעלעך מיט'ז בעטגעוואַנט ?...

מע קאָן זאָגען כמעט פאר געווים, אז פון אלע פּאַססאַזשירען, וואָס זענען אָנ־געקומען דעם דאָזיגען טאָג קיין ניו־יאָרק מיט'ן שיף "אטלאַנטיק", האָט זיך קיינער אזוי ניט נעשטופּט בעצייטענס צום ארויסגאַנג, קיינער האָט זיך אזוי ניט געערגערט, קיינער איז ניט געווען אזוי אויפגערעגט־נערוועז, אזוי אומ־גליקליך־משונע, ווי אונזערע אחינו בני ישראל. און דאָס איז גאַנץ גרינג צו פער־שטעהן : דער גרעסטער טהייל פון די יודישע פּאַסאַזשירען זענען דאָך פון דעם מין, וואָס מע רופט עם "עמיגראַנ־טען". דאָס זענען דאָך מענשען, וואס קו־מען קיין אמעריקא צו געפינען דאָ א נייע היים, אָנשטאַט יענע אלטע היים, וואָס האָט זיי אזוי מיאוס בעהאַנדעלט און אזוי אונערבאַרעמליך ארויסגעוואָר־פען... און זיי קוקען ארויס אויף'ן לאַנד, ווי אויף משיח'ן. און זיי שלאָגען זיך צעגויף אלע ווי די שאָף. דאָס הארץ קלאַפּט. דער פּולס שלאָגט הונדערט צוואַנציג. "רבונו של עולם, ליעבער גאָט! וואָס ערוואַרטעט זיי דאָ, אין'ם דאָזיגען געבענשטען לאַנד ?"

זעלטען־זעלטען ווער פון זיי עס האָט ניט אין ניו יארק א זוהן אָדער א טאָכ־טער, א מאַן אָדער א ווייב, א קרוב, א גואל, א פריינד, א בעקאַנטען, וואָס וואַרט אויף זיי ביי'ם ברעג און איז גרייט "אראָפּצונעמען" זיי פון שיף, אום צו פערגרינגערען זיי דעם פּיין, וואָס מע האָט אויסצושטעהען אויף דער ערשטער סטאַנציע, וואָס מע רופט עם דאָרט מיט א שענעם נאָמען : "טרערען־אינזעל".

אך, "טרערען־אינזעל" ! א סך טרע־רען זענען דאָ אויסגעגאָסען געוואָרען, און עס גיסען זיך נאָך דאָ טאָג־טעגליך טרערען, א ים מיט טרערען, צום מיינס־טען — י ו ד י ש ע טרערען... פאר יודישע עמיגראַנטען איז דאָס א מין אָפּקומעניש, א חבוט־הקבר, א שטיקעל פאָר־גיהנם, וואו זינדיגע מענשען מוזען דורכלייטערען זייערע נשמות, בכדי זיי

זאָלען קאָנען נאָכדעם אריינקומען אין גן־עדן. אמאָל האָט דאָס דאָזיגע פאָר־גיהנום געהייסען "קעסעל־גאַרדען". היינט הייסט עס "עליס איילאַנד". ווי איהר זעהט, האָט זיך דער נאָמען געביטען אבער די צרות מיט די ליידען, די זיפצען מיט די טרערען, די בזיונות מיט די שפיכות־דמים זענען געבליבען די זעלבע און וועלען מסתמא בלייבען מיט'ן אויבערשטענס הילף ווייטער אויך די זעלבע, כל־זמן מענשען וועלען געוועלטיגען אויף מענשען, כל־זמן מענשען וועלען ארויסבעווייזען פון צייט צו צייט, אז אין זיי געפינען זיך נאָך סימנים פון חיות...

* * *

צווישען אלע איבעריגע פּאַסאַזשירען, וואָס זענען ארויס אויפ'ן אויבערדעק אָנ־קוקען דאָס גאָלדענע לאַנד דערווייל פון דער ווייטען, זענען געווען אויך די בלאָנזענדע ארטיסטען פון אונזער נע־ונד'נער טרופּפּע "קלאָמער, שוואַלב עט קאָמפּ". א פערגעניגען געווען אָנצוקוקען די דאָזיגע גרופּפּע פרייליכע עמיגראַנטען, וואָס האָבען זיך אויסגעפּוצט, יעדער נאָך זיין גוסט און נאָך זיין שטאַנד, צוגעגרייט זיך מקבל פנים זיין "דיא גאָלדענע מדינה פון קאָלומבוס'ען", ווי עס געהער צו זיין, פייערליך, יום־טוב'דיג.

דיא ברידער שוואַלב האָבען זיך אָנגעטהאָן אין זייערע שענסטע יום־טוב'דיגע קליידער, פריהער זיך גוט "ארומגעשיווט", נישט איבערגעלאָזט קיין סימן פון געוואוקס אויפ'ן פנים — ווער מיר באָרד? וואָס מיר וואָנסים? גלאַט און ריין, וויא א טעלער. און דאָך האָבען ביידע ברידער געהאַט פערשיעדענע פנים'ער. איינער (ניסל) האָט אויסגעזעהען, ווי א דייטש א קאָלבאַסניק אינ'ם הייליגען זונטאָג, און דער אַנדערער (איזאַק) איז מעהר געווען ענליך צו א רוסישען קאַפּראַל, וואָס איז נאָרוואָס ארויס פון דער דיענסט און געגע־בען זיך דאָס וואָרט ניט טרינקען מעהר קיין בראָנפען, נאָר ביער.

דערפאַר האָט אָבער מיסטער קלאָמער אריבערגעשטייגט זיי ביידען. ער האָט דאָס א ביסעל צעקעמט זיין הערצעל־באָרד רעכטס און לינקס, עפּיס גאָר מעשה סקאָבעליעוו. דאָס שניי־ווייסע העמד מיט'ן ווייסען שניפּס אונטער'ן שטאַרק אויסגעשניטענעם סמאָקינג האָבען איהם בעדאַרפט צוגעבען חן פון איין אמת'ען דזשענטעלמען, ווען ער זאָל נור ניט געווען חאַפּען דעם אָפּבליק פון איין אָבערקעלנער אין א גרויסאַרטיגען האָטעל. דורכגעהענדיג אין שפּיגעלדיגען "דייניגרום", האָט ער געחאַפּט א קוק אויף זיך אין שפּיעגעל, געבליבען שטעהן א ווייַלע, ווייזט אויס, גאַנץ צופריעדען. ער איז געווען איבערצייגט, אז אויפ'ן גאַנצען שיף איז ער אויב ניט דער שענסטער מאַנספּאַרשוין. און פאַרקעהרט, לאָמיר זעהן, וואָס וועט זאָגען ניו יאָרק? אפשר איז אין אמעריקא דאָ שענערע פון איהם, און אפשר ניין?... מיסטער קלאָמער האָט זיך ניט געקאָנט איינהאַלטען, ער זאָל ניט א זאָג טהון צו זיך אליין מיט זעהר א בעשיידען שמייכעלע:

— מיסטער קלאָמער! איהר זענט אָלל־רייט...

גאַנץ אנדערש איז דאָס געווען מיט'ן פּיערטען שותף פון דער דאָזיגער קאָמפּאַניע. מיר רעדען פון'ם לאָמזשער חזן. דער לאָמזשער חזן, חאָטש ער איז שוין לאַנג פון פּוילען און חאָטש ס'איז נישטאָ ביי איהם קיין זכר פון קיין פּאות, און אויב איהר וועט מיר צוזאָגען, אז צווישען אונז וועט דאָס בלייבען, וועל איך אייך דערצעהלען א סוד, אז ס'איז א סברה, אז אפילו דאָרט, וואו עס הויבט זיך אָן ביי איהם באָרד... נאָר למאי זאָלען מיר רעדען לשון־הרע? קורץ, ער האָט ארויסבעקומען זיין אלטע חזנ'ישע שבת'דיגע קאַפּאָטע מיט'ן זיידענעם ביי

גאַרטעל. די וועסטע האָט ער פּערשפּילעט ביז ארויף און א פּנים האָט ער אָנגעצויגען אויף זיך אזא פרומס, אז ביידע שוואלבם מיט'ן מיסטער קלאָמער האָבען זיך נישט געקאָנט איינהאַלטען און האָבען אלע דריי אויסגעשאָסען :

— וואָס איז דאָס ?

— אמעריקא ! — האָט זיי אָפּגעענטפערט דער לאָמזשער חזן מעהר ניט אז מיט איין וואָרט און געגעבען זיי צו פערשטעהן דעם שכל : — אמעריקא, פערשטעהט איהר מיך, איז ניט יוראָפּ, און ניו יאָרק איז ניט לאָנדאָן. א מ ע ר י ק א איז א לאנד מיט א ממה־נפשך: ביזט דו אַן'ארטיסט—ביזט דו אַן'ארטיסט. ביזט דו א חזן — ביזט א חזן. האָט איהר עס צעקייעט ?

אויב זיי האָבען עס צעקייעט אָדער ניט — דאָס ווייסט מען ניט. נאָר דער לאָמזשער חזן איז געגאַנגען מיט א פּראקטישען דרך : ביז וואנען זיינע קינדער וועלען אמאָל אָנהויבען פערדיענען געלד אין אמעריקא, ביז וואנען די חברה ארטיסטען וועלען אמאָל אָנהויבען שארען געלד אין דער גאָלדענער מדינה, וועט ער דערווייל חאפּען א דאַווען ביי'ם עמוד (עס געהט צו ימים־נוראים) טאקי פאר זיינע לאנדסלייט, די לאָמזשער יודען וואָס האָבען איהם ארויסגערופען אהער מיט זיין מוזיקאַלישע געזינדעל. דאנקען גאָט, ער פיהלט זיך נאָך אין כח. ער האָט אויף'ן ים ניט פערלוירען גאָרניט פון זיינע כלים. פארקעהרט. די נסיעה אויף'ן שיף, פיהלט ער, האָט איהם אדרבה, נאָך דו־כנעלויטערט אביסעל דיא שטימע און עס קיצעלט איהם אין האלז, און עס גאָרגעלט זיך איהם, און עס זינגט זיך איהם דעם גאנצען פריהמאָרגען, פון זינט מע האָט אָנגעהויבען ארויסצוזעהען פון דער ווייטען דאָס לאנד. מיט איינעם וואָרט, דער לאָמזשער חזן האָט דערפיהלט דעם חזן, **האָט ער זיך אָנגעטהאָן, ווי א חזן,** און ארויפגעצויגען אויף זיך דעם חזנ'ישען פּנים, ווי עס פּאַסט פאר א חזן צו די ימים נוראים. אויך די חזנ'טע האָט זיך אָנגעטהאָן יום־טוב'דיג. אויבען, אויף'ן געלען פּאריק, א זיידענע פעטשיילע, פערבונדען מיט צוויי שפּיצען, נאָר ביידע אויהרען ארויסגעשטעלט, מע זאָל זעהן, ערשטענס, די זילבערנע־פערגאָלדעטע אויהרינגלעך, וואָס באָמבלען זיך ביי איהר פון נאָך דער חתונה אָן, און, צווייטענס, פאר וואָס זאָלען ניט ארויסשטעקען חאָטש א ביסעל איהרע אייגענע בלאָנדע האָר ? זי ווייסט דען, וואָס פאר א לאנד אמעריקא איז ? ווער ווייסט, וואָס נעהט דאָרטען מעהר אָן : צי צניעות, צי חציפות ? אפשר דאָרף מען דאָרט ביידע זאכען ? א קשיא אויף אמעריקא ?..

דערפאר זענען אָבער זייערע קינדער, דאָס מוזיקאלישע געזינדעל, געווען אויסגעקליידעט גאנץ אייראָפּעאיש. אלע, פון'ם גרעסטען ביז'ן קלענסטען, זענען זיי געגאנגען אָנגעטהאָן קינדעריש: האַלבע הויזלעך. גראָבע פאָלקעס, קורצע מייטקילעך און קליינע קאפּעלושלעך אויף די לאנגע האָר. קורצע הויזלעך און לאנגע האָר האָבען געטראָגען אלע בעריהמטע "וואונדער־קינדער" : הובערמאן, און פיערעלמאן, און גרישא סטעלמאך, אזוי לאנג ביז ס'איז נור געווען מעגליך צו בעהאַלטען די באָרד און וואָנסים, וואָס צו א געוויסער צייט הויבען זיי אָן, ווי ס'איז בעוואוסט, צו שפּראָצען און צו וואַקסען מיט רוחות, חאָטש גאָלט זיי, חאָטש שניידט זיי, חאָטש טהוט זיי וואָס איהר ווילט !

ווער־ווער — נאָר דאָס מוזיקאלישע געזינדעל איז געווען צופריעדען מיט דער דאָזיגער נסיעה מעהר פון אלעמען. זיא האָט ערוואַרטעט אין דער גאָלדענער מדינה דאָס, וואָס קיינער ניט. אז מע האָט זיי אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אז מע וועט שוין ארויס דאָס לאנד, וועגען

זיי ארוים אלע אויפ'ן אויבערדעק, זיך ארומגענומען אלע, פערלייגט א האנד אויף א האנד, און אלע אינאיינעם האָבען זיי, גלייך ווי ס'איז ביי זיי געווען אָפּגעשמועסט פון פריהער, אויסגעצויגען איין אמעריקאניש ליעדעל צום טאקט פון די וועלען, וואָס האָבען שוין איצט געקלאַפּט מיט ווינציגער צאָרן, נאָר מיט מעהר ריטהם:

— אמע־רי־קא! אמע־רי־קא!...

קאַפּיטעל 131.

רוהיג איז דער ים

רוהיג איז געווען דער ים ביי די ברעגעס פון אמעריקא, בעת דאָס שיף איז שוין געווען ניט ווייט פון ניו־יאָרק. ניט שטיל, נאָר ר ו ה י ג.

דער צעבייזערטער ים, אז ער בערוהיגט זיך, אָטהעמט ער אָפּ, ווי איין איינגעמאטערטע ריעזיגע חיה. גרויס איז דער ים, ווען ער צעשפּיעלט זיך און צעפּלעסקעט זיך מיט אלע זיינע וועלען. שען איז דער ים, ווען ער בערוהיגט זיך. מאַיעסטעטיש שען, געטליך שען.

א שלל פון פאַרבען, אלערליי פאַרבען, וועלכע עס פערמאָגט נור די מילדע נאַטור, האָבען זיך אין איהם איצט אָפּגעשפּיעגעלט צו דערפרעהען דאָס אויג פון די אויפגעלעבטע פּאסאזשירען, צו בעלוינען זיי פאר זייערע אנגסטען, וואָס ער האָט זיי פערשאפען אין די עטליכע שווערע טעג פון דער שווערער נסיעה. און פול זענען געוואָרען אלעמענס הערצער מיט דאנקבארקייט צו דער געטליכער נאַטור און מיט בעגייסטערונג צו דער אייביגער מעכטיגקייט, וואָס האָט בעשאפען אזא גרויסע, אזא שענע, אזא ליעבע, זיסע וועלט. זיי האָבען מוחל געווען דעם ים, מוחל געווע[ן] מיט'ן גאַנצען הארצען און האָבען אויסגעשאָטען אלע ווידער א מאָל אויף'ן אויבערדעק פון שיף, ווידער א מאָל געגרמען בעטראַכטען און בעוואונדערען גאָט'ס ווערק, ווידער א מאָל געווען קאָנטעט, אויפגעלעגט און צופריעדען, גלייך ווי גאָרניט געווען.

נאָר אויב די אלע פּאַרשוינען, וואָס אויף'ן שיף, זענען מיט זייער צוקומען נאָהינט צו די ברעגעס פון ניו יאָרק געווען צופריעדען, דאַרפען מיר זאָגען אויף דעם יונגען פּאָרעל, וואָס איז געשטאַנען אויף'ן אויבערדעק געארעמט, הארט איינס נעבען דאָס אנדערע, אז דאָס איז געווען א גליקליך פּאָרפּאָלק, אויב ניט דאָס גליקליכסטע פּאָרפּאָלק אויף'ן שיף. יעדענפאלס, אזוי האָט דאָס אויסגעזעהן. און שען איז געווען דאָס פּאָרעל, שען און יונג און פריש און געזונד און גליקליך. א סך אויגען האָבען געקוקט אויף זיי און מקנא געווען. א גליקליך, גליקליך פּאָרעל!

ווער איז געווען דאָס יונגע פּאָרעל? פערשטעהט זיך, אז ניט קיין אנדערע, נאָר די פּרימאַדאָנא שוואלב מיט איהר געליעבטען לעאָ ראפאלעסקאָ. צי איז ראפאלעסקא געווען גליקליך — ווייסען מיר ניט, נאָר אז הענריעטא איז געווען אויף'ן זיעבעטען הימעל — דאָס איז געוויס.

גליקליכע, גליקליכע הענריעטא — זי האָט זיך עס דערלעבט! אזא צייט געווען אויף'ן גייעג, זיך נאָכגעיאָגט נאָך דעם דאָזיגען שענעם בחור פון דעם ערשטען טאָג אָן, וואָס זי האָט איהם דערקענט אין לעמבערג, ביז דער סאמע לעצטער צייט אין לאָנדאָן. און ערשט דאָ, אויף'ן שיף, איז איהר געראָטען, זי האָט איהם געפּאקט — ער איז איהרער, ער איז איהרער!...

וואָס פאר א נצחון דאָס איז — דאָס ווייסט נור זי אליין, און וויי־טער קיינער ניט. אין איהרע אויגען האָט אָפּגעשטראהלט דער דאָזיגער נצחון. איהר פּנים האָט געשיינט פון גליק, פון העכסטען גרעסטען גליק. אלע איהרע גליע־

דער האָבען געשריגען אין איין קול:
"זעהט איהר גאָט דעם שענעם בחור מיט די גוטע מילדע אויגען, מיט די בלאָנדע שענע לאָקען — גיט איהם נור נישט קיין עין־הרע — ער איז מיינער! מיינער! מיינער!"...

און זי לעהנט זיך אָן אויף זיין האנד נאָך שטארקער, און טוליעט זיך צו איהם נאָך נעהענטער, און פערקוקט איהם פון אונטען ארויף טיעף־טיעף אין די אויגען אריין, וויל אויסטייטשען דאָס פייערעל, וואָס ברענט אין זיי, וויל וויסען, פון וועמען ער טראכט אצינד. פון וועמען? חאַ־חא — פון איהר מסתמא, פון וועמען דען? אנו, זייט זיך קאָרשט מטריח, שפאציערט דורך פון איין עק שיף ביז'ן אנדערען, געהט דורך אלע קלאסען און געפינט נאָך אזא שען מיידעל, ווי הענריעטא שוואלב, מיט אזא ווייס פנים, מיט אזעלכע קארשען־ליפען, מיט אזוינע שיסענדיגע אויגען, וואָס קוקען כלומרשט קורצזיכטיג, מיט אזוינע פערלדיגע ציינדלעך, וואָס אז זי לאכט, זענען דאָך אלע מאנסבילען נאָך איהר די כפרה? אנו, געפינט נאָך איינע דאָ, אויפ'ן שיף, וואָס זאָל ליגען אזוי עלעגאנט אויף איהר דאָס קלייד, וואָס איהרע האָר זאָלען זיין אזוי גרויסארטיג פערקעמט, וואָס דאָס היטעלע זאָל זיין אזוי צוגעפאסט צו די האָר, וואָס דאָס קעלנערעל זאָל אזוי ארומנעהמען דאָס העלזעל, וואָס דאָס הענטשקעלע זאָל אזוי ארומנעמען דאָס הענטעל? היינט ווער פערמאָגט איהר שמוק? איהרע שטיינער?

אָך, עס קאָן זיין, אז דאָ פאָהרען אויפ'ן שיף דאמען, וואָס פערמאָגען אפשר בעסערע שטיינער. למשל, אָט א יענע הויכע דארע טרוקענע ענגלענדערין מיט די גאָלדענע ציינער טראָגט אויף זיך שמוק — הענריעטא מעג זיך עס ווינשען פערמעגען חאָטש האלב —: אויפ'ן האלז — פערעל, אין די אויהרען — שמאראגדען, א מעדאליאָן — פון שמאראגדען, אויף אלע פינגער — ברילליאנטען, סאפירען, רובינען און שמאראגדען, שמאראגדען, שמאראגדען! נאָר וואָס פאר א פנים האָט די דאמע אליין? משטיינס געזאָגט! ווי זעהט עס אויס אויף איהר? וואָס פאר א חן דאָס האָט? ווען זי, הענריעטא א שטייגער, טהוט אָן אויף זיך אָט די שמאראגדען. אַ! זי וועט שוין אָבער האָבען שמאראגדען. זי העט שוין האָבען. לאָזען זיי שוין נור קומען אין דעם אמעריקא. לאָזען זיי זיך נור ארומקוקען, וואו זיי זיינען אין דער וועלט. לאָז נור ראפאלעסקאַ זיך בעוויזען פאר דער וועלט. לאָז ער אקאָרשט אָפּשפּיעלען עטליכע פיינע גאסטראָלען, לאָז נור דאָס פובליקום דערזעהען, וואָס פאר איין אוצר דאָס איז — וועט שוין דעמאָלט זיין ברילליאנטען מיט סאפירען, מיט רובינען, מיט שמאדאגדען...

— געפעלט דיר א ביסעל שמאראגדען?

הענריעטא טוליעט זיך צו ראפאלעסקא'ן און לאָזט ניט אראָפּ פון דער ענגלענדערין איהרע כלומרשט־קורצזיכטיגע אויגען.

— וואָסערע שמאראגדען? — פרעגט ראפאלעסקא.

— בלינדער יאָץ! חאַ־חא, דו זעהסט ניט?

ניין. ער זעהט ניט. נישט קיין ענגלענדערין, נישט קיין שמאראגדען. ער קוקט גאָרניט אפילו אהין, וואו זי ווייזט איהם אָן. א פערטראַגענער מלאָך דאָס איז, חאַ־חא!

הענריעטא צעלאכט זיך, ניט ווייל ס'איז דאָ וואָס צו לאכען, נאָר צוליעב דעם, זי זאָל בעווייזען איין איבעריגען מאָל איהרע פערלדיגע ציינדלעך. און זי קוקט אויף ראפאלעסקא'ן מיט איהר נייעם קוק, וואָס זי האָט ניט־לאנג איינגעשטודירט אקעגען שפּיגעל.

דעם דאָזיגען קוק האָט זי געגנאַשט אין לאָנדאָן גאָר אין דער לעצטער צייט פון א קורצזיכטיגער דאמע מיט א לאָרנעט.

יענע דאמע האט איהר אויסגעזעהען רייצענד, בעת זי האט שטארק קורצזיכטיג געקוקט דורך'ן לאָרנעט, האלב־צענויפגעמאכט די אויגען און אינגאנצען צענויפגעצויגען די ברעמען. הענריעטא האט באלד איבערגענומען די דאָזיגע פּאָזע. זי האט זיך אוועקגעשטעלט אקעגען שפּיעגעל, האלבצענויפגעמאכט די אויגען און אינגאנצען צענויפגעצויגען די ברעמען— און פון דעמאָלט אָן איז אוועק א גאנג.

— יענטעל, וואס איז מיט דיר ? — האט זי דער ברודער איזאק איינמאָל א חאפּ געגעבען אויג אויף אויג.

— וואס איז דענן, איציק ?

— וואס קאָטשעבורעסט דו עס עפּיס פּלוצים מיט די אויגען, אז דו קוקסט ?

הענריעטא איז רויט געוואָרען, אָפּגעשיקט דעם ברודער אין דער ערד אריין און האט שוין אָבער אנדערש ניט געקאָנט קוקען, נאָר ווי יענע קורצזיכטיגע דאמע מיט'ן לאָרנעט.

אך, גליקליכע הענריעטא, ווער איז אצינד גלייך צו דיר ? דו ביזט יונג, דו ביזט געזונד, דו ביזט שען, דו ביזט רייצענד, און קיינער, קיינער, נאָר דו פערמאָגסט אזא איין אוצר, אזא שאַץ, ווי ראפאלעסקא, דיין ראפאלעסקא. ער איז דיינער, דיינער, דיינער !

עס איז געוועזן א צייט — און גאָר נישט לאנג איז דאס געוועזן — וואס ער איז נאָך ניט געווען איהרער, ווייט ניט איהרער. עס איז איהר געשטאנען אויף'ן וועג זלאטקע. אט דאס קיי־און־שפּייענדיגע מיידעל מיט'ן שפּיצעביגען נעזעל. הענריעטא אליין האט נישט ארויסגעזעהען גאָרנישט, נאָר דער ברודער איזאק און דער ברודער ניסעל האבען איהר געעפענט די אויגען... צו שטארק ברענען ביי איהר די אויגען, אז זי דערזעהט איהם. צו רויט ווערען ביי איהר די בעקלעך, אז ראפאלעסקא קוקט אויף איהר, און צו אָפּט בלייבען זיי איבער אליין אינצווייען... דערויף האט זי אויפמערקזאם געמאכט איהר ברודער איזאק. איינמאָל האט ער איהר געזאָגט : "קום, דורבאטש, וועל איך דיר עפּיס ווייזען"... און ער האט אָנגענומען הענריעטא'ן פאר א האנד און האט זי צוגעפיהרט צו דער טהיר און געהייסען איהר ארייןקוקען דורך'ן לעכעל פון'ם שליסעל. נאָר דאס, וואס הענריעטא האט דערזעהן, איז געווען פּונקט דער היפּך פון דעם, וואס איהר ברודער האט געמיינט. זי האט דערזעהען ראפאלעסקא'ן ארומגעהן מיט איין אָנגעבויגענעם קאָפּ הין און צוריק מיט גרויסע שפּאנען איבער'ן צימער, די הענד פערשטעקט אין די קעשענעס, און דאס קיי־און־שפּייענדיגע מיידעל מיט'ן שפּיצעביגען נעזעל איז געזעסען אויף א שטוהל און האט געוויינט... "איהר ברודער — האט ער נאָכדעם געזאָגט פאר זיי — איז מסוכן קראנק. דער דאָקטאָר זאָגט, אז הילצמאן איז געפעהרליך"...

"א תירוץ פאר די בענשליכט. — האט געדרונגען איזאק שוואלב, וואס האט נאָכגעקוקט נאָך זיי, ווי א רעכטער שפּיאָן. — אז דער ברודער איז געפעהרליך, דעריבער דארף די שוועסטער זיצען ביי א פרעמדען בחור אויף'ן שויס און וויינען מיט טרערען ?"... — "דו ליגסט, ווי א הונט ! " — האט איהם הענריעטא א וואָרף געטהאָן אין פּנים אריין און א קלאפּ געגעבען מיט דער טהיר. און פון דעסטוועגען איז איתר דער וואָרעם אריין טיעף אין הארצען און געטאָטשעט־געטאָטשעט שטילערהייט. און א פייערעל האט געברענט אין הארצען, אוי געברענט־געברענט !... דאנקען גאָט. ארויס פון דעם גיהנם. איצט איז זי מיט איהם אליין. איצט איז ניטאָ מעהר קיינער אויף'ן וועג. קיינער, קיינער, קיינער !...

דאס ערשטע, וואס וועט זיין, אז זיי וועלען קומען קיין ניו יאָרק — אזוי האט אָפּגעפּסק'ענט ביי זיך הענריעטא — איז אָפּפאָטאָגראפירען זיך מיט איהם

אין צווייען אין פערשיעדענע פאָזען. פאָזע נומער איינס: זיי געהען ביידע אויף'ן שפּאַציער. פעסט געאָרעמט. ער — אין זיין עלעגאַנטען גרויען איבערראָק. זי — מיט א באָא אויף'ן האלז, דאָס היטעלע אויף א זייט... פאָזע נומער צוויי: זיי זיצען איינס אַקעגען דאָס אנדערע ביי א קיילעכיג טישעל. ער האַלט איהר הענטעל אין זיין האנד און קוקט אויף איהר אנפּאס, וועהרענד זי האַלט האַלב־צענויפגעמאַכט דיא אויגען, אינגאַנצען צענויפגעצויגען די ברעמען, פּונקט ווי יענע קורצזיכטיגע דאַמע מיט'ן לאָרנעט. פאָזע נומער דריי: אויף א ליכטיגען פאָן צוויי קעפּלעך — זיין קאָפּ און איהר קאָפּ, — צוגעטוליעט פעסט איינס צום אנדערען. דאָ דאַרפען שוין איהרע אויגען זיין אינגאַנצען אָפען און קוקען ארויף, ווי די הייליגע מאַדאָנא... פאָזע נומער פיער... נאָר ווי דערלעבט מען שוין, ווי דערלעבט מען שוין קומען קיין אמעריקא!

— נאָך עפּיס ווייט צו אמעריקא?

ער הערט נישט. ראַפאַלעסקא הערט ניט, וואָס הענריעטא שוואלב רעדט צו איהם, און זי קעהרט זיך אום צוריק צו איהרע מחשבות וועגען פאָטאָגראַפירען זיך באַלד ווי זיי וועלען קומען קיין ניו יאָרק. איהר ברודער ניסעל זאָגט אפילו, אז דאָס ערשטע, וואס וועט זיין אין ניו יאָרק, איז — שטעלען א חופּה. ער זאָל זיך, זאָגט ער, ניט שעמען, וואָלט ער נאָך דאָ, אויף'ן שיף, געשטעלט א חופּה — „ער זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס"... הענריעטא אָבער מיינט ניט אזוי. הענריעטא'ן ווילט זיך זיין פריהער א כלה, כאָטש עטליכע וואָכען א כלה. וואָס האָט זי קיין צייט ניט? זי האָט אזוי לאַנג דערויף ארויסגעקוקט. פאַר וואָס זאָל זיך ניט צעטיילען אָט דער פערגעניגען?...

— נאָך עפּיס ווייט צו אמעריקא? — פרעגט זי ביי איהם נאָך א מאָל. נאָר ער הערט זי ניט. ער איז, אפּנים, גאָר אויף איין אנדער וועלט? יאָ, אויף איין אנדער וועלט. אָט באַלד, אָקערשט ווי מע זעהט ניט, איז ער דאָרטען, וואוהין ער שטרעבט אזוי לאַנג, כמעט דאָס גאַנצע לעבען זיינס. אָט באַלד, אָקערשט ווי מע זעהט ניט, וועט ער זעהען די, וועלכע ער האָט ניט פערגעסען אויף קיין מינוט אפילו. ווי אזוי וועט זיין זייער ערשטע בעגעגעניש אין'ם דאָזיגען לאַנד נאָך אזוי פיעל יאָהרען? וועט זי איהם דערקענען? ער זי וועט שוין יאָ דערקענען. ער האָט איהר בילד, וואָס די מאַדאַם טשערניאַק האָט איהם דאָ ניט לאַנג צוגעשיקט. עס ליגט ביי איהם אָט דאָ אין בוזעמקעשענע... און ער דריקט מיט דער האַנד אויף דער בוזעמקעשענע, און הענריעטא איז איבערצייגט, אז דאָס מיינט מען זי, וועמען דען, אז נימז זי?... און זי לעהנט זיך אָן אויף איהם נאָך נעהענטער, גאָר נאָהענט, און פערקוקט איהם אין די אויגען, און לאַשטשעט זיך צו איהם, ווי א קעצעלע:

— באַלד וועלען מיר זיין אין אמעריקא, ווי מיינסט דו? — פרעגט זי ביי איהם א דריטען מאָל און דערלאַנגט איהם מיט'ן פינגער איבער דער נאָז און צעלאַכט זיך: חאַ־חאַ־חאַ!

ראַפאַלעסקא שטעלט אוועק אויף איהר די אויגען. ער ווייסט ניט, וואָס זי לאַכט. מע האָט איהם איבערגעשלאָגען סאַמע די בעסטע געדאַנקען... אין דער מינוט האָט ער שוין גאָר געהאַט פערגעסען אָן דער, וואָס שטעהט אָנגעלעהנט אויף זיין האַנד. האָט זי איהם דערמאַנט. און ער בעטראַכט זי פון אויבען אראָפּ און קלערט בעת־מעשה: „צו וואָס אָט דער פלירט? וואָס עפּיס אזוי שפּעט פערליעבט זיך אין דער דאָזיגער?... פון איין צרה ארויס, אין דער אנדערער אריין"...

און נאָר ניט־ווילענדיג קומט איהם אויף'ן זינען ווידער א מאָל זלאַטקע מיט איהר שטענדיג מעלאַנכאָליש אויס־

זעהן, מיט איהרע פערשוואָלענע אויגען פאַר געוויין. און נישט ווילענדיג דערמאָנט ער זיך אָן חאָלצמאַנ׳ס לעצטע, קוים אויסגעהריפּעטע און פערשטיקטע ווערטער ביים געזעגענען זיך : ״א יתומה, נעבאַך א יתומה״. ער וואָלט ווילען פערגעסען, קאָן ער ניט. ער וואָלט א בעלן געווען, אז זיין גאנצע פערגאנגענהייט, אז דאָס גאנצע ביסעל יאָהרען פון זינט ער איז נע־ונד אויף דער וועלט זאָל בלייבען אויף יענער זייט ים, אין דער אלטער וועלט, אזוי אז ער זאָל קומען אין דעם דאָזיגען נייעם לאנד אריין א פרישגעבאָרענער, א לויטערער, א ריינער, איין אימשולדיגער, ווי ער איז געווען אמאָל, אמאָל, אין זיינע ערשטע לויטערע ריינע קינדער־יאָהרען... נאָר ווי אויף צו־להכעיס פערגעסט זיך ניט, און עס קריכען אין קאָפּ אריין דוקא די ערגסטע געדאנקען, דוקא די טרויעריגסטע בילדער.

און בכדי אָפּצוטרייבען פון זיך די דאָזיגע געזאנקען אין בילדער, קוקט ער אין ים אריין. אך, דער ים! דער ים! שוין ווידער קאָן ער פון איהם די אויגען ניט אָפּרייסען. אלע פּאסאזשירען זענען ווידער אויפ׳ן אויבערדעק. ווידער שפּיגלען זיי זיך שוין אין ים. זיי קאָנען זיך שוין ווידער זאט ניט אָנקוקען אין זיין פּראכט און גלאנץ. אך, דער ים, דער ים! ניטאָ קיין ערך צו זיין גרויסקייט, ווען ער בייזערט זיך. ניטאָ קיין פערגלייכען צו זיין שענקייט, ווען ער בערוהיגט זיך.

רוהיג איז געווען דער ים ביי די ברעגעס פון ניו יאָרק, ניט שטיל, נאָר רוהיג.

קאַפּיטעל 132.

דער לאָמזשער חזן אין טראָבל

אז אמעריקא קרוינט עמיצען מיט א נאָמען, מעגט איהר זיך פערלאָזען, אז דאָס איז אזוי ריכטיג, ווי אין דער אָפּ־טייק. אָפּגעוועגען, אָפּגעמאָסטען, צוגעשניטען און געטראָפען גלייך אין קארב אריין.

״טרערען־אינזעל״ — אזוי הייסט ביי זיי דער ערשטער אריינטריט אין דעם גאָלדענעם לאנד אריין.

ווי בעוואוסט, איז דער אריינטריט אין גן־עדן אריין אויך ניט אזוי גרינג : מע מוז פריהער דורכגעהן אלע שבעה מדורי גיהנם.

ווי, להבדיל, דאָרט, אין גן־עדן העליון, אויף י ע נ ע ר וועלט, אזוי איז אויך דאָ, אין׳ם גן־עדן התחתון, וואָס מע רופט עס אמעריקא. נישט פאַר יעדען זענען אָפּען די טהויערען און נישט אלעמען קומט אָן דאָס אריינגעהן גלייך. איינעם געראָט עס, דעם אנדערען ניט. איינעם קומט עס אָן שטארק שווער, דעם אנדערען — א ביסעל גרינגער. איינעם איז דאָס ווי א בייגעל אויפעסען, דעם אנדערען פערלויפט עס מיט בלוט.

די, וואָס ווייסען פון דעם סוד, — און זעלטען ווער עס ווייסט דאָס נישט— נעמען אָן אלע מיטלען בעצייטענס, נאָך איידער זיי פאָהרען ארויס פון דער היים, און בעוואָהרענען זיך און בעשירמען זיך מיט אלעם, וואָס נויטיג איז. און דאָך כלאָפּט זיי דאָס הארץ נאָך מיט וויפיעל מייל פאַר ניו יאָרק. און עס וואַרפט זיי אין היץ און אין קעלט. און עס קלאָפּט זיי א צאָהן אויף א צאָהן. און מע געהניצט פיבעריש, און מע ציהט זיך, און מע פוצט זיך, און מע בעקוקט זיך איינס דאָס אנדערע, און מע בעט גאָט, מע זאָל חלילה ניט געשטרייכעלט ווערען און נישט האָבען קיין טראָבעל ביי׳ם פערדער, מע זאָל גיך און געשווינד דורכגעהן די שבעה מדורי־גיהנם פון ״טרערען־אינזעל״ און אריינטרעטען בשלום אין די טהויערען פון גן עדן, דאָס מיינט מען— אין׳ם גאָלדענעם לאנד.

אונזערע בלאָנזשענדע ארטיסטען פון דער נע־ונ׳גער טרופּפּע ״קלאמער,

שוואלב עט קאמפ". האבען זיך אויסגעלאכט פון דער גאנצער צערעמאניע. א טהייערע מציאה אמעריקא! זיי וואלטען אייך געקאנט — זאגען זיי — דריי מאל אריין און ארויס און ווידער א מאל אריין. "נארראנים — זאגען זיי — האבען אויסגעטראכט שוועריגקייטען. קיין שום שוועריגקייטען. אבי סע איז געזונד און יונג און פריש און פריליך און מע נעהמט אנגעטהאן ווי א מענש, און מע האט צו בעווייזען א פאר טאלער, און מע קאן אנרופען בײ'ם נאמען א פאר בעקאנטע — בלאטע שבבלאטע!"

וואס הערט, למשל, אמעריקא אזא דזשענטעלמען, ווי מיסטער קלאמער, וואס טראגט אזא עלעגאנטען סמאקינג און וואס ענגליש איז זיין מוטערשפראך? אדער אזא ריעז, וויא ניסעל שוואלב, וואס האט ער מורא צו האבען? אדער איזאק שוואלב? אויף אלע עמיגראנטען געזאגט געווארען.

פון דעם ארטיסטישען פאר פאלק, ראפאלעסקא און הענריעטא, שמועסט מען ניט. פאר אזעלכע יונגע שענע געזונדע עלעגאנט־געקליידעטע פארשוינען זענען דאך אפען אלע טהירען מיט אלע טהויערען. נישט מעהר דער לאמזשער חזן מיט זיין מוזיקאליש געזינדעל.

באשערט א מענשען יסורים! דאס הייסט, עס וואלט דא אויך אפגעגאנגען גלאט. זיי זענען, דאנקען גאט, אלע געזונד און שטארק אויף אלע איברים און האבען, ברוך־השם, איין אפעטיטעל צום עסען — הלואי וואלטען זיי נור אזוי געהאט אלע מאל, וואס צו עסען. האט זיך אבער געטראפען מיט'ן חזן איין אומגליק — און ער איז אליין שולדיג אינ'ם אומגליק: ער האט בעדארפט צו היסען פריהער, אז אזא מטופל מיט קינדער, קיין עין־הרע, וויא ער איז, האט בעדארפט זיך אויפצורעדען מיט זיינע קאמפאניאנען בעצייטענס, זיי זאלען איהם בעוואהרענען מיט די עטליכע טאלערס, ער זאל האבען, וואס צו זווען, טאמער טהוט מען איהם א פרעג...

ער פערענטפערט זיך, באשר ער האט ניט געוואוסט. ער האט געמיינט, זאגט ער, אז אמעריקא איז אמעריקע. צום סוף איז דאס גאר, גאט זאל ניט שטראפען פאר די רעד, ערגער ווי לאמזשע. וויפיעל ארעמע לייט, למשל, קומען אן קיין לאמזשע — מע זאל זיי דאס עמיצער פרעגען, צו זיי האבען געלד, צו זיי האבען ניט קיין געלד? א שענע זאך!

דער לאמזשער חזן האט נעבאך גוט געשוויצט, א סך מעהר ווי, להבדיל, ביי'ם עמוד. שטעלט אייך פאר, מע נעמט א יודען און מע טהוט איהם פלוצים אין מיטען דרינען, פון דער העלער הויט, א חאפ, ער זאל ווייזען "מאני". וואס פאר א "מאני"? טאלערס מיינען זיי. אמעריקאנער דאללארס. ענגלישע פונטען מאכט אויך נישט אויס. און אפילו רוסישע רובעלס, זאגען זיי, איז אויך א מטבע. אבי די מטבע זאל זיין. אזוי האט מען איהם אויפגעקלערט שוין נאכדעם, שוין שפעטליך. ער בעדארף בעווייזען — האט מען איהם געגעבען צו פערשטעהן — מזומנ'ע גראשענס, אז ער האט, הייסט עס, מיט וואס אויסצוקומען די ערשטע צייט און נישט פאלען צו־לאסט אויף פרעמדע...

"אויף פרעמדע? חלילה!" — האט זיך נעבאך דער חזן גענומען פערענטפערען, ווי ווייט ער האט געקאנט, האלב ענגליש, חצי דייטש. ער האט געגעבען צו פערשטעהן מיט ביידע הענד אז ער איז חלילה ניט איינער, אז ער איז דא, קיין עין־הרע, מיט א גאנצע האליאסטרע... אויב אזוי, האט מען איהם געגעבען צו וויסען, זאל ער מוחל זיין בעווייזען, מיט וואס וועט ער אויסהאלטען די דאזיגע חאליאסטרע?

הקיצור, וואס ווייטער איז אונזער חזן געקראכען אלץ טיעפער. עס האט שוין

נעהאַלטען דערביי, אז מע זאָל איהם אָפּפיהרען צו יענע, וואָס האַלטען ביי׳ם פּסוק "השיבנו נאָזאָד"...

אומזיסט איז געווען נעבאך זיין שטאַמלען, האַלב ענגליש, חצי דייטש: אומזיסט איז געווען זיין מאַכען מיט די הענד, זיין ווינקען מיט די ברעמען און זיין אַפּעלירען צו זיין שותף מיסטער קלאַמער, וועלכער קאָן רעדען ענגליש.

מיסטער קלאַמער האָט זיך געמאַכט, וויא ער זעהט ניט. מיסטער קלאַמער איז א בריה אויף נעבען עצות דאָרט, אין וואַיטשעפּעל, ביי זיך אין קאָמפּאַניאָנאַל, אָבער ניט דאָ, ביי׳ם אַראָפּגעהן פון שיף, אויפ׳ן אַמעריקאַנישען באָדען, וואו ס׳איז אַזאַ טומעל מיט אַזאַ געפּילדער פון די "פערשאָלטענע רוסישע שנאָרערס", אז מען קאָן משוגע ווערען! אונזער מיסטער קלאַמער האָט זיך פאַרוואָלי אויסגעדרעהט, אויסגעגלעט דעם סמאָקינג, צענומען זיין הערצל־באָרד אויף צווייען, אהער און אהין, מעשה סקאָביליעוו, און האָט זיך אָפּגעטראָגען — ווי זאָגט דער אינגלישמען: "אי דיסאָון איט בעג ענד בעגעדזש". אויף אונזער גוי׳ש לשון וועט עס הייסען אַזוי נרוים, ווי: "מאַיא האַטאַ סקראַיאו"...

א גליק, וואָס אויפ׳ן שיף האָט זיך נאָך געפונען א צווייטער שותף, ניסעל שוואַלב, א מענש מיט קאָמבינאַציעס. דערשמעקט פון דערווייטען, אז דער חזן איז אין טראָבעל, האָט אונזער געניאַלער קאָמבינאַטאָר באַלד פערשטאַנען, וואָס דאָ טהוט זיך. האָט ער אָפּגערופען די חזנ׳טע אויף א זייט, זיך געסוד׳עט מיט איהר א ווײַלע, שאַרף געוואונקען מיט די אויגען און עפּיס געפּאָרעט זיך ביי איהר אין בוזעם. דערנאָך האָט ער א וואונק געגעבען צו איהר און צו איהרע קינדער: "קומט!"

אין איין אנדער צייט און ביי אנדערע אומשטענדען, מאָהלט איך, וואָלט אונזער קאָמבינאַטאָר געחאַפּט פון דער חזנ׳טע גאָר א מיאוסען פּסק. די האַלב־צנועה׳דיגע און האַלב־חצופה׳דיגע לאָמזשער חזנ׳טע פאָהרט טאַקי, וועלען מיר זאָגען, מיט א קאָמפּאַניע אַרטיסטען אין א לאַנד, וואָס הייסט אַמעריקאַ. ס׳איז אמת. מע דאַרף אָבער נישט פערגעסען, אז דערווייל איז זיא איהם חלילה נישט קיין תאָריסטקע, נישט קיין טענצערין און נישט קיין זינגערין און אפילו נים קיין פּרימאַדאָנאַ (דאָס מיינט זיא זיין שעסטער הענריעטאַ), וואָס קושט זיך מיט א פרעמדען בחור (דאָס מיינט זי ראָפּאַלעסקאַ׳ן), וואָס מע ווייס נאָך נים, צי איז ער איהר א חתן, צו א נעכטיגער טאָג?... דערווייל איז זיא נאָך דעם לאָמזשער חזן׳ס א ווייב מיט חופה וקידושין, און אַזאַ חברה־מאַן, וויא ניסעל שוואַלב, דאַרף וויסען דרך־ארץ... נאָר איצט, בשעת בהלה, און דערצו נאָך דערהערט, אז איהר מאַן איז אין טראָבעל, האָט זי גאָר קיין צייט ניט געהאַט זיך אַרומצוקוקען אפילו. און דאָ האָט זי אַט דער חברה־מאַן שוואַלב געגעבען א נעם ביי דער האַנד, זי צוגעפיהרט גלייך צום טישעל און ווי א מענש, וואָס רעדט גוט ענגליש, איז ער אַרויסגעטראָטען אַלס מליץ־יושר פאַר׳ן חזן מיט דער חזנ׳טע מיט זייער גאַנצען מוזיקאַלישען געזינדעל, אַזוי צו זאָגען (מיר זעצען איבער זיין רעדע אויף אונזער יודיש לשון):

— מיינע הערען! איך בין בעפאָלמעכטיגט איך פאַרצושטעלען די פרוי פון׳ם דאָזיגען הערר, זיי קאָנען קיינס ניט רעדען קיין ענגליש א וואָרט אפילו. זעהט איהר אָט די חאַליאַסטרע? (ער האָט א וויז געגעבען מיט איין האַנד אויפ׳ן גאַנצען געזינדעל) דאָס איז מיט גאָט׳ס הילף א משפחה פון לויטער מוזיקאַנטען, בעגאַבטע טאַלאַנטען. זיי אַלע, ווי איהר קוקט זיי אָן, פון׳ם פאָטער ביז׳ן קלענסטען קינד, פערדיענען זיך

זייער שטיקעל ברויט, מע קאָן זאָגען, שטיקער גאָלד. נאָר איינע, אָט די דאָזיגע (ער האָט אָנגעוויזען אויף דער חזנ'טע), זי איז די איינציגע, וואָס פערדיענט גאָרנישט. זי איז נור א געטרייהע פרוי צום מאַן, א מוטער צו די קינדער, א בעל־הבית'טע אין שטוב און א קאססירערין פון געלד. די גאַנצע קאססע געפינט זיך שטענדיג ביי איהר אין א גוטען אָרט... ביי דער פרוי ארויסבעקומען א סענט, הערט איהר, איז כקריעת ים־סוף!...

דאָס זענען געווען די ווערטער, וואָס ער האָט געזאָגט צו די אדונים אויף ענג־ליש. און צו דער חזנ'טע האָט ער א זאָג געגעבען שוין אויף פשוט יודיש:

— יודינע! שפּילעט אויף, זייט מוחל, דעם בוזעם און ארויס מיט די פּארעס!...

* * *

שוין אז מע האָט געשטעלט א פוס אויף דער טריקעניש, אויף'ן אמעריקאַני־שען באָדען, האָט ערשט דעמאָלט דער לצמזשער חזן ארויסגעזעהען, אין וואָס פאַר א סכנה ער איז געשטאַנען און פון וואָסער א צרה ער איז אויסגעלייזט גע־וואָרען. האָט ער ארומגעחאַפּט זיין בע־שיצער און זיין אויסלייזער, אויף וויפיעל ס'איז נור מעגליך געווען ארומצוחאַפּען אזא פּאַרשוין, ווי ניסעל שוואלב, גענו־מען איהם קושען און האלזען און שטי־קען און דאנקען איהם מיט טרערען:

— מאַטעניו! הארצעניו! פּאָטערעל! איהר זענט דאָך עפּיס א יוד א חכם! א שלמה המלך! א מלאָך פון גאָט! א... א... איך וויים אליין ניט וואָס! — און ער האָט איהם ווידער א מאָל גע־וואָלט חאַפּען קושען.

— אָבער גענוג, גענוג! — האָט זיך ניסעל שוואלב געריסען פון'ם חזנ'ס הענד. — וואָס וויל פון מיר דער יוד? ער וועט מיך באַלד דערשטיקען, אָט דער יוד, אויף'ן אמעריקאַנישען באָדען, איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס!

קאַפּיטעל 133.

אויף'ן אמעריקאַנישען באָדען

אלזא, פריינד לעזער, זענען מיר שוין מיט אונזערע העלדען אויף'ן אמעריקאַני־שען באָדען.

פאַר דעם, וואָס איז קיינמאָל נישט געפאָהרען קיין אמעריקא, נישט געלי־טען אויף'ן ים, נישט דורכגעמאַכט דיא שבעה מדורי־גיהנם, נישט געהאַט קיין טראָבעל, קיין אויפרעגונג, קיין הארצ־קלאַפּעניש ביי'ם אריינקומען אין לאנד אריין, נישט ארויסגעקוקט אויף זיינע אייגענע, נאָהענטע, היימישע, אָדער גלאַט לאנדסלייט, וואָס זאָלען ארויסקומען איהם אראָפּנעהמען פון שיף — פאַר דעם וועלען די דריי ווערטער "אויף'ן אמעריקאַנישען באָדען" קלינגען, ווי א פוסטע גלאָק, אויסוויזען טרו־קען און נישט זאָגען גאָרנישט, ניט צום שכל, ניט צום הארצען. דער אָבער, וואָס איז אליין געווען אמאָל בבחינת עמיגראַנט, דער וועט מיך פערשטעהן. דער וועט פיהלען, וואָס פאַר א ליעבע זיסע מוזיק עס קלינגט אָפּ אין די דריי ווערטער און וויפיעל פּאָעזיע עס געפינט זיך אין דעם קבלת־פּנים, אין די בעגעג־נישען פון די אָנגעקומענע געסט אין'ם נייעם לאנד אריין.

יעדע פון די דאָזיגע בעגעגנישען איז א געשעהעניש, וואָס נישט די אָנגעקומע־נע, נישט די ארויסגעקומענע, נישט די אויפגענומענע, נישט די אויפנעמער וועלען עס פאַר א לאַנגע צייט נישט פער־געסען. די סצענעס, וואָס קומען דערביי פאָר, זענען מעהרסטענטהייל ריהרענדע, ערהאַבענע סצענעס, זיי קאָנען אפילו ביי א זייטיגען צוקוקער אויך ארויסרופען א טרער.

דאָס זענען סצענעס, וואו מענשען וואַרפען זיך איינס דאָס אנדערע אויף'ן האלז, וואו הענד ווערען צוזאמענגע־געפלאָכטען, וואו הערצער ווערען קלאַ־

פענדיג צוגעטוליעט נאָהינט איינס צום אנדערען, וואו ליפּען ווערען צענויפגעגאָסען, וואו אויגען טריפען טרערען: "געלויבט דער אויבערשטער, וואָס מע זעהט זיך"...

דאָס זענען הייסע, ברענענדיגע טרערען, נאָר טרערען פון פרייד, טרערען פון איבערמענשליכען גליק, טרערען פון ליעבשאפט, פון געטרייהשאפט, פון תענוג, פון נחת און פון דאנקבארקייט צו דעם, וואס לעבט אייביג: "געלויבט דער אויבערשטער, וואָס מע זעהט זיך!"..

און א מיש־מאַש פון ווערטער, פון לשונות און שפּראכען לאָזען זיך הערען אויף'ן אמעריקאנישען באָדען. פראזען נישט קיין געבונדענע. געדאנקען נישט קיין ארויסגעזאָגטע. מעהר ניט, אז איינצעלנע אויסגעשרייען: "מאמע מיינע הארציגע!"... "זוהן מיינער טהייערער!"... "פּאָטער געטרייהער!"... "שוועסטער!"... ברודער!"... "פריינד מיינער!".. "הארץ מיינס!"..

פארהאן אויך אזעלכע בעגעגנישען אויף'ן אמעריקאנישען באָדען, וואס האָבען שוין גאָר קיין ווערטער ניט. שטומע בעגעגנישען. מעהר נישט אז איין לאנגער־לאנגער קוש, אין וועלכען צוויי מיילער האָבען זיך צענויפגעגאָסען און פערשטאָרבען געוואָרען.

טרעט אָפּ, פריינד לעזער, דאָס איז א הייליגער קוש.

דאָס איז א קוש פון צוויי יונגע הערצער, וואָס טראָגען זיך שוין פון א צייט איינס אקעגען דאָס אנדערע מיט די הייליגסטע געפיהלען פון אמת'ער ליעבע, פון טיעפער בענקעניש.

דאָס איז א קוש פון א פּאָרפאָלק, וואָס האָבען זיך ליעב ווי א שעה נאָך דער חופּה.

דאָס איז א קוש פון מאַן און ווייב, וואָס האָבען קורץ נאָך דער חתונה אויף א קליינע צייט זיך געמוזט צעשיידען.

אויב איהר ווילט, וועל איך אייך אין עטליכע ווערטער איבערגעבען די דאָזיגע געשיכטע.

תיכף נאָך'ן פּאָגראָם איז ער אוועקגעפאָהרען קיין אמעריקא. זי איז געבליעבען אויף דער צייט. געלעגען געוואָרען. געהאט א קינד. א קינד א טרייסט. דאָס קינד וואכסט קיין עין־הרע, קיין ביין אויג. זי שיקט איהם דאָס "פּאטרעטעל". אָט דאָס איז זיין קינד? זיין קינד?!... יאָסעלע רופט מען איהם (א נאָמען נאָך זיין טאטען). ער טראָגט דאָס "פּאטרעטעל" ביי זיך אויף'ן הארצען, ווי א הייליגטהום, ווי א קמיע. ביינאכט, אז קיינער זעהט ניט, קושט ער דאָס טהייערע "פּאטרעטעל". "דאָס קינד האָט שוין צייהנדלעך", שרייבט איהם מיט טרערען די גליקליכע מאמע. "דאָס קינד — שרייבט זי איהם אין א צווייטען בריעף — קאָן שוין זאָגען "טאטעשי" — א נחת צו הערען! אז מע פרעגט איהם: "וואו איז דער טאטעשי?" — בעווייזט ער מיט'ן קליינעם פינגערעל אהין, וויט וויט: "דאָרטען טאטעשי"... א קינד א חכם!" די מאמעשי דערצעהלט איהם פון'ם טאטעשי, אז דער טאטעשי איז אין אמעריקא. אז ער ארבייט דאָרטען פלייסיג. אז ער קלויבט דאָרט א סענט צו א סענט. אויף א שיפסקארטע קלויבט ער. ער האָט שוין צונויפגעקליבען. שוין ארויסגעשיקט איהר די שיפסקארטע. זי איז גרייט צו דער נסיעה. שוין לאנג גרייט. שוין אפילו דאָס בעטגעוואנט איבערגעשאָטען. טרעפט זיך א שלאק. ווערד שלאף דאָס קינד. אויף סקארלאטינע. פערקויפט זי די קישעלעך, פערזעצט די שיפסקארטע צו ראטעווען דאָס קינד. נעמט דער רוח דאָס בעטגעוואנט, חאפּט דער רוח די שיפסקארטע — אבי אָפּראטעווען דאָס קינד. נישט געקאָנט אָפּראטעווען דאָס קינד. גאָט האָט נישט געהייסען. געברענט־געברענט — און אויסגעלאָשען געוואָרען. ווי א ליכט אויסגעגאנגען. שיער ניט משוגע געוואָ־

רען די יונגע מאמע נעבאך! שרייבט זי איהם אכטצעהן ליגענס: "עס לאזט דיר גריסען יאסעלע"... שרייבט ער צו איהר: "פאר וואס זשע קומסט דו ניט צו פאהרען? איך האב דאך דיר געשיקט א שיפסקארטע". ענטפערט זי איהם א נייעם ליגען: "איך האב נאך ניט די שיפסקארטע. עס לאזט דיר גריסען יאסעלע"... שרייבט ער צו איהר: "איצט האסט דו שוין די שיפסקארטע. פאר וואס קומסט דו ניט צו־פאהרען?"... וויפיעל קאן מען אזוי נארען א מענשען? שרייבט זי איהם דעם אמת, נאר ניט אויף איין מאל. ביסלעכווייז. א טראפען נאך א טראפען: "יאסעלע נישט געזונד". "יאסעלען איז ערגער". "מיט יאסעלען איז שלעכט". "יאזעלע איז פערביי". "נישטא יאסעלע"...

נאך אזא מין ביטער לעבענסדראמא האבען זיך אט דא, אויפ'ן אמעריקאנישען באדען, דאס פארפאלק בעגעגענט.

ער — א ריעז. זי — א בלום.

נאך פון דערווייטען, אויפ'ן אויבערדעק, האט ער זי דערקענט. שען, נאך שענער ווי געוועזן. חנ'עוודיג, נאך חנ'עוודיגער ווי געוועזן. זי איהם האט אויך דערקענט. גאר איין אנדער מענש געווארען. אמעריקא!...

און אט זענען זיי שוין איינס ביי'ם אנדערען אויפ'ן האלז. אט האבען זיך זייערע מיילער צענויפגעגאסען אין איין לאנגען הייסען קוש. זיי זענען נאך ביידע יונג. ביידע געזונד און שען און שטארק. ביידע האבען זיי זיך ליעב. אפשר נאך מעהר ווי פריהער. זיי ווילען זיך א ביסעל אויסוויינען איינס פאר דאס אנדערע דא זייערע הערצער, און געפינען איינס אינ'ם אנדערען א טרייסט צו זייער וואונד, וואס וועט גיך, האפענטליך, גיך געהיילט ווערען...

קאמיר זיי נור לאזען אליין. לאמיר זיי ניט שטעהרען.

מארנע, מארנע בעגעגענישען קומען פאר אט דא, אויפ'ן אמעריקאנישען באדען. און די סצענעס, וואס קומען דערביי פאר, זענען, מעהרסטענטהייל, ריהרענדע, ערהאבענע סצענעס. בנאמנות — זיי קאנען אפילו ביי א זייטיגען צוקוקער אויך א מאל ארויסרופען א טרער.

קאפיטעל 134

געבענשט זאל זיין דאס לאנד

דער לעזער דארף נישט מיינען פון דעסטוועגען, אז אלע בעגעגענישען אט דא, אויפ'ן אמעריקאנישען באדען, זענען לויטער טרויעריגע סצענעס, וואס ריהרען ביז טרערען. עס טרעפען אויך אזעלכע סצענעס און בילדער, וואס רופען ארויס, ניט־ווילענדיג, א שמייכעל, און א מאל אויך א געלעכטער. למשל, נעמט אט דיא סצענע, וואס מיר געהען אט דא בעשרייבען.

דאס איז געווען אין דעם ריהרענדען מאמענט, ווען דער לאמזשער חזן האט ארומגעחאפט זיין בעשיצער און זיין אויסלייזער צו האלזען און צו קושען, און ניכעל שוואלב האט זיך אפגעשלאגען פון איהם מיט ביידע הענד. ניסעל שוואלב האט דערזעהען עפּים א בעשעפעניש אין געשטאלט פון א נקבה, מיט א רויטע ראטאנדע, מיט א ברייט פנים, ווי די לבנה אין אנהויב חודש, מיט א פעט שמייכעל און מיט א סך ווייסע צייהן.

דאס בעשעפעניש — האט ער דערזעהען — האט זיך פריהער ארויפגעווארפען אויף זיין שוועסטער הענריעטא. דערנאך האט זי זיך געשמאק צוקושט אויך מיט זיין ברודער איזאק. און צום סוף איז זי ארויפגעפאלען אויף ראפאלעסקא'ן, האט איהם ארומגעחאפט מיט איהרע גראבע קורצע הענד און גענומען איהם קושען און האלזען, ווי א שוועסטער, ווי א מאמע, ווי א געטרייהע מאמע.

— ווער איז די חיה? — האט זיך

ניסעל שוואלב געוועֿרעט פריהער צום חזן, דערנאָך צו דער חזנ'טע. נאָר דער חזן מיט דער חזנ'טע זענען אליין אויך געווען אין די הענד פון א בינטעל פּאַרשווינען, לאָמזשער יודען און ווייבער. זיי האָבען זיך ארויפגעוואָרפען פריהער אויפ'ן חזן, דערנאָך אויף דער חזנ'טע, דערנאָך אויף דער האליאסטרע, געהאלזט און געקושט און צוגעקוועטשט שטארק־שטארק צום הארצען.

צווישען די דאָזיגע יודען זענען געווען אלערליי מינים טיפּען: אזעלכע וואָס האָבען זיך שוין לאנג אויסגעגרינט אין אמעריקא, און אזעלכע, וואָס זענען נאָך געווען גאנץ גרין, נישט אָנגעוואָרען קיין טראָפּען פונ'ם צלם אלקים, אפילו די רויטע פאטשיילע פונ'ם האלז נאָך ניט אראָפּגענומען.

אויך די ווייבער זענען געווען פון אלערליי מינים: גאנצע און האלבע יענקיכעס, וואָס רופען זיך שוין "מיסעס" און "ליידי", טראָגען גרויסע "העטס" אויפ'ן קאָפּ און גאָלדענע צייהן אין מויל; און אזוינע, וואָס קאָנען זיך ניט צעשיידען מיט'ן שייטעל, וועלכעס געהט מיט א ווייטען שרונט אין מיטען קאָפּ, פונקט אזוי ווי מען טראָגט ביי זיי אין לאָמזשע — אמת'ע "יענטע־מירעלס" . . .

אלע די דאָזיגע אויסגערעכענטע טיפּען, סאי די גרינע, סאי די אויסגעגרינטע, סאי די מיטעסען, סאי די "יענטע־מירעלס", אלע האָבען זיך מחיה געווען מיט זייערע לאנדסלייט — מיט דעם לאָמזשער חזן און זיין משפּחה; און אלע האָבען געשריגען, געליארעמט און געפּילדערט, געוואָרפען זיך און געמאכט מיט די הענד — פונקט ווי דאס וואָלט געווען ניט אין ניו יאָרק, נאָר טאקי אין מיטען לאָמזשע, אויפ'ן "אלטען מארק", אָדער אויף "די ריבאקעס".

די לאָמזשער יודען און ווייבער האָבען פשוט בעפאלען זייערע לאנדסלייט, שער משפּחה, געמאכט אויף זיי א מין דעם לאָמזשער חזן מיט זיין מוזיקאלי־פּאָגראָם, געשלעפּט יעדער צו זיך, דער אויף "ברעקפעסט", דער אויף "דינער", דער אויף "סאַפּער". למען השם, צו מיר! ניין, צו מיר! אָהן א שום תירוץ!...

דער לאָמזשער חזן מיט זיין געזינדעל זענען געווען ווי פערכשופ'ט. ווי א חלום איז זיי פאָרגעקומען דאָס אלעס. ווארום פון זינט זיי זייגען אוועק פון לאָמזשע, פון זינט זיי זענען נע־ונד אויף דער וועלט, און וויפיעל צייט זיי האָבען זיך געוואלגערט אין לאָנדאָנער וואַיטשעפּעל, האָבען זיי נאָך אין ערגעץ אזא מין קבלת־פּנים מיט אזא מין ברוך־הבא מיט אזא מין אויפנאהמע ניט געהאט, ווי דאָ, אויף דעם אמעריקאנישען באָדען, און אפילו נישט געזעהען אין חלום. נאָך מעהר: אין לאָמזשע אליין זענען זיי קיינמאָל ביי קיינעם ניט געווען אזעלכע אָנגעלייגטע געסט, ווי אָט דאָ, אין דעם גליקליכען פרייען לאנד, אין דער גאָלדענער מדינה פון קאָלומבוסען. אדרבה, דאָרט אין דער היים, צווישען אייגענע, צווישען יודען, זענען זיי געווען גרויס ביי איטליכען אין די אויגען. אויך אין וועג האָט מען זיי אָפט געגעבען א קאפּור־ליער אָנצוהערעניש, אז זיי זענען צו א גרויסע משפּחה. אפילו מיסטער קלאמער, וואָס איז שוין בלומרשט איין אייגענער מענש, א שותף קאָן מען זאָגען, האָט זיי אויך א פּאָר מאָל אויפ'ן שיף א זאָג געגעבען, אפילו מיט א זיס שמייכעלע, למאי זיי האָבען פערנומען דעם גאנצען "סקארב" פון דער היים, נישט איבערגעלאָזט א ביסעל קינדער אין לאָמזשע לזכרון?... און דאָ — נאט אייך פּלוצים אזעלכע געהויבענע געסט, אזוי טהייער, אז מע צערייסט זיי שיער, מע שלאָגט זיך אזש פאר זיי — געבענשט זאָל זיין דאָס לאנד! געבענשט זאָל זיין דאָס לאנד!

און דער חזן מיט דער חזנ'טע קוקען

איינס אויף'ם אנדערע און לאָזען א טרער. און דאָס מוזיקאַלישע געזינדעל ווערד ברייטער ווי לענגער, עס טראָגט זיי אין דער לופטען. זיי ווייסען ניט, וועמען זיי זאָלען ענטפערען פריהער. זיי ווילען, אם־ירצה־השם, זיין אומעדום. וואָס דענן? א שאלה א ביסעל! זיי וועלען, אם־ירצה־השם, זיין ביי אלעמען. ביי דעם אויף "ברעקפעסט", ביי דעם אויף "דינער", ביי יענעם אויף "סאפּער". איין מענש אליין קאָן זיך טאקי ניט צערייסען. ס'איז אמת. אָבער אזא געזינדעל, קיין עין־הרע, חא־חא, נישקשה, עס וועט, אם־ירצה־השם, זיין רעכט! עס וועט זיין רעכט!

ניסעל שוואלב שטעהט און בעטראַכט די דאָזיגע סצענע און עס פריידט זיך איהם דאָס הארץ. ווער נאָך ווייסט, אזוי ווי ער, ווי אָרעם און עלענד אָט דאָס געזינדעל איז געוועזן אין לאָנדאָן? פּלוצים האָבען זיך בעוויזען ביי זיי אזוי פיעל פריינד, און גוטע פריינד! וואָס זשע? ער האָט דענן ניט געוואוסט פריהער, אז עס וועט אזוי זיין? געוואוסט, ער זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס, ווי ער האָט געוואוסט. דערויף איז דאָס אמעריקא. געבענשט זאָל זיין דאָס לאנד! שאדע נור, וואָס ער האָט קיין צייט ניט צוגעהן צו די דאָזיגע גאסטפריינדליכע לייט, זיי אָפּדאנקען פאר'ן לאָמזשער חזן און אין איינוועגס טאקי זיך מיט זיי א ביסעל נעהינטער בעקענען און מאכען מיט זיי א שמועס וועגען אמעריטשקע, יאנקי דאָדעל קאָלומבוסעס מדינה... אנ'עבירה! ניסעל שוואלב'ס קאָפּ איז פערנומען אין דער מינוט דער שווארציאָהר ווייסט מיט וואָס, מיט עפּיס א שלאק, א רויטע ראָטאָנדע, וואָס איז ארויפגעפאלען פריהער אויף זיין שוועסטער, דערנאָך אויף זיין ברודער און איצט אויף ראפאלעסקאָ'ן — און קושט איהם, און קושט איהם, און קושט איהם, פריהער אין איין באק, דערנאָך אין דער אנדערער באק, דערנאָך אין די ליפּען. און ווידער א מאָל אין איין באק, אין דער אנדערער באק, דערנאָך אין די ליפּען. א מעשה אָהן אנ'עק!

ניין. ניסעל שוואלב קאָן דאָס שוין מעהר ניט איבערטראָגען. געהט ער צו צו דער רויטער ראָטאָנדע, נעמט זי אוועק פון ראפאלעסקאָ'ן:

— ווער איז די חיה?

עס ווייזט אויס, אז ראפאלעסקא אליין האָט זיך מחיה געווען, וואָס מע האָט איהם אויסגעלייזט פון איין אָנשיקעניש. ער האָט זיך צורעכט געמאכט די צעוואָרפענע האָר מיט'ן צעקנייטשטען היטעלע און שטעלט זיי פאָר איינס פאר דאָס אנדערע:

— מיין פריינד שוואלב... מיין אלטע בעקאנטע ברוי... מאדאם טשערניאק.

שיער־שיער האָט זיך ראפאלעסקא ניט ארויסגעכאפּט מיט איהר אמת'ן נאָמען: "בריינדעלע קאָזאק".

דאָס איז געווען זי.

קאפּיטעל 135

בחצוצרות וקול שופר

די צייט, וואָס אונזער נייע נע־ונד'נע ארטיסטיש־מוזיקאלישע קאָמונע "קלאמער, שוואלב עט קאָמפּ." האָט אויסגעקליבען צו קומען קיין אמעריקא, איז געווען די סאמע בעסטע, די סאמע הייכע צייט, איך וואָלט געזאָגט — די אמת'ע שניט־צייט אין'ם יודישען קוואַרטאל פון'ם פערטומעלטען, פערטארעראמטען, פערהאוועטען, פערביזיטען און פערביזנעסטען ניו יאָרק.

דאָס איז געווען אין דעם חודש, ווען דאָס יודישע לעבען אין די יונייטעד סטייטס פון אמעריקא הויבט אָן נאָך די לאנגע שלעפּעריגע וואָכען פון זומערוואקיישאָן אויפצוואכען פון'ם שלאָף. ווען דער יודישער דופק אין די גרויסע שטעדט הויבט אָן צו קלאָפּען שטארקער,

ווי אלע מאָל. ווען די יודישע גאס ווערד נאָך מעהר יודישליך, ווי אלע מאָל. ווען די ארויסגעבער פון די יודישע צייטונגען ווערען ברייטער ווי לענגער און די יודישע בלעטער ווערען שיער ניט צעזעצט פון די שרייענדיגע אנאָנסען און מורא׳דיגע רעקלאמעס. דאָס זענען, מעהרסטענטהייל, אנאָנסען, וואָס רופען אייך אין שול אריין, וואָס רעדען וועגען חזנים, מנינים, שופרות, לולבים, אתרוגים, לשנה־טובה־קארטען און נאָך אזעלכע הייליגע זאכען, וואָס זענען שייך צו גאָט. מיט איינעם וואָרט — דאָס איז געווען יום־טוב־צייט, ערב ראש־השנה, א צייט, וואָס מע קאָן זי בעטיטלען מיט דריי ווערטער: בחצוצרות וקול שופר.

פונקט ווי ביי אונז אין דער אלטער וועלט, אזוי אויך דאָ, פון דער זייט ים, אין דער נייער וועלט, זענען די דאָזיגע טעג, די איבערגאנגס צייט פון׳ם אלטען יודישען יאָהר צום נייעם יאָהר, פון׳ם זומער צום ווינטער, א צייט פון ליקווידירען אלץ וואָס אלט און אָפּגעניצט. פון אויפּפוצען אלץ וואָס אָפּגעריבען און אָפּגעוועלקט. פון איבערבייטען מענשען און דיענערשאפט. פון איבערניצעווען מלבושים און שוכווארג. פון בעשטעלען מלמדים און חדרים. פון איבערציהען זיך און איבערקלייבען זיך, אָדער, ווי מע רופט עס דאָרט, "מופען" פון איין דירה אין דער אנדערער. מיט איינעם וואָרט — די וועלט איז אומעדום איין וועלט.

"סיזאָן" ווערען אָנגערופען דאָרטען די דאָזיגע טעג.

"סיזאָן" איז א גוט וואָרט, א טהייער וואָרט, דאָס סאמע ליעבע זיסע וואָרט אין דעם דאָזיגען לאנד פון ארבייט פאר יעדען איינציגען גלייך: פאר דעם, וואָס גיט העגד, ווי פאר דעם, וואָס זוכט העגד. פאר דעם, וואָס שוויצט, ווי פאר דעם, וואָס מאכט שוויצען. פאר דעם, וואָס א "ניקעל" איז א מטבע, ווי פאר דעם, וואָס א דאָללער איז א ממזר. פאר דעם, וואָס זוכט א שטיקעל ברויט, ווי פאר דעם, וואָס זוכט פערגעניגען. פאר דעם, וואָס שמאכט מיט ווייב און קינדער ערגיץ אויבען גאנץ הויך, אויף׳ן "טאפּ־פלאָר", אָדער אונטען, אין "בייסמענט", אָהן לופט און אָהן ליכט, ווי פאר דעם, וואָס האָט פערבראכט דעם גאנצען זומער אויף דאטשעס, דאָרט הייסט דאָס — אין די "קעטסקילס", געשפּיעלט גאנצע טעג מיט גאנצע נעכט אין "פּאָאוקער", אָדער אין "פינאָקעל", וואָס איז כמעט אזוי שכל׳דיג, ווי אונזער "אָקע" מיט אונזער "סטוקעלקע", אָדער גאָר אין אזא שפּיעל, וואָס מע רופט עס ביי אונז "פלירט", ביי זיי "פלוירט", און וואָס בעשטעהט פון אָפּרעדען יענעמס ווייב בשתיקה, אָדער געביטען זיך מיט די ווייבער בפרהסיא, מיינס און דיינס און שותפות׳דיגס, הפקר פּעטרישקע. . .

"סיזאָן" איז אויך די איבערגאנגסצייט, די צייט פון בענייאונג, פון אָפּפרישונג און אויפלעבונג פון טהעאטער בכלל און אויך פון׳ם יודישען טהעאטער, וואָס פערנעמט נאָך דער פרעססע א בכבוד׳ען פלאץ אין׳ם יודישען קווארטאל פון ניו יאָרק. די יודישע "פּרעסס" ווערד דעמאָלט ביזי. די יודישע צייטונגען האָבען דעמאָלט וואָס צו טהון.

קודם בעווייזען זיך פערביילויפענדיגע ארטיקלען מיט׳ן נאָמען: "נייעס פון דער יודישער טהעאטער־וועלט". דאָס זענען, מעהרסטענטהייל, פליהענדיגע נאכריכטען, אונטערגעחאפּטע ידיעות, אומשולדיגע ליגענס פון דער קוליסע און אויסגעטראכטע פּליאָטקעס, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. למשל: אז דער און דער טהעאַטער־מענעדזשער קומט נעכסטע וואָך פון "יוראָפּ" מיט דיא גרעססטע זינגערינס פון דער פאריזער אָפּערא. אז דער און דער מענעדזשער האָט אויס־

געדונגען יענעמס און יענעמס טהעאטער. אז יענער און יענער מענעדזשער האט געמאכט איבערמופען צו זיך, אפגערעדט הייסט עס, יענעם און יענעמס "סטאר". אז די און די בעריהמטע פרימאדאנא פערלאזט די יודישע ביהנע און געהט אריבער צו דער אמעריקאנער. אז יענער און יענער בעריהמטער אויטאר, וואס האט זיך געמאכט אונשטערבליך מיט זיינע מוזיקאליש־רעאליסטיש־דראמאטישע ווערק, האט אנגעטריעבען צום סיזאן דריי רעאליסטיש־מוזיקאליש־פאטריאטיש־מעלאדראמאטישע פיעסען, וואס האבען איבערגעטראפען אלץ, וואס מען האט ווען געזען אין דיעזען לאנד. דערביי ווערד געגעבען א קיצעל אין זייט אריין דעם און דעם "סטאר". א קניפ אין בעקעל דער און דער פרימאדאנא. א שמיר איבער'ן פנים דעם און דעם טהעאטער־מענעדזשער און א שמייכעל יענעם און יענעם אויטאר. מיט איינעם ווארט — דאס זענען דער וויל ניט־מעהר אז פלאפלעריען, וואס די "פרעסס" ערלויבט זיך ערב סיזאן, בעת דער זומער האלט ערשט ביי'ם אונטערנעהן.

גאנץ אנדערש זעהט עס אויס מיט דער פרעסס בעת דער טהעאטער־סיזאן איז שוין אריינגעטראטען און האלט שוין אין פולען גאנג. דעמאלט, אז איהר עפענט אויף א יודיש בלאט, טהוט אייך א בליאסק אין די אויגען א גאנצע רייהע פון שרייענדיגע ארטיקלען מיט מוראדיגע קעפלעך און פערשיעדענע נעמען. עס שעמערירען פאר אייך גאנצע זייטען, דארטען הייסט עס "פיידזשעס", פון אויבען ביז אראפ מיט קידוש־לבנה־אותיות, שענע גלאטע ווערטער, הויכע קלינגענדיגע פראזען, וואס גיסען זיך ווי בוימעהל און לייענען זיך גרינג, ווי א וואסער, און רעדען צו אייך וועגען הימלישען פערגעניגען, וואס דער און דער מענעדזשער האט אנגעגרייט פון אייערטוועגען, און פון א אמת'ען גן־עדן־גענוס, וואס איהר וועט האבען אין יענעם טהעאטער. די דאזיגע שענע גלאטע בוימעהלדיגע ארטיקלען זענען אזוי בריה'ש צעגויפגעשטעלט, אזוי ממזר'יש אויסגעשטאטעט, אז דער פשוט'ער נאאיווער לעזער עפענט אויף מויל און אויגען. ער ווייסט ניט, צי איז דאס א לייטארטיקעל, אדער, ווי מע רופט עס דארט, איין "עדיטאריעל", פון'ם רעדאקטאר אליין? צי איז דאס אזא מין קריטיק, א הללויה, א לויבגעזאנג פון'ם צופריעדענעם ענטציקטען טהעאטער־רעצענזענט? קיין מאל אין דער וועלט וועט איהם ניט איינפאלען אין קאפ א מחשבה, אז דאס איז חלילה א גוט־בעצאהלטע אנאנסע, דארט הייסט עס "אדווערטייזמענט", פאר געלד, איין אפגעדונגענער "פיידזש", וואס דער טהעאטער־מענעדזשער קאן דארט אנשרייבען, וואס זיין הארץ גלוסט. און ער קלאפט דארט וועגען זיין טהעאטער, קלינגט און פייפט און טרומייטערט בחצוצרות וקול שופר.

"ווילט איהר זעהען עטוואס ערהאבענעס, עטוואס אזעלכעס, וואס איהר האט נאך קיין מאל ניט געזעהען — צעגיסט זיך איינער אין א ציטונג און זינגט ווי א סאלאוויי: — ווילט איהר פערברענגען חאטש איין שטונדע א גוטע, א רוהיגע, אין פאראדיעז? ווילט איהר וויסען, וואס הייסט א הימעלגענוס? ווילט איהר הערען דעם וויעדער־קול פון עכט־יודישען געזאנג? ווילט איהר יאמערליך וויינען מיט עכט־יודישע טרערען, ווי אין די "געבראכענע הערצער"? ווילט איהר הערצליך לאכען פון נאטירליכען הומאר און ריינעם יודישען וויץ, ווי אין די "אללרייטניקעס"? ווילט איהר זעטיגען אייער אויג מיט מאדערנע רייכע סינערים און פאטריאטישע דעקאראציאנען און אויסשטאטונג, ווי אין "פינטעלע יוד"? ווילט

איהר זעהען וואונדערבארע טענצער און
טענצערינס, ווי נאָך ניעמאָלס דא גע־
וועזען? — קומט זעהען יעדען אָבענד
און מאטינע דעם גאנצען יום־טוב
די "פיער שטעקענס" — די שענסטע
און רייכסטע יודישע טראגי־קאָמישע
מעלאָדראמאטיש - פאטריאָטישע אָפּע־
רעטע, וואָס איז אמאָל געזעהען געוואָ־
רען אויף א יודישער ביהנע".
"צווישען אלע פיעסען אין אלע יודי־
שע טהעאטערע אויף דיעזען יום־טוב
שיינט ארויס די "מנורה" מיט אזא
העלען ליכט, אז אלע אנדערע פיעסען,
וואָס זענען ווען אויפגעפיהרט געוואָ־
רען, ווערען פערדונקעלט און געהען
גענצליך פערלוירען. — אזוי זינגט גאנץ
בעשיידען א צווייטער מענעדזשער פון
א צווייטען טהעאטער. — די "מנורה"
— זאָגט ער ווייטער מיט זעלטענעם
אפּלאָמב — שטעהט צווישען זיי, ווי א
ריעז צווישען קארליקעס. מען האָט
שוין געזעהען טרערען אין דיעזען לאנד.
טרערען פון פערלאָזענע "אלמנות" און
פון אומגליקליכע "יתומות". טרערען
פון פערלוירענע קינדער און פון אומגע־
בראכטע עופה׳לעך אויף דער ביהנע.
מען האָט שוין געזעהען בלוט פון פער־
אומגליקטע יודישע טעכטער און גע־
שענדעטע פרויען אין די בעסטיאלע
פאָגראָמען. מען האָט שוין גע־
הערט געלעכטערען אויפ׳ן סטיידזש
פון אונזערע טהעאטערע, נאטיר־
ליכע געלעכטערען פון הערצליכען
הומאָר און יודישען וויץ. מע האָט
שוין געהערט געזענגע און זיסע מעלאָ־
דיען פון בעריהמטע פרימאדאָנאס. מע
האָט שוין געזעהען טענץ פון די שענסטע
מענצערינס פון דער וועלט — זאָ עט־
וואָס איבערראשענד־ערהאבענעס און
דימעל־הייליגעס האָט מען נאָך אין ניו
יאָרק ניע געהערט און ניע געזעהן! "
א דריטער מענעדזשער פון א דריטען
טהעאטער צעלעגט זיך ווי א שטאָדט־

בעל־הבית אין זיין "פייפער" און
דערצעהלט זיך גלאט א מעשה: ווי אזוי
ער האָט דיעזען זומער גלענצענד פער־
בראכט זיין וואקיישאָן אין "יוראָפּ",
אויסגעפאָהרען אלע גרויסע שטעדט,
בעזוכט אלע טהעאטערס, זיך צוגעקוקט
און צוגעהערט, וויא א ביען גענאשט
פון אומעדום צו ביסלעך האָניג, און
דאָס האָט איהם געבראכט אויף דער
אידעע. ער זאָל צענויפשטעלען פאר׳ן
ניו יאָרקער יודישען פּובליקום אזא יום־
טוב־פיעסע, וואָס זאָל צו גלייכער
צייט בעצויבערען דעם צוהערער מיט
נאָך ניע דאָ געוועזענע נאציאָנאלע
קאָסטיומען און אָנפילען דאָס הארץ
מיט עכט־יודישען שטאָלץ און פאטריאָ־
טיזמוס. א פיעסע וואָס זאָל דארשטע־
לען דיא פיינסטע הערליכסטע יודישע
טיפּען פונ׳ם אלטען פערגאנגענעם
יודענטהום מיט די מאָדערנסטע באנדי־
טען פונ׳ם צוואנציגסטען יאָהרהונדערט.
א פיעסע, וואָס זאָל ענטהאלטען עכט־
ביבלישע מאָטיווען, העכסט־יודישע
נאציאָנאל־מעלאָדיען און פאטריאָטישע
ליעדער מיט דיא סאמע נייעסטע טענץ
פון פאריזער באלעט. דאָס אלעס
צענויפשטעלען — שרייבט דער דאָזי־
גער מענעדזשער־דראמאטורג — האָט
איהם געקאָסט גענוג מיה און גענוג
געלד. און אז ער איז נאָך פיעלער מיה
און אונערמיעדליכער ארבייט מיט אונ־
געהויערע גרויסע קאָסטען פארטיג גע־
וואָרען מיט דער פיעסע, איז ער ערשט
דעמאָלט געווען אין דער גרעסטער פער־
לעגענהייט — איבער׳ן נאָמען. ער האָט
נישט געהאט דעם פאסענדען נאָמען.
שטעלט אייך פאָר, אז דאָס סאמע
שווערסטע אין א מוזיקאליש־דראמאטי־
שען ווערק איז ניט די מוזיק, ניט די
דראמאטישע האנדלונג, ניט די טיפּען,
ניט דיא בילדער און ניט דיא אויפ־
שטאטונג, נאָר דער נאָמען. א מוזיקא־
לישעס דראמא דארף האָבען א נאָמען,

וואָס זאָל קלינגען וויא א גלאָק, וואָס זאָל שפּיעלען וויא א פידעל, וואָס זאָל זינגען ווי א פּרימאַדאָנא. און — דאַנקען גאָט — ער האָט געפונען, אז דער ריכטיגסטער נאָמען פון אזא ריעזיגע מוזיקאַליש־דראַמאַטישער און נאַציאָנאַל־פּאַטריאָטישער טראַגי־קאָמעדיע דאַרף זיין ניט קיין אנדערע, נאָר "משה".

קאַפּיטעל 136.

"משה"

דער נאָמען "משה" איז זעהר פּאָפּולער אין דער יודישער טהעאַטער־וועלט אין אַמעריקא.

"משה" אין גענזענפּיסלעך ווערד דאָרט אָנגערופען כמעט דאָס גאַנצע יודישע טהעאַטער־פּובליקום.

"משה" — דאָס איז א סימבאָל פון נאַאיוויטעט, פּראַסטקייט און גראָבהייט.

"משה" — דאָס איז א טיפּ פון א פּשוט'ען חי־וקיים, וואָס מע דאַרף זיך מיט איהם ניט צערעמאָניען. מע מעג איהם געבען קייען היי און שטרוי. נישקשה, "משה" האָט א גוטען מאָגען, וואָס קאָן אלסדינג פערטראָגען.

מע רעכענט, — און דאָס איז אזוי גוט וויא זיכער — אז דער פּערפאַסער פון'ם וואָרט "משה" זאָל זיין, לאָז ער מיר מוחל זיין, דער אזוי־גערופענער פאָטער פון דעם יודישען טהעאַטער, דער גאָטזעליגער גאָלדפאַדען.

איך זאָג: "לאָז ער מיר מוחל זיין" דערפאַר, ווייל דאָס וואָרט "משה" ווערד בעגלייט מיט נאָך א וואָרט, וואָס דרוקען לאָזט זיך עס ניט. און וואָס דער גרעסטער יודיש־אַמעריקאַנישער פּאָעט זשעניערט זיך ניט צו גראַמען עס מיט'ן וואָרט "קדחת"...

אמת, עס האָבען זיך געפונען דאָרט אזעלכע, וואָס זענען מיט'ן וואָרט ניט צופריעדען. איינער האָט זיך זאָגאַר אָפּגעריסען און האָט פּלוצים אין א שענעם טאָג אַרויסגעטראָטען מיט זיין פייערינגען פּראָטעסט אין דער "פּרעסס" קעגען אזא מגושמ'דיגער גאָטלעסטערונג און פערשוועכונג פון דעם סאַמע הייליגסטען היסטאָרישען נאָמען, וועלכען מיר פערמאָגען. עס האָט אָבער דאָס אויך נישט געהאָלפען. דעם פּראָטעסט האָט מען דורכגעלייענט, זיך גוט אָנגעלאַכט דערביי, און דער נאָמען "משה" איז פערבליבען עד היום הזה ניט נור דאָרט, אין קאָלומבוסעס מדינה, ער האָט זיך אריבערגעקייקעלט אויך אהער צו אונז, אין דער אַלטער היים, אינאיינעם מיט זיין בעגלייטונג־וואָרט, אזוי אז ווען עמיצער פון אונזערע יודישע אַקטיאָרען זאָגט "משה", ווייסט מען שוין, וואָס ווייטער געהט...

מיט איינעם וואָרט — דער פּערפאַסער פון דער נאַציאָנאַל־יום־טוב'דיגער מוזיקאַליש־דראַמאַטישער און פּאַטריאָטישער פּיעסע האָט מיט'ן נאָמען "משה" גוט געציעלט און נאָך בעסער געטראָפען. פאַר דער פּרימאַדאָנא געפינט זיך דאָרט א פּאַטריאָטיש ליעד, וואָס עקט זיך מיט דעם די וועלט. די פּרימאַדאָנא זינגט דאָס ליעד אזוי הנ'עוודיג־זיס, מיט אזא מחיה'דיגזיסער מעלאָדיע, אז עס צעגעהט זיך פּשוט אין יעדען אבר און רופט אַרויס דעם גרעסטען אפּלויז. דאָס ליעד ווערד געזונגען ניט נור פון דער פּרימאַדאָנא אליין. דאָס גאַנצע טהעאַטער מיט אַלע אַרטיסטען מיט'ן כאָהר מיט'ן ווערטהען פּובליקום העלפען איהר מיט.

"משה" הייסט דאָס ליעדעל און געזונגען ווערד דאָס אָט ווי אזוי:

עס ערשיינט די פּרימאַדאָנא, דוקא א בילד־שענע נקבה און דוקא אין אָפיצערסקע יוניפאָרם, און צעגיסט זיך אין א זעהר אנגענעהמער מעצאָ־סאָפּראַנאָ־שטימע:

"צי האָט איהר ניט געזעהען
מיין משה?
משה? משה? משה?
ער טהוט אויף זאכען גרויסע!
גרויסע! גרויסע! גרויסע!
גוואלד, יודישע קינדער, משה!
צי האָט איהר ניט געזעהן משה'ן?"

דאָ ווערען געוואָרפען אויגען פון דער פּרימאדאָנא צום ווערטהען פּובליקום אויף אלע זייטען — אין פּארטער, אין דיא באקסעס, אויף דער גאלעריע.

רופט זיך אָב א קול פון ווערטהען פּובליקום פון פּארטער, פון די באקסעס אָדער פון דער גאלעריע:

— איך הייס משה!

ענטפערט איהם די פּרימאדאָנא מיט זעלטענעם חן:

"ניין! ביזט ניט מיין משה!"

רופט זיך אָפּ נאָך עמיצער פון פּאר־טער, פון דיא באקסעס אָדער פון דער גאלעריע:

— איך הייס משה.

דעמאָלט ענדיגט די פּרימאדאָנא, און דער כאָהר מיט'ן ווערטהען פּוב־ליקום העלפען איהר אונטער:

"משה דאָ און משה דאָרט —
משה איז אויף יעדען אָרט".

נאָך דיא ערשטע צוויי־דריי פאָר־שטעלונגען איז דאָס ליעד "משה" אָנ־גענומען געוואָרען און צעטראָגען גע־וואָרען איבער דעם נייענטען דיסטריקט פון ניו יאָרק און געזונגען געוואָרען אין שטוב און אין גאס, אין קיטשען און אין שאפּ, אין אלע יודישע רעסטאָראנס, אין דיא סטאָרס און אין דיא פּעקטאָריס — אומעדום האָט מען געהערט זינגען נור "משה", "משה" און "משה". קיין גרעסערען סוקסעס האָט מען ניט געקאָנט ערווארטען. ווארום פון א נאציאנאל־מוזיקאליש - דראמאטיש - פּאטריאָטי־שער פּיעסע, אז עס בלייבט איבער א ליעדעל ביי'ם ווערטהען פּובליקום, איז דאָס דער בעסטער סימן פון ערפאָלג פאר דער גאנצער פּיעסע, אז זי וועט, אם־ירצה־שם, מאריך ימים זיין. דער מענעדזשער פון יענעם טהעאטער האָט שוין געקאָנט זיין זיכער, אז זיין "משה" וועט ניט אראָפּגענומען ווערען פון דעם רעפּערטואר אזוי לאנג, וויא "משה'ן" וועט ניט נמאָס ווערען זינגען "משה"... לאָזען זיך די קריטיקער קריטיקירען, וויפיעל זיי ווילען. לאָזען די רעצענזענטען חוזק מאכען, וויפיעל זייער הארץ גלוסט. לאָזען פעליעטאָ־ניסטען זיך וויצלען איבער דיא יום־טוב־פּיעסען, זיי אָנרופען מיט'ן שענד־ליכען נאָמען "דיא נארישע וואָך". די מענעדזשערס פון דיא יודישע טהעאָ־טערס זאָגען, אז זיי ווייסען בעסער, וואָס "משה" האָט ליעב און וואָס מע דארף "משה'ן" געבען. און אויב, זאָ־גען זיי, עס געהט אין דעם, ווער פער־דארבט אממעהרסטען דעם געשמאק פון ווערטהען פּובליקום, צי דאָס טהע־אטער, צי די "פּרעסס" — לאָז מען אקאָרשט א בלעטער טהון, זאָגען זיי, די יודישע צייטונגען פון אמעריקא און זעהען, וואָס פאר שונד־ראָמאנען זיי דרוקען דאָרטען לכבוד "משה'ן"... און עס געהט אוועק הייסע פּאָלעמיק אויף דיא בלעטער. און עס פערפיהרט זיך א בלוטיגער קאמפּף צווישען דיא פאָר־שטעהער פון דיא צוויי גרויסע מעכטע אין דער גרעסטער יודישער קהילה פון דער וועלט, צווישען דער יודישער "פּרעס" און צווישען יודישען טהעאַ־טער — און אלץ צוליעב "משה'ן". און "משה" לייענט דאָס, וואָס מע שרייבט וועגען איהם אויף די בלעטער — און מאכט זיך ניט דערפון. וואו האָט ער צייט אין'ם לאנד פון "האררי־אָפּ" און פון "העלפּ יור סעלף" זיך אָפּשטעלען און פערנעמען זיך מיט אזעלכע נארישקייטען, מיט פילאָ־זאָפיע? דאָס פערהאוועטע, פּערטאַ־

רעראמטע און פערטומעלטע, פערביזיטע און פערביזנעסטע פובליקום, אויסגעהאָרעוועט און אויסגעמאטערט פון'ם טאָג, קוים דערלעבט דעם אויפדערנאכט, לאָזט מען זיך אוועק אויף דער יודישער גאס און מע בעזאָרגט זיך מיט טיקעטס און מע פיהלט אָן די גאלעריע מיט'ן פארטער מיט דיא באקסעס, און מע שלינגט דאָס זיסע פאטריאָטיש־חנעוודיגע ליעד "משה", וואָס דיא בעריהמטע פרימאדאָנא זינגט מיט אזוי פיעל חן און זוכט מיט די אויגען אין פובליקום:

"גוואלד, יודישע קינדער, משה!
זאָגט מיר, וואו איז משה?"

און דאָס ווערטהע פובליקום העלפט איהר מיט:

"משה דאָ און משה דאָרט —
משה'ן טרעפט איהר אויף יעדען אָרט".

קאפּיטעל 137.

דיא קאָמונע ברעקעלט זיך

דער יום־טוב האָט שוין גיִעהאלטען ביי ענדיגען זיך. "די נארישע וואָך" מיט איהרע ווילדע אומגעלומפּערטע יום־טוב פיעסען האָט שוין געהאלטען ביי אונטערגעהן. דיא יודישע טהעאטערס פון ניו יאָרק האָבען שוין געהאלטען ביי נעמען זיך צום ערנסטען רעפערטואר פון לייטער ליטעראַרישע פיעסען. אויף די גרויסע אפישען אין סטריט און אויף דער צווייטער פיידזש פון די יודישע צייטונגען האָבען זיך בעוויזען די גוט־בעקאנטע נעמען פון דער יודיש־אמעריקאנישער טהעאטער־וועלט. די "פרעסס" האָט געשמועסט פון נייע דראמען, אָנגערופענע נייע נעמען פון אלטע זאכען, וואָס זענען פערטראָגען געוואָרען איבער'ן ים פון דער אלטער וועלט, קונציג איבערגעניצעוועט אויף דער לינקער זייט און בריה'ש איבערגעארבייט אויפ'ן אמעריקאנישען שטייגער, צוגעפיקסט און אויסגעיודישט אזוי, אז מע זאָל מכות דער־קענען, פון וואנען דאָס שטאמט. מיט איינעם וואָרט — ס'איז געווען "אָלל־רייט".

גאנץ ערנסט האָבען די קריטיקער גערעדט פון די דאָזיגע נייע פליים, געווידמעט זיי גאנצע פיידזשעס און בעשענקט די אויטאָרען מיט די שענסטע גלענצענדסטע נעמען. איינעם האָבען זיי אָנגערופען זודערמאַן. דעם אנדערען — הויפּטמאַן. דעם דריטען האָט מען געבענשט מיט'ן נאָמען איבסען. דעם פיערטען געקרוינט מיט'ן נאָמען שעקספּיער — דער יודישער שעקספּיער, נאָך גרעסער פון שעקספּיער!...

זעלבסטפערשטענדליך, אז ניט אלע רעצענזענטען זענען געווען איינפערשטאנדען און ניט אלע רעצענזיעס זענען געווען גלייך. ווי עס פיהרט זיך דאָרט פון קדמונים, האָבען זיך די מיינונגען צעטהיילט. שארף צעטהיילט. דאָס שטיק, וואָס איין קריטיקער האָט אין איין צייטונג אָפּגעלויבט אין טאָג אריין, אויפגעהויבען ביז'ן הימעל, און דעם אויטאָר פערגעטערט, האָט דער אנדערער קריטיקער אין א צווייטער צייטונג אומ'־ברחמנות ארונטערגעריסען, די פּיעסע געטראָטען מיט די פּיס, פונ'ם אויטאָר געמאכט אש, בעוויזען מיט אותות ומופתים, אז זינט קאָלומבוס האָט ענטדעקט אמעריקא איז נאָך גאָר אזא שונד שבשונד נישט בעשאַפען געוואָרען. מיט איינעם וואָרט — דער "סיזאָן" איז געווען אין רעכטען גלאנץ, און "משה" האָט נאָך אלץ געוועלטיגט אויף דער יודישער גאס. דער מענעדזשער פון יענעם טהעאטער, וואו ס'איז געשפּיעלט געוואָרען "משה", האָט געהאלטען די הענד אין דיא קעשענים און זיך בעקלאָגט, אז ס'איז ניט גוט. זעהר ניט גוט; זיין טהעאטער איז צו־קליין אויף אריינצונעמען דאָס גאנצע פובליקום, וואָס וויל קומען אלע נאכט זעהען און הערען זיין "משה'ן". דערביי האָט ער געמאכט א

קרום פנים פון איין אומגליקליכען ראקעפעלער, וואס ווייסט ניט, וואס צו טהון מיט די שווערע מילליארדען, וואס פאלען אויף איהם ווי שטיינער פונ׳ם הימעל.

מע קאן זיך פארשטעלען, וויא דיא מענעדזשערס פון דיא איבעריגע טהעאטערס האבען איהם מקנא געווען. אומזיסט געווען זייער ווארפען זיך אויף אלע זייטען. אומזיסט געווען זייער ארויסציהען פון קאסטען די בעסטע סחורה פון די בעסטע דראמאטורגען פון דער וועלט. אומזיסט געווען זייער שרייבען אויף זיך, אז נור ביי זיי איז “די אמת׳ע היים פון דער יודישער דראמא”. “משה” האט זיי אלעמען פערטומעלט, דעם קאפ פריטשמעליט, בעזיעגט. די ארעמע טהעאטער בעלי־בתים זענען נעבאך געווען אין דער גרעסטער פערצווייפלונג, ווען ס׳האט זיך בעוויזען פאר זיי פלוצים אין א שענעם טאג א קוואל פון נייע האפנונגען אויף אויפלעבונג. א קוואל, וואס האט זיי געעפענט די אויגען, ממש דערקוויקט, כמעט פון טוידט לעבעדיג געמאכט.

דיא דאזיגע קוואל איז געווען אונזער געוויסע קאמונע “קלאמער, שוואלב עט קאמפאני”.

די נייע בלאנזענדע קאמפאניע האט דיא ערשטע צייט נאך איהר פערבלאנזען קיין ניו יארק דערוויל נאך נישט געטהאן גארנישט, נאך געשטאנען פון דערווייטען און נור צוגעקוקט און נור בעוואונדערט, וואס קומט פאר אין יודישען טהעאטער פון קאלומבוסעס מדינה. א נייער מענש, אז ער שטעלט אוועק א פוס אין א ניי ארט אין א פרעמד לאנד, איז ווי א שווימער אין איין אומבעקאנטען וואסער. מע בעדארף קודם זיך ארומקוקען, וואו מען איז אין דער וועלט, זיך צוקוקען צו די זיטען, זיך צוהערען צו דער שפראך, אקלימאטיזירען זיך.

לאנג זיצען אזוי איז אבער אויך נישט קיין פלאן. אונזערע ארמיסטען פון דער נע־ונד׳נער טרופפע “קלאמער, שוואלב עט קאמפ”. האבען געקאנט אזוי אויפעסען דאס גאנצע ביסעל מזומנים, וואס מיסטער קלאמער האט מיטגעבראכט מיט זיך פון לאנדאן. ביי יעדען פונט שטערלינג, וואס מיסטער קלאמער האט בעדארפט אויסבייטען אויף אמעריקאנער דאללערס, האט ער נעבאך גוט געקרעכצעט, אונטערגעטריבען זיינע שותפים, פאר וואס זיי נעמען זיך ניט צו דער ארבייט א ביסעל געשמאקער. נעגעבען אנצוהערעניש, געשווינליך מיט נוטען, אז עס טאגט שוין ביי איהם אין פאקעט, און אז אט־אט, אקערשט ווי מע זעהט ניט, וועט זיין — וויא זאגט דער איינגעלשמען : “נא פיי — נא שאו”. אויף אונזער לשון וועט עס הייסען אזוי גוט ווי : “נעמא פאפא, נעה ליולי”...

זעלבסטפערשטענדליך, אז די איבעריגע קאמפאניאנען זענען אזעלכע קאפורליער אנצוהערענישען געווען נישט אזוי זיס צו הערען, און מעהר פון אלעמען איז דאס געווען ניט אנגענעהם פאר׳ן קאפ און פיהרער פון דער קאמפאניע, פאר ניסעל שוואלב. אלע אויגען זענען געווען געווענדעט צום געניאלען קאמבינאטאר, וואס וועט ער אזימסטחון, וואס פאר א קאמבינאציע ? און ניסעל שוואלב איז פאר זיינע שותפים ניט פערשעמט געווארען און האט זיין רעפוטאציע חלילה ניט פערשוועכט. ער האט ביי זיי נעבעטען מעהר ניט אז געדולד און בעוויזען זיי, ווי צוויי מאל צוויי, אז זיי וועלען דא אנשארען געלד, מאכען א פערמעגען, איבערשטייגען דזשייקאב שיף, פערשטעקען אין גארטעל דריי ראקקעפעלערס, ער זאל אזוי האבען אלעמענס גוטס. נישט־מעהר, ניסעל שוואלב האט מיט זיין געניטען אויג ארויסגעזעהן, אז אין׳ם דאזיגען לאנד, וואס הייסט אמעריקא, זענען דיא געזעצע פון דער אלטע־

וועלט ניט געשריבען געוואָרען. אז דאָס,
וואָס פאר "יוראָפּ" איז גוט, איז עס
פאר אמעריקא א שחיטה. ער האָט מיט
זיין קאָמבינאטאָרישען מח אויסגערע־
כענט, אז מיט דער גאנצער פעראייניג־
טער טרופּפּע ארויסצוטרעטען, ווי ער
האָט גערעכענט פריהער, קאָן ער דאָ האָ־
בען א גוואלדיגען דורכפאל און ברעכען
ריק און לענד. א סך געזינדער וועט זיין
פאר דער קאָמפּאני, אז זי וועט זיך דאָ
ארויסווייזען ביסלעכווייז, איינציגווייז
דאָס הייסט, די קאָמפּאניע מעג זיך טאַ־
כי בלייבען א קאָמונע, ווי געווען, נאָר זי
דאַרף געטהיילט ווערען, די קרעפּטען
דאַרפען געברעקעלט ווערען אויף שמיק־
לעך אזוי אז יעדער איינציגער פון זיי
זאָל זיך לאָזען הערען. ארויסרופען בע־
וואונדערונג און מאכען א "סענסיישאָן".
דערביי האָט ניסעל שוואלב ארויסבעווי־
זען, אז ניט נור ער איז א געניאלער
קאָמבינאטאָר — ער איז אויך א פּראק־
טישער סוחר, אָדער, ווי עס הייסט אין
אמעריקא, א גוטער ביזנעסמאן. ער איז
נעגאנגען, ווי רש"י מאכט: "כדרך
התגרים" — דאָס הייסט, אויף'ן סוחר־
ישען וועג. א פּראקטישער סוחר, אז ער
בעווייזט זיין סחורה, בעווייזט ער פריי־
הער דאָס ערגסטע, וואָס ער פערמאָגט,
און נאָכדעם שוין — דאָס בעסטע. קודם
האָט ניסעל שוואלב געזעהען צו בעשטאַ־
מען דיא שוועסטער הענריעטא די פּריי־
מאדאָנא מיט'ן ברודער איזאק דעם
טראגיק.

וואָס אנבעלאנגט דעם ברודער איזאק,
דאַרף מען זאָגען, אז דאָס איז איהם גע־
גאנגען נישט אזוי גוט. אחוץ דעם, וואָס
איזאק שוואלב איז נישט אנערקענט
געוואָרען אין דער ניו יארקער טהעאטער
וועלט אלס טראגיק, א חוץ דעם, וואָס
מבינים האָבען אויף איהם געזאָגט, אז
איהם וואָלט בעסער געפּאסט צו זיין א
בוטשער, איידער א שוישפּיעלער, אז
איהם וואָלט אָנגעשטאנען צו זיין בע־
כער א מילכמאן, אָדער ארומטראָגען א
"בארדעל אייז־קרים" אויף'ן קאָפּ, איידער
צו זיין איין עקטער און שפּיעלען טראגי־
שע ראָלען אין טהעאטער, — אחוץ די
אלע מעלות איז גלאט איין אומגליק
מיט די "יוניאָנס" אין דער "יענקישער
מדינה". קיין פרעמדען אקטיאָר לאָזט
מען ניט צו צום פּסוק, חאָטש שריי
חי־וקיים. איזאק שוואלב האָט קיין אנ־
דער ברירה ניט געהאט אָננעמען דער־
ווייל איין אנדער שטעלע, איין אנדער
דזשאב. אין וואָס איז בעשטאנען דער
דאָזיגער "דזשאב", וועלען מיר זעהען
ווייטער. דערווייל האלטען מיר ביי זיין
שוועסטער הענריעטא, ביי דער בעריהמ־
טער פּרימאדאָנא פון בוענאָס־איירעס.

קאַפּיטעל 138.

דער שטערען פון בוענאָס־איירעס

ברייגדעלע קאָזאק האָט ניט מגזם גע־
ווען אין איהרע בריעף צו הענריעטא'ן
דערמיט, וואָס זי האָט געשריעבען צו
איהר, אז מע וועט זי אין אמעריקא ניט
נור פערצוקערען, נאָר אז די מענעד־
זשערס פון די יודישע טהעאטערס ווע־
לען זיך אלע שלאָגען פאר איהר, וויא
פאר איין אבן טוב. עס איז געווען גע־
נוג, אז ניסעל שוואלב זאָל זיך בעווייזען
מיט זיין שוועסטער הענריעטא פריהער
אין איין טהעאטער, דער נאָך אין'ם אנ־
דערען, זיי זאָלען ציהען אויף זיך די
אויגען פון'ם גאנצען פּארטער־פּובלי־
קום. הענריעטא איז אין יענער צייט גע־
ווען, קאָן מען זאָגען, אין רעכטען בליהען
און אין רעכטען גלאנץ פון איהר שעג־
קייט. דערצו איז זי געווען אזוי עלעגאנט
געקליידעט און איהר הוט איז געווען
אזוי שרייענד־מאָדערן, און איהרע שטיי־
נער, צווישען וועלכע עס זענען געווען
מעהר פאלשע אלס עכטע, האָבען איהר
צוגעגעבען אזוי פיעל חן, אז ווען דער

ברודער האָט זי ארייננעפיהרט הינטער
די קוליסען און פאָרגעשטעלט פאר די
אקטיאָרען און אקטריסעס, האָט מען שוין
אין פארטער געוואוסט, אז דאָס איז א
בעריהמטע פרימאדאָנא, א נייער אויפ־
געהענדער סטאר אויף'ן הימעל פון דער
יודישער ביהנע. ווער זיא איז און פון
וואנען זיא איז—האָט נאָך דערווייל
נישט געוואוסט קיינער. דאָס איז מען
געוואָהר געוואָרען ערשט שפּעטער, אז
אין דיא צייטונגען האָבען זיך בעוויזען
פריהער ארטיקלען, דערנאָך—בחצוצרות
וקול־שופר'דיגע אנאָנסען מיט קידוש־
לבנה־אותיות, אז אין דעם און דעם
טהעאטער טרעט אויף א נייער שטערן
פון בוענאָס־איירעס מיט'ן נאָמען הענ־
ריעטא שוואלב, וואָס מיט איהר סימ־
פּאטיש אויסזעהן און שלאנקער פיגור
וועט זי פערשעמען אלע שעהנהייטען,
וועלכע האָבען ווען עס איז בעטראָטען
ניט נור די יודישע ביהנע, נאָר אלע
ביהנעס פון דיעזען לאנד און פון דער
גאנצער וועלט. און ווייל דער מענעד־
זשער האָט געהאלטען ביי רעדען פון
שעהנהייטען, האָט ער זיך שוין ערלויבט
צולעגען נאָך עטליכע ווערטער, אז אויף
דער אויסשטעלונג פון שעהנהייטען אין
פּאריז האָט הענריעטא שוואלב בעקומען
דעם ערשטען פּרייז.

נענוג. אנדערע מעלות האָט מען שוין
פערשפּאָרט אויסרעכענען. דאָס טהעא־
טער האָט זיך שוין סאי ווי געבראָכען
פון'ם פּובליקום, וואָס איז געקומען מקבל
פּנים זיין דעם שטערן פון בוענאָס־איי־
רעס, די בעריהמטע שעהנהייט, וועלכע
האָט בעקומען דעם ערשטען פּרייז. און
ס'איז נויטיג צו צוגעבען, אז דאָס ווער־
טהע פּובליקום, וואָס איז א ביסעל גע־
וואָהנט געוואָרען, מע זאָל עס א מאָל
אָפּבלאָפען, דאָס הייסט, דערצעהלען,
אז אויף'ן הימעל איז א יריד, איז איצ־
טיגס מאָל געווען בעפרידיגט אויף'ן
בעסטען ארט און האָט אויפגענומען
דעם שטערן פון בוענאָס־איירעס מיט
אזא מין דונערענדיגען אפּלויז, וואָס נור
אין א יודיש טהעאטער אין ניו־יאָרק
קאָן אזעלכס געמאָהלט זיין.

עס איז גרינג זיך פאָרצושטעלען, מיט
וואָס פאר א טאָן ניסעל שוואלב האָט
גערעדט מיט'ן מענעדזשער פון טהעא־
טער, אז ער איז געקומען צו דער צוויי־
טער פאָרשטעלונג שמועסען וועגען בע־
דינגונגען און דערזעהען איין אנשלאג ביי
דער קאסע : "קיינע טיקעטס מעהר".
ניסעל שוואלב האָט גאָר פערגעסען, אז
די מעשה מיט'ן ערשטען פּרייז אין פּא־
ריז האָט אויסגעטראכט דער מענעדזשער
פון זיין אייגענער פאנטאזיע, און ער
האָט גענומען דערצעהלען מיט היץ, מיט
פייער, ווי זיין שטייגער איז, נסים
ונפלאות, ווי אזוי זיין שוועסטער האָט
בעקומען דעם דאָזיגען פּרייז. ווי אזוי
די אלע איבעריגע בילדשענע פרויען האָ־
בען איהר מקנא געווען, ניט פערגונען.
ווי אזוי די דירעקציע אליין איז געווען
אויפגערעגט, אז מען איז געוואָהרע גע־
וואָרען, אז זי איז א יודישע טאָכטער.
ווי אזוי מע האָט שיער־שיער ניט צוגע־
נומען ביי איהר דעם ערשטען פּרייז. א
גליק, וואָס ער, ניסעל שוואלב, האָט זיך
ארויסגעשטעלט, געוואָלט מאכען זיי
אלעמען א סקאנדאל. און ניט נור גע־
וואָלט, נאָר טאקי געמאכט זיי א סקאנ־
דאל. ער האָט זיי געזאָגט דאָס און דאָס,
אזוי און אזוי...

ניסעל שוואלב האָט נעמוזט איבער־
האקען אין מיטען, ווייל סאמע דאָ האָט
ער דערפיהלט, ווי עמיצער האָט איהם
אָנגעטראָטען אויף'ן פוס, נאָר אזוי
שטארק, ווי דאָס וואָלט געווען א פוס
פון א סאָלדאט פון דער גווארדיע. צום
סוף איז דאָס גאָר געווען ברייינדעלע קאָ־
זאק'ס פוס. דאָס האָט זי איהם אָנגע־
טראָטען, ער זאָל זיך א ביסעל איינהאל־
טען. ווי קומט אהער ברייינדעלע קאָזאק?
— סטייטש, דאָס איז זי דאָך געווען די

רעכטע מעקלערין פון דער פּרימאדאָנא שוואלב. דאָס האָט זי דאָך אראָנגעבראכט פון לאָנדאָן דעם "שטערן פון בוענאָס־איירעס". היינט ווי איז דאָס מעגליך, מע זאָל רעדען פון בעדינגונגען — און זי זאָל ניט זיין דערביי? ניסעל שוואלב האָט זיך נאכדעם ניט געוואונדערט דערויף, וואָס ער איז מיט זיינע מעשיות פערקראָכען א ביסעל צו־ווייט. ער האָט זיך נור געוואונדערט, ווי קומט צו א נקבה אזא שווערער פּום?

גליקליכע הענריעטא! זינט זי איז אויף דער ביהנע, זינט זי איז א פּרימאדאָנא, האָט זי נאָך אזא אויפנאהמע נישט געהאט אין ערגיץ, ווי דאָ אין ניו יאָרק. אזעלכע דונערענדיגע אפּלאָדיסמענטען האָט זי נאָך נישט געהערט זינט זי לעבט אויף דער וועלט. ניין. דאָס זענען ניט געווען אפּלאָדיסמענטען פון מענשליכע הענד. א מענשליכע האנד איז דענן אימשטאנד ארויסצולאָזען אזעלכע הילכיגע קולות? אזוי הילכיג דונערט עס נור, ווען מע פּאטשט קישענס, ווען מע שלאָגט אויס בעטגעוואנט, ווען מע רייניגט דורך רויכווארג זומער אויף דער זונן מיט גוטע שטעקענס, אָדער, ווייניגסטענס, ווען מע גיט איינעם אין די הענד אריין צוויי ברעטלעך און מע זאָגט איהם: "קלאָפּ! שנייד! בראָק אויף וואָס די וועלט שטעהט!"...

מיר מוזען זיך מודה זיין צום סוף און אויסזאָגען פון'ם סוד, אז גאנץ אויבען אויף דער גאלעריע זענען געווען אזעלכע מענשען מיט אזעלכע "כלים" אין די הענד, וואָס האָבען ארויסגערופען דעם דאָזיגען שטורם אלע מאָל, ווען דער שטערן פון בוענאָס־איירעס האָט זיך בעוויזען אויף דער ביהנע, אָדער בעדארפט פערלאָזען די ביהנע. דאָס מהעאטער איז שיער ניט צעהאַלטען געוואָרען פון אזא דונערען מיט אזא שטורעמען. דאָס אונטערשטע פּובליקום האָט מיט שרעק געקוקט ארויף, געוואלט זעהען, פון וואנען געהט דער קראך, און האָט אליין אויך געהאָלפען דונערען און שטורעמען. דאָס ליגט שוין אין דער טבע פון א פּובליקום, וואָס דאַרף נור האָבען דעם ערשטען סיגנאל. ווער איז דאָס מחויב צו וויסען, פון וואנען עס געהט דער סיגנאל? וועמען וועט דאָס, א שטייגער, איינפאלען אין קאָפּ, אז דאָרט ערגיץ זיצען מענשען מיט "כלים" אין די הענד, אנגעגרייט אויף צו מאכען איין ערפאָלג דער פּרימאדאָנא, און אז צווייען די דאָזיגע "קלאפּערס" געפינט זיך טאקי איהר אייגענער ברודער?

יאָ. דער ערשטער צווישען די "קלאפּערס" איז געווען נישט קיין אנדערער, ווי אונזער בעקאנטער טראגיקער איזאק שוואלב — און דאָס איז טאקי געווען זיין "דזשאב", וואָס זיין ברודער ניסעל האָט איהם אוועקגעגעבען דערווייל אויף דער ערשטער צייט אין אמעריקא.

סיק טראנזיט גלאָריא מונדי — זאָגט א לאטייניש שפּריכוואָרט. אויף אונזער יודיש, אז מיר זאָלען עס וועלען איבערזעצען א ביסעל פרייער, וועט דאָס הייסען: אָט אזוי ווערד א מאָל פון א טראגיק א קלאפּער.

קאפּיטעל 139.

דער לאָמזשער סאָלאָוויי

אונזער קאָמונע "קלאמער, שוואלב עט קאָמפּ." איז געגאנגען אין אמעריקא, קאָן מען זאָגען, דורך טהיר און דורך טהויער. אין דער זעלבער צייט, וואָס דער "שטערן פון בוענאָס־איירעס" איז אויפגעגאנגען אויף'ן הימעל פון דער יודישער ביהנע, האָט זיך געלאָזט הערען אין דער יודישער "פּרעס" א קול־נגינה פון א "לאָמזשער סאָלאָוויי", וואָס די בלעטער האָבען אויפגעחאפּט און צעפּויקט איבער גאנץ אמעריקא.

אונזער לעזער שטויסט זיך שוין אָן, ווער דער "לאָמזשער סאָלאָוויי" איז.

דאָס איז נישט קיין אנדערער, נאָר אונזער לאָמזשער חזן.

הכל תלוי במזל — ס'איז נור א גליקזאַך. אין לאָנדאָן איז דער דאָזיגער חזן געלעגען פערשטעקט אין א ווינקעל, זיך געוואַלגערט אין א קעלער, געשטאָרבען, ניט היינט געדאכט, מיט דער גאַנצער משפחה דריי מאָל א טאָג פון הונגער, געמוזט אָנקומען צו די טובות פון די לאָנדאָנער "טשארעטיעס" און צו די עצות פון אזעלכע גוטע מענשען, ווי מיסטער קלאמער. און דאָ, אין ניו יאָרק, איז ער מיט א מאָל מפורסם געוואָרען, אויסגעוואכסען מיט דריי קעפּ העכער און בעקומען א נאָמען, וואָס קלינגט פון איין עק שטאָדט ביז'ן אנדערען.

אין אלע בלעטער און אויף אלע בלאָקס אויף די אפּישען האָט איהר געקאָנט יעדען סיזאָן לייענען יעדען טאָג די דאָזיגע שרייענדיגע בחצוצרות-וקול-שופר'דיגע אנאָנסען:

"קומט היינט אין אונזער טהעאַטער הערען דעם לאָמזשער סאָלאָווי זינגען כל-נדרי מיט זיין אייגענער קאַפּעללע, וואָס דער קעניג געאָרג האָט בעוואונדערט!"

ווי ארום איז דאָס אויסגעוואכסען דער לאָמזשער חזן אין טהעאטער? און פון וואנען האָט זיך עס גענומען אהער דער גאָט די נשמה שולדיגער קעניג געאָרג? — אונזער פריינד לעזער דאַרף אזעלכע קשיות ניט פרעגען. ער דאַרף זיך נור דערמאנען, אז מיר זענען מיט אונזער קאָמונע נישט אין יעהופּעץ, נאָר אין דער גאָלדענער מדינה פון קאָלומבוסען, אין'ם פרייען גוטען גליקליכען לאנד, וואָס הייסט אמעריקא.

וואָס מע וויל, קאָן מען זאָגען אויף אונזערע ברידער אין דער גאָלדענער מדינה: למשל, אז זיי זענען אביסעל צו להוט נאָך די ביזנעס, אז זיי וואַרפען זיך ארויף אויף'ן אמעריקאנער לעבען מיט אנ'אנגעהייער זשעדניקייט, ווערען גיך אמעריקאניזירט, ווילען אויסזעהען מעהר אמעריקאניש ווי די אמעריקאנער זעלבסט, און נאָך אזעלכע זאכען, וואָס ביי איינעם איז דאָס א חסרון, ביים אנדערען א מעלה. — איין שבח מוז מען אויף זיי נאכדערצעהלען, אז דעם אלטען פּסוק פון אונזער אלטען חומש "ואהבת את הגר" — איהר זאָלט ליעב האָבען דעם פרעמדען, ווייל איהר זענט אליין געווען פרעמדע" — דעם דאָזיגען פּסוק פערגעסען זיי קיין מאָל ניט און וועלען ניט פערגעסען, אפילו ווען זיי זאָלען ווערען אויסגעגרינט אויף'ן געלסטען אופן. איך זאָל וויסען, אז מע וועט מיך ניט בעשולדיגען, אז איך בין מגזם, וואָלט איך זאָגען, אז אין דער מצוה פון הכנסת אורחים איז דאָרט יעדער איד כמעט איין אברהם אבינו. איין אורח, נישט נור א קרוב, נאָר גלאט א לאנדסמאן, איז ביי זיי א גאנצער אנטיק. יעדער, וואָס איז אליין אמאָל געווען א געפּלאָגטער און פערזוכט דעם טעם פון עמיגראנט, קוים האָט ער זיך ארויפגעארבייט אויף א שטיקעל מעמד, וועט ער זיך ניט בערוהיגען, ביז ער וועט ניט אראָפּברענגען איינציגווייז די איבעריגע משפּחה פון דער אלטער היים. ער זאָל נור קאָנען, וואָלט ער דאכט זיך, א בעלן געווען, אז דאס גאנצע שטעדטעל זיינס מיט'ן רב און מיט'ן שוחט און מיט'ן חזן זאָל אריבערמופען צו איהם אין זיין נייער געבענשטער היים. לאָזען אלע זעהען, וואָס פאַר א לעבען ער מאכט אין דער גאָלדענער מדינה פון קאָלומבוסען און לאָזען זיי אויך מאכען א לעבען.

מע דאַרף ניט מיינען פון דעסטוועגען, אז מיר זענען געניגט צו זינגען א דיפיראמב, א לויבליעד צו אונזערע אמעריקאנער ברידער און ארויסשטעלען זיי אלע פאַר צדיקים גמורים. מענשען זענען אלע מאָל און אומעדום נור מענשען. קומט אראָפּ צו זיי א לאנדסמאן, נעמט מען איהם אויף מיט דער גרעסטער

גאסטפריינדליכקייט. מע ווייסט ניט די ערשטע צייט, וואו מע זאָל איהם אוועקזעצען. מען איז זיך מיט איהם משמח. מע שטאַלצירט מיט איהם. מע גיט איהם די בעסטע עצות. מע ווייזט איהם דעם ריכטיגסטען וועג. מע שטיצט איהם אפטמאָל אונטער מיט א מזומנעם דאָללאר אזוי ווייט ווי מע קאָן. דאָס אלסדינג איז אבער נאר אויף דער הייסער שעה. די צייט שטעהט ניט. פאַרהאַן א פסוק ביי זיי, א האַרטער פסוק: "טיים איז מאַני — צייט איז געלד". אוועק דיא הייסע שעה, זאגט מען צו איהם: "אצינד, מיסטער, צו דער ארבייט! דאָס לאנד איז פאר דיר אָפען, געה, ברידערעל, מאַך א לעבען".

און דער פרישער אורח, אויסגערוהט און ארומגעקוקט זיך, געהט ארויס אויף דער קאָכעדיגער גאס און בלייבט א פערטומעלטער.

וואס איז די מעשה?

אין'ם דאָזיגען פערהאוועטען, פערטאַרראַמטען לאנד פון "האררי־אַפּ", וואו קיינער האָט קיין צייט ניט און אלע זעצען פערביזיט פון גאנץ פריה אָן ביז שפּעט אין דער נאכט, אז עס קומט צו פאָהרען איין אורח, דארף ער ניט ווארטען ביז עמיצער וועט איהם אפשטעלען אין גאס, אריינרוקען א שלום־עליכם, מכבד זיין מיט א שמעק־טאבאק און פרעגען: "מה שמכם?" — ער וועט דארפען דערויף לאַנג ווארטען. ניין. דאָס איז א לאנד פון זעלבסטשטענדיגקייט. א לאנד, וואו יעדער איז א בעל־הבית אויף זיך אליין. א לאנד, וואָס האָט אויסגעארבייט איין אייזערנעם פרינציפּ: "העלפּ יור סעלף" — העלף זיך אליין. אויף אונזער לשון וועט דאָס הייסען אזוי פיעל, ווי: "פּעטער, שטעהט מיר ניט אויף'ן וועג!" "פעטער, אקערט מיט דער נאָז, ארבייט מיט די זייטען!" אָדער: "פעטער, איהר קאָנט געהן שטארבען, אויב איהר האָט ניט וואָס צו עסען".

ניין. אין אזא לאַנד דארפט איהר ניט ווארטען אויף כבוד און ארויסקוקען אויף נסים. איהר בעדארפט אליין זיך מטריח זיין אָפּשטעלען יעדען איינציגען און ארויס מיט'ן לשון: "סער! איך בין דער און דער און קאָן דאָס און דאָס — אפשר דארפט איהר הענד?"...

הענד — דאָס איז דער עיקר. ניטאָ קיין מענשען, נאָר הענד. הענד, וואָס ליינען פאַר. הענד, וואָס רעדען. הענד, וואָס שרייען: "הענד! הענד!" — און וואָס העכער איהר וועט שרייען "הענד" איז אלץ בעסער פאר אייך.

נאָר איהר דארפט ניט זיין נאאיוו און מיינען, אז ס'איז נויטיג, אז איהר אליין דארפט ארומגעהן איבער דער סטריט און צו שרייען: "הענד! הענד!" ניין. דערויף איז געגעבען געוואָרען א "פּרעסס". דערויף זענען בעשאפען געוואָרען צייטונגען, וואָס בעדיענען דאָס ברייטע פּובליקום און וואָס זענען בעזעצט און פערזייעט, דורכגעשפּיגעוועט און אנגעניזשעט מיט לעבעדיגע אדווערטייזמענטס און שרייענדיגע אנאָנסען פון אויבען ביז אראָפּ, וואָס רעדען וועגען זיך, קלינגען, פייפען און טרומייטערען בחצוצרות וקול שופר! און ווער נור עס וויל אין דעם לאנד מאכען א לעבען, און ווער נור עס וויל זיין בעוואָהרענט, אז ער זאָל אין דעם פרייען גאָלדענעם אמעריקא ניט אויסגעהן שטילערהייט פון הונגער — דער מוז אָנקומען צו דער הילף פון דער "פּרעסס", דער מוז — צי ער וויל, צי ער וויל ניט — אדווערטייזען זיך אין אלע בלעטער, אָפּלויבען זיך אליין און זיין סחורה אין טאָג אריין, קלינגען אין אלע גלעקער, פייפען און טרומייטערען בחצוצרות וקול שופר!

די דאָזיגע לאַגע האָט באלד פערשטאַנען אונזער פיהרער פון דער קאָמונע. ער האָט אָנגעשמעקט מיט זיין נאָז און געחאַפּט מיט זיין אויג, אז מע טאָר ניט

מאכען לאנגע שהיות, אז מע בעדארף נעמען די לייצעם אין איין האנד, די בייטש אין דער אנדערער האנד — און מארש! דערצו האָט איהם מיט'ן לאָמזשער חזן צוגעשפיעלט א ביסעל די צייט און א ביסעל די הצלחה. די צייט איז געווען, ווי מיר ווייסען שוין, ימים־טובים־צייט, ווען חזנים זענען אין אמעריקא א גאנגבארער ארטיקעל. און די הצלחה איז געווען, וואָס אקוראט צו זייער אָנקומען קיין ניו יאָרק איז א געוויסע "סאָסייעטי" געבליבען אָהן א חזן. און חאָטש די סחורה איז אין אמעריקא איבערגענוג, אזוי אז אויף דער ערשטער אנאָנסע: "עם ווערד געזוכט א חזן אויף ימים־נוראים" — האָבען זיך א שאָט געגעבען חזנים פון דער וועלט, און אונזער לאָמזשער חזן איז אויסגעקומען אויסצושטעהען א גוואלדיגען קאָנקורס, האָבען זיך אָבער אריינגעמישט זיינע לאָמזשער לאנדסלייט, און אונזער לאָמזשער חזן איז געוואָרען "אָלל־רייט".

דאָס איז אָבער געווען נישט מעהר ווי א אינטערמעצא, א הקדמה צו דער קאריערע פון'ם לאָמזשער סאָלאָוויי. איין אמעריקאנער סאָסייעטי דארף א חזן נור אויף ימים נוראים, און פון ימים נוראים אליין קאָן מען קיין לעבען ניט מאכען. דאָ האָט זיך ארויסבעוויזען אונזער קאָמבינאטאָר ניסעל שוואלב מיט זיין אונטערנעמונגס־טאלאנט. ער האָט אפּגעדונגען א האָלל און געלאָזט אפּדרוקען אין אלע בלעטער אזא מין אנאָנסע:

"א מענש א סאָלאָוויי. א האלז א קלארנעט. א קול א פיעדעל. דאָס איז דער וועלטבעריהמטער לאָמזשער חזן מיט זיין אייגענעם כאָהר. ער וועט זינגען כל־נדרי אין דעם און דעם מיוזיקהאָל מיט בעגלייטונג פון זיין אייגענער קאפּעללע אויף אלערליי אינסטרומענטען, וואָס האָבען געשפּיעלט פאר'ן קעניג געאָרג".

דער ערשטער קאָנצערט איז געווען אויך דער לעצטער קאָנצערט, ווייל אויף מאָרגען אין דער פריה איז אונזער ניסעל שוואלב און זיין געלד־שותף מיסטער קלאמער געזעסען ביי א גלאָז ביער און א האוואנא־סיגאר מיט א מענעדזשער פון א יודיש טהעאטער און אונטערגעשריבען איין אגרימענט אויף דרייסיג ספּעטאקלען, אין וועלכע דער "לאָמזשער סאָלאָוויי" מיט זיין קאפּעללע דארף זינגען אלע נאכט כל נדרי אין דער בעריהמטער אָפּערעטע, וואָס הייסט טאקי מיט'ן נאָמען "כל נדרי".

נאָכדעם, ווי דער אגרימענט איז געווען אונטערגעשריעבען און דער מענעדזשער האָט איהם אריינגעלייגט אין זייטקעשעני, אזוי האָט מיסטער קלאמער באלד חרטה געקריגען אויף'ן געשעפט און גענומען עסען דעם קאָמפּאניאָן, ניסעל שוואלב, למאי ער האָט זיך אזוי געאיילט פערהאנדלען אזא סחורה בחצי־חנם. א סימן — נאָך די ערשטע עטליכע ספּעקטאקלען האָט דער זעלבער טהעאטער־מענעדזשער אונטערגעשריעבען מיט זיי א נייעם אגרימענט אויף נאָך דרייסיג ספּעקטאקלען פאר א פּרייז פּונקט דריי מאָל אזוי פיעל. דאָס האָט געבראכט דערצו, אז די צוויי שותפים, מיסטער קלאמער און ניסעל שוואלב, זאָלען זיך דעם ערשטען מאָל אויף'ן אמעריקאנישען באָדען צעאמפּערען, צעווערטלען זיך, אָנרופען איינס דאָס אנדערע מיט פערשיעדענע נעמען, וואָס מיר קאָנען בשום אופן זיי ניט ברענגען, ווייל זיי פּאסען זיך נישט פאר אזעלכע דזשענטעללייט, ווי די דאָזיגע צוויי. אזא ווערטלען זיך האָט געקאָנט געשלאָסען ווערען מיט א מיאוסען סקאנדאל, ווארום איינער פון זיי (ניסעל שוואלב) האָט שוין געהאט אָנגעבאָטען מזומנ'ע פּעטש פאר זיין קאָמפּאניאָן (מיסטער קלאמער). א גליק, וואָס דער חזן מיט דער חזנ'טע האָבען זיך אריינגעמישט און בעצייטענס צענומען דיא צעאמפּערטע

קאָמפּאַניאָנען, זיי דערמאָנט, אז זיי שטעהט פאָר זעהר א וויכטיגע ארבייט, אויב ניט די וויכטיגסטע: בעשטאַטען ראַפּאַלעסקאָ'ן. דערווייל האָט די חזנ'טע געמאַכט זעהר א שענעם סאַפּער פאר דער גאנצער קאָמונע, איינגעלאַדען די מאַדאַם טשערניאַק (בריינדעלע קאָזאַק) און א פּאָר לאָמזשער לאנדסלייט, וואָס האָבען צוגעזאָגט קומען מיט זייערע "מיסעסען" פערברענגען מיט זייער לאַנדסמאַן, דעם לאָמזשער סאָלאָוויי, איין אָבענד, בעקענען זיך מיט זיינע קאָמפּאַניאָנען און געבען א לעב אונטער, ווי גאָט האָט געבאָטען.

קאַפּיטעל 140.

אַ מאָדנע ביאָגראַפיע

"בעשטאַטען" ראַפּאַלעסקאָ'ן איז געווען ניט אזוי לייכט, וויא אונזערע שותפים די קאָמוניסטען האָבען זיך געקאָנט פאָרשטעלען. ערשטענס האָט מען ראַפּאַלעסקאָ'ן כמעט נישט אָנגעקוקט אין די אויגען פון זינט מען איז געקומען קיין אמעריקא. גאנצע טעג פיהרט ער זיך ארום מיט דער מאַדאַם טשערניאַק — "טאָמער ווייסט איהר, וואָס פאר עסקים ביי איהם מיט אָט דער חיה?" — און קומט אויף דער נאכט, — זעהט מען איהם ניט. ער איז אויסגען אומעדום, אויף אַלע קאָנצערטען, אין אַלע טהעאַטערס אינ'ם אריסטאָקראַטישען גוישען ניו יאָרק, וואָס מען רופט עס "אַפּטאַון", גלייך ווי ער וואָלט געקומען אהער צו די גויים, ניט צו די יודען. גלייך ווי נישט דאָס יודישע טהעאַטער האָט פאר איהם א אינטערעס. גלייך ווי ער וואָלט ניט זיין קיין יודישער ארטיסט, קיין בלאָנזענדער שטערן פון דעם יודישען נע־ונד'נעם טהעאַטער, קיין קינד פונ'ם יודישען גהעטאָ.

די ערשטע צייט האָבען אונזערע קאָמוניסטען דערויף זיך ניט אזוי שטארק ארומגעקוקט. א יונגערמאַן — האָבען זיי זיך געטראַכט — דאָס ערשטע מאָל אין א פרעמד לאנד, לאָז ער זיך א ביסעל ארומזעהען. ווייטער־ווייטער אָבער האָבען זיי אָנגעהויבען קוקען אויף איהם קרום, נאָכפרעגען זיך, וואוהין ער געהט און וואָס ער טהוט, און גענומען איהם זאָגען מוסר, למאי ער קוקט זיך נישט צו צו דעם, וואָס ער בעדאַרף? למאי ער שטודיערט בעסער ניט די יודישע ביהנע אינ'ם יודישען ניו־יאָרק, וואָס הייסט "דאַון־טאַון", און למאי ער זעהט ניט עפּיס נאַשען פון די בעריהמטע אמעריקאנישע יודישע "סטאַרס"?

דערויף האָט זיי ראַפּאַלעסקאָ אָפּגעענטפערט, אז די יודישע ביהנע פערשפּאָרט ער צו שטודיערען, ער קען זי שוין דורך און דורך, און אויב עס קאָן זיין א רעד פון "נאַשען", קאָן עס נור מעגליך זיין ביי די אומות העולם, אין די אמעריקאנער גרויסע טהעאַטערס.

דאָס איז אָבער געווען מעהר ניט אז א תירוץ פאר די בענשליכט. ראַפּאַלעסקאָ איז געווען פערנומען אין ניו־יאָרק מיט זיינע אייגענע ביזנעסס, ווי מיר ווע־לען אין גיכען געוואָהרע ווערען. די קאָמוניסטען האָבען אָבער דערמיט נישט געקאָנט זיין צופריעדען. זיי האָבען געוואָלט דורכאויס, אז זייער שפּיגעל ראַפּאַלעסקאָ זאָל וואָס גיכער אויפטרעטען פאר'ן ניו־יאָרקער יודישען פּובליקום, בעווייזען ווער ער איז און וואָס ער איז.

נאַטירליך, האָט ניסעל שוואַלב געטהאָן, וואָס ער האָט געקאָנט. ער האָט קודם בעקאַנט געמאַכט אַלע רעפּאָרטערס פון די יודישע צייטונגען מיט דער ביאָגראַפיע פון לעאָ ראַפּאַלעסקאָ אין קורצען. ער האָט זיי איבערגעגעבען, יעדען בעזונדער בסוד, אז ראַפּאַלעסקאָ שטאַמט פון דער אנגעזעהענסטער יודישער פאמיליע אין בוקארעשט. אז זיין

פאָטער — סעמיואיל ראַפּאַלעסקאָ — איז איינער פון די רייכסטע באַנקירען אין רומעניען, וואָס האָט בעקומען בירגערעכט פון'ם קעניג אַליין. נאָר עס האָט איהם אָפּגעקאָסט א מענגע! נאָך קינדוויז האָט דער קליינער לעאָ אַרויסבעוויזען גוואַלדיגע אַרטיסטישע פעהיגקייטען און גע'חלומ'ט שטודירען "קונסט", האָבען די פאַנאַטישע עלטערען נישט געוואָלט ניט הערען, ניט זעהען. איז זיך מיישב דער יונגער לעאָ און שטעלט זיך פאַר איינמאָל פאַר דער רומענישער קעניגין, די בעוואוסטע דראַמאַטישע שריפטשטעלערין קאַרמען סילוואַ...

— קאַרמען סילוואַ איז א שריפטשטעלערין פון נאָוועלען, — רייסט איהם איבער דער רעפּאָרטער. נאָר ניסעל שוואַלב פאַלט נישט אראָפּ ביי זיך. ער דערצעהלט ווייטער:

— אָבער א מבינ'טע אויף דראַמא איז זי שוין? נו אַלזאָ, האָט זיך אונזער לעאָ פאָרגעשטעלט פאַר איהר און פאָרגעלעזען א פאָר מאָנאָלאָגען, איז די קעניגין אַזוי אַרויס פון די כלים, אַז זי האָט איהם אויף איהר רעכענונג געגעבען שטודירען אין גרעסטען רומענישען טהעאַטער. דער יונגער ראַפּאַלעסקאָ אָבער האָט תמיד געשטרעבט נור צו דער יודישער ביהנע. "איך בין, זאָגט ער, א קינד פון יודישען פאָלק, און איך דאַרף, זאָגט ער, דיענען מיין פאָלק, מיין שפּראַך, ניט קיין פרעמדע". און איינמאָל אין א שעהנעם פריהמאָרגען האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט מיט א יודישער וואַנדער־טרופּפּע, וואָס האָט אַרומגעבלאָנזעט אין יענער צייט איבער רומעניען פון שטאָדט צו שטאָדט. דער דירעקטאָר פון יענער טרופּפּע איז געווען איינער א געוויסער אַרטיסט און א הויכגעלערנטער דראַמאַטורג האָלצמאַן, דער בעריהמטער פערפאַסער פון דעם בעריהמטען ווערק "אוריאל אקאָסטא"...

דאָ האָט איהם דער רעפּאָרטער געמוזט אונטערברעכען:

— עקסקיוז מי, מיסטער שוואַלב, דער פערפאַסער פון "אוריאל אקאָסטא" איז ניט האָלצמאַן, נאָר קאַרל גוצקאָוו.

ניסעל שוואַלב איז אָבער נישט פון די, וואָס פערליערען זיך. ער פערענטפערט זיך:

— איך ווייס, אַז דער פערפאַסער איז קאַרל גוצקאָוו. איך מיין דעם איבערזעצער אויף יודיש.

— אי בעג יור פאַרדאָן! — שלאָגט איהם איבער נאָך א מאָל דער פער'עקשנ'טער רעפּאָרטער. — דער איבערזעצער פון "אוריאל אקאָסטא" איז ניט האָלצמאַן, נאָר יוסף לערנער.

ניסעל שוואַלב האַקט ווייטער:

— איך ווייס, אַז לערנער. לערנער איז געווען דער ערשטער איבערזעצער. איז אָבער האָלצמאַן נישט געווען צופריעדען מיט דיעזער איבערזעצונג, האָט ער איינמאָל אין א שענעם פריהמאָרגען זיך אַוועקגעזעצט אויף א גאַנצער נאַכט און האָט איבערזעצט דאָס גאַנצע ווערק איבעראַנייעס, ספּעציעל פון ראַפּאַלעסקאָ'ס וועגען, און ס'איז איהם זעהר געלונגען. קיינער האָט נאָך אַזוי ניט איבערזעצט "אוריאל אקאָסטא", ווי האָלצמאַן, און קיינער האָט נאָך אַזוי ניט געשפּיעלט דיעזע ראָל, ווי ראַפּאַלעסקאָ. איהר קאָנט פערשטעהן פון דעם פאַקט אַליין, אַז אין וויען האָט איינמאָל זאָנענטהאַל, דער גרויסער זאָנענטהאַל, געזעהען ראַפּאַלעסקאָ'ן אין דער ראָל פון אוריאל אקאָסטא, האָט ער זיך צעוויינט, ווי א קליין קינד, און געזאָגט, איין מאָל פאַר אַלע מאָל, אַז'עק — מעהר שפּיעלט ער שוין ניט דיעזע ראָל! און וואָס מיינט איהר? ער האָט געהאַלטען וואָרט: ער האָט זי טאַקי ניט געשפּיעלט

ביז'ן טוידט אריין — איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס....

די אמעריקאנער רעפּאָרטערס זענען ניט קיין שרעקענדיגע קינדער. זיי ווייסען, וואָס הייסט בלאָף. האָבען זיי מעהר ניט אז צוגעפּיקסט א ביסעל דאָס אלץ, וואָס זיי האָבען זיך אָנגעהערט פון ניכעל שוואלב. דאָס הייסט, א ביסעל האָבען זיי ארויסגעוואָרפען, א ביסעל צוגעלעגט — און עס איז ארויס א וואונדערליכע ביאָגראפיע.

אויפ'ן אנדערען טאָג, אז ראפאלעסקאָ האָט געעפענט דאָס בלאט, האָט ער איבערגעלייגט זיין אייגענע ביאָגראפיע, בעטיטעלט מיט א כפול־שמונה'דיג קעפּעל פון גרויסע אותיות:

„א נייער שטערן אויף דער
אידישער ביהנע!
קארמען סילווא אויסער זיך!
קעניגין קרוינט יונגען סטאר.
זאָנענטהאל גיסט מיט טרערען".

אויף אונזער יונגען העלד איז אָנגעפאלען אזא געלעכטער, אז מע האָט איהם קוים אָפּגעראטעוועט.

קאַפּיטעל 141.

אין דער „קיבעצאַרני"

„קיבעץ" — דאָס איז א יודיש־אמעריקאניש וואָרט, געבוירען געוואָרען אויפ'ן אמעריקאנישען באָדען, אין די ספּערען פון דער יודישער פּרעססע און יודישען טהעאטער.

איבערזעצען דאָס וואָרט אויף אונזער לשון — מוז איך אָנקומען צו א גאנצער רייהע פון ווערטער און בעגריפען און פּרובען זאָגען אזוי:

זיך קיבעצען הייסט: איבערוואָרפען זיך מיט שטעכווערטער, פיהרען רכילות אויפ'ן אָרט, רעדען לשון־הרע אין די אויגען, איינעסען זיך אין די ביינער, ארײנקריכען יענעם אין די גרגרת, דערלאנגען ביז דער זיעבעטער ריפּ, דרעליווען איין אויהער, טרעפען אין שווארצאפּעל, זאלצען אויף די וואונדען, טרויבערען די קישקעס, רייסען די הויט, טרענען די אָדערען, דערגעהן די יאָהרען, מאכען די עקטיקע, בעגראָבען נייען איילען, מיט גוטען שלאָגען כפרות, קושענדיג ארויסנעמען די נשמה — אָ! אונזער יודיש לשון איז, ברוך־השם גענוג רייך. איך וואָלט נאָך געקאָנט ברענגען א סך — א סך אזעלכע אויסדריקען. איז אָבער דער חסרון, וואָס די אלע בעגריפען, צוזאמענגענומען, קומען ניט צו דעם איין־און־איינציגען וואָרט „קיבעץ", וואָס נור אויפ'ן שטארקען אייגענארטיגען אמעריקאנישען באָדען האָט געקאָנט אזעלכס אויפבליהען און אויסוואכסען. און וויבאלד אזוי, האָב איך מורא, אז עס וועט מיר זיין שווער איבערצוגעבען אייך, וואָס איז דאָס אזעלכס „קיבעצארני".

קיבעצארני — דאָס איז א מין קלוב, אָדער א קאפּע אזעלכע אין'ם נייענטען דיסטריקט פון ניו יארק, וואו עס קומען זיך צענויף א געוויסער קלאסס אינטעליגענטען, וואָס האָבען א שייכות צו ליטעראטור, צו טהעאטער און פּאָליטיק.

דאָס זענען דאָס־רוב מענשען פון פערשיעדענע לאגערס און אלערליי פּארטייען, מעהרסטענטהייל — געגנערס, אָפּטמאָל — קאָנקורענטען, און כמעט אָהן אויסנאהם—פערביטערטע שונאים. ניט נור שונאים אויפ'ן לעבען, וואָס האָבען זיך פיינד, קאָנען זיך ניט אָנקוקען דעם פּרצוף, ניט הערען איינס דעם אנדערענס נאָמען. ניין. דאָס זענען אזעלכע פערברענטע שונאים, וואָס אז איינער פון זיי, למשל, זאָל חלילה צומאכען איין אויג, וואָלט דער אנדערער געגאנגען טאנצען א פריילִיכס ביי איהם אויפ'ן קבר.

אין א געוויסער צייט קומען זיך צענויף אין דער קיבעצארני דיא דאָזיגע פּארשוינען, בעזעצען זיך אויף זייערע

געוויסע ערטער, יעדער ביי זיין טישעל, ארומגערינגעלט מיט זיינע פארטיי־מענשען און מיט זיינע פאטריאָטען. מע הייסט זיך דערלאנגען עפּיס נעמען אין מויל אריין, מע פעררויכערט ציגארען— און עס הויבט זיך אָן א קיבעצעריי, דאָס הייסט, כלומרשט גאר אין גוטען מוטה הויבט מען אָן איבערווארפען זיך איין טישעל איבער'ן אנדערען מיט קאָמפּלימענטען, שטעכווערטער און ליצנות, וויצען און פּליאָטקעס, חכמות און פּלוידערייען. איבערוואשען איינס דאָס אנדערע דאָס קויטיגע גרעט דורך א ביסעל צו־שארפע און צו־איבערטריבענע קריטיק און הומאָריסטישע גוזמאות אָנטרעטען פערבייגעהענדיג יענעם סאמע דאָרט, וואו עס טהוט וועה, זעהען מיט פערגעניגען, ווי יענער מינעט זיך, צאפּעלט, בעקומט שיער די אפּאָפּלעקציע — און דאָס אלץ דוקא אין בעסטען לוין, אויף קאטאָוועסלעך, מיט א ליעבליך שמייכעלע, אָדער מיט א הילכיגען געלעכטער.

די קיבעצארני, פריינד לעזער, דאָס איז א מין פרייער גיהנם, וואו מענשען בראָטען און פּרעגלען זיך אויף'ן פייער, א מין שוויץ באָד, וואו מע בעזעמט זיך איינס דאָס אנדערע. דאָ, אין דער קיבעצארני, ווערען בעשאפען עקסטרעמען, פאבריצירט מיינונגען און רעפּוטאציעס, בעשטימט קאריערעס פון שרייבערס, ארטיסטען און קינסטלערס. די קיבעצארני זאָגט ארויס איהר ערשטע מיינונג קורץ און שארף צו גוטען אדער צו בייזען. די קיבעצארני טראָגט ארויס איהר ווערדיקט — טויט אָדער רויט. די קיבעצארני לייגט איהר שטעמפּעל: "אָלל־רייט" אדער "לעזאזל"

אצינד, אז איהר ווייסט שוין, וואָס איז עס אזעלכס "קיבעצארני", ווילען מיר אייך בעטען אויף א ווילע אחין מיט אונז אריינצוטרעטען.

* * *

דאָס איז געווען אין איין אָסיענדיגען נעבעל־טאָג, איינער פון די טעג, ווען די אונזיכטיגע הימלען פון ניו יאָרק, פערשטעלטע מיט די הויכע אומגעלומפּערטע מויערען, וואָס מע רופט זיי דאָרטען "וואָלקענקראצערס", און מיט די אייזערנע הימעל־באהנען, וואָס הייסט דאָרט "עלעווייטעד", זענען פערזויינט און פערויכערט און חאפּען דעם אָפּבליק כמעט פון לאָנדאָנער הימעל.

און געווען איז עס פּארמיטאָגצייט, די שעה, ווען די צווייטע שטאָדט פון דער וועלט האלט סאמע אין דעם רעכטען טארעראם: אלעס איז ביזי — דאָס הייסט, אלעס רוישט, אלעס ארבייט, אלעס לויפט, אלעס קויפט, אלעס האנדעלט, אלעס וואנדעלט. מיט איינעם וואָרט — ס'איז א קעסעל און עס קאָכט.

נישט קוקענדיג, וואָס דאָס איז געווען די סאמע ביזי־צייט, איז די "קיבעצארני" געווען פול געפּאקט. אלע טישלעך זענען געווען בעזעצט. א שפּילקע ניט דורכצוּווארפען. א בלויער רויך איז געשטאנען — האָטש מיט א מעסער דורכצושניידען. אלעס האָט גערעדט, געפּלוידערט און געגראגערט. הכלל, דער עולם האָט געהאלטען אין רעכטען קיבעצען.

ביי איינעם פון די טישלעך זענען געזעסען דריי פּארשוינען, געטרונקען ביער און געווען אזוי פערטיעפט אין א שמועס, אז זיי האָבען גאָר ניט געהערט, אז פונקט אין דער מינוט זענען זיי ביי אלעמען אין די מיילער, ווערען געקיבעצט פון'ם עולם אויף'ן שארפסטען ארט. די דריי פּארשוינען האָבען געהאלטען אין איין רעדען איינס איבער'ן אנדערען, אין איין דערצעהלען גרויסקייט, בעריהמען זיך און האקען שקרים אויף וואָס די וועלט שטעהט. פון די דאָזיגע דריי פּארשוינען, וואָס האָבען זיך פערהערט אין ליגען, זענען

צוויי פון זיי אונז גאַנץ גוט בעקאַנט נאָך פון דער אלטער וועלט, פון לאָנדאָן. און אז מע שמועסט פון צוויי לאָנדאָנער ליגנערס, רעכענט אודאי דער לעזער אז דאָס מיינט מען מסתמא ניט קיין אנדערע, נאָר מיסטער קלאמער און ניסעל שוואלב.

ניין. דער לעזער האָט קיין טעות ניט. היינטיגס מאָל האָט ער געטראָפען: דאָס זענען געווען זיי, אונזערע בעסטע פריינד, מיסטער קלאמער און ניסעל שוואלב. איצט בלייבט אונז נאָך צו בעקענען זיך מיט'ן דריטען פּאַרשוין, וואָס איז שוין ניט קיין לאָנדאָנער, נאָר איין עכטער אמעריקאנער. איין אמעריקאנער וועט איהר דערקענען פאר א מייל. איין אנדער אויסזעהן מיט איין אנדער אויסשפּראַך, מיט איין אנדער האלטען זיך, מיט איין אנדער בענעמען זיך. וועהרענד דער ענגלענדער איז א פערזאָרגטער, פערספּלינטער מעלאנכאָליקער, איז דער אמעריקאנער א לעבעדיגער, א פרייליכער יענקי מיט קלוגע שארפע אויגען, מיט פרייע אנגענעהמע מאניערען, מיט פרעמדע, נאָר גאָלדענע צייהן.

דער פּאַרשוין, וואס מיר געהען בעשרייבען, איז א יודיש־אמעריקאנער טהעאטער־מענעדזשער, און זיין נאָמען איז ניקעל.

ניקעל איז איינער פון די פּאָפּולערסטע פערזענליכקייטען אין'ם יודישען ניו יארק. איינער פון יענע גוטע ליעבע מענשלעך, וואָס אין אמעריקא רופט מען עס אָן א "גוד באָי". אויף אונזער לשון וועט עס הייסען אזוי גרויס, ווי "א גוט ברודערל", אָדער א גוטער ברודער ביז גאָר! א מזג טוב! דאָס העמד פון'ם לייב. שטענדיג וועט איהר טרעפען ביי איהם א פריינדליך שמייכעלע אויף'ן תמיד יונגען אָפּענעם פרייליכען פנים. אלע מאָל האָט ער פאר אייך א גוט וואָרט. אָפטמאָל אויך א גמילות־חסד — אבי ער האָט נור. ניט אלע מאָל אָבער האָט ער. גאַנץ אָפט טרעפט עס, אז ניקעל אליין זוכט א גמילות־חסד. תמיד איז ער א נצרך. ווייל זיין "מיסעס" געהט ביי איהם אין ספּאָדיק. זי איז דער מאנסביל. אלע ווייסען עס. זיינע שונאים די קאָנקורענטען נוצען עס אויס אין דער קיבעצארני ווי ווייט מעגליך. מאָהלט אייך, זיי ליגען צו נאָך דריי מאָל אזוי פיעל. נאָר ער לאכט פון זייער באבע. ניקעל זאָל וועלען פון אלסדינג זיך נעמען צום הארצען — וואו וואָלט ער שוין איצט אָנגעשפּארט!

ניקעל ווייסט, אז מע האלט איהם פאר'ן גרעסטען בלאָפער אין גרויטער ניו יאָרק.

ניקעל ווייסט, אז איינער דערצעהלט אין דער קיבעצארני א גוזמא, טהוט איהם דער אנדערער א פרעג: "ווער זאָגט עס — ניקעל?"

ניקעל ווייסט, אז די קיבעצארני טראכט אויס אויף איהם זאכען, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען.

למשל, מע דערצעהלט, אז ער, ניקעל יאקבי, האָט זיך בערימט, ווי אזוי ער איז אמאל איבערגעפאָהרען מיט איין אויטאָמאָביל דעם ניאגראפאל איבער'ן אייז אין מיטען תמוז אין א ברענענדיגען פראָסט.

אָדער אזא מין פּזמון: אז ער, ניקעל, האָט כלומרשט דערצעהלט איין אמת'ע מעשה, וואָס האָט פּאסירט אין פילאדעלפיא (אלע גליקען טרעפען זיך אין פילאדעלפיא!): איינמאָל חול־המועד ל"ג־בעומר צום דריטען סדר נאָך נעילה, בעת יודען זענען געזעסען אין די זאָקען אויף דער ערד און געגעסען מילכיגע בלינצעס, איינגעטונקען אין גענזענשמאלץ, איז אריינגעלאָפען א האליאסטרע פורים־שפּיעלער פון סט.לואים מיט הושענות אין די הענד און אזוי שטארק געבלאָזען שופר און געזונגען כל־נדרי מיט'ן ניגון פון אקדמות, אז

ס׳האָבען זיך פערלאָשען אלע חנוכה־ליכטלעך...

נאָר מילא, וואָס די קיבעצארני קאָן אויסטראַכטען! פּלאַפּלערס! לײדיגגעהערס! שונאים! קאָנקורענטען!

וואָס איז דאָס חדוש? אנו, לאָז פּרובען נאָך עמיצער פון די טהעאטער־מענעדזשערס זיך בעריהמען מיט אזא סוקכעס, ווי ער, ניקעל? אנו, לאָז נאָך עמיצער פּרובען, אזוי ווי ער, ניקעל א פּאָהר טהון מיט דער טרופּפּע איבער דער קאונטרי, אין איין וואָך געבען צוועלף פאָרשטעלונגען אין אכט שטעדט צוויי מאָל פון פילאדעלפיא ביז שיקאַגא און צוריק!

אזוי האָט זיך בעריהמט אונזער נייער בעקאנטער, ניקעל, פאר אונזערע צוויי אלטע בעקאנטע, ניסעל שוואלב און מיסטער קלאמער, ויאָס האָבען איהם אָפּגעענטפערט יעדער מיט זיין אייגענער געשיכטע, נישט פערשעהמט געוואָרען חלילה פאר ניקעל׳ס פּאָהר איבער דער קאָונטרי אין איין וואָך איבער אכט שטעדט צוויי מאָל פון פילאדעלפיא ביז שיקאַגאָ און צוריק.

מען קאָן זאָגען, אז די דריי האָבען זיך פערהערט אין בלאָף און אין הומבוג, ווער וועמען עס וועט אריבערבלאָפען.

קאפיטעל 142.

"בלאָף" און "הומבוג"

"בלאָף" און "הומבוג" — דאָס זענען אויך עכט־אמעריקאנישע ווערטער און בעגריפען, וואָס לאָזען זיך ניט אזוי לייכט איבערזעצען אין קיין אנדער שפּראך. בלאָפען הייסט — ניט גלאט אָפּזאָגען א גראָבען ליגען, האקען שקרים אין דער וועלט אריין, אויסטראַכטען אויפ׳ן הימעל א יאריד, דערצעהלען א זאך, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען, אָהן א שום צוועק, גלאט לשם ליגען — פע, דאָס האָט אמעריקא פיינד. דאָרט ווערד עס אָנגערופען אויף זייער לשון: "האקען א טשייניק" — א מיאוס׳ער, א נארישער פערברעכען.

ניין. דער אמעריקאנער איז דערויף צו קלוג, צו פיעל א פיינשמעקער און צו פיעל ביזנעסמאן. דער אמעריקאנער, אז ער פערדרוקט דאָס קאפּעלישעל אויף א זייט, פערליינטביידע גראָבע פינגער אונטער דער וועסטע און טאָקט אייך אָפּ א ליגען, איז עס קיילעכיג־גלאט און קונציג־אונשולדיג, און דער עיקר — עס געהער זיך אָן צום עסק, צו די "ביזנעס".

אָט די אלע אויבענדערמאנטע פארשוינען, וואָס זיצען אין "קיבעצארני" און קיבעצען זיך, זענען דאָס חלילה ניט קיין לײדיגגעהערס, ווי ביי אונז, למשל, די געוויסע "חכמי הלעזשאנקע" אין בית־המדרש, וואָס האָבען ניט וואָס צו טהון, דעריבער זיצט מען און מע שמועסט. ניין. קיבעצען — דאָס אליין איז איין עובדא, א בעשעפטיגונג, אָדער, ווי מע רופט עס דאָרטען, א "ביזנעס".

ניסעל שוואלב, מיסטער קלאמער און ניקעל, וואָס זענען געזעסען יענעם פריהמאָרגען אין דער קיבעצארני, האָבען געשמועסט פון נויטיגע ביזנעס, און טאַקי צוליעב די ביזנעס האָבען זיי געבלאָפט. אונזערע צוויי אלטבעקאנטע בלאָפערס פון דער אלטער וועלט האָבען אָבער געמוזט יעדער ביי זיך אין הארצען צוגעבען, אז אין דעם ענין פון בלאָף מעגען זיי הייצען די הרובע ביי זייער נייעם בעקאנטען. ניקעל האָט זיי מיט זיינע מעשיות און בעריהמעריען אזוי פערדרעדט די ציהן, אזוי פערקלאפּט דעם קאָפּ און פערטומעלט דעם מח, אז זיי זענען געבליבען כמעט אָפּהענדיג און געמוזט סוף־כל־סוף צושווייגען. עס האָט זיך דאָ געהאנדעלט וועגען א וויכטיגען ענין. ניקעל האָט נאָר־וואָס אנגאזשירט צו זיך אין טהעאטער דעם בעריהמטען יונגען סטאר פון בוקא־

רעשט, וואָס די קעניגין פון רומעניען האָט איהם געקרוינט אלס גרעסטען טראגיקער פון דער וועלט.

ניסעל שוואלב און מיסטער קלאמער האָבען ביידע, איינער איבער׳ן אנדערן, געהאלטען אין איין דערצעהלען גרויסקייט און נסים ונפלאות פון׳ם יונגען קינסטלער. אין דער צייט, וואָס מיסטער קלאמער האָט דערצעהלט, ווי אזוי ראפּאלעסקאָ האָט איבערראשט דאָס לאָנדאָנער פּובליקום, בעצויבערט אפילו אזא מאן, וויא ער, מיסטער קלאמער, וואָס איז קיינמאָל ניט געגאנגען הערען דיא ציגיינערישע אקטיאָרשטשיקעס פון לאָנדאָנער פּאוויליאָן־טהעאטער, האָט איהם ניסעל שוואלב איבערגעשלאָגען אלע מאָל: "וואָס דארפט איהר מעהר? אמת׳ע ענגלענדער, קריסטען, האָבען נישט געקאָנט זיך גענוג אָפּלויבען. אירווינג, האָבען זיי געזאָגט, איז א הונט אקעגען איהם, איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס!"

ניקעל האָט זיי אבער ביידע נישט געהערט. אין דער זעלבער צייט, ווען יענע צוויי האָבען געבלאָפט, האָט ער געשמייכעלט, בעוויזען די גאָלדענע צייהן און בעת־מעשה צוגעטראכט נייע מעשיות און נייע גרויסקייטען פון זיך און פון זיין טרופּע, וואָס האָט פערנומען דעם ערשטען פלאַץ אין די "יונייטעד סטייטס אָוו אמעריקא". אנו, — האָט ער געזאָגט — לאָז א יודיש טהעאטער אין אמעריקא זיך אקאָרשט פּרובען בעריהמען זיך, אז מע האָט געזעהן ביי זיך דעם פּרעזידענט פון דיא יונייטעד סטייטס זיצען אין באקס און קלאטשען בראוואָ! אזא זאך קאָן זיך טרעפען נור ביי איהם. נור ער, ניקעל, האָט זוכה געוועזען זיך פאָרשטעלען פאר רוזוועלטען, וואָס האָט איהם געדריקט די האנד פאר׳ן גאנצען טהעאטער אין די אויגען און געפּאטשט אין פּלייצע: "ניקעל, דו ביזט אָלל־רייט!" און פאר אלעמען אין די אויגען האָט טעדי אָפּגעטשעפּעט פון זיך דעם גאָלדענעם וואטש ענד טשיין און האָט איהם אונטערגעטראָגען א פּרעזענט צום אנדענקען... ביי די ווערטער חאפּט ניקעל ארויס איין אפּגעבארטען שטאָהלענעם זייגער און פערענטפערט זיך, — אז דעם גאָלדענעם זייגער מיט דער קייט, וואָס דער פּרעזידענט האָט איהם געשענקט, טראָגט ער נישט מיט זיך אין דער וואָכען. נעווער!

אזוי לאָזט אויס ניקעל און זעהט ניט, וואָס הינטען טהוט זיך. הינטען זיצען חברה לצים און מע קיבעצט דעם דירעקטאָר ניקעל מיט זיין קאָמפּאניע. מע מאכט חוזק פון זייער בוקארעשטער פויגעל און מע זאָגט מבינות אויף איהם נאָך איידער מע האָט איהם געזעהען שפּיעלען. דאָ, אין דער קיבעצארני, האָט מען אונזער לעאָ ראפּאלעסקאָ׳ן שוין געקרוינט מיט אלערליי נעמען, ווי למשל "גרינהאָרן", "פּעכפויגעל", "חיים־יענקעל", "רומעניש פּאסטוכעל", "ציקאווע בחור׳על" און נאָך אזעלכע צונעמענישען, וואָס האָבען ארויסבעוויזען, אז ניט אנדערש ווי די לייט דארפען האָבען איין אייגענעם אינטערעס דערביי.

דאָס זענען געווען אָדער פּאטריאָטען פון אנדערע טהעאטערס, וואָס זיי איז ניט געראָטען איבערצוחאפּען צו זיך דעם יונגען "סטאר" פון בוקארעשט, אָדער פאָרשטעהער פון דער "פּרעסס" פון׳ם צווייטען לאגער, וואָס האָבען ניט געקאָנט ליידען, למאי דער "צד־שכנגדו" האָט פערחאפּט פריהער און אָפּגעלויבט דעם אויפגעהענדיגען שטערן אין טאָג אריין. און אפשר זיינען דאָס געווען יונגע אקטיאָרען־קאָנקורענטען, וואָס זיצען יאָהרענלאנג אין ניו יארק און ווארטען ביז די "יוניאָן" וועט זיך א מאָל דערבארעמען און זיי אריינגעהמען אין דער קאָמפּאניע, — און דאָ קומט א שנעק, א יונגעל, עפּיס איינער א ראפּא־

לעסקאָ, און ווערד אויפגעהאַפט, ווי איין אבן טוב, בעקומט דעם בעסטען אנגאזשמענט, ווערד אויפגעהויבען פון דער "פרעס" ביז'ן הימעל אריין — נו, קאָן ניט צעפיקעט ווערען די גאל ? נו, זאָל מען איהם ניט קיבעצען אויף וואָס די וועלט שטעהט ?

ניין, קיבעצען אליין איז ווינציג. מע דארף זעהן מאכען א קאָמפּלאָט קעגען אזא אונרעכט. מע בעדארף זעהען, אז דער "גרינהאָרן" זאָל האָבען א בכבוד'ען דורכפאל, ער זאָל ביי'ם ערשטען אויפטריט ווערען אויסגעפייפט אויפ'ן שענסטען ארט. מיט איינעם וואָרט — ער זאָל האָבען המכ'ס מפלה און זאָל בעקומען חשק אוועקצופאָהרען פון קאָלומבוסעס מדינה צוריק קיין בוקארעשט וואָס פריהער.

אָ ! אמעריקא איז א געבענשט לאנד, וואָס קאָן אלסדינג. דאָ קאָן מען א מענשען אויפהויבען אויף שטעקענס און ארויפזעצען גלייך אין הימעל אריין, אָדער אז ניט — איז גלייך אין דער שאול־תחתיה אריין. א מיטעלפונקט, א גאָלדענער וועג — דאָס איז נישטאָ.

אָרעמער ראפאלעסקאָ ! ער האָט גאָרניט געוואוסט, וואָס פאר א סיורפּריז עס ערווארטעט איהם אין'ם גאָלדענעם לאנד. נאָר וואָס האָט זיי געהערט ראפאלעסקאָ, אז זיין קאָפּ איז גאָר געווען ווייס איך וואו, דאָרט אין דעם סאמע אריסטאָקראטישען טהייל פון ניו יאָרק, אין דער פינפטער עוועניו ?

דאָרט האָט געוואָהנט און געקלונגען איבער גאנץ אמעריקא דיא בעריהמטע זינגערין פון דער פאריזער גראנד־אָפּעראמיט'ן נאָמען מיס ראָזאליע ספּיוואק.

קאפּיטעל 143.

אביסעל וועגען דער העלדין פון'ם ראָמאַן

אונזער פריינד לעזער, וואָס האָט גענוג געדולד צו געהן דיא גאנצע צייט מיט אונזערע בלאָנזשענדע שטערען, די נע־ונד'נע העלדען פון אונזער ראָמאַן, פון לאנד צו לאנד, אָנגעהויבען פון'ם קליינעם אָרעמען שטעדטעלע אין בעסאראביע, האָלענעשטי, ביז דער גרעסטער שטאָדט פון'ם ווייטען אמעריקא, וועט שוין מוזען זיין אזוי פריינדליך זיך אומקעהרען מיט אונז אויף א קורצע ווילע צוריק צו דער הויפּט־העלדין פון אונזער ערצעהלונג, צום חזן'ס מיידעל רייזעל, אָדער ראָזא ספּיוואק, אָדער, וויא מען רופט זיא שוין היינט גאָר, "מיסס ראָזאליע ספּיוואק".

אונזער העלדין, וואָס האָט אין די יונגע יאהרען, נאָך כמעט קינדוויז, ארומגעבלאָנזשעט מיט דער נע־ונד'נער טרופּע פון אלבערט שטשופּאק און משמח געווען דאָס יודישע פּובליקום מיט "שבת־מאכען", מיט "אוי־אוי־אוי, חוה !" מיט "פראטיג אויף דער נאכט" און מיט נאָך אזעלכע שענע ליעדעלעך, האָט זיך געוויס ניט גערינכט, אז איהר נאָמען וועט אמאָל פערנעמען דעם אויבענאָן צווישען די ערשטע בעריהמטהייטען אין דער וועלט. עס האָט זיך איהר, מיינען מיר, אפילו נישט גע'חלום'ט, אז עס וועט קומען א צייט, ווען זי וועט פערנעמען א גאנצען אפּארטמענט אין איינעם פון די רייכסטע האָטעלס אויף איינער פון די רייכסטע גאסען—די פינפטע עוועניו — פון דער גרויסער רייכסטער וועלטשטאָדט ניו יאָרק. אָדער אז זי וועט ארויספאָהרען אין איין אייגענעם אויטאָמאָביל מיט א בלעק דרייווער אין פראָנט. אָדער אז רעפּאָרטערס פון די גרעסטע וועלט־צייטונגען וועלען זי טוצענדווייז בעלאגערען און שטונדענלאנג זי אָפּוואָרטען מיט פאָטאָגראפישע אפּאראטען, האָבען א זכיה מיט איהר צו רעדען האָטש צוויי־דריי מינוט.

יאָ, פריינד לעזער, עס איז אזוי. רייזעל איז גרויס און בעריהמט און רייך

און מסתמא אויך גליקליך. אויב איהר זענט איצט אין ניו יאָרק און ווילט זיך מיט איהר זעהען, קאָן איך אייך אויפגעבען איהר אדרעס און אויסלערנען וואָס צו טהאָן: איהר דאַרפט אייך ווענדען מיט א בריעף צו איהר מענעדזשער, דער וואָס פאָהרט מיט איהר ארום איבער'ן גאנצען לאנד פון דיא יונייטעד סטייטס, אויפגעבען אייער נאָמען און אייער בעשעפטיגונג און אָנווייזען, צוליעב וואָס פאר א ביזנעס איהר ווילט זיך מיט איהר זעהען, און ערשט דערמאָלט, אויב איהר וועט זוכה זיין ביי גאָט, וועט איהר אויף מאָרגען בעקומען איין ענטפער פון'ם מענעדזשער, אז אין דעם און דעם טאג, אין דער און דער שעה, קאָנט איהר קומען אין יענעם און יענעם אָרט זיך זעהען מיט איהם, מיט'ן מענעדזשער הייסט עס, און ערשט דערמאָלט, אויב אייער נאָז וועט איהם געפעלען ווערען, קאָנט איהר האָפען, אז איהר וועט אפשר בעקומען איין "אפאָינטמענט" אויף עטליכע מינוט מיט מיסס ראָזאליע ספיוואק, פערשטעהט זיך, ניט חלילה אונטער פיער אויגען, נאָר אין זיין געגענווארט, טאקי פון'ם איינענעם מענעדזשער.

ווי ווערד מען דאָס אזוי דערהויכט?

— וואונדערט זיך דער לעזער, און פערגעסט, אז אזא מין מעטאמאָרפאָזא, אזא מין פערענדערונג קומט נישט פאָר צווישען יאָ און ניין. א בעריהמטהייט ווערד נישט געבוירען אין איין נאכט. דאָס לעבען פון יעדען איינציגען, וואָס האָט זיך בעריהמט געמאכט אין דער וועלט, זאָל עס זיין א שפיעלער, א זינגער, א קינסטלער, א מאהלער, א שריפטשטעלער אָדער א פיעלפאכער מילליאָנער, שמועלט זיך אונז פאָר, ווי א מין ארט שטייגען בארג ארויף שטורפענווייז. דער וועג איז א לאנגער, א ווייטער און א שווערער, און נישט אלעמאָל איז ער אויסגעלייגט מיט בלומען, — מעהרסטענסטהייל מיט דערנער. מע זאָל קענען איבערוועגען די צרות מיט די עגמת־נפש, וואָס אונזער יונגע העלדין, למשל, איז אויסגעשטאנען, מיט די שטילע טרערען, וואָס זי האָט פערגאָסען ביי זיך אויפ'ן געלעגער בסוד־סודות, אז קיינער זאָל ניט וויסען, קאָן זיין, אז זיי וואָלטען א סך מאָל איבערגעוועגען דעם גלאנץ פון איהר איצטיגען ערפאָלג מיט די הילכיגע אפלאָדיסמענטען, וואָס דאָס גרויסארטיגע פובליקום שענקט איהר אצינד אזוי גערן, מיט די שמעקענדיגע בלומען, וואס מע בעווארפט זי אומעדום פון קאָפּ ביז פיס, מיט די פיעלע רייכע מתנות, וואָס מע טראָגט איהר איצט אונטער אין דער גרויסער אריסטאָקראטישער וועלט. און אז מיר זאָלען זיך שטארק וועלען גריבלען, אריינדרינגען אין איהר נשמה, קאָן זיין, אז מיר וועלען נאָך איצט אויך געפינען א וואָרים אין'ם שענעם עפעל און מיר וועלען מוזען איבער'חזר'ען דאָס אלטע שפריכוואָרט: "ניט אלעס, וואָס גלאנצט, איז גאָלד".

מיר וועלען באלד האָבען די געלעגענהייט צו בעקענען זיך נעהינטער מיט'ן לעבען פון אונזער העלדין. דערווייל וועלען מיר דערמאנען אונזער לעזער, אז מיר האָבען זי איבערגעלאָזט ביי דער טהיר פון דער בעריהמטער זינגערין מאַרטשעלא זעמבריך אינאיינעם מיט'ן פאָטער פון'ם בעריהמטען פיעדלער גרישא סטעלמאך.

מיר וועלען ניט בעמיהען דעם לעזער מיט דער אויספיהרליכער בעשרייבונג פון אלעס, וואָס זי האָט דורכגעמאכט אין איהר לאנגען שווערען ארטיסטישען וועג פון דעמאָלט אָן ביז היינטיגען טאָג. מיר וועלען נור, ווי ווייט מעגליך, אין קורצען איבערגעבען אייניגע צייטונגס־ארטיקלען וועגען דער איצט־בעריהמטער מיסס ספיוואק, וואָס געפינט זיך אויף דער פינפטער עוועניו אין ניו

יאָרק. דאָס וועט זיין איהר אָפיציעלע ביאָגראַפיע, וואָס מיר האָבען אויסגע־לייענט אין די ניו יאָרקער צייטונגען. דערנאָך וועלען מיר פּרובען צוגעהן צו איהר א ביסעל נעהענטער, פּרובען אריינקוקען א ביסעל טיעפער אין דער דאָזיגער בלאָנזשענדער נשמה אריין, זיך בעקענען, ווי מע רופט עס אָן, מיט איהר אינווענינסטען "איך".

דאָס, וואָס מיר געהען געבען דאָ, איז ארויסגענומען געוואָרען פון עטליכע אמעריקאַנער צייטונגען, ענגלישע און יודישע. דער לעזער וועט אליין דערקע־נען, וועלכס איז אמת און וועלכס איז א ביסעל צוגעבלאָזט לכבוד רעקלאַמע:

"געבוירען געוואָרען אין א קליין שטעדטעלע אין בעסאַראַביע ביי אָרעמע פאנאַטישע עלטערען (דער פאָטער איז א רב און א חזן), איז מיסס ראָזאַליע ספּיוואַק קינדווייז געווען געקידנעפּט דורך א טרופּפּע וואַנדער־אַקטיאָרען, יודישע ציגיינערס, וואָס בלאָנזשען ארום אין יענעם לאַנד פון שטאָדט צו שטאָדט און בעשעפּטיגען זיך דערמיט, וואָס זיי גנבה'נען יונגע מיידלעך און מאַכען זיי פאַר אַקטריסעס. מע זאָל זיי ניט האַ־פּען, זענען זיי מיט איהר אריבערגעגאַנ־גען די גרעניץ און געצוואונגען זי זאָל זינגען גאַסענליעדלעך, פריהער אויף דער שטראַססע, נאָכדעם אין אלע קאַבאַרעס, קאַפעשאַנטאַנען און מיוזיק־האָלס. מעג־ליך, אז איהר קאַריערע וואָלט מיסס ספּיוואַק געענדיגט מיט א טרויעריגען עפּילאָג, ווי אלע שטראָסען־זינגערינס, ווען ניט א גליקליכער צופאַל וואָלט זי געבראַכט פאַר דער וועלט־בעריהמטער זינגערין מאַרטשעלאַ זעמבריך, וואָס האָט זיך פעראינטערעסירט מיט איהרע ריי־צענדע ציגיינער־ליעדער, ווי אויך מיט איהרע ברענענדע ציגיינער־אויגען. די דאָזיגע זעלטענע זינגערין האָט נאָכדעם ארויסגערופען מיט איהר רייצענדער שטימע גרויס ענטוזיאַזם אין עסטרייכי־שען הויף, אַזוי אז זי איז פון פראַנץ יאָזעפ'ען אליין בעעהרט געוואָרען מיט א סטיפּענדיום אויף צו שטודירען מוזיק. גלענצענד דורכגעמאַכט אין א קורצער צייט דעם ווינער קאָנסערוואַטאָריום, איז זי אויף דער רעכנונג פון א אונגאַ־רישען מאַגנאַט אָפּגעשיקט געוואָרען קיין בערלין און פון דאָרטען — קיין פּאַריז אויף צוויי יאָהר, וואו זי האָט זיך בעקאַנט מיט א געוויסען פראַנצוי־זישען מעצענאַט, זשאַק רעשקאָ, וועל־כער האָט זי אריינגעפיהרט אין דער פּאַ־ריזער גראַנד־אָפּערא, וואו זי איז צום ערשטען מאָל אויפגעטראָטען אין דער נייער אָפּערא "עלעקטרא" אונטער דער אויפפיהרונג פון ריכאַרד שטרויס, מיט אַזאַ גרויסען סוקסעס, אז זי איז באַלד אַנגאַזשירט געוואָרען אין דער אָפּערא אויף דריי מאָנאַט מיט א פּרייז פון א האַלבען מיליאָן פראַנק. שפּעטער מיט א קורצער צייט זעהען מיר זי אין ווין און אין בודאַפּעשט, וואו זי קריגט שוין צעהנטויזענד קרוין א נאַכט, אביסעל שפּעטער ווערד זי אַנ־גאַזשירט אין לאָנדאָן מיט צוויי הונדערט פונט א נאַכט און איצט אין ניו יאָרק מיט צוויי טויזענד דאָללער פאַר יעדען ארויסטריט — א פּרייז, צו וועלכער עס האָט דערגרייכט נור די גרעסטע זינגע־רין פון דער וועלט, די בעריהמטע מעלבאַ".

עד כאן טרוקענע פאַקטען.

אצינד וועלען מיר ברייגנען א פּאָר בריוולעך פון פערשיעדענע פּאַרשוינען, געשריעבען אין פערשיעדענע צייטען. מיר האָבען, אז די דאָזיגע בריוולעך, וואָס האָבען א נאָהענטע שייכות צו אונזער העלדין, וועלען אונז זאָגען א סך מעהר פון אלע ביאָגראַפיעס און צייטונגס־אַרטיקלען.

קאַפּיטעל 144.

פון ראָזאַ ספּיוואַק צו מאַרטשעלאַ זעמבריך

טהייערע מוטערכען מאַרטשעלאַ!

איך בין שוין די דריטע וואָך אין מיין נעבורטשטאדט און האָב אייך נאָך קיין איינציגען בריעף געשריעבען. עס איז פון מיר איין אונרעכט און פערדיען בעשטראָפט צו ווערען. מיין שטראָף וועט זיין: א גרויסער בריעף. איך וועל אייך אויסשרייבען, ליעבע מוטערכען, אַלסדינג. און דעם ריינעם, דעם הייליגען אמת. מיין מוטערכען ווייסט, אז פאַר איהר איז ניטאָ ביי מיר קיין סוד, ווי ס'איז ניטאָ קיין סוד פאַר זיך אליין. איך הויב אָן פון סאַמע אָנהויב — פון מיין היים.

איך האָב מיין היים געטראָפען, ווי איך האָב זי איבערגעלאָזט. דאָס אייגענע קליינינקע אָרעמינקע שטעדטעלע, וואָס געוועזן. די אייגענע קליינינקע אָרעמינקע מענשעלעך. די אייגענע קליינינקע פּיצינקע אינטערעסלעך און השגות'לעך. און דאָך האָט מיר דאָס הארץ געקלאַפּט, שטארק געקלאַפּט, בעת די אויגען האָבען דערזעהן דאָס אלטע בעקאַנטע ליעבע שטעדטעלע. דער פּולס האָט געשלאָגען גוטע הונדערט צוואַנציג, בעת דאָס אויהער האָט דערהערט דעם ליעבען זיסען נאָמען "האַלעשטי".

האַ־לע־נעש־טי!... איהר וועט מיר גלויבען, מוטערכען? איך בין גרייט געוועזן צו פאַלען קושען די שווארצע ערד, דעם גרויען שטויב פון די נישט־געפּלאַסטערטע, נישט־גערייניגטע גאַסען. און איך וואָלט דאָס געוויס געטהאָן, ווען איך בין אליין, אָהן דער חאַליאַסטרע, אָהן מיין מאַעסטראָ סאַלפּאָניני און אָהן מיינע חבר'טעס. אַך, צו וואָס האָב איך זיי מיטגענומען? צו וואָס האָט מיר גענוצט דער טאַרעראַם? למאי בין איך בעסער ניט געפאָהרען אליין? איך בין מיך מודה פאַר אייך, מוטערכען, ווי העסליך דאָס זאָל ניט זיין, אז עס האָט מיר געפלאַמט דאָס פּנים פאַר זיי, בעת מיין פאָטער און מוטער האָבען מיך ארומגעחאַפּט קושען און האַלזען. מיין מאַמע האָט געוויינט און געלאַכט און געשאָטען מיט רעד — זי האָט ליעב רעדען — און מיין טאַטע איז געווען בלאַס, ווי דער טויט, און די הענד האָבען איהם געציטערט. איך ווייס ניט, וואָס מיט מיר איז געווען, נאָר איך האָב מיר קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען. צי ווייל זיי געהען אָנגעטהאָן אַלטפרענקיש, ווי אלע אין אונזערע קליינע שטעדטלעך? צי ווייל זיי פערשטעהען ניט קיין אנדער שפּראַך, אויסער יודיש? נאָר דאָס איז א פאַקט, ליעבע מוטערכען! איך ווייס, ווי ווייט געמיין דאָס איז, נאָר אזוי איז דאָס געווען: איך האָב מיך געשעמט. געשעמט מיט מיינע ליעבע געטרייהע עלטערען, וואָס האָבען פון מיר איבערגעטראָגען אזוי פיעל חרפּות־בושה, אזוי פיעל צרות, בזיונות, יסורים און הארצוועהטיג. אמת, איך בין איצט א בעל־תשובה'טע. מיט אלע כחות וויל איך יוצא זיין קעגען זיי. נאָר וואָס פאַר א ווערטה האָט דאָס? דער נחת מיט דעם ביסעלע פערגעניגען, וואָס איך קאָן זיי איצט צוטהיילען, איז ניט אימשטאַנד צו דעקען אפילו א צעהנט חלק פון דעם גרויסען שמערץ, וואָס איך האָב זיי פערשאַפט מיט מיין אנטרינען ווערען דעמאָלט מיט דער יודישער נע־ונד'נער טרופּע. דעם דאָזיגען פערברעכען וועל איך קיינמאָל פערגעסען, ווען איך זאָל אפילו זיין צו זיי צעהן מאָל אזוי גוט און ליעב און מילד, ווי איך בין צו זיי. יעדער הונדערטער, יעדער טויזענדער, וואָס איך געב אוים אויף זיי, העד איך שרייט צו מיר: "צו

שפּעט! צו שפּעט!"... און איך קוק אויף מיין אָרעמען קראנקען פאָטער, וועלכען איך האָב אמאָל אזוי ליעב געהאט, און עס דאכט זיך מיר, אז זיינע גרויסע שווארצע אויגען פרעגען מיך: "וואו ביזט דו געווען, טאָכמער, דעמאָלט, אין דיא לאנגע פינסטערע נעכט, ווען איך האָב קיין אויג ניט געקאָנט צומאכען און גאָט געבעטען אויפ'ן טוידט?... איין בריוועלע פון דיר, איין שורה דיינע, איין וואָרט א גוטס וואָלט דאָך מיר דעמאָלט נעגעבען דיא וועלט צו זעהען!"... און איך דערמאָן מיך, ליעבע מוטערכען, ווי איך האָב אמאָל געוואָלט פערלייקענען פאר אייך, אז איך האָב עלטערען, און ווי איהר האָט מיך נאָכדעם דערפאר מכבד געווען, — פלאמט מיר נאָך איצט דאָס פנים פאר זיך אליין, און איך געפין, אז ס'איז ניטאָ די צווייטע אויף דער וועלט, וואָס זאָל זיין אזא שווערע זינדערין, ווי איך. עס מאָהלט זיך מיר אויס, אז ס'איז ניטאָ דער קרבן אויף דער וועלט, וואָס איך בין ניט גרייט אויף איהם צוליעב מיינע אָרעמע בעליידיגטע עלטערען. איך האָב געוואָלט זיי אריבערנעמען צו זיך — איז ניט מעגליך. דער טאטע איז קראנק, און דיא מאמע וועט איהם נישט איבערלאָזען אליין אויף א טאָג אפילו, ווען מע זאָל איהר אָנשיטען, זאָגט זי, "אָט די שטוב מיט גאָלד און געבען איהר, זאָגט זי, די קרוין פון דער איינגעלשער מלכה א צוגאָב". נו — האָב איך מיר געזאָגט—וועל איך זיי בעוואָהרענען אויף דער עלטער. איך וועל זיי קויפען א הויז, פערזאָרגען מיט א "נחלה". דאָ שטרעבט יעדער בעל-הבית, ווי אָרעם ער זאָל ניט זיין, צו האָבען איין אייגענטהום, א "נחלה". און אויך דאָ בין איך מיך בעגאנגען מיט מיינע עלטערען ניט אינגאנצען, ווי עס געהער צו זיין. איך האָ[illegible]ס געטהאָן מעהר צוליעב זיך, ווי צוליעב זיי — פונקט ווי דער גאנצער אויפטהו פון מיין קומען צו פאָהרען אהיים איז געווען מעהר צוליעב זיך, ווי צוליעב זיי, וואָרום מיך האָט געצויגען אהער נור איין זאך, נור איין מענש...

מיין מוטערכען מארטשעלא ווייסט, וועמען איך מיין. נישט נור האָב איך איהם דאָ ניט געפונען, איך האָב נישט געקאָנט געוואָהר ווערן אפילו, וואוהין זיין געביין איז אהינגעקומען. קיין זכר פון איהם איז דאָ נישטאָ און קיין סימן ניט. פון דער גאנצער משפחה איז געוואָרען א תל. די מוטער געשטאָרבען. דער פאָטער פון זינען אראָפּ. ברידער-שוועסטער זענען זיך צעקראָכען. געבליבען נור דער הויף. דער הויף, וועלכער האט אויסגעוויזען אמאָל ביי מיר אין די אויגען אזוי גרויס און אזוי שען, און דאָס הויז, וואס האט אמאָל אויסגעזעהען ביי מיר אזוי רייך און אזוי ליכטיג און אזוי יום-טוב'דיג. דאָס הויז, וואוהין איך בין אמאָל אריינגעטראָטען, ווי אין א ניט-דערגרייכליכען גן-עדן. דאָס הויז, וואָס האט אמאָל אזוי געלעבט, געקאָכט, געלאכט און געפריידט זיך. קליין און ניעדעריג און אָרעם און וואָכעדיג און אומעטיג האט דאס איצט אויסגעזעהען ביי מיר אין די אויגען. פונ'ם גאנצען טארעראם, וואס דאָרט איז אמאָל געווען, איז פערבליעבען מעהר נישט אז איין אלטע באבע, וואס איז שוין עובר-בטל, א שוואָגער א אידיאָט און א הונד א זקן אויף איין אויג, וואס מע רופט איהם "טערקוש".

דעם דאָזיגען הויף, האב איך געזאָגט, מוז איך אוועקקויפען פאר מיינע עלטערען, און געמיינט האב איך זיך אליין. ניט וויל מיר איז אזוי געפעלען דער הויף — אויף וועלכע גוטע יאָהר דארף איך איהם? ווען וועל איך דאָ זיין? ניין. דאס איז געווען נור א קאפּריז. א קאפּריז פון אזא

ציגיינערין, ווי איך בין. פאר דער מוטערכען מארטשעלא בין איך מיך מודה ומתודה, אז נאך דעמאלט, ווען איך בין דעם ערשטען מאל מיט צעריסענע שיך אריבערגעטראטען די שוועהל, האב איך זיי מקנא געווען מיט סכנת־נפשות און ניט בערגונגען זיי די ליכטיגקייט מיט דער פרייליכקייט מיט דער רייכקייט. פאר וואס קומט זיי, דיא נגידים, אזוי פיעל, און אונז, ארעמע לייט, גארנישט? — אזוי האב איך מיר דעמאלט געטראכט טיעף אין הארצען און זיך דאס ווארט געגעבען, אז גאט וועט מיר אמאל העלפען, מוז אט דיא שטוב מיט דעם הויף זיין מיינע, מיינע, מיינע!... און אפשר איז מיר אט דאס הויז טהייער, ווייל דא איז געבוירען געווארען, אויפגעצויגען און אויסגעוואקסען דער, וועלכער האט צום ערשטען מאל אנגעצונדען דאס הייליגע פייערל אין מיין הארצען?... דער, וועלכען איך קאן ניט, בין ניט אימשטאנד צו פערגעסען?

ווי די מעשה איז — איך האב מיך לאנג נישט געדונגען און אוועקגעקויפט דעם הויף, נישט געקוקט דערויף, וואס מיין מאמע האט שטארק פראטעסטירט קעגען דעם. "צו וואס טויג איהר אזא ספאדיק? — האט זיא גע'טענה'ט. — צו וואס דארף זיא אזא גרויסען הארמידער?" פערשטעהט זיך, אז אויסגעפיהרט האב איך. דער הויף איז מיינער. מיינער! אזוי האב איך מיר געזאגט און האב שוין כמעט גאר פערגעסען, אז איך האב איהם געקויפט צוליעב דיא עלטערען, א "נחלה", א בעוואהרעניש אויף דער עלטער. און איך האב אוועקגעשטעלט בעלי־מלאכות רעמאנטירען דאס הויז, רייניגען דעם הויף, איבערפלאנצען דעם גארטען, מאכען "פיתום מיט רעמסס". איצט האב איך שוין כמעט ווי חרטה אויפ'ן גאנצען עסק. מיין מאמע איז דענן ניט גערעכט גע־ ווען: "צו וואס אזא הארמידער?" איך ווייס אליין ניט, צו וואס אזא הארמידער? ניט אומזיסט רופט מיך די מוטערכען מארטשעלא מיט'ן נאמען ציגיינערין. איך האב דעם נאמען כשר פערדיענט. איך לעב ווי א ציגיינערין. איך ברענג אוים געלד ווי א ציגיינערין. איך האב ליעב שמאטעס ווי א ציגיינערין. איך זיץ נישט איין אויף איין ארט ווי א ציגיינערין. און בין פול מיט ציגיינערישע פאנטאזיעס. איך די צייט פערברענג איך דא, ווי א ציגיינערין. דאס גאנצע שטעדטעל (און מיין פאטער און מוטער בתוכם) קוקען אויף מיר, ווי אויף א משוגענע. גאנצע טעג פליהען מיר ארום, איך און מיינע חבר'טעס און מיין מאעסטרא, אויף איין אויטאמאביל. מיר מאכען אפטע פיקניקען אין נאהינטען וועלדעל. מיר זינגען ציגיינערישע ליעדער. מיר טאנצען ציגיינערישע טענץ. מיר טהוען אזעלכע זאכען, אז די היגע פאליציע האט שוין אויף אונז איין אויג. נאר ווער הארכט פאליציע? בייטאג מיט'ן אויטאמאביל, ביינאכט מיט א שיפעל. אך, אונזערע זומערדיגע נעכט אין בעסאראביע — וואס איז צו זיי גלייך? איינציגווייז, ווי ליכטלעך, צינדען זיך אָ די שטערען אין ברייטען הימעל־דעק. פון יענער זייט וואלד קוקט ארויס די לבנה און בעזילבערט דאס טייכעל מיט'ן אטשערעט מיט'ן גאנצען שטעדטעל, וואס שלאפט אזוי רוהיג, אזוי אומשולדיג, ווי עס קאנען שלאפען נור אזעלכע ארעמע, עלענדע נפשות, וואס דארפען ניט קיין סך, וואס זענען צופריעדען מיט א ווילדען מאכל, וואס מע רופט דאס "מאמעליגע"... און נור מיר, באשיבוזוקען פון דער גרויסער וועלט, ציגיינער פון יענער זייט גרעניץ, אנגעגעסענע, אנגעטרונקענע און איבערגעזעטיגטע מיט אלערליי פערגעניגענס און לוקסוס, שטערען די

הייליגע שטילקייט פון דער כשופ׳דיגער נאכט דורך דעם פלעסקען פון די וועסלעס, וואָס זייער ווידערקול לאָזט זיך הערען פון נאָהענטען וועלדעל ארויס. דעמאָלט איז א צייט פון שטילשווייגען. דעמאָלט איז א צייט פון קוקען אין הימעל אריין און זוכען בעקאנטע און אומבעקאנטע שטערענדלעך, וואָס בלאָנזען ארום אָהן א סדר און אָהן א וועג... דעמאָלט איז א צייט פון בענקען נאָך דעם, וואָס בעווייזט זיך נור איין מאָל אין לעבען... דעמאָלט איז א צייט פאר מיין מאעסטראָ, סעניאָר סאלפאניני, ער זאָל זיך ערקלערען מיר אין ליעבע, וויפיעל זיין הארץ גלוסט. אך! דאָס איז, איך האָב מורא, אויב ניט דער איין־און־צוואנציגסטער ליעבע־קרבן! איך וויל אָבער האָפען, אז אויך איהם, ווי מיינע ערשטע צוואנציג קרבנות, וועט מען חלילה א דערטרונקענעם אין טייך נישט געפינען, און אז מיין צוויי־און־צוואנציגסטער וועט ניט זיין מיט מעהר מזל.

אָט אזוי לעבט מען זיך אין דער שטילער, צנועה׳דיגער, אָרעמער היים, ווייט פון דער גרויסער, רייכער, פערשייטער וועלט.

איך קוש מיין טהייערע מוטערכען מארטשעלא שטארק־שטארק!

אייער איבערגעגעבענסטע פריינדין

ציגיינערין ראָזא.

קאַפּיטעל 145.

פון מאיר סטעלמאַך צו זיינעם אַ גוטען פריינד

מיין טהייערער פריינד!

איהר קאָנט אייך דענקען פאָרשטעלען דעם פערגעניגען און די פרייד, וואס איך האב געהאט, אז איך האב בעקומען אייער ליעבען בריעף? ערשטענס, וואס איך זעה, אז איהר לעבט, דאנקען גאָט, און איך האב דאָך פון אייך אזא צייט ניט געהערט. זינט איך בין אין לאָנדאָן, האב איך פון אייך קיין איינגעטונקטע פען. והשנית, איז ביי מיר לייענען אייערען א בריעף גלאט א תענוג. עס מאָהלט זיך מיר אויס, אז קיינער שרייבט ניט אזוי זיס, אזוי קיילעכיג, אזוי קלוג און אזוי הארצעדיג, ווי איהר. עס גלוסט זיך אויסקושען איטליכס וואָרט. איהר ווייסט דאָך, אז איך בין פון תמיד אָן א ליוביטעל פון זשארגאָן, ובפרט נאָך פון א גוטען פריינד, ווי איהר, וואָס מיר האָבען איינאיינעם, זאָגט ער, געבידעוועט, אינאיינעם פערשווארצט געוואָרען אין עושר און אין כבוד, אינאיינעם געגעסען א הערינג מיט ברויט, פון איין גלאָז געטרונקען, אין איין בעט געשלאָפען. אוי, יאָהרען! יאָהרען! געדענקט איהר חאָטש? איך געדענק זעהר גוט און דערמאָן עס צו יעדער צייט און ביי יעדער געלעגענהייט. איך האב פיינד, ווי אנדערע, פערלייקענען, ווער איך בין און וואס איך בין — אָט אזוי בין איך און איין עק. א פראָסטער חי־וקים. קיין חכמות ווייס איך ניט און שקרים האָב איך פיינד. איך דערצעהל מיין יחוס אלעמען. אז מע קומט צו מיר קאָררעספאָנדענטען פון די גאזעטען, מיך אויספרעגען, אויסטאפען, ווער איז גרישא און וואס איז גרישא און ווי אזוי איז גרישא, זאָג איך זיי: ברידערלעך, גרישא איז ניט גרישא, גרישא — דאס בין איך. ווען ניט איך, וואָלט ניט געווען קיין גרישא אויף דער וועלט. דאָס הייסט, ס׳וואָלט געווען א הערשעל, אָדער א יענקעל, אָדער א יוסעל, אָדער א מאָטעל, נאָר ניט קיין גרישא סטעלמאך, וואָס זאָל אזוי קלינגען, אזוי מרעיש עולם זיין, אז די קווין אליין (אזוי הייסט דאָ די קעניגין) זאָל איהם איינלאדען צו זיך אויף קאָנצערט, איהם

דריקען די האנד און אויספרעגען ביי איהם איטליכם ברעקלע: צו האט ער טאטע־מאמע, שוועסטער און ברידער, און נאך אזעלכע זאכען. יא, איך מעג מיך בעריהמען, אז טאקי נור איך מיט מיין פראסטען פערשטאנד און מיט דעם כח, וואס גאט האט מיר אריינגעגעבען, און מיט דעם שטיקעלע הצלחה, וואס ער האט מיר געשענקט, האב געקאנט ברענגען אזוי ווייט, אז שטערט און לענדער זאלען זיך שלאגען פאר מיין זוהן, אלע אין איין קול: גרישא סטעלמאך און גרישא סטעלמאך! וואו איז דאס געהערט געווארען, אז אין איין וואך זאל מען קריגען איינלאדונגען פון אכט שטערט פון אלע ארבע כנפות הארץ: פון פאריז און פון מאנטשעסטער, פון וויען און פון פעטערבורג, פון אנטווערפען און פון ניו יארק, פון לייפציג און פון טשיקאגא — מע ווייסט ניט, וועמען מע זאל פריהער ענטפערען, חאטש צערייס זיך אויף צעהן שטיקער! און וויא אויף צו־להכעיס, בין איך איצט געבליבען איין מענטש אליין. איך האב מיין שותף, דעם פריהערינען מענעדזשער, וואס כ'האב אייך א מאל געשריעבען, דאנקען גאט, שוין געגעבען דעם וועג. עס זענען איהם אויסגעגאנגען די יאהרען. ער האט אפילו זעהר חשק געהאט מאכען א קאנטראקט נאך אויף פינף יאהר. האב איך געזאגט: אזאס! גענוג אנגעזויגט זיך מיט מיין בלוט. עס וועט זיך איהם, מאהלט אייך, מעהר שוין אזא חלום ניט חלומ'ען ווייל ער וועט לעבען, ווארום ס'איז דא נור איין גרישא סטעלמאך אויף דער וועלט. איצטער בין איך מיר אליין בעל־הבית. מיין חתונה, מיינע כלי־זמר. וואס איך טהו איז געטהאן, און וואס איך זאג איז געזאגט. אזוי האב איך עס אוועקגעשטעלט, פערשטעהט איהר מיך, פון דער לכתחילה, אז א טאטע איז א טאטע און א היגר איז א קינד. ווארום וואס איך האב איבערגעטראגען אויף מיינע פלייצעס און וואס איך האב זיך אנגעסטראדאיעט, ביז גרישא איז געווארען אט דער גרישא סטעלמאך, וואס ער איז היינט, ווייס איך ניט צי ס'איז פאראן גאר דער צווייטער אויף דער וועלט. איין אנדערער אויף מיין ארט וואלט שוין לאנג אנגעשפארט העט־העט. א בארג וואלט פון איהם געווארען. גראז וואלט אויף איהם געוואכסען. נאר דאס אלצדינג ווייסט קיינער ניט און וויל ניט ווייסען. דיא וועלט מיינט, אז אט אזוי גרינג וואכסט אויס אזא שטערן, וויא גרישא סטעלמאך, און מע איז דאס מיר א ביסעל מקנא. פשוט, מע פערגינט מיר ניט. מע טייט אויף מיר מיט די פינגער: "זעהט נור, ווי דער סטעלמאך שארט גאלד מיט לאפעטעס!" פארדאן אזעלכע, כלומרשט גוטע פריינד, וואס קומען צוגעהן מיט עצות, מיט גוטע רעד, זארגען זיך פאר מיין זוהן, למאי איך געב איהם גיט שטודירען און נאך אזעלכע זאכען. גוטע פריינד, וואו זענט איהר געווען פריהער, אז מיין סעמיסטווע איז, ניט היינט געדאכט, געשוואלען דריי מאל א טאג פון הונגער און אליין בין איך פערלאפען מיט בלוט, וואס מיין גרישא האט נישט קיין פאר גאנצע שטיוועלעך? פאר וואס האט איהר דעמאלט ניט געזארגט פאר מיין קינד, אז איך האב מיך ארומגעטראגען א הונגעריגער, א דערשלאגענער אויף דער יודישער גאס מיט א בריליאנט, געשריגען: "אני שלמה! יודען, איך פארמאג א מיליון!" — ווער האט מיך דערמאלט געהערט? אוי, איך קען א יודען! איך מעג מיך בעריהמען, אז איך בין שוין אויסגעפאהרען א וועלט — נישטא, הערט איהר, נישטא די צווייטע אומה אויף דער וועלט, ווי אונזערע יודען, יאלען געזונד זיין! גאט זאל מיך ניט שטראפען פאר די רעד — אזוי פיעל נגידים ביי אונז, גבירים, אדירים, וואס

וואַרפען געלד אין דער בלאָטע, ברענ־
גען אויס טויזענדער, הונדערטער טוי־
זענדער, אויף דער רוח ווייסט וואָס, אויף
נאָכשטופּען די קאַרעטע, אויף נאָכטאַנ־
צען די גויים — און קיין איינציגער
נישטאָ ביי אונז, ווער ס'זאָל זיך אָפּרו־
פען, אז סע שלאָגט אָן צו איהם א טאַ־
לאַנט. ער מעג זיין משה רבנו, נאָר
אויב אין צעריסענע שטיוועל, איז ער
אויף צרות. פערשטעהט זיך, אז היינט
זענען שוין פאַר אונז אָפען אלע טהירען.
שוין א גאַנצער כבוד ביי זיי און א
פּריזד, אז מיין זוהן בעהערט זיי מיט א
קוק. דער גרעסטער מאַגנאַט וואָלט זיך
איצט געשעצט גליקליך, ווען מיין זוהן
זאָל זאָגען, אז ער וויל נעמען זיין טאָכ־
טער. אָפּגעגילט וואָלט מען איהם פון
קאָפּ ביז פיס, און אויך מיר וואָלט מען
אָנגעשאָטען א פולע היטעל מיט גאָלד,
איך זאָל נור געבען א וואונק. איז אבער
דאָ א גאָט אויף דער וועלט, וועט איהר
הערען א שענס. איך וויל עס אייך טאַקי
דערצעהלען, אויסגיסען א ביסעל דאָס
הארץ פאַר א גוטען פריינד. ס'איז א
גאַנצע געשיכטע.

גערענקט איהר, איך האָב אייך א
מאָל געהאַט דערצעהלט פון א מיידעל א
קראַסאַוויצע, איין אקטריסע פון יודישען
טהעאַטער, מיט'ן נאָמען ראָזע ספּיוואַק?
ביי שטשופּאַק'ען האָב איך מיך מיט
איהר בעקאַנט. ער האָט זיך בעריהמט,
אז זיא איז זיינע א פּלימעניטשקע פון
וואַרשאַ. איך ווייס? ער זאָגט, א פּלי־
מעניטשקע פון וואַרשאַ — לאָז זיין א
פּלימעניטשקע פון וואַרשאַ. ס'איז מיר
א נפקה־מינה! איז מיר אָבער דאָס דאָ־
זיגע מיידעל געפעלען געוואָרען פון דער
ערשטער מינוט, וואָס זאָל איך אייך
זאָגען? שטאַרק געפעלען געוואָרען!
ערשטענס, טאַקי א שען מיידעל, א
קראַסאַוויצע, מיט ברענענדיגע אויגען.
א שוואַרצע אפילו, שוואַרץ וויא א ציגיי־
נערין. נאָר מלא חן! און ניט קיין נאַריש

מיידעל, מע קאָן זאָגען — א בר־דעת, א
לעבעדיגע, א ברען — פּלאַם־פייער.
היינט איהר שטימע, איהר זינגען!
איהר קענט דאָך מיך, אז איך בין א ליר־
ביטעל פון נגינה און פון יודיש טהעאַ־
טער, און זינט איך בין אין דעם ברוי'ט,
האָב איך מיך שוין אָנגעהערט מסתמא
אויף מיין לעבען זינגערס מיט זינגערינס
גענוג, עס קריכט שוין פון'ם האַלז. נאָר
אזוי זינגען, וויא די ראָזע ספּיוואַק, האָב
איך נישט געהערט און וועל נישט הערען.
זיא זינגט צו אייך גלייך אין דער נשמה
אריין! וואָס זאָל איך אייך זאָגען, דאָס
מיידעל האָט מיך גענומען. נאָך איהר
רעדען האָב איך באַלד ארויסגעזעהן,
אז דאָס דאַרף זיין ניט קיין געבאָרענע
אקטריסע, ניט שטשופּאַק'ס א פּלעמע־
ניטשקע, נאָר א טאַטענס א קינד. כך
הוה. עס לאָזט זיך אויס, אז דיא גאַנצע
מעשה איז שקר וכזב. דאָס מיידעל איז
ניט שטשופּאַק'ס א פּלימעניטשקע, נאָר
א ווילד־פרעמדע. און ניט פון וואַרשאַ,
נאָר פון א קליין שטעדטעל ערגיץ פון
בעססאַראַביע, א חזנ'ס א טאָכטער. אזוי
בין איך געוואָהרע געוואָרען שפּעטער
שוין, אז שטשופּאַק איז געוועזן דאָרט
מיט זיין טרופּע און זיא געהערט זינגען,
איז איהם געפעלען געוואָרען איהר שטי־
מע, האָט ער זי ארויסגענאַרט פון דער־
היים, איהר צוגעזאָגט גאָלדענע בערג,
אז אין אויסלאַנד וועט ער זי געבען
שטודירען מוזיק און נאָך אזעלכע זאכען.
לסוף, אז ער איז נור אריבער מיט איהר
די גרעניץ, האָט ער אליין גענומען מיט
איהר שטודירען מוזיק. אויסגעלערענט
זי זינגען פאַר א פּובליקום "חוה", "שבת־
מאַכען", "פראַטיג אויף דער נאַכט" און
נאָך אזעלכע שענע ליעדלעך. און דער־
צו נאָך חאַפּען א טענצעל אויך... גאָט
ווייסט, וואָס פון איהר וואָלט געוואָרען,
ווען איך צערעד מיך ניט מיט איהר און
איך בעקאַן זי ניט מיט דער בעריהמטער
זינגערין מאַרטשעלע זעמבריך, וואָס

האָט געגעבן קאָנצערט אינאיינעם טאַקי מיט מיין גרישאַ'ן. באַשערט א מיידעל א גליק, דאַרף זי זיך מיט מיר צערעדען און בעטען, איך זאָל זי בעקאַנט מאַכען מיט דער זעמבריך, און די זעמבריך, אַז זי האָט נור דערהערט דאָס דאָזיגע מיידעל זינגען, איז זי צוגעזאָגט געוואָרען צו איהר און גאָרניט געוואָלט אָפּלאָזען שוין. דאָס ערשטע האָט זי די זעמבריך ארויסגעריסען פון שטשופּאַק'ס הענד און צוגענומען צו זיך, געגעבן שטודירען אין דער וויענער קאָנסערוואַטאָריע, איהר געדונגען די בעסטע פּראָפעסאָרען און געמאַכט פון איהר איינע פון די ערשטע זינגערינס אויף דער וועלט. א סברה, אַז זי וועט שוין היינט פערשטעקען אין גאַרטעל די זעמבריך מיט נאָך דריי זעמבריכס. וואָס דאַרף איך אייך דערצעהלען א סך מעשיות, איהר קאָנט פערשטעהן, אַז זי טרעט שוין ארויס מיט מיין גרישאַ'ן אויף קאָנצערטען און בעקומט שוין כמעט אזוי פיעל, וויפיעל מיין גרישא. און מע שלאָגט זיך שוין פאַר איהר, ווי מע שלאָגט זיך פאַר מיין גרישאַ'ן — און דאָס האָט זי אַלץ צו דאַנקען מיר. און אפשר מיינט איהר, אַז זי דאַנקט מיר נישט אָפּ? נאָך א מין אָפּדאַנקען! אָט וועט איהר האָרכען. כ'איז א מעשה מיט א "ליובאָוו", א שענע מעשה. נאָר איידער איך וועל אייך דערצעהלען די מעשה מיט א "ליובאָוו", דאַרף איך אייך זאָגען קודם א פּאָר ווערטער וועגען מיין זוהן.

איך האָב אייך פון מיין גרישאַ'ן, דאַכט מיר, נאָך גאָרניט געשריבען, וואָס פאַר א פויגעל דאָס איז? שוין איין מאָל א פויגעל. ווי גרויס ער איז, אזוי קליין און פּראָסט איז ער ביי זיך. קליין און פּראָסט און שטיל. ער ווייסט נור פיעדעל און קאָנצערט, קאָנצערט און פיעדעל. וויטער געהער זיך מיט איהם נישט אָן קיין זאַך. פרעגט איהם בחרם, וויפיעל האָט אריינגעטראָגען זיין קאָנצערט? וויפיעל איז געפאַלען הוצאות? וויפיעל איז געבליעבען רווח? ס'איז ניט זיין עסק. ער ווייסט נור פיעדעל — און וויטער גאָרנישט. אפשר מיינט איהר, חלילה, א פּלאַטשיג קינד? לאָס איך האָבען אזא יאָהר, וואָס פאַר א חכם ער איז. נאָר גאָרנישט. צו די זאַכען איז ער ניט שייך. און וואָבשטשע איז ער מיט דער וועלט, ווי זאָגט דער ליטוואַק, א "קנאַפּער מחותן". וואָס דאַרף ער? פאַר די געשעפטען, אָדער פאַר די "ביזנעס", ווי מע רופט עס דאָ, איז פאַרהאַן, ווער ס'זאָל זאָרגען. דערויף איז דאָ א טאַטע און אויף די איבעריגע זאַכען איז דאָ א מאַמע ביי דער זייט. און דער עיקר איז דאָך די פיעדעל, היינט וואָס איז שייך? געה זיי א נביא, אַז ס'וועט זיך אריינמישען א חזן'ס א מיידעל, א ראָזע ספּיוואַק, א שלאַק, א ליובאָוו!...

איך, אַז איך בין געוואָהרע געוואָרען פון דער מעשה — און געוואָהרע געוואָרען בין איך דאָס טאַקי פון איהרס א בריוועל, וואָס איז אריינגעפאַלען על־פּי נס צו מיר אין די הענד אריין, דאָס הייסט, איך האָב עס איבערגענומען ביי'ם בריעפטרעגער, — האָט דאָס מיך פערברענט אויף איהר און פערבראָטען, טאַקי ממש אָנגעצונדען. סטייטש! איך פיהר דיך אריין צו דער זעמבריך, איך שלאָג דיר דורך, ווי זאָגט מען, א טהיר אין דער גרויסער וועלט אריין, און אין מיין זכות ווערסט דו אזוי געהויכט און געקרוינט, נעמסט דו און טהוסט מיר אָפּ אזא שפּיצעל און פערפיהרסט מיט מיין זוהן עסקים, נעכטיגע טעג, ליובאָוו?!... און איך פויל מיך ניט און איך זעץ מיך אַוועק און שרייב איהר אַוועקעט א בריעף, און דוקא פּראָסט, אויף זשאַרגאָן, כך וכך, אזוי און אזוי, און סטייטש, און נאָך א מאָל סטייטש, און צעהן מאָל סטייטש, וואו איז יושר און וואו איז גאָט! — אזוי גוט־גוט! אויסגע'לומר'ט, וואָס אויף'ן הארצען! איך בין ניט קיין

שרייבער, נאָר א טאַטע, אז עס טהוט איהם וועה, איז א כפרה אכצעהן שרייבערס. טרעפט זשע, וואָס ענטפערט מיר אזא בחור'טע? אז איהר וועט זיין מיט אכצעהן קעפ, וועט איהר אויך ניט טרעפען! קודם גיט זי מיר אוועק א פּאָרציע פאַר איהר בריעף, וואָס איז אריינגעפאַלען צו מיר על־פּי נס. דער בריעף, זאָגט זי, איז אדרעסירט געווען צו איין אנדערען. זי זאָל געוועזן וועלען, זאָגט זי, שרייבען צו מיר, ווייסט זי מיין אדרעס. והשנית, זאָגט זי, ווער האָט מיך געמאָנט צו דענקען — איהר הערט א שפּראך? — "ווער האָט אייך געבעטן צו דענקען, זאָגט זי, אז איך האָב אויסזיכטען אויף אייער זוהן? אלע אייערע געדאנקען, זאָגט זי, דרעהען זיך שטענדיג ארום איין פינטעלע, וואָס הייסט מיט'ן נאָמען גרישא סטעלמאַך, און איהר האָט א גרויסען טעות, זאָגט זי, אויב איהר מיינט, אז דאָס פינטעלע, וואָס הייסט גרישא סטעלמאַך, איז דער מיטעלפונקט פון דער גאנצער וועלט, ארום וועלכען עס דרעהט זיך ארום אלעס, וואָס לעבט און וואָס דענקט. פאַרהאַן, זאָגט זי, אזעלכע מענשען — און זייער צאָהל איז א מענגע — וואָס האָבען איהם פאַר די אויגען אזוי לאַנג, ווי ער שטעהט אויף דער עסטראַדע און די פיעדעל רעדט ביי איהם אין זיינע הענד אויף אזא לשון, וואָס ניט פיעל קאָנען רעדען אזוי, ווי ער. פון דער מינוט, אָבער, זאָגט זי, וואָס ער לעגט אוועק די פיעדעל און געהט אראָפּ פון דער ביהנע, איז ער פאַר דער וועלט נישט מעהר און אפשר נאָך ווינציגער, ווי א גוטער חלום"... געפעלט אייך א ביסעל א לשון? ! און ווייטער שרייבט זי מיר: פון וואַנען ווייס איך, אז איהר בריעף צו מיין זוהן איז ניט קיין ענטפער אויף זיין בריעף צו איהר? און אפשר איז דאָס נישט דער ערשטער און נישט דער איינציגער בריעף? דער אונטערשיעד איז נור דער, זאָגט זי, וואָס אלע בריעף פון מיין זוהן צו איהר קומען אָן גלייך צו איהר אין די הענד אריין, ווערענד איהרע בריעף צו איהם מוזען, אפּנים, דורכגעהן דורך א געוויסע צענזור... אויב אזוי, זאָגט זי, קאָן זי מיר פערזיכערען, אז זי וועט אָנווענדען אלע איהרע קרעפטען און וועט טהון אלעס מעגליכעס, אז פון היינט אָן און ווייטער זאָלען איהרע בריעף דערגרייכען זייער צוועק און קיין נסים זאָלען זיך מעהר ניט טרעפען..." איך וועל עס טהון, זאָגט זי, נישט אזוי צוליעב דעם, וואָס עס געהט מיר אין לעבען, איך זאָל מיך איבערשרייבען מיט אייער זוהן, ווי צוליעב דעם, איך זאָל אייך בעווייזען, אז האָטש איך בין, ווי איהר זאָגט, א בעסאראביער מיידעל, דאָך וועל איך אייך צייגען, אז אייער פאָטערליכער דעספּאָטיזם, וואָס שטאַמט פון אייער צופיעל געטריישאַפט, איז ניט אזוי געפעהרליך, ווי איהר מיינט, און אז אלסדינג אויף דער וועלט האָט א גרעניץ". נו, וואָס זאָגט איהר אויף אזא מין עזות־פּנים? ניין, הערט, וואָס זי שרייבט מיר ווייטער! "איך פערזיכער אייך, זאָגט זי, אז ווען איך זאָל פיהלען צו אייער זוהן דאָס, וואָס ער פיהלט צו מיר, אין דער זעלבער מאָס, וואָלטען מיר אייך שוין בעוויזען, אז מיר ביידע וואָלטען ניט געהאַט מעהר קיין דאגות און וואָלטען ביידע געווען אָלל־רייט". וואָס זאָגט איהר דערויף? רעדט זי שוין מיט מיר גאָר אויף איינגלעש!

איך וויל אייך ניט מאריך זיין, ליעבער פריינד, איך האָב איהר אָפּגעענטפערט אויף איהר בריעף, און זי האָט מיר אָפּגעענטפערט אויף מיין בריעף, און אזוי איז אוועק צווישען אונז איין איבערשרייבעניש, איך איהר און זי מיר. און דער שפּיץ איז געווען, אז מיר זענען מיט איהר געוואָרען חבר. אָבער וואָס חבר הייסט! דהיינו, ווי אזוי מיינט

איהר? אז זי איז נעקומען קיין לאנדאן אויף א קאנצערט — און דער קאנצערט איז געווען טאקי אינאיינעם מיט מיין זוהן — האבען מיר אויסגעשלאגען פאר איהר א קניהע ערד, איך און מיין ווייב זאל לעבען, איידער מיר האבען ביי איהר גע׳פועל׳ט, אז זיא זאל אונז בעעהרען מיט א וויזיט. וואס טהוען ניט טאטע־מאמע צוליעב א קינד? און אז מיר וועלען זיך שטעלען אקעגען צעהן מאל — וועט זיין בעסער? אז מע שמועסט ליובאוו — איז דאך ניט שייך... פון דעמאלט אן, וואס זאל איך אייך זאגען, איז דאס מיידעל געווארען ביי אונז אזוי היימיש, אזוי ליעב און איינגעבאקען אלעמען אין הארצען, אז מיר וואלטען שוין געוועזן גליקליך, דער שידוך זאל זיין א שידוך — איין עק לאז דאס האבען. איז אבער ניין. ניט זי, ניט ער, היינטיגע קינדער! אז רעדען פּראסטע דבורים קאן מען ניט. עס איז דאך עפּעס ניט גלאט א בחור מיט א בתולה. דאס זענען דאך טאקי צוויי שטערען אויף דער וועלט. קיין סך אזעלכע זענען נישט פארהאן. א שמועס טהון מיט זיי וועגען חתונה — זאל גאט היטען! וואס דארפט איהר מעהר — אז דער נאמען "חתן־כלה" טאר גארניט דערמאנט ווערען — האט איהר עפּיס צו זיי? דארף מען אביסעל צו־ווארטען — וואס זאל מען טהון? טענה׳ט אבער מיין ווייב זאל געזונד זיין: זי וואלט שוין געוואלט, זאגט זי, דערלעבען א שטיקעל נחת... זאג איך איהר: "האב צייט. וועסט ניט פערשפּעטיגען"... און אליין פיהל איך, אז דאס חיות נעהט מיר אויס. איך וואלט שוין אליין אויך געוואלט, ניט אז,י דעם נחת. איך בין דאך נישט קיין יודינע, דאס הייסט, א נחת — מחכתיתי, פאר וואס ניט? מיך פּיקט איין אנדער זאך. איך ווייס ניט, צי איך וועל עס אייך קאנען ארויסגעבען: מיין זוהן, פערשטעהט איהר מיך, איז איין ארטיסט, און א גרויסער ארטיסט, און דערצו איז ער נאך גאר א קינד, א כשר לעמעלע, און זיין ליובאוו איז מיט סכנת־נפשות! און זיא איז א מיידעל שוין צו א שעהנע און צו א קלוגע און צו א קאפּריזנע און צו א ספּריטנע — וואס צו, זאגט מען, איז איבעריג.... איצטערט פליהען זיי ארום ביידע איבער לאנדאן, חלילה ניט צו־פוס, נאר אין א מאטארקאר, איין אויטאמאביל הייסט עס, און מע קויפט און מע קויפט און מע קויפט! — וואס פאר א ווערטה האט ביי זיי געלד, אשטייגער? א שטיקעל גליק חאטש, וואס איך בין דא ביי דער זייט און לאז ניט. ווייטער וואלט מען פערברענט טויזענדער! דאס גרייט מען זיך אין וועג אריין. עס קאן זיין. אז מיר פאהרען, אם ירצה השם, אלע אין גיכען קיין אמעריקא. זיי זיינען דארט ביידע אנגאזשירט אויף א גאנצען סעזאן, און דאנקען גאט, אויף אזעלכע קאנדיציעס, אז מע מעג עס ווינשען אלע אונזערע ליעבע. גאט זאל זיי נור געבען געזונד און הצלחה, וויא ביז אהער, און יאהרען א סך ביידען, און מיר זאלען עס זעהען און קלויבען נחת, ווארום היינט זענען זיי ביידע פערדרעבענט ביי אונז גלייך, גאר קיין חלוק ניט. זיא איז ביי אונז, מעגט איהר מיר גלויבען, טהייער וויא מיין אייגען קינד. נאך אפשר טהייערער. חאטש, דעם אמת זאגענדיג, איז זיא מיט מיר נאך איצט אויך ניט שוה בשוה. אפנים, פון מיין ערשטען בריעף נאך... איך בין, וויא זאגט ער, מיט איהר אדרבה ואדרבה, און זיא איז מיט מיר קידער־ווידער. זיא קאן ניט ליידען, למאי איך רעד פון געלד. זיא האלט מיך פאר א קמצן. קינדער זענען נארנים. זיי פערשטעהען ניט, אז אלצדינג איז פון זייערטוועגען. למשל, איתר מאהלט זיך אויס, אז טהייערער פון געלד איז ביי מיר גאר ניט פארהאן. זיא אליין זאגט דאס מיר. געוויינטליך, פער־

שטעלט. זי מיינט, אז זי קען מיך שוין... ווערטלען מיר זיך אָפּט. איך לאַך, נאָר מיין זוהן סטראַדאיעט דערפון. איז דאָס מיר נישט איינגענעהמען.... נאָר מסתמא וועט זיך עס מיט דער צייט אויסגלעטען. אַלע קינדער זענען אזוי. זיי מיינען, אז ערגער פון עלטערען איז שוין נישטאָ אויף דער וועלט. וואָס קאָן נאָך זיין ערגערס פון עלטערען?... נאָר מיר דאכט, אז איך האָב מיך שוין א ביסעל צופיעל צעשריבען. שוין באלד ניטאָ קיין פּאַפּיער. א ביסעל אויסגערעדט זיך, געוואָרען גרינגער אויף דער נשמה. זייט מיר רעכט וואָהל, און מאכט גוטע ביזנעס, און שרייבט מיר אָפּטע גוטע בריעף, אזוי ווי נור איהר אליין קאָנט.

פון מיר אייער אַלטער פריינד

מאיר סטעלמאך.

עיקר שכחתי. מיין ווייב בעט מיך, איך זאָל אייך לאָזען גריסען. און מיין זוהן פרעגט זיך נאָך, אויב איהר האַלט נאָך א מאָל א פיעדעל אין האנד?

מאיר סטעלמאך.

קאַפּיטעל 146.

פון שלום מאיר מוראַווטשיק צו ראָזאַ ספּיוואַק

צו מיין ליבע און געעהרטע פריינדין ראָזע ספּיוואַק לעבט וואָהל וואָס איז די מאַנסע וואָס איהר זענט צו מיר געוואָרען אזוי פרעמד אז איהר ווילט מיר אפילע ניט ענטפערען אויף אלע מיינע בריף מיט וואָס האָב עך חייטע בייגעל געווען מיר דאכט אז אדראבע וואָס עך בין פאר אייך אויסגעשטאנען קומט מיר ניט איהר זאָלט מיר אזוי אָפּראנקען ווארום ווען ניט עך וואָלט איהר נאָך איצטערט אויך געווען ביי שטשופּאַקען דער קאדיק זאָל איהם נעמען ער האָט דאָך מיר ניט געוואָלט בעצאָהלען וואָס מיר קומט איבער אייך ווארום ער זאָגט אז אין גאנצען דער כאיוו בין עך וואָרום ווען ניט עך זאָגט ער וואָלט איהר ניט געוואוסט פון קיין זעמבריך און ער וואָלט נישט געבליבען זאָגט ער אָחן א סמיטשיק ער שווערט אז ער איז דורך אייך בעדילאדאל געוואָרען אזוי שרייבט ער מיר און וויינט אויףביידע אויגען איהר ווייסט דאָך אז עך גלויב איהם ווי דעם הונט נאָר אז יענער האפּט די ערד ווייסט איהם דער ריך אפשר איז ער גערעכט עך וויים נור אז ער האָט שוין איצט קאַדאָחים ניט קיין מענדעליאָן און א פּאָר בארעליאנטענע פינגערלעך האָבען שוין אויך געפעהלט און דעם גאָלדענעם זייגער האָט ער שיינט מיר אויך ערגיץ פארטאכטאָרעט און אלץ צוליעב אייך ווארום דער איד האָט זעך גענייט א בייטעל גאָר א גרויסען אכיץ וואָס ער האָט זעך איינגעבראָמבעלט א מאחשאָווע אָט דער אידיאָט אז גאָט וועט איהם אויפרעכטען ער וועט לויז ווערען מירטשעם פון זיינע וויבער וועט ער אייך מיט זיינע בארעליאנטען פארשאלאמאָנעזווען דעם קאָפּ און סוועט זיין גימעל צום סוף נאט אייך אזא מאַפּאָלע און נור עך זאָגט ער בין שולדיג נישט קיינער דערוויל בין עך געבליבען וויא אויפּן וואסער דאָס ביסעל פּאָרעם וואָס עך האָב פון אייך די ערשטע צייט בעקומען האָט מיר געקלעקט אויף איין צאָהן און האָב געהאט אויף זעך א צאָרע אנאָרעמע שוועסטער איבער געפּעקעלט קיין אמעריקע און אליין בין עך אויך געווען קראנק א שטיק צייט זעך שיר ניט געזועהען מיטן מאלכאמאָוועס ווען ניט איהר מיט אייער קליינע שטיצע וואָלט עך שוין איצטערט אָנגעשפּארט דאָרט וואו עס וואכסט ניט קיין חריין דאנק עך אייך זעהער אָבער פאר וואָס זאָלט איהר מיר ניט טהון די טייווע און אָפּענטפּערען מיר א מאָל חאָטש מיט עטליכע ווערטער דאכט מיר עך האָב עס ביי אייך ניט פערדיענט עך זאָל אייך

נאָכלויפען ווי א הונט פון פאריז קיין לאָנדאָן און פון לאָנדאָן קיין פאריז און פון דאָרטען קיין אנטווערפען און איהר זאָלט אפילו ניט וועלען מעך אויפנעמען איין גאָט ווייס דעם עמעס אז עך בין איך טאָמער געשטאנען אין אייערע נייטען אז איהר האָט מיר געזאָגט מוראוווטשיק געה בין איך געגאנגען מוראוווטשיק לויף בין איך געלאָפען פון דער ערשטער צייט ריד עך שוין ניט נאָר אפילו דעמאָלט ווען איהר זענט ארויס פון שטשורפאקס רעשים און געקלויבען זעך קיין איטאליע געדענקט איהר האָב עך ניט געזשאלעוועט מיין טערבע קיין מאָל און אז מע האָט בעדארפט דעמאָלט ארויסווארפען דעם שלעמאזעל וואָס האָט זעך געוואָלט שיסען ווער האָט זעך מאַפּקער געוועזן אז ניט מוראוווטשיק און היינט האָט איהר שוין גאָר פערגעסען ווער איז דער מוראוווטשיק וויפיעל מאָל עך האָב מעך געקריבערט צו אייך קאָן עך מעך נישט דערקויבערען מע לאָזט ניט צו עך בין איין מאָל אָפּגעזעסען ביי אייך אין סאלאָן דריי זייגער שאָ געהערט אייך ריידען מיט עפ׳ים א פראנצויז צום סאָף קומט מען ארויס און מע זאָגט מיר אז איהר זענט ניטאָ אין דערהיים איז מיר פינסטער געוואָרען אין מיינע אויגען און האָב קוים געטראָפען צו דער קליאמקע אז אָך און ווי איז שאָלעם מייער צו דיין קאפּעליש אויף וואָס דו ביזט איבערגעקומען האָב עך געזאָגט צו מיר אליין און אז סע מאכט זעך א מענטש ווערט באגליקט דארף ער זעך שוין אזוי איבערנעמען וואו זענען אייערע ווערטער וואָס איהר האָט מיר צוגעזאָגט אז איהר וועט מעך קיין מאָל ניט פערלאָזען און צום סוף אז עך בין אייך נאָכגעלאָפען אין לאָנדאָן אויף דער דאטשע האָב עך אייך געזעהען דורכפליהען אין אנאוווטעמעביל מיט סטעלמאכס באָכעריל האָב עך אראָפּגעכאַפּט דאָס היטעל האָט איהר זעך געמאכט אז איהר זעהט מעך ניט האָב עך אייך געשריבען איין מאָל און צוויי מאָל און דריי מאָל ענטפערט איהר מיר ניט פאר וואָס ווייס עך ניט אצינדערט אבער האָף עך אז איהר וועט מיר שוין יאָ ענטפערען ווייל עך האָב צו אייך א שטיקעל געשעפט דעהיינע עס געפינט זעך ביי איינעם א מענטשען אייערס א פעקעל מיט בריעף וואָס דער מענטש האָט דאָס מיר געברייגנט צו טראָגען אנגעמאָסטען זעך א היטעל געהייסען זעך גוט בעצאָהלען אָבער טאקי א גראָבס ער ווייס זאָגט ער אז איהר זענט היינט אין די פעדערען און אזוי ווי דאָרט געפינען זיך זאָגט ער אלערליי בריעף וועט איהר מינעסטאמע ניט דערלאָזען זאָגט ער מע זאָל זעך מיט אייערע בריעף ארומטראָגען האָב עך איהם געזאָגט ווייסט איהר וואָס פעטער אָט שרייב עך אוועק צו איהר א בריוועל זאָגט ער הערסטע וואָס דען דורף עך אייך א באקדייזשע עך מיין ניט זאָגט ער די אגאָדע עך מיין די קניידלעך אל קיהן בעט עך אייך מיין ליעבע געשעצטע פריינדין ראָזע איהר זאָלט מיר באלד שרייבען א בריעף אויב איהר ווילט צוריק אייערע פאפּיערען און אויב איהר דארפט זיי שרייבט מיר וועל עך מעך זעהן מיט'ן דאָזיגען מענטשען עך האָף אז עך וועל איהם מיט גאָטס הילף איינבייסען און שרייבט מיר אויף מיין נאָמען צום דירעקטער פון פאריזער אידישען טיאטער וואקסמאן וויפיעל זאָל עך איהם אנצאָלען ווייל דער מענטש ווייס אליין ניט וויפיעל ער זאָל זעך הייסען געבען פון מיר אייער איבערגעגעבענסטער דינער

וואָס ווינשט אייך פיעל גליק און אַצלאָכע מיט אכטענקספּאַל שאָלעם מייער מוראַוועטשיק.

קאַפּיטעל 147.

פון ראָזאַ ספּיוואַק צו מאַרטשעלאַ זעמבריך

טהייערע געטרייע מוטערכען מאַרטשעלאַ!

איצטיגס מאָל וועל איך ביי אייך צונעמען א ביסעל מעהר צייט ווי אלע מאָל, ווייל איך האָב אייך שוין לאַנג ניט געשריעבען, און ביי מיר האָט זיך צונויפגעקליבען אזוי פיעל נייעס, אז איך וויים ניט, פון וואַנען אָנצוהויבען. ערשטענס, בין איך שוין, ווי איהר זעהט, ניט אין פאַריז. אויס פאַריז, אויס גראַנד־אָפּערא. ווידער א פרייה פייגעלע. ווידער א ציגיינערין. ווידער נע־ונד אי־בער דער גרויסער פרייהער וועלט. און, ווי איהר זעהט פון די בייגעלייגטע צייטונגס־אויסשניטלעך, גאַסטראָליר איך מיט׳ן גרעסטען ערפאָלג, און ניט אליין, נאָר אינצווייען, מיט אונזער אמאָל זעהר בעריהמטען "וואונדערקינד", איצט נאָך מעהר בעריהמטען ווירטואָז גרישא סטעלמאַך, מיט וועלכען איך האָב מיך צום ערשטען מאָל בעקאַנט טאַקי אויף אייער קאָנצערט. אויף יענעם אונפערגעסליכען קאָנצערט, וואָס האָט געמאַכט איין איבערקעהרעניש אין מיין גאַנצען לעבען. אַך! דאָס איז א גאַנצער ראָמאַן, וואָס איך מוז אייך איהם בעשרייבען. נאָר ניין. לאָם איך אייך פריהער איבערגעבען די געשיכטע, ווי אזוי און פאַר וואָס איך האָב אוועקגעוואָרפען די גראַנד־אָפּערא און אנטלאָפען פון פאַריז.

יאָ. איך בין אנטלאָפען פון פאַריז. אנטלאָפען מיט דעם פעסטען בעשלוס, אז איך זאָל קיינמאָל ניט אָנקוקען אָט דאָס פרעכטיגע סדום מיט איהר פאַלשען גלאַנץ און מיט איהר פוסטען קלאַנג און מיט איהרע פערביסענע אנטיסעמיטען און מיט איהרע ראַפינירטע בעסטיעס.

איך וויים, מוטערכען, אז איהר וועט אודאי מיינען, אז איך האָב דאָרט ניט געהאַט נענוג ערפאָלג, אָדער גענוג כבוד. ניין. אומגעקעהרט. ביידע זאַכען זענען געוועזען איבערגענוג. מיך האָט א ביס געגעבען איין אנדער פליעג. איך בין בעליידיגט אין מיינע בעסטע געפיהלען. מיר האָט אָנגעטראָטען איינער פון די, וועלכע איך האָב פערעהרט אם מעהרסטען. און ניט נור פערעהרט — פערגעטערט. מיט איינעם וואָרט, דאָס איז יענער יונגער קאָמפּאָזיטאָר און געניאַלער פּיאַניסט, וואָס איך האָב אייך איהם אזוי אָפּגעלויבט, וועלכער האָט מיך באמת פער׳כישופ׳ט, וועלכער איז פון מיינעטוועגען געווען גרייט אין פייער און אין וואַסער און וועמען איך האָב צו פערדאַנקען מיט א היבשען טייל פון מיין איצטיגען ערפאָלג. א טוידט וואָלט איך זיך גיכער גערעכט אויף דעם דזשענטעלמען, איידער איך זאָל פון איהם בעליידיגט ווערען. און נאָך ווי אזוי בעליידיגט ווערען! אָט וועט איהר הערען.

אז ס׳איז נאָך ניט געבוירען געוואָרען אויף דער וועלט יענער דזשענטעלמען, וואָס זאָל וועלען טהון פאַר אונז פון דאַנען אהין, נישט צו האָבען דערביי א זייטיגע מחשבה דאָס איז ביי מיר שוין גאָר קיין נייעס ניט. איך מעג זאָגען אויף זיך אליין, אז איך בין ניט אזוי אלט, ווי גענוט. צו־פריה בין איך ארויסגעטראָטען אויף דער ארענע, וואָס מע רופט דאָס לעבען. צו־פיעל בין איך געוואָהרע געוואָרען פאַר דער צייט (ניט אומזיסט האָב איך דורכגעמאַכט אזא שולע, ווי די ביהנע פון אלבערט שטשופּאַק מיט זיין פלינגעלאַדיוטאַנט!). צו־פיעל בין איך אויסגע־

שטאנען אלערליי נסיונות, אז איך זאָל מיך נעמען צום הארצען פון יעדען פראנט, וואָס שטעלט זיך ארויס תחילת פאר א דזשענטעלמען, און סוף־כל־סוף בעוויזט ער ארויס די חיה... נאָר ערמאָנד? דער איידעלער, געהיטער, קלוגער, גלענצענדער ערמאָנד, מיט'ן בלאַסען פנים, מיט'ן הויכען ווייסען שטערן און מיט'ן שטענדיג שווארצען ראָק, און דערהויפּט — מיט זיינע שענע ווייסע הענד און געטליכע פינגער, וואָס מאכען רעדען דעם טוידטען אינסטרומענט, וואָס ציהען ארויס פון דער פּיאַנאָ בלוטיגע קולות, ווארפען רעכטס און לינקס דונערען און בליצען, אָט שוועבען פאר איהם מלאכים פון הימעל, און אָט טאנצען שדים אונטער זיינע הענד — אך, וואָס פאר א קראפט בעזיצט אָט דער מענש אין זיינע צעהן פינגער! וויפיעל הויכע מינוטען האָט ער מיר געגעבען אין דער קורצער צייט פון אונזער פריינדשאפט! און מיט א מאָל איז ער אזוי ניעדעריג געפאלען, אזוי מיאוס דורכגעפאלען!

מיין מאעסטרא סאלפאַניני, פון וועלכען איך האָב אייך א מאָל געהאט געשריעבען, איז א גאָלד אין פערגלייך מיט דעם דזשענטעלמען. ערנעסטאָ קאָרדוזשא, וואָס האָט מיר אזוי פערמיאוסט דאָס שענע איטאליע, אז איך בין אנטלאָפען פון דאָרט, ווי פון א פעסט, איז געווען א מלאך. סאלפאַניני האָט זיך חאָטש געוואלגערט פאר מיר אויף דער ערד, געשוואָרען, אז ביז נאכט איז ער א טוידטער קערפּער, און פאר גרויסע צרות האָט ער חתונה געהאט מיט א באלערינע און אוועקגעוואָרפען זי אויף דער צווייטער וואָך...

דער אנדערער איז גלאט געווען א ציניק, וואָס האָט מיר געוואָלט איינרעדען, אז אלע בעריהמטהייטען פון דער וועלט, אלע, גאָר אָהן א שום אויסנאהם, האָבען נור דורך זייער פאלען דערגרייכט צו די העכסטע שטופען פון זייער גרויסקייט...

דאָס זענען אבער אלץ אזעלכע עפּיזאָדען, וואָס מע קאָן זיי דערצעהלען אין א אינטימער געזעלשאפט, ס'זאָל זיין וואָס צו לאכען. גאנץ אנדערש האָט זיך אויפגעפיהרט מיט מיר אָט דער דזשענטעלמען. ער האָט מיר פאָרגעלעגט א קאָמפּראָמיס אויף'ן סוחר'ישען ארט, איידעל וואָס איידעלער קאָן שוין גאָר ניט זיין. ער האָט מיר צוגעזאָגט אויסארבייטען א קאָנטראקט אין דער גראנד־אָפּערא מיט אזעלכע בעדינגונגען, וואָס קיין פרימאדאָנא האָט דאָס נאָך ניט גע'חלומ'ט, אויב... דערביי איז ער דורכגעלאָפען עטליכע מאָל הין און צוריק מיט די פינגער איבער די קלאָווישען און גענומען א פּאָר ווילדע אקקאָרדען... איך האָב איהם פערשטאנען און בין געוואָרען אָנגעצונדען...

אויפגעהויבען די אויגען און דערזעהן, אז איך בין א געקאָכטע, האָט ער אויפגעהערט צו שפּיעלען און מיך גענומען בערוהיגען — מיט וואָס מיינט איהר? — מיט דעם, אז אין דער פּראקטישער וועלט מוז מען אליין זיין פּראקטיש. אז אלעס פערקויפט זיך אין איצטיגער פּראקטישער צייט... ווען ניט פאר געלד — איז פאר בריליאנטען. ווען ניט פאר בריליאַנטען — איז פאר כבוד...

פערשטאנען, אפנים, ווי ווייט אויפגערעגט איך בין, האָט ער גענומען אויסרעכענען מיר א צעטעל פרעהליכע ראָמאנען פון בעריהמטע אקטריסעס, זינגערינס, פרימאדאָנאס, נישט געשווינט אזעלכע, וואָס איך קען זיי אלס זעלטענע פרויען און איבערגעבענסטע מוטערס, און ניט געלעגט קיין כבוד אפילו אויף די, וואָס זענען שוין לאנג טוידט.

דאָ האָט ער ווידער געלאָזט לויפען די פינגער איבער די קלאָווישען פון דער גרינג און געקוקט אויף מיר פון דער זייט. וואָס האָט בעדייט דער דאָזי־

נער קוק? אפשר חאַט ער געוואָלט זעהען, וואָס פאַר איין איינדרוק עס האָבען געמאַכט אויף מיר די דאָזיגע ווערטער? אפשר האָט ער געוואַרט אויף מיין ענטפער? און אפשר האָט ער זיך נור געוואָלט נוקם זיין אָן מיר, זיך אָפּרעכענען מיט מיר דערפאַר, ווייל איך האָב די גאַנצע צייט איהם אויסגעמאַטערט, ארויסגעוויעזען מעהר סימפּאַטהיע צו זיין שפּיעלען, ווי צו איהם אליין? . . . איך האָב א גרונד אזוי צו דענקען, ווייל צום סוף האָט ער גענומען מיט א בעזונדער פייער אַפּעליערען צו מיין געזונדען פערשטאַנד און צו מיין אָפּשטאַמונג. ער האָט גענומען מאַכען קאָמפּלימענטען מיר און מיין פאָלק. "די וועלט, האָט ער געזאָגט, געהערט צו אונז, צו די יודען. ווייל קיינער, זאָגט ער, האָט ניט אזוי ליעב געלד ווי מיר און קיינער פערשטעהט ניט, זאָגט ער, דעם כח פון געלד, אזוי ווי מיר"...

און נאָך אזעלכע ווערטער האָבען זיך ביי איהם געגאָסען, און יעדעס פון זיי איז געוועזן איינגעטונקען אין סם־המות. . . זיינע שענע ווייסע הענד האָבען שוין מעהר ניט געשפּיעלט. זיי זיינען מיט אמאָל ווי אויסגעוואַכסען אין מיינע אויגען און האָבען מיט א מאָל בעקומען איין אַנדער פאַרב: פון ווייס זענען זיי געוואָרען גרוי, ווי שטאָל. שטאָלענע הענד! עס האָט זיך מיר אויסגעוויעזען, אז אָט נעמען מיך ארום די דאָזיגע שטאָלענע הענד ארום האַלז און הויבען אָן מיך צו וואָרגען. . .

פון וואַנען האָט זיך גענומען צו מיר א כח איהם אויסהערען ביז'ן סוף און ניט בעגעהן זיך מיט איהם, ווי איך בין מיך בעגאַנגען מיט סאַלפּאַניני, קאַרודזשאַ און מיט אַנדערע אזעלכע ווי זיי? מיט דער גרעסטער העפליכקייט האָב איך איהם ארויסבעגלייט, צוגעזאָגט איהם מאָרגען געבען א קלאָרע תשובה, און אז די טהיר האָט זיך נאָך איהם צוגעמאַכט, בין איך אריינגעפאַלען אין א מין פיבער, לאַנג נישט געקאָנט קומען צו זיך. איך האָב אָנגעקלונגען צו מיין פריינד רעשקאָ, איז ער ניטאָ אין פּאַריז. ניט ער, ניט זיין פאַמיליע. און איך האָב דערפיהלט מיט א מאָל מיין עלענד און מיין קליינקייט און מיין נישטיגקייט און די נישטיגקייט פון אונזער כלומרשטער זעלבסטשטענדיגקייט און די ניעדערדיגקייט פון די אויסגעפיינטע בעסטיעס, פון די ראַפינירטע באַנדיטען, און מיין יודישקייט האָב איך דערפיהלט. פּלוצים דערפיהלט, אז איך בין א יודישע טאָכטער!

אך, מוטערכען! מוטערכען! עס איז א בזיון צו זאָגען, נאָר איך מוז מיר מודה זיין פאַר אייך, אז ביז איך בין נישט געקומען קיין פּאַריז, האָב איך שוין כמעט אָנגעהויבען צו פערגעסען, אז איך געהער צו דעם אייביג נע־ונד'נעם פאָלק, וואָס גאָט האָט דאָס געבענשט מיט'ן נאָמען "יוד"... איצט האָט מען דאָס מיר דערמאָנט. נאָר אין וואָס פאַר א פאָרם?!! — — —

איהר האָט, געדענקט איהר, וויפיעל מאָל בעדויערט און בעוואונדערט די ביטערע לאַגע פון מיינע אָרעמע ברידער און שוועסטער דאָרט, אין מיין פאָטערהיים? אך, מוטערכען, וואָס ווייסט איהר? וואָס ווייסט איהר? ס'איז גאָר קיין פערגלייכען! דאָרט, ביי אונז, איז דאָס שפּיעל אָפען און קלאָר פאַר ביידע צדדים. איך וואָלט אבער אין לעבענסטאָג ניט געגלויבט, אז אין דעם ליכטיגען לאַנד פון די דריי גלענצענדע שטערען: פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט — זאָלען יודען זיין אזוי שטיל נור טיעף געהאַסט, לויט איך האָב מיך צוגעקוקט אין דער קורצער צייט, וואָס איך האָב דאָרט פערבראַכט. מיינע ברידער זיינען אין דער דאָזיגער רעפּובליקאַנישער מדינה אזוי נידריג געפאַלען

ביי יענעם און ביי זיך, אז זיי שעמען זיך מיט זייער אָפּשטאַם, זיי בעהאַלטען זיך מיט זייער יודישקייט; עס איז אַ געלעכטער צו זאָגען, נאָר זיי פערבאָרגען פאר'ן חבר, פאר'ן שכן און פאר דער דיענסט און אפילו פאר איין אייגען קינד אז מע קומט ארויס פון יענער אומה, וואָס איז געשטעמפּעלט מיט'ן נאָמען "זשוויף"!

איך האָב פערבראַכט, מוטערכען, אַ שלעכטע נאכט, אַ נאכט אין טרערען... און אויף מאָרגען, גאַנץ פריה, האָב איך פערלאָזען מיין האָטעל און — איהר ווייסט דאָך, אז ביי מיר איז איינס־צוויי־דריי — ארויסגעפאָהרען פון דער זינדיגער שטאָדט אויף שטענדיג, אויף אייביג.

אויב איך וועל האַלטען וואָרט — דאָס וועלען מיר זעהען. נאָר דערווייל האָב איך קיין חרטה ניט. דערווייל האָב איך אונטערגענומען איין אינטערעסאַנטע טורנע, ווי איהר זעהט פון די בייגעלייגטע בלעטער, אינאיינעם מיט אייער בעריהמטען "וואונדערקינד" גרישא סטעלמאַך — און אַט בין איך געקומען צום ראָמאַן, וואָס איך האָב אייך צוגעזאָגט צו בעשרייבען. נאָר ווייל איך פיהל מיך זעהר אויפגערעגט פון דער געשיכטע, וואָס איך האָב אייך דאָ בעשריעבען, — אלעמאָל ווען איך רעד פון דעם ווער איך אויפגערעגט, — לייג איך אָפּ דעם ראָמאַן אויף אַ צווייטען מאָל. זייט מיר טיעף־הערצליך געגריסט און שרייבט מיר פון זיך און פון אלע אונזערע בעקאַנטע.

אייער שטענדיג געטרייע'נע ציגיינערין ראָזאַ.

קאַפּיטעל 148.

פון מאיר סטעלמאַך צו זיין גוטען פריינד

טהייערער בעסטער פריינד!

איך האָב מיך ניט געקאָנט דערוואַרטען אויף אייער ענטפער און איך שרייב אייך שוין ווידער. איהר וועט מיר גלויבען צי ניין, איך פיהל עפּיס אַ מין בעדערפעניש אין דעם, עפּיס אַ מין מאַגנעט ציהט מיך, איך זאָל פאר אייך אויסגיסען מיין הארץ. ווייל, ערשטענס, זענט איהר כמעט דער איינציגער אויף דער וועלט, וואָס פערשטעהט מיך, ווי עס געהער צו זיין. איהר האָט מיר אנומלעטען געהאַט געזאָגט, אז וויבאַלד איך האָב געקאָנט מגדל זיין אזא זוהן, איז אַ סימן, אז איך בין אליין אויך ניט קיין פּראָסטער מענש, ווי די וועלט מיינט. די דאָזיגע ווערטער זענען מיר גוט אריין אין נאָז אריין. הערען אזעלכע ווערטער פון אזא קענער, ווי איהר, איז זעהר איינגענומען. דאָס פערשטעהט איהר אליין. והשנית, האָב איך גלאַט ליעב מיט אייך צו שמועסען, ווייל מיט אייך קאָן איך רעדען אָטקראָווענא און ארויסשרייבען אייך אלסדינג, וואָס ביי מיר טהוט זיך, ווי פאר איין אייגענעם ברודער. איך האַלט אייך, פערשטעהט איהר מיך, פאר'ן גרעסטען בעל־סוד אין דער וועלט. איך ווייס, אז איהר זענט איין אייזערנער קאַסטען, און איך בין בעוואָהרענט, אז מיינע בריעף, וואָס איך שרייב צו אייך, וועט, אחוץ אייך, קיין בן־אָדם ניט זעהען און קיין פויגעל וועט ניט וויסען.

אצינד טרעפט, פון וואנען איך שרייב אייך דעם דאָזיגען בריעף? פון שיף, מיין ליעבער פריינד, פון שיף שרייב איך אייך. מיר פאָהרען קיין אמעריקאַ. מיר — הייסט דאָס: איך און גרישא און ראָזע און דער מענעדזשער, איין אמעריקאנער פויגעל, וואָס האָט זיך אונטערגענומען פאר אַ געוויסען מינימום און אויף זיינע הוצאות, געוויינטליך ערשטע קלאַס, מאַכען מיט אונז אַ טורנע איבער גאַנץ אמעריקאַ. דער מינימום — דאָס איז גאַראַנטירט. ווינציגער פון דער סומע, הייסט עס, טאָר שוין ניט זיין, און וואָס ס'וועט זיין מעהר — איז

יחדיו. האָט איהר עס צעקייעט? אויף פשוט יודיש גערעדט, ווע̇לען מיר זאָגען, אז ער האָט אונז אָפּגעדרונגען, אָדער לאָמיר שוין זאָגען דעם גאנצען אמת— אָפּגעקויפט אויף א געוויסע צייט און איין עק... געהערען צו יענעם, ליעבער פריינד, זיין פערקויפט איז אפילו ניט אזא געשמאקער ביסען, ובפרט — איך בין שוין א געשלאָגענער הונט, אָנגעלערענט פון מיין דייטש, ימח שמו זאָל ער ווערען. נאָר וואָס זאָל מען טהון? דער מינימום איז אזא שענער מינימום און דער יצר־הרע פון געלד איז אזוי גרויס, צו אלדי שווארצע יאָהר! תחילת האָב איך גאָרניט געוואָלט האָרכען פון קיין מינימום־שמינימום. וואָס הייסט — יענער וועט מיך ארומפיהרען? און וואו בין איך? איך קאָן אליין ניט דיא מלאכה? האָט זיך אָבער אָט דער אמעריקאנער פויגעל נאָסיאַדעט אויף מיר, וויא א קלעק, איין מאָל פאר אלע מאָל, וויפיעל וויל איך מאכען דיינעם פראָפיט, פערדיענסט הייסט עס, און וויפיעל איז מיין מינימום, דאָס סאמע מינדעסטע, לויט מיין השגה נאָך? וואָס זאָגט מען איהם, אזא פויגעל? דערזעהען, אז איך קווינקעל מיך, מאכט ער צו מיר: ס'איז ניט נויטיג צו זאָגען באלד. איך האָב, זאָגט ער, צייט 24 שעה צו געבען איהם תשובה. געפעלט אייך אזא מעשה? ער האָט מיר פערגעבען, הייסט עס, א לייענען, וויא זאָגט איהר, אויף פיער און צוואנציג שעה! געוויינטליך, בין איך שוין יענע נאכט ניט געשלאָפען, גערעכענט אהער, גערעכענט אהין, זיך גע'עצה'ט מיט'ן וויב, איבערגערעדט מיט דיא קינדער. נאָר וואָס וויסען קינדער? אז מיינער איז, וויא איך האָב אייך שוין געשריבען, צו די זאכען גאָר ניט שייך. דאָס הייסט, איהר מיינט, אז ער ווייסט ניט חלילה קיין צורת מטביע? ער ווייסט גאנץ גוט, אז וואָס מעהר איז בעסער, נאָר ער מישט זיך ניט. ער פערלאָזט זיך שוין אויפ'ן טאטען. ער ווייסט, פערשטעהט איהר מיך, אז דער טאטע וועט זיך ניט לאָזען שפייען אין דער קאשע. דערפאר איז זי שוין, ראָזע מיין איך, א סך פראקטישער פון מיין זוהן. דאָס הייסט געלט איז ביי איהר אויך שמעלט, און אויף אויסברענגען, טרענצלען, פלעכטען קערבלעך וועט זי זיך אויסגלייכען מיט מיין זוהן, און נאָך פערשטעקען איהם אין גארטעל. נאָר זי פערשטעהט איין עסק. האָט איין אפעטיט, קיין עין־הרע, צו געלד און קאָן זאָגען א פרייז, אז יענעם זאָל פינסטער ווערען אין די אויגען! און פארקעהרט, איך האַלט מיט איהר. יעדער מענש דארף וויסען זיין ווערדע. איך וואונדער מיך נור, פון וואנען האָט זיך עס צו איהר גענומען? און רעדט מיט איהר, זאָגט זי, אז איך האָב ליעב געלד!...

הכלל, ס'איז אויסגעגאנגען די 24 שעה — מיין אמעריקאנער פויגעל איז דאָ. איין אָפּגעגאָלטער, איין אקוראטנער, א פערשפילעטער אויף אלע קנעפּ, ווארט ער, איך זאָל איהם זאָגען תשובה. האָב איך איהם געגעבען א זאָג א מינימום־פרייז, אז ווען איך רוף אייך אָן די סומע, וועט איהר זיכער מיינען, אז איך זאָג אייך א ליגען. מיינט איהר זשע, אז ער האָט זיך איבערגעשראָקען? איך ווייס ניט, אויב עס האָט געדויערט א האלבע מינוט, מיין חברה־מאַן ציהט מיר אויס א יד און מאכט צו מיר: "אָל־ראיט". אויף אונזער לשון ווע̇ט דאָס הייסען: "מיט מזל־ברכה". וואָס זאָלט איהר קלערען — ס'איז מיר געוואָרען גוט קאלעמוטנע. דער נפש האָט מיר דעם קאָפּ ארויפגענומען. נעחיי בי וואָלט ער וועגסטענס בעוויזען א מינע, אז ער וויל אָבּדייסען חאָטש וויפיעל ס'ניט איז. גאָרנישט געדונגען זיך און שוין צושלאָגען? פאל איך מסתמא אויף א שכל

און טהו איהם א זאָג, אז איך וויל, אז דער מינימום זאָל זיין גאראנטירט, דאָס הייסט, אז ער דארף משלשל זיין טאקי מעות מזומנים אין באנק, הייסט עס, אויף מיין נאָמען. מיינט איהר דאָך, אז ער ווערד נתפעל ? עס הויבט זיך גאר ניט אָן. „אָלל־רייט!“ זאָגט ער וויעדער א מאָל און שטעהט שוין אויף און געהט „קייבלען“, טעלעגראפירען, הייסט עס, קיין ניו־יאָרק, מע זאָל איהם ארויסשיקען געלד — און אָט אזוי איז געשלאָסען געוואָרען א געשעפט.

אודאי האָט זיך ראָזע מיט מיר נאָכדעם גערייצט, למאי איך האָב איהם אזוי ווינציג געזאָגט. איהר הערט ווערטער ? איך האָב, זאָגט זי, קליינע השגות. מיר פעהלט, זאָגט זי, דער קנאק. וואָס זאָגט איהר אויף אזא עזות־פנים ? גענוג עס ברענט מיך אויף'ן אמעריקאנער בחור פאר'ן מינימום, זאלצט זי מיר נאָך אויף די וואונדען ! האָב איך איהר אפילו געוואָלט אָפּענטפערען, פון וואנע זאָל זיך נעמען צו מיר דער ק נ א ק ? איך בין דענן דורכגעגאנגען אלבערט שמשופאק'ס שקאָלע ?... נאָר איך האָב מיך מיישב געווען — לאָז מיינס איבערגעהן. איך וויל ניט, אז מיין זוהן זאָל וויסען פון א שמשופאק און פון נאָך אזעלכע זאכען, וואָס אמאָל איז געווען. און באמת, וואָס איז זי שולדיג, אז שמשופאק האָט זי אמאָל ארומגעפיהרט, וויא א ציגיינער פיהרט ארום א בער, געמאכט פון איהר געלד ? און אז מע וויל צוריק — וואָס איז דאָ דער בזיון ? אָרעם, ווי זאָגט איהר, איז קיין שאנד ניט. און אז איך אליין, ניט היינט געדאכט, בין געווען נע־ונד, ארומגעבלאָנקעט אָהן שטיוועל מיט מיין גרישא'ן איבער שטעדט און שטעדטלאך צווישען יודען, פאר איין דרייערל געשפּיעלט זיי זעכס ניגונים און איינעם א צוגאָב און אויסגעהערט נאָך א מבינות, אז ביי זיי איז דאָ א בלי־זמר, הייסט ער משה־נח, שפּיעלט ער א וואולאָך — לאָזט זיך אויס די וועלט ! ניין, מיין ליעבער פריינד, איך שעם מיך ניט מיט דעם, וואָס איז געווען אמאָל. אדרבה, אז גאָט האָט מיר געהאָלפען, איך קאָן עס דערצעהלען אין פריידען, איז דאָס ביי מיר א כבוד. איך האָב ליעב, אז מיר נעמען זיך צענויף אלע די גאנצע סעמייסטווע און איך דערצעהל זיי מעשות פון אמאָל, ניט היינט געדאכט, ווי אזוי מע האָט געשמייכעלט צו א פראנזעל און א גלעזעל טיי מיט צוקער איז געווען א יום־טוב, און א פערטעל עוף האָט מען געזעהן אין חלום, און פאר איין עפּעל אָדער צוויי פלאָמען האָט אייך גרישא געקאָנט אָפּשפּיעלען דעם שענסטען ניגון !

מעהר פון אלע האָט ליעב האָרכען די דאָזיגע מעשות ראָזע. עס צינדען זיך איהר אָן דעמאָלט די אויגען און זי ווערד נאָך שענער, ווי זי איז, און זי הויבט אליין אויך אָן צו דערצעהלען מעשות פון אמאָל. און זי האָט ליעב צו דערצעהלען מיט אלע פּישטשעווקעס. פון איהר שטעדטעל, פון האָלענעשטי, דערצעהלט זי אייך אזעלכע זאכען, אז מען קאָן שטארבען. זי מאכט נאָך די יודינעס פון מארק, אָדער פערשטעלט זיך פאר א הייזעריגען חזן און זינגט שטיקלעך, זאָג איך אייך, ליעבער פריינד, אז מע דארף ניט קיין טהעאטער. די געלעכטערען קאָן מען הערען אין דער דריטער גאס. דער חסרון איז נור, וואָס ניט אלע מאָל איז זיא אויפגעלעגט דערצו. איך האָב אייך שוין, דאכט מיר, געשריעבען, אז זי איז א קאפּריזנע מיידעל. ווי עס קומט איהר אויס. א מאָל זאָל זי אייך ווערען לעבעדיג און פריילעך, זינגען און טאנצען, אָבער אזוי, אז די גאנצע שטוב זאָל מיט איהר מיטטאנצען. און א מאָל זאָל זיך אָנרוקען אויף איהר א חמאָרע, פערשפּארט זי זיך ביי זיך אין חדר איינע אליין אויף א גאנצען טאָג. אָדער זי קאָן אוועקזעצען זיך שרייבען בריעף, זאָל זי

איך שרייבען און שרייבען — פרעגט זי, וועמען האָט זי אזוי פיעל צו שרייבען? אָדער אז ניט זאָל זי גאָר צופּאַלען צו גרישא'ן פּלוצים, ער זאָל איהר שפּיעלען אויף'ן פּיערעל, האָטש יענער איז גאָר ניט דערביי. נאָר אז ראָזע וויל, איז עפּיס א תירוץ? און אז זי זאָל אויפשטעהן, למשל, אין מיטען נאכט און איהם בעטען שפּיעלען? אז מע שמועסט "ליובאָוו" — איז דאָך ניט שייך! נעמט ער די פּיערעל, און זי זעצט זיך אוועק אקעגען, שפּארט זיך אָן אויף בייזע הענד, לאָזט ניט אראָפּ קיין אויג פון איהם. זי אָנקוקען בעת־מעשה, זאָג איך אייך, — א מלאָך! א קארטינע! און פּרובט, א שטייגער, בעט זי זינגען, וועט זי אייך קיינמאָל נישט טהון צוליעב. אדרבה, וואָס מעהר איהר וועט זי רעדען, וועט זי אייך אלץ מעהר ניט זינגען. נאָר אז עס קומט איהר אָן — זאָל זי זיך אייך צעזינגען טאקי נור ווי א סאָלאָווי. איהר מיינט אודאי — אריעס? קאָנצערטען? חלילה! דוקא ציגיינער־ליעדער, דוקא א וואַלאַך, אָדער גאָר יודישע ליעדלעך. איהר זאָלט זי הערען זינגען א חסידיש ליעדעלע, וואָלט איהר, זאָג איך אייך, געקומען אהער צו־פוס. איך וויים, אז איהר זענט א ליובי־טעל פון יודישע ליעדלעך, געב איך אייך דאָ איבער איינס, א חסידיש, וואָס זי זינגט עס מיט א פריילינבען ניגון. איין עבירה, וואָס איך קאָן ניט קיין נאָטען. מוז איך אייך איבערגעבען נור די ווערטער אליין. אָט דאָס זענען די ווערטער:

פון חאסלאָוויטש ביז ליבאָוויטש —
אי וואָס הער איך אייך?
פון ליבאָוויטש ביז חאסלאָוויטש —
אי, איך לאַך פון אייך!
כ'נעם דאָס פּעקעל מיט'ן שטעקעל —
אי וואָס הער איך אייך?
און דעם טלית תפילים יעקעל —
אי וואָס דארף איך אייך?

פון חאסלאָוויטש ביז ליבאָוויטש
א. ז. וו.

איך פאָהר צום רבי'ן קיין ליבאָוויטש—
אי וואָס הער איך אייך?
איך פאָהר צום רבי'ן פון חאסלאָוויטש
אי איך לאַך פון אייך?
כ'האָב א ווייב מיט זיעבען קינדער —
אי וואָס הער איך אייך?
און א ווייב מיט זיבען קינדער —
אי וואָס דארף איך אייך?
פון חאסלאָוויטש ביז ליבאָוויטש
א. ז. וו.

כ'האָב א שטיבעל אָהן א דאַך —
אי וואָס הער איך אייך?
און א סוכה מיט גרינעם סכך —
אי איך לאַך פון אייך?
און אין פענסטער שמייסט דער רעגען—
אי וואָס הער איך אייך?
און אין קוימען פייפט דער דלות —
אי וואָס דארף איך אייך?
פון חאסלאָוויטש ביז ליבאָוויטש
א. ז. וו.

אויף'ן הארצען איז קאלעמוטנע —
אי וואָס הער איך אייך?
כ'פאָהר צום רבי'ן, אוי צום רבי'ן—
אי איך לאַך פון אייך?
פון חאסלאָוויטש ביז ליבאָוויטש —
אי וואָס הער איך אייך?
פון ליבאָוויטש ביז חאסלאָוויטש —
אי וואָס דארף איך אייך?

אז איך זאָג אייך, ליעבער פריינד, א כפּרה זיעבעצעהן קאָנצערטען מיט אבּצעהן סימפאָניעס פאר איהר איין יודיש ליעדעל! אָדער, למשל, זי הערען זאָגען שטיקלעך פון אלע בעריהמטע חזנים פון דער וועלט, פון ניסי בעלזער, פון ירוחם הקטן, פון ראזומנע, פון קווארטין, פון קארמיאָל, פון סיראָטא און פון ווע־מען ניט? זי קאָן זיך אוועקשטעלען און געבען אליינ אוועק א "ומפני־חטאינו'לע" אָדער איין "אתה־זוכר" מיט אלע דריידלעך און מיט אלע אָפּשניצלעך און מיט

אלע ונאמר'ס, און אזוי זיס, אז מע קאָן זאָג איך אײַך, אויסגעהן אונטער איהרע הענד. א רעגמ'ער ליך! און צו דעם אלעם זאָלט איהר הערען, ווי דאָס רעדט דייטש, ווי דאָס רעדט פראנצויזיש! און אפשר ווילט איהר איינגעלש, רעדט דאָס אײַך איינגעלש. אז מע שמועסט א גראָבענע — איז דאָך ניט שייך! נו געה האָב פיינט אזעלכס! איין חסרון נור — זי איז א ביסעל א שלאק. אוי א שלאק! מע דארף זיך היטען פאר איהר מיט א וואָרט, מיט א קוק, ווארום טאָמער עפיס ניט אזוי — איז חיות ניט זיכער. א שוועבעלע!... היטען מיר זיך. מיר געבען איהר נאָך. און אלץ צוליעב איהם, צוליעב'ן זוהן הייסט עס... דאנקען גאָט, וואָס ער האָט אונז באשערט זיין גלייכען. חאָטש אז מע זאָל וועלען שמועסען צוריק, וואָלט ער געקאָנט דאָסטיגאיען איך ווייס אליין ניט וואָס. מאגנאטען וואָלטען זיך געשעצט גליקליך. מיט גאָלד וואָלט מען מיך אָפגעשאָטען! נאָר פארפאלען. מסתמא איז דאָס א באשערטע זאך, ווי זאָגט איהר: א זיווג. לאָז גאָט געבען, ס'זאָל שוין זיין וואָס צו זעהען, וואָס צו הערען. דערווייל איז נאָך גאָרניט. גאָלע גאָרניט. מעהר נישט אז ליובאָוו... איין עבירה, ליבער פריינד, וואָס איהר זיינט ניט דאָ. איך זאָל אײַך האָבען דאָ ביי דער זייט, וואָלטען מיר געהאט וואָס צו ריידען. טעג מיט נעכט וואָלטען מיר אוועקגעזעסען און איך וואָלט אײַך דערצעהלט און דערצעהלט און דערצעהלט פון'ם דאָזיגען פאָרעל. ס'איז א וועלט, זאָג איך אײַך, מיט וועלטלאך! איך מוז אײַך אבער ענדיגען דעם בריעף, ווארום מע קלינגט שוין אין די טאצען. מע רופט דעם עולם עסען. און עסען עסט זיך אויף'ן שיף, דארפט איהר וויסען, זעהר געשמאק. די פאָגאָדע איז אויסגעצייכענט. דער ים איז שטיל און רוהיג. און איין אפעטיטעל איז ביי'ם עולם, קיין עין־הרע, אזא, אז ביז מע דערלעבט הערען דעם גוטען קלונג, מוז מען פריהער צוויי מאָל עפיס נעמען אין מויל אריין. איין עבירה, איין עבירה, וואָס איהר זענט דאָ נישט מיט אונז אויף'ן שיף! איך זאָג אײַך צו, אם־ירצה־השם, פון ניו־יאָרק שרייבען נאָך א גרעסערען בריעף. לאָז גאָט געבען, מע זאָל נור קומען בשלום. דערווייל זייט מיר געזונד און שרייבט. שרייבט מיר אויף מיין ניו־יאָרקער אדרעס, וואָס איך געב אײַך אויף, אָפטע און גוטע בריעף.

פון מיר אייער בעסטער פריינד,
מאיר סטעלמאך.

קאַפּיטעל 149.

פון ראָזאַ ספּיוואַק צו מאַרטשעלאַ זעמבריך

דער ראָמאַן, מוטערכען, וואָס איך האָב אײַך צוגעזאָגט צו בעשרייבען, הויבט אָן אויסצוזעהען וויא א טראַגיקאָמעדיע (הלואי עס זאָל זיך ניט אויסלאָזען מיט א טראַגעדיע!). און בעשרייבען וועל איך אײַך איהם וויא ווייט מעגליך אין קורצען, וועיל, ערשטענס, וויל איך ביי אײַך ניט צונעמען קיין סך צייט, און, צווייטענס, שרייב איך דעם בריעף אויף'ן שיף, וואָס טראָגט מיך קיין אמעריקא. איבערמאָרגען זענען מיר שוין אין ניו־יאָרק.

"מיר" — דאָס מיינט, אז איך פאָהר ניט אליין, נאָר אינצווייען, אזוי ווי איך האָב געוואָלט, אזוי וויא איך האָב געשטרעבט דערצו שוין פון לאנג. אין דעם בעשטעהט מיין נצחון, מיין טריאומף. אך! ווי וואָלט איך וועלען אײַך אצינד ארומנעמען, צודריקען צום הארצען און אויסקושען אײַך, טהייערע, טהייערע מוטערכען! נאָר איהר רעכענט געוויס, אז איך בין פער'שכור'ט? יאָ, איך בין פער'שכור'ט, מוטערכען,

פער׳שכורט, נאָר ניט פון ליעבע, ניין. רופט מיך אָן ציגיינערין, רופט מיך פאַנטאזירערין, רופט מיך אוואַנטוריסטין, רופט מיך אָן ווי איהר ווילט, נאָר הערט מיך אויס, אפשר וועט איהר מיך פערשטעהן. איהר, נור איהר וועט מיך פערשטעהן. דאָס, וואָס איך געה אייך דערצעהלען אצינד, איז איין עפּיזאָד פון מיין לעבען, מיט וועלכען איך האָב אייך נאָך ביז אהער ניט בעקאַנט געמאכט, ווייל אין דיעם עפּיזאָד שפּיעלט איהר די הויפּט־ראָלע. און געטראָפען האָט זיך עס אין יענעם זעלטענעם פריהמאָרגען פון אייער מאַטינע־קאָנצערט, וואָס איך וועל איהם אייביג און אייביג ניט פערגעסען. דאָס איז געווען דער גליקליכסטער פריהמאָרגען פון מיין קאַריערע.

א צעטומעלטע, א צעהיצטע, א פערלוירענע, א פער׳כשופ׳טע פון אייער זינגען און פון זיין שפּיעלען, בין איך דערמאָלט מיט׳ן שטראָם פון מענשענקעפּ כמעט ארויסגעטראָגען געוואָרען פון זאַל און מיט א גרויסען טייל פון פּובליקום געבליעבען שטעהן ביי דער טהיר, אָפּוואַרטען די צוויי העלדען פון יענער שעה, די בעריהמטע מאַרטשעלאַ זעמבריך מיט׳ן בעריהמטען גרישאַ סטעלמאַך.

וויפיעל דאָס אָפּוואַרטען האָט גענומען — א מינוט, א שעה, א טאָג, — דאָס געדענק איך ניט, ווייל מיין נשמה איז געווען דערמאָלט אין אַיין אַנדער וועלט, אין א וועלט פון הימעלשען געזאַנג און נישט־ערדישע טענער. פּלוצים האָבען זיך געלאָזט הערען הילכיגע אַפּלאָדיסמענטען און דער שטראָם פון מענשענקעפּ האָט זיך א וויעג געגעבען. איך האָב אויפגעהויבען די אויגען און דערזעהען צופאָהרען א גלענצענדען פּרעכטיגען אויטאָמאָביל. ווי א בליץ האָט איהר ביידע דורכגעגלאַנצט פאַר מיינע אויגען, פריהער איהר, דערנאָך ער. אריינגעזעצט זיך מיט נאָך איינעם א דריטען — און ווי א שענער חלום זענט איהר אונטער׳ן רוישען פון אַפּלאָדיסמענטען מיט טריאומף פערשוואונדען געוואָרען.

אָבער אין מיין געדעכעניש איז דער מאָמענט געבליבען פעסט. איך האָב נור בעדאַרפט צומאַכען די אויגען אויף איין אויגענבליק, איז שוין אויסגעוואַכסען פאַר מיר דער דאָזיגער זעלטענער חלום, אין וועלכען איהר זענט די קעניגין און ער איז דער פּרינץ, און איך און אלע איבעריגע מענשען, וואָס דרעהען זיך ארום אויף דער ערד, זענען אייערע אונטערטעניגע, אייערע קנעכט, און איהר ביידע געוועלטיגט איבער אונז.

דאָס פּובליקום האָט זיך שוין לאַנג צעגאַנגען ווי א רויך נאָך׳ן אָפּגעלאָבענעם אויטאָמאָביל. געבליעבען זענען נור געצעהלטע היימישע מענשען, און איך בין נאָך אַלץ געשטאַנען א פער׳כשופ׳טע, א פערחלומ׳טע, פול מיט פאַנטאזיעס, וואָס האָבען מיך אויפגעכאַפּט אויף זייערע פליגלען און האָבען מיך אוועקגעזעצט אויף אייער אָרט, מיין פּרעכטיגע קעניגין, אינאיינעם מיט׳ן דאָזיגען יונגען שענעם פּרינץ, און איך, די קליינע, עלענדע, אָרעמע ראָזאַ, האָב דערזעהען פּלוצים מיין אייגענעם טריאומף און דערהערט מיין אייגענעם נאָמען אינאיינעם מיט׳ן נאָמען גרישאַ סטעלמאַך, און איך בין פערציטערט געוואָרען. עס האָט זיך אויפגעהויבען א שטורם אין מיין קאָפּ און א פייער אין מיין הארצען, און איך האָב מיר געזאָגט: "דער חלום מוז מקוים ווערען!"...

— — — — — —

דער חלום, ווי איהר זעהט, איז מקוים געוואָרען. ער האָט זיך פערווירקליכט אויף׳ן בעסטען אַרט. נישט נור האָב איך זוכה געווען צו אזא נישט־פערדיענטען טריאומף, איך האָב דערלעבט נאָך עטוואס מעהרערעס: דער יונגער פּרינץ איז אויסגעוואַכסען. פון א "וואונדערקינד" איז ער געוואָרען א גרויסער

קינסטלער, און איצט מיינער, אינגאנצען מיינער.

איצט ווילט איהר ווּיסען, אויב איך בין גליקליך? אויב איך בין צופריעדען? אך, טהייערע, טהייערע, פרעגט מיך נישט אזעלכע זאכען. איך בין נישט ווערטה די ליעבע, וואָס מענשען שענקען מיר אוועק. איך בין נישט ווערטה קיין הונדערט חלק פון דעם, וואָס איהר, מוטערכען מארטשעלא, האָט מיר אוועקגעגעבען. איך טראָג אין זיך א בייז הארץ. איך בעזיץ א שלעכטען גייסט. איך האָב קיינעם, קיינעם נישט ליעב! איך טהו נור דאָס, וואָס עס געפעלט מיר אין דער מינוט, נור דאָס, וואָס עס דיקטירט מיר מיין קאפריז. פרעמדע צרות זענען ביי מיר א שפאס. יענעמס טראגעדיע איז ביי מיר א שפיעל. א רוח האָט זיך פערקליבען צו מיר אין הארצען. א שד, א ניט־גוטער האָט זיך בעזעצט ביי מיר אין דער נשמה. קיין זאך שטעלט מיך ניט צופריעדען. וואָס מעהר דאָס לעבען גיט מיר, מעהר פאָדער איך. וואָס מעהר עס גליקט מיר, מעהר ווער איך קאפריזנע. מינוטען, מעהר ניט אז מינוטען, זענען פאראהאן אין מיין לעבען. און אמת'ע הויכע, געהויבענע מינוטען, דאָס זענען די מינוטען, ווען מיין פרינץ און מיין כשוף'מאכער געפינט זיך אויף דער עסטראָדע. אך, ווי גרויס, ווי הויך, ווי שען ער איז דעמאָלט! הימעל־שען. געטליך־שען. נישטאָ צו איהם קיין גלייכען, סיידען... אך! פאר וואָס איז ער נישט יענער, דער וואָס איהר ווייסט?!...

. . . .

זאָגט מיר, מוטערכען, וואָס זאָל איך טהון, איך זאָל זיין צופריעדען? לערענט מיך אויס, וואו זאָל איך זוכען מיין גליק? און צי וועל איך געפינען מיין גליק אין דער נייער וועלט, וואוהין איך פאָהר אצינד? און צי ס'איז בכלל דאָ גליק אויף דער וועלט? און צי בין איך ניט גערעכט, אז איך זאָג אויף מיר אליין, אז איך בין א בייזעס וועזען, א פערדאָרבענע נשמה? איך ווייס, אז איך האָב ניט פערדיענט, אז מענשען זאָלען מיך אזוי ליעב האָבען, ווי מע האָט מיך ליעב, אזוי פערגעטערען, ווי מען פערגעטערט מיך. איך ווייס דאָס אלץ — און דאָך בין איך פער'שכור'ט פון מיין נצחון און איך געה מיין וועג. און איך טהו נור דאָס, וואָס עס דיקטירט מיר מיין קאפריז, גיין, יענעמס ליעבע האָט ביי מיר קיין ווערטה. יענעמס טראגעדיע איז ביי מיר א שפאס. איך בין געוועזען, איך בין און איך וועל בלייבען

אייער פערדאָרבענע, צעלאָזענע,

קאפריזנע

ציגיינערין

ראָזא.

נ. ב. פון דעם נייעם לאנד, פון אמעריקא, ערוואַרטעט מעהר אויספיהרליכע בריעף פון מיר ראָזא

קאפיטעל 150.

פון שלום־מאיר מוראווטשיק צו זיין פריינד אלבערט שטשופאק

ליבער פריינד אלבערט עך שרייב דיר א בריעף און קום דיר צו מעלדען אז עך בין אין לאָנדאָן באָרחאשעם שוין דאָס צווייטע מאָל און דו ביזט אין אדעס שרייב עך דיר קיין אדעס א בריעף אז דו זאָלסט וויסען אלבערט אז ס'איז ניט גוט שלים שלים מאזעל ווי זאָגט ער מיט דער פוטער אראָפ עס געהט ניט חאָטש צעריים זעך עך האָב חאראָטע ווי הינט עסען מעך אלעמאיי עך בין ניט געפאָהרען דעמאָלט מיט דיר צוריק אהיים איצט איז שוין פערפאלען שולדיג געווען דעם ריך א גאנג און באשערט געווען צאָרעס בין עך געבליעבען שטעקען פריהער אין ווין דערנאָך אין פאריז איצ־

טערט אין לאנדאן אלץ צו ליב אונזער יעפיפיע געמיינט עך וועל חאפען דעם טאטער צום סאף האב עך געחאפט א פערקיהלעכץ און א פייג אונטער דער נאז אז יענע זינט זי איז געקומען פון איטאליע איז זי געווארען אזוי גרויס גאר נע פריסטופי א ווערטעלע ראזע ספיוואק דו מיינסט עפשער- אונזערע אידעלאך פע קריסטען סראַרעם עך זאל אזוי האבען גליק און אצלאכע עך האב שיר די אפאפלעקצע בעקומען אז עך האב זי דערהערט זינגען און זינגט זי אלבערט אז ניט דו ניט דיין באבע און ניט דיין באבעם באבע האבען אזעלכס ניט געהארכט אין כאלעם אפילע היינט דעם קאווער וואס זי האט היינט די בארעליאנטען וואס זי טראגט היינט איהר ארויספאהרען זאלסט זעהען וואלסט דו זעך דריי מאל באגראבען ווער איז דיר שולדיג אז דו ביזט זעך בעגאנגען מיט איהר ווי א אידעאט און איבער דיר בין עך געבליבען ווי אויף'ן וואסער שיר נעפייגערט פון הונגער א גליק וואס אין פאריז איז דא א אידעש טיאטער וואקסמאן איז דער דרעקטאר א ביטערער יונג און א טרופע האט ער אויף איהם אזא מאזעל קוים צענויפגעשלאגען א ביסעל קליין געלט און האלאך מיישע מארדחי נאך א מאל קיין לאנדאן לאזט זעך אוים אויף מארגען מיט איין איי זי איז שוין גאר אין אנטווערפען און אין ברוסעל מוז מען פאהרען קיין אנטווערפען און קיין ברוסעל און קיין פאדעם איז ניטא וואס טהוט מען געה עך און פערזעץ מיין רענצעל אין לאנדאן ביי איינעם א כאיע מיט'ן נאמען קלאמער ער האלט א קאפע איצט קום עך נאך'ן רענצעל לאזט זיך אוים אז דער קלאמער איז נישטא דער ריך האט איהם שוין אוועקגעטראגען קיין אמעריקא און זי ראזע הייסט עס איז נאך פריער אוועק קיין אמעריקא וויסט דוא מיט וועמען טאקי מיט אונזער סטעלמאכס באכערעל גרישא סטעלמאך זי זינקט און ער שפיעלט און געלט נעמען זיי זאגט מען אזוי פיעל אז מיר ביידע מעגען זעך עס ווינשען פערדיענען אין דריי כעדאשים וואס זיי פאלט אריין אין איין נאכט און פאר מיר איז דאס א גרויסער עזעק ווארום אין רענצעל געפינען זעך ביי מיר פאפירען טאקי איהרע פאפירען זעהער נייטיגע געלייענט האב עך זיי ניט נאר עך פערשטיי אז עס דארף זיין זעהער נייטיגע פאפירען ווארום זי שרייבט מיר אין א בריעף ראזע הייסט עס עך זאל איהר צושטעלען די פאפירען אין געלט איז קיין מעניע ניט דארף זעך טרעפען אויף מיין מאזעל אז איהר בריף וואלגערט זעך אפעט פריער דריי כעדאשים ביי וואקסמאנען קומען זאל אויף איהם א גוטע כאליערע עך האב איהם געוואלט צעפאטשען די פיסקעס האב עך מיירע געהאט טאמער וועט ער מיר ניט בעצאהלען וואס מיר קומט נו וואס זאגסטע אויף מיין אצלאבע דארף עך קומען אקוראט ווען זיי אלע האבען זיך צעגאנגען אזוי ווי זאלץ אין וואסער איצט פרעגט זעך א קאשע וואס טהוט מען און וואהין זאל עך מעך קערען און ווענדען אז ניט צו דיר מיין ליעבער אלבערט זאלסט מעך דערהאלטען ביי מיין קאוועד און ארויס שיקען מיר לעמאן אשעם באלד א הינדערטער טאקי אהער קיין לאנדאן דא האסטע מיין אדרעס ביחדיי עך זאל האבען מיט וואס צו דערשלעפען זעך ביז אמעריקא דארט האב עך שוין קיין דאגע ניט לאם עך מעך נור דערקויבערען צו אט דעם שמינדער בגעץ און אפנעמען מיין רענצעל מיט די פאפירען דו ווייסט אז עך האב ביי דיר קאשער פארדינט מער ווי איין הונדערטער געדענק זשע אלבערט זאלסט ניט זיין דאס וואס סע קוויטשעט און מיר זעהען ארויס שיקען לעמאן אשעם וואס פריער די עטליכע גראשענס עך האב דיר ביז אהער ניט דאקוטשעט ווייל כאב ניט בעדארפט איצט שטיי עך אין

א נייט און האַלט ביי אָפּפאָהרען קיין
אמעריקא מיין שוועסטער איז שוין לאַנג
דאָרטען עך האָב פון איהר א בריעף
שרייבט זי מיר אז אלע זענען היינט אין
אמעריקא אפילע בריינדעלע קאָזעק איז
אויך דאָרטען און קאָנסט מיר זיכער
גלויבען אז עך וועל דיר דיין געלט
מירטשעם אָפּשיקען און נאָך מיט גרויס
דאַנק גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און
אצלאָכע עך דאַרף חאָלילע דיינס נישט
האָבען און אז דו ועסט מיר שרייבען א
בריעף זאָלסטע מיר שוין ארויסשרייבען
אלדינג פּאָדראָבנע ווי אזוי עס גייט דיר
דאָרט אין פאַרנאָסע און צי האָסטע
עפּיס א רעכטע טרופּע און וואָס פאַרא
שטיק שפּילט מען ביי אייך אין אדעס
און ווי אזוי איז ביי אייך היינט מיט
ראַזרעשעניעס און וואָס מאכען עפּיס אונ-
זערע איבעריקע כעווריליים האָצמאכן
געדענקסטע איז א סוואָרע אז ער איז דאָ
אין לאָנדאָן מיט אנאַיגענער טרופּע
וואָס זאָגסטע אויף זיין טאטען ער ליגט
זאָגט מען קראַנק עך האָב פיינט אַט דעם
אידען אזוי ווי כאַזער נאָר כאַפּט איהם
דער וואַטענמאַכער מע דאַרף איהם מע-
וואקערכיילע זיין און זיי געזונט מיט
אכטונגספאָל שאָלעם מייער מוראַוטשיק.

קאַפּיטעל 151.

פוו אלבערט שטשופּאַק צו שלום-מאיר מוראַוטשיק

אָכגעשעצטער פריינד שאָלעם מייער
וואָס סהאָט זעך מיר געכאָלעמט יענע
נאכט און די נאכט ביזט מעשיגע צי
כאָסערדייע וואָס אייסט עך וועל לייגען
דאָס לעבעדיקע אויף'ן טויטען דיר שי-
קען אינדערטערס עך אָב דעך קוים דער-
לעפּט צי דו ביזט ביי מיר א בעניאָכעט
צי עס וואקסט ביי מיר אויף'ן גאָרטען
עך זאָל דעך אזוי אָבען פאר א טאטען
ווי עך אָב אינדערטערס וואָרום ווער נור
עס אַט גאָט אין ארצען דער שלעפּט ביי
מיר געלט מע רייסט מע בייסט מע צי-
פּעט מע סיפּעט פון אלע זייטען מע צע-
טראָקט מיר די ביינער נאָך ניט פּאָטער
געוואָרען פון די פריערקע שלעק אלע
מאָל א נייע צאָרע נאָר אויף קיינעם
ברענט מיך ניט אזוי ווי אויף דיין כא-
זעים מיידעל וואָס דו אָסט מעך ארייגגע-
שלעפּט אין א בלאָטע וואָרום אביץ דעם
וואָס זי האָט מעך בעדילאַדאל געשטעלט
מעך אָפּגעקאָסט אזא פערמעגען אָט זי
מעך נאָך באַליידיגט דעמעלט פאר מיין
פריינד סטעלמאָך אין די אויגען מעך
אָנגערופּען בעלפער זי זאָל מיר געווען
זאָגען גאַנעף און גאַזלען באַנדיט און
רעציאָך און וואָס אין דער קאָרט וואָלט
מעך אזוי ניט געאַרט ווי בעלפער עך
וועל דאָס איהר קיין מאָל ניט פערגעסען
אפילע דעמעלט ווען עך ועל ליגען מיט
די פיס צו דער טיר און וואָס דו ווילסט
פאָהרען צו איהר קיין אמעריקא איז מיר
דער פּלאַן געפעלען און עך קען דיר גע-
בען צושטייער אויף עצאָוועס נאָר ניט
קיין גאַנצען אינדערטער וואָרום עך אָב
ניט נאָר מיט א טניי עך שיק דיר איהרע
קוויטלעך וואָס זענען ביי מיר פארבלי-
בען עפּשער וועסטע קענען אויסטרויבע-
רען ביי איהר וואָס מיר קומט וואָרום
אויבער זי פאַרדינט יאָ אזויפיעל געלט
ווי דו זאָקסט פאר וואָס זשע זאָל זי מיר
ניט אומקערען דעם ?זעק וואָס עך אָב
געאַט דורך איהר פּליצליכען אוועקגיין
פון מיר אַנעק עך בין איהר שוין מייכעל
דאָס פּראָצענט און בין איהר שוין
מייכעל דאָס וואָס זי אָט מיר געזאָקט
בעלפער אויך עך בין ניט אזא מענטש
כאָסשאָלעם וואָס עך זאָל טראָגען סינע
אין ארצען און דיר לאָז גאָט עלפען
זאָלסט דאָרט מאַצליאָך זיין דו ווייסט
דאָך אז עך בין דיר חאָסשאָלעם ניט קיין
סיינע דאָרט איז א לאַנד זאָקט מען פון
גאָלד זע נור זאָלסט אריינשרייבען אמאָל
א בריוועל ניט ווי ביז אהער געשוויגען
ווי א יורקע און פלוצים טיץ טאָבי דורין

וואיובע אַמאָן מאכט ראשע טשאַרט יעוואַ פריגיאַס לעמאיי אַסטע ניט געשריבען פריער מאַמדזער געוואָרט ביז'ן סאַף עס קאָן זיין אז פריער א ביסעל וואָלט עך דיר אפשר געקאָנט ארויסשיקען א גאנצען אינדערטער איצט קען עך ניט גאָט איז מיין איידעס מער ווי א פיפציקער קען עך דיר ניט שיקען ווארום די קאָנקערענץ איז גרויס און די עצאָוועס זענען נאָך גרעסער און אלע מאָל זוכט זעך אָפּ אנאנדער צאָרע מיט אנאנדער שווארץ יאָהר און אז גאָט וועט דיר עלפען וועסטע מיר מינאסטאמע אָפּגעבען סיז ביי מיר נישט קיין גרינגע קערבלעך גאָט ווייס דעם עמעס ווי מע האָריוועט ביז מע פארדינט א פיפציקער און אז דו וועסט זעך זעהען מיט דער דאָסיקער זאָלסטע איהר דערמאָנען די ייכלאך מיט די קאָנפּעקטען מיט די טשאָקאָלאדען מיט די באזונדערע קופּעס אין וואגאָן צווייטע קלאס און מיט די קליידלעך אלע מאָל נייע זי האָט דאָך מעך ביז'ן עמד אויסגעטין א גליק וואָס עך אָב מעך דערשלאָגען אהער קיין האָדעם דאָ איז מיין אלטע איים עך אָב דאָ אמאָל געמאכט גוטע געשעפטען דאָס אייסט עך קען מעך ניט באקלאָגען איינט אויך ווען ניט די קאָנקערענץ דריי טיאָטערע אין איין שטאָדט נאָר מיין טיאָטער איז דאָס בעסטע ווארום עך אָב מיר מיין ביידער מיט מיינע קלאָפּערס אלע אויף זשאַלאָוואניע איין כעסאָרען נור וואָס מיר זענען דאָ דריי טרופּעס און די צייט איז שלעכט ביזן העק און די כאָליערע איז שטארק און די טזשומא איז א פארבייסעכץ און א נאטשאלניק אָבען מיר דאָ א אָמען ערגער פון דער כאָליערע מיט דער טזשומא אינאיינעם פון דעסטוועגען מאך עך דאָ דיא בעסטע סבאָרען דאָס פינטעלע באָרכאשעם געהט נישט א ראָפּ פון דער בינע און חינקע פינקע איז א סביירע און וועלוועל עסט קאמפּאָט איז א מייכעל און ראזרעשעניעס וויפיעל עך וויל און אָב דאנק גאָט א שיינעם נאָמען אין האָרעם פארעכענט פאר א באָלעבאָס אויסגעקויפט צוריק דאָס ביסעל בארעליאנטען און אב איין אייגענע סיפּערטיירע סאָל א ריך אין דער וועלטס טאָטען אריין און וואָלט שוין געקאָנט אָבען איין אייגען אייזעל אויך ווען ניט די שלעק וואָס איך אָב אלע מאָל אז קיין מאָל איז מען ניט זיכער מיט'ן לעבען און סאָגעם זענען דאָ א סאך קומט מען צו מיין ווייב צו דער איצטיגער און מע דערציילט איהר א חימינע קורע אז עך אָב אין אויסלאנד א ליובאָווניצע א כאזענס א מיידעל וואָס קאָסט מעך אָפּ א פערמעגען און גיי פערענטפער זעך א כאָלעריע אויף זיי נאדיר א ליובאָווניצע טאָמער איז קארג מער ניטאָ קיין כיים דיר צו שרייבען זיי געזונט און שרייב מיר באלד פון די פיפציק ראָך וואָס עך שיק דיר און ענטפער מיר ווי ארימער קומען צו דיר די פאַפּירען זי אָט זיי טאקי פערלוירען ראָזע צי דו אָסט זיי געפונען ביי איהר אין טישקעסטעל אונטערען שלאָס ווארום דו ביזט דאָך געוועזן ביי איהר א גאנצער מונדערפעצער א מין סעקריטאָר דו מיינסט עך געדיינק ניט ווי דו פלעגסט זעך מיט איהר שושקען אונטער מיינע פלייצעס פון דעסטוועגען זאָלסט איהר לאָזען גריסען און ברייינדעלע קאָזעק פארחאָפּט זאָל זי ווערען געב אויף איבער א געריס און טאָמער וועסטע זעהן אָצמאכען זאָג איהם סאָל א ריח אין זיין טאטען מיט אָכאכטינג דירעקטאָר אלבערט שטשופּאָק.

קאַפּיטעל 152.

פון לאה דיא חזו'טע צו איהר טאָכטער ראָזאַ ספּיוואַק

לבתי היקרה החשובה החכמה מרת רייזעל שתחי'.

ערשטענס קום איך דיר צו מעלדען,

אז איך בין ברוך־השם געזונד, געב גאָט דאָס נעמליכע אין גוטען מיט פיעל נחת און פריידען פון דיר צו הערען, אָמן.

והשנית זיי וויסען, מיין ליעבע טהייערע טאָכטער, אז איך האָב דיך ניט געוואָלט מצער זיין מיט דער שלעכטער בשורה פון'ם אומגליק, וואָס מיך האָט געטראָפען, ווי א קויל פון א ביקס, אָדער ווי א דונגער פון'ם הימעל, גאָט איז מיין עדות, אז איך וואָלט דיר איצט אויך ניט געשריעבען, ווארום כל־זמן דו ביסט אין דעם ברויט, דאַרף מען דיר ניט שטעהרען. איך וויים אליין גאַנץ גוט, אז ווי ביטער און פינסטער מיר איז, וואָס איך בין געבליבען איין עלענדע אלמנה ביי די יאָהרען, וועט דיר זיין נאָך טויזענד מאָל ערגער, אז דו וועסט געוואָהרע ווערען, אז דו ביזט נעבאך געבליבען א יתומה, פערלוירען אזא טאַטען, וואָס דו האָסט איהם אזוי ליעב געהאַט, און ער דיך, וואָס ביז דער לעצטער מינוט האָט ער ניט ארויסגעלאָזט דעם נאָמען דיינעם פון'ם מויל, רייזעלע און רייזעלע, וואָס זאָל מען טהון, גאָט האָט ניט געהייסען, ס'איז איהם אזוי אָנגעצייכענט געוועזען.

פון יענעם טאָג אָן, וואָס דו האָסט אונז פערלאָזען, האָט ער זיך אזוי גענומען צום הארצען, אז די גאַנצע וועלט איז אויף איהם געפאַלען, עס איז פאר איהם געווען אלץ איינס, יאָ עסען ניט עסען, יאָ שלאָפען ניט שלאָפען, וויפיעל מע האָט איהם ניט אויסגערעדט דאָס הארץ, עס מאכט זיך א קינד חלילה שטארבט אוועק, די שעה זאָל גאָר ניט זיין, איז דאָך טויזענד מאָל ערגער, ווארום א קינד אז עס פאָהרט אָפּ קאָן נאָך גאָט העלפען ס'זאָל אמאָל צוריק קומען, און אז א קינד שטארבט חס־ושלום אוועק וועט דאָס שוין צוריק ניט קומען קיין מאָל, ווארום וואָס די ערד דעקט צו איז פערפאלען, און למאי אָט נעהם אונזער נגיד בעני ראפאלאָוויטש וויל אפילו ניט מע זאָל רעדען פון זיין ליכטיגען זוהן, דער שענער נאָמען לייבעל טאָר גאָר ניט דערמאַנט ווערען אין שטוב, א ברכה אויף זיין קאָפּ, ווארום מיט וואָס האָט די מאמע זיינע בעסער געמאכט, אז אָך און וועה צו איהר, אז זי האָט אזוי לאַנג געוויינט און געקלאָגט אויף זיין קאָפּ ביז זי איז לאָז זי מיר מוחל זיין אויסגעגאַנגען ווי א ליכט, אָט אזוי פלעג איך אלץ טענה'ן איבער איהם, איז דאָס אבער געווען ארויסגעוואָרפען, ווארום אלע מיינע ווערטער און נחמות האָט דער טאַטע דיינער ס'זאָל איהם אקעגען נישט קומען נישט געוואָלט הערען ניט זעהען, ער עליו השלום האָט אלץ געטענה'ט און געבראַכט א משל פון דעם אָרעמאַן מיט'ן שעפעלע, וואָס סע שטעהט געשריעבען אין די הייליגע ספרים, דער נגיד ראפאלאָוויטש האָט ער געזאָגט פערמאָגט א סך שאָף און רינדער, קאָן ער זיך פערגינען איין קינד אויסמעקען, אָבער ניט דער אָרעמאַן וואָס פערמאָגט מעהר ניט אז איין שעפעלע איין אויג אין קאָפּ, קומט מען און מע נעמט צו ביי איהם זיין איינציגען טרייסט דאָס שוואַרצאַפּעל פון'ם אויג, ווי קאָן ער דאָס אריבערטראָגען, אזוי האָט ער געטענה'ט און איז אפשר געווען גערעכט, ווארום איך וועל ניט פערגעסען די נעכט ווייל איך וועל לעבען, ווי ער עליו השלום פלעגט אויפשטעהען זיך פערקלויבען אונטער'ן פאָרהאַנג און קושען און קושען איך זאָל ניט זעהען דאָס בעטגעוואַנט וואָס דו ביזט אויף דעם געלעגען און וויינען שטילערהייד שלינגען די טרערען, און אז איך האָב איהם געזאָגט, ישראָלי דו זינדיגסט פאר גאָט א מענש טאָר זיך אזוי ניט פייניגען זאָג איך, אָט וועסט דו זעהען זאָג איך, עס וועט אם־ירצה שם אָנקומען פון איהר א גוטע בשורה, פלעגט ער עליו השלום מאכען א פרייליך פנים כלומרשט און וועלען מיר איינרעדען אז ער הויבט שוין אָן כמעט פערגעסען פון'ם וועהטיג, איך האָב דען ניט

נעזעהען אז דער מענטש עקט זיך ווערד איינגעטריקענט פון טאָג צו טאָג, נאָר איך מאַך דיך חלילה ניט שולדיג טאָכ־טער מיינע טהייערע, איך ווייס אז דיין הארץ האָט דיך געצווינגען צו איהם נישט ווינציגער ווי ער צו דיר, א סימן האָב איך דיינע ערשטע בריעף וואָס זענען געווען פאר איהם בעסער פון אלע רפואות און אלע קרייטעכצער וואָס דער דאָקטאָר האָט איהם פערשריבען ער זאָל טרינ־קען, און נאָכדעם אז מיר האָבען דער־לעבט דיך זעהען מיט די אויגען דו ביסט געקומען צו אונז צו גאַסט איז דאָך איהם נישט געווען צו דערקענען ממש פון טוידט לעבעדיג א נייער מענטש געוואָ־רען, איך האָב שוין געמיינט אז דאָס איז אויפגעגאַנגען די זונן מלאָכים שפּי־לען זיך מיט מיר אַנ׳עק צו מיינע צרות, צום סוף האָט דאָס מיך אָפּגענאַרט ווען איז מיר, עס האָט איהם אפּנים געקאָיעט און געוואָיעוועט א גוועניג געגעסען איהם און געטאָטשעט משטיינס געזאָגט אזוי אז ס׳איז געקומען צום לעבען האָבען ניט געסטייעט קיין יאָהרען, א שטיקעל גליק וואָס ער האָט זיך א ביסעל אָנגעטיעשעט האָטש פאר׳ן טוידט געהאט פון דיר איוי פיעל כבוד־אָב וואָס קיינער האָט זיך גאָר ניט גערעכט אפילו, איצטערט אָ דאַרפט איהר שוין רבי ישראָלי לעבען און לעבען, האָבען איהם געזאָגט אלע בעלי־בתים אין שטאָדט און מקנא געווען אויף דער שטוב וואָס דו האָסט אונז געקויפט מיט דעם בעל־הבתישקייט וואָס דו האָסט אונז איינגעריכטעט האָטש אפילו ס׳איז פאר אונז געווען א צו גרוי־סע יאַרמעלקע, און איצט אויך אז איך בעטראַכט זיך וואָס וועל איך טהון א שטיינער איין מענטש אליין איבער אזוי פיעל חדרים איך וועל דאָך שונאי־ציון אַראָפּ פון זינען ווי די אלטע ראַפּאלאָ־לאָוויטשקע דעם נגיד׳ס מוטער וואָס זיצט נאָך עד היום ביי מיר אין הויף, משטיינס געזאָגט איידער דערלעבען איהר עלטער איז שוין גלייכער ווי דער טאַטע דיינער עליו השלום האָט גער טהאָן, אקוראט צוויי און צוואַנציג טאָג אין אָב איז ער געשטאָרבען און היינט איז איין און צוואַנציג טאָג אין אלול שוין איבערגעגאַנגען שלושים וועסט דו ניט דאַרפען אָפּזיצען מעהר אז איין שעה, ווארום אז דו ביזט שוין אין דעם ברויט קאָנסט דו דאָך ניט אנדערש האָסט געגוג יוצא געווען דערמיט וואָס דו האָסט געטהאָן און מיט דיין קומען אהיים האָסט דו איהם עליו השלום פער־לענגערט די יאָהרען און טעג האָטש אויף א ביסעל, און זיי וויסען טאָכטער מיינע טהייערע אז צוויי שעה פאר׳ן טויט האָט דיך דער טאַטע דערמאָנט צו גוטען א גוטער מליץ זאָל ער זיין פאר דיר און פאַר מיר און פאַר כל ישראל, אז ער עליו השלום האָט ניט זוכה געווען ביי נאַט אפילו איבערצולאָזען א קדיש האָב איך בעשטעלט חיים־שעיה דעם שמש אָט דער וואָס דו האָסט איהם געשענקט אויף א בהמה בעת דו ביזט געווען צו גאַסט, דאָס שרייבט מיר זיין זוהנדעל נחום טאַקי דעם דאָזיגען בריעף איך זאָג איהם און ער שרייבט, באַשערט אז זיין טאַטע זאָל זאָגען קדיש נאָך דיין טאַטען אלע טאָג אין דערפריה און אויפדער־נאַכט, און א לויה האָט ער געהאט ווייס איך ניט אויב דער גרעסטער נגיד ביי אונז האָט א מאָל געזעהען אזא לוית, און אַנ׳אָרט האָט מען איהם אָפּגעגעבען אויף׳ן בית־עלמין זעהר א בכבוד׳ען דער דרייצעהנטער פון׳ם אלטען רב פון איין זייט ליגט ברוך בער דער שוחט פון דער אנדערער זייט רב שליאָמע פון טעלע־נעשט און ווייטער געהען זאַכע נגידים און בעלי־בתים, נישקשה ער האָט דאָס נעבאַך כשר פערדיענט, נאָט זאָל מיר העלפען איך זאָל דערלעבען צום יאָהר־צייט וועל איך איהם אם־ירצה־שם צאָ־מען אזוי ווי ער איז ווערטה, און איך בעט דיך מיין טהייער קינד זאָלסט מיר

ראזורעשען פערדינגען חאָטש א האַלבע דירה, ווארום אז איך בעטראכט זיך וואָס וועל איך טהון למשל איין מענטש אַליין מיט אזוי פיעל חדרים, און זאָלסט מיר שרייבען אָפטע בריעף און גוטע ווי ביז אהער, ווארום דיין ליעבען בריעף וואָס דו געזעגענסט זיך דאָרט אָפּ מיט אונז פאר דיין אוועקפאָהרען קיין אמעריקע און וואָס דו שרייבסט דאָרטען דעם טאַטען ער זאָל למען השם היטען זיין געזונד ביז דיין צוריקקומען נאָך א מאָל קיין האָלענעשטי איז איהם עליו השלום נית באשערט געוועזן צו לייענען, ווארום עס זענען איהם דעמאָלט שוין געלעגען שערבעלעך אויף די אויגען, מע האָט מיר דיין בריעף איבערגעלייענט שוין נאכדעם אין שבעה און דאָס געלד האָט מען מיר אָפּגעבראכט אין שטוב אריין, דארפסט מיר שוין מעהר טאָכטער לעבען קיין געלד נית שיקען עס וועט שוין זיין גענוג אויף'ן גאנצען ווינטער ביז פסח, וואָרום אז איך בעטראכט זיך וואָס דארף איך משטיינס געזאָגט איין מענטש אַליין איין אַלמנה, איך בעט מעהר נית ביי גאָט איך זאָל נור דערלעבען דיך זעהן חאָטש נאָך איין מאָל אז דו וועסט קומען אם־ירצה־שם צוריק געזונדערהייד און ווייטער דארף איך נאָרנישט, און איך בעט מעהר נישט ביי גאָט נור דערלעבען דיך זעהען אונטער דער חופה, און זיי מיר געזונד און שטארק און זאָלסט נית וויינען קיין סך אויף דיין טאַטען כל־זמן דו ביזט אין דעם ברויט און זאָלסט אָפּהיטען דיין געזונד, און הלואי זאָל דיר דער אויבערשטער צושיקען דיין גוטען זיווג אין גיכען און איך זאָל עס דערלעבען דו זאָלסט דערפרייהען אין גיכע צייטען דאָס הארץ פון דיין מאַמע ווי איך בעט גאָט פאַר דיר ביי טאָג און ביינאכט.

פון מיר דיין געטרייהע מאַמע וואָס קושט דיך טויזענד מאָל

לאה ספיוואק

קאַפּיטעל 153.

פון מאיר סטעלמאַך צו זיין גוטען פריינד

מיין ליעבער טהייערער פריינד!

איך האָב אייער ליעבען פריינדליכען בריעף ערהאַלטען. איהר פרעגט זיך נאָך אויף אמעריקא, וואָס פאַר א לאַנד דאָס איז, און איך האָב מיך סאי וסאי געקלויבען זיך אוועקזעצען און בעשרייבען אייך קאָלומבוסעס מדינה מיט אַלע פּישטשעווקעס. נאָר איהר ווילט דאָך קודם וויסען, אזוי שרייבט איהר אַליין, וואָס איך מאַך און וואָס מאַכט מיין גרישא און וואָס מיר אַלע מאַכען? וואָס זאָל איך אייך שרייבען, ליעבער פריינד, אחוץ אונזער שאָדען אויף אַלע יודישע קינדער געזאָגט געוואָרען. דער כבוד, וואָס די צוויי, גרישא און ראָזע, האָבען דאָ, לאָזט זיך דען בעשרייבען? די גאַנצע מדינה פון איין עק ביז'ן אנדערען, אַלע בלעטער — די גרעסטע, די גוישע — זענען פול מיט זיי. איהר עפענט אויף א פּייפּער, איז באַלד גרישא סטעלמאַך און ראָזאַליא ספּיוואק, ראָזאַליא ספּיוואק און גרישא סטעלמאַך! זיי האָרכען דארף מען האָבען א זכיה. ווער סע פערשרייבט זיך נית מיט אכט טאָג פריהער, דער קושט א בער. איך וועל אייך זאָגען דעם אמת — איך ווייס נית, ווער פון די ביידע האָט דאָ מעהר אויסגענומען? מע צערייסט אונז אויף שטיקער. מיר האָבען פּריגלאַשעניעס פון וואשינגטאָן און פון פילאַדעלפיא און פון שיקאַגאָ און פון קאַנאַדא און פון עק וועלט. מע רעדט שוין גאָר נית פון קיין געלד. איין עק. נעמט וויפיעל איהר ווילט, טהוט אונז אויס ביז'ן העמד, אבי קומט! איין חסרון נור, וואָס די סמעטענע נעמט אראָפּ דער מענעדזשער, אָט דער אמעריקאַנער פויגעל, ימח שמו. נאָר איך פערגין איהם מיט'ן

גאַנצען הארצען, וואָרום ער האָט זיך
נעבאָך גוט אויסגעבייטעלט ביז ער האָט
אונז אראָפּגעבראַכט, קיין עין־הרע אזא
חאַליאַסטרע. נאָר גאָרנישט. דעם טאַ־
טענס ירושה, ווי זאָגט איהר, וועט ער
ניט דערלעגען. איהר האָט איהם שוין
פערזאָרגט מיט פּרנסה. איין שטיקעל אי־
בערשלאָג האָבען מיר דאָ געהאַט: יום־
טובים צייט. איהר מיינט אודאי, צוליעב
פרומקייט? זאָלט איהר זיך פאַר אמע־
ריקאַ ניט זאָרגען. אמעריקאַ איז, ברוך־
השם, א פריי לאַנד, נאָך פרייער ווי לאָנ־
דאָן. יעדער טהוט זיך דאָ, וואָס ער וויל.
קומט ימים־נוראים, לויפט איינער אין
שול אריין דאַווענען, און דער אַנדערער
געהט ארבייטען אין שאַפּ. יום־כפור,
למשל, צו כל־נדרי, בעת איינעם ווילט
זיך ווינען אויף די יעלות, פערגלוסט זיך
דעם צווייטען דוקא געהן אויף א באַל,
"יום־כפור־באַל" הייסט עס דאָ. מע
קלויבט זיך צענויף פיינע יונגען, איינס
און איינס, און מע רופט ארויס דעם
בית־דין־של־מעלה אויף א וכוח און ביי
א גלאָז ביער מיט א גויישען קאַלבאַס
רעכענט מען זיך אָפּ מיט'ן אלטען יודי־
שען גאָט פאַר זיינע פּאַראַדקעס, פאַר
זיינע גזירות און פאַר זיינע פּאָגראָמען
און מע גיט איהם אוועק א פּאַרציע, ער
זאָל האָבען צו געדענקען ביז איבער א
יאָהר כל־נדרי!... אז מע שמועסט א
פרייע מדינה — איז דאָך ניט שייך!

הכלל, דער איבערשלאָג, וואָס מיר האָ־
בען דאָ געהאַט היינטיגען יום־טוב, איז
געווען גאָר איבער איין אַנדער זאַך.
אונזער ראָזע זאָל לעבען איז געבליבען
א יתומה נעבאָך. געשטאָרבען דער טאַ־
טע. א חזן געווען אין א קליין שטעד־
טעל. מילא, געשטאָרבען — ברוך דיין־
אמת. עס טרעפט זיך. ניט דאָ געדאַכט,
עס שטאַרבט א טאַטע. זאָלט איהר אָבער
געווען זעהען, וואָס דאָס מיידעל האָט
צעארבייט! קודם האָט זי זיך אָפּגעזאָגט
פון זינגען עטליכע נעכט דורכאַיינאַנד!
ווייסט איהר, למשל, וויפיעל דער היזק
טרעפט אָן? נישקשה, איהר מעגט זיך
עס ווינשען פערדיענען, איך בין אייך א
גוטער פריינד. וואָרום על־פּי קאָנטראַקט
דאַרפען מיר צאָהלען דאָפּעלט פאַר יע־
דען ארויסטריט, וואָס מיר פערפעהלען.
וואָס מע האָט איבער איהר ניט צער־
רעדט. איך און מיין זוהן און דער אמע־
ריקאַנער פוינעל. זי וויל ניט הערען, ניט
זעהען. זי האָט זיך נאָך גוט אויסגעביי־
זערט אויך. אז מע וועט איהר זאָגען,
זאָגט זי, נאָך א מאָל, וועט זי גאָר, זאָגט
זי ברעכען דעם קאָנטראַקט — און
רופט מיך קנאַקניסעל! קוים אין עטלי־
כע טאָג ארום האָט מען ביי איהר גע'
פועל'ט, זי זאָל אויפטרעטען. אנית,
וואָלט אונז אויסגעקומען נור אנטלויפען
פון אמעריקאַ. דערפאַר האָט זי אבער ביי
איהר לעצטען אויפטריט געזונגען אזוי,
אז די ווענד האָבען געוויינט און די ערד
האָט זיך געשפּאָלטען. איך אליין, אלטער
נאַרר, האָב געווישט די אויגען, און מיין
גרישאַ — פון איהם שמועסט מען ניט!
האָט איהר אייך איינמאָל א מעשה.
והשנית, איז זי זיך מיישב און זעצט
זיך אוועק שבעה. אָבער ווי אזוי מיינט
איהר שבעה? פשוט, אראָפּגעוואָרפען
די שיך און אוועקגעזעצט זיך אויף דער
ערד. "אין גאָטעס ווילען, זאָג איך, ראָזע
לעבען, וואָס טהוסט דו? מיר זענען,
זאָג איך, צווישען גויים, צווישען כריס־
טען, אריסטאָקראַטען, סאַמע מאַגנאַטען,
מיליאָרדערען!"... ווער־וואָס?
הערט די וואַנד? און קיין סך רעדען
טאָר מען דאָך ניט. א קאַפּריזנע זאַך,
זאָל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין!
קיין אַנדערען וואָלט איך עס ניט גע־
שריעבען. נאָר אייך האַלט איך דאָך פאַר
א בעל־סוד. איהר וועט מיינע בריעף
חלילה ניט ווייזען קיינעם. איך זאָג אייך,
מיר האָבען פון איהר קאַלט און וואַ־
רעמס!... שטעלט אייך פאַר א סקאַנ־
דאַל, וואָס א מיידעל קאָן: געקומען

יום־טוב, טהוט זי זיך אָן און וויל געהן אין שול אריין. “וואָס איז דאָס ?” “איך וויל, זאָגט זי, מזכיר נשמות זיין!” “סטייטש, רוצח׳טע, וואָס טהוסט דו ? ווילסט אונז איבערקוילען דעם האלז? נא דיר א מעסער און קוילע !”... מאכט זי צו מיר : “איהר געהט דענן ניט יום־טוב אין שול אריין ?” “גזלנטע ! וואָס גלייכסט דו זיך צו מיר ? איך קאָן, זאָג איך, געהן אומעדום. איך קאָן געהן אין שול, איך קאָן, זאָג איך, געהן, להבדיל, אין טהעאטער, אָבער נישט דו. עס וועט דאָך מאָרגען, זאָג איך, זיין אויף אלע בלעטער !”... “נו, איז וואָס ? למאי, זאָגט זי, שעמט זיך ניט מעלבא. זעמבריך, קאדרוזא און נאָך אכטצעהן אזעלכע, ווי זיי ? געהען זיי דענן ניט אין קלויסטער אריין, אז עס קומט אונטער א חגא ?”... געפעלט איך דבורים ? מאָהלט איך, אז מע וויל צוריק, איז זי נעבאך זעהר גערעכט. נאָר וואָס קומט ארויס ? מען איז דאָך עפּיס יודען אויף דער וועלט ! טענה אהער, טענה אהין — מע קאָן נישט. א גוי איז א גוי, און א יוד איז א יוד... א יוד איז וואָלוועל — דאָס איז מיין אלטע טענה. ביי יודען אליין איז א יוד וואָלוועל, קוים ווייסט ער, אז דער יוד איז א יוד. איהר פערשטעהט, וואָס איך מיין ? איך האָב ליעב א יודען, גלויבט מיר, דאָס חיות, און האָב ליעב יודיש טהעאטער, יודישע בליודעס, ווייסט איהר דאָך און בין א ליוביטעל פון זשארגאָן, און א שטוב איז ביי מיר א יודישע, און מיין ווייב זאָל לעבען איז א כשר׳ע יודינע, און מיינע קינדער זענען, דאנקען גאָט, יודען, און נאָך דעם אלעם מוז איך פּריזנאיען, אז לאָז מיין גרישא איין מאָל פּרובען זיך אראָפּלאָזען דאונטאון, דאָס הייסט — אין דער יודישער גאס, און אויפטרעטען אויף א יודישער ביהנע פאר יודען, אָדער ארייטרעטען להבדיל, אין א יודישער שול — איז איין

עק, פערפאלען די קוה מיט׳ן שטריקעל, אוים קאַפּעלישמאכער ! אוים גרישא סטעלמאך ! דאָס אייגענע איז מיט ראָזאליא ספּיוואק : כל זמן זי האלט זיך צווישען גויים, האָטש אלע ווייסען, אז זי איז א יודיש קינד, לויפען די רייכסטע יודען זי הערען זינגען. קוים אָבער האָט זי זיך בענארישט און אראָפּגעלאָזט זיך צו די יודען — “ע ! ביזט דו דאָך א נאשבראט, היינט וואָס איז די מציאה ? !”...

הקצור, מע האָט ביי איהר קוים גע׳פּועל׳ט, זיא זאָל חאָטש צנטהון א געדיכטען שלייער אויפ׳ן פּנים — קיין פויגעל זאָל ניט וויסען, אז זיא איז געווען אין שול... וואָס זאָלט איהר קלערען, ליעבער פריינד, מיר האָבען מיט איהר געהאַט צו זינגען און צו זאָגען. איצט האָט זיא זיך שוין א ביסעל בערוהיגט. נאָר דיא ערשטע צייט האָבען מיר געמיינט, מיר וועלען פון איהר דעם שלאָג בעקומען ! און מע מוז איהר נאָכגעבען, וואָרום וואָס טהוט מען ניט צוליעב א קינד ?

איצט ווילט איהר, איך זאָל אייך א ביסעל בעשרייבען דאָס לאנד ? נאָך דעם, וואָס איך האָב אייך געשריבען אויבען, קאָנט איהר שוין אליין פערשטעהן, אז לאָס איך האָבען אזא יאָהר, וואָס פאר א מדינה דאָס איז. איך האָב מורא צו זאָגען, נאָר מיר דאכט, אז אמעריקא—דאָס איז ארץ ישראל. די יודען קאָנען, דאכט מיר, ניט בעקלאָגען זיך אויף קאָלומבוסען : ווער עס וויל און קאָן ארבייטען, דער מאכט א לעבען. איבערהויפּט איז דאָ מוזיקע בחשיבות. איך בין זיכער, אז ווען איהר, למשל, קומט אהער צופאָהרען, האָט איהר נישט חרטה. איהר וועט האָבען פּרנסה בכבוד און וועט זיך פיהלען, אז איהר זענט צווישען יודען. יודישע גאזעטען זענען דאָ לרוב. פאר אזא ליוביטעל, ווי איך, איז דאָ ממש א גן־עדן. איך קאָן זאָגען,

אז איך באַד מיך אין זשארגאָן, ווי א פיש אין וואסער. און קומט אויפדער־נאכט, ווייס איך ניט, אין וואָס פאר א טהעאטער איך זאָל געהן פריהער. נאָך שבת'דיגע וואָך טרעט דאָ אויף א גאסט אין יודישען טהעאטער, עפּים איינער א ראפּאלעסקאָ פון בוקארעשט, זאָגט מען, אזוינס ווי אזעלכם! עס טהוט זיך חושך!

הכלל, איך בין, ליעבער פריינד, פון אמעריקא זעהר קאָנטעט. הלואי וואָלט איך שוין דערלעבט עפּים א נחת... וואָ־רום ס'איי ביי זיי, ביי די קינדער הייסט עס, נאָך אלץ א מעשה אָהן איין עק. איך וועל אייך זאָגען דעם ריינעם אמת — מיט קיין אנדערען וואָלט איך פון אזא זאַך ניט גערעדט, נאָר איהר זענט דאָך מיין בעל־סוד, זאָג איך עס אייך: מיר געפעלט ניט אזא ליובאָוו... ממה־נפשך: אָדער אהער, אָדער אהין?... ביז וואנען איז דער שיעור ליובאָוו?... איצט איז דאָ א תירוץ: טרויער. דער טאטע איז געשטאָרבען. זי וויל, זאָגט זי, געבען א דעפּעש דער מאמע, זי זאָל קומען אהערצוצו. און זי, אז זיא פּע־קלערט עפּים א זאַך, מעגען שוין פאלען שטיי־נער פונ'ם הימעל! וואָס וועט זיין, טאָ־מער קומט זי טאקי אהער צו־פאָהרען? וואהין וועלען מיר זיך אהינטהון מיט דער חזנ'טע פון האָלענעשטי? לאָם איך אזוי וויסען ביז מיט אייך אינאיינעם! איין שטיקעל נחמה, וואָס טאָמער וועט מיר די חזנ'טע קומען צו־הילף, און אין איהר זכות־אָבות וועט מען א מאָל ברע־כען טעלער און טאקי אין איין וועגס שטעלען א חופּה?...

האָט קיין פאראיבעל ניט, ליעבער פריינד, וואָס איך שרייב אייך אלץ סעמיינע זאכען. מע גיסט אוים א ביסעל דאָס הארץ פאר א גוטען פריינד, ווערד גרינגער. איך ווער גרוי און אלט פון'ם דאָזיגען ראמאן. איך קאָן אייך גאָר אזוי פיעל ניט ארויסשרייבען. א סך דרינגען מיר, אז איך דארף עס לאָזען געהן, ווי עס געהט. מע זאָגט מיר, אז איך בין שוין צו א הייסער, צו א משוגענער פּאָטער! עס קאָן זיין. נאָר וואס זאָל איך טהאָן? אָט אזוי בין איך. מיך וועט שוין קיינער ניט איבער־מאכען. זייט זשע מיר געזונד און גליק־ליך. און שרייבט מיר, אויב איהר מיינט טאקי באמת קומען קיין אמעריקא? פאר מיר וואָלט דאס געווען, קאָן איך אייך זאָגען, א יום־טוב! עס וואָלט זיין חאָטש פאר וועמען אויסריידען זיך. ווארום ניט יעדער איז אן אמת'ער פריינד, און ניט יעדען קאָן מען פער־טרויען דאס, וואס איך פערטרויער אייך...

פון מיר אייער בעסטער פריינד,
מאיר סטעלמאָך.

עיקר שכחתי: בעקאנטע קען מען זעהען דאָ אָהן א שיעור. נאָר איך היט מיך פון א בעקאנטען. אפילו אז איך קום אין א אידיש טהעאטער, מוז איך מיך אויסבעהאלטען, רוק אָן דאָס היטעל און פערקלויב מיך אין א ווינקעלע — וואס זאָל מען טהאָן? די וויסטע פרנסה!...

מאיר סטעלמאָך.

קאפּיטעל 154.

א ביסעל דין וחשבון

כל־זמן אונזער יונגער העלד ראפּא־לעסקאָ איז געשוואוּמען מיט'ן שטראָם פון לעבען אויף גאָט'ס גענאָד און גע־בלאָנזעט אין דער פינסטער אלץ ווייטער און ווייטער, האָט ער זיך קיינמאָל ניט אָפּגעשטעלט און קיינמאָל ניט אָפּ־געגעבען זיך דין־וחשבון, זיך קיינמאָל ניט געפרעגט, פון וואנען און וואוהין, ביז עס האָט איהם ניט צו געשלאָגען צו א ברעג — קיין אמעריקא. ביז עס האָט איהם ניט ארויסגעוואָרפען אויף דעם אינזעל, וואָס הייסט ניו־יאָרק. דאָ האָט ער כמעט צום ערשטען מאָל א קוק

געגעבן צוריק און דערזעהען די מורא'דיגע גרויסע שטרעקע, וואָס ער האָט דורכגעמאַכט פון זיינע ערשטע יונגעלשע יאָהרען, און דעם פונקט, וואָס ער האָט דערגרייכט צו היינטיגען טאָג — און ער האָט געשטוינט.

און געשטוינט האָט ער ניט דערויף, וואָס ער איז אַ סך דורכגעגאַנגען, וואָס ער האָט אַ סך דורכגעמאַכט, אַ סך דורכגעלעבט, אַ סך אויסגעשטאַנען און אַ סך דערגרייכט. יעדער פון אונז אַז ער פיהרט אונטער אַ חשבון צו זיין פערגאַנגענעם, זעהט ער, אַז ער האָט אַ היבש ביסעל דורכגעמאַכט, דורכגעלעבט, אויסגעשטאַנען און דערגרייכט. ניין. זיין איבערראַשונג איז געגאַנגען פון איין אַנדער קוואַל. ער האָט ניט פערשטאַנען, פון וואַנען האָט זיך צו איהם גענומען כח, מוטה און ענערגיע דורכצומאַכען אַזאַ לאַנגע נסיעה? ווער האָט איהם אָנגעוויזען דעם דאָזיגען וועג? ווער איז געווען זיין פיהרער? ווי אַזוי האָט געהייסען זיין רבי? וואו איז געווען זיין חדר? און ווי אַזוי האָט אויסגעזעהען זיין סדור?....

ער האָט זיך געפרעגט: ווער האָט אָנגעצונדען אין איהם דעם ערשטען פייער פון קונסט? ווער איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט איהם אַרויפגעטריבען אויף דער ביהנע? און וועמעס ליכט האָט איהם געלויכטען אין דער לאַנגער פינסטערער נאַכט פון זיין נע־ונד זיין אויף זיין אַרטיסטישען וועג?

און אַ רייהע פון פיגורען, אויף וויפיעל ער קאָן זיך דערמאַהנען, געהען דורך איינע נאָך דער אַנדערער פאַר זיינע אויגען: פריהער יונגלעך, קונדסים, חדר־חברים, מיט וועלכע ער האָט געשפיעלט אין "פערשטעלעניש" צווישען מנחה און מעריב, דער רבי זאָל ניט וויסען.... דערנאָך אַלבערט שטשופּאַק מיט זיין בעריהמטער טרופּע אין האָלענעשטי און נאָכדעם האָצמאַך, זיין ערשטער אינטימער פריינד... דער דירעקטאָר פון לעמבערגער חזקת־טהעאַטער געצעל בן געצעל... די ברידער שוואַלב, און נאָך און נאָך — אַלץ אַזעלכע פאַרשוינען, וואָס ט'איז, דאַכט זיך, אוממעגליך געווען ביי זיי עפּיס צו נאַשען. די איינציגע ליכטיגע שטערען, וואָס האָבען זיך יאָ וועלן בעוויזען אויף זיין פינסטערען הימעל, זענען געווען סיידען דער סופלער בעני — דער "מענש פון בילדונג", וואָס האָט איהם געעפענט די אויגען ביז צו אַ געוויסען גראַד, דער דאָקטאָר לעוויוס־לויתן — דער לעמבערגער מעצענאַט, וואָס האָט איהם אויפגעדעקט נייע וועלטען, נאָר אַז ער האָט דערהערט פון האָצמאַכען דאָס וואָרט "געלד", איז ער אַנטלאָפען וואו דער שוואַרצער פעפער וואַקסט, און דער גרויסער זאָנענטהאַל, וואָס האָט זיך, ווי אַ מעטעאָר, בעוויזען פאַר איהם נור אויף אַ מינוט און באַלד פערשוואונדען געוואָרען.... און ווייטער קאָן ער זיך ניט דערמאַנען אין קיינעם ניט, קיינעם ניט.

אַליין, אַליין פון זיך, אָהן אַ רבי'ן, אָהן אַ סדור, אָהן איין אַלף בית, איז ער געוואָרען דאָס, וואָס ער איז.

אַליין, אַליין פון זיך איז אויפגעוואַקסען אַ לעאָ ראַפּאַלעסקאָ און, אויב ס'איז אמת, וואָס מענשען שרייבען וועגען איהם, איין אויפגעהענדער גלענצענדער ליכטענדער שטערן אויף דער יודישער ביהנע.

אונזער העלד האָט זיך אָפּגעשטעלט און גענומען זיך צוקוקען צו די איבעריגע גרויסע שטערען פון דער יודישער ביהנע אין ניו יאָרק, זיך נאָכפרעגען אויף זיי: ווער זענען די דאָזיגע "סטאַרס"? פון וואַנען שטאַמען זיי אַרויס? וואָס זענען זיי געווען אַמאָל? און ער האָט ווידער געשטוינט. ער האָט זיך אָנגעהערט אַזוי פיעל זעלטענע חדושים מיט אַזעלכע מאָדנע ביאָגראַפיעס, וואָס ווען מע געהט דאָס בע־

שרייבען, וואָלט יעדע פון זיי געקאָנט זיין פאַר זיך א בוך פון זעהר הויכען אינטערעס....

און עס איז איהם פערענטפערט געווארען זיין אייגענע לעבענסגעשיכטע, געוואָרען קלאָר א סך זאכען. ער איז געוואָהר געוואָרען, אז ס׳איז פאַרהאַן אויף דער וועלט אזעלכע חדרים, וואו מע לערענט זיך אוים זיין אין אַקטיאָר. נאָר ס׳איז נישטאָ אזא חדר ביי יודען. אז ס׳איז פארהאן מעצענאטען אויף דער וועלט, וואָס געבען אוועק פערמעגענס צוליעב קונסט, נאָר ס׳איז נאָך ניט געבוירען געוואָרען אזעלכער ביי יודען. נישטאָ ביי אונז קיין חדר פאַר יודישע אקטיאָרען, נישטאָ קיין רבי, נישטאָ קיין סדור, נישטאָ קיין אלף־בית, נישטאָ קיין מעצענאטען, נישטאָ קיין קונסט. פארהאן ביי אונז טהעאטערס, פארהאן אקטיאָרען, פארהאן טאלאנטען, פארהאן זשעניאלע ארטיסטען, פארהאן גרויסע ליכטיגע שטערען, וואָס לייכטען ארוים ווייט־ווייט פון דער אידישער ביהנע ארוים, וואָס זייער אָפּשיין דערגרויכט אזש אהין, צו דיא אומות־העולם, און נישט איין מאָל טרעפט זיך, אז זיי, די אומות־העולם, דערהערען פון אזא שטערען, פעראינטערעסירען זיי זיך, לאָזען זיך אראָפּ אין יודישען טהעאטער, שמייכלען זיך צו און דרעהען זיך ארום דעם דאָזיגען שטערן אזוי לאנג, ביז זיי נארען איהם אריבער צו זיך — און ער ווערד פערלאָשען פאר דער אידישער ביהנע אויף אייביג. צו־גרויס איז דער נסיון פאַר א יודישען ארטיסט אָדער ארטיסטין, אז זיי זאָלען קאָנען ביישטעהן דעם גוי׳שען יצר־הרע, אויסהערען נישט פון א יודען אזעלכע קאָמפּלימענטען, ווי למשל: "אייער פלאץ איז ניט אָט דאָ, צווישען יודען".... "אויף אייך ווארט א ברייט פעלד, א גרויסע ביהנע, א כריסטליך פובליקום"...

גרויס און מעכטיג איז דער גוי׳ישער יצר־הרע אומעדום, ובפרט — אויף דער יודישער ביהנע. זעלטען־זעלטען ווער פון די יודישע שטערען עס חלומט ניט וועגען פערבלאָנזען אמאָל אויף דעם ניט־יודישען הימעל, און זעלטען־זעלטען וועמען פון די יודישע אקטיאָרען עס שפּיעלט דאָס גליק, ער זאָל נאָך גרויסער מיה האָבען די זכיה ארויסצוטרעטען פון זיין אייגען קליינעם יודישען קרייזעל און אריינטרעטען אין דער גרויסער ברייטער פרעמדער וועלט אריין.

אונזער העלד ראפאלעסקא איז געוועזען יענער גליקליכער, וואָס האָט געהאט ביד און דוקא אָהן מיה אריינצוטרעטען אין איינעם פון די גרעסטע נישט־יודישע טהעאטערס אין ניו־יאָרק און מאכען א גרויסע גלענצענדע קאריערע. און אויב ער איז אויסגעשטאנען דעם נסיון, אויב ער האָט געבראָכען דעם יצר־הרע, דעם דאָזיגען גויישען יצר־הרע, און ער האָט עס ניט געטהאָן, איז נור דערפאר, ווייל עס זענען אריינגעטראָטען אין זיין לעבען געשעהענישען, וואָס ווערען בעשריבען אין די נאָהינטע קאפּיטלעך פון אונזער ראָמאַן.

קאַפּיטעל 155.

אונזער העלד געהט אַרום אין עולם־התוהו

די גרויסע נע־ונד׳נע ארטיסטיש־מוזיקאלישע קאָמונע "קלאמער, שוואלב עט קאָמפּ.", וואָס האָט זיך בעריהמט געמאכט אין אמעריקא מיט איהר "שטערן פון בוענאָס־איירעס" און מיט׳ן "לאָמושער סאָלאָוויי", האָט זיך יום־טוב׳דיג געגרייט צו איהר לעצטען און גרעסטען טריאומף — צום ארויסטריט פון׳ם וועלט־בעריהמטען שטערן פון בוקארעשט, דעם נייעם יונגען ארטיסט לעאָ ראפאלעסקא.

אונזערע אַלטע גוטע פריינד, ניסעל

שוואַלב פון איין זייט און מיסטער ניקעל פון דער אַנדערער זייט, האָבען געטהאָן אַלץ, וואָס נור מעגליך, אַז דער ערפאָלג פון דעם דעביוט זאָל זיין א טוידט־קלאַפּ פאַר אַלע איבעריגע יודישע טהעאַטערס אין ניו יאָרק. צוויי וואָכען דורכאַיינאַנד האָבען די בחצוצרות־וקול־שופר'דיגע אַנאָנסען אין דיא יודישע צייטונגען געפּויקט, געגראַגערט און געטרומייטערט אויף קולי־קולות וועגען דעם יונגען סטאַר ראַפּאַלעסקאָ, וואָס "די קעניגין קאַרמען סילוואַ האָט איהם אַליין מיט איהרע הענד געקרוינט און דער גרויסער זאָנענטהאַל האָט געוויינט, ווי א קליין קינד, אַז ער האָט איהם דערזעהן אין דער ראָל פון אוריאַל אַקאָסטא". דאָס איז געוועזן די אַרבייט פון אונזער קאָמבינאַטאָר ניסעל שוואַלב.

און מיסטער ניקעל האָט נישט געטהאָן גאָרנישט ניט. ער איז זיך נור אַרומגעגאַנגען מיט דיא הענד אין די קעשענים און איבערגעגעבען אין דער "קיבעצאַרני" פאַר אַלעמען, אַז ער האָט איינגעלאַדען צו זיך אין טהעאַטער אַריין אויף דעם ספּעקטאַקעל אַלע פּראָמינענטע "יאַהודים", ווי דזשייקאָב שיף, לואיס מאַרשאַל, נייטען ביזשור און פיעל אַנדערע. און אויף'ן אויהער האָט ער א פּאָר מענשען איינגערוימט א סוד, אַז ס'איז א סברה, אַז דער "גאָווערנאָר" פון סטייט ניו־יאָרק און נאָך א פּאָר הויכגעשטעלטע קריסטען וועלען אויך זיין ביי איהם היינט אויף דער נאַכט אין טהעאַטער. נאָר דאָס וואָלט ער וועלען, מע זאָל ניט פאַנאַנדערפּויקען איבער דער שטאָדט, וואָרום עס זענען שוין אַזוי אויך באַלד ניטאָ קיין טיקעטס אין דער קאַסע. בעת מעשה האָט איהם דאָס פּנים געשיינט, די בעקלעך געפלאַמט און די גאָלדענע צייהן האָבען געבלישטשעט — א מכה האָט זיך ראָקקעפעלער, קאַרנעגי אָדער וואַנדערבילד געפיהלט אויף דער וואָלסטריט ווען ס'גיט איז אַזוי גליקליך, ווי עס האָט זיך געפיהלט אין יענער צייט מיסטער ניקעל.

דערפאַר האָט זיך אָבער ניסעל שוואַלב אין יענער צייט געפיהלט ניט אַזוי פויגעלדיג. זיין געניאַלע קאָמבינאַציע וועגען געוויסען שדוך צווישען זיין שוועסטער און ראַפּאַלעסקאָ האָט זיך איהם נאָך ניט איינגעגעבען. אַמעריקא איז א לאַנד פון האַררי־אָפּ, פון ביזנעס, טומעל און טאַרעראַם. די גאַנצע צייט נעמט צו די קאָמונע. רעדען וועגען דעם מיט דער שוועסטער, זאָגט זי: ס'זאָל איהם ניט אַחרען, ס'איז איהרע ביזנעס... יענע איז פערנומען נאָר מיט טואַלעטען, פּיקטשורס און נאָך אַזעלכע זאַכען. און דער "יאַט", ווי האָלצמאַן פלעגט איהם רופען, איז איהם גלאַט ניט געפעלען. זינט מע איז געקומען קיין ניו־יאָרק, איז ער עפּיס "דאָסיג"... עפּיס געהט ער איהם אַרום, ווי א נעבעכטיגער, און פרעגט זיך נאָך צעהן מאָל א טאָג אויף בריעף. פון וועמען וואַרט ער דאָס אַזוי אויף בריעף און וואָס פאַר געשעפטען האָט ער מיט דער קאָמישער פיגור אין דער רויטער ראַטאָנדע (ברײַנדעלע קאָזאַק), וואָס קומט צו־פליהען אַלע מאָל נור אויף א ווײַלע און זיצט אָפּ אָדער ביי איהם, אָדער ביי דער שוועסטער דריי זייגער שעה? פרעגען ביי הענריעטא'ן איז אַלץ איינס, ווי פרעגען ביי דער קליאַמקע פון טהיר. וואָס פערשטעהט זי, א געשלייערטע האַנדזי, מישטיינס געזאָגט? און דערצו האָט אָט דאָס ניו יאָרק מיט'ן ערפאָלג אויף דער ביהנע, מיט'ן בלאָף וועגען דער פּרעמיע, וואָס זי האָט בעקומען אין פּאַריז אויף דער אויסשטעלונג פאַר שענקייט, אַזוי שטאַרק פערדרעהט איהר דעם קאָפּ, אַז מע קאָן שוין אַבאַלד מיט איהר קיין וואָרט נישט רעדען. באַלד שיט זי אָפּ

מיט פּריסעק. דער ברודער איזאַק זאָגט צו איהם: „פערטשעפּע זיך ניט, ניסעל, מיט דער דאָזיגער טעלעצע — זי איז שוין אבאלד א קוה, זי וועט דיך נעמען אויף די הערנער!“...

דער ברודער איזאַק איז גערעכט: טאקי א קוה. ווארום ווען זי זאָל האָבען א קלעפּקע אין קאָפּ, וואָלט זי ניט אין זינען געהאט אזעלכע נארישקייטען, ווי פאָטאָגראפירען זיך מיט ראפּאלעסקאָן אין אכטצעהנערליי פּאָזעס. זי וואָלט בעסער געזעהען, אז ס'זאָל זיין איינס־צוויי־דריי — און א חופּה... ביז וואנען איז דער שעור? מיסטער קלאמער זאָגט אויך דאָס אייגענע: „באק ביינעל, כל־זמן עס הייצט זיך, אָדער ווי זאָגט דער איינגעלשמען: איף יו וואָנט טו דו א טהינג. נאָר ווער איז אייך שולדיג, אז איהר זענט אידיאָטען?“...

אזוי זאָגט מיסטער קלאמער. אלע מישען זיך אריין אין'ם דאָזיגען שדוך. יעדער, ווער עס האָט גאָט אין הארצען, שטעקט אריין א נאָז. למשל, נעמט די לאָמזשער חזנ'טע, קומט זי אלע מאָל צוגעהן אין איהר נייעם אָווערקאָוט, וואָס דער מאָן האָט איהר געקויפט אין ניו יאָרק, זיך נאָכפרעגען, „ווען וועט שוין געבוירען ווערען משיח?“... וואָס מיינט זי דערמיט, די „פּרה־אדומה“ מיט'ן רויטען פּאריק?... און וואָס דארף איהר דארען דער קאָפּ פאר זייער שוועסטער מעהר פאר אלעמען? די דאָזיגע חזנ'טע האָט דאָס א ביסעל פּעררויסען די נאָז, זינט איהר מאָן, דער „לאָמזשער סאָלאָוויי“, איז אריין אין די פּעדערען! און דער חזן אליין איז שוין אויך ניט דער, וואָס געוועזן. אמאָל, אז ער האָט נאָך געהייסען „דער לאָמזשער־חזן“, געזעסען אין ווהייטשעפּעל און נעבענקט נאָך א קוילעטש, איז ער געקראָכען אונטער די נעגעל, זיך געהאלטען קלענער פון'ם קלענסטען. איצט, זינט ער הייסט שוין „דער לאָמזשער סאָלאָוויי“, איז איהם שוין ניט צו דערקענען. קיינמאָל האָט ער קיין צייט ניט. שטעהט מיט דער יארמעלקע אויף'ן קאָפּ, מיט'ן שטעקעלע אין האנד און מאכט רעפּעטיציעס, קאָמאנדעוועט מיט דער חאליאסטרע: „סי — בעמאָל פּא — מינאָר, עס — דור“ — א גאנצער מונדערפערצער!... ער וועט שוין אבאלד ניט וועלען רעדען א וואָרט מיט ניסעל שוואלב — חא־חא, ער זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס!...

אין אזעלכע טרויעריגע מחשבות האָט פערבראכט אונזער געניאלער קאָמבינאטאָר די ערשטע צייט אין ניו יאָרק און האָט זיך געגריזעט מיט'ן ברודער און מיט דער שוועסטער און מיט די שותפים. נאָר דאָס אלעס האָט זיך מיט אונזער יונגען העלד, ווי אלע מאָל, גאָרניט אָנגעקעהרט. ראפּאלעסקאָ האָט זיך, ווי אומעדום, ארומגעטראָגען אין דעם מורא'דיג גרויסען ניו יאָרק מיט זיינע געדאנקען און חלומות, געשפּאציערט, ווי אין א געדיכטען וואלד, ארומגעגאנגען אין איין עולם התוהו... וואָס געהער זיך אָן מיט איהם די קאָמונע מיט איהרע רעכענונגען, רייסעניש און בייסעניש, פּערעפּאלקעס, צאנקערייען און דריאזגעס? וואָס געהט איהם אָן זיין ערשטער דעביוט אויף'ן אמעריקאנישען באָדען, וואָס וועט געווים, אָהן שום ספק, אָפּלויפען מיט'ן זעלבען טריאומף, ווי אומעדום און ווי אלע מאָל ביז אהער? פאר וועמען דארף ער זיך דאָ אויספּיינען, וויבאלד אז אויף זיין דעביוט־אָבענד וועט ניט זיין „יענע“, וואָס ער וויל און וואָס ער האָט אויף איהר אזוי ארויסגעקוקט?... און אז „יענע“ וועט ניט זיין — דאָס ווייסט ער פאר געווים. ס'איז א פערפאלענע זאך. פון אלע זיינע גאָלדענע חלומות איז ביז אהער ניט מקוים געוואָרען קיין איינ־

ציגער אפילו. פון אלע זיינע האפנונגען אויף אמעריקא האט זיך אויסגעלאזט א טייך... מאדאם טשערניאק האט איהם אומזיסט געדרעהט א מח. עס האט זיך ארויסבעוויזען, אז פון זינט ראזא ספיוואק איז אין אמעריקא, האט די מאדאם טשערניאק ניט זוכה געווען אפילו אנצוקוקען איהר פנים. אמת, די מאדאם טשערניאק האט זיך פערענטפערט פאר איהם, אז שולדיג אין דעם איז איהר נייער דושאב, וואס זי פערנעהמט אין דעם טומעלדיגען נ״ו יארק. זי זאל, זאגט זיא, קאנען זיך ארויסרייסען אויף א טאג מיט א נאכט צו איהר פריינדין ראזא ספיוואק, וואלט שוין געווען אלל־רייט. נאך שבת'דיגע וואך, זאגט זי, האט זי איהר אויסגאנגס־טאג, וועט זי זיך ארפּהאפען "אפטאון", וועט שוין דעמאלט, זאגט זי, זיין טאקי אלל־רייט...

און אט אזוי קומט זי אלע מאל צוגעהן מיט א נייעם ליגען, ליינט איהם אפ פון טאג אויף טאג, זאגט איהם צו אויף מארגען צו קריגען א פלאץ אין דער אפערא, וואו ראזע ספיוואק זינגט, אדער אין קאנצערט, וואו ראזא ספיוואק טרעט ארויס אינאיינעם מיט'ן בערירהמטען גרישא סטעלמאך — און עס לאזט זיך אויס א בוידעם: ס'איז נישט צו בעקומען קיין פלאץ פאר קיין געלד, ער זאל געבען אפילו א מילליאן דאלער!...

די מאדאם טשערניאק האט זיך איהם שוין אזוי צוגעגעסען, אז ער קאן שוין איהר פנים ניט זעהען. און ער לאזט זיך אוועק אליין אפ־טאון קויפען א פלאץ אין יענעם האל, וואו ראזא זינגט, לאזט זיך אויס, אז נעכטען איז זי געווען און היינט איז זי שוין ניטא אין ניו יארק. זי איז אוועקגעפאהרען אויף גאסטראלען אין דער קאונטרי. ווען זי וועט קומען — ווייסט ער נישט. "ביזט געווען א שמאטע און א שמאטע וועסט דו בלייבען!" — זאגט צו זיך אליין ראפאלעסקא און עסט זיך אויף א לעבעדיגען. ארום איהם דרעהט זיך אום די קאמונע, דולט איהם א קאפ וועגען זיין ערשטען ארויסטריט. רעפארטערס פון צייטונגען שטעלען זיך איהם פאר, ווילען איהם אינטערוויואירען. "שטינוטערעס" שמייכלען זיך צו איהם און מאכען איהם גלענצענדע "פראפאזישאנס". און דא קומט הענריעטא און דרעהט איהם א מח מיט איהרע טואלעטען און פיקטשורס. ער ווייסט ניט, אויף וואסער וועלט ער איז. ער געהט אום אין עולם־התוהו.

קאפיטעל 156.

מעפיסטאפעל אין א קליידעל

"זאלסט וויסען זיין, רייזעל, אז איך, לייבעל, בעני ראפאלאוויטשעס זוהן פון האלענעשטי, — געדענקסט איהם נאך? — בין איך דא איצט אין ניו־יארק, דאון טאון, איין ארטיסט אין יודישען ניקעלטהעאטער, און מיין נאמען איז היינט— ראפאלעסקא".

אט דאס האט בעדארפט זיין דער אינהאלט פון'ם בריעף, וואס אונזער יונגער העלד האט פערטראכט אוועקצושיקען צו מיסס ראזאליא ספיוואק. קורץ און שארף. וואס האט ער איהר צו שרייבען נאך?

אזוי האט ראפאלעסקא אפגע'פסק'ענט ביי זיך און אוועקגעזעצט זיך שרייבען. און ער ווייסט אליין ניט, פון וואננען עס האט זיך צו איהם גענומען מאטעריאל. דאס איז געווען אויב ניט דער ערשטער ערנסטער בריעף אין זיין לעבען. א וועלט מיט געדאנקען האט זיך ביי איהם געעפענט. עס האט זיך גענאסען ביי איהם, ווי פון א קוואל. זיין גאנצע לעבענגעשיכטע האט ער אוועקגעלייגט פאר איהר, פון זינט זיי האבען זיך צעשיידט, פון יענער כשוף'דיגער נאכט, די נאכט פון דער שרפה אויף

"גאָט'ס גאס" אין האָלענעשטי, ביז צו היינטיגען טאָג. אין האָט ער איהר בעשריעבען. אַלסדינג, וואָס ער האָט איבערגעלעבט און אויסגעשטאַנען אויף זיין ארטיסטישען וועג, אלע זיינע חלומות און האָפנונגען, מחשבות און געפיהלען, פריידען און ליידען...

ניין. דאָס איז ניט געווען קיין ליעבע־בריעף. דאָס וואָרט "ליעבע" האָט זיך קיין איינציג מאָל ניט ארויסגעריסען פון זיין פעדער. צו באנאל, צו וואָכעדיג וואָלט דאָ אויסגעזעהען דאָס וואָרט "ליעבע". צו הייליג זענען געווען ביי איהם די פעדעם, וואָס האָבען צענויפגעבונדען איהר נאָמען מיט זיינעם, זייער ביידענס פערגאַנגענע מיט'ן איצטיגען. און טאָמער האָבען זיך ארויסגעגעחאפּט ביי איהם ווארעמע ווערטער, זענען זיי געווען איינגעהילט, ארומגעוויקעלט, פערשטעלט.

רעדענדיג פון יענער זומערדיגער אויסגעשטערנטער נאכט אין האָלענעשטי, וואָס האָט גערעגענט מיט שטערען, האָט ער זי געבעטען, זי זאָל זיך דערמאָנען, וואָס זי האָט איהם געפרעגט וועגען די פאַלענדיגע שטערען. און זי זאָל זיך דערמאָנען, וואָס ער האָט איהר געענטפערט: אז שטערען פאַלען ניט, שטערען בלאָנזען... און זי זאָל זיך דערמאָנען שוין אין איין וועג, וואָס ווייטער איז געווען. זי זאָל זיך דערמאָנען, ווי זי איז אמאָל געגאַנגען צו א ציגיינערין — ערגיץ אין א קליין שטעדטעלע אין גאַליציע אָדער אין דער בוקאָווינא איז דאָס געווען, — אז די ציגיינערין זאָל איהר וואָראָזשען, וואַרפען אויף קאָרטען. וואָס האָט איהר דעמאָלט געוואָראָזשעט יענע ציגיינערין? צי האָט איהר די ציגיינערין ניט דערמאָנט וועגען בלאָנזענדע שטערען, וואָס טראָגען זיך איינס אקעגען דאָס אנדערע און קאָנען זיך ניט צענויפקומען?...

פערשטעלט האָט איהר ראפּאַלעסקאָ געשריעבען זיין בריעף, איינגעוויקעלט אין אַלעגאָריעס און אָנצוהערענישען. און פינטעלעך א סך האָבען זיך געפונען אין'ם דאָזיגען בריעף, פינטעלעך, פינטעלעך, אָהן א שעור פינטעלעך!...

צום סוף בריעף האָט ער זי געבעטען, עס זאָל זי ניט וואונדערען, וואָס ער רעדט מיט איהר דורך א בריעף און איז נישט געקומען צו איהר אליין. ער האָט דאָס נישט געטהאָן איבער צוויי זאכען: ערשטענס, האָט ער געהערט, אז מע קאָן צו איהר גלייך ניט צוטרעטען. מע דאַרף זיך מעלדען פריהער צו איינעם עפּיס א מיסטער באָהרמאַן און מע דאַרף איהם זאָגען, ווער מע איז און וואָס פאר א "ביזנעסס"! מע דאַרף צו איהר האָבען (דאָס וואָרט "ביזנעס" האָט ער גענומען אין גענזענפיסלעך און דריימאָל אונטערגעשטריכען און נאָך צוגעשטעלט א גרויסען אויסרופצייכען). און צווייטענס, האָט ער איהר געגעבען אָנצוהערען, איידעל און ווידער א מאָל מיט פינטעלעך, אז ער האָט מורא, טאָמער וועט ער שטעהרען עמיצען פון "יענע לייט", וואָס געפינען זיך איצט ארום איהר און וואָס טרעטען ארום אינאיינעם מיט איהר אויף דער ביהנע מיט אזוי פיעל ערפאָלג...

דאָ האָט אונזער יונגער דיפּלאָמאט מיט א כיון גענומען דאָס וואָרט "לייט" אין דער מעהרצאָל, חאָטש עס ווייסט א מינדסט קינד אין ניו יאָרק, אז מיט מיסס ראזאַליא ספּייוואק טרעט ארויס נור איין גרישא סטעלמאַך.

אך, "גרישאַ סטעלמאַך"! — דער דאָזיגער נאָמען פּלאָנטעט זיך אונזער יונגען העלד פאר די אויגען שוין פון א צייט און לאָזט איהם נעבאך ניט שלאָפען. ווער איז ער? וואָס איז ער? ווי אזוי זעהט ער אוים?... וויפיעל עס זאָל איהם ניט ציהען צו רייזלען, וואָלט

ער א בעלן געווען זיך זעהען פריהער מיט אָט דעם גרישא סטעלמאַך, חאָטש אָנקוקען איהם פון דער ווייטען, וואָס פאַר א פנים ער האָט. אלע מאָל, ווען ער דערהערט דעם דאָזיגען נאָמען, טהוט איהם א שטאָך אין הארצען, ווי מיט א נאָדעל. און דערצו האָט איהם די מאַדאם טשערניאַק פערבייגעהענדיג אריינגעלאָזט א גריל אין אויהער אריין, אז זי ווייסט פאַר קלאָר, אז אָט דער גרישא סטעלמאַך און ראָזא ספיוואַק זענען חתן־כלה און אז היינט מאָרגען איז ביי זיי חתונה...

ווי קומט דאָס, וואָס ברײנדעלע קאָזאַק האָט גענומען אויף זיך די ראָל פון א מעפיסטאָפעל? אָט ווי אזוי דאָס איז געשעהען: איהר גאַנצער מיין איז דאָך געווען מעהר ניט אז נקמה. נוקם זיין זיך אין איהר בלוטיגען שונא, אין האָצמאַכען. איהר צוועק איז געווען — אוועקנעמען ביי איהם די פרימאַדאָנא שוואָלב און אריבערנארען אהער דעם "יאַט" — און קוים איז דאָס איהר אָפּגעראָטען, היינט וואָס בעדאַרף זי נאָך? איך בעט אייך זעהר, זי איז טאַקי מחויב צו פערזאָרגען דער וועלטס תכלית? וואו שטעהט דאָס געשריבען, אז זי בעדאַרף זיך איינרייסען פאַר א ראַפּאַלעסקאָ? פאַר א רייזעל ספיוואַק? לאָזען זיי זיך שלאָגען קאָפּ אָן וואַנט! א סך מענשען זענען עפּיס פאַרהאַן אויף דער וועלט, וואָס זאָרגען זיך פאַר דער מאַדאם טשערניאַק? לאָז זי, אשטייגער, היינטיגען טאָג, חלילה וחס, פערליערען איהר דזשאָב — וועט זיך ארומקוקען אויף איהר אין דעם דאָזיגען זודיגען קעסעל, וואָס הייסט ניו־יאָרק? פון די מאַנסבילען איז אָפּגערעדט. אויף זיי וואָלט שוין לאַנג געמעגט קומען א חלירע, עס זאָל זיי אויסשטיקען איינציגווייז, ס'זאָל ניט בלייבען פון זיי קיין שריד ופליט! נאָר נעמט אפילו אזא מיידעל, ווי אָט די דאָזיגע ספּיוואַק, וואָס זי איז מיט איהר געווען ווי צוויי שוועסטער, איינאיינעם געווען נע־ונד, איינאיינעם געטראָגען שטשופּאַק'ס גלות, איינאיינעם געגעסען, כמעט אין איין בעט געשלאָפען — קומט זי צו איהר איצט אין ניו־יאָרק מיט א וויזיט — לאָזט מען זי ניט צו! שרייבט זי איהר אריין עטליכע ווערטער: "ראָזעניו, נשמה'ניו, די מאַדאם טשערניאַק וויל זיך מיט דיר זעהען" — ענטפערט מען איהר ניט! שרייבט זי איהר אריין נאָך א מאָל — ענטפערט מען איהר ווידער נישט! קומט צו פאָהרען ראַפּאַלעסקאָ קיין ניו יאָרק, פאָהרט איהם ארויס די מאַדאם טשערניאַק אקעגען, כאַפּט איהם ארום קושען, נעמט איהם אריין צו זיך, ווי איין אייגענעם, קייכעלט איהם, גיט איהם אוועק די נשמה — איז ער נאָך ניט צופריעדען. באשר וואָס איז? ער וואָלט וועלען, זי זאָל איהם אראָפּברענגען די ראָזע ספּיוואַק מיט דעם גרישא סטעלמאַך ביידע אויף איין בעזעם...

"אָט די מאַנסבילען, הערט איהר, ברענען זאָלען זיי אייך אויף איין פייער, אז סע שפּאַרט זיי צו, איז ערד ווער צעשפּאַלטען און הימעל עפען זיך! האָב צייט אביסעלע, מיין טהייערער ראַפּאַלעסקאָ. לאָמיר זיך פריהער א ביסעל אָנרעדען. וואָס מאַכט עפּים האָצמאַך, פערחאַפּט זאָל ער ווערען? און דאָס מכוערדיגע שוועסטערעל זיינס, מיט'ן קאָפּ זאָל זי אָנלייגען? און די אַלטע שקאַפּע די מאַמע זיינע? נאָך לעבט זי, די מכשפה?"...

אזוי שמועסט זיך אוים ברײנדעלע קאָזאַק מיט איהר יונגען פריינד ראַפּאַלעסקאָ און זי פערשטעהט ניט: "וואָס בלאָזט זיך עפּים אזוי אָט דער יאַט? וואָס מאַכט ער אָנשטעלען? וואָס שפּיעלט ער עם פאַר איהר א טראַגעדיע און וואָס חאַפּט איהם אזוי אוועק דער גוטער יאָהר נאָך דער ספּיוואַק?"...

און דערמאנט זיך ברײנדעלע קאַזאַק אָן דער ספּיוואַק, ברענט אין איהר א פייער. זי קען איהר ניט פערגינען דעם בזיון מיט'ן פערדראָס: סטייטש, סטייטש! מע זאָל זי, די מאדאם טשערניאַק, ניט וועלען אויפנעמען? ניט צולאָזען, ניט ענטפערען אפילו איהר אויף איהרע בריעף — און ווער? א חזנ'ס א מיידעל, וואָס האָט ניט לאנג פערמאָגט איין פּאָר פערמערעזשעטע זאָקען? באשר דאָס מזל האָט איהר געשפּיעלט — זי איז גרויס געוואָרען. נו, איז וואָס? מע מעג טאקי זיין גרויס און בעריהמט און רייך און אלסדינג, נאָר יענער איז אויך ניט קיין הונט. אז מע פליהט צו־הויך, פאַלט מען אראָפּ. מע האָט שוין געזעהן אזעלכע זאכען. אָט איז הענריעטא שוואלב אויך א פרימאדאָנא, אויך בעריהמט, מע פּויקט וועגען איהר אויך גענוג אויף די בלעטער. און אז זי טרעט ארויס אויף דער ביהנע, טהוט זיך חושך — פון דעסטוועגען, זאָל זי האָבען אזא יאָהר, ווי פראָסט און ליטיש און צוגעלאָזט זי איז צו איהר, ווי א שוועסטער, ווי איין אייגענע שוועסטער. דעריבער איז איהר די מאדאם טשערניאַק אויך געטרייה ווי א שוועסטער, ווייסט ביי איהר אלע סודות, קומט אריין צו הענריעטא'ן אלע טאָג, ווען זי האָט נור צייט, אויף א וויילע, און מע זיצט און מע שמועסט, און מע שמועסט. תמיד איז ביי זיי פאַרהאַן, וואָס צו רעדען! א חיות! מע רעדט אזוי לאנג, ביז עס הויבט אָן ווערען פינסטערליך. דעמאָלט טהוט זיך די מאדאם טשערניאַק א פּאַטש איבער די פעטע ליטקעס און א חאַפּ אויף זיך די רויטע ראָטאָנדע: "א שלאק איז איהר! א דונער האָט זי דערשלאָגען! שוין שטאָק־נאכט!" — און ברײנדעלע קאַזאַק לאָזט זיך געהן טאנצענדיג איבער די גאסען פון ניו יאָרק, חאַפּט א קאַר און פליהט־פליהט צו איהר דזשאב אין טהעאטער אריין, און אין מח פּלאָנטעט זיך איהר א שענער א מעפיסטאָפעלישער פּלאַן וועגען א גיכער חתונה (צווישען הענריעטא'ן און ראפאלעסקאָ'ן). ניין. לאָז איהר נאָמען ניט הייטען ברײנע טשערניאַק, אויב ס'וועט ניט זיין קיין חתונה! עס וועט זיין א פרייליכע, א געהויבענע חתונה. די בלעטער וועלען פּויקען, אין דער קיבעצארני וועט מען רעדען, און זי, די מאדאם טשערניאַק, וועט זיין די הויפּט־מחותנ'טע — פון וואָסער צד? פון כלה'ס צד? צי פון חתנ'ס צד? ניין, פון ביידע צדדים. און זי וועט חאַפּען א טענצעל, חי־חי, מיט אָט דעם ווערגעלעך ניסעל שוואלב. און חברה אקטיאָרען וועלען זיך עס אָנ'שכור'ען, הוליען און טאנצען ביז'ן ווייסען טאָג אריין. נאָכדעם וועט זי קומען אהיים, וועט זיך באלד אוועקזעצען און אוועקשרייבען א שען מעפיסטאָפעלש בריוועל צו דער ראָזע ספּיוואַק און איהר אָפּגעבען מזל־טוב... און אפשר ניט אזוי? אין די העכסט־אינטערעסאנטע און שפּאַנענדע ראָמאנען, וואָס די מאדאם טשערניאַק לייענט זיך אָן אויף די בלעטער, פיהרט זיך אנדערש: מע דארף מאכען אזוי, אז ראָזע זאָל דוקא בעקומען איין איינלאדונג בעצייטענס, נאָר אָנקומען זאָל זי פּונקט אין דער מינוט, ווען חתן־כלה שטעהען שוין אונטער דער חופּה; ער טהוט איהר אָן דאָס פינגערעל און זאָגט איהר דעם געוויסען "הרי את"... פאַלט ראָזע חלשות... ווערד א טאַרעראַם... קומט צו לויפען איהר חתן (דער יונגער סטעלמאַך) און יאָגט זיך אריין א קויל גלייך אין הארצען אריין... פאַר וואָס קומט דעם יונגען סטעלמאכען א קויל אין הארצען אריין? זאָלט איהר ניט פרעגען. א מענש, אז ער האַלט ביי נוקם זיין זיך, קוקט ער ניט, ווער ס'איז שולדיג, ווער ס'איז אומשולדיג, און עס גיסט זיך בלוט אזוי ווי וואסער.

קאַפּיטעל 157.

ברײנדעלע קאָזאַק — א שדכנ׳טע

דאָס איז געווען מיט א פּאָר טאָג פריהער, איידער דער נייער שטערן פון בוקארעשט, לעאָ ראַפאַלעסקאָ, האָט בעדאַרפט צום ערשטען מאָל אויפטרעטען פאַר׳ן ניו־יאָרקער פובליקום. אַלע הכנות, רעפּעטיציעס און פאַרבעררייטונגען זענען שוין געמאכט געוואָרען. פון טהעאטער האָט מיסטער ניקעל געגעבען צו וויסען אַלע צוויי מינוט צו דער קאָמונע דורך׳ן טעלעפאָן, אז ס׳איז אַללרייט, אז ס׳איז שוין באַלד ניטאָ קיין טיקעטס אויף ראפאלעסקאָ׳ס ספעקטאקעל, אז מע רייסט פון די הענד, אז ס׳איז א געשלעג ביי דער קאססע, אז ער האָט מורא, מע זאָל איהם ניט צעטראָגען דאָס טהעאטער, אז מע ברעכט שוין די טהירען... די קאָמונע האָט זיך אָבער וויניג־וואָס איבערגעשראָקען פאַר די דאָזיגע אַלע שרעקליכע ידיעות. מע האָט געוואוסט גאנץ גוט, אז די גרעסטע העלפט פון דעם, וואָס מיסטער ניקעל זאָגט, מעג מען גלייך אוועק געגעבען דער וואנד, א דריט־חלק אריינווארפען אין ים אריין און דאָס איבעריגע אוועקשענקען פאַר אָרעמע לייט...

פון דער קאָמונע זענען געווען נור די ברידער שוואַלב, מיסטער קלאמער און דער לאָמזשער חזן. (ראַפאַלעסקאָ און הענריעטא זענען געגאנגען זיך פאָטאָגראפירען אין א נייער פּאָזע.) די שטימונג פון דער קאָמפּאַניע איז געווען אין יענער צייט דוקא ניט קיין געהויבענע. נישט ווייל די ביזנעס זענען געגאנגען שלעכט. אדרבה, עס האָבען זיך ארויסגעזעהען גרויסע גלענצענדע אויסזיכטען. די אקציעס פון דער קאָמונע האָבען זיך געהויבען פון טאָג צו טאָג. נישט־מעהר עס האָט דאָ געפעהלט דאָס, וואָס עס פעהלט אומעדום און אַלע מאָל אין יעדער מענשליכער געזעלשאַפט: אחדות, איינינקייט, שלום ושלוה. וואָס איינער האָט געזאָגט, האָט דער אנדערער געדרונגען קאַפּויר. יעדער האָט פון זיך געהאַלטען איין עולם ומלואו און יענעם מבטל געווען גאָר אינגאנצען. למשל, דער עלטערער פון די שוואַלבס (ניסעל) האָט זיך בעריהמט, אז דאָס איז אינגאנצען זיין קאָמבינאציע. ווען ניט ער מיט זיין אידעע, וואו וואָלטען זיי איצטער געווען? און מיסטער קלאמער האָט גע׳טענה׳ט, אז ווען ניט ער מיט זיין קעשעני, וואָלטען זיי איצט אַלע בעדאַרפט נעמען די טאָרבעס און געהן איבער די הייזער. האָט איהם דער לאָמזשער חזן אָפּגעהאקט די פלינעל און א זאָג געגעבען, אז קיינער שטעהט שוין ניט איצט אין זיין קעשעני. מע קאָן זיך שוין בעגעהן, ברוך־השם, אָהן זיין הילף. און ווער שמועסט, ער, דער לאָמזשער חזן, קאָן שוין אודאי בעשטעהען זיין שטעדטעל.

דאָס האָט שוין אַלעמען פּערדראָסען, אפילו דעם יונגערען פון די שוואַלבס (איזאַקען). איז ער ארויס מיט זיין פה־קדוש און א פרעג געגעבען ביי׳ם חזן, צי געדענקט ער נאָך דעם לאָנדאָנער ווהייטשעפּעל מיט׳ן נאַסען קעלער און מיט׳ן גרויסען אויווען, וואָס איז אויסגעגאנגען נאָך א שטיקעל האַלץ און נישט געזעהן פאַר זיך קיין פול טעפּעל קיינמאָל, א חוץ שבת און יום־טוב, אי דאָס — אז דער ברודער האָט איהם צענויפגענומען א פּאָר שיללינג ביי גורטע לייט מיט ווייכע הערצע־?..

פערשטעהט זיך אַז אַזא קאַפּוליער אָנצוהערעניש האָט דעם חזן ניט געשמעקט. האָט ער דערמאָנט שוואַלבען גאַנץ אַללעגאָריש, אַז זיין אָרט איז אין טהעאטער אונטער׳ן הימעל און זיין עובדה איז קלאַפּען מיט די הענד, ניט מיט דער צונג...

האָט זיך איזאַק שוואַלב ניט געפוילט אָפּצוענטפערן דעם חזן אויף אַללעגאַריש, אויך פערשטעלט: אז אויב עס וועט קומען די צייט, וואָס זיינע הענד וועלען דארפען קלאַפּען, און עס קאָן זעהר זיין, אז איצט איז די רעכטע צייט, וועט שוין דעמאָלט זיין אז אַך און וועה דעם לאָמזשער חזנ'ס באָרד! און א קלאָג צו זיינע פּיסקעס!...

עס וואָלט געקאָנט דערפון ארויס א שטיקעל ספּעקטאַקל, ווען מע קומט נישט אריין מיט א ידיעה, אז עפּיס א לײדי איז געקומען און פרעגט זיך נאָך.

— א לײדי? צו וועמען? צו מיר?

אלע פיער מאַנספּארשוינען האָבען זיך אויפגעחאַפּט.

— די לײדי פרעגט זיך נאָך אויף מיסטער שוואַלב.

האָט זיך אויפגעהויבען ניסעל שוואַלב, זיך צו־רעכט געמאַכט דעם טואַלעט, אויפגעפענט די טהיר און... ער האָט אויסגע'בטל'ט אַלע בייזע וויסטע חלומות.

דערזעהען, אז ניסעל שוואַלב איז איבערראַשט, האָט די לײדי, ברײנדעלע קאָזאַק (דאָס איז געווען זי) געמאַכט א גאַנץ פיינעם קניקסען און געלאָזט וויסען, אז זי האָט איהם צו זאָגען זעהר א וויכטיגע זאַך.

— א ביזנעס?

— א ביזנעס.

— א סוד?

— א סוד.

וויבאַלד א ביזנעס און א סוד, דארף מען די לײדי אריינבעטען אין א בעזונדער חדר און אויסהערען איהר ביזנעס מיט איהר סוד.

פערשטעהט זיך, אז ברײנדעלע קאָזאַק האָט אָנגעהויבען מיט א לאַנגער הקדמה פון ווייט, לערך פון דער צייט, ווען זי איז נאָך געווען א פריילין און האָט זיך נאָך נישט געקאָנט אפילו מיט שטשופּאַק'ען, פארחאַפּט זאָל ער ווערען. דעמאָלט האָט זיך איהר נאָך אפילו ניט געחלומ'ט, אז זי וועט אמאָל זיין אין קאָלומבוסעס מדינה און פּערטרעטען אזא דזשאַב... דאָס הייסט, זי בעקלאָגט זיך ניט חלילה אויף איהר מזל. זי ווייסט, אז ס'איז דאָ א סך אזעלכע, וואָס וואָלטען זיך ווינשען האָבען איהר דזשאַב, ווארום ווי אזוי ס'ניט איז, האָט זי נאָך א פּאָאר דאָללער אָפּגעשפּאָרט פון אמאָל, ניט קיין סך, נאָר אבי זי דארף ניט אָנקומען צו יענעם און קאָן מאַכען א לעבען...

ניסעל שוואַלב האָט געזעהען, אז די לײדי איז אוועק א ביסעל צו ווייט, האָט ער זיך ענטשולדיגט, וואָס ער האקט איהר איבער סאַמע אין מיטען. עס פריידט איהם זעהר, וואָס זי דארף ניט אָנקומען צו יענעם און וואָס זי קאָן מאַכען א לעבען, ער זאָל אזוי האָבען אַלעמענס גוטס. נאָר וואָס דענן? ער איז היינט זעהר ביזי. ס'איז ביי זיי היינט סאַמע יאַריד: עס טרעט אויף אויף דער ביהנע זייער פּרעמיער, לעאָ ראַפּאַלעסקאָ.

— וועגען איהם טאַקי בין איך דאָס געקומען צו אייך. — האָט איהם ברײנדעלע קאָזאַק א זאָג געגעבען, און ניסעל שוואַלב האָט איהר א קוק געגעבען אין איהרע קליינע יאַפּאַנישע אויגעלעך און איהר פערשוויצט רויט קיילעכדיג לבנה־פּנים און האָט זי א פרעג געגעבען האַלב ערנסט, האַלב כלומרשטדיג:

— צום בליישטיפט?

— וואָסער בליישטיפט?

— איך מיין, צום ביישפּיעל, וואָס קאָנט איהר מיר זאָגען וועגען לעאָ ראַפּאַלעסקאָ?

— וואָס איך קאָן אייך זאָגען וועגען ראַפּאַלעסקאָ'ן? גיט מיר אָקאָרשט אייער האַנד.

— נאט אייך מיינע ביידע הענד.

און ברײנדעלע קאָזאַק האָט זיך פריי־

הער גוט אויסגעווישט דעם פערשוויצ־טען רויטען פּנים און נאָכדעם האָט זי צוגערוקט איהר שטוהל צו זיין שטוהל אזוי נאָהינט, אז ניסעל שוואלב האָט דערפיהלט א ווארעמקייט און א ריח פון מיענטא טראָפּען און פּאטשולי זייף אויסגעמישט מיט שוויים און מיט א שארפען אראָמאט פון ציבעלע...

און די מאדאם טשערניאק, אָדער בריינ־דעלע קאָזאק, האָט איהם איבערגעגע־בען ווי ווייט מעגליך אין קורצען, אז זי איז ניט מעהר וויא א שדכנ'טע, נאָר א שדכנ'טע אָהן א שום אינטערעס. איהר גאנצער אינטערעס בעשטעהט אין דעם, וואָס זי איז א גוטער פריינד העגריעטא'ן. עס מעג איהר אָנגעהן חאָטש האלב, וואָס זי ווינשט איהר. און אויב ער, ניסעל שוואלב, וויל, אז זיין שוועסטער העגריעטא שוואלב, זאָל טראָגען דעם נאָמען ראפּאלעסקא, דאַרף ער זעהען, אז דאָס זאָל געשעהען וואָס גיכער, ווארום טאָמער ניט, וועט זיין שפּעט...

ביי די לעצטע ווערטער האָט זיך בריינדעלע קאָזאק אָפּגערוקט מיט איהר שטוהל אויף א פּאָר מעטער, אויסגע־ווישט נאָך א מאָל דאָס פערשוויצטע לבנה־פּנים, אוועקגעשטעלט אויף שוואלבען איהרע קליינע יאפּאנישע אויגעלעך און געשמייכעלט מיט שטארק צעגויפגענומענע ליפּען, ווי א מענש, וואָס ווייסט עפּים א זעהר וויכטיגע זאך, נאָר ער קאָן דאָס נישט ארויס־געבען מיט קיין ווערטער...

וויפיעל ניסעל שוואלב האָט זי ניט געמאטערט, זי זאָל איהם זאָגען, ווער און וואָס און ווען; וויפיעל ער האָט זיך איהר ניט געשוואָרען מיט אלע זיי־נע שבועות: "ווי זי זעהט איהם א שווימענדיגען", "ער זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס" "ווי ס'איז איין אויוועץ פון גאָט", "אז ניט, זאָל ער זיך דערווארגען מיט'ן דאזיגען טיש" — בריינדעלע קאָזאק האָט זיך איינגעהילט אין איהר רויטער ראָטאָנדע — און גוד־ביי!

— פּתח שין — שא! — האָט זי איהם געזאָגט שוין אויף דער שוועל, ארויפגעלייגט א פינגער אויף'ן מויל, מיט א ברייט שמייכעלע איבער איהר ברייטען פּנים, און בעוויזען איהם אלע איהרע זעלטען־געזונדע ווייסע ציינער.

— געדענקט זשע, וואָס מע רעדט צו אייך: וואָס פריהער, איז געזינטער, און פּתח שין — שא, און גוד־ביי!...

קאפּיטעל 158.

אין לאָזשע נומער דריי

אז מע לעבט, דערלעבט מען זיך. גע־קומען דער טאָג פון'ם גרויסען עקזאמען פאר דעם נייעם "יודישען שטערן פון בוקארעשט", וואָס די פּרעססע האָט איהם אזוי אויפגעהויבען, אוועקגע־שטעלט אין איין רייהע מיט די סאמע גדולים, ווי למשל, זאָנענטהאל, שילד־קרויט, אירווינג, פּאָססארט, ראָססי און אנדערע.

דאָס שענע גרויסע ניקעל־טהעאטער איז געווען פול געפּאקט און שעהן אויפּ־געפּוצט. פון די דירעקטאָרען ביז די אָשערס זענען אלע געווען יום־טוב'דיג געשטימט און אויפגעלייגט. אויך דאָס פּובליקום איז געווען האָפּערדיג. עס האָט זיך געפיהלט מעהר בענעפיס, עהרענאבענד, איידער פּראָבע־נומער פון א דעביוטאנט, וואָס טרעט אויף צום ערשטען מאָל פאר א גרויס פּובלי־קום. און דאָס פּובליקום איז באמת גע־ווען גרויס. אויסער דעם געוועהנליכען פּובליקום, וואָס פילט אָן אלע נאכט די גאלערעע פון אלע יודישע טהעאטערס אין ניו יאָרק, האָט מען אין ניקעל־טהעאטער אין דעם דאָזיגען אָבענד גע־קאָנט זעהען אין די באקסעס, אזוי ווי אין פּארטער, א מאססע נייע פּארשוי־

נען, צווישען זיי פיעל אינטעליגענטען, און אויך א פּאָר קריסטען, ארום וועלכע דער דירעקטאָר ניקעל האָט זיך מיט גרויס רעשפּעקט און אונטערטעניגקייט ארומגעדרעהט, אליין אָנגעוויזען זיי זייערע פּלעצער, אליין אונטערגעטראָגען זיי דאָס פּראָגראם, חאָטש דאָס איז ניט זיין ארבייט. נאָר מיסטער ניקעל איז דאָך א יוד. און א יוד, ער מעג זיך זיין א פרייער בירגער פון'ם פרייען אמעריקא, האָט ער פאר א גוי דאָך מעהר דרך־ארץ, ווי פאר א יודען, וואָרום קוים האָט א גוי זיך אראָפּגעלאָזט צו די יודען אין א יודיש טהעאטער, קומט איהם, מע זאָל איהם אָפּגעבען כבוד...

פערשטעהט זיך, אז מיסטער ניקעל האָט אויסגענוצט דעם דאָזיגען צופאל, ווי א גוטע רעקלאַמע פאר זיין טהעאטער. ער האָט איינגערוימט יעדען איינציגען איין אנדער סוד, ווער די גויים זענען. ער האָט אָנגערופען נעמען פון דער הגדה און פּארשוינען פון שושן הבירה, גאָרנישט געקוקט דערויף, וואָס א סך האָבען געוואוסט, אז דאָס זענען נישט מעהר ווי צוויי ברידער, מענעדזשערס פון א גרויס אמעריקאנישען דראַמאטיש טהעאטער.

די ניו־יאָרקער בלעטער האָבען אזוי פיעל געבומט וועגען דעם נייעם "שטערן פון בוקארעשט" אז דיא צוויי בעוואוסטע מענעדזשערס פון'ם דראמאטישען טהעאטער האָבען זיך נישט אויף קאַטאָוועס פעראינטערעסירט מיט דעם יונגען יודישען סטאר, טאָמער — א קשיא אויף א מעשה — אויב ס'איז אפילו האלב אמת, וואָס מע שרייבט, וועט מען איהם אפשר קאָנען "קידנעפּען"? צו וואָס בעדארפען יודען האָבען ביי זיך א זאָנענטהאל, א שילדקרויט, א אירווינג, א פּאָססארט, אָדער א ראָסי? דאָס איז דאָך א פאקט, וואָס יודען אליין ווילען ניט אָפּלייקע־

נען, אז זיי זענען א פאָלק פון ל פּעראנטען, וואָס האָבען זיך אונטערגענומען צושטעלען דער וועלט דאָס בעסטע און דאָס פיינסטע וואָס זיי פערמאָגען...

זעלבסטפערשטענדליך, אז עס האָבען ניט געפעהלט אין יענעם אבענד קיין רעפּאָרטערס פון צייטונגען, ענגלישע אזוי וויא יודישע. דאָס זענען וואָהלע יונגען, איינס און איינס, גערויכערטע ליולקעס, געגאָלטע פנים'ער, לעבעדיגע אויגען, דורכגעטריבענע פּארשוינען, וואָס שרייבען לויפענדיג, עסען געהענדיג, שלאָפען זיצענדיג מיט א פאונטען־פען אין האנד.

צווישען דער מחנה רעפּאָרטערס זענען געווען אין ניקעל־טהעאטער אויך אונזערע בעקאנטע "חכמי הקיבעצארני" די געוויסע רעדעלפיהרער, פּאָליטיקער, פּאָעטען, פּובליציסטען און רעדאקטאָרען פון צייטונגען, אָנגעוואָפענט מיט כלי־זין אויף מלחמה צו האלטען און פיקירען זיך וועגען דעם נייעם "סטאר", וואָרום וויבאלד אז ער איז ביי איינעם א גא , איז ער ביי'ם אנדערען א יאָלד שבילדען; וויבאלד ער איז ביי דעם א זאָנענטהאל, א אירווינג, א פּאָססארט און א ראָססי, איז ער ביי יענעם א "גרינהאָרן", א "פּעק־פּויגעל", א "חיים־יענקעל", א "דומעניש פאסטוכעל", א "ציקאווע בחור'על" — נישט מעהר.

יאָ, עס האָט זיך געגרייט א קאָכעניש אין דער יודישער טהעאטער־וועלט אין ניו יאָרק. סאי די "פּאטריאָטען" פון ניקעל־טהעאטער, סאי דער "צד־שכנגדו" פון דיא אנדערע טהעאטערס, זענען געקומען מיט פארטיגע רעצענזיעס פאר די מאָרגענדיגע צייטונגען, וועלכע זיי רעפּרעזענטירען.

ביי אזעלכע אונגעוועהנליכע ספּעקטאקלען נעמען געוועהנליך די רעדאקטאָרען אליין אויף זיך די ראָל פון רעצענזענטען. ביי איין רעדאקטאָר פון א פאָרגעשריטענער צייטונג האָט זיך די

רעצענזיע בעדאַרפט אָנהויבען מאָרגען אזוי צו זאָגען :

„שוין לאַנג האָבען די ווענד פון ניקעל־טהעאטער אַזוי ניט געדונערט פון אונגעוועהנליכען אַפּלויז, און דער ענטהוזיאזם פון פובליקום, וואָס האָט נעכטען דערגרייכט ביז צו דער העכסטער שטופע, האָט בעדאַרפט איבערציינגען אונזערע איבערגעקויפטע בעסטיאַלע געגנערס, אַז...“

און ביי'ם אַנדערען נאָך מעהר פאָרגעשריטענעם רעדאַקטאָר האָט זיך די מאָרגענדיגע רעצענזיע בעדאַרפט אָנהויבען מיט די דאָזיגע ווערטער :

„דער נעכטיגע'ר מורא'דיגער דורכפאַל אין ניקעל־טהעאטער וועט זיין אַ גוטער לעסאָן פאַר די צווייפיסיגע עזלען, וועלכע לייגען זיך אין דער לענג און אין דער ברייט צו מאַכען פון אַ וואָרט אַ קוואָרט און וועלכע וועלען אייך פאַר אַ דאָלאַר...“

מיט איינעם וואָרט, עס איז געווען, מעג מען זאָגען, אַ הויכע שטימונג אין ניקעל־טהעאטער. אַלעמענס נערווען זענען געווען אָנגעשטרענגט, אַלעמענס אויגען האָבען געקעהרט אַהין, צום פאָרהאַנג, וואָס האָט זיך בעדאַרפט אויפהויבען. און אָט זענען אויסגעלאָשען געוואָרען די פייערס. אָט האָט זיך אויפגעהויבען דער פאָרהאַנג.

אין דער מינוט זענען מיט שטילע טריט אַריינגעקומען דריי עלעגאַנט געקליידעטע פאַרשוינען, וואָס זענען געהאַט צו געפאָהרען צום טהעאַטער אין אַ זעהר עלעגאַנטען מאָטאָרקאַר מיט אַ „בלעקדרייווער“ אין פראָנט און געהייסען זיך צופיהרען גלייך צו דער לאָזשע נומער דריי — די טהייערסטע באָקס וואָס אין ניקעל־טהעאטער.

די דריי פאַרשוינען זענען בעשטאַנען פון איינעם איין עלטערען מיט אַ היבש בייכעל, איינעם נאָך גאָר אַ יונגען אין אַ ברייטען קאַפּעליש, שטאַרק אָנגערוקט אויף די אויגען, און מיט דעם יונגען מאַן אונטער די האַנד — אַ יונגע דאַמע אונטער אַ געדיכטען שלייער.

דאָס יונגע פּאָרעל האָט דער עלטערער פאַרשוין, וואָס מיט'ן בייכעל, אָפּגעפיהרט צו דער טהיר פון דער לאָזשע נומער דריי. דאָס פּאָרעל איז אַריין אין דער לאָזשע. דער שוואַרצער מענש איז געבליבען פון דער זייט טהיר מיט אַ דאַמענמאַנטעל און מיט אַ פּלעד אויף דער האַנד, און דער עלטערער פאַרשוין, וואָס מיט'ן בייכעל, האָט זיך אומגעקעהרט צוריק און געלאָזט זיך דורכ'ן לאַנגען שמאָלען קאָרידאָר אין פּאַרטער אַריין.

דאַרף זיך טרעפען, אַז אַקוראַט אין דער מינוט זאָל דורכלויפען דעם שמאָלען קאָרידאָר איינער פון די דירעקטאָרען, ניסעל שוואַלב, און בעגעגענען זיך אַ נאָז קעגען אַ נאָז מיט'ן עלטערען פאַרשוין, וואָס מיט'ן בייכעל. ביידע, סאַי דער פאַרשוין וואָס מיט'ן בייכעל, סאַי ניסעל שוואַלב, האָבען זיך אַ וואָרף געגעבען צוריק, געבליעבען שטעהן אַ ווײלע און אַ קוק געגעבען זיך איינס דאָס אַנדערע אין דיא אויגען אַריין, צעגאַנגען זיך, ווידער געבליבען שטעהן און ווידער אַ קוק אין די אויגען אַריין. דאָס איבערקוקען זיך מיט'ן שטעהען בלייבען האָבען אָבער מעהר נישט גענומען ביי זיי ווי צוויי־דריי סעקונדען, און איידער ביידע האָבען זיך געקאָנט דערמאַנען, ווער מע איז, האָט מען זיך צעשיידט : דער פאַרשוין, וואָס מיט'ן בייכעל, האָט זיך אַוועקגעלאָזט אין פּאַרטער אַריין, און ניסעל שוואַלב איז אַ ווײלע געבליבען שטעהען און אַ זאָג געגעבען צו זיך אַליין : „ניט שוין זשע איז דאָס דער אייגענער לאַמטידריידאָם? וואָס זשע האָט ער מיר אָנגעפייפט אין זיין באָרד?“ און באַלד איז ער אַוועק צו דער קאַסע, אויפגעזוכט זיין שותף, דעם בעל־הבית פון טהעאטער, דעם

מיסטער ניקעל אליין, און עס האָט זיך פערבונדען צווישען זיי א קורצער, נאָר א שארפער געשפּרעך, וועלכען מיר געכען דאָ איבער וואָרט ביי וואָרט:

— ווער איז דאָס פּאָרעל, וואָס זיצט אין דער לאָזשע נומער דריי מיט א שווארצען מענשען ביי דער טהיר?

מיסטער ניקעל איז א פּארשוין, וואָס האָט פיינד לאנג טראכטען.

— אין באקס נומער דריי? אויב ניט דזשייקאָב שיף, איז דאָס לואי מארשאל.

— אויב איהר זענט ניט קיין בלאָפער, זענט איהר א אידיאָט.

מיסטער ניקעל האָט ארייננעלייגט ביידע הענד אין די קעשענים און האָט געשענקט זיין קאָמפּאניאָן אזא פריינדליכען קוק, גלייך ווי יענער וואָלט איהם נאָר־וואָס געמאכט דעם בעסטען קאָמפּלימענט.

— ווער זשע דענן זאָל עס זיין?

— אָט אזוי זשע רעדט און דרעהט ניט קיין יארמעלקע! אָט דער לאמטידריידאָס, וואָס האָט אָפּגעפיהרט דאָס פּאָרעל אין דער לאָזשע נומער דריי, זאָל מיר ניט געווען אָנגעפּייפען אין זיין באָרד אריין, וואָלט איך געזאָגט, אז דאָס איז סטעלמאך.

מיסטער ניקעל איז געבליבען מטושטש, וויא א מענש וואָס מען האָט איהם צעטרייסעלט, צעקולייטשעט זיינע מחשבות.

— וואָסער לאמטידריידאָם? וועמענס באָרד? און ווער איז געווען דער סטעלמאך?

— מיר פאר דיין חכמה, ליכטיגער פּנים! איהר מאכט זיך תמ׳עוואטע? צי איהר זענט טאקי א בהמה? צי איהר זענט ניט קיין היגער? איהר האָט קיינמאָל ניט געהערט דעם נאָמען גרישא סטעלמאך?

— גרישא סטעלמאך?

מיסטער ניקעל איז אונטער־געשפּרונגען, זיך דערלאנגט צוויי פּעטש אין ביי־זיך אליין א זאָג געגעבען אונטער דער נאָז אזא וואָרט, וואָס לאָזט זיך ניט דרוקען אונטער קיין צענזור, ניט דאָ, ניט אין אמעריקא... נאָכדעם האָט ער אויסגעשריען דריי מאָל, שוין גאנץ הויך, אויף א קול:

— איך בין א אידיאָט און א אידיאָט און א אידיאָט!

— הערסט דוא! דאָס זאָג איך דאָך שוין לאנג.

מיסטער ניקעל האָט דאָס דורכגעלאָזט פּערביי און איז געוואָרען מלא שמחה:

— טע־מע־טע! וויבאלד דאָס איז גרישא סטעלמאך, ווייס איך שוין, ווער דיא יפהפיה איז. אניט זאָל איך ניט דערלעבען טאָג.

— אָמן. ווער זשע איז זי?

— מיסס ראזאליא ספּייוואק.

— ראזאליא ספּייוואק?

דאָ האָט זיך שוין ניסעל שוואלב דערלאנגט א פּאטש אין שטערן, איבערגעלאָזט דעם שותף ביי דער קאססע און אליין איז ער אוועק אין פּארטער, נאָך א מאָל א קוק טהון אויף זיין אלטען בעקאַנטען און זיך איבערצייגען, אויב דאָס איז טאקי דער "לאמטידריידאָם, וואָס האָט איהם אָנגעפּייפט אין זיין באָרד"?

קאַפּיטעל 159.

לאה דיא חזנ׳טע אין ניו יאָרק

עס איז מעהר ווי נאטירליך, אז אזא "ליוביטעל" פון יודיש טהעאטער, ווי דער סטעלמאך איז, זאָל זיין פון די ערשטע, וואָס איז געפלויגען זעהען און הערען דעם נייעם "שטערן פון בוקארעשט". א וואונדער איז נור, ווי קומט דאָס, ער זאָל זיך איינשטעלען אראָפּברענגען מיט זיך די "קינדער" (גרישא׳ן מיט ראָזא׳ן), וואָס ער האלט זיי, ווי מיר ווייסען, אין א פּושקעלע, האָט מורא זיי ווייזען פאר דער וועלט, ובפרט נאָך אינ׳ם יודישען ניו יאָרק, דאון־טאון —

דע באַקען, פריהער אין דער רעכטער, דערנאָך אין דער לינקער, און האָט אויף דאָרט קאָן זיי אודאי, לויט זיין טעאָריע, שאַדטען א גוט אויג ?... בכדי צו פערענטפערען דאָס דאָזיגע רעטעניש, וועלען מיר זיך מוזען אויף א ווײַלע אומקעהרען ווידער א מאָל צוריק צו אונזער העלדין פון׳ם ראָמאַן, זעהען, וואָס איז פאָרגעקומען מיט איהר אין דער לעצטער צייט.

מזל־טוב, פריינד לעזער, אונזער העלדין, ראָזא ספּייאַק... נאָר למאי זאָלען מיר חאַפּען די פיש פאַר דער נעץ ? געשעהענישען ווערען נישט פון זיך אליין, נאָר זיי געהען געקייטעלט איינס מיט׳ן אנדערען, — דאַרף מען זיי אויך דערצעהלען איינס נאָך דאָס אנדערע.

פון סטעלמאַכ׳ס בריעף צו זיין גוטען פריינד געדענקען מיר, אז ראָזא האָט געהאַט געזאָגט, אז זי וויל אויסשרייבען קיין אמעריקא איהר מאַמע, וואָס איז ניט לאַנג געבליעבען איין אלמנה נאָך איהר מאַן, ישראָלי דעם חזן. געזאָגט און געטהאָן. ראָזא ספּיוואַק איז ניט די, וואָס האָט ליעב לאַנג טראַכטען. און עס האָבען אָנגעהויבען פליהען דעפּעשען פון ניו יאָרק קיין האָלענעשטי אזוי לאַנג, ביז ס׳איז ניט געקומען קיין תשובה פון לאָה די חזנ׳טע, אז זי פאָהרט. פערשטעהט זיך, אז די חזנ׳טע איז געוועזען אויסער זיך פון די דאָזיגע דעפּעשען. זי האָט גערעכענט, ניט אנדערש, אז מיט איהר טאָכטער האָט זיך עפּיס געטראָפען איין אומגליק, אָדער זי איז חלילה פערביי, "ווארום וואָס רעגן טאַרבאַנעט מען מיט דעפּעשען, וואָס קאָסט א רענדעל א וואָרט ? " לאָה די חזנ׳טע האָט זיך נאָכדעם אליין מודה געוועזען פאַר איהר טאָכטער, אז ווען ניט דאָס, וואָלט זי בפירוש ניט געהאַפּט זיך קומען צו פאָהרען קיין אמעריקא, "ווארום. ערשטענס, וואָס האָט זי דאָ ניט געזעהען ? והשנית, וואָס וועט זיין מיט דער באָמבע ? "

— מיט וואָסער באָמבע ?

—מיט דעם נגיד׳ס דירה, וואָס דו האָסט מיר אָנגעהאַנגען אין האָלענעשטי, האָסט דו געזעהען א ביסעל ! ס׳זאָל חאָטש זיין משך־צייט, וואָלט מען אפשר געקאָנט קריגען א שכן, חאָטש אפילו ביי אונז אין האָלענעשטי זענען דאָ ווינציג בעלנים אויף אזעלכע פּאַלאַצען, סיידען אפשר צווישען כריסטען ? זענען זיי היינט ביי אונז אין דער בעסאַראַביע, ניט דאָ געדאַכט, אזעלכע רשעים, אז ס׳וואָלט שוין געמעגט אויף זיי קומען א מגפה.

אזוי פערענטפערט זיך לאָה די חזנ׳טע, שיט און שיט און לאָזט אויס מיט איהר געוועהנליכען "האָסט דו געזעהן א ביסעל ! ".

מע קאָן זאָגען פאַר געוויס, אז אונזער ראָזא ספּיוואַק האָט שוין בעדאַרפט חרטה קריגען אויף׳ן גאַנצען עסק ווארוב דעם זעלבען טאָג, וואָס די מאַמע האָט בעדאַרפט קומען צו־פאָהרען, איז שוין שיער ניט ארויס א שטיקעל קאָנפליקט צווישען איהר און גרישא סטעלמאַכ׳ס פאָטער. אלס פּראַקטישער מענש, האָט זי סטעלמאַך א פרעג געטהאָן : "וואָס רעכענט זי, למשל, צו טהון מיט איהר מאַמע ? " האָט איהם ראָזא דערויף נישט געענטפערט גאָר נישט. ניין. זי האָט איהם נור בעשענקט מיט איין קוק פון איהרע שווארצע ציגיינערישע אויגען. דאָס איז אָבער געוועזען אזא קוק, וואָס הלואי וואָלט זי איהם שוין בעסער אָפּגעזידעלט. מאיר סטעלמאַך האָט נישט ליעב, אז ראָזא שוויגט שטיל. דאָס איז א שטילשווייגען פון א ים, איידער ער צעבייזערט זיך. דאָס איז א שטילשווייגען פאַר א בורע... און ער האַפּט זיך צו פערענטפערען, אז ער איז חלילה דערמיט ניט אויסען קיין יאָה. ער מיינט נור, וואָס וועט זיין מיט א סטאַנ־

ציע, און דער עיקר — "וואָס וועט די אָרעמע מאַמע אכל'ען, עסען הייסט עס? "...

ראָזא האָט איהם פערשטאַנען.

— א ? דאָס מיינט איהר ?

און נישט לאַנג געטראַכט, האָפּט זי זיך אויף, קלינגט אָן, מע זאָל איהר צוגרייטען די רגע דעם אויטאָמאָביל, וועט זי זיך אַראָפּכאַפּען אויף א ווײַלע דאונטאון — בעשטעלען א יודישע סטאַנציע מיט א כשר'ער קיך פאַר דער מאַמע.

— דער שומר־ישראל איז מיט אונז! נאָך דאָס פעהלט מיר ! ?...

מאיר סטעלמאַך האָט זיך אויפגעכאַפּט, ווי א מענש, וואָס מע האָט איהם אָפּגעקאָכט מיט זודיג וואַסער, אָדער אָפּגעגאָסען מיט ברענענדיגען עסיג. ער האָט לאַנג געאַרבייט און גערופען דעם זוהן צו הילף, ביז ער האָט קוים געפועל'ט ביי ראָזאַ'ן, אז זי זאָל בעסער זיצען אין דער היים. ער, מאיר סטעלמאַך, וועט זיך שוין אליין מטריח זיין דאון־טאון. ער וועט שוין אליין דינגען איין אנשטענדיגע סטאַנציע פאַר איהר מוטער און וועט שוין אליין זעהען, אז ס'זאָל זיין, ווי מע זאָגט אין אמעריקא, אָלל־רייט.

און ס'איז געווען אָלל־רייט. נישקשה, מאיר סטעלמאַך האָט מיט דער חזנ'טע געהאַט צו זינגען און צו זאָגען. א גליק, וואָס ער האָט א גוטען פריינד, פאַר וועמען אויסגיסען דאָס הארץ האָטש אויף פּאַפּיער. האָט איהם מאיר סטעלמאַך אוועקגעשריעבען א בריעף אויף דריי גרויסע בויגען פּאַפּיער, ווי זיין שטייגער איז, פון אלע פיער זייטען, געדיכט און מיט גאַנץ קליינע אותיות'לעך אויסגעגאָסען פאַר איהם אלע צרות, יסורים און הארצוועהטיג, וואָס ער איז אויסגעשטאַנען פון דער האָלענעשטער חזנ'טע. שטעלט אייך פאָר, אז ער האָט איהר געמוזט אליין דינגען א סטאַנציע און דוקא ביי א בעסאַראַביער יודען, א שוחט, און בעקאַנט מאַכען זי מיט אלע "נעקסט־דאָריגע" שכנות, קויפען איהר צוויי פּאָר "סעקאָנדהענדיגע" לייכטער אויף ליכט בענטשען. און לאָה האָט דוקא געוואָלט, אז די לייכטער זאָלען זיין מעשענע, ווייל זינט זי איז א בעל־הבית'טע, אזוי זאָגט לאָה און שווערט זיך ביי דער טאָכטער, האָט זי געבענטשט ליכט נאָר אויף מעשענע לייכטער — געה וואַרף אוועק אלע ביזנעס און זוך איהר אויס אויף איסט־בראָדוויי צוויי פּאָר מעשענע לייכטער! מאיר סטעלמאַך האָט נעבאַך גוט געשוויצט, ביז ער האָט זי פערזאָרגט מיט איהרע בענטשליכט. זענט איהר שוין פאַרטיג? דאַרף מען איהר געהן זוכען א שוהל אויף צו דאַוונען. פאַרטיג געוואָרען מיט דער שוהל, לאָזט זיך אויס, אז זי האָט איהר קרבן־מנחה איבערגעלאָזט אין גרויס איילעניש אין האָלענעשטי ביים איינבינדער — געה זוך אויף א יודישען מוכר־ספרים און קויף איהר א קרבן־מנחה. היינט מיט'ן עסען וואָס ער האָט געהאַט, איידער ער האָט איהר געקריגען דעם אמת'ן רעסטאָראַן. וואָרום אין'ם ערשטען רעסטאָראַן, וואָס ער האָט זי אַריינגעפיהרט, האָט מען איהר אויף'ן אנדערען טאָג פאָרגעלעגט עפּיס א מין מאכל, וואָס ס'הייסט "ברעקפיש"". האָט זי געזאָגט, אז פיש וועט זי עסען, נאָר ניט קיין "ברעקפיש" — וואָרום ווער ווייסט, טאָמער איז דאָס ראַקעם?... טענה'ט מען מיט איהר, אז ס'איז ניט קיין ראַקעם און ניט קיין פיש, ס'איז גאָר פלייש, און עס הייסט ניט "ברעקפיש", עס הייסט "ברעקפעסט"— אלץ איינס, וואָס מע רופט ביי אונז "אָנבייסען". זאָגט זי: עס מעג שוין הייסען ווי עס וויל זיך. זי האָט קיינמאָל ניט געגעסען קיין מיאוסקייט און וועט היינט אויך ניט עסען.

הכלל, מאיר סטעלמאַך האָט זיך מיט איהר אָנגעפרעגט מפטיר. נאָר וואָס

טהוט ניט א טאטע צוליעב א קינד? אז ערשטענס, ווייל ער ניט, אז רגזא זאָל זיך ארומפיהרען מיט דער מאמע איבער העסטער סטריט — נאָך דאָס פעהלט איהם! און צווייטענס, האָפט ער, אז אין דער חזנ'טעס זכות וועט זיך אויספיקען, אם־ירצה־שם, דער שדוך, און אפשר נאָך גאָר אין גיכען...

אמת, ער האָט די ערשטע צייט געהאט מיט דער חזנ'טע אליין גענוג וואָס צו טהון, שיער געשפיגען מיט בלוט, ביז ער האָט ביי איהר גע'פועל'ט, זי זאָל מסכים זיין צום דאָזיגען שדוך. גוטע יאָהרען, אז סטעלמאַך בעדארף זיך אָנווארפען מיט זיין גרישי'ן, אויסשלאָגען א קניהע ערד פאר א האָלענעשטער חזנ'טע, זי זאָל איינשטימען אויף'ן שדוך! נאָר וואָס טהוט ניט א טאטע צוליעב א קינד? די חזנ'טע, פערשטעהט איהר, האָט זיך אוועקגעשטעלט איין מאָל פאר אלע מאָל: דער בחור איז טאקי א פיינער בחור, מע קאָן ניט זאָגען. און א פערדיענער איז ער אויך. ווער זאָגט דענן, אז ניין? נאָר וואָס קומט ארויס, אז ער איז נעבאך א כלי־זמר, האָסט דו געזעהען א ביסעל! טענה'ט נעבאך סטעלמאך: אויף אלע יודען געזאָגט געוואָרען! זיין זוהן איז אזוי א כלי־זמר, ווי ער איז א רב.. זאָגט זי: וואָס דענן טהוט ער? ער שרייבט ספרים?... גיט ער איהר צו פערשטעהן, אז זיין זוהן איז איין ארטיסט. ענטפערט זי איהם: דרייסיג מאָל ארטיסט, קוים שפיעלט ער אויף'ן פיעדעל, איז ער א כלי־זמר. טאקי א פיינער בחור און א פערדיענער, ווער זאָגט דען, אז ניין? לאָז איהם גאָט צושיקען זיין זווג, ווי ער פערדיענט, האָסט דו געזעהן א ביסעל! און איהר טאָכטער זאָל דער אויבערשטער בעשעהרען עפּיס אַנדערש, וואָרום איהר מאַן עליו השלום האָט אליין ניט געשפיעלט אויף'ן פיעדעל, און זיין טאטע האָט ניט געשפיעלט אויף'ן פיעדעל, און זיין טאטענס טאטע האָט ניט געשפיעלט אויף'ן פיעדעל — אז מע שמועסט א חלירע פון א יודענע, איז דאָך ניט שייך!

דערפאר אָבער, אז סטעלמאך האָט שוין גע'פועל'ט ביי איהר, אז זי זאָל איינגעהען אויף'ן שדוך, האָט ער געפונען אין דער חזנ'טע איין אמת'ען אוצר. עס איז נור שווער געווען ביז מע איז מיט איהר אליין פארטיג געוואָרען מיט דער זאך. קוים אָבער האָט זיא נאָך א קורצער צייט נאָכדענקען און נאָכקוקען ארויסגעזעהען, אז דער בחור איז פאר איהר רייזלען אָנגעמאָסטען, האָט זיך די חזנ'טע נאסיאדעט אויף דער טאָכטער, וויא א גוטע זאקוציע: איין מאָל פאר אלע מאָל — ביז וואנעט איז דער שעור צו הוליען? אין זייער משפחה האָט זיך נאָך ניט געטראָפען, אז א מיידעל זאָל חלילה פערזיצען ביז'ן גרויען צאָפּ... ער, עליו השלום, זאָל איצטער לעבען, וואָלט ער געוואָרען ברייטער ווי לענגער. ער וואָלט זיכער געזאָגט, אז ס'איז מן השמים... נאָר אז גאָט האָט איהם געשטראָפט, ער, עליו השלום, האָט ניט זוכה געווען, זאָל זי, איהר צו לייננגערע יאָהר, חאָטש זוכה זיין, כל־זמן די פיס טראָגען אויף זיך איהר זינדיגען גוף, האָסט דו געזעהן א ביסעל!...

— — — — — — —

"בקיצור, וואָס זאָל איך אייך לאנג מאריך זיין, ליעבער פריינד? מיר האָבען א שטארקען גאָט, און איך דאנק איהם און לויב איהם אלע טאָג, וואָס ער האָט מיר צוגעשיקט אהער די דאָזיגע יודינע אויף צו פיקען דער טאָכטער אין קאָפּ אריין. זי וועט איהר אזוי לאנג פיקען און פיקען, ביז עס וועט זיך אויספיקען, און איך וועל אייך מסתמא אין גיכען צושיקען א מזל־טוב, און אפשר בעטען, איהר זאָלט קומען צו פאָהרען צו אונז אויף חתונה, אָדער קיין לאָנדאָן, אָדער אפשר נאָך אהער, קיין ניו־יאָרק,

און איהר וועט דאך אודאי זיין א גוטער ברודער און וועט אונז מסתמא ניט אפזאגען. נאר — אוי! ווי דערלעבט מען עס שוין, רבונו של עולם!?"....

דאס זענען דיא ווערטער, מיט וועלכע מאיר סטעלמאך האט פערענדיגט איינעם פון זיינע גרעסטע און הארצעדיגסטע מליצה בריעף צו זיין אמת'ען גוטען פריינד.

קאפיטעל 160

מזל־טוב

עס איז איין אויסגעפרובטע זאך אין דער וועלט, אז א גוטע בשורה קומט קיינמאל ניט, ווען מע ווארט אויף איהר. נאר תמיד אומגעריכט.

מאיר סטעלמאך איז זיך געזעסען ביי'ם שרייבטיש, ביי זיך אין האטעל, און געשריבען א בריעף אהיים, צו זיין פלונית. ער האט זיך געקלאגט פאר איהר אויף דעם לאנד אמעריקא, וואס שטעקט אזוי ווייט, אפגעריסען פון דער גאנצער וועלט, און אויפ'ן טומעל מיט'ן הי־הא, מיט'ן טארעראם, וואס דא איז — איין אמת'ער יאריד! און איבערהייפט האט ער זיך געקלאגט אויף דיא קינדער, וואס סע ציהט זיך ביי זיי דאס עסק אזוי לאנג.

"וואס זאל איך דיר שרייבען, זוגתי היקרה, עס האלט נאך ביי זיי גאר פון פארענט. — האט מאיר סטעלמאך זיך מתודה געוועזן פאר זיין ווייב. — עס איז ביי זיי א מעשה אהן איין עק, א לאנגע קרענק, א פערצויגענע ליו..."

"ליובאוו" האט ער, אפנים, געוואלט וועקשטעלען האט מען איהם איבערגעשלאגען סאמע אין מיטען מיט א קלאפ אין טהיר.

— קאם אין! — האט אויסגערופען סטעלמאך אויף ענגליש מיט'ן יודישען אקצענט און מיט איין "אזלא־גרש" טראפ, אזוי אז פונ'ם "קאם אין" איז אויסגעקומען "קאמען", און פונ'ם "קאמען" — "קוימען", ווי דער שטייגער איז פון אונזערע ברידער אומעדום צו פערייודישען די ארטיגע שפראך. און עס זענען אריינגעקומען די קינדער (גרישא און ראזא), ביידע אנגעטהאן אין ספארט־קליידער און ביידע מיט שיינענדיגע פנימער און גלאנצענדיגע אויגען:

— פאפא, אונז קומט מזל־טוב....

די ערשטע מינוט איז סטעלמאך געבליבען ווי פאראליזירט און בלאס, ווי דער טוידט, ער האט נאך קיינמאל ניט געזעהען זיין גרישא'ן אזוי גליקליך, און אויך ראזא האט נאך קיינמאל נישט געהאט אזא שיינענדיג פנים, ווי אין יענעם פריהמארגען. ביידע קינדער האבען געבליהט, ווי די שענע בלומען אין פריהלינגסצייט. דער פאטער איז ניט געוועזן בכח צו ריהרען פונ'ם ארט. האט ער נור געביטען די אויגען פון גרישא'ן אויף ראזא'ן און פון ראזא'ן אויף גרישא'ן: "שוין זשע איז דאס געשעהען?".... עס האט איהם אזש בעשלאגען א שוויים. ער האט אפגעזיפצט, זיך אנגעשפארט אויפ'ן שטוהל און קוים ארויסגערעדט:

— אזוי? עס קומט אייך, זאגט איהר, מזל־טוב? הערט זשע, וואס זשע שווייגט איהר? וואס זשע בין איך געבליבען זיצען, ווי א לייהמענער גולם? קימט זשע אהער, וועל איך אייך אפגעבען מזל־טוב.

און מיט די ווערטער האפט ער זיך אויף, נעמט ארום די קינדער איינציגווייז, האלזט זיך מיט זיי און קושט זיך מיט זיי, און בעמערקט גארניט, אז עס שטעהען איהם טרערען אין די אויגען.

דער זוהן, וועלכער איז אליין אויך געוועזן ניט ווינציג אויפגערעגט, האט בעמערקט דעם טאטענס טרערען:

— וואס זשע איז דער געוויין, פאפא?

— איך וויין דען? — זאגט דער פאטער, ווישענדיג די נאסע אויגען. —

ווער האָט דיר געזאָגט, אַז איך וויין, נארעלע?

— ניין. חס ושלום. ווער זאָגט דענן, אַז איהר ווײנט? — רופט זיך אָן ראָזא מיט אַ געלעכטער. — איהר ווײנט ניט, נאָר עס גיסען זיך ביי אייך טרערען, ווי ביי מיין מאַמע, אַז עס קומען אָן די וויינענדיגע טעג... וויבאַלד אַזוי, היינט וואָס וועט שוין מיין מאַמע זאָגען, אַז זי וועט געוואָהרע ווערען פון דער גדולה?... גרישאַ! מיר פאָהרען צו דער מאַמע...

דעם פאָטערס האַרץ ווערד ביי מאיר סטעלמאַך שיער ניט צעגאַנגען פאַר הענוג.

— צו דער מאַמע, צו דער מאַמע! — חזר'ט איבער מאיר סטעלמאַך ראָזא'ס ווערטער, און נעמט אַרומלויפען איבער'ן חדר, זיך טאַפּען אין די קעשענים און זוכען, ער ווייסט אַליין ניט וואָס. פאַר גרויס איממפּעט האָט ער גאָר פערגעסען, אַז ער דאַרף קייבלען קיין לאָנדאָן, צו זיין ווייב, וועגען דער דאָזיגער גליקליכער בשורה. און ער האָט זיך אויפגעזעצט אינאיינעם מיט די קינדער אין זייער אויטאָמאָביל און מע איז אַוועק אַלע דריי אין יודישען ניו־יאָרק, דאַון־טאַון, צו לאה דער חזנ'טע — אָפּגעבען איהר מזל־טוב.

לאה די חזנ'טע איז יענעם פריה־מאָרגען, ווי אַלע אין דער פריה, געזעסען איבער'ן קרבן־מנחה, געהאַלטען אין מיטען דאַווענען בעת צו איהר אכסניה אין דעם יודישען ניו־יאָרק איז צוגעפלויגען מיט אַ ירגזון אַ גרויסאַרטיגע מאָטאָרקאַר מיט אַ שוואַרצען מענשען, אָנגעטהאָן אין ווייסע איבערגעקעהרטע שטיוועל.

דאָס איז אמת, אַז אין ניו־יאָרק איז איין אויטאָמאָביל און אַ נעגער עפּיס נישט אַזאַ נייעס, וואָס זאָל אַרויסרופען חדושים. נאָר פאַר יודישע קינדער, ווייסע חברה'ניקעס, אין דער יודישער גאַס, איז דאָס אַ שטיקעל געשעפט. ס'איז דאָ, וואָס צו בעטראַכטען, פון וואָס צו רעדען, וואָס אַ גלעט צו טהון. און דעם שוואַרצען מענשען מיט די ווייסע איבערגעקעהרטע שטיוועל אַרויסשטעלען אַ צונג — דאָס האָט דאָך גאָט אַליין געבאָטען. אַ גליק, וואָס ס'איז פאַרהאַן אַ שאָפער מיט מורא'דיגע ברילען אויפ'ן דאַשעק, וואָס קאָן געבען האַלז אין נאַקען: אַניט וואָלטען חברה זיך געוויס אַרויפגעדאַפּט אויפ'ן משונה מורא'דיגען וואָגען. וואָס זעהט אויס, ווי אַ לעבעדיגע חיה אויף רעדער, און וואָלטען געוויס זיך געגעבען אַ פאָהר דורך איבער דער שטאָדט — לאָזען זיי זעהען, די יודען פון דער העסטער סטריט, אַ רוח אין זייער פאָטער און מוטער אַריין!

צום אַלעם ערשטען איז פון אויטאָמאָביל אַרויסגעשפּרונגען סטעלמאַך דער פאָטער. ער האָט געוואָלט די מצוה: אָנזאָגען דער חזנ'טע די גוטע בשורה און אָפּגעבען איהר דעם ערשטען מזל־טוב. ער איז אַריינגעפלויגען צו איהר, ווי אַ וויכער:

— גוט מאָרגען אייך, מזל־טוב! איהר ווייסט, מיר זענען מחותנים!

סטעלמאַך האָט גערעכענט, אַז די חזנ'טע, דערהערט אַזאַ בשורה, וועט זי זיכער אַוועקלייגען דעם סדור אויף אַ זייט און וועט ווערען אויסער זיך. צום סוף האָט ער אַ טעות געהאַט. זי האָט איהם אַ וויז געגעבען אויף אַ שטוהל, ער זאָל זיצען אַ ווײלע, און אַליין האָט זי זיך אַוועקגעשטעלט מיט'ן פּנים צו דער וואַנד — שמונה־עשרה. סטעלמאַך האָט זיך אַוועקגעזעצט ביי אַ זייט. און אויך די קינדער, אַז זיי זענען אַריינגעקומען מיט'ן ברייטען גוט־מאָרגען, דערזעהען די חזנ'טע שטעהן מיט'ן פּנים צו דער וואַנד, האָבען זיי זיך אויך געמוזט אַוועקזעצען און אָפּוואַרטען, ביז זי וועט אויסשטעהן שמונה־עשרה און אָפּזאָגען תחנון. און ערשט דעמאָלט.

אויסגעהערט דעם מזל־טוב, האָט זי פערבויגען א בלעטעל אינ'ם קרבן־מנחה און זיך אָנגערופען צו די קינדער אזוי צו זאָגען:

— מזל־טוב אייך און מיט מזל זאָלט איהר לעבען, לאַנג גאָט געבען. ס'זאָל מאקי זיין שוין אין א גוטער שעה א מזל'דיגער. ווארום וואָס דען איז דער תכלית פון'ם מענשען, האָסט דו געזעהן א ביסעל? אז דער אויבערשטער גיט קינדער, דארף מען האָבען פון זיי נחת. שלעכט איז נור דעם, וואס ליגט אין דער ערד. ער עליו השלום זאָל איצט זיין אָט א דאָ...

לאָה די חזנ'טע האָט בעהאלטען דאָס פנים אין פארטוך.

— די טוידטע לאָזט צורוה, מחותנת'טע! — האָט איהר סטעלמאַך איבערגעשלאָגען די רעד, געוואָלט זי אויפמונטערען. — לאָמיר בעסער רעדען אצינד פון עפּיס פרייליכערעס...

די חזנ'טע האָט אויפגעהויבען אויף איהם איהר פערוויטעלט פנים מיט די פערוויינטע אויגען:

— פרייליכערעס? ווען ס'איז פריילּיך, און ווען ס'איז אומעטיג, האָסט דו געזעהן א ביסעל! ווען עס לאכט זיך, און ווען עס וויינט זיך. ווען עס קלעהמט דאָס הארץ, און ווען עס גלוסט זיך חאפּען א טענצעל. ווי מיר זאָגען אינ'ם ונתנה־הוקף...

די חזנ'טע האָט זיך ערשט געקלויבען אוועקלייגען א מענה־לשון און אָפּשפּיעלען איהר מחותן א וויוואַט, ווי עס געהער צו זיין. האָט זיך אָבער אריינגעמישט די טאָכטער, וואָס איז געוועזן יענעם פריהמאָרגען מאָדנע פריילּיך.

— מאמע! דעם ונתנה־תוקף לאָז איבער אויף ראש־השנה. איצט, אז דו האָסט זוכה געווען, דיין טאָכטער איז א כלה געוואָרען, און דו אליין האָסט דאָך מיר דעריויף צוגערעדט, אויב ניט ארויפגעפיהרט, דארפען מיר צוקלערען, ווי אזוי מיר זאָלען פערברענג'ן אמבעסטען דעם דאָזיגען טאָג מיט דעם דאָזיגען אָבענד.

— קינדעניו! וואס איז דאָ שייך צו קלערען? — האָט זיך די חזנ'טע ארויסגעזאָגט איהר מיינונג. — מע בעדארף צונויפרופען מענשען, שרייבען תנאים, ברעכען טעלער, מע איז דאָך עפּיס יודען אויף דער וועלט, האָסט דו געזעהן א ביסעל!

נאָר ווי ביטער איז נעבאך געווען דער חזנ'טע אויסצוהערען פון איהר טאָכטער, אז קיין מענשען דארף מען ניט רופען, קיין תנאים ניט שרייבען און קיין טעלער ניט ברעכען — עס איז שוין ביי זיי איין אָפּגעמאכטע זאך, זיי האָבען זיך ערקלערט אלס חתן־כלה, און דאָס איז אלעס.

מיט פערוואונדערטע אויגען האָט די פרומע מוטער בעטראכט דאָס דאָזיגע שענע, גרויסארטיגע גליקליכע פּאָר און איז געווען ניט אינגאנצען בעפרידיגט. טאקי אלסדינג גוט, אלסדינג פיין, אלסדינג קיין עין־הרע ניט, זיי זענען ביידע יונג און שען און רייך און בעריהמט. דאנקען דעם לעבעדיגען גאָט. זי האָט צו איהם קיין טענות ניט. נאָר וואָס וואָלט גאָט געאהרט, למשל, אז ס'זאָל צוגעהען ביי זיי א ביסעל מעהר יודישליך, אויף'ן אלטען יודישען שטייגער? וואָלט דענן ניט שענער געווען א מנין יודען, טאקי אמת'ע יודען, היימישע, מיט בערד און מיט היטלען, זאָגען זיך ארומדרעהען אין שטוב? עס זאָל זיין אויך א רב און א חזן און א שמש. דער רב זאָל מקבל קנין זיין. דער חזן זאָל לייענען די תנאים. און דער שמש זאָל געבען א שליידער אין דער ערד אריין דעם ערשטען טעלער, און דער גאנצער עולם זאָל אויסרופען: "מזל־טוב! מזל־טוב!" וואָס איז די שענקייט אין דעם, וואָס חתן־כלה הענ־

גען איינס ביי'ם אנדערען אויף דער האנד, דער חתן געהט אָהן א היטעל, און אפילו דער טאַטע זיינער, דער מחותן — איהם איז אויך שווער דאָס היטעל אויף'ן קאָפּ. א וויסטע מדינה אַט דאָס אמעריקא!

אזוי טראַכט זיך די פרומע חזנ'טע און לאָזט אויס איהר פערביטערט הארץ אויף איהר מחותנ'ס קאָפּ, למאי ער געהט אָהן א היטעל. זי רופט זיך אָן צו איהם:

—מילא יונגוואַרג, אז זיי פיהרען זיך אזוי הפקר'דיג, איז גאָרנִיט. היינ־טיגע וועלט, ווי איהר רופט עס אָן, אר־טיסטען. אָבער איהר, א יוד מיט א באָרד, האָסט דו געזעהען א ביסעל!...

ביי דיא ווערטער האָבען אלע זיך איבערגעקוקט: סטעלמאכ'ס באָרד האָט די לעצטע צייט געחאַפּט פון'ם בארבער א מיאוסען אָפּשניט, אזוי אז ס'איז נור געבליבען א סימן פון א באָרד און אלע האָבען זיך צעלאכט, אויסער דער חזנ'טע. זי האָט אויך אויפגעהוי־בען איהרע פרומע אויגען און דערזעהן איהר מחותנ'ס איבערגעבליבען שטי־קעל באָרד, האָט זי מעהר נישט גע־זאָגט גאָרנִיט. זי האָט נור א זיפץ גע־געבען, איבערגעמישט א בלעטעל אין קרבן־מנחה און גענומען זאָגען שטי־לערהייד און גיך און מיט א ניגון:

— שומר ישראל שמור שארית ישראל ואל יאבד ישראל האומרים שמע ישראל...

קאַפּיטעל 161.

אַ גליקליכער טאָג

הצלחה און שלים־מזל — דאָס זענען אזעלכע געסט, וואָס קויב פערקלויבען זיי זיך צו עמיצען, בעזעצען זיי זיך פעסט און פערגעסען דעם זיי־געזונד. א מענשען, אז עס הויבט אָן געהן, איז קיין קאַטאָוועס ניט!

מאיר סטעלמאַך איז געווען איינער פון די גליקליכע, וואָס די הצלחה האָט זיך צו איהם פערקלויבען און גע־שפּיעלט אָהן איין אויפהער. סאַי געלד, סאַי כבוד האָבען זיך ווי געגאָסען פון'ם הימעל, זיך געריסען און געקראָכען צו איהם אין שטוב אריין. איהם האָט גע־פעהלט איצט נור איין זאך: דערלעבען א נחת אין זיין זוהן — און ער האָט איהם דערלעבט.

אויב עס האָט זיך געפונען ווען עס איז אמאָל אויף דער וועלט א גליקליכער פאָטער — איז דאָס געווען יענעם טאָג געווים ניט קיין אנדערער, נאָר דער גליקליכסטער פון אלע פאָטערס, מאיר סטעלמאַך. ער האָט נישט געפיהלט די ערד אונטער זיך. עס האָט איהם געטראָ־גען אין דער לופטען. פאַר גרויס שמחה האָט ער גענומען די קינדער און איז אוועק מיט זיי אין דער גרעסטער ביזשו־טערי, זיך געהייסען בעווייזען די פיינסטע דיימאַנדס און געבעטען ראָ־זא'ן, זי זאָל זיך אויסקלויבען דאָס בעסטע און דאָס טהייערסטע אויף זיין רעכענונג — "ניט זשאַלעווען זיין געלד" און ראָזא האָט איהם צוליעב געטהאָן. זי האָט איהם געשטעלט צום צעטעל, ווי עס געהער צו זיין, "ניט געזשאַלעוועט זיין געלד".

מאיר סטעלמאַך האָט זיך יענעם טאָג געמוזט מודה זיין, אז דאָס איז איהם דאָס ערשטע מאָל אויף זיין לעבען, וואָס ער טראַנזשירט געלד מיט אזא ברייטער האנד און מיט אזא גרינג הארץ. ס'איז, דאַכט זיך, גאָר ניט געווען אזא זאך אויף דער וועלט, וואָס זאָל זיין יענעם טאָג ביי איהם צו־טהייער צוליעב ראָזא'ן. "דר־שינקע! עד חצי המלכות!" — האָט ער איהר געזאָגט אויף לשון־קודש פאַר גרויס פרייד און פערטייטשט אויף יודיש: "דאָס טעלערעל פון'ם הימ־מעל!"...

נאָך'ן עסען, אז ס'איז געווען כטוב לב המלך ביין, דער פאָטער סטעלמאַך

איז געזעסן ביי זיין זוהן אין א הייכען פאטעל, האלב־צעשפילעט, מיט א האוואנא־סיגאר אין מויל, און סטעלמאך דער זוהן איז ארומגעגאנגען הין און צוריק איבער'ן צימער און געפאנטאזירט אויף זיין אלטער כטראדיוואריוס־פיעדעל, האט זיך מאיר סטעלמאך צוגעזעצט צו ראזא'ן און גענומען איהר שטילערהייד שעפטשען זיסע ווערטער בסוד. דער סוד איז געווען: צו ווייסט זיא חאטש, וויפיעל זיין גרישא פערמאגט נדן ?...

ראזא, וואס איז געזעסן אנגעשפארט אויף איהר האנד און ניט אראפגעלאזט קיין אויג פון גרישא'ן און פון זיין פיעדעל, האט דעם סוד ניט געהערט און ניט געוואלט הערען. איהר נשמה איז געווען איצט אינגאנצען דארט, אין יענער וועלט, וואוהין עס האבען זי פערטראגען דיא הימעלשע מעלאדיען, וואס דער גרויכער כשוף'מאכער גרישא סטעלמאך האט אזוי גרינג און אזוי גלאט ארויסבעקומען פון זיין אלטער טהייערער סטראדיוואריוס־פיעדעל.

נישט קיין גרויסארטיג בעלייכטער זאל אין דער גרויסער וועלט, נישט קיין גלענצענדעס צוגעקלויבען פובליקום פון לויטער אריסטאקראטען, מאגנאטען, מיליאנערען און דאמען, נישט קיין קעניגליכע פאלאצען האבען אויפגעהאבט דעם דאזיגען מאעסטרא און אוועקגעטראגען איהם אויף זיין סטראדיוואריוס־פיעדעל אין א וועלט פון הימעלשע געזאנגען, פון געטליכע מוזיק און פון גן־עדן־מעלאדיען. ניין, סך־הכל איין ווארט, דאס גוטע זיסע ווארט "יא", וואס ראזא האט איהם ערשט היינט געזאגט, — דאס דאזיגע איינע ווארט האט בעוועגען דעם דאזיגען יונגען נאר גרויסען כשוף'מאכער, ער זאל בעווייזען וואונדער אויף זיין פיעדעל.

און זיין פיעדעל האט ניט געשפיעלט, נאר גערעדט. גערעדט אויף א געטליכער שפראך, אזא שפראך, וואס נור א גרויסער ארטיסט קאן אזוי רעדען און נור א גרויכער ארטיסט קאן זיא פערשטעהן. עס האט זיך געדאכט, אז מלאכים האבען זיך געטראגען אין דער דאזיגער וועלט פון הימעלשע געזאנגען, אין דעם דאזיגען ים פון ניט־ערדישע קולות. זיי האבען זיך געטראגען אויף און אפ. זיי האבען בעגריסט און געזונגען אויף טויזענדער קולות. זיי האבען געלויבט און געגעבען א שבח צו דעם, וואס האט בעשאפען דיא דאזיגע גרויסע שענע וועלט פון געזאנג, פון מוזיק, פון שעהנהייט, פון כשוף און פון ליעבע. ניין, גרישא סטעלמאך האט שוין לאנג אזוי ניט געשפיעלט. גרישא סטעלמאך האט נאך קיינמאל אזוי ניט געשפיעלט, וויא אין יענעם פריהמארגען. אין יענעם פריהמארגען איז געפייערט געווארען א יום טוב אין זיין הארצען, א שמחה, א פרייד אין זיין נשמה. הונדערט גערטנער האבען דארטען אויפגעבליהט. טויזענדער פויגלען האבען דארטען געזונגען. און ער האט ניט אויפגעהערט צו רעדען אויף זיין געטליכער שפראך, אלע מאל זיסער און שטארקער. ער האט ניט אויפגעהערט צו דערצעהלען ראזא'ן אויף זיין פיעדעל שענע מעשיות. ער האט ניט אויפגעהערט צו טרוימען פאר איהר זיסע מיט גאלד געוועבטע חלומות — און ראזא, וואס האט פערשטאנען די דאזיגע געטליכע שפראך מעהר פון אלעמען, האט זיך צוגעהערט צו די דאזיגע שענע מעשיות, צו די דאזיגע זיסע מיט גאלד געוועבטע חלומות. עס האט זיך איהר אויסגעוויזען, אז אט־אט געהט איהר אויס דאס חיות, אט־אט פליהט ארויס איהר נשמה און בעהעפט זיך מיט אט דער וועלט פון געזאנגען און ווערט דערטרונקען אין דעם ים פון הימעלשער מוזיק און ניט־ערדישע מעלאדיען.

גרישא האט געענדיגט, און ראזא,

פערגעסען אַז דעם פּאַטער סטעלמאַך, איז איהם געפאַלען אויפ'ן האלז... זיא וואָלט איהם אויך געפאַלען צו די פיס. אזוי ווייט גערירט איז זי געווען פון זיין היינטיגען שפּיעלען. זי האָט זיך אָבער באַלד כּע־חאַפּט, צוגעלאָפען צום פּאַרטעפּיאַן, אויפגעריסען דאָס דעקעל, גענומען א פּאָר מעכטיגע אַקקאָרדען און אוועקגעשטעלט זיך זינגען — אָהן א בעשטימטען פּלאַן, אָהן נאָטען, נאָר גלאַט אזוי אין דער וועלט אריין. זי האָט ניט געזונגען, נאָר עס האָבען זיך געגאָסען קולות. עס האָבען זיך געשאָטען רולאַדען און טרעללען. עס האָבען זיך געטראָגען געזאַנגען און מעלאָדיען אַזעלכע, וואָס קיין אויער האָט דאָס נאָך ניט געהערט, וואָס קיין קאָנצערט־זאַל האָט נאָך ניט זוכה געווען דערצו.

אזוי זינגט א סאָלאָווי פאר זיך, איינער אליין אין וואלד, און גיסט זיך אויס אויפ'ן האלז זיינע פערבאָרגענע געפיהלען, די טיעפע בענקעניש פון זיין עלענדער נשמה... דאָס איז געווען א מאָדנער, א זעלטענער קאָנצערט. א קאָנצערט־עקספּראָמט

— וויפיעל טויזענדער דאָלערס וואָלטען בעצאָהלט דיא אמעריקאנער יענקים פאר אַט דעם קאָנצערט? — אזוי האָט זיך געטראַכט דער גליקליכער פּאָטער סטעלמאַך, דער איינציגער צוהערער פונ'ם דאָזיגען זעלטענעם קאָנצערט־עקספּראָמט, און איז שיער ניט צעגאַנגען געוואָרען פאר תּענוג און פאר נחת.

— ווייסט איהר, קינדער, וואָס איך וועל אייך דערצעהלען? — האָט זיך אָנגערופען דער גליקליכער פּאָטער נאָך דעם דאָזיגען קאָנצערט. — ווייסט איהר, וואָס איך האָב צוגעטראַכט אין דער מינוט?

— וואָס האָט איהר צוגעטראַכט אין דער מינוט? — האָבען איהם בידע א פרעג געגעבען, אויסגעדרעהט צו איהם זייערע יונגע שיינענדיגע פּנימ'ער און אוועקגעשטעלט אויף איהם זייערע אין דער מינוט פערליעבטע און מיט גליק שטראַהלענדיגע אויגען.

דער גליקליכער פּאָטער האָט זיך אָנגענומען מיט דער האַנד ביי דעם אָרט, וואו ס'איז אַמאָל געווען א באָרד, און האָט אויסגעזונגען מיט א גמרא־ניגון:

— אז דער צער פון טראָגען איז יאָ אזוי גרויס, אז מיר האָבען יאָ אזא גוטען גאָט, און דער גוטער גאָט האָט אונז יאָ געשענקט אזא גוטען טאָג, און דער אבענד איז ביי אונז היינט במילא א פרייהער אבענד, וואָלט אפשר געווען א סברה אז מיר זאָלען זיך דורכפאָהרען אין א יודיש טהעאטער? איך וועל שוין ביי מיין אמעריקאנער פויגעל ווי עס איז פועל'ען, אז היינט זאָלען מיר זיין אינגאַנצען פראנק און פריי, אינגאַנצען אליין. וואָס וועט איהר זאָגען דערויף, מיינע ליעבע טייבעלעך?

די ליעבע טייבעלעך האָבען זיך איבערגעקוקט און אויסגערופען מיט אָפענער פרייד:

— אָלל־רייט — אין א יודיש טהעאטער. אָלל־רייט!

— און פון טהעאטער, מיינע ליעבע קאנאריקלעך, אין א יודישען רעסטאָראַן אויף יודישע פיש מיט יודישע געבראָטענס, מיט יודישע העלזלעך?

— בראַוואָ, בראַוואָ! — האָבען איינטערגעחאַפּט די ליעבע קאנאריקלעך מיט א געלעכטער, און עס איז דערנאָך אוועק א סדרה: אין וואָסער טהעאטער זאָל מען פאָהרען? אין ניו יארק איז פאַראַן עטליכע יודישע טהעאטערס. וואָס שפּיעלט מען היינט?

— וואָס שפּיעלט מען היינט? גאָט וועל איך אייך באַלד זאָגען.

דערויף איז דאָך סטעלמאַך, שייך צו זאָגען, עפּיס א "ליובּיטעל" פון זשאַרגאָן. ער קויפט אלע טאָג אלע יודישע צייטונגען. זיין חדר איז פול און פול מיט

יודישע צייטונגען, זשורנאַלען און ביכלעך. ער ווייסט גאָרניט, וואוהין וועט ער זיך אהינטהון מיט אזוי פיעל פאַפּיער? ארויסוואַרפען איז איין עבירה: א יודיש וואָרט איז ביי איהם הייליג. פיהרען מיט זיך דארף מען האָבען וואַנדערבילד'ס פערמעגען אויף בעזונדערע קאָסטענס מיט באַגאַזש!

און מאיר סטעלמאַך האָט זיך א נעם געגעבען צו דיא בערג יודישע צייטונגען, וואָס זענען געלעגען צעוואָרפען אויף טיש און אויף בענק, דורכגעקוקט אויף איין פוס און א פּאַטש געגעבען זיך אין שטערן:

— קינדער, מיר האָבען א גרויסען גאָט! היינט איז א יום-טוב אין יודישען טהעאַטער. היינט טרעט אויף צום ערשטען מאָל אין ניקעל-טהעאַטער א בעריהמטער ארטיסט פון בוקארעשט, עפּיס איינער א ראַפּאַלעסקאָ. מיר דאַכט, איך האָב אייך שוין דערצעהלט וועגען איהם? די בלעטער פּויקען שוין פון א צייט וועגען דעם דאָזיגען שטערן. ער מוז זיין א גרויסער קנאַקער, אָט דער ראַפּאַלעסקא! וואָרום מע שרייבט וועגען איהם עפּיס גאָר חדושים. זעהט איהר? אָטאָ: "די קעניגין פון רומעניע קאַרמען סילוואַ"... "דער גרויסער זאָנענטהאַל פון וויען"... "פּאָססארט, באַרניי, אירווינג, ראָססי" — עס טהוט זיך חושך. קינדער, מיר האָבען א שטאַרקען גאָט!

אזוי האָט אויסגעלאָזט דער גליקליכער פּאָטער, און עס איז אויסגעארבייט געוואָרען ביי אלע דריי טאַקי אָט דאָ אויף'ן אָרט א פּראָגראַם פאַר'ן גאַנצען אָבענד: פריהער אין ניקעל-טהעאַטער, דערנאָך אין שלום'ס רעסטאָראַן. דאָרט קאָכט מען רומעניש פּאַפּרעצירטע פיש און מע פערטרינקט מיט א בעססאראַביער פּאָמיאַק. שלום איז בעריהמט. זיין "פּיקטשור" איז פול אלע יודישע בלעטער. איהר עפענט אויף א בלאַט-צייטונג — שפּרינגט אייך אקעגען שלום מיט זיין רעסטאָראַן.

— אלזאָ פריהער אין ניקעל-טהעאַטער, דערנאָך צו שלום'ען אין רעסטאָראַן. וואָס וועט איהר דערויף זאָגען, ווייסע חברה'ניקעס?

וואָס זאָלען זאָגען די ווייסע חברה'ניקעס? פערשטעהט זיך, אז זיי זענען אויף אלסדינג מסכים. די ווייסע חברה-ניקעס זענען קיינמאָל אזוי ניט אויפגעלייגט געווען, ווי דעם פריהמאָרגען, און האָבען קיינמאָל דעם פּאָטער ניט געזעהען אזוי אויפגעלייגט, אזוי לעבעדיג, אזוי מילד און אזוי גליקליך. איצט בלייבט איבער נור איין זאַך: קריגען א לאָזשע אין יודישען טהעאַטער, א לאָזשע פאַר זיי אין דרייען.

— פּע! אָבער גאָר לא מיט א ספּאָדיק! — האָט זיך אָנגערופען סטעלמאַך דער פּאָטער. — אלסדינג יאָ, נאָר דאָס נישט. דאָס וועט נישט געהן! פאַר וואָס? ווארום אזוי. א לאָזשע וועל איך אייך נעמען. די בעסטע לאָזשע. נור פאַר אייך אינצווייען. איהר וועט אייך זיצעןביידע געזונדערהייד אין דער לאָזשע, און איך — אין פּאַרטער. פאַר וואָס? א פּשוט'ער שכל: איך, פערשטעהט איהר מיך, בין מיט אייך אין יודישען טהעאַטער קיין מחותן ניט. איך בין פאַר אייך א שעטנז. מיך קאָן נאָך עמיצער דערקענען, און אייך ניט. א מכה דארף עמיצער וויסען, ווער סע זיצט אין לאָזשע. חיות ניט זיכער! דוא, נרישא, וועסט אָנרוקען, פערשטעהסט דוא מיך, דיין גרויסע ווייכע שליאַפּע איבער דיא אויגען, און דו, ראָזע, וועסט זיין אזוי גוט און פרום און וועסט אָנטהון דעם גרעסטען הוט, וואָס דו פערמאָגסט נור, אזוי אז מע זאָל זיך דארפען גוט אָנבויגען און ערשט דעמאָלט זעהען א פּיוג, ניט קיין אויגען. פאַר א יודען דארף מען, פערשטעהט איהר מיך, זיין פאָרזיכטיג, חאַ-חאַ. א יוד איז קיין קאַ-

טאָוועס ניט. לאָז נור איין יוד, למשל, אָנשמעקען, ווער ס'איז געווען אין לאָזשע, אזוי זיינען פול אויף מאָרגען אלע יודישע בלעטער מיט אַט אזעלכע גרויסע קעפּלעך: די גרעסטע סטארס פון דער וועלט, גרישא סטעלמאך און ראָזאליא ספּיוואק, אין יודישען טהעאטער—האַ־חא! דער וואָס ווייסט ניט, וועט זיכער מיינען, אז גרישא סטעלמאך און ראָזע ספּיוואק שפּיעלען שוין אין יודישען טהעאטער. נאָך דאָס פעהלט מיר — חא־חא.

אָט ווי אזוי פריילוך עס האָט זיך אָנגעהויבען פאר אונזער גליקליכען סטעלמאך דער דאָזיגער גליקליכער טאָג.

קאפּיטעל 162.

אַ קאָנטר־וויזיט

אונזער פריינד לעזער דארף געדענקען דעם וויזיט פון דער מאדאם טשערניאק, אָדער בריינדעלע קאָזאק, ביי ניסעל שוואלב, און די אָנצוהערענישען, וואָס זי האָט איהם געהאט געגעבען, אז אויב ער וויל, אז זיין שוועסטער, הענריעטא שוואלב, זאָל טראָגען דעם נאָמען ראַפּאלעסקאָ, דאַרף ער זעהען, אז דאָס זאָל געשעהען וואָס גיכער, אז ניט — וועט זיין שפּעט..

עס פערשטעהט זיך, אז די דאָזיגע ווערטער זענען אונזער קאָמבינאטאָר גוט אריין, ווי מע זאָגט עס, אין נאָז אריין. ניסעל שוואלב האָט זיך ניט בערוהיגט מיט די אָנצוהערענישען אליין. ער האָט געוואָלט וויסען א ביסעל מעהר טיעף און מעהר גרינדליך, ארום וואָס דאָ האנדעלט זיך. האָט ער זיך ניט געפוילט און האָט זיך איינמאָל אין א פריהמאָרגען ממריח געווען מיט א קאָנטר־וויזיט צו אָט דער חיה מיט דער רויטער ראָטאָנדע און מיט'ן מאלפּישען פּנים.

דערפרעגט זיך ביי דער שוועסטער דער מאדאם טשערניאק'ס אדרעס און די צייט, וואָס מע קאָן זי טרעפען אין דערהיים, האָט זיך אונזער שוואלב געשלאָגען דורך גאסען און געסלעך, ארויפגעקלעטערט גאנץ הויך אויף א פינפטען שטאָק ערגיץ אין ברוקלין, און קוים געטראָפען אין א לאָך, זיך געמוזט רעכט איינבויגען, איידער ער איז אריינגעקראָכען אהין.

— העללאָ! דאָ וואָהנט די מיסעס טשערניאק?

די מיסעס טשערניאק איז געווען אָנגעטהאָן אין איהר מאטינע, אזא מין מאָרגענקלייד מיט ברייטע ארבעל און מיט א שטארק אויסגעשניטענעם האלז און מיט שטעק־שיך אויף בארויסע פיס. די האָר נאָך ניט צוגעקעמט און דאָס חדר'על נאָך ניט אינגאנצען אויפגערוימט. דאָס בעט איז נאָך ניט געווען צוגעבעט, דער פייל מיסט איז נאָך געשטאנען ביי דער טהיר, און אויף'ן טיש זענען געווען סימנים פון דעם נעכטיגען סאפּער. דערזעהען פאר זיך אזא אונגערווארטעטען גאסט (עס איז נויטיג צו בעמערקען, אז פון זינט בריינדעלע קאָזאק איז אין אמעריקא, איז ניסעל שוואלב דער ערשטער מאנספּארשוין, וואָס האָט אריבערגעטראָטען איהר שוועל), האָט זי זיך תחילה ווי דערשראָקען, ניט געוואוסט, וואָס צו טהון פריהער: צי זאָל זי ארויפוואָרפען אויף זיך איין אנדער קלייד, צי זי זאָל צודעקען דאָס בעט, אָדער זי זאָל ארויסטראָגען דעם פייל מיסט, אָדער זי זאָל צונעמען פון'ם טיש די סימנים פון נעכטיגען סאפּער? פאר גרויס אימפּעט האָט זי פערגעסען בעטען דעם גאסט זיצען, און אליין איז זי אויך געבליבען שטעהן, אראָפּגעלאָזט די הענד און געווארט, וואָס וועט ער איהר זאָגען. ניסעל שוואלב האָט געזעהען, אז זי איז צעדרעהט, האָט ער זיך אליין אוועקגעזעצט און אויך דער מאַדאם טשערניאק

אונטערגעטראָגען א שטוהל, און גענומען זי בערוהיגען מיט זייטיגע געשפרעכען, אנגענעהמע ווערטער. ער האָט איהר גאנץ אויפריכטיג געזאָגט, אז ער האָט זיך שוין לאנג געוואָלט מיט איהר בעקענען א ביסעל נעהינטער. ובפרט, נאָך איהר וויזיט, פיהלט ער זיך שולדיג א קאָנטער־וויזיט. און אגב האָט ער געוואָלט מיט איהר זיך דורכרעדען א ביסעל וועגען היימישע זאכען, פאמיליען־אנגעלעגענהייטען... ער פיהלט, אז מיט איהר מעג ער רעדען פון אזעלכע זאכען, וואָס מיט קיין אנדערען וואָלט ער עס נעוויס ניט גערעדט... רעדען אלסדינג פראנק און פריי, ווארום ער איז א דזשענטעלמען און איין אָפענטליכער מענטש (דאָ האָט זיך שוואלב צעשפּילעט, ארויסגעשטעלט דעם קיילעכיגען בויך, וואָס איז געווען בעלייגט מיט א ווייסער וועסט און מיט א גרויסער גראָבער גאָלדערנער, אָדער פערגאָלדעטער, קייט).

— איהר קאָנט זיין זיכער, אז אלסדינג, וואָס מיר וועלען דאָ רעדען, וועט דאָס דאָ בלייבען. אט א דאָ, אין די פיער ווענד.

ניסעל שוואלב האָט א וויז געגעבען מיט ביידע הענד אויף די פיער ווענד פון דער מאדאם טשערניאק'ס חדר'על און האָט איהר אין איינוועגס געמאכט א קאָמפּלימענט: ווי שען, ווי ריין, ווי זויבער דאָ איז! ער האָט שוין לאנג אזא זויבערקייט ניט געזעהן, ער זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס! ניט שוין זשע זיצט זי דאָ איינע אליין?

— איינע אליין, עלענד ווי א שטיין

— האָט איהם די מאדאם טשערניאק געענטפערט צום גראם און מיט א טיעפען זיפץ און איז רויט געוואָרען ווי א צוויק, און האָט אזש אָנגעהויבען צו שוויצען.

— מיר זענען דאָ אלע עלענדע. איך בין אויך איין מענש אליין, עלענד ווי א שטיין. — איז איהר שוואלב אריינגעפאלען אין טאָן אריין, מעהר נישט צו איבערקייען איהרע ווערטער. די מאדאם טשערניאק האָט דאָס אָבער אנדערש פערשטאנען. זי האָט זיך צוגעזעצט צו איהר ליעבען גאסט וויז־א־ווי, צורעכט געמאכט זיך די האָר מיט ביידע הענד, צוגעגעבען איהר קיילעכיגען לבנה־פנים מיט די יאפּאנישע אויגלעך דאָס שענסטע קאָקעט־נאאיווע שמייכעלע, וואָס זי האָט נור פערמאָגט, און א פרעג געגעבען איהם כלומרשט פערבייגעהענדיג:

— איהר זענט דען א סינגעלמאן?

אויף איהר ענגליש וואָרט "סינגעלמען" האָט איהר ניסעל שוואלב אויף אָפּגעענטפערט מיט איין ענגליש וואָרט: "שור!" וועלכעס זאָל בעדייטען: "אודאי!" און צוגעלייגט אויף יודיש:

— נאָך א מין סינגעלמאן! צווישען סינגעלמענס א סינגעלמאן!

געוואָהרע געוואָרען אויף אזא איין אופן פון איהר גאסט, אז ער איז נאָך ניט קיין בעווייבטער, איז די מאדאם טשערניאק געוואָרען צו איהם נאָך מעהר פריינדליך און צוגעלאָזט, און ביידע ארבעל פון איהר מאטינע האָבען זיך ביי איהר פערקאטשעט ביז אריבער די עלענבויגענס, און טראָפּענס שווייס האָבען ארויסגעטראָטען אויף איהר אויבערשטער ליפּ, וואָס איז עטוואָס בעוואכסען מיט שווארצע האָר.

— ווי קומט עס? — האָט זי איהם א פרעג געגעבען מיט זעהר א ליעבליכער מינע, אויסגעמישט מיט נייגיעריגקייט און מיטלייד.

— אָט אזוי אָ. אז מע איז תמיד ביזי. טאָג ווי נאכט איז נור הור־הא. קומט דער פריהמאָרגען, לויפט מען ארום אהין־אהער. מע האָט קיין צייט ניט אפילו נעמען א שייוו, חאפּען א דרינק, פערבייסען מיט א סענדוויטש. פון שלאָפען שמועסט מען ניט. ניט איינמאָל מאכט

זיך, אז מע חאפּט א דרימעל געהענדיג, וויא איהר זעהט מיך א שווימענד גען. איהר וועט מיר גלויבען, צי ניין?—עס געהען אוועק וואָכען, מאָנאטען, וואָס מע עסט ניט, מע טרינקט ניט און מע שלאָפט ניט, איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס!

דיא מאדאם טשערניאק, וואָס האָט אויסגעהערט איהר גאַסט מיט דער גרעסטער אויפמערקזאמקייט, האָט צו־נעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ און האָט זיך צוגערוקט צו איהם נעהענטער, ארויפ־געלייגט ביידע האלב־נאקעטע הענד אויף איהר הויכער ברייטער רייכער ברוסט, וואָס האָט אויסגעזעהען אונ־טערן גאָרסעט, אויב ניט אזוי וויא דיא צווייא גאזעלען, וואָס ביי דער שולמית פון שיר־השירים, נאָר וויא צוויי אונ־טערגעבעטע קאָפּענקישעלעך אודאי.

— נישט גוט אזוי. — האָט זיא איהם פירגעהאלטען, ווי א געטרייהע מוטער. — נישט גוט. א מענטש טאָר זיך ניט אָפּלאָזען. מען דארף אין זינען האָבען זיך אויך.

— ווי קאָן מען אין זינען האָבען זיך, אז מע האָט אזא הארב אויף די פּליי־צעס? איך מיין דאָס מיין שוועסטער די פּרימאדאָנא. איהר מעלה איז, וואָס זי איז א שענע, און דער חסרון — וואָס זי איז שוין צו א שענע. וואָס צו איז איבעריג... גאָט זאָל מיר העלפען, מיין שוועסטער זאָל שוין חתונה האָ־בען און מיין ברודער איזאק זאָל קרי־גען עפּיס א רעכטען דזשאב, וואָלט איך דעמאָלט אפשר אין זינען געהאט זיך אויך... שוין צייט, חאָטש איך בין נאָך... וויפיעל, רעכענט איהר, בין איך אלט מיין אייגענס? אנו, טרעפט.

וואָס איז דער חדוש, אז נאָך אזעל־כע שמועסען איז דיא מאדאם טשער־ניאק צעווייקט געוואָרען און איהר פערשטיינערט הארץ איז צעגאנגען, ווי א פּוטער? אך, וואָס פאר א מאן דאָס איז! וואָס פאר א דזשענטעלמען! איין אמת'ער דזשענטעלמען! היינט געהט שאצט אָפּ א מענשען נאָך זיין אויסזעהען. זי וואָלט אין איהר לע־בענס־לעבען ניט געזאָגט, אז אָט אָ דער הויכער ריזיגער דזשענטעלמען זאָל פערמאָגען אזא ווייך הארץ מיט אזא צערטליכער נשמה. און דאָס פּנים זיינס? און דאָס לשון? און דאָס שמייכעלע? און אלע זיינע פּאָסטעמפּ־קעס? א כפּרה א סך, א סך מאנס־בילען פאר זיין מינדסטען נאָגעל!...

ברייגדעלע קאָזאק האָט זיך שוין לאנג ניט געפיהלט אזוי אויפגעלייגט און אזוי גרינג, ווי זי האָט זיך גע־פיהלט מיט אָט דעם גאסט. זי גע־דענקט ניט, מיט ווען זי זאָל א מאָל רעדען אזוי אָפענטליך, ווי זי האָט גע־רעדט מיט אָט דעם דזשענטעלמען. זי האָט איהם אנטפּלעקט, קאָן מען זאָגען, אינגאנצען איהר הארץ. עס איז ניט געווען א זאך, וואָס זי זאָל פאר איהם פערלייקענען.

ניין. ניסעל שוואלב האָט קיין חרטה ניט געהאט, וואָס ער האָט זיך בעמיהט צו אָט דער חיה מיט'ן מאלפּישען פּנים. אָט דער קאָנטר־וויזיט האָט איהם גע־עפענט דיא אויגען. עס איז איהם קלאָר געוואָרען א סך זאכען: דער שטילינ־קער ראפאלעסקאָ מיט זיין שטילען ראָמאן, דאָס ארומגעהן זיינס צעטראָ־גען, און דיא שענע געשיכטע פונ'ם חזנ'ס מיידעל, וואָס שפּיעלט היינט אזא גרויסע ראָלע אין דער טהעאטער־וועלט — אלסדינג איז איצט געווען פאר איהם קלאָר, ווי אויף א טעלער.

געהענדיג צוריק פון זיין קאָנטר־וויזיט און פייפענדיג א פריליכען ניגון, האָט זיין קאָמבינירענדער קאָפּ געארבייט א קאָמבינאציע, א געניאלע קאָמבינאציע.

קאַפּיטעל 163.

ביים לאָמזשער חזן אויף אַ גלעזעל טיי

ניסעל שוואלב איז ניט געגאַנגען צו זיך אהיים. קודם האָט ער פערבלאָנזשעט צו זיין שותף און צו זיין בעל־עצה—צום מיסטער קלאמער, און מיט איהם אינאיינעם איז ער אוועק צום לאָמזשער חזן וועגען זעהר־זעהר א וויכטיגע ביזנעס. וועגען א שפּאָגעל־נייער קאָמבינאציע.

וואָס פאר א ביזנעס? וואָס פאר א קאָמבינאציע? — דאָס האָט מיסטער קלאמער פון איהם נישט געקאָנט דערביוען זיך בשום אופן. ניט מיט גוטען, ניט מיט בייזען. ניסעל שוואלב האָט געבעטען ביי איהם איין זאך: געדולד, און געשלעפּט איהם כמעט מיט גוואלד צום לאָמזשער סאַלאָוויי, נישט אויפגעהערט דעם גאנצען וועג צו רעדען מיט הענד, פויקען און טאראבארען, ווי זיין שטייגער איז.

שוין אז מע איז געווען נאָהענט, כמעט ביי דער שטוב, וואו דער חזן וואָהנט, האָט זיך מיסטער קלאמער אוועקגעשטעלט—ער וועט נישט געהן. ביי איהם איז א פּרינציפּ: ער האָט פיינד א בלינדען אתרוג, אָדער ווי זאָגט דער איינגעלשמען: "איי דו נאָט באַי א פּיג אין א פּאָק"...

נאָר רעד ענגליש,רעד טערקיש, רעדמאָטערש — שוואלב האָט איהם אָנגענומען מיט זיין הנותן יד לפּושעים און האָט איהם א זאָג געגעבען מיט'ן הארבען וואָרט:

— וועלל! איהר וועט ביי מיר געהן.

געקומען, האָבען זיי געטראָפען דעם לאָמזשער סאַלאָוויי אָהן א היטעל און אָהן א קאַפּאָטע, און דעריבער האָבען זיך ארויסגעזעהען דיא ציצית פונ'ם טלית קטן. ארום איהם איז געשטאנען דיא חאַליאַסטרע, זיין אייגענע קאַפּעללע. ער האָט געשטודירט מיט זיי א נייעם קאָנצערט.

דערזעהען דיא אריינגעקומענע, האָט דיא חאַליאַסטרע זיך א וואָרף געגעבען צו ניסעל שוואלב. די עלטערע האָבען איהם געטרייסעלט ביי דער האנד און דיא קלענערע זענען איהם געקראָכען אויף דיא פּלייצעס און האָבען אויסגעזעהען, ווי מערעשקעס אויף א וויזעלטהיער. תחילת האָט דאָס אָט דער עוג מלך הבשן איבערגעטראָגען גאנץ קאלטבלוטיג און נאָך צוגעשמייכעלט דערצו. דערנאָך האָט ער אָפּגעטרייסעלט פון זיך דאָס קליינוואַרג און געגעבען א הוק אויף דער חאַליאַסטרע:

— שאראַפּ! ארויסט, ממזרים, אלע אין דרויסען ארויס! קיין שריד ופּליט זאָל פון אייך ניט בלייבען! אָבער גיך! מיר האָבען דאָ צו שמועסען א ביזנעס... סיי, חזן, וואו איז ערגיץ אייער מיסעס? רופט זיא נור אריין אהער, מיר דארפען אָפּהאלטען א קאָנפערענץ.

מאָהלט אייך, דאָס זאָל זיך ערלויבען איין אנדערער, וואָלט ער זיך ניט נעגארט פונ'ם לאָמזשער סאַלאָוויי פאר אזא בענעמען זיך. וואָס איז דאָס פאר א לשון: "סיי, הזן"? און נאָך ערגער וואָלט ער אָפּגעשניטען פונ'ם חזנ'ס לויפערס. ער וואָלט געהאט פון זיי א "שאראַפּ"! נאָר דער פעטער ניסעל (אזוי הייסט ביי זיי ניסעל שוואלב) מעג. דעם פעטער ניסעל האָט מען ליעב אלע, פון קליין ביז גרויס, דערפאר, וואָס דער פעטער ניסעל איז א גוד באָי. דער פעטער ניסעל האָט אויך פאר יעדען איינציגען און צו יעדער צייט א גוט וואָרט. דעם דערלאנגט ער א זעץ אין פּלייצע. דעם — א קניפּ אין באק. דעם — א רוק אין זייט. אז ניט — ווארפט ער אייך גאָר אראָפּ דעם פּידזשאק און שטעלט זיך אוועק מיט אייך פייטען, מאכען באָקס. דער פעטער ניסעל וועט

אייך קיינמאָל ניט קומען צוגעהן מיט ליידיגע הענד. תמיד מוז ער עפּיס מיט זיך ברענגען אויף צו קייען. אויך איצט האָט ער געבראַכט מיט זיך קענדי — דאָס, וואָס דעם חזנ׳ס האַליאַסטרע האָט דווקא נישט פיינד. אין איין כהרף־עין האָט מען די קענדי צעהאַפּט און אָפּגעליידיגט די שטוב, און דער חזן האָט גענומען אויף זיך די קאַפּאָטע, אריינגעהאַפּט זיך צו א נעכסטדאָריגע שכנה, אַרויסגערופען פון דאָרטען די חזנ׳טע, און ביי געשלאָסענע טהירען איז אָפּגעהאַלטען געוואָרען א קאָנפערענץ.

וואָס איז דאָס געווען פאַר א מין קאָנפערענץ? וועגען וואָס האָט זיך דאָ געהאַנדעלט? און פאַר וואָס עפּיס ביי געשלאָסענע טהירען? — אונזערע לעזער וויסען שוין, אז פון סודות האַלטען מיר ניט און רייסען זיך אין א פערשלאָסענע טהיר האָבען מיר פיינד. מיר וועלען בעסער אריינקוקען אהער צום חזן טאַקי דעם זעלבען טאָג, אויף דער נאַכט, אינאיינעם מיט אלע איבעריגע געסט, וואָס זענען איינגעלאַדען געוואָרען אין דער גיך, אויף איין פּוס, צום לאָמזשער חזן אויף א "טי־פּאַרטי". ביי אונז ווערד דאָס אָנגערופען אויף פּשוט יודיש: "א גלעזעל טיי". און וואָס א גלעזעל טיי בעדייט — דאָס פערשפּאָרט מען אייך שוין צו דערצעהלען. יעדער וויסט, אז דאָס גלעזעל טיי איז ניט נור א גלעזעל טיי, נאָר אויך א וועטשערע. און אז ניט דאָס גלעזעל טיי און ניט די וועטשערע איז דער עיקר. דער עיקר איז, איינענטליך, דאָס וואָס קומט צווישען טיי און צווישען דער וועטשערע. "קליין תהלים" רופט מען דאָס ביי אונז, און מיינען מיינט מען, פערשטעהט זיך, א קערטעל.

א סך מענשען דענקען, אז ווען, למשל, ס׳זאָל ניט זיין דער מין, וואָס מע רופט עם קאָרטען, אָדער מע זאָל די קאָרטען, חלילה וחס, פּלוצים אויסראָטען פון דער וועלט, וואָלט נישט געקאָנט עקזיסטירען קיין שום מענשליכע געזעלשאַפט. וואָס וואָלט מען געטהאָן צווישען טיי און וועטשערע? דער ווירטה מיט דער ווירטהין וואָלטען געגענעצט. די געסט וואָלטען אנשלאָפען געוואָרען. מענשען וואָלטען אויפגעהערט געהן איינס צו דאָס אנדערע, שליסען בעקאַנטשאַפט, פיהרען געזעלשאַפט, און ביסלעכווייז־ביסלעכווייז וואָלט אונטערגעגאַנגען די וועלט. לאָזען זיך די, וואָס פרעדיגען מאָראַל, זאָגען וואָס זיי ווילען — קאָרטען איז נישט קיין פּוסטער עסק. אין דעם ענין פון קאָרטען איז די גאַנצע וועלט, קאָן מען זאָגען, איין שטאָדט. אומעדום, אויף דער גאַנצער וועלט, אפילו אין די גאָר וויטע מקומות, קוים וואו עס געפינען זיך נור צוויי מענשען, אזוי ווערד געשפּיעלט אין קאָרטען. נישט מעהר איטליכער אָרט האָט זיך זיין שפּיעל, און יעדעס שפּיעל האָט זיך זיין נאָמען. למשל, ביי אונז, אין דער אלטער וועלט, איז מען זיך נוהג—מע שפּיעלט שוין מעהר ניט אין קאָרטען. איין עק, אוים מאָדע געוואָרען שפּיעלען. וואָס זשע דענן טהוט מען, אז מע קומט זיך צונויף אויף א גלעזעל טיי? מע "מאַכט א פּרעפעראַנסעל", מע "חאַפּט אַנ׳אָקעלע", מע "פּערלייגט א בענקעל" אָדער מע "מאַכט זיך נאַרריש מיט א טערטעל־מערטעל". דאָ, אין דער נייער וועלט, איז דעסגלייכען: אין קיין קאָרטען שפּיעלט מען ניט. פּע! דאָס טהוען נור "געמבלערס", שוליערס, פּראָפעסיאָנאַליסטען. אנשטענדיגע לייט, אז זיי קומען זיך צונויף אויף א "טי־פּאַרטי", נעמט מען ארוים טאַקי די אייגענע קאָרטען, וואָס ביי אונז, נאָר מע "אַמוזירט זיך מיט א פּאָוקער", אָדער מע "פּיט זיך אין א פּינאָקל". א ביסעל ווערד דאָס געטהאָן בכדי די צייט צו פערטרייבען און א ביסעל טאַקי לשם ביזנעס. יעדער זעצט

זיך אוועק צום טישעל מיט די בעסטע האָפנונגען און מיט דער פעסטער איבערצייגונג, אז ער וועט היינטיגען אבענד געוויס זיין א געוואונענער. און נאָכדעם — וויא דאָס גליק טראָגט אוים: אָדער ער שפיעלט אוים, אָדער ער ווערד בעגראָבען. ס'איז א גאָט'ס זאך.

אצינד, אז מיר ווייסען שוין, וואָס הייסט א "טי־פּארטי", ווּעלען מיר געהן זעהען, ווער איז די געזעלשאפט, וואָס האָט זיך צונויפגעזאמעלט ביי'ם לאָמזשער חזן אויפ'ן גלעזעל טיי.

קאפּיטעל 164.

אַ געמישטע געזעלשאַפט

די געזעלשאפט, וואָס האָט זיך צונויפגעקליבען יענעם אבענד ביי'ם לאָמזשער סאָלאָוויי אויף דער "טי־פּארטי", איז שווער צו זאָגען, צו וואָסער א קלאס זי געהערט, און דעריבער איז דאָס אויך ניט גרינג צו בעשרייבען, אזוי ווי ס'איז בכלל שווער צו בעשרייבען דאָס אמעריקאנער פּובליקום אין דער גרויסער וועלט־שטאָדט ניו יאָרק.

דאָס איז געווען א מיש־מאש פון טיפּען, מיינסטענטהייל לאנדסלייט פון דער חברה "אנשי לאָמזשע", א בינטעל יודען פון אלערליי מינים און פּראָפעסיעס.

אויפ'ן ערשטען קוק האָט דאָס אויסגעזעהען אפילו, אז איינער מיט'ן אנדערען געהער זיך ניט אָן גאָר ניט. וואָרום וואָס פאר א מחותן איז, למשל, א רעווערענד, דאָס הייסט — א רב און א מוהל אין א קאפּעלישעל, מיט אונטערגעבויגענע פּאה'לאך, און א זאָסטאָמער־פּעדלער, א יוד א יאדישליווער מיט א "זאדישקע"?

אָדער וואָס פאר א סמיכות הפּרשה איז אין איידזשענט פון טייפּרייטערס, א וואוילער יונג מיט ממזרישע אויגען, און א היברו טיטשער, א קליין יודעל מיט א געשטופּעלט פּנים?

אָדער וואָס פאר א שייכות איז א דראָגיסט, א טשאכאָטעטשניק מיט בייזע אויגען, און א פּראָסטער בוטשער פון עסעקס סטריט, וואָס שמעקט מיט אָכסענפליש?

אָדער א לענדלאָרד פון איין אייגענער דירה אויף די בראָנקס, א שווארצער יוד מיט א בולבעוואטע נאָז, וואָס רעדט מיט א גראָב קול א ביסעל הייזעריגליך, און איין אָפּרייטער פון דער באָוערי מיט ארייגעשטעלטע צייהן?

און די אלע אויסגערעכענטע פּארשוינען, וואָס געהערען זיי זיך אָן, איך בעט אייך, מיט א חזן און מיט א חזנ'טע, מיט אקטיאָרען, אקטריסעס, מוזיקאנטען און אָשערס פון יודישען טהעאטער?

און דאָך האָבען זיך דאָ געפיהלט אלע היימיש, אלע גלייך, יעדער שטאָלץ ביי זיך דערמיט, וואס ער איז אין אמעריקא, וואָס ער האָט א ביזנעס און וואָס ער מאכט א לעבען. קיינער האָט זיך ניט געבלאָזען אויפ'ן צווייטען ווי ביי אונז איז דער פאל, אז איין עולם קומט זיך צענויף אויף איין אסיפה, אָדער אויף א שמחה. דער דעמאָקראטישער גייסט פון דער אמעריקאנישער רעפּובליק לאָזט זיך פיהלען אויף יעדען טריט און שריט אין דעם דאָזיגען לאנד, און אונזערע ברידער, וואָס קומען אהער טאָג־טעגליך פון דער גאנצער וועלט, אקלימאטיזירען זיך אזוי גרינג, ווי אנדערע פעלקער, אין'ם דאָזיגען שמעלץ־טאפּ און זויגען אריין אין זיך דעם דאָזיגען גייסט פון גלייכהייט אזוי גיך וויא מעגליך.

אלע דריי פּאראדנע חדרים פון'ם חזנ'ס וואָהנונג, דער פּארלאָר, די דיינינגרום און די בעדרום, זענען געוועזן פול געפּאקט מיט געסט. ווער עס האָט געטרונקען טיי, ווער עס האָט גערויכערט, ווער עס האָט געשפּיעלט אין שאָך און ווער אין פּינאָקל, און ווער עס האָט גלאט אזוי גערעדט, געפלאפּעלט, גע־

לאכט און געגראגערט. איינער האט דערצעהלט התנצלות פון א דזשעניטאר, וואס גיט ארויס אלע וואך נייע רולס און רעגולייששענס פאר זיינע טענענטס. דער אנדערער האט דערצעהלט א שענע מעשה נאר א קורצע, ווי אזוי מע האט איהם געוואלט סוספענדירען פון דער יוניאן, געבען די כעק, האט ער פערפיהרט קעגען דער יוניאן א טרייעל... דער דריטער האט דערצעהלט פון א פייער, וואס האט שיער פאסירט ביי זיי אין דער פעקטארי. א פיערטער האט געשמועסט פון ריעלעסטייט, סטאקס און לאטס און אנדערע ביזנעס פון דער וואלל־סטריט. און חברה אקטיארען און אקטריסעס האבען זיך גערעדט פון זייערע אינטערעסען: ראלען, סטארס, פיעסען, יוניאן, פולע הייזער, בענעפיס. און גערעדט האבען אלע אינאיינעם, אויפ׳ן יודישען שטייגער, און אלע האבען זיי זיך דא געהאלטען פריי און היימיש און לעבעדיג אויפ׳ן העכסטען ארט. און ווייל דער ליארם מיט׳ן הארמידער איז געווען אונגעהויער גרויס, און אנגערויכערט איז געווען אזוי שטארק, ווי אין א שענק, און הייס ווי אין א באד, איז כמעט אונמעגליך געווען צו בעמערקען יעדען איינציגען, ווער דאס איז און וואס פאר א פנים ער האט.

פון אונזערע בעקאנטע פארשוינען, אויסער דעם חזן מיט דער חזנ׳טע מיט זייער חאליאסטרע, איז געווען צו בעמערקען: מיסטער קלאמער, אנגעטהאן אין זיין יום־טוב׳דיגען סמאקינג און צעקעמט זיין הערצל־בארד אויף צוויי. ער איז געזעסען א טשער קעגען א טשער מיט זיין נייעם פארטנער, מיסטער ניקעל, וואס האט געהאט אויף זיך היינטיגס מאל זיין גאלדענעם וואטש און טשיין — די מתנה פון׳ם "פרעזידענט אוו דהי יונייטעד סטייטס אוו אמעריקא". ביידע האבען זיי גערעדט ענגליש און ביידע האבען דערצעהלט גרויסקייט פון זיך און דערצעהלט אויף עהרענווארט וואונדערליכע זאכען, וואס א זייטיגער מענש וואלט זיך געמעגט ווינשען די אלפים, וויפיעל דארט איז געפאלען בלאף...

פון אונזערע איבעריגע בעקאנטע זענען געווען איזאק שוואלב און בריינדעלע קאזאק. די צוויי זענען געשטאנען ארום א טישעל און צוגעזעהען, ווי מע שפיעלט אין קארטען. צווישען די שפיעלערס און שפיעלערינס איז געווען די פרימאדאנא, הענריעטא שוואלב, אנגעטהאן אין אלע איהרע ברילליאנטען. זי האט געפייערט, גערעדט און געלאכט און געהיצט זיך מעהר פון אלעמען. עס איז איהר געגאנגען דאס בלאט. נעבען איהר איז געלעגען א הויפען מיט געלד. אלע ליידיעס האבען איהר מקנא געווען, און די מאנספארשוינען האבען זיך איבערגעוואונקען, זיך דורכגעווארפען מיט ווערטלעך אויף איהר רעכנונג און האבען פערצויגען זיך צו איהר גאנץ פריי. אויף אזוי פיעל פריי, אז איינער א דזשענטעלמאן, א גלוח מיט א רויט פנים, מיט א שפיצעכיגער נאז און מיט א "דיימאנדרינג" אויפ׳ן פינגער, וואס איז געזעסען וויז־א־ווי, האט איהר עטליכע מאל שטארק אנגעטראגען אונטער׳ן טיש אויפ׳ן פוס, טראטץ דעם, וואס דער דזשענטעלמען — מיר וויסען עס פאזיטיוו — איז א בעווייבטער.

אין א זייט, אויף א ראקינג־טשער, איז געזעסען לעא ראפאלעסקא, גערויכערט און געוויעגט זיך. ארום איהם זענען געשטאנען חברה אקטיארען מיט געגאלטע פנימ׳ער און האבען דערצעהלט טהעאטער־אנעקדאטען, איינס נאך דאס אנדערע, און אויסגעדונערט אלע מיט אזא געלעכטער, אז די ווענד האבען געציטערט. מעהר פון אלע האט זיך אויסגעצייכענט איינער א קאמיקער, א פערשלעפטע קרענק, מיט אזא ריהרעוודיג פנים און מיט אזעלכע לאכענדיגע

אויגען, אז איידער ער הויבט נאך אן צו דערצעהלען, הויבט מען שוין אן צו לאכען. און ער אליין לאכט אויך, און דוקא געשמאק, אזוי אז ער חאפט זיך מיט ביידע הענד ביי די זייטען און בויגט זיך אזש איין אין דרייען.

— ליידיעס ענד דזשענטעלמען! — רופט אויס אויף זיין זיס קול דער לאמזשער חזן, וואס האט זיך אין דער קורצער צייט שוין אזוי ווייט אויסגעגרינט, אז ער רעדט שוין העכער האלב אויף ענגליש. — ליידיעס ענד דזשענטעלמען! צום טיש, פליעז, שוין פארטיג דער סאפער.

דער עולם האט זיך ניט געלאזט לאנג בעטען. די, וואס האבען נישט געטהאן גארניט, זענען גרייט געווען באלד צו פערנעמען זייערע ערטער ארום טיש, און די, וואס האבען זיך אמוזירט אין "פינאקל", האבען נור איבערגעצעהלט דאס ביסעל מזומנים, איבערגעגעבען איינס דעם אנדערען מיט צעפלאקערטע פנים'ער א רעפארט, ווער וויפיעל עס האט געוואונען, און ווער וויפיעל עס האט פערלוירען.

קאפיטעל 165.

ניסעל שוואלב — טאָוסט־מייסטער

עס האט זיך ארויסבעוויזען, אז פערלוירען האבען כמעט אלע, און געוואונען דאס גאנצע געלד האט נור אונזער פרימאדאנא, הענריעטא שוואלב. עס איז איהר דעם אבענד געגאנגען דורך טהיר און דורך טהויער. זי איז געווען אזוי פערטראגען אין'ם צעהלען דאס געלד, און דאס פנים האט איהר אזוי געפלאמט, אז זי האט נישט געזעהען ארום זיך קיינעם, נור דאללערס, דאללערס און דאללערס. דער ברודער איזאק און בריינדעלע קאזאק, וואס זענען די גאנצע צייט געשטאנען איבער איהר און צוגעזעהען מיט זשעדנע אויגען ווי זי זשעבערעט דאס געלד צו זיך אין רידיקול אריין, האבען זי געפרעגט, וואר רעכענט זי צו טהאן מיט די דאללערס? צי וויל זי זיך לאזען קויפען א מאטאר־קאר, אדער דיימאנדס, אדער א הייזקע אויף דער פינפטער עווענױ? הענריעטא האט זיי אבער אויף זייער וויצלען זיך נישט געענטפערט גארנישט. זי האט גארניט געהערט אפילו, וואס מע רעדט צו איהר. זי האט דורכגעלאזט אונבעמערקט די פלאטשיגע קאמפלימענטען פון איהרע פארטנערס, אז זי שפיעלט אין קארטען ניט ערגער ווי זי זינגט אין טהעאטער...

— ביוטיפולל! — האט מיט בעזונדערער בעגייסטערונג אויסגערופען דער געגאלטער דזשענטעלמאן מיט'ן רויטען פנים און מיט דער שפיצעכיגער נאז. דער דאזיגער דזשענטעלמען האט זיך די גאנצע צייט שמארק געשארט ארום דער פרימאדאנא. ער האט געמאכט איהר חנ'עוודיג־בוימעהלדיגע אויגלעך, געשמייכעלט און בעלעקט זיך, ווי א קאטער. עס ווייזט אויס, אז ער האט זעהר חשק געהאט זיך אוועקזעצען האנד ביי האנד מיט די פרימאדאנא, וואס איז איהם אהן איין ערך געפעלען געווארען. האט איהם אבער געטראפען איין אומגליק: אלס מענעדזשער און טאסטמייסטער פון דעת אבענד האט זיך ארויסגעגעבען ניסעל שוואלב.

אונזער בעריהמטער קאמבינאטאר האט זיך גענומען פאר זיין דזשאב — אויסצוזעצען די געסט ארום טיש — מיט'ן גאנצען ערנסט פון א ביזנעסמאן און האט ארויסבעוויזען דערביי נישט ווינציגער בריה'שאפט, ווי ביי אלע אנדערע זיינע קאמבינאציעס. ער האט דעם עולם אויסגעזעצט אזוי קונציג, אז איטליכע "ליידי" זאל האבען ביי יעדען האנד א קאוואליער, דאס הייסט — צו

צוויי קאַוואַלירען אויף א ליידי. צום ביישפּיעל: די לאַמזשער חזנ'טע האָט געהאַט פון איין זייט דעם אַגענט פון שרייבמאַשינעס, דעם וואָוילען יונג מיט ממזרישע אויגען, און פון דער אַנדערער זייט — דעם קצב, וואָס שמעקט מיט אָכסענפלייש... איינע איין אַקטריסע מיט א גרויסען שיניאָן האָט געהאַט פון דער רעכטער האַנד דעם רב דעם מוהל מיט די אונטערגעבויגענע פּאה'לעך און פון דער לינקער האַנד — דעם שניידער פון דער באָועדי, וואָס מע דערקענט, אַז ער טראָגט אַריינגעשטעלטע צייהן, וואָרום אַז ער עסט, קנאַקען זיי. און אַזוי ווייטער.

מע קאָן ניט זאָגען, אַז די ליידיעס מיט די קאַוואַליערען זאָלען האָבען זיך געפיהלט איבעריג גוט מיט זייער נאָכבאַרשאַפט. וואָרום וואָס האָט, למשל, א יודינע א חזנ'טע צו זאָגען מיט איין אַגענט, אָדער מיט א קצב? אָדער וואָס געהער זיך אָן איין אַקטריסע מיט א מוהל, אָדער מיט א שניידער? דערפאַר אָבער איז אויסגעקומען דער פּרימאַדאָנאַ שוואַלב צו האָבען פון איין זייט ראַפאַלעסקאָ'ן און פון דער אַנדערער זייט דעם ברודער איזאַק — און דאָס אי געווען זיין גאַנצער מיין: ניסעל שוואַלב האָט געוואָלט דורכאויס, אַז דאָס פּאָרעל, הענריעטאַ און ראַפאַלעסקאָ, זאָלען היינט זיצען אינאיינעם. דאָס האָט מען בעדאַרפט האָבען צום עסק, ווי מיר וועלען דאָס באַלד אַרויסזעהען...

איינגאַנצען אויסגעשטעלט און אומצופריעדען איז געבליבען נור דער דזשענטעלמען מיט'ן רויטען פּנים און מיט דער שפּיציגער נאָז, וואָס האָט זיך פערליעבט אין דער פּרימאַדאָנאַ. עפּיס טאַקי נור ווי אויף צו־להכעיס איז איהם אויסגעקומען צו בעדיענען דיא מאַדאַם טשערניאַק, אָדער בריינדעלע קאָזאַק, וואָס האָט געשוויצט, ווי א לאָקאָמאָביל, און שוין צופיעל געשמעקט מיט פּאַטשולי־זייף און אַנדערע שאַרפע ריחות. עס מעג שוין פאַלען אין ים אַריין, וואָס דער דאָזיגער קאַוואַליער האָט איהר אָנגעווינשעוועט, חאָטש בעגאַנגען איז ער זיך מיט איהר זעהר זעהר העפליך, ווי איין עכטער דזשענטעלמען: ער האָט איהר צוגערוקט דעם טעלער, אונטערגעטראָגען דאָס ברויט, אָנגעגאָסען וואַסער אין איהר גלאָז, זיך נאָכגעפרעגט, וואָס פאַר א וויין זי "גלייכט". בריינדעלע קאָזאַק איז געווען בערעכטיגט דעם דאָזיגען אָבענד זיין צופריעדען אין אַלע אופנים... נאָר לאָמיר ניט רעדען איצט פון בריינדעלע קאָזאַק. לאָמיר זיך בעסער אומקעהרען צו איהר קאַוואַליער, דעם געגאָלטען דזשענטעלמען.

דער גאָט, וואָס פערלאָזט ניט קיין בעשעפעניש, האָט איהם אויסגעפיהרט. די טישען האָבען זיך אַרויסבעוויזען א ביסעל ענגליך, האָט דער מענעדזשער און טאָאַסטמייסטער ניסעל שוואַלב געגעבען א קאָמאַנדעווע דעם עולם, מע זאָל זיך רוקען. און דער עולם האָט גענומען זיך רוקען, און אַזוי לאַנג גערוקט זיך, ביז ס'איז אויסגעקומען אונזער דזשענטעלמען צו זיצען אַקוראַט אַקעגען דער פּרימאַדאָנאַ — און ס'איז איהם געוואָרען א ליכט אין די אויגען: ער האָט געהאַט די מעגליכקייט צו אַרבייטען מיט די פיס אונטער'ן טיש וויפיעל זיין הארץ גלוסט. אמת, עס האָט גענומען א ביסעל צייט ביז ער האָט געטראָפען אהין, וואו ער האָט געציעלט. ער האָט זיך געהאַט בעגעגענט א פּאָר מאָל אָדער מיט ראַפאַלעסקאָ'ס פיס, אָדער מיט די רגלים פון איזאַי שוואַלב. ערשט שפּעטער, אַז ער האָט בעגעגענט א שמייכעלע אויף דער פּרימאַדאָנאַ'ס פּנים, האָט ער פערשטאַנען, אַז ער איז אָלל־רייט.

פון דעסטוועגען האָט אין איהם געברענט א פייער אויף דעם גרינעם

בחור (ראפאלעסקא), וואָס ער זיצט אזוי נאָהינט נעבען אָט דער יפהפיה. און, ווי אויף צו־להכעיס, האָט זיך די פרימאַדאָנאַ אלע מאָל אָנגעבויגע, צום גרינעם בחור אויף'ן אויהער, גע'סוד'עט זיך מיט איהם און געלאכט, פערוואָרפען דעם קאָפּ אהינטער און בעוויזען צוויי רייהען פון אויסגעצייכענטע פערלדיגע ציין. דער דזשענטעלמען, וואָס האָט פאר די פיש און נאָך די פיש געהאט גענומען א כוסה, איז נישט אויף קאַטאָוועס צעקאָכט געוואָרען פון קנאָה און אייפערזוכט (ער האָט, אפנים, גאָר פערגעסען, אז ער איז א בעווייבטער). און האָט גענומען ווארפען אויף ראפאלעסקא'ן אזעלכע בייזע גזלנ'ישע אויגען, אז הענריעטא האָט נאָך מעהר גענומען לאכען, שיער ניט געפלאצט פאר געלעכטער.

— וואָס לאכט זי, וואָלט איך וועלען וויסען? און ווער איז אָט דער ציקאווע בחור, וואָס זי שושקעט זיך מיט איהם? אלבעטשיו, אז דאָס דארף זיין א גרינהאָרן, א חניאָק, א יאָלד שביאָלדען...

אזוי האָט זיך געטראכט דער אייפערזיכטיגער דזשענטעלמען און געבראָכען זיך דעם מח אויף דעם רעטעניש. עס האָט אָבער לאנג נישט געגומען און דאָס רעטעניש איז איהם פערענטפערט געוואָרען באלד נאָך'ן ערשטען ספיטש.

— לײדיעס ענד דזשענטעלמען! — האָט ניסעל שוואלב, דער טאָאסטמייסטער פון'ם אָבענד, געגעבען צו וויסען דעם עולם. — איך מאָך אויפמערקזאם מיינע דאמען און הערען, אז דעם ערשטען ספיטש וועט אָפּהאלט(ע)ן אונזער פריינד מיסטער קלאמער. איך בעט אונזער געעהרטען ווירטה און זיין מיסעס, די געעהרטע וויטהין, זיי זאָלען אָנפילען די באָקאלען פון די געעהרטע געסט. זיסטער קלאמער, איהר האָט דאָס וואָרט!

קאַפּיטעל 166.

מיסטער קלאָמער ספּיטשט

בעקומען דאָס וואָרט, איז מיסטער קלאמער אויפגעשטאנען, זיך אויסגעהוסט, צורעכט געמאכט דעם סמאָקינג, דאָס העמד און דעם שניפּס און צענומען זיין הערצל־באָרד, מיט א זיידענער פּעטשיילע זיך אויסגעווישט דעם טרוקענעם שטערן, זיך אָנגעשפּארט מיט די גראָבע פינגער פון ביידע הענד אין טיש, ארומגענומען די גאנצע געזעלשאפט מיט איין קוק, פערביסען א ליפּ, און נאָך א לאנגער פּויזע האָט ער גענומען ספּיטשען.

אונזער פריינד מיסטער קלאמער האָט זיך פון תמיד אָן געהאלטען פאר א "ספּיקער", דאָס הייסט — פאר א גוטען רעדנער. נאָר אין דער קורצער צייט פון זינט ער איז אין אמעריקא האָט ער זיך אָנגעהערט אזוי פיעל שענע לעקטשורס, דרשות און ספּיטשען, אז ער וואַרט נור אויף דער געלעגענהייט צו בעווייזען די אמעריקאנער, וואָס הייסט גערעדט. און — פון דעם אמת קאָן מען ניט אוועקגעהן — מע מוז צוגעבען, אז מיסטער קלאמער איז טאקי א שענער רעדנער. דאָס הייסט, דער עצם רעדען אליין איז ביי איהם ניט אזוי רייך אין אינהאלט, ווי אין ווערטער. און ניט אזוי נאָך אין ווערטער, ווי אין דער אויסשפּראך, אָט דאָס, וואָס ווערד אָנגערופען א "חתוך־הדבור". היינט די שטימע? מיסטער קלאמער, פערשטעהט איהר מיך, ווייסט, ווען מע דארף, ס'זאָל דונערען און ווען מע דארף, אדרבה, זיך אראָפּלאָזען אויף דער נידעריגסטער אָקטאַווע, אזוי אז קוים־קוים וואָס יענער זאָל דערהערען. היינט דאָס האלטען זיך ביי'ם רעדען? היינט די הענד? ביי'ם רעדען שפּיעלען די הענד א זעהר וויכטיגע ראָל, אפשר נישט ווינציגער ווי דאָס מויל. מע דארף וויסען, ווען מיט

וואָסער האנר וואוהין צו בעוועגען. ווען מע דארף די הענד אויפהויבען, און ווען — אראָפּלאָזען. ווען מע דארף זיי צע־נויפלייגען אויף דער ברוסט, און ווען מע דארף זיי צענעמען. ווען מע דארף זיי האלטען אין דער וועסט. און ווען— אין די הויזענקעשענים. און א מאָל דארף מען דוקא נאָך'ן גרויסען דונער מאכען א בואי בשלום צוויי שריט צו־ריק, די הענד האלטען מחילה פון הינ־טען, דעם קאָפּ א ביסעל אויף א זייט, און מאכען דערביי א שענע בעוועגונג מיט א שענער פויזע. "פּאָענטען" ווערד דאָס אָנגערופען אין אמעריקא, און די דאָזיגע פּאָענטען מיט'ן האלטען די הענד אין די קעשענים און מיט אלע איבעריגע שענע אָראטאָרישע בעוועגונ־גען האָט אונזער מיסטער קלאמער גע־נאשט פון די אמעריקאנער ספּיקערס, איבערגענומען מיט אלע פּישטשעווקעס.

איין עבירה, וואָס מיר קאָנען ניט ברענגען דאָ די גאנצע רעדע, וואָס מיס־טער קלאמער האָט אָפּגעהאלטען, ווייל זי איז צו לאנג, צופיעל אויסגעמישט מיט הויכע פּאָעזיע אָדער מליצה־ווער־טער און צופיעל דורכגעוועבט מיט פּוס־טע נאָר קלינגענדע פראזען, פּסוקים און אָפּאָריזמען פון געלעהרטע, וואָס זענען קיינמאָל ניט געזאָגט געוואָרען, און ענגלישע שפּריכווערטער, וואָס זענען אפילו זעהר שארף און גוט געפּעפּערט, נאָר זיי געהערען זיך ליידער ווינציג־וואָס אָן צום עסק.

מיר קאָנען איבערגעבען נור דעם אינהאלט פון דעם ספּיטש ווי ווייט מעג־ליך אין קורצען:

"דעם מענשענס לעבען — אזוי אונ־געפּעהר האָט מיסטער קלאמער אָנגע־הויבען זיין ספּיטש — קאָן איינגעטיילט ווערען, ווי אונזער יאָהר, אין פיער עפּאָכען: פריהלינג, זומער, הערבסט און ווינטער. דער פריהלינג, מיינע דאַ־מען און הערען, דאָס איז די סאמע בעסטע, די סאמע ליעבסטע, אָדער, ווי משה רבינו רופט עס אָן, די סאמע פּאָ־עטישע צייט פון'ם יאָהר. דער פריהלינג — דאָס איז די צייט, ווען אלעס הויבט אָן אויפבליהען, אויפוואכען, אויפלע־בען, ווען דער סאָלאָוויי, ווי זאָגט היינע, איז אָלל־רייט, ווען דאָס יונגע הארץ פון'ם יונגען מענשען הויבט אָן צו קלאַ־פּען מיט א געפיהל פון ליעבע. אָ ! ליע־בע ! — זאָגט וואָלטער. — ווער פון אונז האָט ניט געטרונקען פון דעם באָ־קאל דעם זיסען געטראנק, וואָס זיין נאָמען איז ליעבע ? ווער פון אונז — זאָגט טאָלסטאי — איז ניט געווען יונג און פריש און נאָך לאנגער מיה און זו־כענישען ניט געפונען די יעניגע, וואָס זאָל זיין די איינציגע בעגלייטערין פון זיין לעבענסוועג ? וואָס קאָן זיין שע־נער, ערהאבענער און הייליגער פון דעם געפיהל, וואָס אונזער אונשטערבליכער שעקספּיער האָט געקרוינט מיט'ן נאָמע, סימפּאטיע ? נאָך די אמאָליגע גרויסע געלעהרטע פון דער נאָר אלטער צייט, ווי, צוםביישפּיעל, קאנט, סאָקראטעס, דיאָגענעס, מעפיסטאָפילוס, און אויך אונזערע תלמודיסטען האבען געזאָגט, אַז אויף דריי זאכען שטעהט די וועלט: אויף ליעבע, אויף ליעבע און אויף ליע־בע! אָהן געלד — זאָגט איבסען — קאָן א מענש זיין אָלל־רייט, אָבער אָהן ליע־בע איז אונזער לעבען פּוסט און לער און קלאָגעדיג, ווי א שיף אָהן א רודער, אָדער, ווי זאָגט דער איינגעלשמען: "לייק א באדי ווידהאוט א סאָול"...

"ליידיעס ענד דזשענטעלמען! פיהלט איהר ניט אָט דאָ, אין דעם אָבענד, ביי אָט דעם טיש, די אנוועזענהייט פון דעם גליקליכען פּאָר, וואָס דאָס הייליגע גע־פיהל פון ליעבע און סימפּאטהיע האָט צענויפגעבונדען זייערע יונגע הערצער, אמת אין געהיים, נאָך אויף יענער זייט אטלאנטיק ? יאָ, מיינע הערען און דאַ־מען. אויף יענער זייט אטלאנטיק, נאָך

אין דער אַלטער וועלט, האָט זיך ביי זיי די ליעבע צעברענט און צעפּלאַקערט אין אַ העליש פייער. זייער ראָמאַן, מיינע הערען און דאַמען, האָט זיך, ווי אַלע ראָמאַנען, געפיהרט אין געהיים, נאָר הימעל און ערד האָבען געשוואָרען, זאָגט עמיל זאָלאַ, אַז ס'זאָל ניט זיין קיין פערבאָרגענע זאַך אויף דער וועלט, אָדער ווי זאָגט דער איינגעלשמען: "יו קאַננאָט האיד אַן איל אין אַ סאַק".

"לײדיעס ענד דזשענטעלמען! איהר ווייסט מיין פּרינציפּ. עך בין אינדעפּענדענט, אונאַבהענגליך, דאָס מיינט, עך בין ניט דער מאַן, וואָס זאָל אריינקוקען יענעם אין טעפּעל אריין, און עס ליגט ניט אין מיין חאַראַקטער יענעמס געהיימניס צו ענטדעקען. ענעמס ביזנעס זענען נישט מיינע ביזנעס, עס געהט מעך נישט אָן, ווי זאָגט דער איינגעלשמען: "ווהען פּרענדס קוואָרל — אָל עלס קיפּ אַ סייד"...

"לײדיעס ענד דזשענטעלמען! דער גרויסער דיכטער מילטאָן האָט אַ מאָל זיך אויסגעדריקט: "מיינט ניט, אַז מיר זענען אַזוי דום, אַז מיר זאָלען עס האַלטען פאַר איין אומרעכט וואָס אַ באַי האָט ליעב אַ מיידעל און אַ מיידעל האָט ליעב אַ באַי". עך וויעדערהאָל זיינע ווערטער און מיט בעזונדערען שטאָלץ קאָן עך אייך מיטטהיילען, מיינע דאַמען און הערען, אַז עך און נאָך איינינע פון מיינע פריינד, וועלכע געפינען זעך דאָ מיט אונז, האָבען דאָס גליק געהאַט צו בייוואָהנען, נאָך ווערענד מיר זענען געווען מיט דעם דאָזינען פּאָרעל אויף'ן שיף, יענעם הויכען ערהאַבענעם מאָמענט, ווען די הייליגע ליעבע זייערע איז פערזיגעלט געוואָרען, ווי זאָגט בייראָן, מיט דער שבועה פון טרייהייט, איבערגעבענהייט און איביגקייט, ווען זייערע זעעלען האָבען זעך צענויפגעשמאָלצען, ווי זאָגט זענגוויל, אין'ם "שמעלצטאָפּ"...

"לײדיעס ענד דזשענטעלמען! דאָס איז געווען דער ערשטער אַקט פון אַ הערליכען ראָמאַן, פון אַ הערצענס־דראַמאַ. דאָס איז אַ ראָמאַן, מיינע דאַמען און הערען, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען דאָרט, אין דער אַלטער וועלט. דאָס איז אַ דראַמאַ, פון וועלכען דעם לעצטען אַקט איז באַשערט צו פערענדיגען זיך דאָ, ווי זאָגט טהעאָדאָר הערצל, אין דעם גליקליכען לאַנד פון'ם דאָלאַר. דאָ, אין דעם לאַנד, וועט געזאָגט ווערען דאָס לעצטע וואָרט. דאָ, אין דעם לאַנד, וועט פאַלען דער פאָרהאַנג. דאָ, אין דעם לאַנד, וועלען זיי זיין אָלל־רייט, אָדער ווי זאָגט שיללער: "פיניטאַ לאַ קאָמעדיאַ"...

"לײדיעס ענד דזשענטעלמען! עס מאַכט מיר עהרע און פערגעניגען אייך מיטצוטהיילען, אַז אויסערדעם, וואָס די העלדען פון דיעזען ראָמאַן זענען ביידע אָלל־רייט, דאָס הייסט — יונג און שען און פריש, זענען זיי נאָך דערצו ביידע גלייך בעריהמט און בעוואוסט אין דער גאַנצער וועלט, פון איין עק ביז'ן אַנדערען, אויף'ן געביעט פון קונסט אין יודישען טהעאַטער: ער מיט זיין שפּיעלען, זי מיט איהר זינגען".

"לײדיעס ענד דזשענטעלמען! זאָל עך אייך זיי אָנרופען ביי'ם נאָמען? עך מיין, ס'איז איבעריג, וואָרום איהר קענט זיי. אָט זיצען זיי דאָ האַנד ביי האַנד פאַר אייך, ווי די טייבעלעך. זי האָט איהר שוין געוויס אַלע געהערט זינגען, אַלע האָט איהר זי בעוואונדערט און אַלע האָט איהר אָנערקענט דעם שטערן פון בוענאָס־איירעס, און ער — איהר אויסדערוועהלטער — דאָס איז דער יונגער נאָר איבעראַל שוין בעריהמטער סטאַר פון בוקאַרעשט, וועלכען מיר וועלען האָבען דאָס פערגעניגען צו הערען און צו בעוואונדערען ניט שפּעטער, ווי מאָרגען אין דער צייט, ביי זיין אויפטריט צום ערשטען מאָל אין'ם בעריהמ־

טען ניקעל־טהעאטער. אויב איהר האט אייך בעזארגט מיט טיקעטס, זענט איהר אלל־רייט. און אויב איהר האט נאך ניט קיין טיקעטס, זאלט איהר זעהען מארגען גאנץ פריה זיך בעװארענען, עך בין אייך ניט ערב, אז איהר װעט זיי קריגען, סיידען ביי ספעקולייטארס".

"ליידיעס ענד דזשענטעלמען! עך קוק אויף דיעזען פארעל און עך זעה זייערע פנים'ער האבען זעך אנגעצונדען אין א חעליש פייער, און עך פערשטעה זייערע געפיהלען אין דעם מאמענט, װען אונזערע אלעמענס אויגען זענען אנגעװענדעט אויף דעם דאזיגען גליקליכען זווג. לאמיר זיי װינשען, זיי זאלען זיין אלל־רייט אין זייער לעבענס־קאריערע נישט װיניציגער װי זיי זענען אלל־רייט אויף דער ביהנע. עס לעבע די יודישע קונסט! עס לעבען איהרע פריסטער! עס לעבען אונזערע סטארס! עס לעבען די הנאהבים והנעימים — דאס ליעבעפאר! עך הויב אויף מיין טאאסט און לאז אוים מיט די װערטער פון שלמה המלך: קול חתן וקול כלה — הורריי פיר מיסטער ראפאלעסקא! הורריי פיר מיס הענריעטא שװאלב!! הורריי!!!"

— הורריי! — האבען אויסגעדונערט אלע געסט, אויפגעהויבען די באקאלען און געגריסט צום גליקליכען פארעל, הענריעטא שװאלב און לעא ראפאלעסקא.

קאפיטעל 167.

דער צעבראכענער טעלער

דאס שרייען "הורריי" און דאס קלאפען זיך מיט די באקאלען נאך'ן גלענצענדען ספיטש פון מיסטער קלאמער— דאס איז געװען מעהר נישט אז אפיציעל, לויט װי עס פאדערט דער מנהג, דער עטיקעט און די מאדע. די רעכטע שמחה האט זיך אנגעהויבען ערשט דערמאלט, װען די לאמזשער חזנ'טע, צופריעדען און גליקליך פון דעם, װאס די גדולה קומט פאר ביי איהר אין שטוב, האט זיך אזוי צעהיצט און צופלאקערט, אזוי אריין אין אזארט, אז זי האט געחאפט א טעלער אין ביידע הענד, געגעבען איהם א הויב אויף איבער'ן קאפ און א װארף אראפ, צעבראכען אויף שטיקלעך, און, װי איין אמת'ע מחותנת'טע, װאס האט דערלעבט אויסגעבען די מיזינקע, האט זיא אויסגערופען:

—מזל טוב!

— מזל טוב! מזל טוב! — האט אונטערגעחאפט דער גאנצער עולם, און די נאהינטע, די משפחה הייסט עס, האבען זיך א לאז געגעבען קושען מיט חתן־כלה. פריהער פון אלע, געװיינליך, דער הויפט־מחותן — ניסעל שװאלב. דערנאך דער ברודער איזאק, מיסטער קלאמער, מיסטער ניקעל, דער חזן, די חזנ'טע, ברײנדעלע קאזאק. און מחמת דאס קושעניש איז געגאנגען נישט על־פי סדר, נאר אלע אינאיינעם, איינס איבער'ן אנדערען, װי דער שטייגער איז ביי אזעלכע שמחות, האט זיך דער געגאלטער דזשענטעלמען מיט'ן רויטען פנים און מיט דער שפיצעכיגער נאז מיישב געװען און האט זיך פאר גרוים אימפעט אויך ארומגעחאפט קושען מיט חתן־כלה, דאס הייסט — אייגענטליך, ניט אזוי מיט'ן חתן, װי מיט דער כלה.

די שמחה נאך'ן צעבראכענעם טעלער איז ביי'ם לאמזשער חזן אין שטוב געװארען אזוי גרוים, אז עס האט שוין געהאלטען כמעט ביי געהן א טענצעל.

— חאפט דאס דער רוח! — האט אויסגערופען ניסעל שװאלב, געעפענט נאך עטליכע פלעשלעך װיין, אנגעגאסען אלעמען פולע גלעזער און זיך אויך ניט פערגעסען. — חאפט דאס דער רוח! איך האב נאך היינטיגען אבענד נישט פערזוכט איהר זאלט זאגען א טראפען,

ווי איהר זעהט מיך א שווימענדיגען! מיסטער קלאמער און מיסטער ניקעל, לאמיר טרינקען לחיים פאר קאלומבוס'ען, וואס האט אויסגעטראכט אזא טהייערע מדינה, ווי דאס אמעריקא. א זיסע מדינה, א גאלדענע, אויף מיר אזא יאהר! סעי, חזן! וואס זיצט איהר מיר עפעס, ווי א לאמזשער שטאדט־בעל־הבית אויף א בן־זכר? וואו זענען ערגיץ די קלאפערס, ימח שמם וזכרם, פאר וואס זינגט מען ניט עפים א פרייליכס? ברודער איזאק, נעם אקארשט ארויס אהער די מיסעס טשערניאק פון'ם טיש און חאפ מיט איהר א טענצעל, ווייז וואס דו קאנסט. ליידיעס ענד דזשענטעלמען! מיין ברודער טאנצט, ווי א באלערינע, חאטש ער האט א שווערען טראט, איך זאל אזוי האבען אלעמענס גוטס!

ביי די ווערטער האט זיך אויף דער מיסעס טשערניאק (בריינדעלע קאזאק) אנגעצונדען דאס קיילעכיגע פנים און געברענט, ווי א שרפה, און דער ברודער איזאק, וואס איז שוין געווען אונטער'ן גלעזעל, איז אויפגעשטאנען און איז גרייט געווען צו בעווייזען וואס ער קאן. מיט איינעם ווארט, ביי'ם לאמזשער חזן אין שטוב איז געווען ששון ושמחה, א זעלטענער א פרייליכער קנס־מאל. און דאס גליקליכע פאר? דאס גליקליכע פאר זענען געזעסען אויבענאן, האנד ביי האנד, מיט שיינענדיגע און לויכטענדיגע פנימ'ער, ווי אמת'ע חתן־כלה.

ניסעל שוואלב האט געמעגט זיין פרייליך. פון אלע קאמבינאציעס, וואס זיין זשעניאלער קאפ האט ווען עס איז א מאל צוגעטראכט, איז די דאזיגע קאמבינאציע מיט'ן גלעזעל טיי ביי'ם לאמזשער חזן און מיט'ן ספיטש פון מיסטער קלאמער געווען אויב ניט די בעסטע און געראטענסטע. מע בעדארף איבערצוגעבען, אז דערצו האט איהם נאך געשפיעלט די הצלחה אויף. ער האט געטראפען גראד אין אזא צייט, ווען אונזער יונגער העלד איז געווען, ווי מיר האבען אויבען געזעהען, אין דער היהנער־פלעט, ארומגעבלאנזעט אין ניו יארק, ווי אין עולם־התוהו. פון איין זייט דער טארעראם פון דער נייער וועלט מיט די נייע מענשען מיט דעם נייעם ארט לעבען, צו וועלכען א פרישער מענש קאן ניט אזוי גיך געוואהנט ווערען. פון דער אנדערער זייט דאס פויקען פון די בלעטער, דאס בלאזען מיט'ן פייפען, מיט'ן טרומייטערען, מיט'ן דערצעהלען וועגען איהם גרויסקייטען, נסים ונפלאות, מיט'ן אויסטראכטען אויף איהם זאכען, וואס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. און ועל כולם — די "שטיגוטערעס", וואס דרעהען זיך ארום איהם, לייגען איהם פאר גליקען, זאגען איהם צו הרים וגבעות, געווייגליך, בסוד־סודות: "ווי באלד נור ער פערלאזט די יודישע ביהנע, זאגען זיי, און געהט אריבער צו די אומות־העולם, אזוי עפענט זיך פאר איהם א נייע וועלט"... דערביי האט מען איהם געבראכט ביישפיעלען פון בעריהמטע סטארס פון די גרעסטע ענגלישע דראמאטישע טהעאטערס און אפערעס, וואס זענען פריהער געווען אין פערגלייך מיט איהם גארניט שבגארניט, מע קאן זאגען, פליגען קעגען א עלעפאנט — און היינט דארף מען האבען ג׳ זכיה, מע זאל זיי זעהען: "אייגענע הייזער, אייגענע ווילעס, אייגענע אויטאמאבילען און די שענסטע נקבות — חא־חא! און דוקא גיך, און דוקא געשווינד, ווארום ס'איז ניט יוראפ, ס'איז אמעריקא, א לאנד פון האררי־אפ"...

פערשטעהט זיך, אז די אלע מעשיות, מימרות און זאגעכצען האבען פערדרעהט דעם קאפ אונזער העלד און צוגעגעבען איהם קוראזש, און ער האט בעקומען חשק ארויסצוטרעטען וואס גיכער אויף דער ביהנע, בכדי ער זאל זיי בעווייזען,

ווער ער איז, וואָס ער פערמאָגט און
וואָס ער איז בכח צו געבען.

א סך האָט מיטגעהאָלפען דערצו אויך
דאָס, וואָס ער איז געבליבען אָהן איין
ענטפער אויף זיין אָפענהערציגען בריעף,
זיין ערשטען גרויסען בריעף אין זיין
לעבען, וואָס ער האָט אוועקגעשריעבען
צו דער, וואָס איז איהם געווען טהייע־
רער פון אַלסדינג אויף דער וועלט, וואָס
ער האָט, ווי א הייליגטהום, אזא צייט
ארומגעטראָגען ביי זיך אין הארצען.

נאָכגעקוקט די ניו יאָרקער בלעטער,
האָט ער אלע מאָל בעגעגענט דעם נאָ־
מען ראָזא ספּיוואק, אלע מאָל צוזאַ־
מען מיט׳ן נאָמען פון גרישא סטעלמאַך,
וואָס האָט זיך תמיד נאָכגעשלעפּט נאָך
איהר, ווי א פּריטשעפּע, און געשטאָכען
איהם די אויגען און געשניטען איהם
דאָס הארץ. ״לאָז זי זיין גליקליך —
האָט ער זיך געטראַכט — מיט איהר
גרישא סטעלמאַך. לאָז זי זיך מיט איהם
עלטערען אין עושר און אין כבוד; ענט־
פערען אויף מיין בריעף האָט זי דאָך
געמעגט. אָדער זי איז אזוי גרויס גע־
וואָרען און אזוי ווייט אוועק אין איהר
גרויסקייט, אז זי האָט שוין גאָר פער־
געסען פון איהר אמאָליגע היים? אָדער
זי וויל עס נישט געדענקען? זי וויל עס
אינגאנצען פערגעסען, פערגעסען, ווי א
בייזען חלום? וויבאלד אזוי, היינט
וואָס ליגט ער איין אזוי די וועלט נאָך
איהר? איז דענן ניט גלייכער, אז ער
אויך זאָל זי פערגעסען, פערגעסען, ווי
א בייזען חלום?״...

ראפאלעסקא איז גרייט געווען סוף־
כל־סוף פערגעסען, צוליעב ווען ער
איז, אייגענטליך, געקומען אהער און
וועלכס האָט איהם, אייגענטליך, געצווי־
גען אהער, אין׳ם דאָזיגען לאנד. ער האָט
זיך אליין געוואָלט איינרעדען, אז געקו־
מען אהער איז ער צוליעב זיך, צוליעב
זיין אייגענער קאריערע. און, ווי אמאָל,
אין די בעסערע צייטען, אזוי אויך איצט
איז אונזער יונגער בעל־החלומות ארומ־
געגאנגען אין א וועלט פון טרוימען און
פאנטאזיעס. ער האָט זיך פאָרגעשטעלט,
אז אָט איז איבערגעגאנגען זיין ערשטע
גאסטראָל אין אמעריקא אזוי ווייט
גלענצענד, אז צום צווייטען ספּעקטאקל
האָט דאָס שוין גאָרניט דערגרייכט:
מע האָט איהם אויפגעחאפּט, אָדער, ווי
מע רופט דאָס דאָרט, ״געקידנעפּט״,
דאָס הייסט — צוגענומען פון דער יו־
דישער ביהנע, בעצאָהלט פאר איהם
וויפיעל מע האָט פערלאנגט, און אָט איז
ער שוין אויף דער ענגלישער ביהנע,
אין איינעם פון די גרעסטע ניו יארקער
טהעאטערס, און דער נאָמען ראפאלעס־
קאָ קלינגט איבער אמעריקא און דער־
גרייכט אזש צו איהר, צו דער בעריהמ־
טער ספּיוואק, וואָס האלט זיך אזוי
גרויס. אָ! דעמאָלט וועט ער זיך מיט
איהר רעכענען! ער וועט איהר וויזען,
ווער עלטער איז! ער וועט איהר שוין
אויס׳לומר׳ען אלסדינג, וואָס ביי איהם
אויף דער נשמה. ער וועט איהר ארויס־
זאָגען דעם גאנצען ריינעם אמת — אז
זי איז איהם, אייגענטליך, ניט ווערטה;
אז זי האָט ניט פערדיענט די לאנגע
נעכט, וואָס ער האָט איבער איהר אמאָל
פערבראכט אָהן שלאָף; אז ער איז גע־
ווען פער׳שכור׳ט, און איצט האָט ער
זיך אויסגעניכטערט; אז ער איז געווען
א נארר, און איצט איז ער קליגער גע־
וואָרען; אז ער איז געווען קראנק, איצט
האָט ער זיך שוין אויסגעהיילט, אינ־
גאנצען אויסגעהיילט...

אין אזעלכע געדאנקען האָט דער הרזן

גלייך מיט אלע גענומען א כוסה נאָך א כוסה, געלאכט און געפריידט זיך גליין מיט אלע אויף זיין אייגענער שמחה, אליין נאָך ניט רעכט צעקייעט, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען מיט איהם אויף דעם אָבענד, אליין נאָך ניט רעכט אָפּגעשאצט דעם ווערטה און די בעדייטונג פון'ם צעבראָכענעם טעלער...

קאַפּיטעל 168.

ראַפּאַלעסקאָ שאַפּט

אויף מאָרגען אין דער פריה האָט זיך אונזער העלד אויפגעכאַפּט מיט א זעלטענעם קאָפּוועהטיג. ער האָט נאָך ניט צייט געהאט זיך אויסניכטערען פון'ם טשאד, זיך ארומקוקען, וואו ער איז אין דער וועלט נאָך נעכטיגען אבענד, האָט מען איהם שוין אויפגעכאַפּט און אוועקגעפיהרט אין ניקעל־טהעאטער אויף פּראָבע. דאָרט, האָט מען איהם געזאָגט, וועלען זיין א פּאָר "סטארס" פון אנדערע יודישע טהעאטערס, וואָס ווילען איהם זעהען, און אויך א פּאָר רעצענזענטען פון ענגלישע צייטונגען.

זינט ראַפּאַלעסקא איז איין ארטיסט, געדענקט ער ניט, ער זאָל ווען אזוי וועלען אויסנעמען מיט זיין שפּיעלען, ווי ער האָט עס געוואָלט אצינד, ביי זיין ערשטען ארויסטרעטען אין דער שטאָדט ניו יאָרק. קיין מאָל האָט ער נאָך אזוי ניט געברענט נאָך ערפאָלג, נאָך כבוד, נאָך בעריהמט זיין, ווי אין דעם דאָזיגען ערשטען אָבענד, וואָס ער האָט זיך בעדארפט בעווייזען פאַר'ן גרויסען פּובליקום אין'ם פולגעפאקטען ניקעל־טהעאטער. קיין מאָל האָט איהם נאָך אזוי דאָס הארץ נישט געקלאַפּט און קיין מאָל איז ער נאָך אזוי ניט געווען אין דער לאַגע פון א שילער, וואָס געהט צום פערהערען זיך און וואָס האָט זיך דאָס וואָרט געגעבען, אז ער מוז אויסהאלטען דעם עקזאמען גלענצענד, מיט'ן גרעסטען נצחון.

וואָס איז דער חדוש, וואָס אלע אנדערע אינטערעסען זענען ביי איהם דעם דאָזיגען טאָג אוועק אויף א זייט? וואָס איז דער חדוש, וואָס אלע אנדערע אינטערעסען האָבען אָפּגעטראָטען זייער פּלאַץ נור איין אינטערעס: געפעלען ווערען די ניו יאָרקער יודען, נעמען דעם עולם אויף זיכער? יענעם אָבענד האָט זיך אויפגעכאַפּט אין ראַפּאַלעסקאָ'ן דער ארטיסט, דער אמת'ער ארטיסט, מיט דעם גאנצען פייער און מיט'ן גאנצען פיבער פון איין ארטיסט, וואָס מאכט ברענען די אויגען, וואָס מאכט זידען דאָס בלוט און גיט איהם כח און קראַפט צו שאַפען גרויסקייט, צו בעווייזען וואונדער.

אז דער שווערער פאָרהאנג פון ניקעל־טהעאטער האָט זיך מיט א רעש ארויפגעצויגען ארויף, האָט דער ים פון קעפּ אין'ם האלב־פינסטערען גרויסען זאַל זיך ווי א ריהר געגעבען פאר זיינע אויגען און א קיהל ווינטעל איז ווי איבערגעגאנגען איבער'ן דאָזיגען ים. א מינוט צייט האָט נאָך אָנגעהאלטען א שטילער רעש, ווען דאָס פּובליקום מאכט זיך גרייט צו זעהען און צו הערען. נאָר באלד איז אריינגעטראָטען די געוואונשטע שטילקייט, יענע אנגענעהמע ווייכע הייליגע שטילקייט, וואָס נעמט ארום דעם ארטיסט פון אלע זייטען, האַפט איהם אויף אין דער הויך, ווי אויף פליגלען, און טראָגט איהם אוועק פון דער ביהנע ארויף, איבער'ן ים פון קעפּ, און מאכט איהם שוועבען איבער'ן אודיטאָריום. יענע הייליגע שטילקייט, וואָס ריהרט אָן די איידעלסטע סטרונעס פון דער נשמה און ציהט ארויס די פיינסטע טענער פון'ם טאלאנט און מאכט דעם ארטיסט געוועלטיגען איבער'ן פּובליקום.

לעאָ ראַפּאַלעסקאָ האָט יענעם אָבענד געוועלטיגט איבער'ן ניו יאָרקער פּובליקום פון ניקעל־טהעאטער.

געשטעלט האָט מען, ווי אלע מאָל

ביי זיין ערשטען ארויסטריט, "אוריאל
אקאָסטא". פון דער ערשטער מינוט,
וואָס אוריאל האָט זיך בעוויזען אויף
דער סצענע, איז ער געוועזן דער מיטעל־
פונקט, וואָס אויף איהם האָבען געקוקט
אלע אויגען. דער דאָזיגער זיידענער יונ־
גערמאנטשיק מיט'ן שענעם איידעלען
בלאסען געזיכט, מיט די לאנגע האָר,
מיט די גרויסע אויסגעמאטערטע אוי־
גען, מיט'ן נאָר־וואָס אויסגעשאָטען
בלאָנדען בערדעל און מיט'ן אָפענעם
האלז האָט געצויגען צו זיך די
סימפאטיע פון'ם גאנצען פובליקום,
עפּים איז געלעגען שויץ אין זיין
האלטען זיך און אין זיין שטימע
אליין די דאָזיגע קראפט וואָס מאכט
זיך בעליעבט ביי'ם צוהערער. א בעזונ־
דערער חן איז געוועזן אויסגעגאָסען
אויף זיין יעדען טריט און אויף זיין
יעדען ריהר טהון זיך אויף דער ביהנע.
און די איבערגאנגען פון איין געשטאלט
צום אנדערען זענען געוועזן העכסט נא־
טירליך און זעהר רייך אין פארבען.
אָט איז געשטאנען פאר אייך א יונגער
דענקער, וואָס שמועסט זיך אויס מיט'ן
דאָקטאָר דע־סילווא אויף דעם שטייגער,
ווי עס רעדט א יונגערמאן פון בית־
מדרש, א יונגערמאן א פילאָזאָף, פון
ענינים הויכע, פון זאכען הימעלשע.
"איך וויל ניט זאָגען, אז איך ווייז
אָן דעם רעכטען אמת, וואָס אלע מו־
זען איהם מודה זיין. אָ ניין! איך
ווייס נור, אז מיין ניט וויסען הייסט
מיר נאָכפאָרשען. מיין בלינדקייט
הייסט מיר שאַרפער קוקען. מיין
טויבקייט הייסט מיר בעסער זיך
צו־הערען"... ביי די ווערטער: "מיין
בלינדקייט" בעוויזט ער אויף די אוי־
גען; "מיין טויבקייט" — בעווייזט ער
אויף די אויהרען, — אלע פּאָסטעמקעס
פון א יודישען לערנער, פון א בית־מדרש־
משכיל, און מיר זאָגען נאָך א מאָל:
פון א זיידענעם יונגעמאן, וואָס איז
פול מיט בעזונדערען חן, מיט סימפּא־
טיע.

עס מישט זיך אריין אין'ם געשפרעך
דער חתן פון זיין געליעבטער יהודית,
און עס בייט זיך איבער ביי איהם די
פיזיאָגנאָמיע, און איהר זעהט שוין פאר
זיך ניט מעהר קיין פילאָזאָף, נאָר א
פערליעבטען, וואָס רעדט פון זיין גע־
ליעבטער וועלכע פאלט אריין אין פ.־עמ־
דע הענד, מיט התפעלות, מיט בעגייס־
טערונג:

"זי איז פון'ם הימעל אויף דער
ערד אראָפּ געשיקט געוואָרען... זי
איז איין אוצר פון גאָט", — זאָגט
ער מיט התלהבות, און פּלוצים טהוט
ער זיך א וואָרף צו איהר חתן בן־יוחאי
מיט ליעבע, מיט געבעט און מיט
תחתונים, נעמט איהם אָן ביי דער האנד:

"אָ, ריהרט זיך ניט צו צו איהר
מיט דער אייגענער האנד, וואָס בע־
שעפטיגט זיך מיט געלד!.. בעטען,
דאַווענען, תפלה טהון דארפט איהר
פאר איהר!"..

און באלד, וויא נ:ר עס קומט אריין
דער יודישער טריבונאל, דער רב דע־
סאנטאָס מיט די שמשים, איבערצוגע־
בען אוריאל אקאָסטא'ס בוך אויף צו
משפט'ען איהם אלס אפּיקורס, ווערד
שוין ווידער אינגאנצען איבערגעביטען
אקאָסטא'ס פנים מיט'ן געשטאלט מיט'ן
קוק. עס שטעהט שוין פאר אייך א מאר־
טירער, וואָס פרומע מענשען, פערבלענד־
טע פאנאטיקער, אָפּגעריסענע פון דער
וועלט, יאָגען איהם עד חרמה, ווילען
איהם אָדער מאכען דענקען דוקא אזוי
וויא זיי, אָדער נוקם זיין זיך ביז'ן בלוט.

דאָ האָט מען בעדארפט אָנקוקען ראַ־
פאלעסקא'ס אויגען, וויא זיי שפּיעלען,
און ראפּאלעסקאָ'ס פנים, ווי עס מינעט
זיך און בייט זיך פון מינוט צו מינוט
און גיט ארויס די גאנצע טראַגעדיע פון
זיין לעבען, דאָס גאנצע ליידען פון זיין
הארצען, דעם גאנצען פיין פון זיין נשמה.

און דוקא אהן סקארבאווע גענג, אהן משונה־ווילדע העויות, נישט געחאפט זיך מיט די הענד ביי׳ם הארצען, נישט געריסען זיך ביי די לאנגע האר פון׳ם פאריק, נישט געבראכען דיא הענד, נישט געשפאנט איבער דער סצענע מיט ברייטע טריט, נישט געמאכט קיין קרום פנים.

אלע האבען געמוזט מודה זיין, אז דאס שטעהט א געבוירענער מייסטער, א גרויסער קינסטלער, א פאעט פון זיין ליעבען נאמען, איין ארטיסט פון גאט׳ס גענאד, וואס ניט ער שפיעלט, נאר ער לעבט און שאפט און טהוט אויף נייעס אויף דער ביהנע.

אלע האבען געמוזט מודה זיין, אז דער אקאסטא, וואס ראפאלעסקא האט זיי געגעבען, איז זיין אייגענער אקאסטא. נישט קיין אויסגעלייענטער פון א ביכעל, נאר א טיפ, וואס ער האט איהם נאך לאנגער מיה און שטודירען אליין בעשאפען.

די, וואס האבען געזעהען און געהערט דעם דאזיגען יונגען ארטיסט אין זיינע האראקטער־ראלען ניט איין מאל, נאר עטליכע מאל, האבען געקאנט עדות זאגען, אז יעדעס מאל שאפט ער א נייעם טיפ, אז יעדעס מאל קומען צו ביי איהם א פאר נייע שטריכען, וואס געבען א נייעם פירוש, א נייע אויסטייטשונג מיט א נייער בעלייכטונג דער גאנצער פיעסע. אזעלכע אויסטייטשער, אינטערפרעטען, וואלט זיך ווינשען האבען יעדער דראמאטיקער צווישען די גאר גרויסע־גרויסע שטערענס פון דער יודישער ביהנע.

צום סוף פון׳ם ערשטען אקט, ווען אקאסטא בלייבט אליין, האט זיך ראפאלעסקא וויעדער איבערגעביטען און אויף׳ן ארט פון א גע׳רודפ׳טען מארטירער איז שוין געשטאנען א העלד, וואס איז גרייט צו מלחמה האלטען, ניט קעגען הארצען, נאר קעגען פערשטאנד:

„א, בן־יוחאי, האט ער אויסגעדונערט, האסט א גרויסען טעות! דער וואס איז געוואוינט צו קעמפפען פאר׳ן אמת, דער וועט ניט לאזען טרעטען מיט דיא פיס זיין גאלדענע קרוין”...

דא האט ראפאלעסקא א מאך געגעבען מיט דער האנד ארויף, און אלעמען האט זיך אויסגעוויזען, אז מע זעהט פאר זיך א געקרוינטען, אויב ניט מיט א גאלדענער קרוין, איז מיט א קרוין פון צרות, פון יסורים און פון פיין. און אלעמענס סימפאטיעס זענען געווען אויף זיין זייט. און אלעמענס הערצער האבען געקלאפט פאר איהם. און עס האט פערדראסען, וואס דער פארהאנג לאזט זיך אראפ אזוי גיך. אלעמען האט זיך געוואלט אנקוקען אט דעם שענעם ליעבען איידעלען אוריאל אקאסטא נאך א מאל און נאך א מאל. און אלע האבען ניט אויפגעהערט צו שרייען: ”ראפאלעסקא! ראפאלעסקא!” און ראפאלעסקא האט ניט אויפגעהערט צו בעווייזען זיך פאר׳ן פובליקום נאך א מאל און נאך א מאל.

ניין. דאס ניו־יארקער ניקעל־טהעאטער האט שוין לאנג ניט געהערט אזעלכע קולות מיט אזעלכע געוואלדען מיט אזעלכע אפלאדיסמענטען. די מענעדזשערס פון ניקעל־טהעאטער און די חברים פון דער קאמונע ”קלאמער, שוואלב עט קאמפ”. זענען געווען אויף׳ן זיבעטען הימעל. און די שונאים, די פאטריאטען פון אנדערע טהעאטערס, וואס האבען זיך געקליבען אויספייפען דעם דאזיגען ”גרינהארן”, און די זאיאדלע קיבעצארניע־קריטיקער, וואס האבען געשארפט די צייהן אויף׳ן יודישען ”פאססארד־בארניי־אירווינג־ראססי”, האבען זיך געביסען די נעגעל. זיי האבען פון דעסטוועגען נאך ניט פערלארען זייער גאנצע האפנונג:

— עט! די נאכט איז נאך גרויס — האבען זיי זיך געטרייסט — און די טראגעדיע פון קארל גוצקאוו האט פינף אקטען...

קאפיטעל 169.

צווישען דיא אקטען

נאָך'ן ערשטען אקט, בעת אנטראקט, איז אין ניקעל־טהעאטער, ווי אין אלע טהעאטערס בעת בענעפיס, געווען א רעש מיט א געטומעל מיט א הו־הא. איטליכען האָט זיך געגלוסט איבערגעבען איינער דעם אנדערען, וואָס פאר איין איינדרוק עס האָט אויף איהם געמאכט דער נייער "סטאר". דער נאָמען ראפאלעסקא האָט זיך געטראָגען איבער דער לופטען אומעדום: אונטען, אין פארטער און אין די לאָזשעס, אזוי ווי גאנץ אויבען, אויף דער גאלעריע. יעדער האָט דערצעהלט די ביאָגראפיע פון'ם דאָזיגען יונגען ארטיסט, לויט ער האָט דאָס אויסגעלייענט פון זיין "פייפער". דאָס האָט בעוויזען, ווי ווייט דאָס טהעאטער און די "פרעסס" זענען אין ניו־יאָרק געבונדען אינאיינעם. פערשטעהט זיך, אז ניט אומעדום אין אלע פייפערס האָט דיא דאָזיגע ביאָגראפיע געשטימט, און ניט אלע מיינונגען איבער'ן ארטיסט זענען געווען גלייך, אויך דאָס דארף מען צוגעבען, אז ניט אלע האָבען געוואוסט, וואָס אוריאל אקאָסטא איז און ווער איז דער פערפאסער פון דער טראגעדיע: לאטיינער, גאָרדין, ליבין אָדער פראָפעסאָר יאקאָבי? עס זענען געווען אויך אזעלכע, וואָס האָבען ערוואַרטעט פון די שפעטעריגע אקטען עפּיס א מין "משה" אָדער איין אנדער ליעדעל. און דאָס האָט בעוויזען, ווי ווייט דאָס גרויסע פובליקום איז ענטוויקעלט אין'ם געשמאק פאר קונסט... דאָך מוזען מיר זאָגען, אז כמעט אלע האָבען זיך געפונען אונטער'ן איינפלוס פון א נייער קראפט, פון א כח, וואָס יעדער פערשטעהט איהם אפשר ניט מיט'ן שכל, נאָר ער פיהלט איהם מיט'ן הארצען, מיט'ן אינווייניגסטען אינסטינקט. און דעריבער האָט זיך כמעט יעדער איינציגער געאיילט איבערצוגעבען דעם צווייטען, אזוי ווייט ווי ער קאָן, אלץ, וואָס ער האָט געפיהלט און וואָס ער האָט ארויסגעטראָגען פון'ם דאָזיגען נייעם שטערן ראפאלעסקאָ.

נאָר איינער איז געווען אין טהעאטער איין עלענדער נעבאָך, וואָס האָט נישט געהאט מיט ווען צעטיילען זיין תענוג און דעם אמת'ען פערגעניגען, וואָס ער האָט געהאט פונ'ם דאָזיגען אבענד. דאָס איז געווען אונזער "לוביטעל" פון יודישען טהעאטער, מאיר סטעלמאָך.

מאיר סטעלמאָך האָט ניט נור געקלויבען תענוג, ער האָט ניט נור פאר זיין געלד געשעפּט פערגעניגען מיט'ן פולען מויל — ער האָט זיך פשוט געשמאָלצען, צעגאנגען ווי א וואכס און נישט געהאט, ליידער, מיט וועמען א וואָרט אויסצורעדען. האָט ער זיך מיישב געווען, ער וועט זיך שטילערהייד אריינכאפּען אין דער לאָזשע נומער דריי, ערשטענס, געוואָהר ווערען צו דיא קינדער, און צווייטענס, העהרען, וואָס וועלען זיי עפּיס זאָגען אויף דעם אנטיק, אויף דעם דאָזיגען ראפאלעסקאָ?

נישט אָפּגעגאנגען קיין דריי טריט, איז אונזער סטעלמאָך געבליבען שטעהן אין מיטען דריינען: אקעגען איהם איז אויסגעוואכסען דער זעלבער ריעז, וואָס האָט זיך בעגעגענט מיט איהם אין קאָרידאָר. עפּיס זעהר א קענטליכער פארשוין. מיט א פריילין לאכענדיג פּנים איז ער געשטאנען אקעגען סטעלמאב'ען און געקוקט איהם גלייך אין די אויגען אריין.

דאָס איז געווען ניסעל שוואלב.

— שלום עליכם אייך, לאמטערע־ריידעס! איהר האָט מיך ניט דערקענט? ווי קומט עס? אין לאָנדאָן זיינען מיר געווען גאָר נאָהינטע שמעלקעס. איך בין אפילו געווען ביי אייך צו־גאסט, געדענקט איהר? דאָס הייסט, איך בין

געשטאַנען אין דרויסען ביי דער טהיר, און איהר האָט געשיקט זאָגען, אז איהר זענט נישטאָ אין דער היים. איך האָב אייך דערקענט אין קול. האָב איך אייך אפילו באלד געוואָלט מאכען א סקאנ־דאל, ווי איהר זעהט מיך א שווימענדי־גען. נאָר איך האָב מיך מיישב געווען: געוועזען מיינד, לאָז ער איבערגעהן אויף אנדערע הענד. איך בין ביי אייך גע־ווען, אויב איהר געדענקט, ניט צוליעב זיך, צוליעב איין אנדערען. צוליעב'ן לאַמזשער חזן מיט זיין געזינדעל, גע־דענקט איהר דיא חאליאסטרע? איהר זאָלט זיי זעהען אצינד—עהע־העי!— זיי דארפען שוין ניט אייער לאסקע, זיי זענען אַלל־רייט. נו, און איהר וואָס מאכט איהר עפּיס, פאַני פּיפּערנאָטער? איהר האָט מיר אזוי אָנגעפייפט אין אייער באָרד, אז ווען נישט אייער גרישא זאָל דאָ זיין ביי אונז מיט דער ספּיוואק אין לאָזשע נומער דריי, וואָלט איך אייך אין לעבען נישט דערקענט, איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס.

אז מאיר סטעלמאַך האָט דעם שלאַק ניט בעקומען דאָ אויף דער שטעל, איז דאָס א נס מן השמים. ערשטענס, דאָס בעגעגעניש מיט דעם דאָזיגען נפש און אויסהערען פון איהם אזא מענה־לשון —דאָס אליין איז שוין געווען גאַנץ גע־נוג, ס'זאָל פערקיהלט ווערען דער מאַמעס מילך אין בויך. ובפרט נאָך, אז מע הערט פון איהם אזעלכע דבורים וועגען זיין גרישא'ן און וועגען דער ספּיוואק. פון וואנען ווייסט ער, אז זיי זענען אין לאָזשע נומער דריי? ווען האָט ער עס צייט געהאט צו געוואָהר ווערען? און גלאט אָהן אלעמען, וואָס איז ער פאר א מחותן מיט אָט דעם "ווערגעלעץ"?

אודאי מעג עס פאלען אין ים אריין, וואָס סטעלמאַך האָט איהם אָנגעווינ־שעוועט. נאָר איינס צום אנדערען געהער זיך ניט אָן. א מענש שטעלט אָפּ, זאָגט, אז ער איז א בעקאנטער, קאָן מען ניט זיין אזוי גראָב און מע טאָר יענעם אין פּנים אריין ניט אָנשפּייען. אהין־אהער, דערווייל האָט מאיר־סטעלמאַך געהאט א פערשטעהרטען אָבענד. ער האָט שוין צו די קינדער אין לאָזשע ניט געקאָנט צוגעהן און גע־מוזט אָפּלייגען דאָס אויף נאָכ'ן צוויי־טען אקט, וועלכען ער איז אויסגעזעסען, ווי מע זאָגט, אויף שפּילקעס. מאיר סטעלמאַך זאָל געווען זיין ביי די קינ־דער אין לאָזשע באלד נאָך'ן ערשטען אקט, וואָלט מסתמא נישט פּאַרגעקומען אָט דאָס, וואָס מיר געהען בעשרייבען באלד אין קאַפּיטעל הונדערט זיעבעציג, און עס וואָלט אפשר אלסדינג געווען גאָר אנדערש.

קאַפּיטעל 170.

וואָס איז פּאַרגעקומען אין דער לאָזשע נומער דריי?

אין דער לאָזשע נומער דריי איז, אייגענטליך, נישט פּאַרגעקומען גאָר נישט. דאָרטען זענען זיך געזעסען, ווי מיר ווייסען, דאָס בעריהמטע פּאָרעל, גרישא סטעלמאַך און ראָזא ספּיוואק, אויסגעהערט דעם גאַנצען ערשטען אקט ביז'ן סוף, ניט אראָפּגעלאָזט קיין אויג פון'ם עהרענגאסט, לעאָ ראפאלעסקאָ, וועלכער האָט ביי זיי ביידען אויסגענור־מען נישט ווינציגער, אויב נישט מעהר נאָך, ווי ביי'ם איבעריגען עולם אין ניקעל־טהעאַטער. עס איז פאר זיי ביי־דען געווען איין אנגענעהמער סיור־פּריז צו הערען אזא באמת טאלאנטפאָ־לען ארטיסט, צו זעהען פאר זיך אזא באמת אויפגעהענדיגען שטערן אויף דער יודישער ביהנע.

בעזונדער אנגענעהם איז דאָס געווען פאר ראָזא'ן. פאר איהר איז דאָס גע־ווען, קאָן מען זאָגען, א שטיק נצחון,

א טריאומף. זיא האָט דאָך אמאָל אליין אויך געהאַט עפּיס א שייכות צום יודישען טהעאַטער... זי האָט שוין לאַנג ניט געהאַט אזא פולען גייסטיגען פּער־געניגען, ווי אין יענעם אָבענד, און זי איז באמת געווען דאַנקבאר סטעלמאַך דעם פּאָטער פאַר דער אידעע — צו געהן אין יודישען טהעאטער.

וואָס ווייטער איז איהר וואונדערען זיך געוואָרען גרעסער און גרעסער. זיא האָט כמעט נישט געגלויבט איהרע אויגען. זי האָט זיך קיינמאָל נישט גע־ריכט, אז דאָס יודישע טהעאטער, ווי זי האָט דאָס געדענקט, זאָל אין אזא קורצער צייט דערגרייכען צו אזא הויכען גראַד פון אמת'ער קונסט. זי האָט קיינמאָל ניט געגלויבט, אז צווישען די יודישע אקטיאָרען, ווי זי האָט זיי גע־קענט, זאָל אויסוואכסען אזא קאָלאָסאַלע פיגור, אזא ריעז, אזא גבור איין אר־טיסט, ווי אָט דער גאסטראָלער ראפּאַ־לעסקאָ. מיט דעם העכסטען אינטערעס, מיט דער גרעסטער שפּאַנונג האָט זי נאָכגעקוקט יעדען טריט, יעדע בעווע־גונג פונ'ם דאָזיגען גרויסען ארטיסט, וואָס האָט זי מיט זיין הויכער נאַטיר־ליכקייט אריבערגעטראָגען אין דעם ווייטען אלטען אמסטערדאם מיט זיינע אמאָליגע אלטע אינטערעסען. דער כח־הדמיון, די אילוזיע איז געווען אזוי שטארק, אז ראָזא האָט זיך געזעהען אינאיינעם מיט דעם העלד אין דער אל־טער וועלט, אינאיינעם מיט איהם גע־טיילט זיינע פריידען און ליידען פון דער אלטער צייט, די צייט פון מלחמה צווישען פרייען געדאנק און פאנאטיזם, די צייט פון ברוך שפּינאָזא. ס'איז נור א שאָד, וואָס פון דער צווייטער לאָזשע, וועלכע געהערט צו דער דירעקציע פון טהעאטער, שטערט מען, מע לאָזט נישט הערען, ווי עס געהער צו זיין. דאָרט האָבען זיך צענויפגעקליבען א בינטעל ווייבער און מע שמועסט זיך אוים שטי־לערהייד, ווי, להבדיל, אין שול צום דאווגען, ווען עס ווילט זיך אי רעדען, אי ניט שטעהרען דעם חזן.

דאָס בינטעל ווייבער האָט, ווי עס שיינט, זיך אָנגעקעהרט טאקי מיט'ן ניקעל־טהעאטער און מיט דער קאָמונע "קלאָמער, שוואלב עט קאָמפּ". ווייל צווישען זיי האָט זיך געפונען אונזערע א בעקאנטע, די לאָמזשער חזנ'טע, און עטליכע שוין ניט קיין יונגע, נאָר שטארק אָנגעקאלכטע פּנימ'ער. אויב זיי זענען אליין ניט קיין אקטריסעס, זענען דאָס אקטיאָרסקע פרויען. וואָס פאר א וויכטיגע אינטערעסען ביי זיי איז געווען, וואָס זיי האָבען נישט געקאָנט אפּלייגען זייער שמועס אויף שפּעטער — איז שווער צו וויסען. ס'איז תמיד אזוי : ווען מע איז גענויט צו שווייגען, דעמאָלט גלוסט זיך דוקא רעדען. ס'איז א יצר־הרע.

נאָר די דאָזיגע ווייבער וואָלט נאָך געווען צו דערטראָגען, ווען עס זאָל זיך ניט עפענען די טהיר פון דער דירעק־טאָר־לאָזשע און עס זאָל זיך ניט אריינ־רייסען מיט א רעש סאמע אין מיטען ערשטען אקט עפּיס א מאָדנע יפהפיה מיט אזא גרויסען "העט", אז מע האָט פריי געקאָנט ארונטערנעמען אונטער איהם דאָס גאנצע בינטעל ווייבער. און ערשט דאָ האָט זיך אָנגעהויבען די רעכטע חתונה.

ראָזא זאָל קאָנען, וואָלט זי צעריסען אָט די דאָזיגע יפהפיה מיט'ן מורא'דיגען העט. א מענש זאָל ניט רוהען א מי־נוט ! עפּיס טאקי נור ווי אויף צו־להכעיס האָט זי דער ניט גוטער אהער געבראַכט צו טראָגען. די גאנצע צייט האָט זיך איהר דאָס מויל ניט צוגע־מאכט. זי האָט זיך געסוד'עט און גע־שושקעט, אָט מיט דער, אָט מיט דער צווייטער פון דעם בינטעל ווייבער, גע־לאכט שטילערהייד, געוואָרפען זיך, אויפגעדעקט די ארבעל און בעוויזען די

בראַסלעטען מיט בריליאַנטען, און טאַקי אין איינוועגס — איהרע שענע גרויסע ווייסע הענד. ראָזא האָט זיך מיט איהר קאַוואַליער איבערגעקוקט עטליכע מאָל, פרעגענדיג זיך איינס דאָס אנדערע מיט די אויגען: "וואָס איז דאָס פאר א חיה?"...

אויך דעמאָלט, ווען דער ערשטער אקט האָט זיך געענדיגט, דער פאָרהאַנג איז געפאַלען און דאָס גאַנצע טהעאַטער האָט געציטערט פון אפּלאָדיסמענטען און געשריי: "ראַ־פאַ־לעס־קאָ!"

— אויך דעמאָלט האָט די דאָזיגע "חיה" ניט אויפגעהערט צו שמועסען מיט איהרע ווייבער, געלאַכט, געוואָרפען זיך און אויפגעפיהרט זיך אזוי, אז עס האָט זיך געגלוסט נור הייסען, מע זאָל זי בעטען ארויספיהרען פון טהעאַטער.

צום דריטען מאָל, אז מע האָט ארויסגערופען ראַפאַלעסקאַ'ן אויף דער ביהנע און ער האָט זיך גאַנץ העפליך פערנייגט פאַר'ן דונערענדיגען פובליקום, האָט ראָזא דערזעהען, ווי די דאָזיגע "חיה" האָט איהם ארויסגעשטעלט א צונג, און דאָס בינטעל ווייבער אין דער דירעקטאָר־לאָזשע האָבען אלע אויסגעשאָסען אזא געלעכטער, אז עס האָט שוין אונזער ראָזא'ן פערדראָסען נישט אויף קאַטאָוועס, און ווענדענדיג זיך צו דער יפהפיה מיט'ן העט, האָט זי איהר א זאָג געגעבען אויף יודיש:

— ניט שוין זשע האָט ביי אייך ניט אויסגענומען אָט דער ארטיסט?

— וועלכער ארטיסט? ראַפאַלעסקאַ? האַ־חאַ! ער איז דאָך מיינער א חתן, האַ־חאַ־חאַ!

דאָס איז געזאָגט געוואָרען אזוי פראָסט און מיט אזא אונשולדיגען געלעכטער, אז ראָזא'ן איז די "חיה" מיט א מאל געפעלען געוואָרען. האָט זי זיך צוגערוקט צו איהר:

— אייערער א חתן? זענט איהר אויך איין אקטריסע?

— אויב איך בין איין אקטריסע?

—זי האָט אויפגעהערט צו לאַכען. — איך בין א פרימאַדאָנא. מיין נאָמען איז הענריעטא שוואַלב.

— עס פרייהט מיך זעהר.

ראָזא האָט איהר נאָמען נישט אָנגערופען, נאָר זי האָט זיך צוגערוקט צו דער פרימאַדאָנא נאָך נעהינטער, אזוי אז זיי זענען אויסגעקומען א פנים קעגען א פנים און נור דאָס דינע ווענטעל פוןביידע לאָזשעס האָט זיי אָפּגעטיילט, אזוי אז קיין דריטער האָט נישט געקאָנט הערען זייער אינטימען געשפּרעך.

— וואָס איך וואָלט ועלען וויסען פון אייך איז אָט וואָס — האָט זיך ראָזא בריינגליך געווענדעט צו דער פרימאַדאָנא:—איז דאָס אמת, וואָס מע שרייבט אויף דעם ראַפאַלעסקא פון בוקארעשט, אז די קעניגין קארמען סילוואַ...

— גאָלע ליגען! — האָט איהר הענריעטא איבערגעשלאָגען מיט א געלעכטער. — ערשטענס, איז ער ניט פון בוקארעשט, נאָר פון האָלאָנעשטי.

— האָלאָנעשטי?

דאָס וואָרט האָלאָנעשטי האָט ראָזא ניט ארויסגערעדט, נאָר עס האָט זיך ארויסגעריסען ביי איהר פון'ם הארצען, און זי האָט אָנגעחאַפּט הענריעטא'ן ביי איהר גרויסער נאַקעטער קאַלטער האַנד. זי האָט זיך אָבער באַלד פערחאַפּט, גענומען כלומרשט בעטראַכטען הענריעטא'ס בראַסלעט:

— איהר טראָגט אזוי פיעל ציערונג? אייער בראַסלעט געפעלט מיר...

— דאָס איז ביי מיר א מתנה פון מיין חתן.

—ווי אזוי האָט איהר געזאָגט, הייסט די שטאָדט?

— א שטאָדט? חאַ־חאַ־חאַ! א שטעדטעל. האָלאָנעשטי הייסט עס. אין בעססאַראַביע איז דאָס. דאָרט עסט מען מאַמעליגעס, חאַ־חאַ־חאַ!

דאָס אינטימע געשפּרעך פון ביידע

פּרימאַדאָנאַ'ס האָט געמוזט איבערגע־ריסען ווערען אין רעכטען אָנהויב, וואָרום פּלוצים זענען אויסגעלאָשען געוואָרען די ליכט אין טהעאַטער, עס האָט זיך אויפגעצויגען דער פאָרהאַנג און עס האָט זיך אָנגעהויבען דער צווייטער אקט.

קאַפּיטעל 171.

דאָס טהעאַטער איז משוגע געוואָרען

וואו זענען געוועזן איהרע אויגען? ווי אזוי האָט זי איהם באלד ניט דער־קענט פון דער ערשטער מינוט נאָך'ן ערשטען קוק, נאָך'ן ערשטען וואָרט ארויסרעדען?

ראָזא קוקט אריין אין פּראָגראַם. זי לייענט: "אוריאל אקאָסטא — לעאָ ראַפּאַלעסקאָ".

— נו יאָ — לעאָ...

— וואָס לעאָ?

דאָס פרעגט ביי איהר גרישא סטעל־מאַך, וואָס זעהט, אז ראָזא איז עפּיס מיט א מאל געוואָרען גאָרניט די, וואָס פריהער. פריהער, אין דער גאַנצער צייט פון'ם ערשטען אקט, איז זי געזעסען נעבען איהם גאָהינט־נאָהינט. איהר האַנד איז געוועזן אין זיין האַנד. איצט, אין צווייטען אקט, איז ראָזא ניט גע־ווען שוין מעהר דאָ. זי האָט זיך כמעט איינגאַנצען ארויסגעצויגען פון דער לאָ־זשע און קוקט דורך איהר בינאָקל און זעהט פאַר זיך א גאָרטען. עטליכע דע־קאָראַטיווע בוימער. צווישען די בוימער זעהט זי פיגורען. צווישען די פיגורען איז ניטאָ דער, וואָס איהרע אויגען זו־כען איהם... עס ווייזט זיך איהר אויס, אז די פיגורען זענען פון'ם זעלבען מאַ־טעריאל, וואָס די בוימער. דעקאָראַטיווע פיגורען. ריהרעוודיגע מאַנעקענען. רע־דענדיגע גולמ'ס. עפּיס איינער איין אַלטער מאַן, עלעגאַנט געקליידעט, לייענט א פּאַפּיער, דער אלטער רעדט וויי־נענדיג, מיט א פרעמדער קול. נעבען איהם שטעהט א דיענער אין א אלטמאָדישער אוניפאָרם, מיט א צעפּעל פון הינטען. עפּיס שמועסען זיי, די דאָזיגע הילצער־נע פיגורען, צווישען זיך. וואָס — ווייסט זי ניט. דערנאָך קומט אָן א מיידעל, נישט גוט גרימירט, מיט שלעכט אונ־טערגעפארבטע ברעמען. איהרע הענד זענען צו גרויס און רויט. ווער איז דאָס מיידעל? וואָס טהוט זי דאָ? זי רופט אָן דעם אלטען אויף דייטש: "פאטער". עפּיס רעדען זיי, דאכט זיך, נאררישע, איבעריגע רעד. פון דער אמסטערדאמער בערזע רעדען זיי; פון רובענס און פון וואן דייק; פון משה רבינו און פון סאָקראטוס און פון כריסטוס; פון קונסט און פון רעליגיאָן; און דוקא אויף דייטש: "רעליגיאָן". נאררישע, איבעריגע רעד... דער דיענער גערט אוועק — דאנקען גאָט, איינעם גע'־פּטר'ט. דער אלטער איז שוין אויך נישטאָ. דאָס מיידעל בלייבט אליין. זי דרעהט זיך ארום איבער דער ביהנע, ווי איין איבעריגע. זי פערגלאצט די שלעכט אונטערגעפארבטע אויגען ארויף, דריקט צו די רויטע הענד צו דער פאל־שער ברוסט און רעדט דייטש (דוקא דייטש): "די קייטען פון קליינמוטי־היגקייט ליעגען אויף מיין הערץ". נאררישע, איבעריגע רעד. נאָר אָט איז ער! אוריאל אקאָסטא!... ראָזא פיהלט, אז עס האָט איהר פערחאַפּט דער אָטהעם. עס פּולסירט דאָס בלוט, און דאָס הארץ רייסט זיך ביי איהר, וויל ארויסשפּרינגען, נור ארויסשפּרינגען. טיק־טיק־טאַק! טיק־טיק־טאַק! א מינוט האָט זיך איהר אויסגעדאכט, אז אוריאל אקאָסטא קוקט צו איהר אין לאָזשע אריין, גלייך אויף איהר. זי פיהלט, אז איהר פּנים ברענט, ווי א העליש פייער. ניין, עס האָט זיך איהר נור אויסגעדאכט, אויסגעוויזען.

רוהיג, שטיל און נעלאסען רעדט אוריאל מיט זיין געליעבטער יהודית. זיין קול איז ווייך. זיינע בעוועגונגען זענען שען, איידעל און פלאסטיש. אלעס מיט א וואג און מיט א מאס. קיין איבעריגער טראט. קיין אומזיסטער ניואנס. דאס גאנצע טהעאטער הערט זיך איין אין יעדען ווארט, וואס ער רעדט ארוים. גלייך, ווי נור ער אליין וואלט דא געווען, און אויסער איהם נישט קיינער. מיט א מאל העכערט זיך ביי איהם די שטימע. עס הערט זיך א בעזונדערע שטארקייט אין זיינע ווערטער. צערטליך ווייך און פול מיט ליעבע נעמט ער אן די געליעבטע יהודית ברודערליך ביי דער האנד: "מיין טהייערע יהודית, צום לעצטען מאל — זיי געזונד!"

אך! ווי שען, ווי גרויסארטיג שען עס זענען זיינע אויגען! וויפיעל געפיהל, וויפיעל שמערצליכע ליעבע עס פינקעלט זיך אפ אין זיי! ניט שוין זשע געהט עד דאס אוועק פון דער סצענע? ניין. עס קומט אן דער פריהעריגער אלטער מיט נאך עפים פארשווינען, און אוריאל איז געבליעבען — דאנקען גאט, וואס ער איז געבליעבען, ראזא שטעלט אן אויף איהם איהר בינאקל. זי זעהט, ווי יהודית נעמט איהם פאר א האנד, און זיי געהען פאוואלי אוועק. פון דערווייטענס הערט זיך מוזיק.

מיט א זיפץ לייגט ראזא אוועק איהר בינאקל. דער יונגע" מאעסטרא סטעלמאך, וואס זיצט נעבען איהר, פערקוקט איהר אין די אויגען. ער וויל זעהען, וואס איז מיט איהר?... ער וויל זי פרעגען, וואס זיפצט זי אזוי? ראזא זעהט איהם ניט. ראזא זעהט קיינעם ניט. ראזא איז איצט ביי זיך אויף'ן אפגרונד פון איהר אייגענער נשמה: "נישט שוין זשע איז דאס ער? אט דער וואס זי האט אזוי לאנג אויף איהם ארויסגעקוקט? אט דער, וואס זי האט איהם אויסגעווארעמט אין איהרע נעגעזעהען אזוי אפט אין חלום? אדער א חלום איז דאס, וואס זי זעהט אצינד? ניין, ס'איז ניט קיין חלום"... חינטער איהרע פלייצעס הערט זי, ווי מע שושקעט זיך. דאס איז פון דער צווייטער לאזשע. אלץ יענע, וואס האט זיך אנגערופען פרימאדאנא און האט בעריהמט זיך, אז ראפאלעסקא איז איהר חתן. איז דאס מעגליך?... זי וועט איהם פרעגען. נאך היינט וועט זי איהם פרעגען. וואו וועט זי איהם זעהען? טאקי דא, אין טהעאטער. הינטער די קוליסען. באלד ווי עס ענדיגט זיך דער צווייטער אקט, געהט זי ארויף און הייסט זיך ארויסרופען דעם גאסטראלער, לעא ראפאלעסקא. ווי אזוי זאל מען איהם זאגען? ווער פרעגט אויף איהם? א ליידי וויל איהם זעהען. אהן א נאמען — א ליידי.. אלע קוקען אויף איהר: ווער איז די ליידי, וואס פרעגט זיך נאך אויף ראפאלעסקא'ן? נאר וועמען הערט זי?.

איין זאך האט ראזא פערגעסען: אז זי איז ניט אליין אין טהעאטער. אז מיט איהר אין לאזשע זיצט נאך עמיצער. אז דא זיצט מיט איהר גרישא סטעלמאך. אך, גרישא סטעלמאך! אן איהם האט זי טאקי פערגעסען. אינגאנצען פערגעסען, וואס ער געהער זיך אן מיט איהר. פערגעסען, וואס היינט איז פארגעקומען צווישען זיי. פערגעסען נאר, אז ס'איז פארהאן אויף דער וועלט אזעלכער, וואס הייסט מיט'ן נאמען גרישא סטעלמאך... ארעמער, ארעמער גרישא סטעלמאך!

פלוצים דערהערט זיך פון דער סצענע א קול פון א שופר. ראזא טהוט זיך א ווארף, גלייך ווי פון שלאף. די ביהנע איז פול מיט מענשען. אלע רעדען, ווי עס דאכט זיך איהר, מאדנע נארישע, איבעריגע ווערטער. וואו איז אוריאל? אט איז ער! שוין ווידער א גאנץ אנדער אויסזעהען. א גאנץ אנדער מענש. מיט א נייער קראפט קלינגט זיין שטימע.

ראזא נעמט נישט צו דעם בינאקל פון די אויגען, הערט זיך איין אין די ווער־טער פון'ם לאנגען מאנאלאג פון אוריאל אקאסטא. דעם זינען פון מאנאלאג פער־שטעהט זי ניט אקוראט ; נאר איטליכם ווארט בעזונדער האט פאר איהר איין אנדער בעדייטונג. און ניט אזוי נאך די ווערטער, ווי די שטימע. זיין שטימע. ווי אזוי האט זי געקאנט פערגעסען זיין שטימע? וויפיעל מאל האט זי מיט צוגע־מאכטע אויגען געהערט איהם רעדען?...

"צרות טראגען גלייך מיט אלע וויל איך! אייער חרם קאן גילטען — איך בין א יוד!" — אזוי לאזט אויס מיט גדלות אוריאל אקאסטא זיין מאנאלאג, און דאס גאנצע טהעאטער ברעכט אויס אין א מורא'דיגען אפלויז. דאס האט חברה יונגווארג זיך אנגע־צונדען אין געפיהל פון שארפען נאציא־נאליזם, וואס האט דערגרייכט צו אונ־זערע ברידער אויף יענער זייט אטלאנ־טיק. זיי איז אם מעהרסטען געפעלען די ווערטער : "צרות טראגען גלייך מיט אלע וויל איך". און אויף זיי קוקענ־דיג, האט שוין דער איבעריגער עולם, וואס זענען אין אמעריקא מעהר אדער ווייניגער מבינים אויף קונסט, אויך גע־נומען אפלאדירען, שטארק אפלאדירען, ווייל אלע האבען געפיהלט, אז עס שטעהט פאר זיי איין אונגעוועהנליכע קראפט, איין אמת'ער ארטיסט, איין ארטיסט, וואס טראגט ארויס די גאנצע טרופע אויף זיינע פלייצעס, וואס האלט דאס גאנצע פובליקום ביי זיך אין האנד, וואס האט פער'כשופ'ט דאס גאנצע טהעאטער. יא, דאס איז א "סטאר",— האבען אלע ווי איינשטימיג ארויסגע־זאגט — דאס איז באמת א שטערן, איין אויפגעהענדיגער שטערן אויף'ן הימעל פון דער יודישער ביהנע.

אויף דעמאלט, ווען דער צווייטער אקט האט זיך שוין לאנג געענדיגט, האב־בען די אפלאדיסמענטען ניט אויפגע־הערט. זיי האבען זיך אויסגעמישט מיט ווילדע געשרייען : "ראפאלעסקא ! בראווא, ראפאלעסקא ! "

— שאראפ ! לאז זיין שטיל ! — האבען זיך אנדערע געפרובט איינשטי־לען דעם עולם. עס האט אבער ניט גע־האלפען. אנשטאדט "בראווא, ראפא־לעסקא", האט מען אנגעהויבען שרייען: "הורריי פיר ראפאלעסקא !"

— דאס טהעאטער איז משוגע גע־ווארען ! — האט זיך דערהערט א קול פון פארטער.

דער, וואס האט דאס געזאגט, איז געוועזן גערעכט : דאס טהעאטער איז משוגע געווארען.

קאפיטעל 172.

מיסטער ניקעל ספיטשט אויך

אין אמעריקא ספיטשען אלע : קליין און גרויס, יונג און אלט. און אלע קא־נען ספיטשען. סיידען דער, וואס איז א געבוירענער שטומער.

אין אמעריקא ווערד געספיטשט אויף יעדער שמחה און ביי יעדער געלעגענ־הייט : א קנס־מאל, א חתונה, א ברית, א פדיון־הבן, א בר־מצוה, א חנוכת־הבית, א סיום־התורה, א גט, א חליצה, א שלאק, א צרה שלא תבוא — דאס אלעס גיט א געלעגענהייט צו ספיטשען. און ווער שמועסט אויף איין אסיפה, א מיטינג, א לעקטשור, איין אבענד, א גאסט, א רעספשאן, א קאנצערט אדער א פארשטעלונג — דעמאלט האט דאך גאט אליין געהייסען ספיטשען.

אין טהעאטער, אז עס קומט א גאסט־ראלער, א סטאר, ווערד פון זיין כבוד וועגען געספיטשט פון דער סטיידזיש צווישען די אקטען. דאס טהוט, געוויינ־ליך, אדער דער גאסט אליין, אדער איי־נער פון די אקטיארען, וואס האט א נוטע געמבע און קאן געבען א טאן, און א מאל געהט ארויף דער מענעדזשער,

דער בעל־הבית פון טהעאטער הייסט עס, און גיט צו וויסען דעם געעהרטען פובליקום דאָס, וואָס ער געפינט, אז דער עולם דארף עס וויסען.

איצטיגס מאָל, נאָך'ן צווייטען אקט, אז דאָס פובליקום איז שיער משוגע געוואָרען, קלאפענדיג בראוואָ און שרייענדיג: "הורריי פיר ראפאלעסקאָ!", און ראפאלעסקאָ האָט זיך שוין איינגעמיעדט ארויסצוגעהן אלע האלבע מינוט און פערנייגען זיך פאר'ן פערדריקטען ניו יאָרקער פובליקום, האָט זיך אויפגעהויבען דער פאָרהאנג און אנשטאָדט ראפאלעסקאָ'ן האָט זיך בעוויזען די אלעמען גוט בעקאנטע פרייליכע פיגור פון מיסטער ניקעל.

אָנגעטהאָן איז ער געווען גאנץ איינפאך, ווי א בעל־הבית ביי זיך אין שטוב: אין א קורץ ווייטיקעל, גאנץ וואָכעדיג, די הענד אין די קעשענים, און אויף די ליפען א שמייכעלע. דאָס בעקאנטע שטענדיגע שמייכעלע, וואָס האָט געמאכט דעם מיסטער ניקעל פאר א "גוד־באָי".

— ליידיס ענד דזשענטעלמען! — האָט מיסטער ניקעל אָנגעהויבען זיין עקספּראָמט. — צום אלעם ערשטען געפין איך פאר נויטיג אויסצודריקען מיין טיעפסטען דאנק דעם געעהרטען פובליקום פאר דער עהרע, וואָס זיי האָבען מיר מיטגעטיילט מיט זייער קומען צו מיר אין טהעאטער אריין. עס וואונדערט מיך ניט, וואָס אלע פאָרשטעלונגען פון מיין טהעאטער קומען פאָר אלע מאָל ביי פול־געפאקטע הייזער, אין דער צייט ווען אין אנדערע טהעאטערע אין ניו יאָרק איז דאָ א פלאץ אויף דורכפאָהרען זיך מיט א מאָטאָרקאר אין דער ברייט און אין דער לייננ. איך מיין ניט, חלילה, דערמיט צו בלאמירען מיינע קאָנקורענטען, נאָר די וואהרהייט קאָן מען ניט פערבאָרגען, אז דאָס געעהרטע פובליקום גלייכט מיין טהעאטער מעהר אלס אלע אנדערע. מעגליך, אז דאָס איז דערפאר, ווייל איך טריי אלעם מעגליכעס, אום דאָס פובליקום צופריעדען צו שטעלען. איך קער ניט פאר קיין געלד און שטעל מיך ניט אָ פאר קיין אויסגאבען, וויא גרויס זיי זאָלען ניט זיין. אויך איצט איז מיר געלונגען, זעלבסטפערשטענדליך, מיט אונגעהייערע קאָסטען, אראָפּצוברענגען פון בוקארעשט דעם געעהרטען גאסט פון היינטיגען אבענד אויף געצעהלטע גאסטראָלען. דאָס איז דער קעניג פון די שוישפּיעלערס. דאָס איז דער וועלט־בעריהמטער דראמאטישער ארטיסט לעאָ ראפאלעסקאָ פון בוקארעשט, וועלכער האָט ניט זיין גלייכען ניט דאָ ביי אונז, ניט דאָרט אויף יענער זייט אטלאנטיק. עס פריידט מיך צו זעהען, אז דאָס ווערטהע פובליקום האָט איהם אָפּגעשאצט לויט ווערטה, און איך בין גרייט צו פערשפּרעכען אויך אויף ווייטער, אז איך וועל ניט קוקען אויף קיין סומען, וויא גרויס זיי זאָלען ניט זיין, בכדי דעם זשעניאלען גאסט צו פערהאלטען וואָס לענגער, אום צו געבען דיא מעגליכקייט דיא יעניגע הונדערטער און טויזענדער לייט, וועלכע האָבען נעבאך געמוזט היינט מיט א וועהטיג אין הארצען אוועקגעהן אהיים, ווייל ס'איז, וויא איהר זעהט, נישט איין עפּעל דורכצוואַרפען.

ליידיעס ענד דזשענטעלמען! אויסשפּרעכענדיג מיין אנערקענונג דעם געעהרטען פובליקום, קאָן איך מיך ניט איינהאלטען פון אָפּצודאנקען די יעניגע פראָמינענטע געסט, וועלכע האָבען בעעהרט מיין טהעאטער מיט זייער אנוועזענהייט. א גאנץ בעזונדערע פריידע מאכט מיר אייך מיטצוטהיילען, אז צווישען די פראָמינענטע געסט, וואָס האָבען מיט זייער הויכער אנוועזענהייט בעעהרט מיין טהעאטער, געפינען זיך דאָ אויך אזעלכע, וואָס האָבען קיין יודיש טהעאטער ביז היינטיגען טאָג אין ניו

יאָרק, אויסער מיין טהעאטער, נאָך ניט בעזוכט. צווישען זיי האָבען אונז בעעהרט צוויי, וואָס זענען אליין אויך ארטיסטען און זענען אליין אויך שטאַרק בעריהמט אין ביידע וועלטען, אין יוראָפּ וויא אין אמעריקא. זיי געפינען זיך, ליידיס ענד דזשענטעלמען, אָט דאָ אין דער באָקס, וואָס אין דער לינקער זייט. איך גלויב, אז ס'איז ניטאָ א מענש וואָס זאָל ניט האָבען געהאט געהערט דעם נאָמען גרישא סטעלמאַך אָדער מיסס ראָזאַליא ספּייוואַק, ווי ס'איז ניטאָ א מענש, וואָס זאָל ניט האָבען געהערט דעם נאָמען וואשינגטאָן, לינקאָלן אָדער עדיסאָן...

— — — — — — — — — — —

דאָס איבריגע, וואָס מיסטער ניקעל האָט געספּיטשט, האָט שוין קיינער נישט געקאָנט הערען, און אפילו ער אליין אויך ניט, ווייל דאָס פּובליקום, וואָס איז געווען רעכט צעהיצט נאָך פון פריהער, איז נאָך מעהר צעהיצט געוואָרען, אז מע האָט דערהערט, אז דאָ געפינען זיך גרישא סטעלמאַך און ראָזא ספּיוואַק, וועלכענס נעמען עס זענען נישט אראָפּ פון דער פּרעססע אין די לעצטע טעג. דאָס גאַנצע פּאַרטער־פּובליקום האָט זיך וויא איין מענש אויפגעשטעלט און גענומען מאַכען די דאָזיגע צוויי בעריהמטהייטען אזעלכע הייסע שטורמישע אָוואַציעס, אז דעם בעריהמטען פּאָרעל, גרישא סטעלמאַך און ראָזא ספּיוואַק, איז ניט געבליעבען קיין אַנדער אויסגאַנג, וויא אויפצוהויבען זיך און אַנטלויפען פון ניקעלטהעאטער, גלייך ווי זיי וואָלטען דאָ געהאַט דעם גרעסטען אומכבוד. דערצו האָט זיי כמעט ווי געצוואונגען סטעלמאַך דער פאָטער, וואָס האָט קוים זיך דערשלאָגען צו זייער לאָזשע. ער האָט זיי ביידען איינגערוימט א סוד אויפ'ן אויהער, און אינאיינעם מיט'ן שוואַרצען מענשען, אונטער טריאומפירענדע אפּלאָדיסמענטען און קולות, זיי ארויסבעגלייט ביז צום אויטאָמאָביל. דאָרט האָט ער מיט זיי אינאיינעם אריינגעזעצט זיך און איז אוועק מיט א קללה אויף די ליפּען פונ'ם אידישען ניו יאָרק, פונ'ם פערשאָלטענעם דאַון־טאַון, וואָס האָט זיי געמאַכט אזאַ פּאַראַדנע, כמעט א קייזערליכע לויה.

— — — — — — — — — — —

דעם געלונגענעם ספּיטש פון מיסטער ניקעל האָט ראַפּאַלעסקאָ געהערט, נאָר ניט ביז'ן סוף. וויבאַלד יענער האָט גענומען דאַנקען די פּראָמינענטע געסט, וואָס האָבען מיט זייער "הויכער אַנוועזענהייט בעעהרט זיין טהעאטער", האָט ראַפּאַלעסקאָ שוין מעהר נישט געקאָנט אויסהאַלטען און איז אָפּגעגאַנגען צו זיך אין זיין גאַרדעראָבע, זיך גרימירען צום דריטען אקט.

— וואָס איז דאָרט פאַר א געפּילדער? — האָט ער א פרעג געגעבען ביי'ם באַרבער, וואָס איז אריינגעלאָפען א פערשוויצטער פון פּאַרמער.

— משוגעים! — האָט איהם געענטפערט דער באַרבער, א יונגערמאַן א פריידענקער און א "שאָשעליסט", וואָס לאָזט ניט דורך קיין איינציגען סאָציאַליסטישען לעקטשור אין קלינטאָן־האָל, אבי עס קומט נישט פאָר ביינאַכט, ווען ער איז פערנומען מיט'ן גרים. — ריינע משוגעים! ווילדע מענשען אָהן א טראָפּען ציוויליזאַציע! אונזער מענעדזשער, מיסטער ניקעל, האָט זיך פערגלוסט האַלטען א ספּיטש צוליעב היינטיגען אָבענד. האַלט זשע דיר דיין ספּיטש אַנשטענדיג, ווי עס געהער צו זיין. גיין. איז ער דאָך, צווישען אונז רעדענדיג, א באָס, א בורזשוי, דאַרף ער חנפה'נען די קאַפּיטאַליסטען, די פּראָמינענטע געסט און זייערע אריסטאָקראַטישע ארטיסטען, וואָס האָבען אונז בעעהרט, זיך אראָפּגעלאָזט אַזש פון דער פינפטער

עווענױ צו א.ה.ז דאון־טאון. פּס—א קלײ־ניגקײט! קאַרל מארקס זאָל זײן דאָ, וואָלט ער זיך בעגראָבען א לעבעדיגער!...

— ווער זשע זענען דאָס די ארטיסטען פון דער פינפטער עווענױ? — פרעגט איהם ראַפּאַלעסקאַ, ארײנקוקענדיג אין שפּיגעל און נעמענדיג א פּאָזע, וואָס זאָל איהם אם בעסטען פּאַסען צום דריטען אקט, בעת זײן טראגיש בעגעגעניש מיט זײן פאמיליע און מיט דער בלינדער מוטער.

— ווער זײ זענען? ער איז א וויאָלאָניסט, שפּיעלט פּיעדעל שפּיעלט ער, און זי איז א זינגערין, א פּרימאדאָנא. ער הײסט גרישא סטעלמאַך און זי—ראָזאליא ספּײוואַק, אָדער ראָזא ספּיוואַק...

דער בארבער דער סאָשעליסט זאָל איהם געווען אפּגעריהען מיט א הײסען אײזען, אָדער אײנשנײדען אומגעהרען דעם האלז מיט א שארפען גאָלמעסער, וואָלט ראַפּאַלעסקאָ ניט בעדארפט אויפשפּרינגען מיט מעהר אימפּעט, ווי ער איז אויפגעשפּרונגען בײ די לעצטע ווערטער פון'ם בארבער. אײן רגע איז ער געשטאנען ווי צעמישט, געווען בלאס ווי דער טויט. דערנאָך האָט ער אראָפּגעחאַפּט דעם פאריק פון'ם קאָפּ און דאָס אָנגעקלעפּטע בערדעל פון'ם פּנים און האָט זיך געלאָזט לויפען צו דער טהיר. דער בארבער האָט געמײנט, אז דער יונגער מאעסטראָ איז פּלוצים געוואָרען געריהרט, אראָפּ פון'ם זינען... אין דער מינוט האָט זיך דערהערט א קלאַפּ אין טהיר און, נישט דערווארט זיך אויף'ן געװײנליכען "קאָם אין", איז ארײנגעקומען צו ראַפּאַלעסקאָ'ן אין גארדעראָבנע מיט א רעש און מיט א חא־חא די פּרימאדאָנא — הענריעטא שוואלב.

— חא־חא־חא — א קאָמעדיע מיט אונזערע אפּ־טאונער אריסטאָקראטישע קאָללעגען! ווי פון א פּעסט זענען זײ אנטלאָפען פון אונז. א קאָמעדיע, א וואָדעוויל, חא־חא־חא!

קאַפּיטעל 173.

נאָך א בעגעגעניש

אין דער צײט, ווען דאָס צעהיצטע פּובליקום פון ניקעל־טהעאטער האָט געשטורמט און געדונערט, געמאכט אָוואציעם פריהער ראַפּאַלעסקאָ'ן, דערנאָך גרישא סטעלמאַך מיט ראָזא ספּיוואַק, האָט זיך אין וועסטיבול פון טהעאטער אָפּגעשפּיעלט אזא מין סצענע:

אונזער עלעגאנטער פרײנד מיסטער קלאמער איז געשטאנען אין וועסטיבול, בײ דער טהיר, און פון דאָרטען צוגעהערט, ווי מיסטער ניקעל ספּיטשט. אײן אויג האָט ער געהאלטען צו, א טהײל פון זײן הערצעל־באָרד האָט ער ארײנגענומען אין מויל ארײן, און דאָס גאנצע אויסזעהען זײנס האָט געזאָגט, אז איהם איז דער ספּיטש פון מיסטער ניקעל גאָר ניט געפעלען. ער פערשטעהט ניט, ווי נעמט זיך עס אונטער א רויהער מענש, וואָס האָט נישט קײן ברעקעל ידיעה ניט פון דער היסטאָריע, ניט פון קונסט, ניט פון שעקספּיער, זיך אוועקשטעלען פאר אזא פּובליקום האלטען א רעדע? ווען מע לאָזט איהם, מיסטער קלאמער'ען, ארויף אויף דער סטײדזש, וואָלט שוין געווען אָלל רײט, עס וואָלט געווען אויף טיש און אויף בענק, אָדער ווי זאָגט דער אײנגעלשמען: "אײ וואוד פּײר אוויי פאָר אָל אײ עם וואָרטה"...

— אאא? שלום עליכם, מײן ליעבער קנאקער, וואָס מאכט א יוד? אײך זוך איך דאָך טאקי מיט לעבט. צוליעב אײך טאקי בין איך דאָך אהער געקומען צו פאָהרען, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה!

מיסטער קלאמער האָט דערזעהן פאר זיך א ניעדעריגען פּארשוין מיט ממזר'ישע אויגען, אָנגעטהאָן אין א נײעם אנצוג, נאָר־וואָס פון דער נאָדעל ארויס, מיט מאָדנע גרויסע לאקירטע שיך און מיט צו־ברײטע ארבעל פון'ם אויבערש־

טען העמד, וועלכע האָבען זיך געריסען ארוים אריבער די הענד און וועלכע דער פּאַרשוין האָט אלע מינוט געבעטען מחילה, זיי זאָלען געהן צוריק. צוליעב דעם זענען זיינעביידע הענד געוועזען כסדר אין דער ארבייט. גערעדט האָט דער דאָזיגער נפש א ביסעל הייזעריגליך און גיך, אין איין אָטהעם, און נישט גע־ווארט אויף כבוד, ביז יענער וועט איהם ענטפערן.

— זאָגט זשע מיר, מיין טהייערער איינגלענדער מיט די קעסטעלדיגע הויזען, ווי געהט'ס אייך דאָ אין'ם דאָזיגען לאנד, וואָס מאכט איהר אין געזונד, ווי אזוי זענען די ביזנעס און וואָס קוקט איהר מיך אָן, ווי א חתן אויף'ן ניכטערען הארצען — איהר האָט מיך ניט דער־קענט? אנו, דערמאנט אייך אקאָרשט: מיין נאָמען איז מוראווטשיק. שלום־מאיר מוראווטשיק. איך בין ביי אייך געשטאנען אין לאָנדאָן, ניט פאר איצטער געדאכט, געוועזען אויף גרויסע צרות. גע־מוזט אָנקומען צו אייך נאָך א גמילות־חסד, אויסלייהען עטליכע שילינג, גע־וויינטליך, אויף א משכון. שלום בבית, משכון בקעשענ׳. איצט בין איך גע־קומען אָפּגעבען אייך אייער חוב און אָפּנעמען דאָס פּעקעל. נתן מעות, לקח קמח. איך האָב פיינט טראָגען א פּאַרך אויף זיך, פערשטעהט איהר מיך. און אגב דארף איך טאקי האָבען די פּאַפּיערען.

— וואָסערע פּאַפּיערען?

עס ווייזט אויס, אז מיסטער קלאמער האָט איהם נישט אָנגעהויבען צו דערקע־נען. דער פּאַרשוין מיט די ממזר'ישע אויגען האָט זיך צעלאכט מיט זיין הייזעריגען געלעכטער, נישט אויפגעהערט צו מלחמה האלטען מיט די מאנזשעטען פון'ם העמד.

— געפעלט אייך א יוד מאכט זיך גע'פּגר'ט? איהר האָט פערגעסען? א קליין סעטשעל, א רויטליכס, מיט א בייבעל, פול געפּאַקט מיט פּאַפּיערען, נוּויטיגע פּאַפּיערען. פאר אייך האָבען זיי אפשר ניט אזא גרויסען ווערטה, נאָר ביי מיר איז דאָס א גאנצער מאיאנטיק. אנו, פּרובט גיט מיר פאר מיינע פּאַפּיע־רען טויזענד דאָלער, אויב איך וועל ביי אייך נעמען? גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה!

— טאקי באמת? זעהט אָבער, אויב איהר האָט אייך ניט טועה געוועזען און געטראָפען אין א פרעמדער טהיר?

מוראווטשיק האָט ניט אויפגעהערט לאכען:

— א שענע מעשה נאָר א קורצע! הערט איהר, איך האָב נאָך קיינמאָל קיין טעות ניט געהאט און טרעף תמיד וואו מע דארף, און אויב איהר ווילט ויסען נאָך מעהר, האָב איך נאָך קיינמאָל ניט געפּאַטשט דעם, וואָס מע דארף ניט. א סימן וועל איך אייך זאָגען, אז אייך רופט מען מיסטער קלאמער, און איהר זיצט סאמע אין מיטען ווהייטשעפּעל, און אייער אכסניא אָדער אייער האָטעל הייסט מיט'ן הייליגען נאָמען "קאָפּע־נאציאָנאל". איצט זעהט איהר שוין, אז איך האָב קיין טעות ניט געהאט? אויב אזוי, נאט זשע אייך נאָך א סימן: מיין סעטשעל מיט די פּאַפּיערען האָט איהר ביי מיר צוגענומען פון דער האנד און ארויפגעטראָגען ארויף און פערשלאָסען אין א קליידער־שאפע. וואָס וועט איהר איצטער זאָגען, פּאני פּיפּערנאָטער, מיין איך מיסטער קלאמער?

אפּנים, אז דאָ האָט זיך שוין מיסטער קלאמער יאָ דערמאנט, אז ער האָט א מאָל יאָ געהאט ביי זיך אָט אזא מין סעטשעל מיט פּאַפּיערען. נאָר וואו דאָס איז אהינגעקומען — האָט ער פערגעסען, חאָטש נעמט איהם אראָפּ דעם קאָפּ. איז ביי איהם געבליערען, אז מע דארף זיך מאכען גע'פּגר'ט:

— עך הויב ניט אָן צו וויסען פון קיין סעטשעל און פון קיין פּאַפּיערען און פון קיין נעכטיגען טאָג און דרעהט מיר ניט

סיין מח, ווארום אָט נעב עך א פייף, ווארפט מען אייך ארויס פון טהעאטער גלייך אויף דער סטריט.

— נאָר אזוי? פייפען וועט איהר? נו פייפט זשע טאקי, פייפט! פאר וואָס פייפט איהר ניט?

מיט די ווערטער האָט זיך אונזער אלטער בעקאנטער, שלום־מאיר מוראווטשיק, צוגערוקט צו מיסטער קלאמער אלע מאָל נעהינטער און נעהינטער, ביז ער האָט זיך צוגערוקט צו איהם שטארק נאָהינט, אזוי נאָהינט, אז קלאמער'ס גרויסארטיגער הערצעל־באָרד איז שוין כמעט געווען ביי איהם אין די הענד, און ווער ווייסט, וואָס עס וואָלט דערפון ארויס, ווען אויף מיסטער קלאמער'ס גוואלד געשריי קומט נישט אָן ניסעל שוואלב (ווי איז דאָס מעגליך א סקאנדאל — און ניסעל שוואלב זאָל ניט זיין דערביי?) און מיט איהם די חברה אשערם און דיענערם פון טהעאטער, וואָס האָבען זיך א נעם געטהאָן צו שלום־מאיר מוראווטשיק'ס נייעם אנצוג מיט'ן קאפעלישעל — און ס'איז געוואָרען ליהודים.

— — — — — — — — — —

אויב דער לעזער מיינט, אז שלום־מאיר מוראווטשיק איז געקומען קיין ניו־יאָרק נור צוליעב דעם אליין, ער זאָל אריינפאָהרען דעם מיסטער קלאמער אין זיין הערצל־באָרד און קריגען דערפאר געבראָכען די ביינער און צעקנייטשט דאָס קאפעלישעל, האָט ער א גרויסען טעות. געקומען איז ער, איינענטליך, קיין אמעריקא, אויסער זיינע פאפיערען, אויסער זיינע געשעפטען מיט ראָזא ספיוואק, צוליעב א גאנץ נויטיגער ביזנעס, צום יונגען העלד פון אונזער ראָמאן, צום בעריהמטען אויפגעהענדיגען שטערן לעאָ ראפאלעסקאָ. דאָס איז געווען אזא ביזנעס, וואָס אז אונזער העלד האָט דאָס דערהערט, האָט ער... נאָר למאי זאָלען מיר פערלויפען אויף צו פריהער? לאָמיר זיך בעסער אומקעהרען אויף א ווייל קיין לאָנדאָן און דערצעהלען ווי ווייט מעגליך אין קורצען, וואָס ס'איז פאָרגעקומען מיט אונזער מוראווטשיקען דאָרטען.

קאפיטעל 174.

א רעשטעל צו דיא צרות

פון שלום־מאיר מוראווטשיק'ס בריעף פון לאָנדאָן צו זיין פריינד אלבערט שטשופאק אין אדעס בעדארף דער לעזער געדענקען, אז ער האָט זיך געקלויבען מבקר חולה זיין דעם אמאָליגען קאָללעגא זיינעם, דעם דירעקטאָר האָלצמאן

לאָנדאָן איז אָבער ניט די שטאָדט, וואָס מע געפינט אזוי גיך דעם, וואָס מע זוכט, מע בעדארף זיך צו אזא שטיקעל ארבייט גוט אונטערגארטלען. אויסער דעם איז אונזער שלום־מאיר געווען אין יענער צייט, ווי ער אליין האָט זיך אויסגעדריקט, אויף גרויסע צרות. דאָס ביסעל מינץ, וואָס ער האָט מיטגעבראכט מיט זיך פון פאריז, איז צוקראָכען געוואָרען אונטער די הענד, און זיין פריינד שטשופאק האָט זיך ניט אזוי געהאַפט ארויסצושיקען איהם די „קערבלעך", וואָס ער האָט ביי איהם געבעטען. אחת לאחת איז אוועקגעגאנגען א טאָג נאָך א טאָג, ביז מוראווטשיק האָט איינמאָל אין א חושכ'דיגער פאָגע, ווי עס גיט זיך אויס אין'ם חושכ'דיגען לאָנדאָן, נאָך גרויסער מיה דערשלאָגען זיך ערגיץ אין א העק, אין א ברוקליין סטריט, וואָס וואָלט געמעגט שטעהען אין ווילנא אָדער אין בערדיטשעוו און וואָלט דאָרטען אויך ניט פערשעמט געוואָרען.

אריינגעקומען איז ער אין א גרויסען הויף מיט צוויי טהירען, רעכטס און לינקס, ביידע מיט פינסטערע גליטשיגע טרעפ אראָפ און ארויף און ביידע האָבען איהם אויסגעזעהען, ווי שווארצע אָפענע מיילער, וואָס קוקען ארויס עמיצען איינצושלינגען. א געדיכטער

אַראָמאַט פון געפּרעגעלטע ציבעלע מיט שמאַלץ, אויסגעמישט מיט בשמים פון געפּרייטע פיש אויף פּראָסטען עהל, און א געזאַנג פון קליינע קינדערלעך, אויסגעמישט מיט ווייבערשע קאָמפּלימענמען און ווינשעוואַניעס אויף אַלערליי דיאַלעקטען: "מיט'ן קעפּעלע זאָלסט דו אַנלייגען, ליכטיגער פּרצוף! ווער דערוואַרגען, טרפה'נער האַלז! געהן זאָלסט דו אויף קוליעס, געשלייערטע שיקסע!" — דאָס אַלעס האָט געזאָגט עדות, אַז דאָ זיצען היימישע יודען און ווייבער, "מאנשי שלומנו", ווי מע רופט עס אָן.

געלאָזט האָט זיך אונזער מוראַוושיק אויף גאָט'ס בערָאטה אַרויף, מהאי טעמא, ווי וועט ער ניט בעגעגענען עפּיס א לעבעדיגען מענשען? און ווייל ער האָט קיין לעבעדיגען מענשען אויף די טרעפּ דאָך נישט בעגעגענט, איז ער געגאַנגען און געגאַנגען, כמעט ביז'ן לעצטען שטאָק. ער וואָלט געשטיגען נאָך העכער, האָט ער זיך אָנגעשלאָגען אויף עפּיס א בעשעפּעניש אין'ם געשטאַלט פון א מכשפה, א הויכע טרוקענע אַלטע יודינע מיט ברייטביינערינע פּלייצעס און מיט אַזא מורא'דיג פּנים, וואָס ס'איז גלייכער, מע זאָל אַקעגען נאַכט מיט אַזעלכם זיך ניט בעגעגענען. דאָס בעשעפּעניש, אָדער די מכשפה, האָט געטראָגען אין ביידע הענד א גאַנץ גרויסען ברעמעק האַלץ פון אונטען אַרויף און געסאָפּעט, ווי א בלאָז-זאַק.

— מוהמעניו! — האָט זיך מוראַווישיק אָנגערופען צו דער אַלטער. — ווייסט איהר ניט, וואו זיצט דאָ ערגיץ א דירעקטאָר פון א יודיש טהעאַטער, וואָס מע רופט איהם מיט זיין היילינגען נאָמען האָצמאַך, מיין איך האָלצמאַן!

די, וואָס מוראַוושיק האָט זי אָנגערופען "מוהמעניו", האָט זיך אָפּגעשטעלט, איינגעקוקט זיך אין דער פּינסטער, געוואָלט זעהען, ווער עס פרעגט.

נאָכדעם האָט זי אַרויסגעלאָזט א קרעכץ און א זאָג געגעבען:

— קומט, איך וועל אייך ווייזען.

אַרויפגעשטיגען נאָך עטליכע טרעפּלעך, האָבען זיי זיך אָ"אָפּגעלאָזט אין א מין זיצעכץ פון צוויי שטיבלעך מיט א קיך, וואָס האָבען ניט אויסגעזעהן אַזוי ווייט קאָמפּאָרטאַבעל, אַז דאָ זאָל זיצען א דירעקטאָר פון א טהעאַטער, חאָטש אפילו פון א יודישען. אין קיך האָט די אַלטע אַראָפּגעוואָרפען דעם ברעמעק האָלץ, אויסגעגלייכט זיך די ביינער און בעטראַכט מיט איהרע אַלטע רויטע פערוויינטע אויגען דעם אַריינגעקומענעם.

— צו וועמען, הייסט עס, דאַרפט איהר?

— הייסט עס צו איהם אליין טאַקי, צום דירעקטאָר האָצמאַך, מיין איך האָלצמאַן. זאָגט איהם, זייט מוחל, אַז זיינער א גוטער פריינד איז געקומען איהם מבקר חולה זיין און וויל זיך זעהן מיט איהם.

— זיך זעהן מיט איהם? — די אַלטע האָט אויפגעהויבען און אַראָפּגעלאָזט ביידע הענד. — מיט איהם זעהן זיך איז שווער: ער איז שוין ווייט...

— אוועקגעפאָהרען?

די אַלטע האָט ווידער אויפגעהויבען און אַראָפּגעלאָזט ביידע הענד. נאָכדעם האָט זי זיך אָנגעבויגען צום אַריינגעקומענעם גוטען פריינד, ווייל זי איז געווען מיט צוויי קעפּ העכער פון איהם, און האָט אויסגעשריען איהם אין אויהער אַריין, גלייך ווי ער וואָלט געווען טויב:

— עליו השלום.

שלום-מאיר מוראַוווטשיק איז אָפּגעשפּרונגען, פערבראָכען די הענד:

— געשטאָרבען? האָצמאַך, מיין איך האָלצמאַן געשטאָרבען? וואָס רעדט איהר?

— וואָס איך רעד? אַז אָך און וועה איז מיר. ס'איז מיינער א זוהן. א בן-יחיד. איין און איינצי...

די אלטע האָט נישט געקענט אויסרעדן דאָס לעצטע וואָרט. זיא האָט זיך אראָפּגעלאָזט אויף א פּיערעקעכיגען קיכשטוהל ביי דער טהיר, בעהאלטען דאָס אלטע געקנייטשטע פּנים אין איהר אלטען צעריסענעם פארטוך, און איהרע בייטע טרוקענע פּלייצעס האָבען געזאָגט, אז די אלטע וויינט יאָמערליך.

דאָס וואָרט "געשטאָרבען" איז א מיאוס וואָרט און האָט אין זיך, אפּנים, א גוואלדיגען כח. שלום־מאיר מוראַוועטשיק איז געבליבען אפּהענדיג און האָט גאָר פערגעסען, אז דער, וואָס איז געשטאָרבען, איז, אייגענטליך, געווען זיינער א בלוטיגער שונא. אדרבה, עס האָט זיך איהם גאָר אויסגעדאכט, אז ער האָט פערלוירען א גוטען פריינד. א נאָהינטען פריינד. זעהר א נאָהינטען פריינד. מע קאָן זאָגען, איין אייגענעם. א קלייניגקייט — ער און האָלצמאָן ? ער האָט אָפּגעוואָרט א ביסעל, ביז די אלטע וועט זיך אויסחליפּען. נאכדעם האָט ער זיך אוועקגעזעצט צו איהר נאָהינטליך, אויף א צווייטען קיכשטוהל :

— זענט איהר, הייסט עס, זיינע א מאַמע ? מיין פריינד'ס מאַמע? מיין פריינד פלעגט מיר אבער טאקי דערצעהלען אָפּט פון זיין מאַמע. כמעט ניט ארויסגעלאָזט די מאַמע פון'ם מויל. "איך זאָל אזוי דערלעבען זעהען מיין מאַמע" — דאָס איז ביי איהם געווען די גרעסטע שבועה. וואָס ווייסט איהר, וואָס פאר א געטריַיהען זוהן איהר האָט געהאט? וואָס פאר א גוטער ברודער דאָס איז געווען! א גוטער ברודער ? מיט'ן לעצטען ביסען זיך טיילען ! און ווער שמועסט מיט מיר — ניט שייך צו זאָגען, איין גוף, איין נשמה, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה.

און נאָך א סך מעלות און שבחים האָט שלום־מאיר מוראַוועטשיק געהאט צו דערצעהלען אויף זיין געשטאָרבענעם פריינד פאר דער אלטער מאַמע, און עס האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז אלסדינג, וואָס ער דערצעהלט, איז תורת אמת.

פאר דער אלטער מאַמע זענען די דאָזיגע ווערטער געווען, פערשטעהט זיך, א זאלב צו איהר פרישען ווערהטיג. דאַנקען גאָט, עס האָט זיך געפונען האָטש איינער א גוטער פריינד פאר איהר זוהן, וואָס איז נעבאָך אויסגעגאנגען, ווי א ליכט, איינער אליין, עלענד און ווייט פון דער היים, אין דעם דאָזיגען וויסטען פינסטערען לאָנדאָן, וואָס וואָלט געמעגט איינגעזונקען ווערען אזוי ווי סדום, ווארום ווען ניט דאָס וויסטע פינסטערע לאָנדאָן, וואָלט דאָך איהר זוהן נאָך געהוסט און געהוסט ווער ווייסט וויפיעל יאָהרען. . .

און די אָרעמע שרה־ברכה האָט אויסדערצעהלט איהר אומגליק פאר איהר זוהנס פריינד, טאקי אָט דאָ אין קיך זיצענדיג, ווי אזוי איהר הערש־בער האָט געהוסט, ווי אזוי ער האָט געבלוט, ווי אזוי זי האָט איהם געראטעוועט, און וויפיעל דאָס האָט געקאָסט, וואָרום א קלייניגקייט איהר זוהן ? אזא זוהן ? און נאכדעם ווי אזוי ער איז געשטאָרבען, ווי אזוי זי האָט ניט געוואָלט גלויבען, ווארום ווי קאָן איהר זוהן שטאָרבען? אזא זוהן ? ! און נאכדעם ווי אזוי מע האָט איהם צוגענומען, ניט בעהאלטען, ווי מע בעהאלט ביי אונז, מיט א מטה, מיט כלים, מיט שמשים. ווער? וואָס? געקומען עטליכע מלאכי־חבלה מיט שווארצע ספּאָדקעס, מיט א הויכען שווארצען וואָגען, אויפגעהאפּט און אוועקגעפיהרט, ניט געלאָזט אפילו זיך אָנוויינען, ווי עס געהער צו זיין. עפּים טאקי נור איין אויסחאפּעניש איז אויף איהם געקומען, קומען זאָל אויף זיי אלעמען דאָ איין אויסחאפּעניש אין איין טאָג, רבונו־של־עולם!

— קווא ! קווא ! קווא ! — האָט זיך געלאָזט הערען פון די איינוויניגסטע חדרים א מאָדנע קוויטשיג קול'בעל,

וואָס האָט געקאָנט זיין א פּישטשען פון א קליין הינטעל, אָדער א מיאוקען פון א קעצעל.

מוראוושיק האָט אויסגעדרעהט דעם קאָפּ, געכאַפּט א קוק אויף דער אלטער, וואָס איז מיט א מאָל אנשווי־גען געוואָרען. זי האָט זיך אויפגעהאַפּט פון׳ם אָרט, ניט געוואוסט, וואוהין זאָל זי זיך ווארפען, האָט זי אראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און געבליבען שטעהן איג־גאַנצען א פערלוירענע.

שלום־מאיר, וואָס איז געווען ניט אזוי אלט ווי געניט, האָט נאָך׳ן טאָן, אפּנים, פערשטאַנען, וואס דאָס איז פאַר א מין קוואקען, און ער האָט זיך אויסגעדרעהט מיט׳ן פּנים צו דער אלטער און אויף זיין הייזעריג קול א פרעג געגעבען:

— א "יאַטעל" ?

נישט בעקומען דערויף קיין ענטפער, האָט ער געשטעלט איין אנדער פראגע:

— וועמענס "יאַטעל" ?

נישט בעקומען קיין ענטפער דערויף אויף און בעטראַכט די אלטע, ווי זיא שטעהט נעבאָך א פערלוירענע, האָט ער געפונען פאר נויטהיג מעהר נישט פרעג־גען גאָרנישט. ער האָט נור א זאָג געגעבען פון זיך, גלאַט אזוי אין דער וועלט אריין:

— א רעשטעל צו די צרות ?

— א רעשטעל צו די צרות !—האָט א זאָג געגעבען אויף די אלטע און האָט זיך צוזעצט צוריק צום אריינגעקומע־נעם גאַסט, צו איהר זוהנס פריינד. — איהר האָט דאָס גוט געזאָגט, לאָם איך האָבען אזא יאָהר, ס׳איז טאקי א רעש־טעל, אוי א רעשטעל צו די צרות!. . .

— — — — — — — — — — — —

דאכט זיך, וואָס ליגט אזעלכס אין די פינף ווערטער : "א רעשטעל צו די צרות" ? זיי זיינען אָבער געזאָגט גע־וואָרען אזוי צו דער צייט און מיט אזא ריכטיגען טאָן, אז זיי זענען געווען א שליסעל אויף צו עפענען דער אלטער׳ס מויל און דער אלטער׳ס הארץ, און זי האָט פאַר איהר זוהנס פריינד דער־צעהלט אלסדינג, דעם גאַנצען אמת — דאָס, וואָס האָבען געוואָלט וויסען נור זיי אינצווייען : זי און איהר טאָכטער זלאַטקע, און גאָט א דריטער...

קאַפּיטעל 175.

שלום־מאיר מוראַוושיק — א גוטער פריינד

א מענש קאָן גאָר ניט וויסען, ווער ס׳איז איהם א גוטער פריינד און ווער א שונא. איין עבירה, וואס דער דירעק־טאָר האָלצמאַן קאָן ניט אויפשטעהען פון קבר און א קוק טהון אויף זיין בלוּ־טיגען שונא שלום־מאיר מוראַוושיק, ווי ער ליינט זיך אוועק פאַר זיין אלטער מאַמע שרה־ברכה און פאר זיין שוועס־טערעל זלאַטקע. ער וואָלט זיכער נישט געגלויבט זיינע אויגען. ער וואָלט גע־שטוינט, ווי אזוי אָט דער שלום־מאיר, וועמענס פּנים ער האָט נישט געקאָנט זעהען אָהן דעם, ס׳זאָלען איהם ניט "אויפקאָכען אלע געבליטען", פאָהרט איצט מיט זיין מאַמע און שוועסטער אויף׳ן שיף קיין אמעריקא, טהיילט זיי צו "כל הפערגעניגען", לויפט אריין אלע מאָל צו זיי אין דעם קעבין צוויי־טער קלאַס, געוואָהרע ווערען, וואָס פעהלט זיי, וואס פערלאַנגען זיי, טאָ־מער דארפען זיי עפּים ?

דער אלטער שרה־ברכה און איהר טאָכטער זלאַטקען פעהלט אָבער גאָר־נישט און זיי פערלאנגען ניט קיין זאַך און זיי דארפען נישט קיין זאַך. זיי ביי־דע זיצען איבער א קליין בעשעפענישעל, א נפש׳על וואָס איז איינגעהילט אין ווינדעלעך און איינגעוויקעלט אין קי־שעלעך און קוקט ארוים ווי א ליאַלקע אויף גאָט׳ס וועלט מיט א פּאָר אויגע־לעך, בלויע ווי דער הימעל און קלאָר ווי דער שיין. און א מילעכעל האָט עס, ווי א פּוינעלע, און דאָס פּנים׳על ביי־

דעם איז ווי פערטראכט, גלייך ווי עס האט שוין אייגענע מחשבות. אך, ווי גוט דאס איז, וואס זיי האבען געטראפען מיט זייער נסיעה אין אזא צייט, ווען דער ים איז שטיל, "ווי שבת נאך'ן טיש". געלויבט דער אויבערשטער! ניט אזוי פאר זיך דאנקען זיי גאט, ווי פאר אט דעם נפש'על. נעבאך א גאט'ס בעשעפענישעל — וואס ווייסט עס? און א קליין קינד, האבען זיי געהערט זאגען, ליידט נעבאך אויף'ן וואסער נישט ווינציגער ווי א גרויסער. נישט מעהר—איין עופה'לע, א שטומע צונג...

א מאדנע זאך מיט די צוויי! מילא, פון זלאטקען שמועסט מען ניט. זלאטקע, אז זיא איז נאך געלעגען אין געהאקטע וואונדען, געמיינט, אז ס'איז איין עק, זי געזעגענט זיך מיט'ן לעבען, ממש געזעהען פאר זיך דעם מלאך־המות, נור דערהערט דעם ערשטען פיסק פון'ם געבוירענעם וועזען, האט זי זיך שוין געבעטען, מע זאל איהר ווייזען דאס, וואס ס'איז געבוירען געווארען. און פון דער ערשטער מינוט, וואס זי האט דאס דערזעהען, האט זיך דערוועקט אין איהר א געפיהל פון רחמנות אהן איין ערך צום דאזיגען נפש'על, און עס זענען איהר אין איין מינוט פערגאנגען אלע וועהטיגען, פערהיילט אלע וואונדען. וואו איז אהינגעקומען דער בזיון, וואס זי האט געמיינט פריהער, אז זיא וועט איהם זיכער ניט אריבערטראגען? וואו זענען אהינגעקומען איהרע פריהעריגע געדאנקען וועגען דעם, וואס מע זאל זי וועלען עמיצער איבערפאהרען אין דעם טומעלדיגען גיהנם, וואס הייסט לאנדאן, אבי פטור צו ווערען איין מאל פאר אלע מאל פון דער חרפה, וואס האט זיך, ווי א מורא'דיגער וואלקען, געטראגען אקעגען איהר מיט סכנת־נפשות!? אלע געדאנקען און אלע געפיהלען האבען אפגעטראטען דעם איין און איינציגען געדאנק, דעם איין און איינציגען געפיהל, אז זי איז א מאמע..

אויב דא איז פארהאן וועמען צו בעוואונדערען — איז דאס די אלטע שרה־ברכה. פאר איהר איז דאס יא געווען, ווי א דונגער אין מיטען העלען טאג, ווי צעהן מויערען וואלטען איינגעפאלען אויף איהר, ווי הונדערט הארמאטען וואלטען איהר געטראפען גלייך אין הארצען אריין.

דאס איז געווען סאמע אין דער צייט, וואס זיי זענען געזעסען שבעה מיט איהר טאכטער נאך איהר געטרייהען זהן. זייערע אויגען האבען שוין לאנג אויסגעטריקענט. די קוואלען פון טרערען האבען זיך שוין לאנג אויסגעלאזען. און א מאדנע פוסטקייט איז איינגעטראטען אין זייערע הערצער, און א מורא'דיגע סומנעקייט מיט א מרה'שחורה האבען ארומגענומען זייערע נשמות.

— היינט איז דער זעכסטער טאג.— האט זיך די מאמע אנגערופען צו דער טאכטער. — אם־ירצה־השם, איבערמארגען שטעהען מיר שוין אויף. וואס וועלען מיר טהון? וואוהין וועלען מיר געהן? צו וועמען וועלען מיר זיך קעהרען און ווענדען?

די אלטע איז שוין גרייט געווען ווידער א מאל איבער־א־נייעס זיך צעוויינען, איז איהר פלוצים די טאכטער געפאלען אויף'ן האלז, ארומגעהאפט קושען די אלטע מאמע, מורא'דיג רויט געווארען, זיך אנגעהאפט מיט ביידע הענד ביי'ם בויך און אויסגעלאזט מיט א געשריי:

— מא — מע! ראטעווע — איך בין פערביי!...

— גאט איז מיט דיר, טאכטער! א דונגער האט מיך געטראפען — וואס איז דיר? וואס איז דיר?

די טאכטער האט גענומען ברעכען די הענד, חאפען זיך אלע מינוט ביי'ם בויך, זיך שלאגען אין קאפ, רייסען פון

זיך שטיקער פליש און ניט אויפגע־הערט צו שרייען אין איין קול:

— מאַ — מע! איך בין פערביי!...

עס איז געשעהען א נס, אָדער אפשר איז דאָס געווען דער אינסטינקט פון א פרוי און פון א מוטער — די אַלטע שרה־ברכה האָט געחאַפּט אויף זיך דעם צעריסענעם בורנעס, פערגעסען דעם בזיון, פערגעסען אלסדינג אויף דער וועלט, אריינגעלאָפען צו איין שכנה, צו דער אַנדערער, זיך דערפרעגט אויף איין אַקושערקע — און נאָך א שווערער נאַכט, אין וועלכער איהר טאָכטער, איהר אויג אין קאָפּ, האָט זיך געראַנ־געלט מיט'ן מלאך־המות, געשוועבט צווישען לעבען און טויט, האָט זי גאָט בעגליקט — שוין צום טאָג־גלייך — מיט איין אייניקעל . . . .

. . . .

איין אויסגעמאַטערטע, א בלאַסע, איין אויסגעצעהרטע, איז זלאַטקע גע־לעגען אין בעט, די צעוואָרפענע שוואַר־צע האָר האָבען זיך צעשפּרייט אויף'ן ווייסען קישען. איהר שפּיצעכיג נעזעל האָט זיך נאָך מעהר פערשפּיצט. די אויגען האָבען געבלאַנזשעט, זיך געצווי־גען מעהר אהין, צופוסענס, וואו איינ־געוויקעלט אין א ליילעך האָט זיך גע־ריהרט און געראָדערט א לעבעדיגע זאַך. זי האָט זיך צוגעהערט מיט נייגעהריג־קייט, ווי עפּיס שנאָרכט און פּאָרשקעט און פּישטשעט און קאַוויטשעט שטיל, ווי א קעצעלע.

יונג און שעהן איז געווען דיא דאָזיגע געווינערין. דאָס פּנים קינדיש, בלוט און מילך. די הענטלעך קליין. די ברוסט האַרט און שעמעוודיג, און אַלעם אינ־איינעם האָט זיך ווי געבעטען און בע־קלאָגט זיך: "יודישע קינדער, אזוי־ווייה, איך בין נאָך נישט אַלט קיין אַכטצעהן יאָהר!"...

גאַנץ אַנדערש האָט אויסגעזעהן שרה־ברכה. די אַלטע מאַמע האָט פערקאַט־שעט די אַרבעל ביז די ברייטביינערינע עלענבויגענס, אַרויסבעווייזען די אָפּגע־שטאַנענע אָנגעדראָלענע אָדערען פון איהרע ברייטע טרוקענע הענד, פער־לייגט די פּעטשיילע אויף יענער זייט אויהרען, אונטערגעשטעקט דעם פאָר־טוך, געבראַכט צו טראָגען א שווערע הילצערנע באַליע, וואָס מע וואַשט גרעט, צוגעשטעלט איין אָקראָפּ אויף צו באָדען דאָס קינד און געזידעלט, גע־שימפּפט און געטאַדעלט די שטאָדט לאָנדאָן מיט איהרע איינוואָהנער אויף וואָס די וועלט שטעהט.

— א שטאָדט — איינגעזונקען זאָל זי ווערען! א הויף — פאַרברענט זאָל ער ווערען! שכנים — אויף קיין גו־טען אָרט זאָלען זיי ניט שטעהן! עס זאָל זיך ניט געפינען צווישען יהדען א מולטער, א הילצערנע מולטער!...

הקיצור, די אַלטע איז אריין אין איהר מאַמע־ראָל, גלייך ווי זי וואָלט זיך צו דעם געגרייט שוין פון לאַנג, גלייך ווי זי וואָלט געוואוסט, וואָס דאָ וועט פּאָר־קומען... וואָס זאָלט איהר קלערען? אודאי איז איהר וועהטיג גענוג גרויס און דער בזיון נאָך גרעסער. עס זאָל זיך איהר עפּענען א גרוב, וואָלט זי זי־כער אריין א לעבעדיגע. נאָר וואָס זאָל מען טהון? זי וועט דאָך ניט אוועקזע־צען זיך איצטער זאָגען מוסר דער טאָכ־טער, וואָס איז נאָך־וואָס איבערגעקומען אזא סכנה. לאָז נור דער אויבערשטער העלפען, זי זאָל שוין אויפשטעהן בשלום, וועט זי איהר, נישקשה, אויס־לומר'ען ווי עס געהער צו זיין. זי וועט זיך שוין צו איהר א נעהם טהון, איהר געבען א ווישטען סוף: "זאָג נור, טאָכ־טער לעבען! ווי אזוי און ווען און וואו און וואָס און... פון וועמען? פער־פינסטערט און פערוויסט זענען זיי ביי־דע געוואָרען — וואָס וועלען זיי טהון? וואוהין וועלען זיי געהן? צו וועמען וועלען זיי זיך קעהרען און ווענדען?"...

דאָס וועט אָבער אַלץ זיין נאָכדעם. שפּעטער, נישט איצט. איצט דאַרף מען זי צוזעהען, צו־פּילכנעווען, צו־שטעלען צוויי מאָל אין טאָג א יאיכעל; א קימפּעטאָרין, איין ערשטלינג — א דונגער האָט זי דערשלאָגען !... און דאָס קינד ? וואָס איז שולדיג דאָס קינד ? גאָט דיא נשמה. א לעבעדיג בעשעפעניש. א צער בעלי־חיים. ס'זאָל וועלען אליין זיך אָפּטראָגען, וואָלט עס אודאי געווען א חכמה פון דעם. נעמען דאָס און דערוואָרגען —דאָס ניט. אָדער אָפּקאָכען מיט זודיג וואסער — דאָס אויך ניט. מע איז דאָך עפּיס יודישע קינדער אויף דער וועלט, צי ניין? א שטיקעל גליק האָטש, וואָס ס'איז געבוירען געוואָרען א מיידעל, ניט קיין יונגעל : פערשפּאָרט א ברית — ווייניגער מיט א בזיון... און וויא אויף צו להכעיס, א געזונד מיידעל, קיין עין־הרע, א מויד ! און שעהן איז דאָס — טאקי נור אויף א טשיקאַוועסט. אלע שכנות זאָגען, אז זיי האָבען אזא קינד שוין לאנג ניט געזעהען. אין וועמען איז דאָס געראָטען ?

— אין וועמען ? אינ'ם טאטען. — זאָגט זיי שרה־ברכה. — ער איז א שענער יונג, א שניידער, אין אמעריקא איז ער...

שרה־ברכה פיהלט, אז עס ברענט אויף איהר דאָס אלטע פּנים פאר בושה. אָפּגעלעבט אזוי פיעל יאָהרען, און אויף דער עלטער געוואָרען א ליגנערין, אז אָך און וועה איז צו איהרע גרויע האָר און א קלאָג אויף איהרע שונאים'ס קעפּ, זיין זאָלען זיי אלע די כפּרה פאר איהר קינד מיט איהם אינאיינעם !...

וועמען די אלטע האָט געמיינט מיט'ן נאָמען "איהם" — דאָס איז ניט אזוי שווער צו טרעפען... שען איז נור דאָס, וואָס זלאטקע איז שוין אויפגעשטאנען פון קימפּעט, שוין ארומגעשלעפּט זיך איבער דער שטוב — און שרה־ברכה האָט איהר קיין ווייסטען סוף נאָך אלץ נישט געגעבען. עס איז געווען לחלוטין איבעריג. ערשטענס, דאָס קינד, איין עופּח'לע. מע דאַרף עס וויקלען. מע דאַרף עס צעוויקלען. מע דאַרף עס זויגען, מע דאַרף עס באָדען — וואָס ווייסט זלאטקע ? משטיינס געזאָגט, אליין א "פּיסקליא". און צווייטענס, אָט דער הייזעריגער שלים־מזל, איהר זוהנס גוטער פריינד, שלום־מאיר מוראַווטשיק. ער האָט זיך פערנאַדעט צו זיי אין שטוב, אָנגעהויבען געהן צוויי מאָל א טאָג און האָט פאָרגעלייגט דער אלטער שרה־ברכה'ן א פּלאַן, וואָס האָט בעדאַרפט אויסלייזען זיי פון אלע צרות און פון אלע בזיונות. ער מיינט חלילה ניט דערביי קיין זאַך. אדרבה, ער טהוט עס נור אויס ריינע גוט־פריינדשאפט צו איהר און צו איהר זוהן, עליו השלום, וואָס איז געווען זיין בעסטער איינציגער פריינד — "גאָט זאָל איהם אזוי געבען גליק און הצלחה".

קאַפּיטעל 176.

א מענש אָהן א גאַל

תחילת איז אונזער מוראַווטשיק—עס קאָן זיין — טאקי נישט אויסען געווען קיין זאַך. אריינשטעקען א נאָז אין יענעמס טעלער, געוואָהר ווערען, מיט וואָס דאָרט שמעקט, און דיענען יענעם מיט איין עצה — דאָס איז א יודישע זאַך. נישט מעהר שלום־מאיר'ס נאָז האָט א ביסעל צו א שאַרפען חוש הריח. דאָס וואָס איין אנדערער בעדאַרף האָבען דערויף וואָכען און אפשר חדשים, וועט דאָס אייך מוראַווטשיק דערגעהן אין א טאָג. אָט דער דאָזיגער מענש האָט אין זיך א כח — באַלד ווערד ער אייך א גוטער ברודער, און איהר וועט איהם פערטרויען, וויא איין אייגענעם, אויסדערצעהלען, וואָס ביי אייך אונטער די נעגעל טהוט זיך. נישט נור די אלטע שרה־ברכה, נאָר אפילו די שעמעוודיגע זלאטקע האָט איהם געקוקט אין מויל אריין און זיך צוגעהערט צו זיין הייזע־

ריגער שטימע און צו זיינע ווערטער, וואָס האָבען זיך, ווי א בוימעהל, נער גאָסען צו זיי אין הארצען אריין. ער האָט צו זיי געזאָגט:

— וואָס זאָל איך מיט אייך טהון, אז איהר, מוהמעניו, זענט א יודינע פון דער אלטער וועלט, און אייער טאָכטער איז א שעפעלע. איהר פרעגט מיך, וועל איך אייך זאָגען אקוראט, וואָס דאָ טהוט זיך. איך וועל אייך עס לייענען ווי פון א ביכעל. איך קען מיינע לייט, פערשטעהט איהר מיך, אויסגעבונדען. איך בין דאָך עפּים אליין איין אקטיאָר. דער חברה־ מאַן, אויף וויפיעל איך קען איהם פון דער היים, נאָך פון האָלענעשטי — איך גערענק איהם ווי דורכ'ן שלאָף—איז א בחור, לאָם איך האָבען אזא יאָהר נישט מעהר, ער איז אוועק קיין אמעריקא, איז ער ארוים פון דיא האָלאָבלים און פערגעסען דעם זיי־געזונד, ווי זאָגט מען ביי אונז: "דאלי אָטשי דאלי סערדצע". איז אָבער אין אמעריקא פארהאן א זאַ־ קאָן, באם אז א בחור טהוט אָפּ אזא מעשה, וואָס סע קומט איהם דערפאר א קניפּ איך בעקעל (ביי די ווערטער האפּט ער א קוק אויפ'ן "יאטעל", וואָס ביי זלאטקען אויפ'ן שוים, און זלאטקע ווערד רויט ווי א צוויק און לאָזט אראָפּ די אויגען...), מאכט מען ניט מיט איהם קיין לאנגע שהיות: איינס־צוויי־דריי — און "הרי את מקודשת לי, בטבעת זו, האלט מיך יוי, איך פליה, איך פליה"... און טאָמער חלילה זאָגט ער לא, איז דערויף פארהאן א חד־גדיא: דאָרט רופט מען עס "קונקעל־מונקעל", אָדער "מיק־ סינג"; איך וויים, האָטש איך בין דאָרט נאָך נישט געווען. איך געה ערשט אהין: איך האָב דאָרט, פערשטעהט איהר מיך, א ביזנעס צו איינער א בע־ ריהמטער זינגערין, א פרימאדאָנא, וואָס אויב עס וועט מיר געראָטען, וועל איך מאכען המוציא מיט האָניג און וועל אָנ־ שלאָגען אָט אזא היטעל מיט גאָלד — דאָללערס רופט מען עס ביי זיי. דאָלארס, דארפט איהר וויסען, איז א גוטע מטבע. פאר איין דאָללער בעקומט מען ביי אונז אזוי גרוים ווי צוויי קארבּ־יי־ נעם... וואָס זשע, הייסט עס, האָב איך אייך געוואָלט זאָגען? יאָ. אז פאָהרען, זאָלען מיר פאָהרען אינאיינעם, וואָרום איך, אז איך וועל געבען א רעד מיט דעם בחור, וועט דאָס זיין ויאמר און ער האָט געזאָגט, אל צו, משה משה'ן, לאמר אזוי צו זאָגען. איך, פערשטעהט איהר מיך, האָב פיינד ציגעלע־מיגעלע, און איין אקטיאָר מיט איין אקטיאָר איז גאָר אנדערע ברבורים. ביי מיר, זייט זיכער, וועט ער שוין געהן אויפ'ן דראָנזשיק! איהר מיינט, מחמת וואָס טהו איך עס? מעהר נישט פאר רחמנות. איך האָב רחמנות אויף אייער טאָכטער און איך וויל, אז איהר "יאטעל" — אויף מיר אזא יאָהר וואָס פאר א "יאטעל" דאָס איז — זאָל האָבען א טאטען, מעהר וויל איך גאָרנישט, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה.

שלום־מאיר מוראוועטשיק האָט זיך ניט בעגנוגענט מיט ווערטער אליין. ביי איהם איז א כלל: איז ער עמיצען אי־ בערגעגעבען — איז מיט'ן גוף און מיט דער נשמה און מיט לייב און לעבען. ער האָט נישט געקאָנט צוזעהען, ווי די אלטע שרה־ברכה טראָגט זיך אליין אלע מאָל אָדער מיט א ברעמעק האָלץ, אָדער מיט א בארעל מיסט. "לאָזט מיך, וועל איך אייך ווייזען, ווי אזוי מע טראָגט האָלץ אז ס'זאָל זיך אייך אויסווייזען, אז ס'איז ניט קיין האָלץ, נאָר פעדערען". אָדער: "ניט אזוי נעמט מען א בארעל מיסט. א בארעל מיסט נעמט מען אָט אזוי".

דעסגלייכען האָט ער נישט געקאָנט ליידען, וואָס זלאטקע טויטשעט זיך מיט'ן "יאטעל" גאנצע טעג מיט גאנצע נעכט. אמת, ער אליין האָט קיין "יאט־ לעך" קיינמאָל ניט געהאַט, הלואי וויי־

טער, דערפאַר האָט ער א שוועסטער, אפילו נישקשה פון א קבצנ׳טע, נאָר א קינדערלדיגע איז זיא מיט סכנת נפשות! זי האלט פון דער מאָדע ״צוויי־קינדער־סיסטעם״ און האָט אלע יאָהר א צווילינגעל. דעריבער איז ער אזוי געניט אין די זאכען. ער ווייסט אפילו א סגולה, וואָס מע טהוט, אז א קינד זאָל אויפהערען שרייען.

און נישט לאנג געטראכט, חאפּט ער ארויס ביי זלאטקען פון דיא הענד דאָס קינד, וואָס האָט אין דער מינוט געהאלטען סאמע אין רעכטען שרייען, און האָט דאָס גענומען ווארפען מיטביידע הענד רעכטס און לינקס, ארויף און אראָפּ, אזוי אז דאָס ״יאטעל״ איז טאקי אנשוויגען געוואָרען, נאָר דערפאַר איז אָבער ביי זלאטקען שיער דאָס הארץ נישט איינגעפאלען פאר שרעק.

פאר איהר אייגענעם ברודער האָט זלאטקע אין איהר גאנצען לעבען נישט ארויסגעזאָגט קיין הונדערט חלק פון דעם, וואָס זיא האָט ארויסגעזאָגט פאר אָט דעם מוראַוועטשיקען. איהם האָט זי פערטרויעט אָט דאָס, וואָס זיא האָט אפילו פאר איהר אייגענער מאמע נישט פערטרויעט.

דאָס איז געווען אין א פריהמאָרגען, ווען שרה־ברכה איז געווען אין מארק איינקויפען ״אויף דינער״ און זלאטקע איז געבליבען מיט מוראַוועטשיקען אליין — יענעם פריהמאָרגען איז זלאטקע געווען מאָדנע אויפגערעגט.

— איך האָב צו אייך א בקשה. — האָט זיא איהם א זאָג געגעבען מיט א געבראָכען קול און האָט שוין חרטה געהאט. נאָר אָנגעהויבען—איז פארפאלען.

— וואָס פאר א בקשה, קעצעלע? אין פייער און אין וואסער.

מיט ציטערענדיגע הענד האָט זלאטקע ארויסגענומען פון בוזעם אין א געלעפּעטשיילע איינגעוויקעלט עפּיס א זאַך. די דאָזיגע ״זאך״ איז איהר פערבליבען פון איהר ברודער. ער האָט דאָס איהר איבערגעגעבען א שעה פאר׳ן טוידט, אָנגעזאָגט איהר, מיט האלבע ווערטער שוין, ״זיא זאָל דאָס היטען, ווי דאָס שווארצאפּעל פונ׳ם אויג, אז קיין פויגעל זאָל פון דעם ניט וויסען, אפילו די מאמע״... ביי די דאָזיגע ווערטער האָט זיך האַלצמאַן פערהוסט, אָנגעהויבען גוסס׳ען און מעהר נישט געקאָנט שוין זאָגען גאָר נישט ניט...

אָפּגעגעבען די ״זאך״ צו איהר נייעם פריינד, האָט זלאטקע דערפּיהלט, אז ס׳איז איהר אראָפּ א שטיין פונ׳ם הארצען. זי האָט צו איהם געזאָגט:

— איך געב אייך אוועק אָט דאָס קניפּעל — אונזער גאנצען חיות. איך פערטרוי אייך מיין נשמה. נעמט אָט דאָס אָ און טהוט מיט דעם וואָס איהר ווילט, אבי ברענגט מיך צו איחם, אזוי ווי איהר האָט געזאָגט...

מעהר האָט די אָרעמע זלאטקע ניט געקאָנט רעדען. א גאנצער שטורם האָט זיך אויפגעהויבען ביי איהר אין הארצען און עס האָבען זי געשטיקט די טרערען. שלום־מאיר מוראַוועטשיק איז געווען אזוי געריהרט, אז ער האָט גאָרניט ארייגעקוקט, וואָס אין קניפּעל טהוט זיך, און האָט דאָס, ווי א קונצענמאכער, אראָפּגעלאָזט גלייך אין קעשעני. אגב איז אָנגעקומען דיא אלטע, און ער האָט מעהר נישט געקאָנט אז א טרייסעל טהון זלאטקען ביי דער האנד און א זאָג טהון צו איהר:

— זייט זיכער, ליובעניו, זאָל מיין נאָמען ניט הייסען מוראַוועטשיק.

נישט שפּעטער ווי אויף מאָרגען איז מוראַוועטשיק געקומען צוגעהן א געראָזירטער און אָנגעטהאָן פון קאָפּ ביז פיס אין שפּאָגעל נייעם, ווי א חתן צו דער חופּה, און א זאָג געגעבען ברייטליך:

— הערט זשע אויס, מוהמעניו, די מעשה דערפון איז אזוי. מיינע ביזנעס,

דאנקען גאָט, געהען א סך בעסער, וויא איך האָב גערעכענט. ס'איז גאָלע גימעל ארום און ארום. נישט מעהר איין זאך: מע רופט מיך קיין ניו יאָרק. אויב איהר ווילט פערגעסען אָן אלע צרות און האָבען נחת אויף אייערע עלעטערע יאָהרען, זאָלט איהר ניט מאכען קיין לאנגע שהיות און שוין נעמען, ווי זאָגט ער, דאָס פעקעל מיט'ן זעקעל, איך מיין די טאָכטער מיט'ן "יאטעל", און הלך משה מרדכי מיט'ן רעכטען פוס. איך טהו א שפרונג נאָך טיקעטס, שיפסקארטען הייסט עס, און פון קיין געלד זאָלט איהר מיט מיר ניט רעדען. גאָט וועט העלפען, וועלען מיר זיך צערעכענען...

שרה־ברכה האָט זיך איבערגעקוקט מיט איהר טאָכטער. זי האָט ניט פערשטאנען, וואָס דאָס איז פאר א מין אָנשיקעניש? דאכט זיך, א שלים־מזל— און נעמט אויף זיך אזוי פיעל! און פאר גרויס התפעלות, אפנים, האָבען זיך אראָפּגעקייקעלט אראָפּ איבער איהר אלט געקנייטשט פארמעט־פּנים צוויי קיילעכדיגע טרערען, ווי באָב. זיא האָט נאָר־וואָס געקליבען זיך אָפּדאנקען איהר זוהנס גוטען פריינד, איהם בענשען און ווינשעווען איהם, ווי ער האָט דאָס ביי איהר כשר פערדיענט, האָט ער זיך פערשטעלט מיט די הענד ביידע אויהרען און איז אוועק, גאָרנישט געוואָלט הערען אפילו.

— שען! שען! שען! א גוטען טאָג. איך לויף נאָך בילעטען, און איהר גרייט זיך אין וועג אריין. מאָרגען פאָהרען מיר. אדיע.

— ביזט עפּיס א מבין? א מענש אָהן א גאל! — האָט דיא מוטער א זאָג געגעבען צו דער טאָכטער, אויפגעהויבען און אראָפּגעלאָזט ביידע הענד און געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב.

— א מענש אָהן א גאל. — האָט איהר די טאָכטער צוגעגעבען, און ביידע האָבען זיי זיך גענומען גרייטען אין וועג אריין.

קאפּיטעל 177

ראַפאַלעסקאָ'ס גרויסער דורכפאַל

מיר האָבען איבערגעלאָזט אונזער יונגען העלד ראַפאַלעסקא צווישען צווייטען און דריטען אקט מיט דער פרימאַדאַנע הענריעטע שוואַלב, ווי זי האָט זיך אריינגעריסען צו איהם מיט א געלעכטער אין גארדעראָבנע פּונקט אין דער מינוט, ווען ער איז נאָר וואָס געוואָהרע געוואָרען פון'ם בארבער, אז אין טהעאטער אויף זיין פאָרשטעלונג געפינט זיך ראָזע ספּיוואַק.

— א קאָמעדיע מיט אונזערע אַפּ־טאָונער אריסטאָקראַטישע קאָללעגען, א קאָמעדיע, א וואָדעוויל, חא־חא־חא! דו ווייסט? זיי זענען דאָך אנטלאָפען געוואָרען, חא־חא־חא!

ראַפאַלעסקא, וואָס האָט געהאַלטען ביי ארויסצולויפען פון דער גארדעראָב־נע אליין נישט צו וויסען וואוהין, בע־געגענט זיך מיט הענריעטען, האָט ער זיך א נעם געגעבען צוריק און אויטאָ־מאַטיש א פרעג געגעבען ביי איהר: "ווער איז אנטלאָפען געוואָרען?" דע־רויף האָט איהם הענריעטע דערלאַנגט גאָנץ בלאַזנע א שמיר איבער דער נאָז:

— דו גרינער אגרעס וואס דו ביזט! דו ווייסט גאָרנישט וואָס פאר געהוי־בענע געסט מיר האָבען דאָ געהאט? גרישא סטעלמאַך און ראָזע ספּיוואַק... אין לאָזשע נומער דריי זענען זיי געזע־סען. די צווייטע פון דער דירעקטאָר־לאָזשע. מיר האָבען זיך מיט איהר בע־קענט... עס זענען איהר געפעלען מיינע בראַסליעטען. איך האָב איהר געזאָגט, אז דאָס האָב איך א מתנה פון דיר. זי האָט זיך נאָכגעפרעגט פון וואַנען דו ביזט...

— וואָס זשע האָסט דו איהר געזאָגט?

— וואָס זאָל איך איהר זאָגען? איך האָב איהר געזאָגט, אז דו ביזט פון בו־

קאָרעשט, חא, חא! די רומענישע קעני־גין חא־חא־חא! מע קאָן שטאַרבען פאַר געלעכטער, נאָר דאס איז נאָך אַלץ גאָרניט אַקעגען דעם, ווי זיי זענען אַנטלאָפען פון טהעאטער. ווער עס האָט זיי ניט געזעהען לויפען, דער האָט גאָר קיין שענס ניט געזעהען, חא־חא־חא!

ראַפּאַלעסקא האָט זיך גענומען ווי־שען דעם קאַלטען שווייס וואָס איז איהם אַרויסגעטראָטען אויפען שטערען און ער האָט זי קאַלטבלוטיג, אויף ווי־פיעל ס'איז נור מעגליך געווען, א פרעג געגעבען:

— וואָס זשע האָבען זיי אייגענט־ליך בעדאַרפט אַנטלויפען?

— אַפּנים, ס'איז זיי ביי אונז ניט געפעלען, חא, חא, אַזעלכע אַריסטאָק־ראַטען! א קליינינגקייט? איך האָב נאָכגעקוקט די גאַנצע צייט, וואָס דו האָסט געשפּיעלט, איז דאס פּאָרעל גע־זעסען און געלאַכט, חא־חא־חא!...

אין דעם קלאַגעדיגען ראָמאַן פון אונזער העלד צו דער פּרימאַדאָנא שוואַלב זיינען געווען פערשיעדענע מאָ־מענטען. עס זענען געווען צייטען ווען ער האָט זי פיינט געהאַט פאַר איהר נאַרישקייט, נישט געקאָנט אָנקוקען. עס זענען געווען צייטען, וואָס ער האָט איהר מוחל געווען איהר טפשות, אי־בערגעטראָגען אַלע איהרע קאַפּריזען און געווען מיט איהר חבר... אין דער מינוט, וואָס מיר בעשרייבען אַצונד, איז זי איהם געווען אַזוי נמאס, אַז ניט נור ער האָט זי פיינט געהאַט — ער איז גרייט געווען זיך אַרויפוואַרפען אויף איהר, זי אָננעמען מיטביידע הענד פאַר'ן גאָרגעל און דערוואַרגען זי, אָדער פערשטופּען איהר דאס מויל מיט א טאַשענטיכעל און זי דערשטי־קען, ווי ביי שעקספּירען אָטעלאָ דער־שטיקט דעזדעמאָנען — אַזוי שטאַרק האָט געקאָכט אין איהם דאס בלוט. און עס האָט איהם געקלאַפּט ווי מיט צעהען האַמערס אין די שלייפען. און מאָדנע רינגעלעך פון אַלערליי פאַרבען האָבען זיך איהם געדרעהט פאַר די אויגען. עס האָט איהם געקיצעלט אין נאָז, און די צייהן האָבען איהם שטי־לערהייד געקריצט אין מויל. א חיה, א ווילדע, א צערייצטע חיה האָט זיך אין איהם אויפגעוועקט. מע האָט בעדאַרפט זיין שטאַרקער פון אייזען, מע האָט בעדאַרפט זיין אין דער אמת'ן א העלד, מע זאָל איבערטראָגען דאס, וואָס אונזער העלד ראַפּאַלעסקא האָט איבער־געלעבט אין די דאָזיגע עטליכע שווע־רע — שווערע מינוטען.

און העגריעטע שוואַלב איז שוין לאַנג נישט געווען אַזוי אויפגעלעגט ווי אין דעם אָוענט. זי האָט זיך א וואָרף גע־געבען אויף ראַפּאַלעסקאס בענקעל, וואָס אַקעגען שפּיגעל, און פערוואָרפען דעם קאָפּ אַרונטער און קוקענדיג אין שפּיגעל אויף איהרע אייגענע ווייסע צייהן, האָט זי זיך אַזוי צעלאַכט, אַז דער באַרבער האָט זיך געטראַכט: "טאָמער איז קאַרג, נאַט אייך נאָך א משוגענע"...

— ניין! — האָט העגריעטע אי־בערגעקייעט נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל — מע האָט בעדאַרפט אָנקוקען, ווי די צווויי האָבען זיך גענומען אונטער די הענד און מאַרש־מאַרש פון דער לאָזשע איבערען גאַנצען קאָרידאָר, ווי א בליץ גלייך אין דרויסען אַרויס, צום אויטאָמאָביל, און דאָס פּובליקום: בראַווא, ספּיוואַק! בראַווא, סטעלמאַך! —א ריינע קאָמעדיע, א וואָדעוויל, חא־חא־חא! חא־חא־חא!...

— האַרריאַפּ! עס געהט שוין דער דריטער אקט — האָט אויסגערופען א הויכער דזשענטעלמען און האָט אַריינ־געשטעקט דעם קאָפּ צו ראַפּאַלעסקאָן אין גאַרדעראָבנע און בעוויזען, אַז ער האָט א פויגעלש פּנים אָהן א סימן פון ברעמען אויף די רויטע אויגען. דאס איז געווען דער רעזשיסער פון ניקעל טהע־

אמער, וואס גיט אכטונג אויפן ארויסטריט פון די ארטיסטען, עס זאל זיין אין דער צייט.

דערהערט דעם "הארריאפ", האט זיך אונזער פרימאדאנא אויפגעחאפט און בעפרייהט דאס בענקעל, און ראפאלעסקא האט זיך מיט איין אראפגעלאזטען קאפ אוועקגעזעצט צוריק צום גרים, און דער בארבער האט זיך גענומען צו זיין ארבייט מיט'ן גאנצען ערענסט פון איין ארטיסט, וואס ווייסט, וואס ער האט צו טהון. גיך איז ארויפגעזעצט געווארען אויף זיין ארט דער פארוק, עס איז ארויפגעקלעבט געווארען צוריק דאס קליינע בערדעל; א שמיר אהער, א רייב אהין — און אוריאל אקאסטא איז שוין געשטאנען ווידער גרייט אויפצוטרעטען אויף דער ביהנע פאר'ן פובליקום, וואס האט זיך שוין אביסעל בערוהיגט און ארויסגעקוקט אויפן גאסטראלער, אויף דעם יונגען אויפגעהענדען שטערען לעא ראפאלעסקא פון בוקארעשט.

נאר אנשטאדט דעם אויפגעהענדען שטערען פון בוקארעשט, אנשטאדט דעם סימפאטישען אוריאל אקאסטא, איז אויף דער ביהנע געזעסען ביי א שרייב טיש דער אונסימפאטישער מנשה און גענודעט דעם עולם מיט זיינע מאנאטאנע רעד פון ביכער, חשבונות, ציפערען. "לאנג נאך וועט ער דרעהען א מח אט דער אלטער שטורמאק?" האט זיך דאס פובליקום געטראכט און געקוקט צו דער טיר, ווען וועט זיך שוין אמאל בעוויזען אוריאל? ענדליך עפענט זיך די טיר, נאר אנשטאדט אוריאל'ן קומט אן יהודית — און עס פערבונדט זיך צווישען איהר און צווישען איהר פאטער מנשה א לאנגער געשפרעך אהן א סוף: "עס וועט אמאל נעמען אנ'עק, צי ניין?" דאנקען גאט, אט איז דער דיענער:

— דאקטאר סילווא איז געקומען.

"שאראפ! — זאגט שטילערהייד איינער פון פובליקום — אין דער ערד אריין דעם דאקטאר דע סילווא, אוריאל אקאסטא'ן גיט אהער! אט נודניקעס. איידער מע דערלאנגט דאס ביסעל איינגעמאכטס צום טיש, דארף מען זיך פריהער אנזשליאקען מיט וואסער... א! אט איז ער דא, דער בחור."

עס קומט אן אוריאל אקאסטא און בלייבט שטעהן ביי דער טיר מיט צענויפגעלעגטע הענד אויף דער ברוסט, און א שוידער געהט דורך איבערען גאנצען טהעאטער, און עס ווערט שטיל — א פליג דורכצופליהען. אלע זענען גרייט צו הערען עפיס נייע דבורים, הויכע ווערטער, זעהען נייע אונגעוועהנליכע בעוועגונגען. און ראפאלעסקא בלאנזעט מיט די אויגען איבערן גאנצען טהעאטער, און קוים וואס מע הערט פון איהם א ווארט:

"דאס בין איך, דע סילווא...."

— א ליטל לאודער! העכער! — דערהערט זי א געשרעה פון דער גאנץ אויבערשטער גאלעריע און דער עולם פון דער איבעריגער גאלעריע חאפט אונטער:

— ספיק אפ! — העכער! העכער!

און ראפאלעסקא קוים וואס ער שעפטשעט ארוים:

"מעג דער פערשאלטענער צו טריטען צום הייליגען בעשיצער פון ריינע נשמות?"

— לאודער! ספיק אפ! העכער! העכער! — שרייט מען צו איהם פון דער גאנצער גאלעריע.

— שאראפ! שטילער! קוויעט! שטיל זאל זיין! — ענטפערט מען פון פארטער, און דער טומעל וואכסט.

ראפאלעסקא, וואס איז ניט געוואהנט צו אזא אויפנעהמען, קוקט ארויף. ער פערשטעהט ניט, וואס בעדייטען די דאזיגע קולות. עס דאכט זיך איהם, אז ער רעדט גאנץ הויך. ער ווערד מבולבל

און פערגעסט, וואו ער האלט. נאָך איידער דע סילוואַ ענדיגט זיין דיאלאָג, וואו ער דארף איהם ערקלעהרען, וואָס צו טהון ביים רב בן עקיבא, פרעגט איהם אוריאל: "זיך אָפּזאָגען? דאָס וואָרט קלינגט מיר אזוי פרעמד..." און ער ווערד אנשווינגען, ווארום דער וואָס שפּיעלט די ראָלע פון דאָקטאָר דע סילוואַ, איין אקטיאָר מיט א שוועהרען טריט און מיט גראָבע ליפּען, קוקט אויף איהם מיט א מוראדיגען קוק און זאָגט צו איהם שטילערהייד:

— אין גאָטעס ווילען! וואָס פערחאפּט איהר די פּיש פאר דער נעץ?...

און ער לאָזט אוים הויך: "איך קום ערשט פון בית־דין, אקאסטא. זיי זענען שוין אביסעל ווייכער..."

ענטפערט איהם דערויף אוריאל: "דאָס ווייס איך גאנץ גוט. איך זוך מיר שוין לאנג א וועג. נאָר וואָס געהר זיך אָן איינס צום אנדערען?..."

— גוט מאָרגען געלי, רעטיך טראָג איך — לאָזט זיך הערען א קול פון דער גאלעריע, און דאס גאנצע טהעאטער וויא איין מענש ווערד לעבעדיג. עס טראָגט זיך א געלעכטער ווי אין וואלד א ווייטער דוננער. דער געלעכטער קאטשעט זיך, און דער אָרעמער ראפּאַלעסקא, וואס איז נישט געוועהנט געוואָרען אָנקומען צום סופלער, טהוט זיך איצט א וואָרף צום סופלער־ביידעל און דערזעהט, ווי יענער מאכט צו איהם עפּיס מאָדנע העווית, ווייזט איהם מיט די הענד, ווינקט איהם מיט די אויגען. נאָר ער פערשטעהט ניט, וואָס יענער מיינט.

ראפּאַלעסקא האָט שוין אליין דערפיהלט, אז ער נעהט ניט גלייך, אז עפּיס וויגט זיך אונטער איהם דער באָדען, אָט אָט פאלט ער אום. ער איז שוין געגאנגען אויף גאָטס בעראָט, ווי א מענש, וואָס האָט צוגענומען די האנט פונ'ם הארצען: "חאפּט דאָס דער רוח — ערגער פון ערגער וועט דאָך ניט זיין!..." און ער פערלאָזט זיך אויף זיין זכרון און טהוט א זאָג צו דע סילוואַ'ן גלאָט אין דער וועלט אריין:

"וויא איך זעה האָב איך מיט אייך גאָרניט וואָס צו רעדען..."

— דאטס רייט! — האָט זיך נעלאָזט הערען דער זעלבער קול פון דער אויבערשטער גאלעריע, און דאס גאנצע טהעאטער האָט געקייכט פאר געלעכטער. מע האָט שוין נישט געהערט, ניט דעם דאָקטאָר דע סילוואַ, ניט דעם מאָנאָלאָג פון אוריאל אקאסטא, וואס רעדט בעת ער בלייבט אליין, מיט שטאָלץ, אז "חרטה האָבען קאן ער ניט און זיין קאפּ פאר די רבנים וועט ער ניט אָנבויגען". דאָס פּובליקום הערט ניט אויף צו לאכען אויף דעמאלט, ווען עס קומט אן די בלינדע אסתר מיט איהרע צוויי זיהן. עס העלפט ניט יהודית, וואס האָט ערשט אָט דאָ אָנגעהויבען אריין אין איהר ראָל. עס העלפט נישט דאס, וואס ראפּאַלעסקא ענדיגט זיין ראָל אינ'ם דריטען אקט מיט היץ. פארפאלען. ער מעג שוין שפּיעלען ווי גאָט אליין, וועט איהם שוין ניט העלפען. דאס פּובליקום איז געווען אויפגערעגט, צערייצט און בעז אויף'ן קומיר, אויפן אָפּגאָט, וואס ער האָט זיך צו איהם נאָר וואָס געבוקט, און מע האָט גענומען הוקען און פּייפען, אוים פּייפען איהם גאָר אויף'ן העכסטען גראַד. די שונאים פון מיסטער ניקעל, און דער צד שכנגדו פון דער "קיבעצארני", זענען געווען גערעכט, וואָס זיי האָבען געזאָגט, אז די נאכט איז נאָך גרוים און אז די טראגעדיע אוריאל אקאסטא האָט אין זיך פּינף אקטען. זיי האָבען זיך דערלעבט אזא נקמה און דער אויפגעהענדער שטערען ראפּאַלעסקא האָט געהאט אזא גרויסען מוראדיגען דורכפאל, וואָס זיי אליין

האָבען זיך אויף אזוי פיעל ניט געריכט.

קאַפּיטעל 178.

מוראַוושיק הינטער דיא קוליסען

די לעצטע סצענע פון דעם לעצטען אקט, וואו אוריאל אקאסטא לאָזט זיך לויפען, האָט ראַפאַלעסקא דאָך דורכגעפיהרט גלענצענד. עס האָט זיך אומגעקערט צו איהם דער פריהעריגער גרויסער ארטיסט. ער האָט זיך אנגעחאַפּט ביים קאָפּ און מיט בעזונדערען פייער און מיט זעלטענער קראַפט האָט ער ווי פון שלאף אויפגעוואכט, אויסגערופען מיט א לייבענגעשרעה :

"געוואַלד!... לאָזט מיך! לאָזט מיך! איך געה... איך לויף!..." און איז ארויסגעלאָפען הינטער די קוליסען און דאָרט האָט ער דערפיהלט, אז עס גליטשט זיך איהם דער באָדען אונטער די פיס און עס דרעהען זיך איהם די דעקאראציעס פאר די אויגען — איז ער נעפאלען אויף די הענד פון'ם ערשטען מענשען, וואָס ער האָט בעגעגענט, עפּיס איין אומבעקאנטען פארשוין פון ניעדעריגער וואוכס מיט א צעקנייטשט קאַפּעלישעל און מיט ממזרישע אויגען. דער דאָזיגער מענש האָט בעמערקט, אז אוריאל אקאָסטא פאלט, איז ער צוגעלאָפען און האָט איהם אונטערגעחאַפּט און אויסגעשריען אויף א הייזעריג קול צו די איבריגע לייט וואָס הינטער די קוליסען:

— וואס שטעהט איהר, ווי ליימענע גולם'ס ? וואסער גיט אהער. וואסער !

אין עטליכע מינוט ארום איז ראַפאַלעסקא געלעגען ביי זיך אין גארדעראָבע אויסגעצויגען אויף א סאָפע, שוין אינגאנצען בערוהיגט, און נעבען איהם אויף א פיערעקיג טאַבורעטעל איז געזעסען שלום מאיר מוראַוושיק (דאָס איז געווען ער.)

— ווי קומט אהער מוראַוושיק ? —

דער לעזער דאַרף געדענקען די סצענע וואָס איז פאָרגעקומען אין וועסטיבול פון ניקעל־טהעאטער צווישען שלום מאיר מוראַוושיק און מיסטער קלאמער. אָפּגערעכענט זיך מיט מיסטער קלאמער'ס הערצעל־באָרד און בעקומען א רעכטע פּאָרציע פון ניסעל שוואלב'ס פּעבקע ידים, האָט זיך אונזער מוראַוושיק ממזריש ארויסגעדרעהט פון זייערע הענד און פון די הענד פון די אָשערס און דיענערס, וואָס זיינען געקומען דעם מיסטער קלאמער צו הילף.

שלום מאיר מוראַוושיק מעג זיך רעכענען פאר א מוצלח, וואס ער איז ניט אריינגעפאלען אין די הענד פון די ניו־יאָרקער פּאָליסלייט. אמעריקא האָט טאקי זעהר א ליבעראלע "קאָנסטיטושאָן", נאר פון דעסטוועגען איז גלייכער, אז מע קאָן זיך מיט דער "פּאָליס" פון דערווייטען...

— דער רוח האָט מיך געטראָגען איך זאָל מיך זאטשעפּען מיט אָט דער וואנץ... (מיסטער קלאמער זאָל הערען, מיט וואס פאר א נאמען מע האָט איהם געקרוינט !) ווי א כשר'ער יוד קאָן ניט זעהען קיין חזיר, אזוי קאָן איך ניט אָנקוקען אָט דעם יורענס באָרד !

אזוי האָט זיך אויסגערעדט דאָס הארץ אונזער מוראַוושיק, ווי ווייט מעגליך זיך צורעכט געמאכט דאָס צעיושעטע פּנים און האָט זיך גענומען דורכשלאָגען דורך די הינטערשטע טירען אויף יענער זייט קוליסען. דאָרט האָט ער זיך אוועקגעשטעלט צווישען די דעקאָראציעס אזוי קונציג, אז ער האָט געזעהען אלעמען און איהם האָט נישט געזעהען קיינער. מיט אלע אויגען האָט ער גענומען בעטראכטען די ביהנע. זוכען צווישען די שפּיעלערס דעם, וואס ער בעדאַרף האָבען.

— וועלכער פון זי איז ראַפאַלעסקאָ?

— האָט ער זיך צערעדט שטילערהייד

מיט דעם, וואָס ניט אכטונג אויף'ן פאַרהאַנג, אַ פאַרזאָרגטער נפש, אַ פּעסימיסט מיט בלויזע אויגען, וואָס זעהט אויס ווי די גאַנצע וועלט איז אויף איהם געפאַלען.

— אט דער וואָס מיט די לאַנגע האָר און מיט'ן ווייסען קאַלנער, וואָס שפּיעלט די ראָל פון אוריאל אקאָסטא.

— חכם ! זיי טראָגען אַלע לאַנגע האָר מיט ווייסע קאַלנערס.

דער פאַרזאָרגטער האָט אוועקגעשטעלט אויף מוראַווטשיקען זיינע בלויזע אויגען :

— איך בין ניט שולדיג, אַז איהר זענט אַ יאָלד און אַלע יונים האָבען ביי אייך איין פּנים. ביי אייך איז אַלץ איינס, וואָס מנשה און וואָס אוריאל אקאָסטא.

— מיר פאַר דיין חכמה, ליכטיגער פּנים ! מיר דאַכט, אַז איהר זענט גערעכט. שאַ, איך ווייס שוין ווער פון זיי איז דער אמת'ער אוריאל אקאָסטא.

אזוי האָט זיך מוראַווטשיק אויסגעטענעט שטילערהייד מיט זיין נייעם גוטען פריינד, וואָס ער האָט זיך ערוואָרבען דאָ ביי די דעקאָראַציעס און האָט איהם אַ וואונק געגעבען מיט די ממזרישע אויגען :

— געפינט זיך ביי אייך, ליובעניו, אַ סיגאַרעטעל ?

דער בעזאָרגטער פּעסימיסט האָט שיער ניט אויפגעגעסען מוראַווטשיקען מיט זיינע פּעסימיסטישע אויגען :

— גרינהאָרן. וואָס ווילט איהר, מע זאָל אייך פּלעטען דעם מוח און אַרונטערלאָזען פון אַלע טרעפּ ? דאָ ביי די דעקאָריישענס ווילט איהר רייכערען סיגאַרעטלעך ?

— שאַ־שאַ ! איז אינו מיט די קניִשעס. זעה נאָר, גליך מע האָט איהם געקוילעט דיא קאַפּאָטע.

און שלום מאיר מוראַווטשיק האָט איהם דערלאַנגט אַ קיצעל אונטער די פאַכוועס און געבעטען ער זאָל זיין אזוי גוט זיך אַ רוק טהון אביסעל, וועט ער זיך קאָנען אוועקזעצען מיט איהם אויף איין בענקעל.

— וואָרום — האָט ער איהם געגעבען צו פאַרשטעהן — אויסשטעהן אויף די פיס אַ גאַנצען אקט בין איך ניט בכח. איך האָב נאָך היינטיגען טאָג כמעט גאָרניט געאַכעלט, ניט מחמת ס'איז ביי מיר אַ תענית, און ניט מחמת איך האָב ניט חלילה פאַר וואָס ; אחוץ מיין שאָדען אויף אַלע אידישע קינדער געזאָגט געוואָרען, נאָר פּשוט. איך בין היינט זעהר פאַרהאַלעפּורימט.

— ביזי זאָגט מען ביי אונז — האָט איהם דער פאַרזאָרגטער פּעסימיסט פערריכט און טאַקי אין איין וועגס אויסגעפרעגט ביי איהם, וואָס פאַר ביזנעס ער האָט דאָ אין ניו יאָרק און ווען קומט ער פון יוראָפּ און מיט וואסער שיף און ווי אזוי איז איהם געגאַנגען די רייזע ?

שלום מאיר האָט איהם אויסגעטראַכט אזעלכע ביזנעס, וואָס ניט געשטויגען ניט געפלויגען, און אזוי איז אוועק ביי די צוויי אין שמועסען דער גאַנצער לעצטער אקט, און עס האָט געבראַכט דערצו, אַז דער פאַרזאָרגטער נפש וואָס איז געזעצט געוואָרען אט דאָ אכטונג געבען אויף'ן פאַרהאַנג, האָט שיער שיער ניט דורכגעלאָזט זיין דזשאָב, און דאָס וואָלט פאַראורזאַכט אַ נייעם סקאַנדאַל : דאָס גאַנצע פּובליקום וואָלט געקאָנט זעהען, ווי אוריאל אקאָסטא איז געפאַלען צו עמיצען אויף די הענד. אט ווי אזוי אויסטערליש ס'איז פאַרגעקומען זייער בעגעגניש.

ווי באַלד נור ראַפאַלעסקאַ איז געקומען צו זיך האָט ער אַ זאָג געגעבען צו דעם, וואָס האָט איהם אזוי קונציג אונטערגעכאַפּט אויף די הענד :

— אייער פּנים איז מיר עפּיס זעהר קענטליך.

— א חדוש אַביסעל! וויפיל מאָל האָבען מיר זיך געזעהען אין האָלענעשטי?

— אין האָלענעשטי?!

דאָס איז געווען גענוג פאַר אונזער יונגען העלד, ער זאָל פערגעסען אין זיין גרויסען דורכפאַל, וואָס ער האָט געהאַט נאָר וואָס אין טהעאַטער און ער זאָל בעטען דעם גאַנצען עולם ארויסגעהן פון זיין גאַרדעראָבנע. און אַז זיי זיינען געבליבען אינצוויייען, האָט ער זיך ארויסגעוואָרפען אויף מוראַוואַטשיקען, ער זאָל איהם דערצעהלען, ווער ער איז און וואָס ער איז. און פון וואַנען ער קומט און וואָס ער טהוט דאָ?

— ווער איך בין? אויך א באַנדער. איין אַקטיאָר הייסט עס פון אידישען טהעאַטער. פון וואַנען איך קום? פון לאָנדאָן. וואָס איך טהו דאָ? איך זוך דעם נעכטיגען טאָג. מיינער א פריינד און א חבר, אויך א יודישער אַקטיאָר, האָט ביי מיר גענומען די האַנד א שעה פאַר'ן טוידט: באשר בכן אַזוי ווי ער האָט א שוועסטעריל, א מיידעל, א באַקסער, בלוט און מילך, וואָס א בחור, אויך איין אַקטיאָר, האָט זיך געליעבט מיט איהר, און וואָס פון דער ליעבע האָט זיך נים דאַ געדאַכט געטראָפען — עס זאָל זיך אַזוי נים טרעפען — דאָס מיידעל האָט צו נייען חדשים למזל געבוירען א "יאַטעל", און אַזוי ווי דער בחור, דער פאַטער פון'ם "יאַטעל" הייסט עס, האָט זיך בעצייטענס אָפּגעטראָגען קיין אַמעריקאַ, על כן זאָל איך איהם געבען מיין האַנד תקיעת־כף און שווערען איהם ביי גאָט, וואָס זיצט גאַנץ אויבען און ווייסט פון אַלע פאַדלעטטען וואָס ווערען אָפּגעטהון פון אונטען, אַז איך זאָל נעמען זיין שוועסטעריל מיט'ן "יאַטעל" און בריינגען זיי קיין ניו יאָרק און נישט אָפּטרעטען פון'ם פיינעם בחור, ביז ער וועט נים שטעלען מיט איהר א חופּה כדת משה וישראל. און איך האָב איהם געמוזט געבען דיא האַנד און שווערען מיט כל השבועות פון דער תוכחה. נו? האַפּט דאָס נים דעם אָפּבליק ביי אייך אין די אויגען פון א ראָמאַן, פון די ראָמאַנען וואָס דרוקען זיך אין די ביכלעך?

מעגליך, אַז אונזער העלד האָט געהאַט א פאַרגעפיהל, איי מעגליך אַז ער איז גלאַט געווען נייגעהריג צו בעקענען זיך נעהינטער מיט'ן דאָזיגען מאָדנעם ראָמאַן. ער האָט א פרעג געגעבען ביי זיין אומבעקאַנטען בעקאַנטען:

— קאָן מען וויסען, ווי אַזוי האָט געהייסען אייער פריינד, וואָס האָט אייך איבערגעגעבען אַזא פיינע ביזנעס?

— פאַר וואָס זאָל מען נים קאָנען וויסען? מיט'ן גרעסטען כבוד! גערופען האָט מען איהם, מיין פריינד הייסט עס, האָצמאַך, נאָר דער אמת'ער נאָמען זיינער איז געווען האָלצמאַן.

ראַפאַלעסקאָ האָט זיך אויפגעהאַפּט טוידט ווי די וואַנד:

— האָלצמאַן? בערנהאַרד האָלצמאַן, זאָגט איהר איז...

— געשטאָרבען זאָל לעבען. און זיין שוועסטעריל רופט מען זלאַטקע. זי איז דאָ מיט מיר אין ניו יאָרק. זי האָט אפילו זעהר חשק געהאַט צו געהן מיט מיר אין טהעאַטער הערען אייך שפּיעלען. קאָן זי נים אוועקוואַרפען דאָס "יאַטעל". א יונגע מאַמע און אַזוי געטריי. קאָן מען אָפּשאַצען א יודישע נשמה?... ווילט איהר אפשר וויסען, ווער איז דער בחור, דאָס הייסט דער פאַטער פון'ם "יאַטעל"? — האָט מוראַוואַטשיק איהם א פרעג געגעבען און פערקוקט אין די אויגען אריין — ער קומט ארויס אויך פון בוקאַרעשט. דאָס הייסט ער איז אַזוי פון בוקאַרעשט, ווי איך בין פון ירושלים... גאָט איז מיט אייך! וואָס זענט איהר אַזוי בלאַס געוואָרען? וואָס ציטערט איהר אַזוי? עס וועט אייך חלילה קיין שלעכטס נים געשעהען... גלויבט מיר באמנות, איהר קענט מיך

גאר ניט וואס פאר א מענש איך בין. איך בין שלום מאיר מוראווטשיק... איך מיין נישט מעהר גאר אייער טובה און דיא טובה פון מיין פריינד אויף יענער וועלט, גאט זאל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה!...

קאפיטעל 179.

געפלאצט נאך א קאמבינאציע

ווי פאר וועמען—פאר ניסעל שוואלב מיט זיינע קאמבינאציעס איז דער גרויסער דורכפאל פון ראפאלעסקאן געווען דווקא די גרעסטע מעלה. ער האט דורך דעם געקענט זיך א נעם טהון דורכפיהרען זיין פלאן מיט א סך מעהר ערפאלג ווי פריהער, ווארום א געשלאגענער הונט איז ווינציגער מיוחס, און א מענש, אז ער איז ביי זיך געפאלען קאן מען מיט איהם מאכען וואס מע וויל.

אזוי האט זיך אונזער קאמבינאטאר שוואלב געטראכט און האט זיך גענומען צו זיין ארבייט ניט שפעטער ווי אויף מארגעדיגען טאג נאך'ן געוויסען ספעקטאקעל, ווען מע האט געבראכט צופיהרען ראפאלעסקאן אהיים מיט א געבראכען האו'ז און מיט א געשלאגענעם געמיטה.

געקומען צו זיין יונגען פריינד, האט ער צו זיין גרויס בעוואונדערונג געטראפען ביי איהם דעם ניעדעריגען נפש מיט די מזרישע אויגען, וואס ער האט איהם נעכטען אין וועסטיבול פון טהעאטער קוים אפגעריסען פון מיסטער קלאמערס בארד.

— איהר לעבט נאך? — האט איהם שוואלב א פרעג געגעבען פרעהליך, ווי זיין שטייגער איז — אפנים וואו מע זייעט אייך ניט, דארט וואכסט איהר?

— וואס דענן האט איהר געמיינט?

— האט איהם יענער אפגעענטפערט מיט'ן זעלבען פרעהליכען טאן. — אייער פרפהנער גליק, וואס איהר זענט נעכטען געווען א סך און איך בין געווען איינער. אניט וואלט איך אט דעם שענעם דזשענטעלמען פון לאנדאנער ווהייטשעפעל קיין גאנצען פון מיינע הענד נישט ארויסגעלאזט. אהן א בארד וואלט ער ביי מיר געבליבען, מיט א פעדער אונטער דער נאז וואלט ער ביי מיר געלעגען און מיינע פאפירען וואלט ער מיר אפגעגעבען. מאלט אייך ער וועט זיי מיר אזוי אויך אפגעבען, איהר קאנט שוין זיין זיכער. דאס זאגט אייך שלום מאיר מוראווטשיק.

— מוראווטשיק? — א קעגטליכער נאמען. פון וועלכע מוראווטשיקעס זענט איהר?

שוואלב האט זיך צוגערוקט צו זיין נייעם בעקאנטען און אויסגעצויגען איהם א מוראדיג גרויסע פעטע ווייכע האנד און מוראווטשיק האט איהם אפגעענטפערט אויף זיין הייזעריגער שטימע:

— פון וואסערע מוראווטשיקעס איך בין? פון די אמת'ע מוראווטשיקעס, וואס זענען קיינעם אויף זייער לעבען קיין געלד ניט שולדיג געווען, ווארום קיינער האט זיי ניט געליהען און אז זיי האבען געליהען, איז געווען פארפאלען, אזוי ווי דיא קלעפ וואס מע האט מיר נעכטען איינגעלעגט; איהר מעגט מיר גלויבען אויף נאמנות — איך האב שוין לאנג אזעלכע קלעפ ניט פערזוכט, גאט זאל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה. פון דעסטוועגען איינס צום אנדערען געהער זיך ניט אן. אייער פנים געפעלט מיר א סך מעהר פון אייערע הענד. א פאר ידים ביי אייך — זיי מעגען אייך אפדארען. איך געב אייך מיין עהרען־ווארט, אז איך וועל האבען צייט, וועל איך מיך מיט אייך בעקענען אביסעל נעהענטער. דערווייל בין איך ביזי, ווי מע זאגט ביי אייך, איך מוז געהן. זייט מיר געזונד און שטארק, לאזט געריסען און שרייבט בריוולעך.

מיט די ווערטער האָט איהם שלום־מאיר אַ טרייסעל געגעבען זיין מוראדיג גרויסע פעטע ווייכע האנד, און שוואלב האָט איהם געזאָגט מיט זעהר אַ פריינדליכען טאָן:

—איהר קאָנט אייך גארניט פאָרשטעלען, ווי עס האָט מיך געפריידט אייער בעקאנטשאפט, איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס...

— דאָס האָב איך נאָך געזעהען נעכטען, און ניט אזוי געזעהען מיט דיא אויגען, ווי געפיהלט מיט די ביינער, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה.

אזוי האָט איהם געענטפערט מיט אַ קאָמפּלימענט אויף אַ קאָמפּלימענט מוראַוושיק שוין ביי דער טיר. ראַפאַלעסקאַ האָט דעם גאסט ארויסגעבעגלייט פון חדר, און אויף יענער זייט טיר האָבען זיי זיך אָקעגען אַ צוויי מינוט געסודעט שטילערהייד, און אז ער איז אריינגעקומען צוריק, האָט איהם ניסעל שוואלב אַ פרעג געגעבען:

— ווער איז ער, אט דער שלים־מזל מיט די ממזרישע אויגען? זעהט אויס אַ פּיקפּאַקעט, אַ פערד־גנב, אָדער פון די וואָס האנדלען מיט לעבעדיגע סחורה...

נישט דערוואַרט זיך אויף איין ענטפער, מאכט ניסעל שוואלב נאָך אַ מאָל צו ראַפאַלעסקאַן שוין מיט איין ערנסטען טאָן, ווי איין עלטערער ברודער:

— איך וואָלט אזא שלים־מזל ווי אָט דער הייזעריגער נפש געגעבען דעם וועג, אז וואו ערגיץ אַ שלעפער, אַ שווארץ יאהר זאָל ניט האָבען קיין אריינטריט צו מיר אין שטוב אריין!... הכלל, מיין ליעבער ראַפאַלעסקעלע, לאָז ער געהן אין דער ארמה. מיר ווילען בעסער געהן צו אונזערע ביזנעס.

אזוי איז ניסעל שוואלב צוגעטראָטען צו זיין קאמבינאציע, ארומשפּאנענדיג ווי זיין שטייגער איז איבערן חדר.

— איך בין געקומען צו דיר, ערשטענס, אויסרעדען אביסעל דאָס הארץ. מע דאַרף ניט זיין אזוי טראַוערדיג, טאָמער מאַכט זיך אמאָל, מע חאַפּט אַ פּסק, מע האָט אַ דורכפאַל.

— אלץ הייסט אַ פּסק! אלץ הייסט אַ דורכפאַל! — חאָט איהם ראַפאַלעסקאַ געענטפערט און אויף איהם קוקענדיג אויך גענומען ארומשפּאנען הין און צוריק איבערען חדר. — אַ דורכפאַל צו אַ דורכפאַל איז ניט גלייך. זינט איך לעב, זינט איך קען מיך מיט דער ביהנע, האָט זיך מיר נאָך אזעלכס ניט געטראָפען, אז איך זאָל דאַרפען אנקומען צום סופלער! ניין, דאָס איז געווען די אמת'ע מפּלה.

— מאָהל דיר, צו אַ מפּלה איז דאָס נאָך ווייט. גאָט וועט העלפען איבערמאָרגען, צום צווייטען ספּעקטאַקל, וועלען מיר זיי פּערבעסערען. דערווייל דאַרף מען זעהען אין די פּאָר טעג וואָס מיר האָבען פריי'ה, אפּטהון אונזער היימיש שטיקעל ארבייט, איינס צוויי דריי — און איין עק לאָז דאָס האָבען. ווען רעכענסט דו, זאָל זיין די חתונה?

— וואָסער חתונה?

— וואס הייסט — וואסער חתונה?

ביידע האָבען זיי אויפגעהערט ארומצושפּאנען איבערען חדר. געבליבען שטעהען איינס אקעגען דאָס אנדערע און אנגעקוקט זיך איינס דאָס אנדערע, גלייך ווי זיי זעהען זיך דאָס צום ערשטען מאָל אויף זייער לעבען.

— דו טרייבסט קאַטאָוועס? — האָט ניסעל שוואלב אַ פרעג געגעבען זיין יונגען פריינד און געוואָלט אַ שמייכעל טהון, איז דאָס איהם ניט געראָטען.

— איך טרייב קאַטאָוועס? — האָט איהם ראַפאַלעסקאַ געענטפערט — דאָס טרייבסט דו קאַטאָוועס. איהר אלע האָט זיך אנגערעדט טרייבען מיט מיר קאַטאָוועס.

— מיר אלע האָבען זיך אנגערעדט טרייבען קאַטאָוועס?

— איהר אלע: דו און דיין אחי און דיין שוועסטער די פרימאדאנא. וואס דענן איז געווען אט דער ספיטש פון מיסטער קלאמער ביים לאמזשער חזן, אז ניט קיין קאמפּוועס? אז ניט קיין שפאס? א מאוסער שפאס, א באנאלער שפאס! וואס מיינסט דו, שוואלב, איהר האט דערטאפּט א יונגעלע א פּראווינציאל און וועט איהם פיהרען אויף א שטריקעל? גאט האט אייך בעגליקט מיט א שוועסטער, א שענע פרה אדומה, א גאטס בהמהלע, וואס איהר אליין רופט זי "שיקסע" און "דורבאטש" און "שייט האלץ" און קאנט פון איהר ניט פטור ווערען, ווילט איהר מיך פערשלייערן פאר איהר, איך זאל קיין תחית המתים קיין מאל ניט אויפשטעהן? — איך דאנק אייך זעהר און זעהר! זוכט אייך איין אנדער אידיאט.

מיט די ווערטער האט זיך ראפאלעסקא אנגעבויגען פאר זיין פריינד שוואלב אזוי העפליך־שען, אזוי אפענטליך־גראציעז, און האט דעם דאזיגען מאנאלאג דורכגעפיהרט מיט אזוי פיעל קונסט און חן, אז ווען דאס קומט פאר אויף דער ביהנע, וואלט ער געחאפט דערפאר דעם גרעסטען אפּלויז. נאר אזוי וויא דאס איז פארגעקומען ניט אויף דער ביהנע, נאר אינם לעבען, און נאך ביי אזא פראגע, וואס דאס איז געגאנגען א גאנצער פאמיליע, וויא מע זאגט, אין נפש אריין, קאן מען זיך שוין פארשטעלען, ווי אזוי ניסעל שוואלב האט אויסגעזעהן. פריהער איז ער געווארען בלייך. דערנאך רויט. דערנאך בלוי. אויף זיין גראבען רויטען האלז האט זיך אנגעבלאזען איין אדער און גענומען פולסירען ארויף און אראפּ, ווי ביי איין אקס א מינוט נאך דער שחיטה. עס האט אויסגעזעהן, אז די אויגען ביי איהם האבען זיך געקליבען ארויסצושפרינגען פון זייערע ערטער, ווי ביי א פיש, ווען מע האלט איהם מיט'ן בויך אראפּ און מע רייניגט איהם די ליסקע פון דער פעל, דער פיש טראכט זיך אפנים בעת מעשה: "רייניגט, רייניגט. מיר וועלען זעהען, וואס וועט זיין ווייטער..." פאר גרויס איבעראשונג און ערגערניש האט זיך ניסעל שוואלב שווער אראפּגעלאזט אויף א שטוהל און שווער אפּגעאטהעמט. עס איז איהם געווארען טרוקען אין מויל און דאס קול האט זיך ביי איהם איבערגעביטען. ער האט זיך אנגערופען צו ראפאלעסקאן מיט א טאן נידעריגער:

— זאג מיר נור, טייערער, וואס איך וועל דיך פרעגען: ווייסט דו, וואס בעדייטען דיא ווערטער "בריטש אוו פראמיס"?

ראפאלעסקא האט זיך איהם אוועקגעשטעלט אקעגען, די הענד פערלעגט אהינטער. ער איז געווען ניט ווינציגער אויפגערעגט ווי זיין פריינד שוואלב, נאר ער האט זיך געהאלטען רוהיג.

— וואס בעדייטען דיא ווערטער "בריטש אף פראמיס"?

— דאס בעדייט, אז א בחור גיט א ווארט א מיידעל פאר עדות, אז ער וועט זי נעמען און שטעלט איהר א פייג, בעקומט ער א קניפּ אין בעקעל און מוז פאר איהר חתונה האבען.

ראפאלעסקא געהט צו צו ניסעל שוואלב גאנץ נאהינט:

— ווען האב איך געגעבען אייער שוועסטער א ווארט? אפשר יענעם אויפדערנאכט ביים לאמזשער סאלאוויי, ווען איהר האט מיך אנגעשיכורט מיט זויערען שאמפאניער ווייִן און געקראכען צו מיר אלע זיך קושען, אזוי אז אפילו בריינדעלע קאזאק און אפילו די חזנטע האט מיך ארומגעחאפט און געסמאצקעט, חא־חא־חא?

דער געלעכטער איז געווען פאר ניסעל שוואלב אפשר נאך פיעל ערגער פון די ווערטער, וואס ער האט דא אויסגע־

הערט. ניט שוין זשע האָט געפּלאַצט די גאנצע קאָמבינאציע? אזא דראָט־ארבייט, וואָס ער האָט דא געהאט, און פּלוצים — טראָך! ער האָט שוין מעהר נישט געקאָנט איינזיצען. האָט ער זיך אויפגעהויבען, ארויפגעלעגט זיין שווערע האנד אויף ראַפאלעסקאס יונגע פּלייצעס און ארויסגעזאָגט גיך, אין איין אָטעם, ווי זיין שטייגער איז:

— ראַפאלעסקעלע! מיר וועלען האָבען א מאוסען דין תורה דא אין אמעריטשקע. נארעלע, אמעריטשקא איז א לאַנד, וואָס האָט פיינט קאַטאָוועסלעך. מיר האָבען עדות, נארעלע, וואָס וועלען ארויסטרעטען צום משפּט מיט א שבועה, אז זיי האָבען געזעהען, ווי דער בחור האָט געהאלטען דאָס מיידעל אויף די הענד און געקושט... אויפ'ן שיף איז דאָס געווען — געדענקסט עס נאָך, צי דו האָסט דאָס שוין פערגעסען?.. און נאָך וועלען זיך געפינען עדות, וואָס דו האָסט געקויפט ביי זיי בראָסלעטלאך מיט נאָך אזעלכע זאכענישען פאר מיין שוועסטעריל און אנגעטהאָן איהר אויף דער האנד פאר אלעמען אין די אויגען...

נארעלע, פאָלג מיך, איך בין דיר א גוטער פריינד, גיעה בעסער מיט גוטען, ווארום מיט בעזען וועסט דו מאכען ערגער, איך זאָל אזוי האָבען אלעמענס גוטס. וועסט מיר זאגען א דאנק, קינדעניו. אניט זאָלסט דו דיך דערוואַרגען מיט'ן דאָזיגען טיש.

מיט די ווערטער איז ניסעל שוואַלב אוועק.

— דערוואָרגען וואָלט איהר נעמענט ווערען אלע, — האָט ראַפאלעסקא נאָכגעזאָגט איהם מיט א ביטערען געלעכטער, בעת ניסעל שוואַלב איז שוין געווען אויף יענער זייט טיר.

נאָכדעם ווי ער האָט נאָך אביסעל ארומגעשפּאנט איבערען חדר, האָט זיך אונזער יונגער העלד אוועקגעזעצט ביים פענסטער, פערדרייכערט א סיגאַר, פערלעגט א פוס אויף א פוס, און האָט זיך שטארק — שטארק פערטראכט.

קאַפּיטעל 180.

ראַפאלעסקאַ — ווידער א בעל תשובה

ראַפאלעסקא האָט געהאט פון וואָס צו טראכטען. געדיכטע וואָלקענס האָבען זיך אויף זיין הימעל צענויפגעזאמעלט. עס האָט זיך צונויפגעקליבען ביי איהם אלעס אויף אמאָל. און איבערהויפּט דער נעכטיגער דורכפאל, וואָס ער האָט געהאט אין ניקעל־טהעאטער. נאר דאָס איז געווען, אייגענטליך, פון די קלענסטע אומגליקען. ווארום נישט קוקענדיג דארויף, האָבען נעכטען צווישען די אקטען און נאָך'ן שלוס זיך געדרעהט ארום איהם פערשיעדענע מענשען, שלוחים פון ענגלישען טהעאטער, איהם איינגערוימט א סוד אויפ'ן אויהער, אז ער איז אללרייט. דאָס האָט געהייסען, אז ער זאָל זיך ניט בינדען מיט קיין טהעאטער, ביז עס וועט ניט קומען צו איהם מאָרגען א געוויסע פּערזאָן און וועט איהם מאכען אזא פּראָפּאָזישאַן, וואָס קיין אידיש טהעאטער פערמאָגט דאָס גאר נישט אויף זיין אייגענס.

און דיא געוויסע פּערזאָן האָט זיך דווקא ניט געלאזט לאנג ווארטען און איז געקומען צו איהם היינט גאנץ פריה.

דאָס איז געווען א פרישער, אויסגעצוואָגענער און אפּגעראזירטער איינגלענדער מיט א נאקעטען שארבען, מיט נאָלדענע צייהן און מיט מאָדנע לאנגע נעגעל. צוזאמען מיט'ן איינגלענדער איז געקומען נאָך איינער, א רעפּאָרטער פון א גרויסע ענגלישע צייטונג, א דורכגעטריבענער נפש מיט א שמייכלענדיג פּנים, אביסעל רוּיטליך, וואָס רעדט אלע שפּראכען, אפילו אידיש. נאָך'ן נאָמען, וואָס דער שמייכלענדיגער רעפּאָרטער

האָט זיך אָנגערופֿען — אַרטשיבאַלד בויערוולס — און נאָך זיין אויסגעצייבענט איינגעלש ספּאָקען, מיט דער "טהדזי" אויף דער שפּיץ צונג און מיט'ן "ערדוו" אויף'ן הויכען גימען, וואָלט ער געקאָנט זיין אַיין אמת'ער אַ געבוירענער אַמעריקאַנער, אַיין עכטער יענקי. נאָר דער אויבערשטער טייל פון דער נאָז, דער גלאַנץ פון די האָר און איבערהויפּט די אויגען (אוי, אידישע אויגען!) האָבען געשריגען: "וואָס מיר אַרטשיבאַלד? ווער מיר בויערוולס? זאָג, אַז מע רופט דיך אַרצי בערעלס און אַ סוף!..."

די ביידע דזשענטעלליים, אַז זיי זענען אַריינגעקומען, האָבען זיי זיך אַוועקגעזעצט, פערקאַטשעט די הויזען אויף די קניהעס, אַרויסבעוויזען די ברייטע נעזלעך פון זייערע בעקוועמע אַמעריקאַנער שוכוואַרג, און מע איז צוגעטראָטען גלייך צו די ביזנעס. דער וואָס מיט'ן נאַקעטען שאַרבען האָט גערעדט, ווי אַ מענש, וואָס מע האָט איהם ערשט היינט אַרויסגעריסען צוויי באַקציינער און אַריינגעלעגט וואַט; און דער שמייכלענדיגער אַרטשיבאַלד בויערוולס האָט איהם איבערגעזעצט אויף אידיש. דער אינהאַלט פון'ם שמועס איז געווען, אַז מע לעגט איהם פאָר, אַז ער זאָל אַריבער גלייך אין איינגעלש טהעאַטער; די ערשטע צייט קאָן ער שפּיעלען זיינע ראָלען אין אידישען, ביז ער וועט זיך אויסלערנען פּלענטי די איינגעלשע שפּראַך, און בעדינגונגען גיט מען איהם אַזעלכע, אַז ראַפאַלעסקאָן האָט זיך אַזש דער קאָפּ פערדרעהט. פון דעסטוועגען האָט אונזער ראַפאַלעסקאָ געהאַט אויף אַזוי וויים שכל און טאַקט, אַז ער האָט זיי אויסגעהערט גאַנץ קאַלטבלוטיג און געזאָגט, אַז ער מוז האָבען 24 שעה אויף צו בעטראַכטען זיך.

— אָללרייט! — האָט אויסגערופֿען דער דזשענטעלמען מיט'ן נאַקעטען שאַרבען און האָט זיך אויפגעהאַפּט געהן, און דער רעפּאָרטער מיט'ן שמייכלענדיגען פּנים האָט אַ זאָג געגעבען צו ראַפאַלעסקאָן אויף אידיש:

— יהודי בלא! לאָזט נישט דורך דעם סלוטציי, סאָ פּעטער פּגר... נור באַי!

דאָס איז געווען נומער איינס, דער צווייטער פּונקט, וואָס האָט געמאַכט אונזער העלד צו זיין פערטראַכט מעהר ווי אַלע מאָל, איז געווען ראָזע ספּיוואַק.

וואָס האָט זי געבראַכט אין ניקעל טהעאַטער גראַדע אין דעם ערשטען אָווענט פון זיין אויפטריט? איז דאָס געווען אַ פּראָסטער צופאַל, אָדער זי האָט נאָכגעקוקט די אידישע ניו יאָרקער צייטונגען און געוואוסט, אַז דאָס איז זיין, ראַפאַלעסקאָס, בענעפיס? אויב אַזוי — וואָס זשע איז זי אַנטלאָפען צווישען צווייטען און דריטען אַקט? און צי איז אמת דאָס, וואָס הענריעטע דערצעהלט, אַז ראָזע מיט איהר אַריסטאָקראַטישען קאַוואַליער, גרישאַ סטעלמאַך, האָבען, זיצענדיג אין דער לאָדזשע, זיך איבערגעקוקט און געלאַכט בעת ער ראַפאַלעסקאָ האָט דורכגעמאַכט זיין ערנסטע, טראַגישע ראָל? אמת, ער איז נעכטען געווען שוואַכליך אין זיין ראָל. אָבער לאַכען וואָס האָט מען בעדאַרפט? און נאָך אין דיא ערשטע צוויי אַקטען, וועלכע זיינען דורכגעגאַנגען, דאַכט זיך, מיט'ן גרעסטען ערפאָלג? אַך, וויפיעל וואָלט ער אָוועקגעגעבען פון זיין לעבען, ער זאָל קאָנען אַז דאָס אַלעס געוואָהרע ווערען! וואָלט דאָס געווען אין אַיין אַנדער צייט, וואָלט ער ניט גערוהט, ביז ער וואָלט ניט אויסגעטראָטען אַ וועג, ביז ער וואָלט זיך ניט דורכגעשלאָגען סוף כל סוף צו דער, צו וועלכער ער שלאָגט זיך שוין אַזוי פיעל יאָהרען, צוליעב וועלכער עס האָט איהם געבראַכט איינענטליך אַהער. איז אָבער

איצט !... און דא קומט דער פונקט נומער דריי. דאס איז אט דער שלום מאיר מוראוועטשיק מיט זיין גוטער בשורה און מיט זיין מזל טוב...

דער טוידט פון זיין אמאליגען גוטען פריינד און חבר האָלצמאן, מיט וועלכען ער איז אנטלאָפען פון זיין ליעבער היים און מיט וועלכען ער האָט פערבראכט, מע קאן זאָגען, זיינע בעסטע יונגע יאהרען, האָט אהן אלעמען געמאכט אויף איהם א מורא'דיגען איינדרוק. ער איז געווען כמעט אזוי פיעל געבראָכען, ווי אין יענער מינוט, ווען ער האָט דערהערט פון'ם קאססיר "ששון ושמחה", ווי דיער לעזער געדענקט, די בעזע בשורה פון זיין מוטערס טוידט. מיט דעם אונטערשיעד נור, וואס זיין מוטערס טוידט האָט ארויסגערופען ביי איהם מעהר ניט אז טרעהרען פון רחמנות און עטוואס חרטה, ווערהרענד דער טוידט פון זיין אומגליקליכען פריינד האָט איהם געמאכט צו דענקען, אז ער האָט זיך בעגאנגען מיט האלצמאנען ווי א מענש א פערדארבענער, אהן א שום געוויסען, אהן א טראָפען יושר און — אויב איהר ווילט — טאקי ווי א מערדער. ווי האָט ער געקאָנט אזוי לייכטזיניג און מיט אזא גרינג הארץ פערלאזען א קראנקען פריינד, ביי זועמענס בעטעל — ער געדענקט דאס גאנץ גוט — ס'איז שוין געשטאנען דער מלאך המות ?...

און נישט ווילענדיג, דערמאנט זיך ראפאלעסקא אין יענעם פריה מאָרגען, ווען ער איז געקומען זיך געזעגנען מיט זיין פריינד, און דאס טרויעריגע בילד, וואס האָט איהם נאכגעיאגט אויף'ן שיף איז איהם געקומען אפיר אויך איצט...

און נאָך זאכען דערמאָנט זיך אציינד אונזער יונגער העלד, זיצענדיג זיך אזוי ביים פענסטער, זאכען, פון וועלכע עס נעהט איהם איבער א שוידער איבער'ן לייב, זאכען, פון וועלכע ער וואָלט וועלען פערגעסען און קען ניט...

נאר שרעקליכער פון אלע עררינערונגען איז זלאטקע... מיט זלאטקען — געדענקט ער — האָט ער אפילו ניט געזועגענט זיך. ער האָט זיך געשעצט גליקליך דעמאלט, וואס ער האָט זי ניט געטראָפען אין דערהיים. פון איהר איז ער פשוט אנטלאָפען. אנטלאָפען, ווי עס אנטלויפט א גנב, וואס האָט מורא, מע זאָל איהם ניט חאפען מיט דער גנבה... קיין יונגער מענש האָט זיך נאָך אזוי אונמענשליך ניט בעגאנגען מיט א מיידעל, ווי ער האָט זיך בעגאנגען מיט דער ארעמער אונשולדיגער זלאטקע... וואָס האָט זי זיך געטראכט נאכדעם, אז זי האָט זיך דערוואוסט פון איהר קראנקען ברודער, אז ער, ראפאלעסקא, איהר אידעאל, איהר גאט, איז אנטלאָפען פון זיי קיין אמעריקא ? וואס האָט זי איבערגעטראָגען און איבערגעליטען אין דער גאנצער צייט ? וואס פאר א מיינונג איז זי וועגען איהם געווען דעמאלט און אויך איצט ? וואו איז דא אויף דער וועלט אזא שטראָף, וואס דער לייכטזיניגער מערדער, האָט כשר פערדיענט ?... זיין שטראף איז אט וואס: ער בעדארף ארויסרייסען פון'ם הארצען אלע זיינע יונגעלשע חלומות, נארישע פאנטאזיעס. ער בעדארף פערגעסען, אז ס'איז געווען אמאל א רויזע אויף דער וועלט, און בעדארף שוין, גארנישט געטראכט אפילו, אומקערען דער ארעמער זלאטקען איהר אוועקגערויבטען אידעאל, קומען צו דער אומגליקליבער זלאטקען, פאלען איהר צו די פיס, קושען איהר די הענד און זאָגען איהר : "זלאטקע, איך בין דיינער, דיינער אויף אייביג !"

און ער וועט דאָס אזוי טהון. זיכער טהון. ער וואָלט דאָס געטהאָן נאָך היינט אין דער פריה, האָט איהם אט דער מוראוומשיק אָפּגעהאלטען. ער האָט איהם

געגעבען צו פערשטעהען, אז מע דארף עס טהון ניט אזוי ראשענד. "זלאטקע, האָט ער איהם געזאָגט, איז א פּראָסט עהרליך מיידעל (חא חא, האטש זי האָט א "יאטעל"...), וואס האָט קיין ראמאנען קיין מאָל ניט געלייענט, און אז עס וועט קומען צו איהר א בחור און וועט זיך געבען א וואלגער איהר צו די פיס און אנהויבען שרייען: חטאתי, כפּרתי, חליפתי, וועט זי חלש'ן פאר דערשרעק, וועט קומען צולויפען די מאמע — מע דארף ניט פערגעסען אז ס'איז דאָ איין אלטע מאמע מיט'ן נאמען שרה ברכה — קאָן זי איהם געבען א ווייסטען סוף און אָפּשפּיעלען א וויוואט ער זאָל האָבען צו געדענקען"... ניין, בעסער וועט ער, שלום מאיר מוראווטשיק, זיך דורכגעהן אקארשט אהין, צו זיינע ווייבער הייסט עס, און וועט זיי ביסלעכווייז צוגרייטען, און פערקעהרט, דווקא ניט דערצעהלען זיי קיין מעשיות אז מע שלאָגט זיך איבער זיי על חטא. ווייבער האָבען פיינט צעקוועטשטע מאנסבילען, וואָס באלד עפּעס צעיאחמערען זיי זיך און צעגיסען זיך מיט סקארבאָווע וואַסער, אנטימאָניע מיט שעמריצע, פּילאָזאָפיע מיט קרויט, פּעטרישקע מיט זייף — פּע! ווייבער האָבען ליעב, אז א מאנס־פּארשוין זאָל זיין א מאנס־פּארשוין... מוראווטשיק ווייס שוין דיא זאכען גוט. ער האָט ניט אזוי פיעל האר אין קאָפּ, וויפיעל ער האָט שוין איבערגעהאנדעלט מיט ווייבער, גאָט זאָל איהם אזוי געבען גליק און הצלחה.

אזוי האָט אויסגעלאָזט, ווי אלע מאָל, אונזער שילאטען שמש ביי אלע שווערע זאכען, און איז אוועק, ווי מיר האָבען דאָס געזעהן, אין זיין שליחות, און אונזער יונגער העלד, וואס איז שוין ווידער געוואָרען א בעל־תשובה, האָט ארויסגעבעגלייט מיט א מיאוסער נאז זיין צווייטען פריינד ניסעל שוואלב, און איז געבליעבען זיצען מיט א ציגאר אין מויל איינער אליין מיט זיינע געדאנקען ביים פענסטער פון האָטעל און געקוקט אין דרויסען ארויס.

קוקענדיג אזוי, דערזיעהט ער צופאָהרען צום האָטעל א גרויסארטיגען אויטאָמאָביל. פון אויטאָמאָביל שפּרינגט ארויס א שווארצער מענש און לאָזט זיך גלייך צום האָטעל. "שען וואָלט דאָס געווען, ווען דאָס איז צו מיר" — טראכט זיך ראפאלעסקא גלאט אזוי, נישט צו האָבען דערביי קיין שום זייטיגע מחשבה. און כך הוה — ער דערהערט א קלאַפּ אין טיהר.

— קאָם אין!

עס קומט אריין דער שווארצער מענש. ער האָט א לעטער אפּצוגעבען פּוירסענלי נור צום מיסטער ראפאלעסקא אין די הענד אריין.

— אי עם ראפאלעסקא.

מיט ציטערענדיגע הענד האָט ראפאלעסקא אפּגענומען פון'ם שווארצענס הענד א שען קאנווערטעל, פערזיגעלט מיט א פערפומענשמעקענדיגע חתימה, פּאַרזיכטיג אויפגעעפענט און צום אלעם ערשטען געחאפּט א קוק אויף דער אונטערשריפט — און עס האָט איהם אזוי שטארק אנגעהויבען קלאפּען דאָס הארץ, אז ער האָט זיך געמוזט צוזעצען.

קאפּיטעל 181.

דאָס בריוועל

"מיין טייערער בלאנזענדער שטערן!
"דיא געפעהרליכסטע פאנטאזיע
"פון'ם ערגסטען שונדראמאן איז ניט
"אימשטאנד אזוי ווילד צו פערפלאָנ־
"טען און פערקייטלען איין געשעהעניש
"מיט'ן אנדערען, ווי דאָס האָט געמאכט
"דער צופאל, דאָס לעבען אליין. איך בין
"אבער נאָך אזוי אויפגערעגט פון דעם,
"וואָס איך האָב איבערגעלעבט אין די

"לעצטע 12 שטונדען, אז איך פיהל, אַז
"איך בין ניט אימשטאנד איבערצוגעבען
"אפילו א הונדערט חלק פון דעם, וואס
"איך האָב דיר צו זאָגען פערזעהנליך.
"אין קורצען מוז איך דיר צו וויסען גע־
"בען, אז נור א ווילדער צופאל האָט
"מיך געבראכט נעכטען צו דיין בענע־
"פיס אין ניקעל־טהעאטער. אויב מיין
"הארץ איז ניט צעשפּרינגען געוואָרען
"אויף שטיקלעך, אז איך בין געוואהרע
"געוואָרען, אז אוריאל אקאסטא דאָס
"ביזט דו, איז א סימן, אז מיין הארץ
"איז פון שטאָל. ווי א פערשטיינערטע
"בין איך אויסגעזעסען ביז'ן שלום פון'ם
"צווייטען אקט. אבער מעהר ניט ווי
"דעם צווייטען אקט. דען עס איז פאר־
"געקומען א שטיקעל סקאנדאל, וואָס
"קיינער האָט זיך אויף איהם נישט גע־
"קאנט ריכטען : מע האָט אונז דער־
"קענט אין דער לאזשע און ענדעקט אונ־
"זער אינקאגניטא אויף א מיאוסען ארט
"און מע האָט מיך געצוואונגען איך זאָל
"אנטלויפען, חאטש דער הימעל איז
"מיין עדות ווי אזוי עס האָט מיך גע־
"צויגען צוריק, נאך איין מאָל
"א קוק טהון אויף דיר, נאך איין מאל
"צו הערען דיין קול, וועלכס האָט ניט
"אויפגעהערט צו קלינגען אין מיינע
"אויהרען אלע יאָהרען פון אונזער
"ארומבלאָנזשען איבער דער גרויסער ליכ־
"טיגער וועלט. נאר ווארט אויס — דאָס
"איז נאך ניט אינגאנצען. געקומען
"אהיים האָב איך געטראָפען ביי זיך
"אויף'ן טיש א גאנצען פּאק מיט בריעף,
"וואָס לויט די פּאסטשטעמפּלען, זיינען
"עטליכע פון זיי שוין לאנג אָנגעקומען,
"נאר זיי זענען מיר נישט איבערגעגע־
"בען געוואָרען צו דער צייט איבער דער
"צענזור, וואָס מיין מענעדזשער —
"אפילו איין אייגגלענדער און א דזשענ־
"טעלמען — האָט זיך ערלויבט אויף
"מיר קענען מיין ווילען און אהן מיין
"וויסען ארויפצוואַרפען. דער שפּיץ
"איז געווען, איך האָב איהם תיכף גע־
"שיקט רופען און אהן לאנגע דבורים און
"חקירות איהם געגעבען צו וויסען, אז
"פון היינט אן בין איך פריה פון מיין
"אגרימענט און ער קאן אויף מיר דער־
"לאנגען, מיך מאָהנען דעמעדזשעס —
"דאָס איז זיין זאך. נאר נישט דאָס איז
"דער עיקר. די הויפּטזאך איז, וואָס
"אין'ם פּעקעל מיט בריעף איז געווען
"אויך דיין בריעף, וועלכען איך האָב
"דורכגעלייענט איך ווייס אליין ניט
"וויפיעל מאָל, און דער גאנצער גיהנם
"האָט אויפגעפלאקערט אין מיין האר־
"צען. קושענדיג די אותיות פון דיין
"טייערען בריעף האָב איך זיי בענעצט
"מיט מיינע טרעהרען. וואָס עפּיס
"טרעהרען וועסט דו פרעגען ? דאָס
"האָב איך בעוויינט אונזער געשטאָר־
"בענע קינדהייט, אונזערע גליקליכע יונ־
"גע יאהרען, אונזער פריהצייטיגע ליע־
"בע, וואס מעגליך אז זי זאָל קענען
"זיין איצט פיעל הייסער, פיעל פלא־
"מענדיגער ווי זי איז געווען דעמאָלט,
"זי וועט אבער, מע מוז מודה זיין, שוין
"קיין מאָל, ניט זיין אזוי קרישטאָל־ריין,
"אזוי הימעל הויך, אזוי געטליך־שען
"און אזוי קינדעריש־נאאיוו, ווי זי
"איז געווען דעמאָלט אין אונזער קליי־
"נינקען, ארעמינקען, אונפערגעסליכען
"האלענעשטי...

"אך, האלענעשטי ! ווייסט דו, אז
"איך בין דאָרטען געווען און געזוכט מיין
"לייבלען, זיך נאכגעפרעגט אויף מיין
"נגידים יונגעל" ? ליידער האָט מיר
"קיינער — קיינער ניט געוואוסט וואס
"צו דערצעהלען וועגען דיר ! דו ביזט
"ווי א זיסער חלום פערשוואונדען גע־
"וואָרען פון מיין הימעל, ווי א טרוים
"וואָס מע זעהט נור איין מאָל, ניט
"קיין צוויי מאָל !...

"טייערער מיינער ! דו פרעגסט מיך

"אין דיין בריעף, אויב איך געדענק,
"וואס מיר האָט געזאָגט די אַלטע קאָר־
"טענוואָרפערקע אין יענעם שטעדטעלע
"אין גאַליציע ? אָ ! איך געדענק זעהר
"גוט. נאָר ווי אַרום ווייסט דו פון דעם?
"איז געדרונגען, אַז דו האָסט זיך נאָכ־
"געפרעגט אויף מיר, ווי איך אויף דיר?
"פאַר וואָס זשע האָסט דו זיך, שלעכ־
"טער מענש, אַזוי מיאש געווען פון
"מיר, אַז דו האָסט ערלויבט איין אַנדע־
"רע אויף א פרימאַדאָנאַ — אפשר א
"שענערע פון מיר נאָר א סך א סך
"א נאַרישערע — אַז זי זאָל זיך בעריה־
"מען פאַר אַלעמען, אַז דו ביזט איהר
"אויסדערוועהלטער ? .. נאָר אָך !
"וואָס רעד איך ? ווי טאָר איך דיר
"זאָגען מוסר אין דער צייט, ווען איך
"אַליין בין דורך פערשיעדענע פער־
"פלאָנטערטע אומשטענדען געווען גע־
"טריבען אַרויפצוהענגען אויף זיך גאָל־
"דענע קייטען ?... נאָר לאָמיר ניט
"רעדען פון קיין קייטען, וועלכע מע קען
"יעדע מינוט צעריסען און אַראָפוואַר־
"פען פון זיך, אַבי מיר זאָלען נור
"וועלען... לאָמיר בעסער רעדען פון
"דעם, וואו מיר קענען זיך היינט זעהען.
"אונטען געפינסט דו אַן אַדרעס. צווי־
"שען 4 און 5, ווען דו קומסט אַהין,
"זוכסט מיך גוט, געפינסט דו מיך דאָרט.
"מיר זענען דאָרט גאַנץ אַליין און קאָ־
"נען זיך געניג אַנרעדען, (און מיר האָ־
"בען דאָך אַזוי פיעל צו רעדען !) זיי
"דאָרט היינט פון 4 ביז 5 און זוך מיך.
"איך היים דיר זאָלסט זיין. ניין,
"ס'אַליגען. — לְמאי זאָל איך דיר ניט
"זאָגען דעם גאַנצען אמת ? — ניט
"איך היים דיר, נאָר איך בעט דיך,
"טייערער, טייערער ! איך בעט דיך,
"איך חלש פאַר דיר, איך פאַל דיר צו
"דיא פיס, און איך קוש דיך. איך קוש
"דיך ! דו הערסט ? איך קוש דיך !...
רייזעל."

קאַפּיטעל 182.

ווידער אַמאָל ברייענדעלע קאַזאַק

שלום מאיר מוראַווטשיק איז געקו־מען צו זיין נייעם פריינד ראַפאַלעסקאַ פּינקטליך אין דער צייט, וואָס זיי האָ־בען אָפּגעשמוסט. האָט אָבער שוין ניט געטראָפען איהם אין דער היים. אויף'ן טיש איז געלעגען צונעגרייט איין אָפען צעטעלע, וויזט אויס טאַקי פון זיינע־טוועגען :

"מיין ליבער מוראַווטשיק. איך פאָהר אָפּ פון ניו יאָרק אויף עטליכע שעה. ווען איך וועל זיין צוריק — ווייס איך ניט. אונזער נסיעה לענען מיר אָפּ אויף איין אַנדערסמאָל. איך בעט פער־ענטפערען מיך פאַר יענע וואָס איהר ווייסט און ווי אַזוי איהר ווייסט — איך וועל דאָס אייך קיין מאָל ניט פער־געסען !

אייער ל. ראַפאַלעסקאַ".

— וואָס ס'האָט זיך מיר געחלומט די נאַכט און יענע נאַכט, און וואָס ס'האָט זיך מיר געחלומט די גאַנצע צייט, הן אויף'ן ים, הן אויף דער יבשה, זאָל פאַלען אויף מיינע שונאים'ס קעפּ, — איין אַקטיאָר בלייבט איין אַקטיאָר, ער מעג זיך זיין צעהן מאָל א טאַטענס א קינד ! א מענש רעדט אָפּ מיט מיר אויף'ן זייגער. א מענש ברענגט און פלאָ־קערט, נעמט איין אַקערשט א מיתה משונה — צום סוף...

דאַ האָט אונזער מוראַוטשיק זיך אויסגעדרעהט צוריק, שוין גרייט געווען צו געבען א שפּיי אויס, — דערהערט זיך א קלאַפּ אַן טיר : סטוק־סטוק.

מוראַווטשיק האָט זיך דערפרעהט :

"ס'איז אוודאי ער"... — אַריין !

עס הערט זיך ווידער אַמאָל : סטוק סטוק. "די משמעות אַז ס'איז ניט ער"..

אויף זיין צווייטען "אַריין" דערהערט

ער א דריטען סטוק־סטוק. ווערד שוין מוראַוואָטשיק אין כעס און רופט זיך אָן הויך:

— מיט׳ן קאָפּ אין וואַנט!

עפענט זיך אויף פּאַוואָלינקע די טיר און עס קומט אריין — ברײַנדעלע קאָזאַק!

ווען אויף׳ן אָרט פון ברײַנדעלע קאָזאַק וואָלט אריינגעקומען למשל האָצמאַך פון יענער וועלט, וואָלט אונזער מוראַוואָטשיק נישט בעדאַרפט זיין מעהר איבערראַשט, ווי ער איז געוועזן אין דער מינוט. פון דעסטוועגען האָט ער נאָך געפונען אין זיך אַזוי פיעל כח, אז ער זאָל נישט מעהר ווי אין א האַלבע מינוט אַרום קומען צו זיך און ווערען דער אייגענער לעבעדיגער, פרייליכער, אויפגעלעגטער מוראַוואָטשיק וואָס אַלע מאָל. מיט א זעלטענער פריינדליכקייט, מיט איין אויסגעשטרעקטע האַנד און מיט א ברייט הייזעריג געלעכטערעל איז ער אַרויסגעטראָטען אַקעגען דער אריינגעקומענער:

— ברוך הבא, סקאַצעל קומט, א גאַסט! וואָס מאַכט איהר עפּעס גוטס, ברײַנדעלע — טפו! — מיין איך מאַדאַם טשערניאַק?

דערפאַר האָט אָבער די מאַדאַם טשערניאַק נישט געפונען קיין איינציג וואָרט וואָס איהם צו ענטפערן. זי איז געבליבען שטעהן ביי דער טיר אין איהר רויטער ראָטאָנדע באמת פּאַראַליזירט, נישט צו קענען ריהרען זיך פון׳ם אָרט.

ווארום אויב מוראַוואָטשיק האָט געהערט זאָגען, אז ברײַנדעלע קאָזאַק געפינט זיך ערגיץ אין אמעריקא, האָט ברײַנדעלע קאָזאַק אפילו ניט געחלומט זיך, אז זי זאָל זיך בעגעגענען דאָ אין ניו יאָרק מיט איהר אַמאָליגען שונא שלום מאיר מוראַוואָטשיק. און וואו? — ביי ראַפאַלעסקאָ׳ן! און ווען? בעת זי איז געקומען ראַטעווען דעם יונגען סטאַר פון איין אומגליק.

פון איהר נייעם גוטען פריינד ניסעל שוואַלב האָט זי נאָר וואָס דערהערט א שרעקליכע נייעס: אַז ראַפאַלעסקאָ זאָגט זיך אָפּ פון זיין שוועסטער, פון דער פרימאַדאָנאַ הענריעטאַ שוואַלב, און אז ניסעל שוואַלב איז אוועקגעלאָפען צו א לאָיער, וויל איינגעבען אויף איהם אין קאָורט א קלאָגע פאַר ברעכען דאָס וואָרט („בריטש אָוו פּראָמיס״); א חוץ וואָס דער חזן מיט דער חזנטע מיט׳ן מיסטער קלאַמער וועלען געהן שווערען, אז זיי האָבען געזעהען די פרימאַדאָנאַ ביי ראַפאַלעסקאָ׳ן אויף די הענד נאָך פאָהרענדיג אויף׳ן שיף, שטעלט ער עדות א האַלבע שטאָדט ניו יאָרק (און די מאַדאַם טשערניאַק בתוכם), וואָס זענען געוועזען אויף זייער אָפיציעלען קנסמאָל, געבראָכען טעלער, געטרונקען שאַמפּאַניער, געקושט זיך מיט אַלע געסט — מיט איינעם וואָרט, ניסעל שוואַלב שווערט מיט כל השבועות, אז ער וועט אויפהויבען אַזאַ סקאַנדאַל אין ניו יאָרק, וואָס זינט קאָלומבוס האָט ענטדעקט אמעריקא איז נאָך אַזאַ סקאַנדאַל ניט געוועזען. נו, ווי קאָן דאָס די מאַדאַם טשערניאַק דערלאָזען אַזאַ זאַך? ערשטענס, איז א רחמנות אויף ראַפאַלעסקאָ׳ן. א יונגער אַרטיסט. א סטאַר וואָס האַלט ערשט אין אויפגעהען, א בלום, וואָס האַלט ערשט אין בליהען — ער קאָן דאָך חלילה פערליערען זיין גאַנצע קאַריערע! איין מאָל אוועק. והשנית, האָט די מאַדאַם טשערניאַק געהאַט איהר אייגענעם אינטערעס אויך דערביי.

אונזער לעזער געדענקט גאַנץ גוט, אז מיט׳ן אַנקומען קיין ניו יאָרק פון דער בעריהמטער קאָמונע „קלאַמער שוואַלב עט קאָמפּ״. האָט זיך ביי דער מאַדאַם טשערניאַק אָנגעהויבען א נייע עפּאָכע אין איהר לעבען, א נייע סדרה מיט׳ן נאָמען „ניסעל שוואַלב״. ניסעל שוואַלב — דאָס איז געוועזן איהר לעצטע האָפ־

נוגג, די לעצטע סטאנציע פון איהר לאנגען לעבענסוועג, דער איינציגער שטערן, וואס האָט נאָך העל געלייכט אויף איהר טונקעלען הימעל. זי איז גרייט געווען דעריבער פון זיינעטוועגען אויף אלעס, ווי מע זאָגט, אין פייער און אין וואסער.

ארעמע ברײנדעלע קאזאק! אין דער דאָזיגער צייט איז זי נעבאך געווען פארליעבט אין איהר פריינד ניסעל שוואלב מיט'ן זעלבען פייער — אויב נישט מעהר נאך — ווי דאָס ערשטע מאל אויף איהר לעבען. און עס איז גאר קיין עולה ניט, כלעבען; עס וואָלט שוין לאנג צייט געווען, אז די מאדאם טשערניאק זאָל אמאל אויך זיין לייטענגלייך, אז זי זאָל זיך אמאל אויך צושלאָגען צו א ברעג, אז זי זאָל זיך אמאָל אויך ארויפארבייטען אויף א שטיקעל תכלית, אויפהערען זיין נע־ונד, קלויבען א דאָלאר צו א דאָלאר און זיך וואלגערען אויף דער וועלט.

עס איז דעריבער קיין חדוש ניט, וואָס די מאדאם טשערניאק איז גרייט געווען זיך מוסר נפש זיין צוליעב איהר נייעם אידעאל ניסעל שוואלב. ער האָט איהר איבערגעגעבען דעם אינהאלט פון זיין אין דערפריהעדיגען געשפרעך מיט ראפאלעסקאָן און אויך די מעשה פון דעם נעכטיגען וויזיט אין ניקעל טהעאטער פון ראזע ספיוואק מיט איהר גרישא סטעלמאך, האָט ברײנדעלע קאזאק גלייך אָנגעשמעקט וואס דא טהוט זיך און ס'איז געבוירען געוואָרען ביי איהר אין קאפ עטליכע קאמבינאציעס מיט אמאָל: 1) צוליעב וועמען האָט ראזע געקאנט זיין פלוצים אין מיטען דרינען אין ניקעל טהעאטער, אויב ניט צוליעב ראפאלעסקא'ן? 2) הייסט עס אז זיי האָבען זיך אויפגערעדט דורך דער פאסט, אז זי זאָל קומען צו זיין ערשטען ארויסטריט? 3) אי די קשיא וואס איז דאָס געווען פאר א קאָמעדיע ביים לאמזשער סאלאוויי מיט'ן צעבראָכענעם טעלער און מיט די מזל טוב'ס און מיט'ן קושען זיך? — דאָס איז אפנים נור געווען אום צו פערבלענדען די אויגען. 4) ווי באלד אזוי דארף מען זיך אריינחאפען אויף א מינוטקעלע צו דעם פיינעם בחור, ערשטענס, איהם א קוק טהון אין די אויגען אריין — זי דארף מעהר ניט — און אגב זיך איינקויפען צו איהם מיט גוטע רעד, טאָמער וועט זי דורך איהם קענען דערשלאָגען זיך צו איהר אמאליגע פריינדין ראזע, וואס מע לאזט זי נישט צו צו איהר און מע ענטפערט אפילו נישט אויף קיין בריעף. לאז די מאדאם טשערניאק אקארשט זיך אביסעל דורכרעדען מיט ראזען, וועט זי זיי שוין צורעכט מאכען דאָס מזל. דער בחור וועט שוין דערמאָלט שטעלען א חופה מיט הענריעטען שוואלב — און דערמאָלט... אָ! דערמאָלט וועט שוין זיין טאקי, ווי מע זאָגט אָט דאָ אין דעם לאנד, "אָל־רייט".

אט דאס זענען געווען די אויסזיכטען, מיט וועלכע די מאדאם טשערניאק, איין אויסגעפוצטע און איין אנגעפודערטע, איז אריינגעקומען צו ראפאלעסקאן און געטראָפען איהר אמאָליגען ביטערען שונא, שלום מאיר מוראוועטשיק.

און שלום מאיר מוראוועטשיק, דערזעהען, אז פון ברײנדעלע קאזאק איז געוואָרען דאָס אייגענע, וואס אמאל איז געוואָרען פון לוט'ס ווייב, האָט ער רחמנות געקריגען אויף איהר און איז איהר געקומען צו הילף.

— וואס טויג מיר גרוים — איהר האָט זיך קיין עין הרע גוט פאָפּראוועט אין'ם דאָזיגען לאנד און אפילו ניט אויף א האָר פערענדערט זיך! אדרבה, איהר זענט נאך געוואָרען יונגער מיט איך ווייס אליין ניט וויפיעל. ווען ניט אייער רויטע ראָטאנדע, אָסור אויב איך וואָלט אייך דערקענט, גאט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה!

די מאדאם טשערניאק וואס איז ניט געוואוינט געוואָרען צו אזעלכע קאמפּלימענטען פון די "שאלקאפטיגע מאנספּארשוינען", איז צעגאנגען געוואָרען ווי א פּוטער און איהר קיילעכיג לבנה פּנים האָט זיך באלד איבערגעביטען, געוואָרען רויט און אנגעהויבען שוויצען. אין דער מיעוט איז זי גרייט געווען צו פערגעסען אלסדינג, אלע בעליידיגונגען, וואָס זי האָט ווען נעראַם פון אט דעם הייזעריגען שלים־מזל, און דעם וועהטיג, וואס ער האָט איהר אמאָל פערשאפט, און אפילו דעם אלטען חוב וואס איז שטעהען געבליעבען אויף איהם — אלסדינג איז זי גרייט געווען צו פערגעסען איהם אין דער מיעוט. און זי האָט צעשפּיליעט די רויטע ראטענדע, צוגערוקט צו מוראווטשיקען איהר שטוהל, און צווישען זיי האָט זיך פערבונדען א געשפּרעך, וועלכען מיר געבען איבער מיט כמעט סטענאגראפישער פּינקטליכקייט.

קאַפּיטעל 183.

דער געשפּרעך

אט דאָס איז געווען דער דיאלאָג, וואָס איז פאָרגעקומען צווישען ברײנדעלע קאָזאק און שלום מאיר מוראווטשיק:

ברײנדעלע קאָזאק: ווענען־וועמען, נאָר אייך האָט זיך מיר אפילו ניט גע'חלומ'ט צו בעגעגענען אט דאָ.

מוראווטשיק: א סימן אז איהר האָט מיך אין דער ערד, וועהרענד איך טראכט פון אייך טאָג ווי נאכט, אין חלום און אויף דער וואָהר.

ברײנדעלע קאָזאק: לעבען זאָלט איהר מיר אזוי.

מוראווטשיק: אָמן אלע ווייבער.

ברײנדעלע קאָזאק: איהר זענט דערזעלבער משומד וואָס געווען... זאָגט מיר בעסער, וואו איז אצינד אט דער גאנאמניק, אייער בעל הבית, פערברענט זאָל ער ווערען?

מוראווטשיק: ווער? שטשופאק? אין אָדעס, די חלירע זאָל איהם דאַרטען דערשטיקען אין מיטען ווינטער!

ברײנדעלע קאָזאק: איהר קעהרט וועלען זאָגען דיא טשומא?

מוראווטשיק: ביי מיר האָט איהר געפּועלט גלאט א מיתה משונה אין מיטען העלען טאָג, אבי ס'זאָל זיך ניט אריינציהען חלילה אין די גרויסע פרעסט. וואָס זשע טהוט איהר דאָ, ליובעניו? איהר דארפט אויך צו אונזער ראפעלעסקאָן?

ברײנד. קאָזאק: צו וועמען דענן? מיר איז נור א וואונדער: אין דער צייט טרעפט מען איהם אלע מאָל אין דערהיים.

מוראווטשיק: נאָך שענער! מיר האָט ער אָפּגעשטעלט א שעה, אויסגעגלייכט די זייגערס. ווי זשע געהט דאָס אייך, קעצעלע?

ברײנדעלע קאָזאק: נומער ערגער, אבי מע מאכט א לעבען... נו, און איהר?

מוראווטשיק: פּאָסטאראָמו. מע טויטשעט זיך און מע מאָרדעוועט זיך, קוים קוים וואסער צו דער קאשע... זאָגט זשע מיר, נשמהניו, וואָס איך האָב אייך געוואָלט פרעגען? יאָ. איז וואָס זשע הייסט עס טהוט איהר דאָ ביי אָט דעם שמויגער? עפּיס א ביזנעס?

ברײנד. קאָזאק: אך, אונזערע ביזנעס!... שוין לאנג זענט איהר אין ניו יאָרק?

מוראווטשיק: וועדליג די קלעפּ, וואָס איך האָב דאָ געהאפּט וואָלט איך געמיינט אז איך בין שוין דאָ אין איין צייט מיט קאלומבוסען. זאָגט זשע מיר, הארצעניו, א שטויגער פאר עקזאמפּעל נאפשיקלאָד כדומה למשל נאפּ־

רימער, וואָס פאר א ביזנעס קאָנט איהר האָבען צו מיין יאַקעמבעמבא?

ברײנדעלע קאָזאק: פון ווען אָן איז ער דאָס געוואָרען אײערער?

מוראַווטשיק: פון ווען אָן? חאַ־חאַ! א סברה, אַז איך קען איהם נאָך, ווען ער איז געווען מיט א קאָפּ גרע־פּער פון א קאַץ.

ברײנדעלע קאָזאק: ס'איז אלסדינג מעגליך. וויא באַלד אַזוי קעהרט איהר דאָך קענען האָבען אויף איהם א שטי־קעל אײנפלוס...

מוראַווטשיק: חאַרחאַ! אויב איך קען האָבען?

ברײנדעלע קאָזאק: פאַר וואָס זשע זעהט איהר ניט ס'זאָל שוין זיין א חופּה?

מוראַווטשיק: צו א חופּה, ליובעזני, איז נאָך ווייטלעך.

ברײנדעלע: טאַקי? און וואָס איז רענן אײגענטליך דיא מניעה?

מוראַווטשיק: די מניעה איז אין אַט אזא פיצינקעלע נפש'ל!

ברײנדעלע קאָזאק: פון וואָסערן פאַל רעדט איהר דאָס?

מוראַווטשיק: — איך רעדט פונ'ם "יאַטעל".

ברײנדעלע קאָזאק: — וואָסער יאַטעל?

מוראַווטשיק: אַזוי? איהר פרעגט וואָסער "יאַטעל"? איז דאָך א סימן אַז איהר ווייסט עטוואָס מעהר פון א טוידטען, הײנט וואָס דרעהט איהר א מח?

ברײנדעלע קאָזאק: האָט קיין יסורים ניט, איך ווייס גאַנץ גוט, וואָס איך רעד. איך רעדט פון דער פרימאַ־דאָנאַ און איהר קומט צו געהן מיט אײער "יאַטעל".

מוראַווטשיק: ערשטענס איז דאָס "יאַטעל" ניט מיינס. און צווייטענס פון וואָסער פרימאַנדאָנאַ רעדט איהר?

ברײנדעלע קאָזאק: פון וואָסער פרימאַדאָנאַ רעדט איהר? איך ווייס פון צוויי פרימאַדאָנעס.

מוראַווטשיק: און וואַנען האָבען זיך גענומען צוויי פרימאַדאָנעס?

ברײנדעלע קאָזאק: זעהט איהר שוין, אַז איהר ווייסט ניט ווער עס האָט איך געשלײערט, אַז איהר פרעגט פון וואַנעט האָבען זיך גענומען צוויי פרי־מאַדאָנעס.

מוראַווטשיק: ווייסט איהר וואָס? אַט ווערד דערוואַרגען מיט אײערע פרימאַדאָנעס!

ברײנדעלע קאָזאק: ווערד איהר פריהער, איהר זענט עלטער.

מוראַווטשיק: מאָלט איך ווער ס'איז עלטער קען מען ניט וויסען... איך זעה נור, אַז היינט איז מיט אייך נישט צו מאכען גאָר נישט ניט. איהר זענט נאָך איין ערגעץ ניכפּה ווי איהר זענט געוועזן.

ברײנדעלע קאָזאק: און איהר זענט געוועזן א משומד און א משומד ווערט איהר בלייבען.

מוראַווטשיק: מיט אייער פּנים וואָלט אייך אָנגעשטאַנען זיין א סעריכע אין מיטען ווילנא אויף ניטקע טויבעס זאַוואַולעס.

ברײנדעלע קאָזאק: און איך שטעה אָן נור אַרומפאָהרען מיט אזא פּעזשעווניק ווי שטשופּאַק און האַנדלען מיט ווייבער.

מוראַווטשיק: איהר זאָלט אַזוי וויסען פון אייערע וואָנסים ווי איך ווייס פון שטשופּאַקען מיט זיינע ווייבער.

ברײנדעלע קאָזאק: און ווער האָט אַרויסגענאַרט דעם חזנ'ס מיידעל פון האָלענעשטי, ניט איהר מיט שטשופּאַ־קען?

מוראַווטשיק: פון וואַנען ווייסט

איהר האלענעשמי? פון וואנען ווייסט איהר דעם חזנ'ט מיידעל?

ברײנדעלע קאָזאק: אהאַ! זעהט איהר שוין, אז איך ווייס מעהר פון אייך?

מוראַווטשיק: ווייסט איהר וואָס? למאי זאָלען מיר זיך קריעגען אין אמעריקא? אמעריקא איז א לאנד פון שלום. לאָז זיין אזוי: איך וועל אייך דערצעהלען די מעשה מיט'ן "יאטעל". נאט אייך מיין עהרען וואָרט, און איהר דערצעהלט מיר די מעשה מיט די פּרימאדאָנעס... איז דאָס געמאכט?

ברײנדעלע קאָזאק: אייער האנד תקיעת כף.

מוראַווטשיק: אָט האָט איהר מיין האנד תקיעת כף.

ברײנדעלע קאָזאק: שווערט זיך.

מוראַווטשיק: איך זאָל אזוי...

ברײנדעלע קאָזאק: אזוי וואָס?

מוראַווטשיק: אזוי האָבען גליק און הצלחה.

ברײנדעלע קאָזאק: און אז ניט?

מוראַווטשיק: זאָל פון מיר ווערען א חאָליוווע...

ברײנדעלע קאָזאק: בלאָטע!

מוראַווטשיק: זאָל אויף מיר איינפאלען א קאזארמע.

ברײנדעלע קאָזאק: נארישקייטען!

מוראַווטשיק: זאָל מיך קומען ווארגען קאלומבוס פון יענער וועלט...

ברײנדעלע קאָזאק: דאָס איז ניט קיין שבועה!

מוראַווטשיק: טפו זאָלט איהר ווערען, עס האָט מיך אוש בעשלאָגען א שוויים!

דער סוף איז געווען, אז ברײנדעלע קאָזאק האָט ביסלעכווייז איבערגענעבען מוראַווטשיקען אלסדינג, וואָס זי האָט געוואוסט וועגען ראפאלעסקאָן און וועגען ביידע פּרימאדאָנעס: העגריעטע שוואלב און ראָזע ספּיוואק. און אז ס'איז געקומען צו מוראַווטשיקען ער זאָל איהר דערצעהלען זיין געשיכטע מיט'ן "יאטעל", האָט ברײנדעלע קאָזאק ארויסגעזעהען, אז ער דרעהט מיט דער צונג און אז ער האקט א טשייניק, האָט זיא זיך אויפגעהויבען, א רויטע און א פערשוויצטע, איינגעוויקעלט אין דער ראטאנדע און ארויסגעלאָזט אזא געלעכטער, ווי טויזענד שדים קאָנען אזוי ניט לאכען. מוראַווטשיק האָט זיך אזש דערשראָקען פאר איהר:

— וואָס איז מיט אייך? וואָס איז אייך אזעלכס צוגעקומען?

— חא־חא־חא! — האָט די מאדאם טשערניאק ניט אויפגעהערט צו לאכען —אלסדינג, וואָס איך האָב אייך דערצעהלט, איז א נעכטיגער טאָג, שקר וכזב, נישט געשטויגען ניט געפלויגען—חא חא חא!

שלום מאיר מוראַווטשיק האָט אָנגעשטעלט אזא פנים, גלייך ווי ער איז מיט סכנת נפשות אויפגעבראכט אויף דער מאדאם טשערניאק, וואָס האָט איהם אזוי מאוס אָפּגענארט. נאָר אין הארצען האָט ער זיך געטראכט: "דאָס וועסט דוא שוין דערצעהלען, ברײנדעלע קאָזאק, דער באבע דיינער!..." און דאָס אינטערעסאנטע פּארעל איז זיך צעגאנגען, יעדער אין איין אנדער שטימונג: ער—זעהר צופריעדען פונ'ם בעגעגעניש מיט ברײנדעלע קאָזאק, וואָס ער האָט פון איהר ארויסבעקומען דאָס, וואָס ער בעדארף, און זיא—גוזלן אויף דעם הייזעריגען ממזר, פערחאפּט זאָל ער ווערען, און אין כעס אויף זיך אליין, פאר וואָס זי האָט זיך געלאָזט ווידער אמאָל פיהרען פאר דער נאָז פון אָט דיא "שאלקאפּטיגע מאנסבילען", א חלירע זאָל אויף זיי קומען אויף אלעמען, חוץ איינעם!

קאַפּיטעל 184.

ביי שלום׳ן אין רעסטאָראַן

דיא געשיכטע, וואָס מוראַווטשיק האָט זיך אָנגעהערט פון ברײנדעלע קאָזאַק וועגען דעם בחור (ראַפאַלעסקאַ) מיט דער פּרימאַדאָנע הענריעטע שוואַלב, און איבערהויפּט דער ראָמאַן מיט דער יפהפיה (ראָזע ספּיוואַק), זענען באמת געווען ביי איהם וויכטיגע נייעס, הפלא ופלא. זיי האָבען איהם פּשוט געעפענט די אויגען. עס זענען איהם פערענטפערט געוואָרען א סך זאַכען, וואָס ער האָט זיי פריהער ניט אָנגעהויבען צו פערשטעהן. ער האָט זיך דערמאָנט, ווי די ראָזע האָט אמאָל געצאַפּעלט, זיך נאָכגעפרעגט אלץ אויף האָצמאַכ׳ען כלומרשט, און געמיינט האָט זי גאָר אפנים אָט דעם "יאט", וואָס פלעגט זיך פּלאָנטען פאר דיא אויגען דעמאָלט אין דעם ווּיסטען האָלעגעשטי. — אי ראָזע! — האָט ער זיך געטראַכט — און דווקא א חזנ׳ס א מיידעל. ביזט ווערט, שלום מאיר, מע זאָל דיך אוועקלעגען אָט דאָ, אין מיטען אמעריקא, און אריינצימבלען האָטש א שטיקלעך פּיפּציג, אז דו האָסט ניט אויסגענוצט דיא לאַגע און ביז אהער ניט אָפּגעלעקט א ביינדעל ניט פון חתן׳ס צד און ניט פון כלה׳ס צד. און טאָמער האָסט דו שוין יאָ דערטאַפּט א פּעקיל מיט כתבים פון אָט דער בחורטע ראָזע, געהסט דו און פערהאַנדעלסט זיי פאר עטליכע שיללינג ביי אָט דעם לאָנדאָנער קראַסאַווטשיק, פערהאַפּט זאָל ער ווערען אין מיטען ניו יאָרק! ער האָט דאָך מיך בדיל הדל געשטעלט. איך וואָלט געקענט איצט ווערען נאָך אמאָל אַן עושר, ווען איך האָב ביי זיך דיא פּאַפּירען... איצט קאָן איך מיך אפילו ניט בעווייזען פאר איהרע אויגען, ווארום איך בין דאָך ביי איהר געבליבען אי א פארך, אי א ליגנער...

דאָ האָט זיך אונזער מוראַווטשיק אביסעל פערטראַכט. דערנאָך האָט ער זיך אויפגעכאַפּט ווי פונ׳ם שלאָף און ווידער גענומען רעדען צו זיך אליין:

— מאָהלט איך, אזא מכה זאָל זיך זעצען שטשופּאַקען אין אָדעם און מיסטער קלאַמערען אין ניו יאָרק, ווי איך וועל נאָך אויסנוצען די דאָזיגע געשיכטע אם ירצה השם מיט׳ן אויבערשטענס הילף. א ניט ביזט דו ווערטה, שלום מאיר, מע זאָל דיר געבען קייען שטרוי, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה...

און ס׳איז פּאַרטיג געוואָרען ביי איהם אין דער דאָזיגער שעה א פּלאַן, א גאָלדענער פּלאַן, וואָס ער אליין האָט זיך געוואָלט געבען א קניפּ אין בעקעל:

— מוראַווטשיק, ביזט א ממזר׳שע קאָפּ!...

דערווייל איז געקומען די צייט פון עסען האָט ער זיך אוועקגעלאָזט זוכען א יודישען רעסטאָראַן און געטראָפען אקוראַט צום בעריהמטען שלום׳ס רעסטאָראַן, וואָס הערט ניט אויף צו רעקלאַמירען און צו דרוקען זיין פּיקטשור אלע טאָג אין אלע ניו יאָרקער בלעטער:

"פערגעסט ניט אייער פריינד שלום, וואָס בעזאָרגט אייך אלע טאָג מיט די בעסטע רומענישע שפּייזען, כשר און פריש און געשמאַק און אזוי ווייטער..."

אריינגעקומען צו שלום׳ען אין רעסטאָראַן, האָט שלום־מאיר מוראַווטשיק געטראָפען שוין כמעט אלע טישלעך בעזעצט מיט ביזנעסלייט, וואָס האָבען קיין צייט ניט און עסען יעדער זיין מאָהלצייט בחפזונ׳דיג, האַרריאָפּ, ווי אלסדינג אין אמעריקא, און ער האָט גענומען אויסקוקען א פּלאַץ, וואו ער זאָל קאָנען בלייבען איינער אליין מיט זיין מיטאָג און מיט זיינע פּלענער און געדאַנקען.

איידער ער האָט זיך ארומגעקוקט איז אויסגעוואַכסען א זשוואַווע יונג א

דזשענטעלמאַן מיט א ווייס טישטעכעל, א געלער און א געגאָלטער ווי איין ארטיסט, ארויסגעהאַפּט ווי א קונצענמאַכער א פּאָונטען פּען מיט א קליין ביכעלע און א וואָרף געגעבען א פּאָר קוילפּייערדיגע אויגען אויף'ן אריינגעקומענעם גאסט, עטוואס זיך אנגעבויגען צו איהם ווי ער וואָלט וועלען זאָגען: "מיסטער, בעשטעלט אייער דינער, נאָר באדערט מיך ניט לאנג: איהר זעהט וויפיעל קאָסטאָמערס מיר האָבען? האָררי־אַפּ!"

מוראווטשיק האָט זיך אָבער פאר דעם דאָזיגען געלען דזשענטעלמען מיט'ן ווייסען טישטיכעל ווינציג וואס איבערגעשראָקען. ער האָט זיך געזעצט ביים טישעל און ארויפגעווארפען דאָס נייע קאָפּעלישעל, וואס אט דער ווערגעלע, ניסעל שוואָלב, האָט דאָס איהם נעכטען צעקנייטשט, — "אָפּדארען זאָלען איהם די ידים!" נאָכדעם האָט ער ארויסבעקומען פון א זייט קעשענע א קלייןקעמעלע וואס לעגט זיך צענויף אינצווייען, גענומען זיך צוקעמען די האר פון פארענט ארויף, און אין איין וועגס בעשטעלען זיך א מיטאג נאך זיין אייגענעם מעניו, וואס האָט איהם אונטערגעזאָגט זיין צערייצטער אפּפּעטיט, בזו הלשון:

— א פּאַפּרעצירטער גולאש פון פּיפּעקלאך, לעבערלעך, פליגעלעך איז ניט אויינס. א יוך מיט איין אנשטענדיג פערטעל עוף איז ניט צוויי. איין איינגעלעגטס מיט פארפעלאָך איז ניט דריי. א מערצימעסעל מיט א שטיקעל געפּיללטע קישקע איז ניט פיער. א קליין גלעזעלע קאָניאַק "פין שאַפּאַן" מיט א שטיקעלע רעטאך מיט שמאַלץ דערביי און א פיינע גלאז לאַגער ביער איז ניט פינף. און היידא מיט דעם רעכטען פוס און ריהרעוודיג און מיט'ן קוק און מיט'ן קנאַק און א רוח אין דיין פאָרינט אין מיטען אריין!

די לעצטע ווערטער האָט מוראווטשיק אויסגעלאָזט גיך און איין אָטעם און לעבעדיג, ווי זיין שפּייגער איז. דער געלער דזשענטעלמען מיט'ן ווייסען טישטיכעל האָט פערשריעבען די אלע אויסגערעכענטע מינים מיט אזא גיכקייט, וואס מע דארף ניט קיין סטענאָגראַף. דערנאָך האָט ער געגעבען א קוק איבער דאָס גאנצע צעטעל פון אויבען אראָפּ און א פרעג געגעבען ביים גאסט: — וועל! וואס איז דאס אייגענטליך "איין איינגעלעגטס"?

מוראווטשיק האָט אוועקגעשטעלט זיינע ממזרישע אויגען אויף'ן געלען חברהמאנן און האָט זיך אנגערופען צו איהם האלב ערענסט האלב אויף א קאַטאָוועס:

—איין איינגעלעגטס ווייסט דו ניט? א גערישעכץ. ווייסט דו אויך ניט? וואס זשע ביזט דו פאר א משרת אין א רעסטאָראן? פאר וואס זאָלסט דו בעסער ניט געהן פוצען קיין שטיוועל אויף דער סטריט, אדער רייניגען די...

ניין. מוראווטשיק האָט נישט געענדיגט. ווארום דער געלער דזשענטעלמען מיט'ן ווייסען טישטיכעל האָט געגעבען אויף איהם א וואָרף זיינע קויל־פייערדיגע אויגען, ארויפגעטראָטען גלייך אויף מוראָווטשיקען, געעפענט אויף איהם א מויל און גענומען רעדען מיט איהם בלשון אמעריקא, דאס הייסט העכער האלב אויף ענגליש:

— סעיי, מיסטער, האַלט'ס מויל! איך בין ניט קיין משרת, איך בין א וויי־טער אין א דזשואיש רעסטאָראן! איך בין א מעמבער פון א יוניאן! איך בין א...

א גליק וואס איז אונטערגעקומען שלום דער רעסטאָראַטאָר אליין און האָט זיך אריינגעלעגט אין א שלום. אניט וואָלט איינער פון די צוויי ניט גוט אָפּגעשניטען.

די אויבענבעשריבענע סצענע האָט פון דעסטוועגען גאָר ניט געשאַדט אונזער

מוראַוואָטשיקען חלילה צום אַפּעטיט. ער האָט זיך גענומען צו זיין בעשטעלטען מיטאָג גאַנץ געשמאַק, און אין קאָפּ האָט זיך ביי איהם בער מעשה געוועבט אזא מין פּלאַן:

דאָס וואס דער שפּיעל־פויגעל ראַפּאַלעסקאַ האָט זיך פערקאַכט אין מיין בחורטע (ראָזע ספּיוואַק) איז דווקא אַ מעלה צום שדוך. מע בעדאַרף נור זעהען אז דער עסק זאָל חלילה ניט קאַליע ווערען. איך האָב צו זיי אייגענטליך גאָר נישט נים. לאָזען זיי זיך עלטערען אין עושר און אין כבוד. אי וואס וועט זיין מיט זלאַטקען? דאָס וואס מיט אַלע מיידעלעך, וואס גליטשען זיך אויס, בלייבען אויף נאַמנות און געבען אוועק דעם נדן פאַר דער חתונה. אודאי איז דער רחמנות אויף איהר גרויס, נאָר וואס זאָל מען טהון? זיא וועט אַזוי לאַנג וויינען ביז זי וועט אויפהערען. איך וועל זי מסתמא ניט לאָזען פאַלען... איך בין ניט שטשופּאַק, און האָב ניט קיין בינטעל וויבער, איך האָב אפילו קיין איינע ניט... עס איז שוין דאַכט מיר צייט איך זאָל שוין אַ מאָל אויך האָבען איין איינגען ווינקעל וואו דעם קאָפּ אַנצושפּאַרען. ביז וואַנעט איז דער שעור צו זיין נע ונד, דיענען פרעמדע עבודה זרה׳ס? ובפרט אז דיא זלאַטקע איז אַ גאַנץ פיין מיידעל. אַ שטילע, איין עהרליכע, אַ כשר לעמעלע און זיא איז נעבעך ביי זיך זעהר געפאַלען, אזעלכע אז מע נעמט האָט מען דאָך טאַקי אַ מצוה... ביי מיר שפּיעלט ניט קיין ראָלע מיט אַ "יאַטעל" אָהן אַ "יאַטעל" — אבי איין עהרליכע... און אז ביי מיר וועט איהר זיין גוט — לאָם איך שוין האָבען אזא יאָהר. איך וועל איהר ניט אויפמישען קיין אַלטע עבירות... און דאָס שטיקעל ברויט וועט זי ביי מיר אויך ניט זשעדנע זיין. איך בין דאָך ניט שטשופּאַק ימח שמו זאָל ער ווערען! געוויינטליך וועלען זיי אונז דאַרפען געבען שטיצע... איך מיין טאַקי, ער און זי.... זיי זענען ניט קליין. נישקשה, אָהן איין אומגליק. זיי זענען ביידע גוטע פערדיענערס, און ווער שמיסט זי — יענע זשעבערעט, זאָגט מען, געלד אין אמעריקא מיט ביידע הענד... ער דאַרף דאָך אריינגעהן אין מיין פּאַלאַזשעניע: איך נעם דאָך זי ווי זי שטעהט און געהט, מיט אַ קינד און מיט אַ מאַמען אַ צוגאָב טאָמער איז קאַרג... איך האָף, אז ער וועט זיך ניט לאָזען לאַנג דינגען און וועט מסתמא נאָכגעבען, וואָרום איך האָב איהם אין האַנד... לאָז ער מיר נור וועלען מאַכען פוילע תנועות, ברענגט מען איהם צו דער חופּה, אַ מתפּח אַ "יאַטעל"... אָה מיסטער לאָקשמאַן! צאָהלען!

דער לעצטער אויסרוף האָט געהערט אייגענטליך דעם געלען דזשענטעלמען מיט׳ן וויסען טישטיכעל, נאָר וויל צווישען זיי איז דאָך געהאַט אַרויס אַ שטיקעל אינצידענט, האָט זיך יענער געמאַכט ווי ער הערט ניט, מוחל געוועזן איהם דאָס טרינקגעלד, און געשיקט דעם בעל־הבית זיך צורעכענען מיט׳ן גרינהאָרן.

זיך צעצאָהלט פאַר׳ן מיטאָג און אַ וואָרף געגעבען אויפ׳ן טשער פאַר׳ן קעלנער אויך אַ פּאָר סענט, איז מוראַוואָטשיק אויפגעשטאַנען פון טיש מיט אַן אויסגעגלעט בייכעל, וויא אַ זאַטער בורזשוי, פערדרויכערט אַ סיגאַר און איז ארויס מיט אַ טענצענדיג גענגעל מאַכען אַ שפּאַציר איבער דיא סטריטען פון ניו יאָרק.

קאַפּיטעל 185.

אונטער דער ערד

צו פריה האָט זיך אונזער העלד געחאַפּט געהן אויפ׳ן ראַנדעוואו וואָס ראָזע האָט איהם בעשטימט. ער האָט פערגעסען אפילו אַ קוק טהון אויפ׳ן זייגער. ערשט אז ער איז געווען אין

נאס און צום צעהנטען מאָל געלייענט דאס ליבע זיסע בריוועלע, וואָס ער האָט דאס שוין באלד געקענט אויף אויסענווענינ, און דערזעהען די ציפערען פון 4 ביז 5, האָט ער זיך ארומגעקוקט, אז ער האָט נאָך גענוג צייט אויף ארייננצוגעהן אין א בארבערשאפ נעמען א שייוו, פון דאָרט אין א גרויסארטיגען קאפע־סאלאָן איבערחאפען דעם הונגער און דעסגלייכען. דיא וויזערס פונ׳ם זייגער האָבען זיך גערוקט פויל און שלעפעריג. קיין מאָל איז איהם נאָך די צייט ניט געווען אזוי לאנג ווי איצט. ער איז געגאנגען מיט זעהר קורצע לאנגזאמע טריט. כמעט ביי יעדען בלאָק האָט ער זיך אָפּגעשטעלט לייענען די דריי איילענדיגע אפישען מיט די מורא׳דיג גרויסע פעטע אותיות פון פערשיעדענע מוראדיגע אדווערטייזמענטס און שרייענדיגע אנאָנסען מיט גוואלדיגע פיקטשורס און משונה׳דיגע פנימער, וואָס איז צו זעהען אין ניו יאָרק אויף יעדען בלאָק. נישט בעמערקטערהייד האָט ער זיך אראָפּגעלאָזט אין יענער אינטערערדישער וועלט, וואָס ווערד אָנגערופען אין אמעריקא מיט׳ן נאמען ״סאָבוויי״, אָדער מעטראָפּאָליטען באהן, וואָס בינדט צונויף אלע גאַסען פון דער שטאָדט ניויאָרק אונטער דער ערד. די ״סאָבוויי״ — דאָס איז א נייע שטאדט מיט נייע גאסען מיט א נייער וועלט, א וועלט פון אייזען און פון עלעקטריע. אהין קומט נישט אריין קיין איינציגער שטראל פון דער זונן און דאָך איז דאָרט ליכטיג און לעבעדיג 24 שעה אין מעת לעת, דאָרט ווייסט מען ניט פון קיין נאכט. אלע פיער און צוואנציג שעה זעהט איהר דאָרטען מענשען לויפען אויף און אפּ ווי אין איין עולם התוהו, יעדער אין זיין וועג, יעדער מיט זיינע ביזנעס און שטענדיג געהאפּט זיך, שטענדיג געיאָגט זיך, שטענדיג הארי אַפּ. כמעט דאָס איינענע לעבען מיט׳ן לויפעניש און מיט׳ן יאָגעניש און מיט׳ן גאנצען טאָרעראם, וואָס קומט פאָר אינם פערהאוועטען ניויאָרק פון אויבען, אויף דער ערד, קומט דאָרט פאָר אויך אונטער דער ערד.

איהר לאָזט זיך אראָפּ דורך טרעפּ אין דער אונטערערדישע ממשלה און איהר דערפיהלט באלד, אז איהר זענט אין איין אנדער וועלט. אייזען און עלעקטריע נעמען ארום ווי מיט צוואנגען אייער גאנצען ״איך״, און עס דאכט זיך אייך, אז איהר הערט די סודות פון דעם אָפּגרונד און ניט ווילענדיג פערטראכט איהר אייך אויף זאכען, וואָס אין איין אנדער אָרט זענט איהר ווייט פון זיי. און ניט ווילענדיג טהוט איהר א קלעהר פון די אייביג פערבאָרגענע כחות, וואָס זיינען איבער אייך און אונטער אייך. לאנג טראכטען אָבער לאָזט דאָס אייך ניט. פון דערווייטען נאָך דערהערט איהר א הילך און הודזען פון א חיה, וואָס טראָגט זיך ערגיץ אין דער פינסטערניש מיט א גוואלדיגען כח. אָט־אָט שניידט זי זיך ארויס פון דעם טיפען פינסטערען אָפּגרונד, און אָט זעהט איהר שוין פאר זיך אָט די מאָדנע ריזיגע אייזערנע חיה מיט די מוראדיג גרויסע עלעקטרישע אויגען. אט ציהט זי זיך אוים פאר אייך, גערעהט ווי א שלאנג, איבער די גלאנצענדיגע רעלסען. ווי די שדים שפרינגען אויף די קאָנדוקטאָרעם און שרייען אוים דעם נאָמען פון דער סטיישען און עס הערט זיך א קלאפּען פון טירלעך. און עס טהוט זיך א שאָט ארויס הונדערטער און אפשר טויזענדער מענשען, און אויף זייער ארט ציהען זיך אריין הונדערטער און אפשר טויזענדער מענשען — איין שטראָם ארויס, דער אנדער שטראָם אריין — און דאס אלםדינג ווערד אָפּגעטהון שא שטיל אָהן א שום בהלה, און ווינציגער ווי אין אַ

האלבע מינוט, ווארום ס'איז ניטא קיין צייט — הארריאפ!

מיט דעם דאזיגען שטראם, וואס האט זיך נעצויגען אריין, איז געווען אויך אונזער העלד ראפאלעסקא, וואס האט שוין נעהאלטען כמעט מיט איין פוס אין וואגאן. נאר פלוצים האט איהם א בלישטשע נעגעבען אין די אויגען צווישען די ארויסגעשאטענע פאססאזשירען א בעקאנטע פיגור, א נידריגע, מיט א קליין צעקנייטשט קאפעלישעל, דאכט זיך, מוראווטשיק? און ראפאלעסקא איז געבליבען פון דער זייט.

אויך מוראווטשיק, דערזעהען ראפאלעסקאן, איז ער געבליבען שטעהן איבערראשט. ער האט זיך נישט געריכט, אז ער וועט זיך בעגעגענען אט דא מיט ראפאלעסקאן פונקט אין דער צייט, ווען ער איז דורך בריינדעלע קאזאק געוואהרע געווארען פון אזעלכע זאכען, וואס ער האט זיי פריהער ניט געוואוסט.

נאך זיצענדיג ביי שלום'ן אין רעסטאראן, איז ביי אונזער מוראווטשיקען פארטיג געווארען א גאנצער פלאן, ווי אזוי אויסצונוצען אם בעסטען די וואונדערליכע לאגע אין וועלכער עס האט זיך געפונען זיין נייער פריינד ראפאלעסקא מיט זיינע דריי כלות: די פרימאדאנא שוואלב, ראזע ספיוואק און זלאטקע האלצמאן. מילא, פון די ערשטע צוויי כלות — אזוי האט מוראווטשיק ביי זיך אפגעפסקענט — איז קיין ספק ניט, אז לויט די געשיכטען, וואס בריינדעלע קאזאק האט איהם דערצעהלט, וועט מיט דער פרימאדאנא שוואלב ראפאלעסקא אם ירצה השם שלאגען כפרות, ווארום מע דארף זיין א אידיאט און איין אכס פון'ם בארג סיני, מע זאל פערבייטען אזא גאלדען עפעלע, ווי ראזע ספיוואק, וואס קלינגט מיט איהר די וועלט, אויף עפים א לעמבערגער מויד, א פרימאדאנא פון אידישען טהעאטער. אי וואס ס'איז געווען צווישען זיי א קנסמאל? איז רוף מיך קנאקניסעל און לאד מיך צום ונתנה תקף. אן ארטיסט און נאך א אידישער דערצו שרעקט זיך טאקי איבער פאר אזעלכע זאכען. קארג איז פארהאן ביי אונז אידישע אקטיארען, וואס האבען נישט נור דריי כלות, נור טאקי דריי ווייבער: מיינס און דיינס און שותפות'דיגס... וואס זשע קומט איהם אבער ארויס דערפון? גאלע גארנישט! עס בלייבט איבער נור די כלה נומער דריי: זלאטקע מיט'ן יאטעל... און דא ליגט דער הונט בעגראבען. דא דארף מען זעהען אפלעקען א ביינדעל. זיי נור ניט, שלום מאיר, קיין אכס פון'ם בארג סיני און ווייס וואס דו האסט צו טהון מיט'ן צימפעל־גערימפעל, וואס גאט האט דיר צוגעשיקט זיין ניו יארק, אניט וועט מען דיר דארפען געבען קייען שטרוי"...

אזוי האט געזאגט מוראווטשיק צו זיך אליין, אז ער האט זיך בעגעגענט מיט ראפאלעסקאן פלוצים אט דא, אונטער דער ערד. נאר ער האט בעהאלטען זיין פרייד ביי זיך אין הארצען, זיך געמאכט קאלטבלוטיג און א זאג געגעבען תמ'עוואטע צו ראפאלעסקאן — אז אזא פויגעל ווי איהר פאהרט אונטער דער ערד, היינט וואס זאלען מיר שוין זאגען, פראסטע בשר ודאסען פון די קאבצעניוקעס?

קאפיטעל 186.

אי אמעריטשקע!

אויב מוראווטשיק האט געפונען פאר נויטיג צו פערבארגען פון ראפאלעסקאן זיין שמחה, האט ראפאלעסקא פאר מוראווטשיקען ארויסגעוויזען ג א נ צ אפענטליך זיין צופריעדענהייט און זיין פרייד, וואס ער האט זיך בעגעגענט מיט זיין נייעם בעקאנטען.

— האללא! האדעיודאו! — האט ראפאלעסקא אויסגערופען מיט א פרייד

אויפ'ן אמעריקאַנישען שטייגער און האָט איהם אויסגעצויגען א האַנד — גוט וואָס מיר זעהען זיך. גאָט אליין האָט אייך אהער געבראַכט. איך דאַרף אייך טאַקי האָבען.

— מהכתיתי הנני — איך בין אָנגעברייט — האָט איהם מוראַוואַטשיק א זאָג געגעבען תמ'עוואַטע קאַלט—וואָהין וועלען מיר געהן כדומה למשל נאַפּריימער?

— אין ערגיץ ניט — זאָגט ראַפּאַלעסקאַ און זוכט מיט די אויגען א פּלאַץ אויף צוזעצען זיך — אָט איז א באַנק. דאָ וועלען מיר אביסעל שמועסען.

— אָט דאָ טאַקי אונטער דער ערד?

— אָט דאָ טאַקי אונטער דער ערד.

— טאַ! אז אייך איז ליעב, איז מיר ניחא.

און ביידע האָבען זיך אראָפּגעלאָזט אויף דער באַנק און גיך האָט זיך פּערבונדען ביי זיי א געשפּרעך. גערעדט האָט אייגענטליך ראַפּאַלעסקאַ, און שלום מאיר מוראַוואַטשיק האָט איהם געקוקט אין די אויגען אריין און געהערט מיט קאָפּ. א מאָדנעם כח האָט אין זיך אָט דער מוראַוואַטשיק. מיט קיינעם וועט איהר אייך ניט קענען אזוי גיך בעפריינדען אזוי ווי מיט איהם, ווערען א מחותן, א קנעפּעל שבקנעפּעל און פּערטרויען איהם וואָס אויף דער נשמה. ראַפּאַלעסקאַ ווייניגסטענס האָט זיך געפיהלט מיט איהם אסך נאָהענטער ווי מיט א ברודער. הײנט האָט ער זיך א מעלה, אָט דער מוראַוואַטשיק: מע בעדאַרף מיט איהם קיין סך ניט רעדען. ווערטער זענען לחלוטין איבעריג. ער קוקט אויף אייך מיט זיינע ממזרישע אויגען און טרעפט וואָס ביי אייך אויפ'ן האַרצען טהוט זיך און חאַפּט ארויס ביי אייך די ווערטער פונ'ם מויל. א מחיה, א פּערגניגען מיט אזא מענשען!

— איהר בעדאַרפט מיר קיין פינגער אין מויל ניט אריינלעגען — האָט מוראַוואַטשיק אונטערגעזשומזשעט מיט זיין מאַנאַטאַנער הייזעריגער נאַר גלאַטער שטימע צו ראַפּאַלעסקאַן אין אויהער אריין. — גלויבט מיר, איך פערשטעה די זאַך ארום און ארום. איך וועל עס אייך זאָגען, אויב איהר ווילט, ווי פון א סדור: מע זאָל בעהיט און בעשירמט ווערען פון א גוט אויג, עס מאַכט זיך אמאָל מיט נאַשבראַט, א זינדיגער מענש, מע פאַלט אריין, א מיידעל איז א יצר הרע, און אמאָל איז מען אליין ניט שולדיג, גאָט די נשמה און דעם רוח א גאַנג, געה זיי א נביא אז סט'זיך אויסלאָזען מיט א "יאַטעל", ווי זאָגט ער, האַלט זיך מיט דער באָמבע... אין אמת'ן אָבער איז דאָס נישט פאַר אייך און נישט פאַר איהר און נישט פאַר אייך ביידען. איהר מיינט, זי פערשטעהט דאָס ניט? זי פערשטעהט דאָס אליין בעסער פון אונז אלעמען, גאָט זאָל מיר אזוי געבען גליק און הצלחה.

ביי אונזער העלד האָט זיך ביי די ווערטער אראָפּגעקויקעלט א שוועהרער שטיין פונ'ם האַרצען. ער האָט ארויסגעזעהען, אז אלע זיינע רעד מיט אלע זיינע הקדמות, התנצלות און פּערענטפּערעכצען זענען גאָר געווען איבעריג. מוראַוואַטשיק האָט ניט נור בעוויזען א ווירערשטאַנד, ניט נור אָנגענומען זיך די קריוודע פון דער געפאַלענער זלאַטקע נעבאַך, נאָר אדרבה, נאָך זיינע רעד קומט אויס, אז זלאַטקע אליין יאָגט זיך גאָרניט אזוי שטאַרק נאָכ'ן שדוך. אום נאָך מעהר צו בערוהיגען אונזער העלד, זאָגט צו איהם מוראַוואַטשיק:

—פון וואַנען מיינט איהר פאָהר איך דאָס אצינד? טאַקי פון דאָרטען, געוואָלט איבערגעבען איהר אייערע ווערטער, וואָס איהר האָט מיר געהייסען, ווײנט זי: וואָס בין איך, זאָגט זי, פאַר א גלייכען מיט איהם? ער איז, זאָגט זי, היינט אזוי אין די פעדערען,

ווער ווייס, וואו ער קאן זיין מארגען, למאי זאל זיך מיר דאכטען, אז איך בין ביי איהם איין אנגעהאנגענע, איין איינגעבעטענע? — איהר הערט ווערטער?

ראפאלעסקא איז געריהרט:

— טאקי באמת?

— וואס זשע? איך וועל אייך אויסטראכטען אויפ'ן הימעל א יאריד?

—ניין. איך מיין ניט דאס. איך מיין, אט מיט די ווערטער טאקי האט זי אייך געזאגט?

— איך זאל אזוי האבען גליק און הצלחה. איהר ווייסט דענן, וואס פאר א כשרה נשמה דאס איז? א כפרה אכצעהן פרימאדאנעס!

אויף ראפאלעסקאס אויגען בעווייזען זיך טרעהרען. נאר ער פערשטעלט זיי פון זיין נייעם פריינד. און זיין נייער פריינד מוראווטשיק האקט ווייטער:

— אחין־אהער, איך זעה, דאס מיידעל רעדט ווי א בר דעת, טראכט איך מיר: אפשר ביזט דו גערעכט. און רוף מיך אן צו איהר אזוי: הער זשע אויס, נשמהניו, זאג איך, די מעשה דערפון איז אזוי: דער בחור, זאג איך, האט געמיינט מעהר ניט אז דיין טובה, זאג איך, און דיא טובה פון דיין קליינעם נפש'ל. נאר ווי באלד, זאג איך, אז ביי דיר איז דאס ניט אי־אי־אי, איז אויך די אייגענע מעשה. נויטען, זאג איך, וועט מען דיך ניט און מיט גוואלד וועט מען דיך ניט שלעפען. אי וואס? דאס יאטעל? דארפסט דו דיך, זאג איך, ניט זארגען. דארפסט געדענקען, זאג איך, אז ער איז ניט קיין אבי ווער, קיין בחור'ל פון דער גאס, און א פערדיענער איז ער, קיין עין הרע, א שענער, וועט ער מסתמא זעהען, זאג איך, בעווארענען דיך, ווי עס געהער צו זיין, דיך און דאס קינד, זאג איך, און אפילו די מאמע, זאג איך, וועט אויך ניט דארפען אנקומען חלילה צו לייטען. ובפרט, זאג איך, דו בלייבסט ניט אליין, איך בין, זאג איך, נאך אויך ניט געשטארבען. איך בין, זאג איך, געוועזן מיט דיר, מיט דיר וועל איך בלייבען. ווער, זאג איך, האט דיך אהער געבראכט צופיהרען, אז ניט מוראווטשיק? ווער, זאג איך, האט דיך פערשריבען אויף זיין נאמען ביים שיף אראפגעהן, אז ניט מוראווטשיק? לאז זיך דיר דאכטען, זאג איך, עלעהיי דו ביזט שוין מיינע און איך בין שוין דיינער און וואס מאכט דאס אויס? און טאמער וועט דאס האלטען דערביי, קאן מען אין אמעריקא אויך קריגען פיער שטעקענס און שלום מאיר מוראווטשיק נעמט און זאגט אפ דעם כדת משה וישראל און — א גוטען טאג. און איך אליין, ווי איהר קוקט מיך אן, בין ניט שטארק ווייט דערפון. ערשטענס, מצד רחמנות. נעבאך א יתומה. און והשנית— איין עהרליך קינד, א שטילע טויב. אי די קשיא, וואס וועט זיין מיט'ן פיסק? איז גאט א פאטער און ווי געזאגט איהר וועט מסתמא אויך ניט פערגעסען...

— פערגעסען? — ראפאלעסקא האט אנגעחאפט מוראווטשיקען ביי דער האנד. ער זאל זיך ניט שעמען פאר זיך אליין, וואלט ער איהם ארומגעחאפט און קושען — איך קאן מיך מיט אייך אפילו צושרייבען אויב איהר ווילט.

— צו וואס איז דאס שרייבעניש? איהר וועט אונטערשרייבען א פאר וועכסעלעך און איין עק, טאקי אויף מיין נאמען היינט אויף דער נאכט. איך וועל ביי אייך זיין, וועל איך אייך שוין ברענגען אלסדינג. איצטער קערט איהר דאך מסתמא ערגעץ וועלען געהן?

ראפאלעסקא איז געוועזן אזוי אריינגעטהאן אינ'ם שמועס, אז ער האט גאר ניט בעמערקט, וויפיל מאל די שטאלענע שלאנג מיט די עלעקטרישע אויגען איז דורכגעלאפען פערביי זיי, ארויסגעווארפען שטראמען און אריינגעצויגען שטראמען. די וויזערס פונ'ם זייגער

האָבען זיך קוים אָנגעהויבען דערנעהענטערען צו דריי. אין א שעה ארום בעדאַרף ער שוין זיין דאָרטען. דאָס וואָרט: "דאָרטען" האָט איהם א בריה געגעבען אין האַרצען. ער האָט זיך זעהר פריינדליך אָפּגעזעגענט מיט מוראַוושיקען, אַריינגעחאַפּט זיך אין איינע פון די לאַנגע וואַגאָנעס און אין א האַלבע מינוט ארום האָט איהם איינגעשלונגען די אונטערערדישע פינסטערניש.

— שלום מאיר, דו ביזט אַלרייט!— האָט מוראַוושיק א זאָג געגעבען צו זיך אליין און גענומען אַרויסקוקען אויפ'ן אַנדערען טריין. — אזא יאָהר אויף מיר, וואָס פאַר א לאַנד עס איז אָט דאָס אמעריטשקע. נו, אמעריטשקע!

קאַפּיטאל 187

צווישען חיות

דער אָרט, וואָס ראָזע ספּיוואַק האָט בעשטעלט פאַר איהר געליעבטען ראַפאַלעסקא, איז געווען דער פּאַרק פון'ם גרויסען זאָאָלאָגישען גאָרטען וואָס איז ווינטער נישט אזוי שטאַרק בעזוכט וויא זומער און מע קען דעריבער דאָרט גאָר פרייה שפּאַצירען און כמעט מיט קיינעם זיך ניט בעגעגענען אויסער מיט די חיות, וואָס שטעהען איינגעשפּאַרט אין זייערע שטייגען.

געקומען איז אונזער העלד צום אָפּגעשטעלטען פּלאַץ, נישט קוקענדיג אויף זיינע אָפּהאַלטענישען אין'ם דאָזיגען טאָג, דאָך מיט גוטע אָנדערהאַלבען שעה פריהער פאַר דער צייט. און וואָס ער האָט איבערגעלעבט אין די אָנדערהאַלבען שעה, שפּאַצירענדיג צווישען די חיות, פון שטייג צו שטייג, האָט ער זיכער ניט איבערגעלעבט אין אַלע זיינע יונגע יאָהרען פון זיין נע־ונד זיין אויף דער וועלט. די וויכטיגקייט פון דעם מאָמענט, צו וועלכען ער שטרעבט יאָהרען מיט יאָהרען, איז שוין אליין געווען גענוג, אז דאָס האַרץ זאָל איהם קלאַפּען ווי א האַמער, און אליין זאָל ער ציטערען ווי א לולב, און דערצו זעצען איהם אַרויפגעקומען אויפ'ן קאָפּ אַלערליי ווילדע מחשבות און משונה'דיגע געדאַנקען, שוואַרצע, טרויעריגע, געדאַנקען, איינער טרויעריגער פון'ם אַנדערען: ווער ווייס —האָט ער זיך געטראַכט—אויב זי וועט גאָר קומען? און אז זי וועט קומען — ווער ווייס מיט וואָס זי וועט קומען? ווער ווייס, וואָס עס טהוט זיך ביי איהר מיט די "גאָלדענע קייטען", אויף וועלכע זי האָט איהם אָנגעוואונקען אין איהר בריעף? ווער ווייס, וואָס ביי איהר האָט געקענט פאָרקומען אין דער לעצטער מינוט פאַר א סצענע מיט גרישא סטעלמאַך?"... אלסדינג וואו נור עס איז פאַרהאַן ערגיץ איין אומעטינער געדאַנק, א פינסטערע מחשבה, איינגעהילט אין שוואַרצען, איז עס געקראָכען צו איהם אין קאָפּ אַריין. און וויפיעל ער האָט ניט געטריבען פון זיך די דאָזיגע טונקעלע מחשבות, און וויפיעל ער האָט זיך ניט געפּלייסט בייצוקומען זיך, האָט זיך איהם ניט איינגעגעבען, ער זאָל זיין רוהיג. ער האָט געפיהלט, אז עס טרעט איין א וויכטיגער מאָמענט, דער סאַמע וויכטיגסטער אין זיין לעבען, און נישט ווילענדיג האָט ער זיך פערטראַכט אויף דעם, וואָס ער האָט נאָר וואָס אָפּגעאַרבייט מיט אָט דעם מוראַוושיקען—ווי אזוי ער האָט איהם נאָר וואָס פערקויפט בידים די גאָט די נשמה שולדיגע זלאַטקע, איבערגעגעבען זי פון האַנד צו האַנד, ווי מע גיט איבער א זאַך, א שקלאַף, א קנעכט. און צו וועמען? צו א מענשען, וואָס ער קען איהם ניט און ווייס איהם ניט. און ווען? נאָכדעם ווי ער איז ערשט היינט אין דערפריה גרייט געווען לויפען צו דער אָרעמער זלאַטקע, פאַלען איהר צו די פיס, שווערען איהר, אז ער איז איהרער, איהרער אויף אייביג! און עס דאַכט

זיך איהם אויס, אז עמיצער שעפּטשעט איהם אין אויהער אריין שטילערהייד:

— קין! — קין! — קין!...

ראַפּאַלעסקאַ פערטיעפט זיך נאָך ווייטער אין זאָאָלאָגישען גאָרטען, צווישען די חיות. ער וואָלט וועלען אנטלויפען פון זיך אליין — קאָן ער ניט. ער וואָלט וועלען אויסמעקען, אָפּווישען דאָס גאַנצע פערגאַנגענע פון זיין לעבען — קאָן ער ניט. אדרבה, עס ליגט איהם פאַר דיא אויגען אזוי קלאָהר און דייטליך מיט אלע זיינע גרויסע און קליינע פעהלערען און פערברעכענס, מיט אלע זיינע ארטיסטישע שטרעבונגען און אידעאלען, און, ווי פון איין אָפען בוך, לייענט ער דעם סך הכל, וואָס ער אליין האָט זיך אונטערגעפיהרט, און דעם פסק דין, וועלכען ער אליין האָט זיך ארויסגעגעבען: אלס מענש איז ער א פערברעכער, א קין, א קין!... אלס ארטיסט — איז ער קליין און נישטיג, ארומגערינגעלט מיט קליינע מענשעלעך, איינגעטונקען אין פאלשע רעקלאַמעס, פון אויבען ביז אראָפּ בלאָף און בלאָף!... א סך וואַסערען וועלען נאָך אָפּלויפען, א סך קרבנות וועלען אויפגעבראַכט ווערען, א סך מזבחות וועלען חרוב ווערען, און נאָך וועט ער שטעהן, ווי איצט, אין דרויסען פון דער זייט טהיר פון יענעם הייליגען טעמפּעל, וואָהין עס רייסט זיך פון קינדווייז אויף זיין יונגע נאָר שוין צעוויטיגטע נשמה.... נאָר שאַ! ווער געהט עס?... ער דערפיהלט ווי דאָס הארץ האָט זיך איהם אָפּגעשטעלט. די אויגען זענען געוואָרען ברייט און קיילעכיג, אָט־אָט שפּרונגען זיי ארויס: ניט שוין זשע? ניט שוין זשע? ער קוקט זיך איין נאָך שטאַרקער. אקעגען איהם שניידט זיך א מיטעלמעסיגע פיגור פון א בילד שענע פרוי, וואָס ניט זי געהט, נאָר זי שוועבט, טראָגט זיך אין דער לופטען. ניט שוין זשע איז דאָס "זי"?...

יאָ, דאָס איז געווען "זי".

עס האָט זיך נאָך ניט געטראָפען אויף דער וועלט, אז מיר זאָלען בעגעגענען אין א מענשען דעם, וועלכען מיר האָבען ערוואַרטעט, און געפינען אין איהם דאָס, וואָס מיר האָבען ארויסגעקוקט צו געפינען. עס איז ניט געווען די, וועלכע ראַפּאַלעסקאַ האָט זיך פאָרגעשטעלט אין זיינע חלומות. עס איז ניט געווען ניט די רייזעל, וועלכע ער האָט געקענט אין האָלענעשטי, און ניט די ראָזע, וואָס האָט זיך איהם געמאָלט אין זיין פאַנטאַזיע. א גאַנץ אנדערע האָט ער פאַר זיך דערזעהען. זי האָט איהם אויסגעוויזען אסך גרעסער און אסך עלטער און אנדערש, אנדערש, אנדערש, ווי ער האָט זיך פאָרגעשטעלט. צו ערענסט, צו שטרענג און צו קאַלט האָט זי זיך איהם אויסגעוויזען אין דער ערשטער מינוט, וואָס ער האָט זיא דערזעהען. דאָס קלאַסיש שענע פּנים איהרס האָט איהם אויסגעוויזען צו בלאַס און איהר פּלאַסטישע פיגור איז געווען צו שטרענג. נאָך די אויגען זענען געווען די זעלבע מאָט שוואַרצע פייעריגע ציגיינער אויגען.

אויך ער האָט אויס געזעהען אין איהרע אויגען נישט דער ראַפּאַלעסקאַ, וואָס זי האָט זיך פאָרגעשטעלט אין איהרע חלומות, און נישט דער לייבעל, דעם נגידס יונגעל, וועלכער איז פערבליבען ביי איהר אין זכרון פון'ם חדר. אינגאַנצען, אינגאַנצען פערענדערט. נישט פערענדערט האָבען זיך נור זיינע אויגען, זיינע גוטע בלויע מילדע אויגען. א מינוט זענען זיי אזוי געשטאַנען איינס אקעגען דאָס אנדערע אָהן א וואָרט אויסצורעדען און נישט צו ריהרען מיט איין אבר. עס האָט אויסגעזעהען, אז ביידע לייענען אויף זייערע געזיכטער דאָס גאַנצע פערגאַנגענע, אז ביידע ווילען געפינען אין זייערע אויגען די געשיכטע פון זייער יוגענד, וואָס

איז אוועקגעגאנגען פאר זיי אזוי נישט פרעהליך; אין דער פרעמד, אין זייער גרויסען נע ונד זיין אויף דער וועלט. דאס אלעס האט אבער מעהר ניט גענומען ווי א מינוט. איין מינוט. באלד האט זיך בעוויזען אויף איהר פנים א שמייכעל, דאס ערשטע שמייכעל, און ער האט דערפיהלט, אז זיין הארץ האט א צאפעל געטהאן און עס האט איהם א ציה געגעבען צו איהר ווי א מאגניט און...

ווען איך זאל שרייבען, למשל, א מעלאדראמע, וואלטען זיך מיינע העלדען מסתמא געווארפען איינס דעם אנדערען אויפ'ן האלז. ער וואלט אויסגעשריגען: "רייזעל!"... זי וואלט אויסגעשריגען "לייבעל"!... און טרעהרען וואלטען זיך געגאסען אזוי ווי וואסער. דאס לעבען איז אבער ניט קיין מעלאדראמע. א מעלאדראמע איז אויף דער סצענע, אין טהעאטער. אינ'ם לעבען קומט עס פאר גאנץ אנדערש, ווי אין טהעאטער. נאר מיר האלטען זיך אויף פון צו בעשרייבען די ריהרענדע סצענע, וואס איז פארגעקומען צווישען אונזערע העלדען. צו הויך איז געוועזען דער מאמענט, צו הייליג זענען געוועזען זייערע געפיהלען, מע זאל זיי קאנען ארויסגעבען אין ווערטער. דאס איז געוועזען א בעגעגעניש פון צוויי בלאנזענדע שטערען, וואס האבען זיך אזא צייט געטראגען איינס אקעגען דאס אנדערע און ביז א געוויסען מאמענט נישט געהאט די מעגליכקייט צו בעגעגענען זיך. מיר לאזען זיי איבער אט דא אויף זייער אריגינעל־מאדנע ראנדעוואו צווישען די חיות. לאזען זיי זיך דא ארומשפאציערען פון שטייג צו שטייג, צווישען די חיות. לאזען זיי זיך צוזעצען אלע מאל אויף איין אנדער באנק, און קוקען זיך איינס דאס אנדערע אין די אויגען אריין, און רעדען און רעדען און רעדען. לאזען זיי אויפשטעהן, וויעדער אמאל שפאציערען, ווידער אמאל זיך אוועקזעצען און ווידער אמאל רעדען. לאזען זיי זיך זאט אנרעדען. לאזען זיי אויסגיסען איינס פאר דאס אנדערע זייערע הערצער, ביז עס וועט ווערען נאכט, ביז שטערען וועלען זיך בעוויזען אויפ'ן הימעל. און אויב זיי וועלען זיין אפענהערציג אין זייערע רעד, און אויב זיי וועלען זיין עהרליך אין זייערע מחשבות, וועלען זיי, ניט קוקענדיג אויף זייערע קליינע און גרויסע נארישקייטען און פיעלע פיעלע פעהלערען וואס זיי האבען בעגאנגען אין זייער לעבען, דאך קענען געפינען איינס ביי דאס אנדערע זייער אידעאל, וואס זיי האבען אזוי לאנג און אונערמידליך געזוכט...

פריינד לעזער! לאמיר זיי צודווינשען, זיי זאלען געפינען דעם דאזיגען אידעאל. און לאמיר אריבערגעהן צום שלום פון דער געשיכטע, צום עפילאג. דאס הייסט, מיר וועלען ווי ווייט מעגליך אין קורצע שטריכען אונטערפיהרען א סך־הכל צו אלע אונזערע בלאנזענדע שטערען, דאס הייסט צו די הויפט העלדען פונ'ם ראמאן, זוי אויך צו די זייטיגע פארשוינען, מיט וועלכע מיר האבען געהאט א געלעגענהייט צו בעקענען זיך אין אונזער גרויסער נסיעה, אין אונזער אמת'ען, נישט אויסגעטראכטען ראמאן.

עפילאג

קאפיטעל 188.

(קורצע אויסציגע פון פערשידענע בריוולעך)

פון ראזא ספיוואק ראפאלאוויטש צו מארטשעלא זעמבריך

"...נאר צי בין איך גליקליך מיט מיין זיעג ווילט איהר וויסען? — אויב עס קאן געמאלט זיין א גליקליכער אויף

דער וועלט — זענען דאָ מעהר ניט אז
צוויי אזעלכע: איך און מיין ראפאַ־
לעסקא. ניין, ס'איז ניט אמת, מוטער־
כען, ס'איז ניט אמת. ניטאָ קיין אבסאָ־
ליוט גליקליכער מענש אויף דער ערד.
אלסדינג איז פערהעלטניסמעסיג. פער־
העלטניסמעסיג זענען מיר די גליקליכס־
טע. אום איהר זאָלט מיך רעכט פער־
שטעהן, וואָלט איך בעדארפט אייך ניט
א בריעף, נאָר א בוך אָנשרייבען. און
דערצו איז ניט איך בין פעהיג, ניט איך
האָב צייט. און אזוי ווי מיר זענען איצט
ווידער אין אונזער אלטען "יוראָפּ" און
איך בין אנגאזשירט אויפ'ן סעזאָן קיין
לאָנדאָן — פאַריז — בערלין — וויען
און בודאפּעסט, וועלען מיר זיך זעהען
פערזעהנליך און איך וועל אייך פאָר־
שטעלען מיין אידעאל — איין אונגע־
חייער גרויס קינד מיט זעהר ווינציג ביל־
דונג, נאָר מיט אזוי פיעל טאַלענט און
הייליג פייער, וואָס מיר אלע דארפען
זיך פאר איהם בעהאלטען. זיין אידעאל
איז די ביהנע, און זיין צוועק איז דאָס
אידישע טהעאטער צו רעפאָרמירען און
אוועקשטעלען עס אזוי הויך, ווי מעג־
ליך. אויב דאָס וועט איהם געראָטען —
ווייס איך ניט. איך ווייס נור, אז ער
וועט זיך ניט אָפּשטעלען אין האלבען
וועג, און איך — וויפיעל עס וועט זיין
געווענדעט אין מיר — וועל איך איהם
מיטהעלפען זיין ציעל צו ערר[illegible]יכען.
דערוויל איז ער נאָך גענוג גרין און
רויה און ווילד, נאָך מעהר ווילד, ווי
איך אייער אייבינגע ציגיינערין, וואָס
קושט אייך און האלזט אייך —
ראָזע ספּיוואַק־ראַפּאַלאָוויטש".

פון מאיר סטעלמאַך צו זיין גוטען פריינד.

"...אַט אזוי איז דאָס, ברודער, פרעגט
נישט קיין קשיות. ס'איז, ווי זאָגט ער,
א וועלט מיט וועלטעלעך, נאָר גאָרניט.
נעחיי בי וואָלטען זיי זיך צעגאנגען און
איין עק. עס מאכט זיך א שדוך ווערד
אויס שדוך — וואָס זאָל מען טהאָן?
איז ניין. אי אויס שדוך אי גוטע פריינד
איז מען. נאָר ווי אזוי מיינט איהר גו־
טע פריינד? גוטע פריינד צו גוטע
פריינד איז ניט גלייך. מע שרייבט זיך
בריוועלעך איינס דאָס אנדערע אלע וואָך.
און נישט נור מיט ראָזען אליין. מיט
איהם, מיט איהר מאנן, שרייבט ער זיך
איבער, מיט דעם ראַפאלעסקאָן הייסט
עס. פון זינט די צוויי האָבען זיך דער־
קענט, מיין גרישא מיט דעם ראפאלעס־
קאָ'ן, איז מען געוואָרען איינס צום
אנדערען צוגעזאָטען, נפש אחת, און מע
האלט איינס פונ'ם אנדערען איין עולם
ומלואה, אז מע שמועסט "ליובאָוו" —
איז דאָך ניט שייך! נו, וואָס זאָגט איהר
דערויף? וואָלט נאָך געווען דאָס אליין,
איז אויך גאָר ניט. ווי זאָגט איהר, אז
דיר איז ליעב, איז מיר ניחא. איז אָבער
דער בזיון פאר לייטען. סטייטש איך
האָב דאָך אויסגעפּויקט אומעדום, אז
ס'איז א שדוך. געה זיי א נביא, אז זי
וועט חתונה האָבען פאר איין ארטיסט
פון אידישען טהעאטער! און ווער איז
שולדיג אז ניט איך אליין? ווארום איך
זאָל זיי ניט געווען ברענגען דעמאלט אין
אידישען טהעאטער אויף דעם ראפאַ־
לעסקאס בענעפיס, וואָלט דאָך גאָר ניט
געווען.... און נאָך אלעמען דארף מען
אָננעמען א פולע מויל מיט וואסער און
פתח שין שא! רעדען מיט מיין גרישא'ן
אויף זיי טאָר מען ניט קיין שלעכט
וואָרט. חיות ניט זיכער! באלד עפּיס
צינדט ער זיך אָן ווי א שוועבעלע. און
א וועלט שלאָפט ניט. אידען ווייסען
פון אלע שוועהרע הערצער. אז מע בע־
געגענט זיך, פרעגען זיי זיך נאָך:
"סטייטש, פּאני סטעלמאַך, היתכן? גע־
שיקט זיך עס? ווי האָט איהר עס דער־
לאָזט אזא זאך? איהר זענט דאָך עפּיס
א פּראקטישער מענש כלעבען און א
פּאטער!"... און נאָך און נאָך הערט

מען זיך אַן אזעלכע מימרות און דבורים, וואָס מע קאָן חלש'ען. גענוג ס'איז ביטער אויפ'ן הארצען, קומען זיי צוגעהן און זאלצען אויף די וואונדען! הערט איהר, וואָס איך וועל אייך זאָגען, ליבער פריינד? אידען זענען א קליינע אומה, נאָר א פּאסקודנע!... און אז איהר וועט מיר שרייבען, זאָלט איהר מיר שרייבען קיין לאָנדאָן, ווי איהר האָט מיר געשריבען ביז אהער, און האָט קיין פאראיבעל ניט, וואָס איך האָב אייך אנגעדולט א קאָפּ. מע רעדט זיך אוים דאָס הארץ פאר א גוטען פריינד מיינט מען ס'וועט ווערען גרינגער.

פון מיר אייער פריינד, וואָס איז צעדרעהט און צעפלאָכטען און אָנגעדרודעלט אויף דער גאנצער וועלט,

מאיר סטעלמאך."

פון שלום מאיר מוראָווטשיק צו אלבערט שטשופּאַק

"...אַט דאָ האָסטו דיר דיין פּיפּצעריק עך האָב דעך אין דער ערד מיט די בייגער עך בין באָריך אשעם אימשטאנד אצינדערט אליין דיר אויסליהען א פּיפּצעריק אויב דו בעדארפסט האָבען געלד און עך שרייב דיר אז עך האָב חאסענע געהאט ליימאזעל פאר האָצמאך'ס שוועסטערעל זלאטקע א קאָשעווייבעל עך מיין א מיידעל און זי האָט א קינד מיין עך מיר האָבען א קינד און עך האָב ליעב דאָס קינד דאָס חאיעם מיט דער נישאָמע זייער א געראָטען קינד און חאטע פּאָקרישקע און עך האָב נאָך ליסאטע קיין שום געשעפט עך קוק נאָך א טהעאטערעל דאס הייסט ניט קיין טהעאטערעל נאָר א וואָדעוויל הייזעל סזאל זעך מאכען אין גליכען געלד וואָלט עך אָפּדונגען און וואָלט געמאכט גוטע ביזנעס חאטש דאָס אידישע טהעאטער דארף עך דיר זאָגען גאנץ אפּענטליך איז דאָ אין אמעריטשקע אביסעל קאלי געוואָרען מע האָט שוין גאָר אָנגעהויבען אראָפּברענגען פון בערלין די בעסטע דייטשע אקטיאָרען און מע צאָהלט זיי אין טאָג אריין און סאָ סוואָרע אז דער ראפּאלעסקע וואָס עך שרייב דיר וועט קומען אין גיכען אהער מיט דיין ראָזען באלד נאָך דער חאסענע און זיי וועלען אראָפּברענגען אהער פון ריסענלאנד נייע אקטיארען מיט נייע שרייבערס מיט נייע פּיעסען אמעריטשקע גאנעוו א קלאג צו קאלומבעסען נאָר ביז עפּים וואָס מיין עך אז מע קאָן נאָך מיט דיין קאָל מעקאדעש אויסנעמען אין אמעריטשקע בעחען שרייב עך דיר אלבערט אויב דו ווילסט טהו א שפּיי אויף ריסענלאנד און קום צופאָהרען וועלען מיר מאכען שוטפעס און אז ניט ליג אין דער ערד און באק בייגעל מיט אכטענגספאל

שאָלעם מייער מוראָווטשיק".

קאפּיטעל 189.

פון ברייגדעלע קאָזאַק צו הענריעטע שוואַלב

"...און שרייבט מיר ארויס, נשמהניו, אלסדינג ווי געהט עס אייך דאָרט אין דעם נייעם אָרט אין יאָהאַניסבערג? איך האָף אז איהר זענט אָללרייט, וואָרום וואָס געהט אייך אָפּ קיין בייז אויג? אלע זאָגען, אז ער איז א פיעלפאכער מיליאָנער אחוץ אז ער האָט אייך געקויפט אזוי פיעל דיימאנטס מיט בריליאנטען אז נור א ראָקקעפעלער קען זיך פערגינען אזוי פיעל צו קויפען. איהר קאָנט אייך גאָרניט פאָרשטעלען, ווי אזוי דאָס האָט מיך געפריידט. ווארום ווער ווייסט נאָך אזוי פיעל ווי איך ווי אזוי איהר האָט זיך נעבעך געפּלאגט דאָס גאנצע לעבען ביי אייערע ברידער. און אפילו די לעצטע צייט, אז איהר האָט שוין אָנגעהויבען פערדיענען שען געלד און מאכען א לעבען, האָבען זיי אייך אויסגעקאָכט דאָס וואסער, איינער מיט גוטען,

דער אנדערער מיט בעזען. איך וויל אויף זיי קיין שלעכטס ניט רעדען, זיי זענען דאָך אייערע ברידער. נאָר כלעבען זיי זענען ניט ווערט אייער מינדסטע פינגערל. איך דארף אייך ניט חנפה׳נען און וויל זיי ניט שימפּפען, נאָר כלעבען זיי מעגען ביידע זיין די כפרה פאר אייער מינדעסטען נאָגעל. און ווער שמועסט אייער ניסעל מיט זיינע זיסע רעדעלעך און מיט זיינע שבועות. גאָט מעג זיך מיט איהם רעכענען ווי אָרענטליך און לייטיש ער האָט זיך מיט מיר בעגאנגען, אזא יאָהר אויף אלע מאנסבילען, רבונו של עולם, און אזא מזל אויף איהם אליין. מאָהלט אייך ער האָט דאָס זייניגע. ס׳איז א סברה אז ער ווערד אויסגעריסען אויף זיינע יאָהר און טעג, איך מיין טאקי, אייער ברודער ניסעל. זינט די קאמונע איז זיך צעקראָכען, האָט ער שוין איבערגעדיענט דיא אלע עבודה זרות, דורכגעפאלען מיט אלע זיינע קאָמבענאציעס. איצט האָט ער א נייע קאָמבענאציע. ער האָט דערטאפּט ערגיץ א אידען מיט א מאָדעל פון׳ם בית המקדש, געמאכט פון פּאפּיער און קלעפּט אפּישען איבער גאנץ ניו יאָרק, און וועט מסתמא בעגראָבען ווערען מיט דער קאמבענאציע גלייך ווי מיט אלע קאמבענאציעס. גאָט מעג איהם צאָהלען פאר אייך און פאר מיר און פאר כל ישראל. אייער ברודער איזאַק איז שוין א גאָלד אקעגען איהם, אָבוואָהל דער רוח האָט איהם אויך ניט גענומען. אויך א גוטע נשמה. וואָס דער רעדט אוים אויף אייך, זאָל עס נור פאלען אין ים אריין. ער זאָגט, אז איהר האָט אייך אליין פערקויפט פאר געלד און אז אייער מאנן האנדעלט מיט... איך וויל גאָרניט נאָכזאָגען זיינע ווערטער. און אלץ איבער וואָס? איבערען וויסטען דאָלער. איך וואָלט אייך געראטען איהר זאָלט איהם פערשטופּען דאָס מויל מיט א פּאָר דאָלער. ער מעג זיך אויסציהען דאָ אין מיטען גאס, וועט איהם קיינער ניט העלפען. ווער וועט זיך אויף איהם ארומקוקען? דער "לאמזשער סאלאוויי"? ווי לאנג קרענקט זי, די חזנטע זיינע מיט איהרע רויטע האָר! זי האָט שוין אראָפּגעוואָרפען דעם געלען פּארוק און איז געוואָרען א גאנצע מיסעס. א קליינינקייט! איהרע קינדער, זאָגט מען, שארען דאָ גאָלד מיט לאָפּעטעס. א מדינה, ווי א קדחת: וועמען עס חאפּט אָן. גערעכט זיך, אז א לאמזשער חזן וועט קומען צופאָהרען אהער מיט א חאליאסטרע פּיקערס, וועט מען איהם אָפּגילטען. און יושר האָט אין זיך אָט דער חזן אקוראט אזוי פּיעל וויפיעל א רוסישער קאָזאק. אייערע ברידער זאָלען זיך פאר איהם אויסציהען, וועט ער זיי א סענט ניט געבען. וואָס דארפט איהר מעהר? מיסטער קלאמער, וואָס האָט זיך אויסגעבראכט אויף איהם מיט דער משפחה, ביז ער האָט זיי אראָפּגעבראכט און צענויפגעשטעלט די קאמונע, איצט האָט ער קוים געקראָגען אויף הוצאות אוועקצופאָהרען צוריק קיין לאָנדאָן. און ווייסט איהר, ווער עס האָט איהם אויסגעליהען די פּאָר דאָללער? אז איהר וועט זיין מיט אכצעהן קעפּ, וועט איהר אויך ניט טרעפען. דווקא אָט דער שלים מזל מוראווטשיק, וואָס האָט חתונה געהאט פאר אייער ראפּאלעסקאס ערשטע כלה און גענומען אויף זיך דאָס קינד... א בעשרייבונג, א קאָמעדיע פון זיי צו מאכען! און שענער פון אלץ איז דאס, וואָס ראָזע אליין, זאָגט מען, שיקט זיי געלד און שרייבט זיי בריוולעך און בעט מוראווטשיקען אכטונג געבען אויפ׳ן קינד — מיינע צרות אויף זייער קאָפּ! אויף וויפיעל דאָ איז אמת ווייס איך ניט. אזוי האָב איך געהערט דערצעהלען. וואָס איך האָב — דאָס פערקויף איך. צוקאָפּענס בין איך ניט געשטאנען... און זיי אליין, ראָזע מיט איהר ראפּאלעסקאָן, זענען איצט אין יוראָפּ. זיי האָבען דאָרט חתונה געהאט און זענען אָללרייט, וואָס זאָלט

איהר קלעהרען? נאָר איהר דארפט איהר ניט מקנא זיין, ליובעניו, כלעבען איהר האָט זיי ביידען אין דער ערד. גאָט האָט אייך געהאָלפען, איהר זענט רייכער פון זיי און איהר פערמאָגט מעהר שמוק פון איהר, און דרעסעס האָט איהר אויך שענערע פון איהר, און בענקען נאָך דער ביהנע דארפט איהר אויך ניט, ס'איז — האָט מיר קיין פאראיבעל ניט—א נארישקייט פון אייך וואָס איהר בענקט אזוי נאָך דער סצענע. איהר זעהט, לעבט בעסער א גוטען טאָג אין עושר און אין כבוד און טהוט אייך אָן וואוילטיג און פערגעניגענס און פערגעסט ניט, נשמהניו אייער משפחה, איך מיין טאקי די ברידער אייערע, אָבוואָהל זיי האָבען עס ביי אייך ניט פערדיענט און ביי מיר אוודאי ניט, איך זאָל מיך אָננעמען זייער קריוודע. נאָר הואפט זיי דער גוטער יאהר. איידער זיי זאָלען דארפען אָנקומען צו פרעמדע, איז גלייכער איהר זאָלט עס ניט דערלאָזען. און פערגעסט ניט, הארצעניו, אויך אייער פריינדין, וואָס איז אייך איבערגעבען מיט לייב און לעבען. שרייבט מיר אריין אמאָל א בריוועל און וואָס איהר וועט פרעגען, וועל איך אייך ענטפערען, און וואָס איהר וועט דארפען וועל איך אייך אויספאָלגען. און טאָמער וועט זיך געפונען ביי אייך עפּיס א רעכטער דזשאב פאר מיר, שרייבט מיר, וועל איך קומען צופאָהרען צו אייך קיין יאָהאניסבערג, אָבוואָהל ס'איז אזוי ווייט ווי אויף יענער וועלט, ווארום עס האָט זיך מיר שוין צוגעגעסען דאָס לאנד פון קאָלומבוסען מיט די מענשען און איבערהויפט די מאנסבילען און איבערהויפט אונזערע אקטיארען, ס'זאָל אויף זיי קומען א מגפה אויף אלעמען אין איין טאָג, קיין שריד ופליט זאָל פון זיי ניט בלייבען. אמן. אמן. אמן.

איך שיק אייך איבער 1000 קוש.

אייער איבערגעבענסטע פריינדין

בריינע טשערניאק."

קאפּיטעל 190.

פון לאה דיא חזנ'טע צו איהר טאָכטער

"...און זיי וויסען, מיין קינד, אז איך קוק שוין ארויס אויף דיר, ווי דו שרייבסט מיר, אז דו קומסט צופאָהרען מיט דיין לייבלען קיין האָלענעשטי צו גאסט. איך בעט נאָט פאר אייך ביידען, איהר זאָלט זיין געזונד און פערדיענען אסך געלד און קומען צופאָהרען. ווען ניט דאס, וואָס איהר ווילט קומען צופאָהרען, וואָלט איך שוין לאנג פערקויפט די דירה. וואָס דארף איך, איין מענטש אליין, אזא דירה מיט קיין עין הרע אזוי פיעל חדרים? נאָר טאָמער מיינסט דו אז ס'איז דאָ וועמען צו פערקויפען די דירה — האָסט דו א טעות. ווער בעדארף אזא דירה מיט קיין עין הרע אזוי פיעל חדרים אין האָלענעשטי? א שטאָדט פון סאמע משטיינס געזאָגט קבצנים עניים ואביונים, ניטאָ ביי קיינעם קיין געלד. און ווער עס האָט געהאט אביסעל געלד דער איז ארויסגעפאָהרען קיין אמעריקא. איין שטיקעל האָפענונג איז אויף העניך דעם וויינשענקערס איידעם. א נייער גביר אין האָלענעשטי. ער האָט שטארק חשק צו דער דירה, נאָר ער האָט מורא ארויסצוגעבען זיך פאר א קונה, איך זאָל חלילה ניט וועלען צו טייער. און איך וויל ניט ארויסבעווייזען אז איך פערקויף די דירה ער זאָל ניט וועלען האנדלען קיין מציאה. דערווייל בין איך געבליבען שטעקען ניט אהין ניט אהער, און איך קוק שוין ארויס אויף דיר, מיין טייערע טאָכטער, דו זאָלסט שוין קומען צופאָהרען מיט דיין מאַנן ווי דו שרייבסט מיר, און אפשר וועסט דו קומען צו דער מאָמען איבערקומען בשלום, אויב דו פיהלסט שוין, אז גאָט האָט מיר געשענקט פון דיר א נחת?... נארעלע, דו האָסט ניט וואָס צו שעמען זיך, ס'איז א אידישע זאך, האָסט דו געזעהען אבי־

סעל. אדרבה דארפסט מיר שרייבען אקוראט, וועל איך זעהען בעצייטענס צוגרייטען דאָ אלסדינג וואָס מע דארף. און פארקעהרט, טאָמער וועט גאָט העלפען א נאָמען נאָך דיין טאטען זאָל האָבען א ליכטיגען גן עדן? נישקשה, ער האָט דאָס כשר פערדיענט. צרות האָט ער געהאט פון דיר גענוג. איהם איז ניט באַשערט געווען, אפנים איבער מיינע זינד, צו דערלעבען אזוי פיעל תענוג ווי איך, אז איך זאָל זיצען אינ׳ם נגיד ראפאלאוויטשעס דירה איין מענטש אליין איבער קיין עין הרע אזוי פיעל חדרים, און דעם נגיד ראפאלאוויטשעס זוהן, דער בעסטער פון אלע קינדער, זאָל זיין מיין איידעם, גאָט זאָל העלפען מיט אריכות ימים און מיט אסך גליק, ווארום די איבעריגע זיינע שוועסטער און ברידער האָבען נעבאך גאָר קיין גליק ניט. א תל געוואָרען פון דער גאנצער משפחה. קינדער צעזייעט און צעשפרייט אויף אלע זיבען ימים, מע ווייס גאָר ניט ווי זייער געביין איז אהינגעקומען. איין אנשעל האלט זיך עפּיס נאָך. ער קומט אמאָל צופאָהרען איך זאָל איהם בעהילפיג זיין, האלט איך איהם אונטער ווי ווייט מעגליך. נאָר א לעבעריגען זאק איז דענן מעגליך אָנצושטאָפּען? און דערצו איז ער איין אויסברענגער, זעהט אויס, און א פנים האָט ער א מגושמדיגס, וואו איך האָב ערגיץ א שונא! ביילקע עליה שלום זאָל אויפשטעהן פון קבר און א קוק טהון, וואָס איז געוואָרען פון איהר שטוב און פון איהרע קינדער, און פון איהר מאנן משטיינס געזאָגט! ער איז נעבאך גאָר אינגאנצען געריהרט און געפינט זיך ערגיץ אין א הקדש אָדער אין א באָלניצע, און קוקט ארויס ביז דער געניידעם, "ששון ושמחה", וועט אמאָל קומען צופאָהרען מיט א פונט טיי און מיט א היטעל צוקער. אז אָך און וועה די יאהרען, אויף וואָס בעני ראפאלאוויטש איז איבערגעקומען, אז דער קאסיר איז זיין געניידעם און זיין ברויטגעבער! ער קומט אמאָל צופאָהרען צו מיר אויך, אָט דער "ששון ושמחה", זיצט אָפּ א גאנצען טאָג מיט א גאנצער נאכט און רעדט און רעדט און רעדט. א איד א נודניק, גאָט זאָל ניט שטראָפען פאר די רעד! און די אלטע באבע זייערע די בלינדע, זאָלסט אָנקוקען, לעבט נאָך. אפנים, אז דער רבונו של עולם האָט גאָר פערגעסען אין איהר? משטיינס געזאָגט, ווער עס לעבט אויף דער וועלט! ווי מיר זאָגען אינ׳ם ונתנה תקף׳ם: "ווער עס לעבט און ווער עס ליגט אין דער ערד". וואָלט דען ניט גלייכער געווען צעהן טויזענד מאָל, אז דיין טאטע עליו השלום זאָל איצט לעבען און זיין מיט מיר, ניט איך זאָל מיך ארומדרעהען איין מענטש אליין איבער קיין עין הרע אזוי פיעל חדרים? נאָר געה פרעג גאָט א קשיא. למאי יחיאל דעם כלי זמר — געדענקסט דו? איז ער זיך מישב ערשט יענע וואָך און נעמט און שטארבט אוועק. נאָך גאָר א יונגערמאן געווען. אָט איז העניך ווייגשיינקער אויך אוועקגעשטאָרבען, איז חאָטש ניט אזא פערדראָס — א איד א זקן און א נגיד. ער האָט דאָס געהאט א לויה עפּיס טאקי נור ווי א גוטער איד. טאָמער ווייסט דו פאר וואָסערע מעשים טובים? מילא אז דיין טאטע עליו השלום האָט געהאט א שעגע לויה — פערשטעהט מען נאָך. אָבער העניך ווייגשענקער! וואָס איז מיט איהם די גדולה? פאר וואָס קומט דאס איהם? באשר ער איז א נגיד קומט איהם מע זאָל איהם חנפענען נאָכ׳ן טוידט? נאָר נאָרניט. איך פערגין איהם דעם כבוד און רעד נישט חלילה קיין לשון הרע. ער האָט נעבאך געלאָזט איין אלמנה מיט פיער קינדער חאָטש אפילו מיט א גוט געשעפט און מיט א סך געלד, נאָר פאָרט יתומים. קיין טאטען וועלען זיי שוין ניט האָבען. וואָס די ערד דעקט צו איז פארפאלען. א קלאפּ מיט דער לאָפּעטע און א גוטען טאָג. אסך ערגער

איז נעבעך דער כליזמרקע. זי איז יאָ געבליבען ווי אויפ'ן וואסער. זי האָט ניט מיט וואָס א טאָג איבערצוקומען. מאכט מען איהר פון דער שטאָדט. איך האָב אויך געגעבען וויפיעל איך האָב געקענט, האָבען זיך די גבאים נאָך געקנייטשט. ס'איז ווינציגליך, זאָגען זיי. איהר זענט, זאָגען זיי, ביי אונז היינט קיין עין הרע א גבירענטע. איהר האָט, זאָגען זיי, קיין עין הרע אזא טאָכטער און זיצט, זאָגען זיי, אין אזא דירה, מיט קיין עין הרע אזוי פיעל חדרים. היינט געה רעד מיט זיי, אז מיר איז דאָס גאָר איינגאנצען איבער דער טבע די דירה מיט די חדרים מיט'ן טארעראם. דער אויבערשטער זאָל מיר העלפען איך זאָל שוין דערלעבען דו זאָלסט טאַקי קומען געזונטערהייד וואָלט איך מיך אנ'עצה געהאלטען מיט דיר און מיט דיין לייבלען מכח דער דירה, צו וואָס דארף איך אזא דירה איין מענטש אליין מיט קיין עין הרע אזוי פיעל חדרים? דו מיינכט נור איך זאָג עס? אלע זאָגען עס ביי אונז. און אלע קוקען שוין ארויס אויף דיר, זאָלסט קומען. גאנץ האָלענעשטי. אפילו נעהע די אלמנה מיט איהרע שוועסטערלעך (נאָך האָבען זיי ניט חתונה געהאט, א מכה זיי!). זיי פרעגען זיך נאָך ביי מיר אלע מאָל: "זאָלט איהר געזונד זיין, לאהגיו, ווען קומען שוין אייערע קינדער?" פערשטאָכענע אויגען! זי האָט שוין גאָר פערגעסען די בזיונות וואָס איך האָב דורך איהר געהאט ניט היינט געדאכט דעמאלט, ווען דו ביזט פערפאלען געוואָרען און מע האָט מיך געשלעפט צום פריסטאוו, ימח שמו וזכרו — ער איז שוין לאנג אויף דער וועלט נישטאָ. און זיי מיר געזונד, מיין קינד, און שרייב מיר צי ס'איז אמת, אז דו קלויבסט זיך מיט דיין לייבלען אם ירצה השם נאָך אמאָל קיין אמעריקא? מיר געפעלט ניט דער פלאַן. דאָס לאנד איז טאַקי נישקשה פון א לאנד און די מענטשען זיינען טאַקי נישקשה'דיגע מענטשען, נאָר דאָס לשון זייערס געפעלט מיר ניט. אז טשיקען איז אַנ'עוף און קיטשען איז א קעך און רעווערינט איז א שוחט, היינט וואָס איז דאָס פאר א לעבען? נאָר קומט צופאָהרען מיט גאָטס הילף פריהער קיין האָלענעשטי, וועלען מיר שוין איבעררעדען פון אלסדינג. דערווייל לאָזען אייך גריסען גאנץ האָלענעשטי און חיים שעיה'ס זוהנדעל, נחום, דער וואָס שרייבט דע דאָזיגען בריעף, שיקט אייך ביידען א בעזונדערען גערוס.

דיין מאַמע וואָס בעט גאָט פאַר אייך אלע מאָל ביי טאָג און ביי נאכט

לאה ספיוואק."

ענדע